

H. 214

CHANDRO-25

675

ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్ గ్రంథమాల
(15-వ ప్రచురణము)

శ్రీ రక్ష

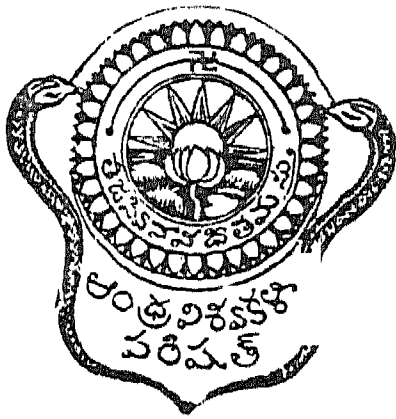
వైయాకరణపారిజాతము

ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్

కళాశాలా పండిత

వజ్ఞుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి

విరచితము.

వాల్మీకి

1937

మద్రాసు

ఆనందముద్రణాలయమునందు

'3. T. ముద్రితము.

కృతినమర్పణ శీర్షరత్నములు.

సీ. సర్వసర్వంసహా ధూర్వహా తేజక
 తేజః డే పద్మకోద్దీపకుండు
 భారతసామ్రాజ్య శూరసేనాని యం
 చలరు నేఘను “కే. సి. ఐ. ఇ” బిరుద
 మానరబుల్ బిరుదాన సార్థకముగా
 మన్నింతు రాంగ్లసామ్రాట్టు లెవనిఁ
 జెన్నపురీరాష్ట్ర సింహాసనాధ్యక్ష
 సచివాగ్రగణ్యుఁ డేశ క్తిశాలి
 ప్రథితాంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు పో
 ఛాన్సల రేభూపన త్తముండు
 వై రిగోవృషభాల పాలింటి బెబ్బులి
 బొబ్బిలి నేలు నే భూతలేందుఁ

తే-గీ. డట్టి-నర్-రాజ-రావు శ్వేతాచలపతి
 రామకృష్ణరంగారావు రాజచంద్ర
 మో మహాప్రభుశేఖరు నోముఁగాతఁ
 బ్రీతిశ్వేతాద్రిపతి రామకృష్ణ విభులు.

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{శీర్షము} = \text{సీసము.} \\ \text{పద్మక} = \text{పద్మము,} \\ \text{పద్మక} = \text{వంశము.} \end{array} \right.$$

సీ. కవిసార్వభౌముండు గణుతింపఁగాఁదగు
 సాహిత్యసామ్రాజ్యచక్రవర్తి
 రావుసర్వజ్ఞ సింగావనీకాంతుండు
 పార్థివాగ్రణి మీదు వంశకర్త
 కారుణ్య మిత్రతా వీరతా ప్రభుతలఁ
 దనియించి రంగవాకను జయించి
 మెహరుబాన్. దోస్తాన. బహదరు. సాహబు
 రంగరా వాది కోత్తుంగవంశ్య
 బిరుదాల ‘పాదుషా’ గురుతఁ జూపఁగఁ గాంచు
 పెదరాయ లింగప వేంకటేంద్ర

భువనేశు లవనీశ భవదీయ వంశంపు

ముక్తాఫలంబులై పొగడు గనిరి

వేలకువేలిచ్చె వేణుగోపాల నీ

తారామ దేవతాగారములకు

శాశ్వతస్థితిగ యాష్టాకవృద్ధప్రపి

తామహ శ్వేతాద్రి ధరణి విభుఁడు

విద్యాప్రియుం డాంధ్రవిశ్వకళాపరి

ష ద్గారవాధ్యక్ష సత్తముండు

మీతాత వేంకట శ్వేతాచలేశ్వరుం

డాంధ్రగీర్వాణ వృద్ధ్యర్థమర్థి

లక్షరూప్యము లీయ రాజేంద్ర పరిషత్తు

ప్రచురించు నిట్టి సద్గ్రంథశతము

జనరంజనంబునం జనక వాక్పాలనం

బున రామదేవుఁ డన్ పొగడు గనిన

శ్రీవేంకట కుమార కృష్ణ రంగారావు

జగతీశ్వరుండు మీ జనకుఁ డీశ

సర్వవిధంబులం బూర్వరాజాతిగ

లోకోత్తర గుణోత్తరుండ వొచు

శౌర్యధైర్యాదార్య వీర్యగాంభీర్య సు

స్థైర్య ధీరోదాత్త చర్యుఁడొచు

నుత్తరోత్తరవృద్ధి * నుదిత ముదితముగాఁ

గుల ముద్ధరించు సద్గుణుఁడ వొచు

నసహాయశూరత కద నిది గాదంచుఁ

బెనఁగు జస్టిసుపార్థి విభుఁడ వొచు

నాండ్లైయ సార్వభౌ మానుకూల్యంబున

రాజభక్తికిని దార్మాణ వొచు

దీనాసమర్థ ప్రజానురంజనముగాఁ

బాలించు రాజతా శాలివొచుఁ

* “ఇదం వో యాజ్ఞానా ముదిత ముదితం యత్కుల మభూత్”

(అనర్ఘరాఘవము, ౧ అంకము.)

తే-గీ. బరఁగు విద్యత్కవీశ్వర పారిజాత

జగతి వైయాకరణ పారిజాత సుమము

కృతిని గాన్కగ నీకు నంకిత మొనర్తుఁ

గొనుము జయమంగళంబులం గనుము చిరము.

మ. సరసత్వంబు నుదారతాగరిమయున్ సాద్గుణ్యముం గల్గు భూ

వర చంద్రుండు వరుండు సత్కృతికి సంప్రాప్తించు భాగ్యంబు బం

గరపుం భూషకు రత్నసంఘటనభాగ్యంబంచు శ్రీ "రెడ్డిరాట్

పరిషత్ స్వామి విమర్శకాగ్రణి ఘటింపం గల్గెఁగాదే భవ

ద్వరతాలాభము తావకీనపదవీధామంబు సామాన్యమే.

ఉ. భూమినుతాధినాథు పరిపూర్ణ కృపామహిమంబునం భువిం

దామర తంపరై వెలయుతం భవదీయకులంబు; రాజ్యమున్

శ్రీమిగులంగ విస్తృతిని జెందుఁ; దగున్ నెల మూఁడు వర్షముల్

సేమము పాడి పంటయు నశేష జనోన్నతి నీదు మండలిన్.

శ్లో. వాగ్దేవతాం కమలభూ ర్వాదనేన యావ

ద్యావచ్చ లోకజననీం హృదయేన విష్ణుః

అంగేన శంభు రపి యావ దుమాం దధాతి

తావ ద్దధాతు విభు రేష చ రాజ్య లక్ష్మీమ్.

విశాఖపట్టనము.

10-12-1936.

ఇట్లు,

కృతినమర్పించు విధేయుఁడు

గ్రంథకర్త,

వజ్జుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి

△ × H O

C l a m e

A b

విజ్ఞప్తి

విచక్షణులారా, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి నన్నయభట్టారక విరచితమని యు నయ్యది యాంధ్రవ్యాకరణప్రపంచమునఁ బ్రాథమిక మగుటంజేసి సంస్కృతసమ శబ్దానుశాసనము ప్రధానముగను నచ్చాంధ్రభాషానుశాసన మప్రధానముగను రచింపఁబడినదనియు నద్దానియందలి పరిశిష్టవిషయములను విపులముగఁ బూరించుటకయి యధర్వణాచార్యునిచే వికృతి వివేక మనెడి యధర్వణకారికావళి రచింపఁబడినదనియు నా రచించియున్న చింతామణి విషయపరిశోధనమున విపులవిమర్శన పురస్సరముగ సిద్ధాంతీకరించి యుండు టచే నిట మరలఁ దద్విషయక విమర్శనము చేయుట యనావశ్యకము. అట్టి నన్నయాధర్వణ గ్రంథములను జోడించి యావశ్యకతనుబట్టి యితరలక్షణ గ్రంథభాగములను నా రచించిన కారికలను నచ్చటచ్చటఁ జేర్చిన నన్నయా ధర్వణీయ మనెడి మహాకవిప్రయోగమూల కాంధ్రభాషాస్వరూప నిరూపక మగు గ్రంథమును మూలముగఁగొని యద్దాని కితరాంధ్రలక్షణగ్రంథ ప్రపంచపరిశీలన పూర్వకముగను, వైదిక లౌకిక సంస్కృతభాషా వ్యాకరణ సంబంధ పరిశీలనపూర్వకముగను, బ్రాచీన మహాకవిప్రయోగ ప్రపంచ ప్రదర్శనపరిశీలన పూర్వకముగను, నితర ద్రావిడభాషాసంబంధ విశేష విమర్శనార్థక తొలుకావ్య కర్ణాటభాషాభూషణాది ద్రావిడవ్యాకరణ విషయ ప్రదర్శన పరిశీలన పూర్వకముగను, విపులమగు వ్యాఖ్యానముచేయుట యే తద్గ్రంథ పరమోదేశము. ఆంధ్రభాషా వాఙ్మయ కూలంకషపాండిత్య సంపత్తికి “శాస్త్రమ పౌరుషమాద్యం । ప్రాయికనిత్యప్రయోగలక్ష్యైతత్ । దృశ్య” మిత్యాది నన్నయభట్టారక సూక్తిచొప్పున వ్యాకరణ సంస్కార సంస్కృత సంస్కృతభాషావాఙ్మయ పరిజ్ఞానమేగాక యితర ద్రావిడభాషా వైదుష్యమును నత్యావశ్యకమనుటలో విప్రతిపత్తిలేదు.

గ్రాంధికాంధ్రభాషాస్వరూప నిరూపణవిషయమునఁ గథావస్తునిర్వహణ పరతంత్ర ప్రాచీనమహాకవి గ్రంథములలోని కవిప్రయుక్తములె యని విశ్వసింపఁదగిన సాధారణముగా మార్పరాని స్థలములందలి ప్రయోగ విశేషములతోపాటుగఁ బ్రాచీనగ్రాంధికాంధ్రభాషానుశాసనై కతాసములగు నాంధ్రశబ్దచింతామణి వికృతి వివేకాది ప్రాచీనలక్షణ గ్రంథములును బ్రాచీనమహాకవికృతములె యగుటంజేసి పరమ ప్రామాణికము లనుట నిర్వివాదాంశము. కాన, నట్టివానికి వ్యాఖ్యానముచేయుట ప్రాచీనగ్రాంధికాంధ్ర

భాషాసేవకుల కత్యంతోపకారకమును వ్యాఖ్యాకర్తకు ధన్యతాపాదకమును నై యుండు ననుటలో సందియములేదు.

ఇప్పటికి వెలయించిన యీ యాఱు ప్రకరణములలోను దద్భవ ప్రకరణమును ననుస్వార ప్రకరణమును నక్షర ప్రకరణమును సంతస్థ ప్రకరణములోని రేఫ అకారవిషయమును మిక్కిలిగ విపులీకరింపఁబడినవి.

ఆంధ్ర భాషలో వైకృతశబ్దముల తెగయు మిక్కిలి విశాలమైనదియె. కాన, సంస్కృత శబ్దప్రపంచము వికృతినందిన పద్ధతులను నట్టి వికృతులు కల్గుటలోని శబ్ద తత్వశాస్త్ర సిద్ధములగు నుపపత్తులను లఘువుగానైన దెలిసికొనుట యత్యావశ్యకమై యున్నది. అందు వికృతులు కల్గు జాడలు మాత్రమలంతిగ నర్వాచీనమగు కవిసంశయ విచ్ఛేదమున వివరింపఁబడి యున్నవి.

వర్ణోచ్ఛారణశుద్ధి, వర్ణవైశేష్యనిర్ణయము, వికృతిశబ్దావిర్భావములోని భాషా పరిణామోపపత్తిజ్ఞానము, మున్నుందటి సంధిప్రభృతి వ్యాకరణ కార్యసాధన ప్రక్రియోపపత్తిజ్ఞానము, మున్నగు ననేక భాషాశాస్త్ర విషయముల కక్షర తత్వశాస్త్రము మూలభూతమైయున్నది. అట్టి విషయ మాంధ్ర వ్యాకరణాభ్యాసకులకేగాక లౌకిక సంస్కృత వ్యాకరణాభ్యాసకులకు సైతము విస్తరించి యుపదేశించు సంప్రదాయమే లేదు. అట్టి శాస్త్రము నుపపాదించు గ్రంథ మాంధ్రవాఙ్మయమున నిప్పటికిని వెలసియుండలేదు. వైదిక సంస్కృత వ్యాకరణములలో మాత్రమే యట్టి శాస్త్రము విస్తరిల్లియున్నది.

అనుస్వార చరిత్రమింకను వింతదశలో నున్నది. హ్రస్వముమీఁది యర్ధానుస్వారమునుండి పూర్ణానుస్వారమును జింతామణి సాధించుచున్నట్లహోబలపతి వ్యాఖ్యచేసియుండెను. నన్నయ భట్టారకునకు ముందు సైత మర్ధానుస్వారము పూర్ణానుస్వారరూపముగనో యనునాసికరూపముగనో లిఖింపఁబడెడిదని కొందఱు విమర్శకులు వ్రాయుచున్నారు. అరసున్న కర్ధ చంద్రాకార లిపి నాధునిక ముద్రణకర్తలు కల్పించిరని కొందఱు తలంచుచున్నారు.

ఇంక రేఫ అకారవిషయకములగు నధర్వణకారికల యర్థమే దుర్జేయమై యున్నది. వీనికి వింతవింతలగు విపరీతాధములను గొందఱు పండితులు చేసియున్నారు.

పయి కారణములచేతఁ దత్త్వద్విషయములను గొంత విస్తృతమగు విమర్శనముతో వ్రాయవలసివచ్చెను. ఉచ్ఛారణ భ్రష్టములగు నర్ధానుస్వార శకటరేఫముల విషయమున నింతపిరివిగ వ్రాయనేల యని యెంతమాత్రమును దలంపరాదు. ప్రాచీన గ్రాంథికాంధ్ర భాషా విషయమున వాని పరిశోధన మత్యావశ్యకమనియు నేటికిని బ్రామాణిక గ్రాంథికాంధ్ర భాషా లేఖన

ముద్రణాదులలో నయ్యవి పట్టుదలతోఁ బాటింపఁబడుచునే యున్నవనియుఁ బాఠకమహాశయులు గ్రహింతురుగాక.

పటగన్నడము తమిళము మున్నగు నన్యదేశ్య శబ్దములలో వెలయు చున్న అకారపు లిపి 'ఘ' అనురీతిని దమిళమునందును 'అ' అను రీతిని బ్రాచీ నాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపియందును నుండుటంజేసి, యట్టి శబ్దముల నుప యోగించునపు డా యాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపి యిం దుపయోగింపఁబడుచు వచ్చెను. నన్నయభట్టారకుని నాటి కట్టివర్ణము తెల్లన, డకారాది రూపముగఁ బరిణమించి యుండుటంజేసి, యది యిందలి యచ్చాంధ్రవర్ణసమామ్నాయ మున గ్రహింపఁబడదయ్యెను.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి కీ వఱకుఁ బుట్టియున్న వ్యాఖ్యలలో విపులమయి యున్న సంస్కృతభాషామయమగు కవి శిరోభూషణమును రచించిన యాతని పేరు పురాణగాధలచొప్పున “అహోబిలుఁడు” అని చెప్పఁదగియున్నను నీవఱకున్న లిఖితముద్రిత గ్రంథములందెల్ల “అహోబలపండితుఁడు, అహో బల పండితీయము” అని యిట్లు వెలసియుండుటంజేసి సంజ్ఞావిషయమున నట్లు పేర్కొన్నను తుతిలేదన్న తలంపునఁ నట్టిపేరులిందు మార్పలేదు. (చూడుఁడు- ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము, అహోబలశబ్దము.) మఱియు నహోబల శబ్దభవ మగు తద్భవరూపము “ఓ బల, ఔబల, ఓబ, ఓబమ్మ” అను రీతినె గ్రంథములలో వెలయుచుండుటంజేసి ప్రాచీన పండిత వ్యవహారము నందును ‘అహోబల’ అను వ్యవహారమె యుండెడిదని విశదమగుచున్నది. “ఓ బాంబికాయాం నరసక్షితీంద్రాత్” (నదాశివదేవరాయల దానశాస నము ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా, ౮ పుస్తకము, ౧ పుట.)

నేను శ్రీ విజయనగర మహారాజులవారి సంస్కృతకళాశాలయం దాంధ్ర ప్రధానోపాధ్యాయుఁడుగ నున్నపుడే నన్నయాధర్వణ గ్రంథములను జోడించి యద్దాని వ్యాఖ్య రచనమునకుఁ దగు సామగ్రిని సమకూర్చుకొను చుండెడివాఁడను. అట్లాంధ్రభాషా వాఙ్మయ పరిశోధనముచేయు సందర్భ మున నావఱకు రచించియున్న వసుచరిత్రవిమర్శన హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యాన విమర్శనములకుఁ దోడుగ నధర్వణకారికావలీ విమర్శనమును సంపాదించి, బాల సరస్వతీయ విమర్శన చింతామణివిషయ పరిశోధనముల రచనమునకుఁ గడం గితిని. ఇంతలో నేను జెన్నపురి విశ్వవిద్యాలయాంధ్రభాషా వాఙ్మయ పరి శోధకసభ్యుఁడుగ నియమింపఁబడుటచేత దీర్ఘపరిశోధనము చేయుచు, నట్టి గ్రంథముల రచనమును గొనసాగించుట కవకాశము కల్గెను. కాఁగా, నచట నున్న మూఁడేండ్లలో నా రచింపఁబూనియున్న నన్నయాధర్వణీయ వ్యాఖ్యాన మగు వైయాకరణ పారిజాతమనెడి గ్రంథమునందలి యీ మొదటిభాగ

మాఱుప్రకరణములను రచించితిని. నేను దీనిని ముద్రించుకొని దీని స్వామ్యము ననుభవించుట, కుదారహృదయులగు శ్రీ మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయమువా రనుగ్రహించిరి. పిదప నేను శ్రీ యాంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్కళాశాలయం దాంధ్రోపాధ్యాయుఁడుగ నియమింపఁబడి యపు డాంధ్రవిశ్వకళాపరిష దుపాధ్యక్షులయియున్న శ్రీ ప్రొఫెసర్, సర్, సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ పండిత, కె. టి. యమ్. ఎ; డి. లిట్; వారితోనే తద్గ్రంథవిషయమును బ్రసంగించి ముద్రణరూపమున దీని వెలయింపఁజేడఁగా నమ్మహాశయు లాంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తువారి ప్రచురణములలో నొకటిగా నా యీ గ్రంథముండునట్లేర్పాటుచేయ, శ్రీ సిండికేటువా రద్దాని నామోదించి నా భాషాసేవకుఁ బోత్సాహ మొసంగిరి. తరువాత, నాంధ్రవిశ్వకళాపరిష దుపాధ్యక్షుపదవి నధిరోపించిన పండిత విమర్శకాగ్రసరులగు శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి యమ్. ఎ; (Cantab) యమ్, ఎల్. సి; వా రట్లారంభింపఁబడిన యేతద్గ్రంథము ద్రణమును బూర్ణముగావింపించి, దీనిని వెలయింపఁజేసిరి. వై రీతి నేతద్గ్రంథ వ్యాప్తికి మూలభూతులగు ప్రభుమహాశయులందఱయెడలను, నే నత్యంత కృతజ్ఞుఁడ నగుచున్నాను.

ఈ గ్రంథమందలి తమిళ మలయాళభాషావిషయముల పరిశీలనము నకు వలయు తత్తద్వ్యాకరణాది గ్రంథసారములను నాకుఁదెలిపిన తమిళాంధ్రకటర్ణామలయాళ భాషావిశారదులగు విద్వాన్, వి. వేంకటరాజులురెడ్డిగారి యెడలను (మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయమువారి తమిళ భాషావాఙ్మయ పరిశోధకసభ్యులు) కర్ణాటభాషావ్యాకరణాది విషయములను దెలిపినసంస్కృత కర్ణాట భాషా పండిత్య పరిపూర్ణులగు శ్రీమాన్, హెచ్, శేషయ్యంగారు, ఆచార్యులుగారి యెడలను (మద్రాసు విశ్వ విద్యాలయమువారి కర్ణాట భాషావాఙ్మయ పరిశోధక సభ్యులు) నే నత్యంత కృతజ్ఞుఁడ నగుచున్నాను.

పాతక మహాశయులు సావధానముగ నా యీ గ్రంథమును జిత్తగించి యిందలి గుణలేశములను మన్నించి స్వభావ సులభమగు సమ్మోదము నందుదురు గాక.

అచిరకాలములో నేతద్గ్రంథశేషమును వెలయించు నుత్కంఠతో నున్నవాఁడను, శ్రీమదాంధ్ర వాగ్దేవతా కటాక్షమునఁ గొలఁది కాలములో గ్రంథపూర్తిని గావించి కృతార్థత నందుదునని విశ్వసించుచున్నాను.

విశాఖపట్టణము }
5-11-1936. }

ఇట్లు గ్రంథకర్త:
వజ్జుల చినసీతారామస్వామి శాస్త్రి.

విషయ సూచిక.

గ్రంథాది సందర్భము. I

విషయ సంఖ్య.

౧. గురుదేవతా ప్రశంస.
౨. గ్రంథాది సందర్భము.
౩. (నన్నయనాటియాంధ్రభాషాస్థితి) గ్రంథాదినందర్భము. ✓
౪. మణిప్రవాళ రచనము, తద్విమర్శనము.
౫. విశ్వేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య, మంగళాచరణము.
౬. మంగళార్థక శబ్ద విమర్శనము.
౭. వ్యాకరణాదిని వర్ణగణాది శుద్ధిని బాటింప నక్కఱలేదు.
౮. విశ్వేత్యాది సూత్రమునకు సరస్వత్యాదులు చేసిన వ్యాఖ్యల విమర్శనము.
౯. వ్యాకరణ రచనము పైతము పురుషార్థసాధనమే.
౧౦. వ్యాకరణము కావ్యభాషామాత్రోపయోగి.
౧౧. చింతామణిలోని స్లోకములు గీతి ప్రచురములు.
౧౨. తదదోషావిత్వాది సూత్రవ్యాఖ్య. అగ్రామ్యమై కావ్యముండనగును.
౧౩. పై సూత్రమునకు సరస్వత్యాదులు చేసిన వ్యాఖ్యలు. తద్విమర్శనము.
౧౪. సావాగిత్యాది సూత్ర వ్యాఖ్య.
౧౫. సాధ్యోహిత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య; కావ్యరచనాసామగ్రి.
౧౬. కావ్యరచనమునకు వ్యాకరణజ్ఞాన మత్యావశ్యకము; సప్తవిధకవులు.
౧౭. స్వస్థానేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౧౮. దీనికి బాలసరస్వత్యాదులుచేసిన వ్యాఖ్యలు, తద్విమర్శనము.
౧౯. శ్రీ శూద్రుల సంస్కృతగ్రంథపఠన యోగ్యత.
౨౦. భాషల హేయత విషయమున తమిళము సంస్కృతానుసారి కాదనెడి విషయమున నహోబలపతి యాశయము. తద్విమర్శనము.
౨౧. సిద్ధి స్తోత్రాదిత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య; సంస్కార శబ్దార్థము; చింతామణి వాఙ్మయ మూలకము కాదు.
౨౨. పాణినీయము వాఙ్మయస్థ భాషానుశాసనము కాదు.
౨౩. వ్యాకరణముకన్న మహాకవి ప్రయోగములే ప్రామాణికములు.
౨౪. నన్నయాధర్వణులు కవిప్రయోగములకే ప్రామాణ్యము నంగీకరించిరి.

విషయ సంఖ్య.

౨౫. శాస్త్ర ప్రయోగేత్యా ద్యధర్వణసూత్రము సంస్కృత శబ్దవిషయకము.
౨౬. ఆంధ్రవ్యాకరణ ప్రయోజనములు.
౨౭. తాళపత్రమాత్మకల యప్రామాణ్యము. అర్వాచీనులు నన్నయాధర్వణులవలెగాక కావ్యేతర వాఙ్మయము సైతము సలక్షణము కావలెనని తలంచిరి.
౨౮. ప్రాచీన కావ్యవాఙ్మయమును సలక్షణముగ నుండునట్లు సవరించుట; నేటి వ్యావహారికాంధ్రమును నవీనగ్రాంధికభాషగ నంగీకరించుట.
౨౯. ఆంధ్రభాషా కవిత్వము లనాదులనెడు సరస్వత్యాదుల యాశయముల విమర్శనము.
౩౦. మహాకావ్యముల దోషములను జూపుట వ్యాకరణ ప్రయోజన మనెడి సరస్వత్యాదుల మతము సరికాదు.
౩౧. అధర్వణుఁడును మహాకవి ప్రయోగముల కనింద్యగ్రామ్యతను గల్పింపలేదు.
౩౨. వైయాకరణోక్తగ్రామ్యత వేఱు. అలంకారికోక్త గ్రామ్యత వేఱు. గ్రామ్యాస్థిలాపశబ్ద దోషములు.
౩౩. దేశ్యములకు మాత్రము లోకవ్యవహారము మూల మనుట సరికాదు.
౩౪. సన్మూలవత్త్వా దిత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౩౫. సంకోచవికాసన్యాయ కల్పిత వ్యాకరణ సూత్రములను మహాకవు లుల్లంఘించుట సరియే. సామాన్యులకు వ్యాకరణమే యాధారము.
౩౬. సన్మూలేత్యాది కహోబలపతిచేసిన వ్యాఖ్య, తద్విమర్శనము. అపశబ్దతాలక్షణము.
౩౭. శ్రుతేపశబ్దేచేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౩౮. ఆద్య ప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౩౯. అందలి కేవలతయేత్యాదికి సరస్వత్యాదుల వ్యాఖ్య. తద్విమర్శనము.
౪౦. ప్రాకృత వికృతిశబ్దముల యర్థములు.
౪౧. ప్రాకృతాంధ్రములకుఁగల వైజాత్యము.
౪౨. వైశాచ్యపరభంకములకుఁ దొలుత బ్రాకృతత్వ వ్యవహారము లేదు.
౪౩. ఆద్యామహాచ్ఛేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౪౪. ఆంధ్రమునకుఁ బ్రాకృత ప్రకృతికత్వమును జెప్పనక్కఱలేదు.
౪౫. శాస్త్ర మపారుష మిత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౪౬. ప్రాకృత వ్యాకరణమును జదువుకొనవలె ననకుండుట లోటుకాదు.
౪౭. సరస్వత్యాదులు శాస్త్రమిత్యాది సూత్రమును విడుచుటలోని కారణము.

II తద్భవప్రకరణము.

౪౮. వర్ణలోపాగమా ఇత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
౪౯. ఇందలి యపపాఠములు.
౫౦. ప్రాకృతభవములను సంస్కృతమునుండియే సాధింపనగు ననియధర్వణాశయము.

విషయ సంఖ్య.

౫౧. అప్పకవిచూపిన కొన్ని తద్భవముల ప్రక్రియలో నహోబలపతి చూపిన దోషములు.
౫౨. తద్భవములకుఁ బ్రాకృతప్రకృతులను జూపినవా రెవరు ?
౫౩. మొ కవిజనాంజన టీక చాలవఱకు బాలసరస్వతీయమె యనఁచును. ఈ టీకలోఁ
౬౧. వ జేర్చిన తద్భవప్రక్రియ కవినంశయ విచ్ఛేదమూలకమె.
౬౨. ఆంధ్రభాషాభూషణ కవినంశయ విచ్ఛేదాదులు సంస్కృతమునుండియే తెనుఁగులోని తద్భవములను సాధించుచున్నవి.
౬౩. తెనుఁగులోని కీ తద్భవము లెట్లువచ్చె నను విషయమున నెత్తిన సారాంశత్రయము. తత్త్విద్ధాంత విమర్శనము.
౬౪. మొదటి సారాంశము. సంస్కృతము వ్యవహారభాషయై యుండఁగాఁ దెల్లు తద్భవము లేర్పడెననఁ జనదు.
౬౫. రెండవసారాంశము—ప్రాకృతమె వ్యవహారవశమునఁ దెల్లుగఁ బరిణమించె ననరాదు.
౬౬. మూడవ సారాంశము—సంస్కృతపండితులు తెల్లు విభక్తులతో సంస్కృత శబ్దములను దెనుఁగులో వాడుచుండఁగాఁ దెల్లువారును వానిని వాడుటలో నీతద్భవము లేర్పడియుండవచ్చును. దేశ్యము స్వతంత్రము.
౬౭. తద్భవప్రక్రియకు సూరకవి హేతు ప్రదర్శనము చేయలేదు.
౬౮. తద్భవములు పుట్టుటకుఁ గారణములు. తద్భవత్వ నిర్వచనము, ఎట్టి వికృతులు గలవి తద్భవము లనిపించుకొనును ?
౬౯. అజ్వికృతి—I, II అకారవికృతి. III ఇకారవికృతి. IV ఉకారవికృతి. V ఋకారవికృతి. VI ఏకారవికృతి. VII ఐకారవికృతి. VIII ఓకారవికృతి. IX ఔకారవికృతి. X ఐ, ఔలు 'అయి, అవు' లగుట. XI ద్విత్వపూర్వదీర్ఘస్వరహ్రస్వము. XII ఏకాధిక గుర్వక్షరములలో నొకదీర్ఘము హ్రస్వమగుట. XIII ద్విత్వహ్రస్వములు.
౭౦. తద్భవములందలి స్త్రీ ప్రత్యయములు—స్త్రీ సమములు:—I చీరమున్నగులుప్త మువర్ణకములు. II కసపు మున్నగు పువర్ణాంతములు. III. తేజమున్నగు 'ఉ' వర్ణాంతములు.
౭౧. పదాది స్వరాగమములు.
౭౨. శేఫ పరక స్వరలోపము.
౭౩. అనునాసి శోపరిస్థ స్వరలోపము.
౭౪. స్వరశక్తి.
- హల్ వికృతి:—
౭౫. తద్భవాదులలోని వర్ణలోపమునకు బీజములు.

విషయ సంఖ్య.

౧౬. వర్ణలోపమునఁ బూర్వాక్షరమునకు దీర్ఘము వచ్చుట.
౧౭. హకారలోపము—అట్టియెడఁ బూర్వస్వరమున్నచో దానికి దీర్ఘము వచ్చుట.
౧౮. పదాదిని హకారేతర హల్ వర్ణలోపము.
౧౯. ద్విత్వమునకు మాఱుగాఁ బూర్వస్వరమునకు దీర్ఘము నిల్చుట.
౨౦. అనుస్వారలోపము - అది యరసున్నయగుట.
౨౧. క చ త ర వ హలు లోపింప వానిమీఁది స్వరము నిల్చుట. అచటి నంహితలో యవలు నిల్చుట. 'ఇ + అ = ఎ' అను మార్పుకల్గుట. 'ఇయ' అనునది 'ఎ' అగునుగాని 'ఎ' అనునది 'ఇయ' కా నేరదు.
౨౨. సంయుక్తవర్ణ పరిణామము. విజాతీయ హల్లుల సంయోగము సజాతీయ హల్లుల సంయోగముగ మాఱుట.
౨౩. ద్విత్వేత్యాది కారికావ్యాఖ్య. లుప్తశేషవ్యంజన ద్విరుక్తరూపములో నొకహల్లు క్వాచిత్కముగ లోపించుట.
౨౪. నకారపూర్వక మకారమును బిందుపూర్వక బకారమును ద్విరుక్త మకార రూపమునందుట.
౨౫. దీర్ఘపూర్వకత్వమున లుప్తశేష వ్యంజనమునకు ద్విత్వము రాదు.
౨౬. హ్రస్వపూర్వకమునందును లుప్తశేషవ్యంజనము ద్విత్వరహితరూపముతో నుండుట యరుదుగఁగలదు.
౨౭. 'బొట్టు' ఇత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య; శబ్దసరళకై బింద్వాగమము వచ్చుటయుఁ గలదు. ద్విత్వమునకు మాఱుగ బిందుపూర్వక వ్యంజనము నిల్చుటయుఁ గలదు.
౨౮. సంయుక్త వ్యంజనముల లోపము గల్గునపుడు లుప్తవ్యంజనానుకూల స్వరపరిణామమును గల్గును.
౨౯. సంయుక్త వ్యంజన బహుత్వమున వ్యంజనలోప వికృతుల వైవిధ్యము.
౩౦. అంతస్థోష్మములతోఁ దద్భిన్నములకు సంయోగ మున్నపుడు గల్గెడి పరిణతి పద్ధతులు.
౩౧. అంతస్థోష్మముల పరస్పర సంయోగమునందలి పరిణతి పద్ధతులు.
౩౨. వర్గాక్షరసంయోగ పరిణతి పద్ధతులు.
౩౩. వికర్ణవికృతి = భిన్నతా వికృతి.
౩౪. వికర్ణవికృతిలోని స్వరాగమ పద్ధతులు.
౩౫. వికర్ణపరిణామ బీజము.
౩౬. వ్యత్యయ వికృతి. ప్రాకృతమున నిది యరుదు.
౩౭. వర్ణాదేశవికృతి. మహాప్రాణములలోని మహాప్రాణాంశము లోపించుట.
౩౮. వర్ణీయవర్ణముల పరిణామము.

విషయ సంఖ్య.

౧౧౨. వర్గచతుర్థములు వర్గతృతీయములుగఁ బరిణమించును.
౧౧౩. పరుషసరళములకుఁ బరస్పర పరిణతి గల్గును.
౧౧౪. వర్గయుక్తులు హకారరూపము నందుట. అనఁగా నందలి వర్గీయాంశము లోపించుట.
౧౧౫. తచేత్యాదిసూత్రవ్యాఖ్యః—తచవర్గముల పరస్పర పరిణామము.
౧౧౬. కలుగు బంధుతేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య—ట త వర్గ పరస్పర పరిణామపద్ధతి— సంస్కృతమునందలి ట వర్గస్థితి ప్రాచీనత.
౧౧౭. వర్గాక్షరపరక సంయోగములో ననునాసికములు నియతముగ బిందువు లగును. అట్టి పరిణతి కల్గినను నా శబ్దములు తద్భవములు కావు.
౧౧౮. అధర్వణుఁ డనుకృతిలో సంస్కృతశబ్దాంత మకారముసైతము బిందువుగనె యుండునని సూచించెను. ఇది ప్రాకృతపద్ధతి.
౧౧౯. వరునేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య. రల, చన, టడ, వప, నణ, కగ, మవ, వబ, శ ష చనల పరస్పర పరిణామములు.
౧౨౦. చజల దంత్యతా పరిణామము. తాలవ్యతా పరిణతిలోని స్వరపరిణామము.
౧౨౧. యతినబంధములవంటి పరిణామములును గల్గును. లళనణలకు డకారాదేశము.
౧౨౨. జ్ఞణల లకు నకారాదేశము.
౧౨౩. యజ ల పరస్పర పరిణామము.
౧౨౪. శవచలు సకారమగుట. అట్టి సకారము దంత్య చకారముగ మాటుటయుఁగలదు.
౧౨౫. శ వర్ణమును దాలవ్యస్వరయుత సకారమును దాలవ్య చకారముగాఁ బరిణ మించుటయుఁ గలదు.
౧౨౬. హకారము గకార మగును. అది కకారముగ మాటుటయుఁ గలదు.
౧౨౭. రేఫము ఐకారముగ మాటుటయుఁ గలదు.
౧౨౮. 'ఇరి-ఉవ-ఉడి-వీరి' ఆగమములు వచ్చుట.
౧౨౯. అగ్రాహ్యములగు కవిసంశయ విచ్ఛేదములోని కొన్ని తద్భవసూత్రములు— రేఫమునకు డత్వమగుట.
౧౩౦. బిందుపూర్వక జ బ లకు గకారాదేశము. (అనుభవవిరుద్ధము).
౧౩౧. ఊష్ణాంతస్థ పరస్పర పరిణామము (అగ్రాహ్యము).
౧౩౨. పదాదినున్న యచ్చులకు వకారాగమము. (అగ్రాహ్యము).
౧౩౩. తాకు యకారాదేశము (అగ్రాహ్యము).
౧౩౪. అనునాసికముల పరస్పర పరిణతి (అగ్రాహ్యము).
౧౩౫. క్రకార యాగమమగుట. (అగ్రాహ్యము).
౧౩౬. కవిసంశయ విచ్ఛేదములోని కొన్ని పునరుక్తవైకృతవిధులు.
౧౩౭. ఊకు జ స లు కకారము నిల్చుట (గతార్థము).

విషయ సంఖ్య.

౧౩౮. ద ధ ట థ లకు డకారాదేశ మగుట. వకారమునకు 'పా' దేశము (గతార్థము).
 ౧౩౯. ఖాకు గాదేశము (గతార్థము).
 ౧౪౦. తద్భవప్రకరణోపసంహారము.

అక్షరప్రకరణము.

౧౪౧. అక్షర ప్రకరణారంభము. అను ప్రదానాదిత్యాది కారికావ్యాఖ్య. పృథగ్వర్ణ తాంగీకార బీజములు. ధ్వన్యాత్మక వర్ణోత్పత్తి ప్రక్రియ.
 ౧౪౨. ధ్వన్యాత్మక వర్ణోత్పత్తి ప్రక్రియవిషయమునందలి పాణినీయశిక్షా కారికలు. ఉదాత్తానుదాత్త స్వరితత్వముల ప్రకారము.
 ౧౪౩. ఉదాత్తతాదులు వర్ణవైశేష్య సంపాదకములు కావు.
 ౧౪౪. శ్రాన్వ దీర్ఘ ప్లుత వ్యంజనోచ్ఛారణకాల (మాత్రా) వివరణము. ఏకమాత్ర ఇత్యాది కారికావ్యాఖ్య.
 ౧౪౫. మాత్రాకాలవివరణము. చాషాది పక్షీరుతముల కాలపరిమితి. మాత్రాకాలమును బట్టి చేసెడి లఘుత్వ గురుత్వ వివివరణము. సంయుక్తాక్షర కాలపరిమితి.
 ౧౪౬. ఋ ఌవర్ణము లేకైకమాత్రాకాలికములై, రలసంపృక్త ఋ ఌవర్ణములందుఁ గల యణురూప భాగముల వివరణము. స్వరభక్తి. హల్ సంపృక్తియు.
 ౧౪౭. అనుస్వారము మాత్రాకాలికము. ఈ విషయమునందలి యభిప్రాయభేదములు. అనుస్వార పరక స్వర కాల విశేషములు.
 ౧౪౮. అనుస్వారము మాత్రాకాలికమై యైనను నది వ్యంజనమే. ఈ విషయమునఁ గల యభిప్రాయభేదములు. అనుస్వార ముభయమా? అనుభయమా?
 ౧౪౯. ఖియాం యమా ఇత్యాది కారికావ్యాఖ్య. వర్ణముల శ్వాస నాదాది సంజ్ఞల వివరణము. ఇవి బాహ్యప్రయత్నములు.
 ౧౫౦. శ్వాసాఘోష వర్ణోచ్ఛారణప్రకారము. అందు నాదము కలుగమికిఁగల కారణములు. వివార మను బాహ్యప్రయత్నము.
 ౧౫౧. నాదఘోష వర్ణోచ్ఛారణప్రకారము. అందు నాదఘోషములు గల్గుటలోని కారణములు. సంవార మను బాహ్యప్రయత్నము.
 ౧౫౨. పై విషయముల వివరించుటలోని యాంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వప్రమాదము.
 ౧౫౩. మహాప్రాణ వర్ణోచ్ఛారణప్రకారము. అందుఁ గల్గు సోష్ణత. అల్పప్రాణవర్ణముల వివరణము.
 ౧౫౪. హకార వర్ణచతుర్థముల యుచ్ఛారణములోని విశేషము. వాని హకారసంజ్ఞ. శ వ న లును ననుస్వార విసర్గములును, నల్పప్రాణములై యను తైత్తిరీయ ప్రాతికాఖ్యాశయము.
 ౧౫౫. ఈషచ్ఛ్వాసములు. ఈషన్నాదములు.
 ౧౫౬. పాశ్చాత్యపండితులు చెప్పెడి ధ్వన్యాత్మక వర్ణోత్పత్తి పద్ధతులు.

విషయ సంఖ్య.

౧౫౭. మూర్ఖాభిఘాతము లేదను మతము సరికాదు. పేటికాకారవర్ణనము. ఏతద్విషయమునందలి మూర్ఖశబ్దము నర్థము.
౧౫౮. కంఠ్యావహా విత్యాది కారికావ్యాఖ్య. వర్ణములకంఠ్య తాలవ్య తాదుల వివరణము.
౧౫౯. ఆభ్యంతర ప్రయత్నమన నెట్టిది?
౧౬౦. వక్త్రస్వరూప వివరణము. జిహ్వమూలాది వక్త్ర భాగములు. వర్తన్యము. బర్న్యము. తాలువనఁగా దాడకాదు.
౧౬౧. కంఠమే జిహ్వమూలము కాదు.
౧౬౨. స్థాన కరణముల లక్షణము. స్వరముల స్థాన కరణముల వివరణము.
౧౬౩. హల్లుల విషయమున స్థానకరణముల లక్షణము.
౧౬౪. నిశ్వాసము స్థానకరణ సంయోగమును విడఁ గొట్టుననుట ప్రాచ్య పండితులకును సమ్మతమే.
౧౬౫. ఆభ్యంతర ప్రయత్న చాతుర్విధ్యము.
౧౬౬. వివృత సంవృత స్పృష్ట స్పృశ్యాది సంజ్ఞలు, ఆయా సంజ్ఞల సార్థక్యము.
౧౬౭. 'ఈషత్ స్పృష్టములు. అంతస్థములు.' అను సంజ్ఞల సార్థక్యము. ఏతన్నిరుక్తి విషయమునఁ గల యభిప్రాయ భేదములు.
౧౬౮. 'ఊష్మములు, విసర్గము, విసర్జనీయము, జిహ్వమూలీయము, ఉపధ్మానీయము,' అను సంజ్ఞలు; వాని నిరుక్తియు.
౧౬౯. 'అనుస్వారము, వర్ణము, స్వరము, వ్యంజనము,' అను సంజ్ఞల సార్థక్యము.
౧౭౦. కంఠ్యములు—
౧౭౧. అవర్ణము కంఠ్యమని ప్రాతికాఖ్య మేదియుఁ జెప్పలేదనెడి విట్టి దొరగారి యభిప్రాయము సరికాదు. అవర్ణమునందలి యాభ్యంతర ప్రయత్నము.
౧౭౨. అవర్ణమునకు హనువులు స్థానమని చెప్పఁబడినను నది కంఠ్యమనుటలో విరోధము లేదు.
౧౭౩. హకార విసర్గములును గంఠ్యములె. ఇవి ఉరస్యములని కొందఁ టందురు.
౧౭౪. అయోగవాహను లాశ్రయస్థానభాగు లను విషయపు విమర్శనము.
౧౭౫. అవసానగత విసర్గమున కాశ్రయస్థాన భాగిత్వ మనుభవసిద్ధము.
౧౭౬. జిహ్వమూలీయములు. కవర్గము కంఠ్యముకాదు. ఇంక నది జిహ్వమూలీయము.
౧౭౭. ఋ వివర్ణముల స్థానమును జెప్పటలోని మత భేదములు. అవి పరస్పరవిరుద్ధములు కావు.
౧౭౮. కవర్గమునకు జిహ్వమూలమే స్థానమనియు హనుమూలమే కరణమనియు శుక్ల యుజఃప్రాతికాఖ్యాదులు చెప్పుచున్నవి.

విషయ సంఖ్య.

౧౭౯. తాలవ్యములు. యకారోచ్చారణమున జిహ్వంతము తాలువును దాఁకుననెడి యాధునిక మతము సరికాదు.
౧౮౦. ఓష్ఠ్యములు—వీనికి మీఁదిపెదవి స్థానము; క్రిందిపెదవి కరణము.
౧౮౧. ఓష్ఠ్యముల స్థాన కరణైక్యము శుక్లయజుః ప్రాతికాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడినది.
౧౮౨. మూర్ధన్యములు.—
౧౮౩. రేఫ ఋ వర్ణములు మూర్ధన్యము లనుట సరికాదు.
౧౮౪. బర్హ్యముకాదు, బర్హ్యము; అది రేఫమునకు స్థాన మను నాధునికోక్తికి సరికాదు.
౧౮౫. శాస్త్రీయములగు స్థానకరణముల నించుక తప్పించియు నాయాయి వర్ణములను బలికింప వచ్చును; కాని యట్టి యుచ్చారణములు దుష్టము లనిపించుకొనును.
౧౮౬. రేఫోచ్చారణమున జిహ్వగ్రమునఁ గంపము కల్గుననెడి పాశ్చాత్యశయము సరికాదు—అట్టి కంపము అకారోచ్చారణమునఁ గల్గును.
౧౮౭. అంతస్థముల లఘులఘుతలు. అలఘు లకారోచ్చారణము చిరకాలము క్రిందటి నుండియు సంస్కృతమునఁ గలదు. లఘులఘువులు వేర్వేరు వర్ణములు కావు.
౧౮౮. దుఃస్పృష్ట డ కార థ కారములు.
౧౮౯. ఈ దుఃస్పృష్ట డకారము పట్రగన్న డమునందలి సంస్కృత శబ్దములలోను నగపడుచున్నది. ద్రావిడ భాషలలో నైత మిది డకార మూలకమును శకారముగఁ బరిణమించునదియునై యున్నది. డకారముగఁ బరిణమించుటయు గలదు.
౧౯౦. సంస్కృతమునందు నైత మీ దుస్పృష్ట డకారమును శకారముగఁ బలుక సాగిరి.
౧౯౧. అప్పకవియు నీ సంస్కృత లకారమును శకారముగ భావించెను. ఆధునిక పండితులును నట్లే తలంచుచున్నారు. ఇది సరికాదు.
౧౯౨. “రలయో” రిత్యాద్యభేద ప్రతిపాదక కారిక స్థానైక్యబోధకము కాదు. అది శ్లేషాదులకయి చెప్పఁబడినది.
౧౯౩. మూర్ధన్య శకారము ద్రావిడ భాషలలోఁ గలదు.
౧౯౪. ఇట్టి ద్రావిడశకార సంపర్కముననే యలఘు లకార దుఃస్పృష్ట డకారము లుచ్చారణమునందును లేఖనమునందును ద్రావిడ శకార సామ్యము నందుచున్నవి.
౧౯౫. దంత్యములు—
౧౯౬. లికార లకారస్థాన విషయమునందలి యభిప్రాయ భేదములు.
౧౯౭. లకార మీషత్ స్పృష్టము కాదనియు స్పృష్టప్రయత్నవంతమే యనియుఁ బాశ్చాత్య పండితులు చెప్పుట సరికాదు.

విషయ సంఖ్య.

౧౯౮. చజలు తాలవ్యములును, దంత్యములును.
౧౯౯. వకారము దంతోష్ఠ్యము.
౨౦౦. సంధ్యచ్చులు.
౨౦౧. ఏడలు సంధ్యచ్చులు కావను పాశ్చాత్య పండితుల యాశయము.
౨౦౨. శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమును నట్లై చెప్పుచున్నది.
౨౦౩. ఉవ్వటుఁడు దానికి వేఱు విధమునఁ జేసిన వాఖ్య సరికాదు.
౨౦౪. శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యాశయమును సరికాదు. ఏడలు సంధ్యచ్చులనుటయే యుక్తము.
౨౦౫. ఏకారోచ్చారణమున 'అఇ' అనువాని జాడలు గలవు.
౨౦౬. ఓకారోచ్చారణమున 'అ ఉ' అనువాని జాడలు లగపడుచున్నవి.
౨౦౭. ఐదొలు సంధ్యచ్చు లనుట సర్వ సమ్మతము. ఏడలలో సంధించిన యచ్చులు తుల్యాంశకము లగుటచేతఁ బ్రశిష్టావయవములై నవి; ఐదొలలో సంధించిన యచ్చులు న్యూనాధికాంశకము లగుటచేత విశిష్టావయవము లగుచున్నవి.
౨౦౮. శుక్లయజుః ప్రాతిఖ్య మూల సూత్రము పై పద్ధతి కనుకూలముగనే యున్నను వ్యాఖ్యాత పారవడి వేఱుమార్గముఁ ద్రొక్కెను.
౨౦౯. అట్టి వ్యాఖ్య మూలాభిప్రేతము కాదు.
౨౧౦. "ఎ ఓ" అను ప్రాస్వరూపములు సంస్కృతమునందును గలవు.
౨౧౧. 'అనుస్వారము. యమములు. నాసిక్యము' అనువాని స్థానకరణములు.
౨౧౨. స్వరమే అక్షరము. అనుస్వారవ్యంజనాదు లంగములు. అంగాంగిభావనిష్కర్షము.
౨౧౩. సానునాసిక స్వరములకుఁ బృథగ్గణనము లేదు. అర్ధానుస్వారమునకు వర్ణపార్థక్య మంగీకర్తవ్యము.
౨౧౪. యవలకును సానునాసిక్యము కలదు. వాల్లుల యానునాసిక్యము తత్సూర్వ స్వర సానునాసికత్వరూపమై యుండును.
౨౧౫. పృథగక్షరత్వాంగీకార లక్షణములు.
౨౧౬. ఆద్యాయా ఇత్యాది సూత్ర వ్యాఖ్య.
౨౧౭. ద్విధాక ఇత్యాది కారికావ్యాఖ్య.
౨౧౮. సంస్కృతవర్ణ సమామ్నాయమున శకారము నుపేక్షించి అకారమును నిల్పుట వక్రభిప్రేతము.
౨౧౯. మాహేశ్వర సూత్రములలో అకారము పేర్కొనఁబడనంతమాత్రమున నది సంస్కృతాక్షరము కాదనరాదు.
౨౨౦. కణ్ణాటక శబ్దానుశాసనకర్త భట్టకలంకుఁడు మాహేశ్వరసూత్రముల విషయమునఁ జేసిన విమర్శనము.
౨౨౧. మాహేశ్వర సూత్రములు; ప్రత్యాహారములు.

విషయ సంఖ్య.

౧౧౧. మాహేశ్వర సూత్రములలోని వర్ణముల వరుస సరియగు నది కాదు. లోకప్రసిద్ధ మగు వరుస శుక్లయజుఃప్రాతిశాఖ్యమునఁ గలదు. అందే సంస్కృతవర్ణ సమామ్నాయమును గలదు.
౧౧౩. అనుస్వారవిసర్గములు స్వరములా? వ్యంజనములా?
౧౧౪. ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యములోని వర్ణ పారాయణక్రమము.
౧౧౫. పాణినీయ శిక్షలోని సంస్కృత వర్ణ సమామ్నాయము.
౧౧౬. పాణినీయశిక్షలోని దుఃస్పృష్టశబ్దము లకారద్వయయుత లికారపరమ నెడి వాచస్పత్యమతము సరికాదు.
౧౧౭. తెత్తీరియ ప్రాతిశాఖ్యమునందలి వర్ణ సమామ్నాయము.
౧౧౮. ఇందు లికారము స్పష్టముగాఁ బరిగణింపఁబడెను.
౧౧౯. 'స్వరములకన్నిటికిని హ్రస్వదీర్ఘపుతత్వములు గలవు' మున్నగు వర్ణ సమామ్నాయ సంఖ్యావిషయక మతభేదములు.
౧౩౦. చింతామణికర్త తలంచిన పంచాశద్వర్ణము లెవ్వి? యమములకు బ్లుతమును నన్నయభట్టు పరిగణింపలేదు.
౧౩౧. పుత్రమును గురువె. దీనికి మాత్రాత్రయ గణనము కవి ప్రయోగములో లేదు.
౧౩౨. అప్పకవ్యాదులు పుత్రము త్రిమాత్రాకమని చెప్పుట యవిమగ్నకృతము.
౧౩౩. నన్నయభట్టు పుత్రమును దీర్ఘముగ మాత్రమే భావించెను.
౧౩౪. ఇతఁడు దూరాహ్వనమునందును హ్రస్వ సంబోధనమును జేసియున్నాఁడు.
౧౩౫. జిహ్వమాలీయోపధ్వాసీయములను బంచాశద్వర్ణములలో నన్నయ పరిగణింప లేదు.
౧౩౬. అహోబల పత్యాదుల మతమును నిదియె.
౧౩౭. లికార దీర్ఘము పాణిని శిక్షలోను దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యములోను గ్రహింపఁ బడకున్నను ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునందును శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యము నందును బరిగణింపఁబడెను.
౧౩౮. ముగ్ధబోధ వ్యాకరణమున లికార మంగీకరింపఁబడెను.
౧౩౯. శబ్దకల్పద్రుమకోశమునందు లికారము గణింపఁబడెను. తంత్రములందలి దాని యుపయోగము లుదాహరింపఁబడెను. మఱియు, నది యొకశబ్దమనియు దానికిని గోళములలో నర్థములు గలవనియు వ్రాయఁబడెను.
౧౪౦. పాణిని మతమున లికారదీర్ఘము లేకున్నను 'లితి లివేతి' వార్తకముచే లికారమే విధింపఁబడెనని శబ్దకల్ప ద్రుమకోశమున సమర్థింపఁబడెను. ఇందు హ్రస్వ లికారము విధేయమని ప్రాచీనుల యాశయము.
౧౪౧. లకారద్వయ గర్భిత లికారము పై వార్తకములో విధేయమనెడి భట్టోజీ దీక్షిత మతము. ఈ సందర్భమునందలి యహోబల పండితీయములోని యసంగతి.

విషయ సంఖ్య.

౨౮౨. పయి వార్తికమున దీర్ఘలికారము విధేయమనెడి శబ్దకల్పద్రుమ సమన్వయము.
౨౮౩. భట్టోజీ దీక్షిత మతము ననుసరించుచు వాచస్పత్యకోశకర్త పాణినీయ శిక్షలో దుఃస్వప్త శబ్దమునకుఁ జేసిన యర్థము.
౨౮౪. వాచస్పత్యకోశకర్త సమన్వయమునందలి యనుపపత్తులు.
౨౮౫. నన్నయ దుఃస్వప్త లికారముతోనె పంచాశత్సంఖ్యను బూరించెను.
౨౮౬. అనంతామాత్యుఁడు క్షికారముతోఁ బంచాశత్సంఖ్యను బూరించెను.
౨౮౭. అనంతామాత్యమతమును నిరసించుచు నహోబలాప్పకవులు శకారముతోఁ బంచాశత్సంఖ్యా పూరణము గావించిరి.
౨౮౮. అహోబలాప్పకవుల మతములోని యసంగతి.
౨౮౯. ఋలి వర్ణా విత్యాదికారికావ్యాఖ్య. ప్రాకృతమున లోపించిన సంస్కృతవర్ణములు. ప్రాకృతమునకు వర్ణములు నలువదియనుటచేత సయితము లికారము సంస్కృత వర్ణమనెడి నన్నయాభిప్రాయము దృఢపడుచున్నది.
౨౯౦. ప్రాకృతవర్ణసమామ్నాయమును బేర్కొనెడి ఋలి వర్ణావిత్యా దృష్టకపీయోదాహృత వచన మప్పకవి చెప్పినట్లు హేమచంద్రునిదనుట విశ్వసనీయము కాదు.
౨౯౧. వరరుచి హేమచంద్రాదుల వనుచు నహోబలపతి యుదాహరించిన కారికలును లక్ష్మీధర పండితోదాహృత కారికలును సరియై యుండలేదు.
౨౯౨. పయి వచనములు మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతమునే యుద్దేశించి చెప్పఁబడినవి.
౨౯౩. పయి వచనములందలి లోపములు.
౨౯౪. దుఃస్వప్తము ప్రాకృతమునలేదు. అయ్యది ప్రాకృతమున శకారమై కాలక్రమమున లికారముగఁ బరిణమించిన దనుటకు నిదర్శనములు గలవు.
౨౯౫. నన్నయభట్టును మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతమునకే వర్ణసమామ్నాయము నలువదియని చెప్పిననుట నిశ్చయము.
౨౯౬. 'అయి ఐ' అను సూత్రము చొప్పున 'ఐ' కార మున్నను ఐకారము లోపించె ననుటకు తుతిలేదు. సంస్కృతశబ్దములలోనుండి లోపించినవి పదియని గ్రహింప నగును.
౨౯౭. పయి సమన్వయ పద్ధతినె యనుసరించి యహోబలపతి ప్రాకృతభాషాషట్కము యొక్క వర్ణసమామ్నాయము నలువదియని సాధింపఁజూచెను. అందలి లోపములు.
౨౯౮. అలఘు లికారమును జేర్చి యహోబలపతి పయిరీతిని సమన్వయించుటయు నన్నయాభి ప్రేతముకాదు.
౨౯౯. అలఘు లికారము ప్రాకృతమునఁ గలదు. కాని, యది వేఱువర్ణము కాదు.
౩౦౦. 'లోలః' అనియా? 'లోళః' అనియా? అందలి విధేయము లఘు లికారమా?

విషయ సంఖ్య.

అలఘు లకారమా? అందలి విధేయ మలఘు లకారమే.

౨౬౧. షట్త్రింశ దిత్వాదిసూత్రవ్యాఖ్య.

౨౬౨. అచ్చాంధ్రమున వర్ణయుక్తులుగలవా? లేవనుట యుక్తము.

౨౬౩. ప్రాకృత సమములో నైత మనాంధ్ర వర్ణఘటిత శబ్దములు లేవు.

౨౬౪. సప్త త్రింశదిత్యా ద్యప్పకవీయ పాఠాంతరము ప్రక్షిప్తము. బాలవ్యాకరణ, ప్రాథవ్యాకరణకర్తలును, నలఘులకారము గలదని చెప్పియు దానికిఁ బృథగణన మంగీకరింప లేదు. బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థ ప్రకాశికా ప్రామాదిక వ్యాఖ్య. ఊహ్యకాదు. అందలి రెండు లకారములును నలఘువులె. ఈ సందర్భములో బాలవ్యాకరణకర్త ప్రమాదము.

౨౬౫. నన్నయనాఁటి యాంధ్రలిపి చరిత్రము. బాలేంద్రిత్యాది కారికల వ్యాఖ్య. అచ్చుల యాకారములు. హల్లుల యాకారములు.

౨౬౬. ఆకాలమునకున్న యాంధ్రకర్ణాటసాధారణలిపి. అందు వర్ణయుక్తులకును సరళములకును బ్రత్యేకాకారము లుండెడివి. అజ్ఞులులకు గుణితమున మాటు రూపు లుండెడివి.

౨౬౭. ఈ లిప్యధారక చింతామణికారికలు ప్రక్షిప్తములు కావు.

౨౬౮. ఆంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపినుండి కొన్నిటిని దీసికొని నన్నయ ప్రదర్శించిన యా నూతన లిపియందలి యర్హత. ఘనత. శౌచిత్యము. శాస్త్రసమ్మతి.

౨౬౯. అనుస్వారలిపి విషయకమగు నాంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వ గ్రంథము. శాసనపద్య మంజరిలోని యావిషయము నందలి గ్రంథము.

౨౭౦. వానిలోని లోపములు. అసంగతులు. అయుక్తములగు సవరణములు.

౨౭౧. ఆంధ్రాక్షర వికాసము. అశోక లిపి. బ్రాహ్మీలిపి. నాగరిలిపి. తమిళ కన్నడ లిపులు మున్నగువానిని జూపు పట్టిక.

౨౭౨. నన్నయ కల్పితలిపి జనసామాన్యపు వాడుక కెక్కలేదు. అది యాంధ్రపండితులకుఁ గొందఱకుఁ దెలిసియుండెను.

౨౭౩. నన్నయ యుద్ధరించిన లిపి స్లోకములం దధర్వణుఁడు చేసిన సవరణములు.

౨౭౪. పొల్లహల్లుపైని దిర్యగ్రేఖ నిడుట నన్నయనాఁటికే యారంభించినను లాఘవాజేక్షచే నతఁడు దాని నుపేక్షించెను.

౨౭౫. ఈ తిర్యగ్రేఖ తలకట్టు గుర్తని యర్థముచేయుట పొరపాటు.

౨౭౬. అథో దండరేఖ 'ఒత్తు' నకు గుర్తని యధర్వణుఁడు కల్పించెను.

౨౭౭. ఒత్తుగులు తాంధ్ర కర్ణాట సాధారణ లిపి యం దంత యావశ్యకముకాదు.

౨౭౮. అథోదండరేఖ "ఒత్తు" నకు గుర్తుగ వ్రాయుట పదుమూడవ శతాబ్దమున నారంభించినది.

౨౭౯. ఒత్తుగుర్తు నన్నయధర్వణ కల్పితలిపి మూలకమే యున్నట్లు యుక్తము.

విషయ సంఖ్య.

౨౦౦. ఈ లిప్యధారక కారికలయర్థము వ్యాఖ్యాతలకు సరిగఁ దెలియలేదు.
౨౦౧. “పంచవర్గాదయ” ఇత్యాది కారికల యర్థము తెలియలేదని బర్నెలుదొరగారు వ్రాసిరి.
౨౦౨. ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వకారులు వీని కపార్థమును జేసికొనిరి. మఱియు నివి నవ్యము లేమో యని సంఘేహించిరి.
౨౦౩. నన్నయాధర్వణ వర్ణిత లిపి యొకప్పుడు వాడుకలో నుండెడిదని విజ్ఞానసర్వస్వ కారులు భ్రమించి వ్రాసిరి.
౨౦౪. నన్నయాధర్వణ లిపి శ్లోకములను జోడించి యొకరీతి నప్పకవి యాంధ్రీ కరించెను.
౨౦౫. అప్పకవి పాఠీచీనలిపి విషయమునఁ జెప్పిన మఱికొన్ని విషయములు.
౨౦౬. బాలేంద్రిత్యాది నన్నయకారికలను దెలిఁగించుటలో నప్పకవి యధర్వణుని నపరణములను నైత మాంధ్రీకరించెను.
౨౦౭. పాఠీచీన లిపిలో నెల్ల స్వరములందును, ‘అకార’ లిపి సంబంధము గలదని యప్పకవి వింతగఁ గల్పించెను.
౨౦౮. పాఠీచీనశాసనలిపిలో సయితము “ఉత్వ, ఋత్వ” లిపిలోమాత్రము (హల్లుపై నున్నపుడు) తలకట్టు నూరక లిఖించు సంప్రదాయ ముండెడిది. కాని యద్దానిని నన్నయ యుపేక్షించెను. కాన, నప్పకవి కల్పనము సరికాదు.
౨౦౯. అప్పకవీయ ముద్రణములలోని పాఠీచీనలిపి యున్న త్రలిఖితమువలె యాదృచ్ఛిక రేఖలుగఁ బడియున్నది.
౨౧౦. వావిళ్లవారి యెడిషనులో నైత మప్పకవిచెప్పిన లిపికి సరియగు నుదాహరణము లేవు.
౨౧౧. ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వకారు లప్పకవ్యభిప్రాయమును గొంతవఱకు గ్రహించిరి కాని, వారి యుదాహరణములందును నపమార్గము కలదు.
౨౧౨. పంచవర్గాదయ ఇత్యాద్యధర్వణకారికల కప్పకవ్యహోబలపండితులు చేసికొన్న యర్థము. దాని యయుక్తత.
౨౧౩. పైకారికలకు విజ్ఞాన సర్వస్వకారులు చేసిన యపార్థము.
౨౧౪. విజ్ఞానసర్వస్వకారులు పైకారికల కిచ్చిన యుదాహరణములు వారుచేసిన యర్థమునకు నైతము సరిగలేవు. వావిళ్లవారి ముద్రణములోని ప్రామాదికోడా హరణములు.
౨౧౫. లిపివిషయమున నప్పకవిచెప్పిన మఱికొన్ని విషయముల విమర్శనము.
౨౧౬. వలపలి గిలుక చరిత్రము.
౨౧౭. పదాది యకార వకార లేఖనము నప్పకవి నిరసించుట.
౨౧౮. పూర్ణబిందుపూర్వక వ్యంజన ద్విత్వము మున్నగు ప్రాచీన లిపి సంప్రదాయముల నప్పకవి నిరసించుట.

విషయ సంఖ్య.

- ౨౯౯ ప్రాచీనశాసన తాళపత్ర మాతృకలలో నుండెడి ప్రాచీనలిపి పద్ధతుల నిరసనము.
౩౦౦. విజ్ఞాన సర్వస్వములోని లిపిచరిత్ర వ్యాససారము.
౩౦౧. బుద్ధునకుఁ బూర్వకాలమున హిందువులకు లిపిలేదనియుఁ దర్వాతఁ బాశ్చాత్యులు ప్రసాదించిరనియుఁ జెప్పెడి పాశ్చాత్యపండితుల యభిప్రాయములు సరికావు.
౩౦౨. వేదకాలమునుండియు హిందూదేశమున లిపి గలదు.
౩౦౩. వర్ణము, లిపి, లేఖనము, అక్షరము మున్నగువానికి విజ్ఞాన సర్వస్వకారులు చెప్పిన వ్యుత్పత్తులు.
౩౦౪. లిపులకల్ల మూల మనఁబడెడి చిత్రలిపి స్వరూపము.
౩౦౫. తాంత్రిక చిత్రలిపి బ్రాహ్మీలిపికి మూలమను నభిప్రాయము.
౩౦౬. ఆంధ్రలిపియే దేవనాగరిలిపికి మూలమనెడి యాంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర కారుని వింత యాశయము.
౩౦౭. పై యభిప్రాయము లెల్ల నిర్మూలములు. వట్టియూహలు.

IV. అనుస్వార ప్రకరణము.

౩౦౮. సిద్ధ ఇత్యాది చింతామణి కారికావ్యాఖ్య.
౩౦౯. హ్రస్వాత్పూర్ణోపీత్యాది నియమద్వయము సిద్ధానుస్వార విషయమునందె సార్వత్రికము. సాధ్యవిషయమున ననిర్దిష్ట బిందు విధానమందె చెల్లును.
౩౧౦. సిద్ధఇత్యాదికారికకు బాల సరస్వత్యాదులు చేసిన ప్రామాదిక వ్యాఖ్యలు.
౩౧౧. బాలసరస్వత్యాదుల యట్టి వ్యాఖ్యల విమర్శనము.
౩౧౨. 'సానునాసికోచ్ఛారణం జిత్' అను ప్రాకృత వ్యాకరణసంప్రదాయము డుజ్జాయల జిత్రత్వ విషయమున నుపయోగించుట సరికాదు.
౩౧౩. పూర్ణము తేలిన రూపమునైత మున్నపుడే హ్రస్వాదిత్యాది సూత్రము వర్తిల్లును.
౩౧౪. పైసూత్రమును సంగ్రహించిన బాలవ్యాకరణపునందరభము. దాని విమర్శనము.
౩౧౫. బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థ ప్రకాశికాకర్త యీ విషయమున పడిన ప్రామాదికాభిప్రాయము.
౩౧౬. కేతన, విన్నకోటపెద్దన, యీ విషయమున జాగ్రత్తగా సూత్రించిరి.
౩౧౭. ధీర్ఘపూర్వక పూర్ణముగల శబ్దరత్నాకరాది కోశస్థ శబ్దములు; వానివిమర్శనము.
౩౧౮. పూర్ణార్థబిందు ప్రాసవిమర్శనము. ధీర్ఘపూర్వకపూర్ణముటిత శబ్దము లలంతిగఁ (మాండు, పోండి) గలవని యంగీకరించుట యుచితము.
౩౧౯. హ్రస్వపూర్వక పూర్ణము తేలని స్థలములు.
౩౨౦. శబ్దరత్నాకరమునఁ గల యట్టిశబ్దముల పట్టిక.
౩౨౧. నఖండ ఇత్యాద్యధర్మణ కారికావ్యాఖ్య.

విషయ సంఖ్య.

- 3-1-1. పైనూత్రమునకు బాలవ్యాకరణకర్తచేసిన వివరణము.
- 3-1-3. ఈ యధర్వణ కారికలు నైతము ప్రక్రియోపయోగంబు లగుచున్నవి.
- 3-1-8. హ్రస్వాత్పూర్ణోపీత్యాది చింతామణి సూత్రములును నఖండ ఇత్యాద్యధర్వణ కారికలును సుచ్చారణ భ్రష్టఖండానుస్వార జ్ఞానమునకు సాధకము లగు చున్నవి.
- 3-1-9. పూర్ణము ఖండముగఁ దేలుటలోని స్వాభావికత.
- 3-1-10. ఆంధ్రభాషా సంస్కారమునాఁటి కర్ధానుస్వారోచ్చారణమును దీర్ఘపూర్వక పూర్ణానుస్వారోచ్చారణమును కొందఱ యుచ్చారణమున నుండెడి వనుటలో సందేహము లేదు.
- 3-1-2. అర్ధానునాసిక్యోచ్చారణము కాలక్రమమున నశించుటంజేసి కవులు సఖండ నిర్బిందుకస్థలములకుఁ బ్రాస ప్రయోగము నంగీకరించిరి. కాన, ఖండ పూర్ణరూపద్వయము నంగీకరించినట్లే నిర్బిందురూపాంతరమును నంగీకరించు టుచితము. కాని, లాక్షణికులట్లు చేయకఖండాఖండ ప్రాసము నంగీకరింపసాగిరి.
- 3-1-3. అనంతుని ఖండాఖండప్రాసము సరిగనుండలేదు.
- 3-1-4. కూచిమంచి తిమ్మకవి దీర్ఘపూర్వకత్వమునందును హ్రస్వపూర్వకత్వమునందును ఖండాఖండప్రాసము నెల్లెడలను నంగీకరించి ప్రామాణిక ప్రయోగముల నుదాహరించెను.
- 3-3-0. అప్పకవీయస్థ ఖండాఖండప్రాస సందర్భ విమర్శనము.
- 3-3-1. అప్పకవీయోదాహృతులను గొన్నిటిని తిమ్మకవి యుపేక్షించుటలోని కారణములు. మూకశబ్దము నిర్బిందుకమనియే యప్పకవి యాశయము. ఆకరము శబ్దము సార్థ బిందుకము.
- 3-3-2. ఒక్క నన్నయ భట్టారకుఁడు మాత్రమే ఖండాఖండ ప్రాసమును బ్రయోగింప లేదు. వీవుశబ్దము నిర్బిందుకము.
- 3-3-3. తిక్కనాదులు ఖండాఖండప్రాసము నంగీకరించినవా రగుటచేత వారిప్రయోగములు సఖండ నిర్బిందుక శబ్ద నిర్ణయవిషయమున సాకల్యముగఁబ్రమాణములు కానేరవు.
- 3-3-4. నన్నయ భారత భాగములోని యర్థ బిందు ప్రాస ప్రయోగస్థలము లల్ప సంఖ్యాకములు.
- 3-3-5. నన్నయభట్టు 'వీకు' అను నిర్బిందుక శబ్దమును బ్రయోగించినస్థలములందు 'వీక' శబ్దమును నిల్పి యాతఁడును ఖండాఖండప్రాసమును బ్రయోగించెనని భ్రమింపరాదు.

విషయ సంఖ్య.

331. చీకు శబ్దము సఖిండ్ మను శబ్దరత్నాకరకర్త యాశయము సరికాదు. కాఁగా దానినిబట్టి సాధించిన చీకటిశబ్ద సబిందుకతయుఁ బరాస్తమగుచున్నది.
332. కొందఱు అంగీకరించిన ఖిండపూర్ణ ప్రాసము గ్రాహ్యము కాదు. అట్టి ప్రయోగములలో దీర్ఘపూర్వక పూర్ణముల నంగీకరించుటయే యుక్తము.
333. దీర్ఘపూర్వక పూర్ణములను నిర్ణయించు నవ్యభిచరిత ప్రమాణములు లేమింజేసి కావలయుఁ బ్రాచీనులు శేష అకార విషయమునందు వలె నీ విషయమున గాఢ పరిశీలనము చేయలేదు.
334. శబ్దరత్నాకరకోశ కర్త సఖిండ్ శబ్దముల కిచ్చిన ప్రమాణములు సరియైనవి కావు. ఈ విషయమునందలి మార్గాంతరములు.
335. ప్రాచీన శాసన లేఖనములును దాశపత్ర మాతృకల లేఖనములును దప్పుల తప్పులును ననియత నియమకములును నగుటచే నవి సాకల్యముగాఁ బ్రమాణీకరింపఁ దగినవి కావు.
336. ప్రాచీన శాసనలేఖనపద్ధతులు కాలక్రమమున మాటుచు వివిధరీతుల వెలసినవి. మొట్టమొదట బిందువుచోట వర్గపంచమములు వ్రాయఁబడెడివి.
337. తొమ్మిదవశతాబ్దమునాఁటికి జ మలచోట బిందువు వ్రాయఁబడెడి సంప్రదాయ ముండుకొనెను.
338. ప్రాచీనతమ కాలమున నరసున్నలను లేదా వానిచోట నిండుసున్నలను లేదా వర్గపంచమములను వ్రాసెడి సంప్రదాయమే లేదు.
339. కన్నడమందువలెనే యర్ధానుస్వారము లుక్షేపింపఁ బడెడివి. ప్రాచీనకాలము లోని యింద్రగణములు వేఱురీతి నుండెడివి. వానిలో గగ మగణాదులును నుండెడివి. వానిని గ్రహింపక యరసున్నలచోట నిండుసున్నలు వ్రాయఁ బడెడివని భ్రమించుట సరికాదు.
340. శాసన పరిష్కర్తలు ప్రతిబింబములలో లేని బిందువులను నిల్పఁజూచుట సరికాదు. ఉన్న బిందువులను లేనివానిగ భావింపవలె ననుటయు సరికాదు.
341. యుద్ధమల్లుని బెజవాడశాసన కాలమునకు నైతము ఖిండముచోటఁ బూర్ణమును గాని, దానికి బదులుగ వర్గపంచమమునుగాని వ్రాయు సంప్రదాయము రాలేదు. శాసన పరిష్కర్తలు బెజవాడ శాసనలిపిని నేఁటి తెల్లులిపితో వ్రాసిచూపుటలోఁ జాల ప్రమాదములు గలవు.
342. నన్నయభట్టారకుఁడు ఖిండము శాంద్రమునఁ బ్రతిష్ఠించిన పిమ్మటనే యీ ఖిండ పూర్ణవ్యావర్తక లిపిపద్ధతి యంకురింపసాగెను.
343. పైకారణములచే యుద్ధమల్లుని శాసనములోని బిందువులును వానిచోటి యనునాసికములును సాకల్యముగఁ బూర్ణములై యనఁదగును.
344. యుద్ధమల్లుని శాసనములోని ఫలబు మున్నగు బు వర్ణకముచోట మువర్ణకమును బఠించుట సరికాదు.

విషయ సంఖ్య.

3౫౦. రేఫపూర్వక సంయోగములోని హద్విత్వరూప కణ్ణాట పద్ధతియే యీ పూర్ణబిందుపూర్వక హద్విత్వ పద్ధతికి మూలము కా నోవును.
3౫౧. 'ఐ = అయ్' అనునది తమిళభాషా సంప్రదాయమువంటిది.
3౫౨. శాసనాదులలోని యర్వాచీనమగు పూర్ణబిందుపూర్వక హద్విత్వపద్ధతియు నన్యభిచరితమై యుండలేదు.
3౫౩. ఖండానుస్వారమును నిర్ణయించు శబ్దరత్నాకర కోశపద్ధతులును బ్రామాణికములు కా నేరవు.
3౫౪. ప్రకృతి వికృతి శబ్దములందును సబిందు నిర్బిందుకతా వ్యత్యాసము కలదు. ద్రావిడభాషలలోని పరస్పర సంబంధము గల శబ్దములందును నట్టి వ్యత్యాసము కలదు.
3౫౫. ద్రావిడభాషలలోని సబిందు నిర్బిందుకతా వ్యత్యాసము గల శబ్దముల పట్టిక.
3౫౬. ద్రావిడభాషలలోని సానునాసికపదముల సంబంధమును జూపు శబ్దముల పట్టిక.
3౫౭. ద్రావిడభాషలలోని యనుస్వారస్థితి.
3౫౮. న మ పరకత్వమున ద్రుతమున కనుస్వారాదేశమగు నను నప్పకవిమతము.
3౫౯. తత్సమ పదమధ్యమున సైతము పరుష సరళ పరకత్వమున బిందువునకు వర్గ పంచమాదేశము రాదని యాంధ్రపండిత హృదయము.
3౬౦. ఆంధ్రమహాకవి ప్రాస ప్రయోగములు వర్గపంచమాదేశ నిరాసమునఁ బ్రమాణము లగుచున్నవి.
3౬౧. వర్గపంచమాదేశ సరళాదేశముల యర్హత. వాని స్వాభావికత.
3౬౨. స్వాభావికములగు పరిణామములకును గొంతకాల వ్యవధానము కలుగుచుండుట యనుభవసిద్ధము.
3౬౩. కావుననే మూలద్రావిడభాషలో లేని దనఁదగు వర్గపంచమాదేశము తమిళము యున్నగువానియందు సంస్కృతమందువలెనే ప్రవేశించినది. అట్లు వచ్చినను దత్సహభావి యనఁదగు సరళాదేశము కొన్నియెడల ద్రావిడభాషలలో రాదయ్యెను.
3౬౪. వర్గపంచమ పరుషసంయోగము ద్వీరుక్తపరుషముగ నేర్పడుట తమిళమున విస్తరించియున్నది.
3౬౫. అర్వాచీన తమిళములోని సరళోచ్ఛారణ వైకల్యము.
3౬౬. ఆంధ్రకర్ణాటముల సంస్కారకాలమునకు సరళోచ్ఛారణ మా భాషలలో వెలసియుండెను.
3౬౭. సంయోగములోని వర్గాక్షర పరకద్రుతము సైతము తత్తద్వర్గపంచమముగాఁ దెల్లన మాటులేదు. ఇందులకుఁ బ్రయోగములు.

విషయ సంఖ్య.

319. వర్గాక్షర పరకద్రుతము కాలక్రమమున ననుస్వార మగుచున్నది. అట్టి యనుస్వార మర్థమాత్రిక నకారజన్యమై యైనను హ్రస్వపూర్వకత్వమున మాత్రిక మగుచున్నది.
320. అర్థబిందు పరిణతి విశేషములు, బిందువు తేలుటలోని యుపపత్తులు, నుడి తొలి యచ్చుమీఁది పూర్ణము తేలకుండుట కుపపత్తులు.
321. అవసానగత న మలు కొన్నియెడల లోపించునపు డవ్వియును బిందుపరిణతి ద్వారముననే లోపించుచున్న వనఁదగియున్నను, నాంధ్రు లట్టి బిందు పరిణామమును నూత్రింపలేదు. ప్రాకృతకర్ణాటములలో నట్టి బిందుపరిణతి మిక్కిలి విశాలముగ నున్నది.
322. సమాన పదమధ్యగ తానునాసికములు బిందువులై తేలుచుఁ గాలక్రమమున లోపించును. అట్టి యనునాసికములు ద్రావిడభాషలలో నొక్కొకదాని యందు, నొక్కొక యవస్థలో నుండుటయుఁ గలదు. అట్టి శబ్దముల పట్టిక

V. అంతస్థ ప్రకరణము.

323. లఘువోఽలఘవ ఇత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
324. యవల లఘులఘుతలను జూపుటకు బాలసరస్వ త్యప్పకవులు “హలి సర్వే షా” మ్మను పాణినీయసూత్రమును జూపుట సరికాదు. అహోబలపతిచూపిన “వ్యోర్లఘుప్రయత్నే” త్యాది సూత్రమే సరియై యున్నది. అలఘుశబ్దము నకుఁ బర్యాయముగ నీ విషయమున గురుశబ్దమును వాడఁబడుచున్నది.
325. లకారద్వైవిధ్యము ప్రాకృతవ్యాకరణ ప్రసిద్ధము. అంతస్థములు నాన్పిటికిని లఘులఘుభేద మాంధ్రమునఁ గలదని చింతామణి చెప్పుచున్నది.
326. స్వరసంహితలో నుచ్చారణ సౌకర్యార్థముగ వచ్చు యకారము లఘువని సంస్కృత ప్రాకృత వ్యాకరణానుసారముగఁ జింతామణియుఁ జెప్పుచున్నది.
327. లఘు వకార మిట్టి దని చింతామణి చెప్పలేదు. బాలసరస్వత్యాదులు ప్రథమమీఁది వకారమున కాదేశమగు వకారము లఘువని వ్యాఖ్యచేసిరి. అది సరికాదు. యకార తుల్యన్యాయమున సంహితలో నాగమముగా వచ్చు వకారమే లఘువనుట యుక్తము. అట్టిది తెల్లన మిక్కిలి యరుదు. ఈ సందర్భమున నప్పకవీయములోని సందర్భ మసంగతముగ నున్నదని తత్త్వికా కర్తలు చెప్పుట సరికాదు.
328. ర ల ల, లఘులఘుతలు యవలవంటివి కావు.
329. అట్లయినను లఘులఘు యవలకువలెనే ద్వివిధ లకారములకును యతిప్రాస మైత్రిని సంస్కృత పండిత మతానురోధమునఁ జింతామణి యంగీకరించుచున్నది.

విషయ సంఖ్య.

32౯. ప్రాచీన కర్ణాట పండితులు అశ్శ క్షశ క్షశములకు యతిప్రాసమైత్రి నంగీకరింపలేదు. వర్ణసమామ్నాయగత ద్రావిడ మూర్ధన్య శకార ఘటితశబ్దములయు, దత్తబంధి తమిళ కర్ణాటశబ్దములయుఁ బట్టిక.
3౩౦. ల శ ల తుల్యన్యాయమున ర అ ల మైత్రి యంగీకరింపఁదగినదే యైనను నట్లంగీకరింపమికిఁ దమిళ కర్ణాట మహాకవి సంప్రదాయము మూలమనఁదగును.
3౩౧. రఅలకుఁ బ్రాచీనకాలమున మిక్కిలిగ నుచ్చారణ వైజాత్య ముండెడిది.
- 3౩౨ ద్రావిడభాషలలోని అకారపు ప్రాచీనోచ్చారణము టకారావిప్లవ రూపముగ నుండెడిది.
3౩౩. రఅల యతిప్రాస వైరవిషయమునఁ బ్రాచీనులకుఁ గల పట్టుదల.
3౩౪. నన్నయభట్టనాటికే రఅల స్థానభేద మంతరించెననుటకు వానికాతఁడు లఘులఘుతాభేదమాత్రమును సూత్రించుటయే ప్రబలనిదర్శన మగుచున్నది.
3౩౫. అధర్వణునినాటి కట్టి లఘులఘుచ్చారణభేదమును సడల నారంభించెను.
3౩౬. అధర్వణుఁడు సూత్రించిన రేఫ అకారముల యనుగమములు నన్నయభట్ట భారతభాగస్థ యతిప్రాస స్థలమాత్ర మూలకములు.
3౩౭. ప్రాచీనశాసనములలోని రేఫ అకారలేఖనము ప్రమాణీకరింపఁ దగినదికాదు.
3౩౮. లాక్షణికులు ర అ ల నిర్ణయము విషయమున భాస్కరునివలెకుఁ గల మహాకవుల ప్రయోగములను వాని కవిరుద్ధములగు నర్వాచీనమహాకవిప్రయోగములను బ్రమాణీకరించి యున్నారు. కూచిమంచి తిమ్మకవి శ్రీనాథాది మహాకవిప్రయోగములను పైత మీ విషయమునఁ బ్రమాణీకరించియు వారి ప్రయోగములను గొన్నిటిని విమర్శించినవాఁ డయ్యెను.
3౩౯. నన్నయేతర మహాకవులు కొన్ని శబ్దములలో ర అ ఘటితద్వైరూప్యమును బ్రయోగించి యున్నారు. అట్టియెడల మహాకవి ప్రయోగములకే ప్రామాణ్యమొసంగుట సిద్ధాంతమగుటచే, నట్టి ద్వైరూప్యమునకు లాక్షణికులు ప్రామాణ్యము నంగీకరించిరి.
3౪౦. ఈ విషయమున నిట్లే శబ్దరత్నాకరకర్త వ్రాసియున్నాఁడు. ఆముక్తమాల్యద రేఫ అకార సాంకర్యమును జేయున దనుట సరికాదు.
3౪౧. రేఫ అకార వైరమును బాటించు నభిప్రాయమును గనుపఱచు ప్రయోగములు కనఁబడునపు డట్టి మహాకవులగ్రంథములలో రేఫ అకార సాంకర్యము గల దనుట సరికాదు.
3౪౨. క్రియాంత ఇత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య.
3౪౩. క్రియాంత ఇత్యాది కారికలు నన్నయ భారతభాగ పద్య యతిప్రాసస్థలస్థిత రేఫ అకారవర్ణన మాత్రపరములు.

విషయ సంఖ్య.

3౯౪. తాళ్లపాకము పెదతిరుమలయ్య ప్రభృతు లీ యధర్వణసూత్రములలోని వరుసనె యనుసరించి రేఫ అకార ఘటితశబ్దముల నుపదేశించిరిగాని, మాతృకాపాఠ క్రమము ననుసరించి యుపదేశింపలేదు.
3౯౫. తిరుమలార్యప్రభృతులు తమతమ కాలమువఱకుఁ గల మహాకవి ప్రయోగముల నెల్ల మూలముగఁ గొని రేఫ అకార నిర్ణయము చేసిరి.
3౯౬. తిరుమలా ర్యాప్ప కవుల కాలము.
3౯౭. శకటరేఫ నిర్ణయ మను గ్రంథమునైతము ద్వివి ధాది దుత ఇత్యా ద్యధర్వణ కారికాఛాయానుకారియె.
3౯౮. శకటరేఫనిర్ణయ గ్రంథకర్తయగు భారతము లక్ష్మీపత్యవధాని కాలము.
3౯౯. కూచిమంచి తిమ్మకవియు ద్వివి ధాది దుత ఇత్యాది సూత్రార్థమునె యనుస రించెను. కాని ముద్రణ సంస్కర్తలు వాని, యర్థమును గ్రహింపఁ జాలక కావలయును, వానిని బ్రమాద భూయిష్ఠముగ ముద్రించిరి.
౪౦౦. తిరుమలయ్యగారును ద్వివి ధాది దుతశ్చ స్యు రిత్వాద్యధర్వణ కారికా ఛాయనె యనుసరించిరి. గాని యందును దప్పలు ముద్రాపకులమూలమున ననేకములు ప్రవేశించినవి.
౪౦౧. ఇందుల కప్పకవీయ రచనము చాల సహకారి యగుచున్నది.
౪౦౨. ద్విరేఫవర్ణదర్పణ కర్తయగు రంగనాథ కవి, క్రియాంత ఇత్యాది కారికలు నన్నయప్రయోగమాత్ర మూలకములని గ్రహింపక సకలాంధ్ర మహాకవి ప్రయోగపరములనుగా వానిని సమన్వయించెను. అది సరికాదు. ఇతఁడీ కారికల నహోబల పండితీయమునుండి తీసి యుదాహరించెను.
౪౦౩. క్రియాంతే చాన్యవర్ణచేత్యాదికారికకు రంగనాథకవి చేసిన యర్థము సరికాదు.
౪౦౪. అట్లే ద్వివి ధాది దుత శ్చ స్యు రిత్వాది కారికలకును రంగనాథకవిచేసిన యర్థము సరియై యుండలేదు.
౪౦౫. 'అయవో' అనుదానికి ద్వివిధ శబ్దము విశేషణముగ రంగనాథకవి యన్వ యించుట సరికాదు. ఇంకను నిచట చాల నపార్థములు గలవు.
౪౦౬. నన్నయభారతభాగ యతిప్రాస స్థలస్థిత నామ ప్రత్యయ రేఫములు.
౪౦౭. నన్నయభారత యతిప్రాసస్థిత సంయుక్తరేఫములు.
౪౦౮. నన్నయభారత యతిప్రాసస్థిత ప్రకృతిగత రేఫములు.
౪౦౯. నన్నయభారత యతిప్రాస స్థలములలో ద్విత్వరేఫ మొక్క చోటను మాత్రమే గలదు.
౪౧౦. నన్నయభారత యతిప్రాసస్థిత అకారములు.

విషయ సంఖ్య.

రంగ. పయి నన్నయభారత యతిప్రాస స్థలములలో అకార శబ్దములను బరిశీలించు నపుడు పై యధర్వణ కారికలు నన్నయ ప్రయోగమాత్ర మూలకములని విశదము కాకమానదు.

రంగ. 'అఱు = ఉపశమిల్లు, ఆరు = నిండారు' అని నన్నయ హృదయము.

రంగ. నన్నయభారత యతిప్రాసస్థలములలో నెచ్చటను బదాదిశకటము లేదు. రేఫమునకుఁ దర్వాత నైతము శకటము లేదు. కాన, 'నమరా' అను పాఠము సరికాదు. 'నమవా' అనుపాఠమే యుక్తము.

రంగ. నన్నయ యతిప్రాస స్థలములలో జకాకారపూర్వక రేఫ అకారములు రెండును లేవు. సకార బకార పూర్వక రేఫములు గలవు. అట్టి శకటములు లేవు.

రంగ. విభక్తి ప్రత్యయములలో అకారము నన్నయప్రయుక్తము కాదు. 'అందొఱు' మున్నగువానిలోని అకారము విభక్తియని నన్నయధర్వణు లంగీకరింపలేదు.

రంగ. హలంతరపరక అకార సంయోగము లేదు. ఈ విషయమున నన్నయభారత ప్రయోగము లొక్క పద్యమునమాత్రము (పా)సగతములు) గలవు.

రంగ. హలంతర సంయోగమున శకటము నువ నేరదు.

రంగ. నన్నయ ప్రయోగములలోని యా ప్రాసగత రేఫ సంయుక్తము లసంయుక్తా వస్థలో లఘురేఫ యుక్తములేయని తిక్కయజ్ఞ ప్రయోగములు విశదీకరించుచున్నవి.

రంగ. అలఘురేఫము లుప్తాచ్చ మగుచో లఘురేఫముగా మాఱునని ప్రాథవ్యాకరణమున సూత్రింపఁ బడెను.

రంగ. హలంతర సంయుక్త అకారము లుండవచ్చుననియు నట్టియెడ వానికి రేఫముతో మైత్రి సమ్మతమనియుఁ జెప్పెడి తిమ్మకవి మతము సరికాదు.

రంగ. హలంతర సంయోగమున నలఘువు లఘురేఫముగ మాఱు ననుటయే యుక్తము.

రంగ. అలఘు రేఫము హలంతర సంయుక్త మగునపుడు క్వాచితకముగ విభాషను లఘురేఫ మగు ననెడి రంగనాథకవి మతమును సరికాదు.

రంగ. శకటరేఫ నిర్ణయకర్తయగు భారతము లక్ష్మీపత్యవధాని హలంతర సంయోగమునఁ, బదాదిని, దీర్ఘపూర్వకత్వమున, అకార ముండనేరదని, సిద్ధాంతీకరించెను. దీర్ఘపూర్వక లఘురేఫము హ్రస్వపూర్వక మయ్యెనేని యది యలఘువుగ మాఱునని సాధించెను.

రంగ. ద్విత్వములోని శకటములే యనుట సర్వ సమ్మతము. అందొకటి లోపించినను బరిశిష్టము శకటమే యగునని యడిదము సూరకవి చెప్పెను.

రంగ. దీర్ఘపూర్వకము శకటము కాదనెడి పక్షమును లక్ష్మీపత్యవధాని సాధించినపద్ధతి. ర అ లకు యతిమైత్రి చెల్లుననియుఁ బ్రాసమైత్రి చెల్లదనియుఁ జెప్పెడి మతములు.

విషయ సంఖ్య.

౪౨౬. వెల్లంకి తాతంపట్టు తనకవి చింతామణిలోఁ బై విషయములనె విశదీకరించెను.
౪౨౭. ఇట్టి సమూలక విషయముల నప్పకవ్యాదులు నిరసించుట సరికాదు.
౪౨౮. అడిదము సూరకవి సైత మప్పకవ్యాదుల ననుసరింపలేదు.
౪౨౯. దీర్ఘ పూర్వక శకటములుండనేర వనుట సరికాదు. అట్టివి యితర ద్రావిడ భాషలందును గలవు.
౪౩౦. నన్నయ తదభివములలో శకట రేఖములు లేవు. శకటరేఖ నిర్ణయ గ్రంథ కర్తయుఁ దదభివములలో శకటము లుండవనియె చెప్పెను.
౪౩౧. 'అఱ, పెఱ, కఱకంఠఁడు' అనునవి అకారయుతము లగునపుడు దేశ్యములు. నన్నయ వీనిని దేశ్యములనియె తలంచుచుండును.
౪౩౨. నన్నయేతరకవులు తదభివములందు ధారాశముగా అకారములను బ్రయోగించి యున్నారు. గొఱియశబ్దము దేశ్యము.
౪౩౩. నన్నయేతరకవుల గ్రంథములలో గురు లఘు వ్యత్యాసమును గలదు. అనఁగా నుభయరేఖక శబ్దములును గలవు.
౪౩౪. లఘుర్భవేదిత్యాది కారికావ్యాఖ్య. దీనికి ఛందఃపరముగఁ జేసిన యాధునిక వ్యాఖ్య; దాని నిరాకరణము.
౪౩౫. దీనికిఁ బ్రాథవ్యాకరణకర్త చేసిన వివరణము సరికాదు.
౪౩౬. తన నాఁటికిఁ గొన్ని శబ్దములలో రేఖ అకారముల ద్వైరూప్యము కనఁబడినపు డట్టి ద్వైరూప్యము నంగీకరించెనేగాని, యధర్వణుఁడు వాని యతిప్రాస మైతి నంగీకరింపలేదు.
౪౩౭. తమిళ కర్ణాట పండితులు రేఖ అకారయుత శబ్దపరిశోధనమును జేసియుండ లేదు.
౪౩౮. ఆంధ్రపండితు లట్లుగాక రేఖ అకార పరిశోధనము గాఢముగఁ జేసియున్నారు.
౪౩౯. అధర్వణుఁడు నన్నయభారత యతిప్రాస ప్రయోగములను మాత్రమే బాగుగఁ బరిశోధించెను.
౪౪౦. తాళ్లపాకము తిరుమలయ్య యీ విషయమున మొట్టమొదట గొప్ప పరిశోధనము చేసెను. తర్వాత నప్పకవి యా మార్గమునె విస్తరిల్లఁ జేసెను.
౪౪౧. తిరుమలయ్యాప్పకవుల రేఖ అకారనిర్ణయ పద్ధతులు. కూచిమంచి తిమ్మకవియు వీరిపిదప వీరిపద్ధతులనె విస్తరిల్లఁజేసెను.
౪౪౨. బద్దెపూడి భద్రన్న, గణపవరపు వేంకటకవి, చేసిన రేఖ అకార నిర్ణయ పద్ధతము లసమగ్రముగ నాకు లభించినవి.
౪౪౩. ఓగిరాల రంగనాథకవి, బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులు చేసిన రేఖ అకార పరిశోధనము.
౪౪౪. నన్నయభట్టు ద్విరేఖకశబ్దాంగీకారము చేయలేదు. తక్కినవా రెల్ల రేఖ అకార ఘటిత రూపద్వయము నంగీకరించిన వారె యనఁదగును.

విషయ సంఖ్య.

- రరగ. లఘువశ్శాఖి శైలేత్యాది కారికల వ్యాఖ్య. శకటరేఫ నిర్ణయకర్త పై కారికల
యగ్ధమును జాలవఱ కనుసరించెను.
- రరఁ. శకటరేఫ నిర్ణయ గ్రంథకర్త చెప్పిన రేఫ అకార విషయకములగు మఱికొన్ని
సూత్రములు. వీనిలో ననేకములు ద్విరేఫవర్ణదర్పణకర్తచే సంగ్రహింపఁ
బడెను.
- రరః. కేచిద్వదంతీత్యాది కారికావ్యాఖ్య.
- రరః. అనిశ్చయ ఇత్యాది కారికావ్యాఖ్య.
- రరః. లఘువశ్శాఖీత్యాది కారికార్థ విషయమున ద్విరేఫవర్ణదర్పణకర్త యభిప్రాయము.
- రగం. రేఫ అకారశబ్ద సంఖ్యా గణనరూప మగునట్టి ద్విరేఫ వర్ణదర్పణకర్త వ్యాఖ్య
సరియై యుండలేదు.
- రగఁ. రేఫఅకార ఘటిత శబ్దములలో ముఖ్యము లగువానిని జూపెడి వక్ష్యమాణ పట్టిక
లోని సంజ్ఞాది వివరణము.
- రగఁ. ముఖ్యములగు శబ్దముల పట్టిక. వానిలోని కొన్నిటి విమర్శనము.
- రగః. ౧. అఱ-అర - అను శబ్దముల విమర్శనము.
- రగః. ౨. అఱమర - అరమర ,,
- రగః. ౩. అఱవఱలు - అరవరలు ,,
- రగఁ. ౪. అఱుగు - అరుగు. ,,
- రగః. ౫. అఱు - అరు = ఉపశమిల్లు. ,,
- రగః. ౬. ఊఱు - ఊరు = నీరూఱు ,,
- రగః. ౭. ఎఱుగు - ఎరఱుగు = దిగు, మ్రొక్క. ,,
- రఁ. ౮. ఒరయు - ఒరపెట్టు = రాచు ,,
- రఁ. ౯. కరఱు - కఱుగు = ద్రవించు ,,
- రఁ. ౧౦. కురులు - కుఱులు ,,
- రఁ. ౧౧. కఱయుట = విజృంభించుట ,,
- రఁ. ౧౨. కొఱప్రాణము - కొరప్రాణము ,,
- రఁ. ౧౩. కొరడా ,,
- రఁ. ౧౪. కొరడు - కొఱడు ,,
- రఁ. ౧౫. క్రమ్మలు - క్రమ్మరు ,,
- రఁ. ౧౬. గరగరిక - గఱగఱిక = నైర్మల్యము ,,
- రఁ. ౧౭. చఱువు = హవ్యము ,,
- రఁ. ౧౮. చీరు - చీఱు ,,
- రఁ. ౧౯. చెఱుగు - చెరఱుగు ,,
- రఁ. ౨౦. చేకురు - చేకురు - చేకుఱు - చేకుఱు ,,

విషయ సంఖ్య.

౪౭౩.	౨౧.	చేర - చేఱ = (ప్రసృతి) శబ్దముల విమర్శనము.	
౪౭౪.	౨౨.	తారు - తాఱు	,,
౪౭౫.	౨౩.	తిరి - తిఱి, తిరుగలి - తిఱుగలి	,,
౪౭౬.	౨౪.	తిరుగు - తిఱుగు	,,
౪౭౭.	౨౫.	తీఱు = నశించు, తీరు = చక్కఁబడు	,,
౪౭౮.	౨౬.	వాతెఱ - వాతెర - తెఱ, తెర	,,
౪౭౯.	౨౭.	తేఱు - తేరు = తేటపడు	,,
౪౮౦.	౨౮.	తొరలు - తొఱలు	,,
౪౮౧.	౨౯.	తొరఁగు - (తొరుఁగు) తొఱఁగు	,,
౪౮౨.	౩౦.	నెరయు - నెఱయు	,,
౪౮౩.	౩౧.	నెఱి - నెరి	,,
౪౮౪.	౩౨.	పరి - పఱి.	,,
౪౮౫.	౩౩.	పఱునఁదనము - పరునఁదనము.	,,
౪౮౬.	౩౪.	పాఱు - పారు.	,,
౪౮౭.	౩౫.	పెఱుఁగు - పెరుఁగు.	,,
౪౮౮.	౩౬.	బిఱును - బిరును.	,,
౪౮౯.	౩౭.	మఱగు - మరగు.	,,
౪౯౦.	౩౮.	మారిమనఁగు - మాఱిమనఁగు.	,,
౪౯౧.	౩౯.	మాఱు - మారు.	,,
౪౯౨.	౪౦.	ముందఱ - మందర.	,,
౪౯౩.	౪౧.	ముచ్చిఱు - ముచ్చిరి.	,,
౪౯౪.	౪౨.	రంతు - ఱంతు.	,,
౪౯౫.	౪౩.	రాగిల్లు, రూపించు, రీతి, మొ.	,,
౪౯౬.	౪౪.	తాచు - రాచు; రాపు.	,,
౪౯౭.	౪౫.	రేవు - రేవు.	,,
౪౯౮.	౪౬.	రోయు - రోయు.	,,
౪౯౯.	౪౭.	రోలు - రోలు.	,,
౫౦౦.	౪౮.	వేమాఱు - వేమారు - వేమఱు - వేమరు.	,,
౫౦౧.	౪౯.	వేఱు = వేరు.	,,
౫౦౨.	౫౦.	సుఱసుఱ - సురసుర.	,,
౫౦౩.		అద్య ఇత్యాది కారికావ్యాఖ్య.	,,

౫౦౪. సంస్కృతములోని లఘుయవలు, తమిళకర్ణాటములలోని స్వర వ్యవధాయక వర్ణములు; వానియందలి ప్రకృతిభావములు.

విషయసంఖ్య.

౫౦౫. సంస్కృతములోని లఘులఘు యవలు. ప్రాకృతమందలి లఘుయకారము.
౫౦౬. సంహితా కార్య య కారాగమమునకు సంజ్ఞాప్రకరణమునఁ బ్రసక్తి. 'యన్నఁడు' మున్నగునవి యసాధువు లనుచు సందేహ నిర్ణయకముగమాత్రమే యీ సూత్ర ముపదేశింపఁబడెను.
౫౦౭. బాలసరస్వతియు నీ సూత్రము సందేహ నిర్ణయకమే యని తలంచి యుండెను.
౫౦౮. అప్పకవియు నిట్లే తలఁచియుండెను.
౫౦౯. భావిక్రియా స్విత్యాది సూత్ర వ్యాఖ్య.
౫౧౦. డోలేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య; ఉయ్యల, పయ్యద మున్నగువానిలోని 'అ'త్వ మధర్వణుని నాటికి లేదు. భాస్కర శ్రీనాథాదుఃప్రయోగించిరి.
౫౧౧. ఉయ్యెలాదులు సమాసపదము లనెడి యప్పకవిమతము; తన్నిరాకరణము.
౫౧౨. ఆద్యవర్ణ స్విత్యాది కారికావ్యాఖ్య.
౫౧౩. "స్వరసంహితలో లఘుయకారాగమము రాదు. స్వరమే నిల్చును. ఉచ్చారణ మున మాత్రము యశ్రుతి గల్గును." అనెడి యాధునిక పండితుల వాదము. తన్నిరాసము.
౫౧౪. పదాదియకారము చింతామణిమతము కాదనెడి యప్పకవ్యాదిమతము; తన్నిరా కరణము.
౫౧౫. వికృతిపదాదా విత్యా ద్యప్పకవీయ పాఠములు ప్రక్షిప్తములు.
౫౧౬. సాధ్వసాధుతానిర్ణయ విషయమునఁ బదాది యవలకు భేదము గలదు.
౫౧౭. తమిట్రములోని యారు మున్నగువానికన్నను దెల్లులోని యెవరు మున్నగు నవి పురాతనములుగానఁ బదాది యకారము మిక్కిలి ప్రాచీనము.
౫౧౮. 'యిపుడు' మున్నగు వానిలోని యకారమును దుల్య న్నాయమున నావయవిక మే యని నన్నయ తలఁచియుండును.
౫౧౯. పరిణామరూపములలోని సాధ్వసాధుతానిర్ణయము పండితకవి మాత్రాధీనమై యున్నది.
౫౨౦. "వికృత్యాదా భవేన్నణ" ఇతి సూత్రవ్యాఖ్య. ఈసూత్రము నుపదేశించుట లోని ప్రసక్తి.
౫౨౧. నాన్యేషామిత్యాది కారికావ్యాఖ్య.
౫౨౨. కశ్చిద్వద తీత్యాది శ్లోక వ్యాఖ్య.
దంత్య తాలవ్య చ జ ప్రకరణము.
౫౨౩. అద్దంత్య ఇత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య. చజలమిఁది యెత్వాత్వముల సందేహమును నివారించుటకే యీసూత్ర ముపదేశింపఁబడెను.
౫౨౪. ప్రాకృతే తద్భవేఛాపీత్యాది కారికా వ్యాఖ్య. చేజేలు దంత్యతాలవ్యలె యయి నను గురుపాండవ వ్యవహార న్నాయమున దంత్యము లనఁబడుచున్నవి.

విషయ సంఖ్య.

తత్సమములందు దంత్యత నంగీకరింపరాదు. శ్లేషసంవర్ధమున దంత్య
తాలవ్యచజలమైత్రి విరుద్ధముకాదు.

౫౨౫. ప్రాకృతే తద్భవేచాపీత్యాది కారికలోని ప్రాకృతశబ్ద మాండ్రదేశ్యపరము.
దానికి మహారాష్ట్రాది ప్రాకృతపరముగా నహోబలపత్యాదులు చేసిన
వ్యాఖ్యములు సరికావు. అధోక్షజ వచనార్థ విమర్శనము

౫౨౬. ప్రాకృతమునందలి చజలను దంత్యోచ్చారణము గలదనుటకుఁ బ్రమాణములేదు.
మరాటీలో నిట్టి దంత్య చ జ లు గలవను కాలువెల్లు దొరగారి వాక్యముల
తెల్లువివరణము. మాగధిలోని చవర్గ స్పష్టోచ్చారణము వేరువిధము.

౫౨౭. ఇట్టి దంత్యతారూప సరళోచ్చారణ మితర ద్రావిడ భాషలందును గలదు. అట్లు
లేదను కాలువెల్లుగారి యభిప్రాయము సరికాదు.

మూఖ్యములగు తప్పొప్పుల పట్టిక

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
1	3 పంక్తి క్రిందఁ జేర్చునది.	...	1 గ్రంథాది సందర్భము.
6	23	నయావశ్యకమె	యావశ్యకమె
8	31	కుభకర్ణం	కుంభకర్ణం
14	17	జర్చించి	చర్చించి
18	27	కం॥	శే॥ గీ॥
21	29	(చూ. ౧౮ విష)	(చూ. ౧౮. విష.)
,,	24	త్తను	త్తనునది
49	25	ప్రయోగానర్హ	ప్రయోగార్హ
53	5	ద్విచ	ద్వివచ
60	33	నిర్భంధము	నిర్బంధము
64	1 పంక్తి క్రిందఁ జేర్చు నది.	II తదభవ ప్రకరణము.
,,	24 పంక్తి క్రిందఁ జేర్చు నది.	ఇది గ్రంథాది సందర్భము.
,,	25	నీతా రామ పండితీయము. నైయాకరణ పారిజాతము.	నైయాకరణ పారిజాత మనెడి నీతా రామ పండితీయ వ్యాఖ్య.
69	2	ప్రక్రయ	ప్రక్రియ
75	5	ములను జేర్చు	ములకుఁ జేర్చు
78	9	సూ(ర్య)	సూ (ర్య)
,,	,,	హ(ర్య)	హ(ర్య)
,,	14	సదృశంయ (జ)	సదృశం (య) జ
,,	19	సషల	శ స ష ల
,,	22	షకారశ్చ	శకారశ్చ
,,	23	(కవికల్పద్రుమము)	అని కవికల్పద్రుమమున శ స ల నం బంధము వాకొనఁబడెను.
81	9	ఘోచ్ఛారణః	ఘోచ్ఛారణమ్
84	2	వర్ణములనైన	వర్ణములనైన

పుట.	పంక్తి.	తప్ప.	ఒప్పు.
84	31	తెలున	తెల్లున
88	5	గౌరవము	గౌరవము = గురుభావము.
94	5	XI a	XI. ౪
95	19	XI a	XI. ౪
96	22	సమములయు	సమములనియు
97	18	బిముశ	శబ్దము
98	28	ముందుగ	లాకు ముందుగ
101	30	సహమన	సహజమన
108	8	యని నాలో	యనియాలో
„	12	వ్యాఖ్య:—	వ్యాఖ్య:—‘బొట్టు’ ఇత్యాది
113	24	చంద్రుడు	చంద్రుడు
114	8	మున్ననువాని	మున్నను నాంధ్ర వికర్ష
„	25	వికర్ష	ఆంధ్రవికర్ష
122	16	పచరింసు	పచరించు
126	4	టతవర్ణముల	టతవర్ణముల
127	30	లుచ్చారణ	ఁడుచ్చారణ
132	17	ప్రాణవాయు	సం సర్గాత్ = ప్రాణవాయు
„	18	ప్రదేశమును	ప్రదేశము
134	14	వ్యాఖ్య—	వ్యాఖ్య - ఏకేత్యాది:—
135	30	ప్రకీర్తితమ్’	ప్రకీర్తితమ్’ (నావాతప్రతి)
137	26	ర్థమ్. (వైదికాభరణ)	ర్థమ్’ (వైదికాభరణ). రలసంపృక్తిచే వీనియందలి స్వరభాగ మర్థమాత్రికమె యగునుగాన దానికి హ్రస్వసంజ్ఞ పునర్విధాన మావశ్యకమని భావము. వీని దీర్ఘత్వమునందలి మాత్రాకాల దైర్ఘ్యము స్వరభాగమునకే యని గ్రహించునది.
144	19	సన్నికృష్ట	సన్నికృష్ట
146	14	ధోరణిని	పంక్తులను
158	20	కంఠో = కా	కంఠోఽకా
159	16	సతయుతమ్	సంయుతమ్
160	26	స్థానమని	స్థానమని
161	14	ధోరణిని	ప్రసంగమును
162	5	స్థానముకు	స్థానమును
„	32	వర్తనము	వర్తనము
165	1	ఓష్ఠోచ్చా	ఓష్ఠోచ్చా
„	5	ధోరణిని	ప్రసంగమును
168	20	పండితధోరణి	పండితాశయము
170	10	రెండింటిలోఁగా	రెండింటిలో

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
173	8	చతుష్షష్టిర్వ	తుష్షష్టిర్వా 1 వ
174	9	లేల్లంగు	లేల్లగుం
„	32	దేశ్యభాష	దేశ్యభాషలో
175	24	‘ఈ టే	‘ఈ టే
„	32	ధోరణి	యాశయము
176	5	ధోరణికి	యాశయమునకు
„	5	సక + లకల,	స + కలకల
„	18	జల + ఆచ్	జల + అచ్
179	4	జిహ్వమూల	దంతమూల
187	30	ధోరణి	ప్రసంగము
191	8	(హు)	(అ)
200	19	ల్లవ్వాల్ల	ల్లల్ల
206	27	తాకిక	తాకిక సంస్కృత
212	19	నర్వ	స్వర
213	23	౧౮౫. వి	౧౮౫-౧౮౬-వి
216	23	నీవాచస్పత్య	నీభట్టజీ వాచస్పత్య
„	24	ఈ వాచస్పత్య	ఈ
„	26	గదా.	గదా. (చూ. వి ౧౮౫. ౧౮౬.)
„	28	గర్భిత	యుత
217	17	„	„
217	6	గర్భితములగు హల్లుల	హల్లుల
228	5	వాల్మీకి	వాల్మీకి (తి)విక్రమ)
231	21	వాల్మీకి—	వాల్మీకి (తి)విక్రమ)
240	19	నైతముల	నైతముల
242	22-24	లిపియందు..... వాడయ్యెను.	తలకట్టు లిపిమార్పు సార్వత్రికముగ నగపడుచున్నది. దీనినిబట్టి నన్న యభట్టారకుఁ డప్పటికే లిపిసం స్కారముచేయ నారంభించెనని విశదమగుచున్నది. పరిశీలింపఁగా నీవిషయ మొక్కటియే చింతామ ణి నన్నయ కర్తృక మని స్థాపిం పఁజాలి యున్నది.
„	27	చిహ్నము ‘~’ అను	చిహ్నము దానికి సంక్షేపమగు ‘~’ అనుదాని
„	28	అట్టి—	కాలక్రమమున నట్టి
247	18	వారగుటచేత	వారగుటచేతను నా కారికల యర్థము నె నరిగ నెఱుంగనివా రగుటచేతను
270	9	స్వకపోలకల్పిత	స్వకల్పిత
281	22	తమిళ	తమిళు

పుట.	పంక్తి.	తప్పు	ఒప్పు
283	11 పంక్తి క్రింద	...	ఇది యక్షర ప్రకరణము—
297	2	వి. 2	విక్ర
298	26	యర్థానుస్వారస్థితి	యర్థానునాసికస్థితి
314	16	యా పద్య	యాపద్యములో
305	19	(చూ. ౯౭. వి.)	(చూ. ౯౭. వి.) తేదా “ఆకర ” శబ్దమహంకార శబ్ద భవమనియు నక్కారణమున సార్థబిందుకమని యునెన్న నగును (చూ. సూర్య. ని.).
335	16	కలుంగు	కలుణ్ణు
337	8	కేదకి = కేదె	కేదగి = కేదె
352	21	అణు	అణ్ణు
361	27	స్వారయుత	స్వారయుత
,,	29	దుగల.	గలదు.
367	6	సుగుగు	సురుగు
377	1	లడ్వయ	లద్వయ
398	27	రేఫనిగ	రేఫనిర్ణయ
441	27	పాళ్లపాక	తాళ్ళపాక
445	3	౧౯౬. పసి)	౧౯౬. ప.)
497	6-9	ఈ రెండును ... తోఁచెడిని.	కాని తాళపత్ర మాతృకలలో “...కర్ణ ని వదనాం! భోరుహముంగన నా శ్రమ! మారున్” అనుపాఠ మగ పడుచున్నది. “ఆ శ్రమము = కారవులవలనఁగల్గిన యాకోపము” అనునర్థమే సుసంగతమై స్వారసిక మై యుండుటచే నీపాఠమే గ్రంథ కృత్ప్రియుక్తమని విశ్వసింపఁదగి యున్నది గదా.
499	20	కాని నెరయు	నెరయు

శ్రీరస్తు.

నన్నయాధర్వణీయము. (మొదటిభాగము)

సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదము

ఆం-చిం॥ విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్

వైయాకరణ పారిజాత మనెడు

సీతారామపండితీయ వ్యాఖ్య

గ్రంథాది సందర్భము.

(౧ వి) శ్లో॥ సుధియకా పరిపూత మానసా
కలయేఽహం జగతః ప్రియంకరా
పితరా మమ వేంకటాంబికా ।
ముఖలింగేశ్వర జంపతీ హృది ॥

శ్లో॥ పితామహ భ్రాతృసుతం*స్వవిద్యా ।
గురుం చ చింతామణి సత్సమాఖ్యమ్ ।
శ్రీవత్స గోత్రోద్ధరణ ప్రశస్తిం ।
నమామి నారాయణ సత్కవీంద్రమ్ ॥

శ్లో॥ శబ్దశాసన నన్నార్య ।
మాండ్రకావ్య కృతాం గురుమ్ ।
పందే కవిత్రయగురు ।
మాండ్రవ్యాకృతి కృద్గురుమ్ ॥

* 'భ్రాతృజాయా' మ్మను మేఘసందేశప్రయోగముచేత భ్రాతృసుతశబ్దసమాసము సప్రమాణ మగుచున్నది.

మొదటిశ్లోకమున మాతాపితృపరముగాను భార్యతీపరమేశ్వరపరముగాను నర్థద్వయ మెన్ననగును. రెండవశ్లోకమున గురువులగు నారాయణపండితుల పక్షముగాను విష్ణుపక్షము గాను నర్థద్వయ మెన్ననగును. రెండిటను సుపమాధ్వనిని బరిశీలింప నగును.

శ్లో॥ తచ్చింతామణి శిష్టార్థం ।
 వ్యాచకారాండ్ర లక్షణమ్ ।
 యోఽస్మై ద్వితీయాచార్యాయ ।
 సమోఽధర్వణ సూరయే ॥

శ్లో॥ నన్నయా ధర్వణీయానాం ।
 సూత్రాణాం మార్గదర్శకా ।
 ప్రస్తామి తౌ బాలసర ।
 స్వత్యహా *బలపండితౌ ॥

(౨. వి.) శ్రీమచ్ఛకుక్య సామ్రాజ్య ధురంధరుండగు, రాజనరేంద్రుని యాస్థాన పండితుడును, శబ్దానుశాసనుడునునగు నన్నయభట్టారకుడు తద్రాజనరేంద్రప్రేరణమునఁ బంచమవేదమనంబరగు వ్యాసమహర్షి ప్రణీత సంస్కృత మహాభారతసంహిత నాంధ్రీకరింపఁబూని యావట కాండ్రభాష మహాకావ్యరచనోపయోగిభాషగా నేర్పడియుండమిం జేసియు, విశేషించి వివిధభావవిశాలంబగు మహాభారతసంహిత నాంధ్రీకరించుటకుఁ దగిన వైశాల్య మద్దానికి లేమింజేసియు, నావటకుఁగల యాంధ్రదేశీయ పండిత వ్యవహారస్థ సంప్రదాయముచొప్పున నత్యంతవిస్తృత సంస్కృతభాషాశబ్దములకెల్లఁ దెలుఁగువిభక్తుల మేళగించుటచే నేర్పడునట్టి సంస్కృతపదముల సాహాయ్యమున నాంధ్రభాషకు మహావైశాల్యమును గల్పింపనెంచి తాదృశ సంస్కృత సమశబ్ద సాధన ప్రక్రియోపదేశము ప్రధానముగను, దక్కిన యుత్పత్త్యమా నాంధ్ర మహా కావ్యప్రయోగ వేద్యాచ్ఛాండ్ర (తత్కాలోపదేశ యోగ్యవిషయము లల్పము లగుటంజేసి) భాషాస్వరూపనిరూపణ మప్రధానముగను, సూత్రింపనెంచి యీ యాంధ్రశబ్ద చింతామణిని రచించి శబ్దానుశాసనుఁడై యాంధ్ర మహాభారతము నాంధ్రీకరింపఁ దొడంగినవాఁ డయ్యెనని భారతాదిను గ్రంథ విమర్శనమువలన విశేషమగుచున్నది.

పయివిషయములెల్ల నారచించిన చింతామణివిషయ పరిశోధన గ్రంథమున విపులముగఁ జర్చింపఁ బడియుండుటచే నిటమరల విస్తరించి వ్రాయనయితిని. (చింతా 1-65 పేరాలు.)

(3. వి.) నన్నయ భట్టారకునినాఁటికొకటి రెండువందల సంవత్సరములకు ముందటినుండియుఁ దరువ్రాజాక్కరాద్యాంధ్ర జాతిపద్యముల రచనము

* ('అహోబల' మనియే పురాణపరిశీలనమువలనఁ దోచెడిని. అట్లయినను గవి శిరోభూషణ మాతృకలందెల్ల "అహోబల" శబ్దమే యగపడుచున్నది. ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వాదులలో నహోబలశబ్ద మంగీకరింపఁబడి యున్నది.)

వెలయ నారంభించెననియు, నప్పటికే సంస్కృతశబ్దములకుఁ దెనుఁగు విభక్తులనుజేర్చిన సంస్కృత సమపదముల నుపయోగించుకొనెడి యాచారము వెలసియుండెననియు, సరళాదేశ ద్రుతాగమ యడాగమాది సంధికార్యములు మున్నగునవి యప్పటి పద్యములలోనే వెలయ నారంభించెననియు, నానఱకె సంస్కృతశ్లోకముల ననుసరించిన పద్యములరచనము కన్నడమున వెలసియుండెననియు నట్టిసమయమున నిరర్గళ సంస్కృత కవితాధారగల నన్నయభట్టు తెనుఁగుపద్యములను రచించుట యసంభావ్యము కాదనియు, నట్టి యానఱకున్న సంప్రదాయముల ననుసరించి నన్నయభట్టారకుఁడు చింతామణి రచనముచేతను నాంధ్రభారత రచనముచేతను నాంధ్రభాష కుత్తమపాశ్చియవత్తావస్థను సంఘటించి వాగనుళాసనుఁడును నాంధ్రకవితాగురుండును నయ్యెననియు, నెఱుంగనగును.

క॥ వెలయంగఁ దెలుఁగు బాసకు ।

దళమయ్యెను సీసములును దర్వోజలు గీ ।

తులు నక్కరలును ద్విపదలు పోలు ।

పొందఁగ రేచఁడిష్టమున నొనరించున్ ॥

(కవిజనాశ్రయము. జాత్యధికారము ౧౦ ప.)

(క్రీస్తు. శ. ౮౪౮ A. D.)

పండరంగుని అద్దంకి శాసనము. శ. స. ౭౭౦ ప్రాంతము.

తరువ్రాజ. పట్టంబుగట్టిన ప్రథమంబు నేణ్ణు,

బలగవ్వకంబొప్పంగ బై లేచిసేన ।

పట్టంబుగటి (ట్టి?) ఇచ్చిప్రభుబణ్ణరంగు,

బిచ్చినసమత్త (సామంత) పడువతో బోయ ।

కొట్టంబుల్వ ణ్ణగొణి (ని) వేంగినాణ్ణిం,

గొళల్చి (గొళచి ?) యాత్రి భువనాంకుశబణ (బున ?) నిల్చి ।

కట్టెపు దుర్గంబుగడు బయల్సేసి,

కండు (దు) కూర్బైజవాడగా విఞ్చెమెచ్చి ॥ ”

(మ॥ రా॥ శ్రీ॥ జయంతి రామయ్యపంతులవారి శాసన పద్యమంజరీ.)

ఈ శాసనము నన్నయభట్టారకునకు రమారమి రెండువందల యేండ్ల క్రిందటిది.

“యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.”

శ. స. ౮౨౦ ప్రాంతము.

(క్రీ. శ. A. D. 898.)

మథ్యాక్కర. స్వస్తి నృపాంకుశాత్యంత వత్సల సత్యత్రిణేత్ర,
విస్తర శ్రీయుద్ధమల్లుణ్డన వద్యవిఖ్యాతకీర్తిః ।
ప్రస్తుత రాజాశ్రయణ్డ ద్రిభువనాభరనుణ్డ సకల
వస్తుసమేతుణ్డ రాజ సల్కిభూవల్లభుణ్డత్రిన్. ॥
పరగగ బెజవాడ గొమరస్వామికి భక్తుణ్డగుడియు
నిరుపమమతి నృపధాముణ్డత్తిచ్చె నెగిదీర్చెమరంబు,
గొరగల్గొ కొరులిన్దవిడిసి బృన్దంబు గొనియుణ్డవారు
... .. రిగాక యబ్బరణాసివ్రచ్చిన పాపబుగొణ్డ,

వెలయంగ నియ్యొట్టు అస్సిమలినురై విడిసినబ్రోల,
గలతానపతులును రాజు పట్టబుగట్టిన పతియు,
నలియంబయ్యారల నెల్వఱించిన నశ్వమేధంబు,
ఫలబుపేక్షించిన లింగబఱిసిన పాపంబు దమకు,
జననుతచే బ్రోలనుణ్డ బెజవాడ జాత్రకుపచ్చి
త్రిణయను సుతుణ్డొణ్డ సోటుమెచ్చకతి విఱియిన్నెల వ
యన ఘుణ్డసేకొనియిన్ద వ్రత్యక్షబయ(యు?)న్న నిచ్చ,
గనిమల్లణ్డత్తించె గుడియు మరంబును గాత్రికేయునకు,
(దీని జేబ్రోలుయేతెడు (వా) రతిరబేలు (వా)రొణ్డ సోటిగొరగ,
లునుబెట్టు వేరుగనుజ(ను) యీస్తితి సేకొణి కాచు(వా)ర దీని,
స్థారునిల్పినవారు (స్థి)తిడప్పి యటిపుట వా(పం)బు గాన
రమనతో బెజవాడకెల్ల బెడంగునురక్షయుంగాను
న్దమతాత మల్లపరాజు వేరెటుదానుం గట్టించెం,
గ్రమబునందానిక కలశబిడ్డటుగా మొగమాడు
వమరంగ శ్రీయుద్ధమల్లు ణ్డత్తించె నమిత తేజుణ్డ,
తనధమ్ము వైడబడి కాచునృపతులకున్ద.

(శాసన పద్యమంజరి. అసంపూర్తి 2 శాసనము.)

పయి శాసనములభాష నన్నయ భారతభాషకుఁ జాల సన్నిహిత
ముగనే యున్నదిగదా ! (220 విష. చూ.)

(౪. వి.) కొందఱు విమర్శకులు నన్నయ భట్టారకుని కాలమునాటికిఁ దెలుఁగున, మలయాళమునందుఁ బ్రసిద్ధమైయున్న మణిప్రవాళరీతిగల కవిత యుండెడిదనియు, నన్నయభారతాంధ్రీకరణము నట్టిరీతితోనే నడుపవలయు నని రాజనరేంద్రుని సభలో ఘోరయుద్ధములు జరిగెననియు నపుడు నన్నయ భట్టు కర్ణాట భాషాపండితుడగు నారాయణభట్టు సాహాయ్యము నందెనని యీక్రింది భారతపద్యము సూచించు చున్నదనియుఁ జెప్పుచున్నారు.

ఉ॥ పాయక పాకశాసనికి భారత ఘోరరణంబు నందునా ।

రాయణునట్లు వానస ధరామరవంశ విభూషణుండునా ।

రాయణభట్టు వాఙ్మయ ధురంధరుఁడున్ దనకిష్టుఁడున్ సహా ।

ధ్యాయుఁడు నై సనాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగన్ ॥

(భార - ఆది - 1 ఆ.)

మఱియు నిట్లు నారాయణభట్టు సాహాయ్యమునంది నన్నయభట్టు కర్ణాటభాషాకవితారీతినిజూపియుఁ గర్ణాటభాషలోనట్టి మణిప్రవాళరీతి యప్పటికి నూటయేబదియేండ్ల క్రిందటనే నిరాకరింపఁ బడినదని నచ్చఁ జెప్పియు భారత రచనారీతిని స్థాపించెనని చెప్పుచుఁ దెనుఁగులో నట్టిమణి ప్రవాళరీతి ప్రాచీనకాలమున గలదనుటకుఁ బాల్కురికి సోమనారాధ్యుని వృషాధిపశతకములోని యీ క్రిందిపద్యమును నిదర్శనముగఁ జూపుచున్నారు.

చ॥ అనయముఁ జేతులందు భవదంఘ్రి సరోజయుగం నమామినై
మృనమున సంస్కరామి యనుమాటల నిన్ నరివస్కరోమ్య హ
మృనుచు మణిప్రవాళమున నంకనసేయుదు భక్తలోక హృ
ద్వనజవిహారలోల బసవా ! బసవా ! బసనా ! వృషాధిపా ” ॥

కాని యీ యూహమెంతమాత్రమును సరికాదు.

వృషాధిపశతకములోఁ బాల్కురికి సోమనారాధ్యుఁ డీ సందర్భమున నిట్లేగాక తమిళ సంస్కృత మేళనరీతిని, సంస్కృత కర్ణాట పదమేళరీతిని, గేవల సంస్కృత పదగుంఫిత రీతిని నింకను బహుభాషా పదగుంఫిత రీతిని ననుకారముచేసి ౫౦ పద్యము మొదలు ౬౪ పద్యమువఱకును బద్యరచ నము చేసియున్నాఁడు. అట్టి రీతులెల్ల నాంధ్రమునఁ బ్రాచీనకాలమున నుండెడివని యెవ్వరును జెప్పజాలరు గదా ? (ఈ సందర్భములోని యీ పద్యములు దుర్గ్రహార్థకములై తప్పుల తిప్పులై ముద్రింపఁబడియున్నవి.) సోమన కన్నడ మలయాళాదులలో విని యిట్టిరీతిని జమత్కరించి యుండును.

చ॥ “ తిరువడినెన్మునమ్మనను నే హృదయేశ్వర కింపరీయతాం
 బరికరితంబు గానినిను బాహిరిఁబోలుట శాసితాహతా
 వరదనెగిల్లెయంచు నినుఁ బ్రస్తుతీసేయుదుఁ బెక్కుభాషలన్
 వరదవివేకశీల బసవా ! బసవా ! బసనా ! వృషాధిపా ? ॥

ఇంతయేల ! నన్నయ భట్టారకుని నాటికి నుహాకావ్యము తెవ్వియు
 లేకున్నను వెనుక వ్రాసిన రీతిగల కొన్ని శాసనపద్యములు వెలయుచున్నవి
 గదా ! వానియందెచ్చటను మచ్చునకై న మణిప్రవాళ రీతియనఁగా సంస్కృత
 తాండ్ర విభక్త్యంత మేళితపదరచన గలదా ? వానిరీతి చాలవఱకు నన్నయ
 భారత కవితరీతినే యున్నదిగదా !

పయి సందర్భమునుబట్టి యాంధ్రభాషలో నన్నయకాలము నాటికి
 మణిప్రవాళరీతి యుండెననుటయు నాతఁడు “ ఘోరరణంబు ” సల్పి యద్దాని
 నడఁగించెననుటయు నిరాధారము లగుటచే నెంతమాత్రమును విశ్వసనీయ
 ములు గానేరవు.

కాఁగా నన్నయభట్టు భారతము నాంధ్రీకరింపఁ బూనినవేళకుఁ
 దెలుఁగులోఁ గొంత సంస్కారమునందుట కిర్హమగునట్టియు భారత కవితా
 రీతి కొంత గల్గినట్టియుఁ బద్యములే శాసనాదులలో నుండెడిపనియు నట్టివాని
 లోని నియమములను నప్పటికిఁ బ్రాచీనులు, సమకాలికులునునగు పండితుల
 వ్యవహారములలోఁగల మఱికొన్ని నియమములను, ననుసరించి సంస్కృత
 శబ్దములను దెనుఁగులోనికిఁ దెచ్చుకొనెడి పద్ధతి నుపదేశించుటను ప్రధాన
 ముగాఁ జేసికొని నన్నయభట్టు చింతామణి రచనకుఁ గడంగెననియు నిశ్చ
 యింపనగును. నేటి వ్యాసహారికభాషను గ్రాంథికముగఁ జేయఁదలఁచు
 వారికిని నీపద్ధతి నయావశ్యకమే యగుచున్నదిగదా ! (౨౮ వి.) కాన నన్నయ
 భట్టు వ్యాకరణము మొదట రచించెననుట యసంభావ్యము కాదు.

(౫. వి.) నన్నయభట్టారకుఁడు పయిరీతి నాంధ్రశబ్దచింతామణిని
 రచింపఁబూని తద్గ్రంథాదిని శిష్టాచార ప్రాప్తమగు మంగళమును విశ్వేత్యాది
 ప్రకృత సూత్రముతో నాచరించియున్నాఁడు.

విశ్వేత్యాది:—కావ్యమ్ = ప్రబంధము.

విశ్వశ్రేయః = సకలశుభములును గలది.

“ శ్రేయస్, న. అతిశయేన ప్రశస్యమ్. ఈయనుఁ, శ్రాదేశః, ధర్మ
 మోక్షే, శుభేచ. (శబ్దస్తోమమహానిధి.) ”

శుభములనఁగానిట సకల పురుషార్థములును ననిభావము. అయ్యవి ప్రవృత్తి నివృత్త్యుపదేశక కావ్యాధీనములగుటచేత నద్దాని సేవనమువలన లభించునని తాత్పర్యము.

ఇందలి విశ్వశబ్దము ప్రపంచవాచకమగుటచేతఁగాని, సాకల్యమును బోధించునదగుటచేతఁగాని, శివదేవతా వాచకమగుటచేతఁగాని మంగళ్య సూచకము కానోపును. మఱియు నామైకదేశగ్రహణన్యాయమున 'వి' శబ్దము విష్ణువాచక మగుటచేతఁగాని, యహోబల పండితుఁ డంగీకరించినట్లు గ్రంథాంత మంగళవాచక "విశేష" శబ్దార్థకమె యగుటచేతఁగాని యద్దానిచే మంగళాచరణము నడుపఁబడెనని యెన్నఁదగును. లేదా సకలశుభములు గలదను నర్థముగల 'విశ్వశ్రేయ' శబ్దముచేతనే గ్రంథాది మంగళాచరణము నడుపఁబడె ననఁదగును. ఇట్టిస్థితిలో నహోబలపతి, (చింతామణి) గ్రంథాంతమందు విశేషశబ్దముతోడను (వర్ణగమోవిశేషః) గ్రంథ మధ్యమున నచ్చటచ్చట నథశబ్దములతోడను మంగళ మాచరింపఁబడెననియు గ్రంథాదిని మంగళాచరణమునకు బదులుగా వర్ణగణాది (వర్ణగణాది శుద్ధియే యిందులేదు. చూ. ౭. విష.) శుద్ధియే గాక వస్తునిర్దేశము సయితము చేయఁ బడెననియు నీ క్రిందిరీతిని వ్రాయుటకుఁ గారణము తెలియకున్నది. "విశ్వశ్రేయః కాస్యమితి వస్తునిర్దేశోఽపి (వర్ణగణాది శుద్ధియేగాక వస్తు నిర్దేశము సైతమునని యపి శబ్దార్థమచటి సందర్భమునుబట్టి విశదమగుచున్నది.) అత ఏన దండి నోక్తమ్. " ఆశీర్వాసుస్క్రియావస్తు నిర్దేశోవాపి తన్ముఖమితి. నచ మంగళం కావ్యమాత్రసాధారణమ్ భగవతా పతంజలినా మంగళాదీని మంగళమధ్యాని మంగళాంతాని శాస్త్రాణి ప్రథంతే ఇత్యాద్యుక్త్యా అతఏవా చార్యేణాపిమధ్యే మంగళార్థత్వేన తత్ర తత్ర అథశబ్దః ప్రయుక్తః. అంతే మంగళార్థత్వేన విశేషశబ్దః ప్రయుక్త ఇతిజ్ఞేయమ్" (అహో. ౨౧ పుట.)

(౬. వి.) "ఇందు గ్రంథాదినున్న 'విశ్వ' శబ్దమునకుఁగాని, 'వి' శబ్దమునకుఁగాని, గ్రంథాంతమందలి 'విశేష' శబ్దమునకుఁగాని మంగళ వాచకత్వము కోశాదులలో నగపడదు. మఱియు నవియు, నథశబ్దములును, నాయాచోట్ల నర్థాంతరములందుఁ బ్రయుక్తములై యున్నవి. వానికెట్లు మంగళార్థకత్వము పొసఁగును?" వక్రతమావధావప్యనుస్వారా, ఏజఘోవక్రః, అథలోపల కీకుయోక్కాన్యా, అథభూజ్యాదిః పరిణతిః, ఏక త్వేఽథ బహుత్వేముడుజ్ఞా," అని యిట్లు చింతామణిలో వాడఁబడిన "అథ, అథో" అను శబ్దములు కొన్ని కోశములచొప్పున మంగళవాచకములయ్యు మంగళార్థమునఁ బ్రయుక్తములుగాక యానంతర్యాద్యర్థములందు వాడఁబడినవి. "ఏజఘో

వక్రః” అనుచోటమాత్రమే ‘అథో’ శబ్దమునకు “మధ్యేమంగళార్థోవా” అని యహోబలపతి వ్యాఖ్య చేసియున్నాడు. వైకారణములచే నయ్యవి యెల్ల మంగళవాచకము లెట్లగును?” అని శంకింపవలదు. ఆ శబ్దము లాయా స్థలములలో మంగళార్థమునఁ బ్రయుక్తములు గాకున్నను వానికి సహజముగానున్న మంగళార్థమునాని శ్రవణమాత్రమున స్ఫురించునని యభిజ్ఞులు తలంచుచున్నారు. ఈ సంప్రదాయమునుబట్టి సృద్ధి, విస్తృతి మున్నగువానిని దెల్పుశబ్దములు గ్రంథాదిని మంగళార్థకములుగా నెన్నఁబడుట విరుద్ధము కానేరదు.

మఱియు “మంగళానంతరారంభ ప్రశ్నకార్యేన్వ్యప్యథో అథ” అని యిట్లమరకోశమున “అథో అథ” శబ్దములు రెండిటికిని మంగళవాచకత్వము చెప్పఁబడియున్నను బ్రామాణికులగు వాచస్పత్యాది కోశకారులు కొందఱవి సహజముగా మంగళవాచకములు కావనియు, బయి నుదాహరించిన యితర విశేషాది శబ్దములవలెనే వాని శ్రవణముమాత్రమున మాంగళ్యము స్ఫురించుననియు వ్రాసియున్నారు. “అథ అన్య మంగళంతు నాస్యార్థః. కింతు అర్థాంతర ప్రయుక్తోఽప్యయం శ్రుత్యా మంగళసాధనం భవతి.

శ్లో॥ ఓంకారశ్చాథశబ్దశ్చ ।
ద్వావేతౌ బ్రహ్మణః పురా ।
కంఠంభిత్యా వినిర్యాతౌ ।
తేనమాంగళి కాపుభా ॥

ఇత్యుక్తేస్తస్య శ్రవణేన మంగళసాధనత్వమ్. అతఏవ శారీరక భాష్యే - అర్థాంతర ప్రయుక్తోఽప్యథశబ్దః శ్రుత్యా మంగళ మారచయతీ త్యుక్తమ్ అథశబ్దానుశాసన మిత్యత్ర మంగళార్థతయోపాదానమ్. అర్థస్తు అధికారపవ” (వాచస్పత్యకోశము)

“ఓమ్, అథ.” శబ్దములు బ్రహ్మదేవుని కంఠమును భేదించుకొని నిరుపప్లవముగ బయటికివచ్చినవిగాన నవి మంగళస్ఫూరకములు కానోపునని హరి యభిప్రాయమై యుండును. లీలగా సముద్రపానాదికమును జేసిన యగస్త్యాదుల స్మరణమున జీర్ణశక్తి గల్గునని మనవారు తలంచుచుండ లేదా ?

“అగస్త్యం కుభకర్ణంచ । శివంచ బడబానలమ్ ।
ఆహార పరిణామార్థం । స్మరామిచ వృకోదరమ్ ॥

ఇట్లే వైదికులు కుండలేస్టిచేసి యందుఁ గుండలములు ధరించువానికి నూతేండ్లాయువు గల్గునను నర్థముగల ‘శతమానంభవతీ’ త్యాదిమంత్రమును నెల్లరకును నాశీర్వాదవిషయమున నుపయోగించుచుండ లేదా? మంత్ర వినియోగములలోఁ బెక్కు లిట్టివేగదా!

(2.) ఇఁకఁ జింతామణి గ్రంథాదిపద్యమున వర్ణగణాది శుద్ధిగలదాయనువిషయమును బరిశీలింపవలసి యున్నది. “విశ్వశ్రేయః కావ్యం, తదదోషా పరికృతౌచ” అను చింతామణ్యాదిమ శ్లోకమున నస్త్రగిరి రుద్రస్థానములలో “క, త, ప,” లుండుటచేత వర్ణశుద్ధి లేదని చెప్పవలసియున్నది. అట్లయినను వర్ణగణాదిశుద్ధి కావ్యాదినిమాత్రమే పాటింపఁ దగుననియు వ్యాకరణాది శాస్త్రారంభములలో (మంగళాచరణముమాత్రము చాలును) దానిని బాటింప నక్కఱలేదనియు నన్నయభట్టారకుఁడు తలంచినట్లూ తఁడిందుఁజెప్పనున్న “శుభవర్ణాః శుభశబ్దా యేచశుభగణాస్తవస కావ్యాదౌ! గ్రాహ్యః పురాస్త్రరసగిరి రుద్రేష్వకచట తపానింద్యాః” అను కారికచే విశదపడుచుండుటం జేసి వర్ణగణాదిశుద్ధిని జింతామణిలో నాతఁడు పాటింపకుండుటయే స్వరసమైయున్న దనఁదగును. కొందఱు సందర్భమునఁ జింతామణ్యాదిని మంగళవాచకశబ్ద ప్రయోగముండుటంజేసి యీ క్రిందినచనముచొప్పున వర్ణగణాదిశుద్ధి పాటింపఁబడకుండుటలో ఖతిలేదని తలంచెదరు.

శ్లో॥ దేవతావాచకాశ్శబ్దా ।

యేచ భద్రాదివాచకాః ।

తేసర్వే నై వ నింద్యాః స్యు ।

ర్దిపితో గణలోఽపిచ ॥

పరిశీలింపఁగా వర్ణగణాది శుద్ధియావశ్యకమయియున్న కావ్యాది విషయమునమాత్రమే యీ కారికను సమన్వయించుట యుక్తముగాని వర్ణగణాదిశుద్ధియే పాటింప నక్కఱలేని శాస్త్రారంభవిషయమున దీనిని సమన్వయించుట యుక్తముకాదు గదా! అట్లే తలంచియుండనిచో నన్నయభట్టారకుఁడు వర్ణగణాది శుద్ధి యుండవలెనని చెప్పటలో “కావ్యాదౌ” అను దళమును నిలిపియుండునా?

పయిరీతిని దలంపక యహోబలపతి చింతామణి గ్రంథాదిని మగణ ప్రయోగము శుభదమనివ్రాయుట స్వారసికమై యుండలేదు. అట్టియస్వారసికపద్ధతిని బోవుటచేతనే యాతఁడచట శుభవర్ణా ఇత్యాదికారికయొక్క యుత్తరార్థము బాధింపఁగా నద్దాని పూర్వార్థమును మాత్రమే యుదాహరించి దాటిపో వలసినవాడయ్యెను.

“మగణస్యాత్యంత శుభకరత్వాద్గ్రంథాదా వాచార్యేణప్రయోగః
కృతః. తదుక్త మాచార్యైః - శుభవర్ణాశ్శుభశబ్దాశ్శుభప్రదాఇతి. ఆచార్యేణాప్యుక్తమ్. శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యేచ శుభగణాఇతి”

(అహో. ౧౫ పుట.)

ఇంతియగాక యీ సందర్భమున నహోబలపతి కృత్యాదివర్ణగణాది శుద్ధిమత్త, చింతామణికిఁ గలదని నిరూపించుచు మిక్కిలి విపులముగ వ్రాసి తుదికి “అల్పజీవితత్వ” మ్మను ఫలమొకదానినల్ల లభించుచున్నదనియు నట్టే నను గుణబాహుళ్యమున నీ దోషము నిర్మూలితమగుననియు నీ క్రిందిరీతిని నవిమర్శితముగ వ్రాసియున్నాఁడు. “యద్యప్యడుకూటవిచారే ప్రథమగణ తారాయా ఆరభ్య ద్వితీయగణ తారాపర్యంతం గణనాకర్తవ్యా. తత్రో భయో జ్యేష్ఠానక్షత్రకర్తేన సంఖ్యాయాః ప్రథమత్వేన త్రయోదశ సంఖ్యా ప్రాగ్వర్తిత్వేన ఫల మల్పజీవితత్వమ్. తథాపి.

“దోషమాత్రం నిరాకర్తుం
బ్రహ్మణోఽపి నశక్యతే ।
బలవత్త్వం దుర్బలత్వం ।
విచార్యం గుణదోషయోః॥ ”

“ఏకోహిదోషోగుణ సన్నిహితే, నిమజ్జతీందోః కిరణేష్వివాంకః ॥ ”

ఇతిన్యాయేనబలవదష్టవిధకూటగణై రేకకూటదోషః స్వల్పః పరిహృత ఏవేతి” (అహో. ౨౦ పుట.)

ఇట్టి సమాధానముల యసంతృప్తి యటుండఁగాఁ జింతామణి కర్తకు వచ్చు స్వవచనవ్యాఘాతదోషమునకును సంతృప్తికరమగు సమాధానము లేదుగదా ? కాఁగా నాతఁడు వర్ణగణాదిశుద్ధి కావ్యాదినిమాత్రమే చూడ వలెనని తలంచినట్లు గ్రహించుటయే యుక్తము. ఇట్లు గ్రంథకర్తవివక్షిత మగుటచేతనే యహోబలపతి వివరించిన వర్ణగణాదిశుద్ధి సందర్భము నిటఁ బ్రదర్శించి విమర్శింపలేదు.

(౮.) బాలసరస్వతీయమునందును నప్పకవీయమునందును గావ్యరచ నము ధర్మకార్యములలో నెల్ల నుత్కృష్టమయినదని యీ క్రిందిరీతిని దీని కర్థము వ్రాయఁబడిను.

“విశ్వశ్రేయః = సర్వధర్మములలోను శ్రేష్ఠము. (బాలసర.)

క॥ ధర్మములలోనను త్తమ ।

ధర్మముకావ్యము నిజంబు ధరనెవ్వనికా ।

ధర్మముచేకులు నతఁడును ।

ధర్మను వసియించుఁబెక్కు దై వతయుగముల్ ॥ (అప్పక-౧ ఆ-౧౪ ప)

ఇట్టి యర్థము కావ్యరచయితలకు రచనాభిరుచిని మాత్రమే గల్గించును గాని లోకమునకుఁ దత్సేవాభిరుచిని గల్గింపఁజాలదుగదా ! ఇట్లు కావ్యము కవీంద్ర శ్రేయస్సాధనమని చెప్పటకన్న నాంధ్రభాషా సేవకులకెల్ల శ్రేయస్సాధనమనుట మిక్కిలి స్వరసమై యుండునుగదా !

‘కావ్యమ్ = కావ్యము, విశ్వ = ప్రపంచమునకు, శ్రేయః = శ్రేయస్కరము’ అని యిట్లహోబలపండితీయ నిర్ణళితార్థము బాలసరస్వతీయ మను పేరితో ముద్రంపఁబడిన యొక టీకలోఁగలదు. బాలసరస్వతీయ తాళపత్ర మాతృకలలో నిట్టియర్థ మగపడదు. కాఁగా నీటిక బాలసరస్వతీయము కాదని చెప్పనగును. ఈ విషయము నారచించిన బాలసరస్వతీయ పీఠికలో విపుల విమర్శన పూర్వకముగ సిద్ధాంతితమై యున్నది. (బాలసరస్వతీయపీఠిక 8—9 పేరాలు.)

ఇంక నహోబలపండితుఁడును బాలసరస్వతివలెనే సూత్రములోని కావ్యశబ్దమునకుఁ గావ్యరచనా పరముగనే వ్యాఖ్యచేసియున్నాఁడని యీ క్రింద నుదాహరించు నాతనిధోరణివలన విశదమగుచున్నది.

“అన్యత్ = అన్య దేశభాషామయంకావ్యమపి, విహాయ = పరిత్యజ్య, లోకే వైకృతకావ్యానిచ బహుమన్యంతే = బహుకరణ పూర్వకం కుర్వంత్యేవేత్యర్థః సంస్కృత కావ్యనిర్మాణధౌరేయా అప్యాంధ్రదేశ వాసినః కవిచంద్రాః ఆంధ్రభాషామేన బహుమన్యమానాః తన్మయానికావ్యాని కుర్వంత్యేవేత్యర్థః. (అహో ౧౦౧ పుట)

అహోబల పండితుఁడు “కావ్యమే సకలశ్రేయస్సు” అని యర్థము చేసి శుద్ధసారోపలక్షణచేఁ గావ్యమవ్యభిచరితముగాఁ గీర్త్యాది సమస్తశ్రేయస్సాధనమగునని వివరించెను. కావ్యమునందు శ్రేయస్త్వారోపముచేసి లక్షణనంగీకరింప నక్కఱలేకయే ఇట్టి యర్థము నావ్రాసినరీతి బహువ్రీహిచే సిద్ధించుచున్నది. అదియే స్వారసికమైయున్నదని తోచుచున్నది.

ఇక నహోబలపతి యంగీకరించిన యారోపమే చేయునపుడు “విశ్వేషాంశ్రేయః” అను విగ్రహమును వివక్షించి కావ్యమెల్లరకును శ్రేయస్సాధన మగుచున్నదని యర్థము చేసినయెడల నాతనియర్థము మఱికొంత మెఱుగుగా నుండును. వేదశాస్త్రములు, పురుషులు, పరిణతబుద్ధులు నగువారికి మాత్రమే యశికష్టమునఁ బురుషార్థసిద్ధిని గలుగఁజేయుననియుఁ గావ్యమన్ననో యెల్లజాతులవారికిని స్త్రీ పురుషాది భేదములేకుండ నెల్లజను

లకును సుకుమారబుద్ధులకును నానందమును గలిగించుచు సదుపదేశద్వారమున సుఖముగఁ బురుషార్థసిద్ధిని గలిగించునను నర్థ విశేషము వై రీతిని లభించును. కావ్యసేవనమున కిట్టి ప్రయోజనమునె విశ్వనాథ పంచాననుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

శ్లో॥ చతుర్వర్గఫలప్రాప్తి, స్సుఖాదల్పధియామసి ।

“కావ్యాదేవ”

చతుర్వర్గ ఫలప్రాప్తిర్హి వేదశాస్త్రేభ్యో నీరసతయా
దుఃఖాదేవ పరిణతబుద్ధీనామేవ జాయతే. పరమానం
దసందోహ జనకతయా సుఖాదేవ సుకుమారబుద్ధీ
నామసిపునః కావ్యాదేవ. నను తర్హి పరిణత బుద్ధిభిః
సత్సువేదశాస్త్రేషుకావ్యేషు కిమితియత్నః కరణీయ
ఇత్యపినప క్తవ్యమ్. కటుకాషఢోప శమనీయస్యరోగ
స్య సితశర్కరోప శమనీయత్వే కస్యవా రోగిణః సిత
శర్కరాప్రవృత్తిస్సాధీయసీ నస్యాత్”

సాహిత్యదర్పణము. ౧ పరి. ౫ పుట.)

(౯.) కావ్యమువలన సకలశుభములును గలుగుచున్నవని బాలసరస్వత్యాదులు మిక్కిలి విపులముగాఁ బ్రామాణికపచనముల నుదాహరించియున్నారు.

శ్లో॥ తటాకో ధననిక్షేపో, ద్విజస్థాపనమేవచ ।

వనం శివాలయః కావ్యం, సుతశ్చ స్వర్గదాస్యణామ్ ॥

ముక్తిదాస్సప్తసంతానా, మహాపాతకినామసి ।

తారయంతిచ దుర్గేభ్యః, పితౄనుభయవంశజాన్ ॥

(బాలసరస్వ - విశ్వేత్యాది సూత్రవ్యాఖ్య)

పయిరీతిగల బాలసరస్వత్యాద్యుదాహృత ప్రామాణికపచనముల నెల్ల గ్రంథ విస్తరభీతి నిచట నుదాహరింపనయితిని.

“కావ్యాలాపాశ్చ యేకేచి ।

ద్వీపకాన్యఖిలానిచ ।

శబ్దమూర్తి ధర్మస్యైతే ।

విష్ణోరంశామహత్మనః ”

(ఆగ్నేయపురాణము. సాహిత్యదర్పణోదాహృతము.

సాహిత్యద. ౬ పుట).

పయిరీతిని మహాకావ్య సేవనమువలన సకలశుభములును సమకూరు
నని వ్యాకరణాదిని నన్నయభట్టు సిద్ధాంతము చేయుటచేఁ దాదృశమహాకావ్య
రచనా సామర్థ్యాదికము నొదవించుటలోఁ బ్రధానసాధనమగుచున్న వ్యాక
రణమునకును గావ్యద్వారమున శ్రేయోదాయకత్వము లభించుచున్నదని
యాతఁడు తలంచినట్లు విశదమగుచున్నది. సుశబ్దాప శబ్దోచ్ఛారణమువలనఁ
బుణ్యాపాపములు సంభవించును గాన వ్యాకరణము స్వయముగఁ బురుషార్థ
సాధకమగుననుట సరికాదు. యజ్ఞాదివైదికకర్తములందే యట్టి నియమము
నెన్నవలెనని మహాభాష్యకర్త స్పష్టముగాఁ జెప్పెను. “యదప్య్యచ్యతే ...
... నియమ ఇతి యాజ్ఞేకర్తణి సనియమః. అన్యత్రానియమః ...
... యాజ్ఞేకర్తణి పుసర్నాపభాషంతే” (వ్యాకరణ మహా
భాష్యము. (1 అ-1 పా. 1 ఆహ్వాకము)

సాహిత్యదర్పణ కర్తయగు విశ్వనాథుఁడును గావ్యము పురుషార్థ
సాధకమగుటచేతఁ దత్కావ్యస్వరూపనిరూపణముచేయు తన యలంకార
గ్రంథమును దద్వారమునఁ బురుషార్థసాధకమగునని యీపద్ధతినే యీక్రింది
రీతిని జెప్పియున్నాఁడు.

శ్లో॥ చతుర్వర్గ ఫలప్రాప్తిః సుఖాదల్పధియామపి ।

కావ్యాదేవ యత స్తేన । తత్స్వరూపం నిరూప్యతే ॥

(చూ ౮-విష) (సాహిత్య. ౧ పరి. ౧ శ్లో)

(౧౦) మఱియు వ్యాకరణగ్రంథాదిని గావ్యప్రశంసచేయుటంబట్టి
వ్యాకరణము “కావ్యభాషా మాత్రవిషయకమే యని స్పష్టపడుచున్నది. వై
నుదాహరించినరీతిని గావ్యములలో నపశబ్దోచ్ఛారణమునఁ బాపము సంభ
వింపనేరదుగదా! ఇఁక “దోషాస్తస్యాపకర్షకాః” (సాహిత్యదర్పణము.
7 ... శ్లో) అను నాలంకారికోక్త కావ్యదోష సామాన్యలక్షణము చొప్పున
రసప్రధానములగు కావ్యములయందే యపశబ్దప్రయోగాదులకును దోష
త్వము సంభవించునుగాని తక్కినగ్రంథములందు సంభవింపనేరదు. కాఁగా
“శక్తంపదమ్” అను చొప్పునఁ బదమునకు వివక్షితార్థబోధనశక్తి లోక
ప్రసిద్ధమైయుండుట, “వాక్యంస్యాద్యోగ్యతాకాంతౌ । సత్తియుక్తః పదో
చ్ఛయః” అను చొప్పున వాక్యమన్వయాది సౌష్ఠవమును గల్గియుండుట,

మున్నగు రచనాలక్షణములుమాత్రము కావ్యేతరగ్రంథములం దుండినం జాలునని చింతామణికర్త తలంచెయున్నట్లగపడుచున్నది.

అట్లయినను గావ్యాలంకార చూడామణి, నరసభూషాలీయము, నప్పకవీయము, నాంధ్రభాషాభూషణము, మొదలుగాఁ గల కావ్యేతర ప్రాచీన పద్యగ్రంథభాగములును గావ్యభాషతోనే వ్రాయఁబడుటచేతను గావ్యములె కాక పద్యగ్రంథములెల్లఁ గావ్యభాషతో రచించు నాచారమె నన్నయభట్టారకునకుఁ దర్వాత స్థిరపడియున్నట్లు విశదమగుచున్నది. ఇట్లు కేవలపద్యగ్రంథములనె గాక లక్షణగ్రంథాదులలోని గద్యములపైతము కావ్యభాషతోనే గ్రంథకర్తలు రచించెయున్నట్లెల్లరకును విదితమే. వానియం దచ్చటచ్చట లేఖకకృత ప్రమాదములుండుట శంకాస్పదము కాదు. కావుననె యట్టివి నేటిముద్రణ సంస్కర్తలచేత సవరింపఁ బడుచున్నవి.

ఇఁకఁగావ్యేతరములును వ్యాఖ్యానరూపములును నగు బాలసరస్వతీయాదులును, బద్యగద్యాత్మకములగు నప్పకవీయాదులలోని వచనభాగములును వ్యావహారిక భాషతోనే రచింపబడిన వనియు నట్టినాని నెల్ల ముద్రణ సంస్కర్తలు యథేచ్ఛముగఁ గావ్యభాషామయములుగా మార్చిరనియు సది కేవలము నకృత్యమనియు నప్పకవీయ పీఠికా కర్తగారు జర్పించెయున్నారు. అప్పకవీయ వచనభాగములలో నూలుపంక్తులు మాత్రము కావ్యభాషతో నున్నవనియు నైదువందల యేఁబదిపంక్తులు వ్యావహారికభాషతో నున్నవనియు వారు పీఠికలో వ్రాసెయున్నారు. కాని యట్లు వ్యావహారికభాషతో నున్నవని వారు చెప్పిన “ 30—37 పుటలు. 48—55 పుటలు. 148—216 పుటలు. ‘అన్న అనేటందుకు, అయ్య అనేటందుకుఁ (చూపు. 159)’ అను చోటులు వ్యావహారికభాషతోఁగనఁబడకుండుట మిక్కిలి యాశ్చర్యకరముగ నున్నది. 159 పుటలో ‘అయ్య అనుటకు, అన్న అనుటకు, అనియే యున్నది, గాని వారు వ్రాసినట్లు లేదు. ఇక నప్పకవీయతాళి పత్రమాతృకలో నట్లు వ్యావహారికభాష యగపడుచున్నదనియుఁ బ్రకృతాంధ్ర లోకసమ్మతికై వారు సయితము కావ్యభాషామయముగ సవరించిరనియు నూహింపవలసియున్నది. వారు చూచినమాతృకనె ప్రమాణముగా నంగీకరించినను గ్రంథకర్త కొన్ని పంక్తులు కావ్యభాషతోను గొన్ని పంక్తులు వ్యావహారికభాషతోను రచించె ననుట సంభావ్యముగా నగపడదు. మఱియు వారు వ్యావహారిక భాషతో నున్నవని చెప్పుచున్న పంక్తులలో నెల్ల యెడలను వారి పీఠికాభాషవంటి వ్యావహారికభాష నెలయుచున్నదా? లేక యెచ్చటనేని నేదేని కారణమున నొక్కొక్క వ్యావహారికపదము పడియున్నదా? యను విషయములను బరి

కావ్యములను (లేదాస్వస్వదేశ భాషాకావ్యములను) బహుమన్యంతే = బహు కరించుచున్నారు. అనఁగా శ్రవణపఠనపాఠన రచనాదులచే నాదరించుచున్నారని తాత్పర్యము.

సంస్కృతము వ్యవహారస్థము కాకుండుటచేఁ దద్భాషామయ కావ్యముల కన్న వ్యవహారస్థ మగుటచేత జీవకళాభాసుర ములగుచున్న స్వదేశ భాషాగ్రథితములగు కావ్యములు రసావిష్కరణ విషయమునఁ బ్రకృష్టతరము లగుటంజేసి యట్టి సంస్కృత కావ్యజాతమును విడిచియు వైకృత కావ్యములననఁగా స్వస్వదేశభాషాగ్రథిత కావ్యములను పండితు లాదరించుచున్నారని తాత్పర్యము. ఇట్టి యాదరణము వెలయుచుండుటచేతనే యాంధ్రమున మహా కావ్యములులేని కొఱుంతను దీర్చనెంచి నన్నయభట్టారకుఁ డాంధ్ర మహాభారతమును రచింపఁగడంగుటయు నద్దాని కుపకారకమగు నీ యాంధ్రశబ్దచింతా మణిని మొట్టమొదట రచింప నారంభించుటయు సుప్రసక్తము లగుచున్నవని తాత్పర్యము. గ్రంథకర్త కిట్టి యభిప్రాయముండుటచేతనే యీ వ్యాకరణగ్రంథాందినున్న కావ్యప్రసంగము సుసంగతమగుచున్నది.

వైని వ్రాసినరీతి నిందలి వైకృతశబ్దమునకు “ఆద్యామహార్హాసా మూలం । సర్వస్యేతి నిగద్యతే ” అనుచొప్పున దేశభాషా సామాన్యపరముగా నర్థమును గ్రహింపక యాంధ్రభాషా విశేషపరముగా “ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యే, ఏషాతయోర్భవే ద్వికృతిః ” అనుచొప్పున నర్థము నెన్నుటలో ఊతిలేదు. నన్నయభట్టారకుని నాటికాంధ్రమున మహాకావ్యములు లేకున్నను ముక్తకాదిక్షుద్ర కావ్యములును నక్కరలు మున్నగుపాటలును బదములును గొన్ని పద్యమయదానశాసనములును మున్నగునవి వెలసియుండుట సుప్రసిద్ధమేగదా ! అట్టివాని నాదరించుచుఁ దమిఱ కన్నడాదుల కువలె మహాకావ్య వాఙ్మయవత్తానస్థ యాంధ్రమునకు లేదయ్యేనే యని పరితపించుచు నాంధ్ర కావ్యసేవ యందలి తమ యాదరము నాంధ్రులు వెల్లడించు చుండుటచే నన్నయభట్టారకుఁడు భారతరచనమునకును దదుపకారక చింతామణి రచనమునకును గడంగెనని గ్రహింపనగును. (3-౪-౧౮ విషయ) ఇందలి ‘సంతః’ అను నది తాత్కాలిక పండితసభల పరమని యీ క్రింది భారత పద్యము వ్యక్తపఱుచుచున్నది.

చ॥ పరమవివేక సౌరభవి భాసితసత్కవి పుంజవారిజో ।

త్కరరుచిరంబులై సకల గమ్యసు తీర్థములై మహామనో ।

హరసుచరిత్ర పావనప యః పరిపూర్ణములై న సత్సభాం ।

తరసరసీ వనంబులముదం బొనరంగొనియాడి వేడుకన్ (భార-ఆది. ౧ ఆ)

౧౮;—బాలసరస్వత్యప్పక వ్యహాబలాదు లీ సూత్రములోని 'అన్యదపహాయ' అనుదానికి 'ఇతరదేశభాషామయ కావ్యములను విడిచి' అనియు 'బహుమన్యంతే' అనుదానికి స్వదేశభాషాకావ్యములను రచించు చున్నారనియును వేటువిధముగ నర్థములు వ్రాసియున్నారు. ఇట్టివ్రాతలకు

“శ్లో॥ దేశభాషా పురాణాని । రచితానిచ మానుషైః ।

శ్రుత్వాకావ్యేతిహా సాంశ్చ । భయమాప్నోతి మానవః ॥ ”

(అహో ౧౦౧)

అనురీతి వచనములను బ్రమాణముగఁ జూపి మిక్కిలి విపులముగఁ జర్చించిరి.

“శాస్త్రేతు సంస్కృతాదన్య । దపభ్రంశతయోదితమ్” ।

“అపశబ్దం ప్రయుంజానో । రారవం నరకంప్రజేత్ ॥ ”

అను వచనములచొప్పున నపభ్రంశరూపదేశభాషాకావ్యములు గ్రాహ్యములు కావనునది మొదటిపక్షము. మహాభాష్య కర్త “శబ్దేనైవా (సుశబ్దేనైవా) ర్థోఽభిధేయో నాపశబ్దేనేతి, ఏవంక్రియమాణం కార్యమభ్యుదయ కారిభవతీతి నియమఇతి యాజ్ఞేకర్తణిసనియమోఽన్యత్రానియమఃయాజ్ఞేకర్తణి పునర్నాప భాషంతే”. (మహాభాష్యము. ౧ అధ్యాయ-౧పాద-౧ ఆహ్వాన) అని చెప్పియుండుటచేత నపశబ్దప్రయోగము క్రతుమాత్రమునందే నిషిద్ధమగుటంజేసి దేశభాషాకావ్యములు నిషద్ధములు కావని యా మొదటిపక్షమును ఖండించి (అహో ౮౭-౮౯ పుట) యహాబలపతి యవేద్యములగుటచే నన్యదేశభాషా కావ్యములు 'దేశభాషే'త్యాది వచనముచే నిషిద్ధము లగుచున్నవని సాధించెను. “దేశభాషేతినిషేధస్యావేద్య రసాన్య దేశభాషాకావ్యపరిత్యాగ ఏవతాత్పర్యమ్. ” (అహో ౧౦౧ పుట)

పయి యహాబలపతి మార్గమును సరియైయుండలేదు. అన్యభాషా పరిచయము లేనివారికిఁ దద్రచనమునఁ బ్రవృత్తియే కలుగదు. ఇంకఁ దత్పరిచయము గలవారి కవేద్యత్వమ సంభవముగదా! ఇట్టిస్థితిలో నన్యదేశ భాషాకావ్యములను విడిచి స్వదేశభాషా కావ్యములను రచించుచున్నారను నర్థము సుసంగతము కానేరదు. ఒకదేశమువారికి వేఱొకదేశపు భాషలోని కావ్యములు తెలియకుండుట యంతటను దుల్యమేగదా! దేశభాషాకావ్యములు రసావిష్కరణక్షమములగుటచేత గ్రాహ్యములని రసప్రలుభ్ధియ యను వాక్యముచే నంగీకరించునపు డట్టియాదరము సకల దేశభాషా సాధారణమే యగునుగదా! మరియు 'అన్యదపహాయ'అనుటచేత నావటకుఁ

బ్రచారములోనున్న వానిని విడిచియని యర్థము లభించుచుండుటంజేసి యా వఱకుఁ బ్రచారములో నున్న సంస్కృతకావ్యములనువిడిచి యను నర్థమే నుసంగతముగానుండును గాని యావఱకుఁ బ్రచారములోలేని యన్యదేశభాషా కావ్యములను విడిచి యనునర్థము సంగతము కానేరదుగదా! మఱియు 'వైకృత కావ్యాని' యనుచోటనున్న వైకృతశబ్దపు స్వారస్యముచేత నన్యమునువిడిచి వైకృతకావ్యముల నాదరించుచున్నారనువాక్యమున నన్యశబ్దము ప్రకృతి భూత సంస్కృత ప్రాకృత కావ్యములనే బోధించుననుట యెంతయు స్వారసికమై యుండునుగదా !

ఇక 'బహుమన్యంతే' యనుదానికి రచించు (ఆంధ్ర కావ్యములను) చున్నారను వీరి వ్యాఖ్యానము సైతము సరియైయున్నట్లగపడదు. 'బహుమన్యంతే' యనుశబ్దము బహుమానించుచున్నారనఁగా నాదరముతో సేవించుచున్నారను నర్థమునిచ్చునె గాని రచించుచున్నారను నర్థము నీయనేరదు. మఱియు రచించున్నారను నీ యర్థము పక్షమునఁ గతిపయకవి మాత్రాదరణమే తోచును గాని స్వస్థానవేషభాషాభిమానము కల్గిన పండితులనేకుల యాదరణముతోఁచదు. కాన నీ యర్థము గ్రాహ్యముకాదు.

(౧౯) వెనుక నుదాహరించిన వ్యాకరణ మహాభాష్యోక్తుల చొప్పున యజ్ఞకర్తముల విషయమున ననఁగాఁ బారాయణాదికముచేఁ బుణ్యముకలుగు కార్యముల విషయమున నపభ్రష్టములగుదేశభాషలలోని కావ్యము లుపచరింప మింజేసియు, స్త్రీశూద్రద్విజ బంధులకు సంస్కృతగ్రంథ పఠనయోగ్యత లేమింజేసియు, గత్యంతరాభావమున స్వదేశభాషాకావ్యములు మాత్రమే గ్రాహ్యములగుననియు, నన్యదేశభాషాకావ్యములు జప్యబుద్ధిచే గ్రాహ్యములు కామింజేసి వానిని విడుచుచున్నారనియు నిట్లు బాలసరస్వతి వ్యాఖ్య చేసియున్నాఁడు.

ఇట్లు స్త్రీ శూద్రులకు సంస్కృతగ్రంథమాత్ర పఠనమునందే యోగ్యత లేదనుట కేవలము నసంగతమనుటకు సందేహములేదు. శూద్రుఁడగుసూతుఁడే యష్టాదశపురాణములను మహర్షులకెల్లఁ జెప్పియుండలేదా? విదురుఁడు సంజయుఁడు మున్నగువారు సంస్కృతభాషామాత్రమునె చదువ లేదనుట యెంతవెట్టితనము ! ఎందఱెందఱు స్త్రీలు విద్యావతులయి పురాణాదులలోఁ బేరెక్కి యుండలేదు? వసుచరిత్రమును ప్రబంధరాజమును రచించి విజయనగర సామ్రాజ్యధురంధరుఁడగు రామరాజు సభకలంకార భూతుఁడై రామరాజభూషణుఁడను బిరుదనామమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన సకల పండితసమ్మానితుఁడగుచున్న బట్టుమూర్తికిఁగాని యాతని కృతులకుఁగాని

యేమి కొఱంతగలదు? అనవేమారెడ్డి మున్నగు శూద్రరాజు లెందఱు మహావిద్వాంసులయి పండితస్తోత్రప్రాత్రులై ప్రసిద్ధి కెక్కియుండలేదు?

పయిరీతి నీ సందర్భమున బాలసరస్వత్యప్పకవ్యహాబల పండితులు వ్రాసిన విపులమగు నేతద్విషయక విమర్శనమెల్ల మిక్కిలి యయుక్తమై యుండుటంజేసి యట్టివిషయముల నిట విస్తరించి విమర్శింపనేల యని యుపేక్షించితిని. నాగరకతబలసిన నేటికాలమున నట్టి విమర్శనముల కించుకేని యావశ్యకతయు నుండనేరదని నా నమ్మకము.

(౨౦) ఈ సందర్భమున నహాబలపతి మఱొక వింతప్రసంగమును జేసియున్నాఁడు. దేశభాషలలోఁ బ్రాకృతమును, నాంధ్రమును, దత్తమ తద్భవరూప సంస్కృతసంబంధము గలవగుటం జేసి హేయములు కావనియుఁ దక్కిన యన్యదేశ్యము లిట్టివికానేరవనియు, నందును దమిటభాషకు సంస్కృతానుసారిత్వమే లేదనియు, వింతగవ్రాసెను.

“తత్రాపి ప్రాకృతాంధ్రయోర్నాన్య దేశభాషావ త్సర్వత్రాప శబ్దత్వేప్రామాణ్యమ్.

తథాహి. ప్రాకృతభాషా త్రిధా—తత్సమా, తద్భవా, దేశ్యా చేతి. తత్సమ ప్రాకృతస్య వేదవేదాంగరూఢత్వేన వైదికత్వేనామైచ్ఛత్వస్య నిర్వివాదత్వాత్ ద్రావిడభాషా అసంస్కృతానుసారిణ్యపి ”
(అహో ౯౦ - ౯౨ పుట)

ఈ యహాబల పండిత ప్రసంగమెంతమాత్రమును సరికాదు. ఆంధ్ర భాషలోవలెనే కర్ణాట మలయాళాదిభాషలలో నెల్ల సంస్కృతసమ సంస్కృత భవశబ్దములనంతముగాఁ జేరియున్నవి. తమిటభాషయందు సైతము సంస్కృత శబ్దములు పెక్కు చేరియుండకపోలేదు. కాన తమిటము సంస్కృతానుసారి కాదనుట సత్యముకానేరదు. తమిటవాఙ్మయములోని కెల్ల మొదటిగ్రంథ మైనట్టియు దమిటులచే నత్యంత ప్రామాణికముగా నంగీకరింపఁబడుచున్న ట్టియు నత్యంత ప్రాచీనమయినట్టియుఁ దొలుకావ్యమునఁ దత్కర్తయగు తొలుకాప్పియ రీక్రిందిరీతిని జెప్పియున్నాఁడు.

“ఇయళ్ చొల్, తిరిచొల్, దిశైచ్చొల్, వడచొల్, ఎస్తనై తై చెయ్యుళ్ ఈట్టచ్చొల్లే” (౧ సూ. ఎచ్చిఇయల్ = ప్రకీర్ణ ప్రకరణము.)

చెయ్యుళ్ = కావ్యములలో, ఈట్ట = చేర్పఁదగిన, చొల్ = శబ్దములు, —ఇయళ్ చొల్ = జనసాధారణ శబ్దములు, తిరిచొల్ = మాట

చిం-౬. సిద్ధిర్లోకాద్వైత్యా, లోకోఽనన్యదృశశ్చనిత్యశ్చ

సంస్కారార్థో నియమో, ౭ని యమాద్వామ్యంహీయ త్వపభ్రంశః॥

మూల శబ్దములు, ద్విజైచ్చోల్ = అన్య దేశ్యశబ్దములు, వడచోల్ = ఉత్తర దేశ శబ్దములనఁగా సంస్కృత శబ్దములు, ఎన్ఱు + అనై = అనునవియె.

“వడచోల్ కిశవి వడవె టుత్తోరీఇ ఎటుత్తోడు పుణర్న్దచొల్లాగుమ్ మే ” (5, సూ. ఎచ్చిఇయల్ = ప్రకీర్ణ ప్రకరణము.)

వడచోల్ కిశవి = సంస్కృత భాషాశబ్దములు, వడఎటుత్తు = సంస్కృతము నందేగల యక్షరములును, ఒరీఇ = (విడిచి) మానివేసి, ఎటుత్తోడు = తమిట సంస్కృతములనెడి రెండు భాషలలోను గలయక్షరములతో, పుణర్న్ద = చేరిన, చొల్లాగుమ్మే = శబ్దములగును. ఉ-అన్తమ్ = (తుది,) అమలమ్, కమలమ్, ము.

“చిదైన్దస వరిసుమ్ ఇయైన్దస వరైయార్ ” (౬-సూ ఎచ్చిఇయల్ = ప్రకీర్ణ ప్రకరణము.)

చిదైన్దస = వైకృతములైన శబ్దములు, వరిసుమ్ = వచ్చినపుడు, ఇయైన్దస = తమిటమున కనుకూలములైన శబ్దములనె, వరైయార్ = (విడువరు) గ్రహింతురు ఉ-దశమ్ = (పది) తచమ్.

(౨౧) వ్యాః—సిద్ధిర్లోకాదిత్యాది.

సిద్ధిః = ఆంధ్రసాధు శబ్దములసిద్ధి (నిష్పత్తి)

లోకాత్ = పండితలోక వ్యవహారమువలన

దృశ్యా = గ్రహింపఁ దగినది.

అనన్యదృశః = వేఱువిధముకానిదనఁగా నేకరూపమున నుండునదియు

నిత్యశ్చ = చాలవఱకు స్థిరపడినదియు నగులోకవ్యవహారమేయని

లోకః=మీఁది సూత్రములోఁ బేర్కొనఁబడిన లోకశబ్దముచే గ్రహింప నగును.

నియమః = వ్యాకరణము

సంస్కారార్థః = అట్టిలోక వ్యవహారమును బట్టియుఁ దత్తత్కాలి కపండితాదరమునుబట్టియు సాధుశబ్దముల నెన్నిసాధించుట స్వరూపముగాఁ గలసంస్కారమే ప్రయోజనముగాఁ గలది.

యత్తు = ఎట్టిది

అపభ్రంశః = అపభ్రంశమని (మహాభాష్యములో) పేర్కొనఁబడెనో

తత్ = అట్టి

గ్రామ్యమ్ = గ్రామ్యభాష

అనియమాత్ = వై నివ్రాసిన లక్షణముగల వ్యాకరణము లేక పోవుట వలన

భవతిహి = సంభవించునుగదా. సామాన్యుల కాప్యములలోఁ బ్రవేశించునుగదా.

“వర్ణలోపవర్ణాగమ వర్ణవ్యత్యయ ప్రకృతి భావలక్షణ స్సంస్కారః” అను కాత్యాయన ప్రాతిశాఖ్యవచనమును జూపుచు “సంస్కారము శబ్దముల నాశ్రయించి యుండునది. అనఁగా వాడుకలో వర్ణలోప వర్ణాగమాదుల చేఁగలుగు మార్పులే సంస్కార శబ్దమునఁ జెప్పబడును. ఇందుకొకయుదాహరణము:— ‘వచ్చినవాడను’ అనుశబ్దము ‘వచ్చినాడను. వచ్చినాను. వచ్చాను’ అనువిధముగా మాఱినది. ఇందలిమార్పు సంస్కారమనఁ బడును” అనియిట్లు వ్రాయుచు గొందఁజాధునికులు. “సంస్కారార్థోనియమ” యనుసూత్రము సందర్భమునఁ బయి కాత్యాయనకృతార్థమును సయితము సమన్వయింపఁ జూతురు. ఈ యర్థమి సూత్రసందర్భమున నెట్లుపోసఁగునో తెలియకున్నది.

‘సంస్కారార్థో నియమ’ యనుచొప్పున వ్యాకరణము మార్పుల నిమిత్తమనుట సరియా? వ్యాకరణము భాషకు మార్పులను జేయదుగదా! అయ్యవి లోకవ్యవహారమువలన సంభవించును. మఱియు సాధువులు నసాధువులునగు మార్పులనెల్ల వ్యాకరణము సాధింపదు. కేవల సాధువులగు లోకసిద్ధములగు మార్పులను మాత్రమే సాధించును.

నన్నయభట్టారకుని నాఁటికిఁ గావ్యవాఙ్మయ మాండ్రమున లేకుండుటంజేసి యచ్చాండ్రశబ్దసిద్ధియు సంస్కృతసమశబ్దసిద్ధియుఁ జాలవఱకుఁ బండిత లోక వ్యవహారముననే గ్రహింపఁబడెనని యెన్నవలెను. మండలభేదములను బట్టియు నాయా పండితుల జ్ఞానభేదములనుబట్టియు నపండితలోక వ్యవహార సంసర్గమునుబట్టియుఁ బండిత వ్యవహారము సైతము వివిధముగా నుండును. మఱియు వ్యావహారికభాష దఱుచుగ స్వభావసిద్ధమగుమార్పు నందుచుండును. కావున నట్టి పండితలోకవ్యవహారములలోఁ జాలవఱకేకరూపముగ నుండి కొంత స్థిరపడి నిల్చినట్టి పండితవ్యవహారమే గ్రామ్యమగును. అట్టి గ్రామ్యమగు పండితవ్యవహారమునుబట్టియుఁ దత్తత్కాలిక పండితాదరమునుబట్టియు సుశబ్దాపశబ్దములను విభాగించియందు సాధుశబ్దములరూప సాధన ప్రక్రియనుమాత్రము (వాఙ్మయారంభదశలోని) వ్యాకరణము చూపును. అట్టి వ్యాకరణ సంస్కారము లేనపుడు సామాన్యకవులట్టి విభాగము చేసికొనలేక గ్రామ్యములనఁ దగు నపశబ్దములను బ్రయోగించుట సంభవి

చును. మహాకవులును వ్యాకరణ కర్తలవంటి వారెగాన నట్టివారి వాఙ్మయము వెలసినకొలది నట్టివాఙ్మయములోని యా యామహాకవి ప్రయోగములును నాదర్శములై యుండును; కానియట్టి వాఙ్మయమును సయితము సాకల్యముగా సామాన్యులు పరిశీలింపఁ జాలరుగాన వాఙ్మయము వెలసినతర్వాత సైత మసాధారణజ్ఞాన సంపన్నుఁడు చేసిన వ్యాకరణముండుట యావశ్యకమే యని గ్రహింపవలెను. నన్నయ భట్టారకుని నాటికే కావ్యవాఙ్మయము వెలసియుండినచో నద్దానినుండియు సాధుశబ్దసిద్ధియగునని యాతఁడు చెప్పి యుండునుగదా.

(౨౨) “అట్లయిన సంస్కృత వ్యాకరణ మహాభాష్యములో సైతము శబ్ద సిద్ధిలోకమువలనఁ గల్గునని చెప్ప నేలయని శంకింపవలదు. పాణినీయములోని లోకక శబ్దానుశాసన భాగముసైతము వైదిక కర్తృప్రయోగి శిష్టవ్యవహార భాషను మాత్రమే మూలముగాఁ జేసికొని రచింపఁబడినదిగాని యావఱకున్న సంస్కృత వాఙ్మయమును మూలముగఁ జేసికొని రచింపఁ బడియుండలేదు. (చింతామణివిషయ పరిశోధనము. 20-80-పేరాలు) అందలి వైదిక శబ్దానుశాసన భాగము మాత్రము వేదభాష నాధారముగఁ గొనియే సాధింపఁబడినది, కావుననే మహాభాష్యకర్త “సిద్ధే శబ్దార్థసంబంధే లోకతః” అనియు “వేదానో వైదికాస్సిద్ధాః, లోకాచ్చ లోకికాః” అనియుఁ జెప్పియున్నాఁడు. పాణినీయము పుట్టిననాటికి సంస్కృతరామాయణాది కావ్యవాఙ్మయమున్నను నద్దానిని మూలముగా మునిత్రయమువారు గ్రహింపలేదు. వైదికకర్తృప్రయోగి శిష్టవ్యవహారభాషయే వారిచే మూలముగ గ్రహింపఁ బడెను. అట్లే కానిచో వైదికశబ్దములకు వేదమువలెనే లోకక శబ్దములకుఁ గావ్యాది వాఙ్మయము సైతము లోకముతోపాటు మూలమనియైనఁ జెప్పఁబడి యుండదా! అట్లుచెప్పియుండలేదు సరేగదా! కవులభాష ప్రమాణము కాదనియు నీక్రిందిరీతిని మహాభాష్య కర్త నిరసించెను. మఱియు యజ్ఞాదులందు శిష్టుల చేవాడఁ బడెడి భాషకు మాత్రమే వ్యాకరణనియమము పాటింపవలయు ననియు వైదికకర్తృప్రయోగి శిష్టవ్యవహారభాషయే వ్యాకరణమునకు మూలమనియుఁ గంఠోక్తముగ నీక్రిందిరీతిని జెప్పియుండెను.

“నతర్హిదానీ మిదంభవతి

యస్మిన్ దశ సహస్రాణి, పుత్రేజాతే గవాందదౌ ।

బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రియాభ్యేభ్యః । సోయముంచేన జీవతి ”

“ ఛందోవత్కవయః కుర్వంతి. నహ్యేషా ఇష్టిః ” (మహాభాష్యము)

“నహ్యేషేతి అసాధవ ఏవై వమాదయః నతు తత్ప్రమాణ్యాత్సాధుత్వవ్యవస్థా” అని యిట్లు కై యటుఁడు వాఖ్యానముచేసి యున్నాఁడు. (యూప్రస్థా

శ్లో నదీ (ఁలధ్యారపాదకసూ) అను సూత్రపుభాష్య సందర్భము చూడుఁడు.)
పై సూత్రములోని 'స్త్వైశ్లో' అను శబ్దపుసాధుత్వము విషయమునఁ జర్చిం
చుచు మహాబాష్యకర్తదానికిఁ బై ప్రయోగమును జూపి కవిప్రయోగము
లనుబట్టి యనుశాసనము చేయుట యిష్టికాదనియుఁ గవులు నిరంకుశముగఁ
బ్రయోగించుచుందురనియుఁ జెప్పియున్నాఁడు.

“ సమానాయా మర్థావగతౌ శబ్దేన చాపశబ్దేన చ, ధర్మనియమః క్రియతే, శబ్దేనై వార్థో లభిధేయో నాపశబ్దేనేతి. ఏవం క్రియమాణం కార్యమభ్యుదయకారి భవతీతి యదప్యుచ్యతే నియమఇతి యాజ్ఞేకర్తణి స నియమోఽస్య త్రానియమః యాజ్ఞేకర్తణి పునర్నా భావంతే ” (మహాభాష్యము గలభ్యాగపాదగతహింసకము.)

“పృథోదరాదీని యథోపదిష్టమ్ (౬ అకాశాంగం సూ)*” ‘యదితర్హి శిష్టాః శబ్దేషు ప్రనూణం కిమష్టాధ్యాయా క్రియతే. శిష్టపరిజ్ఞానార్థాష్టాధ్యాయీ”
(౬. అధ్యాయ ౩ సాద ౩. ఆహ్నికము. మహాభాష్యము.)

పై సందర్భమును బట్టి పాణినీయమునకు వైదిక కర్తృప్రయోగి శిష్ట వ్యవ
హారభాషయే మూలమనియు, సంస్కృత కవులభాషపాణినీయమునకు లొంగ
వలయుననుట మునిత్రయాభిప్రేతము కాదనియు నెన్నదగును. అట్లయినను
దర్వాతి వైయాకరణులు మాత్ర మట్లంగీకరింపక గత్యంతరాభావమున,
నట్టి పాణినీయమునె కావ్యభాషకును ననుశాసనముగా నేర్పఱుచుచుఁ
బ్రాచీనకావ్యాది సంస్కృత వాఙ్మయములో నెచ్చటను ననేకములకుఁ
ప్రయోగము లేకున్నను నట్టివ్యాకరణ సాధితరూపముల నెల్ల గావ్యములలోఁ
ప్రయోగింపవచ్చుననియుఁ దద్వ్యాకరణమునకు లొంగని ప్రయోగములు
కావ్యములలో మహాకవులచేఁ బ్రయుక్తములై యున్నను నవియసాధువులే
యనియుఁ జెప్పుచు 'అపశబ్దం ప్రయుంజానో రౌరవం నరకంప్ర జే' త్తను మొద
లగు వాని నట్టికావ్య ప్రయుక్తాప శబ్దముల విషయమున సయితము సమన్వ
యించుచున్నారు. ఆలంకారికులును నట్టి యపశబ్దములుచ్యుత సంస్కృత
ములనియు నట్టివానిని గావ్యములందుఁ బ్రయోగింపరాదనియు సిద్ధాంతీకరించు
చున్నారు. నవ్యములగు సంస్కృత వ్యాకరణములను రచించువారు సయి
తమట్టి పాణినీయమునె తఱుచుగ మూలముగాఁ గొనుచువచ్చిరే గాని తమ
నాఁటికున్న కావ్యభాష కన్యూనానతిరిక్తముగ సాధుత్వమును సూత్రింపఁ
గడంగరై రి.

(౨౩) ఆంధ్రవ్యాకరణములకు సంస్కృత వ్యాకరణమే చాలవఱ కాద
 ర్థమై యుండుటచేత నాధునికాంధ్రవైయాకరణులు సైతమట్టిసంస్కృత

*పృథ్వీదర్శనకాండ ౩౧ శ్లోకములలో చాచితానితధైవ సాధూనిన్యుః (భట్టోజీదీక్షితవృత్తి).

వైయాకరణుల వలెనె వ్యాకరణములకు లొంగని మహాకవి ప్రయోగములను సైతమపప్రయోగములనుచు నిరాకరించుచున్నారు.

“ పనిఁ గొంటనీకుఁ బ్రభవముకాదే ” ఇత్యాది శ్రీనాథవచనస్య ప్రామాదికత్వమేవేత్యవధేయమ్. (అపహా ౪౯౯ పుట.)

“ సుతులఁగనియెడుకొఱకు, నీసృఘటించుకంటె, ఇత్యాదీనాం భాస్కరతిక్కయజ్ఞాది పచనాంకిం మూలమితిపయం నవిద్యః ” (అపహా ౫౦౦ పుట) అనియిట్లించుకేని సందేహింపక యపహాబలపతి వ్రాసియున్నాఁడు.

కం॥ విరచించెను శ్రీ నాథుఁడు । ధరణిని శృంగార నైషధంబునఁగూర్చుం ।

డిరి యొండురునని కానక । పరపురుష క్రియలఁ బ్రకృతిభావముకలదే॥

(అప్పకవీయము ౪ ఆ.

అని యిట్లప్పకవియుశ్రీనాథమహాకవి కజ్ఞతనాపాందిచినాఁడు.

ఇట్లే యాధునికులు ఛందోయతిప్రాసయమకశ్లేషాది ప్రతిబంధమున మహాకవులచేతఁ గావ్యములలోఁ బ్రయోగింపఁబడినను లక్షణవిరుద్ధములు సాధువులు కానేరవని వాదించుటయుఁ గలదు. మహాకవులని చెప్పుచు వారు ఛందోయతిప్రాసాది నిర్బంధవ్యగులయి యపశబ్దములను బ్రయోగించి రనుట కేవలము పరిహాసనీయమైయున్నది. ఛందోయతిప్రాసాదుల నిర్బంధమున సైతము వారు తమకు సాధువులని తోచినశబ్దములనే ప్రయోగింతురు. అసాధుశబ్దముల నెంతమాత్రమును బ్రయోగింపరు. వారు, వ్యాకరణ సూత్రములను సవరించుటకుఁగాని తమకునచ్చిన వ్యావహారిక భాషా ప్రయోగములకు సాధుత్వమును బ్రసాదించుటకుఁగాని సమ్మతించియే బుద్ధి పూర్వకముగనే యట్టి ప్రయోగముల సట్టిమార్ప రానిస్థలములందుఁ బ్రయోగించుచు వచ్చిరనుట యెంతయు యుక్తము. అట్లేకానిచో వారిని మహాకవుల నుటయే యసంగతము. కాఁగా మహాకవుల కావ్యములందుఁ గవిప్రయుక్తములని విశ్వసింపక తీరని—అనఁగా ఛందోయతి ప్రాసశ్లేషయమకాదులనియ మమున మార్పరానిరీతిగ నిబద్ధములై—యున్న ప్రయోగములను ప్రామాణికములుగ నంగీకరించి వానిప్రకియను జూపుసూత్రములను వ్యాకరణములలో జేర్చుటయే యుక్తము. తత్తత్కాలిక ప్రామాణికులు చేయుచున్న పనియు నదియే. అట్లేకానిచో లేఖకాదికృత ప్రమాదములును గవిప్రయుక్తము లేమోయను సందేహము దుర్నివారమెయగును (౧౧౦ విషయము).

(౨౪) ప్రాచీనులగు నన్నయాధర్వణులు సూత్రమువై యాధునికులవలె గాక మహాకవిప్రయోగములకే పరమప్రామాణ్యము నంగీకరించువారు. నన్నయభట్టారకునినాటికిఁ గావ్యవాఙ్మయము లేకున్నను ‘అన్యేషాంచ ప్రయోగ మహితానామ్’ అనుసదిమొదలగు సూత్రములచేత భావిమహాకవి ప్రయోగములకే ప్రామాణ్యము నంగీకరించియుండెను. ఇంక నధర్వణాచార్యుడన్ననో స్పష్టముగా మహాకవి ప్రయోగములకే ప్రామాణ్యము నంగీకరించుచుఁ దనగ్రంథమును నడపియున్నాఁడు. అప్పకవ్యహోబలపతులవలె నెచ్చటను నాతఁడు మహాకవిప్రయోగములను నిరాకరించియుండలేదు. మఱియు మహాకవి ప్రయోగములే వ్యాకరణమునకు మూలమని వెక్కుచోట్ల నీక్రిందిరీతిని గంఠోక్తముగఁ జెప్పియున్నాఁడు.

“వికృత్యాదిగతోయోఽత్ర స్యాచ్ఛబ్దాంతరయోగతః

ప్రాణమాత్రావశేషస్స్యా దత్ర శ్రీకవి సమ్మతేః ”

“వినానుకరణంకేచి, దాద్యశబ్దప్రయుంజతే ”

“స్వాద్యర్ణస్య న్యత్యయశ్చ, కుత్రచిత్కవి సమ్మతః ”

“భాషేయమమితా తత్ర, దేశ్యా చిత్రస్వభావయుక్ తచ్చిత్ర తానుమంతవ్యా, పూజ్యపాదసుభాషితే ”

ఇట్టివి వెక్కుస్థలములు గలవు. విస్తర భీతినుదాహరింపలేదు.

కం॥ మున్ను తెనుఁగునకు లక్షణ, మెన్నఁడు నెవ్వరును జెప్పరేఁ జెప్పెదవి

ద్వన్నికరము మదిమెచ్చఁగ, నన్నయభట్టాది కవిజనంబుల కరుణన్ ॥

అని యిట్లాంధ్ర భాషాభూషణకర్తయగు కేతనామాత్యుఁడును (౧౨౫౦క్రి.శ.) జెప్పియున్నాఁడు.

(౨౫) అట్లయిన నీక్రింది యధర్వణ కారికయెట్లు పొసఁగునని శంకింపరాదు.

“శాస్త్రప్రయోగవచసో శాస్త్రం బలవదుచ్యతే ।

అనిష్పన్నే పదే తేన । ప్రయోగా శ్రయణం హితమ్ ”

ఇయ్యది యచ్ఛాంధ్రశబ్ద విషయమునఁ గాని సంస్కృత సమముల లోని యాంధ్రవిభక్తియోజన ప్రక్రియ విషయమునఁగాని చెప్పఁబడియుండ లేదు. వెనుక వ్రాసినరీతిని మహాకవి ప్రయోగములకుఁ బ్రామాణ్యము నిచ్చినయధర్వణుని నట్టియసంగతి పాల్పఱుచుట యుక్తముకాదుగదా. మఱియుఁ గవిప్రయోగమూలక మగువ్యాకరణమునకుఁ ప్రయోగముల కన్నఁ బ్రామాణ్యము గలదని యున్నట్లుండైనఁ జెప్పియుండఁడుగదా. పరిశీలింపఁగాఁ

బయిరీతి నీ శ్లోకము సంస్కృత శబ్దముల విషయమున మాత్రమే చెప్పబడె ననుటకు సందేహములేదు. ప్రయోగములకన్న శాస్త్రమునకుఁ బ్రామాణ్య మునొసంగుట వెనుకవ్రాసిన రీతిని లక్షణైక చతుష్కులగు నాధునిక సంస్కృత వైయాకరణుల సిద్ధాంత మగుటచేతను నట్టి సంస్కృతమునుండి తెనుఁగులోనికిఁ దెచ్చుకొనుచున్న సంస్కృత శబ్దముల విషయమున నట్టి సిద్ధాంతమును బాటింపక తీరకుండుటచేతను దద్విషయమునఁ బై రీతి నధర్వణుఁడు చెప్పవలసి వచ్చెనని గ్రహింపవలసియున్నది. ఈ విషయమును గ్రహింపఁ జాలక “కఱకంతాది శబ్దముల ప్రయోగ ప్రామాణ్యమును బై కారిక యుప దేశించుచున్నద”ని గుప్తార్థ ప్రకాశికాకారుఁడు వ్రాయుట (సంజ్ఞ. సూ. ౨౩- బాలవ్యా.గు.) యసంగతమనక తీరదు.

సంస్కృత శబ్దములను దెనుఁగులోనికిఁ దెచ్చుకొను నపుడు సంస్కృత వాఙ్మయములోఁ బ్రచురప్రయుక్తము లగుచున్నవానిని మాత్రమే తెచ్చి కొని వాడుకొనవలెనని విరళేత్యాది సూత్రముచేఁ జింతామణి కర్త నియమించినను దర్వాతీ మహాకవు లట్టి నియమములో నిలువక “వ్యుత్పన్నమితి గౌడీయై, ర్నాతిరూఢమపీష్యతే” అను నాచార్యుడండి వచనముచొప్పున గౌడీమార్గానుయాయులై విరళప్రయుక్త శబ్దములనెగాక యప్రయుక్తశబ్దములను సయితము ప్రయోగించుచు వచ్చుటంజేసి తత్ప్రయోగ ప్రామాణ్యమున సంస్కృతవ్యాకరణ సాధువు లగునపుడు విరళప్రయుక్తములై నను దుదిక ప్రయుక్తములై నను సంస్కృత శబ్దములు డెలుఁగున నిద్దుప్తములై యగుచున్నననియు నింకను సంస్కృత సంప్రదాయముచొప్పున, సంస్కృత శబ్దమువిషయమున శాస్త్రప్రయోగములకు విరోధమువచ్చునపుడు సంస్కృత వ్యాకరణశాస్త్రమునకే ప్రామాణ్యము నొసంగవలెననియు నిట్లు సుసంగతముగా నధర్వణుఁడు పై చింతామణి నియమమును ‘సర్వే శబ్దా’ ఇత్యాది సూత్రముతోను “శాస్త్ర ప్రయోగవచసో” రిత్యాది సూత్రముతోను సవరించియున్నాఁడు. అట్టి నన్నయాధర్వణుల యభిప్రాయములను గ్రహింపఁ జాలక యహోబల పండితాదులు పై సూత్రముల నాంధ్రశబ్ద సామాన్య పరములుగ నన్వయించి వానికచ్చాంధ్రశబ్దముల నుదాహరించి యాంధ్ర వ్యాకరణములకు సయితము మహాకవిప్రయోగములకన్న నధిక ప్రామాణ్యము నంగీకరించి వానికిని నిరంకుశాధికార మొసంగుట యెంతయు శోచనీయమై యున్నది. (౨౩-విషయము.)

(౨౬) పయి సందర్భమునుబట్టి కవిప్రయోగములకుఁ బరమప్రామాణ్యము నంగీకరించుచున్న నన్నయాధర్వణీయగ్రంథము ప్రయోజనశూన్య మగుచున్నదనిశంకింపఁ జనదు. నన్నయభట్టు స్వసమకాలిక పండితలోక

వ్యవహారమును నధర్వణాచార్యుఁడు తనకు లభించిన మహాకవిప్రయోగములను, బ్రయోగములు లభింపని విషయములలో న్వసమకాలిక పండితలోకవ్యవహారమును బాగుగఁ బరిశీలించి సుశబ్దముల నేర్చి, వాని ప్రక్రియను సూత్రించుచుండుటచేత నట్టి లోకవ్యవహారమహాకవి ప్రయోగమూలకమగు వారి వ్యాకరణము మహాకవిప్రయోగములకు భాధకము కాఁజాలదు. (మహాకవులను నిర్ణయించుటకు నైయాకరణలోకమే ప్రమాణము.) మఱియు నసాధారణపాండిత్యశాలికృత్యమగుటచే దుష్కరమగు భాషావాఙ్మయ దీర్ఘవిమర్శన పరిశ్రమము చేయఁజాలనట్టియు భాషాపాండిత్యమును సంపాదించఁ గోరునట్టియు నభ్యాసకులకు విశాలమగు భాషాస్వరూపమును నిస్సంశయముగఁ జూపుటకును, నుత్తరోత్తర వ్యవహారమున నశించుటచే నవేద్యములగు ప్రాచీనపండితవ్యవహారములను సంరక్షించి యుత్తరోత్తరులకు గోచరింపఁ జేయుటకును, లోకవ్యవహార మహాకవిప్రయోగములను బరిశీలించి సాధుశబ్దము నేర్పుటలోను వానియందుఁ గల యనుగమములను గ్రహించుటలోను జూపవలసిన బుద్ధివికాసమును బ్రసాదించుటకును నట్టి దీర్ఘవిమర్శనము చేయఁజాలని సామాన్యకవుల కావ్యములలో నపశబ్దములు నిలిచిపోకుండ వారించుటకును, వారి వ్యాకరణము పరమోపకారకమగుచు నప్రయోజన మగుచున్నదని గ్రహింపవలెను. కాఁగాఁ బ్రాచీనపండితలోక సాధువ్యవహార మహాకవిప్రయోగమూలకమగు వ్యాకరణమునకు విగుర్ధములగు సామాన్యకవుల ప్రయోగములును నసాధు వ్యవహారమును దుష్టములని నిర్ణయించుటయం దాంధ్రవ్యాకరణముల కధికారముగలదని సిద్ధాంతితమగుచున్నది.

(౨౨) నన్నయభట్టారకుఁడు కావ్యభాషకే సలక్షణతాసంపత్తి యుండవలెనని తలంచుచున్నను దర్వాతివా రాంధ్రవాఙ్మయమెల్లఁ గావ్యభాషతోనే యుండవలెనని సిద్ధాంతము చేసిరని యీవఱకు విపులముగఁ జర్చించి చూపియే యున్నాను (౧౦ విష.)

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందలి కావ్యేతరపద్యవాఙ్మయము సైతము కావ్యభాషతోనే రచింపఁబడి యున్న దనుటలో నెవ్వరును విప్రతిపన్నులు కాఁజాలరు. ఆంధ్రగద్యవాఙ్మయమునందు భారతాది గద్యపద్యాత్మక కావ్యములలోని గద్యములు తక్కిన గద్యములకన్నఁ గావ్యభాషకు సన్నిహితముగాఁ దాళపత్రమాతృకలలో నగపడుచున్నవి. మొత్తముమీఁదఁ గావ్యేతరములగు నాంధ్రగద్య గ్రంథములు వెక్కుసాక్ష్యముగాఁ గావ్యభాషతోఁ దాళపత్ర మాతృకలలో నగపడనిమాట నిజమే. కాని యొక గ్రంథమున కనేక తాళపత్రమాతృకలు లభించునపుడు వానియందుఁగొంత వ్యావహారిక భాష

యున్నను నొకదానిలోనున్న రీతి వేటొకదానిలో నుండదు. దీనినిబట్టి యవి మొదట గ్రంథకర్తచేత సలక్షణభాషతోనే వ్రాయఁబడియుండఁగాఁ దర్వాతి లేఖక పరంపరవల్ల నట్లు వివిధ వ్యావహారిక శబ్దములు చేరెనని తోచును. కాన తాళపత్రమాతృకలుమాత్రము యథాస్థితముగాఁ బ్రమాణీకరింపఁ బడఁ జాలవు. తఱచుగ వానిలోని పద్యములందు సైతము సర్ధానుస్వార శకటరేఫ సరళాదేశములు పాటింపఁబడియే యుండలేదు. “బ్రంహ్మాండాది, పయ్యాకరణులు, గరియ్య, సంహృతి, శేనాపతి, పాతృడు, కరుణతోడా, చెరిత్ర, నాయడ” మున్నగు తప్పులకు మేరయేలేదు. పద్యాంత వ్యంజన సకారము ‘ను’ అనియు ‘నూ’ అనియు వ్రాయఁబడును. ఇంకను సనేకవిధములగు తప్పులు కుప్పలై యుండును. ఇంకను సర్ధానుస్వారలేఖనమునకై యేర్పడిన పద్ధతిచొప్పున వ్రాయఁబడిన లేనిపోని ద్విత్వములు నియమశూన్యముగా వ్యాపించియుండును. ఏ తాళపత్ర మాతృకయైనను రెండుమూడువందల యేండ్ల క్రిందటి కాలము కన్నఁ బ్రాచీనమనుటకు వలనుపడకుండుటచేతను, జంతామణిమాట యటుండ నాంధ్రభూషాభూషణాదుల చొప్పునను నట్టివెల్లఁ దప్పలే యనకతీరకుండుట చేతను నట్టివికవికృతములు కావనియు లేఖక పరంపరాకృతములనియు వానిని వ్యాకరణానుసారముగా సవరింపక తీరదనియు నెవ్వరై న సంగీకరింపక తప్పదు. అట్లు సవరించుటలోఁ గొన్నిటిని సవరించి వ్యావహారిక పదములను గొన్నిటిని విడుచుట సరికాదుగదా! ఇస్తిని, చూసేరు, మోసేటివారు చేసువారు, తెచ్చుతారు మున్నగుజాతుల వ్యావహారిక పదములు గ్రామ్యములని ౧౨౫౦ (క్రీ. శ) ప్రాంతము వాడగు కేతనామాత్యుఁడు చెప్పియుండుటచే నప్పటికే యవి వ్యావహారికభాషలో నున్నవని స్పష్టపడుచున్నది. అట్టి జాతులపదములకు మచ్చునకైనఁ బ్రాచీనమును మార్పరానిదియునగు పద్యవాఙ్మయ ప్రయోగము లేకుండుటయే వానియందలి ప్రాచీన కవుల యనాదరమునకుఁ బ్రబలసాక్ష్యము కానోపును. “ఆ.వె॥ అందులోన గ్రామ్యమనఁగ నెవ్వరు నొప్ప రొరులఁ దెగడు చోట నొప్పునదియు” అనెడి కేతనామాత్యుని సూక్తి చొప్పునఁ దిట్టుకవిత్వములోను ‘గ్రామ్యం తత్తద్విధౌ’ అను సధర్వణకారిక చొప్పున నాయా పాత్రముల సంభాషణములోను మాత్రమే గ్రామ్యమునకుఁ బ్రయోగార్హత ప్రాచీనులచే సంగీకరింపఁ బడినట్లు స్పష్టపడుచుండఁగా నట్దానిని వారు వ్యాకరణకోశ వ్యాఖ్యానాద్యుత్తమ గ్రంథములను రచించునపుడు బుద్ధిపూర్వకముగా నుపయోగించిరనుట విశ్వసనీయమై యుండదుగదా. ఎన్నివిధముల నాలోచించినను ప్రాచీనులు వ్యావహారికభాషతో గ్రంథములు వ్రాసిరనుట సత్యముకాదనియే తోచుచున్నది. సంస్కృతభాషలోఁ గావ్యేతరములగు వైద్య వ్యాఖ్యాకోశ వ్యాకర

ణాదులగు గద్యపద్యగ్రంథములు కావ్యభాషతోనే వెలసియుండుటను బట్టి యాంధ్రపండితులును నట్టిమార్గమునే యవలంబించిరాయని యాలోచింప వలసియున్నది. అయినను నీవిషయమున సంస్కృత భాష నాదర్శముగ గ్రహించుట సరియైయుండఁబోదు. ఆంధ్రమున గ్రామ్యమనఁబడుచున్న భాష శిష్టపండితకవివ్యవహారములో నున్నట్లు సంస్కృతమున నుండెడిదనుటకుఁ బ్రమాణము లేదుగదా. మహాభాష్యకర్త యపభ్రష్టములని చెప్పిన గావీ గోణ్యాదిశబ్దములు ప్రాకృతములలో నుండుటంబట్టి యట్టివి వ్యావహారికములై యందమన్న నవి కావ్యరచనాయోగ్యములయి ప్రత్యేకమగు భాషలోని పదములై యున్నవిగాని యాంధ్రగ్రామ్యములవలె నగ్రాంధికములై యుండలేదు. వేయేల! తుదికిఁ దెలుఁగునఁ గావ్యభాషతో గ్రంథరచనము చేయఁజాలని నేటివారు సైత మట్టికావ్యభాషతోనే గ్రంథరచనము చేయఁ గడంగుచు ననేక స్థాలిత్యముల పాలగుచున్నారు గాని వ్యావహారిక భాషతో గ్రంథరచనము చేయుట కంగీకరింపఁ జాలకున్నారు. అట్టి దోష భూయిష్ఠగ్రంథములై కేవల వ్యావహారిక భాషతో వ్రాయఁబడిన గ్రంథముల కన్న మేలనివిద్యాశాఖలవా రంగీకరించుచున్నారు.

(౨౮) పరిశీలింపఁగా నిప్పటి దేశస్థితినిబట్టి కన్నడమునువలెనే యాంధ్రమును సయితము ప్రాచీనాంధ్రము నవీనాంధ్రమునని రెండువిధములుగా విభాగించికొనుట యావశ్యకమై యున్నట్లగపడుచున్నది. నేటి పండితవ్యవహారస్థభాషను గ్రాంధికముగాఁ జేయఁదలంచుట యుక్తమేయైనను నయ్యది ప్రాచీన కవులచేతనే గ్రాంధిక భాషగ నంగీకరింపఁ బడినదని వాదించుట మాత్రము యుక్తమై యుండలేదు. తత్తత్కాలిక పండితాదరమై తత్తత్కాలిక వ్యావహారిక భాషల యోగ్యతకు మూలమై యుండునుగాన నద్యతనపండితులు తమ వ్యవహారములోనున్న భాషను సంస్కరించి (దానిని) గ్రాంధికముగ నంగీకరించునపుడును, దాని నద్యతనకపులు గ్రంథములలో వాడునపుడును, నద్దానికి దోషశంకయే లేదనుటకు సందేహములేదు. ప్రకృతమునఁబాశ్చత్య విజ్ఞానము తెనుఁగులోనికి రావలెనన్నపుడును, నట్టి విజ్ఞానముగలవారు కావ్య భాషతో గ్రంథములు వ్రాయఁజాలనపుడును, గ్రాంధిక భాషకన్న వ్యావహారిక భాష సుబోధమగునపుడును, పండితవ్యవహార స్థాంధ్ర భాషను గ్రాంధిక భాషగా నెల్లవారును నంగీకరించి తీరవలెనుగదా. కాని యీవఱకీట్టివారు వ్రాయుచున్న పద్ధతిని నియమశూన్యముగా వ్రాయుట పరిహాసనీయము. అట్టిరచనతోడి గ్రంథము వాఙ్మయములోనికిఁ జేర నేరదు. కాన నన్నయ కాలమునందువలెనే నేడును నాంధ్రపండితులు సంఘముగ నేర్పడి కొన్ని సుగమములగు నియమముల నేర్పఱచి వ్యావహారికాంధ్రమును సంస్కరించుటయు నట్టి నియమములతో నొప్పెడి వ్యావహారిక భాషతో వారు గ్రంథరచ

నము చేయఁబూనుటయు యుక్తమని నా యభిప్రాయము. అట్టి నియమములను గొన్నిటినిట దిశ్శాస్త్రముగాఁ జూపెదను.

I. వ్యవహారభ్రష్టములగు నర్థానుస్వార శకట రేఖముల నుపేక్షించుట.

II. వ్యవహారమున లేని సరళాదేశాదులను జేయమానుట. “కాబట్టి తెల్లవాఁడను.” మున్నగు చోటులందు మాత్రమే సరళాదేశములను బాటించుట.

III. కళాద్రుతప్రకృతి కత్వములతోడి సంధుల నుపేక్షించి విసంధిగ నజాదిపదములను యథాస్థితముగ నె వ్రాయుట. అట్టియెడలఁ బదాంతద్రుతలోపాదికము (నాచేత అతఁడు మొ.) సంగీకరించుట.

IV వ్యవహారభాషనుండి యథారుచిగఁ బదములను సమాసపదములను గ్రహించుట. అనేక మంది, మనుషులు, మొ.

V. అన్యదేశ్యపదములకు సరియగు ప్రసిద్ధ సంస్కృతాంధ్రపదములు దొరకనపుడా యన్యదేశ్యపదములనే యాంధ్రసంప్రదాయము చొప్పున ద్విత్వోత్వాదులను జేర్చి వాడుట మొ.

ఇట్లే ప్రాచీనాంధ్రభాషా స్వరూపము ననఁగాఁ గావ్యభాషాస్వరూపమును వాఙ్మయ విమర్శనమున బాగుగ గ్రహించి యనఁగాఁ దత్తత్కాలిక కావ్యభాషా చరిత్రమును బాగుగాఁ బరిశీలించి తత్తత్చరిత్రమునకు సరిగ నీవఱకు ముద్రితములగువానిలోని స్థాలిత్వములను సవరింపించి ముద్రింపించుటయు నత్యావశ్యకమై యెయున్నది. ఈ విషయమున నన్నయ భారతభాగమునుగూర్చి దిశ్శాస్త్రముగాఁ జూపెదను.

I. పదాది యకారము సంగీకరించుట.

II. ద్రుతమున కాయాచోటులందు ‘ను,’ స్వరూపమును దొలఁగించుట.

III. ‘ను’ స్వరూపముపై గజడదబాదేశమును జేయకుండుట మొ.

ఆయాకపులు వ్రాసిన వ్యాకరణములకును వారివారి గ్రంథములలోని మార్పరాని ప్రయోగములకును విలక్షణముగా వారివారి గ్రంథముల భాషను నేటి వ్యాకరణమురీతిని సంస్కరించి ముద్రించుట కేవలము నయుక్తము గదా !

(౨౯) ప్రకృత మనుసరితము:—సిద్ధి ల్లోకాదిత్యాది ప్రకృతసూత్రమునకు బాలసరస్వత్యప్పకవ్యహోబలపండితులు వేఱువిధముగాఁ జేసిన యీ క్రిందిరీతి వ్యాఖ్యానములు సరికావని చెప్పకతీరదు.

“లోకోనన్యాదృశశ్చ నిత్యశ్చ” యనుచోట ‘నెప్పటికిని భాషా కవి త్వములు కలవెయనుట.’ యని బాలసరస్వతి వ్రాసియున్నాడు. ఈ విషయమునే విస్తరించుచు నహోబల పండితుడును “నిత్యశ్చ = భాషాకవితావత్త్వేన ఆప్రళయం వర్తమానః. తేన లోకాత్సిద్ధిరిత్యర్థః.” అని వ్రాసెను. ఈ సందర్భమున నహోబలపండితుడు ఊంధ్రభాషా కవితా వ్యాకరణములకు, సంస్కృత పండితులు వేదశాస్త్రములకుఁ గల్పించినట్లే “ఊంధ్రభాషా కావ్య నిర్మాణే కవయః ప్రతియుగం ప్రవర్తంతే” (అహో. ౧౦౭ పుట) అనుచొప్పున, ననాదిత్వమును శాశ్వతత్వమును గల్పించియున్నాడు. ఈ విషయమును జరిత్రాభిజ్ఞు లెవ్వరును నంగీకరింపఁ జాలరుగదా.

(30) మఱియు నిచట నహోబల పండితుడు సృష్ట్యాది ప్రళయాంత మగు కాలములో నెప్పుడును నాంధ్రభాషాకావ్యములు నెలయుచునె యున్నవిగాన నట్టి కావ్యములనుండి శబ్దసిద్ధిని గ్రహింపవలయుననియు, నట్టి భాషాకావ్యములనుండి సిద్ధించు శబ్దములలో “వనముకు, రాముకు, జననీ, కన్యా, లోకపాలులు,” మున్నగు నసాధుశబ్దములను నివారించుటకు వ్యాకరణ మావశ్యకమనియు నీక్రిందిరీతిని వ్యాఖ్యానము చేసియున్నాడు.

“నియమో=లక్షణం, సంస్కారార్థః = సంస్కారః = శబ్దసిద్ధి, రర్థః = ప్రయోజనంయస్యస సంస్కారార్థః. వనముకు, రాముకు, ఇత్యాది ప్రయోగే ప్రాప్తే ‘నః కావి’ తి శాస్త్రేణ నకారవిధానపూర్వకం శబ్దస్సంస్కరయతే. తేన, వనమునకు, రామునకు ఇత్యాదిప్రయోగస్సాధుః, జననీ కన్యేత్యాదీనాం హ్రస్వఏవ సాధుత్వమ్. లోకపాలాది శబ్దానాం ర్వాదేశఏవ జనస్సాధుత్వమ్. ఇత్యేవమాదౌ సంస్కారార్థో నియమః. ప్రత్యయాదేశానాం లోక సిద్ధత్వేపి వ్యవస్థాశాస్త్రేణ క్రియతే. బహ్వంధ్రస్యాపి సంస్కృతేనసమాసే ‘సంస్కృతపదేన పరిమితమాంధ్రపదం కర్తృధారయో భవతీతిశాస్త్రేణవ్యవస్థా క్రియతే, అన్యథా బహ్వంధ్రస్య సంస్కృతేనసమాసే సంస్కృతస్యా ప్యాంధ్రేణచ సమాసే కోవానివారయితాభవేత్. అతస్సంస్కారార్థ త్వేన నియమ ఆవశ్యక ఇతి సిద్ధమ్. నహచ్యం కవిప్రయుక్తమేవపదం ప్రయుంజానైః కవిభిరేవ అసాధుప్రయోగః పరిహ్రీయతే. ఇతి శాస్త్రస్య ప్రయోజనమదృష్టమితి. క్వచిత్ప్రయుక్తేష్వపి స్థలనదర్శనాత్.” (అహో ౧౦౪. ౧౦౫. ౧౦౬ పుట)

ఈ యహోబలపతి గ్రంథములోని పూర్వభాగ మీక్రిందిరీతిని జాల వలకు బాలసరస్వతీయమును సంబంధించినదే యగుటచేత నద్దానినె యీ తఁడు విస్తరించి చెప్పెనని యెన్నునగును.

“కం॥ హరిముఖ సురపాలులకుం॥ బరికింపఁగరాని వెలుఁగు పరమేశమనో॥

వరహంససరముసంతత॥ కరుణ శుభాలౌసఁగు శైలకన్యామాకున్॥

ఇందు ‘సురపాలులకును, సరము, శుభాలు, శైలకన్యా,’ అను నివి యుక్తలక్షణములు కావు కనుక గ్రామ్యములు; ఇవి సలక్షణములైన సౌమ్యములు.

కం॥ హరిముఖ సురపాలురకుం॥ బరికింపఁగరాని వెలుఁగు పరమేశమనో॥

వరహంససరసి సంతత॥ కరుణ శుభములౌసఁగు శైలకన్యక మాకున్॥

ఇట్లే గ్రామ్యసౌమ్యభేదములు తెలియునది.”

పయి సందర్భమునుబట్టి ‘సిద్ధిర్లోకాద్భృత్యా’ అను సూత్రములోని లోకశబ్దమున కహోబలపండితుఁడు వ్యావహారికలోకము కావ్యలోకమునని వెనుకవ్రాసిన రీతి నర్థముచేసికొని, యందు వ్యావహారికలోకమునుండి కవులు శబ్దముల నెన్నుకొని కావ్యములందుఁ బ్రయోగించుచుందురనియు, నట్టి ప్రయోగములలోని ‘వనముకు, లోకపాలులు, కన్యా’ మున్నగు స్థాలిత్యములను వ్యాకరణము వారించుచు సాధ్వసాధుతావ్యవస్థను జేయుననియు నభిప్రాయపడినట్లు విశదమగుచున్నది. ఇందలి చాలభాగము లక్షణైకచక్షుఃస్కులగు నాధునిక సంస్కృత వైయాకరణుల సిద్ధాంతముగాన సంస్కృత శబ్దవిషయమున దీనినంగీకరింపక తీరకున్న నంగీకరింపనగునేమో కాని తక్కిన యాంధ్రభాషవిషయమున నట్లు పొసఁగదు. అట్లు మహాకవు లంగీకరించి ప్రయోగించియే యున్నపు డీక వానిని వారించుటలో నాంధ్రవ్యాకరణమున కేమి యధికారముండును ? అట్టివ్యవస్థ నిర్మాలముకాదా ? నన్నయకుఁ బూర్వకాలమునఁ గావ్యభాషయే లేదు. కవులు ప్రయోగించుటెక్కడ ? వ్యాకరణము వారించుటెక్కడ ? ఇంతకును ‘జననీ, కన్యా’ మున్నగు దీర్ఘాంతరూపములప్పటి వాడుకలోనుం డెడివన్నచోఁ గాదని రుజువు చేయలేమేమోగాని యట్టివానిని గవులెవ్వరును ప్రయోగించి యున్నట్లే యగపడదు. ఇంకను నన్నయభట్టు ప్రయోగింపకున్నను నుత్తరోత్తర మహాకవులు ప్రయోగించుటచేత వనముకు మొదలగునవి సాధువులెయని తర్వాతివా రంగీకరించుచునే వచ్చిరి.

కం॥ “ కమలాసన నిను నావి॥ క్రమముకు వెలపెట్టెదేని ... ”

(నిర్వ. 2 ఆ.)

కం॥ “రాముని శుభచరితంబును॥ రామాయణముగ రచించిప్రాచేతసుకున్”

(భాస్కరరా.)

అని యిట్లు వెక్కురు ప్రాచీన మహాకవులు 'వనముకు' అను జాతి రూపములను బ్రయోగించియున్నాడు.

“ సర్వేషామేవ చోదంత శబ్దానాంకాపరేభవేత్,
నఃప్రాయఃస్యాదృకారాచ్చ సర్వపండితసమ్మతేః ॥”

అని యధర్వణాచార్యుఁడు నగాగమము నిత్యము కాదనియుఁ బ్రాయ కమనియు సూత్రించియున్నాఁడు. ఇట్టివాని నెఱుఁగక వీరికిఁ గొన్ని వందల యేండ్ల తర్వాతివారగు బాలసరస్వత్యహోబల పండితులట్టి రూపములు గ్రామ్యములని వ్రాయుట యుక్తము కాదుగదా !

(30.) అధర్వణుఁడు తనకాలమునకున్న మహాకావ్యములలోని ప్రయో గములకు సాధుత్వమును సూత్రించుచు వచ్చెనేగాని యాతఁడతరులవలె గ్రామ్యత్వము నంగీకరించి మహాకవి ప్రయుక్తత్వ గౌరవమున దానికిననింద్య గ్రామ్యత్వ రూపమున సాధుత్వమును సూత్రింపలేదు. సామాన్యముగ నీ యనింద్య గ్రామ్య త్యాంగీకారపద్ధతి సంస్కృత పండితులదననగును. “మహా కవిప్రయోగత్వాత్సాధుః, కవీనాం నిరంకుశత్వాత్సాధుః” అను నీ రీతి నపశబ్దతను, దానికే సాధుత్వమును, నంగీకరించు సంప్రదాయము సంస్కృత మునఁ గలదు. అద్దాని ననుసరించియే విరళానిత్యాది సూత్రవ్యాఖ్యాన మున బాలసరస్వతి “ప్రయోగ ప్రసిద్ధము గ్రామ్యమైనను యోగ్యమె యని వాగనుశాసనుల వివక్ష” అని వ్రాసియున్నాఁడు. బాలసరస్వతి సంస్కృత శబ్దములను దెనుఁగులోనికిఁ దెచ్చుకొను విషయమున రచింపఁబడిన సూత్రపు వ్యాఖ్యాన సందర్భమునఁ బైవాక్యము వ్రాసియుండుటచేత నాతఁడు పై సంస్కృత పండితుల సంప్రదాయము చొప్పున సంస్కృత శబ్దముల విష యమున మాత్రమే పైరీతి ననింద్య గ్రామ్యత నంగీకరించెనని చెప్పినను జెప్పవచ్చు నేమో గాని యట్టిదాని కాంధ్రశబ్దముల నుదాహరించిన యప్పక వ్యాదుల విషయమున నట్లుచెప్పుటకు వలనుపడదు.

ఆ. వె. “ గ్రామ్యమైన నాంధ్రకవులు సంకేతిత ।

సుప్రసిద్ధమనుచు సూత్రమునను ।

గలిమిపూర్వసుకవి కావ్యైక్తములు ప్రసి ।

ద్ధంబులై నఁగూర్పఁదలఁతురెపుడు ॥ (అప్పక. ౧ ఆ. 3౪౨)

అది యెట్లనినఁ గనియె ననవలసిన భూతార్థక్రియాపదైకవచనము నందు వర్ణలోపముచేసి ‘కనెనఁట’ అని గ్రామ్యపదముగా వాగనుశాసనులు ప్రయోగించిరి.” అని యప్పకవి వ్రాసెను. నన్నయభట్టు దేశ్యక్రియల

రూపములను సాధింపనేలేదు. ఆతనిప్రయోగమునకు మొదట గ్రామ్యత యెట్లుసంభవించునో తెలియకున్నది. ఇట్లే జుగుప్సాశ్లీల స్ఫోరకమగు 'క్రక్కె' అను నాచ్చిక క్రియకు ననింద్యగ్రామ్యత సహాబలపతి యంగీకరించియు న్నాడు. శబ్దరత్నాకరకోశమునందును బాలవ్యాకరణ ప్రాథవ్యాకరణముల యందును నీ యనింద్య గ్రామ్యత యంగీకరింపఁబడెను. ప్రాథవ్యాకరణమున బాలవ్యాకరణోదాహృతగ్రామ్యముల విషయమునమాత్ర మనింద్య గ్రామ్యత ప్రసంగింపఁబడినను దక్కిన విశేష ప్రయోగములకెల్ల సాధుత్వమే సూత్రింపఁబడెను.

“గ్రామ్యం తత్తద్విధౌసాధు, కఠకంతముఖాహితాః ।”

అను కారికనుబట్టి యధర్వణుఁడును నట్టి యనింద్య గ్రామ్యత నంగీకరించెనని భ్రమింపరాదు.

గ్రామ్యభాషను నీచపాత్రముల భాషణముల ననుకరించునపుడు ప్రయోగించుట—(‘సూసినామేలు బాగెము సేసినాము’ యయాతి చరిత్రము ౧ ఆ.) యుచితమేయనియుఁ గఠకంతాది శబ్దములన్ననో మహాకవి ప్రయుక్తములగుటంజేసి వానికి గ్రామ్యతయే లేదుగాన నవి హితములె యనఁగా నగ్రామ్యములె యనియుఁ బై కారికకర్థము నెన్ననగును.

(3-9.) ఆలంకారికులు గ్రామ్యదోషమును వేఱువిధముగ వర్ణించిరి. వారి మతమున వ్యాకరణదుష్టము, ‘చ్యుతసంస్కృతము’ ‘అపశబ్దము’ అని పేర్కొనఁబడెను. అప్రాథధోరణి గ్రామ్యముగాఁ జెప్పఁబడెను.

కావ్యాదర్శ కర్తయగు దండ్యాచార్యుఁ డప్రాథధోరణిలోనె యశ్లీల దోషమును సంతర్భవింపఁ జేసి చెప్పఁగాఁ దర్వాతివారు వ్రీడా జుగుప్సా మంగళ స్ఫోరకము ‘అశ్లీలము’ అనియుఁ గేవల పామరోక్తి గ్రామ్య మనియు వాకొనిరి.

“అశ్లీలత్వం వ్రీడాజుగుప్సామంగళ వ్యంజకత్వాత్త్రిధా”.

“గ్రామ్యత్వం యథా ‘కటిస్తే హరతే మనః’ అత్ర కటిశబ్దో గ్రామ్యః” ॥ (3-౯ పు ట)

“స్వపిహిత్యం సమీపే మే, స్వపిమ్యేవాధునా ప్రియ; అత్రాఙ్గో గ్రామ్యః” (౪౧౭ పు ట) (సాహిత్యదర్పణము ౭ పరిచ్ఛేదము)

కటిగల్లాదిశబ్దములు గ్రామ్యములని దండ్యాచార్యుఁడు చెప్పకున్నను నాతఁడుచెప్పిన గ్రామ్య వివరణమును బట్టి యాతని కట్లు చెప్పట విరు

ధముకాదని యెన్ననగును. “శబ్దేపి గ్రామ్యతాస్త్యేవ । సాసభ్యేతరకీర్తనాత్ యథాయా భవతఃప్రియా” (యభుమైధునే) అను దండ్యాచార్య ధోరణినిబట్టి యశ్శీలమును గ్రామ్యదోషాంతర్భూతముగ నాతఁడు తలంచెనని యుఁజెప్పవచ్చును. వైవిషయములనె యసహోబలపతి యీ క్రింది రీతిని బ్రసంగించి యున్నాఁడు.

“ఆలంకారికాస్తు శబ్దార్థయోగ్యామ్యత్వ మన్యథోచుః. తదుక్తం దండ్యాచార్యేణ కన్యే కామయమానం మాం । త్వం న కామయ సే కథమ్ । ఇతి గ్రామ్యాయ మథాత్మా । వైరస్యాయైవ కల్పతే । కామం కందర్ప చండాలో । మయి వామాక్షి నిర్దయః । త్వయి నిర్మత్సరోద్విష్టే । త్యగ్రామ్యాథో రసావహాః । శబ్దేపి గ్రామ్యతాస్త్యేవ । సాసభ్యేతర కీర్తనాత్ యథాయా భవతః (యభుమైధునే) ప్రియా । ఖరం ప్రహృత్య విక్రాంతః । పురుషో వీర్యవానితి గల్లా దయశ్శబ్దా గ్రామ్యాఇత్యూచుః॥ (అహో ౧౧౭ పుట).

ఆలంకారిక గ్రామ్యత యనిత్యదోషములలోని దగుటచేత నది వ్యనహారవశమున నదోషము, నొకప్పుడు గుణము నగుచుండును. భగినీ భగవత్యాది శబ్దములందలి గ్రామ్యత రూపుమాసినదని యాచార్యుడండియె “భగినీభగవత్యాదిః సర్వత్రైవ ప్రయుజ్యతే” అని చెప్పియున్నాఁడు. ఇట్లనిత్య దోషమగు గ్రామ్యతయేగాక నిత్యదోషమగు చ్యుతసంస్కారతయు మహాకవి ప్రయుక్తత్వమున నదుష్టమయిపోవునదె యనుటకు సందియములేదు. రెండును నజ్ఞానమువల్లనే సంభవించి క్రమక్రమముగాఁ బండితుల నచ్చికను గాంచి తత్ప్రయుక్తములగుచు నదుష్టము లగుచున్నవి. కావుననే చ్యుత సంస్కృతికిని గ్రామ్యమను పేరు సమంజసమగుచున్నది.

ప్రాచీన వైయాకరణులుగాని ప్రాచీనాలంకారికులుగాని గ్రామ్యశబ్దమును నపశబ్దపర్యాయముగా వాడినట్లగపడదు. కాని “ఏకై కస్య శబ్దస్య బహువ్రా ౭ పభ్రంశాః తద్యథా-గోరిత్యస్యగావీ, గోణీ, గోతా, గోపోతలికే త్యేవమాదయో౭ప భ్రంశాః” (వ్యాకరణ మహాభాష్యము. ౧౭౭ ధా. ౧ పాద. ౧ ఆహ్వాన).

పతంజలిభగవానుఁ డపభ్రంశము లని పేర్కొన్న గావీ గోణ్యాది శబ్దములు ప్రాకృతభాషలలో వెలయుచుండుటంజేసియు గీర్వాణశబ్దములను బామరులు వాడుటలో నేర్పడిన యపభ్రష్టములె ప్రాకృతములగుటంజేసియు “సామరాది ప్రయుక్తంయ, తద్గ్రామ్య మభిధీయతే” అని దండ్యాచార్యుఁడు చెప్పియుండుటంజేసియుఁ బామరోక్తులకు వలెనె వ్యాకరణ దుష్ట

ములకును శిష్టకవి వ్యవహార ప్రవేశమున నగుష్టత యంగీకరింపఁ బడుటం జేసియు గ్రామ్యాపభ్రంశముల కై క్యము నంగీకరించుట యుక్తమని నన్నయ భట్టారకుఁడు తలంచినయే “గ్రామ్యంతు యత్త్వపభ్రంశః” అని యిట్లు మహాభాష్యవ్యవహృతాపభ్రంశ శబ్దమును గ్రామ్యశబ్ద పర్యాయముగ వివరించి సూత్రించె నని యెన్న నగును.

అట్లయినను నందలి యప్రాధోక్తి రూపమగు నాలంకారిక గ్రామ్యత వ్యాకరణమునందుఁ జెప్పట యప్రసక్తమని కావలయును నన్న యాధర్వణు లీ గ్రామ్య భేదమును బ్రసంగించుట గాని దీనికిని జ్యోత సంస్కారతా పర్యాయమనఁదగు గ్రామ్యదోషమునకును నై క్యము నుపపాదించుట గాని చేసి యుండలేదని యెన్న నగును. అట్టి వారి యాశయమును గ్రహింపఁ జాలక కావలయును గేతనామాత్యాదులవలెనే యహోబల పత్యాదులును నపభ్రంశరూపగ్రామ్యతాశ్లీలతలకై క్యమును బ్రసంగించుచువచ్చిరి.

సీ॥ “పంచాకుమయ్యతో పించాకుమయ్య వాటీ దెచ్చుతారుమమ్మూదలంచి |
యేగగొంటూరమ్ము యేదాలుపూదాలు మోసేటివారాస సేసువారు॥
... .. గద్ద గుద్ద నాఁగ గ్రామ్య మయ్యె. (ఆం.భా.భూ. ౨౫ ప.)

సీ॥ “బొందలు గుద్దలు బొక్కలు సేసేవు లేసిరాకు॥

శీ॥ అనెడు క్రియలును మొదలైనయట్టి గ్రామ్య । శబ్దములు”
(కావ్యాలంకార చూడామణి ౯, ఉల్లా. ౨౨)

కవిజనాశ్రయమునందు భీనుకవిసైత మపశబ్ద దోషములొ నశ్లీలతకంతర్భావము నుదాహరించి యపశబ్ద గ్రామ్య దోషముల కై క్యమును బ్రసంగించియున్నాఁడు. కవిజనాశ్రయ ముద్రణ సంస్కర్తలు దోషాధికారమును సరిగ నర్థముచేసికొనఁజాలక యందలి పద్యములను దార్జాటుగ ముద్రింపించి ద్వితీయ ముద్రణమునందైన సవరించి యుండలేదు. కాన, వాని వరుసను సరిగ మార్చి యిచట నుదాహర్యభాగము నుదాహరించుచున్నాను. (11—15 పద్యములను 16—20 పద్యములనుగాను 16-20 పద్యములను 11-15 పద్యములనుగాను మార్పవలయును).

క॥ వెలయంగ లక్ష్యలక్షణ । ముల సిద్ధములైన శబ్దములుగాని కుసం ।
ధులు మొదలైన విరూపోక్తు లెల్ల నపశబ్దనామ దోషము లయ్యెన్॥

క॥ నొడువులకు సంధి నెగ్గులు
 పైడమన శ్రుతి దుష్టమయ్యె భూతలమున ని
 చెప్పినెడ సనుమడి సిరి యనఁ
 బడు నీ చోటులను జుట్టు ప్రావగుఁ గృతులన్ ॥

...

...

...

...

క॥ ఇవి మొదలగు నొడువులనే
 కవిధ గ్రామ్యాక్తు తెన్నికల వన్నియున
 త్కవు లపశబ్దములని స
 త్కవితల మెచ్చరు కవీంద్రకల్పమహిజా ॥

(కవిజనాశ్రయము - దోషాధికారము)

పయి సందర్భమును బట్టి కవిజనాశ్రయ కర్త చ్యుతసంస్కృతికిని
 నశ్లేల గ్రామ్య (అలంకారిక) ములకును నైక్యము నంగీకరించె ననుటలో
 విప్రతిపత్తి లేదుగదా! నరనభూపాలీయకర్తయు గ్రామ్య శబ్దమును జ్యుత
 సంస్కారతాపరముగాను నప్రౌఢ ప్రయోగపరముగాను వాడియున్నాఁడు.

క॥ పామగుల భాష గ్రామ్యము
 భామిని కటి గల్లములు విభాసిల్లుననన్
 గోమలి చన్నులు కన్నులు
 గాముని పండు లొనర్చెఁ గడువడిననఁగన్. (౪ ఆ. ౧౦ ప)

కం॥ వ్యాకరణ దుష్టమగు పద
 మేకడఁజ్యుత సంస్కృతాఖ్య మిదియెట్లున్నన్.... (౪ ఆ. ౧౧)

కం. అపగతలక్షణమును గ్రా
 మ్యపు సంధియుఁదగ విసంధియనఁదగు నరిగె
 న్నపరగిరికినుఁడ నంగా
 నృపులొప్పుదు రధికగుణ వినిద్రుతనంగన్ ॥ (౪ ఆ. ౨౪ ప).

అప్పకవియు గ్రామ్యదోషము నపశబ్దపరముగనే వివరించి కనులు
 చెవులు మున్నగు నవి దేశ్యములలో నగ్రాహ్యములని చెప్పియున్నాఁడు.

క॥ కవులకు దేశ్యము లోక ।
 వ్యవహారమువలనఁ దెలియనగు ... (౧ ఆ. ౧౧౫ ప.)

తే-గీ॥ అవనియందు లోక వ్యవహారమనఁగ ।
 నాత్మదేశంబులను బెద్దలై నవార ।

లాడు భాషావిశేష వాక్యములలోన ।

వాడుకకు నచ్చునవి దుగ్ధవార్ధిశయన॥ (౧ ఆ ౧౧౬ ప)

వ॥ అవి యెయ్యవి యనిన—(౧ ఆ. ౧౧౭)

సీ. మదిరాక్షి చెవులు తొమ్మిది లెక్క-లనరాదు

ముద్దయు కనులు తమ్ము లనరాదు

క్రమత వీనికి వీనులు కన్నుదోయి ।

అనుచు మునువాడిరవియ చే కొనఁగ నలయు. (అప్పక. ౧ ఆ ౧౧౮)

సంస్కృతాలంకారికు లుదాహరించిన కటిగల్లాది శబ్దములే గాక బట్టుమూర్త్యప్రకవ్యాదు లుదాహరించిన యీ ‘చెవులు, కనులు’ పదములు సైతము మహాకవిప్రయుక్తములయి యుండుటం జేసి యవి నిర్దుష్టములే యై యున్నవి. కాని సన్నయాధర్వణు లట్టి యాలంకారిక గ్రామ్యతా వినరణమును వ్యాకరణమున వివరించుట యప్రసక్త మని తలంచి యుపేక్షించియున్నందున నిటఁ దద్విషయమును విస్తరించి వివరింపనయితని.

అహోబలపండితుఁడు సైతము వైని వ్రాసినరీతి నాలంకారికోక్త గ్రామ్యత వేఱని వెనుక వ్రాసిన రీతి నచ్చటఁ జెప్పినను దుదిక్కింది రీతిని వాని యైక్యమునే యంగీకరించి యున్నాఁడు.

“ మహాకవిప్రయోగరూఢంచేద్ద్రామ్యమపి ప్రయోగార్హ మిత్య చార్యతాత్పర్యమితి బాలసరస్వతోక్తమ్

‘నీ వెట్టి బంగారు గాను’ ఇత్యాదీనాం గ్రామ్యత్వేఽపి ప్రయోగార్హ తేతి సరస్వత్యాశయో వర్ణనీయః. అనేనై వ ‘అపాంగ మాలికల్ మెఱుఁగులు గ్రక్క’ నిత్యాదీనామపి ప్రయోగాణాం సాధుత్వమ్” (అహో-౧౭౭- ౧౭౮ పుటలు)

‘క్రక్కన్’ అనునది యచట వమనార్థకముగాక గౌణవృత్తిచే క్రుమ్మరించు అను నర్థమును నిచ్చున దగుటచేత దండ్యాచార్యాభిప్రాయ ముచొప్పున గ్రామ్యము కాకున్నను నట్టి శబ్దము శ్రుతి మాత్రమున “యాభవతః ప్రియా” అను దండ్యాచార్యాంగీకృత స్థలము నందువలెనే గ్రామ్యతను దోషఁజేయు నని యహోబలపతి యాశయమై యుండును. సన్నయాధర్వణుల వలెనె బాల సరస్వతియు నిచటనె గాక యింకెచటను నాలంకారికోక్త గ్రామ్యతకును నపశబ్దతకును వైక్యము నంగీకరించు

ప్రసంగము చేసియుండలేదు. కాఁగా బాలసరస్వతి కట్టి యాశయము గలదని చెప్పుచు నహోబలపతి 'క్రక్క' అనుదాని నుదాహరించుట సుప్రసక్తముగ నున్నట్లగపడదు. మఱియు విరళానిత్యాది సూత్ర వ్యాఖ్యలో నాతఁడు వ్రాసిన వాక్య మచటఁ బ్రస్తుతమగుటచేత నాతనియాశయమును వర్ణించుచోట సంస్కృతసమ శబ్దముల యనింద్యగ్రామ్యతనుమాత్రమే చూపుట యుక్తముగాని 'క్రక్క' 'నీవెట్టి బంగారుగాను' అను నాచ్ఛిక శబ్దముల యనింద్యత నుదాహరించుట సరికాదనియు గ్రహింపనగును. పయి నుదాహరించిన 'క్రక్క' అను చోట నాచార్యుడండి మతము చొప్పున సయితము గ్రామ్యత గలదని యహోబలపతి దలఁచినట్లు ప్రామాదికముగ (ఆతని యీ క్రింద నుదాహరింపఁ బోవు పంక్తులలో 'న' శబ్దము ముద్రణములోఁ బోవుటను గ్రహింపక) శొంఠి భద్రాద్రి శాస్త్రులుగారు, తెనుఁగు టీక నీ క్రిందిరీతిని వ్రాసియున్నారు.

“అనేనై వ 'అపాంగ మాలికల్ మెఱుఁగులు గ్రక్క' నిత్యాదీనా మపి ప్రయోగాణాం సాధుత్వమ్, ఏతన్న్యామ్యంతు 'నిష్ఠూఱో ద్విర్ణ వాంతాది గౌణవృత్తి స్యపాశ్రయమ్ । అతిసుందర, మన్యత్ర గ్రామ్యకఠౌం విగాహతే' ఇతి దండినా ప్రతిపాదితమ్ (ఇచట 'నప్రతిపాదితమ్' అని యుండవలెను) గుణవృత్త్యైవైషాం సాధుత్వ మితి నృసింహః.” (అహో. ౧౭౮ పుట.)

“వీనికి గ్రామ్యత్వమును దండి చెప్పినాఁడు ... ఈ శబ్దములకు గుణవృత్తి చేతనే సాధుత్వ మని నృసింహుఁడు చెప్పెను” (శొంఠి భద్రాద్రి శాస్త్రులుగారి టీక). ఇట్టి ప్రమాదము లీ టీకలో ననేకములు గలవు.

(33) మఱియు నప్పకవి 'సిద్ధిరోకా ద్వైశ్యా' అను ప్రకృత సూత్రపు సందర్భమున దేశ్య శబ్ద సిద్ధిమాత్రము లోకమువలనఁ దెలియునని యర్థము చేసెను.

క॥ కవులకు దేశ్యము లోక । వ్యవహారమువలనఁ దెలియనగు నా లోక ।
వ్యవహారము నిత్యంబునుభవి నిజ దేశమున యోగ్యమును నగుఁగృష్ణా॥

(అప్పక. ౧ ఆ. ౧౧౫ ప.)

సంస్కృత సమములకు మూలము సంస్కృతమే యని యంగీకరించి నను బ్రాకృతసమ ప్రాకృతభవసంస్కృతభవములు లోకసిద్ధములై యనక తీరదు. అవి సంస్కృత (ప్రాకృత) ప్రకృతికములై యైనను వానిని సాధించు వ్యాకరణములు లేమింజేసియు నున్న సూత్రములచే సాధింపఁబడు వైకృతములెల్ల వ్యవహారస్థములు కానపుడు ప్రయోజ్యములు కాకుండుటంజేసియు

వికృ|| సన్త్తాలవత్త్వా ద్రూఢత్వా | దృఢీతత్వాచ్చసాధుభిః,
 నాపభ్రంశత్వమేతస్య | నియమాభావ తస్తుతత్ |
 నివారణాయ తస్యైవ | ప్రవృత్తి ర్విదుషామభూత్ |
 తదర్థమేవహి వయం | భూయసా ప్రయతామహే |
 కవితోపాశ్రితం (తోపశ్చుతం-పాఠా.)దోషం! నై వ కించిత్సహామహే||

దేశ్యములతోపాటుగ వైకృతములును దెనుఁగున లోకవ్యవహారసిద్ధములె
 యని గ్రహింపవలెను. ఇంతయేల! సంస్కృత సమములకు సైతము ప్రాతి
 పదికములను సంస్కృతభాషనుండి గ్రహించినను వానికిఁ దెనుఁగు విభక్తులు
 చేర్చు సంప్రదాయమునకును లోకమే మూలమనక తీరదు గదా. కాఁగా
 సామాన్యముగా నాంధ్ర శబ్దసిద్ధికిఁ లోకము మూలమని యర్థముచేయుట
 యుక్తము.

(38) సన్త్తాలవత్త్వాదిత్యాది:—

సన్త్తాలవత్త్వాత్ = లక్ష్యలక్షణ వాఙ్మయము కలిమిచే స్థిరపడి
 యున్న సంస్కృతప్రాకృతములును, బండితలోకవ్యవహారమును మూల
 ముగాఁ గలదగుటచేతను, ద్రూఢత్వాత్ = మహాకావ్య ప్రపంచమందును
 బండిత ప్రపంచమునందును బ్రసిద్ధమై యున్నదగుటచేతను, సాధుభిః =
 మహాకవులచేత, గృహీతత్వాచ్చ = మన్నింపఁబడి కావ్యములందు వాడఁబ
 డిన దగుటచేతను, ఏతస్య = ఈ యాంధ్ర కావ్యభాషకు, అపభ్రంశత్వమ్ =
 అపశబ్దత్వము, న = లేదు. తత్ = ఆ యపభ్రష్టత, నియమాభావతస్తు =
 వ్యాకరణము లేకుండుటచేతనై నచో, భవతి (అధ్యాహార్యము) = సంభవింప
 వచ్చును. తస్యైవ = అట్టియపశబ్దతయొక్కయే, నివారణాయ = వారించుట
 కొఱకు, విదుషాం = పాణిని నన్నయాది పండితాగ్రేసరులయొక్క, ప్రవృ
 త్తిః = వర్తనమనఁగాఁ బ్రయత్నము, అభూత్ = ఆయెను ; జరిగెనని
 యర్థము. తదర్థమేవహి = అట్టి పనికిగదా, వయం = మేము (వ్యాకరణ
 కర్తగాన బహువచనమర్హము) (లేదా అస్మదాదులము), భూయసా = అధిక
 ముగా, ప్రయతామహే = ప్రయత్నించుచున్నాము. కవితోపశ్చుతమ్ =
 కవిత్యములో ననఁగా సాధారణకవికృత కావ్యములలో వినఁబడెడి, దోషమ్ =
 అపశబ్దతాదోషమును (లేదా కవితోపాశ్రితమ్ = కావ్యముల నాశ్రయిం
 చిన దోషమును), కించిదపి = అల్పీయమునైన ననఁగా నొక్కటినైన న, నసహా
 మహే = సహింపఁజాలము.

(3౫) సంస్కృత ప్రాకృతాపభ్రంశ ప్రచురమగు వైకృతమున కప
 శబ్దత దుర్వారమను శంకరాఁగా నద్దానిని వారించుచుఁ బై కారణములచేత

నపభ్రష్టత రూపుమాయునని ప్రకృతకారికలతో వివరించుచున్నాడు. కృత కత్వమును, వ్యవహార ప్రసిద్ధ్యభావమును, మహాకవి ప్రయుక్తత్వాభావమును నపభ్రంశముల యపశబ్దతకు నిదానములని భావము. సంస్కృతసమ ప్రాకృతసమభాష సంస్కృత ప్రాకృతవాఙ్మయమూలక మగుటచేతను, దద్భవ దేశ్యాత్మకభాష పండితవ్యవహారమూలకమగుటచేతను, నుభయమును నాంధ్రమహాకవిప్రయోగప్రసిద్ధమగుటచేతను, నాంధ్రమహాకావ్యభాష కపభ్రంశత్వము లేదని తాత్పర్యము. వైనిబేర్కోనబడిన మహాకవిప్రయుక్తతాదులు కావ్యభాషాపదములకెల్లఁజూపుట దుర్ఘటమనుటకు సందేహము లేదు. ఒక్కొక్క ప్రకృతికిఁగల వివిధప్రత్యయ విశిష్టప్రయోగములను గావ్యములందుఁగాని వ్యవహారమందుఁగాని చూపుట సుకరముకాదుగదా. కాఁగా నసాధారణ ప్రజ్ఞా పండిత్య సంపన్నులగు వైయాకరణు లట్టి పండిత ప్రయోగములను మహాకావ్య ప్రయోగములను గూలంకషముగాఁ బరిశీలించినవారును, స్వయముగా మహాకవులును, భాషా వ్యవహారములును నగుట చేత వారట్టి ప్రయోగప్రపంచమునుబట్టి సంకోచ వికాసన్యాయముల ననుసరించి చేయు నియమములు భాషాభ్యాసకులకును సాధారణ కవులకును బరమ ప్రమాణము లగుచున్నవనుట యుక్తమేగదా. సార్వత్రికములుగాని ప్రయోగములనుబట్టి నిపాతన్యాయమునఁ బ్రయోగదృష్టములకే ప్రామాణ్యమును సూత్రించుట సంకోచన్యాయ సిద్ధమనియుఁ బ్రాయికనిత్యాది ప్రయోగములనుబట్టి తత్తదీతిని దత్తజ్ఞాతులకెల్ల సాధుత్వమును సూత్రించుట వికాస న్యాయసిద్ధమనియు గ్రహింపనగును. ఇఁక నట్టి వారేయగు వ్యాకరణ రచనాపరులుకానియితరపండిత మహాకవులును స్వస్వకాల లబ్ధభాషా వాఙ్మయ పరిశీలనమునుబట్టి యావఱకున్న వ్యాకరణముల నుల్లంఘించుటయా వశ్యకమని తలంచుటయుల్లంఘించిప్రయోగించు నపుడట్టిప్రయోగ విశేషములు గ్రామ్యములని కాని, యనింద్యగ్రామ్యములని కాని యనిపించుకొనవు. ఇఁక వానిని వెనుకటివలెనే యుత్తరోత్తరులు పరమ ప్రమాణములుగను నగ్రామ్యములనఁగా సాధుశబ్దములుగను నంగీకరింప వలసినదేయని గ్రహింపవలెను.

(3౬) మహాకవి ప్రయుక్తములగు వనముకు మున్నగురీతి ప్రయోగములకు వెనుకనుదాహరించిన విధమున (విష. 30) బాల సరస్వత్యహోబల పతులు గ్రామ్యత్వమును గల్పించుచున్నవారగుటచేత (విష. ౨3) నహా

బలపతి, మహాకావ్యములందును భ్రమ ప్రమాదములచేదప్పులు ప్రయుక్తము లగుననిజెప్పి వాని కసాధుత్వము నంగీకరించుచు నట్టి ప్రమాదము త్రోవైతరు లకుఁ గలుగకుండఁ జేయుటకు వైయాకరణులు యత్నింతురని ప్రకృత కారికల లోని “నివారణాయే” త్యాది భాగమున కభిప్రాయ వర్ణనము చేసియు న్నాఁడు. మహాకావ్యప్రయుక్తము అపశబ్దములే కావని యీవఱ కీయభి ప్రాయము నిరాకృతమై యైయున్నది గదా. (30-విషయ, ౨3-౨౬ విష.)

కాఁగా సామాన్య గ్రంథకర్తల గ్రంథములలో నపశబ్దములు పడ కుండవారికి సుశబ్దముల నుపదేశించుటయు, నభ్యాసకులకు సుకరముగా భాషా తత్వ ముపదేశించుటయు, వ్యాకరణ పరమప్రయోజనములని సిద్ధాంతిత మగుచున్నది. ప్రకృత సూత్రములలోని “కవితోపశ్రుతందోషం నై వకిం చిత్సహామహే” అను, నీక్రింది యభియుక్తోక్తుల సారమగు వచనము నయి తము సామాన్య గ్రంథకర్తల కవితకై యని గ్రహించునది.

“తదల్పమపి నోపేక్ష్యం, కావ్యే దుష్టం కథంచన ।

స్వాద్యపుస్సుందరమపి, స్విత్రేణై కేన దుర్భగమ్ ॥

గార్గాః కామధుఘా నమ్యక్, ప్రయుక్తా స్త్వర్యతే బుధైః ।

దుష్ప్రయుక్తా పునర్గోత్వం, ప్రయోక్తు సైవశంసతి ॥

(అహో. ౧౦2 పుట.)

ఇంక నహోబలపతి ప్రకృతములగు “సన్త్కాలవత్త్వా” దిత్యాదికారి కలకుఁ, గావ్యప్రయోగయోగ్యతారూపమగు నపభ్రంశత యాంధ్రభాషకుఁ గలదనియుఁ గావ్యప్రయోగా యోగ్యతారూపమగు నపభ్రంశత లేదనియు నసంగతముగ నర్థము చేసియున్నాఁడు.

“ ఏవంచానాంధ్రాపశబ్దస్యేవ అస్యాపి కవిప్రయోగానర్హత్వ ప్రయుక్తం నాపశబ్దత్వమ్. తస్యచండాల యవనాదౌ వినియోగకథనాత్, (చండాలయవనాదీనామపభ్రంశః ప్రయుజ్యతే - అహో. ౧3౦ పుట) ప్రయోగానర్హత్వేనాపశబ్దత్వమస్తు. ఏతద్భాషాయాస్తు శిష్టపరిగృహీత త్వేన, నతాదృశమపభ్రంశత్వమ్. కింతు గ్రామ్యత్వే నాపభ్రంశత్వం స్యాత్.” (అహో. ౧౦౯ పుట)

ఆధర్వణిక మూలమున ‘నాపభ్రంశత్వ మేతస్య’ అని కంఠోక్త ముగఁ జెప్పఁబడుచుండఁగా దానికిఁ గావ్య ప్రయోగార్హత్వ రూపాపభ్రంశత గలదని న్యాఖ్యచేయుట యుక్తము కాదుగదా. మఱియు సంస్కృతాపభ్రంశ మునకు నాటకాదులలోని నీచసాత్ర సంభాషణమున నుపయోగము చెప్పఁబడి

వికృ— శ్రు తేఽపశబ్దేచోక్తేవా, ప్రమాదాత్పాణినిం స్మరేత్ ।

అథవాఘణినామీశం, చింతయే ద్బహు శోబుధః ।

ప్రాకృతే షడ్విధేచాపి, వాల్మీకిం వా మహేశ్వరమ్ ।

ధ్యాయే దత్రతుమామేవ (నావేవ- పాఠా), స్మరేత్పండిత సత్తమః॥

నల్లే వ్యాకరణాపరనామక నియమము లేని యాంధ్రములోని గ్రామ్యభాషకు సైతము నీచపాత్రసంభాషణోపయోగిత్వమును “గ్రామ్యం తత్తద్విధౌ సాధు” (30-వి) అని యధర్వణుడు చెప్పుచుండఁగా నగ్రామ్యమగు వ్యాకరణాంగీకృత భాష కపభ్రంశత గలదని యాతని కభిప్రాయమున్నట్లు చెప్పుటకేవలము నసంగత మనక తీరదుగదా. చిత్రము! ఈయహోబలపతియే కొన్నిచోట్ల నాంధ్రమున కపభ్రంశత లేదనియుఁ బ్రసంగించి యున్నాఁడు.

“ప్రాకృతాంధ్రయోర్నాన్యదేశభాషావత్సర్వత్రాపశబ్దత్వే ప్రామాణ్యమ్.” (అహో. ౯౦ పుట.)

“నస్తుతస్తు వాఙ్మత్రానుశాసనమాత్రస్య బ్రహ్మజన్యత్వ మేవే త్యాంధ్రభాషా తదనుశాసనయోర్బ్రహ్మకారణత్వమేవ ... ఇతి నాన్య వ్యాకరణస్య వ్యావహారి కాప్రామాణ్య శంకాంకూరస్యాపి ప్రసక్తిః” (అహో. ౧౧౫-౧౧౬-పుటలు.)

...

...

...

...

(32) వ్యా. - శ్రు తేఽప శబ్దఇత్యాది.—

బుధః=వివేకశాలి, సంస్కృత భాషయందు (అధ్యాహార్యము) ప్రమాదాత్=ప్రమాదమువలనఁబడిన, అపశబ్దే=అపశబ్దము, స్మరేత్ = వినఁబడినదై యుండఁగాను, ఉక్తేవా = పలుకఁబడినదయి యుండఁగాను, పాణినిమ్ = సంస్కృత శబ్దశాసనుడగు పాణిని మునిని, స్మరేత్ =తలంపవలెను. అథవా = కాదేని, ఘణినామీశమ్ = వ్యాకరణ మహాభాష్యకర్తయగు పతంజలి భగవానుని, బహుశః = నూటి మాటికిని, బుధః = వివేకి, చింతయేత్ = తలంపవలెను. “ప్రమాద వశమున నపశబ్దము వినఁబడినపుడును బలుకఁబడినపుడును” అను నర్థముగల “శ్రుత” ఇత్యాదికమును నీ క్రింది రెండువాక్యములందును నన్వయించుకొనునది. ప్రాకృతే షడ్విధే = మహారాష్ట్రీ (ప్రాకృత) శౌరసేనీ, మాగధీ, వై శాచీ, చూళికా వై శాచ్యపభ్రంశరూపములగు నాఱు విధముల ప్రాకృతభాషలందును, నపశబ్ద శ్రుత్యాదులు సంభవించునపుడు, వాల్మీకింవా=వాల్మీకిమహర్షిని గాని, మహేశ్వరమ్ = మహేశ్వర దేవుని గాని, ధ్యాయేత్ = ధ్యానింపవలయును. అత్రతు = ఈ యాంధ్రభాషయందన్ననో, మామేవ = నన్నే, యనఁగా నధర్వణునే, పండిత సత్తమః = వివేక

చిం—ఆద్య ప్రకృతిః ప్రకృతి । శ్చాద్యే ఏషాతయా ర్భవే ద్వికృతిః ।
కేవల తయానుసర్ప । త్మభేదయే యం యథా తథం భాషా॥

వంతుఁడు, స్మరేత్ = తలంపవలెను. ‘నావేన’ అను పాఠముపక్షమున, నావేవ = మమ్ముల నిద్దఱను, ననఁగా, నన్నయ భట్టాధర్వణులనని యర్థముచేయవలెను.

సామాన్యకవికృత కావ్యములం దపశబ్దము వినఁబడినపుడు పాఠక శ్రోతలును, బ్రమాద పశమునఁ గావ్యమున నపశబ్దమును బ్రయోగించి స్వయముగనో, యితరులు చెప్పటచేతనో, తెలిసికొనినపుడు ప్రయోక్తయు, శబ్ద శాసకస్మరణముచేయవలయును. తత్స్మరణమున శక్తి విశేష మావేశించు ననియు, మంగళవాచక శబ్దస్మరణమువలన మాంగళ్యము గలుగునట్లే (౬ విష.) తన్మూలమున సాధుశబ్ద స్మృతిపరంపర యొదవుననియు, దాత్పర్యము. ఇట్టి యభిప్రాయములు ప్రాచీనులకుండుట వింత కాదు.

అట్లు స్మరించుటలోఁ దెల్లన సంస్కృత సమాప శబ్ద శ్రుత్యాది సందర్భమునఁ బాఠినిమునిని స్మరింపవలెను. లేదా “యథోత్తరం మునీనాం ప్రామాణ్యమ్” అను సిద్ధాంతముచొప్పునఁ బతంజలి భగవానుని స్మరింపవలెను. అట్లే ప్రాకృత సమాద్యప శబ్దశ్రుత్యాది సందర్భమునఁ దద్భాషా వ్యాకర్తలలోని వాల్మీకి మహర్షినిగాని మహేశ్వర దేవతనుగాని స్మరింపనగును. తక్కిన తద్భవ దేశ్యరూపమగు నీ తెనుఁగు భాషలోని యపశబ్దముల శ్రుత్యాది సందర్భమున నన్నే యనఁగా నధర్వణునే స్మరింపనగును. సంస్కృతమున నుత్తర మునికిఁ బ్రామాణ్యాతిశయము నంగీకరించినన్యాయముచేత నాంధ్రమున ద్వితీయాచార్యుఁడగు తనకే యట్టి ప్రామాణ్య మంగీకార్యమనియు, జింతామణి సంస్కృతసమ శబ్దానుశాసనమాత్ర ప్రధాన మగుట చేతనైత మాచ్చిక విషయమునఁ దనకే ప్రామాణ్యాతిశయ మంగీకరింపఁ బడుట యర్హమనియు నధర్వణుఁడు తలంచెనా యని యాలోచింపవలసి యున్నది. లేదా పై రెండు భాషల విషయముననున్న ప్రక్రమమును బట్టి యాంధ్రభాషా విషయమునందును నిద్దఱను బేర్కొనుట కవి హృదయమై యున్నట్లగపడుచుండుటచేత నధర్వణుఁ డిచట “నావేన” అని పఠించి యుండు ననియు, “చింతామణ్యధర్వణ కారిక”లకుఁ గల సంబంధమును సరిగ గ్రహింపని యహోబలపతిచేతఁగాని, తత్పూర్వు లెవ్వరిచేతనై నం గాని యట్టి “మామేన” అను పాఠము ప్రక్షేపింపఁబడి యుండుననియు నూహింపవలసి యున్నది.

(3౮) ఆద్య ప్రకృతిరిత్యాది:—

వ్యా.—ఆద్యప్రకృతిః = ఆద్యమగు ప్రకృతి యనఁగా సంస్కృతమును, ప్రకృతిః = ద్వితీయ ప్రకృతి యగు ప్రాకృతమును, ఆద్యే = మొద

టిని. ప్రకృతిభూతములని భావము. ఏషా = ఈ యాంధ్రభాష, తయోః = ఆ రెండిటికిని, వికృతిః = వికార మనగా వాని ననుసరించునది, భవేత్ = అయ్యెడిని; (ఈ దూదేద్వితీయచనం ప్రగృహ్యమును సూత్రము చొప్పున “ద్యే ఏషా” అను మూలమున సంధి లేదు). యేయంభాషా = వికృతి యని ప్రసిద్ధి కెక్కిన యీ యాంధ్రభాష (యచ్చబ్దనికటస్థిత ఇదం శబ్దః ప్రసిద్ధిం పరా మృశతి. అహో. ౧౨౧ పుట.) కేవలతయా = పార్థక్యముతో నుండియు (వేరుభాషగ నేర్పడియుండి). ఉభేచ = సంస్కృత ప్రాకృతములను, యథా తథమ్ = యథేచ్ఛముగ లేక యథార్హముగ, అనుసర్పతి = అనుసరించి వర్తిం ల్లుచున్నది గదా.

జన్య జనక భావ రూప సంబంధముచే నాంధ్రమునకు వికృతి సంజ్ఞ గల్గినదనియు నాంధ్రమెల్ల సంస్కృత ప్రాకృతములనుండి పుట్టినదనియుఁ జింతా మణి తాత్పర్యమని చెప్పెడి కొందఱు పాశ్చాత్య భాషాపండితుల మాటలు కేవలము సత్యవిదూరములు. “ప్రకృతిద్వయజాతజ్ఞా, తుల్యాతుసమా, ప్రవా హినీదేశ్యా” అని చెప్పుచున్న చింతామణికేఁ దెలుఁగు సాకల్యముగ సంస్కృత ప్రాకృతజన్యమను నభిప్రాయము గలదనుట కేవలము సాహసముగదా.

సంస్కృత ప్రాకృతాంధ్రములకుఁగల యీప్రకృతి వికృతి భావము “ప్రకృతివద్వికృతిః” అను మీమాంసా న్యాయాను సారముగ నంగీకరింపఁ బడినది. ఆంధ్రమునందలి తత్సమ తద్భవ దేశ్య శబ్దముల రూపసాధన ప్రక్రియవిషయమున సంస్కృత ప్రాకృత వ్యాకరణోక్త కార్యము లనేకము లీ యాంధ్ర వ్యాకరణమునఁ జెప్పఁబడవనియు, నట్టి యను క్తములెల్ల “ప్రకృతివద్వికృతిః” అను చొప్పునఁ బ్రకృతివ్యాకృతులగు సంస్కృత ప్రాకృతవ్యాకరణములనుండియే గ్రహింపవలయుననియు నన్న యాదుల యాశయము. కావుననే ‘మహాతస్సోర్ద్ధ జ నితో భవేత్పుంసి’ ప్రభృతులగు పెక్కుచోటులందు సంస్కృతవ్యాకరణోక్త సుప్రత్యయాది యోజన మంగీకరింపఁబడినది. ఇట్లే “నసతిరనుబంధకస్స్యద్వ్యత్రలడర్థో వివక్షితస్తత్రే” త్యాద్యనేక స్థలములందు ‘వర్తమానే లడి’త్యాది సంస్కృత వ్యాకరణ విధులనేకములు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లే సమాస విషయములు కారకవిషయములు, ప్రాతిపదికాది సంజ్ఞలు మున్నగునంతము లగు సంస్కృత వ్యాకరణ విషయములు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఇట్టి వ్యాకరణ శాస్త్రవిధాన లాఘవమునకే యీప్రకృతి వికృతీన్యాయము సంస్కృత

ప్రాకృతాన్ధ్రములకుఁ గల్పింపఁబడెను; కాని జన్య జనకభావ సంబంధమునఁ గల్పింపఁబడలేదు. పయిరీతిని ‘షష్ఠ్యా ఉతోఽచినుమ్ సేచే’ త్యాద్యనేక స్థలములందు “ సస్సమాసః ” (౧-౧-౮-షడ్భాషాచంద్రిక) ఇత్యాది ప్రాకృత వ్యాకరణసంజ్ఞ లనుక్తములయి గ్రహింపఁ బడినవి. ఇట్లే ‘ద్విచ నన్యబహువచనమ్’ (౨-౩-౩౪ష.డ్భా.) ‘బిందుల్’ (౧-౧-౪౦ షడ్భా) ఇత్యాది ప్రాకృతసూత్రము లనుక్తములే యగుచు నాన్ధ్రమున నుపయోగింపఁబడు చున్నవి.

ఈవిషయమున బాలసరస్వత్యాదు లంతసరిగఁ జెప్పకున్నను నహో బలపతి మాత్రము పయిరీతినె వ్యాఖ్యచేసియున్నాఁడు.

“ ఉభయానుసారి త్వేన ఉభయ విలక్షణ త్వేనచ ఉభయాపేక్షయా వికృతిత్వమ్, వికృతిత్వ వ్యపదేశాత్ ‘ప్రకృతినద్వికృతి’ రితిన్యాయేన అనుక్తస్య కార్యస్యాత్ర తాభ్యాం ప్రాప్తిరిత్యాచార్యాశయః. తేన ‘హలన్యమ్’ ‘సాను నాసికోచ్ఛారణం జీత్’ ఇత్యాది కార్యం ప్రవర్తతే. ఇమ మర్థం సూచయితు మేవ తత్ర తత్ర నుమ్ నుసాది వ్యవహారో లభ్యత ఇతి జ్ఞేయమ్. అతఏవైక్యం ద్వితీయాచార్యేణ. ‘ఆద్యామహార్థాసామూలం! సర్వస్యేతినిగద్యతే! తదనుక్త స్యకార్యస్య! వక్తాభవతి పాణిని రితి” (అహో. ౧౨౦పు) (చూడుఁడు ౪౩ వి.)

అహోబలపతి యిట్లు వ్రాసియు మరల బాలసరస్వతీ మార్గమును సయితము చూపియున్నాఁడు. “యే యం భాషా వికృతిత్వేన ప్రసిద్ధా సా భాషా ఉభేచ ఆద్యే తత్సమాదిభిః అనుసర్పత్యనువర్తతే అనుసరణ ప్రకారస్త్యేపమ్” (అహో ౧౨౦ పుట) అని యిట్లు వ్రాసిబాలసరస్వతీ మార్గమును జూపియున్నాఁడు. తత్సమ తద్భవములచే నాన్ధ్రభాష సంస్కృత ప్రాకృతముల ననుసరించుచున్నదని యీక్రిందిరీతిని జెప్పెను. ఈ పక్షమున దేశ్యాను సర్పణము లేకున్నను వికృతిత్వము ఛత్రిన్యాయమున సిద్ధించునని యెన్న నగును.

(3౯) బాలసరస్వతిపద్ధతి — కేవలసంస్కృతమును సంస్కృతసమ సంస్కృతభవములచేతను కేవల ప్రాకృతమును బ్రాకృతసమ ప్రాకృతభవములచేతను (వికృతి) ననుసరించు చున్నదని బాలసరస్వతి యర్థముచేసెను. “సముద్రానకు సంద్రము, చంద్రునకుఁ జందురుఁడు మొదలగునవిప్రాకృతమును మించి మొదలి సంస్కృతమునకే తద్భవము లగుచున్నవి. ప్రాకృతమున కైనచో ‘సముద్ధము, చంద్దుఁడు’ అని రావలెను. కృష్ణుఁడు మొదలయినవి సంస్కృతమునకే తత్సమములు” (బాలసరస్వతీయము) ఈ పక్షమున లోకవ్యవహారమునఁ గాని, కావ్య వ్యవహారమునఁ గాని ప్రసిద్ధిలేని ‘సము

ద్వము, చంద్రుడు' మున్నగు నానిని వారించుటకు సూత్రములో “కేవల” శబ్దమేలొక తేలియకున్నది. సంస్కృతభవ ప్రాకృతభవములగు ‘లచ్చి’ మున్నగునవి సయిత మీతనిచేత నంగీకరింపఁ బడినవేగదా. కాఁగా నీతని న్యాఖ్యపక్షమున ‘కేవలతయా’ అనునది నిరర్థకమగుచున్నది. మఱియుఁ జింతామణికర్తయే సంస్కృత ప్రాకృతముల యనుసరణ ప్రకారభేదము లచేఁ గల్గు భాషాభేదములను “ప్రాకృతభవ-సంస్కృతభవ సంస్కృతవ” డిత్యాది సూత్రముచేత హలంత పరిచ్ఛేదములో వివరించుచునె యున్నాఁడు.

అప్పకవి తత్సమానుసరణము నుపేక్షించి తద్భవానుసరణమును మాత్ర మంగీకరించి వివిధ తద్భవములను మాత్రమే యుదాహరించెను. తత్సమములు వికృతులు కామింజేసి వికృతిత్వస్వపదేశవిషయమున వాని నెత్తినేల యని యాతఁడు తలంచెనేమో? కాని యిచటి యనుసర్పణము సంస్కృత ప్రాకృత సంబంధ మాత్రరూపమేయని తలంచిన సరస్వతీమార్గము యుక్తతరమై యున్నది. మఱియు నత్యల్ప సంఖ్యాకములగు తద్భవములచేత మాత్రమే యాంధ్రమునకు వికృతిత్వ స్వపదేశము కల్గెననుట యసంగతమగును. ఛత్రిన్యాయము పొసఁగ నేరదు.

హయగ్రీవ శాస్త్రులుగారివగు కృతకబాలసరస్వతీయ టీకలో (చూ. బాలస. ౯ పేరా) “ఉభే” అనునది ప్రథమా ద్వివచనముగానన్వయింపఁబడినది. ‘యథాతథా’ అనుపాఠాంతరము కల్పింపఁబడినది. ఆకారణమున సంస్కృత ప్రాకృతము లెట్లనుసరించుచున్నవో యట్లే యాంధ్రభాషయు ననుసరించుచున్నదని యిట్ల ర్థస్యక్తియే లేకుండ నసంగతముగ నర్థము వ్రాయఁబడినది. ఉద్ద్యోతినీ వ్యాఖ్యా కర్త కవిశిరోభూషణాదులను బరిశీలింపక హయగ్రీవ శాస్త్రులుగారి టీకనుమాత్రమే చూచినయాతఁడు గాన నట్టి టీకలోని యసంగతి పోవునట్లుగఁ, ప్రాకృతము సంస్కృతము ననుసరించునట్లే యాంధ్రము సంస్కృత ప్రాకృతములు రెండిటిని ననుసరించుచున్నదని యిట్లు నవరించి వ్యాఖ్యానము చేసెను. ‘యే యమ్’ అనుదానికి “అవ్యవహిత పూర్వోక్తా ప్రకృతిః” అని వ్యాఖ్యచేసెను. అందవ్యవహిత పూర్వోక్తమయినది వికృతిగాని ప్రాకృతముగాదు. కావుననే వ్యాఖ్యాతలెల్ల “యే యమ్” అనుదానిని వికృతిపరముగానే యన్వయించిరి. మఱియుఁ జింతామణిలోని పాఠము ‘యథా తథా’, అనునది కాదు. “యథాతథమ్” అనియే తాళపత్ర మాతృకలలోనెల్ల నున్నది. “యథాతథమ్ = యథేచ్ఛమ్” అని యహోబలపండితీయమునను, “యథాతథమ్ = యథేచ్ఛముగా” అని బాలసరస్వతీయమునను వ్యాఖ్యానములు చేయఁబడుటచేతఁ దద్వ్యాఖ్యాతలు చూచిన మాతృకలలోనైతము “యథాతథమ్” అని యున్నదనియె

యంగీకరింపక తీరదు. అప్పకవీయములో ‘యథాతథా’ అనియే ముద్రితమై యున్నది గాని దానికప్పకవి వ్రాసిన యీ క్రింది వివరణ పద్యమును బట్టి ప్రకారార్థకములగు యథాతథా శబ్దములు మూలమున నున్నట్లగపడమింజేసి యప్పకవిపాఠమునైతము “యథాతథమ్” అనునదియే యని నిర్ణయింపనగును.

“కేవల తయాను సర్వత్యుభేచయేయం యథాతథాభాషా”

తే॥ గీ॥ ప్రకృతులను రెంటురెండు రూపములనమరు ।

తద్భవములు ప్రత్యేక మాండ్రంబు లగుచుఁ ।

జంద్రునకుఁ జందురుండని సంస్కృతమునఁ ।

జంద్దుఁడని ప్రాకృతమున నీచందమునను” (అప్ప. ౧ ఆ. ౨౫-౨ ప.)

ప్రకృతులగు సంస్కృత ప్రాకృతములు రెండిటిలోను సంస్కృతమునకు వేఱుగను బ్రాకృతమునకు వేఱుగను రెండు తద్భవరూపము లేర్పడునను నర్థముగల వై వివరణ పద్యమును వ్రాసిన యప్పకవిపాఠమున “యథాతథా” అను ప్రకారార్థక శబ్దములు లేవనుటనిశ్చయముగదా. మఱియుఁ బ్రాకృతమునకుఁ బ్రకృతిభాష సంస్కృత మొక్కటే యగుటచే నందు ద్విప్రకారక తద్భవములుండునను సామ్యధర్మ మసంగతముగదా. నావద్దనున్న విజయనగరపుఁ దాళపత్ర మాతృకలోను (౧౦. తాళపత్రము) కరక వలసతాళపత్ర మాతృకలోను (౧ తాటాకు) వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు ఓ సన్నువారి కాగితపు మాతృకలోను (౫ కాగితము) “యథాతథమ్” అనుదానికిఁ బర్యాయమగు ‘యథాయథమ్’ అను పాఠమే యగపడుచున్నది. కాఁగా “యథాతథా” అను పాఠము గ్రంథకృత్ప్రయుక్తము కాదని యెన్ననగును.

(౪౦) వికృతి ప్రాకృతశబ్దములకు వివిధార్థములు వివిధ వ్యుత్పత్తులును వెలయుచుండుటంజేసి యొక్కొక్కొక్కొక్కరీతిని వీనిని వివరించుచు వచ్చిరి.

అనుక్త వ్యాకరణ కార్యగ్రహణ విషయమునను దత్సమ తద్భవాను సర్పణవిషయమునను నాండ్రము సంస్కృత ప్రాకృతములకు వికృతియగు నట్లే ప్రాకృతభాషయు సంస్కృతమునకు వికృతియగుటంజేసి యయ్యదియు వికృతియని వాడఁబడుట గలదు.

“భాషా ప్రచీపేచోక్తమ్—కామారసాణి నీయాది ।

సంస్కృతా సంస్కృతాభవేత్ ।

ప్రకృతి స్సంస్కృతాభాషా ।

వికృతిః ప్రాకృతీభవేత్ ॥

(అహో. ౧౨౯ పుట)

మఱియుఁ బ్రకృతియగు సంస్కృతమునుండి వచ్చినదిగాన దానికిఁ బ్రాకృతసంజ్ఞయు నన్వర్థమగుచున్నది.

“ప్రకృతి ప్రత్యయాది వ్యుత్పత్తిమత్ ప్రకృతమ్. తత ఆగతమితి ప్రాకృతశబ్ద వ్యుత్పత్తిః” (అహో ౧౨౫ పుట).

“ప్రకృతే సంస్కృత శబ్దాదాగతః-అణ్- నాటకాదా ప్రసిద్ధేఽప శబ్దే.” (శబ్దస్తోమమహానిధి).

ప్రాకృతములోని దేశ్య భాషకు సైతము ప్రాకృతసంజ్ఞ యన్వర్థకమగు చున్నది. ప్రకృతు లనఁగా రాష్ట్రములోని జనులుగాన ప్రకృతులగు జనుల వాడుకనుండి సిద్ధించునదగుటచేతఁ బ్రాకృత దేశ్యమునకును ప్రాకృతత్వ వ్యపదేశము సార్థక మగుచున్నది.

“తత్సమం సంస్కృతసమం । జ్ఞేయం సంస్కృత లక్షణాత్ । ప్రకృతే సంస్కృతాత్సాధ్య । మానం సిద్ధంచ తద్భవమ్ ।..... దేశ్యమ వ్యుత్పత్తి మత్వాత్ । ప్రాకృతత్వేన క ళ్యతే” (అహో. ౧౨౫ పుట).

పయి రీతినె ప్రకృతులగు సంస్కృత ప్రాకృతములనుండి వచ్చినవగుట చేత నాంధ్రములోని తత్సమతద్భవభాగములకును సార్థకమగుచుఁ బ్రాకృతత్వ వ్యపదేశము చెల్లుననియు, నిఁకఁ గొఱవడిన యాంధ్ర దేశ్యము సైతము జన వ్యవహార సిద్ధమే యగుటచేతఁ బ్రాకృత దేశ్యమునకు వలెనే యాంధ్ర దేశ్యమునకును ప్రాకృతత్వ వ్యపదేశము సార్థకమగుచు వర్తించు ననియుఁ దలంచి కావలయును విన్నకోట పెద్దిరాజీక్రింది రీతిని జెప్పియున్నాఁడు.

గీ॥ విశ్రుతులు హేమచంద్ర త్రివిక్రమాదు ।

లోనరఁ జూపిరి ప్రాకృతంబునకుఁ ద్రోవ ।

ఆంధ్రభాషయు ప్రాకృతాహ్వాయము కాన ।

వలయుఁ దల్లక్షణంబులు వరుసఁ దెలియ.(కావ్యాలం. ౯ ఉల్లా. 8 ప.)

(౪౧) ప్రాకృతాంధ్రములకుఁ గొన్ని విషయములలోఁ భేదములును లేకపోలేదు. కాని దేశ వ్యవహారమాత్ర సిద్ధములె దేశ్యములనుటలోను దేశ భాషా విభక్తులతో సాధారణముగా సంస్కృతశబ్దములనెల్ల భాషలో వాడికొన వచ్చునను విషయములోను ప్రాకృతాంధ్రములు తుల్యములే యనవచ్చును. తద్భవభాషవిషయమున రెండింటికిని జాల భేదము గలదు. తెలుఁగునఁ దద్భవ శబ్దములు దేశ్యములవలెనే లోక వ్యవహారసిద్ధములుమాత్ర మె (ఏవేని యలంతి శబ్దములను గవులు కల్పించి వాడిరేమో కాని) యంగీకరిం పఁబడును. ప్రాకృతమునందన్ననో యట్లుకాదు. దేశవ్యవహారసిద్ధ తద్భవ ముల నంగీకరించుటయే గాక కవులు సర్వశబ్దసాధారణముగా సంస్కృత

శబ్దములనుండి ప్రాకృతతద్యవములను సాధించి వాడుట సంప్రదాయమై యున్నది. “ప్రకృతే సంస్కృతా త్సాధ్యమానం సిద్ధంచ తద్యవ” మ్మనెడి వెనుక నుదాహరించిన (విష. ౪౦.) కారిక పయివిషయమున విశదీకరించుచున్నది. తెలుగున నాచ్చిక కావ్యములు తద్యవ దేశ్యభాషలు రెండిటితోడను నడపఁ బడుచున్నవి. ప్రాకృతమునందట్లు కాదు. ప్రాకృత కావ్యములలో నేవేని యలంతి దేశ్య శబ్దములు పడినవో లేక యవియును గాల వ్యవభానముచే నజ్ఞేయ సంస్కృత ప్రకృతికములై యున్న తద్యవములె యేమోకాని సాధారణముగాఁ దత్సమ తద్యవ శబ్దములె యగపడుచున్నవి.

“సిద్ధంప్రాకృతంత్రిధా(౧-౧)” సిద్ధం = ప్రసిద్ధం ప్రాకృతంత్రిధా త్రిప్రకారం భవతి, సంస్కృత యోనిః... .. సంస్కృతసమమ్ దేశీ-ప్రసిద్ధమ్, తచ్ఛేదమ్—ల్లాసియం-పుట్టం చంద్రికోజ్జలియం ఇత్యాది” (చండకృత ప్రాకృతలక్షణము) - పైపదములు తద్యవరూపములె యనుట శాస్త్రవిదూరము కాదు. హర్షితమ్ = హరిసిలం = రిహసిలం = లిహసి అం= ల్లాసిలం = ల్లాసియం; స్పష్టమ్ = నుట్టమ్; చంద్రికోజ్జ్వలితమ్ = చంద్రికోజ్జలియం - మొ— దీనినిబట్టి ప్రాకృతములలో దేశ్యపద ప్రాచుర్యము లేదనియు నపభ్రంశాదులలోనె దేశ్యశబ్ద ప్రాచుర్యముండెడిదనియు ముందు విశదీకరించు విధమున (౪౨ విషయము) నెన్ననగును.

ప్రాకృతవ్యాకరణములయందును దత్సమతద్యవభాషలకె యనుశాసనము వెలయుచున్నది. హేమచంద్రుండిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

“అథప్రాకృతమ్. (౪-౧-౧-) వృత్తి.—సంస్కృతాదనంతరం ప్రాకృతస్య అనుశాసనమ్—సిద్ధసాధ్యమాన సంస్కృత యోనేరేవ తస్య లక్షణమ్. నదేశ్యస్యేతి జ్ఞాపనార్థమ్. సంస్కృత సమంతు సంస్కృతలక్షణేనైవగతార్థమ్.” అని వివరించియున్నాఁడు.

“దేశ్య మార్షంచ రూఢత్వా । త్వత్తంత్ర త్వాచ్చభూయసా ।

లక్ష్మనాపేక్ష తేతస్య । సంప్రదాయోహిబోధకః ”

“దేశ్యమన్యత్పత్తిమత్త్వా । ప్రాకృతత్వేన కథ్యతే ”

(అహో ౧౨౦పుట)

అను చొప్పున దేశ్యమునకు లక్షణముచేయుట శక్యము కాదని హేమచంద్రుని యాశయము విశదమగుచున్నది. దేశ్యమును ప్రాకృతమనుటలో నీతఁడీ క్రిందిరీతిని వ్యుత్పత్తి నెన్నెననడగును.

“ప్రకృత్యాస్వభావే న సిద్ధమ్ = ప్రాకృతమ్ ”

(౪౨) ప్రాచీనకాలమునఁ బ్రకృతిభూత సంస్కృతమునుండి సాధ్యమానమగు తత్సమ తద్యవరూపభాషకే ప్రాకృతమను వ్యవహారముండెడి

దనియునట్టి ప్రాకృతము మహారాష్ట్ర శౌరసేన్యాది భేదముల నందినదనియు నింకఁ బై శాచీద్వితయాపభ్రంశాది భాషలలో మాత్రమే దేశ్యశబ్దములు వెలసియుండెడివనియు నాకారణముననె వానిని దేశభాషలుగఁ దలంచెడి వారనియు నిటఁగొందఱు ప్రాకృతపండితులు తలంచుచున్నారు. (చూడుఁడు ప్రాకృతప్రకాశ సీతక, పర్వతీయ ఉదయరామ డవరాల కృతము) కాని యీ యభిప్రాయము సరిగానున్నట్లగ పడదు.

శ్లో॥ తదేతద్వాఙ్మయం భూయః! సంస్కృతం ప్రాకృతం తథా ।

అపభ్రంశశ్చ మిశ్రంచే! త్యాహురార్యాశ్చతుర్విధమ్ ॥ 32

సాంస్కృతీనామదైవీవా! గన్వాఖ్యాతా మహర్షిభిః ।

తత్సమస్తద్భవౌదేశీ! త్యనేకః ప్రాకృతక్రమః ॥ 33

మహారాష్ట్రోద్భవాంభాషాం! ప్రకృష్టౌ ప్రాకృతంవిదుః ।

సాగరస్సుక్తిరత్నానాం! సేతుబంధాదియన్తయమ్ ॥ 34

శౌరసేనీచ గౌడీచ! లాటీచాన్యాచతాదృశీ ।

యాతిప్రాకృతమిత్యేవ! వ్యవహారేషు సన్నిధిమ్ ॥ 35

ఆభీరాదిగిరఃకావ్యే! ష్వపభ్రంశ ఇతిన్తృతాః ।

శాస్త్రేషు సంస్కృతాదన్య! దపభ్రంశతయోదితమ్ ॥ 36

సంస్కృతం సర్గబంధాది! ప్రాకృతంస్కంధకాదికమ్ ।

ఆసారాదీన్యపభ్రంశే! నాటకాదిషు మిశ్రకమ్॥

(కావ్యాదర్శము, ౧ పరిచ్ఛేదము)

ఇందపభ్రంశాది భిన్న మహారాష్ట్రాది ప్రాకృతముందును దేశ్య భాగ మంగీకరింపఁబడెనుగదా. అట్లయినను బ్రాకృతములకన్న నపభ్రంశాదులలో దేశ్యశబ్దప్రాచుర్యముండిన నుండవచ్చునని తోచెడిని. పయి 'కారిక' లను బట్టి మహారాష్ట్రతోపాటు శౌరసేన్యాదులుమాత్రమే ప్రాకృతత్వ వ్యవహారము గలవనియు నపభ్రంశ మట్టిదికాదనియు దండ్యాచార్యుఁడు తలంచెనని విశదమగుచున్నది. దీనినిబట్టి దండ్యాచార్యుఁడు సైత మపభ్రంశాదులకుఁ బ్రాకృతత్వ వ్యవహారము నంగీకరించెనని వ్రాసిన యీక్రింది యహోబలపతిగ్రంథము ప్రామాదికమనక తీరకున్నది.

“ భాషాప్రదీపేచోక్తమ్:—

కామారపాణినీయాది । సంస్కృతాసంస్కృతా భవేత్ ॥

షడ్విధేయం ప్రాకృతీచ శౌరసేనీచమాగధి ।

పై శాచీచూళికాపై శా । చ్యవభ్రంశఇతిక్రమాత్ ।

వికృ. — ఆద్యామహర్షాసామూలం । సర్వస్యేతినిగద్యతే,
తదను క్తస్యకార్యచ్య । వక్తాభ వతిపాణినిః॥

మహారాష్ట్రోద్భవాభాషా । ప్రాకృతీ పరికీర్త్యతే ।
శూరసేనోద్భవాభాషా । శౌరసేనీతి గీయతే ।
ప్రచక్షతే మాగధీంతాం । యాభాషా మగధోద్భవా ।
పిశాచదేశసంభూతం । వై శాచీద్వితయంభ వేత్ ।
ఆభీరాదికజాం భాషా । మపభ్రంశంప్రచక్షతే ॥

షణ్ణామపి ప్రాకృతమిత్యేవ వ్యవహారః । దణ్డినాపి శౌరసేనీచ
గౌడీచ ” (అహో. ౧౨౯ పుట.)

అపభ్రంశభాషకేగాక వై శాచీ ద్వితయాదులకును ప్రాకృతత్వ
వ్యవహారము ప్రాచీనమతమున లేదని యొప్పుక తీరదు.

“ పురాణవాగ్భట్టేనాపి వాగ్భట్టాలంకారే. (౨ - ౧) సంస్కృత
ప్రాకృతాపభ్రంశ భూతభాషి (పిశాచ=భూత) తేతిభేదేన చతుర్థా విభజతే”

“ ప్రాకృతసర్వస్వకార మార్కండేయేన - (౧)భాషా-(౨)విభాషా
(౩) (౪) పభ్రంశ (౫)వై శాచీభేదాద్భాషాః (ప్రాకృతాః) చతుర్థావి
భక్తాః ॥ (ప్రాకృత ప్రకాశపీఠిక, ౨౩. పుట.)

భరతమునియు నీరీతినె విభాగించెను.

“ మాగధ్యవన్తిజా ప్రాచ్యా । శూరసేన్యర్థమాగధీ ।
బాష్ఠీకాదాక్షిణత్యాచ । సప్తభాషాః ప్రకీర్తితాః ॥
శాబరాభీరచండాల । సుచేరద్రవిడాదయః ।
హీనావనేచరాణాంచ । విభాషానాటకేస్త్వతా ॥ ”

పయి భరతముని కారికలలోని భాషలనఁబడెడి మాగధ్యాదులే
ప్రాకృతములనియు విభాషలనఁబడెడి యపభ్రంశాదులు ప్రాకృతభిన్నము
లనియు గ్రహింపనగును.

(౪౩) ఆ ద్యేతి:—ఆద్యా=సంస్కృతభాష, మహర్షా = మిక్కిలి పూజ్య
మైనది. ఈ విషయమును జింతానుణికర్తయే శాస్త్రమపౌరుషమిత్యాదిక
ముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు. సా = ఆ సంస్కృతభాష, సర్వస్య = సకల భాషల
కును, అనఁగా హిందూదేశములోనున్న యుత్తరమునందలి వివిధప్రాకృత
భాషలకును దక్షిణమునందలి వివిధ ద్రావిడభాషలకును, మూలమ్ = ప్రకృతి
భూతమైనది. (ఈవఱకే సంస్కృతముతోడి ప్రకృతి వికృతిభావము విశదీ
కరింపఁబడెను.) (౩౮ విష.) ఇతి=అని, నిగద్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. తత్ =

ఆ కారణమువలన ననఁగాఁ జైరీతిని బ్రకృతి వికృతిభావము సంఘీకరించుట వలన, అనుక్తస్య కార్యస్య = ఈ యాంధ్రవ్యాకరణమునఁ జెప్పఁబడని సంస్కృత ప్రాతిపదిక రూపసాధనము వివిధసంజ్ఞలు మున్నగు నెల్ల కార్యజాతమున కును, పాణినిః = పాణినిముని (అనఁగా సంస్కృతవ్యాకరణకర్త) వక్తా = చెప్పువాఁడై యున్నాఁడు. “ప్రకృతివద్వికృతిః” “అనుక్తమన్యశబ్దానుశాసనవత్” ఇత్యాదులచొప్పున నాంధ్రవ్యాకరణమునఁ జెప్పఁబడనివియు, నాంధ్రవ్యాకరణోక్తముల కవిరుద్ధములగునవియు, సంస్కృతవ్యాకరణముల నుండి గ్రహింపవలెనని యెన్నునది. దీనినిబట్టి సంస్కృతశబ్దముల వ్యుత్పత్తులును సంధిసమాసాదికార్యములును సంస్కృత వ్యాకరణములనుండియుఁ దద్భవశబ్దములందలి వైకృతకార్యములు మున్నగునవి ప్రాకృత వ్యాకరణములనుండియు యథార్హముగ గ్రహింపవలెనని విశదమగుచున్నది. ఈ సందర్భమును బట్టి సైతము తెల్లునకు “ఏషాతయోర్భవేద్వికృతిః” అని చెప్పఁబడిన వికృతిసంజ్ఞజన్యజనక భావసిద్ధముకాదని స్పష్టమగుచున్నది.

(౪౪) మఱియు వెనుక నుదాహరించిన రీతిని బ్రాకృత భాషయు సంస్కృతఽన్యమే యగునపుడు ప్రాకృతసమ ప్రాకృత భవములను సైతము సంస్కృతసమ సంస్కృతభవములను గాన నిరూపింపనగునుగాన నాంధ్రభాషకు సంస్కృతసంబంధిత్వమును మాత్రమే యంగీకరించుట లెస్సయని ప్రకృత సూత్రపూర్వార్థము చేత విశదమగుచున్నది. ఆంధ్రభాషకు సంస్కృతముతోనున్న సంబంధమువంటి యత్యావశ్యక విశాలసంబంధము ప్రాకృతభాషతో లేదు. సంస్కృతముతోనున్న ప్రాతిపదికములకెల్ల సాధారణముగాఁ దెనుఁగు విభక్తులనుఁ జేర్చి తెనుఁగులో వాడికొనవచ్చును. అట్లే సంస్కృతధాతువులకెల్ల సామాన్యముగా నించుగాగమముచేర్చి తెనుఁగులో నుపయోగింపవచ్చును. ఇంకఁ బ్రాకృతసమము తత్సమభాగములో నొకటి యనుకొనుటయే గాని, ప్రాకృతభాషలోని ప్రకృతులకెల్ల నట్లాంధ్రచిహ్నములను జేర్చి తత్సమములనుగా నుపయోగింపరాదుగదా. ఇకఁ దద్భవములనువలెనే ప్రాకృత సమములను సముతము లోకవ్యవహారప్రసిద్ధములై మహాకావ్య ప్రయుక్తములై యున్నపుడు మాత్రమే గ్రహించుట యాంధ్రభాషా సంప్రదాయమై యున్నదిగదా. కాఁగాఁ దెనుఁగునకు సంస్కృత సంబంధమువంటి యవర్జనీయ సంబంధము ప్రాకృతముతో లేదనుట నిశ్చయము.

ఆంధ్రపాఠకునకు సంస్కృత ప్రకృతులనువలెఁ బ్రాకృత ప్రకృతులను దెలిసికొనక తీరదను నిర్బంధములేదు. శబ్దవ్యుత్పత్తుల చరిత్రమును

జూపుట యాంధ్రవై యాకరణాభిప్రేతమేకాదు. 'సన్సమాస' ఇత్యాది ప్రాకృతసంజ్ఞలు నామైకదేశగ్రహణన్యాయాదులచేతనే గ్రాహ్యములు కాగలవు. "వైకృతం సోన్వయే" అనియిట్లు (ముగ్ధబోధవ్యాకరణము సమాస పరి. ౧-సూ.) 'స=సమాసః' అను సంజ్ఞ సంస్కృతవ్యాకరణములందునుగలదు. ఆంధ్రతద్భవములందలి వైకృత కార్యములకును ప్రాకృత వ్యాకరణోక్త వైకృత కార్యములకును జాల వైజాత్యముండుట చేతఁ (౭౫ విష.) ప్రాకృత వ్యాకరణోక్త వైకృత కార్యములు తెల్లుతద్భవముల సాధనమునకు మార్గ దర్శకమాత్రములై యగును గాని సాకల్యముగా నుపచరింపఁ జాలవు. (కాల క్రమమున సూరకవ్యాదు లాంధ్రో పయోగి వైకృత కార్యముల నుపదేశించియునున్నారు). ఆంధ్రభాషాభూషణ కావ్యాలంకారచూడామణి సర్వ లక్షణసారసంగ్రహ శబ్దరత్నాకరాదులలోఁ బయి యధర్వణాభిప్రాయమే పాటింపఁబడియున్నది.

కం॥ లచ్చియన లక్ష్మీపేరగు ।

... ... (ఆం. భూ. ౨౦ ప.)

మున్నగు చోటులందు లచ్చిశబ్దాదులకు లక్ష్మీ ప్రభృతिसంస్కృతములై ప్రకృతులుగఁ జూపఁబడెను గాని లచ్చి ప్రభృతి ప్రాకృతములు ప్రకృతులుగఁ జూపఁబడలేదుగదా.

సంస్కృత ప్రాకృతములతో నాంధ్రమునకు జన్యజనక భావరూపసంబంధము లేదనుట కాయాభాషలలోని ప్రకృతులను దత్తమములుగా వాడునపుడు వానికిఁ దెలుఁగు విభక్తులనుజేర్చి వాడుకొనుచుండు సనాతనసంప్రదాయమే ప్రబలనిదర్శనమై యున్నదిగదా. సంస్కృత జన్యములగు ప్రాకృత శబ్దములలో నట్లుగాక సంస్కృత విభక్తులే వికృతములగుచు వానితుదిని నిల్పుచుండుట సార్వత్రికమై వెలయుచున్నది గదా. (౭౫. విష.) ద్రావిడ భాషాకుటుంబములోనివగు తమిళ కన్నడాంధ్రాది భాషలలో ద్రావిడ విభక్తులే నిల్పుచున్నవిగాని సంస్కృత ప్రాకృత విభక్తులును వాని వికృతులును సాధారణముగా నిల్పుచుండ లేదనుటలో విప్రతిపత్తి లేదు గదా.

సంస్కృతాంధ్రములకు జన్యజనక భావరూపసంబంధము లేదనుటకింకను సనేకములగు నిదర్శనములున్నవి. అట్టివానినెల్లఁ జూపుట కియ్యది స్థలము కాదని విస్తరభీతిచే నిట విస్తరించి చూపనైతిని.

(౪౫)వ్యా—అపౌరుషమ్. పురుషసామాన్యకర్తృకముగాక పాణిన్యాది ఋషిప్రోక్తమగునట్టియు (లేదా యపౌరుషేయముగా నంగీకరింపఁ బడు

చిం. --- శాస్త్రమపౌరుషమాద్యం । ప్రాయికనిత్యప్రయోగ లక్ష్యేతత్,
దృశ్యమతి స్థవిరం య, జ్ఞాత్వా శబ్దప్రయుక్త ఆర్ష సమః.

వేదమునకంగమగుటచే నపౌరుషేయమైనట్టియు) వేదశాస్త్రము లపౌరుషేయములనియు నీశ్వరోపదిష్టములనియుఁ బ్రాచీనుల సిద్ధాంతము. ఋషుల ముఖమున నంతర్యామియగు నీశ్వరుఁ డుపదేశించుచున్నాఁడని విమర్శకుల యాశయము. ప్రాయికనిత్యప్రయోగలక్ష్య = ప్రాయికములు నిత్యములు, మున్నుగాఁగల ప్రయోగముల లక్షణములు గలది యనఁగా వాని నుపదేశించునట్టియు (వెనుక వ్రాసినరీతిని గేవల కవిప్రయోగములను బట్టి సాధారణు లేవేవి నిత్యకార్యములో యేవేవి పాక్షికకార్యములో దెలిసికొనుట దుష్కరమని భావము. విష. 3౬.) అతిస్థవిరం = మిక్కిలి ప్రాచీనమైనట్టియు (లేదా) లోకోత్తరజ్ఞానకలితమగునట్టియు (నతేనవృద్ధోభవతి । యేనాస్య పలితంశిరః । యోవాయువాప్యధీయాన । స్తం దేవాః స్థవిరం విదుః) ఏతత్ = ఆద్యమ్, శాస్త్రమ్ = ఈసంస్కృత వ్యాకరణ శాస్త్రము (ఆద్యశబ్దము సంస్కృత భాషాపర్యాయముగా వాడుట నన్నయాది హృదయము) దృశ్యమ్ = తెలిసికొనఁదగినది. [దృశ్ (దృశా) దర్శనే, జ్ఞానే. [శబ్దస్తోమమహానిధి]. ఆంధ్రభాషా పాండిత్యమును గోరువారెల్ల నభ్యసింపవలసినదే యని భావము. యత్ = ఏ సంస్కృత వ్యాకరణమును, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, ప్రయుక్తః = ప్రయోగింపఁబడిన శబ్దః = శబ్దము, ఆర్ష సమః = ఋషిప్రయుక్తప్రయోగముతో సరియైనదనఁగా నపశబ్దతాశంకాలేశరహితమైనది (ప్రామాణికము), భవతి = (అధ్యాహార్యము) అగుచున్నదో యట్టి యాద్యశాస్త్రమునని పూర్వవాక్యముతో నన్వయము.

(౪౬) ఆంధ్రభాషలో నత్యధికభాగము సంస్కృతప్రచురమైయుండును గాన నందుఁ బాండిత్యమును గోరువారు సంస్కృతవ్యాకరణమును నభ్యసించి తీరవలెనని తాత్పర్యము. తత్సమక్రియలు, తత్సమశబ్దములు, సిద్ధసమాసములు మున్నగువాని నిర్మలజ్ఞానము సంస్కృత వ్యాకరణాభ్యాసము లేక సంభవింపనేరదని భావము.

నన్నయభట్టారకుఁడు తన యీ చింతామణిలో సంస్కృత వ్యాకరణ సిద్ధప్రకృతులనె మూలముగాఁ జేసికొని తత్సమరూపసాధనప్రక్రియ నడుపఁదలఁచినవాఁడు గావున నట్టిప్రకృతుల జ్ఞానము సంస్కృతవ్యాకరణమువలన గ్రహింపనగునని చెప్పుట సుప్రసక్త మగుచున్నది. ఆచ్చికప్రకృతుల జ్ఞానమున కాంధ్రపండిత వ్యవహారప్రవాహమే యాధారము కాఁగలదని 'ప్రవాహినీదేశ్యా' అను సూత్రముతో వ్యక్తపఱుపఁ దలచియున్నాఁడు. ఇట్ల

బ్రాహ్మతభవ ప్రకృతులను దెలిసికొనుటకు సంస్కృతమువలెనే ప్రాకృతమును సైత మభ్యసింప నక్కఱలేదా యని శంకింపఁజనదు. కేవల సంస్కృతభవములనువలెనే ప్రాకృతసమ ప్రాకృతభవములను సైతము పండితలోకవ్యవహారస్థములను మాత్రమే గ్రహించుట సంప్రదాయమై యున్నది గాని సంస్కృతసమములనువలె సాకల్యముగ వ్యాకరణ ప్రక్రియ చొప్పునఁ దెలుఁగుచేసి వానిని గ్రహించుట సంప్రదాయమై యుండలేదు. కాన కేవలసంస్కృతభవములనువలెనే ప్రాకృతసమ ప్రాకృతభవములను సైతము వ్యవహారమునుండియే తెలిసికొననగుననియు, నట్టి ప్రాకృతసమ ప్రాకృతభవముల ప్రకృతులగు సంస్కృతశబ్దములను కేవలసంస్కృతభవముల ప్రకృతులనువలెనే శబ్దాకారార్థసంబంధములనుబట్టి యథార్థముగ నూహించుకొన నగుననియు నక్కారణమునఁ బ్రాకృతసమ ప్రాకృతభవముల ప్రకృతిరూపములను వాని యర్థాదులను దెలిసికొనుటకు సైతము సంస్కృత భాషాభ్యాసమే యావశ్యకమనియు నేతత్సూత్ర స్వారస్యమున నూహింపవలసియున్నది. ఇట్టి చింతామణి హృదయము ననుసరించియే యధర్వణాచార్యుఁడు ప్రాకృత సమభవములకును సంస్కృత ప్రకృతులనె గ్రహింపనగునని వెనుక వ్రాసినరీతిని వివరించెనని యెన్ననగును. (౪౪ విష.)

(౪౭) ప్రకృత చింతామణి కారికకుఁ బయిరీతిని జింతామణిలోఁ బ్రసక్తిని సమన్వయించుకొనక కేవల సంస్కృతభాషా ప్రశంసామాత్ర పరముగనె యన్వయించుకొనుటచేఁ గాఁబోలును బాలసరస్వతి యీకారికను జింతామణిలోఁజేర్చి టీక వ్రాయఁడయ్యెను. అప్పకవియు దీనిని వినరింపలేదు. అహోబలపతియు నట్లే దీనిని మూలములోఁ జేర్పలేదు. అట్లయినను “ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యే” ఇత్యాది సూత్రవాఖ్యానములో సంస్కృతమున కాద్య ప్రకృతియను పేరన్వర్థకమని సాధించు సందర్భమున సంస్కృతముయొక్క యాద్యత్వమును నిర్వహించుటలోఁ బ్రమాణముగా దీనిని నన్నయభట్టకృతమెయని యాతఁడు నిశ్చయించుచు నీక్రిందిరీతి నుదాహరించెను.

“ఆద్యాచ సాప్రకృతిశ్చాద్య ప్రకృతిః = సంస్కృతభాషా, తస్యా స్సకల భాషానిదానత్వాత్. “అతఏవశాస్త్రమపౌరుషమాద్యం । ప్రాలంబక నిత్యప్రయోగలక్ష్యేతత్ । దృశ్యమతి స్థవిరం యజ్జ్ఞాత్వాశబ్దః ప్రయుక్త ఆర్షసమః” ఇతి క్వచిత్పస్తకే సరస్వతీ కరలిఖిత ఏవ శబ్దానుశాసన ప్రణీతత్వేన పద్యంస్థితమ్. ఆర్షసమః = వైదిక శబ్దతుల్యః. ప్రామాణిక ఇతియావత్. శేషం సుగమమ్, తతోన్వర్థమాద్యప్రకృతి రితినామ.” (అహో. ౧౧౯ పుట)

విశ్వా—వర్ణలోపాగమానై కే! సర్వస్మిం తద్భవేపదే!

భిన్నత్వం యుక్తవర్ణస్య! లోపా దేశాగమాస్తథా॥

దీనినిబట్టి “శాస్త్రమపౌరుష” మిత్యాది ప్రకృతకారిక చింతామణి లోనిదిగ నన్నయభట్టుచే రచింపఁబడినని యెఱిఁగియు బాలసరస్వత్యహాః బలపతులు వై ని వ్రాసినరీతిని సంస్కృత స్తావకతా మాత్రపరముగ దీని కర్థముచేసికొని యనావశ్యకమును బుద్ధితో దీనిని జింతామణిలోఁ జేర్పరైరని తోఁచుచున్నది. కాన నా వ్రాసినరీతి నిది సుప్రసక్తమై యుండుటచే నిదియట్లు ప్రత్యాఖ్యేయము కానేరదని యెన్నఁదగును. హయగ్రీవశాస్త్రులుగారి కృత కబాలసరస్వతీయములో (చూడుఁడు నావ్రాసిన బాలసరస్వతీయ పీఠిక, 8-9 పేరాలు) నిది మూలముగ నంగీకరింపఁబడినది. అందులో నీ శ్లోక మాంధ్ర శబ్దచింతామణి స్తావకముగా వ్యాఖ్యచేయఁబడిను. ఈ పక్షమున నన్నయభట్టు తన యీచింతామణిని ‘ఆపౌరుషమ్. ఆద్యమ్. అతిస్థవిరమ్’ అనుచు నసంగతముగా స్తుతించుకొనెనని చెప్పవలసివచ్చును. ఉద్వ్యోతినీ వ్యాఖ్యాకర్త యీ శ్లోకము ప్రక్షిప్తమని తలంచి “ఇయమార్యా ప్రాచీన తాళపత్రపుస్తకే నదృశ్యతే. ప్రక్షిప్తవద్భాతి”. (౧౦ సూత్రపువ్యాఖ్య, ౧౧-పుట) అని యిట్లు వ్రాసెను. పాపము! ఈయన యహోబల పండితీయ మునైన సరిగఁ జూడకయే యీ టీక వ్రాయుటచే నిట్టిప్రమాదముల పాలగు చుండును. అహోబలపండితీయమున నున్న ‘ప్రాలంబకనిత్య’ అను పాఠ మున ఛందోభంగము దుర్నివారము కాన లేఖకాది ప్రమాదకృతము కానోపును. కావున హయగ్రీవశాస్త్రులుగారి పాఠమే నాచే నంగీకరింపఁ బడిను.

సీతారామ పండితీయము. వైయాకరణ పారిజాతము.

తద్భవ ప్రకరణము.

(౪౮) వ్యాః—సర్వస్మిన్ = పలువిధములుగల, తద్భవేపదే = తద్భవ పదమునందును, నై కే = అనేకవిధములగు, (దీనికి వాక్యత్రయమునందును నన్వయము) వర్ణలోపాగమాః = వర్ణలోప వర్ణాగమములు, ఆదేశములును (ముందటి వాక్యములోని ‘లోపాదేశాగ మాస్తథా’ అనుచోటి తథాశబ్ద ముచే ‘ఆదేశములు’ అనియు నుపలక్షితమగుచున్నది.) భవంతి = అగుచు న్నవి. “ క్వచిదాద్యస్యేత్యాదికారికచొప్పున వర్ణమునందును నించుక

తద్భవే సంస్కృతీయేస్య । రాదేశాద్యాస్త థాన్యతః !
 స్యాద్వర్ణస్య వ్యత్యయశ్చ । కుత్రచిత్కవినమ్మతః ॥
 కుత్రచిచ్ఛబ్దభేదేతు । భవేత్పర్యస్త లింగతా ।
 తద్భవస్యాపిశబ్దస్య । దీర్ఘాంతత్వం క్వచిద్భవేత్ ॥
 క్వచిదాద్యస్య శబ్దస్య । వికారేష్యస్య వాచ్యతా.

మాద్వుగల్గును. అర్థమునందును నాకారమునందును గొంత మాద్వు
 గల్గుచుండఁగాఁ బ్రకృతితోడ బలమైన పోలిక వెలయుచుండుటయే
 తద్భవత్వమునకు లక్షణమని విశదమగుచున్నది. (అహో. ౧౨౩ మొ.
 ౧౨౨. వ). ఉదా:—నస్త = సత; రథము = అరదము; మొ. తాలన్యచకా
 రము దంత్య చకారముగా మాఱుటమాత్రముచేత సయితము తద్భవత్వము
 నంగీకరింపనగునని ప్రోథవ్యాకరణకర్త యాశయము. (ప్రోథ-సంజ్ఞ-౩నూ.)
 ‘రాజ్ఞే - మంచేము’ మున్నగువాని నచ్చుతెల్లుకావ్యములలో గన్పలు
 వాడియునున్నారు. ఇట్లే ‘మూఁగ’ అను నపభ్రంశ ప్రాకృతమునం దర్థాను
 స్వారాగమముచేత సైతమది ప్రాకృతభవముగ నంగీకరింపఁబడెను. యుక్త
 వర్ణస్య = హల్సంయోగముగల వర్ణమునకు, భిన్నత్వమ్ = వికర్షమును,
 తథా = ఆప్రకారముగానే యనఁగా మీఁదఁజెప్పినట్లే, లోపాదేశాగమాః =
 వివిధములగు వర్ణలోప వర్ణాదేశ వర్ణాగమములును, స్యుః = అగుచున్నవి.
 వికర్ష సహకృతముగా వర్ణలోపాదులు యథాసంభవముగా సంభవించునని
 తాత్పర్యము. ఉ. చంద్రుడు = చేందుడు; శ్రీ = సిరి; రత్నము =
 రతనము. అన్యతః = స్థలాంతరములందు, కుత్రచిత్ = కాదాచిత్కముగ,
 సంస్కృతీయే = సంస్కృత ప్రకృతికమగు, తద్భవే = తద్భవశబ్దమునందు,
 వ్యత్యయశ్చ = వ్యత్యయమనఁగా, వర్ణములు తార్తాఱగుటయు, కవినమ్మతః =
 కవినమ్మతము, స్యాత్ = అగును. తథా = ఆప్రకారముగానే, ఆదేశాద్యాః =
 వివిధములగు వర్ణాదేశాదులును, భిన్నతయ, (వ్యత్యయము వచ్చు శబ్దముల
 లోనే) స్యుః = యథాసంభవముగ నగుచున్నవి. సూత్రములోని చకార
 బలముచేత నీ వ్యత్యయ వికృతి, భిన్నతలేకయే ప్రత్యేకముగ వచ్చుటయు,
 భిన్నతా సహకృతముగ వచ్చుటయుఁగలదను నర్థలాభము కలుగుచున్నది.
 మఱియు దేశ్యములలో సయిత మీవ్యత్యయ వికారము గలదు. ఉదా. (సం).
 పారావతము = (తద్భ) పావురము. (వ్యత్యయము లేని తద్భవము-పారువము)
 (సం) ప్రేమ (తద్భ)-పెరిమె, పెరిమ; (సం.) ప్రేరించు = (తద్భ) పెర రేచు.
 మొ. దేశ్యములలోని వ్యత్యయము:—ఏడు+పది=డెబ్బది; వావురము=వారు
 వము; ఇది యశ్వశబ్ద భవమని సూరకవిగారు వ్రాసిరి. కిట్టెలుదొరగారు దీనిని

బాడబశబ్ద భవముగ నుదాహరించిరి. అర్వశబ్ద భవమని కొందఱు తలంచుచున్నారు. కుత్రచిత్ = ఒకానొకప్పుడు, కొన్ని తద్భవశబ్దములందు, పర్వస్తలింగతా = వ్యత్యస్తమయిన లింగము కలుగుటయు, భవేత్ = అగును. ఉదా:—ఈర్ష్య=ఈరసము. వీటిక = వీడ్యము. మొ. తద్భవస్య శబ్దస్య = తద్భవమైన శబ్దమునకు, క్వచిత్ = ఒకానొకప్పుడు, దీర్ఘాంతత్వమపి = దీర్ఘమునకు హ్రస్వమురాక దీర్ఘాంతముగనే యది నిల్చియుండుటయు, భవేత్ = అగును; ఉదా. పల్లకీలు = పల్లకులు. పల్ల్యంకిక = పల్లకి, = పల్లకీ. “ప్రల్లసత్పల్లకీ శబ్దైః” (అహో. 303) అను ప్రయోగమును జూపి యిది తత్సమమేయని యహోబలపతి సమర్థించెను. కాని యచటఁ దెనుఁగు శబ్దమె సంస్కృత సమాసములొ దీర్ఘాంత సంస్కృతనామముగ ననుకరింపఁబడెననియు, బల్లకీశబ్దము సంస్కృత వాఙ్మయమున లేదనియు నెన్ననగును. సంస్కృత కోశములందెందును నయ్యదిలేదు. (“రేపల్లెవాడనగరీ నగరీయసీతి” అనునది మున్నగు వానియందువలె సిద్ధసమాసగతిని సమర్థింపనగును.)

క్వచిత్ = ఒకానొకప్పుడు. ఆద్యస్య శబ్దస్య = సంస్కృత శబ్దము యొక్క, వికారే = వికృతి యందనఁగాఁ దద్భవము నందు, అన్యవాచ్యతా = అన్యార్థకత్వమును గలుగుచున్నది. ఆకారమందువలెనే యర్థము నందును దద్భవత్వమున మార్పుగల్గునని భావము. (2౮ విష.) ఉదా:—గౌరవము = గౌరవము (ప్రేమ); కన్య = కన్నియ = కన్య (లేతది). స్వత్వము = సొత్తు; సొంతము. అక్షయము = అక్కజము. సంభ్రమము = సంబరము = సంబ్రము ; (సంతోషము, పండుగు).

(౪౯.) ప్రకృత సూత్రమునఁ గొన్ని యపసాఠము లహోబలపండితీ యాదులందుఁ బడియున్నవి. నాయొద్దనున్న కాగితపు లిఖిత మాతృకలో “వర్ణలోపాగమానై కే” అనియె యున్నది. కాని ముద్రితాహోబల పండితీయమున “వర్ణలోపాగమానేకే” అని యున్నది. అహోబలపండితీయ ముద్రణమునకుఁ జాలముందటిదగు ద్వితీంత్రిణీ సీతారామ కవిగారి వికృతి వివేక టీకలో “వర్ణలోపాగమాన్, ఏకే,” అని వ్యాఖ్య చేయఁబడియున్నది. కారికలోని ముందటి వాక్యమునందలి ‘లోపాదేశాగమాస్తథా’ అనెడి నిర్వివాదపాఠములోని ప్రథమయె యిచట సయితము ‘ఆగమాన్’ అను ద్వితీయపాఠము సరికాదని విశదీకరింపఁ జాలియున్నది. మఱియు వర్ణలోపాగమాదులు తద్భవమునందు వచ్చునని చెప్పుట సర్వసమ్మతముగాన “ఏకే” అనుమతాంతరత్వ బోధకశబ్దముండుట సరికాదు. కావున ‘నేకే’ అను పాఠము పేక్షితమయ్యెను. మఱియునిచటి వికృతివివేక టీక యా

తప్పుతోనే గాక వివిధాపార్థములతో నిండియున్నందున నద్దాని నుపేక్షించుటలో సంకోచింప నక్కఱలేదు.

ఇచట ముద్రితాహోబల పండితీయములోని ‘స్వభిన్నత్వం యుక్తవర్ణః | లోపాదేశాగమాస్తథా’ అను పాఠము ముద్రణ ప్రమాదజనితము. అహోబలపతి దానికి వ్రాసిన “యుక్తవర్ణస్య = సంయుక్తవర్ణ స్వేత్యర్థః” అను వాఖ్యయే వైవిషయమును స్పష్టపఱచుచున్నది.

“వర్ణలోపాగమానేకే | (నైకే) సర్వస్మిన్ స్తద్భవే పదే” ఇత్యుక్త్వా పునః స్పష్టార్థం. ‘భిన్నత్వం యుక్త సమ్మత’ ఇత్యుక్తమ్” (అహోబల ౧౨౩ పుట) అనియిట్లచట నధర్వణుడు స్పష్ట ప్రతిపత్తికై పునరుక్తముగఁ ‘జెప్పెనని యహోబలపతి వ్రాయుట సరికాదు. ప్రకృత కారికలలో వర్ణలోపాదులు వచ్చునను వాక్యము మూడుసారులు పడి యుండుట చేత వానిని సరిగ నన్వయించి కొనక యహోబలపతి యిట్లొక స్థలము పునరుక్తమని వ్రాసెను. ఇక మూడవస్థలమును సరిపెట్టుకొనుటకయి ‘తథాన్యతః’ అను చోట ‘తదన్యతః’ అను పాఠము నంగీకరించి సంస్కృత భవేతరములగు ప్రాకృత భవములందు సయితము లోపాదులు వచ్చునని యన్వయించెను. ఇట్టి సమన్వయమున నహోబలపతి బుద్ధిపూర్వకముగ నగతికత్వమున నంగీకరించిన పౌనరుక్త్యమటుండఁగా వర్ణవ్యత్యయ రూపవికారము సంస్కృతభవములలో రాదనెడి యనిష్టార్థము సయితము దుర్వారమగుచున్నది. మఱియు నీ వర్ణవ్యత్యయవికారము పారావతాది శబ్దభవములగు “పావరము” మున్నగు సంస్కృతభవములలోనె సాధారణముగ నగపడుచున్నది. వర్ణవ్యత్యయ సహకృతముగ నాదేశాదులు వచ్చునని యర్థముచేయనపుడు “సర్వస్మిన్ స్తద్భవే పదే” అనుటచేతనే సిద్ధించెడి వర్ణలోపాదులను ప్రాకృతభవముల విషయమున మరలఁజెప్పట వ్యర్థమగునుగదా. “సంస్కృతీయేతద్భవే” అని మరల విశేషించి చెప్పటచేత వ్యత్యయము సాధారణముగ సంస్కృతభవములందే యగపడునని విశేషమగుచున్నది. భిన్నతయు సంస్కృతభవములందే తఱచుగ నగపడుచున్నది. అట్లని ప్రాకృతశబ్దములలో వ్యత్యయ భిన్నతలనెడి వికృతులులేవని తలంపరాదు. తెల్లులోనికి వచ్చెడి ప్రాకృతసమ ప్రాకృత+భవశబ్దములలో నట్టి వికృతులు మిక్కిలియరుదని యెన్ననగును. ప్రాకృతసమములలో ‘సిరి’ అనుచో మాత్రము భిన్నతయగపడును. ‘రతనము’ అనునది ప్రాకృతభవమనరాదు. అది ప్రాకృతమున “రఅణం-రయణం” అని యుండును.

(౫౦.) “సంస్కృతీయే తద్భవే” అనుదాని స్వారస్యమునఁ దెనుఁగులోనికి వచ్చు ప్రాకృత భవములును గలవను నభిప్రాయము తేలుననియు నది “ఆద్యామహార్హే” త్యాదిక రికకు విరుద్ధమనియు (౪౩ విష.) శంకింపరాదు. ప్రాకృతభవాదులను సైతము సంస్కృత ప్రకృతులనుండియే సాధించుకొననగును గాన నాంధ్రులు సంస్కృతమును వలె బ్రాకృతమును సైత మభ్యసింపవలెనను నిర్బంధము లేదని ‘ఆద్యే’తి సూత్రముచేఁ జెప్పినే కాని ప్రాకృతభాషనుండి కొన్ని తద్భవములు కలుగలేదని యాతఁడు చెప్పియుండలేదు. మఱియు వ్యత్యయము సంస్కృతమునుండి వచ్చిన తద్భవములలోనె యగపడుచున్నదని తెలుపుటకు మాత్రమే “సంస్కృతీయే” అను దళమును నిల్పెనని యెన్నవగును. ఇంతియకాక వ్యత్యయ సహకృతములగు వర్ణలోపాదులు కేవల సంస్కృతభవములందు మాత్రమే వచ్చుననియు, ‘సంస్కృతీయే’ అనుదళమువలన విశదమగుచున్నది. ఇంకఁ గేవల వర్ణలోపాగమాదికము మాత్రమన్ననో తద్భవము లందెల్ల రావచ్చునని ‘సర్వస్త్రిన్’ అను దళమువలన విశదమగుచున్నది.

(౫౧.) ప్రకృతిద్వయమునుండియు వచ్చిన కొన్ని తద్భవముల నీసందర్భమున బాలసరస్వతి యుదాహరింపఁగా వానికిని మఱికొన్నిటి కిని సప్తకవి ప్రాకృత సూత్రప్రక్రియను జూపెను. అహోబలపతి యట్టివానిలో ‘చంద్ర, లక్ష్మీ, ద్యూత’ శబ్ద తద్భవప్రసంగవిషయమున సప్తకవి బాల సరస్వతుల ప్రమాదములను విపులముగఁ జూపెను. విస్తరభీతి నిట నుదాహరింపలేదు. అట్టి చంద్రాది శబ్దముల యుదాహరణముల సందర్భమునఁ దద్విషయములు చూపఁబడును.

(౫౨.) తద్భవ శబ్దములకుఁ బ్రకృతులను జూపుటలో సంస్కృత శబ్దములనే గాక ప్రాకృతశబ్దములను సైతము చూపుట, చింతామణికర్త కును బాలసరస్వత్యప్తకవ్యహోబలపతులకును నాధునికుఁడగు బాలవ్యాకరణకర్తకును సమ్మతమై యెయున్నను వెనుక నుదాహరించిన రీతిగ నధర్వణునకు సమ్మతమైయున్నట్లగఁ పడదు. ఆంధ్రవాఙ్మయ పఠనమువలన సంస్కృత శబ్దము లలవడినట్లు ప్రాకృత శబ్దములు తెలియనేరవు. ఇక “ఈ తద్భవమునకుఁ బ్రకృతి యీ ప్రాకృతశబ్దము” అని తెలియుటకు మాత్రమే యాంధ్రాభ్యాసకులు ప్రాకృతభాషనభ్యసింప వలయును. ఇంతశ్రమపడినను నట్టి ప్రాకృతశబ్దము సయిత మాంధ్రాభ్యాసకులకుఁ దెలిసిన సంస్కృత శబ్దమనుండి పుట్టినదేయై యుండునుగాని యది వేఱుప్రకృతికాదు. మఱియుఁ బై నుదాహరించిన వైయాకరణులు సంస్కృత ప్రాకృత ప్రకృతులను

మాత్రము చూపిరేకాని యా యా వైకృతము లేర్పడుటలోని ప్రక్రియ నెవ్వరును జూపియుండలేదు. అప్పకవి మాత్రము, “చంద్ర; సముద్ర. లక్ష్మీ, ద్యూత, శాణ, రాజకుల, మూక, యక్ష” శబ్దములందుఁ గల్గిన వర్ణ వికృతులను జూపుటకు యత్నించెను. కాని యాతఁడు సైత మాశబ్దములు ప్రాకృతములోనికి వచ్చువఱకుఁ గలవికృతులను మాత్రమే ప్రాకృత వ్యాకరణ సూత్రముల నుదాహరించి చూపెనుగాని యట్టి ప్రాకృత ప్రకృతులనుండిగాని వాని సంస్కృత ప్రకృతులనుండిగాని యేర్పడిన తద్భవములందుఁ సంభవించిన వికృతుల కనుగమములను గల్పింప యత్నింపలేదు. ఇంక నితరమగు తద్భవప్రపంచ మేర్పడుటలోని వికృతుల ప్రక్రియ చూపలేదని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదుగదా. ఆంధ్రవైయాకరణులలో నట్టి తద్భవప్రక్రియను వివరించిన ప్రాచూణికుఁ డొక్కఁడైనాఁడని సూరకవి మాత్రమే యనవచ్చును. సూరకవి తెల్లుభాషలో నట్టితద్భవ ప్రక్రియను వివరించియుండఁగా నట్టి సూత్రములఁ గొంతవఱకు నవరించి బలారిసింహ నరసింహరాజసింహుఁడు కవిజనాంజనమను చింతామణి టీకలో * నా సూరకవి యనుగమములనె గీర్వాణించి యున్నాఁడు. కాని తానట్లు సూరకవి గ్రంథమునుండి సంగ్రహించి నవరించి శ్లోకరూపమునఁ జెప్పినట్లు వ్రాయలేదు. కాని యీతఁడు తన కవి జనాంజనములో నొకచోట నీక్రింది రీతిని గవిసంశయవిచ్ఛేదమును స్మరించియున్నాఁడు. “అకారాంతముల మీఁదను గలదని నిశ్చయించుటకుఁ గవిసంశయవిచ్ఛేదము ఆ॥ వె॥ కర్తృభావయంబు గావించుచో నకారాంతమైన యట్టి యాంధ్రపదము!” (కవి జనాం ౧౧౦ పుట) ఈసందర్భమును బట్టి కవిసంశయవిచ్ఛేదములోనిదె, మూలమనియు దానినె నరసింహరాజుగారు సంస్కరించి గీర్వాణించిరనియుఁ జెప్పనగును. మరియు వీరుచేసిన సంస్కారమును బట్టియు వీరిచ్చిన కవిసంశయ

* కవిజనాంజనమను చింతామణి టీక బలారిసింహ నరసింహ రాజసింహకృతమై యున్నది. దీనియందీతని కృతి చాల తక్కువ. ఈతఁడు బాలసరస్వతీయమునె చింతామణిసూత్రవ్యాఖ్య గానెల్ల యెడలను వ్రాసి యచ్చటచ్చటఁ జెరితినె గ్రంథాంతరస్థ విషయములను విశేషించి వ్రాయుచువచ్చెను. ఈతఁడిట్టి తన రచన కీ క్రింది పద్యమును మాత్రము గ్రంథానికి జెప్పియున్నాఁడు. గీ॥ హ్రస్వముగఁ డీకబాలసరస్వతుండు! చేసెదానికి నేను విశేషముగను! గవిజనోత్తులు లక్ష్మముల్ గాఁగఁజేతుఁ! గవిజనాంజన మనెడు వ్యాఖ్యాన మొకటి॥ (కవిజనాంజనము గ్రంథాది సందర్భము).

విచ్ఛేదములోనివేయగు నుదాహరణములను బట్టియుఁ బై విషయము నిశ్చితము కాఁగలదు.

౫౩—౭౧. విషయములు - కవిజనాంజనతద్భవ సూత్రములు—

(౫౩)—“ఉత్వస్య వా భవేదోత్వః। మోత్వమాత్వస్యజాయతే। ఋకారస్య భవేద్రిత్వః। మేత్వమిత్వం భవేదుతా। ఏకారశ్చభవేద్దైత్వమ్”

ఉపర్ణ మొవర్ణమగును. ఉ. కులము = కొలము. (కూశ్మాండము = గుమ్మడి. ఇది సరియగు నుదాహృతికాదు.)

ఓకారమకారమునకగును. ఉ. ప్రౌఢ = ప్రోడ. ఋకారమునకు ‘రి, ఎ, ఇ, ఉ, అనువానిలో నేదేని యగును. ఉదా. ఋక్షము = రిక్క; మృగము = మెకము; మృత్యువు = మిత్తి; పృథివి = పుడమి మొ.

ఐకారమున కేకారమగును. ఉదా. వైరము = వేరము.

(౫౪.)—‘బిందోర్లోపో భవిష్యతి.’ బిందువు లోపించును. ఉదా— ఏకాంతము = ఏకతము. మొ.

(౫౫.) ఉర్ధ్వరేఫస్య లోపస్సాస్య। దధోరేఫస్యవాభవేత్. సంయోగములో మీఁదనున్న రేఫము లోపించును. క్రింది రేఫము బహుళముగ లోపించును. ఉదా. వర్తి = వత్తి, ధాత్రి = దాది, ప్రౌఢ = ప్రోడ. మొ.

(౫౬.) అధోయత్వస్య చైత్వంస్యా। దియోభవతితస్యచ. సంయోగములోని క్రింది యకారము ‘ఎ, ఇయ’ అనువానిలో నేదేనగును. ఉదా. కస్య = కన్నె, కన్నియ మొ.

అధోయత్వస్యలోపస్సాస్యత్. సంయోగములోని క్రింది యకార మొకప్పుడు లోపించును. ఉదా. మాణిక్యము = మానికము మొ.

(౫౭.) ద్విత్వైకస్యచలుగ్భవేత్. సంయోగములో నొకవర్ణము లోపించినపుడు పరిశిష్టహల్లు ద్విరుక్తమగుటయు సట్టి ద్విత్వములో నొకటి క్వాచిత్కముగ లోపించుటయుఁ గలదు. ఉదా. కూశ్మాండము = గుమ్మడి; మాణిక్యము = మానికము. మొ. (ఈ సూత్రము కవిజనాంజన ముద్రణ ప్రమాదమున భ్రష్టమయినను నుదాహృతులనుండి వ్యక్తమగుచున్నది.)

(౫౮.) టవర్గస్య తవర్గస్య। మైత్రీస్యాదితరేతరమ్. టతవర్గవర్ణములు పరస్పర పరిణామము నందుచుండును. ఉదా. ఖడ్గము = కత్తి; చిత్రములు = చిట్టలు మొ.

(౫౯.) ఏకస్మిన్నేవ బిందుస్సాస్యత్. ఒకానొకచో బింద్వాగమమును గల్గును. ఉదా. కేతకి = కేదంగి = కేదంగి.

(౬౦.) క్షస్య ద్వికచసాః క్రమాత్. క్షవర్ణస్థానమున—‘క్క, చ్చ, స’ అనువానిలో నే దేని నిల్పును. ఉదా. ఋక్షము = రిక్క; లక్ష్మీ = లచ్చి; క్షేమము = సేమము మొ.

(౬౧.) ద్వితీయస్య చతుర్థస్య తదాదిర్భవతి క్రమాత్. తత్తద్వర్గ ద్వి తీయ చతుర్థములకుఁ దత్తద్వర్గ ప్రథమ తృతీయములు వరుసగ నగును. ఉదా. ముఖము = మొకము; ప్రౌఢ = ప్రోడ మొ.

కఖ యోరపి గప్రాప్తిః. కఖలు గకారాకారమునందుటయుఁ గలదు. ఉదా. కుంతి = గొంతి; ఖాతము = గాత మొ.

(౬౨.) శషయోస్సత్వముచ్యతే. శషలు సకారరూపమునందును. ఉదా. ఆశ = ఆస; భాష = బాస మొ.

(౬౩.) తటయోర్ణశరేఘాణాం । డత్వాదేశో భవేదిహ. ‘త’ ట, ణ, శ, ర’ అనునవి డకారముగ మాటనచ్చును. ఉదా. పతాక = పడగ; అటవి = అడవి; గ్రామణి = గామిడి; నారికేళము = నారికెడము; సంగ రము = జగడము మొ.

(౬౪.) జ్ఞణలాలానాం భవేన్నత్వమ్. జ్ఞ, ణ,లలునకారరూపము నందును ఉదా. ఆజ్ఞ = ఆన; గుణము = గొనము; త్రిలింగము = తెనుఁగు మొ.

(౬౫.)—కహయోర్యత్వముచ్యతే. కహలు యకారరూపము నందును. ఉదా. మల్లిక = మల్లియ; సందేహము = సందియము మొ.

(౬౬.) తవర్గస్య చవర్గస్య । రలయోశ్చపయోస్తథా । పవయోశ్చాపి మిత్రత్వమ్. తచవర్గములకుఁ బరస్పరపరిణామము కల్గును. ఉ. భూతము = బూచి; సూచి = సూది; అట్లే రలలు పరస్పరము మాటును. ఉ. స్థూలము = తోరము; గంధర్వము = కత్తలాని (కత్తళము, కత్తళుడు); అట్లే చసల న్యోన్యము మాటును. ఉదా. నారాచము = నారసము; హంస = అంచ.

అట్లే పవలు పరస్పరము మాటును. ఉ. ద్రౌపది = ద్రోవది; శవము = సపము. మొ.

(౬౭.) హ్రస్వో భవతి దీర్ఘతః. దీర్ఘము హ్రస్వమగును. కస్తూరి = కస్తూరి.

(౬౮.) హజబాం పూర్వ బిందూనాం । గత్వాదేశో భవేదిహ. బిందు పూర్వకములగు ‘హజబ’ అనువానికి బిందుపూర్వక గకారాదేశమగును. ఉదా. సింహము = సింగము; సింజిని = సింగిణి; కంబళము = గొంగళి మొ.

(౬౯.) యకారస్య జకారస్యాత్. యకారమునకు జకారమగును. ఉ. యజ్ఞము = జన్నము మొ.

అచాంవత్వముదీరితమ్. అపదాది స్వరము వకారయుతమగును. ఉ. (అన్నము = వణ్ణము - ఈ సూరకవి యుదాహృతి సరికాదు. వణ్ణము గ్రాంథికముకాదు). ఎన్ను = వెన్ను మొ.

మకారస్యవకారస్యాత్. మకారము వకారమగును. ఉ. హిమము = ఇవము. మొ.

వకారస్య చగోభవేత్. వకారము గకారమగును. ఉదా. ప్రహళము = పగడము.

తవర్గస్య యకారః స్యాత్. తవర్గ యకారముగ మాటును. ఉదా. రాత్రి = రేయి.

రేఫో భవతిచ క్వచిత్. ఒకానొకప్పుడు రేఫాగమము నగును ఉదా. తంతువు = త్రాడు మొ.

(20.) హకారోఽచంసమాప్నోతి. హకారము లోపింపఁగ దాని మీఁది స్వరము నిల్చును. ఉ. హంస = అంచ.

(21.) ఇరీ రావుడి చైరిచ. 'ఇరి, ఇర, ఉడి, ఏరి' అను నాగమములును నగును. ఉ. సాక్షి = సాకిరి; భిక్షు = బికిరము; ప్రేనుము ప్రేముడి; దేవి = దేవేరి మొ.

క్వచి దంత్యే సవర్ణఃస్యాత్. ఒకానొకప్పుడు తుదివర్ణమునకు సవర్ణమగు (మిత్రమగు) నక్షరమగును. ఉ. రేఖ = రేక; జట = జడ; క్వచి దత్వం భవేదితామ్. ఒకప్పుడు తుది 'ఇ' కార మకారమగును. ఉ. యువతి = ఉవిడ; నిశ్రేణి = నిచ్చెన మొ.

క్వచిదస్య భవేదిత్వమ్. ఒకానొకప్పుడు తుది 'అ' కారమునకు 'ఇ' కారమగును. ఉ. ఖడ్గము = కత్తి. ఉవతస్య క్వచిద్భవేత్ = తుది 'అ' కారముచోట నొకప్పుడు 'ఉవ' నిల్చును. ఉ. అర్ఘము = అగ్గువ మొ.

(22.) తద్భవప్రక్రియను జూపుటలో సూరకవి ప్రాకృతసమ ప్రాకృతభవములకు సైతము సంస్కృత ప్రకృతులనుండియే రూపసాధన ప్రక్రియను జూపియున్నాఁడు. కాఁగా సధర్వణ సూరకపుల మార్గమేకీభవించెనని చెప్పనగును. సూరకవియే గాక సర్వలక్షణ సార సంగ్రహమును రచించిన కూచిమంచి తిమ్మకవియు సంతేపముగఁ దద్భవ ప్రక్రియను వివరించియున్నాఁడు. అట్లు వివరించుటలో నాతఁడును బ్రాకృత సమ ప్రాకృతభవశబ్దములను సైతము సంస్కృత ప్రకృతులనుండియే సాధించియున్నాఁడు.

ప్రాచీనులగు నాంధ్రభాషాభూషణకర్తయుఁ గావ్యాలంకార చూడామణికర్తయుఁ దద్భవశబ్దముల ప్రకృతులను జూపుటలోఁ బ్రాకృత సమ ప్రాకృతభవములకు సైతము సంస్కృత ప్రకృతుల నే చూపిరిగాని ప్రాకృత ప్రకృతులను జూపియుండలేదు. అందును చూడామణికర్తయగు విన్నకోట పెద్దనార్యుఁడు సంస్కృతశబ్దములను దెనుఁగువారు వ్యవహరించు టలో నపభ్రంషములగుచుఁ బ్రాకృతశబ్దములవలెనె తెనుఁగు తద్భవములును నేర్పడినవని యీక్రింది రీతిని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు.

“ఆంధ్రభాషయుఁ బ్రాకృతాహ్వాయమ” (కావ్య. చూ. ౯ ఉల్లా. ౧-పద్య.) (చూ. ౮౦ విష.).

ప్రాకృతాహ్వాయ మనఁగా ప్రకృతి జనవ్యవహారసిద్ధమని తాత్పర్యము.

కం॥ వదలక సిద్ధాక్షరములఁ

బొదివిన నర్థములఁదూలి పోఁబలుకఁగన ।

ర్థదమై ప్రాకృతనిభమగు

నదియే తద్భవమునాఁగ నభిమతమయ్యె॥ (౯. ఉల్లాసము, ౧౮ పద్య.)

సీ॥ యజ్ఞంబు జన్నంబు యత్నంబు జతనంబు చంద్రముఁడను పేరు

చందమామ! (౯ ఉల్లా. ౧౮ పద్య.)

ఆంధ్రభాషాభూషణకర్తయగు కేతనమంత్రి పయిరీతిని స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండకున్నను “సిరి” మున్నగు ప్రాకృత సమములకును “జేముఁడు” మున్నగు ప్రాకృతభవములకును సంస్కృతపదములనె ప్రకృతులనుగాఁ జూపెనుగాని ప్రాకృతశబ్దములనుజూపి యుండలేదు.

సీ॥ అర్ఘ్యంబె యగ్గువ దీర్ఘి క డిగ్గియ, గుణములు గొనములు కులము కొలము
స్నిగ్ధంబు నిద్దంబు, శ్రీ సిరి, భంగం(గ్నం)బు బన్నంబు, దిశ దేస, భాష
బాస ।

యక్షులు జక్కులు, యముఁడు జముండగు, నాజ్ఞాప్తి యానతి, యాజ్ఞా
యాన

ద్యూతంబు జూదంబు, దోషంబు దోసంబు, ముగ్ధుండు ముగుదుండు!
ముఖము మొకము॥

తే॥ పసదనంబు ప్రసాదనం, బసము యశము!

సమ్మెటయె చర్త యప్తి కర్జంబు కార్య

మీర సంబీర్వ్య, వేరంబు వైర, మిట్టి!

పగిదిపల్కులు తద్భవ పదములయ్యె॥ (ఆంధ్రభాషా భూష. ౨౧పద్య.)

(23) ఈ సందర్భమున నీక్రింది విషయములను విచారింపవలసియున్నది.

I. సంస్కృతమును మాటలాడెడి యార్యులు తెలుఁగుదేశమునకువచ్చి యట్లు సంస్కృతముతో మాటలాడుకొనుచుండఁగా వారికి లొంగిపోయి తెలుఁగువారును నట్టి సంస్కృతముతో మాటలాడ యత్నించుటలో నపభ్రష్టమై వికృతిభాష యేర్పడినదా?

II. “సంస్కృతసమము సంస్కృతభవము ప్రాకృతదేశ్యము” అను మూఁడు తెగలుగల ప్రాకృతమును మాటలాడువారు తెలుఁగుదేశమును వశపఱచుకొని యట్టి ప్రాకృతముతో మాటలాడుచుండఁగాఁ దెలుఁగువారును నద్దానితో మాటలాడ యత్నించుటలో నపభ్రష్టమై యీ వికృతిభాష యేర్పడినదా?

III. సంస్కృత ప్రాకృతపండితులు ముఖ్యముగా సంస్కృతపండితులు తెల్లుదేశమునకువచ్చి, తెల్లురాజులను దమ విజ్ఞానాతిశయమున వశపర్చుకొని దేశమునఁ బ్రాముఖ్యమునంది తెలుఁగుభాష కలవాటుపడి తెల్లుభాష యలంతి యగుటచేతను దమ సంస్కృతప్రాకృతముల యలవాటుచేతను సంస్కృత శబ్దములకును నరుదుగాఁ బ్రాకృతశబ్దములకును దెలుఁగు విభక్తులను జేర్చి తెలుఁగుగా మాటలాడుచుండఁగా నట్టివాని నాంధ్రులు హడుటలో నపభ్రష్టములయి యీతద్భవము లేర్పడినవా?

చరిత్రమునుబట్టి పై విషయములను విమర్శించుట కవకాశములేదు. కొందఱు పాశ్చాత్యపండితులు చరిత్రమునుబట్టి పై విషయములనంటి వానినె విమర్శింప యత్నించిరె కాని కృతార్థులు కాలేకపోయిరి. వారికి మనదేశపు చరిత్రమున రెండువేల యేనూరేండ్లకు వెనుకటివిషయము లేమియుఁ దెలిసి యుండలేదు. ఆ తెలిసినదియు వెనుకకువెళ్లిన కొలఁదిని జాల సందేహ భూయిష్టముగ నే యున్నది. ద్రావిడభాషలకుఁ గల సంస్కృత ప్రాకృతములతోడి సంబంధమన్ననో యంతకన్న మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదియుఁ జరిత్రమున కందనినాఁటిదియు నయియున్నది. ఆ కారణముచేతఁ బయివిషయముల నాంధ్రభాషలోని శబ్దములనుబట్టి పరిశీలించుటయే సమంజసమని తోచి యట్లు చేయుచున్నాను.

(౨౪) పయిమూఁడు పక్షములలోను బూర్వపక్ష మెంతమాత్రమును సిద్ధాంతముకాదు. సంస్కృతముతో సంబంధమేలేని దేశ్యభాష యాంధ్రమున మిక్కిలి ప్రాచీనమై ప్రచురమై వ్యాపించియున్నది. సంస్కృతనామములను జేర్చు సుబ్విభక్తులుగాని సంస్కృతభాతువులవై నిల్చు తిజ్విభక్తులుగాని వానివికృతులుగాని యాంధ్ర సుప్తిజ్విభక్తులలో నగపడవు. సంస్కృత శబ్దములను దెలుఁగున వాడునపుడట్టి సంస్కృత ప్రకృతులకుఁ దెల్లువిభక్తులను జేర్చి వ్యవహరించుట యనాది సంప్రదాయమై యున్నది. ఇంతియకాక యాఱ్యులును నాంధ్రులును సంస్కృతమును వాడుటలోనె యపభ్రష్టమై యాంధ్రమేర్పడినపుడు వాఙ్మయగంధములేని సర్వజన వ్యవహారయోగ్య భాషలో సంస్కృతభవము లధికములుగ నుండి తీరవలయును గదా. కాని సంఖ్యావాచకములు, సర్వనామములు, 'తల్లి తండ్రి' ప్రభృతిశబ్దములు మున్నగు సర్వజన వ్యవహారభాషలో నాంధ్రదేశ్యపదములె యత్యధికముగను దద్భవ శబ్దము లత్యల్పములుగను వెలయుచున్నవి. కాఁగా సంస్కృత భాష వాడుక భాషగ నుండునపు డది యపభ్రష్టమై యాంధ్ర మేర్పడె ననుట సరికాదు.

(౨౫) పయివానిలో రెండవపక్షమనఁగాఁ బ్రాకృతము నాంధ్రులు వాడుటలో నపభ్రష్టమయి తెనుఁగుభాష యేర్పడినను పక్షము సయితము సరికాదు. ఈ విషయమునందును బై నిజెప్పినయు క్తులె చాలియున్నవి. విశాల మగు నాంధ్రదేశ్యభాషకుఁ బ్రాకృత వ్యాకరణ సిద్ధభాషతోఁగాని ప్రాకృత వాఙ్మయస్థ భాషతోఁగాని యేమాత్రమును సంబంధములేదు. ప్రాకృత దేశ్యమని చెప్పఁబడుచున్న దేశ్యనామార్థ కోశాదులలోని భాషలో ననేకములు తద్భవములె యైయున్నవి. మఱియు నట్టి ప్రాకృత దేశ్య నుత్యల్పము. అందును నత్యధికపదముల కాంధ్రదేశ్యపదములతో సంబంధమే యగపడదు. సంస్కృత జన్యములగు ప్రాకృతములలో సంస్కృతవిభక్తుల పరిణామ రూపములె వెలయుచున్నట్లుగా నాంధ్రసుప్తిజ్విభక్తులు ప్రాకృతవిభక్తుల నేమాత్రమును సంబంధింపక ద్రావిడాచ్చాంధ్రశబ్ద తత్పరిణామ రూపములై యున్నవి. ప్రాకృతశబ్దము లేవేని తెనుఁగులోనికి వచ్చునపు డవి తెనుఁగు విభక్తులతోడనే వాడుక కెక్కినవి.

సంస్కృత విభక్త్యంతములు	ప్రాకృత భవిక్త్యంతములు	సంస్కృత విభక్త్యంతములు	ప్రాకృత విభక్త్యంతములు
రామః	రామో	పితా	పిత
దేవాః	దేవా	రాజా	రాజ
చంద్రమ్	చంద్రం	బ్రహ్మ	బ్రహ్మ
హరేణ	హరేణ	సర్వే	సర్వే
సురైః	సురేహి	ఇమే	ఇమే
పలాశాత్	పలాసాదో	సర్వస్మిన్	సర్వస్మిం
డిత్యస్య	డిత్యస్స	త్వదీయమ్	తువం
నారాయణే	నారాయణే	భవంతి	హవంతి
రసికేషు	రసివసు	వద్ధంతే	వద్ధంతి
ధర్మే	ధర్మే	భవిష్యామి	హవిష్యామి
అగ్నినా	అగ్నిణా	గంతవ్యః	గంతవ్యా
వాయునా	వాడణా	గృహీతుమ్	గృహీతుం
అగ్నిభిః	అగ్నిహి	వర్ధితుమ్	వర్ధిడుం
బాలే (సంబో)	బాలే (సంబో)	భోక్తుం	భోక్తుం
భర్తృణా	భర్తుణా		

సంస్కృత విభక్తులతోఁగాని ప్రాకృతవిభక్తులతోఁగాని తెనుఁగు విభక్తుల కిట్టి సంబంధము గలదని యెవ్వరును జెప్పలేరుగదా !

మఱియుఁ గాలక్రమమున భాషలయందు మార్పు కలుగుచు వచ్చినను వాని స్వభావముమాత్రము తత్తత్పరిణామ పరంపరల నిండుమిండుగ ననుగమించుచునే యుండును. సంస్కృతశబ్దములనుండి ప్రాకృతశబ్దము లేర్పడుటలోని ప్రాకృతభాషా వైకృత స్వభావములకును సంస్కృతమునుండియే తెనుఁగులోనికి శబ్దములు పరిణమించునపుడు గల్గెడి యాంధ్రభాషా వైకృత స్వభావములకును జాల వ్యత్యాసమగపడుచున్నది. ఈ విషయము సైతమాంధ్రము ప్రాకృతజన్యము కాదనుటకుఁ గొప్ప నిదర్శనమయి యున్నది.

ఆంధ్రముననేగాక ద్రావిడభాష లన్నిటిలోను సంస్కృత శబ్దములలోని నర్తద్యతీయ చతుర్థములు వరుసగా వర్గప్రథమ తృతీయములుగా మాఱిపోవును. వీని తద్భవములలో మచ్చునకైన వర్గీయ మహాప్రాణ వర్ణము నిలువనేరదు. కాఁగాఁ బ్రాచీనాంధ్రదేశ్య భాషలో వర్గీయమహాప్రాణ వర్ణములు లేనందున నట్టి స్వభావమే యా తద్భవములలోనికి వచ్చియుండుననుటకు సందియములేదు.

ప్రాకృతములోనికి వచ్చేడి సంస్కృతభవములయం దన్ననో ధారాళముగా వర్గద్వితీయ చతుర్థవర్ణములు వెలయుచుండును. మీఁదు మిక్కిలిగ సంస్కృతములోని వర్గప్రథమ తృతీయములకును నీ మహాప్రాణ వర్ణములాదేశములగుచుండును.

సంస్కృ. ప్రాకృ.

‘ఠోఢః’ (ప్రాకృతమంజరి. ౨ పరి. ౨౨ సూ.)	మఠో మఢో
‘సటాశకటకైటభేషు ఢః’ (,, ,, ౧౮ సూ.)	సటా సఢో
‘ఘోభః’ (,, ,, ౨౩ సూ.)	రేఘః రేభో
‘కుజ్జేఘః’ (,, ,, ౩౨ సూ.)	కుజ్జం ఖుజ్జం
‘బిసిన్యాంభః’ ,, ,, ౩౫ సూ.)	బిసినీ భిసిణీ
‘షట్ శాతసప్త పణ్ణేషుఛః’ ,, ,, ౧౨ సూ.)	శాతః ఛా ఓ. మొ.

సంస్కృత శబ్దములలోని మహాప్రాణహకారము తెనుఁగులోనికి వచ్చునపుడు తఱుచుగా లోపించుచుండును. ప్రాకృతమునందట్లులోపింపదు సరే గదా యది యితర వర్ణములకును నాదేశమగుచు నిల్చుచుండును.

‘యథాదిషుహః’ (ప్రాకృత మం. ౨ ప. ౨౪ సూ.) యథా=జహా
‘ఖఘఘధభాం’ (ప్రాకృత మం. ౨ ప. ౨౫ సూ.) మేఖలా=మేహలా

విఘసః=విహసో; నాథః=నాహో; విధిః=విహీ; శోభనమ్=సోహణం; ఇట్లు మహాప్రాణ స్థలములందేగాక యల్పప్రాణములచోటను హకారము వచ్చుటయుఁ గలదు.

వసతిభరతయోర్హః (ప్రాకృత మం. ౨ ప. ౮ సూ.) వసతిం=వసహిం; భరతం=భరహం.

దివసేసస్య (,, ,, ౪౨ సూ.) దివసః=దిలహో.

యకారము జకారముగను, శ పలు సకారముగను మాటుట మున్నగు కొన్ని విషయములందుఁ బ్రాకృతాంధ్ర తద్భవముల ప్రక్రియలోఁ గొంత సామ్యమున్నను నట్టి మార్పులు సైతము తెనుఁగునకు స్వాభావికములై యనఁదగును గాని ప్రాకృత సంబంధమున వచ్చినవనరాదు. యమునాశబ్దము ప్రాకృతమున ‘జఉణా’ అను రూపమందును. తెల్లునందన్ననో ‘జమున’ అని యేర్పడును. ఇట్లే ‘రత్న’ శబ్దము ప్రాకృతమున ‘రలిణమ్’ అని యేర్పడును. తెల్లునందన్ననో ‘రతసము’ అని యుండును. ఇట్టివానియందలి ప్రాకృతాంధ్ర వైకృతపద్యములు విజాతీయములనక తీరదుగదా. యకారము జకారముగ నుచ్చరింపఁబడుట కేవలప్రాకృత స్వభావసిద్ధమేకాదు. సంస్కృతమునందే యట్టి మార్పు గలదని యీక్రింది ప్రాతిశాఖ్య గ్రంథముచే విశదమగుచున్నది.

“అథాంతస్థానా నూద్యస్యపదాదిస్థస్య, అన్యహం అసంయుక్తస్య, సంయుక్తస్యాపి రేఖోష్టాభ్యాం ఋకారేణచ అవిశేషేణాదిమధ్యావసానే ఘాచ్ఛారణే జకారోచ్ఛారణమ్.”

(శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యము. ప్రతిజ్ఞా సూత్ర పరిశిష్టము. ద్వితీయ ఖండిక).

ఉవ్వటభాష్యము:—“అంతస్థానా నూద్యస్య యకారస్యస్థానే జ (య) కారోచ్ఛారణం భవతి పదాదిస్థస్య యథా-(యుం) జంజానః స్ప్రథమం సూ(ర్య) ర్జవవడా; హ (ర్య) ర్జత సామా (న్య) జ్వగ్భిః ... ధా (య్య) జ్జా ...

ప్రాతిశాఖ్యేపి భగవతా కార్యాయనేన యాజ్ఞవల్క్యేనచ ఈషత్ స్పృష్టస్య యకారస్య పదాదిస్థలే పంచదశ శాఖాసాధారణ్యేన స్పృష్టప్రయత్నతా విహితా. అత స్సంప్రదాయ విద ఏవం విధే యకారే స్పృష్టప్రయత్నజ్ఞాపనాయ మధ్యే బిందుం ప్రక్షిపంతి. స్పృష్టప్రయత్నం స్థానై క్యా చ్చనర్గ తృతీయ సదృశంయ (జ) కారంపఠంతిచ

శషలు ప్రాకృతములో సకారముగ మాఱుట మహారాష్ట్ర మున్నగు వానిలో మాత్రమే. మాగధిలో శవర్ణమే వెలయుచున్నది. సకారస్థానమున సైతము మాగధిలో శవర్ణమే నిల్చును. “సోఃశ్చై” (3-౨-3౬) సకార రేఖయోర్తాగధ్యాం శకారలకారౌ యథాక్రమం భవతః” (షడ్భాషాచంద్రిక. ౧౦౫ పుట). అచ్చ తెలుఁగునందు మచ్చునకయిన శవర్ణములేదు. సవలపర స్పర సంబంధము సంస్కృతభాషలోనే ప్రసిద్ధమై యున్నది. ఇణ్ శవర్ణములపై నున్న సకారము షకారముగఁ బలుకఁబడుట సంస్కృతభాషా ప్రసిద్ధము.

“సకారజావనుస్వార, పంచమార్పులిథాతుషు| సకారజః షకారశ్చ, షాట్టవర్గస్తవర్గజః (కవి కల్పద్రుమము)”

అపదాదిస్థములగు, క గ చ జ త ద ప య వలు తఱుచుగా లోపించి వానిమీఁది స్వరములు ప్రాకృతములోనికి వచ్చిన సంస్కృతభవములో నిల్చుచుండును. ఇట్టిపద్ధతి యాంధ్రభాషలో నెంతమాత్రము లేదని చెప్ప వచ్చును. (దీర్ఘికా ద్యుత్యల్ప సంఖ్యాక శబ్దములలో ‘కకారాది’ లోపము ప్రాకృత సంబంధమున నర్వాచీనముగ వచ్చియుండును).

“క గ చ జ త ద ప య వానాం ప్రాయో లోపః”

“యమునాయామస్య” (ప్రాకృతమంజరి ౨-పరి. ౨-3 సూ.)

సంస్కృత.	ప్రాకృత.	తత్సమ.	ఆంధ్రతద్య.
లోకః	లోఁ	లోకము	
నగః	ణయో	నగము	
కాచః	కాఁ	కాచము	కాసు.
భుజః	భుఁ	భుజము	బుజేము.
భూతం	భూఅం	భూతము	బూతము.
పదం	పయం	పదము	
పాపం	పాలం	పాపము	
స్వయం	సయం	స్వయము	సాయము
సేవా	= సేఆ	= సేవ	
యమునా	= జడణా	= యమున	= జేమున.

మఱొకవింత—సంస్కృత శబ్దము లెల్లఁదెలుఁగులోనికి ధారాశముగాఁ దత్సమములగుచు యథాస్థితముగ రావచ్చును. వానికిఁ దద్భవరూపములున్నను దత్సమరూపములును నుండవచ్చును. ఈవిషయమునకును జై వానిలోనే యుదాహృతులు చూపఁబడెను. ప్రాకృతములోనన్ననో యట్లుకాదు. తద్భవసూత్రములచేఁ బయిని వ్రాసినరీతిని వర్ణవిపరిణామము చెప్పఁబడినస్థలము లందట్లు విపరిణామముజరుగని సంస్కృత శబ్దము ప్రాకృత భాషలోఁ దత్సమముగ రానేరదు. కాఁగా సంస్కృతశబ్దము ప్రాకృతములోనికిఁ గేవల తత్సమముగానో కేవల తద్భవముగానో మాత్రము ప్రవేశించును. పయికారణములచేతఁ బ్రాకృతములోని తత్సమశబ్దములకును దెనుఁగులోని తత్సమశబ్దములకును మిక్కిలి భేదము గలదనకతీరదు. అట్లే తద్భవములును వాడుకలోని కెక్కినపుడే వానికిఁ దెనుఁగునసాధుత్వము గలదు. ప్రాకృతములందన్ననో యట్లుకాదు. సంస్కృతములోని శబ్దములకెల్లఁ బ్రాకృత వ్యాకరణ సూత్రములచొప్పున వర్ణవిపరిణామాదులను జేసికొని వ్యవహరింపవచ్చును. కాఁగాఁ దెనుఁగున సంస్కృత సమములు యథేష్టముగ వాడఁబడినట్లే ప్రాకృతమునఁ దద్భవములు యథేష్టముగా వాడఁబడునని యెన్ననగును. (చూడు విష. ౪౧)

పయి రీతిని భాషాసంప్రదాయముల విషయమునను భాషాస్వభావముల విషయములను బ్రాకృతాంధ్రములకుఁ జాల భేదమున్నదనుట నిర్వివాదాంశము.

ఇకఁ బ్రాకృతవ్యాకరణసాధ్యములగునట్టియు, ప్రాకృతవాఙ్మయస్థములగునట్టియు, బ్రాకృతశబ్దములలోఁ దెనుఁగులోనికి వచ్చినవి

యత్యల్ప సంఖ్యాకములై యున్నవి. మొత్తముమీఁద నూటికిఁ బదిచొప్పున నై న వచ్చినట్లగపడదు. మఱియుఁ బ్రాకృతమె యాంధ్రముగఁ బరిణమించుట నిజమైనయెడలఁ బ్రాకృత భాషలో ధారాళముగావ్యాపించియున్న మహాప్రాణధ్వనులు ప్రాచీనాంధ్రమున వెలసియుండవా? అట్లే ప్రాకృతములో మృగ్యములగుచున్న “ఎ, ఒ, ఐ, ఔ, చే, జే, ” మున్నగున వాంధ్ర దేశ్యములతోవలె నాంధ్రములోనికి వచ్చిన ప్రాకృతభవ శబ్దములందును వెలసియుండునా ?

ఉ. వైద్యః (వేజ్ఞో, ప్రా.) వెజ్జ. విష్ణుః. = వెన్నుఁడు (విష్ణా. ప్రా.) చతుర్థి = చౌతి (చఉద్ధీ. ప్రా.) అప్సరాః = అచ్చేర. (అచ్చరా. ప్రా.) మొ.

“కొందఱ మతంబున హస్వనక్రంబులును బ్రాకృతంబునందుఁగలవు. కొందఱ మతంబున వక్రతమంబులుం గలవు” (బాల. సంజ్ఞ. ౨ సూ.) అని సూరిగారు వ్రాసిరి.

“ఐ దౌ తౌ చ కేషాంచిన్త తే భవతపవ. కై తవమ్ = కై అవం. సౌద ర్యమ్ = సోఅరిఅం. కౌరవాః = కాలవా (చండ ప్రాకృ. స్వర విధానము. ౧౯ సూ.) అనియిట్లు చండవ్యాకరణమున ‘ఐఔ’ల స్థితి విషయమున మాత్రము పయి సూరిగారివాక్యమునకు మూల మగపడుచు న్నది. అట్లయినను బ్రాకృతమున ‘ఐఔ’ల యునికి క్వాచిత్కమనియే చండుఁడు సైతము చెప్పియుండుటచేతను బ్రాకృత వాఙ్మయమున నట్టి “కై అవం, సోఅరిఅం ” మున్నగు వానికిఁ బ్రయోగము మృగ్యమగుటచేతను నట్టి వానినిబట్టి యనేకములగు తెనుఁగు తదృవములలో నగపడుచున్న ‘ఐఔ’ లు ప్రాకృత జన్యములు కావచ్చునని చెప్పట యుక్తముకానేరదు. పరిశీలింపఁగా వ్రావిడభాషాసంపర్కమున నర్వాచీనముగాఁ బయిరీతిని గ్వాచిత్కముగాఁ బ్రాకృతమున ‘ఐఔ’ల స్థితి వ్రాయఁ బడెనేమో. కాని యవి ప్రాకృత భాషకు స్వాభావికములు కావు.

“ఐకారస్య భవేదేత్వ । ముత్స్నరేణ పదేపదే ”

“ఔకారస్య భవేదోత్వ । ముత్స్నరే ణ పదేపదే ”

అని యిట్లు ప్రాకృతమంజరిలో ‘ఐత ఏత్’ (౧ పరి. ౩౬. సూ.) “ఔత ఓత్ ” (౧ పరి. ౪౨ సూ.) అను వరరుచిసూత్రములకు స్పష్టముగ వివరణము వ్రాయఁబడియెను. (చూ. ౭౯ వి. IIV. IX.) (౨౫. ౪౬-వి.)

“చజౌ తజ్జే ప్రాకృతేచ । దంత్యావేవ నసంశయః” అను సధోక్షజ వచనముకలదనుచు నుదాహరించి యప్పకవ్యాదులు ప్రాకృతమునందును

దంత్యచజలు కలవనుచు వ్రాసిన వ్రాతలు సైతము గ్రాహ్యములు కావు. ప్రాకృత వ్యాకరణములం దెచ్చటను నట్టిదంత్య చజలు విధింపఁ బడియుండలేదు. కాఁగా నట్టి యథోక్తజవచనము నిర్మూలమనఁ దగును. లేదా యందలి ప్రాకృతశబ్ద నూంధ్రదేశ్యపరమనియు, (ప్రాకృతశబ్దము దేశ్యపర్యాయమని యీవఱకు విశదీకరింపఁబడెను - వి. ౪౦) నందలి “తజ్జే” అనుదాని సాహచర్యమున “ప్రాకృతే” అనుదాని కాంధ్రదేశ్యపరముగామాత్రమే యర్థము కుదురుపడుననియు నెన్నవగును.

“చవర్గస్య స్పష్టతా తథోచ్ఛారణః.” (ప్రాకృత ప్రకాశ. ౧౧ పరి. ౫ సూ.) అను మాగధీసూత్రముచేఁ జెప్పఁ బడిన స్పష్టత దంత్యరూపమని కొందఱభిప్రాయ పడుదురు. కాని యచట స్పష్టత ఛర్మలకు సైతము చెప్పఁ బడుటచేతను దెల్లునందు సైతము సార్వత్రికముగ ‘చజ’ లకు దంత్యత లేకుండుటచేతను, నచటిస్పష్టత స్పష్టతాప్రయత్నములోని స్పష్టతనే బోధింపఁజాలును గాని దంత్యతారూపమును బోధింపఁ జాలదని గ్రహింప నగును.

మఱొకవింత—ప్రాకృతసమములు తెనుఁగులో నున్నవనుట మాత్రమే గాని యట్టి ప్రాకృతసమములలో బ్రాకృతభాషలోఁ గల యనాంధ్ర వర్ణ మొక్కచోట నయిన నిలిచియుండలేదు. సంస్కృతసమములలో ధారాళముగ ననాంధ్రవర్ణ ఘటితశబ్దములు వెలయుచుండుటయుఁ బ్రాకృతశబ్దములలోని యనాంధ్రవర్ణములు సాకల్యముగ నాంధ్రదేశ్యములలో నున్న వర్ణములుగా మాఱియే తద్భవములందెల్ల నిలుచుచుండుటయు నరయునపుడు ప్రాకృతముతో నాంధ్రమునకు బలమైన సంబంధము లేదనియు నట్టి ప్రాకృత సంబంధిశబ్దములలో నాంధ్రమున లేని కేవల ప్రాకృత స్వభావముతో నున్న యత్యల్పములగు “కంబము” మున్నగునవి తప్పఁ దక్కిన శబ్దము లెల్ల సంస్కృతమునుండియే తెల్లులోనికి వచ్చినవనియుఁ జెప్పటయు క్తమని తోచక మానదు గదా. కావున యకారమునకు జకారము వచ్చుట శషలకు సకారము వచ్చుట సంయుక్తములలో నొక హల్లు బోపింపఁ గాఁ దక్కినదానికి ద్విత్వము వచ్చుట మున్నగు విషయములు ప్రాకృతాంధ్ర భయభాషాసాధారణములయి యున్నంతమాత్రమునఁ బయిని జూపిన యనేకములగు విషయములలో నవి విరుద్ధ స్వభావములను గల్గియుండుటచేతఁ దెల్లునకు సంస్కృతముతోనే లేని జన్య జనక భావ రూపసంబంధమును బ్రాకృతముతోఁ గల్పించుట కేవలము నసంగత మనుటకు సందేహములేదు.

(౭౬. వి.) పయి కారణములచేత వెనుక నుదాహరించిన తుది పక్షమే (౭౩ వి.) యనఁగా సంస్కృతశబ్దములను దఱుచుగను బ్రాకృతశబ్దములను

రుదుగను నాంధ్ర విభక్తులతో నార్యులు వాడుచుండఁగా నాంధ్రులు వానిని వాడుటలో ననేకము లపభ్రష్టములు కాఁగా వానిలోఁ గవులకు నచ్చినవి దేశ్యములవలెనె సాధువులుగ గ్రహింపఁబడి గ్రాంథికము లయ్యెనన్న పక్షమై యుక్తి యుక్తమై యున్నదని సిద్ధాంతిత మగుచున్నది. చాలవఱ కీ యభిప్రాయమునె యీ క్రింది కావ్యాలంకారచూడామణి పద్యము వ్యక్త పఱచుచున్నది.

క॥ పదలక సిద్ధాక్షరములఁ

బొదివిన పర్ణములఁ దూలిపోఁబలుకఁగ న

ర్థదమై ప్రాకృత నిభమగు

నదియే తద్భవము నాఁగ నభిమత మయ్యెన్॥ (౯ ఉల్లా. ౧౮ పద్య.)

హిందూదేశములోని మూలభాషలన్నిటియందును నిట్లే సంస్కృత శబ్దములు తత్సమరూపములుగాను తద్భవరూపములుగాను బ్రవేశించి యున్నవి. ఒక్క విశేషము మాత్ర మగపడుచున్నది. ప్రాకృతముల దేశ్య మత్యల్పమై యుండుటచేతను బ్రాకృతములలోని విభక్తులు సైతము సంస్కృత విభక్తులపరిణామములై యైయుండుటచేతను నుత్తరదేశములం దార్యుల బలమధికమై తద్దేశీయులను వారిభాషలను నడంచి వేసెననియు నక్కారణమున నచట సంస్కృతభవభాషలె వెలసినవనియు, ననఁగా నచటి వారును సంస్కృతమునె మాటలాడ యత్నించినందున వారి మాతృభాషలలోని పదము లల్పముగను సంస్కృత భవములధికముగను వెలసెననియు, దోచుచున్నది. దక్షిణహిందూ దేశమునందన్ననో యట్లుగాక దాక్షిణాత్యుల మాతృభాషలె నిలిచియున్నవనియు వానిలో నార్యుల సంబంధమునఁ బయిను నొహరించినరీతిని సంస్కృత ప్రాకృత పదములు చేరినవనియు నెన్నఁదగియున్నది. కావుననె హిందూదేశములోని యదీచ్యుల భాషలకును దాక్షిణాత్యుల భాషలకును గొంత సంబంధముండుట సమూల మగుచున్నది. అట్లే తమిళ కర్ణాటాంధ్రాది దాక్షిణాత్య భాషల కత్యంత సన్నికృష్టతచేత నధిక సంబంధముండుటయు నక్కారణముననే యవి యేక (మూలద్రావిడ) భాషాజన్యములని భాషాతత్వశాస్త్రజ్ఞులు కల్పించుచుండుటయు సంభవించుచున్నది.

తమిళాంధ్రకర్ణాటాది దాక్షిణాత్య భాషలు గగనారవిందసదృశమగు మూలద్రావిడభాషయనఁబడెడి యొక భాషనుండి యొదవెననియు, నట్లే యార్య భాషలును గ్రీకు లాటిను మున్నగు భాషలును “ఇండోయూరపియను” భాషాకుటుంబము లనియు భాషాతత్వశాస్త్రజ్ఞు లిట్లు ప్రాపంచికభాషలకుఁ

గుటుంబ విభాగమును జేసియున్నారు. ఈ విషయము దేశ్యభాషా వివరణ సం దర్భమున విపులముగా విమర్శింపఁబడును.

(22. వి.) అడిదము సూరకవి కవిసంశయవిచ్ఛేదములోఁ దద్భవప్రక్రి యను జూపియుండెనని యీవఱకు వ్రాసియే యున్నాను. కాని యట్టి ప్రక్రియ హేతుప్రదర్శనపూర్వకమయి యుండలేదు. తద్భవములందుఁగల వికృతుల కెల్ల సాకల్యముగ హేతువులను జూపుట దుఃశకము కావచ్చును. మఱియుఁ గాలవిప్రకృష్టతచేత సంభావితములగునట్టి హేతువులు కొన్నియొడల సరికాక పోవచ్చును. ఏదియెట్లయినను నట్టి హేతుప్రదర్శన మభ్యాసక బుద్ధివికాస కారణమగుచు మున్ముందు వైశాల్యము నందుటకు మూలము కాఁగలదను తలంపున నట్టి హేతువులను యథాసంభవముగను, యథాశాస్త్రముగను, యథాశక్తిగను జూపయత్నించుచున్నాను. మఱియు సూరకవి చూపిన తద్భవములలోఁ గొన్ని దేశ్యములని కొందఱు విమర్శకు లభిప్రాయ పడుచున్నారు. అయినను నీసందర్భమున సూరకవి గ్రంథమే చాలవఱకు మూలముగ గ్రహింపఁబడుటచే నాతని లక్ష్యములిందును నుదాహృతములగు చున్నవి.

(2౫ వి.) ఉచ్చారణత్వర, యస్పష్టశ్రవణము. వర్ణములకుఁగల స్థాన ప్రయత్నాది సంబంధము, నుచ్చారణసౌలభ్యాపేక్ష, యాయాదేశముల లోని శీతోష్ణాది స్థితిభేదములు, జనుల ముఖయంత్రములోని యీషద్భేద ములు, వారివారికిఁగల భాషాంతర సంబంధమువలనఁ గలుగు నలవాటులు, మున్నగు కారణములచేత శబ్దములు వర్ణలోపాది వికారముల నందుచుండును. పయి కారణములచేతనే దేశకాల పాత్రాది భేదములను బట్టి యెక్కొక్క చోట నొక్కశబ్దమే వేర్వేరు విధములగు మార్పుల నందుచుండును. ఉదా. ఋషి = ఇరుడి, (తమిట) రిసి (కర్ణాట), దుసి (తెలు).

పయి విధములుగల మార్పులను సూత్రించుటలో దక్షిణహిందూ దేశపు వైయాకరణులకెల్లఁ జాలవఱకుఁ బ్రాకృత వ్యాకరణ కర్తల మార్గదర్శకులై రనవచ్చును. పయి విషయములనె యడిదము సూరకవిగారు వైమూలముతో విశదపఱచిరి. నన్నయాధర్వణులు తద్భవ ప్రకరణమును విపులముగా సూత్రించియుండమింజేసి యడిదము సూరకవిగారి కవిసంశయ విచ్ఛేదములోని వైకృత సూత్రము లీసందర్భమున మూలముగా నంగీకరింపఁ బడుచున్నవి.

గీ॥ వర్ణములనైన మాత్రలవలననైన ।

వికృతి తద్భవమునకుఁ గావింపవలయు ।

నదియ ప్రాకృత రీతియై యతిశయిల్లు ।

... (కవినంశయవిచ్ఛేదము, 3 తరం. ౧వ.)

“కొన్నిమాత్రైక వికృతులగున్ హేళ (కవినం. 3తర. ౧వ.)

వ్యాఖ్య—వర్ణేత్యాది—వర్ణములనైననన్=హల్లులవలనఁ గాని, మాత్రలవలననైననన్=అచ్చులవలనఁ గాని, వికృతి=ప్రకృతి శబ్దాకారమున వర్ణలోప వర్ణాగమ వర్ణాదేశాది వికారములను, తద్భవములకున్=సంస్కృత భవాంధ్ర శబ్దములకు, గావింపవలయును=కలుగఁజేయవలయును. అట్టి మార్పేదేని కలిగినపుడే యవి తద్భవము లనిపించుకొనునని భావము. అట్టి వికృతి యించుకేని జరుగనపుడు హానికే దద్భవతావ్యవహారము లేదనియు నవి తత్సమములె యగుననియుఁ దాత్పర్యము.

అదియ = అట్లు వికృతిని దద్భవములకుఁ గల్గించుటయై, ప్రాకృత రీతియై = ప్రాకృత వ్యాకరణపద్ధతియై, అతిశయిల్లున్ = ఒప్పును ; లేదా ‘అదియు’ అని పాఠాంతరము నంగీకరింపనగును. ఆ పక్షమున—అదియు = అట్టి వికృతియు, ప్రాకృతరీతియై = ఆంధ్రదేశ్యముయొక్క రీతిగలదై - అనఁగా నాంధ్రదేశ్యములోని వర్ణముల లక్షణములు మాత్రమే గలిగియుండునదై వెలయుచుండునని భావము. కొన్ని = కొన్నితద్భవములు, మాత్రైక వికృతులగును = హల్వర్ణ వికృతి లేకున్నను ప్రాస్వదీర్ఘముల మార్పు మాత్రముచేతనే తద్భవము లనిపించుకొనునని యర్థము. మూలములోని మహేళ శబ్దము కృతినాయక సంబోధనపరము.

ఉదా.—నారాచము = నారసము, ఆకాశము = ఆకసము (ఇందు హల్లులకును మాత్రలకును వ్యత్యాసము గలిగెను).

కస్తూరి = కస్తురి (ఇందు మాత్రా వ్యత్యాసమాత్రమే గలదు).

ఇట్టి వ్యత్యాసములు గల్గునపుడును గొన్ని యెడల వికృతిత్వ మంగీకరింపకుండుటయుఁ గలదు. సంస్కృత పదములలో వర్గాక్షర పరకత్వమున సున్న తత్త్వద్వర్గ పంచమముగా మాటుటయు, నవసానమున మకారపు పొల్లు సున్నగా మాటుకుండుటయు సంస్కృత సంప్రదాయమై యున్నది.

అట్లయినను ‘మాతంగా’ ది పద మధ్యస్థలములందు సైతము తెల్గున వర్గ పంచమాదేశము రాకుండుట సమ్మతమై యున్నదని యీ క్రింది రీతి ప్రాస ప్రయోగములు విశదీకరించుచున్నవి.

శా॥ సింగం బాకటితో గుహంతరమునన్ జేడ్పాటుమై నుండినూ ।

తంగ స్ఫుర్జితయోధ ” (భార. విరా.)

“తే॥ ధరయథాపూర్వ వర్ణశబ్ద ప్రతతికి
నోలిగొన్నిటి కాదేశముత్వమగును
దద్భవం బజ్జి భక్త్యైకతా భజించుఁ
దలుచుగావీని పద్ధతులెఱుఁగ వలయు” (కవిసం. 3 తరం. 5 ప.)

ఇందలి నూతంగశబ్దము సిద్ధసమాస మధ్యగత మగుటచేత తద్భవ మనిపించుకొనదు గదా.

“బ్రహ్మ, చిహ్నము, పూర్వాహ్లాము, జిహ్వా, ” మున్నగు పదములందలి సంయోగములలోని హకారము మొదటిదే యైనను నుచ్చారణమున రెండవదిగా వినఁబడుచున్నది. ఇట్టి యుచ్చారణవికృతి గల్గినను వీనిని దత్సమములని వ్యవహరించుటయే యాంధ్ర వైయాకరణ సంప్రదాయమై యున్నది. ప్రాకృతభాషలో నిట్టి వికృతి సూత్రింపఁబడుటయు నిట్టివానిని దద్భవములనుగా నెన్నుటయుఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది. “హ్న, హ్లా, హ్లేషు నల మాంస్థితీ రూర్ధ్వమ్” (ప్రాకృత ప్రకాశము. 3 పరి. ౮ సూ.) (ఆంధ్రమున. ‘హ్లా’ అనుచోట ‘హ్లా’ అను రీతిగల యుచ్చారణము లేదు. ‘కల్హారము’ అపశబ్దము. ‘కహ్లారము సుశబ్దము).

‘క్ష, త్స, జ్ఞ, మున్నగు సంయోగములకు విజాతీయ ధ్వనులు కల్గినను నట్టివానితో నున్న శబ్దములను దద్భవము లనుట సంప్రదాయముకాదు, ఇంక నవి తత్సమములుగానే యాంధ్ర వైయాకరణులచే నుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

మఱియు, రాముఁడు మొదలగు చోటులం దవయవ సంబంధముగు ‘అ’ కారము స్థానమున ‘ఉ’ కారము నిల్చుటయు, ‘రమ’ మున్నగు శబ్దములలో దీర్ఘముచోట హ్రస్వమునిల్చి మాత్రావికృతి జరుగుటయు, ‘అంగిరుఁడు, కర్కము, హనుమ’ మున్నగుచోటులందు సంస్కృతశబ్దావయవ వర్ణములు లోపించుటయు, ‘జగత్తు’ మున్నగుచోట్ల ద్విత్వోత్పత్తియు వచ్చుటయు మున్నగు మార్పు లనేకములు కలుచున్ననునవి యెల్ల నాంధ్ర విభక్తి నిమిత్తకములనియు, నట్లు శబ్దాంతమునఁ గల్గిన విభక్తిసంబంధములగు మార్పులవలన వాని తత్సమత్వమునకు భంగములేదనియు నవి తద్భవము లనిపించుకొనవనియు నాంధ్ర వైయాకరణులెల్ల సాధారణముగాఁ దలంచి యున్నారు. అడిదము సూరకవి సైత మట్టివానినెల్లఁ దత్సమములుగానే యంగీకరించి యట్టి మార్పులను నీ వికృతి సందర్భమున సూత్రించి యుండలేదు. కాని, యట్టి మార్పుల వంటివే యనఁదగు నీక్రిందిమార్పులు మాత్రము కల్గినపుడు తద్భవత్వము సంగీకరించుచు నీక్రింది రీతి నుదాహరించి యున్నాఁడు.

వ్యాఖ్య:—ధ రేత్యాది—సంస్కృతశబ్దావయవాక్షరములు యథాపూ

ర్వముగనె నిల్చియున్నను గొన్నియెడల నేకత్వమున నాచ్ఛికము, నజ్విభక్తియునగు 'ఉ' కారము విభక్తికాదేశము వచ్చుటయు నద్దా నితో సంధించిన శబ్దము తద్భవ మగుటయుఁ గలదని యర్థము. ఉదా.— పన్నీరము + ఉ = పన్నీర + ఉ = పన్నీరు. ఇట్లే — రూపు (రూపము) కళంకు (కళంకము) మీను (మీనము) నాదు (నాదము) వాదు (వాదము) మొ. ఇట్టివెల్ల ముందు వేటుమార్గమున సాధింపఁబడును. (చూడు. ౮౦ వి) ఇవి తద్భవములనుటలో విప్రతిపత్తి లేదు. కాని, సూర కవి, వైరీతిశబ్దముల నుదాహరించుటయే గాక యీ సూత్రపు సందర్భమున “వృద్ధు (వృద్ధుఁడు) మూర్ఖు (మూర్ఖుఁడు) దుష్టు (దుష్టుఁడు) ధూర్తు (ధూర్తుఁడు) మూకు (మూకుఁడు) వర్గు (వర్గము=వర్గువు)” అనువానిని సైత ముదాహరించెను. ఇట్లే సందర్భాంతరమున ‘వయసు, తపసు, మనసు’ అనువానిని సైత ముదాహరించెను. వై వానిలో వృద్ధు మున్నగునెల్ల శబ్దరత్నాకర కోశమునఁ దత్సమములుగాఁ జూపఁబడెను. “దుష్టు” అనునది శబ్దరత్నాకర మున లేదుగాని “దుష్టుకివెరువు” అను వాడుక గలదు. లక్ష్మీనారాయణీయ మను నాచ్ఛిక కోశమున “వర్గువు, వయసువాఁడు, మనసు” అనునవి మాత్ర మాచ్ఛికములుగఁ జూపఁబడెను. ఆంధ్రభాషార్ణవకోశ మందును మూల ముగాఁ జూపఁబడెను.

కాని, యీ శబ్దములు తద్భవము లనుటకుఁ బ్రమాణము లేదు. తద్భవ మచ్చాంధ్రముగఁ బరిగణింపఁబడినదగుటంజేసి యాంధ్ర వాఙ్మయ మునఁ గల యచ్చాంధ్ర కావ్యములలోఁ బ్రయుక్తములగు సంస్కృత సౌ బంధి శబ్దములనె తద్భవములనుగా నంగీకరించుట సప్రమాణమై యుండునని శబ్దరత్నాకర, వైకృతదీపికా, ప్రౌఢవ్యాకరణముల కర్తయగు బహుజన పల్లి సీతారామాచార్యులుగారు తలంచియున్నట్లు వారి గ్రంథముల సందర్భ మును బట్టి విశదమగుచున్నది. బాలవ్యాకరణ కర్తగారును వీనిని దత్సమములు గనె మెంగియున్నారు. ఇంతయేల ! చింతామణి కర్తకును దద్వ్యాఖ్యాతల కును నిట్టి యభిప్రాయమే గలదని వారి తత్సమశబ్దరూపసాధనప్రక్రియ వలన విశదమగుచున్నది. అచ్చతెనుఁగు కావ్యములలో నెచ్చటను వీని నెవ్వరును బ్రయోగించియుండలేదు. మఱియు ‘రాముఁడు’ మున్నగువాని యందువలెనె ‘వృద్ధుఁడు’ మున్నగువానియందును ‘ఉత్వము రాఁగా, బాక్షికముగా డ్వాది విభక్తి లోపము కలిగినంత మాత్రమున వానిని వైకృతములనుట యుక్తము కాదు గదా. అట్లే ‘వయస్సు, మనస్సు, తపస్సు’ అనువాని ద్విత్వరూపములు తత్సమములని యంగీకరించుచు వాని ద్విత్వ ములో నొకహల్లు లోపించినంతమాత్రమున వానిని సైతము తద్భవము

“ చజలు గావవి రెండు చేజేలగు ... ” (కవినంశయ. 3 తరం. ౧ వ.)

లనుట యుక్తము కాదు గదా. అట్టియొక ‘ వాకు ’ (వాక్కు) మున్నగునవి కూడ దద్భవములై యనవలసివచ్చును గదా !

వ్యాఖ్య—చజేత్యాది. తాలవ్య చజలు దంత్యములగు నపు షాశబ్దములు తద్భవములగునని యర్థము.

సూరకవి “ రాజన్ = రాజు ” అని యిట్లు రాజశబ్దమున కుత్వము వచ్చుటచే నది తద్భవమైనట్లుదాహరించెను. ఉత్వము వచ్చిన రాజశబ్దము తత్సమముగ నె చింతామణికర్తచే సాధింపఁబడియున్నది. అయ్యది తత్సమమని యంగీకరింపనపుడు “ ధర్మరాజు ” మున్నగునవి యపశబ్దములై నఁ గావలసి వచ్చును. లేదా యట్టి సమాసములెల్ల ననింద్య గ్రామ్యములగు తద్భవములని యైన నసంగతముగాఁ జెప్పవలసివచ్చును. కాఁగా ‘ రాజు ’ అనునది తత్సమమనక తీరదు. కాని యందలి జకారమును దాలవ్యముగాఁ బలుకక దంత్యముగాఁ బలుకునపుడు మాత్రము దానినిఁ బయి “ చజేత్యాది ” సూత్రము చొప్పునఁ దద్భవమని చెప్పక తీరదు. ‘ ధర్మరాజు ’ మున్నగుచోటులందుఁ దాలవ్యముగానే పలుకవలయును. ఇట్లే మంచాది శబ్దముల విషయము నను నెన్నవలయును. కాఁగా ‘ మంచము ’ అను తాలవ్య చకార విశిష్టరూపము తత్సమమనియు “ మంచేము ” అను దంత్య చకార విశిష్టరూపము తద్భవమనియు నెన్నవలయునని గ్రహింపవలెను.

అహోబలపతి యిట్లంగీకరింపక తాలవ్యచకారమునకు దంత్యతకలిగి నంతమాత్రమునఁ దానికి వైకృతత్వము నంగీకరింపరాదని చర్చించి యున్నాఁడు. (అహో. ౧౨౭ పుట). అచ్చ తెలుఁగు కావ్యము లందెల్లఁ బ్రముక్తమయియున్న “ వలరాజే ” మున్నగు శబ్దముల గతియేమగు నని యీ యహోబలపండితుఁ డూహించెనో తెలియకున్నది. అచ్చ తెలుఁగు కావ్యముల ప్రయోగములేగాక భారతాది గ్రంథములలోని “ వలరాజు ” మున్నగు ప్రయోగములందలి సమాసములును ‘ రాజే ’ అన్నది తత్సమమై యైనపుడు సాధువులు కానేరవుగదా. కాఁగా నప్పకవి ‘ రాజే ’ శబ్దము లోని ‘ జ ’ కారమును దంత్యముగాఁ గేవలాంఘ్రులు పలుకుట సరికాదని చెప్పటగాని, యహోబలపతి తాలవ్య చజలు దంత్యములగునపుడు వానికి వికృతిత్వము నంగీకరింపరాదనుటగాని సరికాదనుటకు సందేహములేదు.

పయి సందర్భమునుబట్టి తాలవ్యచజలు దంత్యములుగ మాతినంత మాత్రమునఁ దద్భవత్వమును గల్పించుట యాంధ్రమహాకవి సమ్మతమై యున్నదని గ్రహింపవలయును. ఆకారమునందు మార్పేమియు లేకున్నను

నర్థము నందించుక మార్పు కలిగినను దద్భవత్వమును గల్పింపనగునని యధర్వణాచార్యుఁడు చెప్పి నట్టివఱకు వ్రాసియే యున్నాను. (వి. ౪౮)

ఉదా. (తత్సమము) కన్య = అవివాహిత. (తద్భవము) కన్య = లేతది - (తత్స.) గౌరవము = (తద్భ.) గౌరవము = ప్రేమము. మొ.

అర్థము మాఱుటలో సైత మక్షరముల మార్పుకలుగు నప్పటి నె నె కొంత యుక్తియుండును. కాఁగాఁ బ్రకృతివికృతుల యర్థములు రెండిటికిని నే దేని సంబంధము వెలయుచుండును. ఉదా. గౌరవము = గౌరవము ; నిజము = నిజేము మొ.

‘అనుమానము, సంగతి, వైఖరి’ మున్నగు శబ్దముల కర్థమునందు మార్పుకల్గినను వానిని దద్భవములని వాఁడెడి సంప్రదాయము లేదు. అట్టివి కవిప్రయోగములలో నీక్రిందిరీతిని సిద్ధ సమాసమధ్యగతములై యుండుట చేత వానిని దద్భవము లనుటకు వలనుపడదు. కావున నట్టియెడల వర్ణాదేశాదులచేత నాకారమున మార్పుగల్గినపుడు మాత్రమే తద్భవత్వము నంగీకరింపవలెనని (౪౮. విష.) గ్రహింపవలెను. ‘కన్య’ అనుదాని పరిణామ పద్ధతి వేఱు. [(తత్స.) కన్య = (తద్భ.) కన్నియ = కన్య. (ముత్తియము = ముత్యము).] కావున విరోధము లేదు.

మ॥ అరిగాఁ బంచమమేవగించి నవలా లవ్వేశ హిందోళవై ఖరి సూపన్ ...
(వసు. ౧ ఆ. ౧౩౦ ప.).

(2౯. వి.)—అజ్వికృతి.

అవర్ణము కంఠ్యతా సంబంధమున ‘ఒ’ వర్ణముగా మాఱుటగలదు. ఉ. ఫల్లు = పొల్లు; అర్పణము = ఒప్పనము; ఆళి = ఓలి మొ.

తాలవ్య హల్లు మీఁది ‘అ’ వర్ణము “ఎ” వర్ణముగ మాఱుట గలదు. ప్రకృతిలోని హల్లు తాలవ్యమును, దానిమీఁది యచ్చు కంఠ్యమును నగుటచేతఁ గంఠ్యము తాలవ్యమునగు ‘ఎ’ వర్ణము వచ్చుట సహజమేగదా. ఉదా.—శపియించు = సెపియించు; శయ్య = సెజ్జ; శ్రవము = చెవి ; చంద్రము = చెందిరము, శల్కుఁడు = సెల్లుఁడు. దర్శనము = దరిసెనము. వ్యవహారము = బేహారము. భాగ్యము = బాగెము. వ్యథ - వెత, త్యాగము = తేగము. మత్స్యము = మచ్చెము. విద్య = విద్దె. మొ. వ్యవహారాది శబ్దములలోని పరిణామ విశేషములు, ‘౯-౮’ విషయము చేత సాధ్యములగును. న్యాయము = నాయము మున్నగు నలంతి తావులందు ‘౯-౮’ సూత్రమును బ్రకృత సూత్రమును వర్తింపకుండుటయుఁగలదు. ‘శయ్య’ అనుదానికి ‘సెజ్జ’ అనియెగాక ‘సజ్జ’ అనియు వికృతి గలదని కూచిమంచి తిమ్మకవి యుదాహరించెను.

ఆ॥ వె. “శయ్య యనెడిచోట సజ్జ సెజ్జ”

(సర్వలక్షణ సారసంగ్రహము ౧ ఆ. ౪౭ ప.)

సీ॥ “ఉండునేవీట మార్కండేయమునిరాజు,

సజ్జలింగ మనంగశాసనుండు” (కాశీ. సర్వ. ౧ ఆ. ౫౨)

ఈ శ్రీనాథ ప్రయోగము నందలి “సజ్జ” శబ్దము వికృతియేకాదు. ‘సజ్జ’ అను తత్సమ పదమే గలదు.

“సజ్జఁడు = సం-విణ. (అ-ఆ-అ) (1) కవచము తొడిగినవాఁడు (2) అలంకరింపఁబడినవాఁడు” (శబ్దరత్నాకరము)

పయిరీతినె తిమ్మకవి సజ్జశబ్దభవమగు వేటొక ప్రయోగమును సైతము ప్రామాదికముగఁ జూపెను.

చ॥ తళుకుఁబసిండి యోవరులు దంతపుఁబావడ లర్చనాగృహం ।

బులు గుడినీరుమేడలును భోజనశాలలు కెంపుటోడుబి

శ్శలుగరిడిల్ సుశీతల శిలాతలముల్ భువనేశ్వరంబులు

జ్వలజల యంత్రధామములు సజ్జలుదాటి ధరావతీర్ణనై ॥

(సర్వల. ౧. ఆ. ౫౧ వసుచ)

ఇందలి సజ్జశబ్దము శిరోగృహ వాచకమైయున్నది. శయ్యాపరమగు సర్థమున కీచటఁ బ్రసక్తియేలేదని తక్కిన పద్యసందర్భమువల్ల విశేషమగు చున్నది గదా.

“సజ్జ. యు. దే. వి బుట్ట. వై ... ౭ శిరోగృహము. ఉప్పరి గెల్ సజ్జలు చప్పరాలు చవికెల్ వైఁజూడలేదెక్కి (రామా.౬౩.శబ్దర.)

పై కారణముచేతనె యిది ‘సజ్జ’ శబ్దభవమని వైకృత దీపికలో వ్రాయఁబడెను. అట్లగుటచేత ‘అలంకృత గృహము’ లేదా ‘ఆయిత గృహము’ అని యర్థము. శిరోగృహము కట్టిన సిదపఁగదా గృహమాయిత మయ్యె ననఁదగును.

III. ఇవర్ణము తాలవ్యతా సంబంధమున‘ఎ’ వర్ణముగ మాఱుటకలదు. ఉ—శిఖ = సెగ. నిభము = నెపము. విషమము = బేసి - మొ-

IV. ఉవర్ణ మౌష్యతా సంబంధమున ‘ఒ’ వర్ణముగ మాఱుటగలదు. ఓష్య హల్లు మీఁద నీమార్పు చాలవఱకు నియతముగనగును. ఉదా. పూగము = పోక. వకుళము = పొగడ. కుమారుఁడు = కొమారుఁడు - కుంతి = గొంతి, స్థూలము = తోరము.

కం॥ ఋత్వమునకు నిత్వమును నెత్వముసిద్ధించు ... (కవిసం. 3తరం. ౮౪.)
 రిత్వమగును ఋత్వంబు (కవిసం. 3 తరం. ౧౦ ప.)
 సుడితోలఁగు ... (కవిసం. 3 తరం. ౨ ప.)

వ్యా:—ఋత్వమునకు ఇత్యాది—అర్థముస్పష్టము. సుడితోలఁగు ననుటచేత 'అ' కారమునిల్చునని తాత్పర్యము (తెల్లన వ్రాతలో సుడి నిచ్చునపుడు తలకట్టును సైతమువ్రాయుట సంప్రదాయము గదా).

V. ఋవర్ణము, 'అ, ఇ, ఉ, ఎ, రి - రు' అనువానిలో నొకదాని రూపము నొందును. ఋ స్వరూపము తద్భవత్వమున నిలువడని యెన్నునది ఉదా:—

౧. అ - మృత్తిక = మట్టియ, తృతీయ = తదియ, మృత్స్న = మన్ను, వృద్ధి = వడ్డి.

౨. ఇ—శృంగారము = సింగారము, దృఢము = డిటము, చృత్యువు = మిత్తి, గృహము = గీము.

3. ఉ—పృథివి = పుడమి.

౪. ఎ—హృది = ఎద. వృద్ధులు = పెద్దలు. నృత్యము = నెత్తము. గృహస్థుఁడు = గేస్తుఁడు.

౫. రి—ఋక్షము = రిక్క.

౬. రు—ఋషి = రుసి.

౧—'ఋ' అను దానికి 'అర్' అనుదాని వంటి యుచ్చారణము ప్రాచీన కాలమున సంస్కృత శబ్దములలో నుండెడిది. నేటికిని వేదమున నిట్టియు ఉచ్చారణము ప్రసిద్ధమైయున్నది. కావుననే సంస్కృత సంధులలో ఋకారమునకు 'అర్' వచ్చును. (కృష్ణ+ఋద్ధి = కృష్ణర్ధి). వేదేయ స్వరపారాయణమున 'ఋ, ఋ' అనువాని నాంధ్రబాలుకు సైతము 'అరు, అరూ' అనురీతిని బలుకు చుండుట సంప్రదాయమై యున్నది గదా. అందలి రేఫము పరస్థ హల్ సంయోగమున లోపించుట సహజమగుటచేత నట్లులోపింపఁగాఁ బరిశిష్టమగు 'అ' వర్ణము నిలుచుట సహజమగుచున్నది. అట్టి ఋవర్ణములఘువు గనె యుచ్చారణములో నలవాటాగ నుండుటచేత 'తదియ' మున్నగు చోట్లఁ బరహల్లునకు ద్విత్వము నొదవింపదయ్యెనని గ్రహింప నగును. ఇట్టి వికృతి ప్రాకృతమునందును గలదు. 'ఋతోఽత్' (ప్రాకృత ప్రకాశము ౧ పరి. ౨౭ సూ.).

౧. ఋవర్ణమును గొందఱు 'రి' అని పలుకుటయు నుండెడిది. అట్లు పలుకుటలోఁబదాది హల్లు రేఫసంయుక్తమునలె నేర్పడును. అపుడు పదాది సంయోగములోని రేఫము లోపించుట సహజమగుటచేత నదిపోఁగా నాహల్లువై 'ఇ' కారమునిల్చుట సంభవించును. కావుననే హల్లుపై నిల్చిన ఋవర్ణము 'ఇ' వర్ణముగా మాఱుటయుఁ బదాదిని గేనలముగ నున్న 'ఋ' వర్ణము 'రి' అనునదిగా మాఱుటయు సంభవించుచున్నది. అట్టి 'ఇ' వర్ణము 'ఎ' కారమగుటయు విరుద్ధముకాదు గదా(IIIసూ.).

సంస్కృత భాషలోను నీజాతి వికృతిగలదు. (కృ) క్రియతే

(భృ) భ్రియతే. మొ.

ప్రాకృతమునందును బయిరీతి మార్పులుగలవు. "ఇల్ కృపగే" (షడ్భాషాచంద్రిక. ౪౭ పుట) కృపాది శబ్దములలోని పదాదిగత ఋకారమికారమగును. కృపా = కిట; 'ఋరీతి' (ప్రాకృత ప్రకాశము. ౧పరి. ౩౦సూ.) వర్ణాంతరముతోఁ గూడని పదాది ఋ వర్ణము 'రి' అగును. ఋణమ్ = రిణం. మొ.

కర్ణాటము నందును నిట్టివికృతి గలదు. 'ఇదృతః' (కర్ణాటక శబ్దానుశాసనము. ౨పా. ౧౫౮ సూ.) తృణ = తిణ. కృష్ణ = కిష్ణ. 'రిరనుత్తరస్య' (కర్ణాటక శబ్దానుశాసనము. ౨ పా. ౧౫౯ సూ.) పదాది ఋకారము 'రి' అగును. ఋషి = రిసి. ఋణ = రిణ.

౭. అంతకంతకు 'ఋ' వర్ణము 'రు' అనుదానివంటి యుచ్చారణముతోఁ బలుకఁబడసాగెను. నేటికాంధ్రులల్లెపలుకుచున్నారు. కాఁగా నట్టి యుచ్చారణమున దానితోఁగూడిన హల్లురేఫసంయుక్తము వంటిదగును. అందలి రేఫము సహజముగ లోపింపఁగా 'ఉ' వర్ణము ఋకారస్థానమున నిల్చుట సంభవించుచున్నది. పదాదినుండెడి కేవల 'ఋ' వర్ణము 'రు' స్వరూపము తోనె నిల్చును.

ప్రాకృతమునందును నిట్టివికృతికలదు. 'ఋతుగే' (౪౭ పుట-షడ్భాషాచంద్రిక) ఋ తు ప్రభృతి శబ్దములలోని ఋవర్ణము 'ఉ' వర్ణముగా మాఱును. పృథివీ = పుథవీ. మొ.

అరవమునందును నిట్టివికృతిగలదు- 'ఋ వర్ణము రు అగును.' (నన్నూలు ఎలుత్తు అధికారము, పదవియల్ ౨౦ సూ.) ఋషి = ఇరుడి. ఇందుఁ దమిట సంప్రదాయము వొప్పున షకారస్థానమున డకారమునిల్చెను. రేఫమునకు ముందు 'ఇ' వర్ణముగమ మయ్యెను.

'వ ట్రులు విరమణ మొందుశౌరి ఋషులకు శశ్వత్ ...' (అముద్రిత మగు ఛందోదర్పణము) అనియిట్లు ఋవర్ణమునకు 'రు' వర్ణముతో యతిచెప్పఁ

కం. ఓత్వ మెచయును నుత్వం । బౌత్వ మునకు నోత్వంబగు నైత్వం
 బేత్వమగు సుమశ రాసనమధనా. (కవిసం. 3 తరం. ౯ ప.)
 సీ. ఐ ఔల కయి యవులగును ... (కవిసం. 3 తరం. ౧ ప.).

బడెను. కవిప్రయోగములు దొరకనందున నది సరికాదని ముద్రణములలో
 దిద్దివేసిరి.

వ్యాఖ్య—ఓత్వమిత్యాది “ఓ = ఉ. ఔ = ఓ. ఐ = ఏ, అయి.
 ఔ=అవు” అనియగును-తుల్యన్యాయమున జరుగు మఱికొన్ని వికృతులకును
 వీనికిని నుదాహృతు లీక్రింద విశదీకరింపబడును.

VI. ఎవర్ణము ‘ఇ’ వర్ణముగా మాటును. ఉ. సం దేహము=సందియము.

VII. ‘ఐ’ అనుదానికి ‘ఏ’ ‘అయి’ అగును—‘ఏ, ఐ’ అను వర్ణములు
 కంఠ్య ములును, చాలవ్యములును నై యున్నవి. ఐకార ముచ్చారణములో
 ‘అఇ’ అనురీతిగ వినబడుట ప్రసిద్ధమే. అట్టిస్వర సంహితలో యకారము
 చేరగా ‘అయి’ అనురూప మేర్పడుట సహజమేగదా. ఉదా:-నై రము =
 వేరము. వైద్యుడు = వెజ్జు. వైశాఖము = వేసఁగి. వైత = పయిట. కై న
 ర్తుడు = కయివర్తుడు. కైకయి = కయిక. దైవము = (దయుయము=)
 దయ్యము. ఇట్టి వికృతి ప్రాకృతమునందును గలదు. (చూ. క్రిందు)

“ఐతపత్” (౧ పరి. 3౫ సూ.) పదాదినున్న ‘ఐ’ కారమేకారము
 నిత్యముగానగును. నై త్యం = సేచ్చం “దై త్యాదిష్వఇ” (౧ పరి. 3౬సూ.)
 దై త్యాది శబ్దములలోని ఐకారము ‘అఇ’ అనురూపమునందును - దై త్యః=
 దఇచ్ఛో. మొ.

VIII. ఓకారము ‘అ, ఉ’ అనురూపముల నందుట గలదు. ఉదా.
 సంతోషము = సంతసము. మాక్తికము = ముత్తియము. ఓకారము కంఠ్యము
 నోష్ఠ్యమును. అకారము కంఠ్యము. ఉకార మోష్ఠ్యము.

IX. ఔకారము ‘ఆ, ఓ, అవు’ అనురూపములనందుట కలదు. ఔకా
 రము కంఠ్యము నోష్ఠ్యమును. ఆకారము కంఠ్యము. ఓకార మోష్ఠ్యము
 కంఠ్యమును. ఔకార ముచ్చారణమున ‘అఉ’ అను నాకారముతో నుండుట
 ప్రసిద్ధము. అట్టిసంహిత నడుమ వకారము నిలువగా ‘అవు’ అనురూప
 మేర్పడుచున్నది. అచ్చులసంహితలో వకారము నిల్చుట కన్నడము నందును
 దమిటము నందును గలదు. అ + అన్=అవన్ = వాడు. (తమిట) పర +
 అరశు = పరవరశు = ఇతరరాజు, (తమిట) మను + ఇన = మనువిన (కన్న
 డము). తిరు + ఆరాధనము = ‘తిరువారాధనము’ అని పాండురంగ మాహా

త్యమునందలి ప్రయోగమును బట్టితెనుఁగులోను నట్టి వకారాగమ మరుదుగ ప్రవేశించినదననగును. వ్యావహారి కాంధ్రములో 'పూరు' మున్నగు వాడుకలు ప్రసిద్ధములై యున్నవి. ఉదా. క్రాంచము = కొంచేము, ప్రాథ = ప్రోడ. చౌపది = ద్రోవది. గౌరవము = గారవము, యావ నము = జేవ్వనము (జవు + వనము).

ప్రాకృతము నందును నిట్టివికృతిగలదు. 'బౌతఓత్' (ప్రాకృత ప్రకాశము ౧ ప. ౪౧.సూ.) బౌకారమున కోకారా దేశము నిత్యముగా నగును. కాముడి = కోము ఈ ; " పౌరాదిష్వఉ " (ప్రాకృ. ప్ర. ౧ ప. ౪౨ సూ.) పౌరాది శబ్దములలోని బౌకారమునకు 'అఉ' అను నాదేశమ గును. పౌరః = పడరో. 'ఆచగౌరవే' (ప్రా. ప్ర. ౧ప. ౪౩). గౌరవమ్ = గారవం - గడరవం. మొ.

X. 'ఐ ; బౌ' లును 'అయి, అవు' లును వరుసగఁబరస్పరమును మార్పు నందును. అట్టిమార్పువాని యుచ్చారణస్థితిని బట్టియే కలుగుచున్నదనుట స్పష్టము, కావుననే యాంధ్రశబ్ద చింతామణికర్త 'వాయిరపుర్వక్రతమా' అని యిట్లుద్వివిధముగను వ్యాఖ్య చేయుటకు వీలుగసూత్రించి యుండెను. ఉదా - అయి = ఐ— సహితము = సయితము = సైతము. సహించు = సయించు = సైంచు = సైఁచు. కవిత = కయిత = కైత. ఐకి 'అయి' వచ్చు టకు—కై కయి = కైక = కయిక, ప్రాకృతము నందును "అయిఐ, (షడ్భా. ౧౦౮ పుట) అయిసహి = ఐ (అఞి) ఐసహి " అచియిట్టిపరిణామము గలదు.

అవుకి 'బౌ' వచ్చుటకు—అగు = అవు=బౌ. రాసాత్తుఁడు = రఉతు= రవుతు = రౌతు. చతుః = చడి = చవు = చౌ. చతుర్థి = చ + ఉతి = చవుతి = చౌతి. బౌకి, అవువచ్చుటకు - యావనము=జేవు + వనము = జేవ్వనము. మొ. (దవు=దవు=దౌ, ఆంధ్ర)

XI-౧. ద్విత్వము పరమగునపుడు ముందటి దీర్ఘము నిత్యముగా హ్రస్వమగును. ఉ. ఆశ్చర్యం = అచ్చెరుపు. ఆర్య = అయ్య. లాక్ష = లక్క.

XI-౨. హల్సం యోగమునకును బూర్ణ బిందువునకును ముందటి దీర్ఘము కొన్నియెడల మాత్రము హ్రస్వమగును. ఉ. కార్యము = కర్జము. కాంస్యము = కంచు. ఆందోళము = అందలము. ఆమాతకము = (ఆంబ్ర తకము) అంబాళము. హ్రస్వమురామికి:—గృహస్థుఁడు = గేస్తుఁడు. పా త్రము = పాత్రలు. ప్రాథమిక = పాడ్యమి. జ్యోతిషము = జోస్యము.

XI-3. పూర్ణ మొకప్పుడు ఖండమగుటయుఁ గలదు. అపుడు ముందటి దీర్ఘము హ్రస్వముకాదు. ఇట్టి వికృతులు కేవలము సుచ్చారణ

గీ. ప్రాస్వవర్ణంబులగును దీర్ఘక్షరములు (కవినం. 3 తరం. 3 స.)

సౌలభ్యాపేక్షచేతనే సంభవించును ఉ. కాండము = కాండ. యంత్రము = ఏతము.

XI-a. ప్రాకృతములోను ద్విత్వపరక దీర్ఘము నియతముగా ప్రాస్వము కావలెనని “దీర్ఘస్య ప్రాస్వతా నిత్యా, సంయుక్తో త్తరతాయది” (ప్రాకృతమంజరి. ౪ పరి. ౧ సూ) అను వృత్తికారవచనము చెప్పుచున్నను నట్టి యెడల దీర్ఘము నిల్చుటయే బహుళముగ నగపడుచున్నది. ప్రాస్వము వచ్చుట యరుదయియున్నది. ఉ. ఏకమ్ = ఏకం. ఏతావత్ = ఏత్తిఅం. ఏతస్మాత్ = ఏత్తో. ఏతస్మిన్ ఏత్తహ. ఏవ = ఏవ్వ. కుట్టిమమ్ = కోట్టిమం. గృహీతుమ్ = గ్రేత్తుం. గృహీతవ్యమ్ = గ్రేత్తవ్వం. యోగ్యః = జోగ్గో. నపమల్లికా = ణోమాల్లిక. నుదతి = ణోల్లగి. దైవమ్ = దేవ్వం. ప్రేమ = పేన్ముం. విదిత్వా = వేత్త్వాణ. శయ్యా = శేజ్జా. సేవా = సేవ్వా. స్తోత్రమ్ = స్తోత్తం. సామ్యః = సోమ్మో. భవిష్యామి = హోస్సామి. యావనమ్ = జోవ్వణం. సీలమ్ = శేల్లం. ప్రాస్వమగుట క్వాచిత్కము, రాజ్యమ్ = రజ్జం. ప్రాకృత ప్రకాశములో సంయోగము పరమగునపుడు ముందున్న యచ్చు లోపించునన్న పాఠమే యీసందర్భమున సంతటను గలదనియు దీర్ఘము ప్రాస్వమగునన్న పాఠము లేదనియు వ్రాయబడియున్నది.

“ (సంయోగే పరేసర్వత్ర పూర్వస్యాచోలోపః (ప్రాస్వశ్చ). యథా - నాస్తి = ణత్థి. సంక్రాంతిః = సంక్రంతీ. నిష్క్రాంతః = ణింక్రంతో. ఆర్తః = అత్తో.) ఏతతోష్ఠకాంతర్గతః పాఠోనసార్వత్రికః ” (ప్రాకృత ప్ర. - ౪ పరి. ౧ సూ.). కాఁగానట్టి ప్రాస్వము సూత్రస్థ బహుళ శబ్దము చేతనే సంపాదింపఁదగినదని యభిప్రాయమెన్న నగును. “ జడణ అడం = (యమునాతటః) బహుళ గ్రహణాత్ నాఇత్యత్ర ప్రాస్వ త్వమ్ ... ” (ప్రా. ప్రకా. ౪ పరి. ౧ సూ.). ఇట్లు సంయోగ పూర్వస్థలములలో ప్రాస్వము రాకుండుట ప్రచురమైయుండుటయు సంయోగపూర్వకత్వము లేనపుడును ప్రాస్వము వచ్చుచుండుటయు నరయఁగా నయ్యది తెనుఁగు లోని నియమమువంటిది కాదనివిశదమగుచున్నది.

XII. వ్యాఖ్యః—ప్రాస్వేత్యాది - కొన్నియెడల దీర్ఘము ప్రాస్వ మగును. ఈవిషయమున నిట్లుగ నెన్ననగును. ఏకాధిక గుర్వక్షరములు వరు సగ నొకపదములోనున్నపు డుచ్చారణసౌలభ్యమునకయి వానిలో నొక గుర్వ క్షరమగు దీర్ఘము ప్రాస్వమగును. ఉదా. కస్తూరి = కస్తురి. వాహ్యళి = వయాళి, అమావాస్య = అమవస. నారాచము = నారసము. ఆకాశము =

౧. శ్లో. కుత్రచిచ్ఛబ్దభేదేషు । భవేత్పర్యస్తలింగతా. (వికృతివివేకము)

౨. సీ. అ, ఇ, ఉలేకారంబు లాదేశములు ముంబు । లాగమంబులుసృధ
మైక వచన । మునకు ... (కవినం ౩ తరం - ౪ పద్య)

౩. గీ. చెందు డుమువు లొక్క కొన్ని పదంబుల కురగభూష.-(కవినం ౩
తరం ౩ ప)

౪. గీ. తద్యవముదేవమనుజశబ్దంబులైన । నుడుగు నొక్కొక్కచోట
డుమాగమంబు. (కవినం ౩ తరం ౪ ప)

ఆకసము. ఆధారము = ఆదరువు. కుమారస్వామి = కొమరసామి. మాలా
కారి = మాలకరి. స్వర్ణకారి = సొన్నారి, సొన్నరి. సంతోషము = సంత
సము. ఏకాంతము = ఏకతము. పరీక్షించు = పరికించు. మొ.

XIII. దీర్ఘము తరువాతి హల్లు ద్విరుక్తమగుటయు నట్టియెడల నాదీర్ఘ
మునకు ప్రాస్వము వచ్చుటయుఁగలదు. ఉదా. నీవారము = నివ్వరి. మానన =
మన్నన. ఇట్టివానిలోని ద్విత్వము కొన్నియెడలఁ గాలక్రమమున నుచ్చారణ
ములోఁ దేలుచు లోపించుటయుఁగలదు-ఉ, నివరి. ఇట్లే వెనుక నుదాహరించిన
రీతిని గొన్ని యెడల దీర్ఘమూరక తేలి ప్రాస్వమగును. (2౯-XII.) ఉ. రాహు
త్తుఁడు = రవుతు.

పము సందర్భమును బట్టి తెల్లులోని ప్రాస్వద్విత్వములు సన్నియోగ
శిష్టములని చెప్పవచ్చును - ఇట్టినియత సంబంధము ప్రాకృతమున లేదు. ఉ. సే
వా = సేవా. యశావనమ్ = జోవ్వణం - నీలమ్ = ణేల్లం. మొ. (Xla చూ.)

(౧౦.) వ్యాఖ్య. ౧ కుత్రచిడిత్యాది - ప్రకృతి లింగములు వికృతిలో
నూఁటుటయుఁగలదు. ఉదా - చీరము = చీర; కపిలము = కవిల. తాతుఁ
డు = తాత. మొ.

౨. 'అ, ఇ, ఉ, ఎ, అనునవి స్త్రీప్రత్యయములై' శబ్దములతుదిని
నిల్చును. ఉదా. ముస్త = ముస్తై; శ్రవము = చెవి. మొ.

౩. వికృతుల తుదిని 'డు, వు, ము' అనునవి నిల్చుటయుఁ గలదు.
ఉదా. ఈర్ష్య = ఈరసము. మొ.

౪. మహద్వాచకములకును 'డు' రాకపోవచ్చును. ఉదా - భటుఁడు =
బంటు. మొ.

తెనుఁగుభాషలోఁ బదము తుదిని 'అ, ఇ, ఉ, ఎ' అనునవి నిల్చుటయు
వానిని స్త్రీసమములని వాడుటయుఁ గలదు. "వికృతౌ సర్వేశబ్దాః, క్లీబ
సమాః స్త్రీసమాశ్చ నాన్యేస్యః, క్లీబసమా అమహద్వత్, స్త్రీవత్ స్యః స్త్రీ

సమాః ” అనియిట్లుచింతామణి కర్తచెప్పియున్నాడు. వైనివ్రాసిన ‘అ’ మున్నగునవి కొన్నిశబ్దములకుఁ గేవలము స్త్రీసమత్వవివక్షతో స్త్రీప్రత్యయములగుచు శబ్దాంతమున నిల్చుచున్నవి. ప్రత్యయస్వరసంధి నిత్యముగాన నట్టిస్త్రీ ప్రత్యయములు ప్రకృతుల తుదినినిల్చుచున్నవి. ఉ. నిశ్రేణీ = నిచ్చెన. అర్ఘము = అగ్గువ. త్యాగము = తెగువ. హింగువు = ఇంగువ. తాతుఁడు = తాత. కాకము = కాకి. కుద్దాలము = గుద్దలి. నీవారము = నివ్వరి. చంపకము = సంపఁగి. మానుషుఁడు = మానిసి. శ్రవము = చెవి. సంధి = సందు. భటుఁడు = బంటు. వీణ = వీణె. ముస్త = ముస్తై. పట్టము = పట్టె. త్రికము = తీఁగె. కాష్ఠము = కట్టె. (‘కదువ’ శబ్ద మచ్చ తెనుఁగు కావ్యములలో నగపడమింజేసి యది తత్సమముగనె సాధింపఁబడెను). ఇట్టి స్త్రీసమములందుఁ బారిభాషికలింగమనఁబడెడి సంస్కృతభాషాప్రసిద్ధలింగము గలదనియు దానిపద్ధతి చొప్పుననె తాత బంటు నిచ్చెన మున్నగు నాచ్చిక శబ్దములకును దత్త ద్వాచ్యవ్యక్తు లందలి సత్వరజస్త మోగుణములలోని సత్వోపచయ సత్వాపచయ సత్వసామ్యములను లోకమువి వక్షించుటలోని భేదములచేతనె వరుసగాపుంస్త్రీనపుంసకత్వము లేర్పడిన వనియుఁ జెప్పవచ్చును. కానిలింగ మర్థాశ్రితమని కుదుర్చుట కాపద్ధతి సంస్కృత పండితులచేఁగల్గింపఁబడెనని తలంచికాఁబోలు నట్టిపద్ధతి యందలి యగుచిచేత నాంధ్ర వైయాకరణు లాంధ్రశబ్దములను బుంలింగసమములు, నపుంసక లింగసమములు, స్త్రీలింగసమములు ననివ్యవహరింప సాగిరి. పుంలింగ వాచక సంస్కృత సమశబ్దముల యాకారము గలవియనఁగా డుమంతములగు తెనుఁగు శబ్దములు పుంలింగసమములయు, నట్లేనపుంసకలింగ వాచక సంస్కృతసమ శబ్దముల యొక్క యాకారముతోనున్న ననఁగా ముప్రత్యయముతోఁగూడినవి నపుంసకలింగసమము లనియు నట్లే స్త్రీలింగవాచక సంస్కృతసమశబ్దముల యాకారములతోనున్న ననఁగాఁ బ్రథమైకపచన లోపముతోనున్న శబ్దములు స్త్రీసమములనియు వ్యవహరించియున్నారు. కాఁగానాచ్చిక శబ్దములను బున్నపుంసక స్త్రీలింగ వాచకములనివాడుట సంప్రదాయముకాదు. ఇంకవానిని బుంలింగసమములు నపుంసక లింగ సమములు స్త్రీ లింగసమములు ననియె వ్యవహరింపనగును. తద్భవములందు లింగవ్యత్యాసము బహుశముగఁగల్గుచుండును. ఉ. ఈర్ష్య = ఈరసము, తాతుఁడు = తాత. భటుఁడు = బంటు మొ. మఱియుఁ గొన్ని సంస్కృత శబ్దములు స్త్రీ లింగ వాచకాదు లైయున్నపుడు వానివికృతులును స్త్రీ సమాదులే యైయున్నను స్త్రీప్రత్యయాకారములగు స్వరములు మాఱుటయుఁ గలదు. ఉదా. ముస్తా = ముస్తై ; నిశ్రేణీ = నిచ్చెన ; మొ.

మఱివిభక్తిలోప | ములగునదములు తద్భవంబులగుఁ గొన్ని ! (కవిన.)
3 తరం-౧౦౦ ప.

కొన్ని చోట్ల స్త్రీప్రత్యయములై నిల్చెనని సూరకవ్యాదులంగీకరించిన “ అ, ఉ, ” మున్నగు వానిచరిత్రమును వేఱునూర్ణమున నూహించుట కవకాశము కలుగుచున్నది. అట్టిచరిత్రము ననుసరించి యీక్రిందిరీతిని సూత్రించుచున్నాను.

వ్యాఖ్య:—మఱిత్యాది - కపిలము మున్నగుచోట్ల విభక్తిలోపమున ‘కపిల’ మున్నగు తద్భవము లేర్పడునని యర్థము. వానిచరిత్రమిట్లుూహింప నగును.

I. సంస్కృతశబ్దముల నాంధ్రులు వాడుటలో “చీరము” మున్నగు వాని తుదినున్నము వర్ణము మున్నగాఁబలుకఁబడుటయు నయ్యది క్రమక్రమముగాఁదేల్చిపలుకఁబడుచు నానాటికి నశించుటయు సంభవించుటచేతఁ గొన్నిటికి స్త్రీసమత్వ మంగీకరింపఁబడుచున్నదని యూహింపనగును. (అరవభాషలో ముప్రత్యయము చోట మకారవ్యంజనము నిల్చుటయుఁ గన్నడమునను వ్యావహారికారవమునను తెల్లువాడుకలోవలెఁ బూర్ణానుస్వారము నిల్చుటయు సంప్రదాయము.) ఉదా. చీరము = చీరం = చీర; కుండము = కుండ; కపిలము = కపిల; ఫలకము = పలక; ఫనసము = పనస; శ్యామలము = చామన; లవము = రవ. కవినంశయ విచ్ఛేదమున ‘ఉవిద’ బ్దముశే ‘అ’ ప్రత్యయాయాతంమని చెప్పఁబడెను. కానిదానియందలి ‘అ’ వర్ణము ‘యువతీ’ శబ్దమునందు జరిగిన వర్ణవ్యత్యయమున సిద్ధించె ననుటలెస్స.

II. ప్రథమా విభక్తియగు ముప్రత్యయము ‘వు’ వర్ణముగా మాటుటయుఁ గొన్నిచోట్ల దాని మొదటి ‘అ’ కారము స్వరశక్తిచే నుకారమగుటయుఁ గలదు. మవలు రెండును నోష్ఠ్యములు. వకారమునకుఁ గల పాక్షికమగు నానునాసిక్యమును వివక్షించునపు డను నాసికమగు మకారమునకు వకారము కేవల సన్నిహితము కాఁగలదు. కావుననె నై మార్పు తత్సమములందును గలదని సూరిగారు సూత్రించిరి. ఉదా. ధర్తువు, కర్తువు, వర్ణవు, అర్థువు. వీనిలోఁ గొన్నిటియంద నాంధ్రాక్షరములు వెలయుచుండుట చేత వానికిఁ దద్భవత్వ మ సంభవమగుటంజేసి వానికిని వానిని బోలువానికిని దత్సమత్వమే యాంధ్రవైయాకరణులచే సంగీకరింపఁబడు చున్నది. ప్రకృత సూత్ర లక్ష్యములగు ‘కసువు’ మున్నగువాని యందన్ననో ముప్రత్యయ మకారము వకారమగుటయేగాక యితర వర్ణ వికృతులును నుండుటచేతను నీశబ్దము లచ్చతెలుఁగుఁ గాన్యములలో వాడఁబడియుండుటచేతను వీనికిఁ

దద్భవత్వ మభ్యుపగత మగు చున్నది. ఇంక ముప్రత్యయాంతములెయనఁ దగు నీ తద్భవముల నపుంసకలింగ సమత్వము విస్తృత మగుటయు వీనికి స్త్రీ సమత్వ వ్యవహారము కల్గుటయు వింతయననగును. ఉదా. ఘాసము = కసవు ; ఉత్తరము = ఉత్తరువు, భరము = బరువు ఆధారము = ఆదరువు, సత్రము = సత్తరువు, సులభము = సుళువు, హితము = ఇతవు. మొద. ఇట్టి వానిపై మరల 'అ' అను స్త్రీప్రత్యయము నిల్పుటయుఁ గలదు. హింగువు = ఇంగువు = ఇంగువ. అర్ఘము = (అర్ఘవు) = అగ్గువ. మొద.

III. పయి సూత్రముచొప్పున మువర్ణకము పువర్ణముకముగా నూటిన పిదపఁ గొన్నియెడల నట్టి వకారము నిత్యముగ లోపించుటయు దానిపై నున్న 'ఉకారము' పూర్వాచ్చుతో నిత్యముగా సంధించుటయుఁ గలదు. పదము లో నితుది హల్లగుట చేతను, నల్పప్రాణ మగుటచేతను, నుకారద్వయమభ్య వర్తియగుట చేతను నచటి వకారము లోపించుట స్వాభావికమే యనఁద గును. ఉ-తేజము = (తేజవు) = (తేజ+ఉ) = తేజు. 'కసవు' మున్నగు పూర్వ సూత్రపులక్ష్యములె స్త్రీసమములను నపుడు వీనినట్లు వ్యవహరించుట కైము త్యన్యాయ సిద్ధముగునుగదా. రూపము = రూపు, రూపము = ఉరువు, నీరము = నీరు, ఈరసము = ఈసు, కాచము = గాజు, కాచము = కాసు, కపింజలము = కవుఁజు, అంబకము = అంబు, అంచలము = అంచు, శబ్దము = సద్దు, సుభ గము = సొబగు, యామము = జాము, కాలము = కారు, కుబ్జము = గుజ్జు, వేత్రము = బెత్తు, కళంకము = కళంకు, మీనము = మీను, నాదము = నాదు, వాదము = వాదు, శీతము = నీతు, పట్టము = పట్టు, అంగము = అంగు, ఇట్టివెల్ల 'ఉ' ప్రత్యయాంతములుగాఁ గవిసంశయ విచ్ఛేదమున నుదాహ రింపఁబడి యున్నవి. (3 తరంగము. ౪-౫. పద్యములు)

(౮౧.) కొన్నియెడలఁ బదాది రేఫమునకు ముందు, దాని మీఁది స్వరమువంటి స్వరమే చేరుట కలదు. ఉదా. రథము = అరదము, రాజు = అరుసు, రూపము = ఉరువు. ఇట్టి యాగమములు వచ్చుసంప్రదాయము తమిళమునందు సార్వత్రికమై యున్నది. సంస్కృత పదముల పదాదిని యకారమునకు ముందుగ 'ఇ' కారము నిల్పుటయు రేఫమునకు ముందుగ అ, ఇ, ఉ అనువానిలో నేదే నొకటి నిల్పుటయుఁ దమిళమున నవ్యభిచరిత మగు విధియైయున్నది. రంగము = అరణ్యమ్, రాముఁడు = ఇరామన్, రూప ము = ఉరువమ్, లక్షణము = ఇలక్కణమ్, లోభము = ఉలోబమ్, (నన్నూల్, ఎలుత్తు అదిగారమ్, పదవియల్ - ౨౧ సూ.) ప్రాకృతములలో వలెనే తమిళమునందును, సంస్కృత పదమునకు వైకృత రూపముండునపు డింక నద్దాని తత్సమరూపమును వాడుట ప్రాచీన సంప్రదాయమే కాదు.

గీ వగవ వర్ణంబు లేకభవమునఁ జెలఁగు (కవిసం. 3తరం-౧౧వ.)

సీ. పొల్లులోఁగుఁ బదాంతపొల్లులఁబరమేశ- (కవిసం. 3తర-౪వ.)

(౧౨.) ఒక్క చో రేఫమునకుఁ బూర్వమందుండెడి యక్షరము మీఁది స్వరము లోపించి సంయోగమేర్పడుటయుఁ గలదు. ఉ. కిరీటి=క్రీడి, కురవకము=క్రోవి, కర్పూరము = కప్పరము = కపురము = కప్రము, (అబ్బురము = అబ్రము, అదుగుచు = అద్రుచు. అచ్చాంధ్ర.)

(౧౩.) అనునాసికములమీఁది స్వరమునైత మొకప్పుడు లోపించుట కలదు. ఉదా. సముద్రము = సంద్రము, పనితము = పంతము. (పందెము)

(౧౪.) స్వరము స్వపార్శ్వస్థ స్వరముల బలిమిచేతఁ దత్సారూప్యము నందుచుండుటయుఁ గలదు. దీనినె స్వరశక్తియని వాడుదురు. ('vowel harmony' అని యాంగ్లమున వాడుదురు.) ఉదా. తురుష్క = తురక, పూర్నిమ, పున్నమ, చతుర్థి=(చఉద్ది) చవుతి=చవితి (వాడుక), ఉత్తరము = ఉత్తరువు, భుజంగుడు = బొజగు, గ్రామణి = గామిడి, మానుషుడు = మానిసి, ముకుళ = మొగడ, బాంధవ = బందువు, చతురంగము = చదరంగము, చతురము = చదరము, బాలిశుడు = పాలసుడు, మొద.

—హల్వికృతి—

(౧౫.) వ్యాఖ్య—వగవేత్యాది:—పదాదినర్ణము మాత్రము తఱుచుగా నిల్చును. పదాంతపొల్లు లోపించును. పదాదిగతములు కానట్టి యక్షరములయందు వక్తకును శ్రోతకును సాధారణముగ శ్రద్ధ తగ్గుచుండుట సహజము. పదాదినందు నొకటి రెండక్షరములతోడనే సామాన్యముగాఁ దత్త్వదార్థము తోచుచుండుటచేతఁ దక్కిన వర్ణములందట్టి యశ్రద్ధ కలుగుట వింతకాదు. అట్టి యశ్రద్ధచే వానిని దేల్చి పలుకుచుండుటచేత సాధారణముగా వర్ణలోపము సంభవించుచుండును. ఈరీతిని వర్ణములు లోపించునపుడచటి యలవాటులోనున్న వర్ణముల లోపమును బూరించుటకయి వానిచోట ననుస్వారముగాని పూర్వస్వర దీర్ఘముగాని (ముందు విశేషపఱుపఁబడును.) సంభవింపనేరవు, ఉదా - వాక్కు = వా, రాట్టు = రా, రాజు=రా, కానసము = కాన, పారావతము = పారువము, తామరసము = తామర, దేవాలయము = దేవళము, సంభ్రమము = సంబరము. విజ్ఞాపనము = విన్నపము, ప్రగ్రహము = పగ్గము.

—లోపవికృతి—

(౧౬.) అట్లుగాక, ఉచ్చారణ, సౌలభ్యాపేక్ష, ఉచ్చారణత్వర, అస్పష్టశ్రవణము, నాయాదేశములలోని ముఖయంత్రములందలి కొన్ని లోప

సీ" "హయల కాదేశ మచ్చులగును" - (కవినం.కత. ౪౪.)

ములు, కొన్ని వర్ణములయత్పత్తిలోఁ గాని పలుకుబడిలోఁగాని వెలయు బల హీనత, మున్నగు కారణములచేత నపదాదినేగాక పదాదియందును హల్వర్ణ లోపము సంభవించుచుండును. అట్లు లోపించిన హల్లులవై నుండుస్వరములు పూర్వాచ్చులతో మేళితములగుటలోనవి సాధారణముగాఁ బూర్వాచ్చును దీర్ఘముగా మార్చుచుండును. కాఁగానచటి వర్ణమును బలికెడి యలనాటు నందు గలకాలవ్యవధి పూర్వాచ్చునకు మాత్రాధిక్యము నొదవించుటచేత గతార్థమగును. పదాదివర్ణము లోపించునపుడట్టి లోటు కనఁబడనేరదు గాన నట్టియెడ మాత్రాధి క్యాదులు కలుగుటకుఁ బ్రసక్తియై యుండదు (దీనికి మున్నందుఁ జూపఁబడెడిలోప స్థలములెల్ల నుదాహృతులు కాఁగలవు). ఉదా. ఉపహారము = ఉప + ఆరము = ఉపారము.

వ్యాఖ్య. హయేత్యాది:—హయలు లోపింపఁగావాని మీఁదియ చ్చులునిల్చునని యర్థము.

(౮౭.) హకారము మహాప్రాణమగుటచేత నుచ్చారణసౌలభ్యా పేక్షచే దటుచుగ లోపించును. (చూ. విష. ౯౦) అట్లు లోపించుటలోఁ బదాదీతరస్థలములందుఁ బై రీతిని బూర్వాస్వరమునకు దీర్ఘము తఱుచుగా సంభవించును. ఉదా - ఉపహారము = ఉపారము. మహారాజు = మారాజు. సహజము = సాజేము. సహాయము = సాయము. గ్రహము = గాము. మహానసము = బానసము. గృహము = గీము. ముహూర్తము = మూరుతము. గృహస్థుఁడు = గేస్తుఁడు.

కొన్ని శబ్దములలోని కవర్గీయములు హకారముగా మారిన విదపఁ బయిరీతి వికృతి కలిగెనా యని యాలోచింప నగును. ఉ. ముఖము = మొహము = మోము. సగము = సహము = సాము. 'మొహము సహము' మున్నగు నవి గ్రాంథికాంధ్రమున లేకున్నను వ్యావహారి కాంధ్రమున వెలయుచునే యున్నవి. ఇంకను సుఖము = సుహము, మేఘము = మేహము మున్నగు ననేక స్థలము లిట్టివి పాడుకభాషలోఁ గలవు. (ఇట్లే కేవల త్వరితోచ్చారణమున శవర్ణముచోట సైతము హకారము వ్యావహారి కాంధ్రమున వెలయుచున్నది. చదివేశాడు = చదవేశాడు. మొ.) గ్రాంథికాంధ్రము నందును ప్రాకారము = ప్రహారి మున్నగుచోట్ల నిట్టి వికృతి యగపడుచునే యున్నది.

తమిళ భాషలో హకారస్థానమున 'క' కారము నిల్చునని నన్నాలు వ్యాకరణమునఁ జెప్పఁబడెను. (పదప్రకరణము. ౨౦ సూ.) మోహమ్ = మోకమ్. నేటి కాలమునఁ దమిళ పండితులు సైతమిట్టి హకారస్థానజన్య

గీ. సున్నచొలఁగు - (కవిసం. 3 త. ౨ ప.)

సీ. నెరసున్న, లరసున్నలగు నొక్కయ వసరమున (కవిసం. 3 త. ౧ ప.)

కకారమునేగాక యెల్లకకారములను హకారముగ నుచ్చరించు చున్నారు. కహలుసమానస్థానికము లగుటచే నిట్టి మార్పులు సహజములై యనఁ దగును.

వర్ణాంతర లోపము నందును బూర్వస్వర దీర్ఘమగపడుచున్నది. దీర్ఘ పూర్వకత్వమున నాదీర్ఘమై నిలుచును. ఉదా. జీవితము=జీతము. కరండము=కరాటము. నిరభ్యవహారి=నిరాబారి = (నిరాహారి ప్రకృతికమనుట కంటె నిదియై లెస్స.) వ్యవహారము = బేరము. పదాదిని హకార లోపము మాత్రమే కలుగును. హిమము = ఇవము. హితము = ఇతవు. హేలలు = ఏలలు. హంస = అంచ. హనుమ=అనుమ. హరణము = అరణము. హరితాశము = అరిదశము. హర్షము = అరుసము. పదాది హకారలోపము తమిళమునందును గలదు. హిమమ్ = ఇవమ్.

(౧౮౮.) “పూను, పొడవు, పొందు, పొనరు, పొసఁగు,” అను శబ్దములందలి పదాది పకారము లోపించుట గలదు. ద్రావిడభాషాంతరమగు కన్నడ సంప్రదాయము చొప్పున నట్టి పదాది పకారము హకారమగుచు లోపించెనాయని యాలోచింపవలసి యున్నది ‘నీలుగు, నెగయు’ అను శబ్దముల పదాది న కారము లోపించుట గలదు, ద్రుతసంధిలో నివి పదాది నకారకము లను తలంపున వీనికి హలాదులను వాడుక కల్గె నాయనియాలోచింపవలసి యున్నది. పదాదినున్న యకారమునకు సైతము లోపము పయి రీతి నరుదుగ నగపడును. ఉదా. యశము = అసము. యవతి = ఉవిడ. యుక్తుఁడు=ఉత్తుఁడు. యకార మల్ప ప్రాణముగాన తేలిపోయి లోపించుట సహజమే. లోపమురాని శబ్దములలోఁ దాలవ్య సంబంధమున నయ్యది తఱుచుగ జకార మగుచున్నది. యముఁడు = జముఁడు. యజ్ఞము = జన్నము. యుక్తి = జిత్తు. యత్నము = జతనము. మొ.

(౧౯౯.) ద్విత్వములో నొకహల్లు లోపించి ముందటి స్వరమునకు దీర్ఘము వచ్చుటయుఁ గలదు ఏతత్సమాన న్యాయమునఁ బరహల్లునకు ద్విత్వమువచ్చి ముందటి దీర్ఘము హ్రస్వమగుటయుఁ గలదు. ద్వివిధ స్థలములందును, బూర్వాక్షరమున కుచ్చారణమునఁ గలయూఁది పలుకు నలవాటునకు భంగము కలుగకుండుటకయి యట్టిమార్పుగలుగుట సహజమునఁ దగును. ఉదా-పుష్పము = పుష్ప = పూవు. నీవారము = నివ్వరి. మాననము=మన్నన (చూ.2౯ XIII) స్నేహము = నేలము = నేయము. నెయ్యము.

సీ. ఎత్వము లఘుత్వము భజించుదానికి

నాదేశ మియ యగు నళిక నేత్ర (కవినః 3 తరం ౪ ప)

సీ. కత్వహత్వ ములకు యత్వ మాదేశమా (కవినం 3 త. ౬ ప)

వ్యాఖ్య: (౯౦.) సున్నేత్యాది-ఉచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచేతః గొన్ని యెడల సున్నలు తేలి (యరసున్న లగుటయు) లోపించుటయుఁ గలదు

ఉదా. తరంగము = తరగ (దీనిలో నర్థబిందువు కోశములలోఁ జూపఁ బడుచున్నది. ఆపక్షమున 'తరంగ' అనునది తత్సమము తద్భవమునునై యుండు ననఁదగును. తరంగ అనునది తద్భవ మాత్రమెయగును.) ఏకాంతము = ఏకతము. (కాంత = కాత. ఇది కవినంశయ విచ్ఛేదమునఁ జూపఁ బడినది. కాని యిదియే కోశమునందును లేదు-) కూశ్మాండము = గుమ్మడి. మాతంగుఁడు = మాదిగ. ఆమృత్రణము = ఆమతి. మొ. అంతఃపురము' మున్నగు చోట్ల 'అంతిపురము' అనియిట్లు విసర్గము లోపించుటయుఁ గలదు.

వ్యాఖ్య: (౯౧) ఎత్వము ఇత్యాది—అర్థముస్పష్టము. వీణ = వీణె = వీణియ; ఘటిక = గడియ; సందేహము = సందియము. మొ.

ఇయ (ఇ + అ = ఎ) కు 'ఎ' వచ్చుట సహజముగాని 'ఎ' అనుదానికి 'ఇయ' వచ్చుట సహజముకాదు. కావున వీణికాశబ్దమునుండి వానిని సాధించుకొనుట యుక్తము.

అపదాదిస్థ ములగు 'క, చ, త, ర, వ, హ' అనువర్ణము ల రుదుగలోపించి స్వర శేషము లగుటయుఁ గలదు. వీనిలో 'క' కారము పదాంతమున లోపించుట, చాలవఱకుఁ దఱచుచుగ నగపడుచున్నది (౯౭ వి.) అట్టియెడ నేర్పడు సఁహితలోని యచ్చులు సంధింప కుండుటయు నాంధ్ర భాషా సంప్రదాయానుసారముగ నాయచ్చుల నడుమ సాధారణముగ యకారమే నిల్చుటయుఁ గలదు. క్వాచిత్కముగ నన్యద్రావిడభాషా సంప్రదాయము చొప్పున నకారము నిల్చుటయుఁగలదు. ఇకారపూర్వకస్థలమున యకారమునిల్చుట పాక్షికమైయుండ 'ఇ' కారమును క్రోసియకారము నిల్చుటయుఁ గ్వాచిత్కముగ నగపడుచున్నది. ఇక యకారము నిలువని పక్షమున నచటి స్వరద్వయమును (ఇ + అ) సంధించి 'ఎ' కారముగ మాటును. తాలవ్యమగు 'ఇ' కారమును గంఠ్యమగు 'అ' కారమును గలిసి కంఠ్యతా లవ్యమగు 'ఎ' కారముగ మాటుట సహజమెగదా. (వచ్చి నాఁడు = (నకారములో పమున) వచ్చి + ఆఁడు = వచ్చాఁడు = వచ్చేడు - మొదలగు వ్యావహారిక రూపము లీవిషయమున మంచి నిదర్శనములని చెప్పవచ్చును.

ఉదా:—క కారలోపము—ఘటిక = గడియ, గడి. దీపిక = దీవియ, దీవె = దివ్వె. దీర్ఘిక = డిగ్గియ, డిగ్గె. మల్లిక = మల్లియ, మల్లె. పేటిక = పేటియ, పెట్టె. మాక్తికము = ముత్తియము = ముత్యము, ముత్తెము. ఛురిక = సురియ, సురె. వీటిక = వీడియము = వీడ్యము, వీడెము = విడెము. వర్ణకము = వన్నియ + వన్నె (రంగు). (ప్రత్యయమను నర్థమునందు 'వన్నె' అను రూప మగపడదు-) ('వన్నియ' అనుచోటి 'ఇ' కారము యకార తాలవ్య తాబలమునఁ గల్గియుండును). మాలిక = మాలియ = మాలె. వీణిక = వీణియ వీణె, భూమిక = బూమియ = బూమె. పుత్రిక = బొట్టియ = బొట్టె. మృత్తిక = మట్టియ = (మట్టి) కన్యక = కన్నియ = కన్నె, కన్య. కటకము = కడియము = కడెము. కుంచిక = కుంచియ = కుంచె. కంఠిక = కటియ = కంటె. అంకిక? = అంకియ = అంకె. దండక? = దండియ = దండె. పట్టిక = పట్టియ = పట్టె, కోకిల = కోయిల. ఘటీకారము = గడియారము.

చ కారలోపము:—మరీచము = మిరియము. ఫింఛిక = పించియము = పించెము. ఇది పింఛాశబ్ద భవము కాదు.

తకా లోపము:—చతుర్థి = (చ + ఉ + తి) = చవుతి. చతుష్కము = (చ + ఉ + కము) చవుకము.

రేఫ (రకార) లోపము:- ఉష్ట్రము = (ఉష్ట్రము = ఒంటియ.)

వకార లోపము:—దైవము = (దైయము, దయియము) = దయ్యము (అయి + యును = అయ్యు)

హకారలోపము:—పరిహాసకము = పరియాచేకము = (పరి + ఆచేకము =) పరేచేకము (పారిజాతకోశము). సహితము = సయితము. సైతము. సందేహము = సందియము (సందెము, అనురూప మగపడదు) సహించు = (సయించు) = (సైంచు) = సైచు. రాహుత్తుడు = (రా + ఉత్తుడు) రవుతు = రాతు. స్నేహము = (నే + అము = నేయము) = నెయ్యము (విష. ౮౯).

ఇట్లు పదమధ్యమునందలి వర్ణము లోపించి స్వర శేషమగుట ప్రాకృతమున మిక్కిలి ప్రచురము. కానియట్టి యచ్చులనడుమ వకారాగమము వచ్చుటలేదు. యకారాగమము మాత్రము 'అ' ద్వయమధ్యమున వచ్చునని కొందఱుచు 'అ' వర్ణపరకత్వ మాత్రమునఁ గల్గునని కొందఱును జెప్పిరి.

“యశ్రుతిరః” (షడ్భా - ౧-౩-౧౦) ప్రాయోలుగిత్యాదినా కాదినాం లోపేనతి (క గ చ జ త ద ప య వలు లోపింపఁగా) యోఽవశిష్యతే 'అ' వర్ణః-సః అవర్ణాత్పరో లఘుప్రయత్న తర యకారశ్రుతిర్భవతి, ఉదా—

గీ॥ అనుఁగులగుఁ గ్రిందిమిఁది సంగాక్షరములు (కవి-3త-౨వ.)

వచనమ్ = వలనమ్ = వయనం, మకుటః = మడటో, ఇచటయత్వములేదు.
“యత్వమవన్తే, (చండవ్యా-3 విధానము- 3౯. సూ.) క కార వర్గతృతీయ
యో రవన్తే స్థితయోః యత్వం భవతి, కాకాః = కాయా. నాగాః = నాయా.
(కవచి దన్యత్రాపి-) పిబతి = పియ్య. ”

వ్యాఖ్య:—(౯-౨.) అనుఁగు లిత్యాది—సంగాక్షరములు = విజా
తీయములగు సంయుక్తాక్షరములు. అనుఁగులగును=సజాతీయములుగాఁ బరిణ
మించును. ఈద్విత్వమి క్రింద మా గ్ధాంతరమున సాధింపఁ బడుచున్నది.

—సంయుక్తవికృతి—

సంయుక్తవర్ణములలో నొకహల్లు మాత్రము నిల్చి తక్కిన హల్లు
లుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచేత లోపించును. పదాదీ తరస్థలములలో లుప్తశే
షము ద్విరుక్తమగును. సంయుక్తములలో నొకహల్లుమాత్రమే నిల్చునపుడు
తత్ పూర్వవర్ణమున (పదాదీయందొట్టి ప్రక్రియ కావశ్యకతయేలేదు.) కుచ్చా
రణమున నలవాటయియున్న గౌరవమునకనఁగా నూనికకు భంగమునచ్చును
గాన నట్టిగౌరవమునకు లోపములేకుండ నట్టి లుప్తశేషహల్లునకు ద్విరుక్తి
వచ్చుట కేవలము సహజమైయున్నది. ద్విత్వమును సంయోగమయైనను నదిభిన్న
ప్రయతోచ్చార్య మాణ హలంతర సంయోగమువలె శ్రమజనకము కాదు.
ఉదా. లాక్ష = లక్క, లక్ష్మీ = లక్ష్మిమి; లచ్చి; లక్ష్మణుఁడు = లక్ష్మమనుఁడు

కూచిమంచితిమ్మకవి క్షకారముతో హలంతరము కూడియుండే నేని
యచట ద్విరుక్త క కారాదేశము రానేరదని యీక్రిందిరీతిని జెప్పి
యున్నాఁడు.

తే॥ గీ. సరవితో శబ్దమధ్యావసానములను

క్షౌకు ద్విత్వ క కారంబు గదిసినిలుచు

నాక్షకారంబుతోడ హల్లంటెనేని

రాదుద్విత్వ క కారంబు రాజభూష (సర్వల. -౧ ఆ. 3౪ ప.).

‘లక్ష్మమనుఁడు; లక్ష్మిమి’ మున్నగుచోటులలోని ‘క్ష’ అనుదాని
యందలి మకారము వేఱుగ నిల్చుటచేత నచట విరోధములేదనఁ దగును.

తద్భవములలోని ద్విత్వములకుఁ బయిరీతిని యుక్తి కల్పించుట ప్రాకృత
వ్యాకరణ మార్గాను సారియైయున్నది.

“ఉపరిలోపః క గ డ త ద ప ష సామ్” (ప్రాకృత ప్రకాశము. 3 పరి.
౧ సూ.) (సంయోగములోని మొదటి క కారాదులు లోపించును.) ‘అధో

గీ॥ క్రూరయాక్మోకచోఁదొలంగకయ యుండు (కవినం. 3 తరం. ౨౫)

మనయామ్' (ప్రా. ప్ర. 3 పరి. ౨ సూ.) (సంయోగములోని పరస్థితమన యలు లోపించును) “సర్వత్రలవరామ్” (ప్రా. ప్ర. 3 పరి. 3 సూ.) (సంయోగములో నెచటనున్నను ల వ రలు లోపించును.) “శేషాదేశ యోద్విత్వ మనాదా” (ప్రా. ప్ర. 3 పరి. ౫౦) (పదాదీతరస్థలము లందలి లుప్త శేషాక్షరమునకును నాదేశాక్షరమునకును ద్విత్వము వచ్చును. ఉ. మార్గో = మగ్గో; మొ.)

ఉచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షాకృత మగుటచేత నీద్విత్వ పద్ధతి కేవల ప్రాకృత భాషా మాత్ర స్వభావము కాదని యెన్ననగును. తమిళ కర్ణాటము లందును నిట్టి పద్ధతి గలదు. నన్నాలు నందును (తమిళ వ్యాకరణము) గర్ణాట శబ్దాను శాసనమునందును నిట్టి పద్ధతి సూక్తింపఁ బడియున్నది. విస్తర భీతి నిటఁ జూపలేదు.

కవిజనాంజనకర్త వై యడిదము సూరకవి గారి రచనమును సరిగ గ్రహించిన ట్లగపడదు. అతఁ డుదాహరించిన గుమ్మడి శబ్దమునందలి ద్విత్వ మునకు మార్గము చూపఁబడలేదు. ఒక్కక్షకారమునకు మాత్రమే ద్విత్వ కకార మాదేశింపఁ బడినది. మఱియు ‘అధోయత్వస్య చైత్వంస్యాత్’ అను దానిచే నెత్వము వచ్చునపుడు కన్నెమున్నగు వానిలోని నకార ద్విత్వమునకు మూల మగపడదు.

వ్యాఖ్య:—క్రా రేత్యాది—కొన్ని యెడల సంయోగములోని క్రూరవడి లోపింపదని యర్థము, తద్భవపదములలో రేఫ పరకసంయోగము మాత్ర మరుదుగఁ బదాదిని బదమధ్యమునను నగపడుచున్నది. ఉదా. క్రొంచము = కొంచ, కొంచ. గృధ్రము = గద్ద. చౌపది = చోవది. ప్రతిజ్ఞ = ప్రతిన. ప్రాకారము = ప్రహరి. ప్రాయశ్చిత్తము = ప్రాచి తము. ప్రతనము = ప్రాత. ప్రేరించు = ప్రేరేచు. ప్రేను. ప్రేముడి. ప్రాపము = ప్రాపు. ప్రబలించు = ప్రబలు. యంత్రము = జంత్రము. సముద్రము = సంద్రము. సంభ్రమము = సంబ్రము. కర్పూరము = కప్రము. కిరీటి = క్రీడి. వర్తులము = వల్తువ. కురవకము = క్రోవి, పదమధ్య మందు రేఫేతర సంయోగములును నరుదుగ నగపడుచున్నవి. ఉదా.—కస్తూరి = కస్తూరి. పటోలి = పొట్ల. జ్యోతిషము = జోస్యము మొ.

గీ. “ద్విత్య వర్ణంబులకును పుడి దిమయొండె
క్రిందిదియ యొండె తొలగును —” (కవిసం. ౩ తరం. ౩ ప.)

(౯౩.) వ్యాఖ్య ద్విత్యత్యాది:—పయిరీతిని వచ్చిన ద్విత్య వర్ణములలో నొకటి లోపించుటయుఁ గలదు. లుప్తశేషమునకు వచ్చుద్విత్యమును గాలక్రమమునఁ దేల్చి పలుకు నలవాటుచే నొకహల్లు లోపించుట సంభవింప నగును. ఉదా—కక్షపాల = కక్కపాల = కకపాల. ఇష్టిక = ఇట్టిక = ఇటిక. తాంబూలము = తమ్మలము = తములము. అంబ = అమ్మ = అను. వాహ్యళి = వయ్యళి = వయాళి. మాణిక్యము = (మానిక్యము) మానికము. మొ. మానిక్యమును పదము వాఙ్మయమున నగపడదు. వాడుకలో ‘మాణిక్యం వంటి’ అనురీతి ప్రయోగము గలదు. తాంబూలాది శబ్దములలోని సున్న ౯౪ విషయము చొప్పున మకారమగుచు ద్విత్యము నందుచున్నది.

(౯౪) సంస్కృత శబ్దములలోని నకార పూర్వక మకారమును బిందు పూర్వక బకారమును మకార ద్వయముగ నేర్పడును. మకార సంబంధముచే నిచటి నబలు మకారములగుట సహజమే గదా. వర్గీయ సంయోగములోఁ దుదివర్ణము నిల్చి పూర్వవర్ణము లోపించుట సహజమ (౧౦౨ విష.) గుటచే బకారవిషయమునిందు వేఱుగ సూత్రింపఁకతీరదయ్యెను. ఉదా-ఉన్తాదము = ఉమ్తాదము. ఉన్తత్తము = ఉమ్మెత్త. తాంబూలము = తమ్మలము. అంబ = అమ్మ. కుంభకారి = కుమ్మరి. అంబకము = అమ్మ. జంబు = జమ్మ. తుంబి = తుమ్మి. కంబి = కమ్మి. కుసుంభము = కుసుమము. (కుసుమ్మము అనునది వాడుక నుండి నానాఁటికి నశించి యుండును.) ఈసూత్రముచే సాధింపఁబడు లక్ష్యములలోని బిందు వుచోట మకారముండుట సంస్కృత సంప్రదాయ మగుటచే నీలక్ష్యములు వెనుకటి పద్ధతి చేతనే సాధ్యములగుచున్నవే యని శంకింపరాదు. సంస్కృత సమ పదమధ్యములందు పరసవర్ణాదేశము నిల్చుట యాంధ్రవైయాకరణ సంప్రదాయము కామింజేసియు నట్టి యనునాసికములచోట బిందువు నిల్చుటయె యాంధ్రకవి పండిత సంప్రదాయమగుటం జేసియు (౭౮విష.) నీసంధర్భమున నట్టి సున్న యనునాసికముగఁ బరిగణింపఁ బడు ననుటకును, నచటివర్గీయ సంయోగములోని మొదటి హల్లు లోపింపదనుటకును, ఉన్తాదము = ఉమ్తాదము. ఉన్తత్తము = ఉమ్మెత్త, మున్నగు వాని సిద్ధికిని నియ్యది వేఱుగ సూత్రింపఁ బడెను. మాతంగము మొదలగు శబ్దములలోని ‘జ్ఞ = ంగ’ అనుదానికిని ‘సింగము’ మొదలగు శబ్దములలోని ‘ంగ’ అనుదానికిని, బ్రాసమైత్రి సంగీకరించి మహాకవులు ప్రయోగించుటయె సంస్కృత సమశబ్దములలోఁ బరసవర్ణానునాసిక స్థానమున సున్న నిల్చుట యాంధ్రపండిత సిద్ధాంతమును

టకుఁ బరమ ప్రమాణ మనఁదగును. మఱియునట్టి. (శాంతా =) శాంతాది శబ్దములలోని 'ంత' మొదలగు వాని నాంధ్రలాక్షణికులు బిందుయతుల కుదా హరించుటయుఁ బ్రమాణాంతరముగ నెన్నఁదగును.

'జ, ఞ' వర్ణము లచ్చాంధ్రమున లేమింజేసి వానిచోటఁ దత్సమ పదములలోఁ బూర్ణ బిందువె నిల్చును. ఉదా. అక్కిక = అంకియ = అంకె. అక్కుశము = అంకుసము. హిక్కువు = ఇంగువ. అక్కుషము = అంగు టము. కక్కేళి = కంకేళి. ఇక్కాలము = ఇంగలము. కిక్కుత్ = కించు. కాక్కు = కాంచి - కంచి. అక్కులము = అంచు. మక్కుము = మంచము. మంచము. పక్షరము = పంజరము = పంజరము - మాజ్జి = మాంజి = ముంజి. 'ణ న' లు తెనుఁగులో నున్నను దద్భవసంధర్భమునఁ దత్సమము లందు వలెనె వానిచోట ననుస్వారమె నిల్చును. ఉ - క్కణిక = కంఠిక = కంటియ = కంటె. ఘణ్ణ = ఘంట = గంట. కుణ్ణము = కుండము = గుండము. అస్తః పురము = అంతః పురము = అంతిపురము. ఆన్దోళము = ఆందోళము = అందలము. గ్రన్ధి = (గంధి) కంతి. కొన్నియెడల మకార స్థానమునం దును నున్నయె నిల్చుట గలదు. స్తమ్భము = స్తంభము = కంబము, తంబము. ఉమ్బరము = ఉంబరము = ఉంబు. కొన్నియెడల బిందువుచోటి 'జ' కారము 'న' కారరూపమున నిల్చుటయుఁ గలదు. పక్షాశత్ = పంచాశత్ = (పక్షాన) పనన. సంజ్ఞ = సంజ్ఞ (సజ్ఞ) = సన్న. (బాల క్రీడలలో 'సజ్ఞ' అనువాడుక కలదు). ప్రాకృత భాషలోనిట్లు నున్నవచ్చుట పాక్షికమైయున్నది. "యయితద్వర్గాస్త్యః" యయి ప్రత్యాహార వర్ణములు పరమగుచుండఁగాఁ బదమధ్యమునందలి బిందువు వికల్పముగా వర్గపంచమ మగును. (ప్రాకృత ప్రకాశము. ౮ పరిచ్ఛేదము. ౧౭ సూ). సంస్కృత మున నిది పదాంతమునఁ బాక్షికమును సమాన పదమధ్యమున నిత్యమును నయి యుండఁగాఁ బ్రాకృతమున నిట్లుసమాన పదమధ్య మందును పాక్షికత్వ మంగీ కరింపఁబడెను. శక్కా = సక్కా = సంకా. మ్ణః = సంఠో = సన్దో.

(౧౫.) సంయోగములోని లుప్త కేషము దీర్ఘపూర్వక మయ్యెనేని సంయోగపరకత్వమునఁ గల్గు గౌరవము సంభవింపకున్నను గౌరవక్షతి లేదు గాన నట్టిచోట్లఁ గొన్నియెడల ద్విత్వము కలుగ కుండుటయుఁ గలదు. అట్టి యెడల ద్విత్వము వచ్చునపు డాదీర్ఘము వెనుకఁజెప్పినరీతిని ప్రాప్తమగును. (వి. ౭౯. XII) ఉదా. రుద్రాక్ష = రుదు రాక. ధాత్రి = దాది; పరీక్షించు = పరికించు. మొ.

గీ॥ బొట్టు ద్విత్వంబు లాగమంబులగుశబ్ద ।

సరళతకుఁగొన్ని యెడలను జంద్రమాళి

(కవినం. 3 తరం. ౪ పద్య.)

(౯౬.) కొన్నియెడల సంయోగములోని లుప్తశేషము ప్రాప్త్య పూర్వక మయియున్నను ద్విత్వము నందకుండుట గలదు. ఉ॥ సప్త = సత. సపత్ని = సవతి. ప్రతిజ్ఞ = ప్రతిన. మాణిక్యము = మానికము. నీని కిని మొదట ద్విత్వరూపము లుండియు నానాటికిఁ దేల్చిపలుకఁబడుట చేత (౯౩ వి.) నశించెనా యని నాలోచింప వలసియున్నది. ఆపక్షమున నీ సూత్రమునువిడువ వచ్చును. 'ఇట్టిక = ఇటిక, కక్కపాల = కకపాల' మున్నగు చోట్లను వచ్చిన ద్విత్వము నానాటి కేక శేషత నందినదనక తీరదుగదా. (౯౩ విష.)

(౯౭.) వ్యాఖ్య:—స్పష్టార్థము. ఉదా. కేతకి = కేదరి. వక్ర = వంకర. నిద్ర = నిద్దుర. మొ.

ఇందలి 'శబ్దసరళతకు' అనుదానిని బట్టి ప్రకృతిపదములో ననునాసి కాది బిందు బీజములు లేకున్నను శబ్దముసరళముగా వినఁబడుటకై యూరక బిందువు చేర్పఁబడునని యర్థముచేసిన పక్షమునఁ బయి యుదాహృతులు లక్ష్యములు కాఁగలవు. సంయోగ పూర్వాక్షర గౌరవము కాలక్రమమున తేలిపోయినపుడే పరస్థ శిథిలసంయోగము వికర్ష వికృతినందును (౧౦౭. విష.) గాన వక్రశబ్దమున సంయోగ పూర్వాక్షర గౌరవ స్థాపనమున కయి బిందువు వచ్చెనని చెప్పరాదు. ఇంక 'శుల్కము = సుంకము' మున్నగుచోట్ల సంయోగములో నొక హల్లు లోపింపఁగాఁ బూర్వాక్షర గౌరవార్థమై పరస్థ లుప్త శేష హల్లునకు ద్విత్వము వచ్చుటకు మాటుగా వాని నడును సున్న నిల్చుట క్వాచిత్కముగా నగపడుచున్నది. అట్టియెడల ద్విత్వాక్షరోచ్ఛారణము కన్న బిందూచ్ఛారణము సుకుమారతా గుణా ధాయకమై సరళముగానుండు నను పద్ధతిచే నట్టియెడల నరుదుగా బిందువు వచ్చుటయుఁ గలదని యుక్తిచెప్పుట సహజముగా నుండును. ఇక్షువు = ఇంచు. వర్ధకి = వడ్రంగి. ఉష్మిక = ఒంటియ. పిష్టము = పిండి. స్వత్వము = సొంతము. స్పర్ధ = పంతము. కర్పూరము = గంబూర. వ్యాఘ్రము = వేడి. పూర్వాక్షర ద్విత్వము సున్నకు మాటుగవచ్చు సంప్రదాయము ద్రావిడ భాషాభేదములలో నగపడుచున్నది. (చూడు ౩౬౪ విష.) ఈరీతి 'ధక్క = డంక' మున్నగు తద్భవములందును నగపడుచున్నది.

ఇక “కేతకి = గేదగి. వక్ర = వంకర” మున్నగువోట్లను వచ్చునున్నతును బీజములేకపోలేదు. సంస్కృత భాషలోని యలవలును స్వరములును బాక్షికముగ సాను నాసికములై యున్నవని వైయాకరణులు చెప్పియున్నారు. అట్టి యానునాసిక్యమే యరుదుగ నిట్టియను స్వారాగమమునకు బీజము కానోపును. “అను నాసికా౨ ననునాసికా భేదేన యవలాద్యధా” “సనవవిధో౨పి (అచ్) ప్రత్యేక మనునాసికత్వా ననునాసికత్వా భ్యాంద్విధా” (సిద్ధాంతకాముది)

‘గేద గి’ శబ్దమునందే గాక యిట్టి బిందువు స్థలాంతరములను గలదు. వై శాఖము = వేసగి. చంపకము = సంపగి. భటుడు = బంటు. పీఠము = పీఠు. మూక = మూగ. మొ.

‘నిద్ర = నిద్దుర’ అనునపుడు వర్ణ వికర్ణము వచ్చుటచే దక్షార ద్విత్వమునకుఁ బ్రసక్తి లేకుండుటంజేసి ‘నిదుర’ అనియేర్పడుటయే సహజము. అట్లయినను దత్తత్య పూర్వాక్షర గౌరవ వాసనచే నిట్లరుదగు ద్విత్వము కల్గెనని యెన్నునది. (౧౦౭ విష.)

“బొట్టు ద్విత్వంబులు...” అను ప్రకృత సూత్రమునకు సూరకవి ‘లక్క’ అనుదాని నుదాహరించుట సరికాదు. లాక్షాశబ్దములోని క్షకార సంయోగముచోట “అనుఁగులగు...” అనుదాని చేతనే ‘క్క’ అనునది సిద్ధించుచుండఁగా నచటి ద్విత్వమును శబ్దసరళతకు వచ్చిన దానినిగఁ దలంచుట యుక్తము కాదుగదా. ఇది సూరకవిగారి దోషము కాదనియు లేఖకాది కృతమనియు నెన్నునగును.

కవిసంశయ విచ్ఛేదముగోని మూడవతరంగ మందలి తద్భవౌదాహృతులు ఛందోబద్ధములు కామింజేసి లేఖకాది కృతములగు ప్రమాదము లందుండుట వింతకాదు. ఇట్టి వింకనుగలవు. “అనుఁగులగును...” (౨ప.) “ద్విత్వైక వర్ణములు...” (౧పద్య.) “తద్భవంబజ్విభక్త్యైకతన్...” (౪ ప.) అను వానియర్థము విశదపడునట్లుగ నుదాహృతు లీయఁబడనే లేదు. (కాంత) = ‘కాత’ (కవిసం.) ఇది యే కోశముననులేదు. ఒక్క = ఒక్కఁడు. నాణెము, (కవిసం.) వీని ప్రకృతులు చూపఁబడలేదు.

(౧౮.) కొన్నియెడల సంయోగములోని హల్లు లోపించునపుడు లుప్తశేషమునకు ద్విత్వము సంభవించుటయేగాక, దానిమీఁది స్వరము లుప్తవ్యంజన సజాతీయముగ మాటుటయుఁగలదు. ఓష్ఠ్యమగు వకారములోపించు నపుడచటి కంఠ్యమగు ‘అ’ వర్ణము కంఠోష్ఠ్యమగు

‘ఓ’ వర్ణముగమాలును. ఉదా. స్వర్ణము = సొన్నము ; త్వక్కు = తొక్కు ; త్వర = తొర ; స్వరము = సొరము ; స్వము = సొము ; స్వత్వము = సొత్తు ; ద్వయి = దోయి. ద్వారము = దోరము ; ద్వికము = దుగ ; ద్విపటి = దుప్పటి ; (తుదిరెండిటను ‘ఇ’ కారమును ‘ఉ’ కారమైనది.) యజ్వ = ఒజ్జ. ‘య, శ’ మున్నగు తాలవ్యములు లోపించునపుడు కంఠ్యమగు ‘అ’ కారము కంఠ్యతాలవ్యమగు ‘ఎ’ కారముగ మాలును. ఉదా. మత్స్యము = మచ్చెము ; వ్యవహారము = బేహారము ; వ్యథ = వెత ; ఆశ్చర్యము = అచ్చెరుపు ; భాగ్యము = బాగెము. త్యాగము = తేగము ; అన్యము = అన్నెము ; పుణ్యము = పున్నెము ; విద్య = విద్దె ; కన్య = కన్నె. ఈ విధికొన్ని యెడల ప్రవర్తింపదు. ఉదా. యశము = అసము ; స్వామి = సామి. (వాడుకలోసోమి (నాయుడు) అనియున్నది) ; న్యాయము = నాయము ; శ్యామ = చామ ; శ్యామాకములు = చామలు ; శ్యామలము = చామన ; ఖాద్యము = కజ్జము (వాడుకలో ‘కజ్జెము’ అందురు) ; కావ్యము = కబ్బము ; నిశ్చయము = నిచ్చయము ; నిశ్చలము = నిచ్చలము మొ. (చూడు ౭౯ II. IV. వి.) భిన్నతావికృతిచేత (వి ౧౦౩) పున్నియము, విద్దియ, కన్నియ, అను రూపములు సిద్ధించిన పిదప వానిలోని యకారవ్యంజనము లోపింపగా (వి. ౮౭. ౯౧.) నిల్చు (పున్ని + అము) మున్నగు వాని నిత్య సంధిచే “పున్నెము, కన్నె, విద్దె” మున్నగునవి యేర్పడెనని ప్రక్రియ చూపుట కవకాశమున్నను ‘అన్నెము, బాగెము’ మున్నగుచోట్ల ‘అన్నియము, బాగియము’ మున్నగు రూపములె లేమింజేసి యట్టి ప్రక్రియను జూపుట కవకాశములేదు గాన నీ రీతిని “ఎత్వము”ను సంపాదించుటయె యుచితము. ఇక, ‘పున్నియము’ మున్నగునవి (౧౦౩-౧౦౭ వి) భిన్నతావికృతిచే బుణ్యము మున్నగువాని నుండియె సంభవించెనని చెప్పకతీరదు. మఱి యుఁబున్నెము మున్నగు ప్రకృత సూత్రసాధ్యములు తప్పఁ దక్కిన ‘డిగ్గె’ మున్నగునవి వెనుక వ్రాసిన రీతిని (విష. ౯౧) ‘డిగ్గియ’ మున్నగువాని నుండియె (డిగ్గి + అ = డిగ్గె) సంభవించెననియుఁ జెప్పక తప్పదు. ‘డిగ్గె’ మున్నగు వానిని బ్రకృత సూత్రముచే సాధింప శక్యము కాదుగదా. ఇక ‘డిగ్గె’ మున్నగువాని నుండియె ‘డిగ్గియ’ మున్నగునవి సయితము కల్గెనని చెప్పుటకు పలనుపడదు. మొదట ‘దీర్ఘి కా’ది శబ్దములనుండి ‘డిగ్గె’ మున్నగునవి కల్గెననుటయె సంభావ్యముకాదు. తర్వాత ‘ఎ’ అను దానినుండి ‘ఇయ’ అను నదిగల్గెననుట యంతకన్నను సంభావ్యముకాదు. ‘ఇయ’ నుండియె ‘ఎ’ అను నది వచ్చెననుట (ఇయ = ఇ + అ = ఎ ౯౧ విష.) కేవలము సంభావ్యముగ నుండును. కావున సూరకవి చెప్పిన, ‘ఎత్వమున కియ యాదేశమగు’ అను

(౧౦ విష.) నది సరికాదు. కావుననే చింతామణి కర్తయాచ్ఛిక శబ్దములందు సైతము 'ఏదంతతాచ నామ్నా మన్యతస్యా మియాంతానాన్తుని' చెప్పి యున్నాడు.

(౧౯.) సంయోగములోని హల్లులకు వైకృతవిధులు పర్యాయముగఁ బ్రవర్తించుటయుఁ గలదు. ఇదిమండల భేదములందలి న్యవహార భేదమునఁ గల్గి కవుల వాడుకకెక్కి యుండు ననఁదగును. I కొన్నియెడల సంయుక్తముల లోపము పర్యాయముగ నగును. II కొన్నిచోట్ల లోపభిన్నతలు పర్యాయము గనగును. III కొన్ని యెడల భిన్నత వచ్చునపుడు సైతము ద్విత్వబిందువులు పర్యాయముగ నగును. IV ఏక విధమగు సంయోగమే (శబ్దభేదములందు) భిన్న భిన్నవికృతుల నందును. ఉదా.

I లక్ష్మీ = లచ్చి, లక్కిమి ; లక్షణము = లచ్చనము, లక్కనము.

II అగ్ని = అగ్గి, అగిని; నర్తకుడు = నట్టువ ; ముహూర్తము = మూరుతము; చిత్రములు = చిట్టలు; చూత్ర = జూతర; కార్యము = కర్జము, కారియము ; చంద్రుడు = చందురుడు ; చంద్రము = చేంద్రము; చంద్రముడు, చందమామ ; ద్వారము = దువారము, దోరము; గర్వము = గరువము; గర్వి = గబ్బి.

III నిద్ర = నిద్దుర; నక్ర = వంకర.

IV లక్ష్మీ = లచ్చి, లక్కిమి ; లక్ష్మణుడు = లక్కుమనుడు ; లక్షణము = లక్కనము ; లచ్చనము; భిక్షము = బిచ్చము ; కక్ష = కచ్చె ; లాక్ష = లక్క; అక్షము = అక్కు ; అక్షయము = అక్కజము; ఊరము = కారము; క్షేమము = సేమము ; త్యాగము = తేగము. నిత్యము = నిచ్చ ; ఆర్య = అయ్య; కార్యము=కర్జము, కారియము; యజ్ఞము=జన్నము; ప్రజ్ఞలు పగ్గెలు.

(౧౦౦.) సంయోగములో సంతస్థోష్ఠములు తఱచుగ లోపించును. మాణిక్యము = మానికము; ఖాద్యము = కజ్జము; ఖర్జూరము = కజ్జూరము; కర్పూరము = కప్పూరము. ధాత్రి = దాది; చూర్ణము=సున్నము; స్వర్ణము=సొన్నము; ప్రసాదనము = పసదనము; ద్వయి = దోయి; కోష్ఠము = కొట్టు; నిశ్చయము = సిచ్చయము; ప్రశ్నము = పన్నము; శ్రేష్ఠి = సెట్టి; స్కంధము = కందము; స్థరుడు = మరుడు; చిహ్నము = చిన్నె; బ్రహ్మ=బమ్మ; పుష్పము = పువ్వు; స్వత్వము = సొత్తు; యజ్ఞ = ఒజ్జ; శుల్కము = శుంకము; స్పర్శవేధి = పరుసవేది; అల్పప్రాణములగు సంతస్థములు సకారమును గుచ్ఛారణమున బలహీనము లగుటచేతను రేఫ హకారములు శ్రమాసాదక

సీ. జ్ఞ, ణ ల ల నత్వంబునంభవించు (కవి 3 తరం ౬. ప)

ములగుటచేతను నర్థాంతర సంయోగమున నీనిలోపము సహజమై యుండును. తఱచుగా ననుటచేత “కార్యము = కర్జము; ద్వితీయ = విదియ; క్షేమము = సేమము; సంధ్య = సంజ; వింధ్య = వింజ”; మున్నగుచోట్లఁ బై విధికి విసరిత ప్రవృత్తి కల్గుచున్నది. ప్రాసది = ప్రోవది, ప్రాథ = ప్రోడ, మున్నగు చోటులందు సంయోగమే నిల్చుచున్నది. తద్భవములలోనే గాక దేశ్యము లందు సయితము రేఫ పరక సంయోగము మాత్రమే పదాదినిగలదు. ‘స్వారి’ అను వకార పరక సంయుక్త దేశ్యపద మొక్కటి మాత్ర మగపడు చున్నది. ‘కర్జము’ అనునది తప్పఁ దద్భవములలో రేఫ పూర్వక సంయోగ మెచ్చటను నగపడలేదు. “సంధ్య = సంజ; వింధ్య = వింజ” మున్నగు చోటులందు దకారము శేషించిన దన్నను జకారము రావచ్చును. (ద్యూతము = దూదము = జూజము) దకారమునిల్చు నపుడు ‘సందే’ అను రూపమును వెలయుచున్నది. ‘మత్సరము’ అనుచోటఁ బ్రకృతియందే దంత్య చకారము నంటి యుచ్చారణ ముండుటచే నచట దంత్య చకారద్వయమునిల్చుట స్వాభావిక మనఁదగును. (మచ్చరము)

ప్రాకృతము నందును నిట్టి పద్ధతియెగలదు. ‘వర్గే’ (చండవ్యా. వ్యంజనవిధాన. 3 సూ.) వర్గాక్షరము పరమగునపుడు పూర్వస్థమగు వ్యంజనము లోపించును. “వర్గాదవర్గ్యమ్” (చండవ్యా. వ్యంజన విధాన. ౫సూ) = వర్గాక్షరములకుఁ బరమగు వర్గేత రాక్షరము లోపించును.

(౧౦౧) అంతస్థోష్ఠములు పరస్పరము సంయోగించు నపుడు హ, ర, య, ల, వ, స, లు త్తరోత్తరము బలీయములై నిల్చును. హకార రేఫములు శ్రమాపాదకము లగుటచేఁ దద్భవములలో నవి సర్వదాలోపించునని యెఱుంగునది. ఉదా - శ్యామ = చామ; సస్యము = సస్సెము; నిశ్రేణి = నిచ్చెన; శ్రవము = చెవి; స్వరము సారము; స్వర్ణము = సొన్నము; శ్రీరంగరాజు; సిరంగరాజు, శ్రుతి = సుతి; స్వామి = సామి; గర్వము - గర్వి = గబ్బి; వ్యాఘ్రము = వేఁగి; కావ్యము = కబ్బము; శల్కుడు = సెల్లుడు; వాహ్యళి = వయ్యాళి; ఆర్య = అయ్య.

(౧౦౨) వ్యాఖ్య. జ్ఞణలేత్యాది:—‘జ్ఞణల’ అను వానికి నకారాదేశ మగును. వర్గాక్షరముల పరస్పర సంయోగములోఁ బరహల్లు నిల్చును. సంయుక్త వర్ణోచ్చారణమున వక్తకుఁగల పర వ్యంజనోచ్చారణ ప్రయత్న త్వరచేఁ బూర్వహల్లులోపించుట కేవలము స్వాభావికమనఁదగును. ఉదా,

సీ॥ ద్విత్వైకవర్ణములు విడి యిరు వర్ణములగును
(కవిసం. ౩ తరం. ౧ ప.)

ము_క్తి=ము_త్తి; ఖడ్గము=క_గ్గము. ఉద్భాటించు=ఉద్గ_గ్గించు; ఉన్మాదము=ఉ_మ్మా_దము ; ఉన్మ_త్తము=ఉ_మ్మె_త్త ; ముగ్ధురాలు=ముద్ద_రాలు. మృత్స్న=మ_న్ను ; విజ్ఞాపనము = వి_న్న_పము; 'జ్ఞ' అనుదానిలోని జ_కారము లోపింపఁగా మిగిలిన 'ఇ' కారము స్వపూర్వ రూపమగు న_కార రూపము నందుట సహజము. (" న_కారజా వనుస్వార పంచమకాయులి ధాతుషు! స_కార జశ్చ_కారశ్చ | షాట్ట_వర్గ_స్త_వర్గ_జః") (కవికల్పద్రుమము) రాజ్ఞి = రా_ణి (రా_జ్ + న్ + ఈ = రా_జ్ఞీ); చిహ్నము = చి_న్నె ; సంజ్ఞ = స_న్న_య_జ్ఞ_ము = జ_న్న_ము ; ఆ_జ్ఞ = ఆ_న (దీ_ర్ఘ_ము మీఁదిదిగాన దీ_నికి ద్వి_త్వ_ము రా_లేదు.) (౯-౨ వి.) ప_శ్చ_శ_త్ = ప_న_స (ఇ_చ_టి ద్వి_త్వ_ము నా_నా_టికి తే_లి_యుండు_న_ని యె_న్న_న_గు_ను.) (౯-౩ వి.)

ప్రా_కృ_త_ము నందును నిట్టి మార్గముగలదు. 'వ_ర్గ_రే' (చండవ్యా. వ్యంజన విధాన. ౩ సూ.) వ_ర్గా_క్ష_ర_ము పరమగు నపుడు పూర్వ_స్థిత వ్యంజనము మా_త్ర_ము లో_పి_ంచు_ను. ఉ_దా. శ_క్తః = స_త్తో, మొ.

—వికర్షము = భిన్నత.—

(౧౦౩.) వ్యాఖ్య. ద్విత్వేత్యాది:—

కొన్ని సంయోగములు భిన్నములగు ననఁగా వియు_క్త_ము లగును. ఇట్టి వికృతిని ప్రా_కృ_త వ్యా_క_ర_ణ క_ర్త_లు వికర్ష_మ_ని వ్యవహరించిరి. అధర్వణు_డు దీనిని భిన్న_త_య_ని వ్యవహరించెను. ఇట్టిభిన్న_త_లో స_యి_త_ము వ_ర్ణ_గ_మ వ_ర్ణ_దేశ_వర్ణ_లో_ప_వర్ణ_వ్య_త్య_యా_దు_లు య_థ_ా_ర్థ_ము_గా సంభ_వి_ంచు_చుండు_ను. ఈ వికర్ష_ము నందట్టి వియు_క్త_ములగు హ_ల్లు_ల_న_డు_మ య_థ_ా_ర్థ_మ_గు స్వ_రా_గ_మ_ము ని_త్య_ము_గా సంభ_వి_ంచు_ను. ఉ_దా. చ_ద్రు_డు = చ_ం_దు_రు_డు ఈ_ర్ష_ = ఈ_ర_స_ము. ప్ల_వ_ము = ప_డ_వ మొ.

ఈ వికర్ష_ము ప్రా_కృ_త_ము నందును నరుదుగఁగలదు. కాని వియు_క్త వ్యంజన మధ్య_ము_న నిల్చు స్వ_రా_గ_మ_ము విష_య_ము_న నే_ఱు_మార్గ_ము_గ నుండు_ను. "క్లి_ష్ట_శ్లి_ష్ట_ర_త్న_క్రి_యా శ్శ_ర్శే_షు త_త్స్వ_ర వ_త్స_ర్వ_స్య" క్లి_ష్ట_ది శ_బ్ద_ము_ల సంయో_గ_ము_న_కు వికర్ష_ము క_లు_గు_ను. వా_ని_న_డు_మ పూ_ర్వా_క్ష_ర_ము మీ_ది స్వ_ర_ము నిల్చు_ను). ఉ_దా. క్లి_ష్ట_మ్=కి_లి_ట్ట_ం. శ్లి_ష్ట_మ్ = సి_లి_ట్ట_ం ర_త్న_మ్ = ర_అ_ణ_ం = ర_య_ణ_ం. క్రి_యా = కి_రి_ఆ. శ్శ_ర్శ_మ్ = స_ర_ం_గ_ం, మొ.

"ఇః శ్రీ_ప్రీ_క్రి_త క్లా_ంత క్లే_శ_మ్లా_న స్వ_ప్స_స్ప_ర్శ హ_ర్ష_హ_ర్ష_గ_ర్హే_షు"
శ్రీ_ప్ర_భృ_తి శ_బ్ద_ము_ల_కు వికర్ష_ము వ_చ్చు_ను. అట్టిహ_ల్లు_ల న_డు_మ ఇ_కా_ర_ము

నిల్చును. ఉదా.—శ్రీ= సిరి; స్పర్శము = ఫరిసో, హర్షము=హరిసో. అర్హము= అరిహో (ప్రాకృత ప్ర. ౩ పరి. ౬౦ - ౬౨ సూ.)

ఇంక 'కృష్ణేవా' (౬౧సూ). " అఃత్వైశ్లాఘయోః " (౬౩ సూ). " స్నేహేవా " (౬౪సూ). " ఉఃపద్మతస్వీసవేషు " (౬౫సూ). " జ్యాయా యామీత్ " (౬౬సూ). అను ప్రాకృతప్రకాశసూత్రములచేతఁగతిపయ శబ్దములకుమాత్ర మీవికర్షము చెప్పఁబడినది. ప్రాకృతాంధ్రములలో వికర్షమున్నను వాని రూపములు ప్రాకృతములకు విజాతీయములుగా నుండును. (శ్రీ= సిరి అనునది తప్ప) ఉదా. రత్నము=(ప్రాకృ) రయణం, (తెల్లు) రతనము, హర్షము = (పాకృ) హరిసో, (తెల్లు) అరుసము, (అరిసము అని పారిజాతము నందు గలదు కాని శబ్దరత్నా కర కర్త నిరసించెను) అర్హము = (పాకృ) అరిహో, (తెల్లు) అరుహుఁడు, స్పర్శము = (ప్రాకృ) ఫరిసో, స్పర్శవేధి = (తెల్లు) పరుసవేది. మొ. ప్రాకృతమున వికర్షము వచ్చెడి తక్కినచోట్లఁ దెల్లున వికర్షమురాదు. తెల్లున వికర్షము వచ్చుచోట్ల ప్రాకృతమునఁ వికర్షము రాదు.

అరవ భాషలోను వికర్షముగలదు. అందును స్వరాగమము ప్రాకృతమున కన్న విభిన్నముగనె యున్నది. యవల పరక సంయోగము విడినపుడు వానికి ముందు 'ఇకారము' నిల్చును. ఉదా. వాక్యము = వాక్కియమ్. వక్రము = వక్కిరమ్. శుక్లము = చుక్కిలమ్.

మవపరక సంయోగము విడినపుడు వానికి ముందు 'ఉకారము' నిల్చును. పద్మము = పదుమమ్. పర్వము = పక్కువమ్.

నకార పరక సంయోగము విడినపుడు దానికిముందు 'అ'కారమునిల్చును. ఉదా.—రత్నము = అరతనమ్. (నన్నాలు, ౨౨ సూత్రము, పదవియోః. ఎలుత్తధికారము).

వికర్ష స్వరాగమములు.

(౧౦౪.) భిన్నత నందుచున్న సంయోగము మీఁది స్వరమె యావికృష్ట హల్లులపై నిల్చును. ఉదా—చంద్రుఁడు = చందురుఁడు. కీర్తి = కీరితి, అగ్ని = అగిని. ముగ్ధుఁడు = ముగుదుఁడు. ఈర్ష్య = ఈరస. ప్లవము పడవ. యత్నము = జతనము. రాత్రి = రాతిరి. రత్నము = రతనము. యాత్ర = జోతర. దర్శించు = దరిసింగు. ముక్తి = ముగితి. శ్రీ = సిరి. "ప్రేమ = పెరిమ, ప్రేరించు = పెరరేచు " అనుచోటులం దుచ్చారణ సౌకర్యార్థముగ స్వరములుమాత్రే ననఁదగును.

(౧౦౫.) భిన్నత నందెడి “అవర్ణాంత” సంయోగము లో శేష మున్నచోఁ దొలిహల్లుమీఁద (ఆవికృష్ట హల్లులలో) ‘ఉకారము’ కొన్నియెడల నిల్చుట యుగలదు. ఉదా. రుద్రాక్ష = రుదురాక. సర్వవేధి = పరుసవేది. ముహూర్తము = మూఁతము. కొన్నియెడల ననుటచేత, ఈరసము. జాతర, వంకర, మున్నగు చోట్లయందుఁ బూర్వసూత్రమునె యుపయోగించునది.

(౧౦౬.) భిన్నతనందెడి సంయోగములోఁ బరహల్లు యకారమయ్యె నా దానికిముం దికారము నిల్చును. ఉదా.—మర్యాద=మరియాద. కన్య = కన్నియ. విద్య = విద్దియ. పుణ్యము = పున్నియము. మొ. వీని ద్విత్వము పరసూత్రముచే సాధ్యము.

(౧౦౭.) సంయోగము విడువపుడు తత్పూర్వాక్షర గౌరవపువాసనచే వికృష్టహల్లులలో మొదటిది ద్విత్వము నందుటగాని బిందు పూర్వకమగుటగాని క్వాచిత్కముగ నగపడుచున్నది. (౯౭ విష.) ఉదా.—కన్య=కన్నియ. విద్య=విద్దియ ; పుణ్యము = పున్నియము; శుక్రుడు = సుక్కురుడు ; సత్రము = సత్తరువు; సత్వము = సత్తువ; చిత్రము=చిత్తరువు; నిద్ర=నిద్దుర; నక్రము = నంకర.

సంయోగ పూర్వాక్షరమును దేల్చి పలుకుట వాడుక కెక్కినపుడె యచటి శిథిల సంయోగమున కీవికర్షము సంభవించును. అపుడు సంయోగ పూర్వాక్షరపు గౌరవము వికర్షముచేఁజెఱును. ఏకమాత్రకమయినను నచటి సంయోగము వర్ణద్వయముగ నిల్చుటచే మాత్రాధిక్యము గల్గును గాన నచటి మాత్రలసంఖ్య మార్పులేక తుల్యముగనె యుండును. అట్లగుటచేనీ వికర్ష వికృతి కేవలము స్వాభావికమె యగుచున్నది. అట్లయినను గొన్నియెడల సంయోగ పూర్వాక్షరగౌర వౌచార్పరణాభ్యాస వాసనచే నచట భిన్నతనందిన హల్లులలో మొదటి హల్లు ద్విరుక్తమగుట గాని బిందుపూర్వక మగుటగాని క్వాచిత్కముగా సంభవించునని ప్రకృత సూత్రమునకుఁ దాత్పర్యము.

(౧౦౮.) అకారాంత సంయోగములోఁ బరహల్లు ‘ఓష్యమ’ య్యెనేని దానికి ముందు ‘ఉకారము’ నిల్చును. ఉదా.—గర్భము = కరువు (విస్తృతము = పసుమానము ?) విశ్వాసము = విసువాసము. ద్వారము = దువారము. లక్ష్మణుడు = లక్కుమనుడు. సత్యము = సత్తువ.

వ్యత్యయము.

(౧౦౯.) ప్రకృతి పదమాలలోని స్వరములును వ్యంజనములును దార్జా అగు చుండుటయుఁ గలదు. అధర్వణా చాద్యులు దీనిని వ్యత్యయమని పాడిరి.

ఇది వచ్చునప్పుడును నర్ణాగమ వర్ణాదేశ వర్ణలోప భిన్నతా వికృతులు కలుగుచుండుటయుఁ గలదు.

ప్రాకృతము నందును నీవికృతి యుండుగఁగలదు. దీనిని స్థితి పరివృత్తి యని ప్రాకృత వ్యాకరణ కర్తలు వ్యవహరించిరి.

ప్రాకృత ప్రకాశములో నీక్రింది యలంతి శబ్దములకు మాత్రమే వ్యత్యయ వికృతి సూత్రింపఁబడెను. (ర పరి. ౨౮ మొ. ౩౨ వ.) క రేణువు = కణేరూ. క రేణూ. ఆలాసము = ఆణాల స్తంభో. ఈక్రింది శబ్దములలో స్పష్టమగు స్థితి పరివృత్తి సూత్రింపఁ బడకున్నను నయ్యది ధ్వనితమగు చున్నది. ఉదా- బృహస్పతి=భఅప్పఈ; మలినము=మళలం (తెల్లు మయిల), మలిణం; గృహము = ఘరం.

ఉచ్చారణ త్వరలోనితడఁబాటు, సౌలభ్యాపేక్ష, అస్పష్ట శ్రవణము మున్నగు వానిచే నిట్టివికృతి సంభవించును.

I . స్వరవ్యత్యయము:—యసతి = ఉవిద; శుచి = చిచ్చు; (ద్విత్వము వింత); యుక్తి=జిత్తు; శృంఖల = సంకెల; ఉరము = (ర + ఉము=రోము) రొమ్ము; (ఉరలు (ర + ఉలు) = రోలు).

II . హల్ వ్యత్యయము:—సారావతము = సావురము; కలంజము = గంజాయి; పతాక = పడగ; జ్యోతిషము = జోస్యము; కంపించు = పంకించు; ప్రలాపించు = (పరలాపించు) పలపరించు; మాలూరము = మారేడు; వాద్యము = (వాదియము) వాయిదము. వర్ధకి = (వధ్రకి) వడ్రంగి; వర్తులము = (వత్తులము) వత్తున; ప్రతనము = (ప్రసతము) ప్రాత.

III. ఉభయవ్యత్యయము:—వినాయకుఁడు=(వెనకాయ) వెనకయ్య గోహింసక = గోసంగి. మొద.

వర్ణాదేశములు.

(౧౧౦.) ముఖ్యముగా నుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచేత నీవర్ణాదేశ వికృతి గల్గుచుండును. మహాప్రాణ వర్ణాక్షరముల యుచ్చారణము శ్రమాపాదకమగుటచేత మహాప్రాణవర్ణ ఘటిత సంస్కృత పదము లాంధ్రమునకు వచ్చునపుడవి సవర్ణాల్ప ప్రాణములుగా మాటిపోవును. ఇట్లేయుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షాదికముచే మఱికొన్ని విధములగు వర్ణాదేశములును గల్గుచుండును. శపలు 'స' కారముగా మాటిపోవును. కొన్ని యెడలఁ బరుషములు సరళవర్ణములుగ మాటును. వర్ణపంచమములు బిందువులుగా మాటును. ఇట్లుగల్గెడియాయా యాదేశములు మున్తుండుఁ జూపఁబడుచున్నవి.

సీ॥ వర్ణముల ద్వితీయ వర్ణ చతుర్థ వర్ణములు తదాది
వర్ణత భజించు (కవినం. ౩తరం. ౩ ప.)

వైనివ్రాసిన సందర్భమునుబట్టి యాంధ్రులు మహాప్రాణ వర్ణాక్షరములు, శ ప లు; మున్నగు వానిని బలుకు నలవాటు లేని వారిని యేర్పడుచున్నది. కాని వీరు తత్సమములలో నట్టి వర్ణముల నెల్ల యథాస్థితముగ నుచ్చరింపఁ గలరని 'భీష్ముడు' మున్నగు తత్సమ పదములను బట్టి యంగీకరింపక తీరదు. కావున సంస్కృత భాషాసంబంధము కలుగక ముందటి కాలము లోని యాంధ్రమున వర్ణయుక్తులు మున్నగునవి లేవనియు, నాకాలపు టాంధ్రుల కట్టి వర్ణముల నుచ్చరించు నలవాటు లేకుండెడి దనియుఁ దర్వాత సంస్కృత పండితులు తత్సమములను వాడఁగా నట్టిపదముల నాంధ్రులు వాడుటలోఁ గొందఱ వాడుకలందఁ బై రీతిని స్వాభావికములగు వికృతు లేర్పడిన వనియు, వానిలోఁ గవులకు నచ్చినట్టియు, శాస్త్ర సమ్మతములగు నట్టియు వికృతులు గ్రహింపఁ బడినవనియు నంగీకరింప కతీరదు. సంస్కృత సంబంధ మాంధ్రులకుఁ గలుగకముందే యాంధ్రము వెలయుచుండెడి దనుట కీ యొక్కనిదర్శనము చాలును గదా.

తమిళమునందును (ఆంధ్రము నందువలెనే) సంస్కృత పదమును దెచ్చికొను నపుడు వర్ణద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ వర్ణము లాభాషలో లేనందున సంస్కృత పదములలోని యట్టివర్ణముల చోటఁ దమిళములోనున్న వర్ణాదిమ వర్ణము లేనిల్లునని దమిళవ్యాకరణములలో వ్రాయఁబడియున్నది. (నన్నూలు పదవి)యల్, ౨౦-౨౩ సూ.తోలు కాప్పియము,) ఎచ్చెవియల్, (౫-౬ సూ.

కన్నడ భాషలో మహాప్రాణ వర్ణములు వెలయు చున్నను సంస్కృత భవముల విషయమున మాత్రమాంధ్ర భాషాపద్ధతియే యగపడుచున్నది.

సంస్కృతాప భ్రష్టరూపములగు ప్రాకృత భాషలు మొదట మొదట నీచపాత్రములకై నాట కాదులలో నుపయోగించుటకు మాత్రమే గ్రాంథికములుగ నంగీకరింపఁ బడినవగుటచేతఁ బదస్వరూపా నభిజ్ఞత, యస్పష్టశ్రవణము, మున్నగు కారణముల చేత వ్యవహారమునందుఁ గల్గిన యప భ్రష్టోచ్ఛారణము లెల్లఁ బ్రయోగార్హములుగ నందంగీ కరింపఁబడినవి. కావున నెయందు 'ఖ ఘ ణ ధ భ' లస్థానమున హకారము వచ్చుట మున్నగువికృతు లెల్ల సూత్రింపఁబడినవి. అట్టివాని నాంధ్రపండితు లంగీకరింప రైరి. కాని యాంధ్రము నందును వ్యవహారములో 'మేఘము = మేహము, ముఖము = మొహము' మున్నగు నిట్టి వికృతులు లేకపోలేదు.

(౧౧౧.) వ్యాఖ్య.—వర్గేత్యాది. తదాదివర్ణ=వానికిఁ బూర్వములగు వర్ణములు.

తత్త్వద్వర్గద్వితీయాక్షరములు తత్త్వద్వర్గ ప్రమాక్షరములుగ నిత్యముగ మాలును. హాకారము సౌలభ్యా వేక్షచేత లోపించుట సహజముగాన వర్గద్వితీయము లందుండు మహాప్రాణయాప హాకారావేశము లోపింపఁగాఁ బరిశిష్టశ్వాస రూపములు నిల్చుట సహజమే గదా. అట్టిశ్వాసములు పరుషము లగుటచేత నవి తఱుచుగ సరళములగుటయుఁ గలదని నుండు చెప్పఁబడును. (౧౧౩ విష.) ఉదా.—ముఖము=మొకము=మొగము ; ప్రచ్ఛదము = పచ్ఛడము. అంగుష్ఠము = అంగుటము. స్థిరము = తిరము. సుభగము = సౌబగు. రథము అరదము. ఈతుదిలక్ష్యమును బట్టి యాంధ్రకవు లంగీకరించుచున్న ధ ధప్రాసమైత్రికి మూలమగుధ ధల యుచ్చారణము నందలి యభేదము చిరకాలము క్రిందటనె యుండెనని విశదమగు చున్నది. (ప్రాకృతమున—నాథో = నాథో) (౧౧౨ విష.) “గ్రంథి = కంఠి. స్థిరము = తిరము” అని యిట్లుకొన్నిటిలో ధ కారోచ్చారణము నిల్చియుండె ననియు నెన్నఁ దగును.

(౧౧౨.) వర్గచతుర్థములు నిత్యముగ వర్గతృతీయములగును. నెనుకటి సూత్రము విషయము నందువలెనె యిచటను సైతము వర్గచతుర్థములలోని హాకారా వేశము సుఖోచ్చారణమునకయి యంతరింపఁగా ఘోషములగు వర్గ తృతీయము లచట నిల్చుట సహజమే యనియెన్నఁ దగును. ఉదా—మేఘము = మేగము. ఘటిక = గడియ. ధాత = తాత. (బ్రహ్మ) ఇట్లు కొన్ని యెడల నట్టి ఘోషములలోని ఘోషతయంతరించి శ్వాసములు నిల్చుటయు విరుద్ధముకాదు. (౧౧౩ విష.)

పయిరితిని వర్గద్వితీయ చతుర్థములకు వర్గప్రథమ తృతీయములా దేశములగుట ప్రాకృత భాషా పద్ధతికిఁ జాల విరుద్ధమై యున్నది. ప్రాకృత భాషలలో మహాప్రాణములు వెలయుచుండుటంజేసి యందువర్గ ప్రథమములకు వర్గద్వితీయములా దేశములగుట మున్నగు విపరీతపద్ధతి వెలయుచున్నది.

“ప్రథమద్వితీయయో ర్ద్వితీయ చతుర్థా” (చండన్యా. వ్యంజన విధాన, ౧౧ సూ) పరుషమ్ = ఫరుసం. నాథః = నాథో. మొ.

(౧౧౩.) పరుష సరళములు పరస్పరము మాలుచుండుటయుఁ గలదు. శ్వాసములందు నాదము కల్గుటయు, నాదములందలి నాదిత లోపించుటయు వింతకాదుగదా. ఏకవర్గితా సంబధమే యీ వికృతతికి మూలమనఁదగును.

ఉదా.—బాలిశుఁడు = పాలనుఁడు. ఘాసము = గాసము = కసవు. (గాసము = గాసము, అనియునెన్న వచ్చును), సిభము = (నిబము) నెపము. పూగము = పోక. గాథము = కాటము. గుచ్ఛము = కుచ్చు.

తచ లకు అనోన్య సంప్రాప్తి గలుగుచుండు.
(కవినం. 3 తరం. - ౬ పద్య)

కాచము = గాజు. ఖాతము = (కాతము) గాత. కుంతి = గొంతి. కేతకి = కేవగి. రాజ = రాచే (వారు). చక్రము = జక్కువ. జట = జడ. అటవి = అడవి. అంతము = (సుందరము) అండము. ద్వీపము = (దీప) దిబ్బ. (దీబల నియు వాడుకలోఁ గలదు) తపము = తబము. తపసు = తబుసు. మొ.

తమిళ భాషలో వర్ణద్వితీయ తృతీచతుర్థములులేమింజేసి తద్భవత్వమున వర్ణద్వితీయాదులచోట నెల్ల వర్ణప్రథమములే నిలుచును. (సన్నాలు, పద ప్రకరణము ఏలు త్తథికారము, ౨౦సూ.), కన్నడమున ౧౧౧ - ౧౧౨ ౧౧౩ సూత్రములలోని మువ్విధములగు పద్ధతులును గలవు. “తృతీయః ప్రథమ చతుర్థయోః” (౧౧౩ సూ.) “ద్వితీయస్య ప్రథమో వర్గాణామ్” (౧౧౨ సూ.) (కర్ణాటకశబ్దానుశాసనము, ౨ పరి). ప్రాకృతము నందును ద్వితీయముల కాయా వర్ణులలోని ప్రథమము లాదేశములగుట కలదు. ఉదా. నగరమ్=ణకరమ్, “తృతీయ చతుర్థయోః ప్రథమద్వితీయశా” (చండవ్యా. వ్యంజన. ౧౧ సూత్రపు పాఠాంతరము.)

(౧౧౪.) వర్ణయుక్తులు క్వాచిత్కముగా హకార రూపమునందు టయుఁగలదు. అట్టియెడల నా హకారము నిలువక లోపించి పూర్వస్వరము నకు దీర్ఘము నొదవించుటయు సంభవించును. వ్యాపహారిక భాషలో నట్టి హకారము నిల్చుట గలదు. ఉదా. ముఖమ్ = (మొహము) మోము. వర్ణ యుక్తులలోని వర్గీయాంశము లోపించుటయు నందలి మహాప్రాణాంశము లోపించి పూర్వ స్వరమును దీర్ఘముగ మాడ్చుటయు వింతకాదు. ఇట్లు హకారమునచ్చి నిల్చుపద్ధతి ప్రాకృత భాషలోఁ గలదు. “ఖ ఘ ణ ధ భాంహః” ఉదా. మేఘః=మేహః. వృషభః = వసహః (ప్రాకృత ప్ర ౨ పరి. ౨౭ సూ.)

(౧౧౫.) వాఖ్య.—తచేత్యాది. తచలకు = త వర్ణ చ వర్ణములకు.

ఉకారేత్కములగు ‘తుచు’ అనువానికే త వర్ణ చవర్ణములనెడి యర్థము లభించుట సంస్కృత వ్యాకణ సంప్రదాయ మగుటచే నట్లు సవరింప వలెననరాదు. ప్రాకృత భాషలో ‘అ’ కారవిశిష్టతలో సైతమట్టి యర్థము వచ్చుట కలదు. “పవయోర్వ్య త్యాసః” (చండవ్యా. వ్యంజన. ౨౨ సూ.) భగినీ = వహిణీ. (౨౫సూ.) (ఇచటి ‘ప’ శబ్దము పవర్ణవాచక మేగదా.)

తే॥ గీ॥ కలుగుబంధుతటత వర్గములకు శర్వ. (కవిసం. ౩ తరం. ౩ ప)
 సీ... తథల కాదేశంబు డత్వ మగును (కవిసం. ౩ తరం. ౬ ప.)

కాఁగా 'తచ' వర్గములకుఁ బరస్పర పరిణామము కొన్నియెడలఁ గల్గునని యర్థము లభించుచున్నది. ఉదా. త్యాగము = చాగము ; తెమ్మ = చెమ్మ; చించ = చింత; సూచి = (సూజి) సూది; స్తనము = చన్ను; జాతి = జాది, జాజి. ఆచ్చిక చే జే లకారాది యుక్తములగునపుడు దంత్యములె యగును గాన వానికిఁ ద వర్గతోడి సంబంధము సమూలమె యనఁ దగును. ఇంక 'తెమ్మ చెమ్మ' మున్నగుచోట్లను సైతము గాలక్రమమున నట్టి సంబంధము వ్యాపించి యుండునని యెన్ననగును.

(౧౧౬.) వ్యాఖ్య.—కలుగు ఇత్యాది. అర్థముస్పష్టము. తథలకి త్యాది సూత్రము మీఁది దానిచే గతార్థము కాఁగలదు. (త = ద = డ). ణనల పరిణామమున ణాకు నావచ్చుటయే యాంధ్ర సంప్రదాయము. (చూడు. ౧౨౨ వి.) ఉదా.—కంతము=గొంతు. పృథివి=పుడమి (ధి=తి=ది = డి=డ). సంగతి = సంగడి - (తి = ది=డి - ఇట్లే యంతటను జూచునది) మేధి=మేడి దీర్ఘిక = డిగ్గియ - ప్రచ్ఛవము = పచ్చడము. వృద్ధి = వడ్డి. ప్రతీహారి = పడిహారి = పణిహారి.

“ ఇండో యూరసియను ” భాషా కుటుంబములో 'ట' వర్గములే మింజేసి సంస్కృతము నందలి 'ట' వర్గము వ్రావిడ భాషా సంపర్కమున 'త' వర్గములకమై వెలసెనని భాషాశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పెదరు. పట్టణ శబ్దము ప్రాకృతమే యనియు నదికాలక్రమమున సంస్కృతములోఁ జొచ్చెననియుఁ దోచుచున్నది.) “ పత్తనేచ ” (ప్రాకృతమంజరి. ౩ పరి. ౨౨ సూ.) పత్త నేచాపి యుక్తస్య తకారస్య టకారతా తతఉక్తం పత్తసంహి పట్టణం వాగ్గినోవిదుః) వాచస్పత్యాది కోశములలోఁబట్టణ శబ్ద ముదాహరింపఁ బడకున్నను శబ్ద రత్నా కరాదులలో నది సంస్కృతముగనె చూపఁబడినది.

సంస్కృత శబ్దములలోని నకారము ప్రాకృత్యములో ణకారమగును. 'నోణఃసర్వత్ర' (ప్రాకృతప్ర., ౨ పరి ౪౨ సూ.) 'ప్రథమ శిథిల నిషేధేషుః' (ప్రా. ప్ర. ౨ పరి. ౨౮ సూ.) అని యిట్లు 'త' వర్గీయములకు 'ట' వర్గీయా దేశము విధింపఁ బడిను. వై శాచీ ప్రాకృతమునందు సాంస్కృతిక ట వర్గము త వర్గ మగుచున్నది. “టోస్తుతు” (షడ్భా., ౧౮౯ పు.) వై శాచీ ప్రాకృతమున 'ట' వర్గమునకు 'త'వర్గ మాదేశమగును.

పయి సందర్భమును బట్టి ప్రాకృతములకు ముందే సంస్కృతమున 'ట' వర్గ ముండెడిదని తేలుచున్నది. ఇంత యేల ఋగ్వేదమునందే ట వర్గము ధారాశముగ వెలయుచున్నది.

(౧౧౭) అనునాసికములు (వర్ణీయ సంయుక్తములు) నియతముగ ననుస్వారము లగును. దీర్ఘము మీఁది పూర్ణము నియతముగ ఖండాను స్వారమగును. ౭౮ సూత్రముచొప్పున నిట్టి బిందుపరిణామ మాత్రమున శబ్దములు దద్భవములుకాకున్నను నితర వికృతులచే నవి తద్భవములు కానోపును. వర్గాక్షరములకు ముందర నుండు ననునాసికముల నుచ్చరించుట శ్రమాపాదకము గాన నవి యనుస్వారముగఁ బరిణమించుట సహజమే. అట్టి యనుస్వారము దీర్ఘము మీఁద నిల్చునపుడు ఖేలి ఖండమగును. వాడుకభాషలో నది నానాటికి నశించుచున్నది. ఉదా. అజ్జీక = అంకియ. అచ్చలము = అంచు. యస్త్రము = ఏతము. హిస్తాలము = ఈదు. కాణ్డము = కాడ. కణ్ఠిక = కంటియ. అస్తము = అందము. స్తంభము = తంబము. లాజ్జలము = నాగలి. తెలుఁగున జ ఇలు లేవు. కనుక వానిచోట ననుస్వారమే నిల్చును. ప వర్గ పూర్వక మ కారము నున్న వంటి ధ్వనితోనె పలుకఁబడుచున్నది. కావుననే ప్రాచీన శాసనములలో ట త వర్గాక్షర పూర్వక బిందువుచోట మాత్రమే తత్తద్వర్ణీయానునాసికముల వ్రాయు నాచారము నిల్చెనని చెప్పఁదగును. ఆంధ్ర వైయాకరణులును నాంధ్రకవులును వర్గాక్షర సంయోగ పూర్వస్థానునాసికములచోట నియతముగ బిందువునె వ్రాయవలెనని నిశ్చయించుకొనిరని యీ వఱకు వ్రాసియే యున్నాను. (౭౮, ౯౪ విష.)

(౧౧౮) అధర్వణాచార్యుఁడు తద్భవత్వావస్థ లేకున్నను సంస్కృత శబ్దావసాన గత మ కారములుసయిత మనుకృతిలో ననుస్వారముగనే తెలుఁగున నిల్చునని యీక్రింది రీతిని వచించియున్నాఁడు.

శ్లో. 'శబ్దానా మంత్యభాగేషు| యోనుస్వారః ప్రదృశ్యతే|

తస్యాచి పరతో మస్య| తస్వత్ర కవిసమ్మతే|| (ఆహా. ౨౦౩ పుట)

తద్భవత్వమునందేగాక తత్సమములుగా సంస్కృత శబ్దములను వాడునపుడును నింకను సంస్కృత విభక్త్యంతములె యనుకరింపఁ బడునపుడును వర్గాక్షర పరక సంయోగములోని యనునాసికములచోట బిందువునే నిల్పవలెనని యాంధ్రమహాకవి లాక్షణికుల సిద్ధాంతమై యున్నది. (౭౮, ౯౪ విష.) కొందఱ అట్టి విషయము పాక్షికమని తలంచుచున్నారు.

ప్రాకృతమునందును బయి విషయములు పాక్షికముగ సంభవించును. "యయి తద్వర్గాంత్యః" = (ప్రా. ప్ర. ౪ పరి. ౧౭ సూ.) యయి ప్రత్యాహార వర్ణములు పరమగునపుడు ముందటి బిందువుచోటఁ దత్తద్వర్ణీయానునాసికము వికల్పముగా నిల్చును. ఉదా. పజ్కం = పంకం - (సంస్కృ. పజ్కమ్)

గీ॥ వరుస ... రల, చస, టడ, వప, నణ లకు.

కగల కన్యోన్య సంప్రాప్తి గలుగుచుండు. (కవిసం. 3 తరం. ౬ ప.)
 మత్వమునకు వత్వంబగు. వత్వమునకు ... బత్వంబులగుకొ (క. 3 త. ౭. ప.)
 శ స చ ల కెల్లను సత్వమగును. ... లశనణలకు ... డత్వమగును.
 (కవి. 3 తరం. ౬ ప.)

“మోబిందుః” (ప్రా. ప్ర. ౪ పరి. ౧౨ సూ.) = పదావసానగత మ కారము బిందువగును. భద్రమ్ = బద్ధం, మొ.

“అచిమశ్చ” (ప్రా. ప్ర. ౪ ప. ౧౩ సూ.) అచ్చు పరమగునపుడు పదము తుదిమకారముచోట బిందువుగాని మ కారముగాని వికల్పముగా నిల్చును. ఫలమ్+అపహరతి = ఫల మపహరతి, ఫలం అపహరతి” మొ.

(౧౧౯) వ్యాఖ్య—వరుసేత్యాది. అర్థము స్పష్టము. ఈ సూత్ర మునకు వేర్వేరుగ నుదాహరణములును నందలి వికృతులబీజములును జూపఁ బడును. అందు గతార్థము లుపేక్షితములగును.

1. చసలకు—

నారాచము = నారసము

హంస = అంచ

కాచము = కాసు

ప్రసరించు = పచరింసు

కంసము = కంచము

కాంస్యము = కంచు

దంత్య చకారోచ్చారణము ‘త్స’ కారోచ్చారణమునకు దగ్గఱగ నుండును. అట్టి దంత్య చ కారమును సకారమును బరస్పర పరిణామమందుట సహజమే గదా. కాఁగాఁ దాలవ్య చకారము దంత్యమయిన పిదప నయ్యది సకారముగఁ బరిణమించుట సంభవించును. (లేదా) సాంస్కృతిక తాలవ్య చ కారము శ వర్ణమైన పిదప నది సకారమయ్యెననుటయు యుక్తి యుక్తముగ నె యుండును.

II. గవలకు—

అగస్త్య = అవిసియ, అగిసియ

ప్రవాళము = పవడము, పగడము

త్రికము = తివ, తిగ.

బౌంధవుడు = బందువు, బందుగు

గ వ లు పరస్పరము పరిణమించుటకుఁ దగిన యుక్తి యగపడదు. ఈ మార్పు పదాదీతరస్థలములలో మాత్రమే జరుగుచుండుటను ననాది కకారాదులె లోపించుట రూఢమగుటను బరిశీలింపఁగా ‘క గ’లు హకారరూపమునంది (౯౧ విష.) లోపింపఁగా (౯౭ విష.) నచటి సంహితలో వకారాగమము నిల్చుట సహజమని యీ విషయమున యుక్తి నెన్నఁదగును. ఇకారాదుల

మీఁదనైతము వకారాగమును వచ్చుట కలదు (తమిళమున ఇ + అన్ = ఎ + అన్ = ఎవన్. మొ) ఇట్లు గకారము వకారమగుట రూఢమయిన పిదప వానికిఁ బరస్పర వ్యత్యాసము కలదను భ్రాంతిగలుగుటచేత వకారము గకార ముగా మారుటయు సంభవించి యుండును.

III. పవలకు—

నిభము = నెపము, నెవము

కపిలము = కవిల

ద్వీపము = దీవి

కపటము = కవుడు = కాఁడు

క్రౌపది = ద్రోపది

కాండపటము = గండవడము

పుష్పము = పువ్వ

శవము = సపము

వకుళము = పొగడ

వేత్రము = పేము, బెత్తము

వికిరము = (పికిరము) బికిరము

ఓష్ఠ్యమును నల్పప్రాణమును నగు పకారమునకును నట్టిదేయగు వకారమునకును బరస్పర పరిణామము సహజమే. పకారము ఓష్ఠ్యము స్పృష్టము. వకార మీషత్ స్పృష్టము, దంతోష్ఠ్యమును. ఇంతమాత్రమే (యజకువలె) వీనికి భేదముగలదు. ప్రాకృత భాషలలో నెల్లెడలను ననాది పకారము వకారమగును. “పోవః (ప్రా. ప్ర. ౨ పరి. ౧౫ సూ.) పకారస్యా యుక్తస్యానాది వర్తినో వకారాదేశోభవతి” ప్రాచీన తమిళవ్యాకరణము పేరగు ‘తొలుకాప్యము’ అనునది ‘తొలుకావ్యము’ అనుదానినుండి వచ్చియుండునని యనేకుల యభిప్రాయము. కాని యందులకుఁ దమిళసండితు లంగీకరింపరు. తొలుకాప్పియరు చేసినదిగాన నది తొలుకాప్యమనఁబడుచున్న దందురు. (‘కాప్పియరు = కావ్యకర్త’ అనరాదా?)

IV. మవలకు—

హిమము = ఇవము,

పృథివి = పుడమి.

చామరము = సవరము,

మవలు రెండును నోష్ఠ్యములు, నల్పప్రాణములును, వకారము దంతోష్ఠ్యమగుట విశేషము. మకారము సానునాసికము. వకారమున కాను నాసిక్యము పాక్షికము. కాఁగా వీనిపరస్పర పరిణామము వింతకాదు.

V. లరలకు—

లవము = రవ

క్రూర = కూళ

స్థూలము = తోరము

అగరు = అగలు

కాలము = కారు

గీ. యతులకునువలె వర్ణై క్య మగును దఱుచు! ణనములు తదాది వర్ణబాంధవ
ముగాంచు! (కవినం. 3 తరం. ౬ప.)

సీ. లళ నణల కాదేశంబు డత్వమగును! ...

జ్ఞణలల నత్వంబు సంభవించు (కవినం. 3 తరం. ౬ప.)

లరలురెండును దంతమూలీయములెయని ఋగ్వేద ప్రాతి శాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడెను. కొందఱు రేఫము వర్తన్యమందురు.

“దంతమూలీయస్తుతకారవర్గః” (ఋగ్వేద ప్రాతి. ౧ పటలము. 3౫ పుట) ‘సకారరేఫ ల కారాశ్చ’ (ఋగ్వేద ప్రా. ౧ పటల. 3౬ సూ.)

‘రేఫంవర్తన్యమేకే’ (ఋగ్వే. - ౧ పట. 32 సూ.) పార్షదవ్యాఖ్యః—

“వర్త శబ్దేన దంతమూలా దుపరిష్ఠాత్ ఉచ్చానః ప్రదేశ ఉచ్యతే” సంస్కృత భాషలోని రేఖాలేఖాది శబ్దముల ద్వైరూప్యము సయితము వీని సంబంధమునకు నిదర్శనమై యున్నది. “హరిద్రాదీనాంఘోలః” (ప్రా. ప్ర. ౨ పరి. 3౦ సూ.) అనియిట్లు ‘రా’ కు ‘లా’ ప్రాకృతమునందును విధింపఁబడెను! “రలయో ర్లడయో స్తద్వ, ల్ల శయో శ్శసయోరపి, వబయో ర్నణ యోశ్చాంతే. సవిసర్గావిసర్గయోః! సబిందు కాబిందుకయో! స్సాస్యదభేదేన కల్పనమ్” (అహో. ౧3౯ పుట) అను భోజరాజవచనమును వీని యభేదమును వచించు చున్నది. - “శ్రోః శ్లౌ” “సకార రేఫయోర్కాగధ్యాం శకారలకారా యథాక్రమం భవతః” (షడ్భా. ౧౮౫ పుట.) అని యిట్లు మాగధీ ప్రాకృ తమునందును వీని పరిణతి సూత్రింపఁబడినది.

(౧౨౦) సంస్కృత శబ్దములలోని ‘తాలవ్యచజలు’ అ ఆ ఉ ఊ ఓ ఓ ఔ ‘లతోః’ గూడిన చజలుగా మాత్రీ తద్భవములగునపుడవి నియతముగా దంత్యములగును. అట్లు కానపుడు వాని తాలవ్య త స్థిరపడు నట్లచటి చజలవైనున్న ‘అ’ త్వ మెత్వమగుటయుఁ గలదు. అ ఆ ఉ ఊ ఓ ఓ ఔ లతోః గూడినపుడు చజలకుఁ దాలవ్యత సంస్కృతమునందే కలదుగాని యచ్చాంధ్రమునలేదు. ఉదా. మంచము = మంచేము, చంద్రుఁడు = చందురుఁడు, చంద్రముఁడు = చందమామ, చతురంగము = చేదరంగము, చతురుఁడు = చేదురు, ఛందము (చందము) చేందము. ఛలము (చలము) చేలము. రాజు = రాచే (వాఁడు) రాజే. పంజరము = పంజేరము. చక్రము = (జక్కవ) జేక్కవ, చణ = (జణ)జోణ, గుచ్ఛము = కుచ్చు, కుజ్జము = గుజ్జు, చౌర్యము = చూఱ, జయ = జే.

(౧౨౧) వ్యాఖ్య. యతులకు ఇత్యాది—వర్ణై క్యమనఁగా వర్ణముల కభేదము గలుగునని యర్థము. యతి విషయమున నెట్టి వర్ణమైత్రి చెప్పఁ

బడెనో యట్టిమైత్రి చొప్పునఁ దద్భవత్వమునందును వర్ణములకు మార్పు కలుగునని భావము.

ణనములు వాని వాని వర్గాక్షరములతో బాంధవమందు ననఁగాఁ దత్తద్రూపమునఁ బరిణమించు నని భావము. ఉదా. అంగణము=అంగడి. అమ్మ=అమ్మ, మొద.

వ్యాఖ్య—ల శేత్యాదికమున కర్థము స్పష్టము—

సంస్కృత శబ్దములలోని లకారమునకుఁ గొన్నియెడల ‘ళ, డ, న’ వర్ణములలో నే దేని యాదేశమగును. ‘ల, న, ’లు దంత్యములు. నకారము సానునాసికము. లకారమున కానునాసిక్యము పాక్షికము. ‘ల, శ’లకు లఘు లఘుతామాత్ర భేదమే గలదు. (గోళము=గోలము. హోళి = హోళి, మొద.)

అట్టియలఘు లకారమునకును, మూర్ధన్య శకారమునకును నుచ్చారణమున మిక్కిలి సన్నికృష్ట సంబంధము రూఢమైయున్నది. ‘ళ, డ’ లకు మూర్ధన్యతా సంబంధము ప్రసిద్ధమే. ఉదా. లాంగలము = నాఁగలి. త్రిలింగము = తెలుఁగు = తెనుఁగు. భేలాకూలము = కేళాకూళి. దేవాలయము = దేవళము. నారికేళము = నారికెడము. ముకుళము = మొగడ. తాళము = తాడు (తాటిచెట్టు) వకుళము = పొగడ, ప్రవాళము = పవడము.

“ రలయోర్లడయో స్తద్వల్ల శయోః... .. స్యాదభేదేనకల్పనమ్. ” (అహో. ౧౩౯ పుట). “ లోళః ” “ లకారస్య శకారాదేశోభవతి. ” (కర్ణాటక శబ్దానుశాసనము, ౨ పాదము, ౧౩౯ సూ.) “ శోలఃవై శాచ్యామ్ ” (షడ్భా. ౧౮౮ పుట) మున్నగు విషయము లిటు స్మరింపనగును. పరిశీలింపఁ గా లకారము నకారముగా మాటుటయే యగపడును గాని నకారము లకారమగుట తద్భవములలో నగపడదు.

(౧౨౨) లకారమునకు సార్వత్రికముగ నకారాదేశమును గ్వాచి త్కముగ డకారాదేశమును గలుగును. డణలు మూర్ధన్యములు. ఉచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచేతనే లకారము నకారమగును. లకారమునందలి యానునాసిక్యము సుఖముఖోచ్చారణమునకై లోపింపఁగాఁ బరిశిష్టనాదభూత డకారము నిల్చుట సహజమేగదా. (చూడు ౧౧౬ విష.) ఉదా.—శాణ = సాన, గుణము = గొనము (రేఫముమీఁద నీ మార్పు గలుగదు. హరణము = అరణము), అంగణము = అంగడి, గ్రామణి = గామిడి, గణన = గడన.

జ్ఞకారాంతర్వర్తి నకారము లకారమగును. ఉదా.—విజ్ఞానము = విన్నానము.

గీ॥ యత్వమునకు నాదేశము జత్వమగును. (కవిరం. ౩ తరం. ౯ ప.)

గీ॥ శషచల కెల్లను సత్వమగును (కవి. ౩ తరం. ౬ ప.)

టతవర్ణముల కన్యోన్యము మార్పుగల్గు ననుదానిచేతనే (౧౧౬ విష.) 'ణన'ల మార్పు సిద్ధించుచున్నది. అట్లయినను ణకారము నకార మగునే కాని నకారము సాధారణముగా ణకారము కానేరదని తెలుపుటకై యీ సూత్రము మరలఁ జెప్పబడెను. ఇక ణకారము సకామగుట వైశాచీ ప్రాకృతమునఁ గలదు. 'నోణనోఃవై శాచ్యామ్' (షడ్భా. ౧౮౮ పుట) తక్కిన ప్రాకృతములందన్ననో నకారమే ణకారమగును. ఉదా. జనః=జణో, మొ.

(౧౨౩) వ్యాఖ్య—యత్వేత్యాది - స్పష్టార్థము.

సంస్కృత శబ్దములలోని యకారము తద్భములలో జకారమగును. అది 'అ, ఆ, ఉ, ఊ, ఓ, ఓ, ఔ' లతో నుండేనేని దంత్యజకారముగ నేర్పడును. 'యజ'లు తాలవ్యములు. జకారము స్పృష్టమగుచుండఁగా యకార మీషత్ స్పృష్టమగుట మాత్రమే భేదము గలదు. ఉదా. శయ్య = సెజ్జ. యజ్ఞము = జన్నము. యోగి = జోగి. యముఁడు జేముఁడు. యత్నము = జేతనము. యంత్రము = జేత్రము. యాత్ర = జోతర. ద్యూతము = జోదము. కుబ్జము = గుజ్జ. కొన్నిచోట్ల యకారము లోపించు నని యీవఱకె వ్రాయఁబడెను. (౮౭ విష.) ఉదా. యశము=అసము, మొ.

వైదికసంస్కృతమునందె యిట్టి మార్పు గలదు. (౭౫. విష.) ప్రాకృత భాషలోఁ బదాది యకారము జకారమగును. "ఆద్యోజః" (ప్రా. ప్ర. ౨ పరి. ౩౧ సూ.) 'ఆదిభూతస్య యకారస్య జకారో భవతి.' కర్ణాటమునందును యకారము జకారమగును. 'యోజః' (కర్ణాటక శబ్దానుశాసనము, ౨ పా. ౧౪౧ సూ.) తమిళములో నియ్యది విపరీతమయి యున్నది. అందు జకారము యకారమగును. ఉ. గజః = గయమ్. (నన్నూలు, పదవియల్).

(౧౨౪) వ్యాఖ్య. శపేత్యాది అర్థము స్పష్టము—

సంస్కృత పదములలోని శషలు సకారముగ మాటును. తాలవ్యాచ్చులతోనున్న సకారముగా సైతము శ వర్ణము మాటుట గలదు. శషసలూప్యములు. శ షలయుచ్చారణముకన్న సకారోచ్చారణమున సారశ్యము మిక్కిలి గలదు. ప్రాకృతమునందును గర్ణాటమునందును శషలు సకారముగా మాటును. 'శషోస్సః' (ప్రా. ప్ర. ౨ పరి. ౪౩ సూ.) 'శషోర్వాసః' (కర్ణాట శబ్దానుశాసనము, ౨ పాద. ౧౩౮ సూ.) ఇట్లు మాటిన సకారమే దంత్యచకారముగ మాటునని యెన్నునగును. ఉదా.—శాల = సాల, ఆశ = ఆస

శల్కుడు = సెల్లుడు, శపియించు = సెపియించు, శుక్రుడు = (సుక్క) చేక్క, శాస్త్రము (సాస్త్రము) చేట్టము, శర్కర = (సక్కర) చేక్కెర, శంక = (సంకు) - చేంకు. జంకు. శూర్పణఖ = (సుప్పనాక) చేప్పనాక, భాష = బాస, వేషము = వేసము. పట్కము = (సక్కు) చేక్కు, (చూడు ౧౧౯ విష.).

(౧౨౫) శవర్ణమును దాలవ్యాచ్చులతోఁ (ఇ, ఈ, ఎ, ఏ.) గూడిన సవర్ణమును దాలవ్య చకారముగా మూఱుటయుఁ గలదు. ఉదా. శిక్యము = చిక్కుము, శిరోనామము = చిరునామ, సిందూరము = చెందిరము (చంద్రము = చెందిరము, అని కొందఱుందురు).

౧౨౪-౧౨౫ విషయముల రీతి కొంత తమిళమునందును గలదు. తమిళమున శవర్ణము చకారమగును. ఇది తాలవ్యమనియే తమిళవై యాకరణలు చెప్పదురు. అద్విత్వమునందుఁ దమిళ చకారమును బండితులు సై తము సకారముగానే పలుకుదురు. ఉదా. శంఖము = చక్కు. దీనిని 'సంగు' అని పలుకుదురు. పదాదీతరస్థలములలోని శవర్ణము యకారముగాను షకారము డకారముగాను సకారము తకారముగాను క్షకారము 'క్క' కారముగాను మూఱును. పదాదిని 'ష, స, క్ష' అనునవి చకారముగా మూఱును. ఉదా. - దేశః = తేయమ్ ('తేచమ్' అనియు నందురు). విషయః = విడయమ్. ఋషిః = ఇరుడి. ఆసనమ్ = ఆతనమ్. ('ఆసనమ్' అనియు నుండును) లక్షణమ్ = ఇలక్కణమ్. అక్షరమ్ = అక్కరమ్ (ఆధునికులు 'అట్పరమ్' అందురు.) షష్ఠి = చట్టి (సట్టియని పలుకుదురు) సభ = చవై ('సవై') అనిపలుకుదురు.) క్షేమమ్ = చేనుమ్ ('సేనుమ్' అనిపలుకుదురు.)

(౧౨౬) హకారము (ఘకారమై) గకారముగ మూఱును. హఘలు మహాప్రాణములు కంఠ్యములును నైయున్నవి. ఉదా. ఆహారము = ఆఘారము) ఓగిరము. సింహము = (సింఘము) = సింగము. తమిళమున హకారము కకారమగును. (అందు 'గ' లేదు). దానిని హకారముగనే పలుకుదురు. ఉదా. మోహః = మోకమ్ ('మోహమ్' అనియే పలుకుదురు.) (నన్నాలు, పదలియల్, పద ప్రకరణము, ౨౦నూ.)

(౧౨౭) సంస్కృత శబ్దములలోని రేఫము క్వాచిత్కముగాఁ దద్భవత్వమున శకట రేఫమగును. అయినను లఘులఘు లకారములవంటి మైత్రి వీనికి లేదని చింతామణి కర్తయాశయము. అథర్వణాచార్యు లుచ్చారణమునుబట్టి వీనికి మార్పుగలుగునని యంగీకరించెను. "నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వ లఘూనాం రయోస్తు నిత్యంస్యాత్ ||" (ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి సంజ్ఞ)

ఇరి యిర యువ యుడి యేరు లాదేశంబు | లగుఁగోన్నిపదముల కయుగనేత్ర ||
(కవిసంశయ. 3 తరం. ౪ ప.)

“లఘుర్భవేద్గురుః కుత్ర | చిద్గురుశ్చ లఘుర్భవేత్ | ఉచ్చారణస్య కల్పవృత్తాన్
న్నిదానంతత్ర సద్వచః || ” (వికృతి వివేకము)

ఉదా.—భీరుక = పిటికి, పరుడు = వెలు, చౌర్యము = చూట, కారిక -
కాటియ, మూర్ఖుడు = మొలకు. మొద. బాలవ్యాకరణకర్త దద్భవములందు
శకటరేఫము లేదని చెప్పఁగాఁ (సంజ్ఞ. ౧౮) బైరీతి నుదాహృతులను జూపి
ప్రాథవ్యాకరణ కర్త “తద్భవంబులయందును శకటరేఫము కలదు” అని
సూత్రించెను. (ప్రాథ. సంజ్ఞ. సూ. ౯) ఈ విషయము రేఫ శకటరేఫ వైర
సందర్భమున విపులముగ విమర్శింపఁ బడును. (3౮3 విష.)

(౧౨౮) వ్యాఖ్య. ఇరీత్యాది - స్పష్టము.

ఉదా. సాక్షి = సాకిరి, భిక్ష = బికిరము, అర్ఘ్యము = అగ్గున, ప్రేమ =
ప్రేముడి, దేవి = దేవేరి. వీనిలో బికిరము వికిరశబ్ద భవమనియు (౧౧౯ వి.)
'అగ్గువా' దులు స్త్రీప్రత్యయాంతములనియు (౮౦ వి.) నీవటకు వ్రాసి
యున్నాను.

కవిసంశయ విచ్ఛేదమున నింకనుగొన్ని యీక్రింది విధములగు వికృ
తులు చూపఁబడినవి కాని యవి శాస్త్రసమ్మతములనిగాని, యనుభవాను
కూలములనిగాని, తోచనందున వానిని మూలమునఁజేర్చి వివరింపలేదు.
వాని నిటఁజూపుచున్నాను.

(౧౨౯) “రేఫలకు డత్వమగును (3 తరం. ౬ ప.) “సంగరము =
జగడము” అని యుదాహరింపఁ బడెను. లరలనోన్యము నూలునుగాన రేఫ
ము లకారముకాఁగా దానికి డకారము వచ్చిన రావచ్చు నేమోగాని యీ
యుదాహృతి యంత సరియై యున్నదని తోచెను. సంగరశబ్దములోని పదాది
స్వరముమీఁది నిండునున్న యూరకయే లోపించినదనుట సరికాదుగదా. ‘కావు
ననే వైకృత దీపికలో జేగడమనునది ఝకటశబ్ద భవమని యుదాహరింపఁ
బడినది. “ఝకటః = అ-(సీ) కలహః.” (సర్వశబ్దసంబోధిని)

(౧౩౦) “హజబలకు బిందుపూర్వములయ్యెనేని | గత్వమాదేశమగు
చుండుఁ గాలకంత (కవి. 3 తరం. ౯ ప.) హకారము గకారముగ మాటిన
మాటవచ్చును. (౧౨౬ వి.) కాని బిందుపూర్వకములయిన జబలు గకారము
లగుటకు బీజమగపడదు. “సింజిని = సింగిణి; కంబళము = గొంగళి” అని
యుదాహరింపఁ బడెను. శబ్దరత్నాకరమున ‘గొంగళి’ శబ్దము దేశ్యముగా

వ్రాయఁబడినది. సింగిణి శబ్దము ‘శార్క్’ శబ్దభవమని వైకృతదీపికలో నుదాహరింపఁబడి యున్నది.

(౧౩౧) గీ॥ “ఉష్ణలంతస్థములు భేదమొందకుండు” (కవిసం-౩తరం. ౮ ప-.) ఉష్ణాంతస్థములు యథేచ్ఛముగ నన్యోన్యము మాటుచుండు ననుటలో యుక్త్యనుభవము లగపడవు. “గృహము = గివము ; గుహ = గవి; కలశము = కడవ; కుటీరము = గుడిసె ; శేఫాలిక = వావిలి; వైశ్యులు = బేరులు” అని యుదాహరింపఁ బడెను.

ఇందలి కడవ శబ్దము ‘కటాహ’ శబ్దభవమని వైకృతదీపికలో వ్రాయఁబడెను. ఇది కొంత సరిగా నున్నట్లు తోచుచున్నది. కటాహ శబ్దములో హకారము లోపింపఁగా (౮౭ వి.) నచటి సంహితలో వకారము (౮౦ వి.) వచ్చిన దన నగును. ఈరీతినె ‘గుహ = గవి’ అనుదానిని సాధింప నగునుగాని, యది దేశ్యముగ శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడెను. ‘గివము’ శబ్దము (గృహ = గిల = గివ) శబ్దరత్నాకరాది కోశములలో నగపడదు. ‘గుడిసె’ శబ్దము కుటీర శబ్దమునుండి పుట్టెనని వైకృత దీపికలో వ్రాయఁబడెను. కాని యందు ‘సె’ వర్ణము చేరుటకుయుక్తి కానిపింపదు. ‘వావిలి’ శబ్దము దేశ్యముగా శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడెను. ‘బేరులు’ అనునది ‘వ్యవహారి = బేహారి, బేరి’ అను రీతిని సాధింపనగును.

(౧౩౨) గీ॥ “అచ్చులకు వత్వ మాదేశమగును” (కవిసం. ౩ తరం. ౧౦ ప.) ఇట్టి వకారాగమమునకును యుక్త్యనుభవములు కనఁబడవు. “అన్నము = వణ్ణము; అశ్వము = వారువము; ఉష్ణము = వెచ్చ ; ఓఢ్రము = వడ్డె” అని యుదాహరింపఁబడియెను. ఇందలి “వణ్ణము, వడ్డె” అను పదము లేకోశమునందును నగపడవు. మరియు “ప్రథమదిక్కున నొడ్డె పాత్ర సామంతుల దట్టించి కంబము మెట్టుగొనియె” మొదలగు ప్రయోగములచే వడ్డేశబ్దము గ్రాంథికము కాదని స్పష్టమగుచున్నది. ‘వెచ్చ, వారువము’ శబ్దములు శబ్దరత్నాకరమున దేశ్యములుగ నుదాహరింపఁబడెను. “వారువము” అనునది ‘అశ్వము’ అను దానికన్న ‘అర్వము’ అను దానికి సన్నిహితముగా నున్నది. కిట్టెలు దొరగారి కన్నడ కోశమున నిది బాడబ శబ్దభవముగా వ్రాయఁబడియున్నది.

(౧౩౩) “తాలకును యాలు జనియించు నీలకంఠ” (కవిసం. ౩ తరం. ౧౧ ప.)

“రాత్రి = రేయి ; వక్త్రము = వాయి” అని యుదాహరింపఁబడెను. ఈ వికృతికిని యుక్త్యనుభవములు కానరావు. వాయిశబ్దము వాక్

శబ్దభవమని వైకృత దీపికలో వ్రాయఁబడియున్నది. 'రాత్రి' శబ్దమునందలి తకారకేఫములు లోపించి స్వరముశేషింపఁగా సంహితలో యకారాగమము వచ్చినదనిన ననఁదగునేమో గాని తవర్ణమునకు యకారాదేశమగు ననుట మాత్రము సరికాదనుటకు సందియములేదు.

(౧౩౪) "కలుగు బంధుత్వ మనునాసికలకు నెపుడు" (కవిసం. ౩ తరం. ౧౧ ప.) 'జ, ఇ' లు తెనుఁగున లేవు. 'ణ, నల' కన్యోన్య వ్యత్యాస మంగీకృతమైయున్నది. ఇక 'ణకారమునకు మకార మాదేశమగు నను విషయము యుక్త్యనుభవదూరమైయున్నది. ఉదా. ద్రోణము = తూము ; ఫణి = పాము ; ద్రోణశాకము = తుమ్మి. ఇందలి పాము శబ్దము దేశ్యముగ శబ్దరత్నాకరమున వ్రాయఁబడెను. తుమ్మిశబ్దము తుమ్మిశబ్దభవమనియు, తూముశబ్దము తుమ్మికాశబ్దభవమనియు వైకృత దీపికలో నుదాహరింపఁబడెను.

(౧౩౫) "అదుకఁబడుఁ గ్రార లొక కొన్నిపదములకును" (కవిసం. ౩ తరం. ౧౧ ప.) "తంతువు=త్రాడు; కబరి=కొమ్ముడి" అని యుదాహరింపఁబడి యున్నవి. ఈ వికృతియు యుక్తికేగిగాని, యనుభవమునకుఁగాని సరిపడి యుండలేదు. "త్రాడు, కొమ్ముడి" శబ్దములు దేశ్యములని శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడెను. "కొత్త + ముడి" అను పదముల మేళనమున సిద్ధించుచున్న కొమ్ముడి శబ్దమును గబరి శబ్దభవమనుట కేవల ప్రామాదికమై యున్నది.

కవిసంశయ విచ్ఛేదములోని తద్భవ ప్రకరణములోని కొఱినడిన సూత్రములు నే నిందుదాహరించిన సూత్రములచేతఁ గతార్థములయి యుండుటం జేసి వానిని మూలముగ నుదాహరింపలేదు. వాని పునరుక్తత యిటఁ జూపఁబడుచున్నది.

(౧౩౬) "గిలుక క్రారయుఁ గియ్య దొలఁగు "

(కవి. ౩ త. ౨ ప.)

(౧౩౭) "తొలకు జసలు కకారంబు చేకూరు " (కవి. ౩ త. ౬ ప.)

ఇందు గిలుక క్రార కియ్య దొలఁగుటయు, తొలకు జస కకారములు వచ్చుటయు, "౯౨-౯౩" విషయములకు మూలములగు "అనుఁగు లగు ను" "ద్విత్య వర్ణంబులకును మీఁదిదియయ్యెండె" అనునవి మొదలగు సూత్రములచేతనే సిద్ధించునుగదా.

(౧౩౧) “ ద ధలకు ట ధలకాదేశంబు డత్వముగును ”

“ వత్వమునకు పత్వంబు లగున్ ”

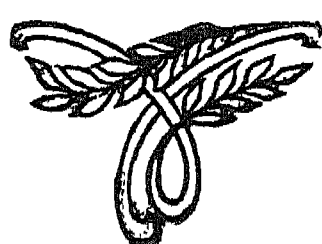
(కవినం. ౩ తరం. ౬. ౨. ప.)

(౧౩౨) “ ఖత్వమునకు వరుస కత్వము । గత్వంబగు చుండు శైల కన్యాభరణా ” (కవినం. ౩ తరం. ౨ ప.)

ధకారము “ వర్గంబుల (౬ ప.) ” అను సూత్రము చేతనే దకారముగును. ఇక దకారము “ కలుగు బంధుత ” (కవినం. ౩ తరం. ౩ ప.) అను సూత్రముచేతనే డకారము కాగలదు. అట్లే ధకారము సైతము ‘ వర్గంబుల ’ (కవినం. ౩ తరం. ౬ ప.) అను దానిచేతనే డకారము కాగలదు. ‘ ట, డ ’ (౬ ప.) అనుదానిచేతనే టకారము డకారము కాగలదు. అట్లే ‘ వ, ప ’ (కవినం. ౩ తరం. ౬ ప.) అను దానిచేతనే వకారమునకు పత్వము కలుగును. పయి రీతినే “ వర్గంబుల ” (కవినం. ౩ తరం. ౬ ప.) అను సూత్రముచేత ‘ ఖ ’ కారము ‘ క ’ కారముగుచున్నది. “ కగల కన్యోన్య సంప్రాప్తి ” (౬ ప.) అను దానిచేతనే యట్టి (ఖకారదేశ) కకారము గకార మగుచున్నది.

(౧౪౦) ఈ సందర్భమున సూరకవిగారు చెప్పిన (౧౨౯—౧౩౨) పదివిషయము లందలి వికృతి సూత్రములును సంభావ్యములుగ నున్నట్లగపడలేదు. తక్కిన నే నంగీకరించిన తద్భవములలో సయితము కొన్నిటి విషయమున నభిప్రాయభేదము లుండవచ్చును. దేశ్య తద్భవములను విడచి యుట సుకరముకాదు. ఘనాక్షర న్యాయమునఁ గొన్ని దేశ్యములె యాకారమునందును నర్థమునందును సంస్కృతశబ్దములను బోలియుండుటచే నవి తద్భవములను నభిప్రాయము కలుగవచ్చును. కాల విప్రకృష్టతచేఁ గొన్ని తద్భవము లత్యధిక వికృతి నందుటచే సంస్కృత శబ్దముల పోలిక స్ఫురింపమింజేసి దేశ్యములను తలంపు కలుగవచ్చును. ఏది యెట్లయినను బ్రకృతి వికృతి భావమును గల్పించు శబ్దముల సంబంధము శబ్దతత్వ శాస్త్ర సమ్మతమును సంభావ్యమును నై యుండుట మాత్ర మావశ్యకమని యెన్ననగును.

ఇది తద్భవ ప్రకరణము.

అ క్ష ర ప్ర క రణ ము.

శ్లో॥ అనుప్రదానా త్సంసర్గాత్ । స్థానాత్ కరణవిభ్రమాత్ ।
జాయతే వర్ణవై శేష్యం । పరిమాణాచ్చ పంచమాత్ ॥

వైయాకరణ పారిజాతమనెడు సీతారామవండితీయ వ్యాఖ్య.

—●—●—● అ క్ష ర ప్ర క రణ ము. —●—●—●

(౧౪౧) ‘ఏషాతయో ర్భవేద్వికృతిః’ అను చొప్పున వికృతు లేర్పడుటలో సంస్కృతవర్ణము లెంతవఱకు లోపించునో యనువిషయ మును విశేషపఱచుటకయి నన్నయభట్టారకుఁడు సంస్కృత వర్ణసమా మ్నాయ సంఖ్యను “ఆద్యాయా” ఇత్యాది సూత్రముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఆంధ్రవిద్యార్థు లెట్లును సంస్కృతమును జదివెదరన్న తలంపున నట్టివర్ణ సమామ్నాయమును నట్టివర్ణముల యుత్పత్తివిషయమును వివరింపఁడయ్యె. అట్టి వర్ణస్వరూప నిరూపణ విషయమును వర్ణోత్పత్తి విషయమును నన్నయ భట్టారకుఁడేగాక యధర్వణుఁడును వివరించి యుండమింజేసి “అనుప్రదానా” దిత్యాద్యభి యుక్తోక్తి మూలముగ గ్రహింపఁబడి వివరింపఁ బడుచున్నది.

వ్యాఖ్య.—అను ప్రదానాత్ = గళవివరసంకోచ వికాసరూప భాష్యా ప్రయత్న భేదమువలనను, ప్రాణవాయు సంసర్గమునందలి మహత్త్వా ల్పత్వ ముల వలనను; స్థానాత్ = జిహ్వప్రదేశమును స్పృశించెడి జిహ్వమూల తాలు మూర్ధాది స్థానభేదములవలనను, కరణ విభ్రమాత్ = ఆ యాస్థానములను స్పృశించు జిహ్వప్రదేశ స్పర్శనాది వ్యాపార విశేషములవలనను, (లేదా) ఓ ష్టోప సంహారాదులగు వ్యాపార విశేషములవలనను, పంచమాత్ = అయిదవ దగు, పరిమాణాత్ = హ్రస్వదీర్ఘాది మాత్రాపరిమాణ విశేషమువలనను, వర్ణవై శేష్యం = వర్ణవిశేషత, జాయతే = కలుగును.

నిశ్వాసవాయువు శ్వాసకోశములనుండి వాయు మార్గ ద్వారముగ నభిప్రాయావేదక శబ్దప్రయోగేచ్ఛా సహకృతమై వచ్చునపుడు కలిగెడి బాహ్యభ్యంతర ప్రయత్నాదులచేత ధ్వనివై విధ్యము సంభవించును. ఈ విష యమె ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమున నీక్రిందిరీతిని జెప్పఁ బడియున్నది.

“వాయుః ప్రాణః కోష్యమనుప్రదానం ; కంఠస్యథే వివృతే సంవృ తేవా! ఆపద్యతే శ్వాసతాం నాదతాంవా, వక్త్రీహాయామ్” (౧౩ ప ౧సూ.)

“ప్రయోక్తురీహ గుణసన్నిపాతే । వర్ణీభవన్ వర్ణవిశేష యోగాత్ ।
ఏకః శ్రుతీః కర్తృణాప్నోతి బహ్వీః” (౧౩ పటలము, ౧౩ సూ.)

(ప్రాణవాయువు వక్తయొక్క శబ్ద ప్రయోగేచ్ఛతో సహకృత మగుచు (కోష్ఠ్య మనుప్రదానమ్) గళవివరముయొక్క (కంఠస్యభే) వివృతి సంవృతులచేత శ్వాసనాద భేదముల నందును. ఏకవిధమెయగు ప్రాణవాయువు వక్తయొక్క యిచ్ఛా విశేషములచేతఁగల్గు వివిధప్రయత్నములచేత వివిధ శ్రుతులను బొందుచున్నది.)

(౧౪౨) — పయివిషయమునఁ బాణినీయ శిక్షయందును నీక్రిందిరీతిని జెప్పఁబడియున్నది.

“ఆత్మా బుధ్యా సమేత్యర్థాన్ । మనోయుజ్జే వివక్షయా ।
మనః కాయాగ్నిమాహంతి । సప్రేరయతి మారుతమ్ ।
సోదీర్ణో మూర్ధ్న్యభిహతో । వక్త్రమాపద్య మారుతః ।
వర్ణాన్ జనయతే తేషాం । విభాగః పంచథా స్మృతః ।
స్వరతః కాలతః స్థానాత్ । ప్రయత్నానుప్రదానతః ।
ఇతివర్ణవిదః ప్రాహు । ర్నిపుణం తన్నిబోధత ।
ఉదాత్త శ్చానుదాత్తశ్చ । స్వరితశ్చ స్వరాస్త్రయః ।
హ్రస్వోదీర్ఘః పుతఇతి । కాలతో నియమా అచి ॥ ... ”

ఇందు ‘అనుప్రదానా’ దిత్వాదికారికలోని ‘సంసర్గాత్’ అను దళము వివరింపఁ బడలేదు. ‘పరిమాణాత్’ అనుదానికి బదులుగా నిందలి ‘కాలతః’ అనునదే చెప్పఁదగియుండఁగా ‘స్వరతః’ అను విశేషదళము చేర్పఁబడినది. కాని యుదాత్తాది స్వరవైశేష్యమునుబట్టి వర్ణవైశేష్యము నంగీకరించుట సంప్రదాయము కాదు.

“ఉచ్చై రుదాత్తః” (తైత్తి. ౧ అధ్యాయ. ౩౮ సూ.)

“నీచై రనుదాత్తః” (తైత్తి. ౧ అధ్యాయ. ౩౯ సూ.)

“సమాహారః స్వరితః” (తైత్తి. ౧ అధ్యాయ. ౪౦ సూ.)

“సమానే స్థానే మూర్ధ్న ఆసన్నే ఉపరిభాగే జాతేన ప్రయత్నేన ఉచ్చార్యమాణః స్వర ఉదాత్తగుణకత్వా దుదాత్త సంజ్ఞోభవతి. సమానే స్థానే హృదయాసన్నే అధోభాగే జాతేన ప్రయత్నేన ఉచ్చార్యమాణః స్వరః అనుదాత్త గుణకత్వా దనుదాత్త సంజ్ఞోభవతి. సమాహార ఉభయో స్సంభేదాత్కః” (వైదికాభరణ వ్యాఖ్య.).

అచ్చులు నాదములని ముందు విశదీకరింపఁబడును. (౧౫౧. వి.) అట్టి యచ్చుల నాదముయొక్క యచ్చత్వ నీచత్వములచేత వాని కుదాత్తత్వా నుదాత్తత్వములు కల్గును. అట్టి స్వరవిశేషములు కలవి గనుక నే వానికి స్వర ములను సంజ్ఞ కల్గెనని యీక్రిందిరీతి నువ్వటుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. —

శ్లో॥ ఏకమాత్రో భవేద్ధర్మోఽస్మి । ద్విమాత్రో దీర్ఘ ఉచ్యతే ।
త్రిమాత్రస్తు ప్లుతోజ్జేయోః । వ్యంజనం త్వర్థ మాత్రకమ్॥

“ఉదాత్తాను దాత్తస్వరిత ప్రచయా ఏష్వక్షరేషు (స్వరేషు)స్థితాః
స్వర్యంతే శబ్ద్యంతఇతి స్వరాః” (ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యము. పార్వదవ్యాఖ్య.
౨౦. పుట).

(౧౮౩)—— పయిరీతి నీ యుదాత్తతాదులు నాదమునందలి యుచ్ఛత్వ
నీచత్వాదికమును మాత్రమే మూలముగాఁగొని వ్యపహరింపఁ బడును గాన
నియ్యవి స్వరపరిమాణములోఁ జేర్పఁబడవు. కావుననే వీనివలనఁ గలుగుభేద
ములకుఁ బ్రాతిశాఖ్యములలో వర్ణసమామ్నాయమునఁ బృథగ్గణనములేదు.
అక్కారణ ముననే వర్ణ వై శేష్యమును జూపుభేదములను జెప్పచున్న “అను
ప్రదానాదిత్యాది ప్రకృత కారికలో నీ భేదము పేర్కొనఁ బడదయ్యెనని
యెఱుంగునది.

(౧౮౪)—— వ్యాఖ్య——నన్నయా ధర్వణులు వివరించి యుండమింజేసి
వర్ణోచ్ఛారణ పరిమాణమును దెల్పు వై యభియుక్తోక్తకారిక యిచట మూల
ముగ గ్రహింపఁబడెను. స్వరముల విషయమున వర్ణపార్థక్యమును గలిగించెడి
దగుటచేత నీ పరిమాణ భేదము మున్నుండుగ వివరింపఁ బడుచున్నది. ఏక
మాత్రః = ఉచ్ఛారణమున నొక్కమాత్ర కాలముగలది, హ్రస్వః = హ్రస్వము,
భవేత్ = అగును; ద్విమాత్రః = ఉచ్ఛారణమున రెండు మాత్రల కాలము
గలది, దీర్ఘః = దీర్ఘమని, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడును. త్రిమాత్రస్తు = ఉచ్ఛారణ
మున మూడు మాత్రలకాలము కలది. ప్లుతః = ప్లుతమని, జ్జేయః = తెలియఁ
దగినది. వ్యంజనమ్ = వ్యంజనమనఁగా హల్లు అర్థమాత్రకమ్ = ఉచ్ఛారణ
మున సర్థమాత్రకాలము గలది.

(౧౮౫) ఈసందర్భమున మాత్రాకాల పరిమితిని గుఱించి యీక్రింది
రీతిని బాణినీయశిక్షలోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

“ చాషస్తు వద తే మాత్రాః । ద్విమాత్రం త్వేవ వాయసః ।

శిఖి రాతి త్రిమాత్రంతు । నకుల స్త్వర్థమాత్రకమ్॥ ”

కర్ణాట శబ్దాను శాసనవ్యాఖ్యలో నీక్రిందిరీతి నుదాహరింపఁ బడెను.
(3. సూత్రము)

“ చటకో రాత్యేకమాత్రం । ద్విమాత్రం రాతి వాయసః॥

త్రిమాత్రంతు శిఖి రాతి । నకుల స్త్వర్థ మాత్రకమ్॥ ”

(చటకము = ఊరఁబిచ్చుక.)

పాలపిట్ట రుతమున (లేదా) ఊరఁ బిచ్చుకరుతమున నేకమాత్రాకాలమును, కాక రుతమున ద్విమాత్రాకాలమును నెమిలి యటపునఁ ద్రిమాత్రాకాలమును ముంగిస రుతిలో నర్థమాత్రాకాలమును బట్టునని పయికారికల కర్థము నెన్నునది. కుక్కుట రుతమున వరుసగా మూడు కాలములును వేర్వేరు వినఁ బడునని వైయాకరణులు చెప్పుచున్నారు. కుక్కుటరుతే ఉకారస్య ప్రసిద్ధత్వా దకారాదయోనోక్తాః సూత్రకారేణ. (సిద్ధాంతకాముదీ టిప్పణము. 3 పుట). ప్రాతఃప్రాతస్స ముత్థాయా క్రమాత్త్రిన్ శుద్ధకంధరః ప్రాస్వదీర్ఘప్లుతాన్ రాతి కృకవాకు రనాతురః॥ (కర్ణాట శబ్దాను శాసనవ్యాఖ్య, మకరందవ్యాఖ్య 3 సూత్రము).

ప్రాస్వాకారమును బల్కుకాలము సూత్రాకాలమనుచు నీ క్రిందిరీతిని దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

“అకారశ్చ” (౧ అధ్యాయ. 3౨ సూ.) “తేనచసమానకాలః స్వరః” (33 సూ.) “ద్విస్తావాదీర్ఘః” (3౫ సూ.) “త్రిప్లుతః” (3౬ సూ.) “ప్రాస్వార్థకాలం వ్యంజనమ్” (3౭ సూ.) “అకారో ప్రాస్వసంజ్ఞోభవతి అకారేణ తుల్యకాల స్వరోపిప్రాస్వ సంజ్ఞోభవతి ప్రాస్వాద్విగుణకాలః దీర్ఘసంజ్ఞోభవతి ప్రాస్వత్రిగుణకాలః ప్లుతసంజ్ఞోభవతి వ్యంజనం ప్రాస్వార్థ తుల్యకాలం అర్థమాత్రాకాలంభవతి” (వైదికా భరణవ్యాఖ్య)

“స్వస్థోయువా ఋజుశ్వాసః ఉచ్ఛర త్యక్షరం లఘుః

కాలేన యావతా సాస్యా న్నాత్రేతి మునయో విదుః

అంగుళిస్ఫటనం యావత్ కాలేమాత్రేతిసూచ్యతే” (అంగుళిస్ఫటనం = మిట్టకాయ) (కర్ణాటశబ్దాను శాసనము. 3. సూ. మకరందవ్యాఖ్య.)

ఈక్రింది సూర్యసిద్ధాంత వచనములను బట్టి మాత్రాకాల నిర్ణయము చేయుట కవకాశ మగుపడుచున్నది.

“తీక్షణ సూచ్యాబ్జ పుష్పస్య దళభేదస్తు టిర్భవేత్ తచ్ఛతం లవమి త్యుక్తం తత్త్రింశస్తు నిమేషకం నిమేషై స్సప్తవింశత్యా కాలోగుర్వక్షరస్తతః దళగుర్వక్షరోచ్ఛార కాలఃప్రాణ స్సమీరితః షడ్భిఃప్రాణై ర్వి నాడీస్యాత్ తత్షష్ట్య నాడికాస్సృతా నాడీషష్ట్యాతు నాక్షత్ర మహారాత్రం ప్రకీర్తితమ్” (గూఢార్థదీపికతో ముద్రితమగు సూర్యసిద్ధాంతమున “షడ్భిః ప్రాణైః” అనునది మొదలుగమాత్రమే యున్నది.

“వాడిగల సూదిమొనతోఁ దామరఘా రేకును బొడుచుటకుఁ బట్టు కాలము ‘త్రుటి.’ నూలుత్రుటు లొకలవము. ముప్పదిలవము లొక నిమేషము

ఇరువదేడు నిమేషము లొకగుర్వక్షరము పలికెడికాలము. పది గుర్వక్షరములు పలుకుకాల మొకప్రాణము. ఆఱుప్రాణము లొకవినాడిక. అఱువది వినాడిక లొకనాడిక. అఱువదినాడిక లహోరాత్రకాలము.” అని వై శ్లోకముల కర్థము. కావున మాత్రయనఁగా నలువదినేల యేనూఱు త్రుటులకాలమని తేలుచున్నది. అనఁగా నొక సెకండులో నయిదుమాత్రలు పలుకవచ్చునని తాత్పర్యము. దీనినిబట్టి మాత్రయనఁగా సెకండులో నయిదవ వంతు కాలమని తేలుచున్నది. కావున నయిదు కందపద్యములు చదువుటకొక మినెటుపయిని నాల్గు సెకెండ్లు పట్టునని యెన్ననగును. కందము పదునాఱు చతుర్మాత్రాగణములు కలదనఁగా నఱువదినాల్గు మాత్రలు గలది కావున గంటకు నేకాశీత్యధికద్విశత కందపద్యములు చదువవచ్చునని గ్రహింపవలెను.

సమాసమునందలి పదములను బృథక్కరించుటలో నయ్యెడి కాలము మాత్రాకాలమనుచు సీక్రిందిరీతిని ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

“మాత్రాహస్యః; తావదవగ్రహంతరమ్; ద్వేదీర్ఘః; తిస్రఃపుత్ర ఉచ్యతే స్వరః”

పార్షద వ్యాఖ్యః—“హస్య స్వరోమాత్రా కాలో వేదితవ్యః అవగ్రహః - నానాగ్రహైస్సమాస వర్తినోః పదయోః పృథక్కరణమ్. మాత్రాకాలం భవతీత్యర్థః. పురః, హితమ్, రత్నధా, తమమ్; ద్విమాత్రాకాలో దీర్ఘస్వరో వేదితవ్యః స్వరసంజ్ఞా పుత్రస్యానేన విధీయతే. సచ తిస్రో మాత్రాభవతి.”

‘క్త’ అనునది యేకమాత్రాకమనియే గ్రహింపవలయును. కకార తకారములు కలిపి యొక్క మాత్రయనియు, ‘అ’ కార మొకమాత్రయనియు లెక్కించి యద్దానినిద్విమాత్రాకముగా గ్రహింపరాదు. స్వరముతో నెన్ని హల్లులున్నను నందలి స్వరము నుచ్చరించుకాలములోనే యా హల్లుల యుచ్చారణము సైతము జరిగిపోవును గాన వాని పరిమితిని వేఱుగఁ బరిగణింపఁ దగదు. ‘కన్’ మున్నగు చోటులందలి స్వరపూర్వకమగు హల్లు నుచ్చరించునపుడే యర్థమాత్రాకాలము వేఱుగఁ బట్టునని గ్రహింపవలయును. కావుననే యిట్టిది గురువుగా నాంధ్రవైయాకరణులు తలంచుచున్నారు. సంస్కృతమున నిట్టిది లఘువుగ నెన్నఁబడును. భుజ్ మున్నగు చాతువులు లఘూపధకము లనియుదాహరింపఁ బడుచున్నవి. ఆంధ్ర వైయాకరణుఁడే యైన సూరిగారు సైతము సంస్కృత సమధాతువులగు ‘భుజించు’ మున్నగు

వానిలోని 'భుజ్' మున్నగు భాగములు గురు విరహితములనియె యుదాహరించెను. “లఘ్వేకాక్షర పూర్వక్రియాంతిమస్యానయో భవేదిద్వా” అని చింతామణియుఁ జెప్పుచున్నది. సంయుక్తాక్షరము పరమందున్నపుడు పూర్వాక్షరము యొక్క యుచ్చారణమున నూనిక సంభవించును. అట్లదాని నూఁది పలుకుటలో నయ్యది ప్రాస్వమయ్యను ద్విమాత్రాకాలము పట్టునని గ్రహింపవలెను. “మాత్ర యనఁగా నక్షరావయవము. క్ చ మున్నగునవి మాత్రలనఁబడును” అను నాధుని కాశయ మిందులకు విరుద్ధము.

(౧౪౬) ఋ ౩ వర్ణముల యుచ్చారణమున ర ల సంపృక్త స్వరము వినఁబడుచున్నను నవి ప్రత్యేకముగ నొక్కొక్క మాత్ర కాలముగలవేయనియు వానియందు మొదటి స్వర భాగము పాదమాత్రాకమనియు వానిలోని వ్యంజనమర్థ మాత్రాకమనియుఁ దర్వాతిది పాదమాత్ర స్వర భాగమే యనియు వర రుచి చెప్పియున్నాఁడు.

“స్వరభక్తి స్వరూపంతు విస్పష్టం వ్యాచక్షే వర రుచిః—‘ఋకారాది రణుమాత్రా, రేఫోఽర్ధమాత్రా, శేషాస్వరభక్తి రణుమాత్రా’ ఇతి అస్యాయమర్థః—

‘ఇన్ద్రియా విషయో యోసా । వణురిత్యుచ్యతే బుధైః॥ చతుర్భి రణుభిర్మాత్రా । పరిమాణ మితి స్మృతమ్ ’ మాత్రికస్య ఋకారస్యాదిరణుమాత్రః స్వరభాగః మధ్యేరేఫ అర్ధమాత్రః, అంత్యేవ్యణు మాత్రః స్వరభాగః । ఏ తత్ ఋకార స్వరూపమ్. ” (త్రిభాష్య రత్నవ్యాఖ్య, ‘రేఫోష్ట...’ అను ౨౧ అధ్యాయపు ౧౫ సూత్రపువాఖ్య. తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యము. ౪౮౬ పుట.)

“ఋకారల్కారౌప్రాస్వా” (తైత్తి. ౧ అధ్యాయ. ౩౧ సూ) ఋకారశ్చ ౩ కారశ్చ హ్రస్వ సంజ్ఞాభవతః ” (త్రిభాష్య రత్నవ్యాఖ్య) “తేనచ సమానకాలః స్వరః ఇతి (౧ అధ్యాయ. ౩౩ సూ) వక్ష్యమాణే నాత్రాపి సిద్ధే పృథగ్వచనం మాత్రా వైషమ్య శంకా నివృత్త్యర్థమ్. (వైదికాభరణ)

(౧౪౭) ఇంక ననుస్వారము విసర్గమువలెనే వ్యంజనమగుటంజేసి యయ్యదియు నర్ధమాత్రా కాలికమే యనఁ జనదనియు నయ్యదిమాత్రా కాలికమనియుఁ బ్రాతిశాఖ్యములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఇంతియగాక యనుస్వారము హ్రస్వపూర్వకమగునపుడు పూర్వస్వరములోని యణుభాగ మనఁగాఁ బాదమాత్రా భాగ (అర్ధమాత్రా భాగమని కొందఱు) మనుస్వారమున సంక్రమించుననియు నక్కారణమున నట్టి యనుస్వారము పాదాధిక (అర్ధాధిక) మాత్రాకమగుననియు, నచటి పూర్వాచ్చు పాదోన (అర్ధోన)

మాత్రాకమగుననియు నట్లే దీర్ఘపూర్వ కానుస్వారము పాదోన (అర్ధోన)
మాత్రాకమనియు నచటి పూర్వస్థదీర్ఘ స్వరము పాదాధిక (అర్ధాధిక)
మాత్రాకమనియుఁ గొందఱు తలంచెదరని యీ క్రిందిరీతిని ఋగ్వేద ప్రాతి
శాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

“హ్రస్వార్థ స్వరభక్త్యా సమాప్తా మనుస్వార స్యోపధామాహు
రేకే । అనుస్వారం తావతై వాధికంచ హ్రస్వోపధమ్ ॥ (౧౩ పట. ౩౨
సూ.) “ దీర్ఘ పూర్వంత దూనమ్ ” (౧౩ పటలము, ౩౩ సూ.)

పార్షద వ్యాఖ్య:—“ హ్రస్వా మనుస్వారో పధామ్ అర్ధస్వర భక్త్యా
అసమాప్తామ్ పాదమాత్రయావా అర్ధమాత్రయావా న్యూనామ్ ఆహు
రేకే ఆచార్యాః. అనుస్వారంచ తావతా కాలేన అధికమ్ దీర్ఘ పూర్వ
మనుస్వారం తథైవార్థ స్వరభక్త్యా న్యూన మాహుః దీర్ఘా ముపధాంతావ
తై వాధికాంచ ”

శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యమున హ్రస్వ పూర్వకానుస్వార మర్ధాధిక
మాత్రాకమనియు నచటి హ్రస్వ స్వరమర్ధ మాత్రాకమనియు నట్లే దీర్ఘ
పూర్వకానుస్వార మర్ధ మాత్రాకమనియు నచటి పూర్వస్థ దీర్ఘస్వర మధ్యర్ధ
మాత్రాక మనఁగా నర్ధాధిక మాత్రాకమనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

“ అనుస్వారో హ్రస్వ పూర్వోఽధ్యర్థ మాత్రా పూర్వా చార్థ మా
త్రేతి ” (శుక్ల. ౪ అధ్యాయ. ౧౪౮ సూ.)

“ దీర్ఘాదర్థ మాత్రా పూర్వాచాధ్యర్థ మాత్రా ” (శుక్ల. ౪
అధ్యాయ. ౧౪౯ సూ.)

అనుస్వార పరకస్వరము విషయమున వాడఁబడిన యిచటి మాత్రా
శబ్దము స్వతస్సిద్ధ మాత్రాపరము. అనఁగా హ్రస్వము విషయమున మాత్రా
శబ్దమున కేకమాత్ర యని యర్థము. దీర్ఘము విషయమున వాడఁబడిన
యిచటి మాత్రా శబ్దము ద్విమాత్రాపరము.

“ అనుస్వారశ్చ ” (తైత్తి. ౧ అధ్యాయ. ౩౪ సూ.)

“ భవత్యనుసారోఽపి హ్రస్వ సంజ్ఞః హ్రస్వార్థకాలం
వ్యంజనమ్. (౧ అధ్యాయ. ౩౭) ఇత్యర్థ మాత్ర త్వే ప్రాప్తే తన్వాభూదితి హ్రస్వ
త్వం విధీయతే ” (త్రిభాష్య)

(౧౪౮) పయిరీతి ననుస్వారము మాత్రా కాలికమని యంగీకరించియుఁ
దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్య కర్త దానిని వ్యంజనముగనే తలంచెను.

“ అనుస్వారోత్తమా అనునాసికాః ” (తై. ౨ అ. ౩౦ సూ.).

శ్లో. ఖయాంయమాఃఖయఃకఃపా । విసర్గ శ్శరపవచ ।

ఏతే శ్వాసాను ప్రదానా । అఘోషాశ్చ వివృణ్వతే ।

కంఠ ; మన్యే తు ఘోషా స్స్పృ । స్సంవృతా నాదభాగినః ; ।

అయుగ్మా వర్గ యమగా । యణ శ్చాల్పాసవః స్తృతాః ॥

“అనుస్వారో వ్యంజనంవా స్వరో వేతి పరమతమ్. తన్నిరాస్వార్థ మిద ముచ్యతే. అనుస్వారో ప్యుత్తమవత్ (వర్గ పంచమవత్) వ్యంజనమే వాస్మచ్ఛాఖాయామ్. ” (వైదికాభ).

ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యములో నను స్వారమునందుఁ గొన్ని స్వరధర్మ ములును గొన్ని వ్యంజన ధర్మములును నుండుటచేత నయ్యది స్వరమును వ్యంజనమును ననఁదగునని యీక్రిందిరీతిని జెప్పఁబడెను. కాఁగా నిది యుభయమని కాని యనుభయ మని కాని చెప్పఁదగునని తేలు చున్నది.

“అనుస్వారో వ్యంజనం వా స్వరోవా” (ఋగ్వే. ౧ పట. ౨౨ పుట) ఉవ్వటుని పార్షదవ్యాఖ్యః— ‘అం’ ఇత్యనుస్వారో వర్ణ సమామ్నాయే పఠ్యతే. సకాంశ్చిత్ స్వరధర్తాన్ గృహ్ణాతి. కాంశ్చిద్వ్యంజన ధర్తాన్. తద్యథా—ప్రాస్పత్వం దీర్ఘత్వం ప్లుతత్వమ్. ఉదాత్తత్వ మను దాత్తత్వం స్వరి తత్వమితి. తథార్థమాత్రా కాలతా, స్వరవశే నోదాత్తా నుదాత్త స్వరి తత్వం సంయోగశ్చేతి వ్యంజన ధర్తాః. తత్రోభయ ధర్మయోగా దుభయ స్వభావం స్వరవ్యంజనయో రన్య ద్వర్ణాంతరం ప్రకాశయతి స్వర వ్యంజనాతి రిక్త మన్య ద్వర్ణాంతరమే తదిత్యేతత్ ఖ్యాపన పరమేవైతత్సూ త్రమితి సిద్ధాంతితమ్.

పయిశౌనక సూత్రమునకీ క్రింది వాచస్పత్య గ్రంథము ప్రతి కూల ముగ నున్నది.

“అనుస్వార విసర్గయోశ్చ అక్షర సమామ్నాయ సూత్రేషు ‘అఇ ఉణ్’ ఇత్యాదిషు మాహేశ్వరేషు చతుర్దశసు సూత్రేషు అమ్నానాభావేన భాష్యకృతా అటూస సంఖ్యానేపి న స్వర వర్ణత్వమ్.

‘అయోగవాహ విజ్ఞేయా । ఆశ్రయస్థానభాగినః. ఇత్యుక్త్యా స్వయం విరాజమానత్వా భావాత్ ఉదాత్తాది స్వరవత్త్వా భావాచ్చ. తయో స్స్వర వర్ణాభావేపి అటూస సంఖ్యానంచ షత్వణత్వకార్యార్థమ్.”

(వాచస్పత్యము. ౧౫౯౭ పుట. స్వరవర్ణ విభాగాది.) మాహేశ్వర సూత్రములు వర్ణ సమామ్నాయ సూత్రము లనెడు నీయభిప్రాయము సరి కాదు. (చూ. ౨౧౯-౨౨౦. వి.)

(౧౪౯) వాఖ్య. ఖయా మిత్యాదిః— నన్నయా ధర్మణులు వివరించి యుండమిం జేసి పయిసిద్ధాంత కౌముదీవచనము మూలముగఁ గ్రహింపఁ

బడెను. ఖయాం యమాః = ఖయ్ ప్రత్యాహార వర్ణములలోని యమములును, (' పలిక్కి ' మున్నగు చోటులలోని వర్గాది వర్ణ చతుష్టయమునకును వర్ణ పంచమములు పరమగు నపుడు వానినడుమ పూర్వసదృశ వర్ణము జనించును. అట్టి దానికి యమమనియు నాస్యమనియు నాసిక్యమనియుఁ బేరులు చెల్లును. అవి వేద మాత్ర ప్రసిద్ధములు.) ఖయః = ఖయ్ ప్రత్యాహార వర్ణములును, (ఖ ఫ ఛ ర థ చ ట త క ప) కపౌ = జహ్వమూలీ యోపధ్వాసీయములును, విసర్గః = విసర్గ మును, శర ఏవచ = శర్ ప్రత్యాహార వర్ణములును, (శ ష స) ఏతే = అనెడి యీవర్ణములు, శ్వాసాను ప్రదానాః = శ్వాస మనెడి బాహ్య ప్రయత్నము గలవియు, అఘోషాశ్చ = అఘోషములును, నగు చున్నవి. కంఠం వివృణ్వతేచ = కంఠమును వివారవంతమును జేయుచున్నవి. అన్యేతు = తక్కిన వర్ణములన్ననో, అనఁగా నచ్చులును వర్ణ ప్రథమ తృతీయ పంచమములును, య ర ల వలును, ఘోషాః ఘోష ప్రయత్న వంతము లును, సంవృతాః = సంవార ప్రయత్నము గలవియు, నాదభాగినః = నాద ప్రయత్నము గలవియు, స్యుః = అగును. అయగ్తాః = వర్ణ ప్రథమ తృతీయ పంచమములును, వర్ణయమగాః = వర్ణములలోని తృతీయ చతుర్థములగు యమములును, యణశ్చ = యణ్ ప్రత్యాహార వర్ణములును, (య ర ల వ) అల్పాసవః = అల్ప ప్రాణసంజ్ఞ గలవి - తక్కినవి మహా ప్రాణసంజ్ఞ గలవని గ్రహింప నగును.

(౧౫౦) వెనుక వివరించిన రీతిని జాతర ప్రేరణమున బయలు నెడిలిన నిశ్వాసము వక్త్రములోని గళ వివరము ద్వారమునఁ బోవును. శ్వాసవర్ణో చ్చారణేచ్ఛ గల్గు నపుడు గళ వివరము వివృతమగుననఁగాఁ దెఱవఁబడును. కావున నట్టి వివృతగళ వివరములో నుండి నిశ్వాస వాయువు నిర్దిరోధముగఁ బోవునపుడు జనించెడి వర్ణములు నాదరహితము లనఁగా శ్వాసములును, ఘోషవంతములు కానివనఁగా నఘోషములును నయి శ్వాసములు నఘోష ములు ననెడి యస్వర్ణసంజ్ఞల నందును. వీని యుచ్చారణమునఁ గంఠమునందు వివృత ప్రయత్నము జరుగును గాన నది వివార మనిపించు కొనును. ఈవిష యమునె ప్రాతిశ్వాఖ్యము లిట్లు చెప్పుచున్నవి.

“వివృతేశ్వాసః” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౫ సూ.)

“వివరణం = కంఠస్య విస్తరణం, సఏవ వివారాఖ్యో బాహ్య ప్రయత్నః, తస్మిన్సతి శ్వాసోనామ బాహ్య ప్రయత్నః క్రియతే. ఇతి శిష్యాం సన్ధ్యతే.” (వైదికాభరణవ్యాఖ్య.)

“అంత్యాస్సప్త తేషా మఘోషాః” (ఋగ్వేదప్రా. ౧ పటల.) “సప్తో ఘోషాః అఘోష సంజ్ఞా వేదితవ్యాః, యథా-శ ష స అః, ః క, ః ప, అం, ఇతి నర్దేవర్దే ప్రథమ ద్వితీయానర్ణా అఘోష సంజ్ఞా వేదితవ్యా, యథా—క ఖ చ ఛ ట త థ ప ఫేతి, పారి శేష్యా దన్యాని ఘోషవ త్సంజ్ఞాని వ్యంజనాని” (ఉవ్వటకృత పార్షదవ్యాఖ్య.)

(౧౫౧)—ఇంక వక్తకు నాదోచ్ఛారణేచ్ఛ కల్లునపుడు గళవివరము సంవృత మనఁగా మూయఁబడిన దగును. కావున జాతర ప్రేరణమున బయలువెడలిన నిశ్వాస మట్టి సంవృత గళవివరమును భేదించుకొని పోవుటచేతఁ గంతవివర పార్శ్వస్థ చర్మాగ్రములందుఁ గంపము కల్లును. కాననట్టి యెడలఁ బుట్టెడి వర్ణములు నాదవంతములు ఘోషవంతములునయి నాదములు ఘోషములుననెడి యన్వర్థసంజ్ఞలనందును. ఇట్లఁగంత సంవరణరూప ప్రయత్నము సంభవించును గాన నట్టిప్రయత్నమునకు సంవార సంజ్ఞ సార్థకమగు చున్నది.

పయిని వ్రాసిన వివార సంవారాది ప్రయత్నము లోష్ఠప్రభృతి జిహ్వమూలావధిక వక్త్రమునకు బహిః ప్రదేశమున జరుగును. కాన నవి బాహ్యప్రయత్నము లనిపించుకొనును. ఈ బాహ్యమగు ప్రథమ ప్రయత్నమున వర్ణములు పుట్టింపఁబడును గాన దీని ననుప్రదానమనియు సార్థకముగ వ్యవహరింతురు.

పయి విషయముల నీ క్రిందిరీతిని వ్రాతిశాఖ్యములు చెప్పుచున్నవి.

“సంవృతే కంఠేనాదః క్రియతే” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౪ సూ.)

అథ వర్ణానాం విశేషరూపోత్పత్తౌ ప్రథమ కారణభూతా అను ప్రదానాఖ్యా నాదాదయో బాహ్య ప్రయత్నా ఉచ్యంతే. సంవరణం=కంఠస్య సంకోచః । సఖలు సంవారోనామ బాహ్యప్రయత్నః । తస్మిన్సతి నాదాఖ్యోబాహ్యః ప్రయత్నః క్రియతే=ఉత్పాద్యతే; నాదధ్వని సంసర్గాద్ వ్యంజనేషు ఘోషోనామ బాహ్య ప్రయత్నోజాయతే; ఇతి శిక్షాయాం స్మర్యతే” (వైదికాభరణ వ్యాఖ్య).

“నాదోఽనుప్రదానం స్వరఘోషవత్సు” (తైత్తి. ౨ అ. ౮ సూ.)

“స్వరేషు ఘోషవత్సుచ వర్ణేషు, నాదః అనుప్రదానంభవతి. అనుప్రదీయతే అనేన వర్ణఇత్యనుప్రదానం = మూలకారణమ్. అనుప్రదీయతే = ఉపాదీయతే జన్యత ఇత్యర్థః (త్రిభాష్యరత్న వ్యాఖ్య).

“వాయుః ప్రాణః కోష్ఠ్య మనుప్రదానం కంఠస్య భే వివృతేసంవృతేవా ఆపద్యతేశ్వాస తాంనాదతాం వా వక్త్రీహాయామ్.” (ఋగ్వేద. ౧౩ పటలము).

“... .. ప్రాణోవాయుః, కోష్య ముదరం, కోషేభవం
కోష్యమ్, అనుప్రదానం = వాయురనుప్రదీయతే ఇత్యను ప్రదానమ్,
కంఠస్య = గ్రీవాయాః, ఖే = గళస్యబిలేఽధి, వివృతే = విశాలేమహతి,
సంవృతే = సంకుచితే సంశ్లిష్టే. అల్పేనాసతి, ఆపద్యతే శ్వాసతాం, శ్వాస
త్వం, నాదతాం = నాదత్వంనా, వక్త్రీహాయామ్ = ఈహా=చేష్టా, వక్తురీహా=
వక్త్రీహా; తస్యామ్ = వక్త్రీహాయామ్” (పార్షదవ్యాఖ్య).

(౧౫౨) పయిసందర్భమును బట్టి “వివారము = (కంఠసంకోచము)
సంవారము = (కంఠవికాసము)” అనెడి యాంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వ వివరణము.
ప్రాణిశాఖ్యములకుఁ గేవలము విరుద్ధమని విశదమగుచున్నది.

(౧౫౩) వర్గాక్షర ములలోని ద్వితీయ చతుర్థవర్ణములకు సోష్టముల
నెడి సంజ్ఞకలదు. వానియుచ్చారణమున నధికమగు నిశ్వాస వాయువు బయలు
వెడలునని గ్రహింపనగును. హ శ ష స వర్ణములును, విసర్గ జిహ్వమూ
లీయోపధ్తానీయములును సనుస్వారమును సహజముగ నూష్ణములె యగు
చున్నవి. కావున నట్టియూష్ణములును సోష్టములును మహాప్రాణములనెడి
యన్వర్థ సంజ్ఞనందుచున్నవి. అట్టివాయ్యాధిక్యము లేని వర్గప్రథమ తృతీయ
పంచమములును, సంతస్థములును, నల్పప్రాణములనెడి సార్థక నామము
నందుచున్నవి. ఈవిషయములకీ క్రింది వ్రాశాఖ్యములు మూలములయి
యున్నవి.

“ఉత్తరేష్టా ఉష్టాణః” (బుగ్వేద ౧ పటల.)

“... .. ఉష్టా=వాయుః, తత్ప్రధానావర్ణా ఉష్టాణః, యథా, హ శ
ష స అః ః క ఃప అం ఇతి” (పార్షదవ్యా.)

“యుక్తా = సోష్టాణౌ” (బుగ్వేద ప్రా. ౧ పట.).

“యుక్తా = ద్వితీయ చతుర్థౌవర్ణౌ, సోష్టాణౌవే దితవ్యౌ. అన్వర్థసంజ్ఞే
యమ్, ఉష్టా = వాయుః, తేన సహవర్తంత ఇతి సోష్టాణః, (పార్షద
వ్యాఖ్య).

(౧౫౪) హకారమును వర్గచతుర్థములను బల్కునిచ్చ గల్గునపుడు
కంఠ వివరముకేవల సంవృతముకాదనియు, నింకఁగేవల వివృతమునుగాద
నియు నట్టిమాధ్యమికమగు బాహ్య ప్రయత్నమునఁ గల్గుధ్వనికి హకార
మును సంజ్ఞచెల్లుననియు, హకారమును వర్గచతుర్థములును ఘోషవంతము
లలోని మహాప్రాణములనియు నల్లెవర్గ ప్రథమములకన్న వర్గద్వితీ
యముల యుచ్చారణమున నధిక నిశ్వాసము బయల్పెడలును గాన నవి
యఘోషములలో మహాప్రాణ సంజ్ఞ నందుచున్నవనియు నీక్రిందిరీతినిదై

త్తిరీయ ప్రాతి శాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడి యున్నది. వైసందర్భమును బట్టి శ ష స లును ననుస్వారవిసర్గాదులును నల్ప ప్రాణములె యని తేలుచున్నది.

“ మధ్యేహకారః ” (తైత్తి - ౧ అధ్యాయ - ౬ సూ).

“ సంవృత వివృతయోర్తద్ధ్యే = మధ్య ప్రకారే, యః శబ్దః క్రియతే స హకార సంజ్ఞో భవతి (త్రిభాష్యరత్న వ్యాఖ్య).

“ హకారో హచతుర్థేషు ” తైత్తి ౧ అధ్యాయ - ౯ సూ).

“ హశ్చచతుర్థాశ్చ హచతుర్థాః, తేషుహకారాఖ్యః ప్రయత్నః అను ప్రదానంభవతి. హచతుర్థాఘోషవత్సుమహా ప్రాణ ఇతరే అల్ప ప్రాణాః. (శ ష స విసర్గాదు లల్ప ప్రాణములనట యుచ్చారణాను భవ మునకు సరిగనేయున్నది).

“ భూయాన్ ప్రథమే భ్యోఽన్యేషు ” (తైత్తి - ౧ అ. ౧౧ సూ.)

“ సాన్నిధ్యాచ్చాస్వసతిలభ్యతే. ప్రథమేభ్యః అన్యేషు అఘోషేషు శ్వాసః భూయాన్ = అధికః, భవతి ” (త్రిభాష్యరత్న వ్యాఖ్య).

“ తతశ్చ ప్రథమా అల్పప్రాణా అఘోషేషు; ఇతరేతుమహా ప్రాణాః తదుక్తశ్చిత్తాయామ్ మహతి వాయామహాప్రాణాః, అల్పేవాయా నల్ప ప్రాణాః, ఇతి ” (వైదికాభరణ వ్యాఖ్య).

(౧౫౫) మహాప్రాణ శ్వాస నాదములను మాత్రమే శ్వాసములు నాదములునని వాడుటయు నల్పప్రాణశ్వాస నాదములను నీషచ్ఛాస్వసములు నీషన్నాదములు నని వాడుటయుఁ, గొందఱకు సమ్మతమైయున్నది.

“ అమోను నాసికా నహ్రా । నాదినో హరుషః స్మృతాః ।

ఈషన్నాదా యణ్ జశశ్చ । శ్వాసినస్తు ఖపాదయః ॥

ఈషచ్ఛాస్వాం శ్చరోవిద్యా । స్తోర్ధామైత త్వచక్షతే. ” (గోః = వాక్కు యొక్క, ధామ = స్థానము = వ్యాకరణము) (పాణినీయశిక్ష).

(౧౫౬) పయివిషయములనె సాశ్చాత్య పండితులును సంగ్రహించు కొని రచనగఁను.

నిశ్వాసమువెడలెడి వాయుమార్గమున (Larynx) నర్థచంద్రాకారము లగు రెండు చర్తములుండుననియు(Vocal chords)నాదవర్ణోచ్చారణేచ్ఛ గల్గు నపు డాచర్తములు మీదికి లేచుటచేతఁ దచ్చర్తాగ్ర సంయోగమున నిశ్వాసము నిరోధింపఁబడుననియు, నట్టియెడల నిశ్వాసము వానిసంధిని భేదించుకొని పోవునపుడు నాదము జనించుననియు, నచ్చుల నుచ్చరించు నపుడట్టి చర్తాగ్రకంపజ మగు నాదమందు కంఠముల సంఖ్యయొక్కన్యూనా

ధికత్వములచేత నుదాత్తాదిస్వర భేదములు గల్గుననియు, నిఁక శ్వాసవర్ణోచ్ఛారణేచ్ఛ గల్గునపుడట్టి చర్తాగ్రములు వికాసమునందక తటస్థము లై యుండుటచేత నిశ్వాసమునిర్ణిరోధముగ వెడలుననియు, నప్పుడు శ్వాసరూపమున నెవర్ణోత్పత్తి యగుననియు, బాశ్చాత్య పండితులు చెప్పుచున్నారు. ప్రాచ్య పండితులు చెప్పెడి కంఠవివరమె పాశ్చాత్య పండితులు చెప్పుచున్న చర్తముల (Vocal chords) వివరముగా గ్రహించునపుడు వారియభిప్రాయములందు భేద మగపడనేరదు.

(౧౫౭) నిశ్వాసము కంఠవివరము నుండివెడలి మూర్ధమును దాకి వక్త్రమునఁ బ్రవేశించునని (సోదీర్ణో మూర్ధస్యభిహతో, వక్త్రమాశ్మద్య మారుతః) యీవఱకు వ్రాయఁబడియున్నది (౧౪౨ వి). ఈ విషయమునఁ బాశ్చాత్య పండితులు భిన్నాభిప్రాయులై యున్నారనియు, నందుఁ బాశ్చాత్య పండితుల యభిప్రాయమె యుక్తతరముగ నున్నదనియు నీక్రిందిరీతిని నాథునిక ప్రాచ్యపండితులు చెప్పుచున్నారు.

“ మనవారి యభిప్రాయము చొప్పున మొదట మూర్ధపర్యంతము గాలి వెల్లిమరలునపుడు మూర్ధసన్నికృష్టమగు నాసాద్వారమునకుఁ బోకుండుటకుఁ గారణము కాన్పింపదు. అటులు పోయిన ననునాసిక నిరనునాసిక విభాగము సిద్ధింపదు. మఱియు మూర్ధపర్యంతము వెల్లినగాలి మరలి పేటికా వివరమునకు వచ్చునపుడు ముఖనాసికాద్వారములు సన్నికృష్టములు కావున నటులు ప్రసరించినచోఁ బేటికా వివరమున కధోభాగముననున్న వాయు మూర్ధమునందుఁగల్గెడు శ్వాసనాద విభాగమున కవకాశముండదు. కావుననిటఁ బాశ్చాత్యులరీతియే సమంజసమని యనవచ్చును ” (ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక, ౭ సంపుటము, చెన్నపురి విశ్వవిద్యాలయ పుస్తక భాండాగారము, ౨౫౧ పుట).

పరిశీలింపఁగా నీవిషయమునఁ బ్రాచ్య పాశ్చాత్య పండితుల కభిప్రాయ భేదమున్నట్లగపడదు చర్తాగ్రములనుండి వెడలెడి నిశ్వాసము పేటికా కారమగు వివరమునఁ (Pharynx) బ్రవేశించుననియు, నట్టి పేటికా కారమగు వివరమున కధోభాగమున వాయుమూర్ధమును నాహారమూర్ధమును ననెడి రెండు మూర్ధములున్నవనియు, నచట నొకమాంసఖండ (Epiglottis) మున్నదనియు, నయ్యది యభ్యవహార సమయమున వాయుమూర్ధమును నిరోధించుననియు నట్లే యాపేటికాకార వివరము నందూర్ధ్వమున ముఖనాసా మూర్ధములు రెండు గలవనియు నచటను నొక మాంసఖండ (Uvula) మున్నదనియు, నయ్యది కేవలం చాచ్చున నిశ్వాస గమనాగమన సమయములందును

శ్లో. కంఠ్యావహావిచయశా । స్తాలవ్యాఓషజావుపూ ।
 స్యుర్హార్ధన్యాఋతురమా । దంత్యా ॥ తులసా స్తన్యతాః ।
 జిహ్వమూలేతు కుః ప్లోక్తో । దంత్యోష్ఠ్యోవఃస్తన్యతో బుద్ధైః ।
 ఏషతు కంఠతాలవ్యా । ఓషకంఠోష్ఠజ్ఞేస్తన్యతౌ ।
 అనుస్వారయమానాంచ ! నాసికాస్థానముచ్యతే ।
 అయోగవాహవిజ్ఞేయా । ఆశ్రయస్థానభాగినః॥

(పాణినీయశిక్ష)

ననునాసిక వర్ణోచ్ఛారణ సమయములందును, దటస్థముగ నుండుననియు, నిరను నాసిక వర్ణముల నుచ్చరించు నిచ్చగల్గునపుడు నాసామార్గమును గప్పననియు, నట్టిపిథానము లేనపుడు ముఖనాసామార్గములు రెంటును నిశ్వాసము ప్రసరించునుగాన ననునాసిక వర్ణములు జనించుననియుఁ బాశ్చాత్య పండితులు చెప్పుచున్నారు. ప్రాచ్య పండితులుచెప్పిన “మూర్ధ్న్యభి హతః” అనుదానిచే నుద్దేశింపఁబడిన మూర్ధము పాశ్చాత్యపండితులు చెప్పెడి పయి నుదాహరించిన పేటికాకార వివరమునకుఁ దిన్నగా మీఁద నుండెడి భాగమే గాని వేఱుకాదు. కావున వాయుమార్గమున మీఁదికిఁ బ్రవహించెడి నిశ్వాసము పేటికాకార వివరోర్ధ్వభాగమును దాకియే యా ప్రక్కనున్న ముఖ నాసామార్గములలోనికిఁ బోవుట సహజమగుటచేత నచట ‘మూర్ధ్న్యభిహతః’ అని చెప్పట స్వభావోపన్యాసమే గాని వేఱుకాదు. కావున నచటఁ బ్రాచ్య పాశ్చాత్యపండితుల కభిప్రాయభేదమేమియు లేదు. శ్వాసనాదాన్య తర రూపము నందిన నిశ్వాసమే మూర్ధమును దాకి తోడనే ముఖ నాసామార్గములం జొచ్చునుగాన మూర్ధాభిఘాత పక్షమున శ్వాసనాదాన్య తరరూప సంభవమునకు, బ్రతిబంధ మేమియులేదు. సానునాసిక నిరనునాసికోచ్ఛారణేచ్ఛా భేదములను బట్టియే యచటి మాంసఖండము మూలమున నాసామార్గ పిథానతద భావములు సంభవించును గానఁ దద్విషయము నందు ను ననుపపత్తిలేదు.

(౧౫౮) వ్యాఖ్య. నన్నయా ధర్వణులు వర్ణోత్పత్తి స్థానములను జెప్పి యుండమిం జేసి యిటఁబాణినీయ శిక్షావచనములు మూలముగ గ్రహింపఁ బడినవి. కంఠ్యావిత్యాది:—

అహశా = అవర్ణ హకారములు, కంఠ్యా=కంఠస్థాన భవములు. స్యుః = అగుచున్నవి. ఇచుయశాః = ఇవర్ణమును, ‘చ’ వర్ణమును. (ఉకారముతోఁ బలుకఁ బడిన వర్ణాద్యక్షరములు తత్తద్వర్ణములకు సంజ్ఞలగును) యకార శ వర్ణములును, తాలవ్యాః = తాలుస్థాన భవము లగుచున్నవి. ఉపూ = ఉవర్ణ

మును, 'ప' వర్ణమును, ఓష్ఠజౌ = ఓష్ఠస్థాభవము లగుచున్నవి. ఋటు రషాః = ఋ వర్ణమును, 'ట' వర్ణమును రేఫషకారములును, మూర్ధన్యాః = మూర్ధస్థాన భవము లగుచున్నవి. 'ృ' తులసాః = 'ృ' వర్ణమును, 'త' వర్ణమును లకార సకారములును, దంత్యాః = దంతస్థాన భవము లగుచున్నవి. కుః = కవర్ణము, జిహ్వమూలేతు = జిహ్వమూలము నందగునని, ప్రోక్తః = చెప్పఁబడినది. వః = వకారము దంత్యోష్ఠ్యః = దంత్యోష్ఠ స్థానద్వయభవమని, [పాణినీయ శిక్షలోని యీ శ్లోకమున 'దంత్యోష్ఠ్యః' అనియే ముద్రితమై యున్నది. అట్లయినను వేర్వేరుగ దంతము లందును నోష్ఠములందును జనించు నపుడే దంత్యోష్ఠ్య మన వలెననియు రెండిటి మొత్తమున నేకముగ జనించు నపుడు దంత్యోష్ఠ్యమనవలెననియు నీ ద్విస్థానికములగు పకారాదులు(చే, జే, వ, ఏ, ఐ, ఓ, ఔ) స్థానద్వయమునందును నేకముగా జనించునేగాని ప్రత్యేకముగ స్థానద్వయముచే వేర్వేరుగఁ బలుకఁ బడనేర వనియు, నీక్రింది వాచస్పత్య కోశధోరణిని బట్టి విశదమగు చున్నది. "దంత్యోష్ఠ్యౌ ఇత్యాదౌ ఉభయోరేవ వకారస్యస్థానత్వం. సత్ప్రత్యేకస్య. తథాసతి దంత్యోష్ఠ్యతా పరిశిక్ష్యేత. అతస్తస్య దంత్యోష్ఠ భవకార్య భాక్త్వమ్" [వాచస్పత్య కోశము ౧౬౦౦, పుట. వ్యంజన వర్ణ విభాగాది సందర్భము] బుద్ధైః = పండితులచేత, స్మృతః = చెప్పఁబడినది. ఏఐతు = ఏకారై కారములు, కంఠతాలవ్యౌ = కంఠతాలు స్థానద్వయ భవములని, స్మృతౌ = చెప్పఁబడినవి. ఓఔతు = ఓకారౌ కారములు, కంఠోష్ఠజౌ = కంఠోష్ఠస్థానద్వయ జాతములని చెప్పఁబడినవి. అనుస్వారయమానాంచ = అనుస్వారమునకును, యమములకును, నాసికా = నాసిక, స్థానమ్ = స్థానమని, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడు చున్నది. అయోగవాహః = అనుస్వార విసర్గ జిహ్వమూలీయౌ పథ్ఘానీయములు (అ+యోగ+వాహః = అనర్థాదుల యాశ్రయము చేత వ్యక్తిగతులనవి) ఆశ్రయ స్థానభాగినః = తామాశ్రయించిన వర్ణముయొక్క స్థానముకల వగుచున్నవి.

(౧౫౯) ఇంతకుమును బాహ్య ప్రయత్నములు చెప్పఁబడినవి. ప్రకృతకారికలచేత నాభ్యంతర ప్రయత్నములు చెప్పఁబడుచున్నవి. వక్త్రము షకు బహిర్భాగమున జరపఁబడు ప్రయత్నములు బాహ్యప్రయత్నములని యీవఱకుఁ జెప్పఁబడియెను. వక్త్రాభ్యంతరమున ననఁగా వక్త్రమధ్యమున జరపఁబడు ప్రయత్న మాభ్యంతర ప్రయత్న మనఁబడును. అయ్యది యస్థిత స్థానకరణ స్పర్శనాది రూపమై. (౧౬౪. ౧౬౫ వి.) యుండును. ఇచట బ్రసంగవశమున వక్త్రస్వరూపము దిజ్ఞాత్రముగ విశదీకరింపఁబడుచున్నది.

(౧౬౦) పేటికాకారమగు గళ వివరమున కూర్ధ్వభాగమున నొక ప్రక్కను ముఖనాసాబిలములు గలవని యీ వఱకు వ్రాసియున్నాను. అట్టి ముఖబిలము నారంభమున నున్న కాలక మనఁగాఁ గొండనాలుక మొదలుగ నోష్ఠముల వఱకుఁ గల భాగము వక్త్రమనిపించుకొనును. అందలి జిహ్వా యొక్క మొదటి భాగము జిహ్వమూలమనఁ బడును. దానికి మీఁదుగా నున్న శిరోభాగము హనుమూలమనఁ బడును. దీనికి విపరీతముగ సైతము వాడుక గలదు. “హనుమూలే జిహ్వమూలేన కవర్ణేస్పర్శయతి” (తైత్తి. ౨. అధ్యాయ. ౩౫ సూ.) (౧౭౭ వి.) ‘జిహ్వమూలీయానుస్వారా హనుమూలేన’ (శుక్లయజుఃప్రా. ౧ అధ్యాయ. ౮౩ సూ.) (౧౭౭ వి.) “ఋకారల్కారావధషష్ఠ ఊషా జిహ్వమూలీయాః ప్రథమశ్చ వర్గః” (ఋగ్వేదప్రా. ౧ పటల. ౮ సూ.) (౧౭౭ వి.) జిహ్వమూలము మొదలుగ నోష్ఠముల వఱకునున్న వక్త్రమున కిరుపాచ్ఛ్యముల నావరించియున్న చాడల భాగమునకు హనువులని పేరు. జిహ్వాకుమీఁదుగా నుండెడి శిరోభాగమెల్లఁ దాలువనఁబడును. అందలి గోళా కారమగుతాలు భాగము మూర్ధమనఁ బడును. మూర్ధమునకు దిగువను దంతమూలమునకు మీఁదుగను నుండెడి ప్రదేశము వర్తస్యమనఁ బడును. దానికి మీఁదుగను మూర్ధమునకు దిగువుగను నుండెడి చోటు బర్హస్యమనఁ బడును. (‘రేఫంవర్తస్యమేకే’ పార్షద వ్యాఖ్యః—వర్తస్యశబ్దేన దంత మూలాదు పరిష్ఠా దుచ్ఛానః ప్రదేశ ఉచ్యతే. (ఋగ్వేద = ౧ పటల,) ౧౮౩ వి.) “ఉప సంహృత తరేచజిహ్వగ్రమృకార ల్కారేషు బర్హేష్ఠూప సంహరతి” - (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౧౮ సూ.) (౧౭౭ వి.) - “బర్హస్వినామ రేఫ టకారస్థానయోః మధ్యప్రదేశః-” (వైదికాభరణ వ్యాఖ్య). దంతముల మొదటిభాగమునకు దంతమూలమనిపేరు. తర్వాత దంతములును దర్వాత నోష్ఠములును గలవనుట విదితమే. ఆభ్యంతరప్రయత్న వివరణ సందర్భమునఁ బయివిషయములకుఁ బ్రమాణములు విశేషములగును.

తాలుశబ్దమునకు చాడయర్థమనికొన్ని కోశములలో వ్రాయఁబడి యున్నది.

“తాలువు - సం = వి-ఉ. న. దవు డ, కాకుదము” “కాకుదము=సం వి-అ-న. తాలువు - చాడ”. “చాడ-దే-వి-బుగ్గలోపలి భాగము; తాలువు. నీ. ఆరేయికడ నెల్లవారునుగోఱచా, డలును నల్లనిమేనుగల నెలంత ... భార. మాస ౧ ఆ (శబ్దరత్నాకర కోశము).” “తాలు. ఉ న-కాకుదమ్. తె-నోటి

లోపలిదాడ” “కాకుదము - అ-న-తాలు, తె-నోటి లోపలిదాడ.” (నర్వశబ్ద సంబోధినీ కోశము) ఇట్టి వ్రాతలకు మూలము లింగాభట్టియమె యనఁదగును- “తాలుతు కాకుదమ్” (అమరశోశము, ద్వితీయ కాండము. మనుష్యవర్గము, ౯౧శ్లో.) “తలతి=ప్రతితిష్ఠతి జగ్ధ (దగ్ధ - తప్పు) శేషమత్రేతి తాలు. ఉ-న- తలప్రతి తిష్ఠాయామ్. భుక్త శేషము దీనియందు నిలుచును. నకారాంతంబును గలదు. ౧. కాకు ధ్వని విశేషం దదాతీతికాకుదమ్. దా-దానే. కాకు ధ్వని నిచ్చునది. ౨. దాడపేళ్లు” (లింగా భట్టియ మనెడి గురుబాల ప్రబోధిక, ౪౦౬ పుట).

భుక్త శేషము దీనియందు నిల్చునని యర్థము వ్రాయుటచే లింగా భట్టుగారికి ‘తాలుకాకుద’ శబ్దములకు బుగ్గలలోపలి భాగమనెడి శబ్దరత్నా కరార్థమె యభిప్రేతమనక తీరదు. బుగ్గలోపలి భాగము (కాకు) ధ్వని నిచ్చునదెట్లగునని తలంపఁ బడెనో తెలియకున్నది. సామాణిక ములగు ప్రాతి శాఖ్యము లందును, వాచస్ప త్యాదికోశము లందును దాలువనఁగాఁ బై ని వివరించిన మూర్ధోపరి భాగమగు తాలువనియె తలంపఁబడెను. ఇట్టి స్థితిలో నీ గురుబాల ప్రబోధికా కాండీ యపార్థము నేలవ్రాసెనని పరిశీలింప వలసి యున్నది. అరయనరయ నిందుల కమరకోశోద్భాటన మనఁబడు క్షీర స్వామి కృతవ్యాఖ్య మూలము కానోపునని తోచుచున్నది. “తలత్యాహ రోస్త్రింస్తాలు” “ఈ షత్కవతే, కాకుందదాతి వాకాకుదమ్” (క్షీరస్వామికృతా మరకోశోద్భాటనము) దీనిని జూచియు, ‘తలప్రతి తిష్ఠాయామ్.’ అనుధాతుపు నర్థమును దలంచియు నాహారము తాలువున నెట్లునిల్చునని యాలోచించి కాన లయును ‘ఆహారమ్’ అను దానికి భుక్త శేషాహారపరముగా లింగాభట్టుగా ర్థ ముచేసి యుందురని తోచుచున్నది. కాని క్షీరస్వామి వ్యాఖ్య కిట్టి య పార్థమును జేయ నక్కఱలేదు. నమలిన యాహారము జిహ్వమూలము మీఁదు గాఁ గంతబిలమునఁ బ్రవేశించుటకు ముందట్టి తాలవునకు సంబంధించియున్న జిహ్వపయినె నిల్చును గాన నట్టి యర్థమునె క్షీరస్వామి యుద్దేశించి యుండ వచ్చును. ఇంకనిట నిట్టి సందేహమేల యని వాచస్పత్యాది కోశకర్త లీ క్షీరస్వామికృతవ్యుత్పత్తి నే యుపేక్షించి ‘తరంత్యనేన వర్ణాఇతి తాలు’ అనువ్యుత్పత్తిని జూప సాగిరి. ఈ వ్యుత్పత్తి తాలుశబ్ద పర్యాయమగు కాకుదశబ్ద వ్యుత్పత్తికి సరియగుచు నెంతయు యుక్తముగా నున్నది.

“తాలు-క్ష్మీ. (తరంత్య నేనవర్ణాఇతి-త్య + ‘ఓరశ్చలః.’ ఉణామ్- ౧-౫. ఇతిఘణ. రస్యలశ్చ. జిహ్వోద్రియాధిష్ఠానమ్. యథాభాగవతే, ‘ముఖత

స్తాలు నిర్భిన్నం' జిహ్వత త్రోప జాయతే" "కాకుదమ్, క్లీ (కాకుంద దాతీతి-కాకు + దా + క) తాలుఇత్యనురః. ౨-౬-౯౧. (శబ్ద కల్పద్రుమ కోశము).

“తాలు. న.తర స్త్య నేనవర్ణాః. త్వా - ఖుణ్. రస్యలః. జిహ్వోన్రి యాధిష్ఠానే. (తేలో) స్థానభేదే. 'ముఖతస్తాలు నిర్భిన్నం| జిహ్వత త్రోపజాయతే, ... (భాగ) ... తాలుని చైకమస్థి, తచ్చక పాలాకారమ్.' ... "కాకుద-న. కాకుందదాతి-దా + క. ఉప-న. తాలుని అమరః. తాలునాకా కూచ్ఛారణాత్ తస్య తథాత్వమ్ ..." (వాచస్పత్య కోశము).

తాలు. N (తరం త్యనేనవర్ణాః. త్వాఅణ్. (ఉణ్?) రస్యలః cfun 1-5) The palate "తృషామహత్యా పరిశుష్క-తాలవః ..." కాకుదమ్- "The palate" (ఆప్టీ కోశము.)

పయి సందర్భమును బట్టి తాలు శబ్దమునకు బుగ్గలలోపలి భాగమర్థము కాదనియు, మూర్ధభాగమే యర్థమనియు విశేషమగుచున్నది గదా. నాలుక యొక్క మధ్యభాగము తాలువునకుఁ దాఁకుటచేత 'చ' వర్ణము జనించుచున్నదనెడి ప్రాతి శాఖ్యములచేత (వి ౧౭౯) సయితము తాలు శబ్దమునకు మూర్ధోపరి భాగమర్థమనియే విశేషమగుచున్నది గదా.

పయిరీతినున్న ప్రామాణికుల యభిప్రాయముల నాలోకింపకయే యాధునిక వైయాకరణులు సయితము శబ్దరత్నాకరాదుల మాత్రమే చూచికొని తాలుశబ్దమునకు చాడలర్థమని ప్రామాదికముగా వ్రాసి యున్నారు.

“ఇ ఈ ఎ ఏ” అను నీయచ్చులతోఁ గలిసిన 'చ, జ' అనునవి తాలవ్యములు. (చాడల సాహాయ్యమున నుచ్చరింపఁ బడునవి) (బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థ ప్రకాశిక. బాల. సంజ్ఞా ౮ సూత్రపువ్యాఖ్య. ౫ పుట).

తాలవ్యములను బలుకునపుడు చాడలు కదులును గానవానిసాహాయ్యము సైతముండుటచేఁ బైయాధునిక కృతార్థము సమర్థించి కొనవచ్చుననుటకును వీలులేదు-తాలవ్యములనే గాకయో స్వాదీతర వర్ణములను బలుకునపుడును చాడల కదలిక యుండునుగదా. మరియు తాలువును జిహ్వ మధ్యము తాఁకుటచే జనించుటవల్ల 'చ' వర్ణమునకుఁ దాలవ్యత సాగ్ధక మైయుండఁగా వానియుచ్ఛారణమున చాడలు కదులును గాన నవి తాలవ్యములనియు, నక్కారణమునఁ దాలువనఁగా చాడయనియుఁ జెప్పట యుక్తము కాదుగదా.

(౧౬౧)——‘అకుహవి సర్జనీయానాం కంఠః’ అను సిద్ధాంతకాము దీవా క్యము కంఠ జిహ్వమూలముల పార్థక్యమును బాటించినట్లు గపడదు. ఈ విషయ మున నాధునిక పండితు లీక్రింది రీతిని జెప్పుచున్నారు.

‘కవర్ణము——దీనికి జిహ్వమూల ముస్థానము-’ ‘అకుహవి సర్జనీయానాం కంఠః’ అనుసిద్ధాంత కాముదీ గ్రంథమునుబట్టి దీనికిగంఠము స్థానమైనటులు గాన్పించును. గానియచటఁ (కవర్ణవిషయమున) గంఠమనఁగా జిహ్వమూలము నియే యర్థము. ఇట్లు శేఖరము నందు నిరూపింపఁ బడినది” (ఆంధ్ర. సా.పరి. సత్రిక - ౭ సంపుటము చెన్నపురి విశ్వ. పుస్తకభాండాగారము, వణ్ణోత్పత్తి).

‘హను మూలే జిహ్వమూలేన స్పర్శయతి’ (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౧౫ సూ.) ‘కంఠస్థానౌ హకారవి సర్జనీయకా’ (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౪౬ సూ.) అనియిట్లు కవర్ణమునకును హకార విసర్గములకును విభిన్నస్థానికత్వము తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమున వక్కాణింపఁ బడినది. మఱియునీ ప్రాతి శాఖ్యము ‘అకారమునకు’ హనువులుస్థాన మనిచెప్పుచున్నది - అకారము కంఠ్యమని చెప్పెడియుగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యము సయితము ‘అ’ వర్ణమును ‘క’ వర్ణమును విభిన్నస్థానికములను నుద్దేశముతోనే ‘కంఠ్యోఽకారః’ ‘ఋకారల్కా రావధషష్ఠ ఊష్టాజిహ్వమూలీయాః ప్రథమశ్చవర్గః (ఋగ్వే. ౧ పట. ౮ సూ.) ‘అనియిట్లు’ అవర్ణమును’ గంఠ్యముగాను ‘క’ వర్ణమును జిహ్వమూలీయముగాను బృథక్కరించి చెప్పుచున్నది. పాణినీయశిక్షలోని

కంఠ్యావహవిత్వాది ప్రకృతకారికయందును ‘అహాలు’ కంఠ్యములనియుఁ గవర్ణము జిహ్వమూలీయమనియు ఋగ్వేదప్రాతిశాఖ్యమందు వలెనె చెప్పఁబడియున్నది. అట్లేశుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యము నందును ‘ఋకల్కా జిహ్వమూలే’ (శుక్ల. ౧ అధ్యాయ. ౬౫ సూ.) ‘అహవిసర్జనీయాః కంఠే’ (శుక్ల ౧ అధ్యాయ. ౭౧ సూ.) అనియిట్లు వానియత్పత్తిస్థానములకుఁ బార్థక్య మే యంగీకరింపఁ బడినది. అహాల యుచ్చారణము నందును గ వర్ణోచ్చారణము నందును స్థానభేద మనుభవసిద్ధమైయున్నది. కావున ‘అకుహ’ల కేకస్థానికత్వము దుర్బుట మనకతీరదు.

(౧౬౨)—— స్థాన కరణ స్వరూప మచ్చుల కొకరీతిగను హల్లుల కొకరీతిగను జెప్పఁబడియున్నది. ఏ యవయవమునం దవయవాంతరము యొక్క యుపసంహారము సంభవించునో యా యవయవము స్వరములకు స్థానమనఁ బడును. ఏయవయవ మవయవాంతరమునం దుపసంహరించునో యది స్వరములకుఁ గరణమనఁ బడును. అవర్ణోచ్చారణమున హనువులందు విచాల్యతరములగు నోష్ఠము లుపసంహరించును. కాన. ‘అవర్ణమునకు’

హనువులు స్థానము. ఓష్ఠములు కరణము. ఉపసంహారమనఁగా నుపశ్లేషణము. అనఁగా సమీప స్థితినందుట. పయివిషయమునఁ బ్రాతిశాఖ్యము లిట్లుచెప్పుచున్నవి - “స్వరాణాంయ త్రోపసంహార స్తత్ స్థానమ్” (తైత్తి. ౨ అ. ౩౧ సూ.) వైదికాభరణ వ్యాఖ్య:—“స్వరాణాంతత్ స్థానమ్. యస్మిన్నవయవే అవయవాంతరస్య ఉపశ్లేషః క్రియతే, యథాహనూ అవర్ణస్య. తత్రహి విచాల్యతరా ఓష్ఠౌ ఉపసంప్రీయతే”

“యదుపసంహరతి తత్కరణమ్” (తైత్తి - ౨ అధ్యాయ ౩౨ సూ.) వైదికాభరణవ్యాఖ్య—“యదంగ మంగాంతరే పక్త్రా ఉప సంప్రీయతే తత్ స్వరాణాంకరణమ్ - యథాఓష్ఠౌ వ వర్ణస్య”

(౧౬౩)—ఏయవయవము నందవయ వాంతరము యొక్కస్పర్శము కలుగునో యాయవయవము హల్లులకు స్థానము. ఏయవయవ మవయవాంతరమును స్పృశించునట్లు చేయఁ బడునో యా యవయవము హల్లులకుఁ గరణము. చవర్గోచ్చారణమునఁ దాలువు మధ్యమునందు జిహ్వమధ్యము యొక్కస్పర్శము సంభవించును. కావున ‘చ’ వర్గమునకు స్థానము తాలువు. జిహ్వమధ్యము కరణము. ఈవిషయము లీక్రింది రీతిని ప్రాతిశాఖ్యము లందుఁ జెప్పఁబడి యున్నవి.

“అన్యేషాంతు యత్రస్పర్శనం తత్ స్థానమ్” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౩౩ సూ.) వైదికా—“స్వరేభ్యోన్యేషాం వ్యంజనానాంతత్ స్థానమ్, యత్రస్పర్శనం క్రియతే, యథాహనుమూలం కవర్ణస్య.... .. ఉత్తరోష్ఠః పవర్ణస్య.... .. ఉష్టాదిషుతుస్పర్శనా భావాత్ అతిదేశాదినా స్థానావగతిః.”

“యేనస్పర్శయతి తత్ కరణమ్” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ ౩౪ సూ.) వైదికా:—“వ్యంజనానాంతత్కరణమ్, యేనాంగేనస్థానం స్పర్శయతి యథా జిహ్వ కవర్గాదీనాం చతుర్ణాంవర్ణానాం, య ర ల వానాంచ, అధరోష్ఠంపవర్ణ వకారయోః. ఉష్టాదీనాంతు కరణావగతిర్వక్ష్యతే”

(౧౬౪)—పయిరీతిని స్థానకరణ స్పర్శనరూప ప్రయత్న మాత్రమే వర్గాక్షర విశేషోత్పత్తికిఁ గారణమని చెప్పఁబడినను నట్టిసందర్భమున నిశ్వాస మప్పటి స్పర్శమును విడఁగొట్టుకొని వైకినచ్చుట సహజమెయగుట చేతఁ బాశ్చాత్య పండితులు చెప్పెడి విశ్లేషముకూడఁ బ్రాచ్యపండితులకు సమ్మతమే యనఁదగును. కాని యీ విషయమున నాధునిక ప్రాచ్య పండితులీ క్రింది విధమున వ్రాసియున్నారు.

“పాశ్చాత్య పండితులు స్థానకరణ సంయోగానంతర మందు విభాగముండవలయునని చెప్పిరి. మనవారు చెప్పలేదు. ఇచ్చట నుచ్చారయి తల యనుభవమే ప్రమాణము. సజాతీయవర్ణసంయుక్త తత్త్వద్వగోచ్చారణ స్థలమునందుఁ బూర్వవర్ణోచ్చారణమున విభాగమున్నటులు గాన్పించదు. కావున విభాగమునకు నిమిత్తము సందిగ్ధముగనున్నది.” (ఆంధ్రసాహిత్య పరి. 2 సంపు. ౨౫౬ పుట చెన్నపురి విశ్వ. పుస్త.) తాలాదులను జిహ్వా మధ్యాదులు తాఁకియేయున్న యెడల నిశ్వాసము పైకివెడల నేరదుగాన ద్వస్యత్వత్తియే కలుగఁ బోదు. ఇంటియగాక. బాహ్యప్రయత్న సిద్ధమై నిశ్వాసము నందావేశించియున్న శ్వాసనాద భేదము వర్ణములందు సంక్రమింపనేరదు ‘క్క’ మొదలగు ద్విరుక్తస్థలములందు రెండువర్ణములు వేర్వేరుగా నున్నవనుట యనుభవ విరుద్ధము. అట్టివర్ణము యొక్కయు ఉచ్చారణమున ద్విగుణ ప్రయత్నముండునని మాత్రమే యెన్నఁదగును. అట్టిద్విరుక్త వర్ణోచ్చారణమున గాఢస్పర్శమును బటుతర విశ్లేషమును సంభవించును. కావునఁ గేవలస్పృష్టముల యుచ్చారణమున స్పర్శానంతర భావి విశ్లేషమే లేదనుటగాని ప్రాచ్యపండితుల కిట్టి సహజస్థితి యసమ్మత మనుటగాని సరికాదు. ఇంతయేల! యాక్రిందిఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్య గ్రంథమును బట్టిశౌనకుఁ డట్టి విశ్లేషమును వర్ణించియు నున్నాఁడని విశేషమగుచున్నది.

“స్పృష్ట మస్థితమ్” (ఋగ్వేదప్రా. ౧౩ పట. ౯ సూ.)

పార్షదవ్యాఖ్య. “స్పృష్టం కరణం (అను ప్రదానమ్) స్పర్శానామ్.” పరిశేషాత్త దస్థితంవేదితన్యమ్. అస్థితమితి యత్రనర్ణస్థాన మాస్థిత్య జిహ్వా న సంతిష్ఠతే త దస్థితమిత్యుచ్యతే.”

వర్ణాక్షరములకుఁ గలస్పృష్ట ప్రయత్న మస్థితమే యగును. అసఁగా జిహ్వా తాలాది స్థానమును స్పృశించెడి స్పర్శము నిల్చునది కాదని యర్థము. అట్టి స్పర్శము నిశ్వాసముచే విడఁగొట్టఁ బడునుగాన నయ్యది యస్థితమని పించుకొనునని తాత్పర్యము. ఇంక స్వరముల యొక్కయు నూహ్యముల యొక్కయు నుచ్చారణమున నట్టిస్పర్శ మక్కఱ లేదుగాన నట్టి యెడల జిహ్వా యుచ్చారణ కాలమునందలి స్థితి నుండి మార్పునందదు. కావున నచటి యస్పృష్ట ప్రయత్నము మాత్రమే స్థితమనిపించు కొనుననియు నీ క్రిందిరీతిని శౌనకుఁడు సూత్రించి యున్నాఁడు.

“స్వరాను స్వారోష్ణణా మస్పృష్టం స్థితమ్” (ఋగ్వేద ప్రా. ౧౩ పట ౧౧. సూ.)

పార్షదవ్యాఖ్య. “స్వరాణా మనుస్వారస్య ఊష్ణణాం చాస్పృష్టం స్థితం వేదితవ్యమ్, యత్రనర్ణస్థానమా శ్రీత్యజహ్వ అవతిష్ఠతే తత్ స్థితమిత్యుచ్యతే.” (ఋగ్వే-౨౯౯ పుట.)

(౧౬౫) పయిని వ్రాయబడిన యాభ్యంతర ప్రయత్నములు నాలుగు విధములు. వర్గాక్షరముల ప్రయత్నము స్పృష్టము. అంతస్థముల ప్రయత్నమిషత్ స్పృష్టము. ఊష్ణములకును స్వరములకును బ్రయత్నము వివృతము. (ఏ ఓ ల ప్రయత్నము వివృతతరము. ఐ ఔల ప్రయత్నము వివృత తమము.) హ్రస్వాకారోచ్చారణము నందలి ప్రయత్నము మాత్రము సంవృతము. ఈ విషయ మీ క్రిందిరీతిని వ్రాయబడి యున్నది.

“యతోద్విధా—ఆభ్యంతరో, బాహ్యశ్చ, ఆద్యశ్చతుర్థాః—స్పృష్టేషత్ స్పృష్ట వివృత సంవృతభేదాత్, తత్రస్పృష్టం ప్రయత్నం స్పర్శానామ్, ఈషత్ స్పృష్టమంతస్థానామ్, వివృత మూష్ణణాం స్వరాణాంచ, హ్రస్వస్యా వర్ణస్య ప్రయోగే సంవృతమ్. ప్రక్రియా దశాయాంతు వివృత మేవ.” (సిద్ధాంతకాముది. సంజ్ఞా ప్రకరణము.)

“స్పృష్టమస్థితమ్.” (ఋగ్వేద ప్రా. ౧౩ పట. ౯ సూ.)

పార్షదః—స్పృష్టం కరణం స్పర్శానామ్

“దుఃస్పృష్టంతు ప్రాగ్ఘికార చతుర్ణామ్.” (ఋగ్వే. ౧౩ పట. ౧౦ సూ.)

పార్షద వ్యాఖ్య—“దుస్స్పృష్ట మిషత్ స్పృష్ట మిత్యర్థః హకారాత్ ప్రాక్ చతుర్ణాం వర్ణానాం యరలవానామ్ ”

“స్వరాను స్వారోష్ణణా మస్పృష్టం స్థితమ్ ” (ఋగ్వే. ౧౩ పట. ౧౧ సూ.)

పార్షద వ్యాఖ్యః—“స్వరాణామను స్వారస్య ఊష్ణణాంచ అస్పృష్టంస్థితం వేదితవ్యమ్ ” ఋగ్వేద ప్రా. ౨౯౯ పుట.)

“శిక్షాయాంచ స్మర్యతే, వివృతమూష్ణణాం స్వరాణాంచ, సంవృత మకారస్య ఇతి.” (వైదికాభరణ వ్యాఖ్య తైత్తిరీయ ప్రా. ౭౩ పుట.)

(౧౬౬) ఈ స్పృష్టాది ప్రయత్నములును వీనివలనఁ గల్గిన స్పర్శాది సంజ్ఞలును సర్థవంతములై యున్నవి.

అచ్చుల యుచ్చారణమునందు జహ్వది భాగములు తాల్యాదిస్థానముల నించుకేని స్పృశింపక సన్నిహితములై మాత్ర ముండుటచేత నపుడు వక్త్రము వివృతమై (తెఱవఁబడి) యుండునుగాన నట్టి స్వరోచ్చారణ ప్రయత్నమునకు వివృతసంజ్ఞ కల్గినది. సంధ్యచ్చుల (ఏ, ఓ, ఐ ఔ) యుచ్చారణ

మున వక్త్ర మధికముగాఁ దెలువఁబడును గాన నట్టివాని ప్రయత్నములకు విన్యతతరాది సంజ్ఞలు కలిగినవి. హ్రస్వాకారోచ్ఛారణమున నోష్ఠహనువులు నాతి సంహృతములై యుండునుగాన నట్టి ప్రయత్నమునకు సంన్యత సంజ్ఞ కలిగినది.

వర్గాక్షరముల యుచ్ఛారణమునఁ దాల్వాది స్థానములను జిహ్వదుల భాగములు స్పృశించును గాన నట్టిప్రయత్నము స్పృష్ట మనిపించుకొనుచున్నది. అట్టిప్రయత్నమున జనించెడి వర్ణములును స్పర్శము లనిపించుకొనుచున్నవి.

(౧౬౭) అంతస్థముల యుచ్ఛారణమునఁ దాల్వాది స్థానములను జిహ్వదులభాగము లించుక స్పృశించునుగాన నట్టిప్రయత్నమున కీషత్ స్పృష్టసంజ్ఞ కలిగినది. మఱియు నంతస్థములు నాల్గిటి యుచ్ఛారణము నందును జిహ్వదుల యంతములే తాల్వాదిస్థానములను స్పృశించునుగాన (౧౬౮. పి.) నట్టిప్రయత్నమున జనించిన వర్ణములకు 'అంతస్థ' సంజ్ఞ కలిగినది. ఈ విషయమున నభిప్రాయభేదములు గలవు. ఆధునికు లీవిషయమున నీక్రింది రీతిని జెప్పుచున్నారు.

“స్పర్శములకును (కకారాది మతా గ్రాంతవర్ణములకును) నూష్టములకును (శ ష సాదులకును) మధ్యమునఁ బరిమళఁబడుటచేత వీని కంతస్థములను పేరువచ్చినది.” ‘స్పర్శోష్టణా మంతర్మధ్యే తిష్ఠంతీతి అంతస్థాః.’ (ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్య పార్షద వ్యాఖ్య. ౨౪ పుట.) ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక, ౭ సంపుట. చెన్న. విశ్వ. పుస్త. ౨౫౩ పుట.)

“అంతస్థములు:— ఉచ్ఛారణమున నచ్చులకును స్పర్శములకును నడుమ నుండుటచేతఁగాని వర్ణసమామ్నాయ మాతృకాపాతమున స్పర్శలకును నూష్టములకును నడుమ నుండుటచేతఁగాని యంతస్థముల కానామము కలిగి యుండును.” (ప్రమోదూతవత్సరాశ్వయుజ భారతి.)

“య ర ల వ లకు నంతస్థములని పేరుకలుగుటకుఁ బాశ్చాత్య పండితులు వేఱొక కారణమును జెప్పెదరు. ‘ఇ. ఉ. ఋ. ౩’ ఈ యచ్చులు య ర ల వ లుగా మార్పునొందుటయు, య ర ల వ లు ‘ఇ, ఉ, ఋ, ౩’ లుగ మార్పునొందుటయు సంస్కృతభాషయందుగపడుచున్నందున య ర ల వ లు అజ్ఞధర్మములు హల్ ధర్మములుగలవి. అట్లు రెంటికిని మధ్యస్థములగుటచేత నంతస్థములని పేరువచ్చినదని వారు చెప్పెదరు. ఈ కారణమునుబట్టి వీని కీనామమువచ్చినచోఁ దుల్యన్యాయమున ‘ఇ, ఉ, ఋ, ౩’ వర్ణములకుఁ

గూడ నీ నామము రావలసియున్నదని సందేహము పొడముచున్నది.” (ఆంధ్ర సా. 2 సంపుట. చెన్న. విశ్వ. పుస్త. ౨౫౩ పుట.)

వై రీతిని స్పర్శోష్ఠములకు నడుమ నుండుటచేతనే యాపేరు వానికి వచ్చినచోఁ దుల్యన్యాయమున స్పర్శములకు ఆదులనియు నూష్ఠములకు ‘అంతము’ లనియు సంజ్ఞలు కలుగ వలదాయనియు సందేహము పొడమక మానదుగదా. కావున ‘అంతస్థ శబ్దములోఁ బూర్వావయవము ‘అంతర్’ శబ్దముకాదనియు, నింక ‘అంత’ శబ్దమనియు గ్రహించుటయే యుక్తమని తోచుచున్నది. స్థానములను గరణములు స్పృశించుటచేత స్పర్శసంజ్ఞ వానికిఁ గల్గినదనుట సర్వసమ్మత మగుటంజేసి తదనుకూలముగా జిహ్వంత భాగములె యంతస్థములు నాల్గికి యుచ్చారణము నందును నాయాస్థాములను స్పృశించునుగాన (౧౭౯ విష.) వానికి ‘అంతస్థ’ సంజ్ఞకల్గెననుట సంగతముగా నున్నట్లగపడుచున్నది. ఇట్టివ్యుత్పత్తియే వైదికాభరణ వ్యాఖ్య యందీ క్రింది రీతిని వ్రాయఁబడి యున్నది.

“ఏవం యకారాదీనాం చతుర్థాం కరణాంత వ్యాపారనిష్పాద్యత్వా దంతస్థా ఇత్యాఖ్యా” (తైత్తిరీయ. ప్రా. ౨ అధ్య. ౪౩ సూత్రపువ్యాఖ్య)

“జిహ్వమధ్య ప్రశృతీనాం కరణానా మంతైర్జన్య త్వాద్ యరలవా అంతస్థా ఇత్యాఖ్యాయంతే” (తైత్తి. ౧ అధ్య. ౮ సూ. వ్యా.)

(౧౬౮) ఉష్ణమనఁగా వాయువు. కాన వాయు ప్రధాన ములగు వర్ణము లూష్ణములను నస్వర్ణ సంజ్ఞ వానికి వెలయు చున్నది. వాసియుచ్చా రణమున స్థానకరణ స్పర్శమించుకయు నుండదు. వక్త్రము తెఱచియుండఁగా నిశ్వాసము బహిర్నిర్గతమగును. శౌనకునిచే నూష్ఠముగనే పేర్కొనఁబడిన విసర్గము యొక్క యుచ్చారణమున నిశ్వాస వాయువు కేవలముగ విసర్జింపఁ బడునుగాన ‘విసర్గము, విసర్జనీయము’ అనుపేరు లన్వర్థములగుచున్నవి. జిహ్వ మూల స్థానికములగు ‘కఖల నాశ్రయించి యుండునుగాన ‘ఃక’ అనుచోటి విసర్గమునకు జిహ్వమూలీయసంజ్ఞ సార్థకమగుచున్నది. ఉపధ్తానము చేయఁబడు ననఁగా సర్పశ్వాసమువలె నూదఁబడునుగాన ‘ప ఖ’ ల నాశ్రయించుటచే నోష్ఠ్యమగు ‘ఃప’ అనుదాని కుపధ్తానీయ సంజ్ఞ యర్థవంత మగుచున్నది. ఈ విషయములనె యీక్రింది వచనములు వక్కాణించుచున్నవి.

“ఉష్టావాయుః, తత్ప్రధానావర్ణాః, ఉష్టాణః, యథా ‘హ శ ప సలః ఃక ఃప అంఇతి’ (షార్వదవ్యాఖ్య.)

“అఃఇతివిసర్జనీయః. వాయోర్విసర్జనేన జన్యత్వాత్. ‘ఃక’ ఇతిజిహ్వ మూలీయః. జిహ్వమూలేనజన్యత్వాత్, ‘ఃప’ ఇత్యుపధ్తానీయః ఉపధ్తానేన

జన్యత్వాత్' (తైత్తి. రీయ. ప్రా. ౧ అధ్యాయ. ౧౮ సూత్రపు వైదికా భరణ వ్యాఖ్య)

“ఉపధానీయస్య ఉత్పత్తిస్థానమౌషః, సర్పశ్వాసవ దుచ్ఛారణమ్.”
(ముగ్ధబోధవ్యాకరణము, సంజ్ఞా. ౨౦ సూత్రపు దుర్గాదా సవ్యాఖ్య.)

ఉపధానీయ శబ్దమున కీ క్రిందిరీతిని వాచస్పత్య కోశమున వ్యుత్పత్తి వ్రాయఁబడెను. ఉకారమును ‘పకార’ మును నే స్థానముచేత నూదఁబడునో యాయోష స్థాన ముపధానము, లేక ‘ఉపధానము’ననఁ బడును. అట్టి యోషమునఁ బుట్టినదిగాన ‘ఃప’ అనునది యుపధానీయము లేక యుపాధానీయముననఁ బడుచున్నది. అన్ని నూదునపుడు ఉకార పకార (పూ?) శ్రవణమును ప్రసిద్ధమే గదా. “ఉశ్చపశ్చ ఆధ్నాయేతే అనేన స్థానేనేతి వ్యుత్పత్తేః ఉపాధానశబ్దః ఓషవచనః, తత్ స్థానోచ్ఛార్యత్వాదన్విత నామతా (ఉపధానీయస్య) చావధేయా” (వాచస్పత్యకోశము. ౧౬౦౦ పుట. వ్యంజన పర్ణవిభాగ సందర్భము) “ఉపధాన. పు. ఉః, ఉవర్ణః, పశ్చధ్నాయతే అనేన ఉపధాన. కరణేల్యూత్, ఓషే” (వాచస్పత్యము.)

“ఉపధానీయ. పు. ఉపధానే ఓషేభవః, ఛ. ‘పప’ పరేవిసర్గస్థానికే గజకుంభా కృతితయా లేఖనీయే వర్ణభేదే ఉపధానశబ్దే. ఉపాధానీయ ఇతి కేచిదాహుః” (వాచస్పత్య కోశము.)

(౧౬౯) అచ్చు ననుసరించి యుచ్చరింపఁ బడునదిగాన నదియను స్వారమనఁబడు చున్నది. వ్యక్తముగా వర్ణింపఁ బడుననఁగా ధ్వనించును గాన నయ్యది వర్ణమనఁ బరఁగు చున్నది. స్వయముగాఁ బ్రకాశించున దనఁగా ని తరాపేక్ష లేక యుచ్చరింపఁదగి యుండునది స్వరమనఁ బడును. లేదా “ఉదా త్తాడి’ స్వరములతో ధ్వనించునది గాన స్వరమనఁ బడును. అచ్చుల సాహాయ్యమున వ్యక్తములగు ననఁగా నుచ్చరింపఁ బడునుగాన పాల్లులు వ్యంజనములను సార్థక నామమును బడయు చున్నవి. పై విషయములకుఁ బ్రమాణములు.

“అను స్వర్యతే పశ్చార్థే స్వరవదుచ్ఛార్యతే ఇత్యనుస్వారః” (తైత్తి. రీ. ౧ అధ్యాయ. ౧౮ సూత్రపువైదికాభరణ వ్యాఖ్య). “వర్ణ్యంతేవ్యక్తం ధ్వన్యంత ఇతి వర్ణాః” (తైత్తి. ౧ అ. ౧ సూత్రపువైదికాభరణ వ్యాఖ్య).

“స్వయంరాజస్తే నాన్యేనవ్యజ్యంత ఇతి స్వరాః... .. పరేణ స్వరేణవ్యజ్యత ఇతి వ్యంజనమ్. యస్స్వయం రాజతే తంతు స్వరమాహపతంజలిః ఉపరిస్థాయినా తేన వ్యంగ్యం వ్యంజనముచ్యతే”

(తైత్తి. ౧ అధ్యాయ. ౫-౬ సూత్రముల వైదికాభరణ వ్యాఖ్య).

“తేద్వాదశ స్వరసంజ్ఞా వేదితవ్యాః, ఉదాత్తానుదాత్తస్వరిత ప్రచయా ఏష్వక్షు రేషు స్థితాః, స్వర్యంతే శబ్ద్యంత ఇతిస్వరాః” (ఋగ్వేద, ౧ పటల, ఏతేస్వరా ఇతి సూత్రవ్యాఖ్య).

(౧౭౦) కంఠ్యములు:—

‘కంఠ్యావహ’ విత్యాది ప్రకృత కారికయం దవర్ణహకారములు కంఠ్యములని చెప్పబడియున్నది. అయోగవాహములలోని దగువిసర్గము స్వాశ్రయస్వర సమానస్థానిక మగుననియుఁ జెప్పబడెను. దీనినిబట్టి ‘అహ’ ల యుచ్చారణమున వక్త్రాభ్యంతర స్థానకరణ సంబంధమే యేమియులేదని విశదమగుచున్నది.

(౧౭౧) అకారము కంఠ్యమని ప్రాతిశాఖ్యములలో నెచ్చెటను జెప్పబడలేదని విట్టిదొరగాను వ్రాసిరి. (ప్రమోదూత సంవత్సరాశ్వయుజ భారతి.)

కాని శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమునందును ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునందును నయ్యది కంఠ్యమని యీ క్రిందిరీతిని (౧౭౩ వి.) స్పష్టముగాఁ జెప్పబడియున్నది. మఱియు నీ ‘అ’ వర్ణమునకు హనువులు స్థానమనియు నోష్ఠములు కరణమనియుఁ దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పబడియున్నది. అవర్ణోచ్చారణమున హనువులనఁగా సృక్వులును నోష్ఠములును నాతివిశ్లిష్టములును నాత్యుపశ్లిష్టములును నై యుండును. అనఁగాఁ గేవలము నెడపడకయుఁ గేవలముకలిసికొనకయు నుండునని తాత్పర్యము. దీర్ఘపు తావర్ణముల యుచ్చారణమున విశ్లేషమించుక యధికముగను ప్రాస్వావర్ణోచ్చారణమున నుపశ్లేషమించుక యధికముగను నుండుననియీ క్రిందిరీతిని వ్రాయఁబడియున్నది.

“అవర్ణే నాత్యుపసంహృత మోషహను నాతివ్యస్తమ్” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౧౨ సూ.) దీనివైదికాభరణ వ్యాఖ్య:—“అవర్ణే ఉచ్చార్యే ఓష్ఠయో రీషదసమాప్తః పరస్పరోపశ్లేషః కార్యః, ఏవంహనోవ్యశ్చ. తథా ఈషదసమాప్తః పరస్పర విశ్లేషఓష్ఠయోః కార్యః, ఏవంహనోవ్యశ్చ... .. ప్రాస్వేఅవర్ణే ఉపశ్లేషభూయస్త్యమ్. దీర్ఘపుతయోస్తు విశ్లేషభూయస్త్యమితి. అవర్ణస్య హనుస్థానమ్. ఓషోకరణమ్”

మఱియు నీయవర్ణోచ్చారణమున జిహ్వయెట్లుండునో పయిసూత్రమునఁ జెప్పబడలేదుగాన నట్టి యనా దేశవిషయమున జిహ్వ చలింపక యథాస్థితముగాఁ బ్రసరించి యుండునని యీ క్రిందిరీతిని జెప్పఁబడియున్నది.

“అనాదేశే ప్రణ్యస్తాజిహ్వ” (తైత్తిరీయ ప్రా. ౨ అ. ౨౦ సూ.)
వైదికాభరణవ్యాఖ్య:—“యత్ర జిహ్వయా వ్యాపారోనాదిశ్యతే అవర్ణాదా
తత్ర సాప్రణ్య స్థాప్రసారితై వభవేత్.”

(౧౭౨) పయిరీతిని ‘అ’ వర్ణమునకు హనువులు స్థానమని చెప్పఁ బడినను నయ్యది కంఠ్యమనుట విరుద్ధము కాదు. అద్దాని యుచ్చారణమున నిశ్వాసము కంఠబిలమునుండి వచ్చునుగాన నయ్యది కంఠ్య మనుటలో విప్రతిపత్తిలేదు. అట్లయినఁదక్కిన వర్ణముల యుచ్చారణమున మాత్రము నిశ్వాసము కంఠబిలమునుండి రాదా? యనిశంకింపఁజనదు. ‘అ’ వర్ణేతరముల యుచ్చారణమున నిశ్వాసము కంఠబిలము నుండి వచ్చునపుడు వక్త్రాభ్యంతర స్థానములందు వ్యాపారాంతరము లుండును. అవర్ణోచ్చారణము నందన్ననో సకలస్వర సాధారణమగు వివృతప్రయత్నము యొక్కయాధిక్య న్యూనత్వములు తప్పవేఱు వ్యాపారము తెవ్వియు నుండవు. (‘యద్యపిసర్వేషాం వర్ణానా ముచ్చారణే కంఠవ్యాపార ఆవశ్య కస్తథాపి చకారాద్యుచ్చారణే తాలవాది వ్యాపారోఽధి కోఽప్యపేక్షిత ఇతి. తన్మాత్రకృత త్వేన వర్ణానాంవైలక్షణ్యమ్.”)

కావునఁ గంఠబిలమునుండి నిశ్వాసమును రానిచ్చుట మాత్రమే యపుడు సంభవించును గాన నద్దానికిఁ గంఠ్యత చెప్పఁబడినది. కావుననే కొన్ని ప్రాతిశాఖ్యములలో ‘అ’ వర్ణము కంఠ్యమనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

“కంఠ్యో=కారః” (ఋగ్వేదప్రా. ౧ పట).

పార్షదవ్యాఖ్య:—“... ‘హస్వాదేశే హ్రస్వదీర్ఘాసవర్ణా’ వితివక్ష్య త్యత ‘అకార, ఆకాశా’ గృహ్యేతే...”

“అహ విసర్జనీయాఃకంఠే.” (శుక్లయజుః ప్రా. ౧ అధ్యాయ. ౭౧సూ.)

ఉవ్వటభాష్యము.—‘అకారో.మాత్రికో ద్విమాత్రిక స్త్రిమాత్రిక ఇత్యేతేత్రయః హకార విసర్జనీయా ఇత్యేతే పంచ వర్ణాః కంఠ్యాః ప్రత్యే తవ్యాః.”

(౧౭౩) అకారోచ్చారణమునందువలెనే హకార విసర్గముల యుచ్చారణమునందును నిశ్వాసము కంఠబిలము నుండివెడలివచ్చుటమాత్రమే సంభవించును గాననవియుఁ గంఠ్యములె యనఁదగి యున్నవి. అకారోచ్చారణమునందువలెఁగాక హకార విసర్జనీయముల యుచ్చారణము నందధికమగు నిశ్వాస మురస్సునుండియుఁ బెల్లగిలి వచ్చినట్లుండుట యనుభవ సిద్ధమనుచుఁ గొందఱు వీని నురస్యములని చెప్పియున్నారు. అంతస్థముల తోను వర్గపంచమములతోను సంయోగించినట్టి హకారము యొక్క యుచ్చార

ణమునందు మాత్రమే యట్లు నిశ్వాస మురస్సునుండి వెల్లగిలి వచ్చునట్లుండుట యనుభవ సిద్ధమనియు నట్టియెడల మాత్రమే హాకార మురస్యమనియుఁ దక్కిన యెడల నయ్యదియనఁగా నసంయుక్త హాకారము కంఠ్యమే యనియు మఱి కొందఱు చెప్పియున్నారు.

“అహ విసర్జనీయాఃకంఠే” (శుక్లయజుః ప్రా. ౧ అధ్యాయం సూ.) (ఈ సూత్రమును దీనివ్యాఖ్యయుఁ బై నుదాహరింపఁబడియున్నవి).

“ప్రథమపంచమాచ ద్వా పూష్టణామ్” (ఋగ్వేద ప్రా. ౧ పట).

పార్షదవ్యాఖ్యః:-“... .. ప్రథమోహ కారః, పంచమో విసర్జనీయః, ఏతౌచోష్టణాం మధ్యేకంఠస్థానౌ వేదితవ్యా... ..” “కేచిదేతా వురస్యా” (ఋగ్వేదప్రా. ౧ పటలము.) పార్షదవ్యాఖ్యః:-“కేచిదాచార్యా ఏతౌ హాకార విసర్జనీయా ఉరఃస్థానా విచ్ఛంతి—హ-అః.”

“కంఠస్థానౌ హాకార విసర్జనీయా” (తైత్తిరీయప్రా. ౨ అధ్య. ౪౬. సూ.) వైదికాభరణవ్యాఖ్యః—హాకార స్య తూత్తమాంతస్థ పరస్య ఉరస్య త్వం వేదితవ్యమ్. శిక్షౌచై వమూహ.

శ్లో. హాకారం పంచమైర్యుక్త! మంతస్థాభిశ్చ సతయుతమ్! ఉరస్యం తం విజానీయాత్ | కంఠ్యమాహు రసంయుతమ్” (పాణినీయశిక్ష.)

(౧౭౪) ఇంక “అయోగవాహః విజ్ఞేయా! ఆశ్రయస్థాన భాగినః” అను మూలసూత్రము చొప్పున విసర్గమునకు స్వాశ్రయస్థాన భాగిత్వమును గలదని విశదమగుచున్నది. అయోగవాహములలో జిహ్వ మూలీయము (ఃక) పరాశ్రితమై యుండు ననఁగా ‘కఖల’ నాశ్రయించి యుండునుగాన (“నువీపూర్వేణ సంయుక్తా | మూన్యౌతు పరగామినౌ ౨౨౩. వి.) వాని స్థానమగు జిహ్వమూలమే దీనికి స్థానమగుటలో విప్రతిపత్తిలేదు అట్లే యుపధ్వానీయములకును ‘పఫ’ల స్థానమగు నోష్ఠమే స్థాన మగుటయు ననుభవ సిద్ధమగుచున్నది. ఇంకఁబరిశిష్ట మగు విసర్గమునకును ననుస్వారమునకును వానికిఁ బూర్వమందున్న స్వరము యొక్కస్థానమును జెప్పవలయుననుట మాత్రమనుభవసిద్ధమై యున్నట్లగపడదు. అట్లే హాకారమును దనపై నిల్చిన స్వరము యొక్కస్థానము కలదగునన్న యభిప్రాయము సైత మనుభవసిద్ధమయి యున్నట్లుతోఁచదు. కావుననే యివికేచిన్తములుగాఁ బ్రతిశాఖ్యములలోఁ జెప్పఁబడి యున్నవి. “పూర్వాంత సస్థానో విసర్జనీయః” (తైత్తిరీయప్రా. ౨ అ. ౪౮ సూ.) వైదికాభరణ వ్యాఖ్య—“... .. విసర్జనీయ

పూర్వస్వస్వరస్వ అంతేన సమానస్థానోభవతీ త్యే కేషాంమతమ్”
 “ ఉదయస్వరాది సమానోహకార ఏకేషామ్ ” (తై త్తి. ౨ అ. ౪౭ సూ.)

త్రిభాష్యరత్నవాఖ్య:—“ ఏకేషాంమతే హకారః ఉదయ స్వరాది
 సస్థానః ఆత్మన ఉపరిస్వరాది సస్థానః భవతీతి వారరు చో క్తమ్.”

పయిసూత్రములలో “ పూర్వాంత ” అనియు, ‘స్వరాది’ అనియు
 నంతాది శబ్దముల ప్రయోగము సంధ్యచ్ఛులకై చేయఁబడెనని గ్రహింప
 వలయును. సంధ్యచ్ఛులలో స్వరద్వయ ముండునుగాన నట్లుచెప్పటయా
 వశ్యకమగుచున్నది. ఔకారముపై విసర్గము నిల్చునపుడు ‘ఔ’ కారములోని
 యుత్తరాంశమగు ‘ఉ’ కారము యొక్కస్థాన మచటి విసర్గమునకు
 గ్రహింపవలెనని తాత్పర్యము. అట్లే హకారముపై ‘ఔ’ కారము నిల్చు
 నపు డందలి పూర్వాంశమగు ‘అ’ కారముయొక్కస్థాన మా‘హ’ కారమునకు
 గ్రహింప వలెనని యభిప్రాయము.

(౧౭౫) అరయనరయ వవసానము నందలి విసర్గమునకుఁ బూర్వ
 స్వరస్థానికత్వము నంగీకరించుట యనుభవ సిద్ధమైయున్నట్లగుపడుచున్నది.
 అవసానము నందలి విసర్గము హకారమువలె నుచ్చారణమగు విసఁబడు
 చుండును. మరియు నట్టివిసర్గమునకు ముందుండెడి స్వరముపై తమట్టి
 హకారశ్రుతిలో మేళగించి యుండుట యనుభవసిద్ధమై యున్నది. దీనిని
 బట్టి యవసానమునందలి (అయోగ వాహనులలోనిదగు) విసర్గమునకు
 పైత మాశ్రయస్థాన భాగిత్వ మనుభవసిద్ధమై యనఁదగునని తోచుచున్నది.

(౧౭౬.) జిహ్వమూలీయములు—

జిహ్వమూలేతుకుః ప్రోక్తః” అని యిట్లు ప్రకృతకారిక కవర్ణీయము
 లను మాత్రము జిహ్వమూలీయములనుగాఁ జెప్పుచున్నది. ‘ఙక’ మున్నగుచో
 ట్లవిసర్గము పైతము కఖల నాశ్రయించునదగుట చేత “అయోగవాహవిజ్ఞేయా!
 ఆశ్రయస్థానభాగినః ” అను మూలముచొప్పున జిహ్వమూలీయ మగు
 చున్నది. తై త్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునందు ‘క’ వర్గమునకు హనుమూలములు
 ఘానమనియు జిహ్వమూలము కరణమనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. మరియు
 నిందు జిహ్వమూలీయము (ఙక) కవర్ణస్థానికమై యని చెప్పఁబడినది. జిహ్వ
 మూలముతో హనుమూలములననఁగా మీఁదిశిరో భాగమును స్పృశించుట
 చేత ‘క’ వర్గము జనించుననియు జిహ్వమూల హనుమూలములు మిక్కిలి
 సన్నిహితములై యుండుటచేత (ఇదియాష్టములలోనిది గాన స్థానకరణ
 స్వర్ణముండదు). జిహ్వమూలీయ ధ్వని కల్లుననియుఁ దై త్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్య
 మునఁ జెప్పఁబడియున్నది. పైసందర్భమును బట్టి క వర్గము కంఠ్యమనియు

‘అ’ కు హ విసర్గములు సమానస్థానికములనియుఁ దెల్పెడి ‘అ కు హ విసర్గ నీయానాం కంతః’ అను సిద్ధాంత కాముదీ వాక్యము సరికాదని విశద మగుచున్నది. కావుననే యిచటి కంతశబ్దము కంతమూల పరమనఁగా జిహ్వమూలపరమని వాచస్పత్యమున వివరింపఁ బడెను. “జిహ్వమూలేతు కుఃప్రోక్త ఇతిపాణిని శిక్షాభిధానాత్ కవర్గస్య కంతమూలీయత్వమ్. కంత్యత్వ వ్యవహారస్తు కంతశబ్దస్య కంతమూలీయ పరతయా భాక్తవవ ; తవర్గస్య దంతమూలీయ త్వేపి దంత్యత్వవత్, అన్యథాభగ్న దంతస్య తదనుచ్ఛారా పత్తేః; జిహ్వమూలీయస్య ఆశ్రయస్థాన భాగి త్వేనోక్తేః తదాశ్రయస్య కోరపి జిహ్వమూల స్థానత్వోచిత్యాత్.” (వాచస్పత్యము, ౧౬౦౦ పుట, వ్యంజన వర్ణవిభాగ.) “హనుమూలే జిహ్వమూలేన కవర్గే స్పర్శయతి” (తైత్తి. ప్రా. ౨ అధ్య. ౩౫ సూ.) “స్పర్శస్థానేషూష్మాణ ఆనుపూ ర్వ్యేణ” (తైత్తి. ప్రా. ౨ అధ్య. ౪౪౪ సూ.) త్రిభాష్య రత్నవాఖ్య:— “ఊష్మాణ ఆనుపూర్వ్యేణ యథాక్రమేణ స్పర్శస్థానేషు ఉచ్ఛారణీయా భవంతి. యథాజిహ్వమూలీయః కవర్గ స్థానే. ...”

(౧౭౭)---ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునందు ‘ఋ గ్’ వర్ణములు సైతము జిహ్వ మూలీయములై యనిచెప్పఁబడెను. శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమున ఋవర్ణము జిహ్వమూలీయమనియు గ్ వర్ణము దంత్యమనియుఁ జెప్పఁబ డెను. తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్య ధోరణిని బట్టిచూడఁగా ‘ఋ’ వర్ణోచ్ఛారణ మున స్వర రేఫములయు, గ్ వర్ణోచ్ఛారణమున స్వర లకారములయుఁ, బ్రయత్న ముల ఛాయలు సంభవించునని తేలుచున్నది. అట్లయినను బై ప్రాతిశాఖ్య ములకుఁ బరస్పరవిరోధము లేదనఁదగియున్నది. అవర్ణము కంత్యమనుటలోఁ దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునకు వైమత్యము లేనట్లే (౧౭౭ వి.) ఋ గ్ వర్ణములు జిహ్వమూలీయము లనుటయందును నద్దానికి వైమత్యములేదని చెప్పవచ్చును. ఋ గ్ వర్ణముల యుచ్ఛారణమున స్వరోచ్ఛారణ ప్రయత్న ఛాయలును రేఫలకారోచ్ఛారణ ప్రయత్న ఛాయలును గలవనిమాత్రమే తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యము చెప్పుచున్నదిగాని యవి జిహ్వమూలీయ ములగుటకు విరుద్ధముగ నేమియుఁ జెప్పియుండలేదు. ఋ గ్ వర్ణముల యుచ్ఛారణమున నట్టి స్వరవ్యంజన ధర్మములు మేళితములై యుండుటచేత వానిలోఁ గొందఱు స్వరధర్మముల నాశ్రయించియు మఱికొందఱు వ్యంజన ధర్మముల నాశ్రయించియు స్థానకరణములను జెప్పసాగిరి. ఋగ్వేదప్రాతి శాఖ్యము ఋ గ్ వర్ణములందలి స్వరాంశము నాశ్రయించి వానిస్థానమును జెప్పుచున్నది. శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్య మన్ననో ఋ వర్ణస్థానమును స్వరధర్మము

సకు మీఁదుగను 'ట' కారస్థానమగు (౧౮ ౨ వి.) మూర్ధమునకుఁ గ్రిందుగను నుండు ప్రదేశము. పై సూత్రములలో నోష్ఠవ్యాపారము చెప్పఁబడలేదు గాన నట్టి యనాదేశస్థలమున నోష్ఠములు నాత్యుపసంహృతములై యుండును. (వి. ౧౭౧-౧౭౯.) (ఇదిస్వరధర్మము.) ఋ ఌ వర్ణములు రేఫలకార సంస్పృక్తములని యీనఱకే వ్రాయఁబడెను, (౧౮౬ వి.)

పయిరీతి నంగీకరించినచో ఋ ఌ వర్ణములకు భేదము లేకపోవలసి వచ్చును కాన జిహ్వగ్రము ఋ వర్ణోచ్ఛారణమున బర్హ్యమునం దుంపఁబడు ననియు ఌ వర్ణోచ్ఛారణమున దాని దిగువ భాగమగు వర్త మందనఁగా దంతమూలమునకు మీఁది భాగమందుంపఁబడుననియు గ్రహింపనగును.

(౧౭౮)—పయి నుదాహరింపఁబడిన ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమును బట్టియు శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యమును బట్టియు, 'జిహ్వ మూలేతు కుః ప్రోక్తః' అనెడి ప్రకృత కారికను బట్టియు, 'క' వర్ణమునకు జిహ్వ మూలము స్థానమని విశేషమగుచున్నది. దీనికిఁ గరణము హను మూలమని సైతము శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యమున నీ క్రింది రీతిని సూత్రింపఁబడెను.

“జిహ్వ మూలీయానుస్వారా హనుమూలేన” (శుక్ల. ప్రా. ౧ అధ్య. ౮౩ సూ.) ఉవ్విట భాష్యము:—‘జిహ్వ మూలస్థానా అను స్వారశ్చ హనుమూలేన క్రియతే”

ఇది వెనుక వ్రాసిన తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యాభిప్రాయములకు (౧౭౬ వి.) విపరీతముగ నున్నది.

తక్కిన వర్ణముల స్పర్శములందును జిహ్వవయవములకే కరణత్వము చెప్పఁబడుచుండుటచేత నీ కవర్గ స్పర్శములకును జిహ్వభాగమగు జిహ్వమూలమునకే కరణత్వము నంగీకరించుట యుక్తమని తోచుచున్నది. తక్కిన వర్ణముల యుచ్ఛారణమునందువలెనే యీ కవర్గము నుచ్ఛారణమునందును జిహ్వ భాగముతోనే హనుమూల మనఁదగు మీఁది శిరోభాగము తాఁకఁబడుచుండుట యనుభవసిద్ధమైయున్నది. కావున ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమును శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యమును ననుభవ విరుద్ధముగాఁ జెప్పినవనుటకన్న జిహ్వమూలము నకు సరిగా మీఁద నుండెడి తాలుభాగమునే జిహ్వమూలమనియు నట్టిక్రింది జిహ్వమూలభాగమనఁబడెడి ప్రదేశమునె హనుమూల మనియు నీ గ్రంథములు తలంచుచున్నవనుట యుక్త తరమై యుండును. (చూ. ౧౬౦. వి.)

(౧౭౯).—తాలవ్యములు:—

“ఇచు యశాస్తాలవ్యాః” అని యిట్లు ప్రకృతకారిక 'ఇ' వర్ణమును 'చ'వర్ణమును యకారమును దాలవ్యము' అని చెప్పుచున్నది.

ఇ వర్ణోచ్ఛారణమున జిహ్వమధ్యము తాలువునం దుపసంహరింపఁ బడును. ఇందోష్ఠము లెట్లుండవలయునో చెప్పఁబడలేదు గాన “అకార వదోష్ఠా” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౧ సూ). వైదికాభరణ వ్యాఖ్య:—“ఓ ష్ఠావపి వ్యాపా రానాదేశే అకారవద్భవతః—అకారే యథానాత్యుప సంహృతౌ తథాస్యాతామ్” అను చొప్పున ‘అ’ కారోచ్ఛారణము నందువలెనే యత్యంత సమీపానీతములు కాకుండును. దీనికిఁ దాలువు స్థానము. జిహ్వమధ్యము కరణము.

చవర్ణోచ్ఛారణమున జిహ్వమధ్యముచేఁ దాలువు స్పృశింపఁబడును. శ వర్ణమును నీ స్థానమునందే జనించును గాని యది యూష్మము గాన నద్దాని యుచ్ఛారణమున స్థానకరణ స్పర్శముండదు. ఇంక నయ్యవి సమీప స్థితి నందును. యకారోచ్ఛారణమున జిహ్వమధ్యమునొక్క యంతము లచేననఁగాఁ బార్శ్వములచేఁ దాలువించుక స్పృశింపఁబడును. పయి విషయ ములను బ్రతిశాఖ్యము లిట్లు చెప్పుచున్నవి.

“తాతా జిహ్వ మధ్య మివర్ణే” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౨ సూ.)
వైదికా—ఉపసంహర తీత్యన్వయః”

“తాతా జిహ్వ మధ్యేనచవర్ణే” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౨ సూ.)
వైదికా—“స్పర్శయతీత్యన్వయః”

“స్పర్శస్థానే షూష్టాణ ఆనుపూర్వ్యేణ (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౪౪ సూ.)

“తాతా జిహ్వ మధ్యాంతాభ్యాం యకారే” (తై. ప్ర. ౨ అధ్య. ౪౦ సూ.)

వైదికాభరణ వ్యాఖ్య—“జిహ్వయా మధ్యం = జిహ్వమధ్యమ్ తస్యాంతౌ పార్శ్వభాగా” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౧౭—౪౦ సూత్ర ముల వ్యాఖ్య.)

త్రిభాష్యరత్న వ్యాఖ్య.—“జిహ్వయామధ్యం తస్యాంతౌ తాభ్యాం = జిహ్వ మధ్యాంతాభ్యామ్. (తైత్తి. ప్ర. ౨ అధ్య. ౧౭—౪౦ సూ. వ్యాఖ్య.)

ఏతత్సూత్రార్థము నాధునికు లొకరు వేటు విధముగ వ్రాసి యున్నారు.

“యకార ముచ్ఛరింపఁబడునప్పుడు జిహ్వమధ్యాంతములతోఁ దాలు వును స్పృశింపవలయును. ‘తాతా జిహ్వమధ్యాం తాభ్యాం యకారే’ అను సూత్రముచే నీ యంశము చెప్పఁబడెను. చ వర్ణమునకు జిహ్వ మధ్య

స్వర్ణముండును. యకారమునకు జహ్వంతస్వర్ణముకూడనుండును.” (ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక, ౭ సంపుటము, చెన్న-విశ్వవిద్యాలయ పుస్తక భాం. ౨౫౬ పుట.)

ఈ ధోరణిని బట్టి వైని వ్రాసిన తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్య సూత్రము లోని “జహ్వ మధ్యాంతాభ్యామ్” అను దానికి “జహ్వ మధ్యముచేతను, జహ్వంతముచేతను,” అని యిట్లు వీరర్థము చేసిన ట్లగపడుచున్నది. యకారోచ్ఛారణమునఁ దాలుపునకు జహ్వంత స్వర్ణమెంత (= జిహ్వా తుదిభాగపు స్వర్ణము.) మాత్రమును నుండఁబోదుగాన వీరి యర్థము ప్రామాదిక మనియుఁ దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్య వ్యాఖ్యాతలు చేసిన యర్థమే సరియై యున్న దనియు గ్రహింపనగును.

(౧౮౦)—ఓష్ఠ్యములు:—

“ఓష్ఠ జావుపూ” అని యిట్లు ‘ఉ’ వర్ణమును ‘ప’ వర్ణమును ఓష్ఠ్యములని ప్రకృతకారిక చెప్పుచున్నది.

ఉవన్తోచ్ఛారణమున నోష్ఠము లుపసంహృతము లనఁగా సమీప గతము లగును. మఱియు నిందు జిహ్వా ‘అనాదేశే ప్రణ్యస్తా జిహ్వా’ అను చొప్పునఁ (౧౭౧ వి.) బ్రసారిత మాత్రమై యుండును. దీనికి మీఁది పెదవి స్థానము. క్రింది పెదవి కరణము.

ఇందోష్ఠములు వర్తుల త్వమునంది ముందునకుఁ ద్రోయఁబడిన ట్లగు నని పాశ్చాత్య పండితులు చెప్పెదరు. కాని యిట్టిస్థితి లేకుండుట యనుభవ విరుద్ధము కాదు.

ప వన్తోచ్ఛారణమునఁ గ్రింది పెదవితో మీఁది పెదవిని స్పృశించుట సంభవించును. ప ఫలనాశ్రయించెడి యుపధ్వానీయమును నోష్ఠ్యమె యయు నది యూష్ఠముగాన నద్దాని యుచ్ఛారణమున స్థానకరణములు సన్ని హితములై యుండునేగాని వానికి స్వర్ణముండదు. పయి విషయములీ క్రింది రీతిని బ్రాతిశాఖ్యములచేఁ జెప్పఁబడినవి.

“ఓష్ఠోపసంహార ఉవన్తో” (తైత్తి. ప్రా. ౨ అధ్య. ౨౪ సూ.)

వైదికా—“ఉవన్తో ఉచ్ఛార్యే ఓష్ఠోపసంహారః కార్యః” “ఓష్ఠా భ్యాం పవన్తో” (తైత్తి. ప్రా. ౨ అధ్య. ౩౯ సూ.) వైదికా—“తత్రాధరేణ తు విచాల్యతరేణ ఉత్తరం (ఓష్ఠమ్) స్పర్శయతి.”

(౧౮౧)—పయి సందర్భమును బట్టి యోష్ఠ్యములకుఁ గ్రింది పెదవి కరణమనియు మీఁది పెదవి స్థానమనియు విశదమగుచున్నది.

శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమునందు ఓవ్యములకు స్థాన కరణైక్యము చెప్పబడి యున్నది. అట్లయినను గ్రింది పెదవితో మీది పెదవిని దాకు నట్లు పలుకుట యనుభవ సిద్ధమైయున్నది.

“సమానస్థాన కరణా నాసిక్యాస్త్యాః” (శుక్ల. ప్రా. ౧ అ. ౮౦ సూ.) ఉవ్వట భాష్యము—“హుకారో నాసిక్యః, సచనాసికాస్థానః. ఉపోపధ్నా ఓష్ఠ ఇతోష్ఠస్థానాః, ఏతషాం యదేవస్థానం తదేవకరణమ్.”

(౧౮౨)—మూర్ధస్యములు:—

“స్యూర్మూర్ధన్యా ఋతురషాః” అని యిట్లు ఋవర్ణమును ‘ట’ వర్ణమును, రషవర్ణములును మూర్ధస్యములని ప్రకృత కారిక చెప్పుచున్నది.

మూర్ధన్యోచ్చారణమునందుఁ బ్రతివేష్టితమగు ననఁగా మణవఁ బడిన జిహ్వగ్రముచే మూర్ధము స్పృశింపఁ బడును. షవర్ణ మూష్మముగాన నద్దాని యుచ్చారణమున నట్టిస్పర్శముండదు. ఇంక నట్టి ప్రతివేష్టిత జిహ్వగ్రము మూర్ధమునకు సన్నిహితమై యుండఁగా నాదరూప నిశ్వాసము వెడలి పోవును. కాఁగా వీనికి మూర్ధము స్థానము, ప్రతివేష్టిత జిహ్వగ్రము కరణము. కాని యిట్టి ప్రయత్నము టవర్ణ షకారముల యుచ్చారణములో మాత్రమే యనుభవ సిద్ధమైయున్నది. ఋవర్ణ రేఫముల యుచ్చారణము లోని ప్రయత్నము దీని కించుక భిన్నముగా నుండుట యనుభవ సిద్ధమై యున్నది. ఋవర్ణ విషయమున నీవఱకుఁ గొంత వ్రాసియున్నాను. (౧౮౨-వి. ౧౮౩) కావునఁ బ్రాతిశాఖ్యములందెల్ల షటవర్ణములు మాత్రమే కేవలము మూర్ధస్యములుగా నీ క్రిందిరీతిని జెప్పబడి యున్నవి. “జిహ్వగ్రేణ ప్రతివేష్ట్య మూర్ధని ట వర్గే || (తై. ప్రా. ౨ అ. ౩౭ సూ). వైదికాభరణ వ్యాఖ్య:—“మూర్ధాశిరః తత్ర ప్రతివేష్టితేన జిహ్వగ్రేణ స్పర్శయతి” “స్పర్శస్థానే షూష్మాణ ఆనుపూర్వేణ” (తై. ప్రా. ౨ అ. ౪౪ సూ.) “మూర్ధన్యో షకార టకారనర్గా” (ఋగ్వే. ప్రా. ౧ పటల ౩౬పుట) “షట మూర్ధని” (శుక్ల. ప్రా. ౧ అధ్య. ౬౭ సూ.)

“మూర్ధన్యాః ప్రతివేష్ట్యాగ్రమ్” (శుక్ల. ప్రా. ౧ అధ్య. ౭౮ సూ.) ఉవ్వట భాష్యము—“మూర్ధన్యాః షకారటవర్గా ఏతౌ ప్రతివేష్ట్య జిహ్వగ్రేణ క్రియంతే.”

(౧౮౩)—రేఫము తవర్ణ లకార సకారములతోపాటుగ దంతమూలీయమై యనియుఁ గొందఱమతమున నది వర్తనస్థాన (దంతమూలములకు మీదిభాగము) భవమనియు శౌనకుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. తైత్తిరీయ

ప్రాతిశాఖ్యమునందును రేఫోచ్చారణమున జిహ్వగ్రమధ్య భాగము దంతమూలముల యుపరిభాగము నించుకన్పింపుచుట సంభవించునని చెప్పబడిను. కాత్యాయనుఁడు సైతము రేఫము దంతమూలస్థానికమనియే శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఇందును జిహ్వగ్రమే కరణమని చెప్పబడిను. టవర్గమునకువలెఁ బ్రతివేష్టితజిహ్వగ్రము కరణమని యెందును జెప్పబడియుండలేదు.

రేఫలకారములు రెండును దంతమూలీయములె యన్నచో వానికి భేదమేలేక పోవలసి వచ్చునని కావలయును శౌసకుఁడు ‘రేఫంవర్తన్యమేకే’ అని పక్షాంతరము నుపన్యసించెను. కాత్యాయనుఁడు రేఫము దంతమూలీయమనియు లకారము దంత్యమనియుఁ జెప్పుటచే విరోధము లేదయ్యెను. తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్యము నందును రేఫముయొక్కస్థానము దంతమూలమునకు మీది భాగమనియు లకారమునకు స్థానము దంతమూలమనియుఁ జెప్పుటచే విరోధములేదయ్యెను.

ఋనర్ణమునకు బర్స్వముస్థానమనియు బర్స్వమనఁగా రేఫ ట వర్గ స్థానమధ్య భాగమనియు నీవఱకు వ్రాసియేయున్నాను (౧౭౭ వి.)

పై విషయములీ క్రిందిరీతిని ప్రాతిశాఖ్యములలోఁ జెప్పబడియున్నవి.

“దంతమూలీయస్తు త కారవర్గః” (ఋగ్వే. ప్రా. ౧ పటల ౩౬ పుట)

“సకారరేఫ లకారాశ్చ (ఋగ్వేద. ప్రా. ౧ పటల ౩౬ సూ.)

“రేఫంవర్తన్యమేకే” (ఋగ్వేద. ప్రా. ౧ పటల ౩౭ సూ.)

షార్వదవాఖ్యః—“నర్తేభశ్చౌ వర్తన్యః. వర్తన్ శబ్దేన దంతమూలా దుపరిష్ఠా దుచ్చానః ప్రదేశఉచ్యతే”

“రేఫే జిహ్వగ్రమధ్యేన ప్రత్యగ్దంత మూలేభ్యః” (తైత్తి. ప్రా. ౨ అధ్యాయ. ౪౧ సూ.) వైదికాభరణవ్యాఖ్య—“దంతమూలానా ముపరిస్పర్శయతి ...”

“రోదతంమూలే” (శుక్ల. ప్రా. ౧ అధ్యాయ. ౬౮ సూ.)

ఉవ్వటభాష్యము:—“రేఫోదంతమూలస్థానః ప్రత్యేతవ్యః”

“రశ్చ” (శుక్ల. ప్రా. ౧ అధ్యాయ. ౭౭ సూ.)

ఉవ్వట భాష్యము:—“రేఫశ్చ జిహ్వగ్రేణ క్రియతే”

(౧౮౪)—ఆధునిక పండితులొకరు రేఫమునకు స్థానముబర్హ్వమని వ్రాసియున్నారు.

“రేఫముచ్చరింపఁ బడునపుడు జిహ్వగ్రమధ్యభాగము దంతమూలముల యూర్ధ్వభాగమును స్పృశింపవలెను. ఈ భాగమునకు “బర్స్వము” అనిపేరు. ఇదియే ఋకారమునకు స్థానము. ఈ విషయము “రేఫేజిహ్వగ్రమధ్యేన ప్రత్యగ్దంత మూలేభ్యః” అనుసూత్రముచేఁ జెలుపఁబడినది.” (ఆంధ్రసాహిత్య - పత్రిక, ౭ సంపు. ౨౫౬పుట. చెన్న. విశ్వ. పుస్త).

పయిపంక్తులను బట్టి వీరు తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమును మూలముగాఁ గొని వ్రాసిరనుట స్పష్టము. అందు ‘బర్స్వము’ అనియున్నది గాని బర్స్వము అనియుండలేదు. ఆస్టికోశములో నీ శబ్దము ‘బర్స్వ’ అనియే చూపఁబడినది. “(बर्स्व=బర్స్వ) Barswa. M. (Prob) The socket of a tooth V S; Krathl.”

మఱియు “ఉపసంహృతతరేచ జిహ్వగ్రమృకారల్కారేషు బర్స్వేషూపసంహరతి” (తైత్తి. ప్రా. ౨ అధ్యాయ. ౧౮ సూ.) “బర్స్వానామ రేఫటకారస్థానయోర్మధ్య ప్రదేశః” (వైదికాభర.) అను ప్రమాణములను బట్టి చూడఁగా ఋకార రేఫస్థానములు విభిన్నములనియు (“రేఫే జిహ్వగ్రమధ్యేన ప్రత్యగ్దంత మూలేభ్యః” (తైత్తి. ప్రా. ౨ అధ్యాయ. ౧౮ సూ.) రేఫస్థానమున కించుక మీఁదిభాగము ‘బర్స్వ’ మనెడి ఋవర్ణపుస్థాన మనియు రేఫస్థానము దానిక్రింది వర్తనమనఁదగు ప్రదేశమనియు విశదమగుచున్నది. కావున “ఋకార రేఫములకుస్థానము బర్స్వము” అనెడి పయి యాధునిక పండిత ధోరణి సరికాదనక తీరకున్నది.

(౧౮౫) — పయిరీతిని రేఫమునకు స్థానము దంతమూలమని గాని దానికిని మూర్ధమునకు క్రింది బర్స్వమునకును మధ్యప్రదేశమనిగాని తేలుచున్నది. అంతియకాని మూర్ధము రేఫమునకు స్థానమని ప్రాతిశాఖ్యములందుఁ జెప్పఁబడలేదు. పాణినీయ శిక్షయందును నితరపాణినీయ గ్రంథములందును (సిద్ధాంత కాముది - ఋతురసాణాం మూర్ధా. ‘స్వర్క్షార్థన్యా ఋతురపాః’ పాణినీయ శిక్ష) మాత్రము రేఫము మూర్ధన్యమని చెప్పఁబడియున్నది. ఇంక ననుభవమును బట్టిపరిశీలించి మనుటకును వీలులేదు. సామాన్యముగా నీరేఫమునె గాక యనేకవర్ణములను వానివానికిఁ జెప్పఁబడిన స్థానకరణములకు ముందువెనుకటి భాగముల చేతను సైతము పలికింపవచ్చును. వేయేలరేఫమునుబై స్థానములందేగాక తాలువునందును

బలికింపవచ్చును. కావుననే కొన్నియెడల—వెనుక వ్రాయఁబడిన ‘అకారము’ విషయమునందును, ముందు వ్రాయఁబడు ‘అకారము’ విషయమునందును బ్రాతిశాఖ్యములకు సైతమభిప్రాయ భేదములు వెలయుచున్నవి. కవర్ణమును జిహ్వములము మొదలుగ మూర్ధము వఱకుఁ గలస్థానములందెల్లఁ బలికింపవచ్చును. అట్టివానియం దీషద్భేదముండక పోదు. కావునఁ బ్రాచీనకాలమందలి శుద్ధోచ్ఛారణమును గమనించి ప్రాతిశాఖ్య కర్తలు వానివాని స్థానకరణముల నుపదేశించిరను నమ్మికతో నాయాయవర్ణములకుఁ బ్రాతిశాఖ్యములలోఁ జెప్పఁబడిన స్థానకరణముల ప్రయత్నము చేతఁగల్గెడి ధ్వనులె శుద్ధములనియుఁ దక్కిన ధ్వనులు కలుషితములె యనియు గ్రహింప వలయును. అట్టి యుచ్ఛారణకాలుష్యము వలననే వర్ణములందు వివిధములగు మార్పులు సంభవించుచుండును. అట్టి దుష్టోచ్ఛారణములు కొన్ని ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యప్రభృతులలోఁ జూపఁబడినవి (ఋగ్వేద. ప్రా. ౧౪ పటల) (౧౮౬. వి.)

ఒక్కొక్క వర్ణమున కొక్కొక్క స్థానము చెప్పఁబడుటచేత సమాన వర్గీయవర్ణముల స్థానమొక్కటేయని చెప్పకతీరదు. ప్రయత్నించి పలికినపు డట్లేకస్థానమునందే సమాన వర్గీయములను బలికింప వచ్చునేగాని యప్రయత్న సిద్ధముగాని పు డొక్కొక్క వర్ణములోని వర్ణములను బలుకునపుడు మాత్రమవి యొక్కచోటఁ బుట్టక స్వల్పభేదము గలతావులందుఁ బుట్టుచున్నట్లుతోఁచక మానదు. అట్లయినను నట్టిస్థానముల సమష్టినే యొక్కొక్క స్థానముగాఁ బ్రాతిశాఖ్యములు చెప్పుచున్నవని గ్రహింప నగును.

(౧౮౬) రేఫోచ్ఛారణమున జిహ్వగ్రమునందుఁ గంపముగలుగునని పాశ్చాత్య పండితులు చెప్పుచున్నారు. కాని లఘువనఁదగు గీర్వాణ భాషలోని రేఫమునం దట్టికంపము గలుగుట యనుభవసిద్ధమై యున్నట్లుగపడదు. ఇంకనట్టి కంపము ద్రావిడభాషామాత్ర ప్రసిద్ధమగు శకట రేఫమనెడి అకారము నుచ్చరించుటలోను ద్విరుక్త అకారము నుచ్చరించుటలోను మాత్ర మగపడుచున్నది. సంస్కృతమున రేఫ ద్విత్యముండదు గదా. అట్టి కంపము సాంస్కృతిక రేఫోచ్ఛారణమున నున్నచో నట్టి యుచ్ఛారణము దుష్టమనిపించుకొనును. రేఫోచ్ఛారణమున బర్భరతాదోషము త్యాజ్యమని ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడిను. “అతిస్పరో బర్భరతాచ రేఫే” (ఋగ్వేద. ప్రా-౧౪ పటల. ౨౬. సూ) పార్షదవ్యాఖ్యః—“దుస్స్వప్రప్టే (ఈషత్ స్వప్రప్టే) రేఫః, సోఽతి స్పృశ్యతే - బర్భరతాచోచ్యతే. తాదోషా రేఫస్య వర్జయేత్ - బర్భరతా ప్యసాకుమార్యమేవ.”

(౧౮౭) అంతస్థములు లఘువులనియు నలఘువులనియు రెండువిధములు గలవని నన్నయ భట్టారకునిచే జెప్పబడును. (32-౨ వి.) అంతస్థముల యుచ్చారణమునఁగల్గు స్థానకరణముల యీషత్ స్వర్ణ మించుక శిధిలముగా జరగునపుడు జనించునవి లఘువులనియు నట్టి యీషత్ స్వర్ణ మశిధిలముగా జరగునపుడు జనించు ధ్వనులు ‘అలఘువు’ లనియు గ్రహింప వలయును. ఈవిషయమునె వైయాకరణు లీక్రింది రీతిని జెప్పియున్నారు.

“యస్యోచ్చారణే జిహ్వ ప్రోవాగ్రమధ్య మూలానాంశై ధిల్యం స లఘూచ్చారణః” (సిద్ధాంత కాముది) “లఘూచ్చారణేస్థాన కరణ శై ధిల్యం జాయతే” (కాశికావృత్తి). ఈ రెండిటిలోఁగా గాశికాలక్షణమే యుక్తతరమై యున్నది. కాముదీలక్షణమునఁ జెప్పబడినట్లొక వర్ణము నుచ్చరించు నపుడు జిహ్వగ్రాదుల కన్నిటికిని బ్రయత్నమే యుండదుగదా. కాననందు జిహ్వగ్రాదులలో నొక్కొక్కటి కని వివరించికొనవలసియున్నది. మఱియు నీ లక్షణము “ప్యోర్లఘు ప్రయత్న తరశ్శాకటాయనస్య” అనుసూత్రము నొద్ద యవల లఘులఘుతలను నిరూపించు సందర్భమునఁ జూపబడినది. అట్టి స్థితిలోని కాముదీలక్షణమున వకా రాలఘుత్వము నందలి యోష్మశై ధిల్యము చెప్పబడనేలేదు. కాఁగా నిందలి జిహ్వశబ్ద ముపలక్షణార్థకమని వివరించికొన వలసియున్నది.

సంస్కృత భాషలో య వ ల కు మాత్రమే లఘులఘూచ్చారణ భేదము గలదని చెప్పబడెను.

“ప్యోర్లఘు ప్రయత్నతరః శాకటాయనస్య” (౮ అ - 3 పా. ౧౮ సూ.) భట్టోజీవృత్తిః—“పదాంతయో ర్వకార యకారయో ర్లఘూచ్చారణౌవయా వాస్థోఽచి పరే.”

పదాంతములగు యకార వ కారములకు “అచ్ ” ప్రత్యాహార వర్ణములు పరమగునపుడు వానిని లఘువులుగా సైతము పలుక వచ్చునని తాత్పర్యము. “భోయచ్యుత-అసావాదిత్యః” అనునవి లఘుయవల కుదాహరణములు.

సంస్కృత భాషలో ర ల లకు లఘులఘుతా భేదమున్నట్లు శిషౌ ప్రాతిశాఖ్య వ్యాకరణములం దెచ్చటను జెప్పబడలేదు. కాని ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమున ర ల ల యుచ్చారణములో నపపాఠములుకొందఱు చేయుచున్నారని యీక్రింది రీతిని జెప్పబడెను. రేఫ లకారోచ్చారణములందు స్థానకరణముల కీషత్ స్వర్ణము విధియై యుండఁగా నతిస్వర్ణముచేయుదురనియు, శ్రుతి కటుధ్వని (బర్బరధ్వని) చేయుదురనియు జెప్పబడెను. మఱియు లకారోచ్చా

రణమున జిహ్వాగ్రాంతములచే స్థానమును స్పృశింతురనియు దోషముగాఁ జెప్పఁబడెను.

“అతిస్పర్శో బర్బరతాచరేఫే” (ఋగ్వే. ప్రా. ౧౩ పటల ౨౬ సూ.)

పార్షదవ్యాఖ్య—“దుఃస్పృష్టో రేఫః-సోఽతిస్పృశ్యతే, బర్బరతాచో చ్యతే-తాదోషా రేఫస్య వర్జయేత్. బర్బర తా ప్యసౌకుమార్యమేవ.”

“జిహ్వ గ్రాంతాభ్యాంచ వచనం లకారే” (ఋగ్వే. ప్రా. ౧౩. పటల ౨౭ సూ). పార్షద వ్యాఖ్య—“జిహ్వగ్రేణ వక్తవ్యః లకారః యదా జిహ్వయాః అంతాగ్రాభ్యా ముచ్యతే తదా సదోషో భవతి. పూర్వోక్తాచాతి స్పర్శ బర్బరౌత్రయో దోషా లకారస్య భవంతి.” లకారము యొక్క యిట్టి దుష్టోచ్ఛారణమే క్రమక్రమముగా వ్యాళ గరళ గోళాది సంస్కృతశబ్దము లందలి యలఘు లకారోచ్ఛారణమునకు బీజమయ్యెనా యని యాలోచింప వలసియున్నది. లకారముయొక్క యీ యలఘూచ్ఛారణము శిక్షా ప్రాతి శాఖ్యాదులలోఁ జెప్పఁబడియుండమింజేసి యిది యర్వాచీనమనుటకు సంది యములేదు. కాని యెప్పటినుండియు నిది యారబ్ధమై వాఙ్మయమున కెక్కెనో తెలియకున్నది. అహోబల పండితీయమున నుదాహరింపఁబడిన యీ క్రింది కారిక భోజరాజుదని చెప్పఁబడియుండుటం జేసి పదునొకండవ శతాబ్దమునాఁటికే యిది సంస్కృతమున రూఢమై వెలసియున్నదని నిశ్చయింప నగును.

“తదుక్తం భోజరాజేనః—రలయో ర్లడయో స్తద్వల్లశయోశ్శస యోరపి వబయో ర్నణయో శ్చాంతే| సవి సర్గా విసర్గయోః|సబిందు కాబిందు కయో| స్సాదభేదేన కల్పనమ్.” (అహో. ౧౩౭ పుట). (ఇందలి భోజ రాజేన 'అనుపాఠము నా యొద్ద నున్న లిఖిత మాతృకలో నున్నది. శౌంఠి భద్రాద్రి శాస్త్రులుగారి టీకతో ముద్రించిన పుస్తకములో 'త్రిభోజనే' అని యుండుట ప్రామాదికము.)

పయి రీతిని గోళగరళ వ్యాళాది కతిపయ శబ్దములలో మాత్రమే యలఘు లకారోచ్ఛారణ మాంధ్రదేశమున వాడుకలో నున్నను సంస్కృతశబ్దములం దెల్లెడను నట్టి యుచ్ఛారణము పాక్షికముగాఁ గర్ణాటదేశమున నున్నదని యీ క్రింది కర్ణాట శబ్దానుశాసనమువలన విశేషమగుచున్నది.

“లోళః” (౧౩౯ సూ.) వృత్తిః—“లకారస్య శ కారాదేశోవాభవతి—జల = జళ, తిలక = తిళక అయ మే వ ఊ శవ్యపదేశభాక్.”

ప్రాకృత వ్యాకరణములలో నిట్టి సాంస్కృతికాలఘు లకారమునకు లఘు లకారము నీ క్రింది రీతిని విధించుట నరయఁగా నట్టి యుచ్ఛారణ

మింకను జిరకాలము క్రిందటనే సంస్కృతమునఁ బ్రసిద్ధమై యుత్తరదేశమున నిత్యమై వాఙ్మయమున కెక్కినని చెప్పవలసియున్నది.

“ శోలః ” (3—౨—౪౮) వై శాచ్యం శోలకారః స్యాత్. ముకుళో = ముకులో ; కోమళో = కోమలో ; (ఈ శకార విధానమునుగూర్చి మున్నందు విపులముగా వ్రాయఁబడును).

ముందుదాహరింపఁ బోవు (౨౪౭ వి.) ద్రావిడభాషా ప్రసిద్ధమగు గయ్యాళీత్యాది శబ్ద గత మూర్ధన్య శకారము సంపర్కమునఁ గ్రమక్రమముగా నీ యలఘు శకారధ్వనియు సట్టి మూర్ధన్య శకారధ్వనితో సభిన్నమగుచు నద్దానిలిపితోనె (త) వ్రాయఁబడ సాగెనని యెన్నఁ దగును.

అనుప్రదానాదిత్యాది కారికోక్తములగు వర్ణవై శేష్య సంపాదిక లక్షణము లెవ్వియు లేమింజేసి లఘులఘువులు విభిన్నాక్షరములు కానేరవు. అంతస్థముల లఘులఘుచ్చారణములలో బాహ్యభ్యంతర ప్రయత్నములు తుల్యములె యగుటంజేసియు, స్థానకరణ స్పర్శమునందలి శైధిల్య తదభావ రూపభేదము మాత్రమే వెలయుచుండుటం జేసియు వానిని వేర్వేరు వర్ణములుగఁ బరిగణింప నక్కఱలేదు. కావుననే శిక్షా ప్రాతిశాఖ్యాదులలో సంస్కృత వ్యాకరణ ప్రసిద్ధములగు లఘు యనలకు వర్ణ సమామ్నాయమునఁ బృథగ్గణనము లేదయ్యెను. అట్లే ప్రాకృతవర్ణ సమామ్నాయమునందును దద్యాషా ప్రసిద్ధములగు లఘుయకార లకారములకుఁ బృథగ్గణనము లేదయ్యెను. కావుననే నన్నయ భట్టారకుఁడును సంస్కృత మార్గానుసారియై తెలుఁగునఁ దా నంగీకరించిన లఘు య వ ల కును సలఘు ర లలకును వర్ణ సమామ్నాయమునఁ బృథగ్గణనమును జేయఁ డయ్యెను. (౨౧౭ వి.)

(౧౮౮)—పయిరీతినే ద్రావిడభాషాస్థిత మూర్ధన్య శకార సంపర్కమునఁ దాద్రూప్యము నంది యట్టి శకారముగనే నేటి యుచ్చారణములొ నున్నను, “ అగ్ని మీతే, ఏకనీటమ్ దేవహేటనమ్ ” మున్నగు వైదిక సంస్కృత స్థలములంద లిది యలఘు లకారము కాదనియు దుఃస్పృష్ట డకారమనియు నెన్నఁ దగును. స్వర మధ్యగత డకారము నీషత్ స్పృష్టముగఁ బలుకుటచే నియ్యది జనించుచున్నది. స్వరమధ్య గతమగు డకారమును మూర్ధన్యముగఁ బలుకక కొన్ని శాఖలవారు జిహ్వమూలీయముగఁ బలుకుచున్నారని ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఇచటి డకార మీషత్ స్పృష్టముగఁ బలుకఁబడుటచేత దీనిని దుఃస్పృష్టమని వాడుచున్నారు. (౨౨౮ వి.) పాణిని శిక్షలో నీ క్రింది రీతిని బేర్కొనఁబడిన దుఃస్పృష్టశబ్ద వాచ్య మిదియే యనఁ దగును. “ విసర్జనీయస్య దుఃస్పృష్ట

స్యచ నోష్ట్ర స్వంతర్భావః—, ఊష్ట్ర విసర్జనీయ ' ఇతి (౧—౧౨) పృథ
గ్గ్రహణాత్—, పృక్త స్వరాత్పరో టోడమ్ ' (౧౩—౧౬) ఇతి నిర్దేశ
సామర్థ్యాచ్చ... .. అత్ర డకార అ కారయో (రేభదః ?) రస్తత్సం
హితాయామ విద్యమానత్వే పి శు క్రియ బ్రాహ్మణే పితృమేధాదాచ విద్య
మానత్వాత్ సమామ్నానమత్ర క్రియతే" (తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్య
వ్యాఖ్య—వైదికా—౧ అ ౧. సూ.)

త్రిషష్టిశ్చ చతుష్షష్టి ర్వణ్ణాశంభు మతేమతాః! | అనుస్వారో
విసర్గశ్చ | క క పాచాపి షరాశ్రితౌ | దుఃస్పృష్టశ్చేతి విజ్ఞేయః | అకారః
ప్లుతపనచ " (పాణిని శిక్ష) (ఈవిషయము ముందువిపులముగా విమర్శింపఁ
బడును ౨౧౮ వి.)

“జహ్వమూలం తాలు చాచార్య ఆహ స్థానం అకారస్యతు వేద
మిత్రః” (౯ సూ. ఋగ్వేద - ౧ పట - ౩౮ పుట) (ఇందలి తాలుశబ్దమునకు,
జహ్వమూలమునకు సరిగామీఁదనుండెడి తాలుపని యర్థము.)

“ద్వయోశ్చాస్య స్వరయోర్తథ్య మేత్య సంపద్యతే సడకారో అ
కారః” (౧౦) (ఋగ్వేదప్రా - ౧ పటల - ౩౮ పుట). ట్టకారతా
మేతి సపనచాస్య ఛకారస్య న్నాష్టకా సంప్రయుక్తః” (౧౧ సూ.
ఋగ్వేదప్రా - ౧ పటల. ౩౮ పుట) “ఇతా సాత్త్వా చాత్రనిదర్శనాని
... ..” (ఋగ్వేదప్రా - ౧ పటల ౩౯ పుట).

ఋగ్వేదసాయన భాష్యము నందును నీవిషయమే వ్రాయఁబడియున్నది.

“అగ్నిమీతేపురోహితమ్” (ఋగ్వేద ప్రా - ౧ అధ్యాయ. ౧
వర్గ ౧ ఋక్కు ౪౪ పుట).

సాయన భాష్యము:—“అగ్ని నామకందేవ మీడేస్తామి. ‘ఈడ
స్తుతౌ’ ఇతిధాతుః - డకారస్యఅకారో బహ్వచ్చా మధ్యేత్యసంప్రదాయ
ప్రాప్తః - తథాచపర్యతే:—

“అజ్ఞధ్యస్థ డ కారస్య | అకారం బహ్వచ్చాజగుః | అజ్ఞ ధ్యస్థ ఛకా
రస్య | ట్టకారంవై యథాక్రమ్”.

‘ఏకనీలమ్’ (తైత్తిరీ యారణ్యకము. ౧౦ ప్రశ్నము - ౧ పన్నము)
‘దేవహేతనమ్’ (తైత్తిరీ యారణ్యకము. ౧౦ ప్రశ్నము. ౬౦ పన్న).
తెలుఁగు భాషలో నయితమిట్టి అకారము ప్రాచీన కాలమున నుండెడిది.
అయ్యది కాలక్రమమున మరల స్వస్వరూపము ననఁగా డకారరూపమునె
తఱచుగఁ బొందినది. ఈ విషయమున, కె. వి. లక్ష్మణరావుగారిట్లు వ్రాసియు
న్నారు. “తెనుఁగు భాషయందు నీవర్ణము యుద్ధమల్లుని శాసనకాలము

వఱకు నుండెననుట స్పష్టము ఇందును గుఱించి శోధింపఁగా ౧౧ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వపు తెనుఁగు దేశపు శాసనములలో నీయక్షరము కానవచ్చుచున్నది ” (లక్ష్మణరాయవ్యాసావళి. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనము, ౧౨౯ - ౧౩౨ పుట)

వీరుసరిగఁ బరిశోధింపక పయిరీతిని వ్రాసిరే గాని పదునొకండవ శతాబ్దమునకుఁ బిమ్మటి శాసనములలో సయిత మీ యక్షర మగపడుచున్నది.

“ఖల్లి (౧పంక్తి, మూడవతేఱు పెడప్రక్క) నలుము పలు మటిము య్యలికుట్రగుంట (౨ పంక్తి, ౫ తేఱు.) లేల్లంగుట కొలు (౩ పంక్తి, ౫ తేఱు) కాకణ్ణివాట, ముయ్యలి కుట్టు. ఉత్తరతః మద్దిగుంట అటమెటిని గుంటయు”. (ద్వితీయ కులోత్తుంగ చోళదేవుని పొందువఁగా మశాసనము, ౧౧౩౪ క్రీస్తుశకము, ఇండియను ఆంటిక్వరీ, ౧౪ వాల్యము).

(౧౮౯)—ఇట్టి అకారము పటగన్నడమునందు తొకికసంస్కృత పదములలో సయితము వినఁబడుచున్నది. తమిళ భాషలో నేటికిని నీ ధ్వని వాడుకలోనున్నది. ఉద్రావిడ భాషలలో సైత మీఅకారము తఱచుగా డకారమునుండియే వెలయుచున్నది. అందును నిదిస్వర పూర్వకమయియే యుండును. కర్ణాట శబ్దాను శాసనకర్తయగు భట్టకలంకుఁడు వ్యాళగోళాదులగు సంస్కృతశబ్దములలోని అకారస్థానమున శకారమును విధించి నట్లే నాడీగుడాది శబ్దములలోని డకారస్థానమున అకారమును విధించి యున్నాఁడు.

“లోళః” (కర్ణాటశబ్ద - ౨ పాద - ౧౩౯ నూ.) వృత్తి:—“అకారస్య శకారాదే శోభవతి - ప్రయోగః—... అలి = అళి, జల = జళ..”

“ఛోబహుళమ్” (కర్ణాటశబ్ద. ౨ పాద ౧౪౦ నూ.) వృత్తి “డకారస్య అకారదేశో బహుళం యథాలక్ష్యంభవతి-గుడం=గుటం. విడంగ=విటంగ. గొడి గొటి=నాడి. నాటి. ఖడ్గం = ఖల్లిం.”

ఇట్టి ఖల్లిశబ్దము సంస్కృత సమాసమధ్యమునందును బ్రయోగింపఁ బడుట గలదని యీక్రింది శాసన శ్లోక భాగము వలన విశేష మగుచున్నది.

“యద్ధస్తఖల్లి పరిషా, (ధూః ?) త మదాంధమత్త । మాతంగమస్తక వినిర్గత మాక్తికాఘైః” (ద్వితీయ కులోత్తుంగచోడ దేవుని పొందువఁగా మశాసనము. ౩ తేఱు - రెండవప్రక్క మొదటిపంక్తి - ఇండియను ఆంటిక్వరీ-౧౪ నెంబరు. వాల్యము-).

(౧౯౦)—కర్ణాటమున దేశ్యభాష సైత మనేకస్థలములందు డకారము అకారముగా మాటును. ఇంతియగాక ప్రాచీన కర్ణాటభాషలోని

అకారము నవీన కర్ణాటమున శకారముగా నూలుట నియతయై యున్నది. దీనినిబట్టి డకారము యొక్క ప్రథమపరిణామము అకారమనియుఁ దదనంతరపరిణామము శకారమనియు విశేషమగు చున్నది గదా. ఈరీతి నే వైదిక సంస్కృతము నందలి మొదటి పాఠమున 'అగ్నిమిడే' అను రీతిని డకారముం డెడిదనియుఁ దర్వాతి పాఠమున 'అగ్నిమితే' అను రీతిని అకారముం డెడిదనియుఁ దదనంతర పాఠమున, ననఁగా నేటి పాఠమున 'అగ్నిమితే' అను రీతిని శకార మేర్పడిన దనియు నూహింప నగును. కావుననే వేదకాలమున నున్న యట్టి అకారము ద్రావిడ మూర్ధన్య శకారముగా నర్వాచీనులచే నుచ్చరింపఁ బడుచున్నది. అట్లే సంస్కృతములో వ్యాశగోళాది శబ్దములలోని యలఘు అకారము సైతము మూర్ధన్య శకారము వలెనే పలుకఁబడుచున్నది. కావున అకార పరిణామ శకారమును వ్యాశగోళాదులలోని యలఘు శకారమును 'ఙ' అనులిపితోనే సంస్కృతమున వ్రాయఁబడుట సంభవించెను.

(౧౯౧)—అప్పకవియుఁ బై నివ్రాసిన 'ఏక నీలమ్, దేవహేలనమ్, (౨౪౭.వి.) మున్నగు వానిని శకార ఘటితములుగ నే తలఁచి యీక్రింది రీతిని జర్పించి యున్నాఁడు. "సీ॥ ఏకనీళము దేవహేళనంబు నటంచు యాజుషాన్నా యంబునందులేదొ । కాళినీళవ్యాళ గోళహింతాళంబు లనుచు సంస్కృతభాష యందులేదొ । గయ్యాళి త్రుళ్లు నగళ్లు వజ్రపుఁ దళ్ళుఁదాళికినంచు నాంధ్రమునలేదొ! పాళంబెఱుంగని కూళ విరాళిపిసాళించు ననియు దేశ్యమునలేదొ । ... (అప్పక-౨ ఆశ్వా. ౬౭-పద్య) "వేదమున మూర్ధన్య శకార మొకటి కలదు. ఇదియచ్చుల మధ్యను డకార స్థానమునఁ గతిచిచ్చాఖా పాఠములలోఁ గనఁబడు చుండును. ఉ. ఈడేలేక ఈళే" అని యిట్లాధునిక పండిలు సైత వ్రాసియున్నారు (ప్రమోదూత సంవత్సరాశ్వయుజ భారతి).

'ఈడే, దేవహేలనమ్, ఏకనీలమ్' మున్నగుచోటు లందలివి మూర్ధన్య శకారములు కావనియు నవి జిహ్వ మూలీయములగు నీషత్ స్పృష్ట డకార ధ్వనివిశేషములనియుఁ బై నివ్రాసిన ప్రాతిశాఖ్యముల వలన స్పష్టపడు చుండుటచే నీయర్వాచీనాభిప్రాయములు సరికావనుటలో సందేహము లేదు గదా. వేయేల ! శకారమెన్నఁడును నెవ్వరిచేతను నీషత్ స్పృష్టముగఁ బలుకఁబడ నేరదుగదా. ఇట్టిస్థితిలో ద్రావిడ మూర్ధన్య శకారమును అకార మూలకమగు గోళవ్యాళాది శబ్దములలోని యలఘుల కారమును నీషత్ స్పృష్ట డకారము జిహ్వమూలీయమునగు వైదిక అకారమును నభిన్నములనెడు నప్పకవిధోరణి కేవలము న సంగతమనుటలోను నెవ్వరు విప్ర తిపస్నులు కాఁ జాలరు గదా.

(౧౯-౨)---“లరయోర్లడయోస్త ద్వల్లశయోశ్శసయోరపి । నబయో
ర్నణయోశ్చాంతే । సవిసర్గావిసర్గయోః । సబిందుకా బిందుకయో । స్స్యాదభేదే
సకల్పనమ్. (అహో. ౧౩౭ పుట.) అను భోజరాజ వచనము సైతము పైయ
ప్పకవి ధోరణికి హస్తానలంబ మీయఁజాలదు. “సకలకళం(సక+లకల, సకల+
కళా) పురమేతజ్ఞాతం సంప్రతి సుధాంశుబింబమివ” మున్నగు కవిప్రయోగము
లలోని శబ్దజేషములందలి లఘులఘు లకారముల యభిన్నతను మాత్రమే యా
వచనము చెప్పుచున్నది, గాని యదిద్రావిడ మూర్ధన్య శకారముతో లకార
మునకును దాని యలఘు రూపమునకును నభిన్నతను జెప్పుచుండ లేదు.

పయి భోజరాజ వచనములోని ల డ ల యభిన్నతను జలజడాది రూప
ములలోఁగల పర్యాయస్థితిని బరిశీలించు నపుడు సైతము, సంస్కృతమునందుఁ
బ్రాచీన కాలమున లకారముండెడి దనితోఁచక మానదు. పై సుదాహరిం
చిన ప్రాతిశాఖ్య వచనముల చొప్పునఁ గొన్ని శాఖల వారు ‘జడము’ మున్నగు
వానిలోని యజ్జధ్యస్థ డకారమును లకారముగా బలుకు చుండుటయు, నది
నానాఁటికి మూర్ధన్య శకారముగా మాఱి కాలక్రమమున లకారముగా
మాఱుటయు సంభవించుటచే నట్టి జడ జలాది వైర్వధ్యాప్యమేర్పడి యుండునని
తోఁచు చున్నది. “జల-త్రి-జల-అచ్. డస్యలోవా. ౧ జడే ౨. ఉదకే ...
... ..” (వాచస్పత్యము) “జడం. క్లి. (జలతిలోకాన్ జీవయతీతి జల+అచ్,
లడయో రై క్యాత్-లస్యడత్వమ్.) జలం ఇత్యమరటీకాయాం రాయముకుటః.
(జలతి ఘనీభవతీతి-) సీసకమ్ ఇతి-రాజనిర్ణయః. (శబ్దకల్పద్రుమకోశ).

పై విధముననే కొన్ని సంస్కృత శబ్దములలోని డకారములను గొన్ని
శాఖలవారు లకారములుగాఁ బలుకుచుండుటయు, నవి నానాఁటికి మూర్ధన్య
శకారములుగా మాఱి కాలక్రమమునఁ బ్రాకృత భాషలలో లకార రూపము
నందుటయు సంభవించెనని యూహింపవలసి యున్నది. ఈ క్రింది రీతిని డకా
రము లకారమగుట కింతకన్న యుక్తతమమగు మార్గము వేఱొండు లేదన
వచ్చును.

“టోర్చ్ఛడిశాఙ్గాలః” (౧-౩-౨౪) ల్విత్వను వర్తతే. బడిశాఙ్గా టోష్ట
వర్గస్య లత్వంతుస్యాత్-గుడః = గులో,గుడో.

‘లల్ డోనుడుగే’ (౧-౩-౩౦) అస్తోరభో (అయు క్తస్యా నాఙ్గాస్థితస్య)
గచః పరస్య డస్య లకారోభవతి. అనుడుగే ఉడ్వాదిగణం వర్జయిత్వా. లిత్వా
న్నిత్యం. గరుడః = గలులో-” (షడ్భాషా చంద్రిక, ౫౨—౫౩ పుటలు)

“ఊలః” (౮-౧-౨౦౨)స్వరాత్పర స్యాసంయుక్త స్యాఽ నాదే ర్దస్య ప్రాయో లో భవతి-వడవాముఖం = వలయాముహం, గరులో. (సిద్ధహేమ చంద్ర శబ్దానుశాసనము, ౩౪ పుట.)

పయిరీతిని స్వరమధ్యగత డకారములు నిత్యముగా [లేదా ప్రాయీక ముగా] లకారములుగా మాటిన సంస్కృత శబ్దములు ప్రకృతమున వెలయు చుండుట నరయఁగా సంస్కృత భాషలో స్వరమధ్యగత డకారమును లకార ముగఁ బ్రాయీకముగఁ బలుకుచుండెడి వారని తోఁచకమానదు గదా.

అఘులఘు లకారములును దుఃస్పృష్ట డకారమును ద్రావిడ భాషా ప్రసిద్ధ మూర్ధన్య శకారమును విభిన్నస్థానకరణ ప్రయత్నములు గలవై యున్నవి. సంవృతకంఠ వివరము నుండి బయలు వెడలు నాదరూప నిశ్వాసము జిహ్వమూలమునకు మీఁదనున్న మృదు తాలుభాగమునించుక తాఁకియున్న జిహ్వగ్రమును వియుక్తముగఁ జేయుటచే దుఃస్పృష్ట డకారము జనించును. దంతమూలము నించుక తాఁకియున్న జిహ్వగ్రము నట్టి నాదరూప నిశ్వాసము వియుక్తముగఁ జేయుటచేత నలఘులకారము జనించును. అట్టి స్పర్శమున శైధిల్యమున్నచో అఘులకారము జనించును. అలఘు లకారముయొక్క యుచ్చారణము ముద్దమాటలలోని లకారోచ్చారణమువలె నుండును.

(౧౯-౩)—ఇంక ద్రావిడభాషలలోని మూర్ధన్య శకారముయొక్క యుచ్చారణ మన్ననో మిక్కిలి విజాతీయమైనది. ప్రతివేష్టిత మనఁగా మణవఁ బడిన జిహ్వగ్రము మూర్ధమును నించుక తాఁకెడు స్పర్శము నిశ్వాసముచే విడఁగొట్టఁబడుటవలన ద్రావిడ శకారధ్వని సంభవించుచున్నది. మఱియు దీని యుచ్చారణమున నట్టి స్పర్శమును నిశ్వాసము విడఁగొట్టిన పిదప వక్త్ర వినరాధోభాగమున జిహ్వా చదికిలఁబడుటయు ననుభవసిద్ధమై యున్నది. ఇట్లు జిహ్వా చదికిలఁబడు జాడ యించుక మూర్ధన్య లకారోచ్చారణము నందు సైతమగపడుచున్నది. పయిరీతి నియ్యవి పరస్పర విభిన్నములగుట చేతనే కర్ణాట వైయాకరణులు వీనిని అట, ఊళ, కుళ ములని మువ్విధ ములుగా నిట్లు విభజించియున్నారు.

“అత్రాయం నిష్కర్షః—లకార స్థానికాః ఊళాః (సంస్కృతశబ్దగతా అఘులకారములు-ముకుళ, వకుళ మొ.) ఆ దాడిమస్ఫటికా ద్యన్య స్థానికా గణ పఠితాశ్చటాః. (అకార ఘటితములు—దాటిమ=దాడిమ—మొ.) శేషా స్పర్శే కుళాః. (ద్రావిడదేశ్య మూర్ధన్య శకారములు గయ్యాళి)” —మంజరీ మకరంద వ్యాఖ్య, ౯౦ పుట.)

(౧౯౪)—ఇట్టి ద్రావిడ శకారము సంపర్కముననే తెల్లుభాషలోఁ గాలక్రమమున ‘ ఊల్లు ’ (ఊళ్ళు) మున్నగు బహువచన శబ్దములలోని యలఘు లకారములకును, వ్యాలము (వ్యాళము) గోలము (గోళము) మున్నగు తత్సమ శబ్దములలోని యలఘు లకారములకును నీ ద్రావిడ మూర్ధన్య శకారముయొక్క యుచ్చారణమును లిపియు సంభవించియుండునని విమర్శకులు గ్రహింతురు గాక.

దంత్యములు

(౧౯౫)—“దంత్యా నితుల సాఃస్త్పతాః” అని యిట్లు ప్రకృతకారిక నివర్ణమును ‘ త వర్గమును ’ లకార సకారములును దంత్యములని చెప్పుచున్నది. శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యమునఁ గాత్యాయనునిచేత సయిత మిట్లె చెప్పఁబడినది. మఱియు వీనికి జిహ్వగ్రము కరణమని కాత్యాయనుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. కాఁగా జిహ్వగ్రదంతముల స్పర్శమును నిశ్వాసము విడఁగొట్టుట చేత ‘ త ’ వర్గము పుట్టుచున్నదని తేలుచున్నది. సకార మూర్ధ్వముగాన నద్దాని యుచ్చారణమున నట్టి స్పర్శ ముండదు. ఇంక నట్టి జిహ్వగ్రమును దంతములును సమీపాసీతములై యుండఁగా నిశ్వాసము వెడలిపోవును. కావున నీ తవర్గ సకారములకు దంతములు స్థానము. జిహ్వగ్రము కరణము.

“ ని ల సితా దంతే ” (శుక్ల యజుః ప్రా. ౧ అధ్యాయ. ౬౯ సూ.)

ఉవ్వట భాష్యము:—“ ని, నిః, నిః, ఎతే త్రయః లకారః సకారః తవర్గ ఇత్యేతే దశవర్ణాదంత్యాః.”

“ దంత్యా జిహ్వగ్ర కరణాః ” (శుక్లయ. ౧ అ. — ౭౬ సూ.)

ఉవ్వట భా: ... “ దంత్యా జిహ్వగ్రేణ క్రియంతే ... ”

(౧౯౬.)—వెనుక వ్రాసిన రీతిని స్థాన కరణములందు సమీపస్థాన వ్యత్యాసము సంభవించుట సహజమే యగుటచేఁ బై రీతిని బాణినీయ శిక్షయందును శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమునందును జెప్పఁబడినను వీనికి దంతమూలములు స్థానమునుట యనుభవసిద్ధమై యుండును. కావుననే ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునందును ఔత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునందును వీనికి దంతమూలమే స్థానమనియు జిహ్వగ్రము కరణమనియుఁ జెప్పఁబడినది.

పై పాణినీయ శిక్షలోని దంతశబ్దము సైతము దంతమూల పరమే యని వాచస్పత్య కోశమున నిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది.

“ కవర్గస్య కంతమూలీయత్వమ్. కంత్యత్వ వ్యవహారస్తు కంతమూల పరతయా భాక్త ఏవ. తవర్గస్య దంతమూలీయత్వేపి దంత్యత్వవత్. అన్యథా. భగ్న దంతస్య తదనుచ్చారా పత్యేః.” (వాచస్పత్య కోశము, ౧౬౦౦ పుట, వ్యంజన వర్ణ విభాగ సందర్భము.)

అందును అ వర్ణ లకారముల యుచ్చారణమున నింకను వై లక్షణ్యము కలదు. అ వర్ణోచ్చారణ క్రమ మీ వలకే వ్రాయఁబడెను. అ వర్ణమునకుఁ జిహ్వ మూలమునందలి మీఁదిభాగము స్థానమని తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్య మునఁ జెప్పఁబడియున్నది. అట్లే జిహ్వగ్ర మధ్యభాగము కరణమని చెప్ప బడియున్నది. కాఁగా జిహ్వగ్రముతో దంతమూలమును స్పృశించుటచేత ' త ' వర్ణము జనించుననియు జిహ్వగ్ర మధ్యభాగముతో దంతమూలము లందలి యుపరిభాగమును నించుక స్పృశించుటచేత లకారము జనించుననియు విశదమగుచున్నది. దీనినిబట్టి త వర్ణస్థానమగు దంతమూలమునకు మీఁది భాగము లకార స్థానమనియు ; దానిమీఁది భాగము రేఫ స్థానమనియు గ్రహింపవలయును. అట్లే కానిచో ' రేఫే జిహ్వగ్ర మధ్యేన ప్రత్యగ్దంత మూలేభ్యః ' అనియు, ' దంత మూలేషు లకారే ' అనియు విభిన్నతను బోధించుచు సూత్రద్వయము నుపదేశించుట సంభవింపదు గదా. వై విష యములకుఁ బ్రమాణములు—

“ దంత మూలీయస్తు తకారవర్ణః ” (ఋగ్వేద ప్రా. ౧. పటల 3౫ పుట.)

‘ సకార రేఫ ల కారాశ్చ ’ (ఋగ్వేద ప్రా. ౧ పటల. 3౬ పుట.)

“ రేఫం వర్తన్ మేకే ” (ఋగ్వేద ప్రా. ౧ పటల. 3౭ సూ.)

పార్షదవ్యాఖ్యః—“వర్తన్ శబ్దేన దంతమూలా దుపరిష్ఠాత్ ఉచ్చాసః ప్రదేశ ఉచ్యతే.”

“ జిహ్వగ్రేణ తవర్గే దంతమూలేషు ” (తైత్తిరీయ ప్రా. ౨ అ. 3౮ సూ.)

వైదికాభరణ వ్యాఖ్యః—“జిహ్వగ్రేణ యథావస్థితేన ఉత్తర దంత మూలేష్వధో భాగే స్పర్శయతి.”

“ స్పర్శ స్థానే షూష్మాణ ఆనుపూర్వ్యేణ ” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౪౪ సూ.) “ దంత మూలేషు లకారే ” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౪౨ సూ.)

వైదికాభరణ వాఖ్యః—“ దంతమూలేషు ఉపరిభాగే స్పర్శయతి.”

(౧౯౭)—శౌనకునివలెనే పాశ్చాత్య పండితులును లకార త వర్ణములకు స్థానైక్యము నంగీకరించుచున్నారు. ఇంతియ గాక లకార మీషత్ స్పృష్టము కాదనియు, దాని యుచ్చారణమునందును ' త ' వర్ణోచ్చారణమునందువలెనే కఠిన స్పర్శమే స్థానకరణములకు వెలయుచుండుననియుఁ జెప్పుచున్నారు. ఈ పక్షమున ' ద ' కార లకారములకు భేదములేదని చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. డకార లకారములు రెండిటి యుచ్చారణమునందును జిహ్వగ్రము దంత

మూలములను దాఁకుట తుల్యమే యైనను దకారోచ్ఛారణమున నట్టి స్పర్శము ను నాదరూప నిశ్వాసము భేదించుట సంభవించుననియు లకారోచ్ఛారణమున నట్టి స్పర్శము భేదింపఁ బడదనియు నిక నాదరూప నిశ్వాసము జిహ్వగ్రపార్శ్వములనుండి వెడలిపోవుననియుఁ బాశ్చాత్య పండితులు వానికి భేదమును జెప్పుచున్నారు. అవసాన లకారోచ్ఛారణమునందువలెనే యవసాన నకారోచ్ఛారణమునందును స్పర్శము వీడకుండుట యనుభవసిద్ధమై యున్నది. కాని పాశ్చాత్య పండితులు నకారవిషయమున నిట్లు చెప్పకుండుట కేమి కారణమో తెలియకున్నది.

దంత తాలవ్యములు

(౧౯౮)—ఆంధ్రభాషలో దంత్య చ జలును గలవు. గీర్వాణభాషలో ‘చ జ’ లే యచ్చుతో నున్నను దాలవ్యములుగనే పలుకఁబడుచున్నవి. ఆంధ్రభాషయందన్ననో యట్లుగాక ‘చ జ లు’ ‘అ ఆ ఉ ఊ ఒ ఓ ఔ’ అను నచ్చులతో నుండునపుడు దంతతాలవ్యములుగను, ‘ఇ ఈ ఎ ఏ’ లతో నుండునపుడు తాలవ్య మాత్రములుగను బలుకఁ బడుచున్నవి. వీనివిషయమున నాధునిక పండితు లొక రీక్రిందిరీతిని వ్రాసియున్నారు.

“కాలక్రమమున నీ చ జ ల నుచ్చరించుటలోఁ గొంత మార్పుగలిగి తాలుస్థానమునకు దూరమై దంతస్థానమునకు నన్నికృష్ట మాయెను. ఈసన్నికర్షమును బట్టి దంత్య చకారమునకుఁ జిహ్వాముగా ‘తకారసకార సంయోగ చిహ్వామును వ్రాయ మొదలిడిరి. ఈ యంశములు ప్రాచీన లిపిమార్గమును బాగుగఁ బరిశీలించిన వారందఱును గమనించియె యుందురు. (ఆంధ్రసాహిత్య పరిపత్పత్రిక, 7 వాల్యము, ౨౬౧ పుట. చెన్న. విశ్వ. పుస్త - భాం.)

ఈ యభిప్రాయము సరియై యుండలేదు. ఆంధ్రభాషలోని దంత్య చ జ లయందుఁ దాలవ్యతా సామగ్రి యంతరింపలేదు. తాలవ్యములనఁగాఁ గేవల తాలవ్యతా సామగ్రి గలవనియు, దంత్యము లనఁగాఁ దాలవ్యతాసామగ్రియేగాక దంత్యతా సామగ్రి సై తము గలవనియు నాంధ్రములోని చ జ ల విషయమున వాడిన దంత్యతాలవ్య శబ్దముల యర్థమును గ్రహింప నగునెగాని దంత్య చ జ లందుఁ దాలవ్యతా సామగ్రి యెడపడి దంత్యతా సామగ్రి యావేశించినదని భ్రమింపరాదు. దంత్య చ జ ల నేటియుచ్ఛారణమునందును దాలవ్య చ జ లందువలెనే జిహ్వమధ్యము తాలువును స్పృశించుచునే యున్నది. మఱియు ‘త ద’ లకువలె జిహ్వగ్రము దంతమూలములను స్పృశింపలేదు. అట్లయిన వీనిని దంత్యములని యెట్లుచెప్ప నగునని శంకింపరాదు. ఈ దంత్య చ జ లందుఁ దాలవ్యతా సామగ్రి పయిరీతిని వెలయు చుండఁగా జిహ్వమధ్యముయొక్క పార్శ్వభాగము, తనప్రక్కనుండు

దంతములను సయితము తాఁకుచుండుట యనెడిదంత్యతా సామగ్రియు వెలయుచున్నది. కాఁగా వీనిని దంత తాలవ్యములనుటయు సహజమై యైనను కేవల తాలవ్య చ జలకు వ్యాన ర్తకముగా దంత్య చ జ లన్నం జాలియుండుటచే నట్టివ్యవహారము కురుపాండవ వ్యవహార న్యాయమున విస్తరించినది. మఱియు వీనిని 'చ జ' లనుటచేతనే (తాలవ్య) వీని యందలి తాలవ్యతా సామగ్రి వ్యక్త మగుచుండుటచేత సైతము వీనికి 'దంత్య చ జ లు' అను వ్యవహారము దంతతాలవ్య చజలను నర్థమునీయ సమర్థమగుచున్నది.

ఇక దంత్య చకారమును గొందఱు దాళపత్ర మాతృకా లేఖకులు 'త్స' అనెడు తకారసకార సంయోగ చిహ్నముగా వ్రాయుట దాని కేవల దంత్యతకొక ప్రమాణమని భ్రమింపరాదు. వారి లేఖనము తప్పులకుప్ప యనుట సాహసముకాదు. వారు 'శ త్సవులు' అను దానిని 'శత్యవులు' అనియు వ్రాయుదురు. 'వృత్తి' అనుదానిని 'విత్తి' అని వ్రాయుదురు. 'సింహము' అనుదానిని 'సింహ్వాము' అని వ్రాయుదురు. 'అమరంగ' అనుదానిని 'అమరంగ్' అని వ్రాయుదురు. ఇట్టివెల్లఁ బ్రామాణికము లనిపించుకొనవు గదా. మఱియునట్టి లేఖనమె వివేక కృతమైనయెడల దంత్య చకారమునైతము 'ద్స' అను దకార సకార సంయోగలిపితో వ్రాయఁబడి యుండనక్కఱలేదా? అట్టి లేఖనమును గలదని యెవ్వరును జెప్పఁజాలరు గదా.

దంత్య చ జ లు నేడు 'చేజే' అనురీతిని వ్రాయఁబడుటయుఁ గలదు. వానిమీఁది (—) అనుగుఱుతు తకార సంక్షేపరూపమై తాలవ్యతయందలి దంత్యతా సాంకర్యమును స్ఫురింపఁ జేయుచు నెంతయు సహజమై యున్నది. నన్నయ భట్టారకుఁ డక్షరాకారముల నుపదేశించు సందర్భమున 'చ జ లపై దంత్యతా స్ఫోరకముగ నొక బొట్టును నిల్పవలె ననుచు "దంత్య చజౌ గురు రతాచ బిందు యుతౌ" అని చెప్పియుండెను. ఇట్లే లేఖన సాంకర్యమునకై మఱి కొన్ని నూతనపు గుర్తులను నుపదేశించెను. అట్టైనను నాతనికాలపు శాసనము లలోఁగాని యాతనికి ముందు వెన్కలఁ బుట్టిన శాసనములలోఁ గాని యట్టి లేఖనము పొటింపఁ బడలేదు. లేఖకులు యథా పూర్వముగాఁ బ్రాచీన పద్ధతి చొప్పున నాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపితోనె వ్రాయుచు వచ్చిరి. (— వి.)

వకారము దంతోష్ఠ్యము.

(౧౯౯) వకారోచ్ఛారణమునఁ గ్రిందివెదవి యొక్క బౌహ్యభ్యంతరములగు తుది భాగములు మీఁదిదంతములను స్పృశించును. ఓష్ఠ్యస్వరమధ్యమగునపుడు మాత్ర మౌష్ఠబౌహ్య ప్రదేశాంతము మీఁది దంతములను స్పృశించును. కావున దీని కు త్తర దంతములు స్థానము-అధరోష్ఠము కరణము. కాఁబట్టి దీనికి 'దంతోష్ఠ్యత' సమర్థ మగుచున్నది. కంఠ్యావహ విత్వాది ప్రకృత కారికలో

‘సంతోష్ట్యో వ స్సన్ధ్రతోబుధైః’ అని చెప్పబడి యున్నది. ఇందులకుఁ బ్రమాణాంతరములు:—

“ఓషాంతాభ్యాం దంతై ర్వకారే” (తైత్తి - ౨ అధ్యాయ. ౪ కిసూ.)

వైదికాభరణవ్యాఖ్య:—(ఓషస్య బాహ్యభ్యంతర భాగ భిన్నతయా ద్వివచనం ప్రయుజ్యతే... వకారోత్పత్తౌ స్వభావతోఽధరోష్ఠస్యాభ్యంతరోఽతః, కరణంభవతి, యత్ర తు అసౌ ఓష్ఠోపసంహారయో రోష్ఠ్యస్వరయోర్మధ్య వర్తిభవతి తత్ర సామర్థ్యాద్బాహ్యోఽతః కరణమ్...” “పూదంతాగైః” (శుక్లయ. ౧ అధ్యాయ. ౮౧ సూ.) ఉవ్వటభాష్య:—‘వకారస్తు ఓష్ఠోఽపి దంతాగైః క్రియతే’.

సంధ్యచ్చులు.

(౨౦౦):—‘ఏ ఓ ఐ ఔ’ అను నాల్గచ్చులును సంధ్యచ్చు లనబడుచున్నవి. అందు ‘ఏఐ’ లుకంతతాలవ్యములు. ‘ఓఔ’లు ‘కంఠోష్ఠ్యములు. ‘ఏఐలు’ ‘అకారేకార’ సంధిభవములు. ఓ ఔ లు ‘అకారోకార’ సంధిభవములు. ఈ నాల్గిటిలోను మొదటిభాగమున ‘అ’ వర్ణాంశముకలదు. ఏ ఐ ల లో ‘ఇ’ వర్ణాంశమును, ‘ఓ ఔ’ లలో ‘ఉ’ వర్ణాంశమును నుత్తరావయవములై యున్నవి. అందేకారములోని ‘అ’ కారేకారములును ‘ఓ’ కారములోని ‘అ’ కారోకారములును సంశ్లిష్టావయవములై యున్నవి. అట్లవి క్షీర నీరన్యాయమున సంశ్లిష్టములై యుండుటచేతనే యుచ్చారణమున వానికిఁ బ్రత్యేక భాగమగపడదు. అట్లయినను వాని యుచ్చారణమున నట్టి సంశ్లిష్ట స్వరముల ఛాయలు మాత్రము వెలయుచుండును.

(౨౦౧)—ఐ ఔలలో వలెనే ‘ఏ ఓ’ లలో నుత్తరార్థమున ‘ఇ ఉ’ లు వినబడ లేదుగాన నవి సంధ్యచ్చులు కానేరవని పాశ్చాత్య పండితులభిప్రాయపడుచున్నారు. వినర్గము హకారమునలె వినబడుననియు దానికిముందటి స్వరము దానిపై ని వినబడుచుండు ననియు నట్టి నిదర్శనమును బట్టి పరిశీలించునపుడు ‘శంభుః = శంభుహు; హరిః = హరిహి’ అనుచోటులందు వలెనే “రామైః = రామైహి; క్లాః = క్లాహు” అనుచోటులందును నుత్తరార్థమున ‘ఇ, ఉ’ వర్ణములు వినబడుచుండుటచేత ‘ఏ, ఔ’ ల యుత్తరావయవములు ‘ఇ’ కారోకారములనుట యుక్తమనియు “హరేః = హరేహి; రామయోః = రామయోహా” అనుచోటులందట్లు ‘ఇకారో కారములు’ వినబడక ‘ఏ, ఓ’ అనునవి వినబడుచుండుటచేత వాని యుత్తరావయవములు ‘ఇ, ఉ’ అనునవి కావనియు నక్కారణమున ‘ఏ, ఓ’ అనునవి సంధ్యచ్చులనుట యనుభవవిరుద్ధమనియుఁ గొందఱు చర్చించుచున్నారు. ఈ విషయనఁ బాశ్చాత్యశాస్త్రజ్ఞులు

ములనే యెత్తి వ్రాసిన భాషా శాస్త్ర సంగ్రహము నుండి కొన్ని పంక్తులుదా
హరించుచున్నాను—

“ సంస్కృత భాషాయాం విద్యమానా అసంకీర్ణాఅచః ‘అ, ఇ, ఉ, ఋ, ౧, ఏ, ఓ’ ఇతి. తేషా మంత్యే సంధ్యక్షరే ఇత్యస్తదీయాః. నై తద్యుక్తమ్. తథాహి. సంధ్యక్షరం ద్వయోర్వర్ణయో రవ్యవహితోచ్ఛారణేన సంజాయతే. యద్యేకార అకారేకారయో సంధ్యక్షరంస్యాత్, తర్హితయో రవ్యవహితోచ్ఛారణేన సంజాతః స్యాత్. ఏవ మోకారోపి. ఆనుభావికీ కాచి దపూర్వా యుక్తిరప్యత్ర ప్రదర్శ్యతే. రామః హరిః శంభుః ఇత్యత్ర విసర్గ శ్రవణే సునిపుణంవిమృశ్యమానే ‘రామహ, హరిహి శంభుహు’ ఇతిదృశ్యతే, ఏవమత్రవిసర్గ పూర్వవర్తినః తత్తదచః హకారాత్పరతోఽపిశ్రూయంతే, ఏవమేవ ‘రామైః, గౌః’ ఇత్యత్ర ‘రామైహి, గౌహు’ ఇతిశ్రూయతే. నతు, ‘రామైహై, గౌహౌ’ ఇతి - తథాచాత్ర సునిశ్చిత సంధ్యక్షరస్థలేపి విసర్గావ్యవహిత పూర్వవర్తి ఐకారస్యాన్త్యావయవభూతః ఇకారోవా ఔకార స్యాన్త్యావయవభూత ఉకారోవా శ్రూయతే. నతు ఐకారాత్త్వం ఔకారాత్త్వం సర్వమపి సంధ్యక్షరమ్. ‘హరేః, శంభోః’ ఇత్యత్ర ‘హరేహి, శంభోహు’ ఇతి శ్రూయతే - (ఇచట టిప్పణము రామాహ (రామాః) మతీహి (మతీః) వధూహు (వధూః) ఇత్యేతేషివాత్రాపి హకారోపరి హ్రస్వభూతఏహచ్ శ్రూయతే. అనేన దీర్ఘాచాం ప్రాతి శాఖ్యోక్తం హ్రస్వ ద్వయాత్కతత్వంస్పష్టమ్) నతు ‘హరేహి, శంభోహు’ ఇతి. అత్రాపియది ఏకారే ఇకారః, ఓకారే ఉకార శ్చాంత్యావయవత్వే నాభవిష్యత్ తర్హి విసర్గావ్యవహిత పూర్వవర్తిత్వా త్సపవాశోఽప్యేత. తస్మాన్నైతే సంధ్యక్షరే. కింత్వఖండాఙ్భూతానా మకారాదీనా మివాసయోరేవ శ్రవణ మిత్యనయో రఖం డాచ్ త్వం సుస్థ మిత్యల మతివిస్తరేణ. అత్రద్వే సంధ్యక్షరేస్తః “ ఐ, ఔ ” ఇతి - అకారేకారయోస్సంధినా ఐకారః, అకారోకారయోస్సంధినా ఔకారశ్చ భవతి” — (భాషాశాస్త్ర సంగ్రహము, ౧౮ పుట).

ఈక్రింద వివరింపఁబోవు రీతిని ‘ఏ ఓ’లు ప్రశ్లిష్టావయవములగుటచే వాని తుదినున్న ‘ఇ ఉ’ల శ్రవణము విశ్లిష్టావయవములగు ‘ఐ ఔ’ ల తుదిని వలె వినఁబడలేదను ప్రాతిశాఖ్యముల యాశయమును భాషాశాస్త్ర సంగ్రహకారులు గ్రహింపకుండుట వింతగానున్నది. ఈ సందర్భమున హకారహ్రస్వశ్రుతిసమర్థనమునకయి వీరర్థజరతీయముగ నంగీకరింపక తీరని టిప్పణసందర్భమే వీరికి మంచినమాధాన మగుచున్న దనవచ్చును. ఆకారాదిదీర్ఘము లకారాది హ్రస్వద్వయాత్కములనియు వానిలోని

తుది హ్రస్వములు మాత్రమే హకారమువై వినఁబడుననియు వీరి యానుభావికా పూర్వయుక్తి స్థిరపఱుచు చున్నదిగదా. అట్టి యాకారాది దీర్ఘములెల్ల సంధ్యచ్చులే యని వీ రంగీకరింతురా?

మఱియు 'తత్' మున్నగుచోట్ల 'తతు' మున్నగురీతిని 'రామాత్' మున్నగుచోట్ల 'రామాత్తు' మున్నగు రీతిని వినఁబడునుగదా వానితుది 'ఉ'కారములుగాని ద్విత్వోత్పత్తములుగాని తత్రత్యములని యంగీకరింతురా?

(౨౦౨)—ఇంతియగాక “తేషామంత్యే (ఏ ఓ) సంధ్యక్షచే ఇత్యస్త దీయాః...” అను వీరివ్రాతయు సరికాదు. అస్తదీయులగు ప్రాచ్యపండితులందఱును 'ఏ ఓ' లు సంధ్యచ్చులని చెప్పియుండలేదు. శుక్లయజుః ప్రాతిశ్ఛాఖ్యమునందు “ఏ” కార మికారముతోపాటు తాలవ్యమాత్రముగను, 'ఓ' కార ముకారముతోపాటుగ నోష్ఠ్యమాత్రముగను జెప్పఁబడిను. మఱియునందు 'ఐ ఔ' లలోమాత్రమే కంఠ్యస్వరము (అ) పూర్వావయవమనియు వానిలో 'ఐ' కారమునఁ (ఇ) దాలవ్యమును 'ఔ' కారమున (ఉ) ఓష్ఠ్యము నుత్తరావయవములనియు నీక్రిందిరీతిని జెప్పఁ బడిను. దీనిని బట్టి కాత్యాయనుఁడు “ఐ, ఔ” లను మాత్రమే సంధ్యచ్చులనుగా ద్విస్థానికములనుగా నంగీకరించెనని విశదమగుచున్నది గదా.

“ఇచశేయాస్తాతా” (శుక్ల. ౧ అ. ౬౬ సూ.)

ఉవ్వటభాష్యము:—“ఇ ఈ ఇ ి ఇతిత్రయః చవర్గః శకార ఏకారో యకార ఇత్యేతే ఏకాదశ వర్ణా స్తాల్ఫానాః.”

“ఉవ్రాపోపధ్తా ఓష్ఠే” (శుక్ల. ౧ అ. ౭౦ సూ.)

ఉవ్వటభా:—“ఉ ఊ ఉ ి ఏతే త్రయః వకార ఓకార ఉప ధ్తానీయః వవర్గ ఏతే ఏకాదశ వర్ణా ఓష్ఠ్యాః.”

“ఐకా రౌకారయోః కంఠ్యా పూర్వామాత్రా; తాలవ్యౌష్ఠయో రుత్తరా” (శుక్ల. ౧ అధ్యాయ. ౭౩ సూ.)

ఉవ్వటభా:—“ఐకారస్య ఔకారస్యచ కంఠ్యా పూర్వామాత్రా అకారమాత్రా ఉభయోరపి పూర్వా, ఉత్తరా ప్రథమస్య తాల్ఫానా (ఇ) ద్వితీయస్యోత్తరా ఓష్ఠ స్థానా (ఉ)”

(౨౦౩)—పయిరీతిని శుక్లయజుః ప్రాతిశ్ఛాఖ్య కర్తృ చెప్పియున్నను బ్రాతిశ్ఛాఖ్యంతరాను రోధమునఁ గావలయు నుపన్వటుఁడు “సంధ్యక్ష రంపరమ్” (శుక్ల. ౧ అ. ౮౫ సూ.) అను కాత్యాయన సూత్రమున 'ఏ ఓ' లును సంధ్యక్షరములుగ నె తాత్పర్యపడియున్నట్లు వివరించియున్నాఁడు. ఇది సరికాదని ముందు విశదీకరింపఁబడును (చూడుఁడు ౨౦౬వి.)

(౨౦౪)—పరిశీలింపఁగా ‘ఏ ఐ ఓ ఔ’ లు నాల్గును సంధ్యక్షరములె యని గ్రహించుటయే యుచితమై యున్నట్లగపడుచున్నది. ఏ కారమున కచ్చుపరమగునట్టి సంధిలో ‘అయ్’ జనించును. అందు ‘ఏ’ కారములోని మొదటి ‘అ’ కారాంశమును దర్వాతి తాలవ్య స్వరాంశ ధర్తమును స్పష్టముగా నగపడుచున్నవి గదా. అట్లే ‘ఓ’ కారమున కచ్చుపరమగు నట్టిసంధిలో ‘అవ్’ అనునది జనించును. అందును మొదటి ‘అ’ కారాంశమును దర్వాతి యోష్య స్వరాంశధర్తమును వెలయుచున్నవి గదా. మఱియు విశ్లిష్టావయవములగు ‘ఏ ఔ’ లు వికృతి నందుటలోఁ బ్రాకృతమునఁ బ్రశ్లిష్టావయవములగు ‘ఏ ఓ’ లుగఁ బరిణమించుటయు వాని యభిన్నతకు నిదర్శనమై యున్నదన వచ్చును.

“ ఐతఏత్ ” (౧ ప. ౩౬ సూ.) (కాత్యాయన సూత్రము).

“ ఏకారస్య భవేదోత్వః ముత్స్నర్ణేణ పదేపదే శైలో నిగద్యతేసేలో శైవలం సేఅలం మతమ్ ” (ప్రాకృతమంజరి).

“ ఔతఓత్ ” (౧ పరి. ౪౨ సూ.) (కాత్యాయన = వరరుచి సూత్రము) ప్రాకృతమంజరి వివరణము:— “ఔకారస్యభవేదోత్వః ముత్స్న ముత్స్నర్ణేణ పదేపదే । కాముదీ కోముఈ తత్త్వ ! త్కైస్తుభశ్చాపి కోత్తుహాః” ।

ఇంతియగాక ‘ఏఓ’ల యుచ్ఛారణమునందు సైత మీ క్రిందిరీతిని ద్విస్థా నికత్వము భాసిల్లుచున్నది.

(౨౦౫)—ఏ కారము:- ఏకారోచ్ఛారణమున హనువు లుపసంహృతము లగును. ఓష్ఠములిండుక సన్నికృష్టములగును. (ఇవి ‘అ’ కారాంశచ్ఛాయలు) ఇంక జిహ్వమధ్యముయొక్క యంతములతో ననఁగా నిరుపార్శ్వములతోను మీఁది జభ్యముల ననఁగా హనుమూలముల యుపరిభాగమును స్పృశించుట సంభవించును. (ఇది ఇకారాంశచ్ఛాయ) ఇంక నిది వ్యంజనముపై నిలుచునపుడు జిహ్వమధ్యమును దాలువునం దుపసంహరించుట (ఇదియు నికారచ్ఛాయయే) యనఁగా సమీపా నయనము సంభవించును. దీనికి హనువులును దాలువులును స్థానములు, ఓష్ఠమును జిహ్వమధ్యమును గరణములు. అకారమునకు వలెనే దీనికిని బహుంతరమున హనువులకు బదులుగాఁ గంతమును స్థానముగా గ్రహింపవలెను. కావుననే ‘కంఠ్యావహే’ త్యాది ప్రకృతకారికలో ‘ఏఐ’ తుకంఠతాలవ్యో, అని చెప్పబడెను. పై విషయమునకుఁ బ్రమాణములు:—

త్రిభాష్యః— “ఏకారే కార్యే ఓషో ఈషత్ప్రకృష్టే స్యాతామ్.
ప్రకృష్టతా సన్నికృష్టతా.”

“ఉపసంహృత తరేహనూ” (తై త్తి. ౨ అధ్యాయ. ౧౬ సూ.)

వైదికా—“హనూతు పరస్పరముపశ్లేషితతరే భవతః ”

“జిహ్వ మధ్యాంతాభ్యాం చోత్తరా ఖ్ జభ్యాన్ స్పర్శయతి ”
(తై త్తి. ౨ అధ్యాయ. ౧౭ సూ.)

వైదికా:—జిహ్వయామధ్యం జిహ్వమధ్యం తస్యాంతౌ పార్శ్వభాగా
... .. హనుమూలయో రుపరిప్రదేశా ఉత్తరజభ్యాః అవ్యంజనపూర్వక
ఏకారే స్పర్శనమ్. వ్యంజనపూర్వకేతు న స్పర్శనమితి విభాగః తథైవ దర్శనాత్.

“ఏకారేచ” (తై త్తి. ౨ అధ్యాయ. ౨౩ సూ.) ఏకారేకార్యే జిహ్వమధ్య
తాలావుపసంహృతవ్యమ్ సవ్యంజనే త్వేతత్

(౨౦౬)—ఓకారము:—ఓకారోచ్ఛారణమునందును హనువులు నాతి
వ్యస్తములై యుండును. (ఇది ‘అ’కారాంశపు ఛాయ) ఓష్ఠములు పరస్పరమును
మిక్కిలిగా నుపసంహృతము లనఁగా సమీపాసీతము లగును. (ఇది ‘ఉ’కారాం
శపుఛాయ) దీనికి హనువులు నుత్తరోష్ఠమును స్థానములు. అధరోష్ఠము కర
ణము. అకారమునకు వలెనే దీనికిని బహుంతరమున స్థానములలో హనువు
లకు బదులుగాఁ గంఠమును గ్రహింపవలెను. కావుననే ప్రకృత కారిక
‘ఓషో కంఠోష్ఠజౌ స్స్మితౌ’ అని చెప్పుచున్నది. పై విషయములకుఁ బ్రమా
ణములు.

“ఓకారేచ” (తై త్తి. ౨ అధ్యాయ. ౧౩ సూ.)

త్రిభాష్యః— ఓకారే ఉచ్ఛార్యమాణే హనూ అతివ్యస్తే నభవతః
(ఇది ‘అ’కారాంశపు ఛాయ.)

“ఓషో తూప సంహృతతరా” (తై త్తి. ౨ అధ్యాయ. ౧౪ సూ.)

త్రిభాష్యః—“ఓకారే కార్యే ఓషో ఉపసంహృతతరా స్యాతామ్.

వైదికా:—“ఓకారస్య హనూ ఉత్తరోష్ఠశ్చస్థానమ్. అధరోష్ఠః
కరణమ్.”

ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమున నచ్చులు సమానాచ్చులుగను సంధ్యచ్చులు
గను విభజింపఁ బడినవి. అందు “అకారాదులు(ఋ ణి వర్ణములుతప్ప) సమాన

[—౧౦౭. వి.] ఐ ఔలలో సంధించిన స్వరములు న్యూనాధికాంశకములు. 187

స్వరములనియు” ‘ఏఐఒఔ’ అనునవి సంధ్యచ్చులనియుఁ బేర్కొనఁబడినవి. ఇందులకుఁ బ్రమాణములు.

“అష్టౌ సమానాక్షరాణ్యదితః” (ఋగ్వే. ౧ పట. ౧. సూ. ౧౭ పుట.)

“తత శ్చ త్వాఽఽఽ సంధ్యక్షరాణ్యుత్తరాణి (ఋగ్వే. ౧ పట. ౧ సూ. ౧౭ పుట.)

(—౧౦౭) — ఐ ఔలు: — ఐకారౌకారములు సంధ్యచ్చులనుట సర్వసమ్మతమై యున్నది. ఈ రెండిటి మొదటను నర్థమాత్రికమగు ‘అ’కారభాగము కలదనియు, నుత్తరభాగ మైకారమున సార్థకమాత్రాకమగు ‘ఇ’కారమనియు, నౌకారమున నట్లే యధ్యర్థ మాత్రికమనఁగా సార్థకమాత్రాకమగు ‘ఉ’కారము ఉత్తరభాగమనియుఁ జెప్పుచున్నారు. అట్లుగుటచేత నైకారమున యథాంశముగ ‘అ’కారేకార స్థానకరణ ప్రయత్నములును, నౌకారమున యథాంశముగ ‘అ’కారోకారస్థానకరణ ప్రయత్నములును సంభవించునని గ్రహింపవలయును. పయివిషయములకుఁ బ్రమాణములు.

“అకారార్థ మైకారౌకారయోరాదిః” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౬ సూ.)

వైదికా: — ‘అకారస్యార్థ మకారార్థమ్. తత్ ఐకారస్య ఔకారస్యచ ఆద్యవయవౌ భవతి. తేన తదీయాః స్థానకరణ ప్రయత్నాః తస్మిన్నంశే భవంతి”

“ఇకారోఽధ్యర్థః పూర్వస్య శేషః” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౮. సూ.)

వైదికా: — “అధికమర్థం యస్మిన్ సోఽధ్యర్థః. అధ్యర్థ మాత్ర ఇకారః పూర్వస్య ఐకారస్య శేషోభవతి. తేన తదీయాః స్థానకరణ ప్రయత్నాః తస్మిన్నంశే భవంతి.

“ఉకారస్తూత్తరస్య” (తైత్తి. ౨ అధ్య. ౨౯ సూ.)

వైదికా: — “ఉకారోఽధ్యర్థమాత్రః ఔకారస్య శేషః తేనతదీయాః స్థానకరణ ప్రయత్నాః తస్మిన్నంశే భవంతి.”

పయి సందర్భమును బట్టి “ఇచటఁ (ఐ ఔలలో) బరమందున్న ‘ఇ, ఉ’ అను నక్షరములు అర్థమాత్రలు గనుక వానిని త్యజించి పూర్వమందున్న అకారమునకే ప్రాధాన్యత (ఇట్టి యపశబ్దము లిందనేకము గలవు) యొసంగిరి” అను నాంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వధోరణి కేవలమును బ్రామాదికమని విశదమగుచున్నది. (ఆంధ్రవిజ్ఞా. ౧ హల్యము, అక్షరసమామ్నాయ, ౪౦౭ పుట.)

పయిని వ్రాసినరీతి నేకారమునం దకారేకారములును (అ+ఇ) నోకారమునం దకారోకారములును (అ+ఉ) దుల్యభాగకములై సంధించుటచేత నవి క్షీరోదకన్యాయమునఁ బ్రశ్లిష్టావయవము లైనవనియు నక్కారణమున వానియందు సంధించిన యచ్చులకుఁ బృథక్ ప్రవణము భాసిల్లకున్న దనియు నై కారమునం దకారేకారములును నొకారమునం దకారోకారములును బయిని వ్రాసిన రీతిని న్యూనాధికాంశములతో సంధించినవగుటచేత నవి విశ్లిష్టావయవము లైనవనియు నక్కారణమున వానికిఁ బృథక్ ప్రవణము భాసిల్లుచున్నదనియు ఋగ్వేదప్రాతిశాఖ్యమున నీక్రిందిరీతిని జెప్పఁబడియున్నది.

“మాత్రా సంసర్గా దవరేఽ పృథక్ శ్రుతీ ” (ఋగ్వే. ౧౩ పట. ౪౦ సూ.)

పార్షదవ్యాఖ్య:—“ అవరే పూర్వే ఏ ఓ ఇత్యేతే మాత్రాసంసర్గాత్ మాత్రయోస్సమయోః క్షీరోదకవత్ నజ్ఞాయతే. క్వాఽవర్ణమాత్రా, క్వ వేవర్ణోవర్ణయోరితి. తస్మాత్తే అక్షరే అపృథక్ శ్రుతీ భవతః ”
“ హ్రస్వానుస్వార వ్యతిషంగవత్ పరే ” (ఋగ్వే. ౧౩ పట. ౪౦ సూ.)

పార్షద:—“ పరే సంధ్యక్షరే ఐ ఔ ఇత్యేతౌ హ్రస్వపరానుస్వారః పాదమాత్రాధికః ఉపధాచ తావతా న్యూనా, (౧౭ పుట) ఏవమిహాపి ద్రష్టవ్యమ్. ఇవర్ణోవర్ణయో ర్భూయసీమాత్రా. అల్పీయసీ అవర్ణస్య. యస్మాత్తయోర్వేషమ్యా న్న క్షీరోదకవత్ సంసర్గోభవతి తస్మాత్తయో రవర్ణస్య ఇవర్ణోవర్ణయోశ్చ పృథక్చ వణం భవతి ”

“యద్యప్యేకారాదీనాం చతుర్ణా మపి సంధ్యక్షరాణా మేవం ద్విస్వరా త్తకత్వం సమానం త థాపి ఏతయోః (ఏ ఓ వర్ణయోః) ప్రశ్లిష్టావయవత్వా త్ప్రకారాంతర మేవౌక్తమ్ ” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౨౮ సూత్రపు వైది కాభరణవాఖ్య)

(౨౦౮)—పయిసందర్భమును బట్టి ‘ఐ, ఔ’ అనువానిలో నుత్తరావయవములు ‘ఇ, ఉ’ అనునవేగాని ‘ఏ, ఓ’ అనునవి కావని విశదమగుచుండుటచేత నీ క్రింది యువ్వటవ్యాఖ్య సరికాదనక తీరకున్నది.

“తతశ్చత్వారి సంధ్యక్షరాణి ” (ఋగ్వే. ౧ పట. ౨౦ పుట)
పార్షద:—“ ఉత్తరాణి చత్వారి సంధ్యక్షర సంజ్ఞికాని భవంతి, అకారస్య ఇకారేణ ఉకారేణ ఏకారేణ ఓకారేణ చ సహ సంధౌ యాన్యక్షరాణి నిష్పాద్యంతే తాని తథోచ్యంతే. యథా. ఏ ఓ ఐ ఔ. ”

ఉవ్వటుఁడు శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్య వ్యాఖ్యలో సయితమిట్లే మూలవిరుద్ధముగ వివరించియున్నాఁడనక తీరకున్నది.

“ ఐకా కాకారయోః కంఠ్యా పూర్వా మాత్రా, తావోష్ఠయో రుత్తరా ” (శుక్లయ. ౧ అధ్యాయ. 23 సూ.)

ఉన్వటవ్యాఖ్య:—ఐకారస్య ఔకారస్య చ కంఠ్యాపూర్వామాత్రా అకారమాత్రా ఉభయోరపి పూర్వా. ఉత్తరాప్రథమస్య తాలుస్థానా, ఉత్తరా పూర్వే ఏకార ఇత్యర్థః. తద్యథా అ + ఏ = ఐ ఇతి. ద్వితీయస్యోత్తరా ఓష్ఠస్థానా. ద్వితీయస్యోత్తరా ఓకార ఇత్యర్థః. తద్యథా:—అ + ఓ = ఔ ఇతి అత్ర కేచిదాహుః. అకారస్యార్థ మాత్రా, ఏకారస్యార్థార్థా ఐకారే, అకారస్యార్థమాత్రా ఓకారస్యార్థార్థా ఔకారే ఇతి. తథాచోక్తమ్. (అర్థమాత్రాతు కంఠ్యస్య, ఐకారాకారయోర్భవేత్. ఇతి—అనేనై వ క్రమేణ ఏకారా కారా వ్యాఖ్యాతౌ.

(౨౦౯) —పై కాత్యాయన సూత్రములో ‘ఐ’కారమునందలి యుత్తరావయవము మాత్రికమగు తాలవ్య మనియు ‘ఔ’కారమునందలి యుత్తరావయవము మాత్రికమగు నోష్ఠస్వరమనియు మాత్రమే చెప్పబడి యున్నది. కాఁగా ఐకారోత్తరాయవము ‘ఇ’కారమనియు ‘ఔ’కారోత్తరా వయవము ‘ఉ’కారమనియుఁ గాత్యాయనుఁడు చెప్పె ననినైతము గ్రహించుటలో విరోధమేమియు లేదు. మరియుఁ గాత్యాయనుని మతమున ‘ఇ’ కార ముతోపాటు ‘ఏ’ కారము తాలవ్యమాత్రమనియు, ‘ఉ’ కారముతో పాటు ‘ఓ’ కార మోష్ఠ్యమాత్రమనియుఁ జెప్పబడియున్నను బ్రకృత సూత్రమున మాత్రికమగు తాలవ్య మికారమే యనియు నట్లెమాత్రిక మగు నోష్ఠ్య ముకారమేయనియుఁ గాత్యాయనాభిప్రాయమును గ్రహించుట యెంతయు యుక్తమై యున్నది. ఏ ఓ లలోఁ బూర్వభాగమునఁ గంఠ్యాంశమున్నదని కాత్యాయనుఁ డంగీకరించి యుండమింజేసి యాతనికి ‘ఐ ఔ’ లలో సంధించిన యచ్చులకు మాత్రావైషమ్యము నంగీకరింప వలసిన ప్రసక్తి లేదయ్యెనని తోచుచున్నది. కాత్యాయనుని యిట్టి సందర్భమునకు విలక్షణముగా నువ్వటుఁడు ‘ఏ, ఓ’ లకును సంధ్యక్షరత్వము నంగీకరించుటయుఁ బై వ్యాఖ్యలో “ అనేనై వ క్రమేణ ‘ఏ’ కారాకారా వ్యాఖ్యాతౌ ” అని వ్రాయుటయు వింతగా నున్నది. “ బ్రహ్మైక్యమ్ - భీషకాద్ధత్యమ్ ” మున్నగుచోటులందలి ‘ఐ, ఔ’ ల సంధులలో ‘ఏ, ఓ’ లుత్తరావయవములగుట నరసి యువ్వటుఁడట్లు పొరవడి విభజించెనా యని యాలోచింప వలసియున్నది. పైరీతిగల సంధులలో నుత్తరావయవములగు ‘ఏ, ఓ’ లలోని యాద్యవయవమగు ‘అ’ కారాంశము పూర్వాకారముతో నైక్యము నందఁగాఁ బరిశిష్టము లుత్తరావయవమున ‘ఇ, ఉ’ అనునవే యగునుగాన

నట్టి సంధులును ‘ఏ, ఓ’ లతో ‘ఇ, ఉ’ అనునవే యుత్త రానయవము లను సిద్ధాంతమున కనుకూలములగుచున్నవని విమర్శకులు గ్రహింతురుగాక.

(౨౧౦)—‘ఏ, ఓ’ అను ప్రాస్వము లాంధ్రభాషలో సుప్రసిద్ధము లయి యున్నవి. ఇట్టి ప్రాస్వములు వైదిక సంస్కృత భాషయందును గలవు. ఈ విషయమున నాధునిక పండితులొ కరిట్లు వ్రాసిరి. “సుజా ‘తే’ అనుటకు బదులుగా ‘సుజాతే’ అని ప్రాస్వము నుచ్చరింతురు. తెనుఁగులో ప్రాస్వము సుప్రసిద్ధము.” (ఆంధ్రసా. పరి. పత్రి. ౭ వాల్యము, ౨౬౦ పుట, వర్ణోత్పత్తి. చెన్న. విశ్వవి. పుస్త. భాం.) పరిశీలింపఁగా నీయాధునిక పండితుల వ్రాత ప్రామాదికమె యైనను నీక్రిందిరీతిని వైదిక సంస్కృతమున ప్రాస్వములగు ‘ఏ, ఓ’ లుగలవనుటలో సందియములేదు. “సుజాతే అశ్వసూన్యతే” ‘అధ్వర్యోఽప్రిభిస్సుతమ్’ మున్నగు చోటులందు ‘ఏ, ఓ’ లకుఁ బరమైన ‘అ’కారము కొన్నియెడల లోపింపదనియు నట్లు లోపింపనపు డట్టి ‘అ’కారము కొందఱ మతమునఁ బూర్వస్థములగు ‘ఏ, ఓ’లయొక్క సారూప్యమునంది ప్రాస్వమగు టచే మాత్రికమై యుండుననియుఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

“లుప్యతే త్వకార ఏకార ఓకార పూర్వః” (తైత్తి. ౧౧ అధ్యాయ. ౧సూ.)

“అథాఽలోపః” (తైత్తి. ౧౧ అధ్యాయ. ౨ సూ.)

వ్యాఖ్యః—“అథఇత్యధి కారః”

“సపూర్వ స్వార్థసమ మేకేషామ్” (తైత్తి. ౧౧ అధ్యాయ. ౧౯ సూ.)

వైదికాభరణవ్యాఖ్యః—యో య మకార ఏకారౌకార పూర్వో నలు ప్యతే సఖిలు స్వస్మాత్ పూర్వస్యవల్ల స్వార్థేన సదృశంరూప ముపగచ్ఛతి ...”

పయిశ్రుతుల నుదాహరించు నపుడు “సుజాతే ఎ అశ్వసూన్యతే” అను రీతి నుదాహరింపక ‘సుజాతే ఎ అశ్వసూన్యతే’ అని యుదాహరించుట ప్రామాదిక పాఠమని యీక్రింది రీతిని గై యటోద్వ్యోతములలో వ్రాయఁ బడి యున్నది. “ననుసభ్యా శ్చందోగానాం సాత్య ముగ్రి రాణాయనీయా అధీ యతే ‘సుజాతే ఎ అశ్వసూన్యతే’ ‘అధ్వర్యోఽప్రిభిస్సుతమ్’ ‘శుక్రంతే ఎ అన్యత్’ ఇతి” (మహాభాష్యము.)

“అంతః సాదస్థస్య అవ్యపరస్య అకారస్య అథా మేకారమర్థ మోకా రంచ విదధతి- ‘సుజాతే ఎఅత్రే (శ్వే ?) త్వకారలేఖస్తుప్రామాదికః-” (ఉద్వ్యోతము.)

(౨౧౧)—అనుస్వారము:—“అనుస్వార యమానాంచ నాసికా స్థాన ముచ్చతే” అనుచొప్పున ననుస్వారమునకును యమములకును నాసిక స్థానమని ప్రకృతకారిక చెప్పుచున్నది. యమములకును ననుస్వారమునకును నాసిక్య

మునకును (ఋగ్వేద ప్రసిద్ధమగు 'హు' అనునది) నాసిక స్థానమని శుక్లయుజః ప్రాతిశాఖ్యమునందును జెప్పబడి యున్నది. వర్గపంచమముల కనఁగా 'జ-ఇ-ణ-న-మ'లకు ముఖమునందలి తత్త్వద్వర్గోక్తావయవములును నాసికయు స్థానములగుటచేత నవి ద్విస్థానికములు. యమములు సైతము ద్విస్థానికములు కానోపునని తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పబడిను. యమములకు నాసికామూలము కరణమనియు, ననుస్వారమునకు హనుమూలము కరణమనియు శుక్లయుజఃప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పబడి యున్నది. నాసిక్యమునకు (హు) నాసికయే స్థానమును గరణమును నని శుక్లయుజః ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పబడిను. అనుస్వారోచ్ఛారణమునందును వర్గ పంచమోచ్ఛారణమునందును నాసికారంధ్రము విస్తరించుననియు యమముల యుచ్ఛారణములందు నాసాబిలము సంవృతమై యుండుననియుఁ దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పబడిను. అయోగవాహములలోనిదగు ననుస్వారమునకుఁ బూర్వస్వరస్థానికత్వమును గలదను 'అయోగవాహే' త్యాదిప్రకృత కారిక యీవఱకే విమర్శింపఁబడినది. వైవిషయములకుఁ బ్రమాణములు:—

“యమానుస్వార నాసిక్యానాం నాసికే” (శుక్ల. ౧ అధ్యాయ. ౭౪ సూ.)

ఉవ్వటభాష్యము:—“వర్గోత్తమాః జ ఇ ణ న మా అనునాసికా భవంతి. చకారాత్ స్వస్వస్థానా ద్యపరిత్యాగద్వారేణ నాసికాస్థానం ద్వితీయమేషా మిత్యర్థః”

“ముఖనాసికాకరణోఽనునాసికః” (శుక్ల. ౧ అధ్యాయ. ౭౫ సూ.)

ఉవ్వటభాష్యము:—“ముఖసహితయా నాసికయా క్రియతే ఇతి ముఖనాసికాకరణః ముఖనాసికాకరణో వర్ణోఽనునాసిక సంజ్ఞో భవతి”

“నాసిక్యా నాసికాస్థానాః” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౪౯ సూ.)

త్రిభాష్యరత్నవ్యాఖ్య:—“నాసిక్యాః యమాః”

“ముఖనాసిక్యాహ” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౫౦ సూ.)

వైదికాభరణవ్యాఖ్య:—“ముఖంచ నాసికాచ ముఖనాసికమ్. తత్ర భవాః ముఖనాసిక్యాః ముఖశబ్దే నాత్ర పంచాపి షర్గస్థానాని సంగృహీతాని”

“నాసికావివరణా దానునాసిక్యమ్” (తైత్తి. ౨ అధ్యాయ. ౫౨ సూ.)

వైదికా:—“అనునాసికాయేవర్ణా అనుస్వారోత్తమాదయః తేషామానునాసిక్యం నాసారంధ్రస్య విస్తరణాద్భవతి. నాసికేషు (యమములందు) నాసికా సంవృతైవ భవతి”

(౨౧౨) — అనుస్వారము స్వపూర్వస్వరము నాశ్రయించియే యుండును. వర్గాక్షరములు పరమగు నపుడయ్యది తత్తద్వర్గ పంచమవర్ణ రూపమునందుట సంస్కృత భాషలోఁ గలదు. ఆంధ్రభాషలో నట్టియెడల ననుస్వారమే నిల్చును. మఱియు నాంధ్రమున వర్గేతరాక్షర పరకమగు ననుస్వారముండనేరదు. సంస్కృతమునం దట్లు బిందువు వర్గపంచ మాకారమందు నపుడు పరహల్లుతో సంయోగ మేర్పడునుగాన నట్టి యెడల నయ్యది పరస్వరము నాశ్రయించుననియు నంగీకరింప నగును. అవసానమున నుండు ననుస్వార విసర్గములుగాని వ్యంజనములుగాని స్వపూర్వ స్వరమున కంగములై యుండుననియు, స్వరద్వయ మధ్యగత వ్యంజనము పరస్వరమున కంగమనియు, స్వరద్వయ మధ్యగతములగు ననుస్వార విసర్గములు మాత్రము స్వపూర్వ స్వరమునకే యంగములగు ననియు, సంయోగములలోని వ్యంజనములలో మొదటిది పూర్వస్వరమునకుఁగాని పరస్వరమునకుఁగాని యంగమగు ననియు, సంయోగమునందలి తక్కిన వ్యంజనములు పరస్వరమునకే యంగములగు ననియు, వర్ణములలో స్వరములకు మాత్రమే యక్షరసంజ్ఞ చెల్లుననియు, ఋగ్వేదప్రాతిశాఖ్యమున నీ క్రిందిరీతిని జెప్పఁబడెను.

“ఉభయేత్వక్షరాణి” (ఋగ్వేదప్రా. ౧ పట.)

పార్షదవ్యాఖ్య:—“యేషమే హ్రస్వదీర్ఘ సంజ్ఞాః స్వరాః నిర్దిష్టాః...”

“అనుస్వారో వ్యంజనం చాక్షరాంగమ్” (ఋగ్వేద. ౧ పటల)

పార్షద:—“అను స్వారో వ్యంజనంచ అక్షరాంగం స్వరాంగమిత్యర్థః... ‘ప్ర’ ఇత్యస్య పకారరేఫో అకారస్యాంగమ్. చక్రం యదిత్యత్ర క కారరే ఫానుస్వారా అకారస్యాంగమ్.

“స్వరాంతరే వ్యంజనా న్యుత్తరస్య” (ఋగ్వే. ౧ పట.)

పార్షద:—“... ..యతైకస్వరః తత్ర పూర్వాణి పరాణిచ వ్యంజనాని తస్యైవాంగం భవంతి. అథపున ర్భాని స్వరయోర్తద్వ్యగతాని తాని... ఉత్తరస్యైవాంగం భవంతి - సపూర్వస్య.”

“పూర్వ స్యానుస్వారవిసర్జనీయా” (ఋగ్వే. ౧ పట.)

పార్షద:—“స్వరాంతరేవర్త మానౌ (అనుస్వార విసర్జనీయా) పూర్వస్యస్వర స్యాంగంభవతః... ..”

“సంయోగాదిర్వా” (ఋగ్వే. ౧ పట.)

పార్షద:—“సంయోగాది భూతో వర్ణః స్వరాంతరే వర్తమానః పూర్వస్య వా స్వరస్యాంగం భవతి - పరస్యవా...”

(౨౦౩).—ఆనునాసిక్య మూడబడినపుడు పూర్ణానుస్వార మనియుఁ దేలికగానుండునపుడు ఖండానుస్వారమనియు ద్వివిధముగ ననుస్వారము పరిగణింపఁ బడుచున్నది. ఆనునాసిక్యము తేలికగానుండుట యనఁగా నద్దానితోనున్న స్వరముయొక్క యుచ్చారణమున నాసాబిలము పూర్ణముగాఁ దెలువఁబడక యీషద్వివృతమయి యుండుటయని గ్రహింపవలయును. అట్టి యర్థానుస్వారమునంటిధ్వని సంస్కృతమునందును లేకపోలేదు. స్వరములు సానునాసికములనియు నిరనునాసికములనియు వైయాకరణులచేత ద్వివిధములుగాఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నవి. “సననవిధోపి (ప్రాస్వ దీర్ఘ ప్లుతములు ప్రత్యేకముగా నుదాత్తానుదాత్త స్వరిత భేదములనందుట నొక్కొక్కయచ్చు తొమ్మిదేసి విధము లగుచున్నది.) ప్రత్యేక మనునాసికత్వా ననునాసికత్వాభ్యాం ద్విధా ” “ అ ఇ ఉ ఋ ఏ షాం వర్ణానాం ప్రత్యేక మష్టాదశ భేదాః ” (సిద్ధాంత కాముది. ౪ పుట).

అట్లయినను నట్టి రీతిని వర్ణపరిగణనము శిక్షాప్రాతిశాఖ్యము లలోఁ జేయఁబడలేదు. అనుస్వారవిశిష్ట స్వరముల కెట్లు వేర్వేరి పృథగ్గణనములేదో యట్లే సానునాసికములగు స్వరములకు సైతము వేర్వేరి వర్ణసమామ్నాయమునఁ బృథగ్గణనము లేదయ్యెనని తోచుచున్నది. కావుననే యనుస్వార విశిష్టస్వరములకు వేర్వేరి పృథగ్గణనమును మాని యొక్క యనుస్వారమును బృథగక్షరముగాఁ బరిగణించినట్లే సార్థానునాసికములగు స్వరములను వేర్వేరిగా గణింపక యట్టి యర్థానునాసిక మనఁదగు ఖండానుస్వారమును బృథగక్షరముగ నంగీకరించుట యుక్తతర మనకతీరదు. కావుననే నన్నయభట్టారకాద్యాంధ్రలాక్షణికు లర్థానుస్వారమును బృథగక్షరముగాఁ బరిగణించియున్నారు.

(౨౦౪).—సంస్కృతభాషలో య వ ల ల కు సైతము పాక్షికమగు నానునాసిక్యము గలదు. వీనియందలి యానునాసిక్యము సైతము పూర్ణము కాదనియుఁ దేలియే యుండుననియు ననుభవము వలన విశదమగుచున్నది. కావున సానునాసికములగు య వ ల ల యుచ్చారణమునందు నాసాబిలము వర్ణపంచమముల యుచ్చారణమునఁ దెలువఁబడినట్లు (పూర్ణముగ) వివృతము కానేరదనియు నింక యమముల యుచ్చారణమునందువలె సంవృతమై లేదా యీషద్వివృతమైయుండుననియు గ్రహింపవలయును. యవలల సానునాసి కోచ్చారణమనఁగా నట్టి యానునాసిక్యము వానిముందటి యుపధాభూత మగుస్వరమును సానునాసికముగాఁ బలుకుటయేయని యెన్నునగును. ఈ విషయమునే యువ్వటుఁడు శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్య వ్యాఖ్యా సందర్భమున విశదీకరించి యున్నాఁడు.

“స్వరాణా మయం వైకల్పికో ధర్మః (సానునాసికత్వరూపః). అంతస్థానాం రేఫవర్జితానాంచ. వాచనికశ్చాయం ధర్మః. తద్యథా అనునాసిక ముపధాప్రాగంతస్థాయాః...” (శుక్ల. ౧ పట - ౭౫ సూత్రము. ‘ముఖనాసికా కరణోనునాసికః’ అను సూత్రపు వ్యాఖ్య, ౨౭పుట.)

“అనునాసిక ముపధా ప్రాగంతస్థాయాః” (శుక్ల ౩ అధ్యాయ ౧౩౧ సూ.)

ఉవ్వట: —ప్రాప్తోద్భిః “పుతః సానునాసికో నిరనునాసిక ఉదాత్తో^౭ నుదాత్త స్వరిత ఇతి స్వరధర్మాః.”

“అంతస్థా మంతస్థా స్వనునాసికాం పరస్థానమ్” (శుక్ల. ౪ అధ్యాయ ౧౦ సూ.)

ఉవ్వట:—“అంతస్థామాసద్య తే మకారః. అంతస్థాను పరాను పరస్యాం తస్థాయాః సమాసస్థానాం = యది నామాను నాసికాం సమానామ్. యథా (౧) సమ్యశామి = సయశ్యామి^౮దమ్. (౩) సవ్వశామి... (౪) తల్లోకమ్ పుణ్యమ్. రేఫేనుస్వారోవిహితః.”

“అనునాసి కాననునాసికా భేదేన యవలా ద్విధా (సిద్ధాంతకౌముది-౬ పుట.)

“లేలస్తాః” లే పశే తోర్ల^౯ కారస్యత్. తల్లయః విద్వాల్లి^{౧౦}ఖితి. “వాప దాంతస్య” (౮-౪-౫౯) సయ్యంతా, సంయంతా, సవ్వత్సరః = సంవత్సరః. యల్లోకమ్ = యంలోకమ్. అత్రాను స్వారస్యపక్షే అను నాసికాయ వలాః (సిద్ధాంతకౌముది ౨౯-పుట.)

శ్లో. “యలోద్విధా^{౧౧}రోనిరను । నాసికః స్సానునాసికః । ఇమో^{౧౨}ను నాసికస్తేన । తత్ స్థానే సాను నాసికః” (ముగ్ధబోధ వ్యాకరణము. హన్ సంధి ౪౮ సూ.)

(౨౧౫)—సయి నుదాహరించిన యుత్పత్తిక్రమముగల వర్ణములలో వెనుక నుదాహరించిన స్థాన కరణ విభ్రమానుప్రదాన సోష్ఠతా పరిమాణ భేదములచేత వర్ణవిభేదము కలుగుచుండును. కకార ఖకారము లేక స్థానికములును నేకకరణకములును శ్వాసములును నయినను వానిలో ఖకారము నందు సోష్ఠతారూప వాయు సంసర్గాతిశయ ముండుటచేత నట్టి ఖకారము కకారమునకన్న వేరువర్ణముగఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నది. అట్లే ‘కగ’ లును సమాస స్థాన కరణకములు నల్పప్రాణములును నయి యున్నను గకారము నందు నాదానుప్రదాన ముండుటచేత నయ్యది పృథగ్వర్ణముగఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నది. అట్లే “గఘ” లు సమాసస్థాన ప్రయత్నానుప్రదాన

“శ్లో॥ ఆద్యాయాః పంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతేస్తు తే దశోనాస్య్యః”
 శ్లో॥ “ద్విధాక ఏచోనుస్వారో వినర్గ, ష్టాడశ స్వరాః
 స్వర్యా అంతస్థతోష్ఠాణ శ్చతు స్త్రింశద్ధలః స్త్రుతాః”

కములయి యున్నను ఘకారమునందు సోష్ఠతయనఁగాఁ బ్రాణవాయు సంసర్గాతిశయ ముండుటచేత నయ్యది గకారమున కన్న భిన్నముగ నెన్నఁ బడుచున్నది. ‘అ, ఆ’ అను రెండిటికిని స్థానకరణాను ప్రధానములు తుల్యములై యైనను మాత్రా పరిమాణ భేదముచేత నయ్యవివేర్వేలు వర్ణములుగఁ బరిగణింపఁ బడుచున్నవి. అట్లే తక్కినవిషయములలో భేదము లేకున్నను యకార మీషత్ స్పృష్టతా రూపభేదముచేత స్పృష్టమగు జకారముకన్న భిన్నవర్ణమగు చున్నది. శ వర్ణమునకు వివృతము ప్రయత్నమగుటచేత స్పృష్టమగు చకారమునకన్న భిన్నవర్ణమగుచున్నది, ఇట్లే యెల్లయెడలను వర్ణవై శేష్యమున కుపపత్తు లూహింప నగును.

(౨౧౬)—వ్యాఖ్య:—ఆద్యాయా ఇత్యాది పయిరీతి నేర్పడిన వర్ణములు సంస్కృత ప్రాకృతభాషలలో నెన్నేసి గలవో యనువిషయమున ననేక మతభేదములు గలవు. నన్నయభట్టారకుఁ డీక్రిందిరీతిని సంస్కృతమునకు వర్ణసమామ్నాయ మేఁబది యనియు మహారాష్ట్రీ ప్రాకృత మునకు నలువది వర్ణము లనియు నాద్యాయా ఇత్యాదికారి కార్థముచే జెప్పుచున్నాఁడు.

ఆద్యాయాః = సంస్కృత భాషకు, పంచాశద్వర్ణాః = ఏఁబదివర్ణములు, స్యుః = అగును. ప్రకృతేస్తు = ప్రాకృతములలోఁ బ్రధానమగు మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతమునకన్ననో. దశోనాః = పదిచేతఁ దక్కువయగు, తే = ఆయేఁబది వర్ణములె, స్యుః = అగును.

“తత్రతుప్రాకృతంనామ । మహారాష్ట్రోద్భవంవిదుః” తదుక్తం దం డినా—“మహారాష్ట్రాశ్రయాం భాషాం । ప్రకృష్టాం ప్రాకృతం విదుః” (షడ్భాషాచంద్రిక. 3 పుట.) అనుచొప్పునఁ బ్రాకృత భాషల షట్కములలో మహారాష్ట్రీ యనఁబడు ప్రాకృతమే ప్రకృష్టమైనదియుఁ బ్రధానమైనదియు నై యున్నది.

“వినావిశేషం సర్వేషాం । లక్ష్య ప్రాకృత వన్నతమ్”

“శేషంప్రాకృతవత్” (3 అ-౨ పా. ౨౬ సూ.)

అనుప్రాకృత వై యాకరణసూక్తులు వై విషయమునఁ బ్రమాణము లగుచున్నవి.

(౨౧౭)—వ్యాఖ్య:- ద్విధాక ఇత్యాది-“శాస్త్రమపౌరుష” మిత్యాదికము చొప్పున నాంధ్రవిద్యార్థులు సంస్కృతమును దదంతర్భూతమే యగు

ప్రాకృతమును దెలిసియె యుందురని తలచి సన్నయభట్టారికుఁడు విస్తర భీతి నిట సంస్కృతప్రాకృత వర్ణములను వేర్వేరుగఁ బేర్కొని యుండలేదు. అధర్వణుఁడు సైతము సంస్కృత వర్ణ సమామ్నాయము నీసందర్భమున వివరించియుండమింజేసి వరరుచి వచనమునుచు సప్తకవి యుదాహరించిన “ద్విధాక” ఇత్యాదికమగు వైకారిక యిటమూలముగఁ గ్రహింపఁబడెను.

ద్విధాకః = ప్రాస్వదీర్ఘరూపములైన, ‘అక్’ ప్రత్యాహార వర్ణములును, (అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ౠ ౩ ౪) ఏచః=ఎచ్ ప్రత్యాహార వర్ణములును, (ఏ ఐ ఓ ఔ) అనుస్వారః = అనుస్వారమును, విసర్గః=విసర్గమును, అనెడి, షోడశ=పదునాఱును, స్వరాః సంస్కృత వర్ణ సమామ్నాయ గతములైన యచ్చులు. “స్వర్గాః = కకారాది మకారాంతములగు (‘కాదయోమావసానాఃస్వర్గాః’) నయిదు వర్ణముల యక్షరములును [కగఖఘఙ=(కవర్ణము); చ ఛ జ ఝ ఞ=(చవర్ణము); టతడఢణ = (టవర్ణము); తథదధన=(తవర్ణము); పఫబభమ = (పవర్ణము)] అంతస్థతోష్ఠాణః = అంతస్థములగు ‘యరలవ’లును, అకారమును, నూత్నములగు శషసహలును,” అనెడి, చతుస్త్రింశత్ = ముప్పదినాలుగు వర్ణములును, ‘హలః = సంస్కృత వర్ణ సమామ్నాయ గతములగు హల్లులు; అని, స్మృతాః = చెప్పఁబడినవి.

అహోబలపతియు దీనిని వరరుచివచనముగనె యుదాహరించి యున్నాఁడు. (చూ. వి. ౨౫౧.)

ద్విధాకఏచో | సిద్ధిస్సంస్కృత శబ్దానామ్ ... | ఋ౩నశ్చా ... ఇత్యాదివరరుచి హేమచంద్రాది వ్యాకరణ ప్రణేతృక్తి ర్జ్ఞానమ్ (అహో. ౧౩౫ పుట).

(౨౦౮)—పయివర్ణములలోని ‘అ’ అనునది యాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపిలోనిది. ప్రాచీన కాలమున నాంధ్రమునకును గర్ణాటమునకును లిపి యొక్కటియే యుండెడిది. నానాటికి స్వల్పములగు మార్పులనంది యయ్యది రెండు లిపులుగ నేర్పడినది. నేటికిని నాంధ్రకర్ణాట భాషల లిపులయందంతగా భేదములేదు. ఈ విషయము ముందువిస్తరింపఁబడును. ఈ ‘అ’ అనులిపిచే గుఱితింపఁబడు సక్షర మిపుడు తెలుగుభాషలోలేదు. ప్రాచీన కాలమున నుండెడిది. డకారమిషత్ స్పృష్టముగఁ బలుకఁ బడినపుడు కలిగెడి ధ్వని యాలిపిచే గుఱితింపఁబడునని గ్రహింపవలయును. తమిళ భాషలోనియ్యది ‘ఘ’ అనులిపిచే గుఱితింపఁబడుచున్నది. దీని ధ్వని యాంగ్ల భాషలోని ‘Pleasure’ అనుశబ్దము నందలి ‘ష్’ అనుదానిని జాలవఱకుఁ బోలియుండును. “In the Tamil country it has often the Sound of the ‘s’ in Pleasure (the Frenchj)” అని దీని విషయమున ‘పోపు’ దొరగారు వ్రాసియున్నారు.

నాగర లిపిలో నియ్యది 'జ' అనునాకారముతో లిఖింపఁబడు చున్నది. దీనినాధునిక పండితులు శకారముగనే పలుకుచున్నారు. ఇట్టియలవాటుచే దీనిని లళల యభేదము నాశ్రయించిన వారు అకారముగ (జ) సైతము వ్రాయుట గలదు. (చూ. 'తస్మిల్ల హల ...' శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యము. ౮. అధ్యాయ. ౨౯ సూ.) (చూ. 'ల్లకారతామేతి ... ఇలాసాల్లా ...' ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యము, ౧ పటలము, ౩౮-౩౯ పుటలు.)

ఆంధ్రభాషలో దీనిధ్వని యిపుడంతరించినది. ఆంధ్రము నందును నియ్యది ప్రాచీన శాసనములలో నగపడుచున్నదని కీర్తిశేషులగు కె. వి. లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసియున్నారు (చూ. లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి). తమిళములో నీధ్వనిగల శబ్దము లాంధ్రభాషలో నున్నపుడు ప్రకృతమున నవి డకారముతోఁగాని శకారముతోఁగాని వెలయు చుండును. పటగన్నడమున నీధ్వని విపులముగ నున్నది. హొసగన్నడమున నియ్యది శకారముగ మాత్రం పోయినది. (ప్రాచీన కర్ణాటము 'పటగన్నడము, హళగన్నడము' నని వాడఁ బడును. నవీన కర్ణాటము హొసగన్నడమని వాడఁ బడును.)

ఈధ్వని ద్రావిడాక్షర మనియు, సంస్కృతమున నీధ్వని లేదనియు నాధునికు లందఱును దలంచు చున్నారు. ఇయ్యది సంస్కృతమున సైతముండెడిదనియు, ద్రావిడభాషల సంపర్కమున నిది కాలక్రమమున శకారముగ సంస్కృత పండితులచేత సైతము పలుకఁబడు చున్నదనియు నీవఱకు విపులముగ వ్రాసియున్నాను. (౧౮౮—౧౯౪. విష.) ప్రాచీనులగు వరుచి నన్నయ భట్టులకును నట్టి యభిప్రాయమే యున్నదని తలంపనగు నను నుద్దేశముతోఁ బయికారికలో నప్పకవీయమున శకారమున్నను నిందు అకారముగ మార్చి వ్రాసి నాడను.

(౨౦౯)—మాహేశ్వర సూత్రములలో నీవర్ణము పేర్కొనఁబడలేదు గాన నిది సంస్కృతాక్షరము కాదనుకొనరాదు. మాహేశ్వర సూత్రములలో అకారమేకాక శకారమును బేర్కొనఁబడ లేదు. సర్వసమ్మతములగు మఱి కొన్ని సంస్కృతాక్షరములు సైతము మాహేశ్వర సూత్రములలోఁ బేర్కొనఁబడి యుండలేదు. ప్రక్రియా శౌకర్యమునకయి మాహేశ్వరసూత్రములలో వర్ణములు గుదిగ్రుచ్చు బడినవేగాని యవి సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయపాఠాంతమునకై చెప్పఁబడ లేదు. కాన వానిలో జేరని వర్ణములు సంస్కృతమున లేవనుట సరికాదు. వాని క్రమమే మాతృకాపాఠ క్రమమనియు భ్రమింపరాదు. దుస్పృష్టమను పేరితో నీఅకారము పాణినీయ శిక్షలోనే వర్ణసమామ్నాయమునఁ గణింపఁబడి యున్నది. ఆధునికుల యభి

ప్రాయము చొప్పున నట్టి దుస్వప్నము శకారమని (పాణినీయ శిక్షలో) యంగీకరింపఁ బడినను నదియు మాహేశ్వర సూత్రములలోఁ బేర్కొనఁబడ లేదుగదా. అట్లే పాణినీయ శిక్షలో వర్ణాంతరములుగఁ బరిగణింపఁబడిన యను స్వారము విసర్గము మున్నగునవియును మాహేశ్వర సూత్రములలోఁ బేర్కొనఁబడి యుండలేదు. అనుస్వార మనునాసికముల చేతను విసర్గము రేఫశషసల చేతను నుక్తప్రాయములె యందమన్న నీదుఃస్వప్నము సైతము (అ) డకార ముచే (౧౮౮-౧౮౯ వి.) నుక్తప్రాయమే యన వచ్చునుగదా. అట్టి యెడల 'అకారము' సంస్కృతాక్షరము కాదనుట పొసఁగనేరదు గదా. ఇంతయేల ! మాహేశ్వర సూత్రములలో హకారము రెండుసార్లు వచింపఁ బడుటయే యా సూత్రములు వర్ణసమామ్నాయ పారాయణమునకై సూత్రింపఁ బడలేదనుట కును, బ్రక్రియోప యోగార్థమై సూత్రింపఁ బడిన వనుటకును బ్రబల నిదర్శనమై యున్నదిగదా.

(౨౨౦)—పయిరీతినే కర్ణాటకశబ్దానుశాసన కర్తయగు భట్టాకలంకుఁడు చర్చించి యున్నాఁడు.

“తర్హి కిమర్థం పాణిన్యాదిభిః అక్షర సమామ్నాయః పృథగారబ్ధ ఇతి చేత్ కార్యార్థ మితిబ్రూమః. తత్రహిప్రత్యాహారా ద్యనువాదేన కార్య విధానమ్. నతుతపవ వర్ణాః. సపవసన్నివేశః, తత్రాపఠితస్యశ (అ) కారస్య తల్లక్ష్యేషు ప్రయోగ దర్శనాత్. అతపవతత్ర హకారస్య ద్విరుపదేశః, అత పవచ పతం జలిః పఠితస్యాపి ఇవర్ణస్య ప్రత్యాఖ్యాస మ పఠితానామ వ్యయోగవాహానామత్సూపదేశం చాచూచుదత్ ...” (కర్ణాటకశబ్దాను శాసనము. మంజరీ మకరందవ్యాఖ్య. ౯ పుట.)

(౨౨౧)—మాహేశ్వర సూత్రములచే లభించెడి సంజ్ఞలు ప్రకృత గ్రంథమునందును నుపయోగించునవే యగుట చేత వాని నిట నుదాహరించుచున్నాను.

“అ ఇ ఉ ణ్, ఋ ౪ క్, ఏ ఓ జ్, ఐ ఔ చ్ ; హ య వ ర ట్, ల ణ్, ఇ మ జ ణ న మ్, ఝ భ ఞ్, ఘ ఢ ధ ష్, జ బ గ డ ద శ్, ఖ ఫ ఛ త థ చ ట త వ్, క ప య్, శ ష స ర్, హ ల్.”

ఈపదునాల్గు సూత్రములును మాహేశ్వర సూత్రములని వ్యవహరింపఁ బడు చున్నవి. పాణినిముని కీశ్వరుఁడు ప్రసాదించుట చేత నట్టి పేరు వీనికిఁ గల్గెననియుఁ జెప్పుదురు. వీనిలోని తుదినుండెడి హల్లులు 'ఇద్వర్ణములు' అనఁ బడును. పూర్వపూర్వ వర్ణము నుత్తరోత్తరమగు నిద్వర్ణముతోఁ జేర్చునపు డొక్కొక్క ప్రత్యాహార మేర్పడును. అక్ ప్రత్యాహార మనఁగా 'అ ఇ ఉ

ఋఌ' వర్ణములని యర్థము. ఇట్లు ప్రత్యాహారములు ఘటించుట చేతనే 'అచ్' 'హల్' అను సంజ్ఞ తేర్పడినవని గ్రహింపవలెను.

(౨౨౨)——వెనుక నుదాహరించిన రీతిని భట్టాకలంకుడు చెప్పినట్లే మాహేశ్వర సూత్రములలోని వర్ణక్రమము సరియైనది కాదు. లోక ప్రసిద్ధికి సరిగనున్న 'ద్విధాక' ఇత్యాది ప్రకృత కారికలోనిదే బహు సమ్మతమైన వర్ణక్రమమని గ్రహింపవలెను. ప్రాతి శాఖ్యములలో నెల్లఁ జాలవఱకీ క్రమమే యంగీకరింపఁబడి యున్నది. అందు శుక్లయజుః ప్రాతి శాఖ్యము నుండి యీక్రింది సూత్రము లుదాహరింపఁబడు చున్నవి.

“తత్రస్వరాః ప్రథమమ్” (శుక్ల ౮ అధ్యాయం ౧ సూ.)

మాతృమోదాఖ్య మగు నున్వటభాష్యము:—వ్యాఖ్యాయంత ఇతి శేషః తద్యథా:—“అఇతి, ఆఇతి, ఆ3ఇతి; ఇఇతి, ఈఇతి; ఈ3ఇతి, ఊఇతి, ఊ3ఇతి; ఋఇతి, ఋ3ఇతి, ఋ3ఇతి, ఌఇతి; ఌ3ఇతి, ఌ3ఇతి;” ('3'=పుత చిహ్నము).

“అథ సంధ్యక్షరాణి” (౮ అధ్యాయం ౨ సూ.) “ఇతిస్వరాః” (౮ అ. 3 సూ.)

మాతృ:—“వ్యాఖ్యాయంత ఇతి శేషః. ఏఇతి, ఏ3ఇతి; ఐఇతి, ఐ3ఇతి; ఓఇతి, ఓ3ఇతి; ఔఇతి, ఔ3ఇతి.”

“అథ వ్యంజనాని” (౮ అధ్యాయం ౪ సూ.) “స్పర్శాః” (౮ అ. ౫ సూ.)

మాతృ:—“వ్యాఖ్యాయంత ఇతి సూత్ర శేషః: తద్యథా:—కితి, ఖితి, గితి, ఘితి, జితి, కవర్గః; చితి, చితి, జితి, ఛితి, ఇతి, చవర్గః; టితి, ఠితి, డితి, ఢితి, ణితి, టవర్గః; తితి, ధితి, దితి, ధితి, నితి, తవర్గః; పితి, ఫితి, బితి, భితి, మితి పవర్గః.”

“అథాంతస్థాః” (౮ అ. ౬ సూ.)

మాతృ:—“వ్యాఖ్యాయంత ఇతి శేషః: యితి, రితి, లితి, వితి.”

“అథోష్ఠాణః” (౮ అ. ౭ సూ.)

మాతృ:—“వ్యాఖ్యాయంత ఇతి శేషః, శితి, షితి, సితి, హితి;”

“అథాయోగవాహః” (౮ అ. ౮ సూ.)

మాతృ:—“వ్యాఖ్యాయంత ఇతి శేషః: అకారాదినా వర్ణ సమామ్నాయేన సహితాస్సంతః ఏతే వహం త్యాత్మలాభం ప్రాప్నువం త్య యోగవాహః. (అ = అకారాదులతోడి, యోగ = కూడికచేత, వాహః = ఆత్మస్థితి నందు చున్నవి. గాన నవి 'అయోగవాహము' వై నవి.)

“ఐక ఇతి జిహ్వమూలీయః” (౯ సూ.); “ఐప ఇత్యుపధానీయః” (౧౦);
 “అం ఇత్యనుస్వారః” (౧౧ సూ.); “అః ఇతి విసర్జనీయః” (౧౨ సూ.); హు ఇతి
 నాసిక్యః” (౧౩ సూ.)

మాతృ:—“అయం ఋక్ శాఖాయాం ప్రసిద్ధః.”

“ఋ, ఋ, గు, ఋ ఇతియమాః” (౧౪ సూ.)

“ఏతే పంచపక్షివర్ణా బ్రహ్మరాశి రాత్నవాచః” (శుక్ల.) “త్రయో
 వింశతి చువ్యంతే! స్వరా శ్చబ్దాన్ చింతనైః! ద్విచత్వారింశ ద్వ్యంజనా! న్యేతా
 వాక్ వర్ణ సంగ్రహః (శుక్ల, ౮ అధ్యాయం. ౨౦ సూ.)

ఈ శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమున దుఃస్పృష్టములు వేఱుగఁబరిగ
 ణింపఁ బడకున్నను గాత్యాయనముని వానిని వెనుక వ్రాసినరీతిని
 (౨౦౯. వి.) డ ధలచేతనే గతార్థములుగ సంగ్రహించెనని గ్రహింపవలసి
 యున్నది. ఇతఁడువై “త్రయోవింశతి” రిత్వాది సూత్రమున నుద్దేశించిన
 యటువదియొదు వర్ణములలోను గొన్ని మాధ్యందిన శాఖలో లేవని
 చెప్పటలో నీ దుఃస్పృష్ట వర్ణములను సైత మీక్రింది గీతిని బేర్కొని
 యున్నాఁడు. కాఁగాఁ బై సందర్భమున దుఃస్పృష్టములు వేఱుగఁ జెప్పఁ
 బడకున్నను నవి పయి పంచపక్షి వర్ణములలో నంతర్భూతములని తద్గ్రంథ
 కర్త హృదయము నెన్నఁదగును.

“తస్మిల్లప్తౌల (అస్మిల్. అ, ట్) జిహ్వమూలీ యోపధానీయ,
 నాసిక్యా న సంతి మాధ్యందినానామ్.” (శుక్లయ. ౮ అ. ౨౦ సూ.)
 ఈ సందర్భమును బట్టి యీ ‘అ, ట్’ అనెడి దుఃస్పృష్టములను సైతము
 పరిగణించిన యెడల నటువది యేడు వర్ణము లగుచున్నవి గ్రహింపవలెను.

ఇందుఁ బేర్కొనఁ బడిన సర్గసమామ్నాయమునఁ దొమ్మిదిప్లుతము
 లును రెండు జిహ్వమూలీ యోపధానీయములును “హు” కాగమును,
 నాలుగు యనుములును ననెడి పదునాఱు వర్ణములు “ద్విధాక” ఇత్యాది
 ప్రకృత సూత్రమున లేనివి చెప్పఁబడినవి. కావ్యవాఙ్మయమున నీనికి
 వాడుక లేనందున నివి ప్రకృత సూత్రమున నుపేక్షింపఁబడినవి.

(౨౨౩)—అనుస్వార విసర్గములు ప్రకృత సూత్రమున (ద్విధాక ...)
 స్వరములలోఁ జెప్పఁబడి యుండఁగా పయిప్రాతిశాఖ్యమున హల్లులలోఁ
 బేర్కొనఁబడినవి. అనుస్వారమునందు స్వరవ్యంజన ధర్మములు రెండును
 నుండుటచేత నయ్యది యుభయము ననుభయము ననఁదగును. విసర్గమును
 దాని పరిణామములే యగు జిహ్వమూలీ యోపధానీయములును ప్రాతి

శాఖ్యములం దెల్ల వ్యంజనములుగనె పరిగణింపఁబడియున్నవి. అనుస్వారము నందువలెనే విసర్గజిహ్వమూలీయోపధ్వా నీయములందును స్వరధర్మము సైతము గలదని పాణినీయులు చెప్పుచున్నారు. మహా భాష్యమున ననుస్వార విసర్గముల కట్ ప్రత్యాహారము దుపసంఖ్యానము చేయఁబడెను.

“అనుస్వార విసర్గ జిహ్వమూలీయోపధ్వానీయానా మకారోపరి శర్దుచ పాఠ స్యోప సంఖ్యానమ్” (సిద్ధాంత కాముది.)

ముగ్ధబోధవ్యాకరణ వ్యాఖ్యాతయు నిట్లే యభిప్రాయపడి యున్నాఁడు. “నువీపూర్వేణసంయుక్తా మూన్యోతు పరగామినౌ! చత్వా రోఽయోగవాహస్సుప్త! ర్ణత్వకర్తణ్యచో మతాః! అచః స్వయం విరా జస్తే! హసస్తు పర మాశ్రితాః” (ముగ్ధబోధవ్యాఖ్య. దుర్గాదాస విరచి తము. ౨౦ సూత్రపువ్యాఖ్య.) (“ను = అను స్వారము ; వి = విసర్గము ; మూ = జిహ్వమూలీయము ; నీ = ఉపధ్వానీయము ; అచః = స్వరములు ; హసః = హల్లులు ;” అనునివి ముగ్ధబోధవ్యాకరణ సంజ్ఞలు.)

పయిరీతిని మత భేదములుండుటచేతనే అనుస్వార విసర్గములు మాతృకాపాఠమున నజ్ఞులు నడుమఁ బరింపఁబడుచున్నవి.

(౨౨౪) — ఋకారాదిని బాద మాత్రస్వరూపమగు ‘అ’ కారాం శము వినఁబడుచున్నదని కానలయును నయ్యది వర్ణక్రమమునఁ ‘అ’ వర్ణము నకుఁ దర్వాత ఋగ్వేద ప్రాతి శాఖ్యమునఁ బరింపఁ బడినది.

“అకారక్కారా వి ఉ ఏ ఓ ఐ ఔ” (ఋగ్వేదప్రా. ౧ పట-౧ సూ.)

ఇందు ‘ఏచ్’ ప్రత్యాహార వర్ణముల వరుసలో సైతము మార్పు గలదు. ప్రశ్నిష్టావయములగు (వి. ౨౦౭) వక్రములు చెప్పఁబడిన తర్వాత విశ్లిష్టావయములగు వక్రతమము లిందుఁ బేర్కొనఁ బడినవి. ఇకారమిందగ పడదు. ‘కృప్’ ఛాతువునందలి ఋకారము రేఫసంపృక్తమగుటకు మాఱుగ లకారసంపృక్త మయ్యెనేని ఇకారమేర్పడునుగాన ఇకారమును వేఱుగఁ బరింపనక్కఱి లేదని శౌనకుఁడు తలంచి నట్టిందలి సందర్భాంతరమున విశేషమగు చున్నది.

“తస్యైవ లకారభావే ఛాతౌ స్వరః కల్పయతౌ ఇకారః” (ఋగ్వేద ప్రాతిశా. ౧౩ పట. ౩౫ సూ.)

పార్షవవ్యాఖ్య:—తస్య ఋకారస్య స్థానే రేఫస్య లకారభావే యదాయదా స రేఫః లకార మాపద్యతే తదా ఇకారో భవతి - స్వరసంజ్ఞ కశ్చ భవతి. ”

పయిరీతినే హల్లుల పాఠముయొక్క క్రమములో సైత మలంతి వ్యత్యాసము లిందుఁ గలవు. విస్తరభీతి నుదాహరింపలేదు.

(౨౨౫) — పాణినీయ శిక్షయం దఱువదిమూఁడు వర్ణములుగాని యఱువదినాల్గు వర్ణములుగాని సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయమని యీక్రింది రీతిని జెప్పఁ బడెను.

శ్లో॥ “ త్రిషష్టి శ్చతుషష్టిర్వా । వర్ణా శ్శంభుమతే మతాః । ప్రాకృతే (వైదిక భాషయందు) సంస్కృతే చాపి । స్వయం ప్రాక్తా స్వయంభువా॥ స్వరావింశతి రేకశ్చ । స్పర్శానాం పంచవింశతిః । యాదయశ్చ (అంతస్తోష్ఠములు) స్థూతా హ్యష్టాః । చత్వారశ్చ యమాస్థూతాః । అనుస్వారో విసర్గశ్చ । ఃకఃపా చాపి పరాశ్రితౌ । దుఃస్పృష్టశ్చేతి విజ్ఞేయః । ఐకారః పుతపవచ. ”

ఇందు ‘స్వరావింశతి రేకశ్చ’ అని మొదట స్వరములను వేఱుగఁ జెప్పి తుదిననఁగా హల్లులను సయితము చెప్పిన సిమ్మట ‘ఐకారః పుత పవచ’ అని చెప్పటచేత ఐకార పుతమును గణించుట స్వరసము కాదనియు, సద్దానిని గణించిన పక్షాంతరమందె యఱువదినాల్గునని పయి శ్లోకములోఁ జెప్పఁబడెననియు, విశదమగు చున్నది. ఐకారమునకుఁ బాణిని దీర్ఘమునే యంగీకరింపలేదు గాన దానిపుతమును స్వరసముగా గ్రహింపకుండుటయు సర్వమే యనఁదగును. కావుననే వాచస్పత్య కోశకర్త ఐవర్ణమునకుఁ బుతము కలదనుట సరికాదని యీక్రిందిరీతిని వ్రాసెను.

“ ఐకారః - స్వరవర్ణ భేదః - సచదంతమూలీయః అస్యపుత త్వోక్తిశ్చింత్యా. ” (వాచస్పత్యము ౧౪౬౦ పుట.)

దుఃస్పృష్ట (ఈషత్ స్పృష్ట) డకారము దుఃస్పృష్ట (ఈషత్ స్పృష్ట) థకారము ననెడి రెండువర్ణములు శుక్ల యజుఃప్రాతిశాఖ్యమునందును, ఋగ్వేదప్రాతిశాఖ్యమునందును జెప్పఁబడినను వానిలోని దుఃస్పృష్ట థకారమునకుఁ దచ్చాఖ్యలోఁ బ్రయోగాభావమునఁ గావలయుఁ దైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్యమున ముందు దాహరింపఁ బోవురీతిని నది పరిగణింపఁబడలేదు. ఒక్కదుఃస్పృష్ట డకారము మాత్రమే పరిగణింపఁబడెను. అట్లే పాణినీయ శిక్షయందును నొక్క దుఃస్పృష్టము మాత్రమే పేర్కొనఁబడెను. కాఁగాఁ బయిశుక్లయజుఃప్రాతిశాఖ్యమున నుద్దేశింపఁబడిన వర్ణము లఱువదేడిటిలోను ఐకారదీర్ఘమును దుఃస్పృష్ట థకారమును నాసిక్యమనఁ బడెడి ‘హు’ కారమును నను మూఁడువర్ణము లిందుఁ బేర్కొనఁబడలేదనియు సక్కారణమున నిం దఱువదినాల్గు వర్ణముల సంఖ్య యేర్పడెననియు గ్రహింపవలెను.

(౧.౨౬) — పాణినీయ శిక్షౌవచనములోని యీ దుఃస్పృష్టశబ్దము చేతఁ బయిదీతి నీషత్ స్పృష్ట డకారమును గ్రహింపరాదనియు, ‘హోత్ ఇ కారః’ మున్నగుచోటులందు ‘ఇ తిసవణ్ణేవా’ అను వార్తకముచే విధింపఁ బడిన మాత్రిక లకారద్వయగర్భ ఇకారమును గ్రహింపవలెననియు వాచ స్పత్యకోశములోని యీక్రింది ప్రసంగమువలన విశదమగుచున్నది.

“దుఃస్పృష్ట శ్చేతి విజ్ఞేయః ఇకారః ప్లుతఏవచేతిశిక్షోక్తేః ... ఇకార స్యలకార ద్వయయుక్తత్వేన ఈషత్ స్పృష్టతయా దుఃస్పృష్టత్వేన...” (వాచస్పత్యము ౧.౫౯౭ పుట. స్వర వర్ణవిభాగాది సందర్భము.)

ఈ విషయము ఇకార దీర్ఘవర్ణ విమర్శసందర్భమున (౧.౩౭౨వి.) విపుల ముగా విమర్శింపఁబడును గాన నిట ముఖ్యములగు యుక్తులుమాత్రమే చూపఁబడుచున్నవి.

లకారద్వయగర్భిత ఇకారమును దుఃస్పృష్టముగా ననఁగా నీషత్ స్పృష్టముగాఁ బలుకుట యనుభవవిరుద్ధము. మఱియు వైదిక సంస్కృతమునఁ బ్రసిద్ధమైయున్న “అగ్నిమితే దేవహేటనమ్” ఏకనీటమ్, ఇతా” మున్నగు చోటులలోని యీషత్ స్పృష్టమగు డకారప్రకృతిక అకారమును వర్ణసమా మ్నాయమునఁ బరిగణింపలేదనుటయు, వైదికభాషలో నెచ్చటను బ్రయో గములేని లకారద్వయ గర్భమాత్రిక ఇకారము పరిగణింపఁబడెననుటయు సరికాదుగదా. మఱియుఁ బ్రాతిశాఖ్యములలో నెల్ల డకారప్రకృతిక అకారమే సంస్కృతవర్ణ సమామ్నాయములో దుఃస్పృష్టముగఁ బరిగణింపఁబడు చుండుటచేతఁ దద్విరుద్ధమగు నీ సమన్వయము సంప్రదాయ సిద్ధమును గానేరదుగదా.

(౧.౨౭) — తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునం దేఁబదితోమ్మిది వర్ణములు సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయమని చెప్పఁబడెను. వైని వ్రాసిన పాణినీయ శిక్షలోఁ జెప్పఁబడిన యఱువదినాల్గువర్ణములలోను ‘ఋ, ఇ, ఏ, ఐ, ఓ, ఔ’ అను వానిప్లుతము లాఱును నుపేక్షింపఁబడిన వని “షోడశాదితః స్వరాః” (తైత్తి. ౧౧-౫సూ.) అను సూత్రమువలన వ్యక్తమగుచున్నది. ఈ విధమున నేఁబదియెనిమిదియే కావలసియున్నను నీశాఖలో యమములై దని యంగీకరిం పఁబడుటచేత నేఁబదితోమ్మిదివర్ణము లేర్పడుచున్నవి. ఈ విషయమే వైదికాభ రణవ్యాఖ్యలో నీ క్రిందిరీతిని విశదీకరింపఁబడెను.

“అథవర్ణ సమామ్నాయః” (తైత్తి. ౧ అ. ౧ సూ.)

వైదికా...

...

...

“ శ్లో॥ హ్రస్వదీర్ఘ ప్లుతావణే । వణోవణా ఋఋఋఋచ ।
 ఏ ఐ ఓ ఔ ఇతిజ్ఞేయాః । షోడశేహాదితః స్వరాః ॥
 కఖౌ గఘౌ జచఛజౌ । ఝఞ్ఞౌటఠడఢాణతౌ ।
 థదౌధనౌపఫబభ । మాఃస్పర్శాః పంచవింశతిః ॥
 యరౌలవౌ చతస్రౌంత । స్థాశ్చ ఃకశషస ఃపహః
 షడూష్టాణోవిసర్గాను । స్వారౌతో నాస్యపంచకమ్ ॥
 ఇత్యేకోనాః షష్టివర్ణా । అస్తత్ స్వాధ్యాయవర్తినః ॥”

(౨౨౫)---పాణినీయ మతానుసారముగనే ౪వర్ణదీర్ఘము నంగీకరింపని వైవ్యాఖ్యయందలి వైకారికలలో దుఃస్పృష్టమని సందిగ్ధముగఁ జెప్పక ‘తో’ (ఠ) అని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడుటచేత నిచట డకారప్రకృతిక మగు ట వర్ణమే పరిగణింపఁబడె ననుటలో విప్రతిపత్తియే లేదు. ఇంత యేల! ఆ వ్యాఖ్యాతయే “ పృక్తస్వరాత్పరోతోడమ్ (౧౩ అ. ౧౬ సూ) ఇతి టకారః” అని వివరించుచున్నాఁడు. పృక్తస్వరాదిత్యాది సూత్రమున నీ క్రింది రీతిని వ్యాఖ్యచేసియున్నాఁడు.

“ పృక్తస్వరాత్పరోతోడమ్” (తై త్తి. ౧౩ అ. ౧౬ సూ.)

త్రిభాష్యరత్న వ్యాఖ్యః—“పృక్తస్వరాత్=ఋకారాత్పరో, టకారః దుఃస్పృష్టసంజ్ఞో డకారమాపద్యతే పౌష్కరసాదేర్కతే యథా ‘మృడా తీదృశే. పృక్తస్వరాదితికిమ్ - నటంప్లవమ్. ఇతిశాఖాంతరే...”

వైదికాభరణవ్యాఖ్య—“ పృక్తస్వరోనామ ఋకారః. ౪కారశ్చః రేఫలకారసంపృక్తత్వాత్. తస్మాత్పరో టకారః డకారమాప్నోతి, పౌష్కరసాదేర్కతాత్ ...”

ఋ ౪ వర్ణములకుఁ బరమగు టకారము డకారమగునని పయి సూత్రమున కర్థము (స్వరమధ్యగతమయ్యు టకారము నిలువదని భావము.)

(౨౨౬)---వర్ణ సమాన్నాయమునఁ గొందఱు స్వరముల కన్నిటికిని హ్రస్వదీర్ఘ ప్లుతముల నంగీకరించి పరిగణించుటయుఁ గొందఱు పయిని వ్రాసిన రీతిని గొన్నిటి ప్లుతములను మాత్రమే పరిగణించుటయు నింకను గొందఱు ప్లుతములనే పరిగణింపకుండుటయుఁ గలదు. “

... .. తదుచ్యతే వాసిష్ఠ సంహితాయామ్” “ ౪ వర్ణదీర్ఘం పరిహాప్య స్వరాః షడ్వింశతిః ప్రోక్తాః” ఇత్యాదినా అష్టవర్ణానుక్త్వా అష్ట పంచాశత్పక్షార్థం పునరపి ఋ వర్ణప్లుతం ౪ వర్ణ ప్లుతం సంధ్యక్షర హ్రస్వ ప్లుతాం శ్చేతి దశస్వరాన్ పరిహాప్య షోడశ స్వరపక్ష ఉక్తః” (తై త్తి. వైదికాభరణ వ్యాఖ్య. ౧ అధ్యాయ. ౧. సూత్రపు వ్యాఖ్య.)

“ తస్మిన్మహా ల జిహ్వమూలీ యోపధ్మానీయ నాసిక్యా న సంతి మా ధ్యం దినానామ్. (శుక్లయ. ౮ అ. ౨- సూ.)

“ ఇకారో దీర్ఘః పుతాశ్చోక్త వర్జమ్ ” (శుక్లయ. ౮ అ. ౩౦ సూ.)

(౨౩౦).—‘సంస్కృత వర్ణ సమామ్నాయ కథన విషయమునఁ బయి రీతిని వివిధములగు మతములు గలవు. అందు “ఆద్యాయాః పంచాశద్వర్ణాః” అను ప్రకృతకారికలో నన్నయభట్టుద్దేశించిన యేఁబదివర్ణములును నెవ్వరి యని పరిశీలింపవలసి యున్నది,

“ అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ౠ ఌ డ ట ఠ డా ” అను స్వరములు పదుమూఁడును ననుస్వార విస్వరములు రెండును స్పర్శము లిరువదియైదును నంతస్తోష్కము తెనిమిదియును తాకిక సంస్కృతమునం దెల్ల యెడలను సుప్రసిద్ధముగ నగపడుచుండుటం జేసి యా నలువదెనిమిదిటిని నుద్దేశించె ననుటలో విప్రతి పత్తి యుండనేరదు. కాఁగాఁ దక్కిన రెండును నేవియో యని యాలోచింపవలసియున్నది.

పయిని విశదీకరించిన యమములు నాల్గని కొందఱును నైదని కొందఱును నిట్లు చెప్పియుండుటం జేసియు నయ్యవి వైదిక సంస్కృత మాత్రప్రసిద్ధలగుటం జేసియు వానిని విడిచెననుటలో సందేహములేదు. అట్లె తెత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యములో సంగీకరింపఁబడినట్లు ‘అ, ఇ, ఉ’ అనువాని పుతములు మూఁడిటిని మాత్రము గ్రహించినను బంచాశత్సంఖ్య కుదురుపడదు. కాన నన్నయభట్టు పుతములనె యుపేక్షించె ననుటకును సందియము లేదు.

(౨౩౧).—పుతము “ వాక్యస్యటేః పుత ఉదాత్తః ” “ దూరాద్ధూతేచ ” ఇత్యాది సూత్రములచే నుదాత్త స్వర సిద్ధ్యాదికమునకయి విధింపఁబడినదే గాని దానికి వాడుక లేదనియు నయ్యది శాస్త్రవిధాన సిద్ధమనియు నీ క్రిందిరీతి నహోబలపతి చెప్పియున్నాఁడు.

“ హ్రస్వస్యేవ దీర్ఘస్యాపి సిద్ధత్వేన (లోకవ్యవహార సిద్ధత్వేన—సిద్ధిర్లోకాద్భ్రాతృశ్యా) ద్వయోః సార్థక్యేన పరిగణనా. పుతస్యతు విధివిషయత్వా న్న పరిగణనేతి హి సంప్రదాయః ” (అహో. ౧౩౬ పుట.)

దూరాహ్వన గాన రోదనాదు లందలి పుతస్వరమునందుఁ ద్రిమాత్ర కాలము కన్న నధికమగు కాల దైర్ఘ్యము వెలయుచుండుట యనుభవ సిద్ధమై యున్నను ననవస్థా ప్రసంగముచేఁ గావలయును బ్రాచీనులు త్రిమాత్ర కాల పరిమితిని మాత్ర మంగీకరించియున్నారు. తాకిక సంస్కృత సంబోధనములందు ‘ రామ, శంభో, హరే ’ అని యిట్లు హ్రస్వదీర్ఘ స్వర

ములు మాత్రమే ప్రయుక్తము లగుచుండుటచేతఁ బుత్రస్థితి సంగీకరింపవలసిన యావశ్యకత యగపడదు.

“ ఉ॥ ఏ జనకాత్మజన్ దశరథేశ్వరు కోడల రాముభార్యఁజుం ।

దో జనులార యడ్డుపడరో సురలార ” (భాస్కర రా).

ఇట్టి దూర్వాహనాదులందలి స్వరములు లఘువులుగా ననఁగా ప్రాస్వములుగా సైతము ప్రయుక్తములై యుండుట విపులముగ నగపడుచున్నది. ఇంకఁ బాక్షిక పుత్ర స్థితికి మూలము మృగ్యమై యున్నది.

మఱియు “ప్రాస్వం లఘు” “ సంయోగే గురు ” “ దీర్ఘంచ ” అనెడి పాణిని సూత్రములలోఁ బుత్రము గురువని వేఱుగఁ జెప్పఁబడమిం జేసి యది లఘువే యనియుఁ బయి పద్యములోని ప్రయోగములవంటి స్థలములలో ‘ జనులార ’ మున్నగుచోటు లందలి తుది ‘ అ ’ కారము లఘువగు పుత్రమే యనఁదగుననియుఁ గొందఱు తలంచుచున్నారు. ద్విమాత్రాక స్వరమే గురు వగునపుడు త్రిమాత్రాకము గురువగు ననుట కైమత్యన్యాయ సిద్ధమే గదా. ఈ విషయమె యీక్రింది యవ్వటకృత ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్య వాఖ్యలో విశదీకరింపఁబడియున్నది.

“ గురూణి దీర్ఘాణి ” (ఋగ్వేద. ౧ పటలము.)

పార్షదవ్యాఖ్యః—“ యాని దీర్ఘాణ్యక్షరాణి తాని గురుసంజ్ఞ కాని వేదితవ్యాని, పుత్రస్యాప్యత్ర గ్రహణం ద్రష్టవ్యమ్, యో హిద్విమాత్రం గురుం కల్ప యతి కల్ప యత్యేవా సౌ త్రిమాత్ర మపీతి ”

ఇంతయేల ! సంస్కృతాంధ్ర కవులెల్లరును జతుర్మాత్రా గణములతో నడచు నార్యా కందాదులలో దూరాహ్వనాది సంబోధవములందలి స్వరములను ప్రాస్వములుగను దీర్ఘములుగను మాత్రమే తలంచుచు ప్రాస్వముల నేకమాత్రాకములుగాను దీర్ఘములను ద్విమాత్రాకములను గాను బ్రయోగించుచు వచ్చిరే గాని యెచ్చటను దూరాహ్వన సంబోధనాదులలోని స్వరమును ద్విమాత్రాకమునుగా లెక్కించి ప్రయోగించి యుండలేదు. వైయాకరణులు పుత్ర మన్నది వైభాషికమే యని చెప్పియున్నను నట్టి పాక్షిక స్థితి నైన నిరూపించు ప్రబల ప్రయోగ మొక్కటైన లౌకిక వాఙ్మయమున లేమింజేసి నన్నయభట్టారకుఁ డబ్బాని నుపేక్షించె ననియె నిశ్చయింపనగును.

(౨౩౨)—అప్పకవ్యాదులు సరిగా నాలోచింపక పుత్ర యతిని జెప్పు సందర్భములో యథా ప్రసిద్ధిగాఁ బుత్రము త్రిమాత్రాకమనుచుఁ జెప్పిరే గాని లౌకిక వాఙ్మయమునఁ ద్రిమాత్రాక పుత్ర స్వరాంగీకారము నకుఁ గల యావశ్యకత యేమో పరిశీలింపరై రి.

క॥ పలుకుల తలఁ గల వ్రాలకుఁ । వలనగుచోఁ బుత్రము నిలిపి వానికి రెండున్ ।
వఱులుగఁ జెప్పిన కావ్యం । బుల నది కాకుస్వరంబు పుత్రనళియు నగున్॥
(అప్పక. ౩ ఆ. ౨౪౦ ప.)

ఆ॥ వె॥ ఏకమాత్ర ప్రాప్త మినుమడించిన దీర్ఘ మయ్యె మూఁడుమాత్ర
[తై నఁ బుత్రము ।
భీతిశోక తర్కగీత దూరాహ్వన । సంశయార్థములను జరగుఁ బుత్రము ॥
(అప్పక. ౩ ఆ. ౨౪౨ ప.)

దూరాహ్వనపుత్రము:—

తే॥ ఆదితే యార్చితాం ఘ్రి పద్మా యనంగ । ద్వారకాపుర మధ్య సద్మా
[యనంగ ।
నసురకులవైరి వీరులారా యనంగ । రసికచిత్తాబ్జవాసులారా యనంగ॥
వై సంబోధనముల తుదిస్వరములు దీర్ఘ మాత్రములె యన్నను
క్షుతిలేదు గదా. (అప్ప - ౩ ఆ. ౨౫౦ ప.)

(౨౩౩)—అధర్వణాచార్యుఁడు సంబోధనమున దీర్ఘమునే స్వర
సముగా విధించి దూరాహ్వనాదులలోఁ బుత్రమును గొందఱు చెప్పుదురని
యీక్రిందిరీతిని జెప్పియున్నాఁడు.

“ సంబోధనే వా దీర్ఘః స్యాత్ । ప్రయోగస్య తథాగతేః ”
భవే దత్రాదితా మేవ దీర్ఘత్వం ప్రకృతే శ్శుచేః ॥ ౧౦॥
సంబోధనే పుత్రం ప్రాసూః । కేచి ద్దూరాది కేభితః ॥ ౧౧॥

(అధర్వణ కారికావళి - అజంతపరిచ్ఛేదము).

ఇట్లు పుత్రస్థితి నన్నయభట్టారకునకె గాక యధర్వణునకును నస్వరసమె
యైయున్నది. నన్నయ భట్టారకుఁడు చింతామణిలో సంబోధన దీర్ఘమును
విధించియే యుండలేదు. అతఁడు విధించినట్లు చేసిన యహోబల
పతివ్యాఖ్య (అహో. ౨౮౬ పుట) మూలాభిప్రేతము కాదని తత్సూ
త్రవ్యాఖ్య నావసరమున విశదపఱుపఁ బడును. పరిశీలింపఁగా సంబోధన
మునఁ బుత్రము దీర్ఘస్వర రూపముగ (ద్విమాత్రాక) సంశయతర్కాది
స్వరములవలెనే నిల్చుచుండును గాన నట్టి దీర్ఘస్వరములను విధింపనక్కఱ
లేదని నన్నయభట్టు తలంచియే దీర్ఘ విధానము చేసియుండ లేదనితోచు
చున్నది. ఆపక్షముననే యట్టిస్వరముల కుభయ యతులు సమూలములగును,

అట్లు దీర్ఘరూప పుతస్వరము యథాన్యవహారముగ వచ్చు ననుతలంపుగల వాఁడగుట చేతనే “ డుజతౌతున పుత స్సౌత్సంబుద్ధా నిత్యుతాం విదుః కేచిత్ ” అని యిట్లుకారాంత సంబోధనములందు “ శంభ, శంభా ” మున్నగు రూపములను వారించుచు “ శంభూ ” అను రూపము నంగీకరించి యుండెను. త్రినూత్రాకపుత విధానము వై “ డుజతౌత్వి ” త్యాది చింతా మణి సూత్రము చేయు చున్నదను వ్యాఖ్య ములాభి ప్రేతముకాదు. అకారాంతాదులకుఁ బుత విధానమునేగాక దీర్ఘ విధానమునైనఁ జేయని చింతామణి కర్త ‘ఉ’ కారాంతములకు మాత్రము పుతవిధానమును జేసియుండునా? ఇంక ‘అత్త్వడు జ్ఞులు’ రావనియు దీర్ఘరూపపుతము తక్కిన వానికి వలెనే ‘ఉకారాంతముకులను’ నచ్చుననియు మాత్రమే యాసూత్రముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నదని గ్రహింపనగును. భారతాది పర్వమున నన్నయ భట్టు ప్రయోగించిన ‘జరత్కారూ’ అను సంబోధనము నందలి స్వరము దీర్ఘరూపమే యనియు నది పుతమనపలసిన దూరాహ్వనాది ప్రసక్తి యచటలేదనియు నెఱుంగునది.

“ వాసుకియుఁడన చారుల వలన నంతయు నెఱింగి నిజసహోదరియైన జరత్కారుం దో డొక్కని జరత్కారు మహాముని సాలికిం బోయి యిట్లనియె.

శా॥ భన్యం బయ్యె భనత్కులం బతికృతార్థం బయ్యె నస్తత్కులం |
బన్యోన్యానుగుణాభిధానములఁ జిత్తానంద మొందెన్ వివే |
కన్యాయాన్విత భూసురోత్తమ జరత్కారూ జగన్మాన్య యి |
కన్యాభిక్షుఁ బరిగ్రహింపుము జరత్కారున్ మదీయానుజన్ ॥

(భార. ఆది. ౨ ఆ. ౧౫౪ ప).

(౨౩౪)—తొకిక దూరాహ్వనములందు ద్రాఘిష్ఠ స్వరోచ్ఛారణము ప్రసిద్ధమై యున్నను గాన్య వాఙ్మయమున సంబోధనము లందట్టి స్వరదైర్ఘ్య మనావశ్యక మనితలంచు వాఁడు కావుననే నన్నయభట్టారకుం డీక్రింది దీర్ఘస్వర ప్రయోగార్హ దూరసంబోధన స్థలములందును ప్రాస్వస్వరములనే ప్రయోగించియున్నాఁడు.

సీ॥ హా మహారాజ మహామహీ రక్షణ దక్షదక్షిణ బాహుదండ దండి |
తారాతి నిషధ రాజాగ్రణి... “ ఆ. ” వె. పొదలలోనడాఁగి పొడసూపకిట్లెల |
యున్నవాఁడవు ”

(భార. అర. ౨ ఆ. ౮౧ ప.)

ఆ. వె. ఇంకనైన నన్ను నేలయాలింపవు! నాకు శరణ మగుము నాథ యనుచు! నటచుచున్నదాని యాక్రందన ధ్వని! వినుచు నొక్క యెఱుక వేగవచ్చి (భార - అర ౨ ఆ - ౮౭ ప.)

(౨౩౫)——ప్రకృత మనుసరింతము——ఇంకఁ బంచాశత్సంఖ్యకుఁ గొఱవడియున్న యారెండువర్ణములు నెవ్వియను విషయము పరిశీలింప వలసియున్నది. అట్టి రెండువర్ణములును నన్నయ జిహ్వమూలీ యోపద్మానీయము లని తలఁచెనో లేక ఖాకార దుఃస్పృష్టడకారములని తలఁచెనో యనురెండు పక్షములు ముఖ్యముగా విమర్శింపఁదగియున్నవి.

“కుప్యోః కః పౌచ ” (౮ - ౩-౩౭) కవర్గే పవర్గేచ పరే విసర్జనీయస్య క్రమాత్ జిహ్వమూలీయోపద్మానీయాస్తః చాద్విసర్గః కఃకరోతి కఃకరోతి. కఃఖనతి. కఃఖనతి. కఃపచతి - కఃపచతి ” (సిద్ధాంత కాముది.) అనుచొప్పున జిహ్వమూలీయోపద్మానీయములు విసర్గాపరావతారములై యగుటచేతను నవి పరస్థిత కఖ ప ఫ లను బట్టి పాక్షికముగఁ గల్గిన విసర్గపరిణామ రూపములై యగుట చేతను వెనుక వ్రాసినరీతిని శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమున మాధ్యందిన శాఖ వారు వీనిని వేటుగ నంగీకరింపనట్లే నన్నయ భట్టారకుఁడును వీనిని బరిగణింపక ఖాకారదుస్పృష్ట డకారములతోడనె పంచాశత్సంఖ్యాపూరణము గావింప నెఱచెననుట యుక్తము. ఇట్లు గ్రహించునపుడే “ప్రకృతేస్తు తే దశోనాఃస్యః ” అనెడి యనంతర సూత్రమును ముందు విమర్శింపఁబోవు రీతిని సుసంగతము కాఁగలదు.

(౨౩౬)——అహోబల పండితుఁడును నిల్లె యభిప్రాయపడియన్నాఁడు- “జిహ్వమూలీ యోపద్మానీయయోస్తు నోభయత్రాపి పరిగణనమ్. తయోర్విసర్గాత్క త్వేన వర్ణాంతరత్వాభావాత్.” (అహో. ౧౩౪ పుట).

అధునాతన పండితులును నిల్లె యభిప్రాయపడియున్నారు. “పదాంత రేఫ సకారములు క కా ర ఖకారములకుఁ బూర్వము విసర్గలోనికి కాక జిహ్వమూలీయములోనికిని, పకార ఫకారములకు పూర్వ ముపద్మానీయములోనికిని, మాఱునని కొందఱును మాఱవచ్చునని కొందఱును, వైయాకరణులు చెప్పియున్నారు. ఈ భేదము వైయాకరణులు కల్పించినది గాని నిజముగా నాలోచింప విసర్గమునకును వీనికిని భేదమున్నట్లగపడదు. గ్రంథములోనివి సాధారణముగా వేటు వేటు గుర్తులతో సూచింపఁబడుటలేదు.” (ప్రమోదూతసంవత్సరాశ్వయుజ భారతి.)

(౨౩౭)——పయిరీతిని జిహ్వమూలీయోపద్మానీయముల ను పేక్షించి ఖాకార దుఃస్పృష్ట డకారములను నన్నయభట్టుద్దేశించె నను పక్షమునకు “ఋష

ర్ణస్య దీర్ఘాభావాత్త”ని యిట్లు లుకారదీర్ఘము సంగీకరింపని పాణిని మతము బాధకమై యున్నది. లుకార దీర్ఘమునకు సంస్కృతమునఁ బ్రయోగములేదని కొండఱు తలంచుచున్నారు. తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునందును లుకార దీర్ఘమంగీకరింపఁ బడలేదు. అట్లయినను ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమునందును, శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమునందును, నయ్యది పెరిగిణింపఁబడినది. శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యమునందలి వైవిషయ మీవఱ కుదాహరింపఁబడియున్నది. (వి. ౨౨౨.) ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యమున నీ క్రిందిగీతినున్నది.

“పంచస్వపితానిసంతి” (ఋగ్వే- ౧పట-౨ సూ.)

పార్షదవ్యాఖ్య:—తానికాని దీర్ఘాణీత్యర్థః పంచస్వపిత్ర స్వేషు (అ ఇ ఉ ఋ లు) ద్వితీయాభవంతి.

ప్రాతిశాఖ్యాదులలోఁ బ్రసిద్ధమైయున్న సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయమునఁ గొన్ని వర్ణములు లోపింపఁగాఁ గొఱచడిన వర్ణములే ప్రాకృతమునందు వర్ణసమామ్నాయ మగుచున్నవని చెప్పటలో హేమచంద్రాచార్యుడు లుకారవిషయమున నీ క్రిందిగీతిని బ్రసంగించి యుండుటంజేసి సంస్కృతవర్ణ సమామ్నాయమునందలి లుకారస్థితి నాతఁ డంగీకరించెనని విశదమగుచున్నది.

“ఋ ఋ లు లు ఐ ఔ జ ఇ శ ష విసర్జనీయ ప్లుతవజ్జో వర్ణసమామ్నాయో లోకాదవంతస్యః” (సిద్ధహేమచంద్రప్రాకృత శబ్దానుశాసనవృత్తిః ౮ అధ్యాయ. ౧ పాద ౧ సూత్ర).

(౨౩౮)—ముగ్ధబోధవ్యాకరణములోఁ (పూపదేవకృతము) లుకారమునకు హ్రస్వదీర్ఘప్లుతములు మూఁడును గలనని చెప్పఁబడుటయేగాక దానికి సవర్ణదీర్ఘము సైతము సూత్రింపఁబడియున్నది.

“లత్రయం తథ దధ నల సప్రొదంత్యాః (సంజ్ఞా. ౬. సూ.).

“సహర్ణః” “ర్ణే (సవర్ణే) పరే పూర్వస్య ర్ణేన సహర్ణః (దీర్ఘః) స్యాత్ ... శక్ల+ల దంతః = శక్లదంతః.”

దుర్గాదాసవ్యాఖ్య:—“శక్లధాతుః, శక్లనామా కశ్చిద్వా, శక్లదంత ఇతి లుకార దీర్ఘస్య ప్రయోగో నాస్తీతి పాణినిక్రమ దీర్వరా...” (సంజ్ఞా-౨౨ సూ.)

(౨౩౯)—శబ్దకల్పద్రుమకోశమున లుకార దీర్ఘము గలదని చర్చింపఁబడుటయే గాక యట్టి లుకారమున కాగమ శాస్త్రమునందుఁగల యుపయోగమును, గోశములలోని లుకార తదర్థములును నుదాహరింపఁబడి యున్నవి.

“ఁ-వ్య. దేవనారీ, నార్యాత్నా, మాతా ఇతి మేదినీ. ఁః, స్త్రీ, దైత్యస్త్రీ, ఇత్యేకాక్షరకోశః, దనుజమాతా, కామధేనుమాతా, ఇతి కశ్చిదే కాక్షరకోశః. ఁః-పుం. సర్వః మహాదేవః-ఇతి కశ్చిదేకాక్షరకోశః. ఁ-దీర్ఘః ఁ కారః. సతు దశమస్వరవర్ణః. అసోఽచ్చారణ స్థానం దంతః. (యథాముగ్ధ బోధే “ఁ త్రయం త థ ద థ న ల సా ప్రాదంత్యాః”)

“ఁకారం పరమేశాని। పూర్ణచంద్ర సమప్రభం। పంచదేవాత్మకం వర్ణం। పంచప్రాణాత్మకంసదా!” ఇతి కామధేనుతంత్రమ్ - (వంగీయ భాషాయామ్) అస్య లేఖన ప్రకారోయథా:—

“తతోడ తుల్య రూపాచ। రేఖా సా వైష్ణవీ స్మృతా। తాను వంద్యాః సురేశానీ। దుర్గావాణీ సరస్వతీ” ఇతి వర్ణోద్ధార తంత్రమ్. తన్నామాని యథా:—

“ఁకారః కమలా హర్షా। హృషీకేశో మధువ్రతః। సూక్ష్మాకాంతి ర్వామగండో। దుద్రః కామోదరీ సురా। ఇతితంత్రశాస్త్రమ్, (మాతృ కాన్యాసే వామగండే న్యస్యతయా తన్నామ్నా పృథిధానమ్. మాతృకాన్యా సమంతోయథా:—

“ఁ నమో దక్షిణగండే. ఁ నమో వామగండే”

“ముగ్ధబోధమతే తంత్రమతేచ ఁకారస్య దీర్ఘత్వమస్తి. అత్రేదం జ్ఞాతవ్యమ్—ఁకారస్య (పాణినిమతే) దీర్ఘత్వాభావేపి “ఁతి ఁవేతి వార్తి కోక్తేః ఁకార ఏవ తత్రవిధేయః—తేనహోత్తకార” ఇత్యాదా ఁకార స్యవ్యవహారః ముగ్ధబోధేపి ఏతదనుసారేణ ఏకమాత్ర ద్విమాత్ర త్రిమాత్రాపేక్షా “ఁ త్రయ” మిత్యుక్తం తేన న విరోధః.”

(౨౪౦)—పాణిని మతమున ఁకార దీర్ఘము లేకున్నను ‘ఁతి ఁవా’ అను వార్తికము చొప్పున ఁకార దీర్ఘము గలదనుచుఁ బయిరీతిని శబ్దకల్ప ద్రుమమున వ్రాయఁబడినది. ఈ వార్తికమునకు పలు విధములగు నభిప్రాయము లగపడుచున్నవి. ఆ విషయ మిట్ల దిక్షాత్రముగఁ జూపఁ బడును.

‘అకస్సవణ్ణే దీర్ఘః’ (౬ -౧-౧౦౧) అను పాణినీయ సూత్రము చొప్పున ‘అ, ఇ, ఉ, ఋ, ఁ’ అనువానికి సవర్ణమగు నచ్చుపరమగునపుడు దీర్ఘ మే కాదేశము సిద్ధించుచుండఁగా ఋఁ వర్ణముల విషయమున వార్తిక కారునిచే విశేషవిధి యీక్రింది రీతిని జేయఁ బడెను.

“ఋతి ఋవా”. “ఁతి ఁవా” సవర్ణమగు ఋవర్ణము పరమగునపుడు హ్రస్వ ఋవర్ణము వికల్పముగ నేకాదేశమగును. పక్షాంతరమున సవర్ణ దీర్ఘముగ ఋకారము వచ్చును. హోత్త+ఋకారః=హోత్తకారః, హోత్త

కారః. అట్లే సవర్ణమగు ఐవర్ణము పరమగునపుడు హ్రస్వ ఐవర్ణము వికల్పముగ నేకాదేశమగును. పఠాంతరమున సవర్ణదీర్ఘము వచ్చును. అనఁగా ఐవర్ణదీర్ఘము పాణినీయ సమ్మతము గాదుగాన “ఋ ఐవర్ణయోర్క్తిథ స్సావర్ణ్యం వాచ్యమ్” అనుచొప్పున ఋ ఐ వర్ణములు సవర్ణములుగాన దీర్ఘమగు ఋకారమే వచ్చును. (హోతృ+ఐకారః = హోత్కారః. హోత్కారః) అని యిట్లు ప్రాచీన వైయాకరణులు వ్యాఖ్యచేసిరి. ఈ విషయమిక్రింది తత్వబోధిన్యాది వాక్యములవలన వ్యక్తమగుచున్నది. “ఏ తేన దీర్ఘే ప్రాప్తే హ్రస్వ ఋకారో హ్రస్వ ఐకారశ్చ విధీయత ఇతి ప్రాచ్యో వ్యాఖ్యాన మాకర విరుద్ధమ్” (౨౨ పుట, తత్వబోధినీసహిత సిద్ధాంతకాముది.) “వర్ణద్వయంద్వి మాత్రమితి - యత్ప్రాచ్యవ్యాఖ్యాతం దీర్ఘే ప్రాప్తే హ్రస్వఋకారో ఐకారశ్చ విధీయత ఇతి తద్భాష్యకై యటాది విరోధాదుపేక్ష్యమ్, (ప్రౌఢమనోరమ. ౧౯ పుట)

(౨౪౧) — పయి వ్యాఖ్యలచే సూచితమగు ప్రాచీన వ్యాఖ్యచొప్పున హ్రస్వ ఋ ఐ వర్ణవిధానము వై వార్తికములచే జేయఁబడలేదనియు నా వార్తికములలోని ఋ ఐ వర్ణములు సామాన్యస్వరములు కావనియు నందలి ఋ వర్ణము ద్విమాత్రికమును రేఫద్వయ గర్భితము ననియు, నట్టి రేఫద్వయ మొక మాత్రయనియు దాని కిర్వంకలనున్న ఋకారము మాత్రిక సర్వభాగమనియు నట్లే రెండవ వార్తికములోని ఐ వర్ణమును ద్విమాత్రికమును లకారద్వయ గర్భితముననియు నట్టి లకారద్వయ మొక మాత్రయనియు దాని కిర్వంకలనున్న ఐకారము మాత్రిక సర్వభాగమనియు గ్రహించుట భాష్యాదిసమ్మతమని భట్టోజీ దీక్షితుల యభిప్రాయము. కాఁగా “హోతృ+ఋకారః” అనుచో ‘హోత్కారః’ అను పాక్షికరూపమును బయిని వ్రాసిన రీతిని రేఫద్వయగర్భితమగు ఋకార రూపమును సిద్ధించుచున్నది. ఇట్లే ‘హోతృ + ఐకారః’ అనుచోటను ‘హోత్కారః’ అను పాక్షికరూపమును బయిని వ్రాసిన రీతిని లకార ద్వయగర్భిత ఐకార రూపమును సిద్ధించుచున్నది.

“ఋ తి ఋ వా ఐ తి ఐ వే త్యుభయత్రాపి విధేయం వర్ణద్వయం ద్విమాత్రమ్; ఆద్యస్యమధ్యే ద్వా రేఫౌ. తయోరేకా మాత్రా. ఆభితోఽభ్యక్తే రపరా. ద్వితీయస్యతు మధ్యే ద్వా లకారౌ, శేషం ప్రాగ్వత్” (సిద్ధాంతకాముది. ౨౧ పుట.)

పాణిని మతమున ద్విమాత్రికదీర్ఘ ఐకార మప్రసిద్ధ మను సిద్ధాంతము ననుసరించుటకయి త్రొక్కఁబడిన యీమార్గమునం దెవ్వరిమతమునను బ్రసిద్ధిలో లేనట్టియుఁ బలుక శక్యముగానట్టియు (చూ. విష ౧౪౬) మాత్రిక

స్వర మధ్యగత వ్యంజన ద్వయస్థితి సంగీకరింపవలసిన యనుపపత్తి దుర్వార మగుచున్నది. వాచస్పత్య కోశమున నట్టి రేఫద్వయము లకారద్వయమును లేఖనమునందును జూపఁబడినవి.

పయి వార్తికద్వయములో మొదటిదానిని 'ఋతి సవణ్ణైర్త్రవా' అని పఠించి దానిచే రేఫద్వయయుత ఋవర్ణము విధింపఁబడినదని గ్రహింపవలయుననియు (హోత్ + ఋకారః = హోత్ త్రకారః హోత్త్రకారః), నట్లే రెండవదానిని 'ఋతి సవణ్ణైర్త్రవా' అని పఠించి దానిచే లకార ద్వయయుత ఇకారము విధింపఁబడుచున్నదని గ్రహింపవలయుననియు నీ పక్షమున నట్టి హల్లుల ద్విక మొకమాత్రయు వాని కిర్వంకలను గల స్వరభాగ మొకమాత్రయు కలిసి యా విధేయవర్ణము ద్విమాత్రిక మగుచున్నదనియు నిట్లు వాచస్పత్యకర్తయు సమన్వయించి యున్నాఁడు.

“ల్లకారః—(అ క్కా రః)తంత్రమతే ముగ్ధబోధమతేచ స్వర వర్ణభేదః పాణినిమతే తస్య దీర్ఘత్వంనాస్తి అత్రేదంబోధ్యమ్—ఇవర్ణస్య (పాణినిమతే) దీర్ఘత్వా భావేపి ఇతిల్లవేతి వార్తికోక్తేః లకార ద్వయయుత ఇవర్ణ ఏవ తత్ర విధేయః. తత్ర లకార ద్వయ రూప వ్యంజన ద్వయస్య ఏకామాత్రా. అచశ్చాపరా. ఇతి ద్విమాత్రత్వమ్. తేన హోత్ ల్లకార ఇత్యాదౌ దీర్ఘత్వ వ్యవహారః ఏవం సర్వసామంజస్యే ఇవర్ణస్య న దీర్ఘకల్పనమితి సూక్ష్మమీక్షణీయమ్,” (వాచస్పత్యము. ౧౪౫౮ పుట.)

ఈ దీక్షిత వాచస్పత్య సమన్వయపద్ధతి సంప్రదాయ విరుద్ధముగ నున్నది. అక్షరముల మాత్రా పరిగణనమున హల్లులపరిమాణములను లెక్కించుట కేవలము నప్రామాణిక విషయమై యున్నది. అట్లేపరిగణించినచో ‘క్త’ అనునది ద్విమాత్రికమనియు (౧౪౫-వి) ‘క’ అనునది యధ్యర్థమాత్రాకమనియును నప్రామాణముగాఁ జెప్పవలసి వచ్చునుగదా. ఈ విషయ మింకను విపులముగా మున్ముందు నిరాకరింపఁబడును. (౨౪౪ వి.)

పయిరీతినే యీ విషయమున నహోబలవతియుఁ గొన్ని యపమార్గములను ద్రొక్కి సమన్వయించి యున్నాఁడు. “ఇ వర్ణస్య ద్వైవిధ్య మిత్యత్ర తస్య దీర్ఘాభావాత్ పుతేన ద్వైవిధ్యమితి కేచిదూచుః. తస్య సాక్షాద్దీర్ఘాభావేపి ఋ వర్ణ సవర్ణ త్వేన తద్దీర్ఘమాదాయ దీర్ఘవత్త్వమితి కేచిదవదన్. అత్రేయం చింతా :—ప్రాస్వస్యేవ దీర్ఘస్యాపి సిద్ధత్వేన ద్వయోః పార్థక్యేన గణనా, పుతస్య తు విధివిషయత్వా న్న పరిగణనేతి హి సంప్రదాయః. ఏవం స్థితే ఇ వర్ణ పుతస్యైవ విశిష్య గ్రహణ మిత్యప్రామాణి

కమేవ, నవా తేన ప్రయోజనమితి. ఋ వర్ణ దీర్ఘేనై వ దీర్ఘవత్త్వం ప్రామాణికమ్, అణు దిత్సవర్ణస్య చాప్రత్యయ ఇతి గ్రహణక శాస్త్రానుగతా దృకారస్త్రింశత సంజ్ఞా ఇ కారశ్చ తథా విధ ఇతి సిద్ధాంతాత్. అతఏవ హోతృ + ఇ కార ఇత్యత్ర సవర్ణదీర్ఘే హోతృకార ఇతిరూపం సిద్ధమ్. (అహో ౧౩౬ పుట.)

హ్రస్వదీర్ఘ ప్లుత భేదములచేఁ ద్రివిధముగు స్వర ముదాత్తానుదాత్త స్వరితభేదములచేఁ దొమ్మిదివిధము లగుచున్నదనియు సయ్యవి మరల ననునాసి కాననునాసిక భేదములచే నష్టాదశభేదము లగుచున్నవనియు ఇ వర్ణమునకు దీర్ఘము లేకుండుటచే నద్దానికిఁ బండ్రిండు భేదములు మాత్రమే వెలయుచున్నవనియు ఋ ఇ వర్ణములకు మిథస్సావర్ణ్య ముండుటచేత ఋ వర్ణముయొక్క- పదునెనిమిది భేదములతోను ఇ వర్ణ ద్వాదశ భేదములను జేర్పఁగా సయ్యది ముప్పది భేదములు గలదగుచున్నదనియుఁ బాణినీయులు వివరించి యున్నారు.

“ఊకాలో జ్ఞిస్వదీర్ఘ ప్లుతః” (౧ - ౨ - ౨౭) ఉశ్చ ఊశ్చ ఉ ‘ఇ’ శ్చవః. వాం కాల ఇవకాలో యస్యసోచ్ క్రమాత్ హ్రస్వదీర్ఘ ప్లుతసంజ్ఞాస్సాన్యత్. స ప్ర త్యేక ముదాత్తాదిభేదేన త్రిధా స నన విధోపి ప్ర త్యేక మనునాసి కాననునాసికత్వాభ్యాం ద్విధా ... తదితమ్. అ ఇ ఉ ఋ ఏషాం వర్ణానాం ప్ర త్యేక మష్టాదశభేదాః. ఇ వర్ణస్య ద్వాదశ ఋకారస్త్రింశతః సంజ్ఞా. ఏవం ఇ కారోపి (సిద్ధాంత కాముది. సంజ్ఞా, ౪-౬ పుటలు.)

హ్రస్వ మాఱువిధములును దీర్ఘ మాఱువిధములును ప్లుత మాఱువిధములును గలసి పదునెనిమిది భేదము లగుచున్నవి. ఇ వర్ణమునకు దీర్ఘము లేమింజేసి పండ్రిండు విధములే యగుచున్నది. ఇట్టి పాణినీయ మతమునే యనుసరించి వివరించుచు నహోబల పండితుఁడు “ద్విధాక” ఇత్యాది సూత్రముచొప్పున ఇ వర్ణ ద్వైవిధ్యమును వివరించుటలోఁ బ్లుతము శాస్త్ర మాత్ర సిద్ధమగుటచే (అరగ. వి.) నద్దానికిఁ బరిగణనము లేదనియు ‘ద్విధాకః’ అనుచోటి అక్కులలోని ‘అ, ఇ, ఉ, ఋ’ అనువాని ద్వైవిధ్యము పక్షమున హ్రస్వ దీర్ఘములను బరిగణించి ఇ కార ద్వైవిధ్య పక్షమున మాత్రము హ్రస్వ ప్లుతములను బరిగణించుట యసంగతమనియు నక్కారణమున ఇ కారమునకు సహజముగ దీర్ఘము లేకున్నను “హోతృ + ఇ కారః = హోతృకారః” అనుచోట సిద్ధించిన ఋకారరూప దీర్ఘమునే ఇ వర్ణ దీర్ఘముగఁ బరిగణింపనగు ననియుఁ బై రీతిని వ్యాఖ్య చేసియున్నాఁడు.

కాని యీ రీతిని సవర్ణ దీర్ఘ విధిలో సిద్ధించిన ఋకారమును సహజమగు ఋకారమును నభిన్నములే యగుటచేత వానికిఁ బృథగ్గణన మసంగత మగుచు ఘట్టకుటీ ప్రభౌత న్యాయమునఁ బంచాశత్సంఖ్యా పూర్తి కాకుండుట యీతని సమన్వయమున దుర్వార మగుచున్నది.

“రలయో ర్లడయో స్తద్వదిత్యాదికము (౧౯౨. వి.) చొప్పున నభిన్నములగు ర ల లు మున్నగు వానికివలెనే యభిన్నములగు సహజ ఋకారమునకును జై విధమున ఇ వర్ణ జన్య ఋకారమునకును బృథగ్గణన మవిరుద్ధమని వ్యక్తపఱచుచుటకుఁ గావలయు నహోబలపతి యీసందర్భమున నట్టి ర ల లు మున్నగువానికిఁ గల యభిన్నతా వ్యసహారమును బ్రసంగించియున్నాఁడు. కాని యట్టి ర ల లు మున్నగువాని యభిన్నత శ్లేషాదులలో మాత్ర ముపచరింపఁదగిన దగుటచేతను (౧౯౨. వి.) నట్టి ర ల లు మున్నగువాని యుచ్చారణమున స్థానప్రయత్నాది భేదము వెలయుచుండుట చేతను వానిసామ్యము వీని కెంతమాత్రమును పరిపడ నేరదు. అనుప్రదానాదిత్యాదికము (౧౪౧. వి.) చొప్పున నీ ఇ కారజన్య ఋకారమునకు వర్ణవై శేష్యమును సంపాదించుట కవకాశము లేదుగదా.

(౨౪౨) — ఇక వెనుక నుదాహరించిన (౨౪౩. వి.) శబ్దకల్పద్రుమ సమన్వయపక్షము నాల్గవదయియున్నది. ఈపక్షమునఁ బయి వార్తికములలో రెండవదానిని “ఇ తి ఇ వా” అని పరింపవలయుననియు నీ వార్తికమునందలి విధేయము ఇ వర్ణమనియుఁ బాణిని మతమున ఇ వర్ణ దీర్ఘము లేకుండుటచేత ఋ ఇ వర్ణ సావర్ణ్యమునుబట్టి “శ క్ల + ఇ దంతః” అనుచోట “శక్లదంతః” అని సవర్ణదీర్ఘసంధి నిత్యముగా సిద్ధించుచుండఁగా వార్తిక కాండంబు ఇ వర్ణ దీర్ఘము నంగీకరించి ఇ తి ఇ వే తి వార్తికమును బఠించి పాక్షికమగు ఇకార ఘటిత (శక్లదంతః) రూపమును సైతము విధించెననియు విశదమగుచున్నది. ఇట్లే “ఋతి ఋ వా” అని మొదటి వార్తికమును సైతము పరింపవలయుననియు నచట ‘హోత్తాకాగః’ అని సిద్ధించుచుండఁగా ‘హోత్తాకారః’ అను పాక్షికరూపము పయి వార్తికమతమున సిద్ధించుచున్నదనియు శబ్దకల్పద్రుమ సమన్వయపక్షమున నెన్నఁదగును.

(౨౪౩) — వాచస్పత్య కోశకర్త యీవార్తికద్వయమును వెనుక వ్రాసినరీతిని సంప్రదాయ విరుద్ధముగ సమన్వయించుటేగాక వెనుక నుదాహరించిన (౨౨౫ వి.) పాణిని శిక్షావచనములోని దుఃస్పృష్ట శబ్దముచేతఁ దన సమన్వయముచొప్పున సిద్ధించెడి రేఫద్వయగర్భిత ఋ వర్ణమును లకారద్వయగర్భిత ఇ కారమును గ్రహింపఁ బడుచున్నవనియు నీ క్రిందిరీతిని వ్రాసియున్నాఁడు.

“^{జ్ఞ}కారః (అకారః) తంత్రమతే ముగ్ధబోధమతే చ స్వరవర్ణ భేదః. పాణినిమతే తస్యదీర్ఘత్వం నాస్తి అత్రేదంబోధ్యమ్. ఇ వర్ణస్య దీర్ఘత్వాభావేపి ‘ఇ తిల్లవే’తి వార్తికోక్తేః లకారద్వయయుత ఇ వర్ణ ఏవ తత్రవిధేయః. తత్ర లకారద్వయ రూప వ్యంజనద్వయస్య ఏకా మాత్రా, అచశ్చాపరా, ఇతి ద్విమాత్రత్వమ్. తేననాం త్తకార ఇత్యాదా

దీర్ఘత్వ వ్యవహారః అతఏన శిక్షాయాం ‘దుస్సప్తప్తశ్చేతి విజ్ఞేయ, ఇ కారః పుతఏవచేతి ఋకార ఇకారయో ద్విః స్పృష్టత్వోక్తేః, దుఃస్పృష్ట త్వంచ ఈషత్ స్పృష్టత్వమ్. తస్య రకార లకారాదిత్వేఏవ సంభవతి. “అచోఽస్పృష్టా యణస్తీప్త, నేమస్పృష్టా శ్చ లస్తథా” ఇతి శిక్షాయాం యరల వానామీషత్ స్పృష్టత్వోక్తేః, తేన ఋకార ఇకారయో నీషత్ స్పృష్టత్వాద్విః స్పృష్టత్వమ్. ఏనం సర్వసామంజస్యే ఇవర్ణస్య న దీర్ఘ కల్పన మితిసూక్ష్మ మీక్షణీయామ్” (వాచస్పత్య. ౧౮౫౮ పుట.) ఈ విషయమే వాచ స్పత్య కోశమున స్థలాంతరమునందును (స్వరవర్ణ విభాగాది సందర్భము. ౧౮౬౭ పుట.) వ్రాయఁబడియున్నది.

(అరక) — ఈ వాచస్పత్యకోశకర్త సమన్వయము సరియైయుండ లేదని యీనఱకే వ్రాసియున్నాను. (అరక) వాచస్పత్య కోశము శబ్ద కల్పద్రుమమును జూచివ్రాయఁబడిన దగుటచేత నీ సందర్భముగోని శబ్ద కల్పద్రుమ కోశసమన్వయపక్షమున సంగీకరింపఁబడిన ఇ కారదీర్ఘ రూప మును (శక్ష్మాదంతః) నిరాకరించుటకే పయిరీతిని వాచస్పత్య కోశకర్త వ్రాసె ననుటలో సందేహములేదు - వెనుక వ్రాసినరీతిని (అరక. వి.) స్వరాంగ ములగు హల్లులకు మాత్రా పరిగణనము చేయుటలో, బృథగ్గణనము సంప్రదాయ విరుద్ధమగుటచేత నీవాచస్పత్య కోశసమన్వయము కేసలము నిరాకరణీయమై యున్నది. ఈ వాచస్పత్య సమన్వయపక్షమున ‘క్త’ మున్నగు దానిని ద్విమాత్రీకములనుగా లెక్కింపవలసిన యసంగతి దుర్వారము గదా.

మఱియుఁ బాణినిముని తనశిక్షా పంచనముగోని దుఃస్పృష్ట శబ్ద ముచే లకారద్వయ గర్భిత ఇ కారమును గ్రహించి యద్దానిని ఇ కార దీర్ఘ రూపముగ సమ్మతించియే యున్నయెడల ఇ తిల్ల వేతి వార్తిక పూరణము సిద్ధసాధనమే యగుచు ననావశ్యకమే యగును గదా. ఇంతియ గాక తుల్య న్యాయమున ^{జ్ఞ}కారముతో పాటు ర్మకారమును సైతము

(ఋతిర్మ వేతి వార్తికసిద్ధము) దుఃస్వప్నః ఋకారదీర్ఘ రూపాంతరముగా నంగీకరింపవలసియుండుటచేత నటువదియైదు వర్ణములు సంస్కృతవర్ణ సమామ్నాయమున కేర్పడవలసి వచ్చునుగాన "త్రిషష్టి శ్చతు ష్షష్టిర్వా! వర్ణాః శంభుమతేమతాః" అనెడి యా శిక్షావచనములోని యారంభ వాక్య మసంగతము కావలసి వచ్చునుగదా. మఱియునట్టి గర్భితములగు హల్లుల ద్వికమునకు ముందటి స్వరమునకు సంయుక్త పూర్వస్థితిచే ననిష్టమగు గురు త్వము దుర్వారమగును గదా. ఇంతియ కాక యిందలి దుఃస్వప్నతచేతఁ గల్గిన వర్ణవిశేషముల నంతస్థములలోఁ బరిగణించి యుండుటచేత వానికే యిచటఁ బునఃపరిగణనము కేవలము నసంగతమగుచున్నది. మఱియు ద్విమా త్రాక దీర్ఘ ఋకారము సర్వసమ్మతమయి యుండఁగా "పాలకై తాలు మోసిన"రీతిని "ఁ తిల్ల వే" తి వార్తిక తుల్యన్యాయమున 'ఋతిర్మవే' తివార్తిక పాఠమునంగీకరించుటయు నచటసైతము రేఫద్వయగర్భిత ఋకార రూపమునంగీకరించుటయు సంస్కృత భాషలో నప్రసిద్ధమగు రేఫద్వయ సంయోగావస్థితి నంగీకరించుటయుఁ (ధ్రలోపే పూర్వస్య దీర్ఘోణః) కేవలము నసంగతములై యున్నవి. ఇంతియగాక యేతాదృశ ఁ కారదీర్ఘ రూపతుల్య న్యాయమున ఁ వర్ణపుత విషయమునందు సైతము లకారచతుష్టయగర్భిత ఁ కారము నంగీకరించుట న్యాయ్య మగుటచేతను నట్టిపుత ఁ కారము సైతము దుఃస్వప్నమే యగుటంజేసి 'ఁ కారఃపుత ఏవచ' అనెడి పాణిని శిక్షావచనములోని ఁ కారపు తపరిగణన మప్రసక్తమగుచున్నది. మఱియునిట్టి విపరీతకల్పనము చేసి పాణినిశిక్షలోని దుఃస్వప్న శబ్దమునకు వేటువిధముగ గతికల్పించి వైదిక భాషలోఁ బ్రసిద్ధమై యున్నట్టియు వెనుక నుదాహరించిన రీతిని ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యము నందును శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యము నందును దైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యమునందును బరిగణింపఁబడియున్నట్టియు అకారమునకుఁ (ఠ) బాణినిశిక్షలోఁ బరిగణనము లేదనుట యెంత మాత్రము యుక్తము కానేరదు గదా.

(౨౪౫)—ప్రసంగ వశమున నింతగా వ్రాయవలసి వచ్చెను గాని తుదికిఁ బాణినిశిక్షలో నెట్లున్నను వెనుక నుదాహరించిన రీతిని (వి. ౨౩౯) ప్రాతిశాఖ్యములు తంత్రగ్రంథములు కోశములు మున్నగువానియందును ఛందశ్శాస్త్రమునందును (కారము గగనబీజము) ప్రసిద్ధమయి యున్న కారమును నన్నయభట్టు పరిగణించి యుండెననుటలో ననుప పత్తి యేమియు లేదుగదా. అట్టియెడలనిఁకఁ బంచాశద్వర్ణ సంపత్తి కొక్క వర్ణము మాత్రమే కొఱవడియుండునుగాన నయ్యది ప్రాతిశాఖ్యములలోను వైదిక సంస్కృత

భాషలోను గణాటాది దేశములలోని తాకిక సంస్కృత శబ్దములలోను వెనుక నుదాహరించిన రీతిని బ్రసిద్ధమై యున్న (వి . ౨౧౮, ౧౮౮) డకార ప్రకృతి కమగు అకారమే నన్నయాభిప్రేతమై యుండునని చెప్పట మిక్కిలి యుక్తము గదా.

(౨౪౬) — అట్లే బదవ వర్ణము అకారమని గ్రహింపక యాంధ్ర వైయాకరణులు వివిధములుగ నీక్రింది రీతిని వ్యాఖ్యలు చేయుచువచ్చిరి. అనంతమాత్యుఁడు వెల్లంకి తాతంభట్టు మున్నగువారు ల శ లభిన్నములె యనుచు నాగమ శాస్త్రము ననుసరించి క్షకారమును జేర్చి పంచాశ త్సంఖ్యను బూరింప సాగిరి. అప్పక వ్యహోబలపండితాదు లలఘు అకారమును జేర్చి పంచా శత్సంఖ్యను బూరింపసాగిరి.

కం॥ కచట తపవర్ణ వర్ణము ।

తెచటన్ స్పర్శలగునిరువ దేనై మఱియం ।

దుచితగతిన్ జగణనమ ।

ప్రచయం బనునాసికాఖ్యఁ బ్రస్తుతి నొందున్ ॥

౧౨౩.

కం॥ యరలవ లంతస్థలు నాఁ ।

బరగును శవసహలు తేటపడు నూష్టలనన్ ।

సారిది క్షకారముగూడఁగఁ

సరి నేఁబది యయ్యె వర్ణ సంఖ్య ధరిత్రిన్ ॥

౧౨౪.

కం॥ శలలకు భేదములేదను

పలుకున శాదౌలఁగి యైదుపదులగు వర్ణం

బులు సంస్కృత భాషకు మఱిఁ

దెలుఁగున అశలనఁగ రెండధిక ముండు హరీ॥

౧౨౫.

(అనంతుని ఛందోదర్పణము)

ఆ. వె. వ్యంజనములు హల్లులనఁ గకారాదిగా ।

క్షాంతమైన వర్ణసంచయంబు ।

... .. (తాతంభట్టు కవించింతామణి, ప్రాచ్యలిఖిత

పుస్తకభాం. ౧౧ - ౧౪ - ౬ నెంబరు తాళపత్రమాతృక.)

(౨౪౭) — ఆగమ శాస్త్రమున బీజాక్షరములను జెప్పటలో క్షకార మును గలిపి యేఁబదివర్ణములు చెప్పఁబడుటచేత నద్దాని ననుసరించి యనం తామాత్యాదులు పైరీతిని క్షకారమును బరిగణించిరనియు నయ్యది కకారషకార సంయోగ రూపమగుటచేత వర్ణసమామ్నాయమునఁ బ్రత్యేక వర్ణముగ గణించుట సరికాదనియు గోళగరళ వ్యాళాది శబ్దములలోని యలఘు

లకారమును బరిగణించుటయే యుచితమనియు నయ్యది లకారమునకన్న భిన్న మనుట యనుభవ సిద్ధమును బహు సమ్మతమును నయి యున్నదనియు నప్పకవ్యాదు లీ క్రింది రీతిని జర్పించి యున్నారు.

“చమత్కారచంద్రికాయామ్:—శ్లో. అకారాదిక్ష కారాంతవర్ణాః స్యుర్భృతృకాహ్వయాః॥” (అప్పక. ౨ ఆ. ౪౮౦ ప.)

“మహావిద్యలోని శ్లోకములు—శ్లో. మూలాధారం గుదస్థానం | స్వాధిష్ఠానం తుమేహనమ్ | నాభిస్తుమణి పూరాఖ్యం | హృదయాబ్జ మనాహతమ్ | తాలుమూలం విశుద్ధాఖ్య | మాజ్ఞాఖ్యం నిటలాంబుజమ్ | సహస్రారం బ్రహ్మరంధ్ర మిత్యాగమ విదో విదుః॥

శ్లో. ఆధారస్తు చతుర్దశోఽరుణసుచి ర్వాసాంత వర్ణాశ్రయః | స్వాధిష్ఠానమనేక వైద్యుతనిభం బాలాంతషట్పత్రకమ్ | రత్నాభం మణి పూరకం దశదళం డాద్యంఫకారాంతకమ్ | పత్రైర్ద్వాదశభి స్త్వనాహతపురీ హైమికథాంతాన్వితా | ద్వ్యష్టారం స్వరషోడశైశ్చ సహితం జ్యోతిర్విశుద్ధాంబుజమ్ | హంత్యేత్యక్షర పద్మపత్రయుగళం రత్నోపమాజ్ఞాపురీ | తస్మాద్మార్ధ్వ మధోముఖం వికసితం పద్మంసహస్రచ్ఛదమ్ | నిత్యానందమ యీ సదాశివపురీ, శక్త్యై నమ శ్శాశ్వతమ్॥ (అప్పక. ౨ ఆ. ౬౮ ప.)

ఇందు శక్తిదేవత యొక్క యవయవములను మూలాధారాది పద్మ సంజ్ఞికములనుగాఁ జెప్పి యా యా పద్మముల దళముల సంఖ్యలను జెప్పుచు నందొక్కొక్క దళమున నొక్కొక్క యక్షరమును నిల్పవలెనని చెప్పఁ బడెను. అందలి సంస్కృత వర్ణముల సంఖ్య క్షకారమును గలిపి యేఁబదిగఁ జూపఁ బడెను. అహోబలపతి యిట్టి యాగమశాస్త్ర ప్రామాణ్యమున క్షకారమును బ్రత్యేక వర్ణముగ నెన్నరాదని యీక్రింది రీతిని వ్రాసి యున్నాఁడు.

“ఆదితౌంతాః స్మృతా వర్ణా ఇత్యాగమవ్యవహార మాశ్రేణ న క్షకారస్య వర్ణాంతర త్వేన గణనా | అన్యథా సంయుక్తత్వా విశేషాత్ స్తా దీనామపి వర్ణాంత త్వేన గణనాస్యాత్ | క్షస్య వర్ణాంతరత్వా భావే ధాతుపారాయణికై ర్భిక్షాది ధాతునాం హంత మధ్యే పాఠ ఏవ మానమ్ నచైవం శకారస్యా వ్యవర్ణాంతరత్వమ్. తస్యమాహేశ్వర సూత్రా నుక్త త్వేపి ‘లళయోర్ల డయోశ్చైకత్వమితిశాబ్దిక శిఖితంవసైరుక్తత్వాత్ లోళఇతి వాల్మీకిభిరుక్తత్వాత్. లళయోరుచ్చారస్య లోకవేదయోర్భిన్న త్వేన ప్రతీయమానత్వాచ్చ న శస్యావర్ణాంతరత్వం వక్తుం శక్యతే. (అహో. ౧౩౩ పట).

అహోబల పండితుఁడు సరిగా నాలోచింప లేదు గాని గళ, క్షళ, డ్యేళ, దళ మున్నగు ధాతువులు మాత్రము లాంత ధాతువులలోఁ బరిగణింపఁబడ లేదా? కాశనీశాది శబ్దము లమరకోశా (నానార్థవర్గ) దులలో లాంత శబ్దములలోఁ బరిగణింపఁ బడలేదా? కొన్ని శబ్దములందు లకారమున కలఘూచ్ఛారణము వాడుకలో నవీనముగఁ బ్రసిద్ధికెక్కి యుండుట చేతఁ గొందఱాధునికులు 'లశయోరభేదః' అని శకారస్థితిని బేర్కొన్నంత మాత్రమున నది వర్ణాంతర మనిపించు కొనఁగల్గునా? అప్పకవియు నిట్లే శకారము వర్ణాంతర మనుచు నీక్రింది రీతిని జర్పించి యుండెను.

గీ. కాకు షా జడ్డయై క్షకారమగుట ।

దలఁపకేఁబది లిపులలో దానిఁ గలిపి ।

తొలుత భిన్నాక్షరం బైన దొడ్డ శాను ।

విడిచివెట్టె ననంతఁడు వెఱ్ఱిగాఁడె॥ (అప్పక. ౨ ఆ. ౬౯ ప.)

సీ. ఏకనీళము దేవహేళనంబు నటంచు ।

యాజుషామ్నా యంబునందుఁలేదొ ।

కాశనీళవ్యాశగోళ హింతాళంబు ।

లనుచు సంస్కృత భాషయందులేదొ ।

గయ్యాళి త్రుళ్ళు నగళ్ళు వజ్రపుఁదళ్ళుఁ ।

దాళికినంచు నాంధ్రమున లేదొ ।

షాళంబెఱుంగని కూళ విఠాళి పి ।

సాళించుననియు దేశ్యమున లేదొ॥

తే.గీ॥ యాగమజ్ఞులు దొడ్డ బీజాక్షరంబు ।

లందు లేకున్కి సన్నంబు నదియుఁగూడ ।

నొకటిగాఁజేసి బీజోపయోగిగాన ।

తాను జేకొని రది శబ్దసరణి గాదు॥ (అప్పక. ౨ ఆ. ౬౭ ప.)

(౨౪౮)——పయిని వ్రాసిన యహోబల పత్యప్పకవుల యుక్తుల వలన నలఘు లకారమే వేఱుగలేదను ననంతామాత్యాదుల మతము పరాస్త మగు చున్నదిగాని యా యలఘు లకారమును బృథగ్వర్ణముగాఁ బరిగణించుట సరి కాదని యీవఱకు విపులముగా విమర్శించి చూపియే యున్నాను. అట్లే యేక నీటి దేవహేటనాది శబ్దములలోని లకారమును గోళగరళాది శబ్దములలోని యలఘు లకారమును, గయ్యాళిత్యాది దేశ్యశబ్దములలోని మూర్ధన్య శకార మును నేకముచేసి ప్రసంగించుట కేవలము నసంగతమనియు నీవఱకు సప్ర మాణముగ విశదపఱచియే యున్నాను. (వి. ౧౯౧)

ఋలివర్ణా హ్రస్వదీర్ఘాః । వైజ్వసర్గా వినా స్వరాః ।

దుఃస్పృష్టః శషావర్ణాః । వినా స్యుః ప్రాకృతే హలః॥

(—౨౪౯)—చింతామణికర్త “ప్రాకృతే స్తు తే దశోనాస్సుయః” అని చెప్పటచేత సయిత మాతఁడు సంస్కృత పంచాశద్వర్ణములలో అకారము నుద్దేశించెనని విశదమగు చున్నది. తద్విషయమిటు విశదీకరింపఁబడు చున్నది.

ఋలివర్ణావిత్యాది కారికావ్యాఖ్యః—“ప్రాకృతే స్తు తే దశోనాః స్యుః” అను దానిచే నన్నయ భట్టారకుఁడుద్దేశించిన పది వర్ణము లెవ్వయో యనువిషయము నధర్వణుఁడు వివరించియుండమిం జేసియు హేమచంద్రాదులు చెప్పిన ప్రాకృత వర్ణసమామ్నాయసంగ్రహవచనములు సుసంగతము లయి యుండమింజేసియు నారచించిన ఋలివర్ణా విత్యాదికారిక మూలముగఁ జేయఁబడినది.

హ్రస్వదీర్ఘా = హ్రస్వదీర్ఘములగు, ఋలివర్ణా = ఋలి వర్ణములను, (ఋ ఋ ఋ ఋ) ఐజ్వసర్గా = ఐచ్ఛత్యాహార వర్ణములను, (ఐఔ) విసర్గమును, వినా = వినాగా, మిగిలిన సంస్కృత స్వరములె, ప్రాకృతే = మహారాష్ట్రీయనఁ బడెడి ప్రాకృత భాషాభేదములో, స్వరాః = అచ్చులు, స్యుః = అగును. దుఃస్పృష్టః = దుఃస్పృష్ట అకారమును, శషావర్ణా = శషలను, వినా = వినాగా, మిగిలిన సంస్కృత హల్లులె, ప్రాకృతే = మహారాష్ట్రీభాషలో, హలః = హల్లులు, స్యుః = అగును.

(—౨౫౦)—ఈపట్టున నప్పకవి యీక్రింది హేమచంద్ర వచనము నుదాహరించి యున్నాఁడు.

శ్లో. “ఋలివర్ణా హ్రస్వదీర్ఘాః । వైజాద్యా వనునాసికా ।

శషాచ దశ తే న్యూనాః । ప్రాకృతోక్తిషు సర్వశః॥”

ఇయ్యది హేమచంద్ర వచనమనుట విశ్వసీయమై యుండలేదు. హేమచంద్రుఁడు తనరచించిన ప్రాకృత శబ్దాను శాసనపువృత్తిలో విసర్గమును సైతము సంస్కృత వర్ణములలోనుండి తొలగించి ప్రాకృత వర్ణసమామ్నాయము నుపదేశించి యున్నాఁడు. మరియు నాతఁడు సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయ మేఁబది వర్ణములే యను తలంపు గల్గియుండమింజేసి శిక్షా ప్రాతిశ్ఛాదులలోఁ జెప్పఁబడిన వైదిక సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయమునందలి ప్లుతస్వరములను సైతము నిషేధించి యున్నాఁడు. ఇంతియకాక జిహ్వా స్వవర్గ సంయుక్తము లగుచుఁ బ్రాకృతమున వెలయుచున్నవనియును జెప్పి యున్నాఁడు.

“ ఋ ఋ ఋ ఋ ఋ ఋ జ ఇ శ ష విసర్జనీయ ప్లుత వర్జో వర్ణసమా
మ్నాయో లోకా దవగంతవ్యః | జ ఇ శ్చ స్వవర్గ సంయుక్తౌ భవతేవ ”
(సిద్ధి హేమచంద్ర శబ్దానుశాసనవృత్తి ౮ అధ్యాయ. ౧ పాద. ౧. సూత్రము).

ఇట్టి యభిప్రాయమును సంగ్రహింపని పయిని వ్రాసిన యప్ప
కవీయోదాహృతవచనముగాని దాని యభిప్రాయముగాని హేమచంద్రుని
దనుట విశ్వసనీయము కాదు గదా.

(౨౫౧)—సంస్కృతమున కేబది వర్ణములనియు, బ్రాకృతమునకు
నలువది వర్ణములనియు నన్నయ భట్టునలెనె లక్ష్మీధర పండితుఁడీ క్రిందిరీతిని
వ్రాసియున్నాఁడు.

శ్లో॥ సిద్ధిః సంస్కృత శబ్దానాం | భవే త్పంచాశదక్షరైః |

ప్రాకృతానాంచ సిద్ధి స్సాన్యత్ | తై శ్చత్వారింశదక్షరైః |

ఋ ఋ వర్ణౌ వినై కాకౌ | కారాభ్యాంచ దశ స్వరాః |

శషా వసంయుక్త జ ఇ శ్చ | వినై వాన్యే హలో మతాః ||

“ అసంయుక్త జకారఇకార యోరపి ప్రయోగా భావః సూత్రకారవ్య
వహారాదేవ నిర్ధారితః, శుల్కేజ్ ” ఇతి సూత్రేణ శుల్కశబ్దే సంయుక్తజాక్రాంత
త గకారవిధానాత్, “ ప్రాక్ శ్లాఘా ప్లక్షశాన్తేజ్జ్యోత్ ” ఇతి సూత్రేణ జాత్
ప్రా గత్వ విధేశ్చ “ శ్చైర ఏచ్ఛికే ఇచ్ఛిర్యే ” తిసూత్రేణ వృశ్చికశబ్దే ‘శ్చ’
ఇత్యస్య జాక్రాంత చకారవిధేశ్చ, ” (షడ్భాషాచంద్రిక, ఉపోద్ఘాతము
౫ పుట.)

పయిని వ్రాసిన ఋ ఋ వర్ణా విత్యాద్యప్పకవీయోదాహృత
వచనమును, సిద్ధిరిత్యాదిషడ్భాషా చంద్రికోదాహృత వచనములును, వెనుక
నుదాహరించిన “ ద్విధాక ” ఇత్యాద్యప్పకవీయోదాహృత వచనమును వర
దుచిహేమచంద్రాదుల వనుచు నహోబలపండితుఁ డీ క్రిందిరీతిని వ్రాసి
యున్నాఁడు. కాని యుపలబ్ధములగుచున్న వారి గ్రంథములలో నియ్యవి
యగపడలేదు.

“ శస్య గ్రాహ్యత్వే క్షస్య అగ్రాహ్యత్వే ఋ వర్ణస్య ద్వైవిధ్యే—

శ్లో॥ ద్విధాక ఏవోను స్వారో | విసర్గ ష్టోడశ స్వరాః |

స్వర్భా అంతస్థ శోష్టాణ | శ్చతుస్త్రింశద్ధలః స్తృతాః |

సిద్ధిస్సంస్కృత శబ్దానాం | భవే త్పంచాశదక్షరైః |

ప్రాకృతానాంచ సిద్ధిస్సాన్యత్ | తై శ్చత్వారింశదక్షరైః |

ఋ ఋ వర్ణౌ వినై కాకౌ | కారాభ్యాంచ దశ స్వరాః |

శషా వసంయుక్త జ ఇ శ్చ, వినై వాన్యే హలో మతాః ”

ఋ ౪ వర్ణాప్రాస్వదీర్ఘా । వైజాద్యా వనునాసికా ।

శషాచ దశతే న్యూనాః । ప్రాకృతోక్తిషు సర్వతః ॥

ఇత్యాది వరకుచి హేమచంద్రాది వ్యాకరణ ప్రవణోక్తిర్మానమ్. ”
(అహోబలపండితీయము ౧౩౫ పుట) హేమచంద్రుడు శిక్షాప్రాతి
శాఖ్యములలోని సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయమును మనమున నిడికొని
పయిరీతిని జెప్పెనని యాతడు చేసిన పుత నిషేధమును బట్టి విదితమగు
చున్నదని యీవఱకు వ్రాసియే యున్నాను. (౨౫౦ వి.) అట్టి హేమచంద్ర
వాక్యమున కీక్రింది చండ వ్యాకరణ గ్రంథము మూలము కానోపును.

“నప్లుత జ న జ్ఞాః ” (చండకృత ప్రాకృతలక్షణము. ద్వితీయమగు
స్వరవిధానము ౧౯ సూ.) ప్లుత వర్ణాః జకార నకార ఇకారాశ్చ ప్రాకృతే న
భవంతి. శ్లోకః —

“ఐ ఔస్వరా తతఃపశ్చాత్ । ఋ ఋ ౪ ౫ చతుః స్వరాః ।
అః జ ఇ న శ షా స్సంతి । ప్రాకృతే నై వ కర్హించిత్ ” నకారము ణకారముగాఁ
గాని జ కారముగాఁ గాని మాఱు నను నుద్దేశముతోఁ గావలయుఁ జండుడు
నకారము సైతము ప్రాకృతమున నుండదని సూత్రించెను. అట్లయినను
బదాది నకారము ణకారముగ మాఱకుండుటయుఁ గలదుగాన నకారము
లేదనుట సరికాదని కావలయు నట్టి చండుని యశయమును హేమచం
ద్రుడు పాటింపఁడయ్యె.

“నోజః ” స్వరాత్పర స్యాసంయుక్తస్య అనాదే నాస్య ప్రాయో
జో భవతి. సంహాననం = సంహజణం. సంహణణం (చండ. ప్రాకృ. స్వరవి ౩5)
“తవర్గస్య చ టవర్గో” తవర్గస్య స్థానే చటవర్గో భవతః యథాసంఖ్యం. నిత్యం=
ణిచ్ఛం ” (చండప్రాకృ. వ్యంజన. వి. ౧౭ సూ.)

“ఆదేస్తు” (౧ - ౩ - ౫౩) నఇత్యను వర్తతే. ఆదే ర్నకారస్య ణో
వాస్యాత్. నరః=ణరో, నరో. నతః=ణట, నట. అస్తోరిత్యేవ(అసంయుక్తస్యైవ).
న్యాయః=నాట” (షడ్భాషాచంద్రిక ౫౫ పుట). ఈ పక్షమున నాతడు యమ
ములను, దుఃస్పృష్టమును, జహ్వ మూలీయమును గాకున్నను నుపధానీయ
మును, నిషేధింపకుండుటకుఁ గారణము తెలియకున్నది. (దీనికహోబలపతి
చెప్పిన సమాధానము ముందు వ్రాయఁబడును. (౨౫౧ వి.)

ఇంకఁ బయినివ్రాసిన “ఋ ౪ వర్ణా విన్దైకారా । కారాభ్యా”
మిత్యాదివచనము సైతము సరియై యుండలేదు. జ ఇ లు సంయుక్తతా
వస్థలోఁ బ్రాకృతశబ్దము లందుండునని యంగీకరించుచున్న తద్వచనకర్త

వానిని వర్ణసమామ్నాయమునుండి తొలగించుట కేవలము నయ్యక్తికమై యున్నది.

(౨౫౨) — పయి వచనములయొక్కయు హేమచంద్రాచార్య పృతి యొక్కయుఁ బ్రణాళినిబట్టి పరిశీలింపఁగా వానియందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రాకృత వర్ణసమామ్నాయము మహారాష్ట్రీ ప్రాకృత మాత్రమునకే యనెడి నా వ్యాఖ్యానము రూఢముల మగుచున్నది. అట్లే కానియెడల మాగధీ ప్రాకృతమున శవర్ణముండుట యీ క్రింది రీతిని నిర్వివాదమై యుండఁగా నయ్యది పయిని వ్రాసిన యెల్లవచనములందును నిషేధింపఁబడుట విరుద్ధమై యాను గదా. (దీనికిని నహోబలపతి సమాధానము ౨౫౨ విషయములోఁ జూడఁ దగును.)

“స్రోః శ్లో” (౩-౨-౩౬) “సకార రేఫయో ర్మాగధ్యాం శకార లకారౌ యథాక్రమం భవతః” (షడ్భాషా చంద్రిక ౧౮౫ పుట.) “రసో ర్లశౌ” (౮-౪-౨౮౮) ‘మాగధ్యాం రేఫస్య దంత్య సకారస్యచ స్థానే యథా సంఖ్యం లకార స్తాలవ్య శకారశ్చ భవతి.’ ర-సలే (నరే) కలే (కరే) స—హంశే, శుదం, (హంసే, సుతమ్,) ఉభయోః (రసలకు నుదాహృతులు) శాలశే, పులిశే (సారసే, పురుషే.) (సిద్ధ హేమచంద్ర శబ్దానుశాసనము.)

అట్లే వైశాచీ భాషలో నసంయుక్త ఇ కారము సైత మీ క్రిందిరీతిని వెలయుచుండుటచేత నద్దానిని నిషేధించుటయు విరోధించుచున్నది.

“రాజ్ఞో జ్ఞో వా చిఞ్” (౮-౪-౩౦౪) వైశాచ్యాం రాజ్ఞ ఇతిశబ్దే యో జ్ఞకారః తస్య చిఞ్ ఆదేశో వా భవతి. ఉ. రాచిఞ్ లపితం. రాజ్ఞో లపితం. రాచిఞ్ ధనం ‘రాజ్ఞోధనం (సిద్ధ హేమచంద్ర శబ్దానుశాసనము.)

అట్లే మాగధీభాషలో విసర్గ మీ క్రిందిరీతిని వెలయుచుండుటచేత నద్దానిని హేమచంద్రుఁడు నిషేధించుటయు విరుద్ధ మనక తీరదు.

“క్షస్యః” (౮-౪-౨౯౬) మాగధ్యా మనాఽ వర్తమానస్య క్షస్య ‘ః’ జిహ్వమూలీయో భవతి. యఃకే (యక్షే) లఃకశే (రాక్షసే) (సిద్ధ హేమచంద్ర శబ్దానుశాసనము.)

హేమచంద్రుఁడు పద్మానీయమును నిషేధింపకుండుటచేత నాతఁడు చేసిన విసర్గనిషేధము జిహ్వమూలీయోపద్మానీయములను సైతము స్పృశించు చున్న దనకతీరదు.

పయి సందర్భమానుబట్టి జిహ్వమూలీయోపద్మానీయములేగాక విసర్గము సైత మాధునిక వ్యాకరణములలోఁ బరిగణింపఁబడకుండుట

సరికా దనకతీరదు. హేమచంద్రాదుల వలెగాక వీరు మాగధ్యాదులలోఁ గల శవర్ణమును సైతము పరిగణించుటచే నిట్లు మాగధిలోనే యున్న జిహ్వ మూలీయమును బరిగణింపకుండుట ప్రామాదిక మనకతీరదు.

(౨౫౩).—పయి సందర్భమునుబట్టి ఋ ౪ వర్ణా విత్యాదివచన కర్తయు హేమచంద్రుఁడును మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతవర్ణ సమామ్నాయమును మాత్రమే యుద్దేశించి చెప్పిరనుటకు సందేహములేదు. కాని యాపక్షము నందును “ఋ ౪ వర్ణా వినే” త్యాది వచనకర్త, మహారాష్ట్రీ ప్రాకృత మునలేని విసర్గమును నిషేధింపకుండుట యుక్తముకాదు. ఇక నట్లు నిషేధించినచో సంస్కృతవర్ణ సమామ్నాయ మేబది వర్ణములలోను బదు నొకొండు వర్ణములు నిషిద్ధములై, “ప్రాకృతానాంచ సిద్ధిః స్యాత్, తైశ్చ త్వారింశ దక్షరైః” అను వాక్యము పరాస్తము కాఁగలదు. ఇంక విసర్గ మును నిషేధించినను శిక్షాప్రాతిశాఖ్యముల ననుసరించిన హేమచంద్రుఁ డీపట్టున జిహ్వమూలీయోపధ్వానీయములు రెండిటిని సైతము నిషేధింప కుండుట సరికాదు. మఱియు నీ క్రిందిరీతిని మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతమునందు ‘ఐ’ కారము వెలయుచున్నదనక తప్పనందున ఋ ౪ వర్ణా విత్యాదివచన కర్తయు హేమచంద్రుఁడును ‘ఐ’ కారమును నిషేధించుటయు సరికాదనక తీరదు.

‘అయి ఐ’ (౨-౧-౭౪) అయీత్యర్థే ఐ ఇతి, హ, ప్రయోజ్యమ్. అతఏవ వచనా దై కారస్యాపి ప్రాకృతే ప్రయోగః - ఐ సహి. పక్షే, అఇ సహి, (అయిసఖ) (షడ్భాషా చం. ౧౦౮ పుట.)

“అయకా వైత్” (౮-౧-౧౬౯) “అయిశబ్దే ఆదేః స్వరస్య పరేణ సస్వర వ్యంజనేన సహ ఐత్ వా భవతి. ఐ, చీ హేమి. అ ఇ ఉమ్మత్తి ఏ (అయి ఉన్మత్తే) వచనా దై కారస్యాపి ప్రాకృతే ప్రయోగః” (సిద్ధ హేమ చంద్ర శబ్దానుశాసనము).

పయి సందర్భమునుబట్టి “ఐ ఔలుగలవని చిన్నయసూరి వ్రాసెను గాని ఐ ఔ లేప్రాకృతమునందును గనఁబడలేదు” అనెడి యాధునికవైయాకరణ వాక్యము సరికాదనకతీరదు.

ఇకఁ బయి సూత్రములనుబట్టి ‘ఐ’ కారమును నిషేధింపనియెడలఁ జత్వారింశత్సంఖ్య కుదురుపడనేరదు.

శిక్షా ప్రాతిశాఖ్యముల ననుసరించిన హేమచంద్రుఁడు దుఃస్పృష్ట మును, ద్విధాక ఇత్యాదివచనమున ‘ళోష్టాణః’ అనుపాతము నంగీకరించిన

ఋ ౩ వర్ణా వినేత్యాది వచనకర్త యలఘు లకారమును, నిషేధించి యుండ నందున హేమచంద్రుని పక్షమున దుఃస్వప్రప్త లకారమును, వచనకర్త పక్షమున నలఘు లకారమును ప్రాకృత వర్ణసమామ్నాయమునఁ గలవని తేలుచున్నది.

(౨౫౪)—కాని దుఃస్వప్రప్త డకారము (అ) ప్రాకృతమున నున్నదనుటకు నిదర్శనము లగపడవు. ఇంకను నయ్యది లేదనుటకుఁ గొన్ని నిదర్శనములు కన్పట్టుచున్నవి. సంస్కృత శబ్దములలో దుఃస్వప్రప్త డకారము శకారముగా మాఱి నానాఁటికింకను లకారరూపము నందిన సంస్కృతభవపదములు ప్రాకృతమునఁ గలవని యీక్రింది సూత్రములవలన విశేష మగుచున్నది. (వి. ౧౦౩.)

“టోర్బడి శాదాలః” (౧-౩-౨౪) “త్విత్యను వర్తతే. ఐడిశాదాటో వ్యవర్గస్య లత్వంతుస్యాత్. గుడః = గుఱో - గుడో.”

“లౌ డోనుడుగే” (౧-౩-౩౦) ‘అస్తో రభో’ (అయుక్త స్యానాదా వర్తమానస్య) రచః పరస్య డస్య లకారో భవతి, అనుడుగే ఉచ్చాది గణం వర్జయిత్వా. లిత్వాన్నిత్యమ్. గరుడః = గలుఱో’ (షడ్భాషా చంద్రిక. ౫౨-౫౩-పుటలు.)

“డోలః” (౮-౧-౨౦౨) “స్వరాత్పర స్యాసాయుక్త స్యానాదే ర్డస్య ప్రాయో లో భవతి, నడవానుఖమ్, నలయాముహం, గరుడో = గరుఱో. (సిద్ధహేమ చంద్రశబ్దాను శాసనము ౩౪ పుట).

(౨౫౫)—ఇక స లఘు లకారోచ్ఛారణము సంస్కృతమున నన్నయ భట్టు నాఁటి కున్నదనుట నిశ్చయమైయైనను నద్దానికి వర్ణసమామ్నాయమునఁ బృథగ్గణనము చేయుట “అనుప్రదానాది” త్యాది వర్ణనైశేష్య ప్రతిపాదక మూల కారికకే గాక నన్నయసిద్ధాంతమునకును విరుద్ధమైనది యీ సత్యము విశదీకరించియె యున్నాను. (వి. ౧౦౮) కాన సట్టి యలఘు లకారమును (అ) జేర్చి నన్నయ భట్టారకుఁడు సంస్కృతమునకు వర్ణము లేబదియని చెప్పె ననుట కేవలము నసంగతము గదా.

పయి సందర్భమును బట్టి ప్రాకృత భాషాభేదపట్టుముయొక్క వర్ణ సమామ్నాయ సంఖ్య నలువది యనుట యెట్లును బొసఁగ నేరదనియు, మహారాష్ట్ర ప్రాకృతమునకు సైతము హేమచంద్రుఁడును ఋ ౩ వర్ణా వినేత్యాది వచనకర్తయుఁ జెప్పిన రీతిని జత్వారిశత్సంఖ్య కుదురుపడనేరదనియుఁ జెప్పుటకు సందేహములేదు.

కాబట్టి నా రచించిన కారిక చొప్పున 'ఋ ఋ ౫ ౫ ఐ ఔ శ ష వర్ణములును దుః స్పృష్ట డకారమును (అ) వినర్ణమును దప్పఁ దక్కిన యేఁబది సంస్కృత వర్ణసమామ్నాయములోని నలువది వర్ణములును మహారాష్ట్ర ప్రాకృతమునకు వర్ణసమామ్నాయమని చెప్పటయే యుక్తమని గ్రహింప వలయును.

(౧౫౬) — ఈ క్రింది చండకృత ప్రాకృతలక్షణ గ్రంథమునుబట్టి 'ఐ ఔ' లును మహారాష్ట్రలోఁ గలవని శంకించుట కవకాశ మగపడుచున్నది. "ఐదాతౌ చకేషాం చిన్తతే భవతఏవ. కై తవమ్ = కై అవం. సౌదర్యమ్ = సౌ అరిఅం. కౌరవాః = కౌలవా ... " (చండ-ప్రాకృ. స్వరవిధానం ౧౯ సూ.)

కాని పయివానిలోని 'కౌలవా' అను నుదాహృతినిబట్టి యిట్టి రూపములు వైశాచీ మాగధీ ప్రాకృతవిషయము లయియుండవచ్చునని యూహింప నగును. "వై శాచ్యాం రణయోర్ల నౌ" వై శాచ్యాం రేఫస్యలకారో భవతి. ణకారస్య నకారః ... " "మాగధికాయాం రసయోర్ల శౌ" (౪౩ సూ.) 'మాగధికాయాం రేఫ సకారయోర్ల శౌ భవతః ... " (చండ. ప్రాకృ. వ్యంజన విధానము ౪౨—౪౩ సూ.)

ఈ క్రింది హేమచంద్ర గ్రంథమునుబట్టి 'కౌరవా' అనియే యున్నదని శంకింపరాదు. "ఐదాతౌ చకేషాంచిత. కై తవమ్ = కై అవం, సౌందర్యమ్ = సౌ అరిఅం, కౌరవాః = కౌరవా (సిద్ధ హేమచంద్ర శబ్దానుశాసనము ౮ అధ్యాయం ౧ పా. ౧ సూత్రపు వృత్తి) ఈ హేమచంద్ర వాక్యములు వెనుక వ్రాసినరీతిని (౧౫౧ వి.) బయి చండకృత ప్రాకృత లక్షణ గ్రంథమునుండి యెత్తివ్రాసినవే యనియు సక్కారణమున "కౌరవా" అనుచో "కౌలవా" అనియే యుండవలయుననియుఁ దద్వాక్య ప్రణాళినిబట్టియే విశదమగుచున్నది గదా. ఇచటనెగాక 'సౌందర్యమ్' అనుచోట సయితము తప్పుపడినది. అచట "సౌ దర్యమ్" అని యుండవలయును. 'సౌందర్య' శబ్దములోని దకారము నకార సంయుక్త మగుటచేత "క గ చ జ త ద ప యవాం ప్రాయోలుక్" (చండ - ప్రాకృ - వ్యంజన విధానము ౩౮ సూ.) 'స్వరాత్ పరేషా మనాది భూతానా మసంయుక్తానాం క గ చ జ త ద ప యవాం ప్రాయో లుగ్భవతి" అను నియమము చొప్పున లోపింపనేరదు గాన "సౌ అరిఅం" అను రూపమే సిద్ధింపదు గదా.

(౧౫౭) మఱియుఁ జండుఁడును హేమచంద్రుఁడును 'ఐ ఔ' ల స్థితి సమ్మతము కాకుండుటచేతనే 'కేషాంచి' చ్ఛబ్దముతో నిరసించిరి. అక్కారణమునను

నవి వాఙ్మయమున మృగ్యములగుటచేతను జండ హేమచంద్రులెగాక వరకుచి వాల్మీక్యాదులు సయిత మట్టి రూపములకు సూత్ర రచనముచేసి సాధింపరైరి. కాఁగానే సన్నయ భట్టారకుఁడు సయితము వానిస్థితిని బాటింపఁడయ్యెనని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. ఇక వెనుక నుదాహరించిన 'అయి ఐ' అను వాల్మీకి సూత్రము చొప్పున 'ఐ' శబ్దము మహారాష్ట్ర ప్రాకృతమునఁ గలదనక తీర నందున 'ఐ' కార నిషేధము సరికాదను నాక్షేపము తగులక తీరకున్నది. అయినను నట్టి శబ్దమొక్కటిమాత్రమే పాక్షికముగా నుండుటచేత నద్దానిని సన్నయభట్టారకుఁడు పాటింపఁడయ్యెనా యని యాలోచింపవలసి యున్నది. లేదా ప్రామాణికుఁడగు సన్నయ భట్టారకునం దంతమాత్రపు లోపమును నంగీకరించుటకన్న 'అయి ఐ' అను సూత్రముచేత సిద్ధించుచున్న 'ఐ' శబ్దము సంస్కృత శబ్దగతము కాదనియు నయ్యది ప్రాకృత వ్యాకరణ మాత్రసిద్ధ మనియు, సంస్కృత శబ్దగతములగు నేఁబది ఎఱ్ఱములలోను నేయే ఎఱ్ఱములు సంస్కృతభవములగు మహారాష్ట్ర ప్రాకృత శబ్దములలో లోపించునో లేదా వర్ణాంతరములుగాఁ బరిణమించునో యవి మాత్రమే పదిఎఱ్ఱములనుచు 'ప్రకృతేస్తుతే దశోనాః స్యుః' అని యిట్లు సన్నయభట్టారకుఁడు సూత్రించె ననియుఁ జెప్పట యుక్తతరమై యున్నది. పరిశీలింపఁగా 'అయి ఐ' అనుచోట "అయి అఇ" అను పాఠము గ్రంథకృదభిప్రేత మేమోయనియు 'ఐ' అను పాఠము లేఖకాది ప్రమాదకృత మేమోయనియుఁ దోచెడిని. (చూ. ౭౯ VII వి.)

(౨౫౮) — అహోబల పండితుఁడు "ప్రకృతేస్తుతే దశోనాః స్యుః" అను సూత్రమును బ్రాకృతభాషా షట్కవర్ణసమామ్నాయపరముగా సమన్వయించుటకయి యత్నించునందర్భమునఁ జాలవఱ కిట్టి మార్గమునె త్రొక్కి యున్నాఁడు.

"ప్రకృతేస్తుతే దశోనాః స్యురితి — దశవర్ణా ఊనాయేషాంతే - దశోనాః - ప్రకృత్యాం దశోనాస్తే పంచాశద్వర్ణాభవంతి. ప్రాకృతశబ్ద నిష్పత్తి శ్చత్వారింశద్వర్ణై ర్భవతీత్యర్థః. తత్రఊనా దశవర్ణాశ్చ ఋ ఋ ఌ ఌ ఐ ఐ వర్ణా అసంయుక్త జ ఞా శషాచేలి - ఉక్తంచభాషా శబ్దానుశాసనే, శషావసంయుక్త జ ఞా వితి. [దీనినిబట్టి హేమచంద్రుని శబ్దానుశాసనము నీతఁడు చూడలేదనియు నట్టి గ్రంథముగలదని మాత్రము వినియుండెననియుఁ దోచుచున్నది. "శషా వసంయుక్త జఞా విత్యాదికారిక సిద్ధహేమచంద్ర శబ్దానుశాసనమునలేదు. దాని యభిప్రాయము మాత్రముగలదు. (౨౫౦ వి.) శషావిత్యాదికారిక గ్రంథాంతరములోనిది - షడ్భాషా చంద్రికలో నగపడు

చున్నది. (వి ౨౫౧)]. తేనశుల్కేజ్జమిత్యాది సూత్రనిష్పాదితానాం 'సుజ్ఞో, మజ్ఞులో' ఇత్యాది రూపాణాం సంయుక్త జ ఇ వర్ణాన్విత త్వేపి సకశ్చిద్దోషః [ఋ ఋ ఐ ఔ ఐ ఔ వర్ణా అసంయుక్త జ ఇ గా వర్ణాన్విత త్వేపి స కశ్చిద్దోషః' అని ముద్రితాహోబల పండితీయములో నున్నది. గ్రంథభ్రంశ జనితమగు నీయసంగతినై నఁ జూచికొనక 'మక్కికి మక్కిగా' 'ముక్కస్య ముక్కోర్థః' అనునట్లు గాఁ డీక వ్రాయఁబూనిన శొంఠి భ వ్రాద్రిశాస్త్రులు గారు "ఋ ఋ ఐ ఐ ఐ ఔ వర్ణములు సంయుక్తములుగాని జ ఇ గ వర్ణములు ఇతర వర్ణములతోఁ గూడినను దోషములేదు." అని వ్యాఖ్య చేసిరి. (ఇచటి వ్యాఖ్యయెల్లఁ జాలవఱకిట్లే యున్నది. ఇచటి గ్రంథపాత మును నా యొద్దనున్న లిఖితమాతృకనుబట్టి వైరీతిని సవరించి వ్రాసితని)]. శ ష వర్ణ నిషేధస్య సంస్కృతీయ విషయత్వేన "స్తోః శ్లా" వితి మాగధ్యాం శ వర్ణస్య విద్యమానత్వేపి నవిరోధః. (శోభనమ్ = శోభణం.) ప్రాకృత్యాం విసర్గస్య సాక్షాదభావేపి 'క్షః క' ఇతి సూత్రే తత్ స్థానికస్య జిహ్వ మూలీయస్య సత్త్వాత్ తస్యాపి విద్యమానతుల్యతేతి తావన్తాత్ర శయేన భాషాశబ్దానుశాసనగ్రంథే దశస్వరా ఇత్యుక్తమితి తత్తాత్పర్యం తాత్పర్య విదోవిదాంకుర్వంతు. " (అహో ౧౩౮-౧౩౯ పుటలు).

పయిరీతిని 'క్షః కః' అనుమాగధీ సూత్రముచేతఁ బ్రాకృతవర్ణ సమా మ్నాయములో విసర్గస్థితి నంగీకరించుటనుబట్టి పరిశీలించునపు డహోబలపతి ప్రాకృతభేద షట్కసామాన్యమునకు వర్ణసమామ్నాయము నలువదియక్షర ములని సాధించుటకు యత్నించినట్లు తోఁచకమానదు గదా. అట్లయినను నీ పక్షమునకు వెనుక నుదాహరించినరీతిని 'రాచిఇహోలపితమ్' అని యిట్లు వై శాచీభాషలో నసంయుక్త ఇకారము సయితము వెలయుచుండుట బాధకమే యగుచున్నది. ఈ ఇకారము సంస్కృత శబ్దగతమే యగుటచేత నాతఁడు త్రొక్కిన మార్గమున సమాధానాంతరము లభింపనేరదు.

(౨౫౯) — అహో బలపతియు 'శోష్టాణః' అను పాఠము నంగీకరించి ద్విధాక ఇత్యాది శ్లోకము చొప్పున (వి. ౨౧౭) న లఘు లకారమునకు సం స్కృతవర్ణ సమామ్నాయమునఁ బృథగ్గణనము చేయువాఁడును, నట్టి య లఘు లకారమును నిషేధింపని కారణమునఁ బ్రాకృతవర్ణ సమామ్నాయమునందును నద్దానిని బరిగణించువాఁడును నగుటచేత సయిత మీతని సమన్వయము నన్నయభట్ట సిద్ధాంత విరుద్ధమై యగ్రహ్య మగుచున్నది. వర్ణ వై శేష్య లక్షణములను బ్రతిపాదించు 'అనుప్రదానా' దిత్యాదికారికను బట్టియు 'లఘువై లఘువశ్చేతీ' త్యాది చింతామణి కారికనుబట్టియు సంతస్థముల

లఘు లఘువులకుఁ బృథగ్గణనము చేయుట సరికాదని యీవఱకు విపులముగాఁ జర్చించి చూపియేయున్నాను గదా. (వి. ౧౮౭).

అలఘు లకారమునకు సంస్కృతమందు పఠేనే ప్రాకృతమందును బృథగ్గణనము వలనుపడదని మాత్రమే నాయభిప్రాయము కాని యది ప్రాకృతమున లేదని కాదు. సంస్కృతమునందు పఠేనే ప్రాకృతమునందును సంస్కృత సమములలో ‘కోమలో, ముకులో’ మున్నగు శబ్దములలో నయ్యది యున్నదనుటకు విప్రతి పత్తి యేమియు లేదు. మరియు నది గలదనుట కుపపత్తి సైతమగపడుచున్నది. వైశాచీభాషలో నట్టి అలఘు లకారమునకు లఘూచ్ఛారణమే గలదని యీ క్రింది రీతిని ప్రాకృత వైయాకరణులు సూత్రించియున్నారు.

“లోః” (3-౨-౪౮) “వైశాచ్యాం శకారస్య లకారస్యోత్కలమో, కోమలో, ముకులో” (షడ్భాషాచంద్రిక. చెన్నపురి విశ్వవిద్యాలయ పుస్తక భాండాగారము. Cl-No-35-1886 సంవత్సరమున మైసూరు విద్యారంగిణీ ముద్రాలయమున ముద్రితము).

(—౨౬౦)—ఈ విషయమున నభిప్రాయభేదములు గలవు. వైశాచీతర ప్రాకృతములలో నలఘు లకారము లేదనియుఁ బైశాచీ ప్రాకృతమునందు మాత్రమే లఘు లకార స్థానమున నలఘులకారము ‘లోః’ అను సూత్రముచే విధింపఁబడుచున్నదనియుఁ జెప్పుచుఁ గొందఱర్వాచీను లీ క్రింది రీతిని బయి సూత్రమును దాని యుదాహరణమును దార్ఙ్గాలుచేసి ముద్రింపించుచున్నారు.

“లోః” (3-౨-౪౮) వైశాచ్యాం లకారస్య శకారస్యోత్కలమో, కోమలో, ముకులో, (1916 సంవత్సరమున ముద్రితమగు బొంబాయి గవర్నమెంటు గ్రంథమాల, షడ్భాషాచంద్రిక).

“లోః” (౮—౪—3౦౮) వైశాచ్యాం లకారస్య శకారో భవతీ-
సీళం—కుళం—జళం—సళిళం—కమళం. (1900 సంవత్సరమున ముద్రితమగు బొంబాయి గవర్నమెంటు గ్రంథమాల, 60 నెంబరు పుస్తకము. చెన్న-విశ్వ-పుస్తక భాం. సిద్ధహేమచంద్ర శబ్దానుశాసనము.)

అట్లయినను నీ శబ్దానుశాసన పుస్తకములోనె పాఠాంతరములుగఁ బై “సీళం” మున్నగు శబ్దములు లకార ఘటితములుగఁ జూపఁబడియున్నవి. ఇంతియకాక యీ సూత్రమున కుదాహరణముగఁ జూపఁబడిన కుమార పాల చరితములోని ‘కిలజేతవ్వా’ (౮ సర్గము - ౬ శ్లోకము) అను శ్లోకము

నందును, “ కిల—లోలః ” (30౮) అనెడి యద్దాని వివరణమునందును లకారఘటిత రూపములె యగుపడుచున్నవి. భామహాకృత ప్రాకృత ప్రకాశమునఁ (ఇది వరదచి సూత్రములకు వృత్తి) జూపఁబడిన టిప్పణమునందు 'లోలః' (౮—౪—30౮) 'లకారస్య లకార ఏవ - సీలం, కులం—సలిలం' అని యిట్లు పయి హేమచంద్ర సూత్రమును, దాని వృత్తియు నుదాహరింపఁబడియున్నవి. (౧౦ పరిచ్ఛేదము, ౧౨౭ పుట.)

పయి రీతి నధునాతన ప్రాకృత పండితు లీ విషయమున భిన్న భిన్నా భిప్రాయులగుచు వారి వారికి సమ్మతములగు రీతులను ముద్రింపించుటంజేసి వాల్మీకి హేమచంద్రుల సత్యములగు పాఠము తెవ్వియో నిర్ణయించుట దుశ్శక్యమై యున్నది.

పరిశీలింపఁగా వెనుక నుదాహరించిన “ రలయో ర్లడయో స్తద్వల్లళయో ” రిత్యాది భోజరాజ వచనముచొప్పున సంస్కృతమునందె చాల కాలము క్రిందట—నిస్సందేహముగా హేమచంద్రునికిఁ బూర్వకాలమున-- వెలసియున్న యీ యలఘు లకారము విధానము లేకయే ప్రాకృతమున లఘులకారమయ్యె ననుట యుక్తిసహము కానేరదు. సంస్కృతాంధ్రము లందువలెనే ప్రాకృతమునందును విధాన మక్కఱలేకయే యీ లఘులఘుతలు వ్యవహారముననే సిద్ధించుననుటకు వలనుపడదు. అట్లే యైనచోఁ బైశాచీ భాషలో మాత్రము తత్పక్షమున నలఘు లకార విధానము చేయనేల ?

మఱియుఁ బైశాచీ ప్రాకృతమున మూర్ధన్యముల చోట్ల నెల్ల దంత్యములను బలుకుచుండుట సహజమై యున్న ట్లీక్రింది వాల్మీకిసూత్రముల వలన విశదమగుచుండుటం జేసి చాలవఱకు మూర్ధన్యశకారమును బోలిన యుచ్చారణము గల యలఘు లకారమునకు లఘులకార విధానము చేయఁ బడెనను పక్షమై పైశాచీ ప్రక్రియకు సహజమైయుండునని యీ సందర్భమున దృఢముగఁ జెప్పవచ్చును. లఘులఘు లకారములు రెండును దంత మూలీయములే యైనను గాలక్రమమున ద్రావిడ మూర్ధన్యశకార సంపర్కమున నలఘు లకారమున కట్టి యుచ్చారణము సంభవింప నోపునని యీ వఱకు వ్రాసియె యున్నాను.

పైశాచీ భాషలోని దంత్య విధానములు

“ నో ణనోః పై శాచ్యామ్ ” (3—౨—౪3) “ పై శాచ్యాం భాషా యాంణ కార నకారయోః నకారోభవతి—ఉ. రామేన (రామేణ) ణకార

చి॥ శ్లో॥ షట్ త్రింశ ద త్ర తేనైః ।
 చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్ ।
 ద్వివిధా ది దు దే దో తోఽ;
 చోవక్రతమా వనుస్వారా ।
 క గ చ జ యు గ ట డ ణ త ద న,
 ప బ మ య ర ల వ స హ శంతు హల్వర్గః ॥

స్యాపి పున ర్నకార విధానం ణాదేశబాధనార్థమ్— ” (షడ్భాషాచంద్రిక - ౧౮౮ పుట.)

“ టోస్తుతు ” (౩—౨—౫౧) “ వై శాచ్యాం టు ఇత్యస్య తు ఇతి వాస్యాత్ - వటుకః = వతుకో, కుటుంటం = కుతుంబం, పటుదేహః = పతుదేహః—(షడ్భాషాచంద్రిక) ౧౮౮ పుట.)

(౨౬౧) వ్యాఖ్య—షట్త్రింశదిత్యాది-అత్ర=ఈ అచ్చాంధ్రభాషయందు, షట్ త్రింశత్ = ముప్పదియాలు వర్ణములు, అగును. తేచ = ఆ ముప్పదియాలును, అనగానా ముప్పదియాటిటిలో నున్న సంస్కృతాక్షరములును, అన్యేచ = ఆ ముప్పదియాటిటిలో జేరని యితర సంస్కృతాక్షరములును, శబ్దయోగవశాత్ = సంస్కృత సమశబ్ద ప్రయోగమువలన, అనుప్రవిశంతి = ప్రవేశించుచున్నవి. ఉ. పితౄణము, క్లష్టము, శార్ణము, ఆజ్ఞ, దుఃఖము, శంక, పండము మొదలైనవి.

అచ్చాంధ్రమునందలి యా ముప్పదియాలు వర్ణములను బేర్కొనుచున్నాడు. ద్వివిధ = ప్రాస్వదీర్ఘ రూపములగు, అదిదు దేదోతః = ‘ అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఎ ఏ ఒ ఓ ’ అను వర్ణములును, వక్రతమా = ఐ ఔ లును, అనుస్వారా = అర్ధానుస్వార పూర్ణానుస్వారములును, అచః = అచ్చాంధ్ర వర్ణ సమామ్నాయము నందలి యచ్చులయి యున్నవి.

క గ = కకార గకారములును, చజయుగ = చకార జకార జకారములును, ట డ ణ ... శంతు = టకార డకార ణకార తకార దకార సకారపకార బకార మకార యకార రేఫ లకార వకార సకార హకార శకారము లునునన్ననో, హల్వర్గః = అచ్చాంధ్ర వర్ణ సమామ్నాయమందలి హల్లుల సముదాయము.

“వక్రతమా వధాప్యనుస్వారా” అనుపాఠమువక్షమున ఖండపూర్ణానుస్వారములు సైతము హల్లులలోని వేయని యన్వయింపనగును. “అనుస్వారో వ్యంజనం వాన్వరంవా” అను ప్రాతిశాఖ్యసూత్ర మట్టిసమన్వయమున కాభారము కాగలదు.

(—౨౬—౨) — పయినందర్భమునుబట్టి, యచ్చాంధ్రమున (ఆంధ్రదేశ్య తద్భవములందు) వర్గయుక్కులనఁగా ‘ఖ ఛ ర థ ష ఘ య ధ ధ భ’ అను మహాప్రాణవర్ణములు లేవని తేలుచున్నది. తమిళదేశ్య తద్భవములలో సయిత మీ వర్గయుక్కులు లేవు. కర్ణాటదేశ్య తద్భవములలో సయిత మివి సాధారణముగా నుండనని నాగవర్త యీ క్రింది రీతిని జెప్పియున్నాఁడు.

“నాత్ర ప్రాయేణ వర్ణాణాం ద్వితీయ చతుర్థాః” (కర్ణాట భాషా భూషణము, సంజ్ఞా. వి. ౧౧ సూ.) వృత్తి “... .. ప్రాయేణేతి వచనాత్ సంఖ్యానుకరణాదౌ దృశ్యంతే ఇర్ఛాసిరం (రెండువేలు) ఘణ నె”. కర్ణాటశబ్దమణి దర్పణ కర్తయగు కేశిరా జన్ననో సంఖ్యావాచ కేతరము లందును నీ వర్గయుక్కులుండుట సహజమే యని యీ క్రిందిరీతిని జెప్పెను.

కం. “ఒశవుమహాప్రాణంగళే | విశసత్కర్ణాట భాషయైశ్ కెలవునిజో | జ్వళమాగి” (అక్షరసంజ్ఞా ప్ర. ౧౫ సూ.) వక్తాణం, దెక్ఖాం ...

అట్లయినను గర్ణాటభాషాకవనమున వర్గప్రాసము ప్రసిద్ధమై యుండుట చేత నీ వర్గయుక్కుల స్థితిని స్థిరపఱచు ప్రయోగములు గలవా లేవా యని విచారించుట కవకాశ మేలేదు.

ఇంకఁ దెలుఁగునను నీ వర్గయుక్కులు గలవని యర్వాచీనులు తలంచు చున్న ట్లగపడుచున్నది. శబ్దరత్నాకర కోశమునందలి కొన్ని యచ్చాంధ్రపద ములం దియ్యవి యగపడుచున్నవి.

ఖద్ది(దే)=బలము.

ఖాణము-(వై, గ్రా.) = దాణ.

రవణించు } (దే)=ప్రవర్తిల్లు.

రవర } (దే)=నేర్పరి.

వరర

రవళి(దే)=మోసము.

రవిణ(దే)=డంకా.

రింగణ(దే)=బాలుఁడు.

రీవి(దే)=వైభవము.

రేవ(దే)=ఒప్పిదము.

రోలో(దే)=తెగ.

రావు(వై-గ్రా)=స్థానము.

రాయి(వై-గ్రా)=స్థాయి.

అవఘళించు(దే)=మీఁలు-వ్యాపించు.

అవఘళము-(దే)సామర్థ్యము, వ్యాపనము.

అవఘళుఁడు (దే)-వ్యాపకుఁడు.

జేఱభి-(దే)కులట.

అభిని(వై-గ్రా)=అహిఘేనము.

నల్లనుందు (ఉరుదుభాషలో అఫిన్).

కరిల్లు } =ధ్వన్యనుకరణ శబ్దము.

పెరిల్లు } ధాంధమిత=ధ్వన్యనుకరణము.

పయిరీతిగల శబ్దములలో తాయి మున్నగు వైకృతములం దట్టి యనాంధ్రవర్ణము లుండుటచేతఁ గావలయునవి 'గ్రా' అను చిహ్నముతో (గ్రా = అనింద్యగ్రామ్యము) శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడినవి. రోజు, పజీరు మున్నగు పదములు హిందుస్థానీపదములనియు, రోడ్డు మున్నగునవి యాంగ్ల పదములనియు శబ్దరత్నాకరమున వ్రాయఁబడి యుండఁగాఁ బయినివ్రాసిన ఖద్ది ప్రభృతు లట్లన్యదేశ్యములుగ నుదాహరింపఁ బడకుండుటంజేసి యవి యాంధ్రదేశ్యములే యనుట శబ్దరత్నాకర హృదయమని చెప్పటలో సందేహ మాండదు. అట్టియెడల నా ఖద్ది ప్రభృతిశబ్దములు సయిత మనాంధ్రవర్ణ యుక్తము లగుటంజేసి యవి మాత్రమేల అనింద్యగ్రామ్యములుగా నుదాహరింపఁ బడనయ్యెనో తెలియరాకున్నది. శబ్దరత్నాకరమునం దగపడుచున్న యింకొక సంప్రదాయముచొప్పున నీ ఖద్దిప్రభృతులు 'కద్ది' మున్నగు రీతినైన నుదాహరింపఁ బడవలసి యుండును. వీనిలోని మహాప్రాణ పర్ణస్థి ననఁగా వర్ణయుక్కులస్థితిని సమర్థించెడి ప్రాసాదిఘటిత ప్రామాణిక ప్రయోగములను శబ్దరత్నాకరము చూపియుండలేదు. కాని యప్పకవి వర్ణయుక్కులు పరమగునపుడు బిందువు నచ్చుచోటుల నుదాహరించు సందర్భములో నిచ్చిన ప్రయోగములలో నొక రెండు ప్రయోగము లగపడుచున్నవి. "టవర్ణద్వితీయ మునకు త్రైశంక ప్రాసాఖ్యానములోను గవిసింగరన్న ప్రయోగము.

కం॥ డుంఠీశు భైరవుని శితికంఠి విశాలాక్షి దండకరు జాహ్నవిన్దైకుంత
పతి గుహుని లోలా । ఝంఠేవలు మీఱ భూవరుడుపొడగనియెన్ " (అప్పక. ౫ ఆ. ౧౫౪ ప.)

టవర్ణచతుర్థంబునకు అధర్వణాచార్యుల విరాటపర్వమునందు—

గీ॥ ధాంధమితభేరికాధ్వాన ముంఘలీని । నాదమాను మిన్నుముట్ట న
నారతంబు । పెక్కుగంధర్వపతులు నల్లిక్కులందుఁ । గాచు సాగంధికంబుఁ
దేగలరె యొరులు (అప్పక. ౫ ఆ. ౧౫౫ పద్య.)

ఇట్టి ప్రయోగములనుబట్టి యచ్చాంధ్రమున వర్ణయుక్కు లుండుట ప్రాచీనమహాకవి సమ్మతము కాకున్నను సర్వాచీన కవినమ్మత మనుటలో సందేహము లేదనియుఁ గర్ణాటమునందునతేనే తెల్లునందును గాలక్రమమున వర్ణయుక్కులస్థితి యరుగుగ వాడుక కేర్పెనునియు నంగీకరించుట యుక్తమని తోచుచున్నది.

ధ్వన్యనుకరణశబ్దముల నుదాహరించుటలో సయితము శబ్దరత్నాకరమున నొక నియమ మగపడకున్నది. కత్తిల్లు పెత్తిల్లు మున్నగు కొన్నిశబ్దములు వర్ణయుక్కులతోడనే యంగీకరింపఁబడియున్నవి. అవి అనింద్యగ్రామ్యములని వ్రాయఁబడలేదు.

“కఠిల్లు, దే-వి. హతీయందగు ధ్వన్యనుకరణము”

“వెఠిల్లు, దే-వి. 1 హతీయందగు ధ్వన్యనుకరణము 2 పిడుగుపడుట
యందగు ధ్వన్యనుకరణము. (ఆమ్రేశితమునందు వెఠిల్లు వెఠిల్లు. వెఠిల్లు వెఠిలు
“క॥ ధశధశమెఱపులు మెఱవఁగఁ | బెళపెళ నుఱుముచుఁ బెఠిల్లు వెఠిలునఁ బిడు
గుల్ | నలుగఁడఁబడ బెడిదపుధారలుగల బలువాన జలధరంబులు గురిసెన్॥
కళా. ౪ ఆ.)” (శబ్దరత్నాకర కోశము)

ఈ యుదాహృతిలోని ధశధశశబ్దము శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపఁ
బడలేదు. (అప్పకవి చూపిన ధాంధమిత శబ్దమును లేదు) సరేగదా యది తళ
తళ శబ్దముగా మార్పఁబడినట్లును దోచుచున్నది.

“తళతళ - దే-వి మెఱయుటయందగు అనుకరణము-” క॥ ...
పాద్ధునిపై న | గ్గలిక నడరెఁ దాఁటిసిడము | తళతళమని మెఱయఁ గురుపితా
మహుఁ డధిపా॥ భార. భీష్మ. ౨ ఆ. (శబ్దరత్నాకరకోశము).

ఇచటఁ జేసినమార్పు యుక్తమే యనఁదగియున్నను నీక్రింద వ్రాయు
రీతిగల కొన్నియెడల నట్లుచేయుట కేవలము సకృత్యమని చెప్పక తీరకున్నది.

“గుబాలు. దే - వి. 1. గుబేలుయొక్క రూపాంతరము “గుబాలునన్
లకుముకుల్ క్రందై పడున్ లేచు” ఆము. ౧ ఆ. 2. పగులుటయందగు ధ్వన్యను
కరణము. “దరులు గుబాలునం బగుల” శేష. ౧ ఆ (శబ్దరత్నాకర)
“గుబేలు - దే. వి. 1 పడుటయందగు ధ్వన్యనుకరణము. క॥ మఘవాహి
తుఁడున్ | దనపాటునఁ దేరొఱఁగన్ | బెనుగుబ్బలిపడినగతి గుబేలునఁ బడి
యెన్” రామా. ౪ ఆ.” (శబ్దరత్నాకరకోశము).

“దిం దిం. దే. వి. దిమిదిమి యొక్క రూపాంతరము. ” (శబ్ద రత్నా
కరము).

“దిమి దిమి. దే. వి. మద్దెల మ్రోతయందగు ధ్వన్యనుకరణము.
“దిమి దిమి యనుచు మద్దెల మ్రోయ. రా. కిష్కిం. కాం.” (శబ్ద రత్నా
కరము).

“బోరు. దే. వి. వాన కురియుటయందగు ధ్వన్యనుకరణము. (వాన
బోరున కురియుచున్నది). ... ” (శబ్ద రత్నాకరము).

శబ్ద గతములగు వర్ణ యుగ్వర్ణములను మార్పుటలో నింకను సనేక
స్థలములందు శబ్దరత్నాకర కర్త యిట్లై యపమార్గమునఁ బోవుచు వచ్చెను.

“మక్కా. వై. వి. యవన దేశమునందలి ముఖ్య పట్టణము. * (ఈ
పువ్వు గుఱుతుచేత దీని ప్రకృతియొక్క- యర్థ మీ వికృతిలో మాటినదని
తెలుపఁబడుచున్నది). ” (శబ్దరత్నాకరము).

“మక్కా (వికృతి) ద్వీపాంతరమునందలి యొక పెట్టణము. * (ప్రకృతి) మఘు.” (వైకృత దీపిక).

“మఘు. ... ఆ - పుం - ము. 1 యజ్ఞము. 2. ఒకానొక దీవి.” (శబ్ద రత్నాకరము).

పయి సందర్భమును బట్టి మక్కా శబ్దము వైకృతమనియు ద్వీపవిశేష వాచియగు మఘు శబ్దము ప్రకృతిగాఁ గలదనియు శబ్ద రత్నాకర కోశకర్త తలంచె ననుటకు సందేహము లేదు గదా. అరబ్బీ దేశములోని యొక పుణ్య తేత్రమునకు వాచకముగాఁ దురకలు ‘దీనిని’ మక్ఖా అందురు. కాని దీనిని సంస్కృత భాషమగు నచ్చాంద్ర శబ్దముగాఁ దలంచుటచే నిందు మహా ప్రాణమగు ఖకారమున్నదనుటకు శబ్ద రత్నాకర కోశకర్త యంగీకరింపఁ డయ్యెను. కాని తురకల రాజ్యము కాలములోనిదగు (A. D. 1442 ప్రాంతము) సరసభూపాలీయమున మూర్తికవి దీనిని ‘మక్ఖా’ అను రూప ముతోనె గ్రహించి ప్రాసస్థానమున నిబంధించి దుష్కరప్రాసఘటనా చాతురిని జూపియున్నాఁడు.

* శా॥ మక్ఖా మండున పండునా భయద దోర్తాహత్త్య, ధాతీ మహా ।

తుక్ఖార ప్రతిపద్ధ భూభువన, హిందూరాజ్య సంస్థాపనా ।

ప్రాక్షద్యోతకులోద్ధిత ధ్వజపటప్రాయ ప్రసర్పద్యశ ।

ప్రసిక్షర్వీకృత శర్వకంఠణ సమస్యా జాల కోలాహలా ॥

(సరస భూపాలీయము, ౫ ఆ - ౨ రర ప.)

ప్రసిద్ధాంద్ర మహాకవి ప్రయోగ మిట్లుండఁగా శబ్దరత్నాకర కోశ కర్త పయిరీతిని వ్రాయుట కేవలము ప్రామాదిక మనక తీరదు గదా.

ఈ విషయమునఁ గొన్ని చోటులందు వైకృత దీపికా శబ్ద రత్నాకర ములకుఁ బరస్పర విరోధము నయిత మగపడుచున్నది. గ్రంథ విస్తర భీతిచే నొక్క స్థలమును మాత్రము చూపుచున్నాను.

“వటారి (వికృతి) శూనుండు * (ప్రకృత్యర్థమించుక మాతెనని పువ్వు గుఱుతుచే సూచింపఁబడుచున్నది) వరరః - (ప్రకృతి) (వైకృతదీపిక)

ఈ వరర శబ్దముయొక్క తత్సమరూపము శబ్ద రత్నాకరమునఁ జూపఁ బడలేదు సరేగదా వరర, వఠారి, వటారి శబ్దములు సమగ్ర శబ్దార్థకములగు దేశ్యములుగా నందుఁ జూపఁబడియున్నవి. కాని సంస్కృతకోశములలో వరర, వటర శబ్దములు రెండును నగపడుచున్నవి.

* మక్ఖా...=మక్ఖా యనెడి కుటీరములో నుంటయె పండుగగాఁ గల తుగకల కథయ

మిచ్చు.

“వతర. పుం. వత (సామర్థ్యే) ఆరన్, మూర్ఖే. అంబష్టేచ ; శ రే, మందేచ. త్రి; (త్రిలింగకము) ” (శబ్దస్తోమ మహానిధి; (వాచస్పత్యసారము.) ఇందు వతరశబ్దము లేదు).

“వతరః - అ - త్రి, శతః - ౨ మందః - ”

వతరః - అ - పు. కుక్కుటః - ౨ వేష్టః - ౩. శతః - ౪. చౌరః - ౫ చంచలః - (సర్వ శబ్ద సంబోధిని).

ఇట్లు వతర వతర శబ్దములు సంస్కృత కోశములలో వెలయుచుండఁగా వైకృత డిపికలో వతారి శబ్దము వతర శబ్దభవమని వ్రాసిన శబ్దరత్నాకరకోశ కర్త, శబ్ద రత్నాకరమున నీ క్రిందిరీతిని ‘వతర, వతారి, వతారి, తవర శబ్దములు దేశ్యములని వ్రాయుట విరుద్ధమనక తీరదు గదా.

“తవర - దే - విణ. నేర్పరి. క. కొమ్మపయిఁ బక్షపాతము | నెమ్మెయి నెఱపుదువిదేల యేఁచెద వకటా | కమ్మఁగ నవాతుచక్కెర | కమ్మగ మాటాడు తవర కలకంఠవరా || విజ - ౩ ఆ. ” (కొమ్మ = స్త్రీ - శాఖ. నవాతు = గడ్డ చక్కెర)

“వతర. దే - వి. సమర్థుడు. ద్వి. వతరవై కొంచెపు వారివైఁ జూపు 1 నటన మా ముగదఱ సడవదెల్లపుడు. (భాగ - ౮. స్కం. తవరకు మాటు రూపము) ” (ఇచట కోశకర్త ట త ప్రాసమును సైత మంగీకరించెను).

“వతారి. దే-విణ. వతరయొక్క రూపాంతరము నీ|| జలజ కేసరరాజి జల్లెడ మూఁకగా | దాటువతారి రధ్యములతోడ. ఉ. హరి. ౨. ఆ. ”

“వతారి, దే. విణ. సమర్థము. వతారి తనంబునం గటారులు వెఱికి కొని. ఉ. హరి. ౬. ఆ. (వతారియొక్క రూపాంతరము. శబ్ద రత్నాకరము).

పయి ప్రయోగములలోని తకార సాధక విజయవిలాస ప్రయోగ మనియత శబ్దాలంకార ఘటిత మగుటచేతను ‘ట’ కార సాధకమగు భాగ వత ప్రయోగము నియతమగు ప్రాసమున నిబద్ధమగుట చేతను ‘ట’ కార యుక్త రూపము నంగీకరించుటయే యుక్తమనఁదగియున్నది. అప్రసిద్ధ ట, త ప్రాసాంగీకారముచే భాగవత ప్రయోగమును వారించికొని త కార యుక్త రూపము నంగీకరించుటయు నందును శబ్దార్థ సామ్యము గల ప్రకృతి యగ పడుచుండఁగా నట్టి రూపమును వైకృత మనుట మాని దేశ్యమనుటయుఁ నిరాధారములయి యసంగతము లగుచున్నవి.

(౨౬౩)— ప్రాకృత సమములు తెనుఁగునఁ గలవని చెప్పఁబడి యున్నను బ్రాకృత శబ్దములలో నచ్చాంద్రవర్ణ యుక్తములగు శబ్దములను మాత్రమే తెనుఁగులో వాడుకొనుట సంప్రదాయమై యున్నది. సంస్కృత

శబ్దములను వలె సాధారణముగా నెల్ల ప్రాకృత శబ్దములను దెనుఁగున వాడుకొనెడి సంప్రదాయము లేదు. అచ్చాంధ్రవర్ణములలో జేరని వర్ణ ద్వితీయ చతుర్థాదులు ప్రాకృత శబ్దములలో వెలయుచున్నను నట్టి యక్షరములతోఁ గూడిన ప్రాకృత శబ్దములు తత్సమములుగ, నే కవిచేతను బ్రయోగింపఁబడి యున్నట్లగపడదు. కావున నే గదా యధర్వణుఁడు సంస్కృత శబ్దములనే ప్రకృతులనుగాఁ గొని తత్సమములను దద్భవములను దెనుఁగున నుపదేశించి యున్నాఁడు. ఇంత యేల ! నన్నయభట్టారకుఁడు సైతము సంస్కృత శబ్దములనుండి సంస్కృత సమములను సాధించు సూత్రములను విపులముగా నుపదేశించెనే గాని ప్రాకృత శబ్దములనుండి ప్రాకృత సమములను సాధించెడి సూత్రము నొకటి నైనను బ్రత్యేకముగా సూత్రించియుండలేదు గదా. నన్నయభట్టారకుఁడు చంద్య చ జ లను వేఱుగ నాచ్చిక వర్ణ సమామ్నాయమున గణించుటం బట్టి ప్రాకృతవర్ణ సమామ్నాయమున చంద్య చ జ ల స్థితి నాతఁడంగీకరింపలేదనుట నిశ్చయము. కావున ‘జడా, జమో’ అను ప్రాకృత శబ్దముల తత్సమ రూపములు ‘జేడ, జేముఁడు’ అని బాలవ్యాకరణ కర్త యుదాహరించుట నన్నయాభిప్రాయ విరుద్ధమని గ్రహింపనగును. మఱచ శబ్ద భవము ముచ్చేమనియు, రాజశబ్ద భవము ‘రాజు’ అనియుఁ జెప్పుచున్నట్లే ‘జటా’ శబ్ద భవము ‘జేడ’ అనియు, యమశబ్ద భవము ‘జేముఁడు’ అనియు గ్రహించుట నన్నయాశ యానుకూలమై యుండును. లేదా యవి ప్రాకృత భవములని యైనఁ జెప్పవలసి యుండును.

(౨౬౪) — షట్త్రింశ దశైత్యాది ప్రకృత కారిక లప్పకవీరు చింతామణిలో నేఱు విధముగ నుదాహరింపఁబడియున్నవి.

“ సప్త త్రింశదిహాన్యే, చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగ వశాత్ ।

ద్వివిధా ... య రయుగ ల యుగ వస హశ్చపాలః॥ ”

(అప్పకవ్యదాహృత చింతామణి.)

శకటరేఫమును వర్ణాంతరముగఁ బరిగణించుట యుక్తమనియు, దత్ప్రక్షమున నాంధ్రమునకు ముప్పదేడు వర్ణము లగుచున్నవనియు, సక్కారణమునఁ బయి పాఠాంతరము సాధువే యనియు నహంబల పండితుఁ డీ క్రింది రీతిని వ్రాసియున్నాఁడు.

“ షట్త్రిశందత్ర : — అత్ర శుద్ధ వికృతౌ, షట్త్రింశద్వర్ణానాం వ్యవహారః. రష్ట్రత్ర గృహ్యతే ద్వివిధ ఇతిరేఫస్య ద్వైవిధ్య కథనేన గురురేఫస్య వర్ణమధ్యే పరిగణన దశాయాం । సప్తత్రింశదిహాన్యే, ఇత్యప్పకవి పుస్తక

పాఠోపి సాధు రేవ తస్య రేఫ భేద త్వేన అనర్థాంతరత్వా దపరిగణన దశాయా మయం పాఠ ఇతి వివేకః. ” (అహో. ౧౩౯ పుట.)

పయి రీతి నహోబల పండితుఁడు షట్ త్రింశ త్పాఠ సప్త త్రింశ త్పాఠములు రెండును సాధువులె యనుట విమర్శ సహమై యుండలేదు. సప్త త్రింశ దిత్యాది పాఠము ప్రక్షిప్తమనుటకు సందేహమును లేదు. వెనుక నుదాహరించిన రీతిని (౧౦౭ వి.) లఘులఘువులు రెండిటికిని బృథగ్గణ నము చేయుట ‘అనుప్రదానా’ దిత్యాది (౧౩౧ వి.) శాస్త్రమునకు విరుద్ధ మును నన్నయాభిప్రాయమునకు (౧౦౭ వి.) విరుద్ధమును నగుటం జేసి సప్త త్రింశ దిత్యాది పాఠము గ్రాహ్యము కాదని గ్రహింప నగును. “యశ్చుతిమార్యా లఘు యం ప్రవదంతి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్ ” అని యిట్లు కంఠోక్తముగఁ జెప్పఁబడిన లఘు యకారమునకు సయితము నన్నయ భట్టారకుఁడు పృథగ్గణనము చేయకుండుట చేత లఘు లఘువులకుఁ బృథగ్గణ నము చేయుట చింతామణి కర్తృభిప్రేతము కాదనుటలో సందేహము లేదు. “లఘుః లఘువశ్చేతి, ద్వేధాంతస్థా నివదంతి శాస్తారః ।” అను చొప్పున సంతస్థములు నాల్గింటికిని దుల్యముగ నే లఘులఘుతలను జెప్పి యందు యవల విషయమునఁ బృథగ్గణనము చేయక రలల విషయమున మాత్రము చేయుట నన్నయాభిప్రాయమని యెంతమాత్రమును విశ్వసింపఁజాలము గదా. మఱియు నీ పాఠాంతరమునందు ‘ర యుగ ’ అనుదాని తోపాటుగ ‘ల యుగ ’ అని చెప్పఁబడుట నరయఁగా నలఘు లకారమును (ఊల్లు) నచ్చాంధ్రవర్ణ సమామ్నాయ గత శ కారమును (గయ్యాళి) నభిన్నములుగఁ బాటింపఁబడినట్లు సయితము విశదమగుచున్నది. నేటి యుచ్చారణమున వీనికి భేద మగపడకున్నను నలఘులకారము దంత్యమును శ కారము మార్ధన్య మును నగుటచేత వీని యభిన్నత చింతామణి హృదయమనిగాని శాస్త్రీయ మనిగాని యెంతమాత్రమును జెప్పరాదు గదా.

బాలవ్యాకరణకర్తయు నవి భిన్నములనియె గ్రహించి ‘పళులు, పాళులు, త్రాళులని బహుత్వమందు ర ల డ ల కాదేశమయిన శకారమలఘువు వర్ణ సమామ్నాయమందలి శకారము వర్ణాంతరముగాని యలఘు శకార ముగాదని యెఱుంగునది.’ (బాల. సంజ్ఞా. ౧౦. సూ.) అనియిట్లు వ్రాసి యున్నాఁడు. ఈ మార్గమునే యనుసరించుచుఁ ద్రిలింగలక్షణశేషకర్తయు “య వ ల లవ లె రేఫంబునుబ్రయత్న (లఘులఘు) భేదంబుచే ద్వివిధంబుగాన శబ్దానుశాసనాదులచే నలఘురేఫము వర్ణాంతరముగ గ్రహింపఁబడదయ్యె.” అని యిట్లు నన్నయభట్టారకాశయము విశదీకరించెను.

పయి బాలవ్యాకరణవాక్యమునకు “వర్ణసమామ్నాయగత శకారము వర్ణాంతరముగానట్టి యలఘు లకారము కాదు. అనఁగా వర్ణాంతరమైన యలఘు శకారమెయని నిశ్చితార్థము” అని యిట్లు గుస్తార్థ ప్రకాశికాకర్త వ్యాఖ్యానము చేయుట కేవలము సాహసములకమై యున్నది. బాలవ్యాకరణకర్తకే యట్టి యభిప్రాయమున్నయెడల ‘ఏళులు సాళులు త్రాళు’లని బహుత్వమందు “రలడల కాదేశమైన శకార మలఘువు” అని యిట్లు గుర్యూభీత్యాది శబ్దగత శకారమును బృథక్కరించి లకారవిశేషమును కలఘుత్వమును విశేషించి చెప్పియుండునా? మఱియు నట్లుగ నలఘు లకారమునె వర్ణసమామ్నాయమునఁ బరిగణించి యున్నయెడలఁ దుల్యన్యాయమున నలఘు రేఫమును సైతము సూరివర్ణసమామ్నాయములోఁ బరిగణింపకుండునా?

నన్నయభట్టు కాలమున “త్రాడు” మున్నగుశబ్దముల డకారమునకు బహువచనపరకత్వమున నలఘు లకారపరిణామము పండితసమ్మతమై యుండ లేదనియు నప్పటి రలలు తుదినిగల శబ్దముల బహువచన రూపము లందు మాత్రమే యలఘు లకార పరిణామము సమ్మతమయి యుండెడిదనియు “రోలః” అనెడి సూత్రపు వ్యాఖ్యానము సందర్భమున విశేషీకరింపఁబడును. ఈరేఫ లకారాంత శబ్ద బహువచనరూపములలో సైత మర్వాచీన బాల వ్యాకరణాదులు సాధించుకీతిని శబ్దావయవ వర్ణాదేశమేగాక బహువచన లకారము సైతము లఘువుగనే పలుకవలయునని చింతామణి హృదయమై యున్నది. ‘ఊళ్లు’ అనుసంయోగములోని తొల్లికివర్ణమును శకారముగను దాని కవ్యవహితపరముగానున్న వర్ణమును లఘులకారముగను బలుకుట యెంతమాత్రమును శక్యముకాదు గదా. చింతామణికర్త యంతస్థముల కలఘుత్వమునుగాని లఘుత్వమునుగాని యాదేశించుట యనావశ్యకమనియు, వానిలఘులఘుతలు పండితవ్యవహారమును బట్టి గ్రాహ్యము లగుచుండు ననియు (నేడు సంస్కృతశబ్దములలో గోళగరళాదిశబ్దములందలి యలఘూచ్చారణమును ఫలకులాదిశబ్దములలోని లఘూచ్చారణమును వ్యవహార వేద్యము లగుచున్నట్లే) దలంచినవాఁడు గాన నాతఁ డట్టి లఘులఘుతల నాదేశించి యుండలేదు. ఊర్వాది శబ్దములలోని రేఫమును లకారము వచ్చునని చెప్పటమాత్ర మావశ్యకమగుటచేత ‘రోలః’ అని మాత్రమే సూత్రించి “ఊళ్లు” మున్నగు రూపములను సాధించినవాఁ డయ్యెను. అచటి లకారములు రెండును నలఘూచ్చారణము కలవేయనుట పండిత వ్యవహార వేద్యమే కాఁగలదని యాతఁడు తలంచినవాఁ డయ్యెను. కాఁగా “ఊళ్లు” అనుచోటి లకారములు రెంటికిని నలఘూచ్చారణమే యుండుననుటలోఁ జింతామణి

ప్రక్రియవిరోధింపదు. బాలవ్యాకరణమునందట్లుగాక ర ల డ ల కు మాత్రమే బహువచన లకారము పరమగునపు డలఘుకార మాదేశింపఁబడుటచేత నచటి బహువచన లకారమున కలఘుత్వము సిద్ధింపనేరదు. చింతామణి యొక్క పయి గభీరాశయమును గ్రహింపఁజాలక యందు శబ్దావయవ రేఖము నకుమాత్ర మలఘులకార మాదేశింపఁబడి బహువచన లకారమున కలఘుత్వ మాదేశింపఁబడలేదన్న తలంపున బాలవ్యాకరణక్రమ యిట్టి ప్రమాదమునకు లోనయ్యెనా యని యాలోచింపవలసి యున్నది.

పయి సందర్భమునుబట్టి యంతస్థముల లఘులఘురూపములకుఁ బృథ గ్గణనముచేయు పక్షములోనిదగు సప్తత్రింశ దిత్యాదిపాఠము నన్నయ సమ్మ తము కాదనియుఁ బ్రక్షిప్తమనియుఁ జెప్పటకు సందేహములేదు. అలఘు లకారమును లఘులకారము వలెనే దంతమూలీయము. వర్ణ సమామ్నాయగత శ కారమన్ననో మూర్ధన్యము. అట్టైనను వానికిఁగల యుచ్చారణభేదము కాల క్రమమున నశించుటనుబట్టి 'య ర ల వ స హ శంతు హల్వర్గః' అనుదానిలోఁ జేర్కొనఁబడినశ కారమలఘులకారమేయనిభ్రమించి యీపక్షమునందుఁదుల్య న్యాయమున నలఘురేఖము సైతము పరిగణింపఁబడుట యుక్తమనుతలంపునఁ బ్రక్షిప్తపాఠక ర్త యిట్టిపాఠమును గల్పించెనాయని యాలోచింపవలసియున్నది.

'1 తాటాకు 2. మట్టాకు' మున్నగు శబ్దములలోని యికారాకార సంధిని జనించిన విలక్షణమగు 'అ' వర్ణ మొకటి వినఁబడుచున్నది. 'త్స, క్ష జ్ఞ' అను సంయోగములలోఁ దత్తత్సంయుక్తాక్షరములవలనఁ గలుగవలసిన ధ్వనులకు విలక్షణములగు ధ్వనులు వాడుకలో నున్నవి. మరియు 'బ్రహ్మ, మధ్యాహ్నము, జిహ్వా' మున్నగు హకారఘటిత సంయోగములలోఁ బరాక్షరధ్వని మొదట వినఁబడుచున్నది. 'పూపులు, సాపుగా' మున్నగుచోట్ల వింతయగు ఫకారరూపా (f) న్య దేశ్యధ్వని తెల్లనఁ బ్రవేశించినది. ఇట్టివెల్ల వైయాకరణోపేక్షితములై యున్నవి.

౨౬౫:—నన్నయభట్టారకునికాల మాంధ్రలిపిలోఁ (ఆంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపి) గొంతమార్పుకలిగెడి కాలమై యుండెను. క్రీస్తుశకము ౧౦-౨౨ సంవత్సరమునఁ జేయఁబడిన రాజరాజు కోరుమల్లిశాసనమందలి తలక ట్లంతకు ముందటిస్థితికంటెఁ గేవలముగా మాటియున్నవి. అనఁగా నంతకు ముందటిశాసనములలో 'అనురీతిని దిన్ననిరేఖగా వ్రాయఁబడి టలకట్టా శాసనములో 'అ' అనురీతిని జంద్రవంకను బోలియున్నది.

అప్పటి కాంధ్రకర్ణాటముల కొక్కలిపియే వాడుకలో నుండెడిది. (నేటికిని నాంధ్రకర్ణాటలిపుల కంతగా భేదములేదు) అట్లుగుటచేత నట్టి

చి॥ బాలేందు పరిధి శృంగా । వర్త కుశగ్రంథి దాత్ర పరశుసమాః ।

ఆద్యా ఇభకరతుల్యా । స్తద్విహ్న శ్శూలసన్నిభా వన్యో ।

దర, శార్ఙ్గ, పిప్పలచళాం, కుశ, పన్నగ, సన్నిభాః క్రమాత్పరుషాః ।

స్తంభవిలేఖాధికైః । స్తవవ వర్ణద్వితీయ వర్ణాద్యాః ।

కీర, తరి, హస్తీమస్తక, । శుక్తి, తులా, సస, వితర్ది, సీర, సమాః ।

అంతస్థా శ్శోషాణో । దంత్యచజౌ గురు ర తాచ బిందుయుతౌ ॥

యాంధ్రకర్ణాటలిపిలోని కొన్నిలోపములను మాన్పియుఁ గొన్నినూతన కల్పనములను జేసియు నాంధ్రమునకు సులభ లేఖ్యమును సంక్షిప్తతరమును సయుక్తికమును నప్పటికి వాడుకలోనున్న లిపి నెఱిగినవారికి సుగ్రహమనఁదగినదియు నయియుండు ప్రత్యేకలిపిని నన్నయభట్టారకుఁడు వెలుంపనొనఁచెను. అప్పు డాంధ్రకర్ణాట సామాన్యలిపిని వ్రాయుటలో నాంధ్రులు కొంత మార్పుచేసి వ్రాయుట యారంభించుచుండుటచేత నాంధ్రప్రబంధ వాఙ్మయారంభ కాలమగు నా సమయమున భావిగ్రంథస్థైర్యమున కనుపగురీతిని లిపి సంస్కారముచేసి యద్దాని యాకారమును దనవ్యాకరణమున నిరూపించుట యావశ్యకమని యాతఁడు తలంచి యుండెను. క్రీస్తుశకము ౧౦౦౩ సంవత్సరపు దనఁబడుచున్న శక్తివర్తపభుబట్టుశాసనము నుటకును (చెన్న. విశ్వ. పుస్త. ౨. వాల్యము. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక ౩౯౯ పుట) వ్రాచిన లిపియే యనఁగా నానాకున్న యాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపియే వెలయుచున్నను ౧౦౨౨ క్రైస్తవబాబ్దమున చాళుక్యుఁడేయగు రాజరాజుచేసిన కోరుమల్లిశాసనమున (ఇండియన్ ఏజ్ టిక్వరి ౧౪ వాల్యము ౫౦ పుట) నట్టి లిపియందుఁ గొన్నిభేదము లగపడుచున్నవి. అట్టిభేదములలోఁ గొన్నిస్వల్ప విషయములను నన్నయ యుపేక్షించినను దలకట్టువిషయమునఁ గల్గిన పయిని వ్రాసిన భేదమును మాత్రము స్వీకరించినవాఁ డయ్యెను. అచ్చులకును, గొన్నిహల్లులకును, బ్రత్యేకస్థితిలోను గుణితములోను గల్గు నాకార భేదముల నుపేక్షించి యట్టియాకారద్వయములో నొక్కయాకారమే యెల్ల యెడలను నుండునట్లు సంస్కరింపఁ దలంచుటచేత 'అ' అను నాకారముగల 'అ'కారపుచిహ్నము 'ॐ' అనురీతిని జంద్రపంకవలె నెల్లయెడల నుండుటయే యుక్తమని యాతఁడు తలంచి యుండెను. అట్టిసంస్కారమేగాక మఱికొన్ని యావశ్యకము లనఁదగు సంస్కారములను సైత మాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపిలో నంగీకరించి యీ క్రిందిరీతిని లిపిస్వరూపము నుపదేశించెను.

వ్యాఖ్య:—బాలేంద్విత్వాది.—ఆద్యాః=(అ + ఆద్యాః) అవర్ణాదికము లగు నక్షరములు, బాలేందు = బాలచంద్రుని తోడను (= అ), పరిధి =

పరివేశము తోడను (౦ = ఇ), శృంగ = వృషభాదుల కొమ్మతోడను (∪ = ఊ), ఆవర్త = నీటి సుడితోడను (౨ = ఋ), కుశగ్రంథి = దర్భముడితోడను (శ్రాద్ధాదులలో నాడెడి పవిత్రపు దర్భముడితోడను) (౨ = ౩), దాత్ర = కొడవటితోడను (౬ = ఎ), పరశు = గండ్ర గొడ్డటి తోడను (౩ = ఒ), సమాః = తుల్యములగు నాకారములు గలవగుచున్నవి. తద్దీర్ఘాః = వాని దీర్ఘములు, ఇభకరతుల్యః = ఏనుఁగు తొండము వంటి యాకారము గలవగుచున్నవి. 'అ' కారాది చిహ్నములతో నట్టి దీర్ఘపుగుర్తును జేర్పవలెను. [౧ = ఆ ; ౨ = ఈ ; ౩ = ఊ ; ౪ = ఏ ; ౫ = ఓ ; (౬ = ఓ. ఇట్లు కొన్ని యెడల నగపడుచున్నది)] అన్యో = తక్కిన వనఁగా 'ఐ' కారమును 'ఔ' కారమును, శూలసన్నిభౌ = శూలమువంటి (౮) యాకారము గలవగుచున్నవి. అనఁగా 'ఎ' కారచిహ్నముతో శూలాకారమును జేర్పఁగా 'ఐ' కారచిహ్నమును (౯ = ఐ) 'ఒ' కారచిహ్నముతో శూలాకారమును జేర్పఁగా 'ఔ' కారచిహ్నమును (౧౦) నేర్పడునని భావము. అట్లే యంగీకరింపక కేవల శూలమాత్రాకారమే (౮) రెండిటికిని జిహ్నమని యథాశ్రుతముగా నర్థముచేసిన నారెండిటికిని భేదము లేకుండ నన్నయ చెప్పె ననవలసివచ్చును గదా. కాఁగాఁ బైని వ్రాసినరీతి నావఱకు గుణితములో నున్న యచ్చుల చిహ్నములె వాని ప్రత్యేకస్థితిలో సైతముండఁ దగునని సవరించె ననఁదగును. ఔకార మావఱకు '౧' అనురీతి నున్నను నది 'ఒ ఓ' లయాకారములతో నభిన్నమై యె పోవునని సందేహించియు వక్రతమములు రెంటికిని నాకారములో నేకరీతియుండుట యుక్తమని తలఁచియుఁ గావలయును 'ఎ, ఒ' అను వాని యాకారముల మీఁద నేకాకారమగు '౯' శూలచిహ్నమును జేర్పఁగా 'ఐ, ఔ' లు వరుసగా నేర్పడునని సవరించియుండెను.

పరుషాః = పరుషములగు క చ ట త ప లు, వరుసగా, దర = శంఖము తోడను (౧౧ = క్), శార్ఙ్గ = ధనుస్సు తోడను (౧౨ = చ్) (ఇది నారి యాకర్షించిన యనఁగా నెక్కిడిన వింటివలె నున్నది), పిప్పలదళ = రావియాకులోని సగము తోడను (౧౩ = ట్), అంకుశ = ఏనుఁగును ద్రోలెడి యాయుధము తోడను (౧౪ = త్), పన్నగ = పాము తోడను (౧౫ = ప్) (ఇది పడగయెత్తిన పాము వలెనున్నది), తుల్యములగు నాకారములు గలవగుచున్నవి. పరుషముల యీ యాకారము లప్పటి కున్న యాంధ్ర కర్ణాట సాధారణ లిపిలోనివేగాని నన్నయ కల్పించినవి గావు. స్తంభవిలేఖాధిక్యైః = స్తంభాకారరేఖల విలేఖనములయొక్క యాధిక్యములచేత ; తపవ = ఆ కచటతపలె, వర్గ ద్వితీయ వర్ణాద్యాః =

వర్ణలలోని ద్వితీయ వర్ణములు మున్నగునవి యగుచున్నవి (దీని నధర్వణ కారికలు సవరింపఁగలవు). ఇంక నీక్రింద సంతస్థోష్ణముల యాకారములు వర్ణింపఁ బడుచున్నవి. వానిలో యకార లకారములు తప్పఁ దక్కిన వాని యాకృతులు ప్రాచీనాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపిలోనివేగాని కల్పితములు కావు. మఱియు నవి గుణితములోను ననఁగా హలంతర సంయోగా వస్థలోను బ్రత్యేక స్థితిలోను నొక్కరీతినేయున్నవి. ఇంక యకార లకారములకు మాత్ర మాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపిలోని గుణితము నందున్నప్పటి - అనఁగా హలంతరమువై నిల్చియున్నప్పటి-యాకారములె గ్రహింపఁబడెను. కాఁగా నచ్చులకు వలెనె హల్లులకును హలంతరమువై నిల్చునపుడు వ్రాయఁబడెడి గుణితములోని సంత్యేపరూపములే నన్నయచే సంగ్రహింప బడినవని యెన్ననగును. సంయోగమునకు సూచకముగఁ గ్రింద వ్రాయుటలో యకారాకారము వు వర్ణ లిపికిని లకారాకారము 'ఉ'కారలిపి కనఁగాఁ గొమ్మునకును నభిన్నముగా నగపడును గాన వాని గుణితరూపములను దీసికొనుట యావశ్యకమయ్యెను. అంతస్థాశ్చ=య ర ల వ లు ను, ఊష్ణాణః = శషస హ లును - వరుసగా - కీర=చిలుక తోడను (చ = య్.) (ఇది తోడనించుక యెత్తిన చిలుకవలె నున్నది గదా.), తరి = (నౌ. పాఠాంతరము) ఓడతోడను (U = ఓ), హస్తిమస్తక = గజశీర్షము తోడను (m = ల్), శుక్తి = ముత్యపుఁ జిప్ప తోడను, (చ = వ్), తులా = తరాసు తోడను (A = శ్), ఆసన = వేత్రాసనము తోడను, (ఘ = ష్), వితర్ది = వేదికతోడను (న = స్), నీర = నాఁగటి తోడను (య = హ్), సమాః = సమాన మైనయాకారములు గలవగుచున్నవి. దంత్యచ జౌ = చేజేలును, గురురతౌచ = అలఘువులగు రలును, బిందుయతౌ = ఊర్ధ్వమున నొక బిందువుతోఁ గూడియేర్పడు చున్నవి. (చ = చేకారము. ద్ = జేకారము. య = అలఘు రేఫము, అకారము. గ = అలఘులకారము.) ఆంధ్ర కర్ణాట సాధారణ లిపిలో 'అ ళ' అనునాకారములు గలవు. కాని దంత్య చ జ ల కు విశేషా కారములు లేవు. నన్నయ 'అ ళ' అను వానిని సైత ముపేక్షించి సయుక్తికముగఁ బయి యాకారములను గల్పించెను. అట్లే వర్ణద్వితీయోదాలకును సయుక్తికము అనఁదగు నాకారములను గల్పించెను. అట్టి సయుక్తికత్వ మిటఁ జూపఁబడుచున్నది.

వెనుక నుదాహరించిన వర్ణోత్పత్తి సందర్భమును బట్టి (౧౮౭ - వి) యలఘురలలు లఘురలలకు భిన్నములగు వర్ణాంతరములు కామిం జేసి వానికి లఘురలచిహ్నములె యలఘుత్వ సూచకముగు నలంతి మార్పుతో

నుండుటయు నల్లెదంత్యచజలయందును దాలవ్యత వీడ కుండుటచేతఁ
(౧౩౫.వి) దాలవ్య చజలచిహ్నములె దంత్యతారూపవిశేషమునకు గుఱుతగు
నలంతి మార్పుతో నుండుటయు విక్రియక్రియ క్తముగా నుండునుగదా.

పయి రీతినె వర్గ ద్వితీయములందుఁ బ్రథమముల కన్న సోష్ణతా
రూపవిశేషము మాత్రము కలదు గాన నద్దానికి సూచకముగ వర్గప్రథమ
చిహ్నము వై నొక స్తంభాకారరేఖను నిల్పినచో నది వర్గ ద్వితీయ చిహ్నమ
గును. అట్లే వర్గ తృతీయములందు నాదితా రూపవిశేషమునకు గుఱుతు
గను వర్గద్వితీయ చిహ్నమునకు వ్యావర్తకముగను వర్గులలోని ద్వితీయ
విశేషమునకు సూచకముగను వర్గ ప్రథమలిపివై రెండు స్తంభాకార
రేఖలను నిల్పినచో నది వర్గతృతీయ చిహ్నమగును. అట్లే వర్గతృతీయముల
కన్న సోష్ణత్వ విశేషము మాత్రము వర్గచతుర్థము లందుండును గాన
నట్టితృతీయ విశేషమునకు సూచకముగా వర్గతృతీయమువై మఱొక
స్తంభాకారరేఖను నిల్పఁగా ననఁగా వర్గప్రథమ లిపిపయిని మూఁడు
స్తంభాకారరేఖలను నిల్పఁగానది వర్గచతుర్థ లిపియగును. ఆ విధముననే
వర్గప్రథమమున లేని నాదానునాసిక్యమేళనమనెడి నాల్గవ విశేషమునకు సూచ
కముగను వర్గచతుర్థలిపికి వ్యావర్తకముగను వర్గతృతీయ నాదవర్ణ లిపివై
రెండు స్తంభాకారరేఖలనఁగా వర్గప్రథమ లిపివై నాల్గు స్తంభాకార
రేఖలను నిల్పినచో నది వర్గపంచమ లిపియగును. ఈ విషయములనె నన్నయ
భట్టారకుఁడు “ స్తంభవిలేఖాధిక్యే స్తపవ వర్గ ద్వితీయ వర్ణాద్యాః ”
అనుదాని చేత నుపదేశించియున్నాఁడు.

ఈ స్తంభవిలేఖేత్యాది కారికచే జెప్పఁబడిన యా స్తంభాకార
రేఖ లాయావర్ణముల మీఁదను నిల్పవలెనో క్రిందను నిల్పవలెనో యన్న
విషయమున నిర్ణయ మాకారికలో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడకున్నను శ్వాసము
నకుఁ బయినె సోష్ణతాదులు వినఁబడుట యనుభవసిద్ధమగుటంజేసి యట్టి
వానికి గుఱుతులగు నీ స్తంభాకారరేఖలను శ్వాసములగు వర్గప్రథమ
ముల మీఁదను లిఖించుటయే గ్రంథకృదుద్దేశమై యుండునని తలఁప నగును.

కార ప్రత్యయము చేర్చుట వర్ణపారాయణము చేయుట వర్ణ నిర్దే
శము చేయుట మున్నగుచోటులం దుచ్చారణార్థకముగ ‘అ’కారమును
హల్లులవై నిల్పుట సంప్రదాయమగుటంజేసి యట్టి ‘అ’ కారచిహ్నమగు
చంద్రవంకవంటి “~” అనుగుర్తుతోఁ జేర్చి కవర్గమును జూపుచున్నాను.

ఉ, ్ = క ; ్ = ఖ ; ్ = గ ; ్ = ఘ ; ్ = జ. ఇట్లే తక్కిన
వర్ణాక్షరములను లిఖించి కొనునది.

పయి రీతిని వర్ణమున కొక్కొక్క యక్షరమును మాత్రమంగీకరించి తక్కిన వర్ణీయాక్షరముల నద్దాని మీఁది స్తంభాకారరేఖల సంఖ్యను బట్టి గ్రహించునట్లు చేసిన యీ యేర్పాటవఱకాంధ్రకర్ణాటలిపి కలవాటు పడినవారికి సుగ్రహమే యగుటచేత నీ నన్నయ రచన మొత్తయు శ్లాఘ్యమై యున్న దనకతీరదు.

(౨౬౬) — నన్నయభట్టు కాలమునాటికి వాడుకలో నుండేడిదని యంగీకరింపఁ దగియున్న శాసన ప్రసిద్ధముగ నాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపిలో ‘అ’ కారాద్యచ్చులు హల్లులపై నిల్చునపుడు మాత్రము చాలవఱకుఁ బై యాకారములతో నున్నను (కొన్ని భేదములు లేకపోలేదు. అకారమునకుఁ బ్రాచీన చిహ్నము ‘ - ’ అను తిన్ననిగీత, అప్పటి మాన్యులో ‘ - ’ అను చంద్రవంక వంటిగీత) నవిప్రత్యేకముగ నిల్చునపుడు మాత్రమీక్రిందిరీతిని వేటువిధములగు నాకారములతో వెలయు చుండెడివి. అట్లే వర్ణాక్షరములలో సయితము వర్ణద్వితీయాదులకు వర్ణప్రథమములను సంబంధించిన వైనిజూపిన కల్పితరూపములకన్న భిన్నములగు నాకారములు వేర్వేరుగ నుండెడివి.

“అ = అ, ఆ = ఆ, ఇ = ఇ, ఉ = ఉ, ఎ = ఎ, ఖ = ఖ, గ = గ, ఘ = ఘ, ఙ = ఙ, ఛ = ఛ, డ = డ, ఢ = ఢ, న = న, చీ = ఫ, బ = బ, లో = భ, మ = మ, ” (భారతీయ ప్రాచీన లిపిమాల. ౪౮. లిపి పత్రము. ౧౦ శతాబ్దపులిపి) ఏడవ శతాబ్దమునకును బూర్వపుదేయని యెల్లరును నంగీకరించుచున్న శాలంకాయన సందివర్ణ పెదవేఁగి శాసన పత్రమునఁ (రక్తాక్షి సంవత్సర శ్రావణమాసపు భారతి. చెన్న. విశ్వ. పుస్త. ౧ వాల్యము - ౧౨౨ పుట) దక్కిన మఱికొన్ని యక్షరముల యాకృతు లగపడుచున్నవి. “ఁ = జ, య = ఛ, ం = త, ణి = ఇ, యి = ఐ ” - ఈ శాసన లిపిలో ‘క’ కారాదులగు కొన్ని యక్షరముల యాకృతులలో నించుకభేదముగల యాకృతులును నగపడుచున్నవి.

(౨౬౭) — పయిరీతిని వర్ణద్వితీయాదులకును బ్రత్యేకముగనుండెడి యచ్చులకును వేటు విధములగు చిహ్నములు ప్రసిద్ధములయి యుండుటయే గాక చింతామణి కర్త కొన్ని వర్ణములకుఁ జేసిన సవ్యకల్పనముగల యాకారములతో వ్రాయఁబడిన శాసనాదిప్రమాణ మొక్కటైనను నగపడదు. కాఁగాఁ జింతామణి కర్తయాంధ్రకర్ణాట భాషలకు సమష్టిగానున్న ప్రాచీన లిపిని గొంత నవరించి యాంధ్రమునకు శ్రేష్ఠముగు ప్రత్యేక లిపిని

వెలయింప సమకట్టె ననియు నప్పటి లేఖకు లావళకున్న యాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపి కలవాటుపడి యున్నవారగుటచే నట్టిసూతన లిపిని బాటింప రైరనియుఁ జెప్పటకు సందేహములేదు. చింతామణి కర్త సంస్కరించిన యా సూతన లిపిలో వర్గద్వితీయాదుల చిహ్నము లావళకున్న యాంధ్ర కర్ణాట సాధారణలిపిలోని చిహ్నములకన్న భిన్నములై యున్నను, వర్గ ప్రథమ ములయు నంత స్తోష్ణములయుఁ జిహ్నములు భేదింపక యా పదప శతాబ్దపు లిపిలోనివే యైయున్నవి. తరువాత నట్టివానిలోనివగు “ చి = (చ) ౨ = (త) ఓ = (ప) U = (ర) A = (శ) డి = (హ) 7 = (ఆ -) 9 = (ఈ) ౪ = (ఊ) ౧ = (ఓ) ”—అను నాకృతులు బొత్తిగా మాటిపోయి నవి. అట్లు మాటిపోవుటచేత నట్టియాకారముల నుత్తరోత్తరాంధ్ర లోకము విస్మరించిన దనుటలో సందేహము లేదు. అట్లు విస్మృతము లనఁదగిన యా ప్రాచీ నాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపిలోని వర్గ ప్రథమ ములయు నంతస్తోష్ణములయు నాకృతులనే యుపపాదించుచున్న చింతా మణిలోని లిప్యర్థార్థక శ్లోకము లప్పక వ్యహోబలపండితా ద్యర్వాచీను లచేఁ బ్రక్షిప్తము లయినవని చెప్పట కెంతమాత్రమును నవకాశము లేదు. ప్రాచీన కాలపు లిపులను గ్రహించుటకుఁ దగిన సదుపాయము లేని కాలములోని వారగుటచేత నర్వాచీనులట్టి ప్రాచీన లిపుల యాకారము లను జూపెడి కారికలను బ్రక్షిప్తములు చేసిరనుట యెంతమాత్రమును విశ్వసనీయమై యుండనేరదు గదా.

(౨౬౮)—ప్రాచీనమగు నాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపియందుఁ జింతామణి కర్తచేసిన సంస్కారము దురదృష్టవశమున వాడుక కెక్కకున్నను నయ్యది మిక్కిలియుక్తమై యున్నదనుటకు సందేహములేదు.

అచ్చులకుఁ బ్రత్యేకస్థితిలో నొకయాకారమును, హల్లులపయి నిల్చు నపుడు వేఱొకయాకారమును నుండుటకన్న నెల్లయెడలను నొక్కధ్వని కొక్క యాకారమే యుండుట యుక్తతరమును లేఖనసౌకర్యకారియు ననావశ్యకలిపి విస్తృతి సంక్షేపకారియు నయి యుండుననుటకు సందేహ ముండదుగదా. అట్లే హల్లులకును హలంతరసంయోగమున నాకృతిమాటక యేకరీతినె యుండుటయు మిక్కిలియుక్తమయి యుండును గదా. అట్లే యాభ్యంతరప్రయత్నతౌల్యము గల యొక్కొక్కవర్ణములోని వర్ణముల కొక్కొక్క చిహ్నమే ప్రధానమై యుండుటయు నద్దానియం దావేశించిన వర్ణవైశేష్య సంపాదక స్తోష్ణతా నాది తానునాసిక్యాదుల కనుమాపకములుగా నట్టి ప్రధానలిపి వై నే స్తంభాకారాది రేఖలను లిఖించుట, వానివానికెల్ల వేర్వేలుగఁ బ్రత్యేక లిపులుండుటకన్న నెంతయు యుక్తతరమును వర్ణోత్పత్తిచరిత్ర స్ఫోరకమును

సంతోషమార్గమును నయి యుండుననుటలో విప్రతిపత్తిలేదు గదా. అకార ధ్వని చింతామణి కర్త కాలమునకే చాలవఱ కలఘు లకారధ్వనికి సన్నిహితమై వెలయుటచేతను ద్రావిడ మూర్ధన్య శకారధ్వని సైతము చాలవఱకట్టి యలఘు లకారధ్వనికే సన్నిహితమై వెలసియుండుటచేతను అకారమూర్ధన్య శకారములు సైత మలఘు లకారలిపిచేతనే గుఱితింపఁబడుఁగాక యని తలఁచి కావలయును జింతామణికర్త వానికి వేర్వేఱ చిహ్నములను వర్ణింపఁ డయ్యె. ఇంక ఖండపూర్ణానుస్వారముల “ఁ,ం” అనునాకారములు “సిద్ధ స్వాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్థభేదతో ద్వివిధః | ప్రాస్వాత్పూర్ణోఽపిభవే | దీర్ఘాచ్చేత్తండ ఏన సజ్జేయః” అనెడి (30౮ వి.) సూత్రములోని పూర్ణ శబ్దము చేతను నర్ధఖండశబ్దములచేతను వ్యక్తములు కాఁగలవని తలఁచి కావలయును జింతామణికర్త వానిని వర్ణింపఁడయ్యె. పూర్ణానుస్వారలిపులు రెండిటిని లిఖించి నచో విసర్గలిపి యేర్పడుట ప్రసిద్ధమగుటచేత విసర్గాకారమును సైతము వేఱుగ వర్ణింపఁడయ్యెనని యెన్ననగును. అనుస్వారమును బరస్థితస్థము తలవై వ్రాసెడి ప్రాచీనసంప్రదాయ మాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపిలో నన్నయ నాఁటికే మాఱి పూర్వాక్షరమునకుఁ గుడిప్రక్కను వ్రాసెడి యలవాటు వచ్చియుండుటచేతఁ జింతామణికర్తచే దంత్యచే బేలకును సలఘు రలలకును లిఖింపవలసినదిగాఁ జెప్పఁబడిన బొట్టును వాని యూర్ధ్వమున (అనుస్వారవ్యావర్తకముగా) వ్రాయవలెనని చింతామణికర్త యభిప్రాయమును వర్ణింప నగును.

(౨౬౯) — అనుస్వారలేఖనవిషయమున నద్యతన శాసన పరిశోధకుల యభిప్రాయములు కొన్ని యిచటవిమర్శింపఁ బడుచున్నవి. “ఈ శాసనములందు సర్ధానుస్వారమును గుఱించి యొకవిశేషము కలదు. అది యెప్పుడును బూర్ణానుస్వారముగనే వ్రాయఁబడుచుండెను. తాటాకుగ్రంథములలోఁ గూడ నిట్లే వ్రాయుచుండిరి. ఇటీవలి యాంధ్రవైయాకరణులు అర్ధానుస్వారమునకు ‘ఁ’ అను గుర్తును గల్పించిరి. పురాతనశాసనములలో నీగుర్తు కాసరా నందునను దీనికి బదులు పూర్ణబిందువే కాసవచ్చుచున్నందునను ఈ గుర్తు ఉచ్చారణలో లోపించిన తర్వాత నాంధ్రవైయాకరణులచే వాడఁబడినని తోచుచున్నది.” (ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము. ౧ వాల్యము. 3౮౦ పుట.)

“దీనికి బిందువని పేరుండుటచే నిదిమొదటఁ జుక్కగ నుండెను. అనుస్వారము గీటునకు వైభాగముననే కాసవచ్చును. ౧3 వ శతాబ్దము తరువాతను నది గీటుమీదనే (గీటుకంటు కొని) వ్రాయఁబడియె. పిదప నక్షరమునకుఁ బరముగ వ్రాయు నాచారము వచ్చెను. — ౧౫ వ శతాబ్దము నకుఁ బూర్వము వర్ణాక్షరములకుఁ బూర్వము బిందువు నుపయోగించు వారు

కారు. కాని యప్పటి నుండియు 'జ ఇ న మ' అను హల్లులకు మాటుగ వర్గాక్షరములకుఁ బూర్వము బిందువునే యిప్పటి వఱకు వాడుచున్నారు. కొన్ని దినముల వఱకు 'ణ' కారమునకు మాటుగా వ్రాసెడువారు కారు. తరువాత దానికి మాటుగను వాడఁజొచ్చిరి" (ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము. ౧ వాల్యము. 32౮. 32౯ పుట).

“ శాసనములందుఁగాని పూర్వపు వ్రాతపుస్తకములందుఁ గాని యఱసున్న యెచ్చటను గానరాదు. అది యుండవలసినచోటఁగూడ నిండు సున్నయే కనఁబడుచున్నది. చ్రాచీన శాసనములలో నిండు సున్నకు బదులు వర్గాంత్యానునాసికాక్షరములు కనఁబడుచున్నవి. అనగా—కట్టిళ్ళి తమ్ముణ్ణు, అస్త యేనియు, ఫలమ్ము, ఇత్యాది రూపంబులు కనఁబడుచున్నవి. దీనిని బట్టి చూడఁగాఁ దెనుఁగులో ననుస్వారమని వాడఁబడుచున్నది వర్గాంత్యానునాసికాపరరూపమనియు అది తొలుత ననునాసికాక్షరము గనే వ్రాయఁబడు చుండి కొంతకాలమైన పిదప సౌకర్యార్థము బిందురూపముగ వ్రాయఁ బడెననియు” (శాసన పద్యమంజరి - పీఠిక IV పుట).

“ అనుస్వార పూర్వకాక్షరము పెక్కు తావుల ద్విగుణీకరింపఁబడినది. అట్లు కాని చోటులునుం గలవు. ” (శాసన పద్యమంజరి. పీఠిక. VI పుట).

(౨౭౦)—ఈకాలపుశాసన పరిశోధకులలో నగ్రగణ్యులగు కె. వి. లక్ష్మణరావుగారును, జయంతి రామయ్యపంతులవారును నిట్లు వ్రాయుట చాల వింతగ నున్నది. ఇట్లు వ్రాసిన లక్ష్మణరావుగారే యుదాహరించిన విజ్ఞాన సర్వస్వమునందలి యా సందర్భములోనిదేయగు (32౬ పుటకుఁ దర్వాత) ౧౨3౧ క్రైస్తవపాబ్దపు కాకతి గణపతి శాసనపుఁ బ్రతిబింబమునం దెల్లయెడలను ననుస్వారము పూర్వాక్షరమునకుఁ బరమందె వెలయుచున్నది గాని గీటుమీఁదను గాని గీటునకంటి గాని యెచ్చటను నుండలేదు. వర్గాక్షరములకుఁ బూర్వమం (“ దానన్తి, కాస్త, సమన్తాత్ ” అను మూఁడు చోటులు మాత్రము తప్ప) దెల్లెడలను ననుస్వారమే లిఖింపఁ బడియున్నది. “ శ్రీ కాంతా, (౧ పంక్తి) బ్రహ్మాండఖండే (౪ పంక్తి) శంభోః (౫ పంక్తి) గంగా (2 పంక్తి) కించస్వేషు (౨౬ పంక్తి) ” మున్నగు చోటులందెల్ల నందు బిందువులె వ్రాయఁబడియున్నవి. ఆ సందర్భముననే చూపఁబడిన నందంపూడి (క్రీ. శ. ౧౦౫౪) శాసనపుఁ బ్రతిబింబమునం దెచ్చటను బిందువు లిఖింపఁబడి యుండలేదు. దాని చోట ననునాసికములె వ్రాయఁ బడినవి. ఈ శాసనములో నంతటను విసర్గముల బిందువులు బొట్టులుగానే యున్నను ‘ ఐశాన్యతః ’ (2 పంక్తి) అనుచోటఁ బూర్ణచంద్రాకారముగ

నున్నవి. తొమ్మిదవ శతాబ్దములోనిదగు నద్దంకి తరువ్రాజ శాసనమునందును బిందువులు పూర్ణచంద్రాకారములుగనె యున్నవి. (శాసనపద్యమంజరి. 1929 సంవత్సరపు భారతిలో సైత మీ శాసనపుఁ బ్రతిబింబము గలదు.) యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనపుఁ బ్రతిబింబమునందుఁ గొన్ని యెడల బొట్టులె యగపడుచున్నను గొన్నియెడలఁ బూర్ణ చంద్రాకారపు నున్నల వ్రాత యగపడుచున్నది. అశ్వమేధంబు (౧౯ పంక్తి); నుతంబును (౨౦ పంక్తి); దానుం గట్టించె (౪౦ పంక్తి); అమరంగ (౪౩ పంక్తి); ఇట్లే మూడవరేకు యస్సప్తశాసన భాగ ప్రతిబింబములోని వెక్కు చోటులందలి బిందువులు 'ం' అను రీతిని పూర్ణ చంద్రాకారముగనె యగపడుచున్నవి. దీనినిబట్టి నన్నయభట్టారకునకుఁ బూర్వకాలమందె బిందువునకు బొట్టుయొక్క యాకారము పోయి పూర్ణ చంద్రాకారము నచ్చినదనియు, లేఖన సౌకర్యమునకయి యది బొట్టుగఁ గొన్నియెడలఁ బడుచు నచ్చెననియు సక్కారణముచేతనే నిండు నున్నను పూర్ణమనుచును, నరసున్నను ఖండమనుచును నాతఁడు వాడె ననియు గ్రహింపవలయును. అట్లయినను బ్రాచీనకాలమునందు శాసన ప్రతిబింబములలోఁ బెక్కుచోటుల బొట్టుల యాకారములును సగపడుచుండు టంబట్టి యనుస్వారమునకు బిందు శబ్దమును రూఢమై నిల్చిపోయెనని గ్రహింప నగును.

పయిని వివరించిన నందంపూడి శాసనమున సర్ధానుస్వార ముండఁ దగిన చోటులం దొక్కచోటనై న బిందువుగాని దానికిఁ బ్రతియగు వర్గవంచ ముము గాని లిఖింపఁబడి యుండలేదు.

౧ పంక్తి. “ ఇయ్యూరియు బిల్లెమ ... నెరపులయు బొలగరును. ”

౨ పంక్తి - “ నెరపులయు బొలగరునున. ”

ఇట్టి చోటులందెల్ల నేబిందువును సగపడదు. కాని యాయా చోటు లందు నేటి తెనుఁగుతో వ్రాసి చూపుటలో మాత్రము లక్షణరావుగారు పూర్ణ బిందువులను వ్రాసియున్నారు.

అట్లే యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనపు ప్రతిబింబమునందును (క్రీ. శ. ౯౦౮) సర్ధానుస్వార ముండఁదగిన చోటులం దేబిందువుయొక్కయుఁ జిహ్నము లగపడవు. రామయ్యపంతులుగారు మాత్ర మట్టి చోటులలోఁ గొన్నిట నేటి తెనుఁగుతో వ్రాసి చూపుటలోఁ బూర్ణ బిందువును వ్రాసిరి.

“పరగగ, (౭ పంక్తి); బెజవాడ గొమరస్వామికి (౭ పంక్తి); విడిసిన బ్రోలగల (౧౫, ౧౬ పంక్తులు); చేబ్రోలు (౨౨ పంక్తి); ఇచ్చగని (౨౭ పంక్తి); దీని జేబ్రోలు (౨౯ పంక్తి); ఒడబడి (౪౬).”

దీనిని బట్టి యానాటి లేఖనమున నరసున్నను వ్రాసెడి యలవాటు లేదని విశదమగుచున్నది. అట్లయినను నీ శాసనమునఁ గొన్నియెడల బిందువులును బిందు స్థానీయ వర్గపంచమములును నుండుటం జూచియు వేఱు శాసనములలో బిందువునకుఁబరమందలిహల్లులకు ద్విత్వలేఖనము కొన్నిటఁ జూచియు బిందు పూర్వక హల్లు ద్విరుక్తముగ వ్రాయఁబడు సంప్రదాయ మాది నుండియుఁ గలదని భ్రమించినవారగుటం జేసి శాసన పరిశోధకు లా నిండు సున్న లున్నచోటులెల్ల నరసున్నలుండు చోటు లనుకొనుచుఁ బయి రీతిని వ్రాయసాగిరని తోచుచున్నది. నన్నయకాలము వఱకుఁ గల శాసనములం దెచ్చటను నిండు సున్నకుఁ దర్వాతి హల్లును ద్విరుక్తముగ వ్రాయు సంప్రదాయ మగపడదు. అట్టి సంప్రదాయ మర్వాచీన శాసనాదులలోను దాశ పత్రమాతృకలలోను నుండుటను జూచి యెల్ల యెడలను నాదినుండియుఁ గల దనుట సత్యవిదూర మనక తీరదు. ఇట్టి యర్వాచీన లేఖనము తన కాలము నాటి తాళపత్రమాతృకలలో సైతము వెలసియుండుటను జూచియె యప్పకవి యీ క్రిందిరీతిని నిరసించి యుండెను.

కం॥ వల బొట్టులపై వర్ణం

బులు క్రిందట నవియె మరల మూఢమతులు జ

డ్డలు చేసి వ్రాయుచుందురు

విలిఖింపరు వాని నెందు ద్విత్వము లార్యుల్॥

ఆ॥ వె॥ హల్లుమీఁదనున్న హల్లుదానికి ద్విత్వ

మొందుఁగాని వేతె యొకటఁగాదు

సంధివేళ నది విచారించి వ్రాయుచోఁ

బాపరెందు దానిఁ బ్రజ్ఞలెల్ల॥

(అప్పకవీయము ౨. ఆ. ౪౫. ౪౬.)

ఇక యుద్ధమల్లుని శాసనములో వ్రాయఁబడియున్న యనుస్వారములు పూర్ణములె గాని యర్ధములు కావు. అచటఁ బూర్ణములున్నను నర్ధములున్నను ఛందో భంగము లేదు. కాన నవి ఖండములకు బదులుగ వ్రాయఁబడిన వనెడి శాసన పరిశోధకుల యభిప్రాయము సరికాదు. తెలుఁగు నందలి యక్కరల యింద్ర గణములలో మగణ సగములును, సూర్య గణములలో గగ సగణములును నుండెడివి. ఇందులకు బెజవాడ శాసనాక్కరలలోని ‘భూవల్లభుం డత్తిన్’ ‘కొమరస్వామికి’ ‘గొరగల్గాక’ అను స్థలములు ప్రబలసాక్ష్యము నిచ్చుచున్నవి.

ఆ॥ వె॥ “ఓలి రెండు మూడు నాలుగు గురువుల
నైన గణము లిన సురాధిపేందు
గణము లక్షకోప కరణంబు లవి యాది
లఘుగణంబు మొదల లఘువు నిలుప॥”

(కావ్యాలంకారచూడామణి. ౮ ఉల్లాసము.)

అను ప్రాచీనాక్కరల గణములను బెలుపు వెద్దిరాజు పద్యము
సైతము పై విషయమునఁ బ్రబల నిదర్శనమగుచున్నది. కవి జనాశ్రయము
నందు నిట్లె చెప్పఁబడెను. తెల్లులోని యిట్టి యినేంద్ర గణములకు మాఱుగ
నున్న కర్ణాటములోని బ్రహ్మవిష్ణు గణము తెల్లపద్య జాతులందును నిట్టి
స్థితితోనె యున్నవి. ద్వితీయ తృతీయచ్ఛందః ప్రస్తావనార్థ గణములలో
మొదటి యొకటి రెండు గణములను విడిచి తక్కినవానిని మాత్ర మినేంద్ర
గణములనుగా గ్రహించు సంప్రదాయ మప్పకీయమునాటికి వెలసినది.
కాఁగా బెజవాడ శాసనాక్కరలలోని యీ క్రింది చోటులందలి పూర్ణాను
స్వారములను వానికి మాఱుగ నుండు ననునాసికములను ఖండానుస్వారముల
నుగా గ్రహింప నక్కఱలేదు. (చూ. ‘ఉపగణములు’ అను నావ్యాసము.
ఆంధ్రవిశ్వ కళాపరిషత్తు జర్నలు యువ సవత్సరాది సంచిక.)

“విస్తర, శ్రీ యుద్ధ, మల్లు, ణ్ణపద్య, విఖ్యాత, కీర్తి, (3 పంక్తి)

“... రక్షయుంగాను స్థమతాత మల్లపరాజు, వేరెఱు, దానుం
గట్టించెం గ్రమంబున” (35—40 పం)

పయి రీతినె, మరంబు (౬ పంక్తి), త్రిణయను, సుతుజ్ఞోజ్ఞు (౨౦
పంక్తి), మరంబును (౨౫ పంక్తి), అను చోటులందు సయిత మాకాలపు
టక్కరల గణముల వేఱు విధమగు వైలక్షణ్యముచేత నిర్బాధముగ సమర్థింప
నగును. ఈ మూడు స్థలములను బట్టి బెజవాడ శాసన రచయిత కం॥ “ఒక
గురువు రెండు లఘువులు । నకలంకత సమమ కాన...” (కావ్యాలంకార
చూడామణి. ౮ ఉల్లాసము.) అను ఛందస్సంప్రదాయము ననుసరించి గగ
తుల్యమగు జగణమును నిసగణముగను, మగణ తుల్యములగు యలమును
జలమును నింద్రగణములుగను సంగీకరించెనా యని యాలోచింపవలసి
యున్నది. లేదా ప్రస్తరింపఁబడిన ద్వితీయ తృతీయచ్ఛందముల గణములలో
నన్నిటికిని మొదట నొక గురువు చేర్చి యినేంద్రగణములనుగా వాని సంగీ
కరించియుండునా యని యైన నాలోచింప నగును.

పయిరీతినున్న ప్రాచీనకాలపుటినేంద్ర (చంద్ర)గణముల స్వరూప
మును గ్రహింపక యాయాచోటులందలి పూర్ణ బిందువులను దేల్చి యర్థ బిందువు

లుగఁబలుకవలెననుచు శాసనపరిశోధకులర్వాచీనములగు నినేంద్రగణములతోఁ గుదురుపాటుచేయ యత్నించుట యుక్తముకాదుగదా. ఎన్ని లేనిపోనిదారులు త్రొక్కినను 'గొరగల్గా, అర్థిన్, కొమర (స్వా)' అనుస్థలములు నాచెప్పిన గణముల నంగీకరింపనిచోఁ గుదురుపాటు కానేరవుగదా.

మఱియు 'నొకరీతిని వ్రాయుట వేటొకరీతిని జనువుట' అనుపద్ధతి నన్నయకాలమువఱకుఁ గల ప్రాచీనశాసనములలో నగపడదు. తర్వాతి వారట్టి ఛందోవిశేషములను గ్రహింపఁజాలక వానియందట్టి యపమార్గములు గలవని భ్రమించి యట్టియపమార్గములతో వ్రాసిన వ్రాసియుండవచ్చును.

బెజవాడ శాసనమునందు "పరగంగ (౭ పంక్తి;) ఫలం బుపేక్షి (౧౪ పంక్తి); నుం గార్తికేయునకు (౨౬ పంక్తి); దీనిం జేబ్రోలు (౨౬ పంక్తి); ఒడంబడి (౩౬ పంక్తి);" అని యిట్లు ప్రతిబింబమున లేని బిందువులు రామయ్యపంతులవారు వ్రాసి చూపుటకుఁ గారణమేమో తెలియకున్నది.

కేవలప్రాచీనమగు శాలంకాయన నందివర్త శాసనమునందుఁ బదమధ్యమందలి యనుస్వారమునకు బదులుగా వర్గాక్షర పరకత్వమునఁ దత్తద్వర్గ పంచమాక్షరము లెల్లెడలను వ్రాయఁబడియున్నవి. అట్టివర్గపంచమములు పరమందున్న వర్గాక్షరములతో సంయుక్తములుగ వ్రాయఁబడియున్నవి. పదమధ్యేతరస్థలములందును వర్గేతరాక్షర పరకస్థలములందును బిందువులేలిఖింపఁబడియున్నవి. అట్టిబిందువులు పరాక్షరముల తలపై వ్రాయఁబడియున్నవి. (రక్తాక్షి సంవత్సర శ్రావణ భారతి. చెన్న, విశ్వ, పుస్త, ౧ వాల్యము. ౧౨౨ పుట) ఇయ్యది సంస్కృతభాషామయమగు శాలంకాయన నందివర్త పేదవేగిశాసనము. ఏడవ శతాబ్దము నాటిది. ఇట్లే ప్రాచీనశాసనముల లేఖనము వెలయుచున్నది. వీనిలోఁ బదమధ్యమున వర్గాక్షర పరకత్వమున మాత్రము 'అనుస్వారస్వయయి పరసవర్ణః' అను పాణిని సూత్రము చొప్పున బిందువుచోట ననునాసికము వ్రాయఁబడి నంత మాత్రమునఁ దక్కినచోటులం దెల్ల బిందువులే యుండఁగా బిందువునకుఁ బ్రథమమున స్థితియే లేదనుట యుక్తమా? కాలక్రమమున 'కపవర్గ' పరకబిందువులును నింకను గొన్నాళ్లకు 'కచప'వర్గ పరకబిందువులును, బదమధ్యమునందు సైతము బయలు వెడలలేదా?

యుద్ధమల్లుని బెజవాడశాసనమునందు 'ట త' వర్గాక్షరములకుఁ బూర్వమందున్న బిందువు మాత్రమే తత్తద్వర్గ పంచమములతో వ్రాయఁబడినట్లుగాని తక్కిన మూడువర్గములకును బూర్వమందున్న బిందువు తత్తద్వర్గ పంచమాక్షరరూపమున లిఖింపఁబడి యుండలేదు. ఆ లిఖింపఁబడిన బిందువులు

సైతము గొన్నియెడలఁ బరాక్షరముల తలవైని, గొన్నియెడలఁ బూర్వపరాక్షరముల నడుమను లిఖింపఁబడి యున్నవి. అట్లు తలవై వ్రాయఁబడుటలో సైతము పూర్వాక్షరమును జేరవలసిన యాయనుస్వారము పరాక్షరము తలవై (సంయోగము వంటిది గాన) లిఖింపఁబడుచు వచ్చెను. ఉ. మకంబు (౧౦. పంక్తి.) ఇందలి బిందువు 'తబు' అను వానినడుమ నున్నదిగాని వానిలో దేనితలమీఁదను లేదు. 'వెలయంగ' (౧౪ పంక్తి.) ఇందలి సున్న గ కారము తలమీఁద నున్నది. 'వెల్యటించిన' (౧౬ పంక్తి.) ఇందలి సున్న 'టిచి' అను వానినడుమనే యున్నదిగాని దేనితలమీఁదను లేదు. 'లింగ' (౧౭ పంక్తి.) ఇందలి సున్న 'లిగ' అను వానినడుమనే యున్నది.

రాజనరేంద్రుని కోరుమల్లిశాసనములో (క్రీ. శ. ౧౦౨౨.) "క చ ప" వర్గాక్షరపరకత్వమున బిందువే వ్రాయఁబడియున్నది. అయ్యది పూర్వపరాక్షరముల నడుమనే వ్రాయఁబడి యున్నదిగాని దేనితలమీఁదను వ్రాయఁబడియుండలేదు. ఉ. 'ఝ.ర.ర.ఝ = పంకరుహ' పదునొకొండవ శతాబ్దము నాదియందే కచప వర్గ పరకత్వమున బిందువే వ్రాయఁబడుటయు నయ్యది పూర్వపరాక్షరముల నడుమ వ్రాయఁబడుటయు వెలసియుండఁగాఁ బదుమూడవ శతాబ్దమునకుఁ దర్వాత బిందువు పూర్వాక్షరమునకుఁ బరముగ వ్రాయఁబడు నాచారము వచ్చినదని యొకరును బదునేనవ శతాబ్దము వఱకును బిందువు వర్గపంచమరూపముననే వ్రాయఁబడినదిని యొకరును జెప్పట యెంతమాత్రమును సరికాదుగదా.

ద్వితీయ కులోత్తుంగచోట దేవుని పాండునగ్రామ శాసనమునందు (ఇండియన్ ఏస్ టిక్వరీ. ౧౪ నెంబరు ౫౭ పుట) 'క త ప వర్గ' పరకత్వముననే గాక ట త వర్గ పరకత్వమునందును సనేకస్థలములలో బిందువే వ్రాయఁబడి యున్నది. అందును 'త'వర్గ పరకత్వమున సుస్కృత సవనుభ్యమునందును బిందువే పెక్కుచోట్ల వ్రాయఁబడియున్నది. ఉ. సల్లభేంద్ర (౧ తేకు. ౯ పంక్తి); చంద్ర - (౩ తేకు పెడప్రక్క ౮ పంక్తి); గుంట (౫ తేకు) ఇది పెక్కుచోట్లఁ గలదు.

పయినందర్భమును బట్టి పంజ్రెండవ శతాబ్దము నాటికే సకల వర్గ పంచమాక్షర పరకత్వమునందును బిందువు ధారాళముగ లిఖింపఁబడి యాచారము వచ్చె ననక తీరదుగదా.

ఈ సందర్భమున నాంధ్రలిపి స్వరూపము దిక్షాత్రముగ 'భారతీయ ప్రాచీనలిపిమాల, యాంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము, బర్నలుదొరగారి దక్షిణ హిందూదేశ లిపిశాస్త్రము' అనువానినుండియు నీక్రింది కొన్ని శాసనముల నుండియు సంగ్రహించి వ్రాయఁబడుచున్నది.

రక్తాక్షి సంవత్సర (క్రీ. శ. ౧౯౨౪) శ్రావణ భారతిలో (చెన్న. విశ్వ. పుస్త. ౧ వాల్య. ౧౨౨ పుట). నయిదవ శతాబ్దపు (కొండజేడవ శతాబ్దపు దందురు). శాలంకాయన నందివర్మ పెదవేగి శాసనము గలదు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక యెనిమిదవ వాల్యమున (చెన్న. విశ్వ. పుస్త.). బదవశతాబ్దపు యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనపు బ్రతిబింబము గలదు. ఇండియన్ ఏన్ టిక్వరీ పదునాల్గవ వాల్యమున నేబదవపుటలో గోరుమల్లి శాసనపు (క్రీ. శ. ౧౦౨౨) బ్రతిబింబము గలదు. ఇందే కులోత్తుంగ చోళదేవుని (క్రీ. ౧౧౩౪) పాండువగ్రామశాసనపు బ్రతిబింబమును గలదు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక రెండవవాల్యమున “పభుబట్టు” (క్రీ. ౧౦౦౩) శాసనప్రతిబింబము గలదు.

అందుఁ బెదవేగి శాసనములో (౭ శతాబ్దపుది) హల్లుతలమీఁది ‘అకార’ చిహ్నము ‘ - ’ తీసివేయఁగాఁ బొల్లహల్లుయొక్కయు సంయోగములోని పరహల్లుయొక్కయు జిహ్వామేర్పడుచు వచ్చెను. మ = మ్. ట = ట్. నేటిపొల్ల గుఱుతు కేవల మర్వాచీనము. వై శాసనమున హల్లులకు గుణితములోను బ్రత్యేకస్థితిలోను నాకారభేదము లేదు. ఎ ఏ లకును, ఒ ఓ, లకును ద ట డ ల కును బరస్పరభేద మగపడదు. పదమధ్యమునందు వర్గాక్షరములు పరమగు నపుడు మాత్రము బిందువు తత్తద్వర్గ పంచమరూపమున నున్నది. తక్కిన యెల్లయెడలను బిందువే వెలయుచున్నది. ఆ బిందువు పూర్వాక్షరము తలపై వ్రాయఁబడియున్నది. ఈ శాసనమునఁ గల ‘శ్ర’ అను నాకారమే నేటి క = క’ అను లిపికి మూలము కానోపును. ‘శ్ర’ అను నాకృతియే నేటి కావడికిని (౧) మూలము కానోపును. ‘ల్ర’ అను తకారరూపమే నేటి తావడికి మూలము కానోపును. వై శాసనములోని ‘ఱ’ అనునకారాకారమే నేటి నావడికి (౨) మూలమనఁ దగును. ‘ఱ’ అను నకారాకారము మీఁది ‘అ’ కార చిహ్నము పోఁగా మిగిలిన ‘ఱ’ అనునది సకారలిపికి భిన్నముగా నుండుటకయి దాని సర్వాచీనులు ‘న’ అని వ్రాయసాగిరి. ఇట్లే పావడితోడి భిన్నతకై ‘వ్’ అను నేటి వావడి యేర్పడియుండును. పెదవేగి శాసనములోని ‘మ’ అను మకార వ్యంజనపు చిహ్నము నేటి మావడికి (౩) మూలము కానోపును. ఈ శాసనములోని లకారమునందలి (బి) క్రిందిభాగమే నేటిలావడికి మూలము కానోపును. వ్రాచీనరేఫరూపమే (U) నేటిక్రావడికి మూలము కానోపును.

ఆంధ్రలిపి వికాసము; తత్సంబంధి లిపులు.

నేటి తెలుగులిపి	అగోక శాసనలిపి	బ్రాహ్మీ లిపి	నేటి నాగరి లిపి	నేటి తమిళలిపి	నేటి కర్ణాట లిపి	గ శతా బ్దపుటె నందివర్మ శిరశేషి శాసనలిపి	గం శతా బ్దములెట్లు దేవనాగరి శాసనలిపి	గం ౩ శ్రీ శ క్తివర్మ పభుబట్టు శాసనలిపి	గం ౩ శ్రీ రాజ రాజా కోద మల్లి శాసన పు లిపి	గం ౩ శ్రీ పాం మవ గ్రామ శాసనలిపి
అ	𑀅	𑀅	अ	अ	అ	𑀅	𑀅	𑀅	𑀅	𑀅
ఆ	𑀆	𑀆	आ	आ	ఆ	𑀆	𑀆	𑀆	𑀆	𑀆
ఇ	𑀇	𑀇	इ	इ	ఇ	𑀇	𑀇	𑀇	𑀇	𑀇
ఈ	𑀈	𑀈	ई	ई	ఈ	𑀈	𑀈	𑀈	𑀈	𑀈
ఉ	𑀉	𑀉	उ	उ	ఉ	𑀉	𑀉	𑀉	𑀉	𑀉
ఊ	𑀊	𑀊	ऊ	ऊ	ఊ	𑀊	𑀊	𑀊	𑀊	𑀊
ఋ			ऋ		ఋ					
ౠ			ॠ		ౠ					
ఎ			ए	ए	ఎ	𑀋	𑀋			
ఏ	𑀌	𑀌	ऐ	ऐ	ఏ			𑀌		
ఐ			इ	इ	ఐ					
ఒ			ओ	ओ	ఒ					
ఓ	𑀍	𑀍	औ	औ	ఓ					
క	𑀎	𑀎	क	क	క	𑀎	𑀎	𑀎	𑀎	𑀎
ఖ	𑀏	𑀏	ख	ख	ఖ	𑀏	𑀏	𑀏	𑀏	𑀏
గ	𑀐	𑀐	ग	ग	గ	𑀐	𑀐	𑀐	𑀐	𑀐
ఘ	𑀑	𑀑	घ	घ	ఘ	𑀑	𑀑	𑀑	𑀑	𑀑
ఙ	𑀒	𑀒	ङ	ङ	ఙ	𑀒	𑀒	𑀒	𑀒	𑀒
చ	𑀓	𑀓	च	च	చ	𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	𑀓

నేటి తెలుగిది	అగోళ కాననలిపి	బ్రాహ్మీ లిపి	నేటి నాగర లిపి	నేటి తమిళలిపి	నేటి కర్ణాట లిపి	స శతాబ్దిపుత్రెల్లు నందివర్మ పెదవేగి కాననలిపి	౧౦ శతాబ్దిపుత్రెల్లు తెజవాడ కాననలిపి	౧౦౦౩ క్రి శ క్తివర్మ పద్మబిత్తు కాననలిపి	౧౦౦౨ క్రి. రాజ రాజాగోడ మర్రి కానన పు గిది	౧౦౩౬ క్రి. పాం మహాబ్రహ్మ కాననలిపి
హ	హ	హ	హ	హ	హ	హ	హ	హ	హ	హ
ఁ	ఁ	ఁ	ఁ	ఁ	ఁ	ఁ	ఁ	ఁ	ఁ	ఁ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ
ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ	ఇ
ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ	ఈ
ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ	ఊ
ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ	ఋ
ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ	ౠ
అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ	అ
ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ	ఆ					

ఆంధ్రప్రదేశ్ వికాసము; తత్సంబంధి లిపులు.

[illegible]

నేటి తెల్లలిపి	ఆంధ్ర కాసలిపి	బ్రాహ్మీ లిపి	నేటి వాగర లిపి	నేటి తమిళలిపి	నేటి కర్ణాట లిపి	× శతా బ్దిలిపి. నందివర్ణ పెదవేగి కాసలిపి	౧౦ శతా బ్దిలిపి. జెజవాడ. కాసలిపి	౧౦౦౩ శ్రీ. శక్తివర్ణ పథుబట్టు కాసలిపి	౧౦౨౨ శ్రీ. రాజ రాజా కారు మర్రి కాసన పు లిపి	౧౧౩౪ శ్రీ. హం దువ గ్రామ కాసలిపి
ప			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
క			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
గ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ఘ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ఙ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ఛ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
జ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ఝ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ఞ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ట			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ఠ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
డ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ణ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
త			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
థ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ద			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ధ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
న			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ప			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
క			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
గ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ఘ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ఙ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ఛ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
జ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ఝ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ఞ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ట			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ఠ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
డ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ణ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
త			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
థ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ద			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
ధ			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥
న			॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥	॥

(౨౭౨) — వెనుక నుదాహరించినరీతిని బై నివ్రాసిన యాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపిని సంస్కరించి యాంధ్రమునకుఁ బ్రత్యేకలిపిని నన్నయభట్టారకుఁడు గల్పించినను నయ్యది వాడుక కెక్కలేదనియు నన్నయభట్టారకు ముందును వెన్నను నట్టి యాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపియే వాడుకలో నిల్చెననియుఁ బై నుదాహరించిన శాసనముల లిపులవలన విశదమగుచున్నది గదా. ఎంత యుక్తమయినదయ్యును మార్పు జనసామాన్యముచే నంగీకరింపఁబడకుండుటయుఁ బ్రాతపద్ధతియే యవలంబింపఁబడుచుండుటయుఁ గ్రొత్తవిషయములు కావు.

నన్నయభట్టారకలిపిని తలంచిన ఖండానుస్వార చిహ్నము కాలక్రమమున ముద్రణములలో వాడుక కెక్కినది. దంత్య చ జ లకుఁ బాలవ్య చ జ లపై నన్నయభట్టారకలిపిని బొట్టునిడకున్నను సర్వాచీనులు 'అ' అను చిహ్నమును వ్రాయుట గలదు. దీనిని సయిత మంతటను వ్రాయు నలవాటులేదు. ఇయ్యది దంత్యమగు తకారముయొక్క గుణతములోని నేటి యాకారమని యెన్ననగును.

నన్నయభట్టారక కల్పిత నూతన చిహ్నములు శాసనాదులను వ్రాసెడి జనసామాన్యపు వాడుక కెక్కకున్నను నాకాలపు పండితుల యెఱుకలో నుండెడివని చెప్పవచ్చును. కావుననే యట్టి నన్నయ భట్టారకలిపి నీక్రిందిరీతి నధర్వణాచార్యుఁ డించుక సవరించుట తటస్థించెను. నన్నయభట్టారకలిపుద్ధారక కారికలలో వర్గద్వితీయాదుల యాకారములు “స్తంభవిలేఖాధ్యక్షై స్తపన వర్గద్వితీయ వర్ణాద్యః” అను రీతిని జెప్పఁబడిను. అట్టి యర్థానుస్వార పూర్ణానుస్వార చిహ్నములు వేఱుగఁ జెప్పఁబడక ఖండపూర్ణ శబ్దములచేతనే సూచింపఁబడిను. కాన నట్టివానినెల్ల నధర్వణుఁడు కొన్నిసవరణములతో తెస్సగా నీక్రిందిరీతిని వివరించెను.

ప్రాచీనతమకాలమున 'అ'కారచిహ్నమును తలకట్టు హల్లులమీఁది ' - 'అను నాకారము గలదిగ వ్రాయఁబడు సంప్రదాయ ముండెడిది. అట్టి సంప్రదాయము నన్నయనాటికే మాఱుట కారంభించెను. నన్నయనాటికే తలకట్టు '✓' అనురీతిగ వ్రాయువాడుక వచ్చినది. నన్నయభట్టారకుఁడె యట్టి మార్పు నంగీకరించి 'అ' కారచిహ్నమే తలకట్టు గాన నదిబాలచంద్రా కారముగ నుండునని బాలేందు పరిధీత్యాదికముచే నుపదేశించి యున్నాఁడు.

విక్ర—పంచ వర్గాదయోవర్ణాః శృంఖశాఙ్కారాదినన్నిభాః
 తిర్యగ్రేఖాయుజశ్చోర్ధ్వం, దండరేఖాన్వితా అధః॥
 తపవచ ద్వితీయాః స్యుః సార్ధప్రేఖాద్వికాన్వితాః॥
 ప్రథమాస్తుతృతీయాః స్యుః స్తృతీయాస్తే చతుర్థకాః॥
 రేఖాద్వయాధోదండేన, యుక్తాః స్యుః రనునాసికాః॥
 మిశ్రద్దండద్వయోపేతాః, ప్రథమాలిపయః స్తృతాః॥
 పూర్ణేందు సదృశః పూర్ణః స్వర్ధ స్వర్ధేందు సన్నిభః॥

(౨౨౩)—వాఖ్య:-పంచవర్గాదయ ఇత్యాది-శృంఖశాఙ్కారాది సన్నిభాః =
 నన్నయ భట్టారకుఁడు దరశాఙ్కేత్యాది కారికలచే వర్ణించిన శృంఖశాఙ్కారాదులతో
 సమాన్వయమున పరుషముల యాకారములు, ఊర్ధ్వం = వైభాగమున, తిర్యగ్రే
 ఖాయుజశ్చ=అడ్డు రేఖతో, గూడినవియునగుచు, వర్గాదయః=పరుషములగు కాది
 వర్ణముల ప్రథమాక్షరములై న, పంచవర్ణాః = అయిదు వర్ణములును
 (అగుచున్నవి). తపవ = ఆ వర్ణ ప్రథమములై, అధః = క్రిందను, దండ
 రేఖాన్వితాః = దండాకార రేఖతో, గూడినవగుచు, ద్వితీయాః = కాదివర్ణ
 ముల ద్వితీయములు, స్యుః=వరుసగనగును. (క = ఖ ; ఛ = ఛ ; డ =
 డ ; ణ = ణ ; బ = భ ;). ఊర్ధ్వరేఖా ద్వికాన్వితాః = తెలమీఁదరెండు
 తిర్యగ్రేఖలతో, గూడిన, ప్రథమాస్తు = కాదివర్ణముల మొదటి వర్ణ
 ములై, (ఆ వఱకుఁ బొల్లహాల్లగుటను సూచించు రేఖయుండఁగా నాదితాసూ
 చకమగు మఱొక రేఖయు సార్ధప్రముననుండుననుట) తృతీయాః = తత్త
 ద్వర్ణతృతీయ వర్ణములు, స్యుః = అగును. (క = గ ; ఛ = జ ; డ =
 డ ; ణ = ణ ; బ = భ :) తే తృతీయాః=ఆ వర్ణతృతీయ వర్ణములై, రేఖాద్వ
 యాధోదండేన = ఆ వఱకుఁ దలమీఁద నున్న రేఖాద్వయమునకుఁ దోకుగాఁ
 క్రింద నొకదండాకారరేఖతో, యుక్తాః = కూడినవగుచు, చతుర్థకాః = ఆ
 యావర్ణుల చతుర్థవర్ణములు, స్యుః=అగును. (క = ఖ ; ఛ = ఛ ; డ = డ ;
 ణ = ణ ; బ = భ ;) ప్రథమాః లిపయః = కాదివర్ణముల ప్రథమాక్షర
 చిహ్నములు, మిశ్రద్దండద్వయోపేతాః=కలిసికొన్న దండాకార రేఖల ద్విక
 ముతో, గూడికొన్నవై, అనునాసికాః=ఆయావర్ణుల యనునాసికాక్షరములుగా,
 స్తృతాః = చెప్పబడును. (క = జ ; ఛ = ఛ ; డ = డ ; ణ = ణ ;
 బ = మ). కాదివర్ణులు 'అ' కారాది స్వరవిశిష్టము లగునపుడును నిట్టి వర్ణవై
 శేష్య చిహ్నములను 'అ' కారాదుల గుఱుతులగు బాలచంద్రా కారాదులవై
 నిలుపవలెనని యెన్నునది. మార్గదర్శకముగనిట 'అ' కారవిశిష్టకవర్ణు చూపఁ
 బడుచున్నది. క = క ; ఖ = ఖ ; గ = గ ; ఘ = ఘ ; ఙ = ఙ.
 పూర్ణేందు సదృశః = పూర్ణ చంద్రునివంటి యాకారముగలది, పూర్ణః =

పూర్ణబిందు లిపియగును (౦); అర్ధేందు సదృశః=అర్ధ చంద్రాకారముగలది, అర్ధః = ఖండబిందు చిహ్నముగనును (౧).

(౨౭౪)—ప్రాచీన శాసనములలో నాయూ వర్ణముల తలకట్టు గీత (-) తీసివేయుటచేతనే హని వాని పొల్లులకు గుఱుతు లేర్పడుట ప్రసిద్ధమై యుండెడిది. (నందివర్మ పెదనేగి శాసనమున నిట్లున్నది—అ = త్ ; h = వ ; y = మ్. యుద్ధమల్లుని శాసనమున - ౭ పంక్తి, n = వ్.) కాని సన్నయాభట్టుకాలమునాటికి ట్టి పొల్లులపై నడ్డుగీత గీయుటయు ననెడి పాడుక రాసాగె ననకతీరదు. లిపిసంస్కరణకాలమువాడగు సన్నయాభట్టారకుడట్టి పొల్లుగుఱుతుగు తిర్యగ్రేఖను వ్రాయని ప్రాచీన పద్ధతియే యనగా తలకట్టు గీత వ్రాయుమానెడి పద్ధతియే యుక్తమును సంక్షిప్తతరమును నయియుండునని తలచి కావలయును నట్టితిర్యగ్రేఖారేఖనమును బొల్లు గుఱుతుగా నుపదేశించెడియెను. ఇంకఁ బ్రాచీన పద్ధతి చొప్పునఁ దలకట్టు గీతలేని యాయూ వర్ణ ప్రథమాక్షర లిపులనే దరశాశ్లేత్యాది కారికచే నుపదేశించియుండెను. సన్నయాభట్టాభిప్రేతములగు పొల్లులగు పదుపదుల యాకారములివి:—౧=క, ౨=చ, ౩=ట, ౪=త్ ; ౫=వ ; బాలేందు పరిధిత్యాది కారికచొప్పున ప్రాస్వాకార రేఖయగు బాలేందు చిహ్నముతోఁ గూడిన సన్నయాభిప్రేత పది మాక్షరాకారములివి—౬=క, ౭=చ, ౮=ట ; ౯=త్ ; ౧౦=వ.

అభర్వణాచార్యుని నాటికిఁ బొల్లులకు గుఱుతుగా ప్రాచీనపు పొల్లులపైఁ దిర్యగ్రేఖను సైతము లిఖించుట యనెడియెన్నఁచునాటికి యంపరిచిన యాపద్ధతి రూఢమయి విస్తరిల్లుటచే నొంతయు సన్నయాభట్ట లిపిని సవరించుటలోఁ దిర్యగ్రేఖను సైతము లిఖించునట్లు “పరిసంగ్రాదయా వర్ణాః శంఖ శాశ్లాది సన్నిభాః । తిర్యగ్రేఖా యజశ్చీర్ధ్వమ్ ” అని సవరించిన వాడయ్యెను. ఈ సందర్భమును బట్టి పొల్లుపొల్లులకు గుఱుతుగ వర్ణముల మీదఁ దిర్యగ్రేఖ నుపదేశించని యాచింతామణి కారికలు ప్రాచీనములనఁగాఁ బదునొకండవ శతాబ్దము నాటివనియు, నట్లగుటం జేసి యవి సన్నయ కర్తృకములు కా నొప్పుననియుఁ జెప్పిన యభిప్రాయ మెంతయు రూఢమూలమగుచున్నది గదా.

(౨౭౫)—ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వమున నున్నట్టి తిర్యగ్రేఖాశబ్దముచేఁ దలకట్టులు చెప్పబడుచున్నవని వ్రాయబడియున్నది.

“అయిదు వర్ణముల ప్రథమాక్షరములు (౨ చ ౩ త ౪) శంఖ శాశ్లాదికమువలె నుండును. ఆ యక్షరములకు మీదటి భాగమందు తిర్యగ్రేఖలు (వంక

గీట్లు అనఁగా తలకట్టు) ఉండును." (ఆంధ్ర విజ్ఞానసర్వస్వము, ౧ వాల్యము. 3౮3 పుట, 'అక్షరములు' అను శబ్దమునొద్ద,) నేనును నింతవఱకు ముద్రించి యున్న నారచించిన పుస్తకములందును నట్టి యపమార్గముననే తదనుసారముగ వ్రాసియున్నాను. అట్లయినను బాలచంద్రాకారమగు '౪' అనునది తలకట్టు నకు గుఱుతుగను దిర్యక్రేఖయగు '7' అనునది పొల్లు హల్లునకు గుఱుతుగను నధర్వణునిచేఁ జెప్పఁబడెనని యెన్నుటయె యుక్తమని గ్రహింపనగును. అధర్వణోపదిష్ట పరుషముల పొల్లు రూపములివి:— క = క్ ; చ = చ్ ; డ = ట్ ; త = త్ ; ప = ప్ ; ఇంక నధర్వణోపదిష్టములగు తలకట్టులుగల పరుషములివి—క = క ; చ = చ ; డ = ట ; త = త ; ప = ప.

(౨౭౬)—ఆంధ్ర శబ్దచింతామణి తలకట్టు లిపియుఁ బొల్లు గుఱుతు లిపియు, మాతెడి సంధి కాలములోనిదయినట్లే యధర్వణకారికావళి వర్గద్వి తీయచతుర్థముల యొత్తులకు గుఱుతుగ నధోదండ రేఖలిడెడు సంప్రదాయము వచ్చుచున్న సంధికాలములోనిదై యుండెను. ఈ యధోదండరేఖ బర్నెల్ దొరగారి సౌదిండియను పేలియాగ్రఫీలోని పంక్తిండవ శతాబ్దపు (క్రీ. శ. ౧౧3౪) టెనిమిదవ పటమున నొక్కచోట మాత్రమె యగపడుచున్నది. మఱియు నందలి తొమ్మిదవ పటమున (క్రీ. శ. ౧3౫౬) 'ధ భ' లకు ధారా శముగ నధోదండరేఖ లగపడుచున్నవి. ఆ శాసనములోనే యొకచోట నధో దండరేఖ యుండుటయు మఱొకచో లేకుండుటయుఁ గలదు. అనితల్లి కలు వచేరు శాసనములో (క్రీ.శ. ౧౪౨3) నధోదండ రేఖలు లేకుండుటయే తఱచై యున్నను గొన్నిచోట్లమాత్ర మగపడుచున్నవి—“ పుష్యత్పుష్ప ఫలావన మ్రతరుభిః” (౨౨ పం. క్తి) అను చోటి ఫభలు, 'భీమేశః' అనుచోటి (౧౯ పం. క్తి) భకారము మొదలగునవి యధోదండ రేఖాంకితము లై యున్నవి. రాయబహదూర్ పండిత గౌరీశంకర హీరాచంద ఓర్కూ రచితమగు భార తీయ ప్రాచీన లిపిమాలలోని పదునేనవ శతాబ్దపు పేఁబది యొకటవ లిపి పత్రమునం దొక్కచోటనైనను నొత్తువర్ణముల కధోరేఖాంకితత్వ మగ పడదు.

(౨౭౭)—పయిరీతి నొత్తువర్ణముల యధోదండ రేఖాంకితత్వము ప్రాచీనశాసనములలో నరుదుగ నుండుటకుఁ గారణము నాలోచింపవలసి యున్నది. పరిశీలింపఁగాఁ బ్రాచీనమగు నాంధ్రకర్ణాట సాధారణ లిపియందలి వర్గప్రథమ ద్వితీయములకును, నట్లే వర్గతృతీయ చతుర్థములకును లిపిలో భేదము వెలయుచుండుటంజేసి యట్టి వర్గయుక్కుల కధోదండ రేఖాంకితత్వ మనావశ్యకమయి యుపేక్షితమగుచు వచ్చెనని చెప్పవచ్చును. క, ఖ (క ఖ) గ, ఘ (గ, ఘ) చ, ఛ (చ, ఛ) జ, ఝ, (జ, ఝ) డ, ఢ (ట, ఠ) ణ,

(౨౦౧) — దక్షిణ హిందూదేశలిపి శాస్త్రమును రచించిన బర్నేలు దొరగా రాధర్వణములగు 'పంచవర్గాదయ' ఇత్యాది కారికల నుదాహరించి వానికి సరిగ నర్థముగురీతి యగ పడదని యాక్రింది విధమున వ్రాసియున్నారు.

“ There is much here very unintelligible, but the description of the letters clearly points to about 1200 A.D. The Canarese Basavapurana (of 1360 A. D.) mentions the Telugu Canarese, Grantha, Tamil (Dravila), Lata (i. e. Lata or Gujarat) and Persian alphabets, and this would seem to indicate that there was then a greater distinction between the Canarese and Telugu alphabets than we actually find ” (South Indian Paleography Page 31.)

బర్నేలు దొరగారు వైయధర్వణ కారికల యర్థము సరిగ గ్రహింపఁ జాలకున్నను నాకారికలలో వర్ణింపఁబడిన లిపి పండ్రిండువందల క్రైస్తవబృద్ధి నాఁటినని మాత్రము నిశ్చయించిరి. పదునాల్గవ శతాబ్దము (క్రీ.శ. ౧౩౬౯) లోని దగు కన్నడ బసవపురాణమున నాంధ్రకర్ణాటాది భాషల వర్ణసమామ్నాయములు ప్రసంగింపఁ బడుటచేత నంతకుముందుఁ గొంతకాలము క్రిందట నెయాంధ్రకర్ణాటములకు వర్ణభేదమును లిపిభేదమును గల్గియుండు ననియు నిప్పుడు మనము గ్రహించినదానికన్న నత్యధికభేద మాంధ్రకర్ణాటముల కుండి యుండుననియు నూహించి యధర్వణకారికావర్ణిత లిపి యట్టి ప్రాచీనాంధ్రలిపియై యుండనోపునని యేమోమో బర్నేలు దొరగారు వైరీతిని వ్రాసియున్నారు.

(౨౦౨) — ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వమును వ్రాసిన కె. వి. లక్ష్మణరావు గారు, బర్నేలు దొరగారివలెఁ బయి యధర్వణకారికల యర్థము తెలియ లేదనక వింతరీతిని వివరించిరి (ఆంధ్రవిజ్ఞాన - ౧ వాల్యము - ౩౮౩ పుట - మొదటి ఎడిషను). మఱియునట్టి యర్థమునందు సందేహించి సరియగు మాతృక లభింపమిచే నట్టి యర్థము విషయమునఁ బండితులు భిన్నాభిప్రాయములు కావచ్చుననియు వ్రాసిరి. ఇంతియగాక బర్నేలు దొరగా రాకారికలు పండ్రిండువ శతాబ్దమునాఁటివనుట సరికాదనియు వానియం దర్థానుస్వార మర్థచంద్రాకారమున నుండునని వర్ణింపఁబడియుండుటచేతను, నర్థానుస్వారము భిన్నరూపమును దాల్చుట (౧౬ లేక ౧౭) పదునేడవ శతాబ్దమునఁ గాని సంభవింప కుండుటచేతను (అచ్చులోమాత్రమే యుండుటచే నీ గుఱుతు 'ఁ' ౧౭ లేక ౧౮ శతాబ్దమున మాత్రమే వచ్చెను) నా కారికలుగల వికృతి వివేకము పురాతనగ్రంథము కాదేమోయనియు వ్రాసిరి. ఎట్లు వ్రాసినను

“అయినను ఈ విషయ మింకను విచారణీయము” అని వీరు వ్రాసి యుండుట చేత (౩౦౪ పుట) వీరి వ్రాత యంతగా విమర్శింపవలసిన యావశ్యకత లేదు.

(-౨౦౩) — శాసనలిపి పరిశోధన విషయమున నగ్రగణ్యులగు బర్నెలు దొరగారును లక్ష్మణరావుగారును బై నివ్రాసిన నన్నయాధర్వణ కల్పిత లిపి యొకప్పుడు వాడుకలో నుండెడిదని తలంచుట మిక్కిలి వింతగానున్నది. “ఈ యక్షరముల యాకారము తెట్టివియైనను అవియప్పకవి కాలపు వర్ణస్వరూపములని చెప్పటకు వీలులేదు. అంతకుఁ బూర్వకాలపు లిపియై యుండ నోవును....” (ఆంధ్రవిజ్ఞాన. ౧ వాల్యము. ౩౦౨ పుట. మొదటిపేజీషను) అని యిట్లు లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసియున్నారు. ప్రాచీన శాసనములలో నున్న లిపిని బోలిన గుణితస్వరములయుఁ బరుషాంతస్థోష్ఠములయు నాకారముల వర్ణనమును జూచి తక్కిన యక్షరముల యాకారములును నొకప్పుడు వాడుకలో నుండెడివని వీరు భ్రమించిన ట్లగపడుచున్నది. గుణిత స్వరూపముల యాకారములతోఁ బ్రత్యేకస్థితిలోని స్వరములను వ్రాయుటగాని వర్ణప్రథమేతరాక్షరములను స్తంభ రేఖాయుతముగఁ బయి నన్నయాధర్వణవర్ణి తాకారములతో వ్రాయుటగాని నన్నయ సంబంధముగల చాళుక్య శాసనములందే గాక యెచ్చటను నేతతాబ్దపు శాసనములందును మచ్చునకై న నగపడకుండుటం జేసి యట్టి లిపి వెనుక నుదాహరించిన చొప్పునఁ బండితులయెఱుకలో మాత్రముండెడిదనియు నక్కారణమున నద్దాని నుపలభ్యమాన శాసనసామగ్రిచే నిరూపించుట కెంతమాత్రమును వలనుపడదనియుఁ బై యధర్వణకారికలలో లక్ష్మణరావుగారును కొన్నట్లు పాఠ ప్రమాదములు లేవనియు గ్రహింపనగును.

(౨౦౪) — వికృతి వివేకము బాలసరస్వత్యప్పకవులకు లభింపకున్నను వారి కందలి కొన్ని కారికలు పండితశ్రుతి పరంపరాయాతముగా లభించి యుండెనని వారి వివరణములవలన విశేషమగుచున్నది. బాలసరస్వతీయ వ్యాఖ్యానమున ననేకస్థలములం దధర్వణకారిక లాయాసందర్భములలోఁ బ్రమాణములుగఁ జూపఁబడి యున్నవి. అప్పకవీయమున ననేకస్థలములం దధర్వణకారికల యర్థము వివరింపఁ బడియున్నది. కావుననే బాలేంద్రిత్యాది చింతామణి కారికలను వివరించు సందర్భమునఁ బంచవర్గాదయ ఇత్యాద్యధర్వణ కారికావళిచేఁ జేయఁబడిన సవరణముతోనె యప్పకవి యాంధ్రీకరించి యున్నాఁడు.

“మూ-సూ-బాలేందుపరిధి శృంగావర్తకుశ గ్రంథిదాత్రపరశుసమాః | ఆద్యా ఇభకరతుల్యా | స్తద్విష్ణుశ్శూలసన్నిభావనౌ్య ||”

సీ. విదియ చంద్రునిమాడ్కి నెలయునత్వము దాని,
కుడివంక శృంగంబు కొనగుణింపఁ |

బ్రభవింఁచుఁ దక్కిన ప్రాణంబు లెల్లను,

నడిమికి గుడిఁజుట్టి విడువ నిత్తు ।

కుడినావుకొమ్ము కై వడివ్రాయ నుత్వంబు,

క్రిందను సుడినిల్ప ఋత్వమయ్యె ।

వలపల మీఁదికి మెలిగొన్న ఇస్వర ।

మెడమ (నె తప్పు) కెత్వం బొప్పుఁ గొడవలిక్రియ ॥

తే-గీ. యామ్యమున గండ్రగొడ్డలి యట్లొనర్పఁ ।

గ్రాలునోత్వ మిన్నింటి దీర్ఘములు కుడిని ।

గరిక రాకృతిఁదనరు డాకడవలపల ।

నమరు నై త్వోత్వములు త్రిశూలములకరణి ॥

(ఈ పద్యము క్రింద నిందు వర్ణితములగు రేఖలనుచుఁగొన్ని యుదాహరింపఁబడినవి. అవి ముందు విమర్శింపఁబడును.) (అప్ప. ౨ ఆ. ౨౧ ప.)

“మూ-దరశార్ఙ్గ పిష్పలదళాంకుశ పన్నగసన్నిభాః క్రమాత్ పరుషాః ।
స్తంభవిలేఖాధిక్యైస్త ఏవ వర్గద్వితీయవర్ణాద్యాః ॥”

సీ. శంఖశార్ఙ్గద్విపాశనదళాంకుశపన్న,

గాకృతులకు (ను. తప్పు) మీఁదనడ్డురేఖ ।

వలపలనొక్కటి నిలుపంగఁ బరుషంబు,

లైదునువరుసఁజెన్నారుచుండుఁ ।

గ్రిందఁ గంబముపోల్కి గీ టొక్కటిడిన నా,

ద్యములు రెండవ లిపులై పొసంగుఁ ।

జైనున్నగీటు ని (లి. తప్పు) బృడిసేయఁ బ్రథమాక్ష,

రంబులు సరళవర్ణంబు లగును ॥

తే-గీ. గంబమొక్కటి రేఖాయగంబుక్రింద ।

వ్రాసినఁ దృతీయములు (ను. తప్పు) చతుర్థంబుల (న. తప్పు)గును ।

నిలువు గీటులు రెండునుం గలిసితమ్ముఁ ।

గదియఁదొల్లింటి వనునాసికంబులగును ॥

(ఇందు వర్ణింపఁబడిన రేఖలును నప్పకవీయమున నుదాహరింపఁ బడియున్నవి. అవియు ముందు విమర్శింపఁబడును.) (అప్ప. ౨ ఆ. ౩౪ పద్యము)

“మూ. కీరతరి హస్తమస్తక శుక్తితులాసన వితర్దిసీర సమాః ।

అంతస్థాశ్చోష్టాణో, దంత్యచ జౌగురు రతౌచ బిందుయుతౌ.”

తే-గీ. శుకతరి మతంగ భవకుంభశుక్తి సన్ని ।

భంబు లంతస్థములు తులా భద్రపీఠ ।

వేదికా హల నిభములు శాదిలిపులు ।

దంత్యచజ గురురలలకుఁ దనకు బొట్టు॥

ఇందు వర్ణితములగు రేఖలిచట వ్రాయఁబడినవి. అవియు ముందు విమర్శింపఁబడును.) (అప్ప - ౨. ఆ - ౩౫ ప.)

(౨౦౫)——ఈ సందర్భమున నీ యక్షరములను సంబంధించిన మఱి కొన్ని పద్యము లప్పకవీయమునఁ గలవు. వాని నిట నుదాహరించుచున్నాను.

తే॥ గీ॥ సగము జాబిల్లివలె వ్రాయ సగము సున్న ।

నిండు జాబిల్లివలె వ్రాయ నిండు సున్న ।

యయ్యె నీ భేదములెఱింగి యాంధ్రకృతుల ।

వ్రాయఁదగు బిందువులు పాండవేయపక్ష ॥

॥ 33 ॥

కం॥ పొల్లులయి తాము పుట్టియు ।

హల్లులు ప్రాణములతోడ నంబుధి తనయా ।

వల్లభ కూడి కదా తల ।

ముళ్లు గుడులు శృంగములును మొదలుగఁ దాల్చున్ ॥

॥ 3౬ ॥

(వీని క్రింద స్వరగుణిత మిం దుదాహరింపఁబడెను.)

తే॥ గీ॥ ఎన్నిహల్లులు జడ్డలై యున్న నేమి ।

పొల్లులకు మీఁదనుండెడి హల్లులెల్ల ।

గడపటను వ్రాయు ద్విత్వమొక్కటియె తాల్చు ।

దాని తలకట్లు మొదలయిన వానినెల్ల ॥

॥ 3౮ ॥

(ఇందలి ద్విత్వ శబ్దముచే సంయోగములోని ప్రథమేతర హల్లు చెప్పఁ బడును.)

తే॥ గీ॥ మొదల రేఖాక్షరంబు నాపిదప దాని ।

జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ జదువుకొనుచు ।

ముందు జడ్డయు వెన రేఫమునకు బదులు ।

గిలుక లిఖించి వచియింతు రిలఁ గుమతులు ॥

॥ ౪౦ ॥

(అప్ప. ౨ ఆశ్వా.)

(౨౦౬)——పయి యప్పకవీయ పద్యములలోనిదగు “నీ॥ శంఖశార్ఙ్గ ద్విపాశన.” అను సీసపద్యమునందుఁ బై నుదాహరించిన “దరశార్ఙ్గ పిప్పలదళాం కుశ పన్నగసన్నిభాః క్రమాత్ పరుషాః” అనుచింతామణి భాగముమాత్రమే యాంధ్రీకరింపబడె ననియు, “స్తంభ విలేఖాధికైస్త ఏవ వర్గద్వితీయ వర్ణాద్యాః” అను చింతామణి కారికాభాగ మాంధ్రీకరింపఁ బడలేదనియు

నింకను “పంచవర్గాదయోవర్ణాః । శంఖశార్ఙ్గాది సన్నిభాః । తిర్యగ్రేఖా
యుజశ్చోర్ధ్వమ్...” అనునది మున్నగు (వి. ౨౭౩) వెనుక నుదాహరించిన
యధర్వణుఁడు సవరించి చెప్పిన వచనములే యాంధ్రీకరింపఁబడినవనియుఁ
జెప్పటకు సందేహము లేదుగదా. అట్లే “తే॥ సగము జాబిల్లివలె వ్రాయు...”
మున్నగు పద్యములు “పూర్ణేందు సదృశః పూర్ణః...” అనెడి వెనుక వివరిం
చిన యధర్వణకారిక కాంధ్రీకరణమని చెప్పటకును సందియము లేదుగదా.

పయి రీతిని జింతామణ్యాధర్వణ కారికలను జోడించి యాంధ్రీక
రించుటయే గాక యట్టి యాంధ్రీకరణములోఁ గొన్ని స్వకపోల కల్పితము
లగు వివరణములను సయిత మప్పకవి చేసియున్నాఁడు. ఆ విషయ మిటఁ
జూపఁబడుచున్నది.

(౨౮౭) — హల్లులపయి నిల్చునప్పటి స్వరముల యాకారములె
వానికిఁ బ్రత్యేకస్థితిలోని యాకారములును నగునట్లు చెప్పెడి చింతామణ్యా
శయమును నప్పకవి మార్చి చెప్పలేదు. కాని యట్టి స్వర స్వరూపములను
నిరూపించుటలో నొక వింతయగు మార్పును జేసియున్నాఁడు. నేటికాల
మందే గాక ప్రాచీనకాలమందును హల్లులపై నుత్వమును ఋత్వమును
నిల్చునపుడు వ్యర్థముగాఁ దలకట్టు ‘-’ అనునది ప్రాచీనకాలమందును
‘~’ అనునది తర్వాతికాలమునందును లిఖించెడి యాచారము గలదు. అట్టి
సంప్రదాయమును మూలముగాఁగొని యాతఁ డకారేతరములగు నెల్ల స్వర
ముల యాకారములును ‘అ’ కార చిహ్నముగ నుత్తలకట్టునకే రేఖా విశేషములను
దగిలించుటచేత నేర్పడునని యుపదేశింపనెంచి “సీ. విదియచంద్రుని మాడ్కి
వెలయునత్వము దాని । కుడివంక శృంగంబు కొనగుణింపఁ బ్రభవించుఁ దక్కిన
ప్రాణంబులెల్లను” అని యిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు. ఇట్టి యభిప్రాయము
తోనె యెల్ల స్వరముల యాకారములను నిరూపించుటలోను నాతఁ డట్టి
తలకట్టు గుఱుతునకే రేఖా విశేషముల నీ క్రింది రీతిని దగిలించి వర్ణించి
యున్నాఁడు. “నడిమి గుడిచుట్టి విడువ నిత్తు” (౪ = ఇ) “కుడినాపు కొమ్ము
కై వడివ్రాయ నుత్వంబు” (౫ = ఉ) “క్రిందను సుడినిల్ప ఋత్వమయ్యె”
(౬ = ఋ) “వలపలమీదికి వెలిగొన్న ఋ స్వరము” (౭ = ఋ) “ఎడమ
కెత్వంబొప్పుఁ గొడవలిక్రియ” (౮ = ఎ) “యామ్యమున గండ్రగొడ్డలి య
ట్లొనర్పఁ గ్రాలు నొత్వము” (౯ - ఒ) “డాకడ వలపల, నమరు నై త్వోత్వ
ములు త్రిశూలముల కరణి” (౧౦ = ఐ) (౧౧ = ఔ). ఇట్లే వానివాని దీర్ఘ
ములు సైత మాయా స్వరముల యాకారములకుఁ గుడిప్రక్కను గజహస్తా
కారమున ననఁగా (౧౨ = ఆ) అను నాకారమున నిల్చుననియుఁ జెప్పెను.
(అప్పకవి నాటి శాసనములలోని ‘అ’ కార దీర్ఘ మిట్లెయున్నది.) “ఇన్నింటి

దీర్ఘములు కుడిని! గరికరాకృతిఁ దనరు” అని యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—
 ౧=ఆ, ౨=ఈ, ౩=ఉ, ౪=ఊ, ౫=ఋ, ౬=ౠ, ౭=ఏ, ౮=ఓ.

(౨౦౮)—ప్రాచీన శాసన లిపిలో సైతము హల్లులపై నుత్వ ఋత్వములు నిల్చునపు డా హల్లు వ్యర్థమైన ‘అ’త్వ చిహ్నముగు తలకట్టుతోఁ గూడి యుండుట నిజమే యైనను నట్టి తలకట్టుతో నుత్వ ఋత్వ చిహ్నము లదికి యుండుట యెంతమాత్రమును నేకాలపు శాసనములందును లేదు. నేటి లిపిలో సైతము (గొలుసు కత్తు లిపిలో నుండు నేమో) నట్లదికియుండలేదు. ఇంక నట్టి చిహ్నము లా హల్లు క్రిందను పలపలను లిఖించుట మాత్రము వాడుక. (శ్చ=కు, ష్చ=కృ.) ఇంకఁ దక్కిన స్వరములు నిల్చునపుడు తలకట్టు చిహ్నము లేకమైనను నుండదు. (క్రి=కి, క్షి=కై, క్షి=కొ) ఇంతియగాక యప్పకవి సయితము స్వరములకు హల్లులపై నిల్చునపుడొక యాకారమును, బ్రత్యేకస్థితిలో నొక యాకారమును గలదని చెప్పినవాఁడు కామింజేసి ప్రత్యేకస్థితిలోఁ దక్కిన స్వరములకే గాక ఉత్వ ఋత్వములకు సయితము ‘అత్వ’ చిహ్నముతో సంబంధము గలదని చెప్పట యసంగతమును నయుక్తికమును నగుచున్నది. కావుననే స్వరముల ప్రత్యేకస్థితిలోని యాకారములను జెప్పెడి “బాలేంద్విత్వాదీ” చింతామణి కారికలో ‘అ’ కారేతర స్వరముల యాకారములందు ‘అ’త్వ చిహ్నమున కేమాత్రమును సంబంధము చెప్పఁబడలేదు. పరిశీలింపఁగాఁ జింతామణి తక్కిన స్వరములే గాక ‘ఉ’త్వ ఋత్వములు సైతము హల్లులపై నిల్చునపుడు వ్యర్థమగు తలకట్టు లిఖించెడి శాసన సంప్రదాయము నుపేక్షించెననియె యద్దాని సందర్భమును బట్టి వ్యక్తమగుచున్నది.

మఱియు ‘ఐత్వోత్వములు’ శూల సన్నిభములని చింతామణి కారికలోఁ జెప్పఁబడియుండఁగా నప్పకవి ‘త్రిశూలముల కరణి’ అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈ మార్పునకును మూల మగపడదు. మఱియు ౪ కారము కుశగ్రంధివంటి యాకారము గలదని చింతామణి కారిక చెప్పుచుండఁగా నప్పకవి ‘మెలి’వలె నుండునని చెప్పుటకును గారణము తెలియకున్నది. ౪ కారము శాసనములలో సాధారణముగా దుర్లభమగుటం జేసి యా విషయమున నేమి చెప్పుటకును నవకాశము లేకున్నది.

(౨౦౯)—అప్పకవీయమున నుదాహరింపఁబడిన యీ లిప్యధారక శ్లోకముల యుదాహరణములందలి రేఖలు విజ్ఞాన సర్వస్వకారులు చెప్పినట్లే యొక్కొక్కమాత్రమున నొక్కొక్కవిధమున నున్నవి. ముద్రణములందు సైత మొక్కొక్కదానిలో నొక్కొక్కరీతి నున్నవి. కొన్ని ముద్రణములం

దున్నత్తునిచే వ్రాయఁబడిన రీతిని బొత్తిగా నసంగతములై యున్నవి. అప్పకవీయమునుండి యుదాహరింపఁబడినట్లు చూపఁబడిన యహోబలపండితీయోదాహరణములలో సైత మేతద్విషయకమగు గ్రంథము కేవలము నసంగతముగనే యున్నది. కొన్నిటిలో నేటి వాడుకలోనున్న “అ ఆ ఇ ఈ” మున్నగునవి బాలేంద్రిత్యాది కారికక్రిందను “క ఖ గ ఘ” మున్నగునవి దరశాశ్చేత్యాది కారికక్రిందను నుదాహరింపఁబడియున్నవి. ఆంధ్ర విజ్ఞానసర్వస్వమున నుదాహరింపఁబడిన (౧ వాల్యము, అక్షరములు, ౩౮౩ పుటకు వెనుక) ‘అప్పకవి’ అనుపటమునందు మాత్రము మూలార్థానుసరణము కొంతవఱ కగపడుచున్నది. విజ్ఞాన సర్వస్వకారు లప్పకవీయ మాతృకలలోని యసంగతిని వారింప యత్నించి యొకరీతిని సవరించిరని యెన్నవగును.

(అం—) వావిళ్లవారిచే ముద్రింపఁబడిన యప్పకవీయమున “ఈ రూపములు సరియైనవి కావు. పూర్వకాలపు వ్రాత ఎట్లుండెనో తెలియ గోరువారు బర్సెలువ్రాసిన ‘సౌదిండియన్ పేలియాగ్రఫీ’ అనేపుస్తకముగాని ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వముగాని చూడవలెను” అని (ఫుట్ నోటులో) వ్రాయఁబడియున్నది. దీనినిబట్టి దీనిముద్రణపు సంస్కర్తలు విజ్ఞానసర్వస్వమును జూచి యున్నట్లు లగపడుచున్నను వర్ణముల యాకృతుల నుదాహరించుటలో నద్దానినై న సరిగాఁ జూచికొన్న ట్లగపడదు. విజ్ఞాన సర్వస్వకారు లప్పకవీయ పద్యములోని “దానికుడివంక శృంగంబుకొన గుణింపఁ బ్రభవించుఁ దక్కిన ప్రాణంబులెల్లను” అను వాక్యము నొకరీతిగ నర్థముచేసికొని హల్లులమీద నిల్చు నచ్చుల గుణితాకారములను జూపిరి. ఈ సంస్కర్త లట్టివిజ్ఞాన సర్వస్వ గ్రంథమునుగాని పయి యప్పకవీయ వాక్యమునుగాని సరిగాఁ జూచికొనక హల్లులవై నిల్చునప్పటి యచ్చులకు నేటి యాకారములే బాలేంద్రిత్యాది కారికక్రింద నుదాహరించిరిగాని పయి యప్పకవీయ పద్యానుసారముగాఁ ‘అ’త్వచిహ్నముతోడి మేళన మితరస్వరముల యాకారములలోఁ జూపి యుదాహరింపలేదు. మఱియు, నట్లే “ఇన్నింటి దీర్ఘములు కుడిని, గరికరాకృతిఁ దనరు” అను నప్పకవీయసూక్తికి సరిగ ‘—’ అనెడి నేటి దీర్ఘపుగుఱు తునే యుదాహరించిరి.

✓ ఇది అకారము. — ఇది ఆకారము. ౨ ఇది ఇకారము. ౩ ఇది ఈకారము. ౪ ఇది ఊకారము. ౫ ఇది ఊకారము. (అప్పక. ౨ ఆ. ౪౫ పుట. ౨౧ పద్యముకి)ంద)

“కరికరాకృతి” అను నప్పకవి వాక్యమునకు మూలమగు చింతామణి వాక్యము “ఇభకరతుల్యాః” అనునదై యున్నది. ప్రాచీనశాసనలేఖనమును బట్టియు నట్టియాకృతిని వర్ణించిన యా చింతామణివాక్యమును బట్టియు నచటి

యిభకరాకృతిని 'J' అనురేఖగా నెన్నుట యుక్తము (బ్ర=పా \overline{A} = శా. యుద్ధమల్లునిశాసనము ౧ పంక్తి). కాలక్రమమునఁ బ్రాచీనదీర్ఘ లిపి “ \overline{A} =J= \overline{A} = \overline{A} = \overline{A} \overline{A} = \overline{A} ” అనురీతిని బ్రకృతదీర్ఘ లిపిగాఁ బరిణమించి యుండును. అట్లే 'ఇ' కారాదుల దీర్ఘముల యాకృతులును బ్రకృతాకారముగాఁ బరిణమించి యుండవచ్చును. “ \overline{I} = \overline{I} = \overline{I} = \overline{I} = \overline{I} = \overline{I} (ఈ);” \overline{U} = \overline{U} = \overline{U} = \overline{U} = \overline{U} = \overline{U} (ఊ). కావునఁ బ్రాచీనాకారములను దెలుపుఁ జింతామణి కాంధీకరణమగు నప్పకవీయవాక్యములోని కరికరాకృతిగల దీర్ఘమును జూపునపుడు 'J' అనురేఖను జూపుట యుక్తముగాని '—' అనురేఖను జూపుట యుక్తముకాదు. తుది కప్పకవినాటికి సైతము 'అ' కారదీర్ఘము ' \overline{A} ' అను నాకారముతో నున్నదిగాని (చూడుడు. సౌదిండి యన్ పేలియాగ్రఫీ—XXXI పటము) '—' అనెడి యప్పకవీయ సంస్కర్తలు చూపిన నేటి యాకృతితో నుండలేదు.

(౨౯౧)—ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వమునం దన్ననో వైరీతినిగాక యప్పకవీయములోని “దానికిఁ గుడివంక శృంగంబు కొన గుణింపఁ బ్రభవించుఁ దక్కిన ప్రాణంబులెల్ల” (వి. ౨౮౭) అను వాక్యమున కొకరీతిని సరిగ నుండు నట్లుగ హల్లులవై నిల్చు నాయా స్వరముల గుణితాకారములు చూపఁబడినవి. అకారాదుల దీర్ఘముమాత్రము ' $\overline{—}$ ' అను నేటిరూపముతోనే యందును నుదాహరింపఁ బడియెను. అ=అ, ఆ=ఆ, ఇ=ఇ, ఈ=ఈ, ఊ=ఊ, ఋ=ఋ; ఎ=ఎ, ఏ=ఏ, ఒ=ఒ, ఓ=ఓ, ఔ=ఔ, అం=అం, అః=అః, ఁ=ఁ. (ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వము, ౧ నాల్గవము, ౩౮౨ పుట, మొదటియెడిషను.)

విజ్ఞానసర్వస్వకారు లప్పకవ్యభిప్రేతములగు స్వరముల యాకారముల నిట్లు కొంతసరిగఁ జూపియు హల్లులవయి స్వరములు నిల్చునప్పటి యాకారములు మాత్రము చాల వింతగనుండునట్లు చూపియున్నారు— \overline{K} = క; \overline{KA} = కా; \overline{KI} = కి, \overline{KI} = కీ; \overline{KU} = కు; \overline{KU} = కూ మొదలయినవి.

వీరి యీ యుదాహృతులను బట్టి చూడఁగా గుణితములో 'అ' కారాది స్వరములు హల్లులతలవై నిలువక వాని కుడిప్రక్కను నిల్చునని యప్పకవి చెప్పినట్లు వీరభిప్రాయపడిరని తోచుచున్నది. కాని యట్టి యభిప్రాయము చింతామణి కారికలోఁగాని యప్పకవి యాంధ్రీకరణములోఁగాని లేనందున నట్టి యుదాహృతులు ప్రామాదికము లనకతీరదు. అయినను నీ యుదాహరణ సందర్భమునందలి ప్రమాదములకు వీరీక్రిందిరీతిని సమాధానము చెప్పియున్నారు. “ఈ ప్రాతలిపులు అప్పకవీయముయొక్క యొక్కొక్క వ్యాత ప్రతులలో నొక్కొక విధముగ నున్నవి. కావున వీని స్వరూపము స్పష్టముగఁ జూపుటకు వీలులేదు. కావున నొకటి రెండు ప్రతులలోనుండి యీ అక్షర

ములను ఎత్తి “అప్పకవి” అన్నపదమునందుఁ జూపఁబడినవి” (ఆంధ్రవిజ్ఞాన, ౧ వాల్యము, 3౮౨ పుట, మొదటి యెడిషను).

(౨౯౨) — హల్లుల యాకారములను జెప్పుచున్న “దరశార్క పిప్ప లేత్యాది చింతామణి కారికలను యథాస్థితముగ నాంధ్రీకరింపక వానిని సవరించిన ‘పంచవర్గాదయ’ ఇత్యాద్యధర్వణకారికలలోని సవరణములను జోడించి యప్పకవి యాంధ్రీకరించెనని యీ నఱకే వ్రాసియున్నాను. అట్లాంధ్రీకరించుటలో సైతము కొన్ని వ్యత్యాసము లగపడుచున్నవి. “తిర్యగ్రేఖాయుజశ్చోర్ధ్వమ్” అను మూలములో లేని ‘వలపల’ అనుదాని నచటఁ జొనిపియున్నాఁడు. హల్లుయొక్క పొల్లుగుఱుతు వలపలికె యడ్డముగా నక్షరముపయి గీయుట శాసనములందును నగపడుచుండుటచేత నయ్యది విరుద్ధము కాదు. కాని వర్గప్రథమమున కధోదండ రేఖసిడుటచేత వర్గద్వితీయ మేర్పడునని చెప్పినట్లే వర్గతృతీయలిపి కధోదండ రేఖ నిడుటచేత వర్గచతుర్థ మేర్పడునని చెప్పట మూలకారికార్థమును, న్యాయమును నయి యుండఁగా “కంబ మొక్కటి రేఖాయుగంబుక్రింద వ్రాసినఁ దృతీయంబులు చతుర్థంబు లగును” అని యిట్లు వేఱువిధముగాఁ జెప్పియుండుట న్యాయమయియున్నట్లగపడదు. పరిశీలింపఁగా “తృతీయాస్తే చతుర్థకాః । రేఖాద్వయాధో దండేన । యుక్తాః స్యుః” అను నధర్వణవచనమున కప్పకవి రేఖాద్వయముయొక్క యధోభాగమున దండాకారరేఖ యిడుటచేత వర్గతృతీయములే వర్గచతుర్థము లగుచున్నవని యర్థముచేసినట్లగపడుచున్నది. ఆ కారికలకట్టి యర్థము సైతము చేసినం జేయవచ్చునుగాని యట్టి యర్థము ముందుఁజూపెడి కారణములచే స్వారసికమై యుండలేదు.

అహోబల పండితుఁడును నప్పకవి ననుసరించియే యీ క్రిందిరీతిని “పంచవర్గాదయ” ఇత్యాద్యధర్వణ కారికల కర్థము వ్రాసియున్నాఁడు.

“తిర్యగ్రేఖాయుజశ్చోర్ధ్వ” మిత్యస్య పూర్వేణాన్వయః, అధోదండరేఖాన్వితాస్తపవ ప్రథమవర్ణా ద్వితీయవర్ణాః స్యుః. ప్రథమా ఏవైర్ధ్వ రేఖాద్వయాన్వితాః సంతః తృతీయాః స్యుః, రేఖాద్వయాధఃప్రదేశే దండరేఖాః (రేఖాయుతాః) తృతీయాశ్చతుర్థా భవంతి. మిశద్దండరేఖాయుగాన్వితాః ప్రథమాః పంచమవర్ణా భవంతీత్యర్థః (అహో. ౧౮౧ పుట.)

స్థలాంతరమునందును నిట్లే వ్యాఖ్యానము చేసెను. “ఏతేషా (పరుషాణామ్) మధఃప్రదేశే ఏకలఘు లేఖనే ద్వితీయవర్ణా భవంతి ఆద్యక్షరాణా (కాదీనామ్) ముపరి తిర్యగ్రేఖాద్వయస్య లేఖనే గాదివర్ణా భవంతి .. ఏతేషాం (వర్గతృతీయాణామ్) వర్ణానాముపరిగత రేఖాద్వయస్యాధః ఏక లఘు

రేఖా లేఖనే చతుర్థాక్షరా భవంతి ప్రథమాక్షరాణామధః ఉపరిగత తిర్యగ్రేఖాస్పర్శ పర్యంతం లఘుద్వయలేఖనే అనునాసికా భవంతి (అహో. ౧౮౨ పుట)

ఇ ట్లహోబల పత్యప్పకపు లేకరీతిని వ్రాసినను బయిని వ్రాసినరీతిని వర్గప్రథమమున కధోదండరేఖ నిచ్చిన సోష్టమగు వర్గద్వితీయ మేర్పడు నని చెప్పినట్లే వర్గతృతీయమున కధోదండరేఖ నిడినచో సోష్టమగు వర్గచతుర్థ మేర్పడు నని గ్రంథకర్త చెప్పియుండు ననుట యెంతయు విశ్వసనీయమై యుండుననుటకు సందేహములేదు గదా. కావున వర్గతృతీయము మీఁద నియ్యదగిన రేఖాద్వయమెగాక యధోదండరేఖను సైత మిడినచో వర్గతృతీ యమె వర్గచతుర్థముగ నేర్పడునని యర్థముచేయుటయే యుక్తము. కాఁగా 'క' అనునదే ఘకారపు గుఱుతనియు 'క్' అనునది కాదనియుఁ జింతామణి హృదయమును గ్రహింపవలసి యున్నది.

పయిరీతినే యప్పకవ్యహోబలపండితులు వర్గప్రథమాక్షరములక్రింద 'మిశద్దండద్వయోపేత' రేఖను నిల్పినచో వర్గపంచమము లేర్పడుననిరి (క్ష=జ). కాని యట్టి రేఖ రావడి, దీర్ఘాకారము మున్నగువాని కభిన్నమై సందేహాస్పద మగుననియు, నాదచిహ్నమగు తిర్యగ్రేఖను నక్షరముమీఁద వ్రాయునపుడు నాదానునాసిక్య మేళనమును సూచించు నీ మిశద్దండద్వయరేఖను సైత మచటనే యసఁగా వర్ణముమీఁదనే (క్ష) వ్రాయుట యుక్తమనియు నా యభిప్రాయము.

(౨౯౩)—పయిరీతి నీ విషయమున నప్పకవ్యహోబల పండితులు చేసిన వ్యాఖ్యను సయితము విజ్ఞానసర్వస్వకారులు పరిశీలింపక 'పంచ వర్గాదయ' ఇత్యాది కారికల కీ క్రిందిరీతి నర్థము వ్రాయుట మిక్కిలి వింతగనున్నది, “అయిదు వర్గముల ప్రథమాక్షరములు (క చ ట త ప) శంఖశాస్త్రాదికములవలె నుండును. ఆ యక్షరములకు మీఁదిభాగమందు తిర్యగ్రేఖలు (వంకరగీట్లు అసఁగా తలకట్లు) ఉండును. ఈ యక్షరములకే నెత్తి మీఁద రెండు రేఖలుండెనేని యవి వర్గద్వితీయాక్షరము (ఖ ఛ ఠ డ ఘ) లగును. ప్రథమాక్షరముల వలెనే వర్గతృతీయాక్షరములు (గ జ డ ద బ), వానితరువాత చతుర్థాక్షరములు (ఘ ఝ ఞ ఢ భ) వచ్చును. క్రింద రెండు రేఖలు ఒక నిలువురేఖతోఁ గలిసియున్నయెడల వర్గముల చివరవిద్యుతయను నాసికాక్షరము లగును అధర్వణ కారికలయొక్క పరిశుద్ధప్రతి లేనందున నీ శ్లోకముల తాత్పర్యమును గుఱించి పండితులు భిన్నాభిప్రాయములు కావచ్చును.... ..” (ఆంధ్రవిజ్ఞా, ౧ వాల్యము, ౩౮౩ పుట. 'అక్షరములు' అను శబ్దము).

(౨౯౬)—వెనుక నుదాహరించిన (వి. ౨౫) “గీ. మొదల రేఘాక్షరంబు నా పిదప దాని, జడ్డయును” అనెడి పద్యముతో నప్పకవి నిరసించిన వలపలిగిలుక చరిత్రమిట దిజ్ఞాత్రముగఁ బూపెదను. ప్రకృత మున నప్పకవి చెప్పినట్లే “క = ర్క” అను వ్రాత గలదనుట నిశ్చయమే. అప్పకవికాలపు దనఁదగు (క్రీ. ౧౬౭౦) సౌదిండియను పేరియాగ్రఫీలోని XXXI. పటములో ‘ర్వ’ అనుచో గిలుక లేకున్నను ‘దుర్గా’ అనుచోట ‘దుర్గా’ (౧ పంక్తి) అనియే యున్నది.

ప్రాచీన లేఖనమున బ్రాహ్మిలిపిలో ‘J’ అను రీతిగను నంతకంతకు ‘J’ అను రీతిగను రేఫ ముండెడిది (వి. ౨౭౧). అయ్యది సంయోగాది నుండు నపుడు వర్ణములమీఁద నిల్చుటలోఁ గాలక్రమమున ‘J, ౨, ౧’ అను రీతిని బరిణమించుట వింతకాదు గదా. రేఫముమీఁది తలకట్టు పోయిన “౧” అను నాకారమునకు గిలుక యనుపేరు వచ్చియుండును. ఉ. శ్రి = ధమ్మ (యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనపు తుదిపంక్తి). నాగరలిపిలో శ్రి నేటికిని నిట్లే గిలుక యున్నది. ‘క్ష’ ఇట్టి తలమీఁది గిలుక, తలమీఁది యనునాసిక లిపి యనుస్వారరూపమున వలపలికి దిగినట్లే కాలక్రమమున వర్ణము వల పలికి దిగి‘క’ అను రూపములోనికిఁ బరిణమించినదని గ్రహింప నగును. ఈ విషయమున నొక్క వింతమాత్రము గలదు. అనుస్వారము ప్రాచీనకాల మున ద్వివిధముగా వ్రాయఁబడెడిది గాన నది ద్వివిధముగా వలపలికిని దాఁపలి కిని దిగుట సంభవించెను. గిలుకయున్ననో వలపలికే దిగినది. అర్క = అక. అనునాసికాక్షరములకు బదులుగాఁ బరాక్షరము తలపై వ్రాయఁబడెడి యను స్వారము దాఁపలికి దిగుచువచ్చెను. (రాముణ్ణు=రాముడు=రాముండు.) తక్కిన చోటులందలి తలమీఁది యనుస్వారము వలపలికి దిగుచువచ్చెను. ఉ. వశము = వంశము. రేఫము వలపలికే దిగుటచేతనే దానికి ‘వలపలి గిలుక’ అనుపేరు వెలసినది. అక్ర = అక.

(౨౯౭)—ఇంకను నప్పకవి తనకాలమునకు వాడుకలోనున్న శాసన తాళపత్రమాతృకా లేఖనపద్ధతులను నీ క్రిందిరీతిని నిరసించి యున్నాఁడు.

కం. పద్యాది ప్రాణంబుల, నాద్యంతాంతస్థములుగ నజ్ఞులు కృతులన్ ।

జై ద్యహర వ్రాయుదురు తము, విద్యాధికులెల్లఁ జూచి వికవికనవ్వన్.

(అప్ప. ౨ ఆ. ౪౩ ప.)

కం. ఇరులీక లుఱుత లూఱ్యే,
 వ్వరు నేఱుటి కొక్కఁడోపువానికి ననునీ ।
 కరణిపదంబుల మొదలివి,
 స్వరములనుచుదెలిసి వ్రాయఁజనుఁ బద్యాదిన్.

(అప్ప. ౨ ఆ. ౪౪ ప.)

నన్నయ భట్టారకుఁడు పదాది యకారమును గొన్ని యచ్చులతో నుండునపు డంగీకరించి యుండుటచేత నట్టియెడలఁ బద్యాది ప్రాణంబుల నాద్యంతస్థములతో వ్రాయుట యాకాలమున దుష్టమనుట సరికాదు. కాని యప్పకవి, యట్టి పదాది యకారాంగీకార పాఠమును వ్రోసిపుచ్చి, పదాది యకారస్థితిని నిరసించు ప్రక్షిప్త పాఠము నంగీకరించినవాఁ డగుట చేత నాతఁడు పదాది యకారలేఖనము దుష్టమనుట విరుద్ధము కానేరదు. ఇంక 'ఊరు' 'ఓడ,' మున్నగుచోట్ల 'వూరు, వ్రోడ' మున్నగురీతిని వ్రాయుట దుష్టమనుటలో విప్రతిపత్తియే లేదు. ఇట్లే మఱికొన్ని యాకాలపు లేఖన పద్ధతులను సయిత మాతఁడు నిరసించి యున్నాఁడు.

(౧౯౮).—కం. బలుబొట్టుల వైవర్ణ్యం,

బుల క్రిందట నవియె మరల మూఢమతులు జ ।

డ్డలుచేసి వ్రాయుచుందురు,

విలిఖంపరు వానినెందు ద్విత్వము లార్దుల్.

(అప్ప. ౨ ఆ. ౪౫ ప.)

ఆ. వె. హల్లుమీఁదనున్న హల్లుదానికి ద్విత్వ,

మొందుఁగాని వేఱె యొకటిగాదు ।

సంధివేళ నది విచారించి వ్రాయుచోఁ,

బాపరెందు దానిఁ బ్రజ్ఞలెల్ల. (అప్ప. ౨ ఆ. ౪౬ ప.)

శాసనము లందును (12 శతాబ్దము మొదలుగ ననవచ్చును), దాశపత్ర మాతృక లందును, నూఁది పలుకఁబడు బిందువునకుఁ బరముగానున్న హల్లు నూరకయె ద్విరుక్తముం జేసి (కట్టించ్చి) వ్రాసెడి యలవాటుండెడిది. ఆ పద్ధతి నియతముగా నుండెడిదని చెప్పరాదు గాని మిక్కిలి విపులముగా నుండెడి దనుటకు సందేహము లేదు. అట్లే 'చెట్లు, గ్రుడ్లు' మున్నగు చోటులందలి ద్విత్వములలో రెండవ హల్లును వ్రాయకుండుట విస్తరించిన యలవాటుగా నేటికిని వెలయుచున్నది. నేటి బాలవ్యాకరణాదులలో సైతమట్లే యుదా

హృతులు వెలయుచున్నవి. ఇట్టివెల్లఁ దనకాలమునను నుండుటచే నప్పకవి వాని బై రీతిని నిరసించి యుండెను.

(౨౯౯)—అప్పకవి చెప్పినవే గాక యింకను ననేక విధములగు తప్పులు శాసనములందును దాశపత్రమాతృకా లేఖనములందును వెలయుచున్నవి. అట్టివెల్ల నిరాకరింపఁ దగినవే గాని సంప్రదాయ విశేషములుగఁ బరిగణింపఁ దగినవి కావు. కావుననే భాషాపారిశుద్ధ్య విషయమున శాసనములును దాశపత్రమాతృకా లేఖనములును సాకల్యముగాఁ బ్రమాణములు కానేరవు. అయ్యవి ప్రాచీనస్థితిని నప్పటి పద్ధతులను మాత్రము చూపుటలోఁ గొంత యుపచరించును. శాసనాదులలో వట్టుసుడి వ్రాయవలసిన తావులందు క్రారయు, గుడియు లిఖింతురు (వృక్షము = వ్రిక్షము). క్రారయుఁ గొమ్మును వ్రాయఁదగు చోటులందు వట్టుసుడిని వ్రాసెదరు (శత్రవులు = శత్రువులు). ఇంకను ‘శత్రవులు’ అని యిట్లుారకయ శవర్ణము నెత్వసహితముగా వ్రాయుదురు. పద్యాంతములందలి పొల్లు నకారము నుత్వసహితముగను నూత్వసహితముగను నసంగతముగ వ్రాసెదరు. (వచ్చెను, వచ్చెనూ; కం. ‘అతిశయముగ బుద్ధి మంతుఁడగు బుధశేవను, శేవనూ’) రేఫపూర్వక సంయోగమునందలి పరహల్లును ద్విగు క్తముగ వ్రాసెదరు (ఓచ్చెను). ఇట్టి ద్విత్వము కన్నడమునఁ గొన్ని యెడల సాధువెయైనను దెనుఁగున సాధువుకాదు. నేఁడు “చిన = చ్చి; గాన = గ్నా” అని యీరీతిని గొంతయు దప్పుగ వ్రాయుచున్నట్లే “ఇష్టులకు = ఇష్టుకు, దృష్టులు = దృష్టు” అని యీరీతిని దప్పులు వ్రాయుటయుఁ గలదు. విస్తరభీతిని విరమించితిని గాని యిట్టి వింకను ననేక విధములు గలవు. ఇట్టి తప్పులకుప్పలగు శాసనములును దాశపత్రమాతృకలలోని లేఖనములును సాకల్యముగాఁ బ్రమాణము లనుటకంటె బరిహాసనీయమగు విషయము వేఱొకటి యుండదు గదా.

(౩౦౦)—లిపిచరిత్రము విషయమున నాంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వము మొదటి వాల్యములోని ‘అక్షరము’ అను శబ్దమునొద్ద మిక్కిలి విపులమగు వ్యాసము వ్రాయఁబడియున్నది. ఇం దట్టి విషయములు సంక్షేపముగ వ్రాయఁబడుచున్నవి.

ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వపు వ్యాసములోఁ బాశ్చాత్యపండితులగు మోక్షములరు (Maxmuller) బర్నెలు (Burnell) (మున్నగువారందఱును వ్రాసిన వ్రాతలు విపులముగ విమర్శింపఁబడినవి. మొత్తముమీఁద నిప్పటి లిపుల కన్నిటికిని మూలము చిత్రలిపియనియే నిశ్చయింపఁబడెను.

(300)—పాశ్చాత్యపండితులు చాలమంది చిత్రలిపినుండి క్రమ క్రమముగా ‘సెమిటికు’లిపి యేర్పడెననియు, దానినుండియే లిపులన్నియు నేర్పడినవనియు దాని భేదములలో నొకటగు ఫోనీషియా లిపినుండియే కుడి ప్రక్కనుండి యెడమకు వ్రాయఁబడెడి యపసవ్యమగు ఖరోష్ఠీలిపియు నెడమ నుండి కుడికి వ్రాయఁబడెడి సవ్యమగు బ్రాహ్మీలిపియు నేర్పడినవనియు నందలి బ్రాహ్మీలిపినుండియే హిందూదేశములోని లిపులన్నియు నేర్పడెననియు హిందూదేశములో బుద్ధునికాలమున లిపివచ్చినదనియు నట్టిబ్రాహ్మీ ఖరోష్ఠీ లిపులు హిందువులకుఁ బాశ్చాత్యులవల్ల లభించినవనియు వ్రాసియున్నారు. లాసను మున్నగు కొందఱు పాశ్చాత్యపండితులు హిందూదేశములోని బ్రాహ్మీ ఖరోష్ఠీలిపులు సైతము స్వతంత్రములేగాని ఫోనీషియాలిపి పరిణామ ములు కావనియు నవి వేఱొక చిత్రలిపినుండి పుట్టినవనియు, వ్రాసియున్నారు. ఇందులకు సెమిటిగ్వర్ణములయొక్క యాకారముగాని యచ్చారణముగాని భారతీయవర్ణములను బోలి యుండకుండుటయే నిదర్శనమని వీరు చెప్పియు న్నారు. బ్రాహ్మణు లితరులకుఁ దమ రహస్యములు దెలియకుండుటకయి బుద్ధి పూర్వకముగా నట్లు తాగ్ధారుచేసిరని పూర్వపక్షమువారి సమాధానమై యున్నది. మఱియు వీరు, వేదములకు శ్రుతు లనుపేరుండుటచే నప్పటివారు లిపినెఱుగరనియు నొకరివల్ల నొకరు విని వల్లించుకొనుచుండెడివా రనియు నూహింపసాగిరి.

(301)—మిక్కిలి యాదికాలమున వేదములసంహితలు విడివిడిగా నున్నపు డవి కేవల ధ్వనిరూపమున నున్నను నాయాఋక్కులు సంహిత లుగా నేర్పడిన నాటికి లిపి పుట్టియుండు ననుట యుక్తమనియు నందును నతి విపులములగు బ్రాహ్మణములు లేఖ్యములు కానిచో ధారణాయోగ్యములగుట యసంభావ్యమనియు, లిఖితపాఠకర్తవ్యము స్వరసంపాదకము కానేరమింజేసి గురుపరంపరనుండి వేదములు విని వల్లించు సంప్రదాయ మేర్పడియుండు ననియు, విజ్ఞానసర్వస్వకారు లభిప్రాయపడిరి. మఱియుఁ గ్రీస్తునకుఁ బూర్వ మయిదువందల సంవత్సరములనాటివాఁడగు బుద్ధుని మరణానంతరమునందలి, ‘పిప్రవా’, శాసనముండుటంజేసియు, క్రీ. పూ. 322 మొదలు 282 వఱకు నున్న చంద్రగుప్తునికాలమందు గుడ్డలపై లేఖలను వ్రాసెడివా రని యలె గ్జాండర్ ది గ్రేటుతో వచ్చిన, ‘ఇయార్కు’ అను నాతఁడు వ్రాసియుండుటం జేసియు, క్రీ. పూ. 222 మొదలు 232 వఱకునుండిన యశోకునికాలపు శాసనము లనేకము లిపుడు దొరకియుండుటంజేసియు, హిందూదేశములోఁ జిరకాలమునుండియు లిపియుండెడి దనకతీరదని విజ్ఞానసర్వస్వకారులు నిశ్చయించిరి.

(303) — వర్ణమనఁగా రంగుగాన రంగులతో లేపనముచేసి వ్రాయఁబడునది వర్ణమనియు, నట్టిలేపనము గలది లిపియనియు, నట్టిలిపి పురాతనకాలమున భూర్జపత్రములపైని గుండపెంకులపైని బట్టలపైని చెట్టుపట్టపైని రంగువేసిన మ్రానిబల్లలపైని వ్రాయఁబడుచుండుటచే నట్టిలిపియు దాని ధ్వనియు నశ్యములగుటంజేసి క్షరము లనిపించుకొనుననియు, నట్లు క్షరములు కాకుండఁ దాటియూకులమీఁద గుంటములతో లిఖింపఁబడుననియు, రాగి రేకులమీఁదను తాలమీఁదను జెక్కఁబడుననియు ననశ్వరము లగుటంజేసి యక్షరము లనిపించుకొనుననియు నక్కారణమున వర్ణము లిపియనునవి పూర్వావస్థలోనివనియు, లేఖనము నక్షరము ననునవి తదనంతరావస్థలోని వనియు, గ్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వ మయిదువేల సంవత్సరముల క్రిందటి దనఁబడుచున్న ఋగ్వేదమునందును, క్రీ. పూ. రెండు వేలసంవత్సరముల క్రిందటి వనఁబడుచున్న బ్రాహ్మణాదులందును, క్రీ. పూ. ఏడేనిమిదివందల సంవత్సరముల క్రిందటి దనఁబడుచున్న శాణిని వ్యాకరణమునందును, క్రీ. పూ. నాలుగువందల యేండ్లక్రిందటి యాజ్ఞవల్క్యది స్మృతులయందును వర్ణలిపి సంఖ్యాలేఖనాక్షరాదులప్రశంస యుండుటచేత హిందూదేశమున లిపి చిరకాలము క్రిందటి నుండియు నుండెడిదని యంగీకరింపక తీరదనియు, విజ్ఞాన సర్వస్వకారులు చర్చించి సిద్ధాంతము చేసిరి. దేవనాగరిలిపికేగాక ద్రావిడభాషా లిపులకును నశోక శాసనలిపియే మూలము కావచ్చునని కాల్డువెల్లుగారు వ్రాసియున్నారు. (కాల్డువెల్ - కంపారిటిపు గ్రామము, రివైజ్డ్ ఎడిషను, ౧౨౦౪ పుట మొదలు ౧౨౦౫ పుటవఱకు).

“ఎ, ఒ, అ, ఆ, ఐ (ఇది తమిళలిపి) (స), శ,” అను నక్షరములు సంస్కృత ప్రాకృతములలో లేకుండుటంజేసి యట్టివాని లిపులతోఁ గూడిన ద్రావిడలిపియే స్వతంత్రమని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఇండో యూరపియను భాషాకుటుంబములో నెచ్చటను దుని క వెస్టాభాషలోను మూర్ధన్యములు లేవనియు, నట్టి మూర్ధన్యముల లిపులతోనున్న యశోక శాసనలిపి ద్రావిడలిపియే యనఁదగుననియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు. కాని, యిండో యూరపియను భాషలలోనిదే యగు సంస్కృతమున మూర్ధన్యములు వెలయుచుండుటచేఁ బయివారి వాదము పరాస్త మగుచున్నది. కొందఱిండో యూరపియను భాషలయం దెచ్చటను లేని మూర్ధన్యములు సంస్కృతమునం దుండుట ద్రావిడభాషా సంబంధములకమని చెప్పుదురు. ఇండో యూరపియను భాషల వాఙ్మయములోనికెల్ల ఋగ్వేదమే ప్రాచీనతమమని సర్వసమ్మత మగుటచేతను ఋగ్వేదమునందు భారాళముగా మూర్ధన్యములు వెలయుచుండుటచేతను ఋగ్వేదకాలమున కార్య ద్రావిడ సంబం

ధము గలదనుటకుఁ బ్రబలమగు నాధారము లేకుండుటచేతను దక్కన యిండ్లో యూరపియను భాషల ప్రాచీనస్థితిలో మూర్ధస్యములు లేవనుటకు సైతము తగిన కేవల ప్రాచీన లిఖితనిదర్శనము లేవ్వియు లేకుండుటచేతను నీ పాశ్చాత్య పండితుల వాదమంత బలముగానున్న ట్లగపడదు.

“ఁఖ, ఁ” మున్నగు వర్ణయుక్కులు ప్రాచీన ద్రావిడభాషలలో లేవు. సంస్కృత ప్రాకృతములందు విపులములయి యున్నవి. అట్టివాని లిపు లశోకశాసనలిపిలో నగపడుచున్నవి. కాఁగా నశోకశాసనలిపి సంస్కృత ప్రాకృతములదే యనియు నద్దానిని ద్రావిడులు సంపాదించికొనిరనియుఁ జెప్పుటయే యుక్తమమై యున్నయది.

సర్వస్వకారులు నందినాగరిలిపికి మూలమగు దేవనాగరిలిపికి సైత మశోకునికాలపు బ్రాహ్మీలిపియే మూలమనియు నట్టిలిపి చిత్రలిపి మూలకమై యుండనోపుననియు వ్రాయుచు మైసూరు కాలేజీ ముఖ్యాధ్యాపకులగు శ్యామశాస్త్రిగారి తాంత్రిక చిత్రలేఖన పద్ధతి నుదాహరించియున్నారు. (ఆంధ్రవిజ్ఞాన-౧ వాల్యము, 3౬౮ పుట.)

అట్టి చిత్రలిపి పద్ధతి యిటు దిక్ష్వాత్రము చూపఁబడుచున్నది. గ్రీకుభాష లోనుండి ‘అల్ఫా’ నుండియు, హీబ్రూ ‘అలీఫ్’ నుండియు నింగ్లీషు భాషలోని ‘ఎ’ (A) అనునక్షరము పుట్టినది. అట్టి ‘అల్ఫా, అలీఫ్’ అనునవి యంతకు ముందటి, ఫోనిషియన్ వర్ణమునుండి పుట్టెను; ‘అలీఫ్’ అనఁగా నెద్దుకొమ్ముగాన దానికి గుఱుతుగా నెద్దుతలమీఁది రెండుకొమ్ములును వ్రాయుచుండువారు. కాలక్రమమున నట్టిరేఖ దాని మొదటివర్ణమైన యింగ్లీషులోని ‘A’ అను నక్షరముగఁ బరిణమించెను . . ఇట్లే తక్కినవియు జనించినవి.

(30౫)—పయిరీతినె కామునకుఁ (శివునకు) దంత్రశాస్త్రమునందు మొదట ‘+’ అనెడి గుఱుతుండెడిది. ఈ గుర్తువచ్చినచోట నెల్లఁ గాముఁడను నర్థము వచ్చుచుండెడిది. పిదప నది కామశబ్దమునందలి ప్రథమవర్ణమైన క కారమునకు గుఱుతయ్యెను. ఈ గుఱుతు దేవనాగరికి మూలమగు ప్రాచీన దేవ నాగరిలో ననఁగా బ్రాహ్మీ లిపిలో ‘+’ అను గుఱుతుగా నేర్పడెను. దీని నుండి దేవనాగరిలోని ‘क’ అను గుఱుతేర్పడెను. ఇట్లే తక్కిన వర్ణముల యుత్పత్తి పద్ధతియు విజ్ఞాన సర్వస్వమునఁ జూపఁబడెను.

(30౬)—పయి విషయములను జూచియే కావలయును గీర్తిశేషులగు వంగూరి సుబ్బారావుగా రాంధ్రలిపియే దేవనాగరిలిపికి మూలమనియు, నాంధ్రము ప్రాకృత భేదములలో నొకటనియు నట్టి ప్రాకృతమే సంస్కృత మునకును మూలమనియు నార్య నాగరకతయే యుత్తరమునుండి క్రమక్రమ

ముగా నై రోపాఖండమున వ్యాపించె ననియు నాంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రమున వ్రాయ సాహసించిరి.

(302)—ఎవ రెట్లు వ్రాసినను జిత్రలిపి మొదటనెట్లుగ నేర్పడెనో యెట్టి చిత్రలిపియే లిపిగా నెట్లుమాటినదో చెప్పుట కెవ్వరికిని నాధారము లేవియు లేవు. తద్విషయమునఁ జెప్పెడివెల్ల వట్టి నిర్మూలములగు నూహలె. వేదాదుల కాలనిర్ణయమును నిట్టిదే. కావుననే పై విషయము లందొక్కొక్క రొక్కొక్క విధముగాఁ దోచినదీతిని వ్రాయుచున్నారు. ఇంతయేల! బుద్ధునికిఁ బూర్వపు హిందూదేశ స్థితిగతులు చరిత్రకారులకు గాఢాంధకారమగ్నములయి యుండఁగా నిట్టి యూహ లెంతవఱకు సమూలము లగునో విమర్శకులె పరిశీలింతురుగాక!

నన్నయార్థర్థణీయము

IV అనుస్వార ప్రకరణము

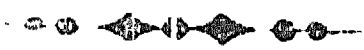
చిం॥ సిద్ధసాధ్యశ్చానుస్వారః పూర్ణార్థభేదతో ద్వివిధః ।

హ్రస్వాత్పూర్ణోపిభవే దీర్ఘాచ్ఛేత్థండ ఏవ సజ్జేయః ॥

వై యా క రణ పా రి జా త మ నె డి

సీతారామపండితీయ వ్యాఖ్య

IV అనుస్వార ప్రకరణము

(30౮).—నన్నయభట్టుకాలమునకు హ్రస్వదీర్ఘములు రెండిటి మిఁదనుగల పూర్ణములు సాధారణముగఁ దేల్చిపలుకఁ బడసాగెను. అందు హ్రస్వముమిఁదిబిందువు తేల్చిపలుకఁబడెడి రూపమేగాక కతిపయ వ్యవహారస్థమగు నూఁది పలుకఁబడెడి ప్రాచీనరూపము సైతము పండితులచే నంగీకరింపఁ బడుచు నచ్చెడిది. దీర్ఘము మిఁదనన్ననో బిందువు తేల్చిపలుకఁ బడినరూపము ప్రచురముగా నుండెడిదనియు నూఁదిపలుకఁబడెడి ప్రాచీన రూపము మృగ్యమయ్యెననియు నెన్ననగును. ఆ విషయమె యిట్లు సూత్రింపఁ బడెను.

వ్యాఖ్య. సిద్ధిత్యాదిః—సిద్ధః = ప్రకృతిసిద్ధమయినట్టియు, సాధ్యశ్చ = వ్యాకరణముచే సాధింపఁదగినట్టియు, అనుస్వారః = అనుస్వారము, పూర్ణార్థ భేదతః=నిండుసున్న యరసున్నయనెడు భేదములవలన, ద్వివిధః = రెండువిధములు గలదగుచున్నది. సః=ఆ బిందువు, హ్రస్వాత్=హ్రస్వాచ్చునకుఁ దర్వాత, పూర్ణోపి = పూర్ణముగా సైతము, భవేత్=అగును; అపి శబ్దముచే ఖండబిందు వెట్లును నుండునని భావము. దీర్ఘాచ్ఛేత్=దీర్ఘాచ్చునకుఁ దర్వాత నన్ననో, ఖండఏవ = ఖండముమాత్రమే గ్రాహ్యమగునని, జ్జేయః = తెలియనగును.

౧. సిద్ధపూర్ణము—కలంగు, చెలంగు; ౨. సిద్ధఖండము - కలంగు చెలంగు, తోఁచు, సైఁచు; ౩. సాధ్యపూర్ణము—అలంత, మగండు, కెందమ్మి

ననుంగని; ౪ సాధ్యఖండము—అలత, మగడు, ననుంగని ప్రాజదువు, మొదలయినవి.

(30౯)—పయి నియమము సిద్ధానుస్వార విషయమున మాత్రమే సార్వత్రికముగఁ జెల్లుననియు సాధ్యానుస్వారవిషయమున వైలక్షణ్యము సయితము గలదనియు గ్రహింపనగును. వ్యాకరణ కర్త ప్రత్యేకముగ దీర్ఘము మీఁద సయితము పూర్ణానుస్వారమును విధించినపుడట్టి విధానమును బై సామాన్యనియమము ప్రతిరోధింపఁజాలదుగదా. కావుననే “నిత్యందారా దేశ్యస్యా” యిత్యాదికముచే “ఆండు” మున్నగు దీర్ఘపూర్వక సాధ్య పూర్ణములు నిర్బాధము లగుచున్నవి.

పయిసందర్భమును బట్టి సాధ్యానుస్వారవిషయమున సూత్రకర్త కంఠోక్తముగా “తస్యస్యాచ్చపూర్ణబిందురపి” “బిందుశ్చమహాన్ పతిక్రియా ర్థేషు” అనురీతిని జెప్పినస్థలములును బూర్ణమే యుద్దిష్టమయియున్నట్లు వ్యాఖ్యానము చేయఁదగిన “మోస్తువిభక్త్యైకవచనకేపుంపు” “టింట్వా దయోభవస్తీహ” “నిత్యందారాదేశ్యస్యాత్” “సలలోర్బిందుయు తోడుర్వా” మున్నగుస్థలములును దక్కఁదక్కిన పూర్ణార్థ నిర్దేశములేని బిందు మాత్రవిధాన స్థలములలో మాత్రమే పై నియమము చెల్లునని సిద్ధాంతితమగుచున్నది. కావున “పరుషాద్రుతప్రకృతికా త్సరళాః స్యుస్త ద్భ్రతంచ బిందుఃస్యాత్” అను స్థలమునందును “మహత స్సోర్ద్దజనితో భవేత్పుంసి” “స్వంతాన్నామ్నః కుజ్జోర్బహువచనే” మున్నగు చోటుల లోని జిత్యముచే నుద్దేశింపఁబడిన బిందువుల స్థలములందును నిట్లే మఱికొన్ని చోటులందును మాత్రమే పయి నియమము చెల్లనగునని గ్రహింపలయును. ఉదా. రాముండు, రాముడు, జేడు, కొలంకులు, కొలకులు, మ్రాకులు, వచ్చుచున్నాడు మొదలయినవి.

(3౧౦)—ప్రకృత సూత్రమునకు బాలసరస్వతీ ప్రభృతులు వేఱు విధముగ సర్థము వ్రాసియున్నారు.

“ప్రాస్వాత్ = లఘుక్షరముకంటెఁ బరమైన; సః = అర్థబిందువు; పూర్ణోఽపి = నెఱసున్నయు; భవేత్ = అగును” (బాలసరస్వతీయము, సంజ్ఞా. ౧౫ సూత్రపు వ్యాఖ్య).

తే-గీ॥ జగతిపై సిద్ధసాధ్య సంజ్ఞలఁబొసంగు

ఖండములు హ్రస్వలిపులపై నుండెనేని

వానిఁబూర్ణములను జేయవచ్చుఁ గృతులఁ

బూర్ణములు ఖండములు సేయఁబొసఁగ వేందు. - ౨౬.

క॥ కొలఁకులకుఁ గొలంకులు నా ... (అప్పకవీయము. ౨. ఆ.)

“సః = సిద్ధస్సాధ్యశ్చ ఖండానుస్వారః, హ్రస్వాత్ = లఘుక్షరా త్పరశ్చేత్, పూర్ణోపిభవేత్, అపిశబ్దాత్ స్వరూపేణాపి స్థితో భవేత్ ..” (అహోబలపండితీయము. ౧౪౩ పుట).

పయిరీతిని బాలసరస్వత్యప్పకవ్యహోబల పండితులు మువ్వరును సూత్రములలోని “సః” అనుదానికి ఖండానుస్వారమనియే యర్థముచేసి యున్నారు. మఱియు నితర సూత్రములలోని బిందుశబ్దమునకును ఖండబిందు వనియే యర్థముచేయుచు నచటఁ బ్రకృత సూత్రముచేతనే పూర్ణమును సాధించుచువచ్చిరి.

“వ్యతిరేక్థాశ్చే లృటి లటి డుజ్ హ్రస్వాత్” (చింతా. క్రియా. ౧౭ సూ.)

“... .. డువర్ణక మిట్లు జిత్తుగాన ‘సానునాసికోచ్ఛారణం జిత్’ అను ప్రాకృతవ్యాకరణముచొప్పున నర్థబిందు పూర్వకమగును” (బాలసరస్వతీ యము).

“పరుషాద్రుత ప్రకృతికాత్సరశాస్సుప్తి సద్ద్యుతంచ బిందుస్స్యాత్” (చింతా. 32 సూ.).

“సీ॥ ధరద్రుత ప్రకృతి శబ్దంబులపైఁ బరు
షంబులు సెడి సరళంబు లగును ।

ద్రుతములు ఖండబిందువులగు నాపట్ల
గాధేయ ముని వెంటఁగదలి నడచె ।

... ..

ఆ॥ వె॥

ఇట్టిచిన్న సున్న తెల్లఁ గుఱుచ

లిపుల మీఁదనుండు నపుడు గొప్పలునగుఁ

గడమ వ్రాలమీఁదఁ గావుగాని” (అప్పకవీయము. ౫ ఆ. ౧౪౦ ప.)

“మహతః సో ధ్దుజనితో భవే త్పుంసి” (చింతామణి).

“... .. అను క్తమన్య శబ్దానుశాసనవదితి న్యాయేన సానునాసి కోచ్ఛారణం జిదితి సూత్రేణ సానునాసిక త్వే - రాముండు; హ్రస్వాత్ పరత్వాత్ - రాముండు; ఇతిరూపద్యయమ్.

(అహోబలపండితీయము. ౨౪౪ పుట).

(300):—బాలసరస్వత్యాదు లిట్లు ప్రామాదికార్థమును జేయుట కిట్టి జిత్త్వస్థలములె మూలములయ్యె నని తోచుచున్నది. చింతామణిలో

“అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య” మ్మను న్యాయముచే ‘హలంత్యమ్’ = ‘ఉపదేశేత్యంహలిత్ స్యాత్’ అను సూత్రముచొప్పున డుజ్జులోని జకారము పోవును; దాఁపల నర్థబిందువు వచ్చును. ఇట్లుకారమును నర్థబిందువును రాఁగా ‘రాముఁడు’ అనియగును. అంతటను మహచ్చబ్దనిష్పత్తియందు నిటువలెనె దెలియునది. డుజ్జు పూర్వమునం దనుస్వారముతోఁ గూడియుండును. ఆ యను స్వారము హ్రస్వాక్షరము మీఁదనుండునది కనుక ‘హ్రస్వాక్షు ర్ణోఽపి భవేత్’ అనుచొప్పునఁ బూర్ణమును ఖండమునుగా రెండువిధములఁ గనుపించును. అనుస్వారమునకు డుజ్ పూర్వస్థానప్రయోగము మహాకవి ప్రయోగ శరణమని తెలియునది” (బాలసర. - అజంత. ౧౧ సూత్రపు వాఖ్య).

పయివ్వాత చాలవంతగా నున్నది. మహాకవి ప్రయోగములనుబట్టి జీత్త్వఫలము బిందుపూర్వకత్వ రూపముగా నంగీకరింపఁబడునపు డట్టి బిందువు పూర్ణఖండ సాధారణమే యనుటలో విప్రతిపత్తి యేమున్నదో తెలియకున్నది. అచట ననుక్త న్యాయమున నట్టియనుస్వారము ‘సానునాసికోచ్ఛారణం జీత్’ అనుప్రాకృత సూత్రముచొప్పున నర్థానునాసిక మనఁడగు ఖండానుస్వార రూపమున వచ్చునని కల్పింపనేల. మఱియు నట్టి ప్రాకృత వ్యాకరణోక్త జీత్త్వఫలమును ప్రాకృతమునందలి బిందుపూర్వకత్వమును విభిన్నవిషయములై యుండుటంజేసి యట్టికల్పనము కేవలము నసంగతమై యున్నది.

(309) — “సానునాసికోచ్ఛారణం జీత్” అనుచొప్పునఁ బ్రాకృతమున జీత్తునకే సానునాసికత్వము విధింపఁబడినది. “హిం, హిజ్, హి, భినః” అను సూత్రముచొప్పున వచ్చు ‘హిజ్’ అనుదాని జీత్త్వము ‘హి’ అనుదానిలోని ‘ఇ’ అనుదానికే యానునాసిక్యమును గలిగించుచున్నది. ఉ. రామేహి. (షడ్భాషాచంద్రిక) ఇట్టిప్రాకృత వ్యాకరణ సంప్రదాయము తెలుఁగున కెంతమాత్రము నుపచరింపఁ జాలదు. తెనుఁగున ‘డుజ్’ ‘కుజ్’ మున్నగువానిలోని జీత్త్వము ప్రాకృత సంప్రదాయము చొప్పున ‘డు’ ‘కు’ అను వానిలోని ‘ఉ’ కారమున కానునాసిక్యమును గలిగించుట యనఁగా నట్టి ‘ఉకార’ మునకుఁ దర్వాత నర్థబిందువు నొదవించుట సమ్మతముకాదు. అట్టి ‘డు’ ‘కు’ అనువాని కవ్యవహిత పూర్వస్థితస్వరమున కానునాసిక్యము నొదవించుట యనఁగా నట్టి ‘డు’ ‘కు’ అనువానికి దాఁపల నర్థబిందువు నొదవించుటయె యచటి జీత్త్వమున కాంధ్రవైయాకరణాభి ప్రేతమగు ఫలమై యున్నది. కాఁగా ‘సానునాసి కోచ్ఛారణం జీత్’ అనెడి ప్రాకృత వ్యాకరణ

సంప్రదాయము డుజాదులలోని జీత్వవిషయమున నుపచరింపఁ జేయుట కేవలము నసంగతమనుటకు సందేహము లేదు.

కావుననే బాలవ్యాకరణకర్త 'జీత్తుబిందు పూర్వకంబగు' (తత్స. ౧౯ సూ.) అని యిట్లు ఖండపూర్ణాన్యతరబిందు పూర్వకత్వమును జీత్వఫలముగా సూత్రించెను.

పయి సందర్భమునుబట్టి చింతామణిలోని "సజ్జేయః" అను చోటిలోని 'సః' అనెడి తచ్ఛబ్దము బిందుమాత్రపరమని నా చెప్పినట్లు గ్రహించుటయే యుక్తమని యెన్నవలయును.

(303)---ఈ పక్షమునఁ జింతామణి సూత్రములోని 'పూర్ణోపిభవేత్' అను వచనముయొక్క స్వారస్యముచేతఁ బూర్ణము తేలిపోయిన ఖండ బిందు యుతరూపము ప్రసిద్ధమై యున్నపుడే యీ సూత్రమునకుఁ బ్రసక్తి యని విశేష మగుచుండుటంజేసి, 'నారింజ, చేమంతి, అపరంజి' మున్నగు పూర్ణము పాక్షికముగా నైనఁ దేలిపోని స్థలములందు ఖండానుస్వారశంక యంకురింప నేరదు. ఇట్టిశబ్దముల పట్టిక ముందుదాహరింపఁ బడును. (చూ. 300 వి.)

(304)---బాలవ్యాకరణకర్తయుఁ జింతామణిలోని యిట్టి స్వారస్యమును గ్రహింపఁ జాలక బాలసరస్వత్యాదుల వ్యాఖ్యలను జూచిన వాసన చేతఁ జింతామణిలోని 'సజ్జేయః' అనుచోటి 'సః' అను తచ్ఛబ్దమును ఖండానుస్వార పరముగానే యర్థముచేసి యీ క్రిందిరీతిని సూత్రించినను నాతఁడు జీత్వ (డుజ్ మున్నగు చోటులందఁది) ఫలమును ఖండమాత్రముగా నంగీకరింపమింజేసియు, నట్టి ఖండమునుండి పూర్ణము నెచ్చటను సాధించియుండమింజేసియు, నీ క్రిందియాతని సూత్రములు సైతము హ్రస్వాదిత్యాది చింతామణి సూత్రార్థపరములె యగుచుఁ బయినివ్రాసిన బాలసరస్వత్యాది వ్యాఖ్యలకుఁ దగిలినదోషముల బారినుండి తప్పి సుసంగతములె యగుచున్నవి.

"హ్రస్వముమీఁది ఖండబిందునకుఁ బూర్ణ బిందువు వైకల్పికముగ నగును. అడఁకువ, అడంకువ; అరఁటి, అరంటి ఎఱుఁగుట, ఎఱుంగుట; బలఁగము, బలంగము; మగఁటిమి, మగంటిమి" (బాల. సంజ్ఞా. ౧౪ సూ.)

"దీర్ఘముమీఁద సాధ్యపూర్ణము లేదు.

వాఁడు, వీఁడు, నాఁడు, లేఁడు, కాఁబోలు, కాఁబట్టి, గోఁగులు, రేఁగులు. (బాల. సంజ్ఞా. ౧౫. సూ.)"

వీనిలో మొదటిదగు 'హ్రస్వముమీఁద' ఇత్యాది సూత్రము కేవల సిద్ధబిందు మాత్రవిషయకమే యను గ్రంథ కృదాశయమందలి లక్ష్యములచే

విశదీకరింపఁ బడుచున్నది. డుజౌదులలోని జీత్వమునకు ఫలము | “జీత్తుబిందు పూర్వకంబగు” (బాల. తత్స. ౧౯ సూ.) అనుదానిచేత ఖండపూర్ణ సాధారణ ముగఁ బ్రత్యేకము విధింపఁబడి యుండుటచే బాలవ్యాకరణమునందలి ‘హ్రస్వ ముమీఁద’ అను సూత్రమునకు సాధ్య విషయమునఁ బ్రక్రియలో నెచ్చటను బ్రసక్తియేలేదు. కాఁగా ద్వివిధబిందువులును సిద్ధవిషయమున హ్రస్వము మిఁదనుండునని మాత్రమే యా సూత్రమునకుఁ దాత్పర్యము నెన్నవలసి యున్నది. మఱియు నేతత్సూత్రరచనాస్వారస్యముచేత సిద్ధవిషయమున దీర్ఘముమిఁద నిండునున్న రూప ముండనేరదనియు ధ్వనితమగుచున్నది. మఱియు ‘నారింజ, చేమంతి, అపరంజి’ మున్నగుచోటులం దర్థబిందు శంక యంకురింపకయే యుండుటకై కావలయు నిట్లనుస్వారచరిత్రకు విలక్షణ ముగ ఖండము పూర్ణమగుననెడి ప్రక్రియ యంగీకరింపఁబడెనని తోచు చున్నది.

పయి బాలవ్యాకరణ సూత్రములలో రెండవదగు “దీర్ఘముమిఁద” ఇత్యాది సూత్రము కేవలసాధ్యబిందు మాత్ర విషయకమే యని యందలి లక్ష్యములచే విశదమగుచున్నది. కాని యా సూత్రములోని సాధ్యశబ్దము మాత్రము ప్రసిద్ధమగు చింతామణిలోని సాధ్యశబ్దమువలె వ్యాకరణసాధ్య సామాన్యపరముకాదు. ‘తేండ్లు’ మున్నగు పెక్కుచోటులందు బాలవ్యాకరణము సాధ్యపూర్ణములను విధించుచున్నదిగదా. కాఁగా నీ సూత్రము జీత్వాదులచే ఖండపూర్ణ సాధారణమగు ననిర్దిష్టబిందువు విధింపఁబడు ప్రక్రియలో దీర్ఘముమిఁద బూర్ణము రానేరదని బోధించుటకు మాత్రమే సూత్రింపఁ బడెనని యెన్నఁ దగును. ఇట్టి తాత్పర్యము స్వారస్యము చేతనే యట్టి యనిర్దిష్ట బిందు విధాన స్థలములలో హ్రస్వముమిఁద ద్వివిధ (సాధ్య) బిందువులును నిల్చుననెడి గ్రంథకృదాశయము వ్యక్తమగుచున్నది.

(3౧౫)—పయిరీతినున్న బాలవ్యాకరణ తాత్పర్యమును గ్రహింపఁ జాలక గుప్తార్థ ప్రకాశికాకర్త యపమార్గమున నీక్రిందిరీతిని వ్యాఖ్యచే యుచు వచ్చెను.

“ఇచ్చట ‘డుజ్’ అనుదానియందలి జ కారమిత్తు గనుక ‘జీత్తుబిందు పూర్వకంబగు’ అను పందొమ్మిదవ సూత్రముచే షుజ్ఞునకు ముందు బిందువు వచ్చి... ‘డిద్దుఁడు’ అనియైనది. తరువాత ‘హ్రస్వము మిఁదనున్న యరనున్న నిండునున్నయగును’ అనునర్థమునిచ్చు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమునందలి పదునాల్గవ సూత్రంబున ‘డిద్దుండు’ అని యగును.” (బాలవ్యా. తత్స. ౨౨ సూత్ర వ్యాఖ్య)

ఇట 'జిత్తుబిందు పూర్వకంబగు' అను సూత్రములోని యనిర్దిష్టమగు బిందు శబ్దమునకుఁ గేవల ఖండ బిందుపరముగా వ్యాఖ్య చేయుటలో నాధార మేమో తెలియకున్నది. మఱియు 'ఆదేశ సరళములకు ముందున్న ద్రుత మునకు బిందుసంశ్లేషములు విభాషనగు' (బాల. సంధి-౧౭ సూ.) అనునది మొదలగు సూత్రములలోని బిందుశబ్దమునకు 'అరసున్నయు నెఱసున్నయు' అని యిట్లు పూర్ణార్థ సాధారణముగ వ్యాఖ్యచేసియు నిచటఁ దద్విలక్షణముగ వ్యాఖ్యానము చేయుటలో నాధారమేమో తెలియ రాకున్నది.

మఱియు గుప్తార్థ ప్రకాశికాకర్త బాలవ్యాకరణములోని "దీర్ఘము మీఁద" ఇత్యాది సూత్రములోని సాధ్యశబ్దము వెనుకవ్రాసిన రీతిని వ్యాకరణసాధ్య సామాన్యపరము కాదని సయితము గ్రహించియున్నచో "దీర్ఘాక్షరము తర్వాతను నిండుసున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుకలోనే యుండవలయునుగాని వ్యాకరణముచేత నిండుసున్న రానేరదు. అరసున్న శాస్త్రముచేత రావచ్చును. ఉ. తాఁజెప్పె, వాఁడు" (బాల. సంజ్ఞా. ౧౫ సూత్రపు వ్యాఖ్య). అని యిట్లు వ్రాసియుండఁడు గదా.

"వేటకాండ్లు, తేండ్లు, తేంట్లు, వాండ్లు, వీండ్లు" మున్నగు ననేక స్థలములలో సాధ్యపూర్ణమును విధించిన (బాల-ఆచ్ఛి-౭-౮-౧౧-౧౫-౨౪, మొ.) బాలవ్యాకరణకర్తకిట్టి యభిప్రాయము గలదనుట కేవలము నసంగత మనుటకు సందేహములేదుగదా. మఱియు "దీర్ఘముమీఁద" ఇత్యాది ప్రకృతసూత్రపు స్వారస్యముచే దీర్ఘముమీఁద సిద్ధపూర్ణము వైయాకరణ సమ్మతమని తలఁచుచు "దీర్ఘాక్షరమునకుఁ దరువాతను నిండుసున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుకలోనే యుండవలయు" నని వ్రాసిన వ్రాతయు బాలవ్యాకరణ సమ్మతము కానేరదు గదా. 'తోఁచు, సైఁచు, ప్రాఁత' మున్నగు సిద్ధఖండముల చోట 'తోంచు,' సైంచు, ప్రాంత' మున్నగురీతిని సిద్ధపూర్ణములను సాధువులుగ నంగీకరించుట సకలాంధ్రవ్యాకరణవిరుద్ధ విషయమనుటకు సందేహము లేదుగదా. ఈ పట్టున నిట్లే మఱికొందఁ జాధునికవ్యాకరణ కర్తలును వివిధములగు నపమార్గములఁ బడియున్నారు.

(30౬) — ప్రాచీనులగు మూలఘటిక కేతనామాత్యుఁడు, విన్నకోట పెద్దనామాత్యుఁడును జింతామణి కర్తవలెనే మిక్కిలి జాగ్రత్తగా సూత్రించిరేకాని వెనుకవ్రాసినవారిరీతిని బ్రమాదముగ సూత్రింపలేదు.

క॥ కుఱుచలతుది హల్లులకున్ ।

బిఱుఁద న్నెలకొన్నయట్టి బిందువులెల్లన్ ।

నెఱయఁగ నూఁ దుచుఁ దేలుచు ।

నొఱవై యిరుదెఱఁగు చెల్లుచుండుం గృతులన్ ॥

కం॥ ననుఁ గను నన్నుంగనుఁ దా ।

ఘనుఁడు ఘనుండనఁగఁ జెల్లుఁ గవ్యనుమతిచేఁ ।

దనబోఁటి లోభివాఁడితఁ ।

డన, నిడుపులమీఁది బిందు లర బిందులగున్ ॥

కం॥ కుఱుచలపై యరబిందులు ।

నెఱయఁగ నూఁడనను జెల్లు నిడుపులమీఁదన్ ।

నెఱయవు; పద్యంబులనౌ ।

నెఱబిందువు; లేదు గద్యనికరములోనన్ ॥

(ఆంధ్రభాషాభూ. 55-56-57 ప.)

కం॥ అలఁతుల (హ్రస్వముల) తుద, హల్లులకును ।

నలవడ వామమున నుండు నచ్చోటులనే ।

పలుమఱుఁ దేలుచు నూఁదుచు ।

విలసిల్లుట గలుగు లక్ష్యవిధి నెఱుఁగఁ దగున్ ॥

కం॥ తనుఁ బొగడుఁ దనుం బొగడును

జనుఁడు జనుండనఁగఁ దెనుఁగు జాడలు గలుగున్

మనవాఁడు వీఁడు నాఁగాఁ ।

జను; నిడుపుల వలవ దూఁద సరళతకొఱకున్ ॥

(కావ్యాలం. ౯ ఉల్లాసము. 62-63 ప.)

(302)—దీర్ఘమునకుఁ దర్వాత సిద్ధమగు నిండుసున్న నిలువదను నది చింతామణ్యభిప్రాయమని యీ క్రింది శబ్దరత్నాకరాది కోశస్థశబ్దము లనుబట్టి చెప్పవలసియున్నది.

ఈండ్రించు = వీడించు

గాండ్రించు = (ముఖము) ఉబ్బు

గాండ్ల=నూనెయమ్మి జీవించు జాతి

గాండ్లవాఁడు=సారాయమ్మవాఁడు

జీండ్రము = దురవస్థ

తాండ్ర = విభీతకవృక్షము

తీంట్రము = దురద

తీండ్ర = తేజము

మేండ్రించు = భేదించు

వేండ్రము = తాపము

సాంబ్రాణి = ఉత్తమాశ్వము, సుగంధద్రవ్య విశేషము.

ఇట్టి సంయోగపరక దీర్ఘపూర్వక పూర్ణములు స్వాభావికములై యున్న వనవచ్చును. సంయోగము పరమగునపుడు పూర్ణబిందూచ్ఛారణమునఁ బ్రత్యేక శ్రమమురిడ నేరదుగాన నయ్యది ఖండబిందువుగాఁ దేలిపోవ

నేరదు. సంయోగపరకములు కానివిసైతము దీర్ఘపూర్వక పూర్ణములు గొన్ని శబ్దరత్నాకరాది కోశములలోఁ జూపఁబడియున్నవి.

అమాంతము = అక స్తాత్తుగ, చిల్లర బేరము ఏకాండము = అఖండమైనది

కాంచేనము = కోవిదారము

పూంచు = పూనఁజేయు

కళాంజి, కాళాంజి = తమ్మపడిగము

ప్రేంకణము = ప్రియాళువృక్షము

కాంచు = కనఁజేయు

చాంగు బళా = ప్రశంసార్థకము

చాంగణ = మల్లబంధవిశేషము

మాందాళి = కృత్రిమరత్నము, పట్టుచీర

తాంబాళము = పశ్చేరము

వాంచు = (వంచు) వంగఁజేయు

వేంఁజేయు = వచ్చు

పయివానిలోఁ గొన్నిటికి మాత్రమే ప్రయోగములు చూపట్టుచున్నవి.

గీ. “మలిచి యేకాండముగ నొక్క మానికమున” (నైష. ౬ ఆ.)

“రగడ. పుడుకు మల్లన గందపైడిని ప్రేంకణము
తడయకిట నిత్తుఁ దగ రత్నకంకణము” (స్వారో. 3 ఆ.)

“సీ. జిలుఁగు పావడమీఁదఁ జిరుర ధిక్కృత మిళిం,

దాళి యొక్కతివ మాందాళిఁగట్టె” (పంచ. వేం. ౪ ఆ.)

క॥ కాంచనమాలాలంకృత, చంచత్తను లీల మెఱయ జవనాశ్వములన్ |

బూంచి రథంబున మణిమయ, పంచాననకేతు వెత్తె బంధురభంగిన్.

(భార. విరా. ౪ ఆ.)

క॥ కులపతియు వేత్రధరు లో | త్తిలి చాంగు బళా యనంగఁ దేరు డిగి ...
(వసుచరిత్రము, ౧ ఆ. ౧౫౫.)

పయిశబ్దములలో “పూంచు వాంచు” శబ్దములు ప్రేరణార్థకము లగుటంజేసి యందలి పూర్ణములు సాధ్యము లనిపించుకొనునుగాన వానివిషయమున నంతగా వివాదము లేదు. ‘కాంచు’ అనునది శబ్దరత్నాకరమునఁ బ్రేరణార్థకముగా వ్రాయఁబడలేదు. సకర్మక క్రియగాఁ వ్రాయఁబడియున్నది. ఆపక్షమునందును దానిని స్వార్థేంచు గాగమాంత మనఁదగును గాన నందలి బిందువు సాధ్యమే యనవచ్చును.

తక్కినవి వ్యవహార మాత్రగతము లగుటచేత “దీర్ఘాచ్చేత్థండ ఏవ న జేయః” అను చింతామణి సూత్రము నిర్బాధ మనఁ దగును. మఱియు నట్టి బిందువులెల్ల హ్రస్వపూర్వకములై యన్నను త్తిలి యగపడదు కాని యట్టి యలంతిస్థలములలో దీర్ఘముమీడి బిందువు సయితము దేలక నిల్చినదనుట లెస్సయని తోఁచెడిని.

(305)—శబ్దరత్నాకరాది కోశము లంగీకరింపని ‘మూండు = మూడు, పోండి = పోడి’ మున్నగు శబ్దములు కొన్నిగలవనుచు నీ క్రింది ప్రయోగములను గొందఱు చూపుచున్నారు.

క॥ పోండిగ నగజ తపశ్శిఖి । మూండుజగంబులను దీవ్రముగఁ బర్విన బ్ర ।

హ్మండము కాచినకాంచన । భాండముక్రియఁదాల్చెదత్ప్రభా భాసితమై.
(నన్నెచోడుని కుమారసంభవము)

ద్విపద. పాండురాంగంబై న పడఁతి గర్భమునఁ ।

బోండిగావెలుఁగుచుఁ బుత్రుఁ డీక్రియను । (బసవపురాణము)

ప్రగీతి. మూండు సేసినగణములు రెండునలములు ।

మూండినగణములును మొగి నహంబు ।

పోండిగాఁగ నర్థమునకగు మీఁదని ।

ట్లుండఁ జెప్పవలయు నొగిఁ బ్రగీతి.

(కవిజనాశ్రయము, జాత్యధికారము.)

ఇట్టి చోటులందెల్ల ‘పూర్ణములు లేవనియు నచట నర్థబిందువులె నిల్పనగుననియు నట్టియెడల ఖండ పూర్ణప్రాస మనఁబడెడి పూర్ణార్థబిందు ప్రాసమంగీకార్యమనియుఁ గొందఱు అభిప్రాయపడుచున్నారు. కాని యిట్టి ప్రాసము భారతాది మహా గ్రంథములలో నగపడదు. అప్పకవ్యాది లాక్షణికులును నంగీకరించి యుండలేదు. కాగానె యిట్టి శబ్దములలోని బిందు వసాధువని శబ్దరత్నాకరకారాదులు తలంచి యుపేక్షించిరి. ఇట్లే “పరుషే సరశ్శేచైవ పరవవహి దృశ్యతే” అను నాధర్వణిక నియమమునకు విలక్షణముగా ‘కంసాలి’ మున్నగుపదములు వాడుకలో నగపడుచుండఁగా శబ్దరత్నాకర కారాదులు వానిని “కమసాలి” మున్నగురీతి నుదాహరించి “కంసాలి” మున్నగు చోటులలోని పూర్ణమునం దసాధుత్వమును వ్యక్త పఱచియున్నారు.

అట్లయినను పాల్కురికి సోమనాథుఁడు మున్నగు కవుల గ్రంథము లలోఁ బ్రయుక్తములై యుండుటంజేసి “మూండు, పోండి” మున్నగు దీర్ఘపూర్వక పూర్ణబిందువులను పాక్షికముగా నంగీకంచుటయే యుచితమని గ్రహింపవలెను.

(306)—ఇంక హ్రస్వము మీఁది పూర్ణములు పాక్షికముగా నయినను ఖండములుగాఁ దేలిపోక వెక్కు నిలిచియున్నవి. కావునఁ జింతామణి కర్తచెప్పిన “హ్రస్వాత్పూర్ణోపి భవేత్” అను నియమముచేత హ్రస్వము మీఁద ఖండము సార్వత్రికమని యెంచరాదు. “ప్రథమావైభక్తిక మోర్భిం

దుశ్చ మహాన్ పతిక్రియార్థేషు ” “ మోస్తువిభక్త్యైక వచనకే పుంపూ ” అనియు “ ఔపవిభక్తిక సంజ్ఞా వర్ణా ప్తి ంత్యాదయో భవంతీహ ” అనియు నిట్లుచింతామణియే “భయపడు, భయంపడు, నిద్దంపు = నిద్దపు, మూఁడింటి = మూఁడిటి” మున్నగు చోటులందు ఖండబిందువు లేదని విశదీకరించుచున్నది. అచట నర్థ బిందువులే సమ్యతములయినయెడల ‘మహాన్ బిందుశ్చ’ అనియు, “టింటు” అనియు, ‘పుంపు’ అనియు వేర్వేరు నుపదేశింపఁబడియుండవు గదా, ‘పదంపడి’ ‘పదపడి’ మున్నగుచోటులందు రూపాంతరములో నిండునున్న చోట నరసున్నను నిల్పు వాడుకలేదు. (పదము+పడి = పదంపడి కానోపును.)

(3-౨౦)---కొన్నియెడల నున్న పూర్ణములు తేలిపోకయె వాడుకలో నిల్చిపోవుటచేత నర్థబిందుఘటిత రూపాంతరములే లేకుండుటయుఁ గలదు. అట్టివానిని శబ్దరత్నాకరాది కోశములనుండి యేర్చి యిటఁ జూపుచున్నాను.

అడ్డంకి = నిరోధము

అపరంజి = బంగారము

అబ్బేంద = ఒకచెట్టు

ఆటంకము = నిరోధము

ఆడంగి = స్త్రీస్వభావముగల పురుషుఁడు

ఆడంగులు = స్త్రీలు

ఆరంగపువక్క = మంచిజాతి పోక చెక్క

ఆరంజోతి = అరుంధతి

ఆలంకి = పల్లకి

ఆలంకులు = బాలక్రీడావిశేషములు

ఇల్లింద = ఇంద్రవల్లి

ఉటంకము = సంగ్రహము

ఉటంకించు = సంగ్రహించు, సంక్షేపించు

ఉత్తండములు = భూషణవిశేషములు

ఉల్లింద = ఒకజాతిచెట్టు

ఉల్లంకి = పక్షివిశేషము

ఒప్పందము = బేరములోని యేర్పాటు

ఒల్లెంక = ఒకచేప

కలగుండు = కలఁత

కలబంద = ఒకదినము మందుచెట్టు

కలంకారి = వ్రాత పనిగల బట్ట

కసింద = ఒక జాతిచెట్టు

కాపంతము = కుక్కనుగట్టు కొయ్య

కామంచి = కత్తణము (వృక్ష)

కొండెంగ = కొండముచ్చు

కొఱవంజి = ఎఱుకవాఁడు

కోదండము = బాలశిక్షావిశేషము

కోరింద = ఒక తీగె

గంటుబారంగి = ఒక మందుదినము

గరుటామంతుఁడు = గరుత్మంతుఁడు

గిడ్డంగి = చెఱసాల

గున్నంగి = ఒకపక్షి

గురివెంద = గురిజపూస

గోరంక = గోరువంకపక్షి

గోరింపు = ఎగపు

గోరువంక = గోరువంక పిట్ట

చిగిరింత = తృణవిశేషము

చేమంతి = పుష్పవిశేషము [దూల

తీటకసివెంద, తీటకసింద = రేగటి

దావంతము = దుఃఖము
 దినంతు = నింద
 నారింజ = నారంగవృక్షము
 నిస్సంతు = వంశహీనము
 నెరవంజి = వృక్షవిశేషము
 నెరవెంద = తీక్షణగంధమనుచెట్టు
 పటాపంచ = అగోచరము
 పరంగి = శ్వేతముఖుడు
 పరంగీలాగి = కెంపుజాతి దినుసు
 పరవంజు = వేష్టించు
 పరియంకము = మంచము
 పావంచ = సోపానము
 పిరంగి (పిరంగీ) = తుపాకి
 పూసకామంజి - తృణవిశేషము
 పొన్నంగి = పక్షివిశేషము
 బండిగురివెంద = అతావిశేషము
 బద్గుండి = రక్తవర్ణచూర్ణము
 బయ్యంకలు = వేవిల్లు
 బరివెంక = పక్కెచెట్టు
 బలవంతము, బవంతము = బలా

త్కారము

బవంతి = చిత్రవస్త్రము, గృహవిశే
 షము

బాలెంత = పురుటాలు

బావంజి = వృక్షవిశేషము

బెలంచి = పక్షివిశేషము

మడిమంచ, మడిమంచము = బలహీ

మిసిమింతుడు = శ్రాంతుడు

ముచ్చంగి = మత్స్యవిశేషము

మొగరంబము - తుమ్మెద

మోశంగి = ములక

లోహండి = పచనపాత్రము

లేదుబంతి = బొంకు

లోలోంక = మల్లబంధవిశేషము

వందొందు = మత్స్యవిశేషము

వడ్రంగము = వర్ధకికర్కము

వడ్రంగి, వడ్రంకి = వర్ధకి

వయ్యంది = ఇనుపగోలెము

వసంతము = పసుపు నున్నము కల్పిననీరు

వాయివిశంగము = ఒక మందుదినుసు

వాయింట } ఒక దినుసు కూరాకు
 వావింట }

వియ్యంకుడు = వీరకాడు

విశంగీలు = తిట్టులు

సరంగు = నావికుడు

సలించు = చలించు

సిరంగుడు = శ్రీరంగుడు

సిరంగము = శ్రీరంగము

సిరిమంతుడు = శ్రీమంతుడు

సొరంగము = గుహవంటి రంధ్రము

సోరంగి = మత్స్యవిశేషము

హారుమంజి = మాక్తికవిశేషము

హారుముంజి = దేశవిశేషము

హొరంగు = విలాసము

[నము

వి. 2 నఖండః ప్రథమా ద్ధ్రస్వాః న్నస్య లోపశ్చ నేష్యతే
తృతీయే ప్రథమే వర్ణేః పర ఏవ హి దృశ్యతేః
బిందు ర్వైకృతమధ్యేచ । నాన్యవర్ణే పరే తు సః ॥

(3-౨౧)-వ్యాఖ్య-నఖండ ఇత్యాది:-హ్రస్వాచ్చునకుఁ దర్వాతి పూర్ణము వికల్పముగాఁ దేలిపోవుననెడి చింతామణి సూత్రము పదాని హ్రస్వమునకుఁ దర్వాత నుపచరింపమింజేసి యద్దాని నధర్వణుఁడు సవరించుచున్నాఁడు. మఱియుఁ దెల్లునఁ బదాని హ్రస్వమునకుఁ దర్వాత ద్రుతము లోపింపదనియు స్థిరపరకబిందువు నిలువ నేరదనియు విశేషములను విశదపఱచుచున్నాఁడు.

ప్రథమాత్ = శబ్దాదినున్న, హ్రస్వాత్ = హ్రస్వమునకుఁ బరమున, ఖండః = ఖండబిందువు, న=లేదు; నస్య = అట్టిచోటనుండెడి ద్రుతమునకు, లోపశ్చ = లోపము సైతము, నేష్యతే = అంగీకరింపఁబడదు. అచ్చతెలుఁగు శబ్దమునడుమ, తృతీయే = వర్గతృతీయమగు సరళ వర్ణముగాని, ప్రథమే = వర్గప్రథమమగు పరుషవర్ణముగాని, పరేఏవ = పరమైనదై యుండఁగా మాత్రమే, బిందుః = ఖండపూర్ణాన్యతరమగు నున్న, దృశ్యతే = అగపడుచున్నది. అన్యవర్ణే = అట్టి పరుషసరళములకు భిన్నమగు స్థిరవర్ణము, పరేతు = పరమైనదై యుండఁగా, సః = అట్టిబిందువు, నహి = అగపడదు గదా. హి శబ్దము ప్రసిద్ధార్థకము.

(3-౨౨)--పయిసూత్రముల యర్థము బాలవ్యాకరణమున నీ క్రింది రీతిని వివరింపఁబడెను.

“అట యిఁక చుఁడు” శబ్దములందప్ప నుడి తొలిహ్రస్వంబు మీఁద ఖండబిందువును, ద్రుతంబునకు లోపంబును లేవు.” (సంధి - ౨౨ సూ.)

“సంస్కృత సమేతరములయిన తెలుఁగుశబ్దములయందుఁ బరుష సరళములకు ముందే బిందువు కానంబడుచున్నది.” (సంజ్ఞా. ౧౬ సూ.)

(3-౨౩)--ఈ విధానములు సయిత మనిర్దిష్టబిందు విధానముల సందర్భములలోఁ బదాని హ్రస్వమునకుఁ దర్వాతి ద్రుతమునకు లోపమును గాని, ఖండబిందువునుగాని చేయరాదనియు, స్థిరపరకత్వమున ఖండమును గాని, పూర్ణమునుగాని నిలుపరాదనియుఁ బ్రక్రియా విషయమున నుపదేశించుచున్నవి. ఉ. ‘క్రొత్త + పసిఁడి = క్రొంబసిఁడి’ ఇట్టిచోటులందు ‘క్రొంబసిఁడి’ అనురీతిని ఖండము రానేరదు. ‘కన్దోయి’ ఇట్టిచోటులందు ‘కదోయి’ అనురీతిని ద్రుతలోపమును జేయరాదు. “ఏఁడు—ఏండ్లు; వేసంగి = వేసఁగి = వేసవి” మున్నగుచోటులందు, “ఏంళ్ళు; ఏఁళ్ళు, వేసంవి; వేసఁవి” మున్నగురీతిని రూపసాధనమును జేయరాదు.

(3-౨౪) — వెనుక వివరింపఁబడిన (3౦౮విషయము) హ్రస్వాత్పాణ్ణో పీత్యాది సూత్రములును, బ్రకృతములగు 'నఖండ' ఇత్యాది సూత్రములును బైరీతిని బ్రక్రియతో నుపయోగించుటయే గాక యుచ్చారణ భ్రష్టమగు నరసున్నయొక్క-స్థితిని సూచించుటలో సైత ముపయోగపడుచున్నవి.

పరుషసరళములకు ముందే బిందువుండు నను నియమముచేత స్థిర పరకత్వమున నరసున్నయుండునేమో యని సందేహించి కోశాదులను జూచి కొన నక్కఱలేదు. అట్లే పదాది హ్రస్వమునకుఁ దర్వాత ఖండము నిలువనేర దను నియమముచే నట్టిచోటఁలు పరుష సరళ పరకములయి పూర్ణబిందు ఘటిత రూపములుకలవై ఖండస్థితి యోగ్యము లగుచున్నను నట్టియెడల ఖండానుస్వారఘటిత రూపాంతరమున్నదేమో యను సందేహము నంద నక్కఱలేదు. ఉచ్చారణస్థమగుటంజేసి సుజ్ఞేయమగు హ్రస్వపూర్వక సిద్ధ పూర్ణముతో నున్న రూపమును నదిలేని రూపమును గోచరములగునపు డానిండునున్నచోట నరసున్నయున్నదని గ్రహింపనగును. (ఉ. కలంగు = కలఁగు మొ.) సాధ్యబిందువుయొక్క కలిమిలేములు వ్యాకరణము వలననే సుజ్ఞేయములు కాఁగలవు. ఇంకఁ 'పరుషసరళ పరకత్వమును దీర్ఘపూర్వకత్వ మును గల తావులందలి సిద్ధ ఖండముయొక్క కలిమిలేములను మాత్రము సందేహించి కోశాదుల సాహ్యమున గ్రహింపవలసియుండును.

(3-౨౫) — ఇంక నిండునున్న తేలిపోవుటలోని స్వాభావికత యిట పరి శీలింపఁ బడుచున్నది.

అనుస్వారోచ్చారణమునకయి నిశ్వాసమును నాసామార్గము నుండి విడిచి యనుపదముననె యనంతర పరుషసరళాన్యతర వ్యంజనోచ్చారణమున కయి యట్టి నిశ్వాసమును ముఖమార్గమునుండి విడుచుట యనెడి ద్వివిధ ప్రయత్నములను గొంత యవ్యవహితముగ జరపుట శ్రమాపాదక మగుటం జేసి యుచ్చారణ సౌకర్యా పేక్షచే నిశ్వాస నాసామార్గ నిస్సరణ యత్నము నడలిపోవునుగాన బిందువు తేలిపోయి యర్ధానుస్వారస్థితి నందుట స్వాభావిక మగుచున్నది. ఇట్టి యర్ధానునాసిక్యము సైతము నేటికి నిశ్శేషముగా నుచ్చారణ భ్రష్టమయినదనుట యెల్లరకును విదితమె. అట్లయినను నుచ్చారణ ములో నలవాటుపడియున్న యాయా శబ్దములలోని తత్తద్వర్ణముల గౌరవ మునకు భంగము కలుగుట సుసంభవముకాదుగాన నట్టి లోపమునకు గొంత ప్రతిబంధమును గలుగుచుండును. దీర్ఘములకుఁ దర్వాతినున్నలు లోపించినను బలుకుబడిలో నలవాటయియున్న పూర్వాక్షర గౌరవము చెడనేరకుండుటం జేసియు దీర్ఘమునకుఁ దర్వాత నిండునున్నను బలుకుట కేవలము శ్రమాపాదక మగుటంజేసియు దీర్ఘపూర్వక పూర్ణము తేలిపోవుట ప్రచురమగుచువచ్చెను.

పరస్థిత సంయోగోచ్ఛారణమునకయి యూఁదుటకు యత్నించునపుడు పూర్వా
చ్చును నర్థానునాసిక్యముతో నుచ్చరించుట యనఁగాఁ దేలిన (యర)
బిందువుతోఁ గూడిన దానిఁగాఁ బలుకుట సుకరము కాదుగాన సంయోగ
పరకత్వమునం దర్థము సైతము పూర్ణముగా మాటిపోవును. శబ్దముల నుచ్చ
రించుటలో నుచ్ఛారయితలకుఁ బ్రథమాక్షరమున నున్నంతటిశ్రద్ధ యుత్త
రోత్తరవర్ణములపై నుండనేరదు గానఁ బదాదిస్థలేతర హ్రస్వమునకు దర్వాత
నున్న సున్న కాలక్రమమున సంభవింపఁదగు తత్తద్వర్ణ గౌరవ విస్తృతిమూల
మునఁ దేలిపోవుట కొండఱ యుచ్ఛారణములో సంభవింపవచ్చును.

(3-౨౬) — అక్కారణముననే దీర్ఘము మీఁద నిత్యముగాను బదాదీ
తరహ్రస్వము మీఁదఁ బాక్షికముగాను సాధారణముగాఁ బూర్ణము ఖండ
ముగా మాటుచుండుటను మహాకవులును వైయాకరణులును సంగీకరించిరని
గ్రహింపనగును. పూర్ణబిందువు తేలిపోవు టనఁగాఁ బూర్వాచ్చునందర్థాను
నాసిక్య మావేశించుటయే. వ్యవహారమున నుచ్ఛారణ సౌలభ్యాపేక్షచే నట్టి
యర్థానునాసిక్యము సైతము వెక్కుర యుచ్ఛారణమున నానాఁటికి నశించినను
నాంధ్రభాషకు వ్యాకరణ వాఙ్మయములచే స్థైర్యము నొదవించిన యాంధ్ర
కవి పండితుల కాలమున కంతగా నశించి యుండమింజేసి యాంధ్రవాఙ్మయ
మున నర్థానుస్వారము నెలకొల్పఁబడిన దయ్యెను. వేయేల ! నేఁటికిని గొన్ని
మండలములలోఁ గొండఱ యుచ్ఛారణమున దీర్ఘ పూర్వకస్థలములందు
సైతము పూర్ణానుస్వారము వినఁబడుచునే యున్నది. ఇంక హ్రస్వపూర్వ
కస్థలములందుఁ గలదని వేఱ చెప్పనేల ! ప్రాచీనాంధ్ర మహాకవులనాఁటికి
బిందుశకటోచ్ఛారణములు నశించియే యున్నయెడల వ్యవహారమున లోపిం
చిన మఱికొన్ని యక్షరములనువలెనే వీనిని సయితము వారుపేక్షించియే
యుందురు గదా. ఆంధ్ర మహాకవు లట్లువిడువక వాని నీక్రిందిరీతిని బాటిం
చుచు వచ్చుటంజేసియే యాంధ్ర వైయాకరణులు వానిని సంగ్రహింపవలసిన
వారయిరి.

ఉ. వాఁడిమయూఖముల్ గలుగువాఁ డపరాంబుధిఁ గ్రుంకె ధేనువుల్
నేఁడిట వచ్చె నేకతమ నిష్ఠమెయిన్ భవదగ్నిహోత్రముల్
పోడిగ వేల్పఁగాఁబడియెఁ బ్రొద్దును బోయెఁ గచుండు నేనియున్
రాఁడు వనంబులోన మృగరాక్షసపన్నగ బాధ నొందెనో ॥

(భార. ఆది. 3 ఆ.)

(3-౨౭) — ఇట్టి నియమ మనఁగా ఖండబిందువులను హ్రస్వములలో
నవ్యభిచరితముగఁ బాటించుట, యొక్క నన్నయ భట్టారకుని భారత భాగ

మున మాత్ర మగపడుచున్నది. కాలక్రమమున నట్టి యర్థానునాసిక్యము సైతము నశించుచు వచ్చుటంజేసి యుత్తరోత్తర మహాకవు లట్టివానికి సఖండ నిర్భిండు రూపములను రెండిటిని నంగీకరించి ప్రాసాదులలోఁ బ్రయోగించుచు వచ్చిరి. కాని సఖండాఖండ రూపముల వినికిలో వైరూప్య మంతగా భాసిల్లమింజేసికావలయు నాంధ్రలాక్షణికులు రేఫ అకారముల విషయమునందువలె నీవిషయమున నుభయరూపాంగీకారము చేయక ఖండా ఖండ ప్రాసము నంగీకరించిరి. రేఫ అకారమైత్రిని నిరసించినట్లు ఖండాఖండ ప్రాసమైత్రిని వైయాకరణులు నిరసింపకుండుటయు నిందులకుఁ గారణము కానోపును. కాని యొకప్పుడు సబిందుక మయియుండు శబ్దము కాలక్రమమున వాడుకలో నిర్భిందుకముగా మాటినపుడు దానికుభయ రూపముల నంగీకరించుటయే యుక్తమును శబ్దచరిత్రానుకూలమును నైయుండు ననుటకు సందేహములేదు. అట్లు కానియెడల నేటివాడుకలో ఖండబిందు శ్రుతి యెందును లేమింజేసి యింక నర్థానుస్వారఘోత రూపముల నంగీకరింపవలసిన ప్రసక్తియే లేకపోవలసి వచ్చునుగదా.

ఒక్కశబ్దమునకు ద్వివిధోచ్ఛారణము లుండ నేరవుగాన నొక్కదాని కిట్లు రూపద్వయము నంగీకరించుట సరికాదని శంకింపఁజనదు. అట్లయిన శబ్దముల కింక రూపాంతరోత్పత్తియే యసంభావ్యము కావలసి వచ్చును. దేశకాలాది భేదములనుబట్టి యట్టి రూపద్వయమునకును వ్యవహారస్థితి విరోధింప నేరదు. ఇట్లే కన్నడమునఁ బూర్ణబిందు ఘటితరూపమును నిర్భిందుక రూపమును నొక్కదానికే యంగీకరించి శబ్దమణిదర్పణమున ‘కేశిరాజు’ సూత్రించియుండలేదా? (కన్నడమున నర్థబిందు ఘటితావస్థ గ్రహింపఁ బడలేదు. ఉండినచోఁ బూర్ణబిందువుండును. లేదా దానిని నిర్భిందుక మందురు.) “క॥ కెలవునిజబిందుగళ్ కెల కెలవు వికల్పార్థబిందుగళ్ (శబ్ద మణి - 47 పుట) (కొన్ని సానుస్వారములును గొన్ని వికల్పానుస్వారములును గలవు) నిత్యబిందుగె - బెడంగు - కడంగు - అండగు ఇవు మొద లావు. వికల్పబిందుగె కదంపు = కదపు = (దవుడ, బుగ్గ) కొడంకె = కొడకె = (చెవి-) జినుంగు = జినుగు = (ఝాంకారము, ఝాంకరించు)” (శబ్దమణి. ౪౭ పుట.) (ఇట్లే తమిళ పండితులును నర్థానుస్వారస్థితిని గ్రహింపఁజాలరైరి.) ఇంతయేల యాంధ్రలాక్షణికులు సయితము హ్రస్వోపరిపూర్ణబిందుయుత ముల విషయమునఁ బూర్ణఖండయుత రూపద్వయము నంగీకరించియుండ లేదా ?

(3-౨౮)—మఱియు నాంధ్రలాక్షణికులు రేఫ అకారముల విషయమునఁ జేసినంతటి పరిశ్రమము సఖండాఖండ శబ్దముల విషయమునఁ జేసినట్లగపడు. ముద్దరాజు రామనయు ననంతుఁడును మొట్టమొదట నీవిషయమునఁ గొంతపరిశ్రమము చేసినట్లగపడుచున్నది - ముద్దరాజురామన దీర్ఘములమీఁద మాత్రమే ఖండాఖండ ప్రాసము గలదని చెప్పియున్నాఁడు. హ్రస్వముల మీఁదను సైతము చెల్లుననుచుఁ దివ్యకవి యీ క్రిందిరీతిని విమర్శించెను. అనంతుఁడు పకార టకారముల విషయమున మాత్రమే సఖండాఖండ ప్రాసము నీ క్రిందిరీతి నంగీకరించెను.

గీ. సార్థబిందువులై తేలినట్టి పటల, కరయఁ బ్రాసంబు నిర్బిందు వైనఁజెల్లు
వీపుమూపులు మఱితలమోపులయ్యె, మాటలేటికి మేటితాఁబేటికనఁగ.

(ఛందోదర్పణము ౧ ఆ. ౫౨)

ఈతఁ డీ క్రింద నుదాహరించు నన్నయభట్ట ప్రయోగములోని ‘వీపు’ శబ్దము సార్థ బిందుకముగా నెంచియు ‘తాబేటికి’ అను దానిలోని టి వర్ణము సైతము ఖండపూర్వకమయని తలంచియు నిట్లు చెప్పియుండునని తోచుచున్నది. కాని వీపుశబ్దము నిర్ బిందుకమే యగుటంజేసియు ‘తాబేటికి’ అను స్థలములోని యశాపవిభక్తిక టి వర్ణము ఖండపూర్వకము కామింజేసియు నీతని యభిప్రాయము సరికాదని చెప్పకతీరదు. ఔపవిభక్తిక టి వర్ణము హ్రస్వ పూర్వకమగునపుడు పూర్ణబిందు పూర్వకమయి యుండుటంబట్టి దీర్ఘపూర్వకత్వమునందును నిది ఖండపూర్వకమై యుండునని యీతఁడు తలంచెనాయని యాలోచింపవలసి యున్నది. పరిశీలింపఁగా నీ యభిప్రాయము యుక్తియుక్తమే యనఁ దగి యున్నను నాంధ్రశబ్ద చింతామణి కర్త యశాపవిభక్తికముల నుపదేశించుటలో “ఔపవిభక్తిక సంజ్ఞా వర్ణా ప్తి ట్యాదయో భవంతీహ” అని యిట్లు పూర్ణబిందు పూర్వక టి వర్ణమును వేఱుగా నుపదేశించి యుండుటంజేసి ‘టి’ వర్ణము ఖండపూర్వకమనుట కాతఁడు సమ్మతింపలేదనుట (ప్రాచీనకాలమున లేమింజేసి) నిశ్చిత మగుచున్నది. ఇట్లే “మోస్తు విభవ క్త్యైక వచనకే పుం పూ” అని యిట్లుచింతామణికర్త పూర్ణపూర్వక పు వర్ణకము నుపదేశించుటంబట్టి ‘పు’ వర్ణకము సయితము ఖండపూర్వకము కాదని విశేషమగు చున్నది.

(3-౨౯) కూచిమంచి తివ్యకవి వైయనంతుని పద్యమును ముద్దరాజు రామన మతమును నుదాహరించి యీక్రిందిరీతిని విమర్శించెనేగాని ‘తాబేటికి, అను ననంతుని లక్ష్యమును మాత్రము నిరాకరించి యుండలేదు.

గీ. అర్థబిందువు నిర్బిందువగు పదముల

ప్రాసములు దీర్ఘముల మీఁదఁ బలుకఁ జెల్లు

ననుచుఁదగ ముద్దరాజు రామన వచించె

హ్రస్వముల మీఁద నటువలె నలరు కుత్ర.

గీ. అర్థబిందువై తేలినయట్టి టపల, కరయఁ బ్రాసంబు నిర్బిందువైన నమరు
వీఁపుమూఁపును మఱితలమోపునయ్యె, మాట లేటికి ధాత్రిఁదాఁబేటికనఁగ.
అని యనంతుఁడు టప లకుమాత్రమె చెప్పినాఁడుగాని అన్నింటికిఁగద్దు.

(1) క. నాకొఱఁతఁ దీర్చినచ్చితి, నీ కొఱఁతయ యొక సూతునిందెగఁ జూడన్
లోకము వంచింపందగు, చీకటియొదవె నిక నేమి నేయుదుఁ జెపుమా.

(భార. విరాట. ౨ ఆ. ౨౭౧)

(చీకటిశబ్ద నిర్బిందుకత సాధింపఁబడును 'చీకటిరే యొదవెనేమి' అని పాఠా).

(2) క. వీకఁబర తెంచి నలుగడఁ

దాకి నకులుఁడరిగె ఘోరతర శరహతి నా

మూఁకలు విఱియఁగ నర్జునుఁ

డాకరముగ దాఁకె నుగ్రుఁడై రణభూమిన్. (భార. ఆది ౮ ఆ. ౨౦౦)

(3) ద్విపద. మూఁగి చరించు నమ్మొకరి తుమ్మెదల

బాగొప్పు కొప్పునఁ బ్రబలినదాని

(రంగనాథరామా.)

(4) క. ఆచింతామణి ముని దన, పీచ మాణఁచుదాక నీక పృథు లోభముచే
దాఁచుకొనుఁగాక నాచే, నీచే నిక మోసపోవునే నరనాథా.

(వరాహపు.)

(5) క. మీటుగల రథికులను నొక, నాటను వేపుర వధింతు నరుశరములు నో
నాటి పడవై చు నంతకు, వేటాడెదఁ బ్రతిబలంబు వీరులనెల్లన్.

(భార. ఉద్యో. ౪. ఆ. ౪౦౭)

(6) క. ఓడితిమె యేము రణమునఁ, గ్రీడికిఁ గేడించి రాక గెలుపే యతఁడున్
వేడి డాఁగెనొకో * మా, తోడిబవర మట్లు దాను దొలఁగంజనునే.

(భార. క్రొ. ౩౭౪)

(7) క. ఆతఁడును బుష్కరిణీయను, నాతికి వై రిణి సమాఖ్య నందనఁ గనియెన్
ప్రీతియెసఁగనుత్పలయను, గోతియతనివలనఁగాంచెఁగొడుకులవరుసన్.

(ఎఱ్ఱా. హరివంశము)

* వావిళ్ల వారి ముద్రణమున 'అతఁడే | డీడాఁగి పోయెనొకా...' అని సవరింపఁబడి నను నీపాఠము నైతము చూపఁబడెను. నావద్దనున్న తాళపత్ర మాతృకలో 'వేడి డాఁగె నొకో' అనియేయున్నది. (౧౩౦ తాళపత్రము). కాన - 'పోయె' అనుపదముగల పాఠము ప్రక్షిప్తమనుటలో సందేహములేదు.

(8) క. ఆపన్నగ ముఖ్యులఁదన, వీపునఁ బెట్టికొని పఱచి విపినములు మహా
దీప్తిపములు నదులు నిఖిలది, శాపాల పురములుచూపి చని వారలకున్.
(భార. ఆది. ౨ ఆ. ౪౫)

(9) క. ఆపార్థుఁడు కోపానల, దీపితుఁడై విశిఖశిఖలఁ దీవ్రనిహతి న
తూపుల గమియేర్చి జముని, కోపుఁ గుడునఁబనిచెవారిఁ గురువంశనిధి.
(భార. ద్రోణ. ౧ ఆ. ౨౫౩)

(తునుము ధాతు మూలకమగుటచే 'తూపు' సబిందుకమని తిమ్మకవి
తలఁచియుండును. 'తూపు' శబ్దరత్నాకరమున నిర్బిందుకము. "ప్రోపుఁగుడువఁ
బుచ్చెవారి పురువంశనిధి". (తాళపత్ర మాతృకాపాఠము)
కుఱుచలమిఁది యర్థబిందువునకు.

(10) చ. తగవులఁబోక రాజు బెడిదమ్ములు పల్కినయేని సైఁచి యొ
ప్పఁగ నిలుమీ గురుత్వ ముడుపంగల వారికిఁ బెద్దవారి మా
టఁ గొనమి యా సుయోధనుకడ న్నిలుచున్ మనమెల్ల గౌరవం
బుగఁ గులవృద్ధు పల్కుఁదలఁపుం జన నిచ్చిన మెచ్చరే జనుల్.
(భార. ఉద్యో. 3 ఆ. ౨౪)

(“యొ ! ప్పగనిలుమీ గురుత్వము బ్రభుత్వమునుంగల పెద్దవారిమాట
గొనమి.” అని యిట్లు ముద్రణములందుఁ గలదు. ఈ పాఠము పక్షమున నిది
లక్ష్యము కానేరదు.)

(11) క. తగ నక్కురు వృద్ధునకు నొ, సఁగె నాఁటికి నెల్లదృష్టి సాత్యవతేయుం
డగణిత తపః ప్రభావం,బుగని యధిక విస్తయంబుఁ బొంద జనంబుల్.
(భార. ఆశ్ర.వాస. ౨ ఆ. ౧౨౧) (సర్వలక్షణ. ౨ ఆ. ౨౯. ౪౧ ప)
("ఉ ... అంటి నలుంగుతో జలకమాడ్చి యొసంగిరి ధౌత వస్త్రముల్"
హరవిలా.)

(330).—అప్పకవి తిమ్మకవినలెఁ బయిరీతి నంత విశాలముగ విమర్శింప
కున్నను ఖండాఖండ ప్రాసము నంగీకరించి కొన్ని లక్ష్యములను జూపి
యున్నాఁడు. మఱియు నీతఁడు సయిత మనాతు ననుసరించి దీర్ఘ పూర్వక
ఖండాఖండములకె ప్రాసమైత్రి నుపదేశించి యున్నాఁడు.

క॥ నిడుపులు నరసున్నలు దమ, కెడమనుగల క చ ట త పలకిలఁ బ్రాసములై
దొడరును నిర్బిందువు లొ, క్కెడ ఖండాఖండ సంజ్ఞ నిన శశినయనా.
(అప్పకవీయము. 3 ఆ. 3౦౨ ప.)

ఈ యప్పకవి గ్రంథము సైతము వెనుక నుదాహరించిన సర్వలక్షణ సారసంగ్రహోదాహృత తిక్కయజ్ఞ ప్రయోగముచే నిరాకృతమగుచు న్నది.

(33౧)—తిమ్మకవి యిచ్చినలక్ష్యములలో 1-2-3-4-5-8- లక్ష్యము లప్పకవి యిచ్చినవే. ఇంక నప్పకవి యిచ్చిన లక్ష్యములలోఁ గొన్నిటిని దిమ్మకవి, విడిచి కొన్నిటిని గ్రాత్తగాఁ జేర్చియున్నాఁడు. అట్లప్పకవి లక్ష్యములను విడుచుటలో నీ క్రిందివి కారణములు కానోపును.

నీ. “మూఁకలు విరియించి వీఁక నాచార్యాది, యోధులకెల్లను నొక్కదెసను”
(భార. ద్రోణ. ౨ ఆ. ౧౩౬) (అప్ప. 3 ఆ. 3౦౫)

ఈ లక్ష్యము కేవలము నసంభవ దోషదూషితమై యున్నది. ‘మూఁక వీఁక’ శబ్దములు రెండును సార్థబిందుకములై యైయున్నవి. “మూఁకశబ్దమును శబ్దరత్నాక కర్త సార్థాను స్వారముగఁ జేర్చి యీ సీస పాదమునే యుదాహరించినాఁడు. కాని “యప్పకవి మతమున సార్థాను స్వారము గాదు ” అని మ॥ రా॥ శ్రీ. రావుసాహేబు గిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారు తమ సంస్కరణములో లఘుటీకగా వ్రాసియున్నారు. అట్లైయైనచో నప్పకవి యిచ్చిన “మూఁగించరించు న మ్మొకరితుమ్మెదల । బాగొప్ప... ..” అను రామాయణములోని లక్ష్య మసంగతము కావలసి వచ్చును. కాఁగా నప్పకవి కెట్లును నసంగతి దుర్వారమగుచున్నది. కావున నట్టి యసంగతిఁ దొలఁగించి “మూఁకలు విరియించి వీఁక” నిత్యాది (అప్పకవీయములోని) ద్రోణ పర్వ లక్ష్యమునందలి ‘వీఁక’ శబ్దముచోట శబ్దరత్నాకరాదికోశ ప్రసిద్ధ నిర్భిందుక వీకు శబ్దము నంగీకరింపనగును. (ఆచార్యాది యోధుల వీకు ననఁగా నుద్ధతిని వెలిచెనని తాత్పర్యము.)

పయి సందర్భమునుబట్టి యప్పకవి మతమున ‘మూఁగు, మూఁక’ శబ్దములు సార్థబిందుకములై యని నిశ్చయింపఁ దగియుండుటం జేసి యప్పకవి ఖండాఖండ ప్రాసలక్ష్యముగా నిచ్చిన “క. వీఁకఁ బరతెంచు ” అనెడి యాదిపర్వ లక్ష్యములో సయితము నాల్గవచరణమున “ఆకరమున” అను పాఠమే యప్పక వ్యభిప్రేతమనియు నయ్యది యాగ్రహ శబ్దభవమనియు నక్కారణమున నిర్భిందుక మెయనియు నప్పకవి తలంచెనని గ్రహింప వలసియున్నది. ఈపట్టున రావుసాహేబు గిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులు గారి సంస్కరణమునఁ దప్పపడియుండుటచేత వారియభిప్రాయ మేమో తెలియకున్నది. అందురెండు పాఠములు చూపఁబడినవి. రెండిటియందును ‘ఆకతమున’ అనియే పడియున్నది. ‘ఆకతము’ శబ్దము కోశములలో నగపడదు. ‘ఆ+

కతము=ఆకారణము' అని గ్రహింతమన్న నం దరసున్న యుండనేరదు గదా. తప్పొప్పుల పట్టికలో నియ్యది చేర్చబడలేదు. మఱియు వీరు తమ యభిప్రాయము చొప్పున 'మూకలు' అను దానిని నిర్బిందుకముగనె తృతీయ చరణమున నిలిపిరి. కాని పయి నుదాహరించిన రీతిని 'మూకలు' శబ్దము సార్థబిందుక మగుటచేత (అప్పకవిమతమున) నచటఁ దక్కిన రెండుచరణము లందువలెనె సార్థబిందుక రూపమే గలదని యప్పకవి తలంచెననియు నక్కారణమున నాల్గవచరణమందు నిర్బిందుక శబ్దముండుటయె యప్పకవ్యభిప్రాయమనియు గ్రహింపక తీరదు.

నన్నయ భట్టారకుఁడు సయితము ఖండాఖండ ప్రాసమును బ్రయోగించెనని తలంచినవాఁడగుటంజేసి యప్పకవి యట్లుదాహరించినను బయి'వీకఁ బరతెంచి' అనెడి యాదిపర్వపద్యమునఁ దక్కిన మూఁడుచరణములందువలెనె నాల్గవ చరణములోని ప్రాసమునందును సార్థబిందుకశబ్దమే నన్నయభట్టారకునిచేఁబ్రయోగింపఁబడెనని నిశ్చయించుటయె యుక్తమని నా యభిప్రాయము. నన్నయభట్టారకుఁ డెచటను ఖండాఖండ ప్రాసప్రయోగమును జేయ లేదనియే నా నమ్మకము. అట్లయిన శబ్దరత్నాకరముచొప్పున నాగ్రహశబ్దము నుండి పుట్టిన దనఁబడుచున్న "ఆకరము" అనుదానిలో సార్థబిందు వెట్లు పొసఁగునని శంకింపరాదు. నిర్బిందుక కేతకీశబ్దభవమగు 'గేదగి' శబ్దము సబిందుకమై యున్నదనుటలో నెవ్వరును విప్రతిపన్నులు కాఁజాలరుగదా! (చూ. ౯౭ వి.)

ఇట్లె యప్పకవి యిచ్చిన—

“ఉ. ఓ కరుణాకలాప । కాకులు చంపకుండ కృపాగుణం బే కలిగెన్ భర్తవైఁ । గాఁకలు సేసినట్టి”.

అను రుక్మాంగదచరిత్రపద్యములోని 'కాకలు' అనుచోట 'కాకులు' అని సవరించినచో నయ్యది ఖండాఖండ ప్రాసోదాహృతి కానేరదని యద్దానిని దిమ్మకవి గ్రహింపఁడయ్యెనని తోచుచున్నది. ('కాకు. దే. వి. 1. గాసి ... 2. తిరస్కారము.' శబ్దరత్నాకరము.)

ఆ. వె. “బోటియొక తె పెండ్లిపాట పాడఁగఁజొచ్చె”

అను నప్పకవీయములోని లక్ష్య మేగ్రంథమునుండి యప్పకవి గ్రహించెనో విశదపఱుపనందున నద్దానిని సైతము తిమ్మకవి యుపేక్షించె నని తోచెడిని.

మత్తకోకిలము. తీగయుయ్యెల. నూఁగుఁ, జల్ల ని తియ్యమామిడి మోకలం డాఁగుఁ బువ్వుల తేనె సోనలఁ దారుఁ గేతకీ జేరుఁ బు

న్నాగ పూగ మహాగ వీధుల నాట్యముల్ పచరించు నా
భోగనాగ లతాగృహంబుల భోగముల్ గనువేడుకన్.

అను నప్పకవీయములోని ఖండాఖండ ప్రాసలక్ష్య మాదిపర్వములోని దని వ్రాయఁబడియున్నది. కాని యిది యాదిపర్వములోనె గాక నన్నయ భారతభాగమున నెచ్చటను లేదు. కనుక నప్పకవీయములో వ్రాయఁబడిన 'ఆదిపర్వము' అనునది దేనికో బదులుగఁ దప్పపడి యుండునని తోచుచున్నది. కావుననే దీనిని సైతము తిమ్మకవి యుపేక్షించెనని చెప్పవచ్చును.

(33-౨)—ఇక నప్పకవియుఁ దిమ్మకవియు ఖండాఖండ ప్రాసలక్ష్యము నుదాహరించిన "ఆపన్నగముఖ్యుల..." అనెడి యాదిపర్వపద్యములోని వీపు శబ్దము నిర్బిందుకమే యని యంగీకరింపనగును. ఇయ్యది సార్థబిందుకముగ శబ్దరత్నాకరాదికోశములలో నుదాహరింపఁబడినను నట్టి సార్థబిందుకతను సాధించు ప్రమాణ మగపడదు. వెన్నుశబ్దములోని నకారమునుబట్టి శబ్ద రత్నాకర కోశకర్త దీనిని సార్థబిందుకముగా నుదాహరించెనా యని యాలోచింపవలసి యున్నది. కాని 'వెన్ను, వీపు' శబ్దములకు సంబంధమున్నట్లుగ పడదు. కన్నడమున "వీపు = వెన్నుమీఁది నరము" అను నొకశబ్దము గలదు. తెనుఁగున నట్టి యర్థవిశేషము పోయినదనియు నది వెన్నునకుఁ బర్యాయముగ వాడఁబడెననియు వీపు, వీపుశబ్దము లభిన్నములే యనియు గ్రహింప నగును. తమిళమున వీనికి సరియగు శబ్దమగపడదు. ఇంకఁ దెనుఁగులోని వెన్, వెనుక, వెంట, శబ్దముల కభిన్నమగు వెన్నుశబ్దమును సంబంధించిన శబ్దములు వేర్వేరుగఁ దమిళకర్ణాటములు రెంటును గలవు. తమి. వెరిన్ (వెన్ను) కర్ణా - బెన్ను (వెన్ను). పయి సందర్భమునుబట్టి వీపు వెన్ను శబ్దములు పరస్పరభిన్నములనియు వెన్నుశబ్దములోని నకారమునుబట్టి వీపుశబ్దమున నర మున్న గలదని యూహింపరాదనియు నక్కారణమునఁ జై పద్యమునుబట్టి నన్నయభట్టు ఖండాఖండ ప్రాసమును బ్రయోగించెనని నిర్ణయింపరాదనియు గ్రహింపవలెను.

(333)—సార్థబిందుకత నిర్ణయించుటలో శబ్దరత్నాకర కోశకర్త కొంత యపమార్గమునఁ బోయెననక తీరకున్నది. అతఁడు సార్థబిందుకతను నిర్ణయించుటకుఁ దిక్కనాదుల యర్థబిందు ప్రాసస్థలములను జూపుచు వచ్చెను.

వై నుదాహరించిన తిక్కయజ్ఞప్రయోగములను బట్టి యాతఁడు ధారా శముగా ఖండాఖండ ప్రాసము నంగీకరించెనని చెప్పక తీరదుగదా. ఇట్టి స్థితిలో నిట్టి వారి ప్రాసయోగము లెట్లు పదములలోని సార్థబిందుకత్వమును నిర్ణయింపఁగల్గును? నియతముగ నర్థబిందు ప్రాసమును బాటించిన కవి

యొక్క ప్రాసప్రయోగము మాత్రమే యట్టి నిర్ణయమునఁ బ్రమాణీకరింపఁ దగినదని గ్రహించుట యుక్తముగదా.

(338)—నన్నయభట్టారకుని భారతభాగమునం దెచ్చటను బైరీతిని ఖండాఖండ ప్రాసాంగీకార నిర్ణాయక ప్రయోగ మొక్కటియు నగపడ నందున నొక్క నన్నయభట్టారకుఁడు మాత్రమే యర్థబిందుప్రాస నియమమును సరిగఁ బాటించెనని యంగీకరింప నగును.

సీ. గీ. వీఁగి తనతల్లిదాస్యంబు నీఁగఁబూని (ఆది. ౨ ఆ. 84 ప.)

ఉ. వాఁడి మయాఖముల్, నేఁడిటవచ్చె

పోడిగ, రాఁడు

(ఆది. 3 ఆ. ౧౧౨ ప.)

ఆ. వె. ఆఁగఁబడినవాని లోఁ గక చేయుట (ఆది. 3 ఆ. ౨౨౦ ప.)

సీ., మ్రాఁకుల మొదఱులు వీఁకఁబట్టి (ఆది. ౫ ఆ. ౧౬౬ ప.)

మత్తకోకిలము. వేఁడుట, వేఁడికోలు

వేఁడినన్, పాఁడికుఱ్ఱుల

(ఆది. ౫ ఆ. ౨౧౮ ప.)

తే. గీ. వీఁడు పుట్టిన పదియగు నాఁడు వెలుచ ...” (ఆది. ౬ ఆ. ౨౮౪)

ఉ. వీఁడొక, నేఁడు

పోడిగ, వాఁడి

(భార. ఆది. ౬ ఆ. 3౦౯)

క. వీఁక, తాఁకిన

మూఁకలు, ఆఁకరమున

(ఆది. ౮ ఆ. ౨౦౦ ప.)

(ఇందలి ‘ఆఁకరము’ శబ్దమున నర్థబిందు వుండుట విరుద్ధము కాదని యీవఱకు నిర్ణయించి యున్నాను.)

సీ. వీఁకతోఁ గడుఁ బూచు మ్రాఁకుల విఱుపును ... (సభా. ౨ ఆ. ౪౧)

గీ. పోడిగా నీకు నీఁగల వాఁడనేను (సభా. ౨ ఆ. ౧2౪)

ఆ. వె. వేఁడిరక్త మానువాఁడ నేను (సభా. ౨ ఆ. ౨౯౬ ప.)

తే. గీ. వీఁడు నీచేత వధ్యుండు గాఁడు (అర. ౧ ఆ. ౧2౮)

సీ. మ్రాఁకుల విఱుచుచు వీఁకతోఁ దీవల (అర. 3 ఆ. 3౧౨)

సీ. తాఁకె జటాసురు వీఁకతోడ (అర. 3 ఆ. 3౯౪)

నన్నయభట్టారకుని పై యర్థబిందు ప్రాసప్రయోగములలో నొక్క చోటనై న నిర్బిందుకతను నిర్ణయింపజాలెడి శబ్దము లేదనుటలో విప్రతిపత్తి లేదు. ఇంకను వానిలో రాఁడు, మాఁకులు, వీఁడు, వాఁడు, కాఁడు మున్నగునవి సాధ్యఖండములును నై యున్నవి. మఱియు నాఁడు, నేఁడు, పోఁడిగ మున్నగువానిలోని యరసున్నలకు నన్నెచోడదేవాదికవి ప్రాసములలోను శాసనాదులలోను గల పూర్ణబిందువులు సాధకము లయియున్నవి.

క. పోండిగ నగజ తపశ్శిఖి | మాండు జగమ్ములను దీప్రముగఁ బర్విన బ్ర
హ్మాండము కాఁచిన కాంచనభాండముక్రియఁ దాల్చెఁ దత్ప్రభా భాసితమై.
(నన్నెచోడదేవుని కుమారసంభవము)

ఇంతియగాక నన్నయభట్టారకుఁడు ప్రయోగించిన నిర్బిందుకతా నిశ్చయము గల శబ్దములతో నుండెడి ప్రాసములలో నొక్కటనై నను సార్థబిందుకతను నిర్ణయింపఁదగిన శబ్ద మగపడదు.

క. వేడుక, పోరాడి
కూడి మే, యాడక (ఆది. ౫ ఆ. ౧౭౦ ప.)

క. నీకూర్చి, నాకవి
నాకిచ్చి, చేకొని (సభా. ౨ ఆ. ౬౭)

(33౫)—ఇంక నన్నయ భట్టారకుని ప్రాసప్రయోగములలో నీ విషయమున నొకటి రెండుచోటులు శంకాస్పదములై యున్నవి.

సీ. ఆ-వె. “వీఁక దఱిఁగి కాందిశీకు లయిరి” (ఆది. ౨ ఆ. ౧౦౦)

నన్నయభట్టారకుఁడు ‘వీఁక’ శబ్దమును సార్థబిందుకముగా ధారాళముగఁ బ్రయోగించి యున్నాఁడని యంగీకరింపక తీరమింజేసి యీ ప్రయోగము ఖండాఖండప్రాసలక్ష్యమనుట కవకాశము కలుగుచున్నది. కాని యిచట వీఁకదఱిఁగి, అనుచో “వీకుదఱిఁగి” అను పాఠాంతర మగపడుచున్నది. శబ్దరత్నాకరకోశములో నిర్బిందుక ‘వీకు’ శబ్ద ముద్ధత్యర్థకముగ నగపడుచున్నది. “వీకు. దే. వి. 1. ఉన్నతి ... 2 ఉద్ధతి 3 పరాక్రమము” (శబ్దరత్నా.)

నన్నయభట్టారకుఁ డిచటనేగాక మఱిరెండుచోటులందు సైత మీ ‘వీకు’ శబ్దమును నిర్బిందుకతా నిశ్చయముగల సంస్కృత శబ్దములతోఁ బ్రాసములందుఁ బ్రయోగించి యున్నాఁడు.

ఉ. మీ కులగోత్రనామములు మిమ్మును నెమ్మి నెఱుంగ వేఁడి చిం
తాకులుఁ డై నవాఁడు ద్రుపదాధిపుఁ డాతనికిం బ్రియంబుగా

నా కెఱిగింపుఁ డింతయు ఘనంబుగ నాతతమత్స్యయంత్రమున్
వీకున నట్టు లేసిన నువిక్రము నాతఁడు గోరుఁ జూడఁగన్.

(ఆది. 2 ఆ. ౨౩౦ ప.)

ఉ. వీకున నశ్వమేధములు వే యొనరించిన ధర్మశీలుఁ డి

ఘోరు కులోద్భవుండు (అరణ్య. 3 ఆ. ౨౦౦ ప.)

పయి రెండుస్థలములందును 'వీకున' అనుచోట 'వీకను' అని నన్నయ భట్టారకుఁడు ప్రయోగించె నేమోయని శంకించుటకు వీలు పడదు. నన్నయ భట్టారకుని మతమున ద్రుతమునకు 'ను' స్వరూప మెంత మాత్రమును లేకుండుటను సముచ్చయాద్యర్థ విశేషబోధము లేకయె యూరక 'నున్' అను నవ్యయము నాతఁ డెచ్చటను బ్రయోగించి యుండకుండుటను, బయిరెండు పద్యములందును 'వీకునన్' అనియే యాతఁడు ప్రయోగించె ననుటలో సందియము లేదు. ద్రుతమునకు "ను" స్వరూపము నన్నయభట్టారక సమ్మతముకాదని యీవఱకు నేను రచించి ప్రచురించిన "చింతామణి విషయ పరిశోధన" మను గ్రంథములోని మూడవ భాగమునందు మిక్కిలి విపులముగాఁ జర్చించి సిద్ధాంతీకరించి యున్నాను. ఈ గ్రంథమునందును మున్నుండట్టి విషయము విశదీకరింపఁబడును.

పయి సందర్భమును బట్టి నిర్బిందుక 'వీకు' శబ్దము నన్నయభట్ట సమ్మత మనుటలో విప్రతిపత్తి లేకుండుటచేతను నాతఁడు మఱెచ్చటను ఖండా ఖండ ప్రాసమును బ్రయోగించెనని నిర్ణయించుట కవకాశము లేకుండుట చేతను బయి సుదాహరించిన చోటను సైతము "వీక దఱిగి కాందిశీకు లైరి" అనుపాఠము నన్నయభట్ట ప్రయుక్తము కాదనియు "వీకు దఱిగి కాంది శీకులైరి" అను పాఠమే నన్నయభట్ట ప్రయుక్తము కానోపుననియు నిశ్చయింపవలసి యున్నది.

(33౬) — మ త్త. మీకు నెగ్గొనరించియున్న యమిత్రులన్ హతబుద్ధులం
జీకురాజు తనూజులన్ గురుసింహ నీకుఁ బ్రియంబుగా
నేకమాత్రన పోరిలో వధియించి నాగపురంబు నా
నా కులాద్రి శిలావళి గహనంబు సేయుదు నావుడున్.

(అరణ్య. 3 ఆ. 3౫౨ ప.)

ఇట్టి నన్నయభట్ట ప్రయోగమును జూచికొనక "చీకు" శబ్దము సార్థ బిందుకమని యీ క్రిందిరీతిని శబ్దరత్నాకర కోశకర్త వ్రాసియున్నాఁడు.

"చీకు. దే. వి. గ్రుడ్డితనము - అంధత్వము. ఈ యర్థమునం దిట్లు దీనిని సబిందుకముగఁ జెప్పుట చీకటి శబ్దమునకు వ్యుత్పత్తి కల్పించుట

కనుకూలముగా నున్నది. ఇట్లు చెప్పటచేఁ బ్రయోగములకు విరోధము కనఁబడదు. విణ - అంధుఁడు (ఇట్లు 'చీకు కొక్కెర. చీకురించు, చీకువాలు' అను నీ పదములను సబిందువులుగా గ్రహింపవలెను)." (శబ్దరత్నా.)

చీకుశబ్దమును బయిరీతిని నన్నయ భట్టారకుఁడు నిర్బిందుకముగాఁ బ్రాసస్థలమునఁ బ్రయోగించి యుండఁగా శబ్దరత్నాకర కర్త "ప్రయోగములకు విరోధము కనఁబడదు" అని యెట్లు వ్రాయ సాహసించెనో తెలియకున్నది. మఱియు నట్లు 'చీకుకొక్కెర' మున్నగు వానిని సబిందుక ములుగా సిద్ధాంతము చేసియు నాతఁ డా శబ్దములనెల్ల నిర్బిందుకములనుగానె యుదాహరించుటకుఁ గారణమేమో తెలియకున్నది. "చీకుకొక్కెర. దే. వి. కోయష్టికము. చీకురించు - అ = క్రి - అంధమగు" మొ. (శబ్దరత్నా.)

పయిరీతిని 'చీకు' శబ్దమును దానిని సంబంధించిన దనఁదగు 'చీకటి' శబ్దమును నిర్బిందుకములె యనియు నట్టి చీకుశబ్దము, 'చివుకు' (నిస్సారము, నిస్సారమగు, తడిసి సారహీనమగు) శబ్దముయొక్క పరిణామమనియు నంగీకరింప నగును. ఈ సిద్ధాంతమునుబట్టి యప్పకవి తిమ్మకవు లుదాహరించిన యీ క్రింది విరాటపర్వపద్యము సైతము ఖండాఖండ ప్రాస లక్ష్యము కానేరదని విశదమగుచున్నది.

క. " నాకొఱత దీర్చివచ్చితి, నీ కొఱతయ
లోకము, చీకటి "

(విరాట. ౨ ఆ. ౨౭౧ ప.)

పయి సందర్భమును బట్టి యాంధ్రవాఙ్మయమున నొక్క నన్నయభట్ట భారత భాగము మాత్రమే యర్థబిందు ప్రాస నియమమును సరిగఁ బాటించుచున్నదని సిద్ధాంతిత మగుచున్నది. ఆంధ్రమహాకవులలో నొక్క నన్నయభట్టారకుఁడైనను ఖండాఖండ ప్రాసము నంగీకరింప లేదని సమ్మతింపని పక్షమున నర్థానుస్వారస్థితియే యజాగశస్తన న్యాయమున వ్యర్థమై యనుపపన్నము కావలసివచ్చును గదా.

(332)—కొందఱు ఖండ పూర్ణ ప్రాసమును సయిత మిక్రిందిరీతి నంగీకరించుచున్నారు.

"మఱియు నన్నెచోడఁడు సోమనాథుఁడును బూర్ణ బిందువునకు నర్థబిందువునకుఁ బ్రాసముఁ గూర్చిరి.

క. పోడిగ నగజ తపశ్శిఖ

మూఁడు జగమ్ములను దీప్తముగఁ బర్విన బ్ర

హ్ంండముఁ గాఁచిన కాంచన

భాండము క్రియఁ దాల్చెఁ దత్ప్రభా భాసితమై.

(నన్నెచోడుని కుమారసం.)

ద్విపద. పాండురాంగంబై న పడఁతి గర్భమునఁ

బోఁడిగా వెలుఁగుచుఁ బుత్రుఁ డీక్రియను.

(బసవపు.)

వర్గప్రాసమును సమీప ప్రాసమును నంగీకరించునపుడు పూర్ణార్థ బిందు ప్రాసమునుగూడ నంగీకరించుట సంగతమే యగును."

(బసవ పురాణ పీఠిక, ౯౦ పు.)

ఇట్టియెడల ఖండపూర్ణ ప్రాసము నంగీకరించుటకంటె గవి ప్రయోగ ప్రామాణ్యముచే నిట్టిచోటు లందలి 'పోడి, మూండు' మున్నగు శబ్దములలో దీర్ఘపూర్వక పూర్ణబిందు స్థితి నంగీకరించుటయే యుక్తమని నా యభిప్రాయము. శివకవుల కావ్యములలో నిట్టి ప్రయోగము లరుదుగ నున్నను నన్నయాది మహా కవులెవ్వరును నిట్లు దీర్ఘపూర్వక పూర్ణలను సంస్కృత దీర్ఘపూర్వక పూర్ణములతోడఁ బ్రాసములందుఁ బ్రయోగించి యుండ లేదు. నన్నయాది మహాకవులు వర్గప్రాసమును సైతము ప్రయోగించి యుండ లేదు. మఱియు నాంధ్రలాక్షణికులెల్ల ఖండాఖండ ప్రాసము నంగీకరించిరేగాని ఖండపూర్ణ ప్రాసము నంగీకరించి యుండలేదు. శబ్దాలంకారాపరావతార మనఁదగు ప్రాసమున ఖండపూర్ణ ప్రాసరూప శబ్దాలంకార నియమభంగ మంగీకరింపఁ దగినదియుఁ గాదు. కావుననే లాక్షణికులు శబ్దాలంకార భంగములేని ఖండాఖండ ప్రాసమును మాత్రమే యంగీకరించి ఖండపూర్ణప్రాసము నెవ్వరును నంగీకరింపరైరి.

ఆంధ్ర వైయాకరణులు దీర్ఘపూర్వక పూర్ణబిందు వుండనేరదని చెప్పి యున్నను బై ప్రయోగముల ప్రామాణ్యమునం జేసి, 'పోడి, మూండు' మున్నగు నలంతి శబ్దములలో మాత్రము నిండునున్న, తక్కిన చోటులలో వలె నిత్యముగాఁ దేలిపోక హ్రస్వముమీఁదవలెనే ప్రాచీన కాలమునఁ బాక్షికముగ నిల్చి యుండెనని యంగీకరించుటలో విరోధమేమియు నగపడదు.

ఈ క్రింది ప్రాచీనశాసన లేఖనములలో దీర్ఘపూర్వక పూర్ణబిందువుల మీఁది హల్లులు ద్విరుక్తములుగా వ్రాయఁబడి యుండుటయుఁ బయి యభిప్రాయమునకు హస్తావలంబ మొనఁగుచున్నది.

చ. ఇలవెల నాంట్టిచోడ నృపు ... (శాసన పద్యమంజరి, ౪౨ శాసన, ౧ ప.)

గ. స్వస్తి శకవషణ్ములు ౧౦౬౭ గునేంట్టి చైత్రబహుళ ...

(శాసనప. ౧౪ శాస. తుదిగద్యము.)

పయిని వ్రాసిన రీతిని ఖండపూర్ణప్రాసము నంగీకరించువారు వీనిని దీర్ఘపూర్వక పూర్ణములుగ నంగీకరింప వలనుపడదని సైత మీ క్రిందిరీతిని వింతగ వ్రాసియున్నారు.

“పోడి, మూడు, మొదలగునవి యానాడు పూర్ణబిందువులుగనే యెన్నఁబడుచుండ వచ్చుననియు నిది పూర్ణబిందు ప్రాసమే కావచ్చుననియుఁ గొందఱుందురు. అది యట్లు గాదు. పోడి, మూడు పదములను మరల నీ కవులే యర్థబిందు ప్రాసమునఁ గూడఁ గూర్చిరి గావునను నాకాలపుఁ గవు లెల్లరు నాపదముల నర్థబిందు విశిష్టములఁగనే ప్రయోగించిరి గావునను నది పూర్ణార్థబిందు ప్రాసమనియె తలఁపవలెను”. (బసవపురాణ వీరిక, ౯-౨ పు.)

ఈ వ్రాత యెంత మాత్రమును సరియై యుండలేదు. కొన్ని హ్రస్వ పూర్వక స్థలములందువలెనే యీ యలంతి దీర్ఘపూర్వక స్థలములందును బూర్ణార్థములు రెండును నిల్చియుండుట యెట్లు విరుద్ధమగునో తెలియకున్నది. వీనిలోఁ బూర్ణములున్న వనుటకు నన్నయాది ప్రాచీనకవి ప్రయోగములు లేవందురేని ఖండపూర్ణ ప్రాసములకు మాత్రము వారి గ్రంథములలోఁ బ్రయోగములు కలవా? ఇక నీపక్షమున వినిగమనాభావముచేత ఖండ పూర్ణప్రాసమును నంగీకరించుటలోమాత్రము విరోధమేమి యనుటకును వలనుపడదు. ఖండపూర్ణప్రాసము శ్రుతివిరుద్ధమగుటచేతను వెనుక నుదాహరించినరీతి ననేకస్థలములలో (3౧౭ - 3౧౮-వి) దీర్ఘపూర్వక పూర్ణములు నేటికిని నిల్చియుండుటచేతను “పోడి, మూడు” మున్నగు నీ యలంతి ప్రాచీనకవి ప్రయుక్తశబ్దములలో సైతము పూర్ణార్థముల పర్యాయస్థితి నంగీకరించుట కేవలము యుక్తమయి యుండునుగదా.

(33౮)—కాలక్రమమున నుచ్చారణభ్రష్టమగు శకటమువిషయమునందువలె నానాఁటి కుచ్చారణభ్రష్టమగు నీ ఖండానుస్వారము విషయమునను నాంధ్రలాక్షణికు లంతగాఁ బరిశీలనము చేసియుండలేదు. వెనుక నుదాహరించిన రీతిని నన్నయేతరకవులెల్ల ఖండాఖండప్రాసమును బ్రయోగించినవారె యగుటచేతను నన్నయభారత భాగములోని ప్రాసస్థలస్థగిత ఖండానుస్వార ఘటితశబ్దము లలంతులయి యుండుటచేతను నట్టి పరిశీలనము చేయుట నిరాధారమని వా రుపేక్షించిన ట్లగపడుచున్నది.

(33౯)—శబ్దరత్నాకర కోశకర్త యొక్క నన్నయ ప్రయోగములనే గాక తక్కిన తిక్కనాది మహాకవుల ప్రాసప్రయోగములను సయితము ప్రమాణముగాఁ గొంతవఱకుఁ జూపుచు దీర్ఘపూర్వక సిద్ధఖండములను నిర్ణయించి తన కోశమున నుదాహరించెను. తిక్కనాదులు సయితము ఖండానుస్వార ప్రాస

నియమమును జాలవఱకుఁ బాటించినవారె యగుటచేతఁ దఱచుగఁ బయినిర్ణయము సరిపడుచుండును గాని, వారు సన్నయభట్టువలె సాకల్యముగ నట్టినియమమును బాటింపక ఖండాఖండ ప్రాసమును సైతము క్వాచిత్కముగ నంగీకరించి ప్రయోగించిన వారగుటచేతఁ దత్ప్రయోగ ప్రమాణ్యమునఁ జేసిన శబ్దరత్నాకర నిర్ణయము సయితము సాకల్యముగఁ బ్రమాణీకరింపఁ దగినది కాదనక తీరకున్నది.

ఇట్లై యీ ఖండబిందువును నిర్ణయించుటకుఁగల మఱికొన్ని మార్గములు సయిత మీక్రింది కారణములచేత సాకల్యముగఁ బ్రమాణీకరించుట కవకాశము లేదనకతీరదు.

సాధ్య ఖండములు వ్యాకరణములవలన సుజ్ఞేయములగుటచేత వానిని గ్రహించుట సుకరమే యనవచ్చును. ఇక సిద్ధఖండములలో హ్రస్వపూర్వక ఖండములను నచటఁ బాక్షికముగ వినఁబడెడి పూర్ణములనుబట్టి నిర్ణయింపవచ్చును. కాని, శబ్దరత్నాకర కోశకర్త యిట్లు హ్రస్వపూర్వక సిద్ధఖండముల కెల్లఁ బూర్ణబిందు ప్రయోగములను జూపియుండలేదు. కొన్నికొన్ని స్థలములందు మాత్రము చూపుచువచ్చెను. మఱియు నెల్లయెడలను బూర్ణప్రయోగములు దొరకుట సయితము సులభమని చెప్పఁజాలము.

ఇంకఁ బరిశిష్టములగు వీర్ఘపూర్వక సిద్ధఖండములను దెలిసికొనుటకుఁ బయినివ్రాసిన రీతినున్న యర్థబిందు ప్రాసనియమ స్థలములెగాక మఱికొన్ని యాధారములును నగపడుచున్నవి. ప్రాచీనతాళపత్ర మాతృకలలోను ప్రాచీన శాసనములలోను, ఖండబిందువు లున్నచోటులందుఁ బూర్ణములు వ్రాయఁబడుచుండెడి సంప్రదాయము గలదు. ప్రాచీనకాలమున నర్థచంద్రాకారముగ ఖండమును వ్రాసెడి యలవాటు లేమింజేసి బిందువును దేల్చి పలుకునపుడు పూర్ణమునె వ్రాయుటయు, నూఁదిపలుకునపుడు వ్యావర్తకముగఁ బరస్థిత హల్లును ద్విరుక్తముగ వ్రాయుటయు సంప్రదాయ సిద్ధమయి యుండెడిది. ఈ సంప్రదాయమొకటి యర్థానుస్వార స్థితిని దెలిసికొనుటకుఁ గొంతవఱకు మంచియాధారమే యనఁదగును. శబ్దరత్నాకరకర్త యీ సంప్రదాయమునె యాధారముగఁ గొని నిర్ణయించిన నిర్ణయించి యుండునేమో కాని, యట్టి విషయము నెచ్చటను విశదపఱచి యుండలేదు.

ఖండానుస్వారస్థితి నూహించుట కింకను మార్గాంతరములు గలవు. వైకృత శబ్దములకు మూలములగు సంస్కృత శబ్దములందును, దేశ్యశబ్దములను సంబంధించియున్న తమిళ కర్ణాటాది ద్రావిడశబ్దములందును ననునాసికములుగాని బిందువులుగాని యుండునపు డట్టి యచ్ఛాంధ్ర శబ్దములలోని బిందువు తేలిపోయినను నచట ఖండస్థితిని నిర్ణయింపనగును. ఉ. సహించు =

సైఁచు, లాంగలము = నాఁగలి, - (తెల్లు) - తోఁట = (కన్న) - తోఁట.
 (తెల్లు)-తోఁట = (కన్న) - తోఁట. (తెల్లు) - మూఁడు = (తమి) - మూన్డు.
 (తెల్లు) - వీఁగు (అతిశయించు) = (తమి) - వీఁగు (అధికమగు) మొ.

శాసనలేఖనమును దాశపత్రమాతృకా లేఖనమును బ్రసంగ వశమున
 నిట దిజ్ఞాత్రముగ నుదాహరించుచున్నాను. నా యొద్దనున్న తాశపత్ర
 మాతృకలలో నీ విషయమున మిక్కిలి బాగుగనున్న కేయూర బాహు
 చరిత్రమునుండి యథామాతృకముగ నొక పద్యము నిటఁజూపెదను. అట్లే
 శాసన పద్య మంజరినుండియు నుదాహరించెదను.

మ. తనమేనల్లుని సోమదత్తు బహుతంత్ర పౌఢి ధీమంతుం జ
 య్యన నచ్చోటికిం బిల్చి తేం బనిచి యేకాంతంబునన్ రాజవ
 ర్తనమున్ జారులచేత విన్నదియు మీందన్ దారు శాయంద్దలం
 చినకార్యంబునుం జెప్పి సస్థితరుచిన్ సద్వక్తృండ్లై వానికిన్. (కేయూ)

క॥ శ్రీకమనియుండు పుణ్య, శ్లోకుం (డ)ధఃక్రితవిలాససురవిభుండు జితా
 మిత్రానీకుండుయశ, శ్రీకరుణ్ణు వెలనాంటి గొంక్క నృపసింహుం డిలన్॥
 పాఠకుల సౌకర్యమునకయి యీపద్య వ్రాత తప్పలను దొలఁగించి
 చూపుచున్నాను.

క॥ శ్రీకమనీయుండు పుణ్య, శ్లోకుం డధఃక్రత విలాససురవిభుండు జితా
 నేకామిత్రుం డురుయశ, శ్రీకుణ్ణువెలనాంటి గొంక్కనృపసింహుం డిలన్॥

{ శాసనపద్యమంజరి. 32 శాసనము, అవనిగడ్డ }
 { గ్రామములోనిది, శ. స. ౧౦౭౬. }

(380)—తాశపత్ర మాతృకలందును శాసనములందును నిట్టి నియ
 మము సార్వత్రికముగఁ బరిశుద్ధమయి నియతమై యుండి యున్నచో నర్థాను
 స్వారస్థితి సులభముగా నిర్ణయింపనయ్యెడిది. కాని పయిరీతిని నియతముగాను
 శుద్ధముగాను నుండుట మృగ్యమై యున్నది. ఆయా లేఖకులు ప్రామాణిక
 పండితులు కారుగదా. కావుననే 'యిట్టి తప్పలకుప్పల నాధారముగఁ గొని
 ఖండానుస్వారనిర్ణయము చేయనేల' యని ప్రాచీనలాక్షణికు లుపేక్షించి
 యుందురు. తాశపత్రమాతృకలును శాసనములును దప్పలకుప్పలనుటలో
 నెవ్వరును విప్రతిపన్నులు కాఁజాలరు. అట్లయినను నొకటి రెండు తావు
 లుదాహరించెదను.

మ॥ పదుమూడేణ్ణ నా ణ్ణమాత్యపదవిం బ్రాపించి తత్సంప్పదా
 స్పదుణ్ణై సత్కవిబంధు మిత్రజన సంపత్కారియై సాధున

మృతశుద్ధప్రతిభా ప్రపంచిత లసన్తార్గసితిని సంతతా
భ్యుదయుణ్ణై విలసిల్లె నెల్లణ్ణు జగత్పూర్ణాఞ్చ కీర్తిఞ్చవిని॥
పాఠకుల సౌకర్యమునకయి వ్రాతతప్పులు తొలగించి చూపెదను.

మ॥ పదుమూడేణ్ణుల నా ణ్ణమాత్యపదవిం బ్రాపించి తత్సంప్పదా
స్పదుణ్ణై సత్కవి బంధుమిత్రజన సంపత్కారియై సాధుస
మృతశుద్ధప్రతిభా ప్రపంచిత లసన్తార్గసితిఁ సంతతా
భ్యుదయుణ్ణై విలసిల్లె నెల్లణ్ణు జగత్పూర్ణాఞ్చ కీర్తిఞ్చవిని॥ ౮॥

{ శాసనపద్యమంజరి, ౪౧ శాసనము, శ. స. ౧౦౮౦, }
అనురావతీ గ్రామములోనిది.

ఇందు 'సంపత్కారి' అనుచోటి పకారమునకును 'సంతతాభ్యుద
యుణ్ణై' అనుచోటి తకారమునకును ద్విత్వము లిఖింపబడలేదు. 'బండ్డు' అను
చోటి ధకారమును ద్విరుక్తముగా వ్రాయుటకును బయిచోటులలోని పకార
తకారములనట్లు ద్విరుక్తముగా వ్రాయకుండుటకును వినిగమక మేమియు
లేదుగదా. వేయేల! సంపచ్చబ్దములోనె "తత్సంప్పదాస్పదుణ్ణై" అనుచోటి
పకారము ద్విరుక్తముగాను "సంపత్కారి" అనుచోటి పకార మద్విరుక్తము
గాను వ్రాయబడుటకేమియు నుపపత్తి యుండబోదుగదా.

(380) — పయిరీతిని శాసన లేఖన నియమములకు నియతత్వము లేకుం
డుట మున్నగు ప్రమాదశతము లుండుటయేగాక లేఖనసంప్రదాయము,
నందును గాలక్రమమున నీ విషయమునందు వివిధపద్ధతు లేర్పడుచు వచ్చినట్లు
శాసన పరిశోధనమువలన విశేషమగుచున్నది.

తొలుదొల్లటి శాసనములు సంస్కృత భాషామయములై యైయుండుట
చేత వాని నాంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపితో వ్రాయునపుడును ననుస్వారముల
చోటఁ బరసవర్ణ వర్గపంచమములై వ్రాయబడుచు వచ్చెడివి. కొంతకాలము
నాటికందు జమలచోట బిందువు వ్రాయబడు సంప్రదాయ మేర్పడెను.

(381) — "(శ. స. ౭౭౦ ప్రాంతము)

తరువ్రాజ—పట్టంబుగట్టిన ప్రథమంబునేణ్ణు
బలగవ్వం బొప్పంగ బై లేచినేన ।
పట్టంబు గట్టిళ్ళి ప్రభు బణ్ణరంగు
బళ్ళిన సమ త్తపడువతో బోయ ।

కొట్టంబు ల్వణ్ణెణ్ణు గొణి వేంగినాణ్ణిం
 గొళల్పి యాత్రిభువనాంకుశబణ నిల్పి ।
 కట్టెపుడుగ్గంబు గడుబయల్సేసి
 కణ్ణుకూ ర్బేజవాడ గావిళ్ళొ మెచ్చి ॥

(శాసనపద్యమంజరి - ౧ శాసనము, పండరంగుని యద్దంకి శాసనము.)

క్రీ. శ. ౧౫౮ సంవత్సరపు దనఁబడుచున్న యీ పండరంగుని యద్దంకి శాసనములో 'కప' వర్గపరకస్థలములలో బిందువులును దక్కిన చటత వర్గ పరకస్థలములలో వర్గ పంచమములును లిఖింపఁబడియున్నవి.

(383)—అరసున్నలుగాని వానిచోట నిండుసున్నలుగాని యిందు లిఖింపఁబడనేలేదు. “బొప్పంగబై లేచి, ప్రభుబణ్ణరంగుబళ్ళిన” అను మూఁడు చోటులందును నరసున్న లుండవలయును గదా. శాసన సంస్కర్త లిట్టి చోట నిండుసున్న వ్రాయఁబడుచుండెడి దను తమ వాదమును నిల్పుకొనుట కయి “బొప్పంగం బై లేచి, ప్రభుంబణ్ణరంగుం, అని చదువునది” అని వ్రాసిన వ్రాత కేవలము నిరాధారమును, సత్యవిదూరమును, నయియున్నది. ఆ చోటు లందు సున్నలు వ్రాయుటయే లేఖకునకు సమ్మతమయినచోఁ దక్కినచోటు లందువలెనె “గబై, భుబ, గుబళ్ళి,” అను చోటులలోని బకారముపై ని బొట్టులు చెక్కఁబడియుండును గదా. బిందువును బరాక్షముమీఁద బొట్టుగాఁ జెక్కుట శాసనములోని తక్కినచోటులం దగపడుచున్నది గదా. అట్టిబొట్టులు లేకుండుటచేత నానాటికింకను దేలిన బిందువున కనుమాపక ముగా బిందువునుగాని వర్గపంచమమునుగాని వ్రాయునాచారము రాలే దనియు, నట్లే యూఁదిన బిందువున కనుమాపకముగా బిందువునుగాని యను నాసికమునుగాని వ్రాసి పరహల్లునకు లేని ద్విత్వమును వ్రాయుట యనెడి సంప్రదాయము సైతము రాలేదనియు, విశేషమగుచున్నది. కావుననె శాసన ములోని యూఁది పల్కవలసిన బిందులకుఁ బరముగనున్న హల్లెచ్చటను ద్విరుక్తముగ వ్రాయఁబడియుండలేదు. అరయనరయఁ బ్రాచీనకాలమున నాంధ్రకర్ణాటములకు లిపిలో వలెనె కొన్ని భాషాసంప్రదాయములలోను నైక్యముండెడిదని తోచుచున్నది. కర్ణాటభాషలోఁ దేలిపోయిన బిందువు చోట వినఁబడు నర్థానునాసిక్యమున కనుమాపకముగ లిపిని వ్రాయు సంప్రదాయము లేదు. అక్కారణముననే కర్ణాట వైయాకరణుల కర్థబిందుస్థితి స్ఫురింపదయ్యె. ఆంధ్రవైయాకరణు లన్ననో యట్లుగాక సూక్ష్మబుద్ధిని బరిశీలించి యర్థానునాసిక్యమున కనుమాపకముగ ఖండ బిందువును లిఖింప వలెనని సూత్రించిరి. అట్టిసూత్రములు బయలు వెడలు వఱకును ప్రాచీనాం,

ధ్రువాసనములలో నట్టి ఖండానుస్వారమున కనుమాపక చిహ్నమును వ్రాసెడి యలవాటు తెల్లన (కర్ణాటములో వలెనే) రాలేదయ్యెనని గ్రహింపనగును.

(388)—పయిశాసనములో “వేంగి నాణ్ణిం గొళల్చి” అనుచోటి యనుస్వారము తేలినదేయనియు నచట నద్దాని కనుమాపకముగాఁ బూర్ణము వ్రాయఁబడినదనియు, నచటి బిందువు తేలినదని యంగీకరింపనిచో ‘నాణ్ణిం’ అనునది గగమై ఛందోభంగము నొదవించుననియు శంకింపరాదు. కర్ణాట చ్ఛందమునందువలెనే యాంధ్రచ్ఛందమునందును నాకాలమున గగము సైత మినగణముగా నెన్నఁబడెడిదిగాన నచట ఛందోభంగము లేదనియు ‘నాణ్ణిం’ అనుచోటిది యూఁదిన బిందువేయనియు గ్రహింపనగును. ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ చ్ఛందములను బ్రస్తరించి వానిలోని లఘూదిగణము మొదల మఱొక లఘువు నిల్పుటయు నల్లైర్పడినవానిని వరుసగా నినేంద్ర చంద్రగణములని యాంధ్రులు గ్రహించుటయుఁ గర్ణాటులు వానిని వరుసగా బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర గణములనుగా గ్రహించుటయు సంప్రదాయమై యుండెను. అట్టి సంప్రదాయమే నేటికిని గర్ణాటమున వెలసియున్నది. నానాటి కాంధ్రమున నక్కరాదులు దప్పఁ దక్కిన సీసగీతాది జాతులలో శ్రుతిసుఖము నపేక్షించి కవులు ద్వితీయ తృతీయ చ్ఛందములలోని మొదటి రెండేసి గణములను వాడనందునఁ గావలయును చూడామణికర్త యా రెండేసి గణములును బోఁగా మిగిలిన గణముల ననఁగా ద్వితీయచ్ఛందములోని నగణ హగణములను, దృతీయ చ్ఛందములోని నల, నగ, సల, భ, ర, త, గణములను విజాతీయములనుగ నెంచి వానికి “సీసగణములు=నలనామక గణములు” అను ప్రత్యేకనామము లిడెను. వాని నాతఁడెచ్చటను నినేంద్రగణములని వ్యవహరింపలేదు. అనంతాప్పకవ్యాది నవ్వులు సీసగణములు వేఱనియు నక్కర గణములు వేఱనియు గ్రహింపఁజాలక యా సీసగణములరీతి నేర్పడినవానినె యేకముగ నినేంద్ర చంద్రగణములనుగా వ్యవహరించిరి.

క॥ .. సీసగ । ణావళిలక్షణము లెఱుఁగనగుఁ జతురులకున్ ॥

౨౮

క॥ నలనగసలభరతగణం ।

బులును నహంబులును ననఁగఁ బాలుపగు సీసం ।

బులు గీతులు వానఁగదా ।

యలవఱుపఁగవలయుఁ గృతుల కందంబరయన్ ॥

౨౯

(కావ్యాలం. ౮. ఉలా.)

క॥ ద్వితీ చతుర్థుభవముల ।

ధాతీ ధరరెండు మడుపఁ దక్కిన గణముల్ ।

మిత్రేంద్ర చంద్రులనఁజను ।

మాత్రాదిగణంబు మొదల మాత్ర లిడంగన్ ॥

(ఛందోదర్పణ. ౧. ఆ. ౧౮. ప.)

కావ్యాలంకార చూడామణి కర్తయన్ననో కర్ణాటలక్షణ కర్తలవలెనె
మొదటి రెండేసి గణములను విడువనివే యేకముగ నక్కరగణములనియు
నినేంద్ర చంద్రగణములనియుఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క॥ ఎరడుం మూఱుం నాల్కుం, గురువిం ప్రస్తరిస లంబునిధిగజధరణీ

శ్వరగణమొగెగు మవర్కెం, సరసిజ భవవిష్ణురుద్ర సంజ్ఞగళక్కుం ॥

(కర్ణాటచ్ఛందోంబుధి)

ఆ-వె॥ ఓలి రెండు మూఁడు నాలుగు గురువుల

నై నగణము లిన సురాధిపేందు

గణము లక్షరోపకరణంబు లవి యాది

లఘుగణంబు మొదల లఘువు నిలుప॥

(కావ్యాలం. ౮. ఉల్లా.)

పయి సందర్భమునుబట్టి ప్రాచీనమగు పై యద్దంకిశాసనములోని
'నాణ్డిం' అను గగమినగణ మనిపించుకొనుటలో వివాదములేదు. కాన నచటి
బిందువూఁది పలుకఁబడు పూర్ణమే యనుటకు సందేహములేదు. ప్రాచీనకాల
మున నినేంద్రగణము లీరీతి నుండెడివని యంగీకరించునపుడే 'బలగవ్వం'
'కొట్టంబుల్' అను రెండు స్థలములందును ఛందోభంగము నివారిత మగును.

(3౪౫)—శాసనపరిష్కర్తలు పయిరీతిని నేటి యినేంద్రగణములకును
ప్రాచీనకాలము నాటి యినేంద్రగణములకును భేదముగలదని గ్రహింపని
వారగుటంజేసియు నర్వాచీన శాసనములందువలెనె ప్రాచీన శాసనములం
దును బయిని వ్రాసినరీతిని బూణాఖండానుస్వార లేఖనము సైతముండెడి
దని భ్రమించువా రగుటంజేసియు 'నాణ్డిం' అనుదానిని గగముగ నంగీక
రింపక హగణముగ నంగీకరించి యచటి తుదిబిందువు నరసున్నగఁ దలంచి కా
వలయును దక్కిన చోటులయం దరసున్నలకు బదులుగ వ్రాయవలసిన నిండు
సున్నలు లేఖన ప్రమాదమునఁ బోయినవనియు వాని సున్నవానిగ నెంచి
చదువవలెననియు వ్రాసియున్నారు.

“బొప్పంగంబై లేచి” “ప్రభుంబండరంగుం” “అని చదువునది”

అని యిట్లు టిప్పణముగ శాసనముక్రింద వ్రాసిరి. కాని స్వవాదానుకూల
ముగఁ బూర్ణార్థ బిందులకు వ్యావర్తకముగఁ దాము చెప్పుచున్నరీతి నీ శాసన
మున నూఁదిపల్కు బిందువునకుఁ బరమగు హల్లునకు ద్విత్వము వ్రాయుట
యొక్కచోటనై నను లేకుండుటంజేసి తామను కొనుచున్న ఖండపూర్ణ లేఖన
పద్ధతి యీ శాసనమునాటికి రాలేదని గ్రహింపరైరి. ఇట్లు లేని సున్నల

నున్న వానినిగ భావించి చదువవలెనని వ్రాసినట్లే ఛందోభంగనివారణ మునకయి కొన్ని యెడల నున్న సున్నలను లేనివానినిగా భావింపవలెననియు నీక్రింది రీతిని వ్రాసియున్నారు.

“కొట్టముల్ప... అని చదువునది” అని వ్రాసిరి. ఇంకను ‘బలవ్వం బొప్పంగ’ అనుచోటి ఛందోభంగమును వారించుకొనుటకయి ‘బలగవణ మొప్పంగ’ అని చదువుమని వ్రాయ మఱచియుందురు.

(38౬)—శాసన పరిష్కర్త లనుకొన్న ఖండ పూర్ణ లేఖనపద్ధతి యీ శాసనమునాటికేగాక యింకను గొంతకాలమువఱకును రాలేదు. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనము (శకసం. ౮౨౦ = క్రీ. శ. ౯౯౮ ప్రాంతము) లో సైత మట్టి పద్ధతిలేదు. ఇందద్దంకిశాసన మందువలె కపవర్గపరక స్థలములందేగాక చవర్గపరక స్థలములందును వర్గపంచమ లేఖనపద్ధతి నశించినది. టతవర్గపరక స్థలములందు మాత్రమే యిందు బిందుస్థానమున వర్గపంచమములు లిఖింపఁ బడియున్నవి. ఇందును నర్ధానుస్వారలేఖన ముపేక్షితమే యయ్యెను.

మధ్యాక్కర. “స్వస్తి నృపాకుశాత్యస్తవత్సల సత్యత్రిణేత్ర

విస్తర శ్రీ యుద్ధమల్లు ణ్డనవద్యవిఖ్యాత కీర్తి

ప్రస్తుత రాజాశ్రయణ్ణు ద్రిభువనాభరనుణ్ణు సకల

వస్తుసమేతుణ్ణు రాజసల్కిభూ నల్లభు ణ్డత్రిన్.

పరగగ బెజవాడ గొమరస్వామికి భక్తుణ్ణై గుడియు

నిరుపమమతి నృపధాము ణ్డత్తిచ్చె నెగిదీచ్చె మఠంబు

గొరగల్గా కొరులిన్దు విడిసి బృన్దబు గొనియుణ్ణువారు

... రిగాక యబ్బరణాసి వచ్చిన పాపబు గొణ్ణు

వెలయంగ నియ్యొట్టు అస్సి మలినురై విడిసిన బోల

గలతాన పతులును రాజు పట్టబు గట్టిన పతియు

నలియం బయ్యారల వెల్వఱించిన నశ్వమేధంబు

ఫలబుపేక్షించిన లింగ బటిసిన పాపంబు దమకు

జననుత చేబ్బోలనుణ్ణి బెజవాడ జాత్రకు వచ్చి

త్రిణాయను సుతుణ్ణొణ్ణుసోటు మెచ్చక తివిరి యిన్నెలవ

యనఘుణ్ణు సేకొని యన్దు వ్రత్యక్షబయన్న నిచ్చ

గని మల్లణ్డత్తించె గుడియు మఠంబును గాత్రికేయునకు.

దీనిజేబోలు అస్పష్టము

... .. అస్పష్టము

రమనతో బెజవాడకెల్ల బెడంగును రక్షయుంగాను

నమ తాతమల్లపగాజు వేరెటు దానుంగట్టించెం
 క్రమబునం దానిక కలశబిడ్డట్లుగా మొగమాడు
 వమరంగ శ్రీ యుద్ధమల్లు డ్డైత్తించె నమిత తేజుణ్ణు
 తన ధర్మున్ వైడబడి కాచునృపులకున్ద

(శాసన పద్యమంజరి, ౨ శాసనము.)

ఈ శాసనమునందు “బెజవాడ గొమరస్వామికి, పరగగ, విడిసిన బోలగల, నెగిదీచ్చె, చేబ్బోలనుండి, నిచ్చగని, చేబోలు, ఒడబడి” అనెడి ఖండ బిందువుండవలసిన స్థలములు తొమ్మిదిటియందును ఖండములుగాని వానికి బదులుగాఁ బూర్ణములుగాని లిఖింపబడ లేదు. వీనిలో ‘విడిసిన బోలగల’ అనుచో ‘విడిసినం బోలంగల’ అనియు ‘యిందు వ్రత్యక్షబయన్న నిచ్చగని’ అనుచో ‘యిందుం బ్రత్యక్షమైయున్న నిచ్చగని’ అనియుఁ జదువ వలెనని శాసనపరిష్కర్తలు వ్రాసిరి. “ఇందున్” అను శబ్దము నుపేక్షించి ‘ఇందు’ అను శబ్దమును వాడి యద్దానిని బ్రథమగా భావించి వకారాదేశమును శాసన కర్త చేసియుండునుగాన ‘బ్ర’ అని నవరించుట యుక్తముకాదు. ఇంక నిచట సున్నల నూఁదిచదివినచో వీరిపక్షములోని యినేంద్రగణముల చొప్పున భందో భంగ మగును. కావున నాచోటులందు సున్నలను దేల్చి చదువవలెనని వీరి యభిప్రాయమై యుండును. ఇట్లు తక్కిన యేడుచోటులందును నేల వ్రాయ రైరో తెలియ కున్నది. అందుఁ గొన్నియెడల సున్నలున్నవని తోఁపఁజేయుచు నేటి తెనుఁగు లిపితో వ్రాసిచూపిన సందర్భమున నిండుసున్నలను వ్రాయుట వింతగ నున్నది.

“పరగంగ, దీనింజేబోలు, ఒడంబడి,” అని యిట్లు లేని సున్నలు వ్రాయఁబడియున్నవి : *

పయిరీతెని ఖండబిందువులుండవలసినచోటులు తొమ్మిదిటియందును నియతముగా ఖండమునుగాని దానికి బదులుగాఁ బూర్ణమునుగాని శాసన ములో వ్రాయకుండుట నరయఁగా నాకాలము నాఁనికి ఖండబిందువును లిఖించు సంప్రదాయమే లేదని యెవ్వరికేని తోఁచక మానదుగదా.

(3౪౭)—నన్నయ భట్టారకుడు, గ స డ ద వాదేశము ప్రథమాంత శబ్దపూర్వకమనియు గ జ డ ద బాదేశము ద్రుత ప్రకృతిక శబ్ద పూర్వక

* ఇట్లే వీరు నేటి తెనుఁగున వ్రాసిచూపుటలో నింకను ననేకములగు ప్రమాదములు పడినవి. లేని సున్నలను మఱికొన్నిచోటులందును లిఖించిరి. ఉదా. వ్రచ్చినపాపంబు, రాజుఫట్టంబు, ఫలంబుపే, లింగంబటిసిన, తిరంబేలు, మొ. ‘క్రమబున’ యున్నగు చోటులనున్న నిండుసున్నలు వ్రాయఁబడలేదు. ‘తేజుణ్ణు’ అని ప్రతిబింబములో నుండఁగా నట్లుండుటయే యుక్తమైయుండఁగా ‘తేజుండు’, అని వ్రాయించిరి.

మనియు సూక్ష్మవిచారణము చేసియు, నట్టి యాదేశ సరళ పరకస్వరము మాత్రమే యర్థానునాసికమై వాడుకలో వెలయుచుండుట నరసియు, నడఁగి యున్న యర్థానుస్వారస్థితిని బ్రతిష్ఠించువఱకును నర్థానుస్వారలేఖన మాంధ్ర కర్ణాట సాధారణ లిపిలో లేదనియు నాంధ్రులును గర్ణాటులవలెనే యూఁది పలికెడి బిందువును మాత్రమే వ్రాయుచు వచ్చిరనియు గ్రహించుట మిక్కిలి యుక్తమైయుండును.

ఖండబిందువునకు బదులుగాఁ బూర్ణమునె వ్రాయుటయు నట్టియెడలఁ బూర్ణార్థములకు వ్యావర్తకముగాఁ బూర్ణబిందుపూర్వక హల్లును ద్విత్వ యుక్తముగ వ్రాయుటయు ననెడు పద్ధతి శాసనపద్యమంజరిలోని యైదవ దగు (క్రీ. శ. ౧౧౦౮) నమరావతీశాసనమువఱకు నగపడదు. అది మొద ల్కొన్న శాసనములలో నట్టి పద్ధతి విపులముగా వెలయుచున్నది. దీనినిబట్టి గూంధ్రకర్ణాట సాధారణలిపిలో ఖండానుస్వార లిపి లేమింజేసి యద్దాని స్థితియు దాని లిఖించు పద్ధతియు నన్నయభట్టారకునిచేఁ బ్రతిష్ఠితమైన తర్వాతఁ గొంతకాలమునాఁటికిఁ బైని వ్రాసిన ద్విత్వలేఖనపద్ధతి యేర్పడె ననియు నన్నయభట్టారకుఁడు తలంచిన యర్థచంద్రాకార ఖండానుస్వార లేఖనపద్ధతి యప్పుడు వెలయఁజాలదయ్యెననియు విశదమగుచున్నది.

(385) — పయి సందర్భమునుబట్టి “మల్లుణ్ణనవద్య - రక్షయుంగా నుద్దమతాత - కని మల్లుణ్ణ - సుతుణ్ణొణ్ణ - తానుంగట్టించె - మరంబును - భక్తుణ్ణ - బెడంగును - నృపథాముణ్ణ - మల్లుణ్ణేత్తించె” అను స్థలములందలి పూర్ణ బిందువులు ఖండానుస్వారములకు మాటుగా వ్రాయఁబడినవి కావనియు నట్టియెడల బిందువు నూఁది పలుకుటయే శాసనకర్తృభిప్రాయమనియు గ్రహించుట యుక్తమని విశదమగుచున్నది. అట్లూఁది పలికినచో ఛందోభంగమగునని భ్రమింపరాదు. వెనుక నద్దంకి శాసనవిషయమునం దుదాహరించిన వ్రాచిన లాక్షణికుల యినేంద్ర గణములను గ్రహించినచో నీ యక్కర పద్యములందలి గగ, సగణములు సైత మినగణము లగుటకును మగణసగురువులు సైత మింద్రగణములగుటకును విప్రతిపత్తి యుండనేరదు. ఇంతయేల! శాసనా క్కరలలోని నిర్వివాదస్థలములగు, “అత్తిన్, గొరగల్లా, కొమర(స్వా), నలియంబ(య్యా)” అను చోటులం దట్టిగణముల నంగీకరింపక తీరదుగదా. ఇంక “(నెగిదీచ్చెన్) మరంబు, (త్రిణయను) సుతుణ్ణొణ్ణ, మరంబును (గార్తికేయునకు), బెడంగును” అను స్థలములందు మాత్రము “మరబు, సుతుడు, మరబును, బెడగును” అని లిఖింపఁబడవలసియుండఁగా నచటి శిలా ఖండము లేదేని కారణమునఁ దునిసిపోవుటచేతనో, లేఖకాది ప్రమాదముననో

యట్టి బిందుస్థితి సంభవించియుండునని యెన్నఁదగును. అందు 'సుతుణ్డు' అను చోటి ణకారము లేఖకాది ప్రమాదజనితమే యనక తీరదు. 'నృపాంకుశా' అనుచోటి బిందులేఖనము లేఖకాదిప్రమాదమున లోపించినదికాదా? 'ంబు, బు' అను రెండు విధములగు రూపములును శాసనమున ననేక స్థలము లందు నిర్వివాదముగా వెలయుచుండుటంజేసి, 'మఠబు' అని చదువవలసిన చోట 'మఠంబు' అని వ్రాయుట సంప్రదాయమనుచు వాదించుట కవకాశ మెంతమాత్రమును లేదుగదా. పరిశీలింపఁగా నా నాల్గు చోటులును బ్రమాద పతితములు కావనియు ద్వితీయ తృతీయచ్ఛందంబుల గణములలో లఘ్వాది గణ ములకేగాక గుర్వాది గణములకు సైతము మొదట నొక లఘువును జేర్పఁగా నేర్పడెడి వాని నక్కరల యినేంద్రగణములనుగా గ్రహించు సంప్రదాయ మాకాబమున నుండెడిదేమో యనియు గ్రహించినను గ్రహింపవచ్చును.

(3౪౯)—పయి సందర్భమునుబట్టి పయిశాసనము కాలమునాటికిఁ బ్రథమావిభక్తిలో 'ంబు' 'బు' అను రూపములను ధారాళముగాఁ బ్రయోగించు సంప్రదాయము కలదని విశేషపడుచుండుటంజేసి, "పాపబు (౨ పద్య) ఫలబు, లింగబు (3 పద్య) ప్రత్యక్షబు (౪ పద్య) క్రమబు, కలశబు (౫ పద్య)" అను స్థలములందు "ఫలము, లింగము, ప్రత్యక్షము, క్రమము, కలశము" అని యిట్లు మువర్ణకపాఠము నంగీకరింపవలెనని శాసనపరిష్కర్తలు వ్రాయుట యెంతమాత్రము సరికాదనియు నది శాసనకర్తృభిప్రేతమును గాదనియుఁ జెప్పటకు సందేహము లేదు. ఇంకొకవిశేషము.—ఈ బెజవాడశాసనము నందును నంతకుముందటి యద్దంకి శాసనమునందును నహదనకరగ్రామ శాసనమునందును నిట్లు 'ంబు, బు' వర్ణకములు మాత్రమే ప్రయోగింపఁబడియున్నవిగాని మువర్ణక మొక్కచోటనయినను బ్రయోగింపఁబడి యుండ లేదు. కాఁగా నట్లు మువర్ణకముగా నవరించుట శాసనకర్తృభిప్రాయమున కును, నాకాలపు బ్రథమావిభక్తిచరిత్రమునకును విరుద్ధమని యెన్నఁదగును.

(3౫౦)—సంయోగములోని హల్లును ద్విరుక్తముగా వ్రాసినపుడె యద్దానికిఁ బూర్వముననుండు వర్ణమును గురువుగా నూఁది పలుకుటయు నట్లు ద్విత్వము వ్రాయనపుడు సంయోగపూర్వమును సయితము తేల్చి లఘువు గానే పలుకుటయుఁ (దీనికె శిథిలద్విత్వ మనిపేరు) ప్రాచీనకర్ణాట సంప్రదాయమైయున్నది. అట్టిసంప్రదాయము ప్రాచీనాంధ్రశాసనములలో లేదు గాని రేఫపూర్వక సంయోగములోని హల్లును ద్విత్వముగా వ్రాయు సంప్రదాయముమాత్ర మగపడుచున్నది. (చూడు యద్ధమల్లుని బెజవాడశాసనము

కీర్తి, అర్తి, కార్తికేయునకు, ధన్యువు, తీర్చే) ఇట్టి వాసనచేతనే కావలయు. బ్రాచీనాంధ్రశాసన లేఖనపద్ధతిలో నన్నయభట్టారకాదులు చెప్పిన యర్థచంద్రాకార ఖండానుస్వారము వ్రాయకుండుటయు, నూడి పలుకవలసిన బిందువునకుఁ బరమందలి హల్లునకు ద్విత్వము నిచ్చుటయు ననెడి యలవాటు కాలక్రమమున నాంధ్రలిపిలో వెలయసాగెనని తోచుచున్నది.

(3౫౧)—‘నలియం బయ్యారల’ అనుచో శాసనపరిష్కర్తలు ‘నలియంబై వారల’ అని సవరించుటయు సరికాదు. తెనుఁగుభాషలో ‘ఐ’ అనునది ‘అయి’ అనుదాని కభిన్నముగా నుండుటయే సార్వత్రికమై యున్నను “ఐ = అయ్” అను తమిళభాషాప్రసిద్ధమగు మార్పును నరుదుగ నుండెడిదని గ్రహింపక తీరదు.

“అకర త్తింబర్ ...”(తొలుకాప్యము ౫౬ సూ.) ‘అకార పూర్వకమగు పొల్లు యకారము ఐకారమగును’ అని వైసూత్రము నర్థము. ఇట్టిపద్ధతి తెల్లనను నరుదుగ నుండెడిదని యంగీకరింపనిచో “అయియు = ఐయు = అయ్యు = అయ్యు” అను వానిలోని “అయ్యు” అను ప్రసిద్ధరూపము సాధ్యము కానేరదు. ఇట్టిప్రయోగము బెజవాడశాసనములోనే స్థలాంతరమందును “ప్రత్యక్షబయన్న” అనుచో నగపడుచున్నది. కాన నచట సైతము శాసనపరిష్కర్తలు వ్రాసినట్లు “ప్రత్యక్షమై యున్న” అని సవరింపరాదనియు “ప్రత్యక్షబయన్న” అని సవరింప నగుననియు గ్రహింపనగును.

(3౫౨)—ప్రకృత మనుసరింతము:—వెనుక నుదాహరించినరీతిని ఖండానుస్వారముచోటఁ బూర్ణానుస్వారమును వ్రాయుటయు నక్కారణమున ఖండపూర్ణవ్యావర్తకముగా నూడి పలుకవలసిన బిందువులకుఁ బరమందున్న హల్లును ద్విరుక్తముగా వ్రాయుటయు ననెడి సంప్రదాయము ప్రాచీనశాసనములలో లేకుండుటయేగాక వెనుక వ్రాసినచొప్పున శాసన పద్యమంజరిలోని క్రీస్తుశకము ౧౧౦౮ సంవత్సరము మొదలుకొనిన యమరావతీశాసనము మొదలుగాఁగల శాసనములందు సైత మట్టినియమము సరిగఁ బాటించఁబడి యుండలేదు. ట త వర్గ పరకత్వమున బిందువుచోట ణనలను వ్రాయునపుడు పరస్థహల్లునకు ద్విత్వము వ్రాయు సంప్రదాయ మెచ్చటను లేదు. అట్టి చోటులందును ఖండపూర్ణ వ్యావర్తకలిపిని వెలయించుటకే గావలయును గాలక్రమమున శాసనములలో ‘ట త’ వర్గ పరకత్వమునందును ణనలను వ్రాయునలవాటు నుపేక్షించుచు నట్టిచోటులందు సైతము నిండునున్నననే నిల్చి పరస్థహల్లులకు ద్విత్వము నిచ్చెడి సంప్రదాయము వెలయసాగెను. ఖండ పూర్ణభేదమును దెల్పుచుండెడి పయిపద్ధతులు సైతము శాసనములం దెచ్చ

టను నవ్యభిచరితముగఁ బాటింపఁబడి యుండలేదు. ఈ విషయమును విశద పఱచుటకయి శాసనపద్యమంజరినుండి కొన్ని స్థలములను దిశ్శాస్త్రముగ నుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. అంబరమూర్తి ఖేందుమితమై సకవత్సరములు సనంగభూ
మ్యంబు దివాకరాత్మకలయంతకు భక్తినిఖిల్లమైన దీ
పంబమరేశ్వరాధ్యక్షముగ బాలకి లోలవిశాలనేత్రి గౌ
మ్నాంబిక నిర్వే భక్తిమతియై యెఱియాంబతనూజ ప్రీతితోను.

(శాసన పద్యమంజరి. ౫ శాసనము. శ. సం. ౧౦౩౦. క్రీ. శ. ౧౧౦౮
అమరావతీ గ్రామశాసనము. ౫ పద్యము.)

ఉ. రాజవిభూషణుణ్ణు సురరాజవిలాసుణ్ణు నక్తిత్తి వి
భ్రాజితుం డెఱ్ఱ మణ్ణజనపాలకు నచ్చిన వజ్రదండ గ
న్నోజునుతుణ్ణు సూరని మహోర్వివసన్నిధిం బెక్కురాజన
తోజితు విశ్వకర్ముకులభూషణు వై గినరేంద్రభీషణున్.

(శాసన పద్యమంజరి. ౭ శాసనము. శ. సం. ౧౦౪౦. క్రీ. శ.
౧౧౧౮-౬. పద్యము.)

చ. ప్రస్తుత (మ) గుచుణ్ణంగండ డనిసూర (ణ్ణు) పౌరుష ధర్ముసారుణ్ణై.

(౭ శాసనము, చేబ్రోలు. శ. స. ౧౦౪౦ క్రీ. శ. ౧౧౧౮, ౨ పద్య.)

శా. శ్రీ నారీపతి నాభిపంక్తజభవ శ్రీపాదజాతోత్తమ
త్వైనాథాంబుజ భాస్కరుండ్లు నిజవంశబెల్ల దీపింపంగా
దీనానాథకవీంద్ర గాయకులు గీర్తింపంగ్గం గీర్తీశుండై
భూనాథాగ్రణి బుద్ధవర్ము ప్రభతోం బుట్టె న్నహశౌయ్యుండై.

(౧౯ శాసనము, చేబ్రోలు గ్రామము, శ. స. ౧౦౬౭, క్రీ. శ.
౧౧౪౫, ౧ పద్య.)

సప్తర. శ్రీరమ్యత్వౌపధూ కాంచ్చికి నెనయగు కాంచ్చిపురీనాథు నుగ్రా
కారును లాలాటనేత్రుం గ్గవిజనహితు ముక్కంటి కాడ్వెట్టిం బుణ్యా
చారుం దద్బుద్ధవర్మేశ్వరుండు గొలిచి మును శాసనంబ్బొంద్ద గన్నో
దారుం డ్డొంగేలు మాగ్గత్రయము వడసె నాతారచంద్రాక్షక
లీలను.

(౧౯ శాసన) చేబ్రోలు గ్రామము, శ. స. ౧౦౬౭, క్రీ. శ. ౧౧౪౫.
౨ పద్య.)

ప్రాచీనకాల లేఖనపద్ధతివై రీతిని నియమశూన్యముగను దోషభూయిష్ట
ముగను దప్పు లతిప్పగను నుండుటంజేసియే ప్రాచీనాంధ్రలాక్షణికులు తమకు

లభించిన తాళపత్రమాతృకలనుబట్టియు శాసనాదులనుబట్టియు ఖండానుస్వార నిర్ణయముచేయుపనికి దొరకొన రై రని గ్రహింపనగును. మఱియు ఖండపూర్ణ వివేచన సాధకమగు నీ ద్విత్వలేఖనపద్ధతి యర్వాచీన మగుటచేతను నీకాల మున కర్థానుస్వార ముచ్చారణభ్రష్టత నందియుండునని తోచుచుండుట చేతను నిట్టి శాసనాదుల లేఖనపద్ధతి నియమశూన్య మగుటచేతను నియ్యవి ఖండపూర్ణ నిర్ణయమునకుఁ బ్రమాణములు కానేరవని వారు నిశ్చయించు కొని యిట్టిపని నుపేక్షించి యుందురనుటకు సందియములేదు.

(3౫౩)—తుదికి శబ్దరత్నాకర కోశకర్త కొంత పరిశ్రమముచేసి యేదో యొకతీరున ఖండానుస్వారనిర్ణయము చేసికొని తన శబ్దరత్నాకర కోశ మున నాయీ శబ్దములను నర్థానుస్వారములతో నుదాహరించి యున్నాఁడు. అట్టిసిద్ధఖండయుత శబ్దములనెల్ల వేటుగ నేర్చికూర్చి బాలచంద్రోదయమును పేర నొక చిన్నపుస్తకమును శబ్దరత్నాకర ముద్రణమునకు ముందే ప్రచురించెను.

బాలచంద్రోదయమునందలి గొన్నిస్థలములను సవరించియుఁ బ్రమాణిక ప్రయోగములను, జూపియు శబ్దరత్నాకరమున నట్టి విషయమును గొంత విపులపఱిచెను. కాని యున్నంతవఱకున సాకల్యముగ నేతద్విషయమునఁ బ్రయోగములను జూపు నియమమును జేసికొనియుండలేదు. హ్రస్వము మీఁది పూర్ణములకుఁ బ్రయోగములను జూపినచో నచటిఖండములు సప్రమాణములు కానోవును; కాని యా విషయమునందును గొన్ని స్థలములందు మాత్రమే ప్రమాణములు చూపఁబడినవి. ఒసఁగు, (వి. ౩౨౯.), నెలఁత, పడఁతి, పొలఁతిమున్నగు ననేక శబ్దముల పూర్ణబిందు ప్రయోగములు చూపఁబడియుండ లేదు. ఇట్లే దీర్ఘముమీఁది ఖండములలోఁ గొన్నిటికి మాత్రము ప్రాచీనా ర్వాచీనకవుల ప్రాసస్థలములు ప్రమాణముగాఁ జూపఁబడినవి. పరిశీలింపఁగానట్లు చూపఁబడిన కతిచిత్ స్థలములు సైతము ప్రామాణికములు కానేరవు. నన్నయేతరాంధ్రకవులెల్ల ఖండాఖండ ప్రాసము సంగీకరించిన వారె యనియీవఱకు విపులముగాఁ జర్చించి చూపియె యున్నాను. అట్టిస్థితిలో నట్టి ప్రాసప్రయోగము లా యా చోటులందలి ఖండానుస్వారస్థితిని నిర్ణయింపఁజాలవు గదా.

“నాఁడు. దే. వి. । ఆకాలమా. ఉ. వేడిన ... । చూడిన ... । నాఁడు ... । నేడు ... (రా. అ. కాం.) ... । ప్రామాణిక కవిప్రయోగములం దిది నిర్బిందువుగాను గానంబడియెడి. క. మీటుగల ... నొక । నాటికి ... నో । నాటి ... । వేటాడెద ...” (భార-ఉద్యో - ౪ ఆ.) ఉ. నాటికి ... । గాటపు ... పూ. । దోటకు ... విభుండ్డిటికి ... (కళా. ౪ ఆ.) మఱియు చూ. రెన్నాళ్లు, మూన్నాళ్లు మొ.” (శబ్దరత్నా. నాఁడుశబ్దము.)

ఇట్టి విమర్శనము ప్రామాణికము కానేరదుగదా. నాఁడుశబ్దము నిర్భిం దుకమని నిర్ణయించుటలోఁ జూపిన పద్యములలో “మీటుగల” అను భారతోద్యోగపర్వ పద్యమె యప్పకవీయమందును సర్వలక్షణ సారసంగ్రహము నందును ఖండాఖండ ప్రాస లక్ష్యముగాఁ జూపఁబడినది. (చూ. ౩౨౯ వి.) మఱియు ‘వేటాడెద’ అను సఖండ శబ్ద మొకపాదమున నున్నపుడల్లె “నాఁ టికి” అనుచోట సయితము ఖండముకలదనుటలో విప్రతి పత్తి యుండదు గదా. తిక్కయజ్ఞయు ధారాశముగా ఖండాఖండప్రాసము నంగీకరించి ప్రయోగించినవాడెగదా (వి. ౩౨౯). అట్టి స్థితిలోఁ బయి ప్రయోగము ‘నాఁడు’ శబ్దము నిర్భిందుకమని యెట్లు నిర్ణయింపఁ జాలును ?

దీర్ఘముమీఁది పూర్ణమును బాక్షికముగా నంగీకరించిన ప్రయోగ ములుగల నన్నెచోడుని కుమారసంభవము మున్నగు కొన్ని గ్రంథములు శబ్ద రత్నాకర రచనాకాలమునకు లభింపమిం జేసి ‘మూఁడు’ మున్నగుకొన్ని శబ్ద ములు నిర్భిందుకములనియు శబ్దరత్నాకరకర్త చర్చించి వ్రాసియున్నాఁడు.

“మూడు. దే. స. రెండు నొకటి. (ఇది సార్థబిందుకమనుటకుఁ గవి త్రయమువారి ప్రయోగములయందుఁ దగిన యుదాహరణములు దొరకమి గాక యిది బహువచనమున మూళ్లని వాడఁబడుచున్నది)” (శబ్దరత్నా. మూడు శబ్దము.)

వెనుక నుదాహరించిన (౩౩౨. వి.) ప్రయోగములచొప్పున ‘షరాండు’ శబ్దము సబిందుకమనక తీరదుగదా. తమిళములో నిది ‘మూన్డు’ అను రూప’ ముతో నెలయుచున్నది.

(౩౫౪)—ఇంక వైకృత శబ్దములకుఁ బ్రకృతులగు సంస్కృత శబ్దము లందును దేశ్యశబ్దములను సంబంధించియున్న తమిళ కన్నడ శబ్దములందును గల యనునాసికములను బట్టి కొన్ని యెడల ఖండానుస్వార నిర్ణయము చేయ వచ్చు నను విషయము సయితము సాకల్యముగాఁ బ్రామాణికము కానేరదు.

సం. వై.

కేతకి = గేదంగి

వ్యాఘ్రము = వేంగి

వై శాఖము = వేసంగి

చంపకము = సంపంగి

ఇక్షువు = ఇంచు

సం. వై.

ఆమంత్రణము = ఆమెత

స్కందనము = కదము

మూక = మూఁగ

స్త్రీ = ఇంతి

ఇట్లనేకస్థలములం దట్టి నియమము భగ్నమగుచునే యున్నది.

[3౫౫. వి.] ద్రావిడభాషలలోని సబిందు నిర్బిందు క తావ్యత్యాసము. 327

(3౫౫) ఇట్లే ద్రావిడభాషా కుటుంబములో, జేరిన తమిళ కర్ణాటాం ద్రాదులలో నొక దానియందు నిండునున్నతో నున్న పదము మఱొక భాషలో నిర్బిందుకముగా నుండుట యీ క్రింద నుదాహరించిన రీతి ననేక స్థలములం దగపడుచుండుటం జేసి యట్టి నియమము పైతము సార్వత్రికముగాఁ బ్రమాణీకరించుటకు వలనుపడదు.

సబిందుక శబ్దము నిర్బిందుకముగాఁ బరిణమించునపుడు వాని మధ్యమా వస్థ యర్థానునాసిక్య శ్రుతికలదై యొకటియుండి తీరుననుట కేవలము స్వాభావికమును ననుభవసిద్ధమును ననుటకు సందేహములేదు. అట్టి మధ్యమావస్థను గ్రహింపని తమిళ కర్ణాట పండితుల నిర్బిందుక ప్రయోగములలో స్థలాంతరములందును బిందువుండెడిదేమో యను నూహ సావకాశ మనఁదగును గదా. కర్ణాట పండితులలో నొకఁడగు కేశిరాజు కర్ణాట శబ్దములలో బిందువుండిన నుండుట లేకుండిన లేకుండుట యనెడి యవస్థాద్వయమునె యంగీకరించి యున్న విషయ మీవట కుదాహరించియె యున్నాను. (3౨౭. వి.)

3౫౫ ద్రావిడభాషలలోని సబిందు నిర్బిందు కతా వ్యత్యాసము.

తెలుగు. తమిళము. కన్నడము. సంస్కృతం వివరణము.

అనుఁగు	అణుగు	అణుగు	తె. క - ప్రియమైనది.
			త - దేవతాస్త్రీ.
అలఁగు	అలఙ్గు	అలుగు	తె. శోకించు. వెనుదీయు
			త. క. చలించు
అలుఁగు	అలకు	అలగు	క త్తి. బాణాగ్రము -
ఎఱఁగు	ఇఱఙ్గు	ఎఱగు	ననుస్కరించు
ఏఁబది	ఐమ్బదు	ఐన త్తు	
ఒడఁగూడు	ఉడన్ కూడు	ఒడకూడు	
ఒడఁబడు	ఉడన్ పడు		
కరఁగు	కరై	కరగు	
కీఁచు	కీచ్చు	కీచు	
కుండ	కుడ	కుండః	
కుఱఁగలి	కుఱుకల్		
కొఱఁతె		కొఱతె	
కోఁట	కోట్టై	కోంపె	
గూఁడు	కూడు	గూడు	కులాయము
గొఱ్ఱెఁగ		గొఱ్ఱె	
చూఁడు	చుడు	సూడు	కాల్పు
చేఁదు	చేర్దు	సేదు	నీరుతోఁడు
తేఁకు	తేక్కు	తేంగు	
తేఁకు			
తాఁగు	తాక్కు	తాగు	స్పృశించు
తూఁగు	తూఙ్గు	తూగు	
తోడఁగు	తోడఙ్గు	తోడగు	ఆరంభించు
తోలఁకు	తులఙ్గు	తోళగు	ప్ర కాశించు
తోఁక	తోకై	సోగ	[లిపురి
తోఁట	తోట్టమ్	తోంట	తె. క. పుచ్చము. త. నెమి

ద్రావిడభాషలలోని సబిందు నిర్బిందుకతా వ్యత్యాసము.

తెలుగు	తమిళము	కన్నడము	సంస్కృతము	వివరణము
తోడు	తోణు	తోడు		వెల్లగించు
తోపు	తోప్పు	తోపు		తోట
త్రేచు	తేక్కు	తేగు		ఉద్గారించు [ట్రే
దోటి	తోట్టి	దోంటి		అందనిపండుకోయు పనిము
నలగు		నలుగు		(కృశించు. కన్న.)
నాగలి	ఇంజిల్	నేగిల్	లాంగలమ్	
నీగు	నీక్కు, } నీజ్జు	నీగు		తె. నివర్తిల్లు - (త. ౧. విడుచు. ౨ పోవు, క. పోవు)
నూగు	నూక్కు	నూంకు		
పలుగు	పళింగు	పళికు	స్ఫటికః	స్ఫటికము
పాచి	పాచి			శైవలము
పాడి	పాడి	పాడి		తె. పాలు. త-క-వ్రజము
వెనగు	పిణజ్జు	వెణగు		
బలంగము		బళగం		
బీట	విడర్	బీడె		
పునుగు	పునుగు	పుణుగు		గంధద్రవ్యము
బోదె	పోతికై	బోదిగె		
మండెగ		మండిగె		
మడత	మడిప్పు	మడితె		
మఱుగు	మఱుక్కు	మఱుగు		
మాగు	మాడ్గు	మాగు		
మాడు	మాణ్డు (చచ్చు)	బాడు		
మీడు	మీదు			
మునుగు	ములుగు	ములుంగు		
ముసుగు	ముసుకు	ముసుంకు		
మూగ	మూజ్జె	మూగ	మూకః	
మెఱుగు		మిఱుగు		

ద్రావిడభాషలలోని సబిందు నిర్బిందుకతా వ్యత్యాసము.

తెలుగు	తమిళము	కన్నడము	సంస్కృతము	వివరణము
మోఁకాలు	ముటంగాల్	మోకాళ్		
మోఁదు	మోదు	మోదు		
లాఁగు		లాగు	లంఘనమ్	[మగు
వీఁగు	వీఙ్గు	బీగు		తె. గర్విం చు-త. క - అధిక
వెఱఁగు		వెఱగు		
వెలుఁగు	విశ్శ్చు	బెళగు		
వేఁగి	వేశ్శే	బగ్గ	వ్యాఘ్రః	
వేఁట	వేశ్చే	బేంట		
వేసఁగి		బేసగె	వై శాఖః	
వేసవి				
సంపఁగె		సంపగె	చంపకః	
సరిఁబడు	సరిప్పడు	సరిపడు		
సాఁగు	తాఙ్గు	సాగు		[ష్కించు
సురుఁగు	సురుఙ్గు	సారగు		తె - లీనమగు - త-క - శు

పయిరీతిని వ్యత్యాసము విపులముగా నుండుటచేతఁ దమిళ కర్ణాట ములలోని యనునాసికములను నిండుసున్నలనుబట్టి తెల్లునందలి ఖండమును నిర్ణయించుట సార్వత్రికముగాఁ బ్రామాణికము కానేరదు. తెల్లున ప్రాస్వ ముమీఁద ధారాళముగా ననుస్వారము వినఁబడుచున్న పదములు కొన్ని తమిళ, కర్ణాటములలో నిర్బిందువులయి యగపడుచుండుటంజేసియుఁ దెల్లు లోని బిందుస్థితికిఁ దమిళకర్ణాటములలో నొకభాషయందు సంవాద మగ పడుచుండఁగా వేఱొకట నిర్బిందుస్థితి వెలయుచుండుటంజేసియు సబిందుకతా నిర్ణయము విషయమునఁ దమిళ కర్ణాటములు ప్రామాణికములని చెప్పట యెంతమాత్రమును బొసఁగదుగదా. స్పష్ట ప్రతిపత్తికై పై పట్టికనుండియే యట్టివానిని గొన్నిటి నిటఁ జూపుచున్నాను.

ద్రావిడభాషలలోని సబిందు నిర్బిందుక తా వ్యత్యాసము.

తెలుఁగు	తమిళము	కన్నడము	సంస్కృతము	వివరణము
ఎఱంగు	ఇఱఙ్గు	ఎఱగు		నమస్కరించు
తాఁకు	తాక్కు	తాగు		స్మృశించు. తమిళములోని ద్విత్వము బిందుస్థానీయ మనఁదగును.
తూఁగు	తూఙ్గు	తూగు		
తొడంగు	తొడఙ్గు	తొడగు		ఆరంభించు
తొలంగు	తులఙ్గు	తొళగు		ప్రకాశించు
తోఁడు	తోణ్డు	తోడు		వెల్లగించు
తోఁపు	తోప్పు	తోపు		తమిళ ద్విత్వము బిందుస్థానీయ మనఁదగును.
తేఱఁచు	తేక్కు	తేగు		
నాఁగలి	ణాఙ్గిల్	నేగిల్	లాంగలమ్	
నీఁగు	నీక్కు	నీగు		తె. నివర్తిల్లు త. విడుచు - పోవు. క. పోవు. తమిళ ద్విత్వము బిందుస్థానీయ మనఁదగును.
పెనంగు	పిణఙ్గు	పెణగు		
మఱుంగు	మఱుక్కు	మఱుగు		తమిళ ద్విత్వము బిందుస్థానీయ మనఁదగును.
మాఁగు	మాఙ్గు	మాగు		
మాఁడు	మాణ్డు	బాడు		
మునుంగు	ములుగు	ములుంగు		
ముసుంగు	ముసుకు	ముసుంకు		
మూఁగ	మూఙ్గై	మూగ		
వీఁగు	వీఙ్గు	వీగు		తె. గర్వించు. త-క. అధిక మగు.
వెలుంగు	విళఙ్గు	బెళగు		
సాఁకు	తాఙ్గు	సాకు		
సురుంగు	సురుఙ్గు	సొరగు		తె. లీనమగు త - క. శుష్కించు.

(3౫౬)---పయిరీతిని వెనుక నుదాహరించిన (33౯. వి) ఖండానుస్వారస్థితిని దెల్పు పద్ధతులం దవ్యభిచరితమగు పద్ధతి యొక్క తేనియు లేదనుటకు సందియములేదు. అట్లయ్యును నట్టిపద్ధతుల ననుసరించి ఖండాను స్వారస్థితిని స్థూలదృష్టిని దెలియఁజేయుట యుక్తమే యనవచ్చును. నన్నయేతర ప్రాచీన మహాకవులు సైతము క్వాచిత్కముగా ఖండాఖండప్రాసము నంగీకరించినను వారిప్రయోగప్రణాళిని బట్టి చూచునపుడు వారు ప్రచురముగా ఖండబిందు ప్రాసనియమమును బాటించు కోర్కెగలవారని తోచకపోదు. కాఁగా నట్టి ప్రాచీనమహాకవుల ప్రాసప్రయోగముల నుదాహరించుచు దీర్ఘపూర్వక సిద్ధఖండములను జూపుటయు నాంధ్రమహాకవి పద్యములలోని నిండుసున్నల తోడి ప్రయోగముల నుదాహరించుచు హ్రస్వముమీఁది ఖండములను జూపుటయు నావశ్యకమే యై యున్నది. అట్టి పని కోశకారులదే యైనను శబ్దరత్నాకరకోశము సైత మట్టిపనిని సాకల్యముగఁ జేసియుండలేదు. అట్లయినను గ్రంథవిస్తరభీతిచే నట్టిపనిని భావికోశకారులకు విడిచి యిచట ఖండానుస్వారయుతాంధ్రశబ్దములను సంబంధించిన తమిళ కర్ణాటశబ్దములను మాత్రమొక పట్టికగాఁ జూపుచున్నాను.

తెలుగు	అరమి	తమిళము	కన్నడము
అడంగు } అణంగు }	నమ్రమగు	అడజ్జు, అణ్ణై = ఉపశమిల్లు	అడంగు = విలీనమగు
అనుంగు } అరంగు } అర } అలంగు }	ప్రియమైనది-మనోజ్ఞమైనది వేదిక సగము శోకించు - వెనుదీయు	అణుగు = దేవతాస్త్రి అరజ్జు = చిన్నగది అలజ్జు = చలించు అణ్ణై = చలించు; తరంగము	అణుగు. అణుగుదమ్మ = ప్రియానుజ అరై = సగము అలుగు = చలించు అరై = చలించు. తరంగము అరైత = చలనము అలగు = బాణాగ్రము
అలుంగు ఆదొక్క	కత్తి గోపుచ్చాక్కారము	అలకు = అలగు = బాణాగ్రము ఆన్ = ఆవు	ఇలి = అభావార్థకము ముగిలి = ముక్కులేనివాడు
ఇడి	అభావార్థక ప్రత్యయము. ముక్కిడి = ముక్కులేనివాడు	నాణిలి = లజ్జలేనివాడు ఈ = ముక్కిక	ముగిలి = ముక్కులేనివాడు
ఈగ	ముక్కిక	ఈ = ముక్కిక	
ఈటె	కుంతము	ఈట్టి = కుంతము	ఈటి=కుంతము, ఈంటు=త్రాగు (రక్తము
ఈత	ఈడుట - తిర్యక్కు ప్రసవిం [చుట	నీన్దు = ఈడుట, నీన్దుల్ = ఈత, ఈన్ = తిర్యక్కు ప్రసవిం	ఈసు = ఈడు ఈన్ = తిర్యక్కు ప్రసవిం

తెలుగు	అర్థము	తమిళము	కన్నడము
ఈదాడు	హింతాలవృక్షము	ఈన్దు = హింతాలము	ఈసు = జల్లో త్రణము చేయు
ఈదు	తరించు - ఈతచెట్టు	ఈన్దు = ఈతచెట్టు నీన్దు = ఈదు	
కోత	అవలంబము	కోన్దు = అవలంబము	కోలు = అవలంబము
కోదు	కోదు - ఆధానించు	కోత్తు = నోటితో నూచు	కోదు = ఆధానించు
ఎడు	పరిమాణారక ప్రత్యయము	ఎడ్డే = తూనికలోని మానవి శేషము	ఎన్నాల్
ఎన్నడు	ఎనాడును	ఎన్జాన్దు = ఎప్పుడు	
ఎఱగు	దిగు - మొక్కు	ఇఱన్దు = దిగు	ఎఱగు = పడు - మొక్కు
ఎఱుగు	తెలిసికొను	ఇత్తెన్దు = మొక్కు	అటి = తెలియు
ఎసగు	అతిశయించు	అటి = తెలియు	ఎసగు = గాలివీచు
ఏకట	మిక్కిలి కాంక్ష.	ఇయన్దు = చలించు	
ఏడు	ఉత్కంఠ	ఇశై = సమతించు బప్పిదమగు	
(ఏడు)	సంవత్సరము - ఎవడు	ఏన్దుదల్ = ఉత్కంఠ	
ఏబది	ఆఱునొకటి	ఏన్దు = ఉత్కంఠించు	
	ఐదు పదులు	యూణ్దు = సంవత్సరము - ఎక్కడ	ఏలు = ఆఱునొకటి
		ఏలు = ఆఱునొకటి	ఐవత్తు = ఏబది
		ఐమ్మదు = ఏబది	

పనుఁగు	గజము	యూనై = పనుఁగు	అనె = పనుఁగు
ఒడఁగూడు	సిద్ధించు	ఉడన్ కూడు = సిద్ధించు, చేరు	ఒడఁగూడు = (ఒడనె + కూడు) కలిసియుండు
ఒడఁబడు	సమృత్తించు	ఉడన్ పడు = సమృత్తించు	ఒడఁబడు = సమృత్తించు
ఒడుఁగు	తొలఁగు	ఒడుజు = తొలఁగు, ఇచ్చు సహాయము	
కడఁగు	పూను	[చేయు	కడఁగు = ఉత్సాహము
కడఁజు	గోకర్ణ మృగము	కడమై = హరిణవి శేషము	కడమై = హరిణవి శేషము
కడిది	అధికము - కఠినము - ఆపద	కడిదు = కఠినము	కడిదు = కఠినము
కడుందురు	కందురీఁగ	కడునైఱు = కందురీఁగ	కడుందుఱు = కందురీఁగ
కణఁజము	గరిసె	కశణ్ణియమ్ = గరిసె	కణజము = గరిసె (హాసగన్నడము)
కముఁజు	కపింజలము		కవింజు = కౌంజుపిట్ట
కవుఁజు			
కౌఁజు			
కరఁగు	ద్రవించు	కరై = కరఁగు, కరఁచు. కరణ్ణి = కరఁగి. కరై నదు = కరఁగినది, కరై త్తాన్ = కరఁగినాడు.	కరగు = ద్రవించు
కలఁగు	కలత్రపడు	కలక్కు = కలత్రపడఁజేయు, కలజు = కలత్రపొందు	కలంకు = కలత్రపెట్టు, కలత్రపడు
కలఁకు	రణరంగము		
కలుఁజు	కళము	కళజుల్ = యుద్ధరంగములు, కళములు	కళంగల్ = యుద్ధరంగములు, కళములు.
	వాలుగొమ్ము	కలుంగు = వాలుగొమ్ము	

తెలుగు	అర్థము	తమిళము	కన్నడము
కాఁక	కోపము, తాపము	కాఁజే = తాపము	కాయ్ = కోపించు, తపించు, ఫలించు.
కాఁగు	తపించు, పెద్దకుండ	కాయ్ = ఫలించు, కోపించు, తపించు, కాయ్ చ్చు = కాఁగఁజేయు (కా = రక్షించు)	కాయసు = కోపింపఁజేయు (కా - రక్షించు)
కాఁచి	ఒక చెట్టు	కాఁజ్జి = ఒక గొప్పచెట్టు	కాయసు = కాఁగఁజేయు
కాఁచు	కాఁగఁజేయు	కాయ్ చ్చు = కాఁగఁజేయు	కీచు = ఒక ధ్వని
కీఁచు	ధ్వని విశేషము	కీచ్చు = ఒక ధ్వని	కురుజు = దేవతకుఁ గట్టిన యున్నతాసనము.
కురుజు	మంచె		
కుఱుగలి	సమీపము	కుఱుగు = సమీపించు	
కూఁక	అఱుపు	(కూ-ధాతువు)	కూగు = శబ్దించు
కూఁత		కూచ్చల్ = కూఁత	
		కూపు = శబ్దించు	
కెలఁకు	కెల్లగించు - పార్శ్వము	కలక్కు = కెల్లగించు	కెల = పార్శ్వము
కొఱుత	తక్కువ	కుఱైచ్చల్ = కొఱుత	కొఱుతె = న్యూనత
కొలఁకు	సరస్సు	కుశ్శ్చి = సరస్సులు	కొశంగళ్ = కొశగళ్ = సరస్సులు
కోఁట	పాకారము	కోఱై = కోఁట	కోఱై = కోఁట

కోడు	విద్యము చెఱుగు	కోటి = విద్యము చెఱుగు	గూడు
కోత	కోయుట	కోయదల్ = కోత	గొజ్జగె = చేమంతి
కోతి	కోతి	కురజ్జు = కోతి	గోరంటె
గానుగ	నూనెరూడు యంత్రము	కాణమ్ = గానుగ	సాందు = కృష్ణద్రవ ద్రవ్యము
గీచు	గీటుగీయు	కీచ్చు = గీయించు. కీఱు = గీత	
గీత (గీటు)	గీటు	కీట్టు	
గూడు	కులాయము	కూడు = పక్షి గూడు	
గేదగ	కేతకి	కేదకి = కేదై = కేతకి	
గొజ్జగ	చేమంతి	...	
గోగు	కొండగోగు	కోజ్జు = ఒక మాను	
గోరంట	గోరంట, కురంటకము	[బొట్టు	
చాదు	మర్దించు - ద్రవద్రవ్యము	సాన్దు = చందనవృక్షము, కలపము నల్లని	
చాచు, చాపు	చాగజేయు	చామ్మ = మనుష్యుడు ఒరగిపడుట	
		చాయ్చ్చు = ఒరగజేయు	
చినుగు	పస్త్రము చిరుగు	కిటి = చినుగు-చించు	
		కిటిన్దు = కిటిత్తు = చినిగి, చించి	
చివగి=చివ్వగి	తరక్షుమ్మగము	సివిజ్జి = చివ్వంగి (నవ్యము)	
చీకు	చప్పరించు	చూమ్మ = చప్పరించు (నవ్యము)	
చీదు	ముక్కు శోధించు	చీన్దు = చీదు	
చూడు	కాల్పు	చుడు = కాల్పు, చూడు = వేడిమి	సూడు = దహించు

తెలుగు	అరము	తమిళము	కన్నడము
చెన్నగి = చెన్నగి	నారి కేశనృక్షము	తెబ్బ = పెంకాయ చెట్టు	సెరింగు = పస్త్రాంచలము
చెఱుగు	పస్త్రాంచలము
చెలది	సాలెపురుగు	చిలన్ది = సాలెపురుగు	...
చేదు	అకర్ణించు	నేను = అకర్ణించు (సవ్య)	నేను = నూతినిరుచేదు
చోపు	అక్షులు	బప్పు = పక్షులనుదోలు	...
జనుగు	అల్పము - సన్నని పస్త్రము	సిణుబ్బు = గొణుగు	జనుంగు = భగ్గమరావ్య కశబము
పేరు, తేరు	వృక్షనిశేషము	తేక్కు = పేరు చెట్టు	తేగు = పేరు చెట్టు
తడలుడు	తొట్టుగనడు	...	తడంబడు = తొట్టుగనడు
తరగ	అల	లరజమ్ = అల (చిత్తవము)	...
తాగు	చెనకు	తాక్కు = యుద్ధములొక్క గొట్టు	తాగు = తగులు
తాడి	తాండ్ర చెట్టు	తాబ్బు = అడ్డగించు, బుచ్చ	...
తిడిగి	మల్లబంధ విశేషము	తాన్ది = తాండ్ర చెట్టు	తిడిగు = కుడియు
తీట	గజ్జె	...	తీటె = దురద
తునుగు	స్త్రుంచు	తినవు = దురద	...
తుంగు	అండోళించు	తొణ్ణు = ఖండము, తుగి = ఖండించు	తుంగు = తుంగు
తుంట	కుంట	తుణ్ణు = ఖండము	తుంటు = ఖండము (హాస)

తూటరి	[గు]	దుర్గనుడు	తుంటు = దుష్టుడు
తెనుగు-తెలుగు	తెలుగు	తెలుగు	తెలుజమ్ = తెల్లుడేశము	...	తెనుంగు = అంధుగ్రామ, తెనుగితి = అంధి
తెలుగు	విధము	విధము	తిలమ్ = తిలస్ = విధము	...	తెలుం = ప్రకారము
తేజెట్టు	నారి కేశపృక్షము	నారి కేశపృక్షము	తెన్నె = నారి కేశపృక్షము	...	తెంగు = కొబ్బెరచెట్టు
తేతువ	భయము	భయము	తేజ్గాయ = కొబ్బెరకాయ	...	తెంగినమరం = కొబ్బెరచెట్టు
తేటి	తుమ్మెద	తుమ్మెద	తేజు = దుఃఖించు	...	జేస్ = తేనె
తొడగు	అరంభించు	అరంభించు	తేన్ = మధువు, తుమ్మెద	...	తొత్తె = నది
తొరగు	ప్రవింతు	ప్రవింతు	తొడజు = అరంభించు	...	తొత్తె = విడుచు
తొలుగు	విడుచు	విడుచు	చుర = ప్రవింతు, తుమ్మె = రేవు	...	తొళ్ళగు = ప్రకాశించు
తొలఱు	ప్రకాశించు, చలించు	ప్రకాశించు, చలించు	తుల = విడుచు	...	తొళ్ళల్ = చలించు
తొలగు	అపవరిల్లు	అపవరిల్లు	తులకుక్కు = ప్రకాశింపజేయు, తుల	...	తొలగు = అపవరిల్లు
తొళ	పుష్పము	పుష్పము	జు = ప్రకాశించు, తుళజు = చలించు	...	సోగె = పుచ్చము
తొడు	స్ఫురించు, ఉదయించు	స్ఫురించు, ఉదయించు	తొరై = చెడు, నశించు, దూరముగ	...	తొంటు = తోట
తొలు	ఉపవసము	ఉపవసము	తొక్త = నెమిలిపురి [బోవు	...	తొపు = త్రవ్వు
తొడు	వెల్లగించు	వెల్లగించు	తొక్కు = తోడు, తొట్టు = తో	...	తేగు = ఉద్ధారించు
త్రేను	ఉద్ధారించు	ఉద్ధారించు	తొట్టుమ్ = ఉపవసము	...	దాంటు = దాటు
దాటు	లంఘించు	లంఘించు	తొణు = త్రవ్వు	...	దంటు = అరటిదూట
దూటు	అరటిదూట	అరటిదూట	తేక్కు = ఉద్ధారించు	...	
			తొణ్ణు = దాటు	...	
			తణ్ణు = అరటిదూట	...	

తెలుగు	అర్థము	తమిళము	కన్నడము.
దూంటు	పొడుచు	తూణ్ణు = ప్రేరించు, దీపమెగల వోయు	దూంటు = అతిక్రమించు
దోంటి	దొని, అందనిపండ్లకోయు సాధ	తోట్టి = దొని-అంకుశము	దోంటి = దొని
నడుగు	కంపించు	నడుంగు = కంపించు	నడుంగు = నడుగు = కంపించు
నలుగు	పీడితమగు, ఉద్వర్తనము	నలి = కృశించు, నలుజు = ఉద్వర్తనము	నలుగు = కృశించు
నాఁగలి	లాంగలము	జ్జాజ్జిల్ = నాజ్జిల్ = నాఁగలి	నేగిల్ = నాఁగలి
నాడు	దినము కాలము	జ్జాన్దు = దినము	నాళ్ = దినము
నీగు	నివర్తించు	నీజు = పోవు, నీక్కు = విడుచు	నీగు = విడుచు
నురుగు	ఫేనము	నురై = ఫేనము	నొరై = ఫేనము
నూఁక	ఒక చెట్టు	నూక్కు = ఒక చెట్టు	
(నూక)	తండులకణము	నులుజు = తండులకణము	
నూఁకు	వోయు, తోల్లు	నూక్కు = మీఁది కెత్తు, తోల్యు	నూంకు = తోల్యు
నెఱుగు	జీవసాసము	నిఱుం = నెఱుగు	నెఱు = నెఱుగు
నేడు	ఈదినము	ఇన్దు = నేడు	
నేత	నేయుట	నెయ్ = నేయు, నెయ్దల్ = నేత	
నోఁచు	ప్రత్యూచరించు	నూల్ = నోఁచు	నోన్ = నోఁచు
నోత	నోముట	నోస్సల్ = నోట్టిల్ = నోత	
నోము	ప్రతము	నోన్దు = నోము	నోంపి = నోము

పరంగు	ప్రసిద్ధమగు	పిఱజు = ప్రసిద్ధమగు	పళికు = స్ఫటికము
పలుంగు	స్ఫటికము	పళిజు = స్ఫటికము	పాంగు = కీతి
పాఁగెము	సంబంధము	పాజున్ = మిత్రుడు, పాజు = పార్శ్వము	పావనె = శైవాలము
పాచి	శైవాలము	పాచి = శైవాలము	పాడి = గొల్లపల్లె
పాడి	పాలు	పాడి = గొల్లపల్లె	పాటి = ధర్మము
(పాడి)	ధర్మము
పిల్ల, గోవి	మురళి	పుల్లాజుల్ = వెదురుకోవి	పీటం = పీఠము (తత్పమము)
పీఠు	వెలుగు	పిడుజు = వెలుగు	పెణమ్ = శవము
పీట	పీఠము	పీఠమ్ = పీఠము (తత్పమము)	పుణుగు = గంధ ద్రవ్యము
పీనుగు	శవము	పెణమ్ = శవము	...
పునుగు	గంధ ద్రవ్యము	పుణుగు = గంధ ద్రవ్యము, పునుగు = గంధ ద్రవ్యము (సవ్య)	పూన్ = పూను - ప్రతిష్ఠ చేయు
పులుగు	పక్షి	పుళ్ = పక్షి	పెణగు = పోరు - జోడించు - మల్లయుద్ధము
పూచుపూంచు	పూనఁజేయు	పూట్టు = పూన్చు	పొరంటు = ఉద్గమించు
పూను	పూనుట	పూణ్ = పూను	పోల్ = సాదృశ్యమొందు
పెనగు	పెనగులూడు	పిణజు = వివదించు	బళగ = సమూహము
పొరటు	పొరలించు	పురట్టు = పొరలించు	...
పోక	పూగము	పాక్కు = పాకు = పూగము [ఒప్పు	...
పోడి (పోలు)	ఒప్పిడము	పోల్ = ఒప్పు, సాదృశ్యమొందు, పోన్ =	...
బలంగము	పరివారము

తెలుగు	అరము	తమిళము	కన్నడము.
బీట	పగులు	విడర్ = బీట	బీడె = పగులు
బాపన	బ్రాహ్మణుడు	పార్ ప్పాన్ - పార్ ప్పనన్ = బ్రాహ్మ	పార్వక్ = బ్రాహ్మణుడు
బూజు	బూడు	...	బూదుబణ్ణమ్ = మలినవర్ణము
బూడు	బప్పిదము	విడజ్జు = విలాసము	బెడంగు = విలాసము
బెడంగు	భక్ష్య విశేషము	...	మండిగె = భక్ష్యము
మండిగె	వంగు	మడజ్జు = వంగు	మడితె = మడత
మడత	వస్త్రపు మడత	మడిష్క = మడత	
మడలి, మడ	వస్త్రీ	మడవార్ = వస్త్రీ, మడవియర్ = వస్త్రీ	
మడుగు	ధౌతవస్త్రము	మడి = ధౌతవస్త్రము	మడి = ధౌతవస్త్రము
మఱుగు	చాటగు - సంతాపించు	మఱుకు = సంతాపించు	మఱుగు = సంతాపించు
మలగు	తిరుగు. మరలు. వంకరయగు	మలజ్జు = క్షేపడు	మలంగు = శయించు
మలుగు	మత్స్యవిశేషము	మలజ్జు = ఒక చేప	
మసగు	విజృంభించు	మయజ్జు = కవియు	మసగు = విజృంభించు
మాకు	వృక్షము	మరమ్ (గళ్) = చెట్టు	మరం (గళ్) = చెట్టు
(మ్రాకు)	[నల్లని పొడ		
మాగు	కమియబండు, దేహమునందలి	మాజ్జు = దేహమునందలి నల్లనిపొడ	మాగు = కమియబండు

మాఁడు	కమరు	మాఁళి = మాణ్ = చనిపోవు	బాడు = పోడిమిచెడు
మావతి	మావటివాఁడు	మాణ్ = చనిపోయి మాఁళి త్తన్ = మావటివాఁడు (నవ్య) మాణ్ = మృగము	మావంతం = మావటివాఁడు
మీఁదు	ఉపరిభాగము	మీదు = ఉపరిభాగము	
ముఁడుఁచు	ముఁడుఁగఁ జేయు	మడి = ముఁడుఁగు, మడక్కు = ముఁడుఁచు	
మునుఁగు	క్రంకు	ములుగు = మునుఁగు	ములుగు - ములుగు = క్రంకు
మునుఁగు	కప్పడు	మునుక్కు = కప్పడు	మునుంకు = ఆచ్ఛాదించు
మూఁగ	మూకుఁడు (మూక: సం,)	మూజై = మూఁగ (కంబగుకవి వాడెను)	మూగ = మూకుఁడు
మూఁడు	రెండునొకటి, సంభవించు	మూన్ = రెండునొకటి మూళ్ = కలుగు	మూలు = రెండునొకటి
మూత	ఆచ్ఛాదనము	మూడి = ఆచ్ఛాదనము [మూణ్ = కలిగి	
మూపు	అంసము	మొయ్ ము = అంసము	మొయ్ - మొయ్ = అంసము
మొఱుగు	కాంతి	మొఱుగు = ప్రకాశించు
మొలుగు	భుజించు	మిస్సి = తిను	
మేడి	నాఁగటిదుంప	మేటి = మేడి	మేళి = మేడి
మేత	పశ్చాద్వాహళము	మేయ్ తల్ = మేత	మేపు = మేత
మోఁకాలు	జానువు	మలిజ్జాల్ = మోఁకాలు	మొణకాళ్ = మోఁకాలు
మోఁచెయ్యి	కూర్పరము	మొలజై - మొన్ గై = ముంజేయి	మొన్ గై = మోఁచేయి
(ముంజేయి)			

తెలుగు	అర్థము	తమిళము	కన్నడము
మోడు	కొట్టు	మోడు = కొట్టు	మోడు = కొట్టు
మాచు	మాను	(మరజ్జుళ్ = చెట్లు) మరమ్ = చెట్లు	మరగళ్ = చెట్లు
మోగు	శబ్దించు	మలజు = ధ్వనించు	మొలగు = ధ్వనించు
లాగు	లంఘించు, చల్లడము		లాగం = దాటు, లాగు = లాఘవము
చేత	తరుణము	ఇశమ్మె = బాల్యము	ఎళమె = బాల్యము
లోబడు	అధీనమగు	ఉళ్ + పడు = ఉట్టుడు = అధీనమగు	ఉళ్ళడు = అధీనమగు
వీగు	గర్వింను-అతిశయించు	వీజు = అధికమగు	వీగు = అధికమగు, పొంగు
వెఱగు	ఆశ్చర్యము		వెఱగు = ఆశ్చర్యము
వెలగ	కపితము	విళ = వెలగ	వేల = వెలగ
వెలుగు	ప్రకాశించు, ప్రజ్వలించు	విళ్ళజు = ప్రకాశించు	బెళగు = ప్రకాశించు
వేగి	వ్యాఘ్రము	వేజె = పులి	బగ్ = వ్యాఘ్రము
వేగు	తపించు	వే = ఉడికించు, వలు = వేగించు	వే = దహించు, వేగె = దహనము
వేగు			
వేగు			
వేటు	మృగయ	వేట్టె = వేటు	వేంటె = వేటు
వేడు	ప్రార్థించు	వేణ్ణు = ప్రార్థించు	వేడు = వేడు
వేత	వేయుట	వేత్తల్ = వేయుట	

వేపచెట్టు

వేసగి

వ్రాత

సంపగె

సంపెగె

సరిబడు

సరిపడు

సాకు

సూరుగు

సోకు

నింబవృక్షము

వేసవి

లేఖనము

చంపకము

సమమగు

రక్షించు

అదృశ్యమగు

తాకు,

[3౫౬. వి.]

ద్రావిడభాషలలోని సానునాసిక

వేము = వేపచెట్టు, వేప్పమరమ్ = వేప
వేనిల్ = వేసవి

వరైత్తల్ = వ్రాత, వరై = వ్రాయు
సణ్ బకమ్ - సమ్యక్మ్ = చంపకము

(తత్పము)

సరిప్పడు = సరిబడు

తాజు = తాపాడు, వహించు

సూరుజు = శుష్కించు

... ..

వేపు = వేపచెట్టు, బేవినమరమ్ = వేప
బేసగె = వేసవి
బరై = వ్రాయు, బరై = వ్రాయుట.
సంపగె = చంపకము

సరిపడు = సరిబడు

సాకు = రక్షించు

సూరగు = శుష్కించు, సంకుచితమగు

సోకు = స్పృశించు, స్పర్శము

(3౫౭)-ప్రసంగ వశమున నిట ననుస్వార చరిత్రమును నద్దానియితర ప్రావిడభాషలలోని ప్రవృత్తియు దిక్షాత్రముగా విశదీకరించుచున్నాను.

ఆంధ్రవైయాకరణులు పరుష సరళ పరకత్వమున బిందువునె యంగీకరించిరి గాని దానిచోఁ దత్తద్వర్గపంచమముల నంగీకరించి యుండలేదు. పదాంతసంధిలో మాత్ర మనుస్వార స్థలమున నట్టియెడ నకారస్థితిని వైభాషికముగ నంగీకరించియున్నారు. తమిట వైయాకరణులు సున్న నే యంగీకరింపలేదు. ఎల్లయెడలను ననునాసికముచోట వర్గపంచమములనే నిల్పుదురు.

“క చ త ప ముదలియు” (తొలు. ౧౦౮ సూ.)

అచ్చునకుఁగాని హల్లునకుఁగాని తరువాతఁ గ చ త ప లు నిల్చునపుడు వాని నడుమనున్న యనునాసికము తత్తద్వర్గీయముగ మాటును. విశ + కోడు = విశణ్కోడు = వెలగకొమ్మ. ఇట్టి చోట్ల ననునాసికాగమము వచ్చునని “మరప్పెయర్క్కిళవి” (తొలు. ౨౧౮ సూ.) (వృక్షవాచక శబ్దములకారాంతములకుఁ బరమగునపుడు విభక్తి సమాసములో ననునాసికాగమ మగును) మున్నగు సూత్రములచే విధింపఁబడియున్నది. మరమ్ + కుటిదు = మరఙ్కుటిదు = చెట్టుచిన్నది - మొ.

తమిటమునఁ బదావసానమున ననునాసికములు స్వస్వరూపముతో నిలుచును. మకారము క చ త ప లు పరమగునపుడు పయిరీతిని దత్తద్వర్గపంచమముగ మాటును. తక్కిన యనునాసికము లేయక్షరము పరమైనను స్వస్వరూపముతోనే నిలుచును. ఉదా. మరమ్ - అవన్ - ఉడన్ కూడు (= ఒడఁగూడు), ఉడన్ పడు (= ఒడఁబడు).

కర్ణాటవైయాకరణు లవసానమున ‘న మ’ ల చోట నిత్యముగా బిందువునె యంగీకరించిరి. వర్గాక్షర పరకత్వమున వానికి బిందువును బరస్థిత వర్గీయ పంచమవర్ణాదేశమును బర్యాయముగా నగుట శబ్దానుశాసనకర్త యంగీకరించెను. ప్రాచీనుఁడగు నాగవర్త్యునైనో వర్గాక్షర పరకత్వమునఁ దమిటుల వలెనె వర్గపంచమాదేశమునె నిత్యముగా నంగీకరించెను.

“మనయోర్పిందుః” (కర్ణా. భూష - ౧౧౨ సూ.)

అవసానమున మకార నకారములకు బిందువు నిత్యముగా నగును. ఉదా. అవం = (వాఁడు.) ఆతం = (ఆతఁడు) మొ.

“వర్గే తద్వర్గాంత్యః” (కర్ణా. భూష. ౧౧౩ సూ.)

మకార నకారములకు వర్గాక్షరము పరమగునపుడు తత్తద్వర్గ పంచమాక్షర మాదేశమగును - తాన్ + చలచిత్తమ్ = తాచ్చలచిత్తం = (తాను

జలచిత్తుఁడు) - తామ్ + చలచిత్తర్ = తాళ్ళులచిత్తర్ (= తాను చలచిత్తులు) మొ.

కాఁగా నవసానమునఁ గర్ణాటమున బిందువే నిలుచును. తమిళమున బిందువే లేనందున ననునాసిక మే నిల్చును. తెలుఁగునందు సైత మవసానమున బిందువు నిలువదు. నకార వ్యంజనముగాని యుత్వేత్వవిశిష్ట న కారము గాని నిల్చును. ఉదా. తాను, హరిని, వచ్చెన్, మొదలయినవి.

అంతస్థోష్ఠములు పరమగునపుడు తమిళ కర్ణాటములలో నకార మకారములు స్వస్వరూపముతోనే నిల్చును. తెలుఁగున శబ్దములు కళలు ద్రుత ప్రకృతికములు నని రెండు విధములుగ మాత్ర మె యుండును గానఁగళాభిన్న శబ్దములెల్ల సాధారణముగ నకారాంతములుగ మాత్ర మె యుండును. తత్సమ శబ్దములలో సైతము జ ఇ ణ లు పదాది నుండుట యసంభవముగాన నట్టి పదాంతస్థ, ద్రుతమునకు జ, ఇ, ణలు పరమగుట సంభవింప నేరదు. ఇంకఁ దక్కిన యే హల్లుపరమైనను నవసానమునందును ద్రుతము చోట 'న్, ని, ను' అనునవి నిల్చును. లేదా ద్రుతము లోపించును. ఆదేశ సరళ పరకత్వమున మాత్రము ద్రుతముచో ఖండపూర్ణములు పాక్షికముగ నిల్చును.

(3౫౮)—అయగ్రాహి. కమ్మని లతాంతమునకు మ్మైనసివచ్చు మధు పమ్ముల సుగీతనినదమ్మ తెసఁగెన్ (భార. ఆది. ౫ ఆ. ౧౩౮)

అనురీతిని బ్రయోగము లుండుటంజేసి తత్ప్రయోగమాత్ర ప్రామాణ్యమునకయి ప్రాసములందు మాత్రము మకార పరకత్వమున ద్రుతము మకార రూపమును బాక్షికముగా నందునని నవ్యులు తలంచుచున్నారు. “ప్రాసంబున మకారంబు పరంబగుచో ద్రుతంబునకు మకారాదేశంబగు.” ప్రౌఢవ్యా. సంధి. ౨౨సూ.) అప్పకవి నకార మకార పరకత్వమున వర్గయుక్త సరళ పరకత్వ మందువలెనే ద్రుతము నిండునున్నగా మాటననియు నట్టి బిందుపూర్వక నకార మకారములకును ద్విత్వనకార మకారములకును ప్రాసము చెల్లుననియు నీక్రిందిరీతిని జెప్పియున్నాఁడు.

తే. గీ. తమకుఁదాము ద్విత్వంబులై తనరు నవియు
బిందువులు డాపలను వెలుఁగొందునవియు
నొక్కరూపయి పూర్వప్రయోగ సరణి
న మలు ప్రాసంబులకు నిల్పుఁ దమకుఁదాము.

క. మిన్నేలు పాదమున ధాతం నాభిని గుసుమశర నెదం గాంచిన నీ
సాన్నిధ్యము దొరకుటకయి! సన్నుతిసేయుదురు నిన్ను సనకాదు లజా.

క. తమ్ములను మల్లికాకుసు! మమ్ముల మరువాది పత్రమాలికలను భక్తిం మురసగహారు పూజలు! సమ్మదమున సలుపఁ గలుగు సకలార్థంబుల్.

(అప్పకవీయము, 3 ఆ. 3౪౦ - 3౪౨; ౫ ఆ. ౧౫౯ - ౧౬౧.)

(పై లక్ష్యములలో 'ధాతన్నాభిని, భక్తిమ్మర' అని ముద్రణములం దెల్ల నుండుట ముద్రాపక ప్రమాదకృతము. ఆ పక్షమున నచట లక్షణ లక్ష్యము లసంగతములె యగునుగదా.)

పై విషయములకు "బిందుం ప్రవదంతి తం క్వచి త్కేచిత్" అను చింతా మణిసూత్రమును, "కేచి ద్వదం త్యభిన్నత్వ మనుస్వార మకారయోః" అను సధర్వణకారికయు హస్తావలంబము నొసఁగుచున్నవి. కానియందు సకారపరక త్వమున ద్రుతమున కప్పకవి సున్నసంగీకరింపకున్నను బ్రయోగబాధయగ పడదు.

(3౫౯)—వెనుక జెప్పిన చొప్పునఁ బదాంత సంధిలోఁ దెల్లన ద్రుతము బిందురూపముతోఁగాని స్వస్వరూపముతోఁగాని నిలువ వచ్చును. ఇతఁ బదమధ్యమున సకారమేగాక యే యనునాసికమును బరుష సరళ పరక త్వమున స్వస్వరూపముతోఁ దెలుఁగున నిలువదు, అయ్యది బిందురూపమున నే వెలయుచుండును. (కిస్క. వెస్క. మున్నగుచోటులుతప్ప). మఱొకవింత! సంస్కృతశబ్దములు తెనుఁగులోనికిఁ దత్సమములై వచ్చినపుడుసయితము వానిలోఁ బరుషసరళ పరకత్వమున వర్గపంచమములు నిలువ నేరవనియు వానిలో బిందువే నిల్చుననియు నాంధ్రలాక్షణికుల సిద్ధాంతము. సంస్కృత మునఁ బదాంత మందనుస్వారమునకు వర్గపంచమాదేశము వైకల్పికమై యైన ను (సంగమః = సజ్గమః) బదమధ్యమున నిత్యమైయున్నది. [ఉ. శజ్జా, సచ్చి యః, కణ్ఠః, శాంతః, కుమ్భః, "అనుస్వారస్య య యి పరసవర్ణః" "వాపదాన్తే" ౯-౪-౫౯-౫౯] అట్లయినను నవి తెనుఁగులోనికి వచ్చినపుడు పదాంతమం దును, బదమధ్య మందును వానిలో ననుస్వారమే నిల్చునని యాంధ్రపండిత సిద్ధాంతమై యున్నది.

సబిందువర్గవళి.

తే. ట త ప వర్గాక్షరములకు డా పలించి
యొనర నూఁదినబిందువు లుండెనేని
వరుస ణ న మలు వళులగు వానికెల్ల
నననిఁ గొందలు సుకవుల యనుమతమున.

(కావ్యాలంకార చూడామణి, - 2 ఉల్లా ౫2 ప.)

చ. కినుకఁ జళుక్యవిశ్వస్య సకేసరి తేసినచోఁ గృపాణదం
డనమునఁ గల్లుఁబో నురగణత్వము తత్పదవారిజాత వం
దనమునఁ గల్లుఁబో మనుజనాథత తద్భటదర్శనావలం
బనమునఁ గల్లుఁబో గహనమధ్య నివాసము వైరి కోటికిన్.

(కావ్యాలం. ౭ ఉల్లా. ౫౮ పద్య.)

బిందుయతి.

క. పనిఁబూని నిలుచుఁ దమతమ
యనునాసికములకు బిందుయతులను వెనుకన్
గనుపట్టు నాల్గులిపులను
బెనుసున్నలు డాసి తమకుఁ బిలుఁదఁ గదియుచోన్.

౫౨౨-

తే. జ్ఞానవేద్యాయ తప్తకాంచన విభూష
ణాయ మేచకవర్ణకంఠప్రియాయ
నగధరాయ సమోస్తు సౌందర్యవిజిత
మనసిజాతాయ గోపడింభాయ యనఁగ.

(౫౩ అప్పక. ౩ ఆ.)

పయిస్థలములందు బిందువులే నిల్చియున్నవని యంగీకరింపనపు డవి
'సబిందువర్ణవళి' లేక 'బిందుయతి' అనుదానికి లక్ష్యములు కాఁజాలవుగదా.
ఇంక నచట వర్గపంచమములె యున్న వన్నయెడలఁ బై లక్ష్యములు సంయుక్త
యతి లక్ష్యములె యనిపించుకొనును గదా.

(౩౬౦)——ఆంధ్రమహాకవుల ప్రయోగములనుబట్టి పరిశీలించినను
సంస్కృత శబ్దములందలి వర్గపంచమాదేశ ముపేక్ష్యమే యని విశదమగు
చున్నది. (౯౮. వి.)

శా. సింగం బాఁకటితో గుహాంతరమునన్ జేడ్పాటుమై నుండి మా
తంగసూర్జితయోధదర్శన సముద్యత్క్రోధమై వచ్చు నో
జం గాంతార నివాసఖిన్నమతి నస్మత్సేనపై వీఁడె వ
చ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు సమరస్థేమాభిరామాకృతిన్.

(భార - విరా - ౪ ఆ ౯౫ ప)

ఉ. ఇంచుకయేని సాపమున కెన్నఁడు రోయక యెల్లవారి బా
ధించి మనుష్యమాంసములు దించును గ్రొవ్వితి వాని నెల్లఁ గృ
క్కించెద నీ మదాంధ్య ముడిఁగించెద నిప్పుడ కాలు పోలికే
గించెదఁ జక్కనై నిలుము గిట్టి రణంబున రాక్షసాధమా ॥

(భార. ఆది. ౬ ఆ. ౨౯౪)

ఉ. నిండుమనంబు నవ్యనవనీత సమానము పల్కు దారుణా ।
 ఖండల శస్త్రతుల్యము జగన్నుత విప్రులయందు నిక్క మీ ।
 రెండును రాజులందు విపరీతము గావున విప్రుఁడోపు నో ।
 పం డతిశాంతుఁడయ్యు నరపాలుఁడు శాపముఁ గ్రమ్మఁజింపఁగా ॥

(భార. ఆది. ౧ ఆ. ౧౦౦)

కం. అంబాలికకును గుణర ।

త్నాంబుధి పాండుర విరాజితాంగుఁడు ప్రభవిం ।

చెం బాండురాజు కురువం

శంబు ప్రతిష్ఠింప ధర్మసర్వజ్ఞుండై ॥ (భార. ఆది. ౪ ఆ. ౨౫౬)

పయి పద్యములలోని మాతంగాఖండలాంబాలికాంబుధి శబ్దంబు లలో బిందువే గలదని యంగీకరింపక తీరదు గదా.

తమిళ కర్ణాటభాషా సంప్రదాయముల ననుసరించి కొందఱాధునికుల వలె నచ్చ తెలుఁగునందును వర్గాక్షర పరకత్వమున వర్గపంచ మాదేశము నంగీకరించినచోఁ బయి పదములందలి మాతంగాది శబ్దములలోని సంస్కృత భాషా ప్రసిద్ధ పర సవర్ణ భూతవర్గపంచ మాదేశమునకు భంగములేదని సమర్థింపరాదు. అచ్చ తెలుఁగులం దట్టి పర సవర్ణాదేశము నన్నయ తిక్కనాది ప్రామాణికులకు సమ్మతముగాదని పయి పద్యములె విశదీకరించుచున్నవి. “ప్రభవించెం బాండురాజు, ఓ జంగాంతార, వచ్చెం గుంతీసుత” అను చోటులందు మకార జకారములు లేవని (జిల్లు తెల్లునలేవుగదా.) “పకు షా ద్రుత ప్రకృతికా త్సరళాః స్యుస్తద్ద్రుతంచ బిందుః స్యాత్” అను చింతా మణిసూత్రమువలన నిశ్చితమగుచున్నది గదా. అట్లే “బాధించి” మున్నగు చోటులలోని “ఇంచు” గాగమమునందు సున్నయే గలదని “బిందు పరస్య తకారోదోః స్యాత్” అను చింతామణి సూత్రమువలన నిశ్చితమగుచున్నది గదా. మఱియు నీ పద్యపుఁ బ్రాసములలోని సున్నలకుఁ బర సవర్ణాదేశమును జేసినచో ‘ఇంచుక’ అనుచోటి ‘చు’ అనునది దంత్యమునగుటచేతఁ బూర్వ స్థబిందువునకుఁ బర సవర్ణాదేశము వచ్చినచో నకారాదేశమును రావలసి యుండును. తక్కిన మూఁడు చోటులందలి చకారములును దాలవ్యములగుట చేత వాని ముందటి బిందువునకు ననాంధ్రవర్ణ ఇకారాదేశము రావలసి యుండును. కాఁగా నచటఁ బ్రాసభంగము దుర్వార మగును. ‘ఓపండు’ అనుచో ‘ఓపఁడు’ అనుచోటి యర్థబిందువునుబట్టి యచట “ప్రాస్వాత్పూర్ణోపి భవేత్” అను చొప్పునఁ బూర్ణ బిందువువే గాని ణకారము లేదని చింతా మణివలన నిర్ణీతమగుచున్నది. “బాపరే మస్య బిందుః స్యాత్తా పరే మేళనం

భవేత్” అను నధర్వణ వచనముచొప్పున ‘వంశంబు’ అనుచో ‘శం’ అను నది బిందుపరకమే గాని మకార పరకము కాదని స్పష్టపడు చున్నది. పయి సందర్భమునుబట్టి ప్రాచీనాంధ్ర శాసనములందు బిందువులచోట వర్గపంచ మములను వ్రాయు నలవాటు వెనుక విశదీకరించిన రీతిని సంస్కృతభాషా మయశాసన లేఖన వాసనచే నసంస్కారి లేఖకుల యలవాటున కెక్కినదే గాని యాంధ్రమహాకవిపండిత సమృతముకాదనియు సక్కారణముననే యట్టి యలవాటును గాలక్రమమున నశించినదనియు సిద్ధాంతిత మగుచున్నది.

ఇక సంస్కృత తమిళ కర్ణాట సంప్రదాయముల నుపేక్షించి యాంధ్రమహాకవి పండితులు వర్గాక్షర పరకత్వమున బిందువునకు వచ్చు వర్గపంచమాదేశమును నిరసించి బిందువునే యంగీకరించుట యెంతవఱకు యుక్తమో పరిశీలింపవలసియున్నది.

(3౬౧)——“నకారజావనుస్వార । పంచమకా ఝలి ధాతుషు । సకారి జశ్శకారశ్చ । షాట్పవర్గ స్తవర్గజః” అను (కవి కల్పద్రుమము) సంస్కృత వైయాకరణ సిద్ధాంతము చొప్పున వర్గాక్షర పరక బిందువునకును వర్గపంచమ ములకును సకారమే మూలముని చెప్పవచ్చును. ఇట్టి నకారము పరస్థ వర్గాక్షరములతో సంయోగించు నపుడట్టి సంయోగములోని పూర్వవర్ణమును హల్లును నగు నా నకారము “సంయోగాదిర్వా” (ఋగ్వేద ప్రాశాఖ్యము, ౧ పట.) (౨౧౨ వి.) అను చొప్పునఁ బూర్వ స్వరమునకుఁ గాని పరస్వర మునకుఁ గాని యంగము కావచ్చును. కాఁగా నట్టి నకారమును బరస్వరాంగ ముగఁ బలుకునపుడు పరస్థిత వర్గాక్షరములతోడ నవ్యవహిత సంబంధము గల్గు టంజేసి యా నకారము తత్తద్వర్గ పంచమముగా మాఱుట స్వాభావికమే యనుటకు సందేహము లేదు. మరియు నట్టి నాదభూత నకార సంయోగము గల యవ్యవహిత పరుషమగు శ్వాసవర్ణము నాదమగు సరళముగా మాఱు టయు సహజమే యనుటకును సందియములేదు. ఈ రెండు మాధ్వులును నేక కాలముననే గల్గుట కేవలము స్వభావసిద్ధమై యుండు ననుటలోను విప్రతిపత్తి లేదు.

(3౬౨)——కాని యిట్టి సహజములగు పరిణామములకు సైతము కొంత కాల వ్యవధానము కలుగుచుండుట యనుభవసిద్ధమై యున్నది. వ్యాకరణాది జ్ఞానము విస్తరిల్లుటచేఁ గల్గు పదస్వరూపజ్ఞానము, తన్ములకమును భాషాభి మానమూలకమును నగు స్థితస్థాపనపరత్వము, పరిణామాపర పర్యాయ భాషా పభ్రంశాసహిష్ణుత, మున్నగు కారణము లుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షాది కృతము లగు ముఖయంత్ర సహజములైన పరిణామములను గొంతకాలమువఱకు విస్తరిల్లనీయక యాపుచుండుట యనుభవసిద్ధమనుటలో భాషాతత్వశాస్త్రజ్ఞ

లెవ్వరును విప్రతిపన్నులు కాఁజాలరు. భాషాభిమానులగు వ్యవహార్యుల యట్టి పట్టుదలను మఱపించి పరిణామస్వభావము విస్తరిల్లుట కత్యధికమగు కాలము పట్టుచుండుననుటకు సందేహము లేదు. యశావనమున రావలసిన మీసలు బాల్యముననే యంకురింపఁ జాలవుగదా. వార్ధకమున రావలసిన స్వాభావికము లగు పలితత్వాదులు బాల్య యశావనాదులలోఁ బొడచూప నేరవు గదా.

(3౬౩)-కాఁగా వర్గపంచమాదేశ సరళాదేశములును స్వాభావికములే యయు్యును నవి కాలక్రమమునం గాని రాఁజాలకుండుటయు నట్లు వచ్చుటలో సైత మొక్కొక్కటిగ రాఁజొచ్చుటయుఁ గేవలము సహజములయి యుండును. అట్లుగుటంజేసియే ప్రాచీనావస్థలోఁ దమిళమునందు సంస్కృతమునందువలెనే మూలద్రావిడభాషలో లేదనఁదగు వర్గపంచమాదేశము మొదటఁబ్రవేశించి యుండునని యెన్ననగును. అట్లు నకారము వర్గపంచమముగా మాతినను దత్సహకృతముగా రావలసిన సరళాదేశమును బయి నుదాహరించిన స్థితస్థాపన పరత్వాది కారణములచే నాఁపుచు వ్యవహార్యుల యట్టి సంయోగాదిష్ఠ నాదమగు వర్గపంచమమును బూర్వాక్షరాంగముగఁబల్కు యత్నించుటచేత నట్టి సరళోచ్చారణము ప్రాచీనకర్ణాట (పఱగన్నడ) తమిళ సంస్కృతముల వ్యవహార కాలములలో సంభవింపకుండుట విరుద్ధము కాదయ్యెను.

పఱగన్నడము—నూజ్కు = త్రోయు; కోణ్ణ = కోట; నోమ్మి = నోము; మొ. (ఇట్టి యెడల ‘నూంకు, కోంట, నోంపి’ అను బిందుఘటితరూపములును బాక్షికముగఁ గలవని శబ్దానుశాసనకర్త చెప్పియున్నాఁడు). తమిళము—అన్తు = అట్లు; అణు = సమీపించు; అళ్ళు = భీతినందు; మొ. సంస్కృతము—శక్కు; సళ్ళయము; కణ్ణకము, సన్తతి, సమ్పద. మొ.

లేదా యాంధ్రులును వారి ప్రాంతములందలి కర్ణాటకులును గొన్ని యెడల మొదటినుండియు నట్టి నకారమును బూర్వాక్షరాంగముగఁ బల్కుచుండుటయు నుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షావశమున నందలి వర్గీయతాధర్మ మంతరించుటచే నది సున్నగాఁ బరిణమించుటయు సంభవించి యుండనగును. అట్టి సున్న “పూర్వస్యానుస్వార విసర్జనీయా” (౯౪ వి.) అను చొప్పునఁ బూర్వస్వరము సకే యంగమగుటచేతను, “అనుస్వారశ్చ” (తైత్తి. ౧ అధ్యాయ. ౩౪ సూ.) (౧౪౨ వి.) అనుచొప్పున సున్న మాత్రాకాలికమగుటంజేసి యుచ్చారణమున దానికిని బర హల్లునకును నీషద్వ్యవధానము సమ్మతమును సహజమును నగుట చేతను, నద్దాని సోకుడు పరస్థిత పరుషమునకుఁ దగులమింజేసి యచట సరళాదేశము రానేరదయ్యె ననఁదగును. తెల్లు—చంక, పంచ, పంట, పంతము,

కంప. కన్నడము—నూంకు = త్రోయు, కోంట = కోట, నోంపి = నోము
(ఇట్టి బిందుస్థితిని నాగవర్త్యచెప్పకున్నను శబ్దానుశాసనకర్తయే గాక కేశి
రాజును సంగీకరించియె యున్నాడు.)

ఆంధ్రులును గర్ణాటులును గొన్నిశబ్దములలో నట్టి సంయోగాది గత
నకారమును బరాక్షరాంగముగనే పల్కుచుండుటయు, నట్టియెడల నట్టినాద
భూత నకారము తాకునఁ బరస్థపరుషములు సరళములుగ మాటుటయు, నట్టి
స్థితిలో నచట వచ్చెడి పర సవర్ణాదేశరూపానునాసికమునుగాని యాదేశము
రాకుండినయవస్థలోని నకారమునెగాని సంయుక్తవర్ణోచ్ఛారణ శ్రమాసహిష్ణు
తారూప సుఖతరోచ్ఛారణాపేక్షచే వక్తలు పూర్వక్షరాంగముగఁ బల్కుటయు
సంభవింపఁగా నుచ్ఛారణసౌలభ్యాపేక్షావశమున నందలి వర్గీయధర్మ మంతరిం
పఁగా నది యనుస్వారముగఁ బరిణమించుటయు ననేకస్థలములందు సంభవించె
నని చెప్పనగును. ఉ. తెలుఁగు—వంగు, గంజి, పండు, అందు (ఆచోటు) ఇంబు,
మొ. కన్నడము—అడంగు = లీనమగు, తాంగు = యుద్ధమున నెదిరించు,
అందు = ఆ దినము, ఇంబు = విశ్రాంతిస్థలము (వీనిలోఁ బాక్షికముగఁ
దత్తద్వర్గపంచమములును నుండనగునని కర్ణాటపండిత సిద్ధాంతము).

(3౬౪)—వెనుక వ్రాసినరీతి నేర్పడిన వర్గపంచమ పరుషవర్ణసంయో
గములోని (3౬౩. వి.) యుచ్ఛారణ శ్రమము నోర్వక దమిలులా యనునాసిక
ములలోని యానునాసిక్యము సంతరింపఁజేయఁగా నచట ద్విరుక్త పరుష
సంయోగ మేర్పడుటయుఁ దమిళమునఁ గలదు.

నేటి తెలుగు	ప్రాచీనాంధ్రము	పరిగన్నడము	తమిళము	వివరణము
ఊడు	ఊందు	ఊదు	ఊత్తు	ప్రాచీన తమిళ మున సరళోచ్ఛా రణమే లేదు.
ఊఁటె	ఊంఁటె	ఊంటి (ఊంటి= రక్తముత్రాగు)	ఊట్టి	
ఊఁట	ఊంఁట	ఊంఁటె	ఊట్టె	
ఊఁట	ఊంఁట	ఊంఁట	ఊట్టమ్	
ఊఁపు	ఊంఁపు	ఊంఁపు	ఊట్పు	
ఊఁకు	ఊంఁకు	ఊంఁకు	ఊట్కు	
ఊఁరంటు	ఊంఁరంటు	ఊఁరట్టు	ఊఁరట్టు	
ఊఁట	ఊంఁట	ఊంఁటె	ఊట్టె	
ఊఁపఁచెట్టు	ఊంఁపఁచెట్టు	ఊఁవినమరం	ఊఁప్ప మరమ్	
ఊఁటి	ఊంఁటి	ఊంఁటి	ఊట్టి	
ఊఁబడు	ఊంఁబడు	ఊఁడల్ పడు	ఊఁప్ప ట్టాన్	ప్రాచీనతమిళ మున సరళోచ్ఛా రణమే లేదు.

వక్తలు స్థితస్థాపనపరత్వాద్యభినివేశము నుపేక్షించి కేవలమగు నుచ్చారణసౌలభ్యమాత్రము నపేక్షించి బద్ధకముగాఁ బలుకునపుడె యిట్టి పరిణామము సంభవించును. తెలుగులో సైతము పడిసెము పట్టినవారలయుఁ గొందఱు బద్ధకముగలవారలయు నుచ్చారణమున 'చేయగ్గా, చెప్పగ్గా' మున్నగు పరిణామములు వినఁబడుట గలదు.

సానునాసికోచ్ఛారణమున వచ్చెడినిశ్వాసము ద్విధావిభక్తమయి వక్త మార్గమునను నాసామార్గమునను బ్రసరించునట్లు వక్తప్రయత్నింపవలయును. కాన నట్టి ద్వివిధప్రయత్నము లేకకాలమునఁ జేయుట కొంత శ్రమాపాదకమగుటచేత నుచ్చారణ సౌలభ్యము నపేక్షించు వక్త లాను నాసిక్యమును లోపింపఁజేసి యచ్చటి పూర్వాచ్ఛనం దభ్యస్తమయి యున్న గౌరవమునకు భంగములేకుండఁ బరహల్లును ద్విరుక్తముగాఁ బలుకుట స్వాభావికమే యనఁదగును.

అనునాసిక పరుషసంయోగమునఁ బరుషము సరళముగ మాఱిపోవుట గాని యనునాసిక లోపమూలకద్విత్యము వచ్చుటగాని తప్పక సంభవించు టయె సహజమైనను వెనుక వ్రాసినరీతిని స్థితస్థాపనపరత్వాదికారణముల చేతను (3౬౨ వి.) వ్రాచిన ద్రావిడభాషలలో సరళోచ్ఛారణమే లేకుండుట చేతను వ్రాచిన తమిళమున ననేకస్థలములం దనునాసిక పరుషసంయోగమే నిల్చియుండెను. కొన్నిస్థలములందుమాత్రమే సమానపదములలో నీ ద్విత్య పద్ధతి వై నుదాహరించిన రీతిని వెలసినది.

ఇంకఁ బదద్వయ సంధిలో నన్ననో యీ ద్విత్యపద్ధతి తమిళమున మిక్కిలి విపులముగా వ్యాపించి యున్నది. పదద్వయ సంధిలో నీ ద్విత్యపద్ధతి వర్తింపని కొన్నిస్థలములలోఁ బయిరీతిని సమానపదములందువలెనే యనునాసిక పరుషసంయోగమే వ్రాచినతమిళమున నిల్చియున్నది.

(3౬౫).—కాలక్రమమున నుచ్ఛారణ సౌలభ్యాపేక్షచేత స్థితస్థాపన పరత్వా ద్యభినివేశములు క్షీణించుటంజేసి సరళోచ్ఛారణము విస్తరిల్లినది. ఆంధ్రకర్ణాటములందువలె గతిచిత్ స్థలములలో వచ్చుటయేగాక సమానపద ములందుఁ బదాదీతరస్థలములలో సరళోచ్ఛారణము నవీన తమిళమున నియత మయినది. పదాదినిసైతము ద్విత్యము రానపుడు చకారము సకారరూప సార శ్యమునందుట నియతమై యున్నది. పదద్వయ సంధిలోఁ బ్రాచీనతమిళములోని ద్విత్య పద్ధతిచే రూఢమై నెలకొనియున్న పదాది పారుష్యముమాత్రము సారశ్య మందఁజాలదయ్యెను. అట్టిపదద్వయ సంధిలోఁ బయి ద్విత్యపద్ధతి వర్తింపని స్వవర్గి యానునాసికసంయోగమునఁ బదాది పరుష మనేకుల యుచ్ఛారణములోఁ సరళముగనే వెలయుచున్నది. వేయేల! కొందఱు నేటి తమిళ పండితులును దుదికిఁ గాల్చువెల్లుదొరగారు మున్నగు పాశ్చాత్యపండితులును నీ సరళోచ్ఛారణము తమిళమున కనాదిగ సహజమై యున్నదని సిద్ధాంతీకరించు కొనునంతటి నియతత్వము నేటి తమిళములో వ్యాపించి యున్నది. తమిళమున సరళముల లిపి దొలుకాప్యమున లేదు సరేగదా సరళస్థితిని సూచించు ప్రసంగ ము సైతమేమాత్రమును నందులేమింజేసి తొలుకాప్యము నాటికి సరళములు తమిళమున లేవనుటకు సందేహములేదు. తర్వాత నేకాలమున నిట్టి సర్వ వ్యాపకమగు సరళోచ్ఛారణ మందుఁ బ్రవేశించినదో తెలియరాకున్నది.

ప్రాచీన తమిళము.	అర్వాచీన తమిళము.	తెలుగు.	సంస్కృతము.
ఆకు	ఆగు	అగు	
అజ్కె	అజ్గె	అంక	అజ్కమ్ (పార్శ్వము)
అజ్చమ్	అజ్జమ్	అంచ	హంసః
చిటియ	సిటియ	చిఱు	
అటజ్కు	అడజ్కు	అడంగు	
యాణ్ణు	యాణ్ణు	ఏడు	(ము
అస్తమ్	అస్తమ్	అందము	అస్తమ్ (సుందర
అమ్పు	అమ్పు	అంబు	అమ్పు (బాణము)
అపిని	అబిని	అభిని-(నల్ల మందు)	
విశజ్కోటు	విశజ్కోడు	వెలగకొమ్మ (కోడు= మంచపుగోడు)	
అజ్కె	అజ్గె	(అఱ్ఱకై)=అఱ్ఱచేయి	

(3౬౬)—కాలక్రమమున ద్రావిడభాషా కుటుంబములోని యాంధ్రకర్ణాటములందును సరళోచ్ఛారణము కొంతవిపులముగనె విస్తరిల్లినది. అట్లు విస్తరిల్లిన వెనుకనె యాభాషలకు సంస్కారము జరుగుటయు వాఙ్మయము వెలయుటయు సంభవించుటంజేసి వానియందు సరళవర్ణములును వాని లిపియు ధారాళముగ నంగీకరింపఁబడెను. అట్లువానిలో సరళోచ్ఛారణము రూఢమయినను వెనుక నుదాహరించిన స్థితస్థాపన పరత్వాది కారణములచేత వానియందు సమానపదములలో సైత మనునాసికసంయుక్త పరుషము లనేకస్థలములందు సరళములుగా మాఱఁజాలనయ్యెను. (వి. 3౬౩) కొన్ని యెడల వర్ణపంచ మాదేశము వెలసియున్నది.

తెలుఁగు.	కన్నడము.	తమిళము ప్రాచీనము.	సంస్కృత సమము.	నివరణము.
అంకె	అంకి			
అంగడి	అంగడి	అక్కాడి	అక్షణము	
అంచే	అంచె	అచ్చమ్	హంసము	
అంజు	అంజు	అచ్చు	భీతిసండు
అంటు	అంటు	అట్టు	
అండ	అండు	అట్టే	సమీపము
అంతె	అంతె	అన్తు	క. త. అట్లు
అందము	అందం	అన్తమ్	అన్తము	రమ్యము
ఇంపు	ఇంపు	ఇన్పు	ఇష్టము
ఉంబళి	ఉంబటి	ఉమ్మళమ్	పన్ను వేసిన
				[ఇనాము

(3౬౭) — తెల్లువారు పదద్వయసంధిలో నకార సంయోగమునఁ బరస్థపరుషము నిత్యముగా సరళమగుట కంగీకరించియు నట్టియెడల నట్టివర్గీయ సంబంధమున నకారము వర్గపంచమముగా మాటవలసియున్నను వెనుక నుదాహరించిన స్థితస్థాపనపరత్వా ద్యభినివేశముచే నట్టి పర సవర్ణానునాసి కాదేశమును రానీయక యుచ్చారయితే లట్టి నకారమును బూర్వాక్షరాంగము గనె పల్కుచు వచ్చుటంజేసి యట్టి నకారము పూర్వాచ్చు నంటియుండి వక్తల యుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచేత ననుస్వారముగఁ బరిణమించుచు వచ్చె నని గ్రహింపవలెను. ఉ. నాకున్ గలదు = నాకుంగలదు = నాకుఁగలదు. ఆంధ్రభాషకు జకారఇకాగోచ్చారణము స్వాభావికము కాకుండుటయుఁ బయిసిద్ధాంతమునకు హస్తావలంబ మగుచున్నది. ఈ క్రింది మహాకవి ప్రయోగ ములు సముతము వైసిద్ధాంతమును రూఢ మూలముఁ గావించుచున్నవి.

కం. త్వరితముగఁ జనుము సఖుఁడున్ ।

గురుఁడు గదా నీకు నర్జునుం డుపకృతి త ।

త్పరుఁడై (భార-ద్రోణ. సర్వలక్షణ ౧ ఆ ౮౯ ప.)

శా॥ “ ... పుణ్యాచార భీమాంబకున్ ।

గారామైన తనూజు నన్ననఘు శ్రీనాథాఖ్యుఁ బిల్పించి ”

(శృంగారనై. సర్వలక్ష. ౧ ఆ ౮౮ ప.)

(3౬౮) — ఉచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచే నిట్టి పూర్వాక్ష రాంగభూత నకారములోని వర్గీయతాధర్మ మంతరింపఁగా నది యనుస్వారముగఁ బరిణ

మించునని యీవఱకు విశేషపఱచియే యున్నాను. అట్టి యనుస్వార మట్టియర్థ మాత్రాక నకారజన్యమే యయినను నావఱకుఁ బరస్థిత తాదృశ నకార సంయోగమునఁ బూర్వస్వరమునకు గురుత్వము ననఁగా నూనికను గలిగించు నలవాటు రూఢమై యుండుటంజేసి కావలయు నట్టియనుస్వార మర్థమాత్రిక ముగా నేర్పడక మాత్రికమగుచుఁ బూర్వస్వరముయొక్క గౌరవమును గాఢాడుచుండుట సంభవించుచు వచ్చెను.

“అనుస్వారశ్చ” (తైత్తిరీయప్రాతి-౧ అధ్యాయ 3౪సూ.)

“భవత్యనుస్వారోపి హ్రస్వసంజ్ఞః ... హ్రస్వార్థకాలం వ్యంజనమ్” తైత్తి - ప్రాతి - ౧ అధ్యాయ - 32 సూ.)

“అర్థమాత్ర త్వే ప్రాప్తే తన్తాభూదితి హ్రస్వత్వంవిధీయతే” (త్రిభాష్యరత్నవ్యాఖ్య.)

ఈ యనుస్వారము హ్రస్వపూర్వక మగునపుడట్టి హ్రస్వస్వరము యొక్క మాత్రా కాలములోని గొంతభాగమును నాకర్షించి సార్థమాత్రిక మయి యుచ్చారణ విశ్రాంతిస్థలమై వెలయుచుండుననియు దీర్ఘపూర్వకమగు నపుడట్టి దైర్ఘ్యమునకులోనై స్వీయభాగమును గొంత యాదీర్ఘములో విడిచి యర్థ మాత్రికముగా వినఁబడుననియు శబ్దతత్వ శాస్త్రజ్ఞులభి ప్రాయ పడి యున్నారు.

“అనుస్వారో హ్రస్వపూర్వోఽధ్యర్థ మాత్రా పూర్వాచార్థమాత్రా చేతి ” (శుక్ల - ప్రా. ౪ అ. ౧౪౮ సూ.)

(3౬౯) — పయిరీతి ననుస్వారము దీర్ఘపూర్వకత్వమున దుర్బలమగుటయు హ్రస్వపూర్వకత్వమున బలిష్ఠమగుటయు ననుభవసిద్ధములయి యుండుటచేతనే యుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచే ననుస్వారము కాలక్రమమునఁ దేల్పఁబడుటయు నట్టితేలిక (అర్థానుస్వారమగుటయు) దీర్ఘపూర్వకత్వమున నియతమును హ్రస్వపూర్వకత్వమునఁ బాక్షికమును నగుటయు నాంధ్రభాషలోఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది. తమిళ కన్నడములలో సైత మర్థానుస్వారమిట్లై యంగీకర్తవ్యమేయైనను వత్తత్పండితు లాంధ్రపండితులవలె సూక్ష్మముగ వివేకింపరైరని యెన్నఁదగును. అట్లు బిందువు తేలిన స్థలములు తమిళ కన్నడములలో నిర్బిందుకములుగనే పరిగణింపఁ బడుచున్నవి. నేటికిని గొన్ని మండలములవారి యుచ్చారణములో నట్టిదీర్ఘ ముమీఁది తేలిన బిందువులచోట నయి తము పూర్ణబిందువు వినఁబడు చుండుటయు హ్రస్వముమీఁద ధారాశముగాఁ బూర్ణశ్రుతి వెలయుచుండుటయుఁ బ్రసిద్ధమై యుండుటంజేసి యవి నిర్బిందుక ములేమోయని సందేహింప నక్కఱలేదు. ఇకఁ దమిళకన్నడములలో సైత

మట్లు బిందువునశించుట దీర్ఘపూర్వకత్వమునఁ బ్రచురముగను హ్రస్వ పూర్వకత్వమున నడుదుగను నై యున్నదనుటతో విస్తృతి పత్తిలేదు.

దీర్ఘపూర్వకానుస్వారము తేలిపోయినను బూర్వస్వరమున కలవాటులొ నున్నయూనిక (గౌరవము) చెడదుగాన నట్టియెడల నుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్ష చే ననుస్వారము తేల్చి పలుకఁబడుటయు నానాఁటికి లుప్తప్రాయమగుటయు విరుద్ధములు కావు. ఇంక హ్రస్వపూర్వకానుస్వారము తేలిపోయినచో నట్టి హ్రస్వమున కలవాటులొ నున్న యూనికకు (గౌరవముచే) భంగము కల్గును గాన నట్టియెడల ననుస్వారము తేలిపోవుటకుఁ జాలకాలము పట్టును. అనఁగా నట్టియూనిక యుచ్చారయితల యశ్రద్ధచేత, తరంగమాలికాన్యాయ మునఁ (వీచీతరంగన్యాయ) దేలిపోవుట చిరకాలమునకుఁ గాని సంభవింపదు. పదమునందలి యర్థబోధకతాశక్తి పదాద్యక్షరమునం దధికముగను, నుత్త రోత్తరవర్ణములం దల్పాల్పతరాది విధములను నుండును గాన నక్తృశ్రోతల శ్రద్ధ పదాద్యక్షరమున నధికముగను నుత్తరోత్తరాక్షరములపై నల్పాల్పతరాది విధములను వ్యాపించియుండును గాన నుడి తొలివర్ణముమీఁది హ్రస్వ పూర్వకానుస్వారమెన్నఁడును దేలిపోనేరదు (అర్థ బిందుతాపరిణతి నంద నేరదు). ఇంకఁ బదాద్యక్ష రేతరస్థలములందలి హ్రస్వపూర్వకానుస్వార స్థలములలోని యూనిక నక్తృశ్రోతల యశ్రద్ధచేత నానాఁటికి విస్తృతముకాఁగాఁ గాల క్రమమున నట్లుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచేతఁ దేలిపోవుచుండును. అట్టితేలి పోయిన స్థలములం ననుస్వారస్థితి తమిట కర్ణాటములలో విస్తృతమై యైనను నాంధ్రమునఁ గొండఱ యుచ్చారణచూలనందలి యర్థానునాసిక్య శ్రుతిమూ లమున సైత మర్థానుస్వార మంగీకరింపఁబడెనని యెఱుంగనగును.

(320)—పదవాక్యవసానములందు నిల్చెడి వర్గపంచమములగు నకార మకారములు సైత మనుస్వారహూప పరిణామమునందుట యంగీక రింపఁ దగినదే యని తోచుచున్నది. అట్టివాని కనుస్వారవిధాన మొక్క కర్ణాటభాషలో మాత్ర మగపడుచున్నది.

“మనయో ర్బిందుః” (కర్ణాటక భాషాభూషణము. ౧౧౨ సూ.)

మకార నకారముల కవసానమున బిందువగును. ఉ. కులం = కులము; అవం = వాఁడు, తాం = తాను, తాము మొదలయినవి.

ఆంధ్ర వైయాకరణు లట్టి యవసానానుస్వారము నపభ్రష్టముగాఁ దలఁచి కావలయును దాని సాధుత్వమును సూత్రింపలేదు. కాని యాంధ్ర భాషలో సైత మట్టి పరిణామముండెడి దనుటకు సందేహము లేదు. నేటి పండితుల వాఁడుకలో సైతము మువర్ణకాంతశబ్ద మువర్ణకముచోట నను

స్వారమే తఱచుగాఁ బలుకఁబడుచున్నది. అనుస్వారము కాలక్రమమునఁ దేలిపోవుటయు (అర్ధానుస్వారముగాఁ బరిణమించుటయు) ననఁగాఁ బూర్వ స్వరము సానునాసికముగఁ బలుకఁబడుటయు నానాఁటి కట్టి యానునాసిక్యము కూడ సంతరించుటయు నుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచే జరుగుట స్వాభావిక మగుటచేత మువర్ణకాంతనామముల మువర్ణకము బిందువుగా మాఱి కాల క్రమమున సంతరించుట పెక్కునామములలో నగపడుచున్నది.

ఉ. శూన్యము = సున్న; అర్పణము = అప్పనము = అప్పన = ఒప్పన; హంసము = (హంసం) హంస; చరిత్రము = (చరిత్రం) చరిత్ర; చరిత్రాది గణమెల్ల నిట్టిదియే యనఁదగును.

ఆంధ్ర వైయాకరణులు మువర్ణకాంతశబ్దములను లుప్తమువర్ణక శబ్దములను నిట్లు గ్రాంథికములనుగా నంగీకరించి “చరిత్రం” మున్నగు ననుస్వారాంతశబ్దములను సాధువులుగా నంగీకరింపరైరి. అట్టి యనుస్వారము త్వరగాఁ బలుకుటలో మువర్ణకస్థానమున వినఁబడుచుండుననియు, నక్కారణమున నచట మువర్ణకమునె యంగీకరింపనగుననియు ‘చరిత్రం’ అను ననుస్వారావస్థలోని రూపము నంగీకరింపరాదనియు నాంధ్రమహాకవులును వైయాకరణులును దలంచిరని తోచుచున్నది. ఎల్లయెడలను ‘చరిత్రము, చరిత్ర’ అను రీతిగల రూపములె ప్రయుక్తములై యున్నవిగాని ‘చరిత్రం’ అను రీతిగలవి ప్రయుక్తములై యుండలేదు.

ఇంక నకారాంతముల విషయము వేఱు రీతిగ నున్నది. నువర్ణాంతములును నకారాంతములును లుప్తనకారాంతములును నగు ముత్తైఱింగుల రూపములును గవిప్రయోగములలో వెలయుచున్నవి. ఉ. చదివెదను = చదివెదన్ = చదివెద. కాని వానిపరిణామములో నడిమియవస్థయందలి బిందు ఘటితములగు ‘చదివెదం - చదివెద’ అను రీతిగల రూపము లెచ్చటను బ్రయోగింపఁ బడియుండలేదు. అట్లయినను నచటి ‘మ న’లు నిర్హేతుకముగ లోపించిన వనుట యుక్తిసహము కామింజేసి పయిరీతి నవి యనుస్వార పరిణతినందిన వనుటయే యుక్తము. వైయాకరణులు మహా కవిప్రయోగ స్థిత రూపములను సాధించు ప్రక్రియను మాత్రము చూపువార లగుటంజేసి వారు శబ్దచరిత్రమును సూచింపక యట్లు ‘చరిత్రము-చరిత్ర’ మున్నగు చోట్లఁ బాక్షిక మువర్ణస్థితిని ‘చదివెదన్, చదివెద’ మున్నగుచోట్లఁ బాక్షిక నకారస్థితినిమాత్రమే సూత్రించిరని గ్రహింపనగును.

“చరిత్రాదుల మువర్ణకంబునకుఁ లోపంబు బహుశంబుగానగు (బాల.తత్స. ౫౮ సూ)” “అవసానంబున ద్వుతంబునకేని ద్వుతస్వరంబునకేని లోపంబు బహుశంబుగానగు (బాల సంధి ౨౦ సూ.).”

ఆంధ్ర వ్యవహారస్థములగు “చరిత్రం” మున్నగు చోటులందలి బిందువు నపభ్రష్టముగా నుపేక్షించినను నాంధ్రవైయాకరణు లనుకృతిలో సంస్కృతశబ్దముల తుదిని బిందుపరిణామము నంగీకరించి యున్నారు.

“శబ్దానా మంత్యభాగేషు । యోనుస్వారః ప్రదృశ్యతే । తస్యాచి పర తో మః స్యా । తస్వత్ప్ర కవిసమ్మతేః ॥ ” (అధర్వణకారికాపలి)

ప్రాకృతభాషలో ధారాశముగాఁ దత్సమముల తుదిని బిందుస్థితి యంగీకరింపఁ బడియున్నది.

“బిందుల్” (౧-౧-౪౦) శబ్దానామంత్య మకారస్య నిత్యం బిందుః స్యాత్. లోపాపవాదః-రామం (రామమ్). (షడ్భా. చం.)

కర్ణాటభాషలో నకార మకారములు రెండిటికిని బిందుస్థితి సూత్రిం పఁబడి యున్నది.

“మనయోర్బిందుః” (కర్ణాటభాషా భూషణము) అవసానమందలి మకార నకారములు బిందువుగ మాటును. అవన్ = అవం. (వాఁడు) బిం కమ్ = బింకం = (బింకము.)

(32౧)—పయి నుదాహరించినరీతి నవసానమునందును బదాంతర సంధియందును మాత్రమేగాక పదమధ్యమందును వర్గపంచమ పూర్వక వర్గాక్షర సంయోగములోని మొదటి వర్గపంచమరూప వ్యంజనమును వక్తలు దేశకా లాభ్యాన భేదములచేఁ బూర్వాక్షరాంగముగ నుచ్చరించుటయు నట్టి యనునాసికములు వెనుక నుదాహరించినరీతి నుచ్చారణ సౌలభ్యాపేక్షచేత ననుస్వార రూప పరిణామమునందుచు నతోధిక సౌలభ్యాపేక్షచేతఁ దేలిపోవుచుఁ గాలక్రమమున లోపించుటయు సంభవించునని యెఱుంగనగును. కావుననే కొన్ని శబ్దము లొక భాషలో సానునాసికములుగ లేక పూర్ణాను స్వారయుతములుగ వాడఁబడుచు భాషాంతరములలో నిరనునాసికములుగ లేక నిర్బిందుకములుగను లేదా సార్ధబిందుకములుగను వాడఁబడుట సంభవించు చున్నది. మఱియు నొకటఁ బాక్షిక బిందుకత్వముచు దుగల. అట్టి శబ్దములను వెనుక నుదాహరించిన 3౫౬ విషయములోని పట్టికనుండి యేర్చి యిట స్పష్టతకై చూపుచున్నాను.

తెలుగు	తమిళము	కన్నడము	సంస్కృతము	వివరణము
అడంగు, అడంగు, అణంగు, అణంగు	అడజ్జు	అడజ్జు, అడంగు		[మయినది.
అనుంగు, అనుంగు	అణుగు	అణుగు		త. దేవతాస్త్రి, తె. క. ప్రియ
అరంగు, అరంగు	అరజ్జు	...		త. చిన్నగడ, తె. విత్తర్ది
అలంగు, అలంగు	అలజ్జు	అలుగు	...	తె. శోకించు, త. క. చలించు
అలుంగు, అలుంగు	అలకు	అలగు		కత్తి, బొణాగ్రము
కుదు	నీన్దు	...		నీటిలో మోడికి, దేలు
ఎఱంగు, ఎఱంగు	ఇఱజ్జు	ఎఱగు	...	నమస్కరించు
వడు	యాణ్డె	సంవత్సరము
వబది	ఐమ్బుదు	ఐనత్తు	...	
బడంగు, బడంగు	ఉడన్ కూడు	బడకూడు		
బడబడు, బడబడు	ఉడన్ పడు	...		
బదుంగు, బదుంగు	బదుజ్జు			
కడక, కడక	...	కడంక, కడజ్జు	...	ఉత్సాహము
కడతి, కడతి	కిరన్ది	...	గ్రన్థి	పుండు
కవుంజు, కవుంజు	...	కవిజ్జు, కవింజు	కవిజ్జులము	
కరంగు, కరంగు	కరై	కరగు		

కలంగు - కలంగు	...	కలజుగ్గ, కలంగు	...	వాలుగొమ్మ
కలుంజు - కలుంజు
కాంక్ష	కలుజు
కీచు	కాంక్షై	కీచు
కుండ	కీచ్చు	...	కుండము	...
కుఱంగలి, కుఱంగలి	కుడమో
కొఱంత, కొఱంత	కుఱుకల్
గూడు
గొజ్జెంగ, గొజ్జెంగ
గోంగు	గోజు
గోరంట, గోరంట
చాడు	చాంగు
చీచు	చీచు
చూడు	చూడు
చెన్నంగి, చెన్నంగి	చేజు
చెనంగి, చెనంగి
చెఱంగు, చెఱంగు
చెలంది, చెలంది	చిలని
చేచు
జినుంగు, జినుంగు	చిఱుజు

తెలుగు.	తమిళము	కన్నడము	సంస్కృతము	వివరణము
వేకు - పుకు	వేకు - తాపక్	వేంగు, వేజు		
తాచు	తాచి	తాగు		
తాడి	తాడి			
వీడు	వినవు	వీడై, వీంపె		
తూగు	తూజు	తూగు		
తూటు. తుంట	తుణ్ణ	తుండు		
వేకువ	వేజు	తే. భయము. తమి. దుఃఖించు
వొడంగు, వొడంగు	వొడజ్జు	వొడగు	...	ఆరంభించు
వొలంగు, వొలంగు	వొలజ్జు	వొలగు	...	ప్రకాశించు
వొలంగు, వొలంగు	వొలంగు	వొలగు	...	తమి. నెమలిపురి
వొడ	వొడ	వొడ	...	
వొటు	వొటు	వొటు	...	
వొడు	వొడు	వొడు	...	
వొపు	వొపు	వొపు	...	
వేచు	వేచు	వేచు	...	
దాటు	దాటు	దాటు, దాటు		

దూణు	తూణు	దూణు, దూంటు	..	తె. పొడుచు, త. ఎగదోయు,
దోటి,	దోట్టి	దోటి, దోంటి	..	[క. అతిక్రమించు
నడుంకు, నడుంకు	నడుంకు	నడుంకు, నడుంకు, నడుంకు	...	కంపించు
సలంకు, సలంకు	..	సలుంకు	...	కృశించు
సాంగలి	సాంగిల్	నేగిల్	..	లాజులము
నీంకు	నీంకు, నీంకు	నీంకు	...	[[త ౨-పోపు.)
నూంకు	నూంకు	నూంకు, నూంకు	..	తె. నివర్తిలు, ౧ త. క. విడుచు
పలుంకు, పలుంకు	పలింకు	పలింకు	..	తోయు
పాచి	పాచి	శై వలము
పాడి	పాడి	పాడి	...	తె. పాలుగల్గుట, తె. క. వ్రజము
పెనంగు, పెనంగు	పెణంగు	పెణంగు	..	
బలంగము, బలంగము	బలంగ	బలంగ	..	
బీటు	బీటర్	బీటర్	..	
బెడంగు, బెడంగు	బెడంగు	బెడంగు	..	
మండంగ, మండంగ	మండంగ	మండంగ	..	
మడంగు, మడంగు	మడంగు	మడంగు	..	
మడంత, మడంత	మడంత	మడంత	..	
మలుంగు, మలుంగు	మలుంగు	మలుంగు	..	
మలంగు, మలంగు	మలంగు	మలంగు, మలంగు	..	
మలుంగు, మలుంగు	మలుంగు	

[కేళింను. క. శయనించు.

తె. ప్రక్కకు తిరుగు, త.

మత్స్యవిశేషము

తెలుగు	తమిళము	కన్నడము	సంస్కృతము	వివరణము
మసంగు, మసంగు	మయజ్జు	మసగు	...	విజృంభించు
మాంగు	మాజ్జు	మాగు	...	త. చచ్చి
మాడు	మాణ్డె	బొడు		
మావంతి, మావతి		మావంతం		
మీడు	మీడు			
ముసుంగు, ముసుంగు	ముసుకు	ముసుంగు		త. క. ఆచ్ఛాచ్చించు
మూంగ	మూజ్జె	మూంగ	మూకుడు	
మెఱుంగు, మెఱుంగు		మిఱుగు		
మోంకాలు	ముఱిజ్జాల్	మొణగాల్		
మోడు	మోడు	మోడు		
మోగ్గు	ముఱిజ్జు	మొలిగు, లాగు	మృదంగము లంగునము	[మగు తె. గర్జించు, త. క. అధిక
వీగు	వీజ్జు	వీగు		
వెఱుంగు, వెఱుంగు		వెఱుగు	...	
వెలుంగు, వెలుంగు	విశజ్జు	బెళగు		
వేగి	వేజ్జె	బగ్	వ్యాఘ్రము	
వేటు	వేట్టె	బేట్టి, బేంట		

గోడొరి	వేడు	నా తాళి	[శుష్క-ంశు తె. మాయమగు, ప. క.
...	వేసగె	చమ్మకము	
పమ్మకమ్	పమ్మగె, పంపగె		
పరిప్పడు	పరిపడు		
తాజు	పాకు		
మరుజు	నారగు		
...	చోజుక్, పోంకు		

తె. మా. య. మ. ను, ప. క. [మొదలెందు

ఇది యనుస్కార పృథ్వీమః.

నన్నయాధర్వణీయము

V. అంతస్థ ప్రకరణము.

చి - లఘవోఽలఘవశ్చేతి, ద్వేధాంతస్థా నిదంతి శాస్తారః ।
అన్యేన్యవ్యాకరణ, స్పష్టా రస్త్యత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః ॥

వై యా క ర ణ పా రి జా త మ నె డి

సీతారామపండితీయ వ్యాఖ్య

V. అంతస్థ ప్రకరణము.

(322) — వ్యాఖ్య - లఘవ ఇత్యాది: — శాస్తారః = లక్షణకర్తలు, అంతస్థాన్ = యరలవలను, లఘవః = లఘువులనియు, అలఘవశ్చ = అలఘువులనియు, ద్వేధా = రెండువిధములుగా, విదంతి = ఉచ్చారణమునుబట్టి తెలిసికొనుచున్నారు. అన్యే = రేఫేతరములగు సంతస్థములు, అన్యవ్యాకరణ స్పష్టాః = ఆంధ్రేతరములగు సంస్కృత ప్రాకృత వ్యాకరణములందు, విశేషములై యున్నవి. రేఫస్తు = రేఫమునైతము, అత్ర = ఈ యాంధ్రభాషయందు సూత్రము, ద్వివిధః = రెండువిధములై యున్నది. తు శబ్దమహిమచేయలవలను నాంధ్రమున ద్వివిధము లయి యున్నవని గ్రహింపనగును. ‘నాన్యేషాం వైధర్మ్య’ మిత్యాది సూత్రముచేత గ్రంథకర్త వానిద్వైవిధ్యమును ముందు విశదీకరించుచున్నాడు.

(323) — “యవలకు హలి సర్వేషా మితి సూత్రమునందుఁ బాణినీయముగో రెండువిధము లాయెను” (బాలసరస్వతీయము) “యవలు రెండు విధములైనందునకు “హలి సర్వేషాం” “భో, భగో, అఘో, అ, పూర్వస్య లఘ్వలఘూచ్చారణస్య యకారస్య లోపస్సౌధ్ధలి సర్వేషాం మతేన భో దేవాః, భో లక్ష్మీః, భో విద్వద్బృంద, భగో నమస్తే, అఘో యాహి, దేవా నమ్యాః” (అప్పక. ౨ ఆ. ౧౭౩ ప) అని యిట్లు బాలసరస్వత్యప్పకవులు సంస్కృత వ్యాకరణమునందలి యవల ద్వైవిధ్యము నుదాహరించిరి. కాని వై సూత్రములో వకార ప్రసక్తియే లేదు. ఈ పాణిని సూత్రమునొద్దఁ దత్వబోధినిలో నీ క్రిందిరీతిని వ్రాయఁబడి యున్నది. “యకారస్యేతి వకారస్తు నాను వర్తతే, భో, భగో, అఘో, అపూర్వస్య అసంభవాత్ ...” (తత్వబోధిని

వ్యాఖ్య) ‘భో, భగో, అఘో, అ’ అనువానికిఁ బరమగు లఘులఘు యకార ములకు హల్లు పరమగుచుండఁగా లోపము సర్వసమ్మతముగ నగునని పై సూత్రమున కర్థము. అట్టివానికిఁ బరమందు వకారస్థితికే ప్రసక్తి లేమింజేసి వకారమున కాసూత్రమున ననువృత్తియేలేదని పయి తత్వబోధినీవాక్యమున కభిప్రాయము. పయి సందర్భమునుబట్టి సంస్కృత వ్యాకరణమునందలి లఘు ప్రయత్నతర యకార వకారములను జూపుటలో బాలసరస్వత్యప్పకవులు “హలి సర్వేషా” మ్మనుసూత్రము నుదాహరించుట సరికాదని విశదమగు చున్నది. ఆ సూత్రము కేవల యకారముయొక్క లఘులఘుతలస్థితి కుదాహరించిన నుదాహరింపనగును. ఇక “ప్యార్లఘు ప్రయత్నతర శ్శాకటాయనస్య. (౮-౩-౧౮) వృత్తిః—పదాంతయో ర్వకార యకారయో ర్లఘూ చ్చారణౌ వయా, వాస్తోఽశిపరే” (దేవా యిహ, అసావాదిత్యః) అను చోటి యవలు రెండును లఘువులు నలఘువులును గావచ్చును గాన నీ సూత్రము నుదాహరించుట యుక్తము. పై సూత్రమున లఘుప్రయత్నతర మనుటచేతఁ బ్రయత్నలాఘువాతిశయము వ్యక్త మగుచున్నది.

అహోబలపండితుఁడు పై సూత్రమునె యీక్రిందిరీతి నుదాహరించి యున్నాఁడు. “అంతస్థాన్ = యరలవాన్, లఘవః అలఘవశ్చేతి ద్వేధా, విదంతి = జానంతి నన్వేతేషాం వర్ణానాం లఘుత్వం గురుత్వంచ కుత్ర కుత్రప్రసిద్ధ మిత్యాశంక్యాహ - అన్వేన్యగతి ప్యార్లఘు ప్రయత్న తరశ్శాకటాయన స్యేతిపాణినీయ సూత్రే యవయో ర్లఘులఘు భేదేన ద్వై విధ్యం స్పష్టమ్” (అహో ౧౪౭ పుట.) (అలఘు రలలను గురు రలలనియు నన్న యాధర్వణులు సైతము వాఙ్మయున్నారు - “దంత్యచజౌ గురురతౌచ బిందు యతౌ” (ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి) “లఘు ర్భవేద్గురుః కుత్రచి ద్గురుశ్చ లఘు ర్భవేత్” (వికృతి వివేకము ౪౩౪ వి.)

(32౪)—ఇక లకారద్వైవిధ్య విషయమున నీక్రిందిరీతిని బాలసరస్వ త్యప్పక వ్యహోబల పండితులు ప్రమాణమును జూపియున్నారు.

“లకారము ‘లోళః’ అను ప్రాకృత వ్యాకరణసూత్రమందు రెండు విధములయ్యెను” (బాలసరస్వతీయము.) “లకారము రెండువిధము లైనందు నకు వాల్మీకిసూత్రము - ‘లోళః పై శాచ్యామ్’ “లకారస్య శఃస్యాత్ - ముకులస్య ముకుళః - గలస్యగళః - ప్రలయస్య ప్రళయః” (అప్పక. 2 ఆ. ౧౭౩) (మ. రా. శ్రీ. రావుసాహేబు గిడుగు వేంకట రామమూర్తి పంతులు గారు సవరించిన వావిళ్లవారి ముద్రణము ౧౯౨౪ సం.)

“ లస్య ద్వైవిధ్యం లోశఇతి వాల్మీకీయే సూత్రే స్ఫుటః ” (అహో. ౧౪౮ పుట).

తాకిక సంస్కృతభాషలోని యలఘులకారమే (ఇది మహారాష్ట్రమున్న గు వానిలో వ్యాపించినది) వై శాచీ ప్రాకృతమున లఘువుగా మాటు నని పయి వ్యాఖ్యలకు విరుద్ధముగ ‘లోశ’ ఇత్యాది సూత్రమున కర్థముచేయుట మున్నగు విషయము లీపటకు విపులముగా వ్రాయఁబడి యుండుటచే (౨౫౯ - ౨౬౦ వి.) నిట మరల వివరింపనై తిని.

“నాన్యేషాం వైధర్మ్యం, లఘ్వ లఘూనాం రయోస్తు నిత్యం స్యాత్” అను చింతామణికారిక లఘ్వలఘువు లగు సంతస్థములకు యతిప్రాసమైత్రి నాంధ్రమున నుపదేశించుచుండుట సరయఁగా నాంధ్రభాషలో సంతస్థములు నాల్గిటికిని ద్వైవిధ్యము గల దనుట నన్నయభట్టాభిప్రేతమే యనుటకు సందేహము లేదు. కాని యాతఁ డేయే స్థలములందలి యంతస్థములు లఘువులో యేయేచోటులలోని యంతస్థము లలఘువులో యను విషయమును సాకల్యముగా నుపదేశించి యుండలేదు. “యశ్రుతి మార్యా లఘుయం ప్రవదంతి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్” అను చింతామణిసూత్రముచేత నొక్క లఘు యకారస్థలమును మాత్ర ముపదేశించి యున్నాఁడు. ఇందలి ‘ప్రవదంతి’ అను దానినిబట్టి చూడఁగా సంస్కృతప్రాకృతానుసారముగాఁ దెల్లునఁ బ్రాణసంధిలోని యకారమును లఘుయకార మనుచున్నా రేగాని యట్టి యుచ్చారణభేద మగపడ లేదని యాతఁ డుద్దేశించినట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. సంస్కృతవ్యాకరణములోఁ జెప్పఁబడిన (౫౦౫ - ౫౨౧ వి.) లఘుయవల యుచ్చారణభేదము సయితము చిరకాలము క్రిందటనే యంతరించెననుటలో సందేహము లేదు. ‘యశ్రుతిమ్’ అనుచోటి శ్రుతిశబ్దమునకుఁ గీర్తిశేషు లగు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రుల వారు వేటువిధముగా స్వారస్యమును జెప్పియున్నారు. ఈ విషయము ముందు వివరింపఁబడును. (౫౧౩ వి.)

32౫ — “నాన్యేషాం వైధర్మ్యం” మిత్వాది సూత్రముచే లఘ్వ లఘు యవలకు యతిప్రాసమైత్రి వెలయుచుండుటచేత నేయే చోటులందలి యవలు లఘువులో యేయేచోటులందలి యవ లలఘువులో యనువిషయమును వివరింపవలసిన యావశ్యకత లేదు. (లఘ్వలఘు రలలను వాని యుచ్చారణ మునుబట్టియే తెలిసికొనవచ్చును.) అట్లయినను నాంధ్రమున స్వరసంహితలో సంధిప్రకరణమున లఘు యకారాగమము నెట్లును జెప్పవలసియే యుండుట చేత వద్దాని నిచటఁ బ్రసంగవశమున వివరించినవాఁడయ్యెను.

‘యశ్రుతి రః’ (౧-౩-౧౦) “ప్రామోలు గిత్వాదినా కాసీనాం లో పేసతి యోవశిష్యతే అవర్ణః సః అవర్ణాత్పరో లఘుప్రయత్నతర యకార శ్రుతిర్భవతి” (షడ్భాషాచంద్రిక) అని యిట్లు ప్రాకృతమున ‘అ’ వర్ణద్వయమధ్యమున మాత్రము లఘుతర యకారశ్రుతి గల దని చెప్పబడి యున్నది.

స్వరసంహితలో యకారాగమమే గాక వకారాగమము వచ్చుట సదా తము తమిళ కర్ణాటములలో విపులముగఁ గలదు. కాని యట్టి యవలు లఘువు లని వేఱుగా నందుఁ జెప్పబడ లేదు. ఆంధ్రమున నట్టి వకారము మిక్కిలి యరుదై యున్నది.

(32౬)—ఇక “నాన్యేషా” మిత్యాది సూత్రముచొప్పునఁ దెల్పునఁ గల దని నన్నయభట్టుద్దేశించిన లఘువకార మెద్దియై యుండు నని యాలోచింప వలసి యున్నది. “ప్యోర్లఘుప్రయత్నతరః శాకటాయనస్య” అను సంస్కృత వ్యాకరణసూత్రమునఁ జెప్పఁ బడిన లఘువకారమే తెలుగున ననుకరణాది రూపమున రావచ్చు నని యాతఁడు తలంచి యుండిన నుండవచ్చును. లేదా “తిరువారాధనము (పాండురంగమా. ౩ ఆ.) రవుతు, చేవితి (2౯. IX. వి.) కోవెల (కోవిల? కో=రాజు; ఇల్) మున్నగు చోటులందుఁ గ్వాచిత్కముగఁ దెలుగున నగపడుచున్న స్వరసంహితలో నుచ్చారణసౌకర్యార్థము వచ్చెడి వకారము నుద్దేశించి యుండు నని యూహింప నగును.

‘యశ్రుతి మార్యా లఘుయం ప్రవదంతి ప్రాణతఃపరం ప్రాణమ్’ అను చింతామణి సూత్రముచొప్పునఁ బ్రత్యేకస్థితిలో స్వరముగ వినఁబడుచు సంధిలో యకారశ్రుతి గల ‘హరి + అతఁడు=హరి యతఁడు’ మున్నగు స్థలము లలోని యకారమే లఘుయకార మనిపించుకొనును గానఁ దత్తుల్యన్యాయమున ‘తిరు + ఆరాధనము = తిరువారాధనము’ మున్నగు పదాంతస్థలములలోని వకారము మాత్రమే లఘువకార మనిపించుకొనుఁగాక. రవుతు - చేవితి - మున్నగు రూఢశబ్దములలోని పదమధ్యస్థలములందలి వకార మెట్లు లఘు వకార మనియు స్వరసంధిజాత మనియు నిర్ణయింప నగును? అట్లే నిర్ణయించినయెడలఁ బదమధ్యస్థలములగు గడియ, డిగ్గియ మున్నగు చోటులలోని యకారములు సయితము లఘుయకారములే యనవలసివచ్చునుగదా” అని శంకింపఁ జనదు. ఇది యిష్టాపత్తియై యగుటచేత నీశంక నిరస్త మగుచున్నది. ‘ఘటిక = గడి + అ = గడియ, దీర్ఘిక = డిగ్గి + అ = డిగ్గియ’ అని ఇట్టి వ్యుత్పత్తి గల గడియ మున్నగు శబ్దములలోని యకారము లఘువనుటలో విప్రతిపత్తి లేదు. అట్లే ‘చతుర్థి = చ + ఉతి = చవుతి, రాహుత్తుఁడు = ర + ఉతు = రవుతు’ మున్నగుచోటులందును స్వరసంహితలో నిల్చిన వకార రూప స్వర వ్యవధాయకవర్ణము లఘు వనుటలో విరోధ మేమియు నగపడదు.

తత్సమేతరవిషయక మగుటచే జింతామణి చెప్పలేదు గాని నన్నయభట్టే తఱచుగాఁ బ్రయోగించిన ‘గెలువన్ పిలువన్’ (గెలు + అన్, పిలు + అన్ చకారలోపమున) మున్నగుచోటుల వకారమును స్వరవ్యవధాయక మె యని చెప్పవచ్చును. కాఁగా నీక్రిందను విమర్శింపఁబడు వకారము ననఁగాఁ బ్రథమ మీఁది పకారమున కాదేశముగా వచ్చు వకారము నర్వాచీన వైయాకర ణులు లఘువకారముగాఁ జెప్పటకన్న “క్వచిద్గకారోవః” అను చింతామణి సూత్రముచొప్పున వచ్చెడి “చివురు” మున్నగు చోటులలోని యాదేశ వకారమును లఘువకారముగాఁ జెప్పియుండినయెడల సంతకన్న యుక్తి యుక్తముగా నుండెడిది. “చిగురు” మున్నగు చోటులలోని గకారము లోపింపఁగా నచట నేర్పడెడి స్వరసంహితలో నుచ్చారణ సౌకర్యార్థముగ వకారము నిల్పుచున్నది గాన నద్దానిని లఘువకార మనుట పయి నుదాహ రించిన యవల లఘుత్వోపదేశసంప్రదాయమునకు మిక్కిలి యనుకూల ముగానుండును. పాశ్చాత్యపండితు లంతస్థముల నర్థాచ్చు లనుట యిట్టి యవల యందు సార్థకమై యున్నది. ఇరువురు, మూవురు మున్నగుచోటులలోని వకారము కేవలము స్వరసంహితలో వచ్చిన వ్యవధాయకవర్ణ మె యనుటకుఁ దమిట కర్ణాటములు ప్రబలసాక్షులై యున్నవి గదా.

బాలసరస్వ త్యహోబలపండితులు పయిరీతిని జెప్పక “గనడదవాఃస్య” రిత్యాది సూత్రముచేఁ బ్రథమమీఁది పకారస్థానమున నాదేశముగ విధింపఁ బడిన వకారమును లఘువకారముగా నుదాహరించిరి. “ప్రథమాంతము మీఁద నున్న పకారమునకు వచ్చిన యాదేశ వకారము లఘు వకారము” (బాలసరస్వతీయము, లఘు వ్రా ౭లఘువ ఇత్యాది సూత్రటీక).

“గనడదవాః స్యురితి సూత్రేణ పస్య యో వకారః సో ౭త్ర లఘు వ కారః.- సచ ‘ఆతఁడు వలికె, నిత్యాదా’ స్ఫుటః” (అహో ౧౮౮ పుట.) ఇట్లుచెప్పి ‘గెలువన్ పిలువన్ చివురు’ మున్నగు చోటులలోని యాదేశ వకారము నేల చెప్పరైరో తెలియ కున్నది.)

అప్పకవియు నిట్టి ప్రథమమీఁది పకారస్థానమున వచ్చిన వకారమునె లఘువకారముగాఁ బయి చింతామణిసూత్రపు వివరణ సందర్భమున నుదా హరించెను.

శ్రీ. గీ. పాలుపడి నిల్చు లాఁతివా, (ఇది కర్త) ప్రాసమునకు
జాతివాకు సవర్ణమై శంక లేక
యతికిఁ బంచమ వర్గాద్య మగుటఁ జేసి
చెల్లును వకారమునకు లక్ష్మీభుజంగ.

తే. గీ. అవని తనయునిచేతఁ బట్టువడి యున్న
పడుచుకొమ్మల హరి చెట్టవట్టి యేలఁ
దవిలి పదియాఱువేవురు దమకుఁ బాము
మేలువాఁ డని తను నిచ్చ మెచ్చికొనఁగ.

తే. గీ. లాఠి జాతికి వడికి నిల్పఁ దగు ననుచు
సూత్రమునఁ జెప్పలే దని చూడ వలదు
నన్నయార్యుఁడు పంచమామ్నాయమునను
నిలుపు లక్ష్యంబులకు మాఱు వలుక వశమె.

(లాఠివా = ఆదేశభూత లఘువకారము. జాతివా = అలఘు వకార
మనఁగా సహజ వకారము.)

“ఉ. భూనుతకీర్తి బ్రాహ్మణుఁడు వుట్టఁగ దోడనె పుట్టును త్తమ! జ్ఞానము ...
(ఆది ౧ ఆ. ౧౫౭ ప.) (అప్పక. ౨ ఆ ౨౪౯-౨౫౨ ప.)

పయిపద్యములలో మొదటిపద్యము నాల్గవచరణములోని ‘చెల్లును’
అనుచో ‘చెల్లుదు’ అనియు, మూడవపద్యము మొదటిచరణమునందలి ‘తగు
ననుచు’ అనుచోట ‘తగ దనుచు’ అనియు నున్న ప్రామాదిక పాఠముల
నాశ్రయించి యప్పకవీయ పీఠికా కర్త (క్రీ. శ. ౧౯-౨౪ వావిళ్ల
వారి ముద్రణము) లచటి యప్పకవీయసందర్భము కేవలము నసంగతముగ
నున్నదని వ్రాసియున్నారు. (పీఠిక XII) అట్టి పాఠములు లేఖకాది ప్రమాద
కృతము లనుట కప్పకవి యిచ్చిన “పడుచుకొమ్మల హరి చెట్ట వట్టి యేలె”
“భూనుతకీర్తి బ్రాహ్మణుఁడు వుట్టఁగ” అను నుదాహరణములె ప్రబల
నిదర్శనములై యున్నవి. అట్లే యప్పకవి యభేదవర్గయతి సంగీకరించి యుదా
హరించిన తృతీయాశ్వాసమునందలి లక్ష్య లక్షణములును - [అప్ప. 3. ఆ.
౧౦౦-౨ ఆ. ౨౫౨ ప.] క.... పరమధ్యానో । పర తేంద్రియవృత్తి
నున్నవాని శమీకున్. (ఆది. ౨ ఆ. ౧౭౨ ప.) క. కోరి యనేకయుగంబు
లపారతపోయక్తు లై నవారికిఁ బడయన్. [అరణ్య. ౧ ఆ. 32౧ ప.]-ప్రబల
నిదర్శనములు కానోపును. పవర్గముతోడనే జాతివాకే మైత్రి యున్నపు డీత
‘ప’ కారజన్య మగు లాఠివాకును జాతివాకును మైత్రియుండుట కై ముత్య
న్యాయసిద్ధము గదా. పీఠికాకర్త అప్పకవి యుదాహరించిన యభేద
వర్గయతి యుదాహృతులలోఁ బాఠభేదములు గల వని పీఠికలో వ్రాసియుఁ
దృతీయాశ్వాసమునందలి యా సందర్భమున నట్టి పాఠ భేదములను

జూపరైరి. మఱియుఁ బ్రాచీనకాలమున గ న డ ద వాదేశము నిత్యమె
యై యుండుటంజేసి వీరికాకర్తలు పవయతికై యుదాహరించిన “వేణి సర
స్వతి వెన్న యైరావతి” అను సీసపద్యభాగమునందలి (సభా. ౧ ఆ. ౭౧ ప.)
వెన్న యనుచోట “వెన్న” అనియే యుండఁదగి యుండుటచేత నది జాతి
వాకును లాఁతివాకును నన్నయచేసిన యతిమైత్రి కుదాహరణ మనఁదగును.
కాఁగాఁ బీఠికాకర్తలు “ఉచ్చారణలో పవలకంటె” లాఁతిజాతివాలకు మైత్రి
యెక్కువగా నే యున్నది. అయితే వీటిమైత్రి గల పద్యము నన్నయభారత
మందు మాకు కనబడలేదు” అనుట సరికాదనక తీర కున్నది.

పై సందర్భముచొప్పునఁ బై నుదాహరించిన పాలుపడిత్యాది పద్యము
లలో నా చేసిన సవరణములు సంభావ్యములును, సుసంగతములును నగుటచే
నవియే గ్రంథకృత్ప్రయత్నములై యుండు ననుటకు సందేహము లేదు. ఇక
నట్టిచో నపపాఠము లేల పడియుండునో యాలోచింపవలసి యున్నది.

లఘులఘు రకారములకు యతిప్రాసములు రెంటును మైత్రి యున్న
యెడలఁ బై పాలుపడిత్యాది పద్యమునందు వానిమైత్రిని వేర్వేరు నుప
దేశింపనేల యని యెవ్వరేని పాఠకులు శంకించుకొని యచటఁ బ్రాసమునకు
మాత్రమై మైత్రి గల దనియు యతికి లే దనియు గ్రంథకర్తృహృదయమై
యుండు నని సాహసించి దిద్ది పయి యపపాఠములను గల్పించి యుందు రని
తోచుచున్నది. కాని యచట నట్లు యతిమైత్రిని వేఱుగను ప్రాసమైత్రిని
వేఱుగను నప్పకవి “పాలుపడి”త్యాది పద్యమునఁ జెప్పటకుఁ గారణము లేక
పోలేదు. పాలు పడిత్యాది పద్యసందర్భమునకు ముందటిభాగమున లఘు
లఘు రకారముల వైరమును బ్రమాణములను జూపుచు నప్పకవి యీ
క్రింది ప్రాచీన లక్షణగ్రంథపద్యముల నుదాహరించి యుండెను.

క. మరలవములను నే న

క్షరములు తమతమకె వల్లు కమలాధీశా. (కవిజనాశ్రయము.)

క. ధర నెక్కటి వల్లులై తగు

లరమఱవలు వానిలోఁ దొలంగక లాకున్

సరి శా యని విశ్రమవే

శ రమాధిప రెండునుం గలసి వర్తించున్. (అనంతుని ఛందము.)

క. లరమఱవ లేకతర వల్లు

లరయఁగఁ దమతమకె కవుల యనుమతి వల్లులై

పరఁగు (కావ్యాలంకార చూడామణి.)

(అప్పక ౨ ఆ. ౨౩౬. ప. మొ ౨౩౬. ప. ౪)

పై ప్రాచీనలక్షణ గ్రంథకర్త లనిమర్శించుచు వకారమునకు సైత మేకతరయతి నంగీకరించుట సరియై యుండలేదు. లాతివాకే గాక జాతి వాకు సయితము పవర్ణముతోడి యక్షులు ధారాశయగా నచ్చుచు జాతి భాగ ముననే వెలయుచున్నవి. అట్లుగుటనే యప్పకవి యట్టి ప్రయోగములతోఁ గొన్ని యుదాహరించి యభేదవర్ణయతి నంగీకరించినవాఁ డయ్యెను. (అప్పక 3 ఆ. ౯౮ ప. ౧౦3 ప.) కావుననే “పాలుపడి” త్యాది పద్యమున సంధి గతప్రాసమున కెవ్వరును బ్రతిఘటించియే యుండనందున “శంకయే లేక” జాతివాకును లాతివాకును మైత్రి ఘటిల్లు ననియు, నిక యతివిషయమున లఘు వకారముగా మాఱని పంచమ వర్గాద్య మగు పకారమునకే జాతివాతో యతి యుండుటంజేసి యట్టి పంచమవర్గాద్యమూలక మగు లాతివాకు మైత్రి చెల్లుననుటయు విరుద్ధము కా దనియు వేర్వేఱఁ జెప్పియుండుట సుసంగతమై యున్నది. ఇక “నాన్యేషాం వైధర్మ్య” మిత్యాది సూత్రము ప్రాసమైత్రిని మాత్రమే బోధించుచున్నదనియు జాతివాకును లాతివాకును యతి మైత్రియుఁ జెల్లు నని ప్రత్యేకముగఁ జింతామణిసూత్రము చెప్పమింజేసి వకారమున కేకతరయతి నంగీకరించెడి లక్షణకర్తల యనురోధమున యతి మైత్రి చెల్లదనియుఁ జెప్పరాదా యని శంకింపఁజన దనియు, యతిమైత్రిని నన్నయ యే ప్రయోగించి యుండెననియు, “గీ॥ లాతిజాతికీ” త్యాది లక్షణ పద్యముతోడను, “ఉ. భూనుత కీర్తి” త్యాది లక్ష్యముతోడను నప్ప కవి విశదపఱచి యున్నాఁడు. భూనుతకీర్తి త్యాదిపద్యము నందలి ‘బ్రాహ్మ ణుఁడు వుట్టఁగ’ అను చోటి లాతివాకును జాతివాకును నభిన్నమగు బవర్ణ మును సంబంధించిన భవర్ణముతో యతిమైత్రి ప్రయుక్త మగుటంజేసి జాతి వాతోడి యతిమైత్రి కైముత్యన్యాయసిద్ధమగుచున్నది గాన నీ లక్ష్యము సుప్రసక్తమై యున్నదనుటకు సందేహములేదు.

కాని యప్పకవిచెప్పిన చొప్పున నిట్టి వకారము లఘు వనుటలో యుక్తియేమియు నగపడదు. పకారము పరుషమేయైనను దజ్జన్య వకారమును బలుకుటలో సహజ వకారము కన్న లాఘవమేమియు నగపడదు గదా. స్వర సంహితలో నాగమముగ నిల్చు వకారమన్ననో యకార తుల్యన్యాయమునఁ బ్రాచీన కాలమందైనను లఘువుగా నుచ్చరింపఁ బడెడి దనుకొనుటకుఁ గొంత యవకాశ మగపడుచున్నది. పకార వకారములు రెండును నోష్ఠ్యములే యగుటచేత, ‘ప’కారముచోట వకారము వచ్చుచున్నదనియే చెప్పనగునుగాని

యచట 'ప'కారలోపము కలుగఁగా నచటి స్వరసంహితలో వకారము నిల్చుచున్నదని చెప్పట సరికాదు గదా. ఇక సంధ్యభావస్థితిలో 'ప' కారముగను సంధివేశను వకారముగను నుండుటచేత నట్టి వకారమునకుఁ దక్కిన సహజ వకారములతో యతిప్రాసమైతి కుదురు పడుటకయి దీనిని లఘువుగా నంగీకరించుట యావశ్యకమని చెప్పటకును వీలులేదు. ఛందస్సంప్రదాయ సిద్ధి 'సంధి గతప్రాసాం' గీకారముచేతనే యాదేశసరళములతోపాటుగను నాదేశ సకారముతోపాటుగను దీనికి సహజవర్ణముతో యతిప్రాసమైతి సిద్ధించును గదా.

(322)—లఘుత్వ ప్రతిపాదన చరిత్ర విషయమున యవలకును రలలకును జాల వైజాత్యము కలదు. స్వరసంహితలో నాగమములుగా వచ్చుట ద్రావిడభాషలలో లఘు యవలకు మాత్రమే గలదు గాని లఘు రలలకు లేదు. ఉచ్చారణమున లఘు యవలకువలెనే లఘు రలలకును స్థానకరణ స్పర్శశైథిల్యము తుల్యమయి యుండుటచేతను, యవలతోపాటు రలలును సంతస్థము లగుటచేతను నేకవిధమున వీనికి లఘుత్వము ప్రతిపాదింపఁ బడినదేగాని వీని కీవిషయమున సాజాత్యములేదు. స్వర సంహితలో నుచ్చారణ సౌకర్యార్థముగ నిలుచుటచే నప్రధానములై లఘుతరముగఁ బలుకఁబడునవి లఘుయవలు. అలఘు రలల యుచ్చారణమున కన్నఁ దేలికయగు నుచ్చారణము గలిగిన కారణమున లఘువు లనఁబడుచున్నవి లఘు రలలు. అలఘు రలల యుచ్చారణమునందలి యలఘుత్వమునకుఁ గారణము లీ వఱకుఁ గొన్ని చూపఁబడినవి. ఇంకను మున్ముందుఁ గొంతవఱకుఁ జూపఁబడును. అలఘు లకారోచ్చారణము ద్రావిడ మూర్ధన్య శకార సంపర్కమున నేటికి లఘు లకారోచ్చారణముకన్న విజాతీయమై వెలయుచున్నది.

(32౮)— అట్లయినను నుచ్చారణ భేదమంతరించిన లఘులఘు యకారములతోపాటుగ నుచ్చారణ భేదమగపడుచున్న లఘులఘు లకారములకును సంస్కృత లాక్షణిక మతానురోధమునఁ గావలయును నన్నయ భట్టారకుఁడు యతిప్రాస సాధర్మ్యము నంగీకరించి యున్నాఁడు. సంస్కృతమున యతిప్రాస నియమము లేకున్నను, శ్లేషయమకాది శబ్దాలంకారములపట్ల లఘులఘు లకారములమైతి యంగీకరింపఁ బడియున్నది.

“ సకలకలం పురమేతజ్ఞాతం సంప్రతి సుధాంశు బింబమివ ” (సాహిత్య దర్ప. ౧౦. పరి. ౪౪. కా.) పట్టనము కలకల ధ్వనుల తోఁగూడి యున్నది. చంద్రబింబము సకలకళలతోఁ గూడియున్నది. కావునఁ పట్టనము

చంద్రబింబమువలె నున్నదని యిందు నిర్వహింపఁ బడెను. ఇచటఁ గలకల శబ్దములోని లఘు లకారమునకును (చంద్ర) కళాశబ్దములోని యలఘు లకార మునకును నభేద మంగీకరింపఁ బడినదనుటకు సందేహము లేదుగదా. ఇట్టి సంస్కృత మహాకవిప్రయోగముల నరసియే భోజరాజు కొన్ని వర్ణముల మైత్రి నీ క్రిందరీతిని వక్కాణించి యుండెను. 'తదుక్తం శ్రీభోజరాజేన' ('ఇచటఁ ద్రిభోజనే' యని శొంఠి భద్రాద్రిశాస్త్రిగారు ముద్రింపించుట శోచనీయము. లిఖితమాతృకలలో 'శ్రీభోజరాజేన' అనియే యున్నది).

రలయోర్ల డ యో స్తద్వల్లశయో శ్వసయోరపివబయోర్నణయోశ్చాంతే ।
సవిస ర్గావిసర్గయోః । సబిందు కాబిందుకయోః స్యా దభేదేన కల్పనమ్ ॥

(అహో. ౧32 పు.)

నన్నయభట్టు పై వర్ణముల జంటలకుఁ జాలవఱకు యతిమైత్రి నంగీకరించి యక్షరై క్యనియమముగల ప్రాసము విషయమునఁ బయివానిలో స్థాన కరణ భేదములేని లఘులఘు లకారములకు మాత్రమే మైత్రి నంగీకరించి యున్నాఁడు. మఱియు నలఘు లకారము చాలవఱకు ద్రావిడ మూర్ధన్య శకారమువంటి యుచ్చారణము గలదియె యగుటచేత నుచ్చారణ సామ్య ప్రయోజనకమగు ప్రాసవిషయమున లఘులఘు లకారములతో ద్రావిడ మూర్ధన్య శకారమునకును దంత్యతాలవ్య చజలకువలెనే మైత్రి నంగీకరించిన వాఁడయ్యెను. ఆ. వె. సెల్లుఁ డట్లు నేలఁ ద్రెళ్ళిచెచ్చెరలేచి ... (భార. ఆది. ౨ ఆ. ౨౦౨ ప.)

ఇట్టి యభిప్రాయముగలవాఁడు కావుననే విభిన్న చరిత్రము గలదగుట చేతను స్థానకరణభేదము గలదగుటచేతను వర్ణాంతరముగఁ జేర్కొనఁబడినను ద్రావిడమూర్ధన్య శకారమున కనఁగా వర్ణసమామ్నాయగత శకారమునకు వేఱుగ లిపి నుపదేశింపక యలఘు లకార లిపితోనే గుఱుతింపఁ బడుఁగాక యని తలంచిన వాఁడయ్యెను.

అప్పకవ్యాదులును బయిప్రయోగముల ననుసరించియే ల శ లకు యతి ప్రాసమైత్రిని జెప్పియున్నారు.

తే॥ రేఫమునకు బై నుండు మాతృకకుఁ బెద్ద ।
శా యభేదాహ్వయ ప్రాసమై యెసంగు ।
ఖలజనవిపక్ష జలరుహదళ నిభాక్ష ।
కాళియోరగ మదవన కీలి యనఁగ॥

(అప్పక. 3 ఆ. 3౬3 ప.)

తే॥ పెద్దళాకును దనకు నభేదమగుట ।
 లళలకు నభేద మట్లను గల్గుకతన ।
 క్షీతిని మూడవ సరళంబు యతులఁ బ్రాస ।
 ములను లఘులఘు లకారములకు నిలుచు ॥

(అప్పక. 3 ఆ. 3౬౫ ప.)

ఇట్లు చెప్పఁబడినను బ్రయోగములందు సాధారణముగా లకార విని మయార్హ పదస్థ డకారమునకు మాత్రమే లళలతో యతిమైత్రి కవిప్రయోగ ములలో నగపడుచున్నది. కాని యీ క్రింది యనంతుని పద్యమునం దట్టి నియమ మగపడదు.

క॥ కాకుస్వర యతియగు నితఁడే కదలక జలధిఁ బవ్వళించె ననఁగఁ బ్ర ।
 శ్వాకలిత దీర్ఘమున నితఁడే కవ్వడి రథము గడవె నిమ్ముల ననఁగన్ ॥
 (అనంత - ఛందో॥ ౧ ఆ. ౭౫ ప.)

క॥ విరమణములకును బ్రాసా ।
 క్షరములకును ల శ లు దొడ్డ సన్నము లను మ ।
 చ్చరము లెఱుంగక చెల్లును ।
 హరనుత ల శ యో రభేద యను సూత్రమునన్ ॥
 (అప్పక. ౨ ఆ. ౨౪౭ ప.)

పై రీతినున్న ప్రయోగముల చొప్పున యతిప్రాసమైత్రి యున్నంత మాత్రమున 'తెల్లు' మున్నగు శబ్దములలోని వర్ణసమామ్నాయ గత ద్రావిడ మూర్ధన్య శకారమును సయిత మలఘు శకారముగ నప్పక వ్యామల వలెఁ జెప్పట నన్నయాభిప్రేతము కాదనియు, గోల గరలాది సంస్కృత శబ్ద ములలోని లకారమును 'ఊల్లు' 'కాల్లు' మున్నగు శబ్దములలోని లకార ములును మాత్రమే యలఘు లకారము లనియు నీ వఱకు విశదీకరించి యున్నాను. (వి. ౧౮౭ - ౧౯౦ - ౧౯౩)

(32౯)—కర్ణాటపండితు లీ విషయమున సంస్కృతము ననురోధించి యుండలేదు. వారు అళ కుళ క్షళములు మూడిటికిని బ్రాసమైత్రి నంగీకరింపలేదు.

“ ..(ఏవం) అళ కుళ క్షళ విభాగో విజ్ఞేయః ...కందవృత్తాది చ్ఛందో నిబద్ధప్రబంధేషు ప్రాసస్థానే యః ప్రథమం ప్రయుక్తః సఏవ సర్వత్ర ప్రయోక్తవ్య ఇత్యారాతీయ మహాకవీనాం సంప్రదాయః ” (కర్ణాటక శబ్దానుశాసన వ్యాఖ్య, మంజరీమకరందము, ౯౦ పుట) (అళ క్షళ కుళ స్వరూప

మీవఱకు విశదీకరింపఁ బడియున్నది. (౧౯౩ వి.) వర్ణాక్షరములకును బరస్పర ప్రాసమైత్రి నంగీకరించియుఁ గర్ణాట పండితులు వీని కీట్లంగీకరింపమి సరి కాదని తలంచి సంస్కృత లాక్షణిక మార్గమునె నన్నయభట్టు వాటించుట యుక్తమే యనఁదగి యున్నది.

కాఁగా క్షశము లనఁదగు గోల గరలాది శబ్దములలోని లఘు లకార మూలక సాంస్కృతి కాలఘు లకారములును, ఊల్లు, (ఊళ్ళు) మున్నగు బహు వచనరూపములందలి లఘులకార మూలకములె యగు నాచ్చికాలఘులకార ములును అశములనఁ దగు డకార అకారాది మూలకములగు నాచ్చికమూర్ధన్య శకారములును ‘కుశము’ లనఁదగు నాచ్చికసహజ మూర్ధన్య శకారములును, దెనుఁగున నించుమించుగా నిపు డేకవిధముననే పలుకఁ బడుచున్నవి. అవియేక విధమెయగు ‘ళ్’ అను లిపితోనే వ్రాయఁబడుచున్నవి. వాని కన్నిటికిని యతి ప్రాసమైత్రి నన్నయభట్టారకునిచేత నంగీకరింపఁ బడెనని యీవఱకే వ్రాసి యున్నాను. వై ని వ్రాసిన నాల్గు విధములలోను దృతీయ చతుర్థ విధములగు నాచ్చిక మూర్ధన్య ద్రావిడ శకారవిశిష్టాచ్చిక శబ్దములు శబ్దరత్నాకర కోశమున ననేకములు చూపఁబడియున్నవి. వాని నెల్ల గ్రంథవిస్తరశంకచే నుదాహరింప మాని యిచట భాషాంతర సంబంధముగల కొన్ని శబ్దములను మాత్రమే చూపుచున్నాను.

“పలవగ కొడున్దమిట్ గళ్ ఊణ్డాయిరు న్నదిల్ ఒన్నాణం నమ్ముడె మల యాశ మాయిత్తీ న్నదు” (ఏ. ఆర్. రాజరాజ వర్తకృత కేరళపాణినీయము. పీఠిక, ౫ పుట).

తమిళముయొక్క వివిధములగు నపభ్రష్టములలో (కొడున్దమిట్) నొక టియే మలయాళ భాషయని పయివాక్యమున కర్థము. దీని ననుసరించి తెల్లు నకుఁ గర్ణాటముతోను దమిళముతోను సంబంధమును జూపినం జాలునని తలఁచి యీ గ్రంథమునందు సాధారణముగా నాంధ్రశబ్దములకుఁ దమిళి కర్ణాటములతోడి సంబంధమును మాత్రము చూపుచు వచ్చితిని:—

తెలుగు	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.
జై. అప్పళించు	చఱచు (ఆస్థానించు. ప్ర)	అప్పళి	అప్పళిను
జై. అరిదళము	హరితాళము (ప్ర)	అరితార	అరిదళం [తము]
అవఘళము	అతిశయము	...	అవగటియం (అతిక్రాం
జై. అళది	హరిద్రావర్ణము (హరిద్ర. ప్ర)	...	హళది
అళము	ఉష్ణచ్ఛోటలు	అశమ్	అల్లు- = జీర్ణించు
అళుకు	భయము	...	అల్వార్ = నిమగ్నుడు,
అళువారు	హరిభక్తుడు	అల్వార్	(అల్ = నిమజ్జించు)
ఉంబళి	పన్ను లేనిది (దుంబాళా, వాడుక)	ఉమ్మశమ్	ఉంబటి = భూదానము
జై. ఉక్కళము	పురాభిముఖ రామరాజర్ణము (ఉప నిష్కరమ్)	ఉల్కు	ఉక్కడం = శుల్క-ఘట్టము
ఉప్పళము	లపణ జన్మస్థానము	ఉప్పు + అశమ్ = ఉప్పశమ్	...
ఉళ	నక్కకూత్ర	ఉత్తై (నవ్యశబ్దము)	ఉళ్
ఎళు	ఎదులు	ఎల్ తుగళ్	ఎరుదుగళ్
జై. ఏరాళము	విస్తారము (ప్ర. హేరాళము)
బళవరి	మర్జ్జాడు	ఉళవటి (అటి = తెలియు)	ఉళవటి (అటి = తెలియు)
జై. కంబళి	కంబళము (ప్ర)

కప్పతాళము	ముద్దబీగము	తాల్	తాళి
కళ	ఉపశాఖ	కితై = చిన్నకొమ్మ, బందుగులు	...
కె. కళంకు	(కళంకము. ప్ర) కాలువ్యము, మచ్చ (ఇది శబ్దరత్నాకరమున లేదు)	కళజమ్ (తత్వమ మనఁదగు)	...
కళవళించు	తొట్రువడు. సంభగమించు. మోభపడు	కలనరమ్ = కలహము	కళవళిను = దుఃఖించు
కె. కల్పియము	ఖలీనము (ప్ర)	కళివాళమ్	కళివాళం = కీడ్
కల్పేము, కళ్యము	ఖలము (ప్ర).	కళమ్	కళ
కె. కళ్యము	కలాచి (ప్ర). పతద్దగహము.	కాళాళి	కాళంజి
కె. కాళంజి	వాద్యవిశేషము (ప్ర. కాహళము)	...	కాళై
కె. కాళియ	తలపాగా (ప్ర. ఖోలకము)
కె. కుళాయి	కపటము (ప్ర. కుపాట(ద)ము)
కె. కువాళము	కుచ్చితుఁడు	కూలై = పొట్టిది. కూళక్ = కుచ్చితుఁడు]	ఖూళం
కూళ			
కె. కేళాకూళి	జౌత్ ఖానా (ప్ర. భేలాకూలము)
గంగాళము	నీళ్ళకొప్పెర	గజ్జమ్	గంగాళమ్
కె. గళకత్తెర,	మల్లబంధ విశేషము (ప్ర. గలక ర్థి)
గళ = కళ్ళ	కఫముముద్ద	సళి	...
గుప్పళించు	పుక్కిలించు, బట్టలు ఊసుము	కొప్పళి - కొప్పళి	ముక్కుళిను
గుబాళించు	వాసనకొట్టు		

తెలుగు.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.
వై. గుళిగ, (గుళిక)	ఘటిక (ప్ర)	కుళికై - కుళికై	గుళికై
వై. గొంగళి	కంబళ (ప్ర)
చిలుకతాళి	చిల్క - రూపు పడకము	తాళి	తాళి
వై. జమళిగ	చర్మవాద్య విశేషము (ప్ర. యమలిక)
జలిపించు	జడియఁజేయు	...	రుశపిను
జాళించు	జాడించు	...	ర్మూడిను
తంబళ	శివార్చకజాతి	తమిళి	తమ్మడి
తళిగ = తళియ	భోజనపాత్రము	తళిగై	తణిగై
తళుగు	కాంతి	తళుగు = కాంతి. చాతుర్యము	తళుగు = జాలారు
తావళము	హారము	తావ్ వడము (నవ్య)	...
తావడము	మల్ల బంధవిశేషము	తావ్	తావ్ (హాస)
తాళము	ఓర్పు	తావ్ = పహించు	తావ్ = ధరించు
తాళు	సహించు	తావ్ = పహించు	తావ్ = ధరించు
వై. తొళసి	తులశి (ప్ర)	తులాయ్, తుళచి	తొణచి
తుళ్ళు	ఎగిరిపడు	తుళ్ళ	...
వై. దళవాయి	సేనాపతి (ప్ర. దళవాహి)	దళవాయ్	దళవాయ్

కై. దాళిమ్మ	దాడిమము (ప్ర)	...	దాళింబం
దుహాళము	అశ్వగతివిశేషము	...	[గతిని నడచు
కై. దేవళము	దేవాలయము (ప్ర)	...	దువ్వళిను = అశ్వము ధారా
కై. నిమ్మళము	నిశ్చింతము (నిర్మలము. ప్ర.)
నివ్వళి	ఆరతి [లిండు
నేపాళము	వృక్షవిశేషము	...	నివాళిను-నీపళిను = నివా
పవ్వళించు	పవ్వడించు	...	జాపాళం
కై. పళ్ళేరము - పల్లెము.	భోజనపాత్రము	...	పవడిను.
పాళ	పూగుత్తి, కుహళి	...	బళ్ళం = మానవిశేషము
కై. పాళము	విధము. సమయము (ప్ర. ఫారము)	...	పాలె
పాలెము	రాజధాని. దండకావలి చోటు
పిళ్ళ	అఱసల బిరుదు నామము	...	పాలెయం = దండనిడియం
పిళ్ళారి.	వినాయకుడు
కై. పుత్తళి	పుత్తడి (ప్ర. పుత్తళిక) బంగారు.
కై. పోళి	బొబ్బట్టు (ప్ర. పోళిక)	...	పోళిగ
కై. బంగాళము	వంగదేశము (ప్ర. వంగము)	...	బంగాళమ్ (వంగ+అళమ్)
బత్తళిక	అమృలపాది	...	బత్తళికె

తెలుగు.	అర్థము.	తలమిము.	కన్నడము.
బెళకు	చలించు	...	బళుకు = వంగునమస్కరించు
{ బెళగు	ఒప్పిదము, బెడంగు, ప్రకాశించు	విళ్ళు = ప్రకాశించు	బెళగు = ప్రకాశించు
బెళుకు	గంధరసము (ప్ర. బోలము) [ము]
బోళము	మంగళహారతి (ప్ర. మంగళారాత్రిక
వె. మంగళారతి	చిల్లరదుకాణము (ప్ర. మతిక)	మలికె	మతికె
వె. మలిగ	మరలు	...	మరళే
మళ్ళు	మాడుగు (ప్ర. మాలిక)
మాళిగ	పాద్యములమొత్తము (మేళనము. ప్ర)	మేళమ్	మేళం
మేళము	రవము (ప్ర.) ధ్వని.	...	రవళి
రవళి	ధ్వని (ప్ర. రుతము) [రేకు
రోదాళము	లాడము, గుఱ్ఱపుగిట్టకుఁ గొట్టు నినుప	లాడమ్ (నవ్య)	లాళం (హాస)
లాళము.	మాటునులయ (ప్ర. పక్కించు.)
వె. పక్కళించు	విహారము	వైయాళి	వయ్యాళి
పక్కరించు	వాయివిడంగము, క్రిమిఘ్నము	వాయ్విళ్ళజ్జమ్	వాయవిళంగం
వె. వయ్యాళి			
వాహళి			
వాయివిళంగము			

కై. సంబళము	దారిబ తైము (ప్ర. శంబలము)	సమృశమ్	సంబళం
సంబళిక	అడపము (ప్ర. సంపుటము)	సమృడము = కరాటము	సంబళిగె
కై. సంబెళ			...
కై. సంబాళించు	ఆదరించు (ప్ర. సంభావించు)	...	
కై. సన్నగాతై	వాద్యవిశేషము (ప్ర. సంజ్ఞాకాహళము)	...	సన్నెగాతై
సంబళము	ఆయుధవిశేషము	చవళమ్	సంబళం
సళించు	దుఃఖించు	సలి = శ్రమించు	...
కై. సళ్ళు	సడలు (ప్ర. శిథిలము) వదులగు	...	సడిలం = శిథిలము
కై. హరిదళము	అరిదళము (ప్ర. హరితాళము)	అరితారమ్	అరిదళం
కై. హళది	హరిద్ర (ప్ర)		...

(350)-లశనమాన న్యాయమున రఱలకును యతిప్రాసమైత్రి సంగీకరించుటయే న్యాయ్యమై యున్నను “నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘులఘూనాం రయోస్తు నిత్యం స్యాత్” అని యిట్లు వానికి యతిప్రాస వైరమును సూత్రించుట విరుద్ధముకాదు. లశలమైత్రి సంగీకరించుటకు సంస్కృత పండిత ప్రయుక్త లక్ష్యలక్షణములు మూలములై యుండెనని యీవఱకు విశదీకరించియే యున్నాను. ఇంక రేఫఱకారములమైత్రి సంగీకరించుటకట్టి యాధారము తెవ్వియులేవు. సరేగదా రేఫఱకార వైరము నన్నయభట్టు నాటికి గ్రాంథికతావస్థ నందియున్న తోడి ద్రావిడ భాషలగు తమిళ కర్ణాట ములలోఁ బ్రసిద్ధమై యుండెను. శకటము కేవల ద్రావిడభాషా గతమగుటచే నద్దాని విషయమున నావఱకు వెలసియున్న తమిళ కర్ణాట పండితుల ప్రయోగములను బ్రమాణీకరింపకుండుట యుక్తముకాదుగదా. మరియుఁ బ్రాచీన చరిత్రము నరసినపుడు రఱ లవంటి వైజాత్యము తక్కిన యంతస్థ లఘులఘువులకు లేదు.

(351)—రఱ లకుఁ బ్రాచీనకాలమున నుచ్ఛారణమునం దత్యంత వైలక్షణ్య ముండెడిది. కావుననే యితర ద్రావిడభాషలగు పఱగన్నడము నందును దమిఱమునందును బ్రాచీన వాఙ్మయమున (తమిళమున యతిప్రాస నియమము నారంభించినది మొదలు) వీనికి యతిప్రాసమైత్రి లేకుండెడిది - కాననే తెనుఁగున నన్నయ భట్టారకుఁడును నల్ల వానికి నిత్య వైధర్మ్యమును ‘రయోస్తు నిత్యంస్యా’ త్తను సూత్రముచే నుగ్గడించి యున్నాఁడు.

(352)—తమిళభాషలో శకటద్విత్వము ద్విరుక్త ట కారమువలెఁ నేటికిని బలుకఁబడుచున్నది. దీనినిబట్టి యద్విరుక్త శకటోచ్ఛారణమునందును బ్రాచీనకాలమున ‘టకార’ ధ్వన్యావేశ ముండెడిదనియు నది యితర ద్రావిడ భాషాభేదములలో నంతరించినను దమిఱమున ద్విత్వావస్థలో మాత్రము నిలిచి యున్నదనియు నూహింపఁదగి యున్నది. కావుననే శకటవిశిష్ట ధాతువులనుండి పుట్టిన కృదంతాది రూపములందును, శకటరేఫ సంధులలోను శకటాంత నామముల విభక్తి మేళనమందును, దెలుఁగునను దమిఱమునను ‘టకారము’ పుట్టుట తటస్థించుచున్నది. ఉదా. తెల్గున:—ఊలు—ఊట; చిలు + ఎలుక = చిట్టెలుక; కులు + ఉనురు = కుట్టునురు. ఏలు—ఏటికి. తమిళమున:—కూలు (చెప్ప.) కూట్టు (‘కూట్టు’ అని పలికెదరు) (మాట). ఊలు (నీరూలు,) ఊట్టు (ఉచ్ఛారణము—ఊట్టు) (ఊట). ఆలు (నది) ఆట్టె (‘ఆట్టె’ అని యుచ్చరింపవలెను) (నదిని). ఆట్టునీర్ (‘ఆట్టునీర్’ అనవలె) ఏటినీరు. పెలు (ప్రసవించు) పెట్ట (= ‘పెట్ట’ అనవలెను) ప్రసవించిన. కుట్టి (‘కుట్టి’ అనవలెను) పొట్టి మొఱుడు. చిలు + ఎలి =

చిట్టెలి ('చిట్టెలి' అనవలెను) చిట్టెలుక. కుఱు + ఉయిర్ = కుఱ్ఱుయిర్ = ('కుఱ్ఱుయిర్' అనవలయును) ప్రాస్వాచ్చు.

ప్రాచీన కర్ణాటభాషలో 'గిఱ్ఱనె, తిఱ్ఱనె' అను రెండు శబ్దములందు మాత్రమే ద్విరుక్త శకటముగలదు. మఱెచ్చటను ద్విరుక్తశకటమే లేకున్నను నది యుండఁదగినచోట ద్విరుక్త తకారరూపము వెలయుచుండును. ఉదా. గిఱు (భావించు). గిఱు + తమ్ = గెత్తమ్ = భావించెను. కిఱు (వ్యవధానముగ) - కిఱు + తమ్ = కిత్తమ్. కిఱు + అడి = త్తడి (నత్తి); కిఱిదు—కిఱు + ఎసళ్ = కుత్తెసళ్ (చిన్నపూవుదళము).

(3౮౩) తమిళ వాఙ్మయమునఁ బ్రాచీన మహాకవులు త్తఱ్ఱలకును, క్కచ్చలకును, ట్టత్తలకును బ్రాస మైత్రి నంగీకరించిరే గాని రేఫ ఐ కారములకుఁ బ్రాసమైత్రి నంగీకరింపరైరి. అట్లే కర్ణాట లాక్షణికులును వర్గ ప్రాసము నంగీకరించిరేగాని ర ఐ ల ప్రాసము నంగీకరింపరైరి. ఆంధ్రమునందును, “ధ ధలు, ఋ రలు, సంయుతా సంయుతములు, లళలు, ంబమ్మలు” మున్నగు వానికిఁ బ్రాసమైత్రి యంగీకరింపఁ బడెనే గాని గతానుగతికముగా రేఫఐకార మైత్రి యంగీకరింపఁ బడదయ్యె. కోశకర్తలు శకటములతోనె, యయ్యె శబ్దముల నుదాహరించు చున్నారు. లాక్షణికులు రేఫ ఐకారయుత శబ్దముల పట్టి కలనే యేర్చి కూర్చియున్నారు. ఇంతయేల! సామాన్య గ్రంథ కర్తలు సైత మనఁగా రేఫఐకారముల తత్వమును సరిగాఁ దెలియనివారు సైతము తప్పులుగనో యొప్పులుగనో తమ గ్రంథములందు శకటములను నిల్పుచునే యున్నారు. ఇంకఁ గొందఱాంధ్ర లాక్షణికులు, వీని భేదమును బాటింపని వారి నీక్రిందిరీతిని నిరాకరించియు నున్నారు.

తే. గీ. జ్ఞాతి వైరంబు నొంది ప్రాసంబులందు,
విశ్రమములందుఁ దమలోన వేఱుగలిగి,
దేవ దానవులట్లన తెనుఁగు లందు,
మించిరేఫ ఐకారముల్ మెలఁగుఁ గృష్ణ.

(అప్పకవీయము. ౨ ఆ. ౨౨౯ ప.)

క. బ్రమయక రేఫములకు రే,
ఫలములను తాలకును తాలఁ బ్రాసములను వి,
శ్రమములను జెప్పఁదగు నీ,
క్రమ మెఱుఁగక రెండునుం గుకవి గూర్చుఁ గృతిన్.

(అప్పక. ౨ ఆ. ౨౩౦ ప.)

తే. గీ. చెల్లునసి ముందు భీమన చెప్పెననుచుఁ,
గలుపుదురు రేఫములును ఐకారములును,

దుష్టకవు లవి యొక్కఁడైనఁ దొంటివెద్ద,

లందఱును నేల విభజింతు రని తెలియరు. (అప్ప. ౨ ఆ. ౨౩౨)

ఆ.వె. ఎన్నిలక్షణంబు లెఱిగిన రేఫలు, బండిఱాలు నెఱుంగకుండి నట్టి,

కవి కవిత్వమెల్ల గవ్వకుఁ గొఱగాక, కొఱతఁ జెందు, రజత కుధర నిలయ.

గీ. దేవదానపులట్ల విద్వేష మెపుడుఁ,

గలిగియుండును రేఫ అకారములకు,

నట్లుగావున నవి గలియంగ నీక,

కావ్యములఁ గూర్పవలయు సత్కవు లెఱింగి.

క. నన్నయ భట్టాదులు కృతు, లన్నిలిపిన లక్ష్యములును లక్షణము లెఱుం,

గ న్నేరక యిది కల్గని, యెన్నుదు రొక కొంద టిందు కేమి యనఁ జనున్.

(సర్వలక్షణ సారసంగ్రహము ౨ ఆ. - ౭౮ ప.)

ద్రావిడ భాషలలోని రేఫ అకారముల యుచ్చారణములు ప్రాచీన కాలమున వెనుక నుదాహరించిన రీతిని గేవలము విలక్షణములై యుండుటం జేసి ప్రాచీన ద్రావిడభాషా పండిత కవులు, కవితా వనితకు మట్టియలు మంగళసూత్రంబును బలె నిత్యముగ నుండఁదగిన శబ్దాలంకారములె యనఁ దగు యతి ప్రాసములలో వానికి మైత్రి నంగీకరింపరైరి. అంత కంత కట్టి యుచ్చారణ భేద మాంధ్రమున నడలిపోయినను గతానుగతికముగా రేఫ అకార మైత్రి నింద్యముగనె లాక్షణికులచే నిరసింపఁబడుచు వచ్చెను. తమి టము నందును నద్విరుక్త శకటోచ్చారణమున 'ట'కారావేశము చిరకాలము క్రిందటనే మాసిపోయినది.

(3౮౪)——పరిశీలింపఁగా నన్నయభట్టారకుని కాలమునాఁటికె రేఫద్వ యొచ్చారణ భేదమునకుఁ బ్రబలనిదర్శన మనఁదగు శకటోచ్చారణమునందలి 'ట' కారావేశము పూర్తిగ మాసెనని తోచకపోదు. స్థానకరణములకు శకటోచ్చారణమున శైధిల్యాభావమును రేఫోచ్చారణమున శైధిల్యమును మాత్రమే యప్పటి కుండుటంజేసి యాతఁడు వానికి లఘులఘుతా మాత్రభేదము నంగీకరించి వర్ణసమామ్నాయమున నేకాక్షరముగఁ బఠించెను. లఘులఘువులను భిన్నాక్షరములుగాఁ బఠించుట సంస్కృత వ్యాకరణ సంప్రదాయము కామింజేసియుఁ దమిఱ కర్ణాటములలో లఘులఘుతాంగీకార పద్ధతియే లేమింజేసియు నీ విషయమున వర్ణసమామ్నాయమున వేఱుగఁ బఠించెడి తమిఱ కర్ణాట సంప్రదాయము నుపేక్షించిన వాడయ్యెను. “వ్యౌర్లఘు ప్రయత్నతర శ్శాకటాయనస్య” అను పాణిని సూత్రమునందలి “వ్యౌః” అను దానిచేతనే లఘుయకార వకారములును నలఘుయకార వకారములును

జెప్పఁబడియుండుటంజేసి రేఫఱకారముల ద్వంద్వములో నేకశేషమును సైతము నంగీకరించి “రయోస్తున్యోన్యత్” అని సూత్రించినవాఁడయ్యెను. అట్లయినఁ దక్కిన లఘులఘువులకు నలెనే విచికిచి యతిప్రాసాదిమైత్రి నేలయంగీకరింపలేదని శంకింపఁ జనదు. సంస్కృతమున యవలకేగాక ల శ లకును వెనుక నుదాహరించినరీతిని (వి. 32౮) నభేదము ప్రసిద్ధమై యుండుటంజేసి తదనుసారముగ వాని యతిప్రాసాదిమైత్రి యంగీకరింపఁబడెను. రేఫఱకార భేద మన్ననో సంస్కృతభాషాగతము కాక ద్రావిడ భాషామాత్ర ప్రసిద్ధ మగుటంజేసి తమిట కర్ణాట మహాకవి మార్గముననే తానును వాని వైరమును సూత్రించి తన భారత భాగమునం దవ్యభిచరితముగ దానిని బాటించిన వాఁడయ్యెను.

(3౮౫).—అధర్వణాచార్యుని కాలమునాటికి రేఫఱ కారముల లఘు లఘూచ్ఛారణ భేదమును సడలనారంభించి యుండుటచేతను, వానికి యతి ప్రాసాదిమైత్రియే యనఁదగు కొన్ని శబ్దముల ద్వైరూప్య మవతరించుటచేతను నాతఁడు రేఫఱ కారముల భేదము మున్నందటివారు గ్రహించుట కాధారముగఁ (ఉచ్ఛారణ భేదమంతరించినదిగాన) గొన్ని విషయములను సూత్రింప సాగెను.

(3౮౬).—అప్పటికి వెలసియున్న యాంధ్రవాఙ్మయమున నొక్క నన్నయభట్టారకుని భారత భాగమందు మాత్రమే రేఫఱ కారములకు యతి ప్రాసమైత్రి లేకుండుట శుద్ధముగ నుండుటంబట్టి కావలయు నాతఁడు నన్నయ భారత భాగమును మాత్రము ప్రమాణీకరించి పక్ష్యమాణములగు “క్రియాంత” ఇత్యాద్యనుగమములను రేఫఱ కారముల విషయమున నుపదేశించెను. పరిశీలింపఁగా నన్నయభట్టు శకటములనెల్ల యతిప్రాసములలో బంధించు నియమమును జేసికొనియుండమింజేసి యాతని పద్యములందలి యతి ప్రాసములలో నున్నవి మాత్రమే శకటయుత పదములని నిశ్చయించుట యుక్తము కాకున్నను గత్యంతరము లేమింజేసి దిక్ప్రదర్శనార్థముగఁ దావన్మాత్రమునే మూలముగఁగొని సూత్రించెనని గ్రహింపవలెను. ఇంతియకాక నన్నయేతరమహాకవుల పద్యములలోని యతి ప్రాసస్థలములకును బ్రామాణ్యము నంగీకరించి నన్నయ ప్రయోగములలో లేనివానిని గ్రహించుటయేకాక రఱల లాఘవ గౌరవముల వ్యత్యాసమును సైత మంగీకరింపవలయు ననుచు ‘లఘుర్భవే ద్ధురుః కుత్రచి’ దిత్యాదికారికను సయిత ముపదేశించి యున్నాఁడు.

(3౮౭).—కొండ టీ విషయమునఁ బ్రాచీనశాసన లేఖనమును బ్రమాణీకరింప నిచ్చగించుచున్నారు గాని యదిసరికాదు. శాసనభాషను సాకల్యముగ

నన్నయభట్టాదులు కావ్యభాషగా నంగీకరించి యుండలేదు. ఆ విషయ మట్లుండఁగా రేఫఱకారముల విషయమునందునై తము శాసనలేఖనమునకుఁ బ్రామాణ్య మంగీకరింపఁబడలేదు. నన్నయభట్టు కన్నఁ గేవలము ప్రాచీనమగు యుద్ధమల్లుని మధ్యాక్కరల బెజవాడశాసనములో “పాపంబుగొణ్ణు” అనుచోఁగ్గి యాప్రత్యయము శకటముగా వ్రాయఁబడియున్నది. అట్లే ‘చేబ్బోలు’ అనుచోటి రావడి యొకచోట శకటముగాను మఱొకచోట రావడిగాను బై శాసనమునందే యున్నది. పండరంగుని యద్దంకి శాసనములోని తరువ్రాజ పద్యములో ‘కొట్టంబు ల్వణ్ణండు’ అని యిట్లు రెండు శబ్దములోని రేఫము సంయోగమున శకటముగా వ్రాయఁబడి యున్నది. ఇట్టి ప్రయోగములు నన్నయ ప్రయోగ సమ్మతములు కావనియు వానినెవ్వరును నంగీకరింపఁ జాలరనియుఁ జెప్పటకు సందేహలేదుగదా.

(352) — అధర్వణా చార్యునికిఁ దర్వాతి కొందఱు లాక్షణికులు సైతము ప్రాచీనాంధ్ర మహాకవులను మాత్రమే యీ విషయమునఁ బ్రమాణీకరించుచు వచ్చిరిగాని తమ తమ కాలములవఱకును గలయెల్ల మహాకవులను ప్రమాణీకరించి యుండలేదు.

తే. గీ. ప్రకృతి శబ్దానుశాస నోభయకవిసఖ,
శంభుసేవక సోమ భాస్కరులచేత,
భారతాదుల విభజింపఁబడియెఁ దొల్లిఁ,
గరివరద రేఫములును అకారములును. (అప్పక. ౨ ఆ. ౧౯౫ ప.)

క. తెలిపితి నన్నయభట్టా,
దులకావ్యములందు నాకు దొరకిన రేఫం,
బులు తాలు మఱియు నెందులఁ,
గలిగినఁ దగదనక యవియుఁ గై కొను టొప్పున్.

(అప్పక. ౨ ఆ. ౨౧౭ ప.)

పయి సందర్భమునుబట్టి పదునేడవ శతాబ్దములోని వాఁడయ్య నప్పకవి పదునాల్గవ శతాబ్దమువఱకుఁ గల కవులను మాత్రమే ప్రమాణీకరించి రేఫ అకార నిర్ణయ సీసములను జెప్పెనని విశేషమగుచున్నది గదా. అప్పకవితాను జూపిన రేఫ అకారముల పట్టికలకు దిజ్ఞాత్రముగ నుదాహరణము లిచ్చుటలోఁ సైతము పదునాల్గవ శతాబ్దమువఱకుఁ గల కవులగ్రంథముల నుండి మాత్రమే యుదాహరించి యున్నాఁడు. దీనినిబట్టి పదునాల్గవ శతా

బ్రము తుదికే రేఫ అకారోచ్ఛారణ భేదము పూర్తిగా నిశ్చయించెనని యప్పకవి తలంచినట్లు విశదమగుచున్నదిగదా. ఇంక వ్యాకరణము పూర్వ పూర్వ కవుల ప్రయోగములను జూచుకొని రేఫ అకారములను ప్రయోగించుచు వచ్చుటచేత వారి ప్రయోగములకు బ్రామాణ్యము నంగీకరింప వలసి యున్నదని యీ క్రిందికితని చెప్పియున్నాడు:—

క. తొలుతటి వారలు వాడని,
తెలుగుల పలుకులకుఁగల ద్వితీయాంతస్థం,
బులు గూర్పరు తద్దేదం,
బులు దెలియమి బుధులు ప్రాసములకు యతులరన్.

(అప్పక. ౨ ఆ. ౨౧౮ ప.)

పయి యభిప్రాయమును బట్టియే కావలయును సర్వాచీనులగు కూచిమంచి తిమ్మకవి ప్రభృతులచే శ్రీనాథాచార్యుని ప్రసిద్ధ మహాకవుల గ్రంథ ములనుండియు నుదాహరణము లీయఁబడియున్నవి. ఆట్లయినను దిమ్మకవి కొన్నిచోట్ల వారు రేఫ అకార సాంకర్యమును జేసిరిని యాక్షేపించి యుదాహరించి యున్నాడు.

“క. అలసానివెద్దకవి పింగళి సూరస రామభద్రకవి వర్మకుడు పి,
ల్లలమఱి వీరభద్రుఁడు, గలిపిరి గద కృతుల తాలఁ గడురేఫములన్.
(సర్వలక్ష. 3 ఆ. ౨౮౮ ప.)

వెద్దన రేఫ అకారములం గలుపుటకు
శా. శ్రేణుల్ గట్టి నభోంతరాశమునఁ బాఠెం బడులు ...
(మనుచరిత్రము, సర్వలక్ష. 3 ఆ. ౨౮౯ ప.)

.....

వ. ఇటువలెనే మహాకవులకును రేఫ అకారములపట్ల పరిశీలనము లేకపోయినది.”
(సర్వలక్ష. 3 ఆ. ౨౯౧)

(3౮౯)—తిమ్మకవియును వెద్దనాదుల ప్రయోగములను బట్టి కొన్ని శబ్దములకు రేఫ అకార ద్వైరూప్యము నంగీకరించియు నిట్లు చెప్పట సరయఁగా నీతఁ డప్పకవి చెప్పిన సన్నయాది ప్రాచీనమహాకవి ప్రయోగములకు విరుద్ధములు కానంతవఱకే మధ్యయుగ కవుల ప్రయోగములకే విషయమునఁ బ్రామాణ్యము నంగీకరించెనని తోచుచున్నది. ఆట్లయినను మహాకవిగా నంగీకరించిన పదప నాతని నొకవిషయమునఁ బ్రమాణీకరించుటయు వేఱొక

విషయమునఁ బ్రమాణీకరింపకుండుటయు సరికామింజేసి యట్టి పెద్దనాది ప్రయోగముల ప్రామాణ్యమున 'పాటు' ప్రభృతిశబ్దములందలి శకటస్థితికి నైతము తిక్కనాదులు ప్రయోగించిన కొన్ని స్థలములందలి శకటస్థితికివలెనే విమర్శకులు ప్రామాణ్యము సంగీకరించుచున్నారు. ప్రామాణ్య నిర్ణయవిషయమునం దేకవి ప్రయోగములలో నగాథసాండిత్యము భాసిల్లుచుండునో యట్టి వానిని మహాకవిగా సంగీకరించి యాతని ప్రయోగములలో నెందేని లక్షణఃకరోధ మగపడినపు డాతని ప్రయోగమునకే ప్రామాణ్యము నొసంగుటయే గదా సంప్రదాయము. తుదికివ్యాకరణము చదువనివాడయ్యు బహుస్థల సాధు శబ్దప్రయోక్త ప్రామాణికుఁ డని కదా పతంజలి భగవానుఁడు నిర్ణయించెను. "సూ. పృషోదరా దీని యథోపదిప్తమ్!" "పృ. పృషోదరాదీని శిష్టై ర్యథోచ్చారితాని తథైవ సాధూని స్యుః" మహాభాష్యము. "... కైరుపదిప్తాః శిష్టాః ... యది తస్మి శిష్టా శ్శబ్దేషు ప్రమాణం కి మప్తాధ్యాయా క్రియతే, శిష్టపరిజ్ఞానా ర్థాప్తాధ్యాయా, కథం పునః ప్తాధ్యాయా శిష్టా శ్శక్యా విజ్ఞాతుమ్, అప్తాధ్యాయా మధీయానోఽన్యం పశ్య త్యనధీయానమ్, యేఽత్ర విహితా శ్శబ్దాః తాన్ ప్రయుం జానం సపశ్యతి. నూన మస్యదైవా నుగ్రహాః, స్వభావైవా, యోయం సచాప్తా ధ్యాయా మధీతే. యే చాన్యాం విహితా శ్శబ్దా స్తాం శ్చ ప్రయుజ్జే, నూన మయ మన్యా నపి జానాతీతి, ఏవ మేషా శిష్టపరిజ్ఞానార్థాప్తాధ్యాయాతి.

(మహాభాష్యము. ౬ అధ్యాయ. 3 పాద. 3 ఆహ్వాన).

(3౯౦)—వై విషయమున శబ్దరత్నాకర కర్తచే నీ క్రిందిరీతి నలఘు కాముది వీతికలో వ్రాయబడినది. "అలఘు రేఫ విషయమై నన్నయభట్టు తిక్కన సోమయాజి ఎత్తొప్పెగడ నాచన సోమన భాస్కరుఁడు శ్రీనాథుఁడు అమరన సూరన లోనగు మహాకవుల ప్రయోగములనే తఱచుగాఁ గొని దొరకి నన్ని యాపదముల నేర్చి కూర్చి యలఘు కాముది యనుపేరిట నొక పుస్తకము వ్రాయబడినది. వై వారి ప్రయోగములు దొరకని కొన్నిటికిఁ (అనఁగా వానికి విరుద్ధములుగానివానికి) దక్కటి కవిప్రయోగములు ప్రమాణములుగా నెత్తుకొనఁబడి యున్నవి. బహుతరముగఁ గవులు పెక్కండ్రు లఘులఘు రేఫములకు మైత్రిఁగలుగఁజెప్పి యుండుటంజేసి వారిప్రయోగములను గొని రేఫములను నిర్ణయించునెడ నన్నియు నలఘు రేఫములుగాను లఘురేఫములుగాను నేర్పడునుగాన నట్టివారి ప్రయోగములను వీనికిఁ బ్రమాణములుగా నెత్తికొనఁగూడదు ఆముక్తమాల్యద కారుఁడు లఘురేఫములుగాఁ బ్రయోగించినవాని నితరకవులట్లు ప్రయోగింపకుండుటచే

నతఁడు లఘులఘు రేఫములకు మైత్రి గలుగఁ జెప్పినవారిలోఁ జేరినవాఁడని యెంచుట యుక్తము.” ఈ విషయము విమర్శింపవలసియున్నది.

(౩౯౧) — లోకమునఁ దనకీర్తిశరమును జిరస్థాయిగ వేలయించుట కయి గ్రంథమును రచించు గ్రంథకర్త యెవ్వఁడును గోరి యప్రప్రయోగములను జేయఁడుట నిశ్చయము. పూర్వపూర్వ కవుల గ్రంథములలోని ప్రయోగములను బట్టి సంకోచ వికాసాది న్యాయములచేత భాషాస్వరూపము నాయా లక్షణవేత్తలు సూత్రించుచుండుటయు, నుత్తరోత్తర లాయా లక్షణముల ననుసరించి ప్రయోగించుచుండుటయు, దన్నూలమునఁ గొన్ని విరోధములు సంభవించుచుండుటయు, దట్టస్థించుచుండును. రేఫ అకారములవిషయమున ముందు విశదీకరింపఁబోవు రీతిని (౪౨౧. వి.) యతిమైత్రి సంగీకరింప వచ్చుననియు, దీర్ఘ పూర్వకస్థలములలోను బదాదిస్థలములలోను రేఫములే గాని తాలుండనేరవనియుఁ గొందఱు లాక్షణికులు చెప్పియుండుటచే ననేకులు కవు లట్టి లక్షణముల ననుసరించి ప్రయోగించుటయు నట్టి లక్షణముల సంగీకరింపని తర్వాతి వారట్టి ప్రయోగములు నియమశూన్యములని పయిరీతిని జెప్పుటయు నట్టి ప్రయోగములను బ్రమాణీకరించెడి నవ్వులు రేఫ అకార భేదమును బాటింప నక్కఱలేదని తలంచుచు భారాళముగా రేఫ అకార సాంకర్యమును జేయటయు సంభవించె నని గ్రహింపవలయును. కాఁగా బుద్ధిపూర్వకముగా రేఫ అకారములమైత్రి సంగీకరించినట్లు విశదపడు వఱకును నాయా మహాకవుల గ్రంథముల నప్రమాణములుగ నిరసించరాదు. ఆయా కాలముల రేఫ అకార నిర్ణాయక లక్షణములను బట్టి యాయా గ్రంథకర్తల యభిప్రాయములను బరిశీలించి భారాళముగా రేఫ అకార భేదము నుపేక్షించినట్లు విశదపడిన గ్రంథములను విడిచి తక్కిన గ్రంథములనెల్ల నీ విషయమునఁ బ్రమాణీకరించుట యుక్తము.

ఇట్టి పద్ధతి ననుసరించియే కూచిమంచి తిమ్మకవి బమ్మెరపోతరాజు కవిత్వమునకుఁ బ్రమాణ్యమును నిర్ణయించి యున్నాఁడు.

ఆ-వె. కాకునూరి యప్పకవి యహోబలపతి ముద్దరాజు రామముఖ్యులెల్లఁ,
బోతరాజు కబ్బమున తాలు రేఫలుగదిసె నంచుఁ బలికి రది హులిక్కి

ఉ. బమ్మెరపోతరాజ కృత భాగవతమ్ము సలక్షణముగా

కిమ్మెయి నేమిటం గొడువ; యెంతయు నారసి చూడఁగాను రే
ఫమ్ములు తాలునుం గదిసి ప్రాసములై న కతమ్మునం గదా
యిమ్ముల నాదిలాక్షణికు లెల్లరు మాని రుదాహరింపఁగా.

అని రామన్న చెప్పినాడు.

సీ. అఖిలవేదాంత విద్యా రహస్యవిదుండు, సహజసాండిత్య విశారదుండు,
పటుతర కవితా విభాసిత ప్రతిభుండు, సకలాంధ్ర లక్షణ చక్రవర్తి,
... .. బమ్మెరపోత నుకవి,

ఎన్న రేఫ అకారంబు లెఱుంగఁ డనుచు,
నజ్జ తొక కొండ తాడుదు రమ్మహత్తు,
కవిత కెందును లోపమ్ము గలుగ దభవ.

వ. పోతరాజు చెప్పినవి ప్రథమస్కంధమును ద్వితీయస్కంధమునఁ గొంతయు పుష్పనస్తమాప్తమ నవమస్కంధంబులును దశమస్కంధము పూర్వ భాగము కొంతయు నున్నవి. అందులో రేఫ అకార సాంకర్యము లేకుండుట కుదాహరించుచున్నాము.

ఉ. మాటుపడంగలేని యసమర్థుల సుప్తుల సస్త్రవిద్యలం
దేఱని పిన్నపాపల నతిత్వరితమ్మునఁ ద్రుంచెఁ గూర్మఁడై
పాటుండు గాని పాతకుండు ప్రాణభయంబున వెచ్చనూర్పుచుం
బాతెడు వీనిఁ గావుము కృపామతి నర్జున పాపవర్జనా.

చ. వెఱచినవారి దైన్యమున వేదురునొందిన వారి నిద్ర మై
మఱచినవారి సౌఖ్యమున మద్యము ద్రావినవారి భగ్నులై
పఱచినవారి సాధుజనభావము వారిని గావుమంచు వా
చఱచినవారిఁ గామినులఁ జంపుట ధర్మముగాదు ఫల్గునా.

(సర్వల. 3 ఆ. ౨౬-౨. మొ. ౨౩౮-వ)

ఇట్లు రేఫ అకార వైరమును బాటించిన యుద్దేశమును జూపు ప్రయోగములను బోతన భాగవతభాగమునుండి వెక్కు చూపియున్నాడు.

రేఫ అకారముల కుచ్చారణములో భేదము వెలసియున్నకాలమున వాని పట్టికలు వ్రాయఁబడియుండనందున నిపుడు సాకల్యముగ శకటములను జూపుట శక్యముకాదు. ప్రాచీనమహాకవి ప్రయోగములను బట్టి సంకోచ వికాసాది న్యాయముల ననుసరించి చేసిన లక్షణముల నుపేక్షించి (పదాదిని శకటముండదు. దీర్ఘపూర్వక శకటముండదు. మొ.) కేవల ప్రాచీనమహాకవుల యతిప్రాస స్థలములలోని రేఫ అకారములను నిపాతన్యాయమునఁ బ. మాణికరించుట యు కమని నిషేధం చేసికొన నగును

(వికృ) క్రియాంతే చాన్యవర్ణేచ, లఘురేఫాః ప్రకీర్తితాః,
ద్వివిధాని దుతశ్చ స్యుః, రయవౌచ కశాతథా.
చసా పజా తదౌ వర్ణా, సమవా అనసంయుతాః,
ఏతేద్వితయ సంయుక్తా, రేఫాన్యత్ర శ్చ సమ్మతాః,
లఘు, రాస్తీ బకార స్యా, లఘుస్సన్య కదాపి స.

(3౯౨) — వ్యాఖ్య: క్రియాంత ఇత్యాది: — క్రియాంతేచ = క్రియాపదముల తుదిని నిల్పడి బహువచన ప్రత్యయములందును; అన్య వర్ణేచ = (వర్ణ=వర్ణక) క్రియేతిర ప్రత్యయములం దనగా—నృపాలురు, బాలురు, మున్నగు నామ బహువచన ప్రత్యయములందును; లఘురేఫాః = లఘురేఫములె, ప్రకీర్తితాః = (నన్నయ భారత భాగమునఁ బ్రయుక్తము లయియున్నవి గాన) కీర్తింపఁబడినవి. ఉదా: — చొచ్చిరి, పుట్టిరి, పూజించిరి; వారు, వీరు, మీరు, తారు; నృపాలురు, వేల్పులార ము.

ద్వివిధ=హ్రస్వద్విర్భ రూపములయిన; అది దుతశ్చ=అవ ర్ణే వ ర్ణో వర్ణము లును; అయవౌచ = (ఎ+ఒ = అయి; దీని ద్వివచనము అయవౌ) ఎ కారమును, ఒ కారమును; (ప్రత్యేకించి చెప్పటచేత 'ద్వివిధ' అను సమాసగత విశేణము దీనిని జెందదు.) తథా = ఆ ప్రకారముగనే; కశా = కకార గకారములును; చసా = చకార సకారములును; పజా = పకార బకారములును; తదౌ=తకార దకారములు ననెడి; వర్ణాః=వర్ణములును; సమవాః=సకార మకార వకారము లనెడి ఏతే=ఈ యక్షరములు; అనసంయుతాః = హలంతరసంయుక్త రేఫములు పరమందుఁ గలవికానివై ద్వితయ సంయుక్తాః = రేఫ అ కారములు రెండును ననగా వానిలోనే దేని పరమందుఁ గలవి; స్యుః = అగుచున్నవి; అన్యత్ర = వైనిజెప్పిన స్థలములు తప్పఁ దక్కినచోటులందు; లఘుః రేఫస్తు = లఘు రేఫమే; సమ్మతమగును.

బకారన్య = బకారమునకుఁ దర్వాత, అ లఘుః = అలఘు రేఫము; నాస్తీ = నన్నయభట్టారక ప్రయోగములలో లేదు. ఆ అకారము, సన్య=సకా రమునకుఁ దర్వాత నన్ననో; కదాపి = నన్నయ కాలమందేగాక, ఎన్నఁడును, న = లేదు.

(3౯౩) పయిని జెప్పఁబడిన స్థలములందేగాక మఱికొన్నిచోట్లను సయి తము దర్వాతికవుల ప్రయోగములలో రేఫ అకారములు గలవు. కాన వై కారికలు నన్నయభట్ట భారతభాగ ప్రయోగములకు మాత్రమే సరియైన యనుగమములుగఁ గల్పింపఁబడిన వనుటలో సందేహములేదు.

అకారము రేఫమువంటి యుచ్చారణమే గలదిగఁ బరిణమించుటం జేసి యది యుండెడిచోటు లుచ్చారణమునుబట్టి తెలిసికొనుటకు వీలులే దయ్యెను. కావున రేఫ అకారము లుండు చోటులను గొంతవఱకుఁ జూపుట యావశ్యకమని తలచి నన్నయభట్ట భారతభాగమందలి యతి ప్రాసస్థలములలోని రేఫ అకారములను బోధించు ననుగమము లుపదేశించుటకు యత్నించి యధర్వణుఁ డాపిషయమునఁ గొంతవఱకుఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను. ఇట్లే యీతఁ డుచ్చారణ భ్రష్టమగు నరసున్న యుండు తావులను నైతము వీలు పడునంతవఱ కుపదేశించుటకు యత్నించియుండెను.

(3౯౪)— పయిరీతి నధర్వణుఁడు చేసిన రేఫ అకార సూత్రములె తర్వాతి వారికెల్ల మార్గ దర్శకము లయ్యెను. అధర్వణ కారికలలోని ‘క్రియాంత’ ఇత్యాది ప్రకృత సూత్రముల ఛాయ తరువాతి లక్షణ గ్రంథములు పెక్కిటిలో నగపడుచున్నది. తాళ్లపాకము పెదతిరుమలయ్యయు నప్పకవియు నీ యధర్వణ సూత్రములను వివరింపకున్నను వారి రేఫ అకార ములపట్టిక లీ “క్రియాంత” ఇత్యాది సూత్రములలోఁ బేర్కొనఁబడిన వరుసనే వెలయుచున్నవి. పాఠకులకు సుగ్రహముగ నుండుటకై రేఫ అకారయంత పదముల నకారాది వర్ణక్రమానుసారముగఁ బేర్కొనుటలో శబ్ద రత్నాకరాది కోశములందువలెఁగాక వీనియందు “ద్వివిధాదిదుత” ఇత్యాది ప్రకృత సూత్రపుఁ బద్ధతియే యవలంబింపఁబడి యున్నది. విస్తరభీతి నొకటి రెండుదాహృతులను మాత్రమే చూపుచున్నాను. ‘అందఱు’ అను శబ్దము శబ్ద రత్నాకరాదులలోవలె వీనియం దకారాది శబ్దములలోఁ జూపఁబడ లేదు. దకార పూర్వక శకట పదములలోఁ జూపఁబడెను. ఇట్లే ‘ఏమఱు’ అనునది ‘ఏకారా’ ది శబ్దములలోఁ జూపఁబడలేదు. ఇంక మకార పూర్వక శబ్దములలోఁ జూపఁబడెను. ఇట్లే యంతటను గ్రహింపవలెను.

(3౯౫)—“ద్వివిధాదిదుత” ఇత్యాది ప్రకృత సూత్రమును, నన్నయ భారతభాగ పద్యముల యతి ప్రాసస్థలములందలి శబ్దములను మూలముగాఁ గొని యధర్వణుఁడు రచించి యుండుటచేతను దిరుమలయ్య మున్నగువారు నన్నయభట్టునకుఁ దర్వాతి మహాకవుల ప్రయోగములను సయితము మూలముగాఁ గొని రేఫ అకార నిర్ణయ పద్యములను జెప్పియుండుట చేతను “ద్వివిధాది దుత” ఇత్యాది ప్రకృత సూత్రములకును దిరుమలయ్య మున్నగువారి లక్షణములకును గొన్ని సహజములగు భేదము లుండుట విరుద్ధముకాదు. కాఁగా నన్నయకుఁ దర్వాతి కవుల పద్యములలో నుండుటం జేసియే తిరుమ లాప్పకవుల పద్యములలో అకారాదిక శబ్దములును ‘ఏ ఓ బస’ అను నక్షతముల తర్వాత శకటములు గల శబ్దములును జెప్పఁబడుటయు

“ద్వివిధాదిదుత” ఇత్యాది కారికలలో నట్టివి చెప్పబడకుండుటయు విరుద్ధము లనిపించుకొనవు.

(౩౯౬)——అప్పకవీయము ౧౬౫౫ క్రీస్తు సంవత్సరము నాటిది. ఈ విషయము నప్పకవీయే చెప్పియున్నాడు. ఇతర దిరుమలయ్య కృష్ణదేవ రాయల కాలమునాటి వాడని (క్రీ. శ.) 1509—1530. యాంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వమునందలి యష్టమహిషీ కల్యాణ మను శబ్దము నొద్ద వ్రాయబడియున్నది. తాళ్లవాకము వెదతిరుమయ్యగారి కయిదుగురు పుత్రులని యు నందుఁ దిరువెంగళనాథుఁ డనునాతఁ డష్టమహిషీకల్యాణ, పరమయోగి విలాసము లనెడి ద్విపద కావ్యములను రచించె ననియు “చిన్నన్న ద్విపద కెరఁ గును” అను దానిచేఁ బేర్కొనబడు చిన్నన్న యీ తిరువెంగళనాథుఁడే యనియు, నతఁడో యీతని తమ్ముడగు తిరువేంకటాఖ్యుఁడో గురుబాల ప్రబోధిక యను ననురటీకను రచించెననియు నీ యష్టమహిషీ కల్యాణ కర్తకు నదాశివదేవరాయలు శాలివాహన శకము ౧౮౬౭ విశ్వావసు సంవత్సర మున (క్రీ. శ. ౧౫౮౫) మల్లవరగ్రామము నగ్రహారము చేసె ననియు విజ్ఞానసర్వస్వమున వ్రాయబడినది. మఱియు నీక్రింది తిరుమలయ్యగారి వర్ణన పద్యము లుదాహరింపబడి యున్నవి.

“... .. ఆ తిరుమలాచార్య వర్యుండు,
వేదాంత విద్యా ప్రవీణుడై యాంధ్ర,
వేదాంత మొనరించె ద్విపద రూపమున.

హరివంశ కావ్య మాయత రసస్ఫూర్తి,
హరివంశ మిగులొత్త ననువైందఁజేసె.

చక్రవాళములోన సరిలేదు నాఁగఁ
జక్రవాళముగ మంజరి రచించి.

శ్రుతుల చిక్కులు దీర్చు శుకుతాత పూతె,
నతతరేఫ అకార సరణు లేర్పఱిచి.

సంగీత సాహిత్య సార్వజ్ఞకత్వ,
మంగళ సామ్రాజ్య మహితుడై యలరె”.

(అష్టమహిషీకల్యాణ వీరికలోనివి. ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము 3 సంపుటము. ౧౬౯౯ పుట.)

(౩౯౭)——శకటరేఫ నిర్ణయ మను గ్రంథములో “ద్వివిధాదిదుత” ఇత్యాది కారిక యీ క్రిందిరీతిని మార్పబడియున్నది.

“శ్లో. ఏకత్రి సవమాత్పూర్వ, మేకత్రి సవమాత్పరమ్,
అచ్చంచక పరంచైవ, యలసాత్పూర్వ మేవవా....”

(శకటరేఫ నిర్ణయము, ౪౬-౧౨౭ పుటలు.)

“కకారాది వర్ణములలోని ప్రథమ తృతీయ వర్ణములకు ముందటను, వెన్కను, సకార వకార మకారములకు (సవమాత్) బూర్వమందును బరమందును, సచ్చంచక మనఁగా ‘అ, ఇ, ఉ, ఎ, ఒ’ అను హ్రస్వాచ్చులకు బరమందును, యకార లకార సకారములకు (యలసాత్) బూర్వమందును శకటముండిన నుండవచ్చును.” అని వై శ్లోకమునకుఁ దాత్పర్యము. ‘ద్వివిధాది దుత, ఇత్యాది ప్రకృత కారిక యర్థమున కియ్యది మిక్కిలి సన్నిహితమై యుండుటంజేసి యీ యధర్వణకారిక యీతనికి లభించి యుంజేనా యని యాలోచింపవలసి యున్నది. ఇందును సధర్వణకారికలో లేని కొన్ని స్వల్ప విషయము, అనంతరకవి ప్రయోగముల మూలమునఁ జేరియున్నవి. బకార టకార డకారములకుఁ దర్వాత సన్నయేతర కవుల పద్యములలోని యతి ప్రాసస్థలములందు శకటములు వెలయుచుండుటంజేసి (అధర్వణ కారికలో లేని) యిందయ్యవియును జేర్చబడినవి. ముందు వివరింపఁబోవురీతి నీ శకట రేఫ నిర్ణయ కర్త మతమునఁ బదాది శకటములును, దీర్ఘ పూర్వక శకటములును సంగీకరింపఁబడవు గాన నిందయ్యవి చెప్పబడలేదు.

‘ఁ ర ఐ శ మా’ అను వర్ణములు తప్పఁ దక్కిన వర్ణములకు మాత్రమే పూర్వమందు శకట ముండునని తన కాలమువఱకుఁ గల ప్రయోగముల ననుసరించి యీతఁ డధర్వణునికారికలలో లేని స్థలములను సయిత ముపదేశించెను. శకటస్థలములను మాత్రము చెప్పినచోఁ బరిశిష్టములెల్ల రేఫ స్థలములె యగునని తలఁచి యీతఁడు పై రీతిని జెప్పియున్నాఁడు. అధర్వణుఁ డీతనివలె రేఫ అకారములకెల్ల సనుగమమును గల్పింప నుద్యమింపక సన్నయభట్ట పద్య యతిప్రాసస్థలస్థ రేఫ అకార ఘటిత శబ్దములకు మాత్రమే యనుగమములు గల్పించిన వాఁడగుటంజేసి యచట రేఫములుండు తావులును శకటములుండు తావులును వేర్వేరుగఁ జెప్పినవాఁ డయ్యెను.

(3౯౮) ఈ శకటరేఫ నిర్ణయ గ్రంథముయొక్క కాలము తెలియదని దాని పీఠికలో వ్రాయఁబడియున్నది. ఈశ్వరుండు తన స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి ప్రేరింపఁగాఁ దానీ గ్రంథము నీశ్వరునితోనె చెప్పుచున్నట్లు గ్రంథాదిని గ్రంథ కర్త యీ క్రిందిరీతిని జెప్పియున్నాఁడు.

“వక్ష్యామి శకటాన్ రేఫాన్ । శ్రుణుత్వాంధ్రే ప్రవర్తితాన్,
గౌరీపతే యత స్వప్నే । ప్రవక్తుం మా మచూచుదః,

యస్మాన్మే ప్రేరకశ్చాసి | అధిభైశ్చ యతో హి మే,
 య సంధ్రభానా స్రష్టా త్వం | రతో వాదయతా భవార్
 (గ్రంథాది పీఠిక)
 భారతామ్నాయావధాని, “లక్ష్మీనర్మభిధానినా,
 సంధానితోయం శకట, రేఫ నిర్ణయ నామకః”
 గ్రంథాంత జ్ఞోకము)

సయితీనుండుటచే గ్రంథకాలము దుర్లి రూపమునుచున్నను సందర్భాం
 తరములో “భాత్రీశ్వరులుగాని భాత్రీశ్వరులుగాను పురుషు, వాగనుభూతి
 భూతిగతుల, .. అనెడి పనుచరిత్ర పద్యము (వసు-౧ ఆ-౪౧ ప.) మున్నగునవి
 యుదాహరింపఁబడి యుండుటచేత నీ గ్రంథము (క్రీ. శ.) 1530 సంవత్సరము
 నకుఁ దర్వాతిదే యనుట నిశ్చయము.

(3౯౯)-కూచిమంచి తిమ్మకవి ‘ద్వీవిధాదిదుత’ ఇత్యాది ప్రకృతకారి
 కలను నవనాబల పండితీయమునుండి సంగ్రహించి యీ క్రిందికి నాంధ్రీక
 రించెనని గ్రహింపవలెను. కాని యీ యర్థము సుగ్రహము కామింజేసి
 ముద్రిత సర్వలక్షణ సారసంగ్రహములో నీ పద్యము ప్రమాదభూయిష్ట
 ముగఁ బడియున్నది.

క. క గ చ జ త ద న ల ప బ మ లఁ, ద గ వ ర లు ద ఇ ఎ ట ల
 దక్కఁగ నెందున్, మిగిలిన వర్ణంబులపైఁ, దగులపుగద బండ్లి
 తాలు ధనపతి మిత్రా, (సర్వలక్ష-3 ఆ.-౧౨)
 ఇయ్యది నక్తతాత్పర్యము నరసి నవరించిన నీ క్రిందరీతి నుండనోపును.
 క. క గ చ జ త ద న లు ప బ మ లు, త గ వ ర లు ను అ ఇ డ ఎ ఒ లు
 తక్కఁగ నెందున్, మిగిలిన వర్ణంబులపైఁ, దగులపుగద బండ్లితాలు
 ధనపతి మిత్రా.

(౪౦౦)---తిరుమలయ్యగారి రేఫ అకార నిర్ణయపద్యముల మొదట
 నయితము ‘క్రియాంత’ ఇత్యాది ప్రకృతకారికల ఛాయ యగపడుచున్నది.

క. ఇచ్చిరి తెచ్చిరి యనియెడి, యచ్చతెనుంగులఁ గ్రియాపహంతంబులపై,
 వచ్చినవి యెల్ల రేఫలు, రచ్చలు ... (గ్రంథసాతము) ... రచనలు కృష్ణా.
 క. ఇల ఘోషాక్షరములపైఁ, గలుగవు తెలుఁగునను తాలు కడఁగును రేఫల్,
 తలవఁగ సంస్కృతపదములఁ, గలిగినవియు రేఫలగును గనుఁగొనఁ గృష్ణా.
 (ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుద్రావము.)

ఈ పద్యముల వెంబడినిగల తిరుమలయ్యగారి రేఫ అకారపద్యములలో
 ఘోషాక్షరముల పయి ననఁగా నచ్చులపైని గజదబలపైని నమలపైని

శకటములుగల శబ్దములు వెక్కు చెప్పఁబడియుండుటచేత నీరెండవ పద్యము ప్రమాద బహుళ మనక తీరదు. పరిశీలింపఁగా నిది యీ క్రిందిరీతి నుండ నోపు ననఁదగును.

క. ఇల భాషాక్షరములవైఁ, గలుగవు తెలుఁగునను తాలుకడఁగును రేఫల్,
తలఁపఁగ సంస్కృతభవములఁ, గలిగినవియు రేఫలగును గనుఁగొనఁ గృష్ణా.

(౪౦౧).—పయి పద్యములోని భాషాశబ్దము గీర్వాణపర్యాయమని గ్రహింపక లేఖకాదులు ఘోషాక్షరములని సవరించిన ట్లగపడుచున్నది. అప్పకవీయములోని యీ క్రిందిపద్యము నరయఁగా నాతఁడు పయి తిరుమలయ్యగారి పద్యములో 'భాషాక్షరము' లను పాఠమునే చూచి యున్నట్లు తోఁచుచున్నది.

సీ. చనిరి కాంచితిరి చేకొనియెద రనియెడు నవి మొదలై న క్రియాపదముల,
తుదలను సంస్కృతపదములందును దద్భవములయందును అకారములులేవు
... .. (అప్పకవీయము. ౨ ఆ.)

(౪౦౨).—పయి నుదాహృతములగు గ్రంథములను బరిశీలించి ప్రకృతకారికల కొకవిధముగ నర్థముచేసికొని యహోబలపండితీ యోదాహృత పాఠమునె సరివెట్టికొని ద్విరేఫ వర్ణదర్పణకర్తయగు రంగనాథకవి క్రియాంత ఇత్యాది ప్రకృతకారికల నొకవిధముగ వివరించెను. ఈతఁడు శకటరేఫ నిర్ణయకర్తను స్మరింపకున్నను నాతనిగ్రంథములోని యనేకవిషయములను గ్రహించియుండుటచే (ఆయా సందర్భములలోఁ జూపఁబడును) నద్దానిని జూచియె యుండెనని చెప్పవచ్చును.

ద్విరేఫవర్ణ దర్పణకర్త యంగీకరించిన యహోబలపండితీ యోదాహృత ప్రకృత కారికల పాఠ మధర్వణ ప్రోక్తము కాదనియు నా సవరించిన యల్పమగు సవరణములు చేయక తీరదనియు విశదీకరించుటకయి యిట యథాస్థితముగ నహోబలపండితీయములోని ప్రకృత కారికల పాఠమును వ్రాసి రంగనాథ కవిగారి వ్యాఖ్యలోని లోపములను జూపుచున్నాఁడు.

శ్లో. “క్రియాంతే చాన్యవర్ణేచ । లఘు రేఫాః ప్రకీర్తితాః
ద్వివిధాదిదుతశ్చస్య । రయవౌచ కగౌ తథా,
చజౌ పజాతదౌవర్ణ । సమరావన సంయుతాః,
ఏతే ద్వితీయ సంయుక్తా । రేఫోన్యత్రతు సమ్మతః,
లఘుర్నాస్తి జకారస్యా । లఘు స్సస్య కదాపి నా.

... ..

అన్యేంతరిక్ష ఖ దృశో, న్యేచయుక్తాః కదాపిచ,
... ..

విశేషాస్తే నై పూర్తాః (తేనై వాధర్వజేనై వ). అన్యవర్ణ ఇత్యత్ర
అద్రువ, చిద్రువ, వత్రువ ఇత్యాద్యుదాహరణం ద్రష్టవ్యమ్ ”
(‘హర్యంఘ్రిశబ్దః గగన పరత్వేన బిందువాచకః-’ అని నా యొద్దనున్న
వ్రాతపుస్తకమున నున్నది) (అహోబ. ౧౪౯. ౧౫౦. పుటలు).

వై యహోబల పండితీయ పాఠములలో నీ క్రిందిరీతి సవరణములు
ద్విరేఫవర్ణ దర్పణమునఁ జేయఁబడినవి.—

“చజౌ పజౌ తదౌ వర్ణౌ, నమరా వససంయుతాః,
ఏతే ద్వితయ సంయుక్తాః ” (ద్విరేఫ. ౧ ఆ. ౫ పుట).
పయి వాని కీక్రిందిరీతిని రంగనాథకవి వ్యాఖ్య చేసెను.

(౪౦౩)—“అధర్వణ కారికః—క్రియాంతే చాన్యవర్ణేచ, లఘురేఫాః
ప్రకీర్తితాః॥ వ్యాఖ్యః—అన్యవర్ణేచ = రేఫేతర వర్ణములయందున్నవి యనఁ
గా సద్రువ, చిద్రువ, వత్రువ మొదలై నవి; క్రారలనుట ... ”

(ఇది వెనుక నుదాహరించిన యహోబల పండితీయ వ్యాఖ్య ననుస
రించి చేయఁబడిన టీక).

“గీ॥ తఱచు త్రిలఘు క్రియాపదాంత్యంబు క్రార...లఘువు ”

“వ్యాఖ్యః—తఱచు త్రిలఘు క్రియాపదాంత్యంబు = మూడలఘు
క్షరములు పరిమితిగల క్రియాపదములకు సంత్యమందుఁగల రేఫము తఱ
చుగా లఘువు అనఁగా—తనరె, పొనరె, అడరె, అలరె, గదిరె, అదరె,
బెదరె మొదలగునవి. తఱచుగ నని చెప్పటచేత గురురేఫంబును గ్వచిత్కమై
యుండు ననుట. “ఇద్దఱు పదఱుట పెద్దఱికంబును” అని యప్పకవి పదఱుటను
గురురేఫముగాఁ జెప్పె. డగ్గఱ, క్రమ్మఱె, పగఱ, మొఱయుట, మొదలగువాని
యందు గురువులుండుటవలనఁ “త్రిలఘు—క్రియాపదము—అంత్యము ”
అను విశేషణములు మూలమునఁ జేర్పఁబడియె. ”

(ద్విరేఫవర్ణ. ౨ ఆ. ౫౨, ౫౩ పుట).

పయి వ్యాఖ్య యీ క్రింది శకటరేఫ నిర్ణయగ్రంథస్థ విషయములను
సంగ్రహించి చేయఁబడి యుండును.

“తృతీయో । లఘు త్ర్యక్షరకర్తృసు । ...లఘువైన త్ర్యక్షర
క్రియలయందు మూడవవర్ణమైన రవర్ణము రేఫమగుచున్నది. ఎట్లనినః—
అమరె, కమరె. (శకటరే. ౫౩ పుట).”

క్రార = రేఫము—అద్రువ, విద్రువ, వట్రువ, క్రాలె, త్రావె, క్రుంకె, బ్రుంగె మొదలగునవి యెప్పుడును లఘువులె. ఇట్టి నియతములగు క్రారలకెగాని పొల్లులతో సంబంధించిన రేఫముల కీ వివక్షకాదు. అట్టియెడల నేరేఫము సంధించినచో నా రేఫమే, గాని లఘువని చెప్ప వలనుగాదు. ఉదాహరణము కంటికికొ | తెప్పయుఁబోలె మాటయి నెఱిం బను లారసి. ” (ద్విరే. ౨ ఆ. ౫౩ పుట).

ఈ రంగనాథకవి, మనుచరిత్రము, అప్పకవీయము, ఆంధ్రభాషార్థము, మున్నగు నర్వాచీనకవుల గ్రంథములనుండి ‘క్రియాంత’ ఇత్యాది ప్రకృతకారికల కుదాహరణముల నిచ్చియుండుటంజేసి (ద్విరేఫ. ౨ ఆ. ౪౮) యాతఁడు ‘క్రియాంత’ ఇత్యాద్యధర్వణ కారికలు సన్నయపద్య యతిప్రాస స్థల మాత్రమూలకము లని తలంచి యుండలేదనుట నిశ్చయము. కాఁగా నట్లు పదునేడవ శతాబ్దము తుదివఱకుఁగల కవిప్రయోగములెల్లఁ బ్రకృతకారికల కుదాహరణములె యను నీ పక్షమునుబట్టి రంగనాథకవి వ్యాఖ్యను విమర్శించుచున్నాను.

“క్రియాంతే” అనుదానిచేత నా చెప్పినట్లు క్రియాప్రత్యయములను గ్రహింపక రంగనాథకవ్యాదుల చొప్పున ధాత్వవయవాంత్యవర్ణములను గ్రహించినయెడల “అఱు, ఆఱు, ఉఱు, ఏఱు, కాఱు, క్రమ్మఱు, గీఱు, చీఱు, చేకూఱు, చేకుఱు, జాఱు, డగ్గఱు, తాఱు, తీఱు, తూఱు, తెప్పిఱు, తేఱు, దూఱు, నూఱు, నెఱవేఱు, (పాడఱు) పాఱు, (పిలుకుమాఱు) పెలుకుఱు, పోకాఱు; మాఱు, మీఱు” అనునవి మొదలగు ననేకస్థలములు బాధకము లగును. ఇంక నచటి క్రియాంతశబ్దముచేతఁ ద్రిలఘు క్రియాపదాంత వర్ణములు గ్రహింత మన్నను నద్దానికి సైత మతిచారము గలదని రంగనాథకవియే యుదాహరించెను గదా. ఇంతియగాక కారికాకర్తకే యట్టి యభిప్రాయ మున్నయెడల నట్లు “త్రిలఘు క్రియాంత్యాక్షరములని యేల చెప్పకుండును? మఱియు నచ్చాంధ్ర ప్రకృతులలోని రేఫ అకారములను “ద్వివిధా దిదుత” ఇత్యాది సూత్రముచే నుపదేశించుచు నిట్లు తదంతర్గత కతిపయప్రకృతులను సవ్యభిచారానుగమములతో వేఱుగ నేల చెప్పఁ గడంగును? ఆ పక్షమున నామముల యవయవములందును నీ క్రింది శకటరేఫ నిర్ణయగ్రంథమందువలె నేల చెప్పకుండును?

“అడ్వంతా శ్శకటా స్సర్వే । ఉమ్వంతాః ప్వంతకా అపి

ఉభా వియంత స్సర్వేచ । కియంతః కతి చాగ్రతః ।

జ్యేష్ఠత్వ కన్యా త్వద్వాశ్చ ।

(శకటాః) ”

(ఉదా—కొఱడు, పొఱడు, పోఱడు, వఱడు, నఱుము, నుఱుము, ఉఱుము, అఱుము, మెఱుపు, ఒఱపు, చెఱుపు, పఱుపు, ఎఱుపు, ఇద్దఱు, ఇందఱు, అందఱు, ఎందఱు, కొందఱు, ముందఱ, పెద్దఱికము, కన్నెఱికము).

పయి సందర్భమును బట్టి “సర్వక్రియాంతా భూమాంతాః ఇచ్చిరి, తెచ్చిరి, వెళ్లిరి, నెయ్యిరు, బలియురు, మాడ్తురు, పగతురు, కాల్వరు, బాలురు, మొ. ” అనుశకట రేఫనిర్ణయ గ్రంథము చొప్పున “క్రియాంతే చాన్యవర్ణేచ” అను ప్రకృత సూత్రమునకుఁ గ్రియాప్రత్యయములును నామ (బహువచన) ప్రత్యయములును రేఫములయియే యుండుననెడి నా చేసిన వాఖ్యయే యుక్తమైయున్నదని గ్రహింపఁదగును.

కం. ‘ ఇచ్చిరి తెచ్చిరి యని యెడి । యచ్చతెనుంగుల క్రియా పదాంతంబులపై । వచ్చినవి యెల్ల రేఫలు ’ అని యిట్లు తిరుమలయ్యగారును గ్రియాపదాంత శబ్దమును నా చెప్పిన యర్థమందె వాడియున్నారు.

సీ. ‘ చనిరి కాంచితిరి చేకొని యెదరనియెడు, నవి మొదలై నక్రియా పదముల । తుదలను అకారములులేవు ’ అనియిట్లు పృకవియుఁ బైరీతినె చెప్పియున్నాఁడు.

ఇంతయేల ! రంగనాథకవిగారు సైతము పై సందర్భమున నట్లు (శకట రేఫనిర్ణయ గ్రంథవిశేషములను జొనుపుటకై కావలయు) క్రియావయవాక్షర పరముగ నర్థము వ్రాసినను స్థలాంతరమందు నా చెప్పినరీతినె వ్రాసియున్నారు. “క్రియాంతవర్ణములు చేతురు, చేయుచున్నారు, చేయఁగలరు మొదలగు బహువచన ప్రత్యయ రేఫము లఘువు. ‘క్రియాంతేచ’ అను వాక్యమున కర్థమిదిమేయని యెఱుంగవలయును. ”

(ద్విరేఫ. ౫౭ పుట.)

పయిరీతిన ‘క్రియాంతేచ’ అనుదానిచేఁ గ్రియాప్రత్యయములు చెప్పఁబడినపుడు దానివెంటనేయున్న ‘అన్యవర్ణేచ’ అనుదానిచేతఁ గ్రియాప్రత్యయేతరములగు నామ ప్రత్యయములు చెప్పఁబడు ననుటయు యుక్తమేగదా. మఱియు సుప్తిజ్ ప్రత్యయములం దవ్యభిచరితముగ వర్తించుచున్న యా యనుగమమును ‘క్రియాంత’ ఇత్యాదికముచే మొదట సూత్రించి వేసి తర్వాతఁ బ్రకృతులలోని రేఫ అకారముల విషయమున యథావకాశముగ ననుగమములను గారికానలీకర్త “ద్వివిధాదిదుత” ఇత్యాదికముచే నుపదేశింప సాగెననుట యెంతయు యుక్తము కాదా ?

(౪౦౪)——పయిరీతి నె “ద్వివిధాదిదుత” ఇత్యాది కారికకును రంగనాథ కవి వ్యాఖ్య వేటువిధముగ నున్నది. అతఁడు “ద్వివిధ” అనుదానిని ‘అ యవౌ’ అనుదానితో సైత మన్వయించి “అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఎ ఏ ఒ ఓ” అను నచ్చులకును నట్టి యచ్చులతోఁ గూడిన “క, గ, చ, జ, త, ద, న, ప, బ, మ, వ, స” అను హల్లునకును దర్వాత రేఫ అకారములు రెండును నుండవచ్చుననియు జకారమునకుఁ దర్వాత లఘురేఫ ముండదనియు సకారము తర్వాత నలఘు రేఫ ముండదనియు వ్యాఖ్యచేసెను. మఱియు ‘నమరా’ అనుచోటి రేఫము విషయమునఁ దక్కిన వాని విషయమునవలె వ్యాఖ్య చేయరాదనియు నచటఁ బదాదిని రేఫ అకారములు రెండును నుండవచ్చునని యర్థము చేయవలయు ననియు నీ క్రిందిరీతిని (నిర్మూలమని సంశయింపక) వ్రాసెను. “రేఫాది శబ్దములలో నాదివర్ణము ద్వివిధమనియుఁ (రేఫ అకారములు రెండును బదాది నుండుననియర్థము) దాత్పర్యము. ఇంతియకాని యితర వర్ణమునకువలె రేఫమునకును బరంబున గురులఘువు లున్నవని చెప్పరాదు. అట్టి శబ్దంబు లెచ్చటనేనియుఁ గానరావు.” (ద్విరేఫవ. ౧ ఆ. ౬, పుట) మఱియు నిట్లే రంగనాథకవి, ప్రకృతసూత్రమున జసలకుఁ దర్వాత రేఫఅకారములు రెండును నుండుననిచెప్పి జకారమునకుఁ దర్వాత లఘురేఫ ముండదనియు సకారమునకుఁ దర్వాత నలఘు రేఫ ముండదనియు నిషేధించుటచేత జకారమునకుఁ దర్వాత రేఫమును సకారమునకుఁ దర్వాత అకారమును నరుదుగా నుండునని యీ క్రిందిరీతిని నిర్మూలముగ సమర్థించెను.

సీ. కంజాతనాభ జకారపరంబునఁ, గలుగదు లఘువు సకారపరము,
నందు లే దెపుడు శతాంగ రేఫంబైన మొదల నా రెంటిని మూలకారుఁ,
డుభయ యుగ్వర్ణాళి నుచ్చరించుటఁజేసి యత్యల్పముగనుండు నంచుఁదలఁచి,
చెప్పెద వాని వెంజెరయును జరగుట, సుఱసుఱ స్త్రుక్కె నసుఱును అనఁగ,

తే. గీ. నింకఁ బ్రక్కపు లెచ్చట నేనిఁ బ్రాస,
యతుల నిడ నవి తక్కంగ నా జకార,
పరమునను లేదు లఘువు సవర్ణపరము,
నందు గురువునులేదు దయాపయోధి.

(మూలకారుఁడు = అధర్వణాచార్యులు - (ద్విరే. ౨ ఆ. ౪౮ పుట.)

(౪౦౫)——‘ద్వివిధాదిదుత’ ఇత్యాది కారికాకర్తకే ‘ద్వివిధ’ అను దశమును ‘అయవౌ’ అను దానికి సైతము తగిలింపవలయు నను నుద్దేశమున్నయెడల ‘ద్వివిధాదిదు దేదోతో’ భవేయుశ్చ కగా తథా! అని యిట్లు

సూక్తింపక 'ద్వీవిధ' శబ్దమును అదిదుత్తు' లకు మాత్రము చెందునట్లు సమాస ఘటితముగ బంధించి యుండఁడుగదా. మఱియు రేఫశకట పరకాక్షర ములను బేర్కొను ప్రక్రమమున నసంగతముగను నిశ్శక్తికముగను బదాది శకటములను వివక్షించుచు 'నమరాః' అని చెప్పియుండుననుట యెంతమాత్ర మును సరికాదు గదా. ఇంక రంగనాథకవి సమన్వయమును విడిచి 'నమరాః' అనుచోట నమలతోపాటు రేఫమును రేఫద్వయపరకమై యుండునని యర్థము చేయుద మన్న శకటపరకరేఫము గగనారవింద ప్రాయమగుటచే నచట 'నమ' అను దానికిఁ దర్వాత 'రాః' అను దానిపాఠమే గ్రంథకృత్త్ర యుక్తము కాదనకతీరదు. ఇంక 'లఘుః' అను దానిని 'జకారస్య' అను దానితో నన్వయించి జకారమునకుఁ దర్వాత లఘురేఫమును సకారమునకుఁ దర్వాత నలఘువును నరుదుగ నున్నవని స్వారస్యముచెప్పిన రంగనాథకవిగారి వ్యాఖ్యానము సయితము సరియైయుండలేదు. రంగనాథకవిగారు, చూపినవాని యందే గాక శబ్దరత్నాకరకర్త చూపిన రేఫఋకారశబ్ద ప్రపంచమునందును రేఫ పరక జకార మరుదనుట పొసఁగనేరదు. ఋకారపరక జకారమంతకంటెను నరుదయి యున్నది. శబ్దరత్నాకరమున "జేర, జేరగు, జేరత, జేరపు" అను నవి మొదలగు పదునేడు శబ్దములు హ్రస్వాకార విశిష్ట జకార సందర్భమునఁ గలవు. అట్లే యికారాది విశిష్ట జకారముల సందర్భమున 'జిరా, జీర, జీరా, జీరులాడు, జీరువాటు' మున్నగు ననేక శబ్దములు చూపఁబడియున్నవి. శకట పరక జకారములను 'జేఱభి, జిఱగొను, హజేఱము, తుజేఱము, జితాబా, జిఱజిఱ' (ద్వీరే. ౧౧౦ పుట) అను కతిచింతసంఖ్యాకములనే రంగనాథకవి యుదాహరించెను. ఇంకను 'జేఱు' మున్నగునవి యరుదుగ శబ్దరత్నాకర మున నున్నను లఘురేఫపరక జకారములకన్న నవి యల్పసంఖ్యాకములై యై యున్నవి. కాన రంగనాథకవించేసిన సమన్వయము విపరీతమగుచుఁ బరాస్త మగుచున్నది. ఇంక శకటపరక సకారములకు రంగనాథకవి యిచ్చిన రెండు దాహరణములలోను 'అనుఱుసురను' అను దానిలో నప్పకవి శకటము నంగీకరించుటకుఁ బ్రమాణ మగపడదు. శబ్దరత్నాకరమున నది రేఫ ములతోఁ జూపఁబడియున్నది. ఇంతకును నది స్రుక్కుటలోని యనుకరణమై యున్నది. ఇంక రంగనాథకవి చూపిన 'సుఱసుఱ' అనునదియు ననుకరణ శబ్దమై యైయున్నది. అనుకరణ శబ్దములలో నేరేఫమున్నదన్నను ననవచ్చును. మఱియు నట్టివి నన్నయభట్ట యతిప్రాస స్థలములలో నెచ్చటను లేవు. కాఁగా వాని నధర్వణుఁడు పాటింపలేదనుటయే యుక్తము. ఇంతియగాక జనవిషయ మునఁ గ్వాచిత్కతను బోధించుటకయి యిట్లు చెప్పనపుడు రంగనాథకవిగారు చూపినవానిలో సయితము రెండు మూఁడు శబ్దములలో మాత్రమున్న శకట

పరక దకారము విషయమునను నాలుగయిదు శబ్దములలో మాత్రమున్న శకటపరక బకారము విషయమునను నట్టి రచనమును గారికాకర్త చేసి యుండ కుండునా? పై సందర్భమునుబట్టి రంగనాథకవి చేసిన సమన్వయము సరికాదనియు, నచట నే నంగీకరించిన పాఠాంతరములె గ్రంథకృదభిప్రేతము లనియు (నన్నయభారత భాగ యతిప్రాస స్థలములకుఁ గుదిరియుండుటచేత) నా చేసిన యట్టి రెండు సవరణములును మిక్కిలి సంభావ్యము లగుటచేత నవశ్యముగ నంగీకర్తవ్యములనియు విమర్శకులగు విద్వాంసులు గ్రహింతురు గాక.

వెనుక నుదాహరించిన రీతిని బయికారికలలోని యనుగమములు నన్నయ భారతభాగ యతిప్రాసస్థలస్థిత రేఫఋకారముల విషయమున మాత్రమే కుదురుపడుచుండుటంజేసి వానిని సకల కవిప్రయోగ ప్రపంచపరముగా సమన్వయింపఁ బూనుటయు నట్లు కుదురుపడనపుడు విపరీతములగు వింత వింత వ్యాఖ్యలను జేయుటయు యుక్తముకాదని గ్రహింపనగును. పై విషయము పాఠక మహాశయులకు విదితమగుటకయి యీ సందర్భమున నన్నయభట్ట భారత భాగ యతిప్రాసస్థల ప్రయుక్త రేఫఋకారములనెల్లఁ జూపుట యావశ్యక మనితోచి యట్టి వాని నుదాహరించుచున్నాను.

(౪౦౬) నన్నయ భారత భాగ యతిప్రాసస్థలస్థిత సుష్ప్రత్యయ }
రేఫము లనఁగా నామ ప్రత్యయ రేఫములు. }

నల్వరన్—ఆది. ౮ ఆ. 3౧౪ ప.

మువ్వరు—అర. ౨ అ. 3౪౭ ప.

ఏగురు—ఏవ్వరు—ఆది. ౬ ఆ. ౨౪౦ ప. ౭. ఆ. ౨౧౬ ప.

కాల్వరు—ఆది. ౧ ఆ. ౮౧ ప.

వేల్పులార 'ఆది. ౭ ఆ. ౨౦౯ ప.

ఈశులార

తారు—(తమరు) సభా. ౧ ఆ. ౧౭౮ ప.

లోకపాలురన్—సభా. ౧. ఆ. ౨౨౫ ప.

పల్వరన్—అర. ౧ ఆ. ౧౨౮ ప.

ఎవ్వరు—ఆది. ౬ ఆ. ౨౭౧ ప. ౭ ఆ. ౭౯, ౨౦౭ ప. ౮ ఆ. ౨౮౪ ప. సభా. ౧ ఆ. ౧౭౩ ప. అరణ్య. ౨ ఆ. ౧౮౫-౨౧౪ ప.

వారు—ఆది. ౨ ఆ. ౧౪. ౬ ఆ. ౧౪౧ ౧౪౧ ౨౧౧ ప.
 ౭ ఆ. ౫౭-౨౪౧ ప. ౮ ఆ. ౧౪౭ ప. సభా. ౨ ఆ. ౧౭, ౨౪౨ ప.
 అర. ౧ ఆ. ౩౨, ౧౦౦, ౧౨౨, ౩౭౧ ప. ౨ ఆ. ౪౧ ప.

మీరు—ఆది. ౩ ఆ. ౫౩ ప. ౬ ఆ. ౧౩౬ ప. ౭ ఆ. ౨౪౧ ప.
 సభా. ౨ ఆ. ౧౩౧ ప. అర. ౨. ఆ. ౩౧౩ ప.

వీరు—ఆది. ౬ ఆ. ౩౪-౪౦-౧౪౧ ప. ౮. ఆ. ౨౧ ప. అర. ౩
 ఆ. ౧౪౧ ప.

క్రియాప్రత్యయ రేఫములు

చొచ్చిరి - ఆది. ౨ ఆ. ౧౦౦ ప.

పుట్టిరి - ఆది. ౩ ఆ. ౮౧ ప.

పూజించిరి - ఆది. ౩ ఆ. ౧౫౭ ప.

చూపిరి - ఆది. ౩ ఆ. ౧౪౪ ప.

చనుదెంతురు - ఆది. ౪ ఆ. ౫౬ ప.

ఇచ్చిరి — ఆది. ౪ ఆ. ౫౬ ప.

ఏసిరి - ఆది. ౪ ఆ. ౨౦౧ ప.

కారు - ఆది. ౪ ఆ. ౨౩౬ ప. }

అర. ౩ ఆ. ౧౪౧ ప. }

చూచిరి - ఆది ౫ ఆ. ౧౫౦ ప. }

సభా ౧ ఆ. ౨౨౧ ప. }

జీవించురు - ఆది. ౬ ఆ. ౧౪౩ ప.

నివేదించురు ఆది. ౬ ఆ. ౨౪౦ ప.

(సమర్పించు)

ఓపరు — ఆది. ౭ ఆ. ౬౦ ప.

అర. ౪ ఆ. ౮౮ ప.

ప్రార్థించిరి - ఆది. ౭ ఆ. ౧౫౪ ప.

అందిరి. - ఆది. ౭ ఆ. ౧౪౭ ప.

(రం2)—సంయుక్త రేఫములు; నన్నయ భారత భాగ యతిప్రాసస్థములు—

మ్రొంగు - ఆది - ౨ ఆ. ౧౫ ప.

విగుర్పించు (విటుచు+విటుచు, శబ్దరత్నా) (తత్సమమెయని కొందఱు)
 ఆది. ౭ ఆ. ౨౭౫.

పేర్ని (ప్రేమ, గౌరవము) ఆది ౮ ఆ. ౭౦ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౬౧,
 ౨౪౨ ప. అర. ౧ - ఆ. ౪౨, ౨౩౧ - ప. ౩ ఆ. ౨౭౧ ప.

నన్నయ భారత భాగ యతి ప్రాసస్థలస్థితములగు
తద్భవములలోని రేఫములు.

పరికించు (పరీక్షించు-ప్రకృతి) ఆది. 3 ఆ. ౧3౧ ప. సభా. ౧
ఆ. ౪౯ అర. ౨౮. ౨౧౪ ప.

రూఢి (రూఢి ప్రకృతి) ఆది. ౧ ఆ. 2౦ ప.

అచ్చెరువు (అచ్చర్యము. ప్ర) ఆది. ౧ ఆ. ౧౫౬ ప. ౨ ఆ. ౧౧౪
3 ఆ. ౨౧౬. సభా. ౧ ఆ. ౨౬3 ప. అర. ౨ ఆ. ౨23 ప. 3 ఆ. ౮3 ప.

రమణ (రమణము, ప్రకృతి) ఆది. ౪ ఆ. ౧౫. ౫౫ ప.

తిరము (స్థిరము-ప్రకృతి) ఆది. ౫ ఆ. ౧౪౫ ప. 2 ఆ. ౨౧౬ ప.
౮ ఆ. ౫౬ ప. ౬2. ౧౬2 ప. సభా:—౧ ఆ. ౨౬-౮౫ ప. అర. ౧ ఆ.
3౮౬ ప. ౪ ఆ. ౮౪ ప.

గారవము (శౌరవము-ప్రకృతి). ఆది. 2 ఆ. ౮2 ప.

పేర్ని-(ప్రేమ-ప్రకృతి) ఆది. ౮ ఆ. 2౦ ప.

పరుసము (పరుషము - ప్రకృతి. కఠినము కఠినస్వర్ణము) అర. 3 ఆ.
౨౯౯ 3౦౦ ప.

నీరు - (నీరము) ఆది. ౫ఆ. ౨౦౦ ప.

(౪౦౮)—నన్నయ భారత భాగ యతి ప్రాసస్థ ప్రకృతిగత రేఫములు.

అరిది—ఆది. ౧ ఆ. ౧౦౬ ప. 3 ఆ. ౧౮ ప. సభా. ౨ ఆ. ౧౯ ప.

అరుదు—ఆది. ౨ ఆ. ౧౦ ప. ౪ ఆ. ౬౮ ప. ౬ ఆ. ౨౦2 ప. ౮
ఆ. ౬౯ ప. అర. ౧ ఆ. 3౨౧ ప. ౨ ఆ. 3౧. ౨23 ప. 3 ఆ. ౨౪౧-
3౬౪-323 ప. ౪ ఆ. ౬౧-౧32.

అరుగు—(వచ్చు-వెళ్లు) ఆది. 3 ఆ. ౧౪౦ ప. ౫ ఆ. ౧౪౫-౧౯౮ ప.
౬ ఆ. ౧౪3-౧౬౧ ప. ౮ ఆ. ౧౧౯-౧2౬-౧౯౬-౨౮3-3౧౪ ప. సభా.
-౧ ఆ. ౨౨2 ప. ౨ ఆ. ౨౯౧ ప. అర. ౧ ఆ. ౫ ప. ౨ ఆ. ౧౬3-33౯
ప. 3 ఆ. ౧2, ౮3, ౧౫౯, 323 ప.

అరి (పన్ను) ఆది. ౬ ఆ. ౨2౧ ప. సభా. ౧ ఆ. ౪33 ప.

ఆరయు—ఆది. ౧ ఆ. ౨౬ ప. ౬ ఆ. 3౮, ౨౪౨ ప. సభా. ౧
ఆ. ౧౨3. ప. ౨ ఆ. ౮౨ ప.

ఆరు (నిండు) } ఆది. ౨ ఆ. ౮౪ ప. 3 ఆ. ౧౬ ప. ౬ ఆ. ౨౫
ఆరంగన్ } ప. ౮ ఆ. ౧౮౨ ప. సభా. ౧ ఆ. 3౫ ప. అర.
౧ ఆ. ౨౨౯ ప. ౨ ఆ. ౨౨. ౯2 ప.

ఇరువురు—ఆది. ౨ ఆ. ౧౦ ప. ౪ ఆ. ౧౨౧-౧౪౨-౧౯౪ ప. ౮. ఆ. ౧౯౩-౨౮౬ ప. సభా:—౨ ఆ. ౧౧౨ ప. ఆర. ౧ ఆ. ౧౩౨- ప. ౨ ఆ. ౩౩౯ ప.

ఊరాధ్య—అరణ్య. ౩ ఆ. ౧౬౦ ప.

అయ్యెర—(ఆయెడ) ఆది. ౧ ఆ. ౧౫౩ ప.

ఎరగు—(నమస్కరించు) ఆది. ౨. ఆ. ౧౧౨ ప.

ఒరులు ఆది. ౧ ఆ. ౧౬౦. ప. ౨. ఆ. ౨౧౨ ప. ౩ ఆ. ౧౬౮
ఒండొరు ప. ౪ ఆ. ౧౯౪ ప. ౫ ఆ. ౨౬-౧౫౦-౨౧౦ ప. ౬ ఆ.
౮౬-౨౬౯ ప. ౭ ఆ. ౨౭. ౨౦౫ ప. సభా. ౨ ఆ. ౧౧౨ ప. ఆర. ౩ ఆ.
౩౯౪ ప.

ఒక్కరుడు. ఆది. ౧ ఆ. ౧౦౫ ప. ౨ ఆ. ౧౦౫ ప. ౮ ఆ. ౧౬౭ ప.
ఆర. ౨ ఆ. ౬ ప.

కరము (అత్యంతము) ఆది. ౧ ఆ. ౧౨౦ ప. ౨ ఆ. ౨౨ ప. ౩ ఆ.
౧౮౪ ప. ౫ ఆ. ౧౪౫-౨౧౦ ప. ౬ ఆ. ౧౪౯ ప. ౮ ఆ. ౬౩.౬౯ ప.

సభా—౧ ఆ. ౪౩ ౧౫౭. ౨౨౧ ప. ౨ ఆ. ౨౦ ప.

అర—౧ ఆ. ౧౩౨, ౨౯౨. ౨౯౪ ప. ౨ ఆ. ౨౧౮. ౩౩౯. ౩౪౭ ప.

కారిండు (పీడిండు) ఆది. ౫ ఆ. ౧౬౬ ప.

కురియు (వర్షించు) ఆది. ౨ ఆ. ౮౨ ప. ౫ ఆ. ౧౨౪ ప. అర—
౧ ఆ. ౧౮౮ ప. ౨ ఆ. ౨౧౮ ప. ౩ ఆ. ౨౯౭ ప. ౪ ఆ. ౬౧-౬౮ ప.

సమకూరు సభా. ౧ ఆ. ౧౫౧ ప.

కోరు (వాంఛించు) ఆది. ౩ ఆ. ౨౦౦ ప. ౫ ఆ. ౧౨౯-౧౬౬ ప.
సభా. ౧ ఆ. ౮౮-౧౫౧ ప. అర. ౧ ఆ. ౪౦-౩౭౧ ప.

గారవము. ఆది. ౭ ఆ. ౮౭ ప. అర. ౨ ఆ. ౧౨౪ ప.

విగుర్వించు (విఱుచు + విఱుచు. శబ్దర) (తత్సమమె యని ప్రామాణి
కులు) ఆది. ౭ ఆ. ౨౭౫ ప.

అచ్చెరువు. ఆది. ౧ ఆ. ౧౫౬ ప. ౨ ఆ. ౧౧౪ ప. ౩ ఆ. ౨౧౬ ప.
సభా—౧ ఆ. ౨౬౩ ప. అర—౨ ఆ. ౨౭౩ ప. ౩ ఆ. ౮౩ ప.

చెచ్చెర ఆది—౨ ఆ. ౧౨౯ ప. ౪ ఆ. ౨౪౯ ప. ౫ ఆ. ౨౫౦
ప. ౬ ఆ. ౧౨౬ ప. ౭ ఆ. ౨౭౬ ప. సభా—౧ ఆ. ౫. ౨౬౩ ప. ౨
ఆ. ౩౫ ప. అర—౨ ఆ. ౨౦౮. ౨౯౮ ప. ౩ ఆ. ౧౭ ప.

చేరు (సమీపించు) ఆది. ౨ ఆ. ౧౦౩ ప. ౫. ఆ. ౧౬౬ ప. అర
౨. ఆ. ౨౭౧ ప. (కలుగు. లభించు.)

తరము (పురుషాంతరము) ఆది. ౪ ఆ. ౨౨౨ ప.

తిరము (స్థిరము) ఆది. ౫ ఆ. ౧౪౫ ప. ౭ ఆ. ౨౧౬ ప. ౮ ఆ. ౫౬
౬౭-౧౬౭ ప. సభా. ౧ ఆ. ౨౬. ౮౫ ప. అర—౧ ఆ. ౩౮౬ ప. ౪
ఆ. ౮౪ ప.

తిరుగు (సంచరించు) ఆది. ౧ ఆ. ౧౫౩ ప. ౬ ఆ. ౨౦౨ ప (కంటి
గుడ్లు తిరుగు). అర. ౪ ఆ. ౯౪ ప. (దిద్దిరం దిరుగు).

తెరలు (విసరు - సమృద్ధమగు) ఆది. ౮ ఆ. ౨౮౩ ప. సభా. ౧ ఆ.
౨౨౭ ప. అర:—౧ ఆ. ౧౮౮. ౧౯౫ ప. అర. ౪. ఆ. ౬౮ ప. (తెర
లంగవైచు = తిరుగఁద్రోయు).

తెరువు (దారి) ఆది. ౭ ఆ. ౧౧౨ ప.

తేరన్ (తెచ్చుట నిమిత్తము = తేన్) అర. ౩ ఆ. ౭౬ ప.

చనుదేరక. ఆది. ౫ ఆ. ౬౮ ప. సభా. ౨ ఆ. ౧౩౯. ప.

తొరఁగు (పడు) ఆది. ౬ ఆ. ౨౧౦ ప.

ముందర (తొలుత) అర. ౩ ఆ. ౨౪౧ ప.

దరికొను (ప్రజ్వరిల్లు) సభా. ౧ ఆ. ౨౫౧ ప.

దొర (సాటి) ఆది. ౬ ఆ. ౪౫ ప.

నర (పలితము) ఆది. ౩ ఆ. ౧౯౪ ప.

ఒనరు. సభా. ౨ ఆ. ౮౧ ప.

నారలు (వల్కలము) అర. ౨ ఆ. ౩౨౯ ప.

నీరు (జలము) ఆది. ౫ ఆ. ౨౦౭ ప.

నెరయు (ఆచ్ఛాదించు, వ్యాపించు) ఆది. ౩ ఆ. ౧౫౭ ప. ౮ ఆ.
౧౯౬ ప.

రానేరరు. ఆది. ౫ ఆ. ౬౮ ప. ౭ ఆ. ౧౯౯ ప. ౮ ఆ. ౩౦౪ ప.
అర. ౩ ఆ. ౧౬౨. ౩౦౨. ౩౨౭ ప.

పరఁగు (వర్తిల్లు, ప్రసిద్ధమగు) ఆది. ౧ ఆ. ౩౨ ప. ౨ ఆ. ౧౩౯
ప ౩ ఆ. ౮౮ ప. ౪ ఆ. ౧౧౦ ప. ౫ ఆ. ౭౬. ౨౨౬. ౮ ఆ. ౧౦౦. ౧౮౭

ప. సభా—౧ ఆ. ౬౬-౨౬౪ ప. ౨ ఆ. ౧౨ ప. అర. ౧ ఆ. ౧౧౬. ౧౩౧
ప. ౨ ఆ. ౨౬౩. ౩౧౦ ప. ౩ ఆ. ౨౯౯. ౩౩౧. ౩౬౪ ప.

దెప్పరము (అసహ్యావాక్యము) సభా. ౨ ఆ. ౨౫౫. ప.

పరికించు. ఆది. ౩ ఆ. ౧౩౧ ప. సభా. ౧ ఆ. ౪౯. అర. ౨ ఆ. ౧౧౪ ప.

పరువడి (క్రమము) ఆది. ౩ ఆ. ౧౪౦ ప. ౬ ఆ. ౭౧. ౨౯౯ ప.

సభా. ౧ ఆ. ౨౨౭ ప. ౨ ఆ. ౨౦౦ ప. అర. ౧ ఆ. ౧౧ ప.

పరుసము అర. ౩ ఆ. ౨౯౯. ౩౦౦ ప.

పురుడు (సాటి) ఆది. ౭ ఆ. ౨౭ ప.

(ప్రసవము) అర. ౩ ఆ. ౨౪౧ ప.

పెరుగు (వర్ధిల్లు) ఆది. ౩ ఆ. ౧౨ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౫౫ ప. అర.
౩ ఆ. ౨౪౦ ప.

పొరయు (పొందు) ఆది. ౧ ఆ. ౧౬౦. ప. ౩ ఆ. ౧౨. ౧౪ ప. ౬ ఆ.
౨౬౯ ప. ౭ ఆ. ౧౦౪ ప. ౮ ఆ. ౮౩ ప. సభా. ౧ ఆ. ౪౭ ప. ౨ ఆ.
౩౫ అర. ౧ ఆ. ౨౪౨ ప.

పొరి (క్రమము మిక్కిలి) అర. ౧ ఆ. ౧౧౮ ప.

పోరచి (వ్యర్థము) ఆది. ౫ ఆ. ౧౨౯ ప.

పోరు (యుద్ధము) ఆది. ౩ ఆ. ౧౦౩ ప. సభా. ౧ ఆ. ౬౬ ప. అర.
౧ ఆ. ౧౦౨. ౨౭౪ ప. ౩ ఆ. ౩౯౪ ప. ౪ ఆ. ౨౧ ప.

బోరన (శీఘ్రముగ.) ఆది. ౨ ఆ. ౩౯. ౨౩౬ ప. ౪ ఆ. ౧౯౨ ప.
౭ ఆ. ౧౭౩ ప. అర. ౨ ఆ. ౨౯ ప.

బోరు (వర్షాదిపాతమునందలి ధ్వన్యను కరణ శబ్దము) ఆది. ౨ ఆ. ౧౦౦
ప. అర. ౧ ఆ. ౨౮౭. ప. (ఇది 'శీఘ్రమున' అనుటకు సరిపడును).

మొరలు. ఆది. ౨ ఆ. ౧౪౭ ప. (ఇది ప్రత్యయగతమే యననగును).

రమణ. ఆది. ౪ ఆ. ౧౫. ౫౫ ప. ౬ ఆ. ౧౨ ప. ౭ ఆ. ౧౬౬ ప.
౮ ఆ. ౬౬ ప. సభా—౧ ఆ. ౨౧౫ ప.

రమ్ము, సభా. ౨ ఆ. ౨౪౭ ప. అర. ౧ ఆ. ౬౩ ప. ౨ ఆ. ౧౨౪ ప.
రాగన్ ఆది. ౩ ఆ. ౧౮౨ ప.

రాడు (రాలేదు) ఆది. ౩ ఆ. ౧౧౨ ప.

రావించు. సభా. ౨ ఆ. ౧౪౭ ప. అర. ౨ ఆ. ౨౮ ప.

రూడి. ఆది. ౧ ఆ. ౭౦ ప. ౮ ఆ. ౧౫౬ ప.

రెండు. ఆది. ౧ ఆ. ౧౦౧ ప. ౨ ఆ. ౮౮ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౬ ప. అర. ౧ ఆ. ౨౧ ప.

రేగు (విజృంభించు) అర. ౩ ఆ. ౧౮ ప.

రేయి (రాత్రి) ఆది. ౨ ఆ. ౧౫౬ ప. అర. ౩ ఆ. ౧౮ ప.

వరవుడు (దాసి) సభా. ౨ ఆ. ౨౦౦ ప.

వరుస. ఆది. ౮ ఆ. ౨౨౨ ప. ౬ ఆ. ౧౦౨ ప. సభా. ౧ ఆ. ౨౫౧ ప. అర. ౮ ఆ. ౬౧ ప.

వారకములు. ఆది. ౩ ఆ. ౧౫౨ ప. (ఎరవిచ్చినసాము)

వారలు. ఆది. ౧ ఆ. ౩౮ ప. ౨ ఆ. ౯౦. ౧౯౯ ప. ౩ ఆ. ౧౦౩ ప. ౪ ఆ. ౨౦౨ ప. ౫ ఆ. ౧౬౬ ప. ౬ ఆ. ౭౮ ప. ౮ ఆ. ౪౩ ప. సభా. ౧ ఆ. ౪౨. ప. అర. ౧ ఆ. ౧౦౦. ౨౭. ౨. ౨౭౯. ప. ౨ ఆ. ౧౩౯. ౩౦౮ ప. ౩ ఆ. ౫౯ ప. ౨౯౪-౩౨౭ ౩౯౪. ప. (ఇది ప్రత్యయగతమే యననగును).

విరియు (నశించు) ఆది. ౭ ఆ. ౪౪ ప. అర. ౨ ఆ. ౧౧౧ ప.

వీరలు. ఆది. ౫ ఆ. ౬౮ ప. ౧౫౦ ప. ౬ ఆ. ౩ ప. ౮ ఆ. ౩౦౪ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౮౬ ప. అర. ౧ ఆ. ౨౬౩ ప. (ఇది ప్రత్యయగతమే యననగును).

సరి. (సాటి) సభా. ౧ ఆ. ౬౦ ప. ౨ ఆ. ౧౧౭ ప. అర. ౧ ఆ. ౩౦౬ ప. ౩ ఆ. ౩౩౧ ప.

సిరి. అర. ౨ ఆ. ౧౧౧ ప.

సూరెలు. (పార్శ్వములు) ఆది. ౨ ఆ. ౧౯౯ ప.

సెరగు. (ఆపద) ఆది. ౮ ఆ. ౧౧౯ ప.

(రం) నన్నయభట్ట భారతభాగ యతిప్రాసస్థలములలో ద్వీరుక్త అకార మొక్కచోటను మాత్రమే గలదు.

క॥ ...కొ! ఋలఁబెట్టితి నీవునీచిఱుతకాలము (ఆది. ౪ ఆ. ౨౭౧ ప.)

ఇట 'కొఱు' శబ్దములోనిది ద్వీరుక్త అకారమునటలో విప్రతిపత్తిలేదు.

(రం) నన్నయభట్ట భారత భాగ యతిప్రాస
స్థలసిత (శకట) అకారములు

అఱ. (కీడు) ఆది. ౩ ఆ. ౧౨ ప.

అఱ. (నగము) అర. ౭ ఆ. ౧౩౫ ప.

అఱకడ. (స్కంధము) ఆది. ౬ ఆ. ౧౧౫. ౧౬౧ ప.

అఱచు. అర. ౨ ఆ. ౧౧౧ ప. ౩ ఆ. ౧౫౩ ప.

ఆఱు. (ఉపశమిల్లు) ఆది. ౪ ఆ. ౧౯ ప.

ఇఱుకు. (ఇఱికించు) ఆది. ౨ ఆ. ౭౦ ప.

ఉఱు. (లక్ష్యపెట్టు) ఆది. ౬ ఆ. ౧౬౦ ౧౯౫ ప. సభా. ౨ ఆ. ౩౦౬ ప. అర. ౪ ఆ. ౬౮ ప.

ఉఱుము. (గర్జించు) ఆది. ౮ ఆ. ౨౭౦ ప.

ఊఱడు- (ఉమశమిల్లు. విశ్రాంతినందు) ఆది. ౪ ఆ. ౧౯ ప.

ఎఱచి- (మాంసము) ఆది. ౫ ఆ. ౫౩ ప.

ఎఱుక- (జ్ఞానము) ఆది. ౩ ఆ. ౧౨. ౨౦౩ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౬౫ ప. అర. ౧ ఆ. ౨౨౨ ప. అర. ౨ ఆ. ౯౧ ప.

ఎఱుకు. (బోయ) ఆది. ౫ ఆ. ౫౩ ప. అర. ౧ ఆ. ౩౨౬ ప. అర. ౨ ఆ. ౯౧ ప.

ఎఱుగు. (తెలిసికొను) ఆది. ౩ ఆ. ౨౦౩ ప. ౪ ఆ. ౬౮. ౭౨ ప. ౫ ఆ. ౬౦. ౧౭౮-౧౮౫ ప. ౬ ఆ. ౧౦౩-౧౪౭-౧౫౫-౧౬౧-౧౯౫. ప. ౭ ఆ. ౭౪ ప. ౮ ఆ. ౧౧౫, ౧౮౭. ౩౧౫ ప. సభా—౨ ఆ. ౨౯. ౨౦౯ ౨౬౫ ప. అర. ౭ ఆ. ౧౫౮ ప. ౩ ఆ. ౪౬, ౧౫౩. ౧౭౯ ప.

ఒఱవ. (వక్రము) అర. ౨ ఆ. ౧౩౫ ప.

ఒఱపు (తాపము) అర. ౨ ఆ. ౧౩౫ ప.

కఱ. (నలుపు. కఠకంఠుడు) అర. ౧ ఆ. ౩౨౬ ప.

కఱకు. (కఠినము) ఆది. ౭ ఆ. ౨౨౬ ప.

కఱచు. (కాటువేయు) ఆది. ౧ ఆ. ౧౪౭ ప.

కఱచు (అభ్యసించు) ఆది. ౩ ఆ. ౧౨. ౨౦౩ ప. ౮ ఆ. ౨౭౪ ప.

కఱటి. (మూర్ఖుడు) ఆది. ౪ ఆ. ౭౨ ప.

కఱపు. (ప్రేరించు) ఆది. ౩ ఆ. ౧౨ ప.

కఱపు. (నేర్పు) సభా. ౨ ఆ. ౨౬౫ ప.

కాఱడవి. (సాంద్రారణ్యము) ఆది. ౪ ఆ. ౧౯ ప.

ఒక్కెఱ. (ఉగ్రత) ఆది. ౫ ఆ. ౨౫౬ ప.

కొఱ. (ప్రయోజనము) అర. ౨ ఆ. ౧౩౫ ప.

కొట్టు. (మేకు) ఆది. ౪ ఆ. ౨౭౧ ప.

కొలుకు (ఖాదించు) ఆది. ౬ ఆ. ౨౦.౨ ప.

గిలుపు. (త్రిష్ట) ఆది. ౫ ఆ. ౧౬౪ ప.

గులుకొను. (యత్నించు) ఆది. ౫ ఆ. ౧౭౮ ప. ౬ ఆ. ౧౦౩ ప. ౮ ఆ. ౨౭౦.౩౧౫ ప.

చలుచు. (అటచేతితోనదుము) ఆది. ౨ ఆ. ౭౦ ప. సభా. ౧ ఆ. ౨౧౨ ప.

చిలుత (చిన్న) ఆది. ౪ ఆ. ౨౭౧ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౨౮ ప.

చిలు (చిన్న) ఆది-౫ ఆ. ౨౫౬ ప. (చిలుదొడ = పిక్క).

చెలుచు. (చెడఁజేయు) ఆది-౫ ఆ. ౧౮౫ ప. ౬ ఆ. ౧౧౫. ప. సభా. ౨ ఆ. ౩౦౬ ప.

తటి. (సమయము) ఆది. ౬ ఆ. ౧౧౫ ప. అర. ౩ ఆ. ౧౫౩ ప.

తలుచు (సాంద్రము) సభా. ౨ ఆ. ౩౦౬ ప.

తలుసలి. (ఉద్ధతుఁడు) సభా. ౨ ఆ. ౨౨౮ ప.

తీలు. (నివర్తిలు) ఆది. ౪ ఆ. ౧౯ ప.

తెఱఁగు. (విధము) అర. ౩ ఆ. ౪౬ ప.

వాతెఱ = (అధరము) ఆది. ౭ ఆ. ౭౪ ప.

తెఱ = తెఱపి.

అందొలు (సర్వతావదర్థక బహువచనము) ఆది. ౫ ఆ. ౧౬౪ ప.

ఇందఱము. (ఇయదర్థక బహువచనము) ఆది. ౬ ఆ. ౧౫౫ ప.

నెఱయు (నిండు) ఆది. ౬ ఆ. ౧౬౧ ప.

నెఱఁకులు. (మర్థస్థలములు) ఆది. ౪ ఆ. ౨౦౩ ప.

నెటి. (పరాక్రమము వ్యాప్తి - అందము). ఆది. ౪ ఆ. ౨౦౩ ప. ౬ ఆ. ౧౫౫ ప. ౭ ఆ. ౭౪ ప. అరణ్య ౧ ఆ. ౩౨౬ ప.

నులుము. (చూర్ణము). ఆది. ౬ ఆ. ౧౬౧ ప. అర. ౪. ఆ. ౬౮ప.

{ అంపఱ. (బాణ సమూహము). ఆది. ౪ ఆ. ౨౦౩ ప.
పఱ (సమూహము).

పఱచు. (పాటిపోవు, పరుగిడు) ఆది. ౨ ఆ. ౭౦ ప. ౫ ఆ. ౫౩. ౧౬౪ ప. ౮ ఆ. ౨౭౪ ప. అరణ్య. ౨. ఆ. ౧౧౧ ప.

పఱతెంచు. (పరుగున వచ్చు) ఆది. ౫. ఆ. ౨౫౬. ప.

పఱపు. (శయ్య.) ఆది. ౭. ఆ. ౨౨౬. ప.

పెఱ. (అన్యము) ఆది. ౨ ఆ. ౭౦ ప. ౮ ఆ. ౧౧౫ ప.

మఱకువ. (అజ్ఞానము ప్రమాదము) అర. ౧ ఆ. ౩౨౬. ప.

మఱచు. (విస్మరించు) ఆది. ౩ ఆ. ౨౦౩ ప. ౪ ఆ. ౬౮. ౭౨ ప.

౫ ఆ. ౫౩. ౬౦ ప. ౬ ఆ. ౧౦౩ ప. ౮. ఆ. ౩౧౫ ప. సభా. ౨ ఆ. ౨౬౫ ప.

మఱి (ఇంతేగాక.) ఆది. ౪ ఆ. ౭౧ ప. ౫ ఆ. ౧౭౮ ప.

మఱియు ౮ ఆ. ౨౭౦ ప.

మఱువు. (చాటు) ఆది. ౬ ఆ. ౨౦౨ ప.

ఏ మఱు (ఏమఱియు) ఆది. ౬ ఆ. ౧౫౫. ౧౯౫ ప. ౮ ఆ. ౩౧౫ ప.

మెఱపు. (విద్యుత్తు) ఆది. ౭ ఆ. ౧౬౦ ప.

మెఱయు. (ప్రకాశించు - ప్రకాశింపజేయు) ఆది. ౫ ఆ. ౧౬౪ ౧౭౮ ప. ౬ ఆ. ౧౬౧ ప.

మెఱచు (యు?) (ప్రకాశించు.) ఆది. ౬. ఆ. ౨౦౨ ప.

మెఱుగు (కాంతి) అర. ౩ ఆ. ౧౭౯ ప.

వఱలు. (ఒప్పు) ఆది. ౬ ఆ. ౧౧౫. ౧౬౦ ప. ౮ ఆ. ౨౭౦ ప. సభా— ౧ ఆ. ౨౧౨ ప. అరణ్య. ౩ ఆ. ౧౫౩ ప.

విఱుచు. (భగ్నముచేయు). సభా. ౧ ఆ. ౨౧౨ ప.

వెఱ (భయము). ఆది. ౫ ఆ. ౨౫౬ ప. సభా. ౧ ఆ. ౨౧౨ ప. ౨ ఆ. ౩౦౬ ప.

వెఱచు. (భీతియు) ఆది. ౧ ఆ. ౧౪౭ ప. ౪ ఆ. ౨౦౩ ప. ౬ ఆ. ౧౯౫-౨౦౨ ప. ౮ ఆ. ౨౭౪ ప.

(౪౧౧)—నన్నయ భట్ట భారత భాగములోని పయి యతిప్రాస స్థలములందు రేఫ అకారములు రెండును “అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఊ, ఊ, ఎ, ఒ” అను నచ్చులకును వానితోఁగూడిన, “కొ, గొ, చొ, తొ, పొ, నొ, మొ, వొ” అను హల్లులకును దరువాత మాత్రమే యుండుటచేతను, నా యచ్చులతోఁగూడిన ‘నొ, బొ’ అనువానికిఁ బరమందు రేఫము మాత్రముండుటచేతను, ‘చేరు, తేరు, పోరు’ మొదలగుచోట్ల నున్న ‘ఏ, ఓ’ అనువానికిఁ బరమున

రేఫము మాత్రమే యుండుటచేతను బయి కారికలు నన్నయ భట్ట భారత భాగ యతిప్రాసస్థలస్థిత రేఫ అకారములను మాత్రము వర్ణించుటకయి యుప దేశింపఁబడిన యనుగమములె యనుటకు సందేహము లేదు. ఆ కారణము చేతనె యట్టి నన్నయ భారత భాగ యతిప్రాసస్థలస్థిత రేఫ అకారములకు సరిపడునట్లు చేసిన పయి కారికల సమన్వయమే యధర్వణాభిప్రేత మనుట కును సందియము లేదు.

వాగనుశాసనుఁడు తన భారత భాగములో దీర్ఘ పూర్వక శకటప్రాస ము నీక్రిందియొక్క పద్యములో మాత్రము ప్రయోగించి యున్నాఁడు.

కం. కాఱడవిఁ బఱచు మృగముల, నూఱడక వధించి డస్సి యున్నతని శ్రమం.

భాఱఁగ నెడఁ బరితాపము, తీఱఁగఁ బై వీచె నన్నదీ పవనంబుల్.

(భార. ఆది. ౪ ఆ. ౧౯ ప) (శబ్దర),

ఈ పద్యములోని ప్రాసస్థలము లందలి “ కాఱడవి, ఊఱడక, ఆఱఁగ, తీఱఁగ ” అను శబ్దములలోని అకారములు నన్నయ భారత భాగములోని యతి ప్రాసస్థల ప్రయుక్త రేఫములతో (సంస్కృత శబ్దగతములు మున్నగు నిశ్చిత రేఫములతో) సాక్షాత్సంబంధమునఁ గాని పరంపరా సంబంధ మునఁ గాని యెచ్చటను మైత్రినంది యుండమిం జేసియు, దర్వాతి మహా కవులు వానిని శకట ప్రాసములలోనె ప్రయోగించి యుండుటం జేసియు నవి శకటములె యనియు, నక్కారణమున ‘ ఆ, ఈ, ఊ ’ అను దీర్ఘములకు, దర్వాత శకటములు నన్నయ ప్రయుక్తములై యున్నవనియు నిశ్చితమగు చున్నది. నన్నయే తర మహాకవుల ప్రయోగములలో ‘ ఏ, ఓ ’ అనువానికిఁ దర్వాత సయితము అకారముల ప్రయోగమున్నను వాగనుశాసనుఁ డెచ్చటను యతి ప్రాసస్థలములలోఁ బ్రయోగించి యుండమింజేసి పై కారికలలో నధర్వణుఁడు ‘ ద్వివిధ ’ శబ్దము. ‘ ఎ, ఒ ’ లకుఁ జెందకుండ ‘ ద్వివిధా దిదుతశ్చ స్యుః ’ అని సమాస ఘటితముగఁ బ్రయోగించి యుండెననియుఁ జెప్పట యెంతయు యుక్తి యుక్తముగను విశ్వసనీయముగను నున్నది.

(౪౧౨)— పయివాగనుశాసన పద్యములోని ‘ ఆఱు ’ ధాతువు ‘ ఉపశమిల్లు ’ అను నర్థమున వాడఁ బడియుండుటంజేసి ‘ నిండారు ’ అను నర్థమున ‘ ఆరు ’ అని రేఫయుతముగఁ బ్రయోగించిన యాతని ప్రయోగ ములు విరుద్ధములు కానేరవు.

కం. “ధీరమతి యుక్తిజేసి వి, చారింపఁగ నిక్కువంబు సర్వజన స్వ,
ర్థారోహణ సోపానం, బారఁగ ధర్మంబ చూవె యతి రమ్యంబై.”

(అర. ౧ ఆ. ౨౨౯ ప.)

మధ్యాక్కర. “ఆ రాజు గుణములు కరుణ నాయందుఁ
గావింపు, మారంగ” (అర. ౨ ఆ. ౨౨ ప.)

ఇట్లే నన్నయ భట్టారకుఁ డర్థభేదము నాశ్రయించియే ‘నెరయు,
నెఱయు’ అను ధాతు ద్వయమును విభిన్నములుగ సంగీకరించి స్థలాంతరము
లందుఁ బ్రయోగించి యున్నాఁడు. కాన నట్టివి చూచి రేఫ ద్వయ మైత్రిని
నన్నయ భట్టు సైత మంగీకరించెనని భ్రమింపరాదు.

(౪౧౩) పయిరీతినె నన్నయభట్టపద్య యతిప్రాసస్థలములలో నెచ్చ
టను రేఫమునకుఁ దర్వాతఁగాని రంగనాథకవిగారు సమన్వయించినట్లు (౪౦౪
వి) పదాదినిగాని ఆ కారము లేమింజేసియు, వెనుక నుదాహరించినరీతి
రంగనాథకవిగారి సమన్వయము ప్రక్రమవిరుద్ధ మై యసంగతమై యుండుటం
జేసియు ‘నమరా’ అనుపాఠము ప్రమాదపతిత మనియు నా వ్రాసిన
‘నమవా’ అనుపాఠమె యధర్వణాభిప్రేత మనియుఁ జెప్పటకు సందేహము
లేదు. ఈ క్రింది తిక్కయజ్వ ప్రయోగములను బట్టి యధర్వణుని నాటికిఁ
బదాది శకటములును మహాకవిసమ్మతములై యుండెనని యంగీకరింపక తీరకు
న్నను నట్టివి నన్నయ ప్రయుక్తములు కామించేసి యధర్వణుఁడు పై కారిక
లలో నట్టి పదాది శకటముల నుపదేశించి యుండె ననుట యెంతమాత్ర
మును బాసఁగ నేరదు.

(౪౧౪)—నన్నయభట్ట పద్య యతిప్రాసస్థలములలో నెచ్చటను
జకారమునకుఁ దర్వాత రేఫముగాని జకారముగాని ప్రయోగింపఁబడి
యుండమింజేసి పయికారికలలో జకార ప్రసంగ మప్రసక్తమై యున్నది.
మఱియు సీకారికలు నన్నయ ప్రయోగమాత్ర విషయములు కావనియు
సకల కవి ప్రయుక్త రేఫ జకార విషయకములనియు సంగీకరించు రంగనాథ
కవిగారి పక్షమునకు విరుద్ధముగ జకారమునకుఁ దర్వాత ద్వివిధరేఫములును
గల శబ్దము లితర కవి ప్రయోగములలో ననేకములు గలవనియు నందును
నలఘువు లున్న స్థలములకన్న లఘువు లుండెడిచోటులే యధికసంఖ్యాకములై
యున్నవనియు సీవఱకు విశదీకరించి యున్నాను.

కావున ‘చజౌ’ అను పాఠమును “నాస్తి జకారస్య” అను పాఠమును
లేఖక పాఠకాది ప్రమాదజనితము లనుటకు సందేహములేదు. ఇంక సకార
మునకుఁ దరువాతవలెనె జకారమునకుఁ దర్వాత సయితము రేఫము మాత్రమె

నన్నయ యతిప్రాసస్థలములలో నుండుటంజేసి సకారమునకుఁ దర్వాత నలఘు వుండదని చెప్పినట్లే బకారమునకుఁ దర్వాత సయిత మలఘు వుండదని కారికాకర్త చెప్పెననుటయె యెంతయు విశ్వసనీయమై యుండుటంజేసి ‘చసా’ ‘నాస్తి బకారస్య’ అను నా వ్రాసిన పాఠములును నా చేసిన యచటి సమన్వయమును నెంతయు యుక్తియుక్తములై యున్నవనుటకు సందేహము లేదు.

(౪౧౫)—పయి నుదాహరించిన నన్నయ ప్రయుక్త యతిప్రాసస్థలములలో నెల్లయెడలను నవ్యభిచరితముగ ‘సుప్తిజ్’ ప్రత్యయములలోని రేఫములు లఘువులుగానే యుండుటంజేసి రేఫ అకా రాన్యతరస్థితి దిజ్జాత్ర ప్రదర్శనక్షమమగు “ద్వివిధాదిదుత” ఇత్యాద్యనుగమములలోఁ జేర్చక ‘సుప్తిజ్’ ప్రత్యయరేఫములు లఘువులై యని ప్రత్యేకముగ “క్రియాంతే చాన్యవణ్ణేచ ...” అనుదానిచే సుస్పష్టముగ నుపదేశించుట యత్యావశ్యకమై యున్నది. ‘అందొఱు, ఇందఱము’ అను వానిలోని ‘ఱు’ అనునది బహువచన ప్రత్యయముగఁ జింతామణిలో నెచ్చట నుపదేశింపఁ బడియుండలేదు. ‘లాంతాత్తురుకా’ ‘సుజసో ర్నుమూ వురూ చ తత్రస్తః’ ‘సర్వేషాం బహువచనే రు ఇతిస్యాత్’ అని యిట్లు ‘రు’ అనునది మాత్రము ‘సుప్తిజ్’ ప్రత్యయములలోఁ బేర్కొనఁ బడినది. కాఁగా ‘నందఱు’ మున్నగు వానిలోని ‘ఱు’ అనుదానిని సుప్రత్యయముగఁ గారికాకర్త పరిగణించి యుండఁ డయ్యెను. “భవం త్యజడ వాచిత్యే అప్యంతా శ్శబ్దా మనోహరాః, జడతా వాచకత్వే తు న్న్యంత తా తత్ర దృశ్యతే” అని చెప్పుచున్న వికృతివివేకప్రక్రియను బట్టి సయిత మధర్వణుఁడు ‘అన్ని’ ‘అందొఱు’ మున్నగునవి బహువచనాంత నిపాతములుగా మాత్రమే యంగీకరించెనని చెప్పుటకు సందేహము లేదు.

(౪౧౬)—నన్నయ భారతభాగమున హలంతరసంయుక్తరేఫము లొకపద్యమునఁ బ్రయోగింపఁబడి యుండుటజేసియు హలంతరపరక సంయోగమున శకటస్థితి కవిసమ్మతము కామింజేసియు రేఫ అకారములలో నేదే నొకటి యుండఁదగు తావుల నుపదేశించు వై కారికలలో “అససంయుతాః” అను దళముండుట యెంతయు నావశ్యకమై యున్నది.

(౪౧౭)—సంయుక్తస్థలములలో శకటమును నుండవచ్చునని రంగనాథ కవిగారు విపులముగాఁ జర్చించి యున్నారు. ఆ విషయమిట విమర్శింపఁ బడుచున్నది. హలంతరసంయుక్త రేఫప్రాస మొక్కచోట మాత్రమే నన్నయ భారతభాగమునఁ గలదు.

ఉ. తూర్పురుణంబు గాఁదొడఁగె దుష్టనిశాచర వేళ యయ్యెడున్,
మాడ్చుము కాలయాపన మమర్చక, యప్పిశితాశిఁబట్టి పా,
లార్పఁగనేల? నావుడు బలాఘ్యుఁడు భీముఁడు మల్లవిద్య నే,
రేర్పడఁగా పిడింబు బలహీనపరాక్రముఁ జేసెఁ జెచ్చెరన్.

(భార. ఆది. ౬ ఆ. ౨౧౬ ప.)

ఈ పద్యములోని 'తూర్పు' మున్నగువానిలోని హాలంతరసంయుక్త రేఫములుగాని యా శబ్దములలో స్వరలోపము గలుగని స్థితిలో నుండెడి యా చోటులలోని యసంయుక్తరేఫములుగాని యలఘువులో లఘువులో యను విషయమును నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారములు నన్నయభట్ట పద్య యతి ప్రాస ప్రయోగములలో లేవు. అధర్వణుఁడు "అనిశ్చయో భవేద్యత్ర, గ్రామ మానుషనామను, రేఫయోర్నిశ్చయస్తత్ర, రేఫమాత్మైకగోచరః" అని యిట్లు స్థలాంతరములందు ఆకార నిశ్చయము లేనపుడు రేఫమునె నిలువ వలెనని చెప్పియుండుటచేతను, 'జిహ్వా మాన మ్యోచ్యతే త, చ్చకటం గురు సంజ్ఞితమ్' అను శకటరేఫ నిర్ణయవచనము చొప్పునఁ గలుగవలసిన యశిథిల మగు నుచ్చారణగౌరవ మవ్యవహిత హాలంతరోచ్చారణ ప్రతిబంధమునఁ బరిక్షీణమగుట యనుభవసిద్ధమై యుండుటచే నసంయుక్తతలోని యలఘు రేఫము సైతము సంయుక్తతావస్థలో లఘువగు ననఁదగి యుండుటచేతను, బై పద్యములోని 'తూర్పు' మున్నగు ప్రాసస్థలగత హాలంతర సంయుక్తరేఫ ములు లఘువులె యని యెన్నునగును.

(౪౧౮)——ఈ క్రింది తిక్కన సోమయాజి ప్రయోగమునుబట్టి పై నన్నయభట్ట ప్రయుక్తములగు 'తూర్పు' మున్నగువానిలోని రేఫములు లఘువులే యని నిశ్చయింపవచ్చును.

కం. నేర్పరి వెక్కు విధంబుల, నార్పఁగ బొమ్మలు కడంగి యాడెడు చందం,
బేర్పడఁ గాన్పుము కాల స,మర్పిత కార్యకరులై న మానవుల దెసన్.

(భార. శాంతి. ౧ ఆ. ౨౮౩ ప.)

ఇందు 'సమర్పిత' అను సంస్కృత శబ్దములోని 'ర్పి' అనుదానికి ప్రాసములుగాఁ బ్రయోగింపఁబడిన వగుటంజేసి 'నేర్పరి, ఏర్పడ, ఆర్పఁగ' అను శబ్దములలోని సంయుక్త రేఫములు లఘువులె యనుటకు సందియము లేదు. వీనిలోని 'ఆర్పఁగ, ఏర్పడ' అను శబ్దములలోని 'ర్ప' అనునవె పై నన్నయభట్ట పద్యప్రాసగతములై యుండుటఁజేసి యా పద్యములోని తూర్పు, మాడ్చుము' అను వానిలోని సంయోగములందలి రేఫములును లఘు

వులె యని సిద్ధాంతితమగుచున్నది. మఱియు శబ్దరత్నాకరమునఁ ‘పాలా
రుచు’ అను ధాతువులోని రేఫము లఘువుగనే యుదాహరింపఁబడి యున్నది.

గీ. ‘ఏఱుకొని వత్తు రాకలి తీఱకుండు’ అను తిక్కయజ్ఞ ప్రయోగ
మునుబట్టి ‘ఏర్పడు’ శబ్దమునకు మూలమగు ‘ఏఱుపడు’ శబ్దములోని రేఫము
‘అలఘు’ రేఫమనక తీరదుగదా. ఇట్టి వానిలో స్వరలోపమున నేర్పడెడి
సంయోగము రేఫప్రాసమునఁ బ్రయుక్త మగునపు డసంయుక్తతావస్థలోని
శకటము స్వరలోపములో హలంతరసంయుక్త మగునపుడు లఘువగునని
యంగీకరింపక తీరదుగదా. కావుననే ప్రాథవ్యాకరణకర్త యీ క్రిందిరీతిని
సూత్రించెను.

(౪౧౯)—‘అలఘు రేఫంబు లుప్తాచ్ఛమగుచో లఘు రేఫంబగు’
“త్రిలింగ లక్షణశేషము (ముక్తలక్షణ వివేచనము. ౨ సూ).

(౪౨౦)—పయి సందర్భమునుబట్టి యీ క్రింది తిమ్మకవి రంగనాథ
కవుల యభిప్రాయములు సరికావని యంగీకరింపవలసి యున్నది.

లక్ష-గీ. అరయ గురు రేఫ హల్లుతో బెరసినపుడు,
ప్రాసముల విశ్రమముల రేఫములతోడఁ;
గలసియుండును సుకవిపుంగవుల కృతులఁ
జగదవనసూత్ర గిరి తనూజా కళత్ర.

ఉదాహరణము :—

ఉ. నూన్వరు నొక్కచందము మనోగతి సైరణ చేసి నన్ను నా,
సర్వకులంబు నుత్తమ యశంబున నుంచితి రమ్మలార.

(ఎఱ్ఱాప్రెగడ రామాయణము).

కం. కార్చిచ్చు గవసి మృగముల, నేర్చుకరణి నేడు భీష్ముఁ డేచినకడిమిన్,
బేర్చి మనభీముఁ బొదవె శ, రాష్ట్రుల నవ్వీరుఁ గన్నులారం గంటే.

మఱియు

(భార. భీష్మ. సర్వల. ౩ ఆ. ౨౪౫ ప)

సీ. హయమేధ పర్యంతమైన శ్రౌతము బహుస్సృతులుఁ బుత్తునకు
వేత్వేఱఁ దెలిపె.

(భీష్మ. సర్వల. ౩ ఆ. ౨౪౬ ప).

కం.... మా! అల్లయచుఁ దాకుచు నుదాత్త రభసోజ్జ్వలులై.

(భార. ద్రోణ. సర్వల. ౩ ఆ. ౨౪౭ ప).

(౪౨౧)——సంయోగస్థలములందు మాత్రము రేఫఱకారములకు యతి ప్రాసమైత్రి యంగీకరింప నగు ననెడి యీ తిమ్మకవి యభిప్రాయము మిక్కిలి యయుక్తికముగ నున్నదనుటకు సందేహము లేదు. మఱియు నిటఁ దిమ్మకవి పయి నుదాహరించిన మూడవస్థలమున ఱకార ఋకారములకును యతి మైత్రి నంగీకరింపవలసిన వాడయ్యెను. యణాదేశాది సంబంధములనుబట్టి ఋకార రేఫములకు సంబంధము గలదనుట యుక్తముగాని ఋకార ఱకారములకు సంబంధము గలదనుట యుక్తము కాదుగదా. అట్టి సంబంధ శూన్య వర్ణములకు సంయోగమున మాత్రము యతిమైత్రి గలదనుటకంటె సంయోగమున నలఘువు లఘువుగా మాఱు ననుట యెంతయు యుక్తముగదా. వర్ణాంతర సంయోగమున నక్షరములు మాఱుచుండు ననుటలో వింత యేమున్నది? ద్రుత సంశ్లిష్టములగు కచటతపలు గజడదబలుగా మాఱుచుండలేదా? వర్ణ ద్వితీయ చతుర్థముల ద్విత్వములలోని మొదటి వర్ణమునందలి సోష్ణత్వము మాసిపోవలేదా?

శా. అద్ధావాగ్విబుధ మ్మహోవచనక వ్యాహర మాహవచ,
స్సిద్ధ మ్మాః కృతతాం గతః కలిరితి శ్రీ సూక్తివిద్యాధర,
మిథ్యాద్ధౌధత్య మగాల్లయంహి కుధియా మిత్థం వదత్కిన్నర,
మృద్ధీరాగ్రణి గెల్పుటుత్సవమునం దయ్యె న్నభం బయ్యెడన్.

(ఆముక్త మాల్యద).

(౪౨౨)——రంగనాథకవి యట్టి సంయోగములలో ద్వైరూప్యము నంగీకరించె ననఁగా రేఫ విశిష్టముగను ఱకార విశిష్టముగను శబ్దద్వయము నంగీకరింపవలెనని చెప్పెను.

“అన్య వర్ణములతో సంశ్లేషము వచ్చినను గురుత్వ లఘుత్వ వైపరీత్యము గలుగదని యెఱుంగఁదగును. ఇఁకఁ దిక్కనాదులు:—

‘కం. సర్పముఖ శరము గలదని, దర్పంబునఁ గ్రీడిఁదొడరఁ దలఁపకు హరిపెం, పేర్పడఁగ నదియ కాదటఁ, దీర్పవలయు వానినెల్లఁ దీర్చును మనకై.’

ఇందులోని ‘తీర్పుము’ అను శబ్దము గురురేఫకముగ నీ క్రింది పద్యములోఁ బ్రయోగింపఁబడియె.

‘కం. వేటొక తెఱఁగున నొరులకు,
మాతాడక యునికి లెస్స మనుజేంద్రుకడన్,
దీఱమిగల చోటులఁ దా,
మీఱి కడఁగి వచ్చి పంపు మేకొనవలయున్. (భా)

ఈ శబ్దములకు నీ ప్రయోగములె ప్రమాణమగుటంజేసి రూపాంతరములని చెప్పినఁ గొంతమేలు. సంశ్లేషభావమున లఘు రేఫములు గానరాలేదు గావునఁ బై వాక్యమునందుఁ గొంత యను విశేషణమును వ్రాసితిమి” (ద్విరేఫ. 3 ఆ. ౧౧౧-౧౧౨ పుటలు).

రంగనాథకవియొక్క యిక్కల్పన మాయన యనుకొన్నట్లు కొంత మేలును గాఁజాలదు. స్వరలోప పక్షమున “తీర్పు, తీఱు” అను రెండు రూపములును నుండుననియు, స్వరలోపాభావ పక్షమున ‘తీఱుచు’ అను అకార రూపము మాత్రమే యుండుననియుఁ జెప్పటచేత స్వరలోపమునఁ బాక్షికముగ నయిన శకటము రేఫ మగుచున్నదను విషయము ఘట్టకుటీ ప్రభాత న్యాయమున దుర్వార మగుచున్నదని యీతఁడెట్లు తలంపఁడయ్యెనో తెలియకున్నది. ఇక స్వరలోప పక్షమునందలి రేఫ వైశిష్ట్యమునకు సాంస్కృతిక రేఫ సంయోగ ప్రాసము ప్రమాణ మగుచున్నట్లు అకార వైశిష్ట్యమునకుఁ దగిన ప్రమాణ మేమని తలంచెనో తెలియకున్నది.

అకార వైశిష్ట్యమున కీ క్రింది ప్రయోగములు ప్రమాణము అని యొకప్పు డెవ్వరేని చూపుదురేమో? “... .. కంటికి న్. తెప్పయుఁబోలె మాటయి నెఱిం బను లారసి...” (భార. ఉద్యోగ పర్వ. 3 ఆ. ౧౪౪ ప). ఉ॥ కన్. తెప్పలఁ గప్ప నీదొక తఱిన్ (వసుచ). (సర్వ. 3 ఆ. ౧౪౧).

ఇట్లు హలంతర పూర్వక రేఫ సంయోగములందు శకటము సుచ్చరించుటలో బాధలేకుండుట యనుభవ సిద్ధమై యున్నది. ఇట్టి చోటులలోని శకటము రేఫముగా మాఱునని కల్పించుకొనవలసిన యావశ్యకతను జూపు ప్రయోగమును నగపడదు. కావుననే ప్రౌఢవ్యాకరణకారాదులు శకటము మీఁది స్వరము లోపించునపుడే యది లఘు రేఫ మగునని సూత్రించి యుండిరి. (౪౧౯ వి.) కర్ణాటభాషలో సైతమిట్లే శకటము లుప్తాచ్ఛమగునపుడు రేఫ మగునని నాగవర్ణ సూత్రించి యున్నాఁడు. “అకారస్య రేఫః” అకారస్య స్థానే వ్యంజనేషు పరేషు రేఫో భవతి—ఉ॥ మార్కణె, మార్కోరల్, మార్దని, మార్పడె, మార్నడి.” (కర్ణాటక భాషా భూషణము ౫ పరిచ్ఛేదము. ౧౨౧ సూ.) కర్ణాటక శబ్దానుశాసనమున నీ విషయము మీగుల విపులముగ సూత్రింపఁ బడెను.

పయి సందర్భమును బట్టి శకటము లుప్తాచ్ఛ మగునపుడు మాత్రమే రేఫముగా మాఱుననియుఁ బదాది శకటము పూర్వ పదాంత్య హల్సంయుక్త మగునపుడు రేఫముగ మాఱు సంప్రదాయము లేదనియు విశద మగుచున్నది.

(౪౨౩)——భారతము లక్ష్మీపత్యవధానిగారు హలంతర సంయుక్తములె గాక దీర్ఘ పూర్వకములు పదాది గతములు సైతము శకటములు కానేరవనియు నవి రేఫములె యగుననియు వ్రాసిరి. ఇతఁడు భారతమునందలి కవిత్రయమువారి ప్రయోగములనెల్లఁ బ్రమాణముగ నంగీకరించుచు వానిని మూత్రమె తన గ్రంథమునందు శకట రేఫ నిర్ణయవిషయమున లక్ష్యములుగఁ జూపియున్నాఁడు. మఱియు, ‘కవిత్రయ సమీరితాః, ఆచఖ్యుర్నహాభారత పారగాః, జగుర్భారత పారగాః,’ అని యిట్లు తన గ్రంథమున స్వరసములగు ననేక స్థలములందుఁ బ్రశంసించుచుఁ దన గ్రంథముయొక్క భారత ప్రయోగ మూలకత్వమును విశేష పఱుచుచు వచ్చెను.

‘శ్లో॥ అనోభి ర్ద్విత్య మనసాం । న రేఫై ర్నేతరై రపి ।

తస్మా ద్ద్విత్య యతా స్సర్వే । శకటా ఏవ నేతరే ॥ ౨౩

శ్లో॥ యే త్వస్య వర్ణ సంయుక్తా । స్తే రేఫాః స్యు రసంశయః ॥ ౨౪

శ్లో॥ రేఫోవా శకటోవాపి । హ్రస్వ పూర్వే ప్రదృశ్యతే ।

దీర్ఘ పూర్వేతు రేఫః స్యా । న్న భవే చ్ఛకటః క్వచిత్ ॥ ౨౫

శ్లో॥ ప్రథమస్య స శాకట్యం । దీర్ఘ పూర్వస్య నోభవేత్ ।

లఘు పూర్వ ద్వితీయస్య । తృతీయస్య చ వా భవేత్ ॥ ౨౬

శ్లో॥ లఘు పూర్వం లఘుపరమ్ శకటం పరికీర్తితమ్ ॥ ” ౩౦

(శకట రేఫ నిర్ణయము).

మఱియు నీ శకట రేఫ నిర్ణయకర్త దీర్ఘ పూర్వక రేఫములు హ్రస్వ పూర్వకము లయ్యెనేని యవి శకటములుగా మాఱునని చెప్పియున్నాఁడు.

“శ్లో॥ యే దీర్ఘ పూర్వాః స్యుః ప్రాగై వ । యదితే హ్రస్వ పూర్వకాః ।

భవంతి శకటాస్తే తు । ప్రాసాద్యై ర్బాధితం వినా ”

(శకట రేఫ నిర్ణయము ౨౬ ప.)

ఈ విషయము నప్పకవి యీ క్రిందిరీతిని బ్రతిఘటించుచున్నాఁడు.

“నీ॥ చేకూఱె ననుటకుఁ జేకుఱె నని యిట్లు,

పొడుగు లెల్లను హ్రస్వములుగఁ జేసి ।

పలికెడి వేళ రేఫములును ఱాలును,

మునుపటి యట్లన తనరుచుండు ॥ ”

(అప్పకవీయము ౨ ఆ. రేఫాక్షర సీసమాలిక) (చూ. ౧౦౬ పుట).

(౪౨౪)——ద్విత్యములోనివి శకటములె యనుటలో నెవ్వరికిని విప్రతిపత్తి లేదు. అట్టి ద్విత్యములో నొకటి లోపించినను బరిశిష్టము శకటమె యగు

నని యీ క్రిందిరీతి నడిదము సూరకవి చెప్పియున్నాఁడు. దీనికిని నెవ్వరును భిన్నాభిప్రాయములై యుండలేదు.

“ఆ॥ వె॥ ఊఁది పలుకుచోట నొగిఁదేల్చి పలికిన ।

రేఫగాదు శకటరేఫ గాని ॥” (కవినంశ. ౨ తరంగము. ౨౯ ప).

ఇకఁ గవిత్రయమువారి ప్రయోగము లెల్లరకును బ్రమాణములై యుండఁగాఁ బయిరీతి నభిప్రాయ భేదము లెట్లు గల్గెనో? లక్షి పత్యవ ధాని తిక్కనాదుల ప్రయోగములలో ధారాశముగా నున్న పదాది శకటాది ప్రయోగముల కెట్టి సమాధానములను గల్పించుకొని వానిని రేఫములుగ నంగీకరించి యుండెనో? యను విషయములను బరిశీలింప వలసియున్నది.

(౪౨౫)—దీర్ఘ పూర్వాక్షరములకును హ్రస్వ పూర్వాక్షరముల కును ప్రాసము లేకుండుటచేతను దీర్ఘపూర్వకములలో సంస్కృత శబ్దము లందు అకారము లుండకుండుటచేతను నాచ్చిక దీర్ఘపూర్వక రేఫములెల్ల వివాదస్థములై యగుటచేతను దీర్ఘపూర్వక రేఫములలో శకటములు గలవని నిరూపించుట కాధారమే లేదయ్యెను. ఇకఁ బదాదిగత అకారము లనఁబడు చున్న వానిలో నొక్కటికయిన నిర్వివాదములగు హ్రస్వ పూర్వక శకట ములతోడి ప్రాసము భారతమున లేదయ్యెను. ఇక నట్టి నిర్వివాద హ్రస్వ పూర్వక శకటములతోఁ దీర్ఘ పూర్వక శకటము లనఁబడుచున్నవానికిని బదాది శకటము లనఁబడుచున్నవానికిని నీ క్రిందిరీతిని నన్నయేతర కృత భారతభాగ పద్యములలో యతిమైత్రి మాత్ర మగపడుచున్నది. కేవలము భిన్నములగు నక్షరములకు సయితము యతిమైత్రి సర్వసమ్మతమై యుండుటంజేసి యట్టి దీర్ఘపూర్వక స్థలములందును బదాది స్థలములందును అకారములు గలవని యంగీకరింపవలసిన యావశ్యకత లేదయ్యెను. కావున నట్టి చోటులందు రేఫములై యున్నవనియు, నట్టి ప్రయోగముల ప్రామాణ్యమునంజేసి రేఫ అకారములకు యతిమైత్రి మాత్ర మంగీకరింపఁదగు ననియు శకటరేఫ నిర్ణయకర్త యీ క్రిందిరీతిని సిద్ధాంతీకరించినవాఁడయ్యెను.

శ్లో॥ అపరస్పర సంబంధాః । ప్రాస, ప్రాస యతిష్వమీ ।

తదన్యయతిషు త్వేషాం । సంబంధో దృశ్యతే మిథః ॥

‘చ.... తీ, రునకొడఁ బాటు గల్గిన నెఱుంగమి వెట్టరె ...

‘చ.... నూ, రును రథముల్ శతంబును మెఱుంగుల మొత్తము ...’

‘ఉ.... కంటికిన్, రెప్పయుఁబోలె మాటయి నెఱిం బనులారసి ...’

‘కం. , రిచ్ఛవడియే వారి మొన దటిమికోని వచ్చెన్’

‘కం., రాయో కాకిట్లు రూపలక విననేర్చెన్.....’

ఉ. 'వేదనన్, పోలుచు రోజుగా బలుమఱుం బొరలంబడ'

(భారతము. శకటరేఫ నిర్ణయము, రర పుట)

పయి మార్గము సనుసరించి దీర్ఘపూర్వక శకటము లనఁబడుచున్న వానిని బదాది శకటము లనఁబడుచున్న వానిని రేఫములుగానే నిశ్చయించి గ్రంథకర్త భారత ప్రయోగములనెల్లఁ జాలవల కీక్రిందిరీతి నుదాహరించెను.

శ్లో॥ దీర్ఘాత్పరే రేఫ ఏవ । నభవే చ్ఛకటః క్వచిత్ ।

రేఫత్వ విశ్వాసార్థం హి । ద్విరప్రాసాః ప్రదర్శితాః ॥

Age Group	2006 (%)	2008 (%)
18-29	85	85
30-49	85	85
50-69	85	85
70+	85	85

—ఆరడి, మారట, కారులు, వీరిడి.—

ఉ. ఆరడిఁ బోకయున్ ఫలము నందుటయుం గని పల్కనేరమిన్,
మారట నోరిదాననయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పకేఁ,
గారులు ప్రేలెదన్ వినుఁడు కర్జము నెఱును గాన్ప నల్కమై,
వీరిడియైన మానిసికి వెండి వివేకము గల్గనేర్చునే. (భార. ఉద్యో).

—కారడవి, ఊరటకున్, శ్రమంబారఁగ, తీరఁగ.—

కం. కారడవిఁ బఱచు మృగముల,

నూరటకుం దిగిచి డస్సి యున్నతని శ్రమం,

బౌరంగ నెదం బరితాపము,

తీరగఁ బై వీచె నన్నదీపవనంబుల్. (భార. ఆదిపర్వము).

పయి రీతినె అకారాది శబ్దము లనఁబడుచున్నచోనిని రేఘాదిశబ్దములు గనే సూక్రించి యుదాహరించి యున్నాఁడు.

శ్లో॥ సాదీ హూతి స్సభా రిక్తం । ద్వే గరు ద్రేఫ పూర్వకాః. ౫౧.

(‘ సాదీ = రవుతు, హూతిః = రండు, సభా = రచ్చ, రిక్తమ్ = రిత్త, రిచ్చ, ద్వే = రెండు, గరుత్ = రెక్క ’ అనునవి, రేఫ పూర్వకాః = రేఫ పూర్వకములు).

ఉ. రెక్కలు సించి కంఠమున రేకులు వాపి శిరంబు వ్రచ్చి... (భార.)

క. కని యు త్తరుండు గరుపా,

రిస మేనును దలఁకు మనము రిచ్చవడిన చూపును

(భార. శకటరే. ౧౫ పుట.)

(౪౨౬)—అష్టభాషావతార బిరుదాంచితుఁడును నించుమించుగఁ గృష్ణదేవరాయల కాలములోని వాఁడును నగు వెల్లంకి తాతంభట్టు తన కవి చింతామణిలోఁ బై శకటరేఫనిర్ణయ గ్రంథమార్గమునే యవలంబించి యీ క్రిందిరీతిని వ్రాసియున్నాఁడు.

ఆ. వె. ... దీర్ఘముమీఁద, బండితాను లేదు పద్మనాభ.

(వర్ణనియమాధికారము. ౧ ప. చెన్నపురి ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండా గారములోని 11-14-6 నెంబరు మాతృక)

క. ఇలరేఫ అకారముల,

వళి చెల్లినఁ జెల్లుఁగాని వసుమతిఁ బ్రాసంబులు చెల్లవు

(కవిచింతామణి. వళిప్రాసాధికారము. ౨౦ తాటాకు. పై మాతృకయే.)

(తాతంభట్టు కవి చింతామణిలో శ్రీనాథుని నైషధపద్యములును బిల్లల మఱి పినవీరభద్రుని శృంగార శాకుంతలపద్యములు నుదాహరింపఁబడినవి. కాఁగా నతఁడు క్రీ. శ. ౧౫౦౦ సంవత్సరము ప్రాంతమువాఁడు కానోపును.)

(౪౨౭).—శకటరేఫ నిర్ణయ గ్రంథమునందువలెనె దీనియందును బయిరీతియుక్తులనె యాశ్రయించి గ్రంథకర్త యిట్లు చెప్పె ననఁదగును. అట్టియుక్తులకు సమాధానము చెప్పకయె యప్పకవ్యాదు లీ క్రిందిరీతిని నిరసించుట యుక్తమై యుండలేదు.

సీ. “వెల్లంకి తాతన బొల్లెను బండితా, నిడుదపైఁ గలుగదు నిక్కమనుచుఁ!

గావున నేను దీర్ఘములపైఁ గలవెద్ద, తా లొకకొన్ని యేర్పఱుతు నింక.’

(అప్పకవీ. ౨ ఆ. రేఫాక్షరసీసమాలిక.)

కం. వెల్లంకి తాతయార్యుఁడు, దెల్లముగా శకటరేఫ దీర్ఘంబులపైఁ,
జెల్లదని పలికె నదియుం, గల్ల వితర్కింపఁ బ్రాథకవి సమ్మతులన్.

(సర్వలక్షణ సా. 3 ఆ. 2 ప.)

ఆ-వె. పదము మొదల నిడుదఁ దుదిఁ దద్భవంబుల,

రేఫగాని శకటరేఫ గాదు,

నిక్కమనుచు నుగుణనిధి దిట్టకవి వేంక,

నార్యవరుఁడు నుడివె నది హుళిక్కి. (సర్వలక్షణ సా. 3 ఆ. ౧౦ ప.)

(౪౨౮).—అప్పకవికిఁ దర్వాతివాఁడును దిమ్మకవికి సమకాలికుఁడును నగు నడిదముసూరకవి తన కవిసంశయవిచ్ఛేదమున శకటయుతశబ్దముల నెను బదియైదిటిని మాత్రమే పేర్కొని యుదాహరించి యున్నాఁడు. ఈతఁ డప్ప

కవి తిచ్చుకపుల ననుసరింపక శకటరేఫ నిర్ణయగ్రంథకర్తవలెనే పదాదిశకటములను హలంతర సంయుక్తశకటములను దీర్ఘపూర్వకశకటములను నంగీకరించి యుండలేదు. ఇతఁ డీ సందర్భమున నన్నయభట్ట భారతభాగస్థిత యతిప్రాసస్థలములందలి శకటములనెల్ల నొకపట్టికగాఁ జేర్కొని వానికెల్ల నన్నయభట్ట పద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు. తక్కిన తక్కిన యెఱ్ఱామ్రేగడల ప్రయోగములనుండి తనకు సమ్మతములగు కొన్నిటిని మాత్రమే చూపి యున్నాఁడు. ఆ సందర్భమున నన్నయభట్టారకుని పద్యములలోని యతిప్రాసస్థలస్థిత శకటయుత శబ్దములనెల్లఁ జూపియు నట్టియెడల దీర్ఘపూర్వకములగు ‘కాఱడవి, ఊఱడక, ఆఱఁగ, తీఱఁగ’ అనువానిని హలంతర సంయుక్తములగు ‘తూఱ్ఱ, మాఱ్ఱము, పాలాఱ్ఱఁగ, ఏఱ్ఱడ’ అనువానిని జూపి యుండలేదు. వానిపద్యములను సైత ముదాహరించి యుండలేదు. దీనినిబట్టి పరిశీలించునపు డప్పకవీయమును జూచినవాఁడయ్యు సూరకవి దీర్ఘపూర్వకశకటములను హలంతర సంయుక్తశకటములను నంగీకరింపలేదని విశేషము కాకమానదు గదా.

(౪౨౯)—శకటరేఫ నిర్ణయగ్రంథకర్త సూరకవి మున్నగువారు పయి నుదాహరించినరీతిని యుక్తిని గల్పించికొని సిద్ధాంతీకరించినను నీమార్గము గ్రాహ్యముకాదని చెప్పక తీరకున్నది. తెనుఁగుభాషలోనే గాక యితర ద్రావిడభాషలలో సయితము హ్రస్వపూర్వక శకటములతోపాటుగ దీర్ఘపూర్వకశకటములును బ్రసిద్ధములై వాడఁబడుచుండఁగా, నట్టివానికి సాక్షాత్సంబంధమునఁ గాని పరంపరా సంబంధమునఁ గాని భారతకవులు సంస్కృత శబ్దగతములు మున్నగు నిర్వివాద లఘురేఫములతో మైత్రిని కలిగింపని నియమముతోఁ బ్రయోగించి యుండఁగా, నట్టివి అకారములు కావని చెప్పుట సరికాదనక తీరదు. మఱియు ‘ఆఱు’=(ఐదునొకటి) అను దానిలోనిది రేఫమనియు ‘అఱువది’ (ఆఱు + పది) అను దానిలోనిది శకటమనియుఁ జెప్పుట యయుక్తిక మనకతీరదుగదా. (“వికలం ఛిద్రితం షష్టిః... షష్టిః = అఱువది ” శకటరేఫ నిర్ణయము ౪ పుట.) ఇంతియగాక ‘ఆఱు’ అనునది యైదునొకటి యనునర్థమునందును ‘ఉపశమిల్లు’ అను నర్థమునందును, శకటముతోనె తెనుఁగునందెగాక తమిట కన్నడములందును బ్రసిద్ధమై వాడఁబడుచున్నది. ఇట్లే “ఈడేఱు (సిద్ధించు) నూఱు (శతము) మీఱు (అతిక్రమించు) మాఱు (ప్రతి)” అనునవి మొదలగు ననేకశబ్దములు తెనుఁగునందేగాక తమిట కన్నడములందును మహాకవులచే శకటముగఁ బ్రయోగింపఁబడియున్నవి. ఇంతేగాక యట్టి శకటమునం దావేశించి యుండెడి టకారము వాని ద్వీరుక్తరూపముల భాతువులలోను వానినుండి వెలసిన ప్రకృతులలోను పడు చున్నది. తమిటము:—“ఆఱు = (ఉపశమిల్లు) ఆఱ్ఱు = ఆఱ్ఱు = (ఉపశ

మిల్లఁజేయు) ఊఱు = (నీరూఱు) ఊఱు = ఊఱు (ఊట) (ఊట అని తెలుఁగు నను గలదు.) కీఱు = (గోకు) కీఱు = కీఱు = (గీటు) (తెలుఁగునందును గీఱు ధాతువునుండి 'గీటు' అనునది పుట్టుచున్నది.) తేఱు = (తేటపడు) తేఱు = తేట్రమ్ = (తెలివి) (తెలుఁగునందును 'తేఱు' ధాతువునుండి 'తేట' అని పుట్టుచున్నది.) తూఱు (నింద) తూఱు = తూట్రు = (నిందించు) నీఱు = (భస్మము) నీఱు = నీఱు = (భస్మమును) నూఱు = (శతము) నూఱు = నూఱు = (నూటిని) మాఱు = (ప్రతి) మాఱు = మాఱు = (మాట తల్లి) వేఱు = (అన్యము) వేఱు = వేఱు = (వేఱుపడుట.)

ఇట్లుచ్చారణమునఁ బ్రసిద్ధమగుచున్న దీర్ఘపూర్వకశకటము లేదని చెప్పట సరికాదుగదా.

పరిశీలింపంగాఁ బదాదిరేఫములు శకటములు కావని చెప్పటయే యుక్తముగ నగపడుచున్నది. పదాదిశకటము లనఁబడుచున్నవి ప్రాచీనమహా కవుల ప్రాసములచే నెచ్చటను బ్రమాణీకరింపఁబడి యుండలేదనియు యతు లలో నిర్వివాదశకటములతో వానికి మైత్రియున్నను నచట అకారకల్పనము చేసికొన నక్కఱలేదనియు వర్ణాంతరములకువలెనే యచటి పదాదిరేఫముల కును శకటములతో మైత్రిచెల్లుట విరుద్ధము కాదనియు నీ వఱకు వ్రాసియే యున్నాను. తెల్గులోనేగాక యితర ద్రావిడభాషలలో సైతము పదాదిని శకటము లంగీకరింపఁబడి యుండలేదు. తమిళ భాషలోఁ బదాదిని అకారమే గాక రేఫమును నుండనేరదు. కన్నడభాషలోఁ బదాదిని శకటమంగీకరింపఁ బడదు. “అంచె, అంచె = (కుధము = ఏనుఁగుమీఁది ఆస్తరణము) అక్కట = (శూన్యము) అప్పు = (ప్రహరణము) అోదాడు = (వికృతాంగుని నవ్వుట)” అను నాల్గుశబ్దములకు మాత్రము పఱగన్నడమున (ప్రాచీనకర్ణాట) శకట ప్రాసములు గలవనియుఁ దక్కిన కిట్టెలు కోశములోనివి ప్రాచీనకర్ణాట భాషలోనివి కావనియుఁ గర్ణాటపండితులు చెప్పుచున్నారు. అట్లు వ్యావహారిక భాషనుండి కిట్టెలుగారెత్తివ్రాసిన పదాదిశకటయుతపదములు సైతము “అక్కె, అట్టె, అప్పె, అవకె, అొప్పు, అొబ్బె” అనునవి మాత్రమే యై యున్నవి. కాఁగా నట్టిప్రాచీనకర్ణాట ప్రయుక్తశబ్దములు నాల్గును రేఫ అకారమైత్రి నంగీకరించి ప్రయుక్తములై నవే యోమో యని యాలోచింప వలసి యున్నది.

(౪౩౦)— తమిళ కర్ణాట భాషలయందుఁ దద్భవములలో అకారస్థితి యంగీకరింపఁ బడదు. నన్నయభట్టారకుని ప్రాసస్థలములం దెల్లఁ దద్భవశబ్దము లలో రేఫములై ప్రయోగింపఁబడి యున్నవి. తిరముగ, అచ్చెరువు, పరికించు,

గూడి, రచణ, పేర్కొని, సరుసము, గారవము.” మున్నగు తద్భవపదములలోని రేఫము లెల్ల నిర్వివాదములగు రేఫముల ప్రాసములందే యున్నవి.

కం. గురువచన తిరముగ (ఆది. ౭ ఆ. ౨౧౬ ప.)

కం. ఉరగక శేబర అ! చెప్పిది (ఆది. ౧ ఆ. ౧౫౬ ప.)

ఇట్లు తక్కినవానిని ప్రయోగించెను (చూడుడు ౪౦౭ వి.)

పయిరీతిని నన్నయభట్ట ప్రయోగములందె గాక తక్కిన భారత కవుల ప్రయోగములందును దద్భవములలో శకటములు లేవనచు భారతము లక్ష్మీ పత్యవధానిగా రీ క్రింది రీతిని జెప్పియున్నారు.

“ శ్లో.... .. శకట మతద్భవ మతత్సమమ్ ” (శకట ౪౬ పుట) అట్లయి నను శబ్దరత్నాకర ప్రౌఢవ్యాకరణకారుడును, రంగనాథకవియు నహోబల పతియుఁ దద్భవములందు శకటముల నంగీకరించి యుదాహరించియున్నారు.

“ అట నై. సగము. ‘అటచందురుని క్రొత్తమెఱుఁగులు’ (హరి. ఉ. ౭. ఆ.) ” (శబ్దరత్నా)

“నను పాటు శబ్దస్య యది తద్భవత్వం తర్హిగురు రేఫః కథమితి చే నైష దోషః ఉక్తేఽ, కటకు, మొఱకు ఇత్యాది తద్భవేష్వపి తచ్చృవణాత్. అత ఏవాధర్వణః లఘ్వానురోధేన ఉచ్చారణస్య కల్ప్యత్వ మాహ” (అహో. ౩౦౮ పుట) ”

“ వెఱ. నై. స. అన్యము. ‘కం. చఱచి యొకచేతఁ గూర్కము వెఱ చేత గజంబుఁబట్టి (భార. ఆది. ౨ ఆ.) ఇట్లు వెఱ, చెఱ, ఇత్యా ద్యనేక శబ్దములందు శకటరేఫము కనఁబడుచుండఁగా చిన్నయసూరి గారు ‘శకటరేఫము తత్సమతద్భవములందులేదు’ అనిచెప్పటకు అభిప్రాయమే మో తెలిసినదికాదు. ” అని శబ్దరత్నాకరమున వ్రాయఁబడెను. “ తద్భవము నందును నలఘురేఫము గలదు. ” (ప్రౌఢవ్యాకరణము సంజ్ఞా. ౯ సూ)

“వృత్తి:—కటకంతుఁడు గరకంత శబ్దభవము ” అని వెక్కు శకట యుత తద్భవములు చూపఁబడెను.

తే-గీ. అఱిసె వెఱవారు కటకు వంకటయు మొఱకు,

తత్తఱంబును బిఱ్ఱికియుఁ దద్భవముల,

గురువులై కానఁబడు ప్రాస్వపరమునను గృ,

పాణధారాహత కబంధబాహుబంధ ॥

తే-గీ. కాఱె జాఱుట చాఱలు చూఱలాడె,

తీఱు పాఱుఁడు తేఁడు సొన్నాటి దీర్ఘ,

పరములై బండితాలు తద్భవములందుఁ,

గానఁబడుఁ బ్రాత రుత్ఫుల్లకమల నేత్ర. (ద్విరేఫ ౩ ఆ. ౧౦౭. ౧౦౮.)

(౪౩౧)—పయివానిలో ‘అఱ, పెఱ, కఱకంతుఁడు’ అనునవి నన్నయభట్టారక ప్రయోగములలోఁ బ్రాసములం దగపడు చున్నవి. అందలి ‘పెఱ’ శబ్దప్రయోగ మీవఱకుఁ జూపఁబడినది (౪౩౦ వి.)

కం. అఱపొఱడు కుఱుచచేతులు, నొఱవ శరీరంబు ... (అరణ్య. ౨ ఆ. ౧౩౫)

కం. ..., కఱకంతా క్షమియింపుము, నెఱి (అరణ్య. ౧ ఆ. ౩౨౭ ప.)

అనియిట్లు తక్కిన ‘అఱ, కఱకంతుఁడు’ అనునవియును బ్రయుక్తములై యున్నవి. అట్టైనను నన్నయభట్టారకుఁడు తద్భవములందు శకటముల నంగీకరించెనని యొప్పు నక్కఱలేదు. వీనిలోని ‘అఱ’ శబ్దము ‘అఱ్ఱ’ (పెట్టెలోనగు వానిలో నొకభాగము) అనుదానిలో నొక టకారము లోపింపఁగా మిగిలిన రూపము. కావున టకార ఘటితమగు ‘అఱ’ శబ్దము దేశ్యమనియు, రేఫవంతమగు ‘అర’ శబ్దము ‘అర్థ’ శబ్దభవమనియు, గ్రహింపనగును. నన్నయభట్టారకఘటితమగు ‘అర’ శబ్దమును బ్రయోగించియే యుండలేదు.

పెఱశబ్దము శబ్దరత్నాకరకర్త యుదాహరించిన

కం. చఱచి యొక చేతఁ గూర్చుము, పెఱచేతం గజముఁబట్టి (ఆది. ౨ ఆ. ౭౦ ప.) అనుచోటనేగాక “నీ. పెఱవారు సనకుండ నెఱుఁగక సనిరేని (ఆది. ౮ ఆ. ౧౧౫ ప.) అనుచోటను సయితము నన్నయభట్టారక శకట ప్రాసస్థలమునఁ బ్రయుక్తమై యున్నది.

ఈ రెండు స్థలములందును ‘పిఱుదు’ శబ్దసంక్షేప రూపమగు ‘పిఱు’ శబ్దము గాని ‘పిఱ్ఱ’ శబ్దసంక్షేప రూపమగు ‘పిఱ’ శబ్దముగాని నన్నయ ప్రయుక్తమైయుండునని నా యభిప్రాయము. లేదా వానిని సంబంధించిన పెఱ శబ్దము కూడ దేశ్యమైయున్నదని యంగీకరించినను నంగీకరింపవచ్చును. తమిఱ దేశ్యభాషలో సయితము ‘పిఱ’ శబ్దము ‘అన్యము, వెనుక’ అనునర్థములు గల్గి యున్నది. కన్నడమునందు “పెఱగు”=పృష్ఠభాగము. (పెఱతు)= అన్యము” అనునవి గలవు. ఇంక నన్నయ యెచ్చటను రేఫప్రాసమున పరశబ్దభవమగు ‘పెర’ శబ్దపురేఫమును బ్రయోగించియే యుండలేదు. కావునఁ దద్విషయము నిచట వ్రాయు ప్రసక్తియే లేదు.

ఇంక ‘కఱకంతుఁడు’ అను దానిని విమర్శింపవలసి యున్నది. ఇయ్యది మిశ్రబహువ్రీహి కాదనియు ‘గరకంత’ శబ్దభవమనియు నం దనాంధ్రవర్ణమగు టకారముండుటచే గ్రామ్యమైనదనియు మహాకవిప్రయుక్తమగుటచే

ననింద్యగ్రామ్యముగా నంగీకరింపఁబడినదనియుఁ ద్రిలింగలక్షణ శేషకర్త యభిప్రాయపడి యున్నాఁడు.

“తదభవములందును నలఘురేఫము గలదు” (ప్రౌఢ. సంజ్ఞా. ౯ సూ.).

కఱకంఠుఁడు కఱకంఠుఁడు గరకంఠ శబ్దభవము

“కఱకంఠుఁడు బహువ్రీహి” (ప్రౌఢ. సమాస. ౨౭ సూ.) (చూ. సంజ్ఞా ౯ సూ. ఉ.) దీని నహోబలపండితుఁడు మిశ్రబహువ్రీహి యనెఁ గాని యది యట్లగుట దుర్ఘటము.

“కఱకంఠుఁడు. వై. గ్రా. వి. శివుఁడు, గరశకంఠుఁడు” (శబ్దరత్నాకరము) (ఇందలి ‘గ్రా’ అనుదానికి ననింద్యగ్రామ్యమని యర్థము. గ్రా=గ్రామ్యము (అనింద్యము) శబ్దరత్నాకర సంజ్ఞావివరణ పట్టిక).

గరకంఠ శబ్దభవమనియే దీని నంగీకరిచినపు డీతండు ‘కఱకంఠుఁడు’ అనియే యంగీకరింపక యందు ‘ఠ’ కార మున్నదని యంగీకరింపవలసిన యావ శ్యకత యేమో తెలియకున్నది. అచటి ‘ఠ’కారము ప్రాసాది నిబద్ధమయి యుండలేదుగదా. అట్లయినను ‘కంటము’ అను కంఠ శబ్దభవ మాంధ్రవాఙ్మయమునఁ బ్రసిద్ధమై యుండఁజేసియుఁ (కంటసరి - మెడనుధరించెడి యొకా నొక సొమ్ము-కణ్ఠసరః ” “కంటియ = కంటె-మెడనంటియుండెడి యొకా నొకసొమ్ము—కణ్ఠికా ” అని యిట్లు వైకృత దీపికలో వ్రాయఁబడెను. శబ్దరత్నాకరమునందును నీ రెండు శబ్దములును వైకృతములుగఁ జూపఁబడి నవి. కాని వీనికి బ్రయోగములు చూపఁబడలేదు.) దాశపత్ర మాతృకలలోనెల్ల “ఠ” కార సాతమే యగపడుచుండుటం జేసియు నీ క్రిందిరీతి నహోబల పండితీయమునఁ బడియున్న లేఖకసాతకాది కృతమగు తప్పు సాత మునుఁ జూచి యది సరియేయని భ్రమించి యుండుటంజేసియు నీతఁడట్టి స్వపక్షానుకూల సాతము నంగీకరింపఁడయ్యె నని తోచుచున్నది. ఈ సందర్భమున నహోబల పండితీయమున నీ క్రిందిరీతిని వ్రాయఁబడి యున్నది.

“కఱకంఠుఁడు ఇత్యత్ర మిశ్రబహువ్రీహిః, ‘కఱకంట ముఖా హితా’ ఇత్యధర్వణే నోక్తమ్. ముఖశబ్దేన దినవెచ్చుచు ఇత్యాద్యాః గృహ్యంతే ” (అహో. ౪౩౬ పుట).

“చుట్టుకై దువు దాల్చు ఇత్యాదౌపువర్ణకః, నలువ ఇత్యాదౌప్రాస్వః సమాసాంతః, వేడివెలుగు ఉకార స్సమాసాంతః. ” “క్వచిదంతిమ వర్ణస్య, సమాసాంతత్వ మిష్యతే ” ఇత్యధర్వణః.

“కఱకంటుఁడు” ఇత్యత్తటకారః, ఔపవిభక్తిక వదితి దృష్టాంతకథ
చేన తేషామివైషామపి యథాప్రసిద్ధి విధాన మేవేతి విజ్ఞాయతే.”

(అహో. ౪౪౬ పుట).

పయిరీతి నహోబలపండితీయమున రెండుచోట్ల నీ విషయము స్పష్ట
శింపఁ బడియున్నది. లేఖకాది ప్రమాదవశమున నిట నంతటను ‘ట’
కారముచోట ‘త’ కారము పడియున్నది. సహజముగా నున్న తకారము
చోట మరల నద్దానినే సమాసాంతముగా విధించినట్లు వివరించి యుండుననుట
కేవలము నసంభవమగుటంజేసి యచట ‘ట’ కారమే యహోబల పండిత
ప్రయుక్తమనుటలో సందేహములేదు. టకారము సమాసాంతము వచ్చె
నను పక్షములో సైతము ‘కఱ + కంఠము’ అను విగ్రహముగల మిశ్ర
బహువ్రీహి యశాస్త్రీయ మగుటచేత నద్దాని సాధుత్వము నధర్వణుఁడు
ప్రత్యేకించి సూత్రించుట యనావశ్యకము కానేరదు.

పయిని వ్రాసిన ప్రాథవ్యాకరణ ఘక్కియు నహోబల పండిత ఘక్కి
యు నన్నయాధర్వణాభిప్రేతములని విశ్వసింపఁదగి యుండలేదు. మఱియు
“కఱకంటుఁడు” అను గరకంఠ శబ్దభవము నంగీకరింత మన్నను నన్నయ
భట్టు ‘హంసపదము = అంచపదము; హంసయాన = అంచయాన’ అను
రీతిగల యట్టి సిద్ధసమాస తద్భవములను బ్రయోగించెననుట విశ్వసనీయము
కానేరదు. ఇక “కఱకంటా” అను పాఠమును నప్రసిద్ధమగు మిశ్రబహు
వ్రీహిని నంగీకరించునపుడు ‘కఱ+కంటము’ అను నపుంసక సమఘటిత బహు
వ్రీహినే యంగీకరించుట యుక్తము. ఈ పక్షమునందును నపుంసక సమఘటిత
బహువ్రీహి యప్రసిద్ధమగుటచే నధర్వణుఁడు దీనికి సాధుత్వమును ప్రత్యేక
ముగా సూత్రించుట యావశ్యకమే.

అధర్వణుఁడు “కఱకంట మూఖాహితాః” అనియే పఠించెనో లేక
“కఱకంఠ మూఖాహితాః” అనియే పఠించెనో నిర్ణయించుటకుఁ దగిన
ప్రబలాధార మగపడకున్నది. అచట సమాస పదమునకు సాధుత్వమును
సూత్రించుటంజేసి సమాస విషయక మయియున్న యేదోయొక లక్షణ విరోధ
ముండుటంజేసి మహాకవి ప్రయుక్తమగుటచే దాని సాధుత్వమును బ్రత్యే
కించి సూత్రించెనని మాత్రము నిశ్చయింప వచ్చును. కాఁగా నన్నయ
ప్రాసస్థలములలో నెచ్చటను వైకృతములందు శకటరేఫము గలదని నిర్ణ
యించు నాధారము లేమింజేసి యిచట సయితము “కఱ” = (నల్లని) అను
దేశ్యపదమే నన్నయ ప్రయుక్త మయ్యెననియు నయ్యది ‘కంఠము’ శబ్ద
ముతోఁగాని ‘కంటము’ శబ్దముతోఁగాని బహువ్రీహిగా సమసించెననియుఁ

జెప్పట యుక్తముగాని దీనినిబట్టి తద్భవములలో అకారము నన్నయ సమ్యత మని సాధించుట యుక్తము కాదు.

అప్పకవి “... .. పదముల, తుదలను సంస్కృత పదములందును దద్భ, వములయందును అకారములులేవు ” అని చెప్పియుఁ దదనుకూలముగ “ అరి కప్ప మర సగ మరుదు వింత ” అని రేఫాక్షర సీసమాలికలో నుడివియు “ అఱచేత నఱకాల ... అఱమఱ ... అఱపొఱడు గుఱ్ఱ ” అనియు, “ పెఱ యిత గార్థంబు పిఱు సని పోవుట ” అనియుఁ జెప్పియుండుట నరయఁగా నాతనికిని బై ని వ్రాసిన నా యభిప్రాయమే గలదని తోచకమానదు గదా. అందును “అఱ పొఱడు గుఱ్ఱ” అను నప్పకవి పద్యభాగమునుబట్టి యాతఁ డచట నన్నయ పద్య భాగమునె యనుకరించె ననియు నచటి ‘అఱ’ శబ్దమును దేశ్యముగా భావించె ననియు విశదముకాక మానదుగదా. గీ. ‘ఎల్లవారు నెఱుంగనొల్లని ధర్మువు । బేల నీకు నెఱుంగ నేల వలసె । జిఱుతవాని కింత పఱుసఁ దనమ్ములు । నన్నె వృద్ధ జనము లున్నచోట.’ (భార. సభా. ౨ ఆ. ౨౨౦ సర్వ. ౩ ఆ. ౯౯ ప).

అను తిమ్మక వ్యుదాహృతినిబట్టి నన్నయ ‘పఱుసఁదనము’ అను తద్భవ శబ్దములో శకటమును ప్రయోగించెనని శంకింపరాదు. శబ్దరత్నాకరమున నిట్టి అకారఘటిత వైకృతము చూపఁబడలేదు. ద్విరేఫవర్ణ దర్పణమునఁ బై పద్యమీ క్రిందిరీతి నుదాహరింపఁబడి యున్నది.

“ ఎల్లవారు నెఱుంగ నొల్లని ధర్మువు ।

బేల నీకు నెఱుంగ నేల వలసె ।

జిఱుతవాని కింత తుఱుసంటి తనములు ।

నన్నె వృద్ధ జనము లున్నచోట. ” (ద్విరే. ౩ ఆ. ౯౬ పుట).

శబ్ద రత్నాకరమున ‘తుఱుసలి’ శబ్దము చూపఁబడకున్నను ‘తఱుసలి= దే. వి. ఉద్ధతుఁడు’ అను నొక శబ్ద ముదాహరింపఁబడి యున్నది. నేఁటి ముద్రణములలోఁ బై పద్యమున “తఱుసంటి పలుకులు” అనియున్నది. కావునఁ బయి సభాపర్వ పద్యమున “పఱుసఁ దనమ్ములు” అనునది నన్నయ ప్రయుక్తము కాదనియు “తుఱుసంటి తనములు” లేదా “తఱుసంటి పలు కులు” అనునది నన్నయ ప్రయుక్తమనియు గ్రహింప నగును. ఇచటి వికర్ణని పలుకు లుద్ధతము లనఁజనునుగాని పరుషము లనఁదగవు. మఱియు వృద్ధు లున్న చోటఁ బారుష్యము తగదనుట కన్న నౌద్ధత్యము తగదనుట స్వారసికమై యుండు ననుటకు సందేహములేదు. పారుష్యము చిఱుత వానికే గాక పెద్ద వానికిని దగనిదే. బౌద్ధత్యము పెద్దలయెదుటఁ జిఱుతవానికి మాత్రమే తగ దనుట యుక్తము.

పయిరీతిని సమాధానాంతరములు లేని తద్భవ పదస్థ శకటములు నన్నయ ప్రాసములలో దొరకనపు డతఁడు తద్భవములందు అకారమును సమ్మతించెనని నిశ్చయించుట కేవలము నన్యాయము కదా.

(౪౩౨)——పయిరీతిని నన్నయ బ్రయోగములలో నున్న ‘అఱ, వెఱ, కఱ,’ శబ్దములను బరిశీలింపక వానిని బట్టి యుత్త రోత్తర మహాకవులు నన్నయ భట్టారకుఁడును తద్భవములలో శకటములను బ్రయోగించెనని తలంచి తద్భవములందు అకారముల నంగీకరించి వానిని ధారాశముగా అకార ప్రాసములలోఁ బ్రయోగింప సాగిరని తోచు చున్నది.

కం. వేటొక; కాటియ (హరి- ఉ. ౧ ఆ. శబ్దరత్నాకర)

కం. పాటిన నాతని వెనుకన, కాటియఁ బెట్టితి ...

(భార. అను. ౫ ఆ. శబ్దరత్నా)

(కాటియ—కారికా శబ్ద భవము, “కారికా = యాతనా”,

(సర్వశబ్ద సంబోధిని) “కారికా యాతనాయామ్.”

(శబ్దస్తోమ మహానిధి).

చం. ఎఱిఁగి యెఱింగి, మొఱకుఁదనంబు (రామా. ద్విరేఫవర్ణ దర్పణము. ౩ ఆ. ౧౦౮ పుట.) (మొఱకు మూర్ఖ శబ్దభవము.)

కం. మఱి తెరలు సిక్కిములు వం, కఱబోనులు (యయాతి చరిత్రము ద్విరేఫ. ౩ ఆ. ౧౦౭ పుట.) (వంకఱ వక్రశబ్ద భవము.)

గీ. “... గోఱజంబు జున్ను చాఱపప్పు” (స్వారోచిషమును సంభవము. ౪ ఆ. శబ్ద రత్నాకరము) గోఱజము గోరోచనా శబ్దభవము.

మ. ... అ, త్తఱి నేసెన్ ... గఱిదోఁపన్ ... (ఉ. హరి. ౪. ఆ. శబ్దరత్నా.) (గఱి. గరుచ్చబ్ద భవము.)

“క. ఉఱవగు నారుగ పంటలు,

గొఱియల పాడియును ...”

(భార. అర. ౪ ఆ. ౨౯౫)

అను నెఱ్ఱావ్రెగడ పద్యములో శకట ప్రాసమున గొఱియ శబ్ద అకార మగపడుచున్నది. దీనిరూపాంతరములు, ‘గొఱ్ఱియ, గొఱ్ఱ’ అనునవి గాన నిందలి అకార స్థితికి విప్రతి పత్తి లేదు. ఇయ్యది కురరీ శబ్దభవమని వైకృతదీపికలోను బురుషోత్తమకవీయములోను వ్రాయఁబడి యున్నది. “గొఱ్ఱియ” శబ్దము శబ్దరత్నాకరమునందు వైకృత మనియె వ్రాయఁబడి

శ్లో. లఘు ర్భవే ద్దురుః కుత్ర । చి ద్దురుశ్చ లఘు ర్భవేత్,
ఉచ్చారణస్య కల్ప్యత్వా ।న్నిదానం తత్ర సద్వచః.

నది. “ఉత్క్రోశ, కురరౌ సమా” (అమర. ౨ కాండ. సింహాది. ౨౩ శ్లో)
“కుర తీతి కురరః కురశబ్దే” (గురు బాలప్రబోధిక.) “కురర. పు. కవతే, కుజ
శబ్దే. క్రరన్. ఉత్క్రోశపక్షిణి” “కురరీ. స్త్రీ. కురర జీష్. కురరపక్షి స్త్రీ
యాం, మేష్యాంచ” (శబ్దస్తోమ మహానిధి) తద్భవములలో శకటములే దను
పక్షమున కిది బాధకమయి యున్నది.

అట్లయినను కురరీ శబ్దమునకు ‘మేషీ’ అను సర్థము నన్యకోశములలోఁ
గలదే గాని నామలింగానుశాసనాది ప్రాచీన కోశములలో లేదు. “కురరీ
గణైః కృత రవస్తరవః” (భారవి). అని పక్షిపరముగ మాత్రమే కవి ప్రయో
గములును నగపడు చున్నవి. ప్రాచీన తమిళ మహాకవులును (శకటము తద్భవ
ములలో నంగీకరింపని వారు) దీనిని సంబంధించిన ‘కొఱి’ శబ్దమును, ‘పఱి’
గన్నడ కవులు కుఱి శబ్దమును శకట ప్రాసములలో ‘గొఱై’ అను సర్థముననే
దేశ్యముగనే వాడియున్నారు. ‘కుఱుబ’ అనునది కన్నడము నంగును
“కుఱమ్” అనునది తమిళమునను అజా జీవి జాతి వాచకములై యున్నవి.
దీనిని బట్టి కురరీ శబ్దమునకు ద్రావిడ భాషల మూలముననే మేషీ పరార్థము
లభించెనాయని యాలోచింప వలసియున్నది. గొఱై మున్నగునవి ద్రావిడ
దేశ్యములు.

(౪౩౩)—రేఘోచ్చారణమునందలి గౌరవలాఘవము లుచ్చరించు
వారి యత్నమును బట్టి యుండు నను కారణమున దద్భవ శబ్దము లందును
గొందఱు కవులు శకటోచ్చారణము నంగీకరించుట సంభవించెననియు నెన్నఁ
దగును. అట్లగుటంజేసియే ద్రావిడ భాషలలోఁ బరస్పరము నభిన్నములని
యంగీకరింపఁ దగిన శబ్దములలో నొక భాషయందు శకటమును వేటొక
భాషయందు రేఘమును నుండుట వెక్కుచోటులం దగపడుచున్నది. ఇంత
యేల ! ఆంధ్రభాషయందే నన్నయేతర కవుల గ్రంథములలో నొకచోట
గురువుగా వాడఁబడినదే వేటొకచోట లఘువుగా వాడఁబడుటయుఁ గలదు.
ఇక నొకరు గురువుగా వాడిన దానిని వేటొకరు లఘువుగా వాడిరని వేఱుగఁ
జెప్పనేల ? ఇట్టి వాడుకలు సైతము మహాకవి సమ్మతము లగుటచేఁ బ్రమా
ణీకరింపఁ బడుచున్నవి. ఈ విషయమునే యధర్వణుఁ డీ క్రిందిరీతిని సూత్రించి
యున్నాఁడు.

(౪౩౪)—వ్యాఖ్యః—లఘురిత్యాదిః—కుత్రచిత్ = ఒకా నొకప్పుడు,
(నన్నయేతర ప్రయోగములలో) గురుః = అలఘు రేఘము, లఘుః = లఘు
రేఘము, భవేత్ = అగును, లఘుశ్చ = లఘు రేఘము సైతము, గురుః = అలఘు

రేఫము, భవేత్ = అగును, ఉచ్చారణస్య = ఉచ్చారణము, కల్ప్యత్వాత్ = కల్పించుకొనఁ దగినదగుటవలన, తత్ర = వాని గౌరవ లాఘవముల విషయమున, సద్యః=మహాకవి ప్రయోగములు, నిదానమ్=మూలము లగుచున్నవి. ప్రమాణము లగునని భావము.

ఒకానొక యాధునిక పండితుఁడీ యధర్వణ కారికకుఁ బై రీతి నర్థము చేయక ఛందశ్శాస్త్ర ప్రసిద్ధములగు గురుత్వ లఘుత్వములు పాదాంతము లందుఁ గాదాచిత్కముగా మాటుచుండునని యర్థము చేసెను. (బసవ పురాణ పీఠిక. ౯౬ పుట). పాదాంత లఘువు వికల్పముగ గురువగుట ఛంద శ్శాస్త్రము నందును బ్రయోగములందును గలదు గాని యచటి గురువు లఘువగుట యెచ్చటను లేదు. కావున నట్టి యర్థము ప్రామాదిక మనుటకు సందేహము లేదు.

“కుత్రచిదేకస్యైవ గురుత్వం లఘుత్వం చాప్యస్తి, ‘లఘు ర్భవేద్గురుః కుత్రచిద్గురుశ్చ లఘు ర్భవేత్’ ఇత్యధర్వణ వచనాత్” (అహో. ౧౮౯ పుట) అని యిట్లహోబలపండితుఁడు నా వ్రాసినరీతినే దీని కర్థము చేసి ‘తొరఁగు, తొఱఁగు’ అను ద్వైరూప్యము నుదాహరించెను.

ద్విరేఫవర్ణ దర్పణకర్తయగు నోగిరాల - రంగనాథకవియుఁ బై రీతినే యర్థముచేసి చతుర్థాశ్వాసమునందెల్ల నట్టి యుభయరేఫకపదములకే మహాకవిప్రయోగములను జూపి యున్నాఁడు. “శ్లో॥ లఘు ర్భవేదిత్యా ద్యధర్వణ కారిక నుదాహరించి యీ క్రిందిరీతిని వ్రాసియున్నాఁడు.

“అనఁగా నొక శబ్దమునందలి రేఫమునకే లఘుగురుచ్చారణములు కల్పించుకొని ప్రామాణికకవులు లఘువుగను గురువుగను బ్రయోగించుటచేత రూపద్వయము గలిగెఁ గావున నట్లు వానిని యథేచ్ఛముగఁ బ్రయోగించు కొనవచ్చుననుట.” (ద్విరేఫవర్ణ. ౪ ఆశ్వా. ౧౧౩ పుట).

(౪౩౫)—ప్రాథవ్యాకరణ కర్తయుఁ బ్రకృత సూత్రమునకు రేఫఱ కౌరపరముగనె యర్థము చేసెనుగాని యొక్కొక్క శబ్దమే ద్వైరూప్యము గల్గి యుండునను నభిప్రాయమును గ్రహింపలేదు. “దీర్ఘ పూర్వకమగు లఘురేఫము ప్రాస్వపూర్వక మగుచో నలఘు రేఫంబగు”

కం. వెఱవక కలలోఁ జేసిన, కొఱగామికి వగచుచోట గుణరత్నము చే । కుఱె నీకు (ఉ. హరి. ౫ ఆ. మొ.)

“లఘు ర్భవేద్గురుః కుత్ర । చిద్గురుశ్చ లఘు ర్భవేత్”

• అని యధర్వణా చార్యులు (చేకూరు-లఘు రేఫము) (ప్రాథవ్యాకరణము. ముక్తలక్షణ వివేచనము).

ప్రాథవ్యాకరణ కర్తయే శబ్దరత్నాకరమున 'కూరు' అను ధాతువును మాత్రముదాహరించెను. కాని 'చేకూరు' అను ధాతువును జూపియుండలేదు.

కం. “వాగొక యాగ్రహవృత్తిఁ | గూరియు” అను భారతో ద్యోగపర్వ బ్రయోగమునుబట్టి కూరుధాతువు రేఫయుక్తమనుటకు సందేహములేదు గాన 'చేకూరు' ధాతువు రేఫ యుక్తముగ నాతఁడు తలంచె నంద మన్న శబ్దరత్నాకరమునందె 'చేకూరు' ధాతువుదాహరింపఁబడి యున్నది. పయి సందర్భమునుబట్టి యేక కర్తృకములయైనను శబ్దరత్నాకర ప్రాథ వ్యాకరణములు పరస్పర విరుద్ధములై యున్నవనక తీరదు.

సీ. చేకూరె ననుటకుఁ జేకుతెనని యిట్లు, పొడుగులెల్లను ప్రాస్వములుగఁజేసి, పలికెడువేళ రేఫములును జాలును, మునుపటి యట్లనే తనరుచుండు.

(అప్ప. ౨ ఆ. ౧౯౬ ప).

పయి రీతి నప్పకవి 'చేకులు' అను ధాతువునకు మొదటిరూపము సయి తము అకార ఘటితమగు 'చేకూలు' అనునదియే యని చెప్పియున్నాడు. ఇకఁ బయి నుదాహరించిన రీతిని 'కూరు' ధాతువునుబట్టి 'చేకూరు' ధాతువు నంగీకరించినను ప్రాథవ్యాకరణకర్త చెప్పినట్లు 'చేకులు' అనియే గాక 'చేకురు' అను రేఫఘటిత రూపమును నీ క్రిందిరీతిని బ్రయోగములం దగ పడుచున్నది. అట్లే, “పలుమలు, పలుమరు, వేమలు, వేమరు” అను చోటు లందును ద్వైరూప్య మగపడుచున్నది. మీఁదు మిక్కిలిగ 'వేమూరు' అను రేఫఘటిత రూపమే యగపడకున్నది. శబ్దరత్నాకరమునందు సైతము వారార్థ మున 'మాలు' శబ్దము మాత్రమే చూపఁబడి యున్నది. ఇంతియగాక 'ఆరయ' మున్నగు వాని రూపాంతరములగు 'అరయ' మున్నగువానిలో నట్టి మార్పుగలదని యెవ్వరును జెప్పఁజాలరు గదా.

పయి సందర్భమునుబట్టి వై నుదాహరించిన ప్రాథవ్యాకరణ సూత్రము నిరాధారమును నవ్యాప్తిదోష దూషితమును బ్రయోగ విరుద్ధమును నగుచున్న దనకతీరదు. కావున “లఘుర్భవే ద్దురు” రిత్వాద్యధర్వణ కారికకుఁ ప్రాథ వ్యాకరణకర్త చేసికొన్న యర్థము సరికాదని గ్రహింపవలెను.

చ. “హరిపద సేవఁ జేయుచు చే, కురుటది యబ్రమే”

(ద్విరేఫవర్ణ. ౪ ఆ. ౧౧౫ పుట. రామా).

కం. 'మతి యా రఘువీరు చే, కులు”

(ద్విరేఫ వర్ణ. 3 ఆ. ౯౬ పు. రామా).

కం. 'వెఱవక కలలోఁ జేసిన, కొఱగామికి వగచుచోట గుణరత్నము చే, కుతె ...

(ఉ. హరి. ౫ ఆ. శబ్ద).

చం. 'దురముల వారు వంపుగమి ద్రొక్కంగ లేచిన దుమ్ము వే,
మరు (ద్విరేఫవర్ణ. ౨ ఆ. ౨౦ పుట. యయాతి).

మ. 'స్థిర దంతావశరీతి బృంహితములై ప, ల్గురు'
(ద్విరేఫవర్ణ. ౪ ఆ. ౧౨౨ పుట. రామాభ్యు).

కం. 'విలుగుట నొచ్చుట పలు ! మలు నాడెదవు'
(శబ్దరత్నాకరము. భార. భీష్మ 3 ఆ.)

మ. గదతోడం గద చుట్టిరా మా, టుదెసం గైకొనుచుం గడంగి
పలుమాటుం దాచుచున్ (శబ్దర. భార. శల్య. ౨ ఆ.)

కం. మీఱిన మానులు కినుకను, మాటలుగక వే, మాటు
(ద్విరేఫవర్ణ. ౪ ఆ. ౧౨౪ పుట. నృసింహపురా).

పయి ప్రయోగములనుబట్టి ప్రకృతమగు "లఘుర్భ వేదిత్యాద్యధర్వణ
కారికకు నా వ్రాసిన వ్యాఖ్యయె యుక్తమని విశదమగుచున్నది గదా.

(౪౩౬)—ఒక్క శబ్దములోని రేఫమే యొకచోట రేఫ ప్రాసము
లోను మఱొకచోట అకార ప్రాసములోను నొక్క కవిచేతనే ప్రయుక్త
మగునపుడు పై రీతి నధర్వణాచార్యుఁ డా శబ్దమునకు నిపాత న్యాయమున రేఫ
అకార ఘటిత రూపద్వయము నంగీకరించెనే గాని రేఫఅకారమైత్రీ నచటఁ
బ్రమాదముననో యజ్ఞతనో కవి చేసెనని చెప్ప సాహసింపఁడయ్యె. మహా
కవులని యంగీకరించుచు నట్టి లోపములను గల్పించుట కేవలము నసంగతము
కదా. మహాకవి యెక్కడ? అజ్ఞత, (లేదా) యసమర్థత యెక్కడ? ఛందో
యతి ప్రాసాదుల నిర్బంధమున నపప్రయోగము కేయు టెక్కడ? ఇట్టి ధర్మ
ములు తేజ స్తిమిరములవలెఁ గేవలము విరుద్ధములు గదా. అజ్ఞతను నసమర్థ
తను బ్రమాదమును గవియం దంగీకరించునపు డాతఁడు ప్రామాణికుఁ డెట్లు
గును? వ్యాకరణము ప్రయోగమూలక మగుటంజేసి యొక మహాకవి
ప్రయోగమునుబట్టి కల్పించికొన్న సూత్రముచే మఱొక మహాకవి ప్రయోగ
మప్రమాణమని నిశ్చయించుటకన్న నసంగత ముండునా? ఈ పక్షమున
'ప్రయోగమూలం వ్యాకరణమ్' అను సిద్ధాంత మున్నూలితమె యగును
గదా. కావుననే యధర్వణుఁడు 'నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘులఘూనాం
రయోస్తు నిత్యం స్యాత్' అని వాగనుశాసనుఁడు చెప్పియుండుటచే నద్దానికి
విరుద్ధముగ నట్టి చోటులందు రేఫద్వయమైత్రీ యంగీకరింపఁ దగునని చెప్పఁ
జాలఁడయ్యె.

శ్లో॥ "అనయో స్సంగతిం యస్తు । కరోతి కవితాకృతౌ ।

అస్యా అత్యంత దుష్టత్వా । ద్దుష్కువి స్సహి కథ్యతే॥" (వికృతి)

అని యిట్లు రేఫ అకారమైత్రిని గాఢముగా నిరసించి యున్నాఁడు. రేఫ అకారమైత్రి యగ్రాహ్య మను సిద్ధాంతము నంగీకరించుటచేతనే గదా యధర్వణుఁడు “కం. ఎఱు కని యెఱుఁగక ..., కఱకంఠా” అను నన్నయభట్టు పద్యములో గరకంఠ శబ్దప్రయోగము నంగీకరింపక ‘కఱకంఠ’ శబ్దప్రయోగము నంగీకరించి యద్దానికి “కఱకంఠ ముఖాహితాః” అని యిట్లు నిపాతన్యాయమున సాధుత్వమును గల్పించిన వాఁడయ్యెను. త ? ట ?

కొంద టీ సందర్భమున మహాకవి ప్రయోగమె యైనను నొక్కదానిని బ్రమాణముగ నంగీకరింపరాదని చెప్పెదరు. మహాకవులు ప్రయోగ విశేష ములను జూపుటకు గ్రంథముల రచించి యుండలేదుగదా. సందర్భవశమున మార్పరాని ప్రాసాదిస్థలముల ప్రయుక్తములై కవిప్రయోగించినవే యని నమ్మఁదగినవి వెక్కులెట్లు లభించును? ఒక్కచోట మాత్ర మతఁ డప్రయోగము చేసెననుట యెట్లు పొసఁగును? కావుననే యట్టి యొక్కొక్క ప్రయోగమునే మూలముగఁ జేసికొని యుత్తరోత్తర కవు లద్దానిని బ్రయోగించు చుండుటయు సంప్రదాయమై యున్నది. ‘కఱకంఠా (ట ?)’ అను నొక్క నన్నయప్రయోగమునే గదా యాధారముగాఁ జేసికొని తిక్కయజ్వయు నద్దానిని దనభారత భాగమున సైతము ప్రయోగించి యుండెను.

కం. తెఱఁ గెట్టిదియో నామది,
నెఱుఁగ మదాతోఁడోపహార మిచ్చెద నీకుం,
గఱకంఠ (ట ?) వరము నాకుఁ బ,
గఱఁ బరిమార్పంగ శక్తి గలుగుటయు నుమీ.

(భార. సౌప్తిక. ౧ ఆ. ౧౨౧ ప).

ఇంతయేల ! రేఫఅకారముల కుచ్చారణ భేదమంతరించిన కాలములో వాని యతిప్రాసమైత్రి యంగీకరింపఁబడు నెడల నిక రేఫఅకారములకు లఘులఘుభేదమును జెప్పుటయె వ్యర్థమును నిర్మూలమును నిరాధారమును నగును గదా.

(౪౩౨)----- తమిళ కర్ణాట భాషా పండితు లీ విషయమునఁ జెప్పెడి విషయములు సయుక్తికములై యున్న ట్లగపడదు. ఆ భాషలలో నిట్టి వ్యత్యాస మెచటనేని మహాకవి గ్రంథములలో నగపడినపు డచ్చట నేదేని సమాధానాంతరమును జెప్పఁ జూతురు. అట్లు సమాధానము కుదుర నపు డాప్రయోగము ప్రామాదిక మనిగాని యతిప్రాస నిర్బంధ కృతమని గాని చెప్పుదురు. తమిళ భాషలో ‘కంబరు’ మహాకవి రామాయణమున ధరాశబ్దభవమగు ‘తజై’ శబ్దములోని అకారము ప్రాసస్థలప్రయుక్తము కాఁగా నయ్యది తద్భ

వమే కాదనియు దేశ్య మనియుఁ జెప్ప సాహసించు చున్నారు. పట గన్నడ మున (ప్రాచీన కర్ణాటమున) “పిటి = విడుచు, ముటి = విలుగు” అను రెండు శబ్దములలో మాత్రమే ద్వైరూప్యము నంగీకరించి తక్కిన చోటులం దెచ్చటనైన ద్వైరూప్యము ప్రయుక్తమైనచో నది యప్రమాణ మనియె చెప్పుదురు. హొస గన్నడమున రేఫఱకార భేదమే యంతరించి యంతటను రేఫమే వెలసి యుండుటచేఁ దద్విషయము నిచటఁ బ్రసంగింప నలసిన ప్రసక్తియే లేదు. పట్పదీ వృత్త కావ్యములు బయలుదేరిన దాదిగా ననఁగా (క్రీ. శ.) బదుమూఁడవ శతాబ్దము మొదలుగ హొస గన్నడము ప్రత్యేక వ్యక్తి నందినది. తమిళ భాషలో నేటికిని నాంధ్రమునందు వలెనే వ్యావహారికభాష కట్టి ప్రత్యేక వ్యక్తి మత్వ మంగీకరింపఁ బడలేదు. కాఁగా నందును అకారమును అకారమును నేటి కవులచే సయితము పాటింపఁ బడుటయే సంప్రదాయమైయున్నది. కాఁగాఁ దమిళభాషలో నర్వాచీన కవుల గ్రంథములలోఁ గాని యతిప్రాస నియమమును బెట్టుకొన్నది మొదలుగాఁగల ప్రాచీనకాలపు గ్రంథములలోఁ గాని రేఫ అకార మైత్రిగాని వాని ద్వైరూప్యముగాని యంగీకరింపఁ బడలేదు. అట్టి ప్రయోగ మెచట నేని పడినచో నది యప్రమాణముగనె నిరసింపఁ బడును. తమిళ పటగన్నడములలో నిట్టి గాఢతమ నియమము పాటింపఁబడుచున్నను దమిళ పండితులుగాని కర్ణాటపండితులుగాని యీ విషయమునఁ దమ వాఙ్మయము నాంధ్ర పండితులవలెఁ బరిశోధించి యుండలేదు. కావున వారి యభిప్రాయములు స్థూల దృష్టిచేఁ గల్గినవే యనియుఁ బూర్తిగాఁ బ్రమాణీకరింపఁ దగినవి కావనియుఁ జెప్పట సాహసము కాదు.

(౪౩౮)—ఆంధ్రలాక్షణికు లన్ననో యట్లుగాక ప్రాచీనాంధ్ర వాఙ్మయమునందలి యతి ప్రాసాది స్థానగత రేఫఱకారముల నెల్లఁ బరిశోధించి మహాకవిప్రయోగముల కెల్లఁ బ్రామాణ్యము నంగీకరించి ద్విరేఫ పదముల నంగీకరించి వాని నిర్ణయమును జేసిరేగాని మహాకవి ప్రయోగములను నిరసింపలేదు.

(౪౩౯)—అధర్వణాచార్యుఁ డొక్క నన్నయభట్టారక భారత భాగ యతి ప్రాసస్థల ప్రయోగములను మాత్రమే బాగుఁగఁ బరిశోధించి దిక్ప దర్శనముగా వెనుక వ్రాసిన రీతిని “క్రియాంతే చాన్యవర్ణేచే” త్యాదనుగమములను సూత్రించి యున్నాఁడు. తాళ్ళ పాకము తిరుమల దేశికుం డీ విషయమున మొట్ట మొదట గొప్పపరిశోధనము చేసి తనకు లభించి యున్న మహాకవిప్రయోగములలోని రేఫ అకారముల నెల్ల నిరూపించి

యున్నాడు. తర్వాత నాతని గ్రంథము నాధారముగఁ జేసికొని మఱికొన్ని ప్రయోగ విశేషములను వెదకి యప్పకవి కొంత పెంచి రేఫ అకార నిర్ణయమును జేసి యున్నాడు. వారి నిర్ణయపు ఫక్కి నిట దిజ్ఞాత్తముగ నిరూపించుచున్నాను.

(౪౪౦)—తాళ్ల పాకము తిరుమలయ్యగారి రేఫ అకార నిర్ణయ పద్యము లాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికా సంపుటములో నున్నవి (3 వాల్యము ౪3౦ పుట. చెన్నపురి విశ్వ విద్యాలయ పుస్తక భాండాగారము). ఇందు లేఖ కాదికృత స్థాలిత్యములు మెండుగఁ గలవు. ఇందు రేఫ ఘటిత శబ్దము లేఁ బది కందములతోను అకార శబ్దములేఁ బది కందములతోను జెప్పఁబడినవి. అకార పదములను జెప్పు మఱొక యాటవెలఁదియుఁ గలదు. ఇవి చెప్పుటకు ముందుగ గ్రంథాదిని తిరుమలయ్యగారి క్రిందిరీతిని జెప్పియున్నారు.

కం. శ్రీ వేంకటేశ నీకుం,
గావించెద నంకితంబుగా తా రేఫల్,
వావిరి నేర్పఱచిన కృతి,
శ్రీ వనితా నాథ రామ చేకొను కృష్ణా.

కం. అచ్చుల హల్లుల వరుసన,
వచ్చిన రేఫలును తాలు వర్ణించెద మున్,
మెచ్చఁగ నాదికవీశ్వరు,
లచ్చుసడం గృతులఁ జెప్పి నటువలెఁ గృష్ణా.
ఇట్లుపక్రమించి యీ క్రిందిరీతి నుపసంహరించెను—

కం. సుఅనుఅ యనియెడు చోటను,
సొఱఁజొచ్చుట యనుట తాలు చొప్పడె నిటవై,
మఱి గలిగెనేని తెలియుఁడు,
తఱ చెందును లేవు కృతులఁ దలఁపఁగఁ గృష్ణా.

గీ. క్షీర నీర విభేదము చేసినట్లు,
ధరణి రేఫ అకారముల్ పాళ్లపాక,
తిరుమలాఖ్యుండు వేర్వేఱఁ దేటపఱిచె,
నుచితమిది గాదె పరమ హంసోత్తమునకు.

పరహంసోత్తముఁ డనుటచే నీతఁడు సన్న్యాసియై యుండి దీనిని రంచి చెనని విశదమగుచున్నది. ఇది మిక్కిలి వింతయైన విషయము. దీనిచే నాతని కాంధ్ర లక్షణ విషయమునఁ గల గౌరవము నువ్యక్త మగుచున్నది. తాను

జేసిన రేఫ అకార విభాగము ప్రాయో విషయకమనియు నేందేని యుండి పోయినచోఁ బ్రయోగములను బట్టి తెలియనగు ననియును నిరహంకారము గాఁ జెప్పికొనెను.

(౪౪౧)—అట్టి కొఱంతఁ దీర్చుటకే యప్పకవి యత్నించి యీ క్రింది రీతి నుపక్రమించెను.

సీ. శ్రీ కామపల్లె పురీ గోపికాజార,
యసుర సంహార నీ కంకితముగ,
నాదికవీంద్ర కావ్యములెల్ల శోధించి,
క్రమత ప్రాస్వములు దీర్ఘములునైన,
యచ్చులమీఁదను హల్లులమీఁదను,
గలుగు రేఫ అకారములు వచింతుఁ,
దాశ్య పాకాన్వయోదధి పూర్ణ ధవళదీ,
ధితి పెద్ద తిరుమల దేశికుండు,
మొదలైన వారలు మునుపు రచించిన,
యవి యెల్లఁ జాలవా యనఁగ వలదు,
వెండియు నొక కొన్ని వెదకి కూర్చితఁ గవి,
రాజులు మేలని ప్రస్తుతింప.

... ..

(౨ ఆ. ౧౯౬)

‘ తిరుమల దేశికుండు మొదలైనవారలు ’ అను నప్పకవి వాక్యముచే నింకను గొందఱిట్టి పరిశోధనము చేసిన ట్లగపడును గాని వా రెవ్వరో తెలియ కున్నది.

గీ. ప్రకృతి శబ్దానుశాస నోభయకవిసఖ,
శంభుసేవక సోమ భాస్కరులచేత,
భారతాదుల విభజింపఁబడియెఁ దొల్లి,
గరివరద రేఫములును అకారములును.

(౧౯౫)

కం. తెలిపితి నన్నయ భట్టా,
దుల కావ్యములందు నాకు దొరకిన రేఫం,
బులు తాలు మఱియు నెందులఁ,
గలిగినఁ దగదనక యవియుఁ గైకొను టొప్పున్.

(అప్ప. ౨ ఆ. ౨౧౭)

ఇట్లుగ నప్పకవియుఁ దుదికి స శేషముగ నె యుపసంహరించి నట్లు చెప్పి కొని యున్నాఁడు,

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు నాయా రేఫ అకార శబ్దములను బేర్కొనుటలో నాయా శబ్దముల వెనుక వాని వాని యర్థములను గొన్ని యెడలఁ జూపుచువచ్చిరి. మఱికొన్ని చోటులం దాయా గ్రంథములలోని ప్రాసా దిస్థలములందలి పదసందర్భమును జూపుచు వచ్చిరి. ఇట్టివానిని జూచునపుడు వారు బాగుగఁ బరిశోధించి మహాకవి ప్రయోగములనె యేర్చి కూర్చిరని రూఢిగఁ దోచకమానదుగదా. ఆ ఘక్కికను దిజ్ఞా త్రముగఁ జూపెద.

కం. పరిగొని, పరిచనుదెంచుట (తిరుమ. 3౬ ప.)

కం. అఱపొఱడు గుఱ్ఱు ఒఱవశరీరము మన్నఘ, నొఱపులు
(తిరుమ. ౨ ప.)

సీ. పరిచనుదెంచుట పరిగొను పరిపరి (అప్పక.)

కం. అఱపొఱడు కుఱుచచేతులు! నొఱవ శరీరంబు మన్నఘ!

నొఱపులఁబడి యెడునితండు (భార. అర. ౨ ఆ).

చ. పరిచనుదెంచె గోగణము పట్టె ననన్విని. (భార. విరా. ౪ ఆ).

పయిరీతి నున్న లక్ష్యలక్షణముల సంబంధమును బరిశీలించునపు డా ప్రాచీనాంధ్ర లాక్షణికులుచేసిన పరిశోధన పరిశ్రమ మెంతయు శ్లాఘాపాత్ర మని యెవ్వరికేని తోచకపోదు. పయిరీతి నున్న తిరుమలాప్పకవుల గ్రంథ ములను సరిగ సంస్కరింపక “ఒఱవ = శరీరము; కుఱు = కంటు” అని యిట్లు ప్రమాద భూయిష్టముగ సంస్కర్తలు ముద్రింపించుట యెంతయు శోచనీయము.

వీరి వెనుకఁ గూచిమంచితిమ్మకవి సార్వభౌముఁడు తనసర్వలక్షణ సారసంగ్రహమునందలి మూడవయాశ్వాసలో రేఫ అకార విమర్శనమును మాత్రమే చేసియున్నాఁడు. ఈతఁడును గొప్పపరిశోధనముచేసి యనేకములగు ప్రయోగముల నేర్చికూర్చి యప్పకవి చెప్పిన రేఫ అకారములనెల్ల నొఱగాదనుచు విపులముగ విమర్శించి యున్నాఁడు.

(౪౪౨).—ఇంకను బద్దెపూడి భద్రన్నగారు చేసిన రేఫఅకార శబ్దముల పద్యములు నల్వదెన్నిదియు గణమవరపు వేంకటకవిగారి రేఫనిర్ణయ తారావళియు నాంధ్రసాహిత్య పరిషత్కార్యస్థానపు మేనేజరుగారగు బ్ర. శ్రీ క్రొత్తపల్లి సూర్యారావుగారు దయతో వ్రాసి పంపినందున నాకు లభించినవి. కాని వానియం దుదాహృతులుగాని విమర్శనములుగాని లేవు. అయ్యవి యసమగ్రములు. మఱియును బై గ్రంథములకన్న వీనిలో విశేషశబ్దములు లేవు.

సీ. శ్రీకరముగఁ బూర్వకృతుల రేఫ అకారములకు నిర్ణయరీతి తెలివిడిగను,
దెలిపెదఁ దద్భవముల దేశ్యముల గ్రియాపదముల కడపటి వర్ణములు బ
హువ్రీహులివి యెల్ల నొప్పును రేఫలై కడమ అకారముల్ గాఁదనర్చుఁ,
గావున రెంటికిఁ గల పేళ్ల కారాది తారావళి యొనర్చిదాని వరుస,

తే-గీ. నాదిమ కవీశ్వరుల యుదాహరణ లెల్ల, వ్రాసికవులకు నుపకృతిచేసినాఁడ,
పరమహంసపాల్ నీళ్లునేర్పఱచునటులఁ, బలకజాతా ప్తనీకాశ వేంకటేశ.

ఇట్లు వేంకటకవివ్రాసిన రీతినుండేడి యుదాహరణ గ్రంథము లభింప
దయ్యె “తద్భవముల దేశ్యముల ... కడపటి వర్ణములు బహువ్రీహులివి యెల్ల
నొప్పురేఫలై” అనువాక్యము చింత్యమై యున్నది. ఆతఁ డీ వాక్యము నెట్లు
సమర్థించి యుదాహరించెనో తెలియకున్నది.

(౪౪౩)—ఆధునికుఁడగు నోగిరాల రంగనాథకవి పూర్వలక్షణ గ్రంథ
ములలోని ప్రయోగముల నెల్ల సంగ్రహించి ద్విరేఫ వర్ణదర్పణమను నొక
గ్రంథమును నాలుగాశ్వాసములుగా రచించి రేఫఅకార నిర్ణయవిషయమును
విరివిగా వివరించెను. ఇంక బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారి శబ్దరత్నా
కరము రేఫ అకార విషయమునే గాక యాంధ్రభాషావిషయముల ననేక
ములను బూర్ణముగఁ జక్కఁజేయుచున్నదని వేఱుగ వ్రాయనక్కఱలేదు. సీతా
రామాచార్యులవా రీశబ్దరత్నాకర కోశమును ముద్రింపకమును పే యలఘు
కాముది యను నొక శకటరేఫ శబ్దముల కోశమును ముద్రించిరి.

శబ్దరత్నాకరము 1887 (క్రీ. శ.) సంవత్సరముననె ముద్రితమయ్యెను.
ద్విరేఫ వర్ణదర్పణమన్ననో 1903 (క్రీ. శ.) సంవత్సరమున ముద్రితమయ్యెను.

పయిగ్రంథములె గాక భారతము లక్ష్మీపతిగారి శకటరేఫ నిర్ణయము
నడిదము సూరకవిగారి కవిసంశయవిచ్ఛేదములోని రెండవభాగమును నీ శకట
రేఫ నిర్ణయవిషయమున రచింపఁబడియున్నవి.

(౪౪౪)— పయిగ్రంథములను బట్టి పరిశీలింపఁగా నన్నయభట్టార
కుఁడు తప్పఁ దక్కిన వారెల్లఁ గొలఁదిగనో గొప్పగనో ద్విరేఫక శబ్దములను
బ్రయోగించిన వారె యనవచ్చును. ఈ క్రింది ప్రయోగములనుబట్టి నన్నయ
భట్టారకుఁడును నొకద్విరేఫకశబ్దమును బ్రయోగించెననియు నట్టి ప్రయోగ
మునె మూలముగాఁ గొని యుత్తరోత్తరు లట్టివాని నధికముగఁ బ్రయోగిం
పసాగిరనియుఁ గొందఱు తలంచుచున్నారు.

కం. తరళనయ నాబ్జదళములు, నెరయఁగఁ జై మున్ను సల్లి నృపసుతుఁ బూజిం,
చిరి నవకుసుమ మయాలం, కరణవిశేషముల నచటి కాంతలు పీఠిన్.

(ఆది. ౩ ఆ. ౧౫౭ ప.)

మాలిని. “నరునకు విమానంబుల్ నభోభాగ మెల్లన్” నెరసి
వెలుఁగుచుండన్ నిర్జర శ్రేణిఁతోడన్ (ఆది. ౮ ఆ. ౧౯౬ పసి.)

సీ. పదఘట్టనం బునఁజదిసిఁతాలు, ఆ. వె. నుఱుముగాఁగ నిట్లు నెఱ
యంగ సత్వంబు, మెరసిరాతి రెల్ల నుఱకపవన, తనయుఁ డరిగె
(భార. ఆది. ౬ ఆ. ౧౬౦ ప.)

పైరీతి నొక్కశబ్దమే రేఫ శకట ప్రాసములలోఁ బ్రయోగింపఁబడిన ట్లగ
పడుచున్నను మొదటి రెండు పద్యములలోను గలరేఫ ప్రాసములోని నెరయు
ధాతువు “ఆచ్చాదించు” అను సర్థముగల సకర్మకమును మూడవ పద్యము
లోని అకారప్రాసమునందలి నెఱయుధాతువు ‘నిండగు’ అను సర్థముగల యక
ర్మకమును నగుటచేత సచట రేఫఱకార సాంకర్యము లేదని గ్రహింపనగును.
నన్నయభట్టారకుఁ డింక నెచ్చటను ద్విరేఫకశబ్దమును బ్రయోగించియుండమిం
జేసి యిచట నా వ్రాసినరీతినె యాతఁడు తలంచియుండెననుట యెంతయు విశ్వ
సనీయమై యున్నది. భారతము లక్ష్మీపత్యవధాని నావలెనే యీ నన్న
యప్రయోగము లర్థభేదయుక్తము లని వ్రాసెను గాని యీతఁ డట్టియర్థము
లను జూపుటలోఁ బైచోట భిన్నాభిప్రాయుఁడై యున్నాఁడు.

పలితాని క్రియా స్నాయుః, ఫేనో యోగో న పూర్వకాః, పలి
తాని = నరలు, ... క్రియా = ఒనరించు, ... స్నాయుః = నరము
ఫేనః = నురువు యోగః = నెరయుట. ఈ శబ్దము యోగార్థ
మైనయెడల రేఫము. ప్రకాశార్థమైన శకటము.
(శకటరే. 23. పుట.)

ఖండనం ధూశనంచై వ, క్షోదనం చాస్తిచాలకాః, నిజం స్ఫుటం ప్రకా
శోవా, సపూర్వాః శకటాః స్మృతాః, ప్రకాశోవా = నెఱయుట. ఈ
శబ్దము ప్రకాశార్థకమైన శకటరేఫము. సంయోగార్థమైన శకటముకాదు, ...
(శకటరే. ౨౯ పుట.)

ఇట నాచెప్పిన యర్థభేద మింతకన్న యుక్తతరముగ నున్నదని తోచెడిని.

పయిరీతి సర్థభేదమును వివక్షించి స్థలాంతరములందును నన్నయభట్టు
రేఫ అకారములతో మఱొక శబ్దమును ప్రయోగించి యున్నాఁడు.

మధ్యాక్కర ! ‘ఆరాజగుణములు కరుణనాయందుఁ గావింపు,
మారంగ’ (అర. ౨ ఆ. ౨౨ ప.)

కం. కాఱడవిఁ బఱచు మృగముల, నూరడక వధించి డస్సి యున్నతని శ్రమం,
బాఱఁగ నెదఁ బరితాపము, తీఱఁగఁ బై వీచె నన్నదీ పవనంబుల్.
(భార. ఆది. ౪ ఆ. ౧౯ ప.)

పయి పద్యములలో 'నిండాగు' అనునర్థమున రేఫయు క్తమగు 'ఆరంగ' అనునదియు 'ఉపశమిల్లు' అనునర్థమున అకారఘటితమగు "ఆఱంగ" అను శబ్దమును నన్నయభట్టుచే బ్రయోగింపఁబడె ననుటలో సందేహము లేదుగదా.

నన్నయ భట్టారకునకుఁ దర్వాతివారు ప్రయోగించిన ప్రయోగములలోఁ బై రీతిగల యర్థభేద మగపడదు.

కం. నాయుల్ల మరయ నినుమో, తాయో కాకిట్లు రూపఱక విననేర్చెన్.

(భార. భీష్మ. 3 ఆ. ౪౧౯ ప.)

కం. చేతఁగొని యుప్పు నమలుట, రాతిపయిని నినుముగొనుట
రాత్రి దధిమధూ, పేతంబుగఁ గుడుచుట....

(భార. ఆను. ౪ ఆ. ౧౦౦ ప.)

కం. భూరిశ్రవ సుండ్ొక్కఁడ, వీర వినోదంబు నలుప వేడుకమై దు,
ర్వారతమై వచ్చెద, మేరుకొనుము సంగరమున కిటు మాలోనన్.

(ద్విరేఫ. ౪ ఆ. ౧౨3 పు. భార.)

గీ. ...తృణధాన్యమల్పు, మేటికొని వత్తు రాకలి తీఱకుండు.

(భార. అశ్వమే. ౪ ఆ. ౨౨౦ ప.)

క. కురుసేన గదా, పెరిఁగిన ... (భార. ఉద్యో.)

సీ. తఱచుటమ్ముల నేదు పెఱిఁగిన చందంబు.... (భార. కర్ణ ౧ ఆ.)

చం. హరిపదసేవ ఫలంబు లెల్లఁజే, కురుటది యబ్రమే....

(భాస్కర. ద్విరే. ౪ ఆ. ౧౧౫ పు.)

కం. మఱియూ రఘువీరులు నీ,

ముఱు మొండెము వేగ దగ్ధముగఁ జేయఁగఁ జే,

కుఱునీకు.... ..

(భాస్కర. ద్విరేఫ. 3 ఆ. ౯౬ పు.)

ఇంక నొక పదమునె యొకరు రేఫ ప్రాసమునఁ బ్రయోగించి యుండఁగా నింకొకరు అకార ప్రాసమున వేసియున్నారనుట యొక వింతకాదుగదా.

కం. ధరణిఁగడుఁ బేదవారును,ముం, దరసంగ్రహింతురు.

(భార. అరణ్య. 3 ఆ. ౨౪౧ ప.)

చ. చిఱుత తనంబునన్ముం, దఱ నటువ్రావ నిచ్చితి.

(భార. ఉద్యో. 3 ఆ.)

విక్ర—లఘవ శ్కాఖి శైలాగ్నయోన్యే ఖగతి బర్హిషః ।
అన్యేంతరిక్ష సదృశో । న్యేన యుక్తాః కదాపిచ॥

సీ.,మఱి మొక్కునది వీరి కెఱుగుట తక్కు.

(భార. ఆను. ౪ ఆ. ౧౦౫ ప.)

ఉ. బ. అధికభక్తి, నెరంగి ప్రియమువలికి తెరువెత్తు రిట్టిద.

(భార. ఆది. 2 ఆ. ౧౧-౨ ప.)

కం. అఱకట నిడి, ఒఱగిన గాలవుని. (భార. ఉద్యో.)

చం. ధరణి నాత్మహోః దలచినిద్ర లేక తా, నొరగుచులేచుచున్. ...

(భాస్కర. కిష్కి-౦ధం.)

ఇట్టి ద్విరేఫక శబ్దములు పెక్కుగలవు. వానినెల్ల నేతత్ ప్రకరణాం
తమునఁ జూపుచున్నాను.

(రరగ) — వ్యాఖ్య: — లఘవ ఇత్యాది: — మహాకవి ప్రయోగముల లోని రేఫ అకారములను గొన్నిటిని దెలిసికొనుట కధర్వణుడు మార్గాంతరముల నలంకరిగ నస్వరసముగఁ జూపుచున్నాఁడు.

అన్యే = కొందఱు, శాఖి శైలాగ్నయః = తరుపర్వతాగ్ని వాచకములు, లఘువః = లఘు రేఫ యుక్తము లగుచున్న వనెదరు. అన్యే = కొందఱు, ఖగతి బర్హిషః = పక్షిత్పూ వాచకములును, (ఖగతి శబ్దము తిర్యక్కులకును నుపలక్షణ మగుచున్నది. అట్లే తృణశబ్దమును లతాదికముల కుపలక్షణ మగుచున్నది.) లఘురేఫ యుక్తములె యనెదరు. అన్యే=మఱికొందఱు, అంతరిక్షసదృశః = ప్రియమసాదృశ్యవాచకములును, లఘురేఫ యుక్తములె యని చెప్పెదరు. యుక్తాః = ద్విత్వాక్షరములు, కదాపిచ = ఎచ్చటనైనను ననఁగా శాఖ్యాది వాచకములయందును, స = లఘురేఫములు కానేరవు.

ఉదా:—శాఖ:—ఉసిరిక, రావి, నరేడు మొ.

శ్రీ ల:—తరిగొండ, బంగరు గట్టు మొ.

అగ్ని:—ఎరగలి, వై రవులు, ఎరియు, దరికొను మొ.

ఖగతి:—ఊసరవెల్లి, పూరేడు, తగరు, గౌరు మొ.

బర్హి ::—పూరి, పొరక, వరి, అగురు, వెసర, గలిజేరు, నర్కేరు మొ

అంతరిక్ష:— ఉపగ్రహము మొ.

సద్భ్రశః—సరి, దొర, కరణి, మాదిరి, పురుడు మొ.

ద్విరుక్తః—మట్టి, గుట్టము, జెట్టి, గొట్టియ, ఇట్టి మొ.

ఈ విషయములనె చాలవఱకు శకట రేఫ నిర్ణయకర్త యీ క్రింది రీతి ననుసరించి యున్నాఁడు.

శ్లో. అథ రేఫ సమామ్నాయః, క్రియతే శ్రూయతాం విభో,
... .., వాచకాస్తరు వీరుధామ్. (౪౭ పుట.)

తిర్యగ్వాచీరః (౫౩ పుట) గిరి వాచకాః (౯౨ పు.)

ఉదా:—ఉసిరిక ... నారికెడము, ఇవి వృక్షాది వాచక రేఫములు. ద్విత్వముతోఁ గూడి కొనినవి శకటములె మఱి మొదలైనవి.”

(శకట రేఫ నిర్ణయము.)

పై రీతి గల నియమము లవ్యాప్త్యాది దోష దూషితములు నేక దేశ మాత్ర నిరూపకములు నగుటచేఁ బ్రయోజన కాదులు కావను తలంపున నధర్వణుఁడు “అన్యే, అన్యే” అని యిట్లస్వరసముగాఁ జూపి యున్నాడు. “నయుక్తాః కదాపిచ” అనునది స్వరసము గావున నా వాక్యమున నట్లు ‘అన్యే’ అను దానిని బ్రయోగింప లేదు. ఒక్క శాఖ్యాది వాచకములలోనే గాక దేనియందును ద్విరుక్తము రేఫము కానేరదని తెలుపుటకయి ‘కదాపిచ’ అను దళమును నిల్పియున్నాఁడు. పయి సూత్రములు “ఆఱుగ, (అప్పకవి) గఱిక, గఱుగు, చిచ్చఱ, చెఱుగు, జోఱీఁగ, మిడుగుఱు, తేఁగు (అప్పకవి) తెల్లు, తేఁచు, తేల, మున్నగు శబ్దములందుఁ బ్రవర్తింపఁ జాలవు గదా.

ఈ సందర్భమున మిక్కిలి విపులముగ శకట రేఫ నిర్ణయ గ్రంథకర్త సూత్రములను జూపి యున్నాఁడు. అందుఁ గొన్నిటి నిటఁ జూపుచున్నాను:

“తత్సమాస్త ద్భవా స్సంఖ్యా, స్సర్వనామాన ఏవచ.

భవంతిహి వినా రేఫా, విశేషవిధి బాధి తైః. (శకటరే ౪౯ పుట.)

(దీనికి బాధకములగు విశేష విధులు ముందుఁ జూపఁబడును).

తద్వదర్థేషు చార్యంతా, రేఫా స్సృజ్జాతి వాచకాః,

... ..రస్తృతయో, లఘుత్ర్యక్షర కర్ణసు

రేఫాః కర వరాంతాశ్చ, గరాంతా గిరి పూర్వకాః,

మరాంతాః పురి పూర్వాశ్చ,

పిర్యంతాశ్చ పురాంతకాః, విర్యంతాః కరి కిర్యంతాః,

రుజ్యంతాః

దుగ్వంతాశ్చ పరాంతాశ్చ, పాంతా రేఫా హ్యబాధితాః,
తరాద్యంతా రిసేంతాశ్చ, సురాద్యాశ్చ సపూర్వకాః,
బాదయశ్చైవ రేఫాః స్యుః, సర్వ త్రాబాధితా ఇమే,

పై వానికి బాధకములగు విధులను పైతమిట్లు చెప్పెను.

షష్ఠి రర్ధనఖం తథా, (శకట రే. ౨ పుట)

ఉభా వియంత స్రర్వేచ, కియంతః కతి చాగ్రతః, [౨౫పు)

జ్యేష్ఠత్వ కన్యా త్వాద్యాశ్చ, దపూర్వాః శకటాః స్మృతాః, (శకట

షష్ఠీః = అఱువది, ఉభా = ఇద్దఱు, కియంతః = ఇందఱు, సర్వే = అందఱు, కియంతః = ఎందఱు, కతి = కొందఱు, అగ్రతః = ముందఱు, జ్యేష్ఠత్వ = పెద్దటికము, కన్యాత్వాద్యాః = కన్యెటికము, తేతటికము. ఇల్లటికము, మొ. ఈతని మతమున దీర్ఘపూర్వక శకటము లేదు గాన 'అఱు, నూఱు' మున్నగు నవి శకటములని యీతఁడు చెప్పెను.

(౪౪౬) — పయివానిలో ననేక విషయములను రంగనాథకవి సంగ్రహించి యున్నాఁడు.

గీ. “తఱచు త్రిలఘు క్రియాపదాంత్యంబు క్రార,
రేఫ మర్యంత జాతి ధర్మిపదగతము,
రాగమంబు నాగమి నిజర్థాదికంబు,
లాంత జన్ రేఫమును లఘు వజ్జనాభ.”

త్రిలఘు క్రియాపదాంత్యంబు — తసరె, పొసరె, అడరె మొ.

క్రారః — అద్రువ, విద్రువ, మొ. అర్యంతజాతి ధర్మిపద

గతముః — జాలరి. పూజరి మొ. రాగమంబు — జవరాలు మొ.

ఆగమి నిజర్థాదికంబు — రావించు, రప్పించు, రాదు, రమ్ము మొ.

లాంతజన్ రేఫము — బాలురు మొ.

ఎ. గీ. అంగ నాథమ సంబుద్ధి యారదాగ, మము త దేత త్కిమాత్మ
యుష్ణ దభిధేయ । ములు జనగణ, నాపదోర్వంతములు నవియే
పరాత్మ, ” అంగనా సంబుద్ధి — చెలియనో, అధమ సంబుద్ధి — ఓరి. ఆరదా
గమము — రాములార. తదాదులు — వారు, వీరు, ఎవరు, తారు, మీరు.
జనగణనా పదోర్వంతములు — ఇరుగురు మొ.

గీ॥ సర్వ కతిచి ద్వి కియ దియ చ్చబ్దవాచ్య, ముల టిక ప్రత్యయం
బుల గురువె (ద్విరేఫ. ౧౦౯. పుట.)

(వికృ) కేచి ద్వదంతి చ లఘూన్ । బిందు బాణ శిలీముఖాన్
 తథా వదంతి కేచిత్తు । హర్యంఘ్రి ఖ శరాన్ పరాన్
 వేద్యా శ్చైతే ప్రయాగేషు । న్యురుచ్ఛారణ భేదతః
 యథాయథం ప్రయాగార్థా । రేఫా స్సర్వే ప్రయాగతః॥
 అనిశ్చయా భవే ద్యత్ । గ్రామ మానుష నామసు ।
 రేఫయా ర్షిశ్చయ స్తత్ । రేఫమాత్రైక గోచరః ॥

(౪౪౭) వ్యాఖ్య—కేచిదిత్యాది—వెనుకటి సూత్రములవంటి వానినె
 మఱికొన్నిటిని నస్వరసముగ నె చూపి స్వమతోపన్యాసమున నుపసంహరించు
 చున్నాడు. కేచిత్ = కొందఱు, బిందు బాణ శిలీముఖాన్—బిందు = అను
 స్వారవాచకమును (అరసున్న) బాణ = శరవాచకములను (జిరా, లకోరి,
 యరిగోల, నారసము) శిలీముఖాన్ = భ్రమరవాచకములను (మొగరంబము
 మరునల్లె) లఘూన్ = లఘురేఫయుతములనుగా, వదంతి = చెప్పుచున్నారు.
 తథా = అట్లే, కేచిత్తు = మఱికొందఱున్ననో, హర్యంఘ్రి హరి=సింహ
 వాచకములను, (తెఱనోటిమెకము) అంఘ్రి = సాదవాచకములను (అఱకాలు)
 ఖ = అనుస్వారవాచకములను, (అఱసున్న నెఱసున్న) శరాన్ = కాశత్రుణ
 వాచకములను, (తెల్లు) పరాన్ = ఇతరములగు నలఘువులనుగా, వదంతి =
 చెప్పుచున్నారు.

వెనుకటి కారికలలో జెప్పబడిన వాని కపవాదముగ నిందు. ‘తిర్య
 గ్వాచులగు తెఱనోటి మెకము మున్నగునవి శకటయుక్తములై యున్నవనియు,
 నర్థశబ్దభవమగు నరశబ్దమున్నను దేశ్యమగు ‘అఱ’ శబ్దముతోనున్న “అఱ
 కాలు” మున్నగునవియు, గలవనియు, దృణవాచకము పదాది గతము నగు
 తెల్లుశబ్దము శకటయుతమై యున్నదనియు, జెప్పబడినది.

ఏతేచ=ఇవియెల్ల, ఉచ్ఛారణ భేదతః = వారువా రుచ్ఛరించు నుచ్ఛా
 రణముల భేదమువలన, ప్రయోగేషు = ప్రయోగములందు, వేద్యాః =
 తెలిసికొనఁదగినవి. న్యుః = అగుచున్నవి. సర్వరేఫాః = లఘులఘురూపము
 లగు సమస్తరేఫములును, ప్రయోగతః = మహాకవి ప్రయోగములనుండి,
 యథాయథమ్ = యథాస్వరూపముగా, మహాకవులచే నెట్లు ప్రయుక్తముల
 గునో యట్లే, ప్రయోగార్థాః = ప్రయోగింపఁదగిన వగుచున్నవి. అంతియ
 కాని “లఘువ శ్శాఖ శ్చైతేత్యా ద్యనుగమములె సరియనుచు, దలంపరాదని
 భావము.

(౪౪౮) వ్యాఖ్య—అనిశ్చయిత్యాది :—గ్రామమానుష నామసు=
 మహాకవుల పద్యములందలి యతిప్రాసాది స్థలములలో, బ్రయోగములు దొర

కని గ్రామవాచకములలోను, మనుష్యవాచకములలోను, యత్ర = ఎచ్చట, రేఫయోః = రేఫఋకారములయొక్క, అనిశ్చయః = నిర్ణయము కలుగకుండుట, భవేత్ = సంభవించునో, తత్ర = అచ్చట, రేఫమాత్రైకగోచరో నిశ్చయః = రేఫమాత్రమునకే ముఖ్యముగా విషయమగుననెడి నిశ్చయము గ్రాహ్యమని యర్థము. గ్రామ మానుషశబ్దములు తక్కిన సంజ్ఞల కుపలక్షణములు. 'కాకరపట్టు, నిడమట్టు' మున్నగుచోట్ల ద్విరుక్త రేఫము లగుటంజేసి ఋకార ద్వయనిశ్చయమే కలుగుచున్నదనియు నట్టివి యీ సూత్రమునకు లక్ష్యములు, కావనియు నెన్నవగును. అట్లే 'రాముఁడు, రమణమ్మ' మున్నగునవి సంస్కృతశబ్దములుగాన నచట రేఫనిశ్చయమే కలుగుచున్నదని గ్రహింపవలెను. ఇక 'కారాడ, కోరాడ' మున్నగుగ్రామాదినామములలో నెట్టి నిశ్చయమును తేనందున వానిలో నీసూత్రముచొప్పున రేఫములనే నిశ్చయింపవలెనని గ్రహింపవలెను.

(౪౪౯)—ప్రకృతములగు 'లఘువశ్శాఖి' త్యాదికారికలను నహోబల పండితీయమున నించుక పాఠభేదములతో నున్న వానిని దీసికొని ద్విరేఫ దర్పణకర్త యిట్లు వేరువిధమున సమన్వయించెను.

శ్లో॥ లఘువ శ్శాఖి శైలాగ్న యోన్యే ఖ గజ బర్హిషః ।
వేద్యా శ్చైతే ప్రయోగేషు । స్యు రుచ్చారణ భేదతః ।
కేచి ద్వదంతి చ లఘూన్ । బిందు బాణ శిలీముఖాన్ ।
తథా వదంతి కేచిత్తు । హర్యంఘ్రి ఖ శరాన్ పరాన్ ।
హర్యంఘ్రి శబ్ద స్యాకాశ పుత్వేన బిందు వాచకః ।

(అహో. ౧౪౯)

అహోబల పండితీయములోని నై గ్రంథము నీ క్రిందిరీతిని రంగనాథకవి యాంధ్రీకరించెను.

గీ. శౌరి మున్నూట యెనుబడి శకటరేఫ,
ములును మున్నూట డెబ్బదిమూఁడు రేఫ,
ములును దగు లక్ష్యముల వీనిఁ దెలియవలయు,
దద్వి రుచ్చారణ ప్రభేదంబు వలన.

గీ. పరఁగ నేనూలు శకటరేఫములు రేఫ,
ములును నేనూట యేబది వెలయు సనుచు,
గొంద ఊర్పులు ఎలికిరి కొలఁది నెట్టి,
దాని నంగీకరించె నధర్వణుండు.

శ్లో॥ యథాయథం ప్రయోగార్హా । రేఫాస్స వ్యే ప్రయోగతః॥ ”

కం. గురు లఘు రేఫము లన్నియుఁ,

బురాతనకవి ప్రయోగములఁ గనుఁగొని సం,

కరభావ మందుఁ జేయక,

యురుమతులు యథేష్టముగఁ బ్రయోగింపుఁ డిలన్.

(ద్విరేఫవర్ణ దర్పణము. ౧ ఆ. ౬ పుట).

శ్లో॥ “ అన్యేంతరిక్ష ఖదృశో । న్యేన యుక్తాః కదాపిచ ॥

(అధర్వణకారిక)

టీక. అన్యే = ఉక్తవ్యతిరిక్తములును, యుక్తాః = ద్విత్వవిశిష్టములును నగు గురురేఫములు, అంతరిక్ష ఖదృశః = ఇన్నూఱు, అవి, కదాపిచ = ఎప్పుడును, అన్యే = లఘురేఫములు, స = కావు ... ” (ద్విరేఫ, ౧౧౦ పుట).

పయి రీతినె తరువాతి యాధునిక వై యాకరణులును సవిమర్శితముగ వ్రాయ సాగిరి.

(౪౫౦)—వై యధర్వణాచార్య నచనములు సంఖ్యా కథనము చేయ లేదనియు వానియర్థము వేఱనియు నీవఱకు నేను వివరించియే యున్నాను. అప్పకవియుఁ బెదతిరుమలయ్యయు వారి గ్రంథములలోఁ బై సంఖ్యల నియ్యనేలేదు. వా రిచ్చిన శబ్దములను బై వారు తెక్కించి వ్రాసిరా యని యాలోచించుటకును వలనుపడకున్నది.

కం. ఆఱడి యన నడలాఱఁగ,

నాఱంచులు నాఱు చవులు నాఱని తేజం,

బాఱమ్ములఁ బాపము పో

టాతె ననఁగ టాలు కృతుల నమరెను గృష్ణా.

కం. వెఱమూకలు వెఱచేతను,

బఱిపఱియలు సేయుటనఁగఁ బఱివ్రాయె ననన్”

(తిరుమలయ్యగారి రేఫ అకార నిర్ణయము)

అను రీతి నా యా శబ్దములను బ్రయోగించిన కవుల ప్రయోగముల సందర్భాదులను జూపుచు వా గొక్కొక్క శబ్దమునె పలు విధముల నుదాహరించుచు వచ్చుటచేత రేఫఅకార శబ్ద సంఖ్యా కథనమును వా రుద్దేశించియే యున్న టగపడదు.

పరిశీలింపఁగా ‘కాకులతెక్క’ను బోలు నిష్ప్రయోజనమగు నీ సంఖ్యా గణనము పయి యధర్వణకారికల కర్థ మనుట యెంతమాత్రమును విశ్వసనీయమైయుండలేదు. వెనుకను వివరించిన రీతిని నన్నయభట్టారకుని పద్యములలోని

యతిప్రాసస్థలములందలి రేఫ అకారములనే యధర్వణుఁడు “ద్వివిధాదిదుత” ఇత్యాది సూత్రములచేత నిరూపించి యుండుటంజేసి యనంతరోక్తకారికలలో సంఖ్యాకథనమును గావించినను నట్టి నన్నయ యతిప్రాసస్థల ప్రయుక్తరేఫఅకార ఘటితశబ్దముల సంఖ్యనే చెప్పియుండె ననఁదగును. అట్టివి రేఫము లెను బదేడును శకటము లఱువదిమూఁడును మాత్రమే యై యున్నవి. ఇంక “లఘుర్భవేద్దుగుః కుత్ర! చిద్దురుశ్చ లఘుర్భవేత్” అను చొప్పున “కుత్రచిత్” అని చెప్పిన మార్పునం దింతటి వైషమ్యము నాతఁ డంగీకరించి యుండు ననుట యెంతమాత్రమును విశ్వాసపాత్రము కానేరదుగదా. ఇంతియకాక ద్విరుక్త శకటఘటితశబ్దములు రెండువందలని యర్థము చేసెనేగాని రంగనాథకవి రమారమి పదిశబ్దములకన్న హెచ్చుగ నుదాహరింపఁ డయ్యెను.

మఱియుఁ బయి యధర్వణ కారికల సందర్భమునుబట్టి చూచినను వాని సంఖ్యాపరమగు నర్థము గ్రంథకృదభిప్రేతము కాదని యంగీకరింపకతీరదు. “లఘువః శిఖి” త్యాది శ్లోకమునఁ బ్రయోగములనుబట్టి రేఫఅకారఘటిత శబ్దముల సంఖ్యలు తెలిసికొనఁదగునని చెప్పటమాత్రమే ప్రసక్తమై యుండునుగాని ‘యచ్చారణ భేదమువలన’ అనుదశమును నందు నిలుపుట ప్రసక్తము కానేరదు. ప్రయోగములలోని శబ్దములను లెక్కించి చెప్పనపు డుచ్చారణభేదమును బ్రసంగింపవలసిన పనిలేదుగదా. నా వ్యాఖ్యపక్షమునం దన్ననో యీయీజాతుల శబ్దములు లఘువులనియు నిట్టిజాతులలో నయితము కొన్ని యలఘువులు గలవని కొందఱుచ్చారణ భేదమునుబట్టి తలంచుచున్నారనియుఁ జెప్పట యెంతయు సుప్రసక్త మయియుండును. ఇంతియగాక “యథాయథం ప్రయోగార్హా! రేఫాస్సర్వే ప్రయోగతః” అను నర్థర్చమునకు సంఖ్యాకథనపక్షమునఁ బ్రసక్తియే యగపడదు. మూఁడువందలని చెప్పినవారును నయిదువందలని చెప్పినవారును బ్రయోగముల ననుసరించియే చెప్పియుండుటంజేసి యట్టి సంఖ్యాభేద ముత్తరోత్తర పరిశోధనాతిశయ ప్రాప్తమని మాత్రమేగదా చెప్పవలసియుండును. ఇఁక బ్రయోగములనుబట్టి యథాస్వరూపముగాఁ బ్రయోగింపవలెనని చెప్పవలసిన ప్రసక్తి యేమున్నది? నాచేసిన వ్యాఖ్యపక్షము నందన్ననో యొకపక్షమువారు తిర్యగాది వాచకములు రేఫయుతములని సామాన్యవిభాసము చేయఁగా నితరులు తద్విరుద్ధములగు విశేషప్రయోగములను జూపు సందర్భములోఁ బ్రయోగములకు నిర్ణాయకత్వమును బ్రసంగించుట మిక్కిలి యావశ్యకమై యుండును. మఱియు “అన్యేంతరిక్ష ఖదృశో! న్యేన యుక్తాః కదాపిచ” అనుదానిమీఁది కారికలో “కేచిత్” “కేచిత్తు” అని చెప్పఁబడి యుండుటంజేసి యిందలి “అన్యే” అనుదానికి రేఫద్వయ పరముగా నర్థము లభించుట దుర్లభము.

మఱియు నందు లఘులఘు రేఫముల శబ్దములసంఖ్య చెప్పఁబడనేగాని రేఫములు చెప్పఁబడలేదు. అది యట్లుండఁగా నట్లు మొదటి “అన్యే” అను వాక్యమునకు “ఉక్తవ్యతిరిక్తములైన యనఁగా నీవఱకుఁ జెప్పఁబడిన లఘులఘురేఫములకన్న వేఱైన ద్విత్వరేఫములు రెండువందలు” అని యర్థము చేసినపుడు తదనంతరపర్తియగు ‘అన్యే’ అనుదానికి లఘురేఫములను నర్థము వచ్చుట యెంతమాత్రమును సంభవింప నేరదుగదా.

పయిరీతి నిక్కారికల యర్థము దుర్గహమై యుండుటచేతనే లేఖక సాతకాదులవలనఁ గల్గియుండనోపు ననుచు నాఁ జేసిన యలంతి సవరణములు (శిఖి—శాఖి; ఖగజ—ఖగతి; ఖదృశః—సదృశ) శంకాస్పదములు కానేర ఎనియు నవి కేవలము సంభావ్యములనియు, నా చేసిన వ్యాఖ్యయే పయికారికలకు సరియై యున్నదనియు విమర్శకులగు విద్వాంసులు గ్రహింతురు గాక.

(రంగ)—‘ద్విరేఫవర్ణదర్పణము, సర్వలక్షణసారసంగ్రహము’ అను గ్రంథములందును శబ్దరత్నాకరకోశమునందును రేఫఱకారఘటిత శబ్దములకు పిపులముగఁ బ్రయోగములు చూపఁబడియున్నవి. అట్టివాని నెల్లఁ బునరుక్తముగ మరలఁ జూపనేల యని యిచట వానిలోని విమర్శనీయ శబ్దములనె యొక పట్టికగఁ జూపుచున్నాను. ఇం దాయా శబ్దములను సంబంధించిన తమిట కన్నడ భాషలలోని శబ్దములందలి రేఫఱకారస్థితులు విశదపడుటకయి యట్టి సంబంధముగల శబ్దములు మాత్రము చూపఁబడును. మఱియు లేఖక ముద్రా పకాదికృత ప్రమాదకలుషిత శబ్దములు వాని సాధురూపములఁ దెల్పుటకై యిటఁ జూపఁబడును. ఆయాశబ్దముల రేఫఱకార స్థితుల విషయమునఁ దిరుమలయ్య మున్నగువారి యభిప్రాయములు మున్నగునవి వివరణమున సూచింపఁ బడును. మొదటి గడిలోని సంఖ్యలుగల శబ్దముల విషయమున నీ పట్టిక ముగిసిన పిదప విపులమగు విమర్శనము చేయఁబడును. రెండవగడిలో శబ్దరత్నాకర సమృతములగు (రేఫ) ఱకారములతోడి శబ్దములు చూపఁబడును. శబ్దరత్నాకర విరుద్ధముగఁజూపవలసినపు డట్టిశబ్దములు త్యాజ్యచిహ్నములలో()నిల్పఁబడును. మూడవ గడిలో నా యా శబ్దముల యర్థములు చూపఁబడును. నాలుగయిదు గడులలో నా యా శబ్దములను సంబంధించిన తమిట కన్నడశబ్దములు చూపఁబడును. ఆఱవగడిలో నా యా శబ్దములవిషయమున లఘుటీకగ వివరణము వ్రాయఁబడును. అద్దానియందు నిల్పెడి గుఱుతుల వివరము ముందుగ నిటఁ జూపఁబడుచున్నది.

(ప్ర. లే) = తత్వ నిర్ణాయక ప్రయోగములు చూపఁబడ లేదు.

— = క్రింద గీత గలది రేఫ ఱకారములలో బ్రసిద్ధశబ్దము.

ప్ర = తత్వనిర్ణాయక ప్రయోగము.

తి = తిరునులయ్యగారి రేఫ ఱకార నిర్ణయ సమ్మతి.

అ = అప్పకవీయ రేఫ ఱకార సీసముల సమ్మతి.

(తిరునులయ్యగ్రంథము దీనికి మూలము)

స = సర్వలక్షణ సారసంగ్రహ సమ్మతి.

(అప్పకవీయము దీనికి మూలము)

ద్వి = ద్విరేఫవర్ణ దర్పణ సమ్మతి.

ఎల్ల = పయినాల్లు గ్రంథముల సమ్మతి.

శబ్ద = శబ్దరత్నాకరము.

ల = లక్ష్మీనారాయణేశము, దాని సమ్మతి.

మర్మ ంఖ్య.	శబ్దరత్నాకరపు తెల్లు శబ్దము.	అర్థము.	తమిళ శబ్దము.	కన్నడ శబ్దము.	విశేష విషయములు.
అనురుసుంసు	శ్రమమునం దగు ధ్వన్యను కరణము	(ప్ర. లే)
అనులునురను.	అపేక్ష	...	అక్కతై	అల్ కలు	అ. స. (ప్ర. లే)
అద్దిర (అద్దిత)	పైరా	అల్ కత్తు	ద్వి. (శబ్ద. భార. ప్ర.)
అత్తి అర	నగము, కిడు నగము	... = గడి	అత్తి = గడి అరై	...	శబ్ద. (ఉర్రా)
అఱకము	అజ్జిరి [ము	అరై	ఎల్ల. (ప్ర. లే)
అఱకడ	స్కంధప్రదేశ	అఱమై. అల్ కమై	ఎల్ల. నల్లదును 'అఱకట - అఱకటము'
(అఱక + కడ)	అఱక=స్కంధ	అనిరి (ప్ర. లే). ద్విరేఫ వర్ణదర్పణార్థ
అఱకడము	[ము	'అఱక' శబ్దసంబంధి యనెను.
అఱక్రముడి	కపియు	ఎల్ల. అప్యకవీయములోని 'అఱకమ్మాట'
					తప్ప. (శబ్ద. ఇట్టి శబ్దపల్లవము లేదు)

అఱగొడ్డము	అకార్యము	ద్వీ. ఇందు 'అఱగొట్టెము, అఱగొండ్డము' = సాహసకృత్యము. (ప్ర. తే.)
అఱగొఱి	న్యూనత	అరై కుఱై	...	ద్వీ. (శబ్ద. నై. ప్ర.)
అఱచు	కూయు	అఱై = కొట్టు. వాద్యము	అఱుచు	ద్వీ.
అఱడు	జడకుచ్చు మీఁది పూస	అ. స. ద్వీ. (అప్పలాని 'అరటు' తప్ప. ప్ర. తే.)
అఱఱా	”	(ప్ర. తే.)
అఱమర(లు)	సం దేహము.	అ. స. ద్వీ. = (శబ్ద. మర. నై. ప్ర. అఱ నిర్వ. ప్ర. మ అ 'ఱాకు' ప్ర. తే.)
అరమర	భేదము
అరమరము	”
అఱవఱలు	సూక్ష్మఞ్చండములు - శుష్కము
అరవరలు	”
అఱవము	తమిళభాష	అరువా. అరువర్ = తమిళి దేశీయులు	...	ద్వీ. ద్వీ.
అఱు	క్షయించు - కంఠము.	అరుగు = క్షయించు = అఱు = అఱు	అఱు = క్షయించు	

మర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అరము. అ	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
౪	అఱుఁగు } అఱువు }	క్ష యిం చు - జీర్ణించు.	అరుగు = క్షయించు. అఱువు = నశించు	...	తి. అ. స.
	(అఱుఁగు)	వేదిక	అ. ద్వి. (ప్ర. తే.)
	అర్చుఁగు	వేదిక	నమీపము
	అఱువు	దక్కించు	క్రోయు, అఱు = క్రోయు
	అఱువది	అఱుపదులు	అఱుపదు	అఱువత్తు	ద్వి.
	అఱడి	నిండ	...	దేవ్యము	ద్వి.
	అఱు	ఉపశమిల్లు	అఱు; [అఱు = (ఱ్ఱు) ఉపశ మిల్లు, శై యు]	అఱు (శోషణే)	పల్లె
	(అరు)	ఉపశమిల్లు	ద్వి.
	అఱు	ఐదునొకటి	అఱు	అఱు	...
	అరు	నూఁగారు	స. ద్వి. (స. ప్ర.)
	(అఱు)	”
౫					

అరుగ	సస్యవి శేషము	శబ్ద. (భార. ప్ర.) ద్విరేఫ. లో, ఆరిక.
అరుక	"	అ. స. (ప్ర. తే.)
అతీకె	"	అ. (అఱపులు). ల. ద్వి. అఱాపులు
అఱుచు	బొబ్బరించు	అర్.	...	(ప్ర. తే.)
(ఇఱులు)	చీకటి	తి. అ. (ప్ర. తే.)
ఇరులు	"	ఇరుల్	...	ద్వి. స. (నై. ప.)
ఇఱుకటము	ఇఱుకు. నోలు	ఇఱుగు = ఘనీ భవించు. ఇ ఱుక్కు = బిగిం చు.	ఇడికిటి=నిబిడము	అ. స. ద్వి. (ఇఱకటము)తి. ఇడికిటము.
ఇఱుకాటము	"
ఇఱుకు	నొక్కుపడు	ద్వి.
ఇరుసు	బండి యక్షము	అ. స. ద్వి.
(ఇఱుసు)	"
ఈడేఱు	సిద్ధించు	ఈడేఱు	ఈడేఱు	...
ఉక్కిరిబిక్కిరి	ఉడిపిరి తిరుగనిది	తి. ద్వి. (ద్వి. భార. ప్ర.)
(ఉక్కిటిపడు)	ఉడిపిరి తిరుగ కుండు
ఉఱపు	అధికము - ఉచి తము	ఉఱపు - బాంధ వము	...	తి. అ. ద్వి. (శబ్ద. భార. ప్ర.)

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
ఉరపు	అధికము. ఉచి శము.	ద్వి. (శబ్ద. ఉ. హరి. ప్ర.)
ఉఱు	తగు - ల త్య పెట్టు	ఉఱు=సిద్ధించు, పరిల్లు	ఉఱు=పరిల్లు	ఉఱు=పరిల్లు	ఎల్ల
ఉరు	తగు	ఉరపుధాతువే దీనికాధారము.
ఉఱిది	దార్ఢ్యము - సె ర్వము	ఉఱుది	ద్వి.
(ఉఱుకరి) ఉఱియు	వేగిరకాఁడు ఇల్లుకాఱు	...	ఉఱై = వర్షించు దువు. ఇడ్డకవ చము	ఒఱై=వర్షించువు. ఇడ్డకవచము	అ. స. (ప్ర. లే.) ద్వి
ఉఱుము (ఉరుము)	గర్జించు యు ధ ము లో నఱుచు. జగడ మునగద్దించుట.	పంది అఱుచు గర్జించు, పిడుగు. గర్జనము	ద్వి. అ.
ఉనుఱు. వె.	పాణము	ఉయిర్	ఉసిర్	ఉసిర్	'అను' సంస్కృతము.

(కోణు)	నీరూరు	కోణు - కోణు (ప్రతి) = కోణు	...	ఎల్ల.
కోరు	”	ద్వీ. ల. (ద్వీ. అభిలషించు)
కోరుగాయ	ఉపదంశము	స. (కోణుంగాయ)
ఎదురు	ఎదిరించు	ఎదిర్	...	తి. స. ద్వీ. (శబ్ద. భార. ప్ర.)
(ఎదులు)	”	తి. ల. ద్వీ.
ఎలుగు	దిగు-మొక్క	ఇలుజు = దిగు ఇలుజు = మొక్క	...	ఎల్ల.
ఎరలు	”	
ఎలక	తెక్క	ఇలకు	...	ద్వీ.
ఎలచి	మాంసము	ఇలచ్చి	...	తి. ల.
(ఎలుపు)	యాచితకము	స. ద్వీ. (స. భార. ప్ర.)
ఎరపు	”	ఇరపు - ఇరవల్ = యాచి తకపు వస్తువు	...	
ఎలుబటికము	రోత	ద్వీ.
(ఎలుపటికము)	”	తి. స. ద్వీ. (ప్ర. తే.)
ఎలుక	(తెలివి) నోడె	ద్వీ.
(ఎటికె)	”	తి.

సంస్కృత-సంక్షేపము.	సంస్కృత-సంక్షేపము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
ఎఱుకత (ఎఱికత)	సోదె చెప్పనది	స. (ల. ఎఱికత)
ఎఱుగు (ఎరుగు)	తెలియు	అఱి	ఎఱుగు
ఏమలు	ప్రమాదపడు	ఏమలు (ఏమరు = సౌఖ్యపడు.)	భాగ. ప్ర. కలదు. దీనిని తిమ్మకవి నిర్దేశించెను.
ఏఱు	నది	యూలు	ద్వీ.
ఏఱుచు	వర్షుచు	వర్షుచు	ద్వీ. అ. స. ద్వీ.
ఏఱు (ఏరు)	ఎఱుచు	ద్వీ. (భార. పృ. ద్వీ.)
ఒఱుగు	వంగు, వ్రాలు	ఒఱుగు = నిద్ర చేయు	ఒఱుగు = వ్రాలు	...	ఎఱు. (భార. పృ.)
ఒరగు	ద్వీ. (భాస్క. పృ.)
ఒఱులు	దుశ్శీలుడు	అరటన్. అరటన్ = దుశ్శీలుడు	ఒఱులు (ఒఱులు = దుశ్శీలుడు)	...	ద్వీ. (భాస్క. పృ.)

మర్మ విఖ్యా.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళిము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
కఱిగు	నేర్పిణ్ణు-ణ్ణా అనుప	కఱి	ద్వీ.
కఱి, కఱియ	నలుపు	కఱియ=నల్లని, కఱిదు=నల్లది	...	కఱిదు=నలుపు	
హొంత-కారి (హొంత-కాటి)	జేగ జెట్టి	అప్ప. స. (చింత్యము.)
కారుపోతు	అడవిదున్న-కా సరము	
(కాటుపోతు)	పల్లె స. ద్వీ.
కాటులు	కల్లులు- పగుష వచనములు	తి. అ.
(కారులు)	
(పట్టు) కాటు	పట్టుకాటు- సు దంశము	
(కారు)	అ. స. ద్వీ.
కాటు	ప్రవించు- వర్షం చు	కాల్	...	కఱి	

కారు	వర్ష కాలము-న లుపు	మేఘము. వర్ష కాలము
కిలుకు	చిక్కు	గొలుకుట
క్రిక్కిరియు	మిక్కిలి యిటి యు	...	క్రిక్కిరి=సంకటసిత్తి	ద్వీ.
కులు	కులుచది	కులుమై= పొట్టి తనము; కులు (ట్రి)యిర్ = కుట్టునురు	కిలుదు-అల్పము, స మాసమున 'కులు'	ఎల్.
కులుంగలి	సమీపము	కులుంగల్ = పొట్టి అగుట- స మీపించుట	...	ద్వీ.
కురులు (కులులు)	ముంగురులు	కురల్	...	ద్వీ. స.
కులుకు	ప్రొపు
		కులుక్కు= అక్షత్ర ముగ - నడు ము
(కులుగొను)	కులుచగు	తి. అ. స.
కులుపు	తొడ	కులుంగు
కూర	వ్యంజనము	అ. ద్వీ.

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
౧౧	(కూట) కైటయుట	వృంజనము	స. (బహుళాశ్వ. పృ.)
౧౨	కొఱ (పాణము) (కొర పాణము) కొఱకు (కొఱ) కొరకు (కొరడా) కొరడు	విజృంభించుట చిన్న పాణము " చతురీవిధ క్తి " గుఱ్ఱపు చురుకు వంకరగాక సరి గా నుండు నిండ్ర ధనువు సాణువు- ఆయు ధ విశేషము	కుత్తై = కొఱత ... కుత్తై - కార్యము కొఱతై = కొఱత	అ. స. ద్వి. ద్వి. తి. అ. స. (ప్ర. తే.) అ. స. ద్వి. ద్వి. (ఆము. ప్ర.) హిందీపదము.
౧౩	కొఱడు	కుఱు(ట్టు) కుఱడు = పట్టు కాఱు	తి. అ. స.
౧౪	కొఱవ కొఱవి	ఒక తక్కువ జాతి కొంత కాలిన కట్టియ	కుఱవన్ కుఱత్తి ...	కొఱవ = నీచతస్క- రుడు ...	

కొరవి	కురవకము	కూరా,	...	ద్వీ
కొలుకు	కలుకు	కటి	కులుకు	ద్వీ
కొఱి	దంష్ట్ర	కొరైప్పలు = వక్రదంతము	కోతై = పల్లు	ద్వీ
క్రమస్థలు (క్రమస్థులు)	మరలు	తి. ల. ద్వీ.
గరగరిక	నైర్మల్యము	తి. ల. స. (ప్ర. తే.)
గఱగఱిక	”	స. ద్వీ.
గరిఁపె	గంపె	తి. ల. (ప్ర. తే.)
గఱిఁపె	”	ద్వీ.
గర్తసె	ధాన్యపుగరిసె-
(గఱిసె)	కొట్టు
	”
	తెక్క-అకు	...	వృక్షపర్ణము- పక్షి	ద్వీ.
గఱి	పచ్చగడ్డి	...	రెక్క-	...
గఱిక	గర్వి	అలుకు	కులుంకె	ద్వీ.
గలువ	కన్ను త్రిష్టుట	...	పెత్తనము	...
గిలుపుట	”	తి. (ప్ర. తే.)
కిలుపుట	”	తి. ద్వీ. (ద్వీ. గకారము కేచిన్మతము)

మర్మ ఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
గీణు	గోకు	గోకు	గీణు-గీణు(ట్రా)= గీత	...	
గుణి	గుణుతు- లక్ష్య ము	గుణుతు- లక్ష్య ము	గుణి	...	పల్ల.
(గురి)	"	"	ద్వ్య. (భాస్క. ప్ర.)
గుణుతు	"	"	గుణిప్స	...	ద్వ్య. (భార. ప్ర.)
గుణిచి	కూర్చి విభక్తి	కూర్చి విభక్తి	గుణిత్ర	...	ద్వ్య.
గుణించి	"	"	ద్వ్య.
గుణు	గుణుక	గుణుక	గుణుకై	...	
గుణుక	"	"	
గూరక	ఇనుపబాణము	ఇనుపబాణము	ద్వ్య. (మనుచ. ప్ర.)
గూరకకై	అలుగుగల చేతి	అలుగుగల చేతి	
(గూణకకై)	కత్తి	కత్తి	అ. స. (స. 'గుణుకకైలు' కాదు)
గూరవంక	"	"	స. (మనుచ. ప్ర.)
(గూణవంక)	శౌరిక	శౌరిక	అ. (ఇది తిమ్మకవి చింత్యమనెను)
గూటియ- గూటె	"	"	ద్వ్య.
	గూటె	గూటె	గూటి	గుణి	

గొలుగు	తొరముచేయు	చిరై
చరుపు (తత్సమము)	హవ్యము
(చలుపు)	"
చటి	కొండచటియ	చరిపు
(చిరుకొట్టు)	దుఃఖించు
(చిరిమి)	దుఃఖము.
(చిటిమి)	వ్యసనము.
(చిటికొట్టు)	వ్యసనపడు.
చిలు	చిలుతశబ్ద సం	చిలు
	క్షేపరూపము
చిలుత	చిలుతపులి	చిలుతై
		(ఆధునికపడ
చీరు	చీల్చు -పిల్చు
చీలు	చీల్చు	చీలు=కోపించు
		చీల్చిమె (ట్రైమ్)=
		కోపము
చూపలు	చూచువారు
(చూపరు)	"
చూటి	కొలు	చూటై

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
(చూర) చెఱి	కొల్ల బంధ నాలయ ము-బంధనము.	సె సెఱెము నెకారాల యము	స. (రంగనా. కవిక. ప్ర.)
చెఱిమ	నాసాపుటము	ద్వ. (మనుచ. ప్ర.)
చెరమ	”	ద్వ. (రంగనా. భాస్క. ప్ర.)
చెఱికు	ఇత్తువు
చెఱిగు	వస్త్రాంచలము	సెఱింగు	ఎల్ల.
(చెరగు)	”	ఎల్ల.
చెఱుచు-చెఱుచు	చెడఁజేయు	చెఱి=అడ్డగించు కోపించు	అ. స. ద్వ. (భార. ప్ర.)
చెరుచు చెరచు	”	అ. (ప్ర. లే.)
చెరలాడు	వివరించు	(ప్ర. లే.)
(చెఱిలాడు)	”	అ. స. ద్వ. (ప్ర. శ్లే.)
చెఱువు	తటాకము	చిత్తె	...	కెఱె	ఎల్ల. (భార. ప్ర.)
(చెరువు)	”	తి. అ. స. (ఆము. ప్ర.)
చెరువుట	గుచ్చుట	చెరుకు	ఎల్ల. (భార. ప్ర. శబ్ద)

(చేఱువుట) (చేకూరు) చేకూఱు	గుచ్చుట సిద్ధించు	అ. తి. (స. ఇందలి శకటము చింత్యము)
చేకుఱు	"	అ. తి. స. ద్వి.
(చేకరు)	"	అ. తి. ల. ద్వి.
చేర	ప్రస్ఫులి=ఇచ్చు కవంచినచేయి	ద్వి. స.
(చేఱి)	అ. ద్వి.
చేరు	జ్ఞాపించు. త్రా	స. (కథా. ప్ర.)
(చేఱు)	త్రాడు [డు	అ. ద్వి. (స. శే.)
చేరు	చింతపండు రస	(స. శే.)
చోరు	ము కాచినది
(చోఱు)	"	అ. ద్వి. స. (హర. ప్ర.)

	[లుడు	ద్వి.
చోఱి చోఱి	మత్త్యము బా	ద్వి. (ఉ. హరి. ప్ర.)
జరగు	పాచు = ప్రస
జరుగు	ల్లు	అ. తి. స.

మర్మ విశ్లేషణ.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
(జలగు)	ప్రాయ = ప్ర రిలు నడిగొను	శబ్ద రత్నాకరములలో నిది తి. అ. స. } లేదు; కాని 'జలగు' అను దానినిబట్టి యిది రావచ్చును. అ. స. తిరుమలయ్య పద్యములలో నిది 'జాజటి' కాదు. 'జాజర' యుగాదు. 'జాజ టి'యే. సర్వ. లో రెండుసార్లు 'పూజటి' గలదు. అందుకంటే 'జాజటి' కాన్ వును. ద్వి. అర్థంతముగాన రేఫము వింతకాదు.
(జలగును)	వడిగొల్పు	
(జలగుచు)	[ము	
(జటిజటి)	అనుకరణశబ్ద ఎఱినిది	
జాజరి	ఎఱుపుగలది	
జాజర	వంచన	
జాజు	[డలు	
(జారు)	జాజు. పోవు = న "	అలఘు కాముడిలో నొక కవి దీనిని ప్రయోగించినట్లున్నది.

జీలకఱ	జీరకము	సీరకమ్	(ప్ర. తే.) అ. స.
జీలకఱ	”	”	
జంజఱు	గుబురు	
జేవురు, జేగురు	ఎఱుపు	
జొఱజొఱ	అనుకరణశబ్దము	
జోఱు	[ము వాన కుఱియుట లోసెధ్వస్యసు కృతి సమీపించు	ఎల్ల (ద్వి. భార. ప్ర.) ద్వి.
డగఱు	”	ఎల్లరును దీనిని ద్విరేఫకమె యనిరి. శబ్ద రత్నాకరకర్త చేసిన యీ యరవిభాగమునకు మూల మగపడదు.
డగఱు	ప్రయాణమగు } చలించు =	స. (యయా. ప్ర.) తి. అ. స.
తరలు	[విడుచు	
తఱలు	వళులు	
(తరులు)	వళులు	
తఱులు	తాడు లోనగు	ఎనుగు కట్ట	
తఱి	వాని యొత్తు	స్తంభము	
	డురేఖ. [డు		
తఱుగరి	తఱుగు బేరగా	తి. అ. స.

సోఱు = జలపతనము

సమర్థ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
౨౨	తలుగటి	తలుగు బేరగాఁ [డు	ద్వ్య. అర్యంతమైనను జాబటియందుపల్లె అకార ముండనోవును.
	తలుగు	కొలగారము	తరగు	...	
	తలుగు	ఖండించు	తటి	తటి [ము	ద్వ్య.
	తలుసలి	గర్వి	...	తటిసల్ = నిశ్చయ	(భౌర. ప్ర. శబ్ద.)
	తారు	తాము, సంచ రించు	(శబ్ద. రాఘవసాం. ప్ర.)
	తాలు	నులుగుపడు	...	తాఱుంతట్టు = సంచ రించు	ఎల్ల.
౨౩	తాఱుమాఱు	విపర్యాసము	తాఱుమాఱు	తాఱుం తట్టు = వికీర పతనము	
	తిరి	జట; నుడి	తిరి = సంచరించు తిరుంబు = మర	...	
	(తిటి)	''	... [లు	...	అ. స. ద్వి.
	తిరుగలి	ఘరట్టము = పిండి విసరు శిలా యంత్రము	తిరికల్ = ఘరట్ట ము, నవ్యశబ్ద ము	...	

౨౪	(తిఱుగలి)	ఘరట్టము. సంచరించు= ము	అ. స. ద్వి. (తి. అ. సంచరించు)
౨౫	(తిఱుగం)	అల్లు. పరివే షించు	తిరుంబు=మర లు	...	స. (తి. అ. చుట్టివచ్చు)
	తీఱు	నశించు, సంధి	తీర్=విడుచు, ముగియు,	...	తి. అ. స. (ద్వి. విధము)
	వీచు	చక్కన, విధము చక్కబడు	తిరుత్తు =దిద్దు, చక్కజేయు	...	తి. అ. స. (ద్వి. విధము) (‘చక్కనగు’ అను నర్థమే తెన్న)
	(తుజాటి)	ధనికుడు క్రక్క	తి. అ. స. (ప్ర. తే.)
	తుఱుము	కొప్ప	...	దట్టముగా, మిశ్రిత మగు	
	తూఱు తూరు	చొచ్చు ”	డొంక ...	తుఱుంబు ...	ద్వి. స్వ. (రోధము కేచిన్నతమని శబ్దర. తూరువు శబ్దము కలదు గదా. ఎట్లు ?)
	తూఱువు తూరువు	ప్రాగ్	ద్వి. (జై. భార. ప్ర.) తిన్నకవి నిరసిచెను.
	తెఱపి	అవకాశము	తి. అ. స.
	తెఱి	తెఱపి	తిఱ= తెఱచు	తెఱపు తిఱె= తెఱచు	ద్వి.

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
౨౬	తెర	యవనిక, అల	తిరై	తెతె	పల్లె
	(వా) తెల్లి	అధరోష్ఠము	...	బొయ్యితె	న. దివ్య.
	(వా) తెర	” [సంధి	పల్లె. (భార. ప్ర.)
	తెఱుగు	విధము, చక్కన.	తిఱమ్	తెఱ	తి. లి. న.
౨౭	(తెరగు)	”	దివ్య.
	తెఱవ	శ్రీ	తెరివై = వింశతి	...	లి. న. దివ్య.
	తేఱు	తేటపడు, కలుగు	పత్తర శ్రీ	...	లి. న. దివ్య.
	తేరు	కలుగు (తేట పడు), రథము కలుగుట, మా	తేఱు - తేట్టి క్ష్మ = తెలివి తేర్ = రథము.	...	లి. న. దివ్య.
౨౮	తొరలు	కలుగుట, మా	విమర్శించు	...	తి. లి. న.
	(తొఱలు)	” [ఱుట	తి. లి. న.
౨౯	తొరగు	ప్రవించు, ప్రస	తి. లి. న.
		హించు, పడు.	తి. లి. న.
	తొరుగు	” [వ్రాలు	తి. లి. న.
	తొఱగు	విడుచు	తుఱ	...	తి. లి. న.

(న. శే.)

ద్విరేఫ పరదర్పణమునందు

శబ్దరత్నాకరము నందువలె

సరవిభాగము చేయబడె

ను.

ద్వ్య. (అము క్త. ప్ర.) ఈ ప్రయోగము
తిమ్మకవిచే నిరసింపబడెను.

దూలు	నిండించు, నిండ	తూలు = నిండ, తూలు(ట్టు)=నిం దించు - నీరుచ లు, తూలు(ట్టు) ల్ = తుంపరవాస	దూలు	ద్వ్య.
(దూరు)	”	ద్వ్య.
దొలయు	పొందు, కలుగు	...	దొరె=ప్రాప్తించు	
దొరయు	కల్గు, పోలు	...	దొరె=సామ్యము	
నలుకు	నిండించు	ద్వ్య.
నలుకు	”	నలుకు	...	ద్వ్య.
నలుజు	అణువు	...	నొరజు = అణువు, మశకము	
నాలు	మొలక	నాలు, నొత్తి = (త్తి) నాలును.	...	
నిగులు	భస్మము	నీలు, నెత్తి(త్తి)= భస్మమును	...	
నివులు	”	
నిలుపేద	మిక్కిలి	...	నెత్తి=సమగ్రత్వము	ద్వ్య.

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాక్షర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
30	నీలు (నీరు)	భస్మము	నీలు
	నులుము	పొడిచేయు
	నూలు	శతము, మర్రిం చు	నులుకు... నూలు, నూత్ని	నూలు	...
	(నూరు)	శతము	(నై)=నూటిని	...	ఇందలి శేఫమును దిమ్మకవి నిరసిం చెను.
30	నెఱు	నిండు	నిఱై	నెఱై=సను	...
	నెఱయు	నిండగు	నిఱై
	నెరయు	నిండగు
	నెఱవు	పూర్తి	నిఱైవు
30	నెఱను	జీవసానము	నిఱమై=వర్ణము.	నెఱు=జీవసానము.	...
	నెఱవేలు	పిడించు	మర్మసానము.	మర్మసానము.	...
	నెఱ్ఱి	క్రమము, న్యాయము, ప్రకృతి	నిఱైవేలు
	నెఱ్ఱి	క్రమము, న్యాయము, ప్రకృతి	నెఱ్ఱి = మార్గముక్రమము. న్యాయము.

నెరి	అందము=వక్రత	స. (శబ్ద. కము)	'వక్రత' అనునపుడే ద్విరేఫ
నెలులు	వెండుకలు	ద్వి.	
నెటిక	వస్త్రపుఁగుచ్చు	...	నిటి		
నెలు	అవక్రము	నేర = ఎదురుగా, తిన్నగా	నేటితు = అవక్రముగ		
పక్కెర	గుఱిములోనగు వాని యంగి	స. ద్వి.	
(పక్కెఱ)	చలించు, ఆడే	పక్కెఱై	...	అ. దీని శకటమును దిమ్మకవి నిరసిం చెను.	
పదరు	పించు	(ప్ర. లే.)	
(పదలు)	పదలు	పదలు = పదలు	...	తి. అ. స. (ప్ర. లే.) తిరుమలయ్యగారి పద్యములలోని 'చెదలు' తప్ప, 'పదలు' అని యుండవలెను.	
పడమఱి	పచ్చిముము	అ. స. ద్వి. (ప్ర. లే.)	
పడమర	పచ్చిముము	(ప్ర. లే.)	
పఱి	అన్యము, గొప్ప	పిఱి = అన్యము	పెఱితు = అన్యము		
పరఁగు	ప్రసరించు	పరవు = వ్యాపిం చుపరప్పు = విప్పు	పరె = ప్రసరించు	పిఱి. (రేఫకు. శబ్ద. భార. ప్ర.)	
పఱిఁగు	పరఁగు	(తాకు శబ్ద. డ. హరి. ప్ర.)	

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
32	పఱి తెంచు (పఱచు+ తెంచు) (పర తెంచు) పరి	పాఠివచ్చు " సేన, ఆవృత్తి	ఎల్ల. స. (ఉత్త. రామా. ప్ర.) తి. అ. స. (ద్వి-రేఫ మాత్రమునె యంగీ కరించెను గాని యప్పకవి తా సంగీ కరించెననియు నది దుర్లభమనియుఁ జెప్పెను. శబ్దర. లోని విభాగము నెవ్వ రును జేయలేదు.
	పఱి (పఱియశబ్ద సంక్షేప రూపము)	వృత్తి యందు "కొల్" అని యర్థము ఖండము	పఱి = అపహరిం చు	పఱి = తెంచు	తి. అ. స.
	పఱియ పఱిగొను	అపహరించు	...	పఱి = తెంచు ...	ద్వి.
33	పరుసఁదనము	పారుష్యము	పఱిగొడు = అప హృతమగు	...	అ. స. ద్వి.
	పఱుసఁదనము	"	అ. స.
	పరువు	పరిపాకము	తి. స. ద్వి.

౨౦.౪౮	(పలుపు)	పలుములు (పలు మారు)	పరిపాకము	అ. దీని తాను దిమ్మకవి నిరసించెను.
	పలుములు	ఎల్ల.
	పలుమరు	
	పల్లాలు	
	పాతి	ఖననసాధనము	పార్తె = కడ్డపాతి పాత్తె = బండనేల	పాతె	...	ఎల్ల.
	పాల్లు	పరుగెత్తు	గ్రద్ద	మీఁదికెగురు	...	ద్వి. (మనుచ. ప్ర.) (శబ్ద. ధావనార్థమందు మాత్రమే రేఫము.)
౩౪	పారు	ప్రవహించు పరుగెత్తు	ద్వి.
	పాలుడు	బ్రౌహ్మణుడు	పార్ పార్ = వి ప్రు డు. పార్ = చూచు	పార్వం=విప్రుడు. పార్ = చూచు	...	ద్వి.
	పిలుదు	నితంబము; వెనుక.	పెరికు=తర్వాత పిరి = అన్యము. వెనుక.	పెరిగు = పృష్టభాగము. సమాసమున పెరితు = అన్యము	...	అ. స. (ప్ర. లే.)
	(పీలు)	చినుగు	
	పీరు	”	

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
పెట్టి	అన్యూడు, తేనె పట్టు	పిఱు = అన్యము. పెఱుకు = తర్వాత	పెఱుగు = పృష్టభాగము	తి. అ. ద్వి. (భార. ప్ర.)	
పెర	అన్యూడు గోనెమోపు	(మార్కం. ప్ర. శబ్ద.)	
పెటిక			
పెఱుకు	పెల్ల గించు, మోయు	పెఱుక్కు = పిఱు సంగ్రహించు	
పెర్దుగు	పరిలు, దధి	పెరుగు = పరిలు	...	తి. అ.	
పెఱుగు	విజృంభించు, యు త్తించు	తి. అ. ఇందలి శకటమును దిమ్మకవి సింఁచెను.	
పెరుగు	తెగు	
(పొఱక)	గడ్డిపోచ	తి. (ఇ.) (శే.)	
పొరక	”	తి. (ఇ.) (శే.)	
పొఱడు	గూను	పొఱుంబెన్ = గూను	
పొరి	పొలి, బలి	నడ్డి	
పొరిగూను	చంపు	తి. అ. ద్వి.

పొటిపొపు	చచ్చు, కలఁగు	(నిర్వ. ప్ర. శబ్ద)
పొరిపొపు	”	తి. అ. ద్వి. (భార. ప్ర. శబ్ద)
బజాఱు	అంగడి	(ప్ర. తే.) హిందీపదము. హిందీలో శకటము లేదు.
బఱట	గీఱు	[కపదము)	[నము	
(బలముఱి)	బలము గలవాఁడు	పిఱండు (వాడు	బెఱుంటు = నఖిచ్చేద	అ. ద్వి. ల. (ప్ర. తే.)
బిరుసు	డు	
బిఱుసు	కాఠిన్యము	అ. స. ద్వి.
బిఱబిఱ	”	తి. అ. స. (చంద్ర. ప్ర. శబ్ద)
బిరబిర	త్వరగా	(విష్ణుపు. ప్ర. శబ్ద)
బీఱ	”	
బీరుపొపు	ఒకానొకతీగ	వీర్, వీర్	...	స.
బీఱుపొపు	బలహీనముగు	ఎల్ల. (భార. ప్ర. శబ్ద)
(బుఱుజు)	”	...	బీఱునడు = వెంకె	
బురుజు	కోటగోడదిబ్బ	...	వాఁడుతాఱు రువ్వ	
	”	అ. స. (ప్ర. తే.)
		అ. స. ద్వి. (ప్ర. తే.) హిందీ పదము. ఇందు శకటము లేదు.
మఱక	మచ్చ	మఱు = కళంకము, మచ్చ	..	

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
32	మఱక	మేఁక పడ్డ	మఱి = మేఁక పిల్ల	...	(ప్ర. తే.) అ. స. ద్వ. (ప్ర. తే.) ఎల్ల. తి. అ. ద్వ. ఎల్ల (ద్వ. లో. భార. ప్ర.) అ. స. ద్వ. (రామా. ప్ర. ద్వ.) ద్వ.
	మరగాలు	క్రత్రిమ పాదము	
	(మఱగాలు)	"	
	(మఱగు)	పరిచితమగు	
	మరగు	"	
	మఱచు	విస్తృతమైచెందు	మఱి	మఱై = మఱైదం = మఱిచెను	
	మరలు	మళ్ళు	
	మఱలు	"	...	మఱళ్	
	మఱు	ప్రచ్ఛన్నమగు	మఱై = దాఁగు; మఱుకు = తపిం చు, దుఃఖించు	మఱై = దాఁగు	
	మఱుఁగు	ఉడుకు	మఱునాళ్	మఱు = పరదినము. తర్వాతిది	
33	మఱున	మఱునాడు	[చెను.] తి. అ. స. ల. తి. అ. (అ. చింత్యమని తిమ్మకవి నిరసిం
	మఱు	చంపు	

మాతాడు (మాటు+ఆడు)	బదులుచెప్పు	ఒకదాని కొకటి చెప్పట, పగ గొనుట	ఎల్ల.
మాటు [ము మాటుమొగ మాటుమాట	ప్రతి, నశించు తడవ. అన్యము	పగ, ప్రతి,విడు చు. మాటు కొళ్ళ=మార్గో- ను; మాత్రా (ట్రా)మ్ తాయ్= మాటటతల్లి	ప్రతిఘటించు	...	ఎల్ల.
మారు మాటుతుండు	ప్రతి శత్రువు,మార్పు వాడు	దీనికి 'తడవ' అని యర్థముచెప్పట లెస్స. (ప్ర. లే.)	...
(మార్పుతుండు) మీలు	అ. స. ద్వి. (ప్ర. లే.)	...
మీరు	అతి శయించు, అతిక్రమించు "	మీలు	మీలు=అతిక్రమం చు	ఎల్ల.	...
ముందటి	మొదలు, మును పు.ఎదురు "	ముందు అ = (ముందు+ఉటి)	...	(ప్ర. లే.) కొందఱు ప్రయోగించి రని శబ్ద రత్నాకరమున నున్నది.	ఎల్ల.
ముందర

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
౪౧	(ముచ్చిఱు) (ముచ్చిఱిఱితనము) ముచ్చిరు ముచ్చిరి మొర్యు (మొఱయు)	వ్యసనపడు వ్యసనము వ్యసనపడు దుఃఖి ధ్వనిచేయు [రొద మూర్ = తుమ్మెద ముత్తై = మొఱి, న్యాయము, క్రమము మూరి. మూరి. [రొద మొరై = తుమ్మెద	అ. స. ద్వి. ఎల్ల. అ. స. (ప్ర. లే.) అప్పకవీయ సీసములలో దీని ద్వైరూ వ్యము కలదు. పట్టికలో నుదాహృతిలేదు. ద్వి. ఎల్ల. ల. (ప్ర. లే.) శ్లో “రంకురక్కై గే మహదేవే! వ్యభిచారే ఘరంధరే” అని విశ్వ మేదినికోశము లలోఁ గలదనియు నది తాఁగ శబ్ద
	మొఱి	మొఱి	ముత్తై = మొఱి, న్యాయము, క్రమము మూరి. మూరి.	
	మొఱి ఱంకు (రంకు)	మొఱి వ్యభిచారము ”	

మునకుఁ బ్రకృతి యనియు వాసిన	మునకుఁ బ్రకృతి యనియు వాసిన
ద్విరేఫవరదర్పణకర్త వీనిని దద్ధవము	ద్విరేఫవరదర్పణకర్త వీనిని దద్ధవము
లనకుండుటకుఁ గారణము తెలియకు	లనకుండుటకుఁ గారణము తెలియకు
న్నది.	న్నది.
ద్వి.——“అంకెలు గర్రలై యడర తాఁగ	ద్వి.——“అంకెలు గర్రలై యడర తాఁగ
దనంబున (హరి.పూ. ౮ ఆ) “తావు	దనంబున (హరి.పూ. ౮ ఆ) “తావు
దనంబున” అని శబ్దరత్నాకరచారము.	దనంబున” అని శబ్దరత్నాకరచారము.
అ. ల. (ప్ర. లే.)	అ. ల. (ప్ర. లే.)
అ. స. ద్వి.	అ. స. ద్వి.
స.	స.
అల్ల. (ఉ. హరి. ప్ర. శబ్ద)	అల్ల. (ఉ. హరి. ప్ర. శబ్ద)
(రాఘవచాం. ప్ర. శబ్ద)	(రాఘవచాం. ప్ర. శబ్ద)
అల్ల. (నీలా. ప్ర. శబ్ద)	అల్ల. (నీలా. ప్ర. శబ్ద)
అ. స. ద్వి.	అ. స. ద్వి.
(నరసభూపాలీయాది ప్ర. శబ్ద)	(నరసభూపాలీయాది ప్ర. శబ్ద)
(విజయ. ప్ర.)	(విజయ. ప్ర.)

సమస్య పంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
౪౩	అపహరిణ (అవలి)	స్వర్గకోపవిక్రృతి భ్వని	అ. స. ద్వి. (అచ్చ. రా. ప్ర. శబ్ద) అ. ('ఱ' చింత్యమని తిమ్మాకవి వ్రాసెను.)
	రవలి	"	స. (యచూతి. ప్ర.) తి. అ. స.
౪౪	(రాగిలు)	రుద్దు, ఒరయు, రాయిడి	అరై - అరకు-అరై (= వేషణే)	...	తి. అ. తి. అ.
	{ అాచు అాపు రాచు రాపు }	రుద్దు, ఒరసిక్కోను రాయిడి	అ. స. ద్వి. అ. స. ద్వి.
	అాయి	శిల	ఎల్ల. (భార. ప్ర. సర్వ.)
	రాయి	"	స. ద్వి. (భార. ప్ర. సర్వ.)
	అొంగు	అక్కలగాలి చప్పుడు	స. ద్వి. (పారిజా. ప్ర. సర్వ.)
	రింగు	"	(చమత్కారమంజరి. ప్ర. శబ్ద.) ఇది యనుకరణశబ్దము
	అొకము	భావార్థక తర్కితము	ద్వి. (భార. ప్ర.)
	రికము	"	(ప్రభా. ప్ర. శబ్ద.)

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
ప్రేక్షకు పరక్షకు	ప్రేక్షకు	ప్రేక్షించు	అ. స. ద్వి. (ప్ర. లే.)
	పరక్షకు	ప్రాతఃకాలము పర దినము	(భార. ప్ర.)
తేపు		"	తి. అ. స. అప్యకవీయ పట్టికలోను సర్వ లక్షణసారసంగ్రహములోను విది యుండుటచేత నప్యకవీయ సీసములోని తేను నేత్యాది సలములోని 'తేప్ప' అను చో 'తేపు' అని యుండియుండు ననఁ దగును. (భీమ. ఖం. ప్ర. శబ్ద.)
రూ	తేయు	విజృంభించు	ఎల్ల. (యయాతి. ప్ర. శబ్ద.)
	రేయు	"	(ప్ర. లే.)
	రేపు	నద్యాదు లందు దిగుచోటు	ద్వి.
	(తేపు) రేను	" చుల్కన, చు ల్క-నిది	తి. అ. స. (ప్ర. లే.)

(తేను)					
అక్షరము	వక్షము	ఉరమ్	ఉర	...	అ. (ప్ర. తే.) అ. ద్వి. (అచ్చ. రా. ప్ర.) ఇల్లు ప్రయోగించియుఁ దిమ్మకవి యిందలి 'అ' చింత్యమగుట వింతగ నున్నది. స. (రంగ. ప్ర.) ఈ ప్రయోగము ప్రజ్ఞాపమేమో యని శబ్దరత్నాకరకర్త సందేహించెను. కాని యిది తద్భవముగాన నిందలి రేఫము నిర్వివాదమనఁదగును.
రొయు	వెదకు, రోత పడు	తి. స. ద్వి. (ద్వి. అనూయపడు) (తిరు. రోతపడు)
రక్ష (అోయు)	విల పించు, ఉలూఖలము	అ. ద్వి. (ప్ర. తే.) (ద్వి. వెదకుట) స. (స. విలపించు)
రొలు	వేశ్య	ఉరల్	ఉరల్	...	అ. స. (స. ఉలూఖలము) అ. ల. ఇది రై శబ్ద తత్పమరూపము కాదనియు, 'రై' శబ్దపు తద్భవరూపమనియు నప్యకవి తలంచియుండును.
వరుగు	ఎండఁబెట్టిన కా య దినుసు	ద్వి. (అము. ప్ర. ద్వి.) (పాండురంగ. ప్ర. శబ్ద)

విమర్శ సంఖ్య.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
(వఱుగు) వఱు	ఎండబెట్టిన కా మేరప్రాయదినుసు వరం=సీమ, వరెగం=	అ. స.
వఱుడు (వరపు) వఱుపు	నక్క అవగ్రహము	వఱుకు బళ్ళు=నక్క	ద్వీ.
వఱువట్టు (వట్టు + వట్టు)	” మిక్కిలి శోషే లు	అ. స. ద్వీ. (ప్ర. లే.) (నారా. పంచ. ప్ర. శబ్ద.)
వఱువాయి	ప్రాతఃకాలము	బఱు బఱు(బత్తె = శు ష్కే-సతి)	ద్వీ.
వఱు	ప్రవాహము	బఱువాయి = శోష ణారంభము	
వాతెఱి	అధరోష్ణము	”	ప్ర.
వాతెర	”	బఱు(ట్టు) = శో షిలు	స. ద్వీ.
వారిండు	నివారిండు	బఱు(ట్టు) = శో షిలు	తి. అ. స. (‘వారు’ అను వైకృతధాతువు కలదు.)
వాలు	సన్ననితోలు	స. (మారగం. ప్ర. శబ్ద)
విటివి	విస్తృతి	

విరివి	విస్తృతి	విరిపు	విరి=(వికసన)	స. ద్వి. (కవికరణ. ప్ర. ద్వి.) ఇది విరియు ధాతుజన్యము కానోపును.
విరియు	వికసించు	...	విరి=వికసించు	(భార. ప్ర. శబ్ద.)
(విటివిడి)	విస్తృతి	తి. స.
విరివిడి	"
(విటిగాలి)	ఈదరగాలి
(విటిపొపు)	వికసించు
(విటిపొటు)	దేవుడు	... [ముడు
వీటిడి	మూర్ఖుడు	వీలు= సర్వోత్త
వెలి	భయము	విరుపు=భీతిలు
వెలుగు	విస్మయము	...	వెలుగు	...
వెరగు	"
వేమాలు	పలుమారు
వేమారు	"
వేమలు	"
వేమగు	"
వేటిమి	భేదము	వేలు(టు)మె	వేటె	...
వేలు	అన్యము	వేలు	వేటె	...
వేరు	అన్యము, చెట్టు మూలము	...	వేర్ = వృక్షముల ము	...

రూ

రూ

విమర్శ సంగ్రహము.	శబ్దరత్నాకర శబ్దము.	అర్థము.	తమిళము.	కన్నడము.	విశేష విషయములు.
౫౦	నుఱునుఱు	సుక్కు-టలొని ధ్వన్యను కర ణము	అ. స. (ప్ర. లే.)
	(నురనుర)	”	(ప్ర. లే.) స్వరకారి శబ్దము. లేదా 'అరి' ప్రత్యయాంతము. (సాన్మము+ అరి)
	(సాన్మత్తి)	”	అ. స. ద్వి. (ప్ర. లే.)
	సారము (హజాఱము)	ఒకమతము అ సాన్మ మండ పము	అ. స. (ప్ర. లే.)
౪౩	హజారము	”	(ప్ర. లే.)

పై నుదాహరింపఁబడిన అకార యుతశబ్దములలోఁ గొన్నిటి విషయమునఁ గొంత విశాలముగాఁ బ్రయోగములు చూపవలసియుండుటం జేసి విశేష విషయములనెడి గడిలోఁ జూపుట కవకాశము లేదయ్యెను. అట్టి శబ్దములను యథాసంఖ్యముగా నిచట విమర్శించుచున్నాను.

౧. అఱ. అర.

(౪౫౩)—‘అఱ=గది’ అనువాని సంక్షేపరూపము, అఱ. అర్ధ శబ్ద భవము, అర. కావుననె రెండుశబ్దములకును బ్రయోగములు కలవు. తమిళమునందును “‘అఱై’=గది. ‘అరై’=సగము” అను రూపములుగలవు. కన్నడమున ‘అరై=సగము’ అను రూపము గలదు. (౪౩౧. విష.)

అకారమునకు:—కం. “అఱపొఱడు కుఱుచ చేతులు| నొఱవ శరీరంబు
... .. (భార. అరణ్య. ౨ ఆ.)

ద్విపద. ‘అఱగొను లసియాడ నలసయానముల |
మొఱపులో ... (రంగ. రా. సర్వ. ౩ ఆ ౧౩. ౨ర. పద్య.)

సీ. ‘అఱవిరి తమ్ముల నుఱక తెగడి’

(భార. విరా. సర్వ. ౩ ఆ. ౧౩. ౨ర ప).

సీ. అఱ చందురుని క్రొత్త మొఱుఁగులు (హరి. ఉత్తర. భా. ౭ ఆ.)

కం. “పిఱుదం గురు ధరణీపతి | యఱ చేతన్”

(భార. స్త్రీ. సర్వ. ౩ ఆ. ౨౧ ప)

రేఫమునకు:—కం. “అర పై కమ్మును జేయని| హరి వాసరమునకు ...”

(రుక్మాంగ)

సీ. “అర విడు కొప్పుల విరుల వాసనకు” (కళాపూ.)

కం. “మరుఁడు వెడ వింటఁ దొడిగిన| యర విరి నును నల్ల గల్వ ...” (కవికర్ణ.)

(౪౫౪)—౨-అఱమర—అరమర. అరమరము—

అకారమునకు:—కం. “అఱువది వేల ... | అఱమఱ లేని మక్కువ ...”

(రామా. ద్వి. ౪ ఆ. ౧౧౪ పు)

కం. “మఱియు నొకమాట ... | అఱమర లేక దృఢంబుగ | నెఱుక ...”

(నిర్వచ. శబ్ద.)

రేఫమునకు:—చ. సురవగులార ... | అరమర లేక వింటి ...”

(రామాభ్యు. ద్విరే. ౧౧౪ పుట.)

ఉ. “తా మది నమ్మ కున్నది ... ను | త్రాముఁడ వంచు నీ యరమరం
బున ...” (నైష. ౮ ఆ. శబ్ద.)

‘మఱ’ శబ్ద తాకు యతి ప్రాస స్థల స్థిత ప్రయోగము నెవ్వరును నియ్య లేదు.

(౪౫౫)—— 3. అఱవఱలు. అరవరలు—— అకారమునకు:——

కం. “అఱవఱలై న రథంబులు! నెఱి దప్పన్ ...” (భార. భీష్మ. ౨ ఆ. శబ్ద)
రేఫమునకు:——కం. “విరహాగ్నివలన దేహము | అరవరలై
(విష్ణు. 2 ఆ. శబ్ద).

కం. “తరు లెల్ల ... | అరవరలై ...”

(హరి. ఎఱ్ఱా. ద్వితీ. ౪ ఆ. ౧౧౪ పుట.)

(౪౫౬)——౪. అఱుగు. అరుగు.——

అప్పకవీయ పట్టికలో ‘వెండ్లియఱుగు’ అని యున్నది. ద్వితీయవర్ణ దర్పణమున “అఱుగువేదిక” అని వ్రాయఁబడియున్నది. ఇందులకు రంగనాథ కవి ప్రయోగము నియ్యలేక యప్పకవీయములోని “అఱలేక చను టఱు గఱపు కొనుట” అను నప్పకవి సీసభాగమును జూపెను. భావార్థక ట వర్ణాంతముగఁ దక్కిన చోటులందువలె నిచటఁ బ్రయోగింపఁబడమిచే నప్పకవి ‘అఱుగు’ శబ్దము వేదికార్థముననే పేర్కొనెనని తోచుచున్నది. సర్వలక్షణ సార సంగ్రహమున “అఱుగు లఱిసె” (అఱుగు టఱిసె పాఠా.) అని యున్నది. తత్వ నిర్ణాయక ప్రయోగము నెవ్వరు నీయలేదు. శబ్దరత్నాకరమున వేదికార్థము ‘అరుగు’ అనునది రేఫతోనే చూపఁబడినది. ఇందీయఁబడిన ‘అరుగు మెఱుగు మెట్టికల్’ అను ప్రయోగము యతిప్రాసస్థము కాదు. తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు ‘అఱుగు’ = ‘జీర్ణించు’ అను ధాతువును బేర్కొన లేదు. ‘అఱుగు = తక్కువయగు’ అను దానితోనె యది గతార్థమని తలంచి యుందురు.

(౪౫౭)——౫. ఆఱు = ఆరు = ఉపశమిల్లు.

ఎల్లరును దీనిలో అకారమె గల దనిరి. తమిళ కన్నడములందును దీనిలో అకారమె గలదు. ద్వితీయవర్ణ దర్పణకర్త మాత్ర మిది ద్వితీయక మనెను. ఇతఁడు రేఫస్థితికి “కం. కారపుల ... శ్రమ | మారున్ ...” (భార. శాంతి. ద్వి. ౪ అ.) అనుదానిని బ్రమాణముగఁ జూపెను. ఈ పద్యమునే “ఆరు=నిండారు” అను ధాతువులోని రేఫమునకుఁ బ్రమాణముగాఁ దిమ్మ కవి “శమ | మారున్” అను పాఠముతోఁ జూపెను. ఇది కర్ణుని జంపినందులకుఁ బశ్చాత్తాపపడుచున్న ధర్మజుఁడు పల్కిన వాక్యము.

క. కారపులు సేయు నవమతి | కారణముగఁ గోపమె త్తుఁ గర్ణుని వదనాం |

భోరుహముం గనుఁగొన శ్ర (శ. పా) మ | మారున్ నావశముగాక యంత
న బుద్ధిన్.
(భార. శాం. ౧ ఆ ౧౩ ప.)

కౌరవులు చేయు నవమతికిఁ గోపము వచ్చెడిదనియు, గర్జునిఁ జూచిన తోడనే యట్టి గోపము నెట్టన శాంతించుచుండెడిదనియు రంగనాథకవిగారర్థముచేసిరి. కౌరవులుచేయు నవమానమునకుఁ గోపమువచ్చెడి దనియుఁ గర్జునిఁ జూచినంత నె యనివార్యముగా మనమున శాంతి నిండారు చుండెడి దనియుఁ దిమ్మకవిగారి పాఠమున కర్థము. ఈ రెండును సరియై యై యుండుట చేత, నిందొకటిని నిరసించుట కవకాశములేదు. కావునఁ బ్రయోగాంతరము లేకుండుటం జేసి 'ఆరు=ఉపశమిల్లు' అను రేఫయుత ధాతురూపము నీ వివాద స్థప్రయోగ ప్రామాణ్యమాత్రమున నంగీకరించుట సరికాదని తోచెడిని.

(౪౫౮)—౬. ఊలు=ఊరు=నీరూలు.

(ఊలుఁగాయ = ఊరుఁగాయ=ఆవ రస మూలు మామిడికాయ.) ఎల్లరును దీనిలోని శకటము నంగీకరించిరి. తమిళభాషలోను నీశబ్దమున శకటమే కలదు. తెనుఁగులో సైతము, 'అకార'మును స్థిరపఱుపఁ జాలు 'ఊట' అను శబ్ద మగపడుచున్నది. అట్లయినను శబ్దరత్నాకర లక్ష్మీనారాయణీయ గోశములలో నిందు రేఫ మంగీకరింపఁబడి యున్నది.

శకటమునకు:—ఉ. “ .. ఊ! టించుచు నాడె మిన్న గమి తేని కుమా రకుఁ డింటిముంగలన్.” (హరవి. సర్వ. 3 ఆ. ౧౬౦ ప.)

కం. “ఆటేడు ... ! నూలువిధంబులు ... ! ఊలుంగాయ (బహుళాశ్వ. సర్వ. 3 ఆ. ౧౬౧.)

కం. “కాలుమెలుఁగు ... ! ఊలుంగాయలు ...” (బహుళా. సర్వ. 3 ఆ. ౧౬౨.)

రేఫమునకు:—సీ. “తా సుధామయుఁడయ్యుఁ దరుణి కెమ్మోవి ను, ధారసంబునకు నోరూరుచుండు.” (తారాశ. ద్విరే. ౨ ఆ. 3౬ పుట.)

(రంగనాథకవి యీ ప్రయోగమునిచ్చి 'ఊరు' శబ్దము 'అభిలషించు' అను నర్థమున రేఫవంత మనుట సరికాదు. దీనికిని జలోద్గమమే యర్థ మనఁ దగును.)

మ. “ ... జిగు | కొను పచ్చళ్ళును బాయసాన్నములు నూరుంగాయ లున్ ... (ఆముక్త.) (దీనిని దిమ్మకవి రేఫ అకార సాంకర్యమున కుదాహరించుట సరికాదు. ఈ శబ్దము ద్విరేఫక మనుటయే తెస్స.)

(౪౫౯)—౭-ఎఱగు = ఎరగు = దిగు, మ్రొక్కు—

ఇందుఁ దమిళ కన్నడములలో శకటమే యుండుట వింత. నన్నయ దీనిలో రేఫమును బ్రయోగించియుండఁగా నెల్లరును దీనిలోశకటమే గలదనుటయు వింతయే.

రేఫమునకు:—ఆ. వె. ... అధికభక్తి | నెరగి ప్రియము వలికి తెరు
విత్తు రిట్టిద | ...” (భార. ఆది. ౭ ఆ. ౧౧౨ ప.)

అకారమునకు:—సీ. మఱి మ్రొక్కునది వీరి కెఱఁగుట తక్కు”
(భార. ఆను. ౪ ఆ. ౧౦౫ ప.)

కం. “ఎఱఁగిన నప్పెను వ్రేఁగున | విఱఁగుటయును శాఖ.”
(భార. ఆను. ౧ ఆ. ౨౩౭ ప.)

(౪౬౦)—౮. ఒరయు=ఒర పెట్టు, రాచు—

తిరుమలయ్య, యప్పకవి, తిమ్మకవియు నిందు రేఫమాత్రమే గల
దనిరి. శబ్దరత్నాకరము నందును నల్లయున్నది. తమిళమునందును నిది ‘ఉరై’
అను రూపముతో నున్నది. కాని ద్విరేఫవర్ణ దర్పణకర్త దీనిని ద్విరేఫకముగ
నంగీకరించి యీ క్రింది ప్రయోగము నిచ్చెను. పారిజాతమునఁ గలపనుచు
లక్ష్మీనారాయణీయ కోశకర్త “ఒఱయిక, ఒఱియిక= ఘర్షణము” అను
రెండు శబ్దముల నుదాహరించెను.

ఆ. వె. “ఎలమిఁ గడచి పోవుఁ బిలుచుఁ గ్రచుఁగ నచ్చి |

ముక్కుముక్కు మీఁద మోముఁ జుట్టు |

నేచి తిరుగు నీక నీకలతో రాయు |

నొఱయుఁ జిత్రగతుల మెఱయు నవ్వు.” (భార. ద్వి. ౪ ఆ. ౧౧౪ పుట.)

రంగనాథకవి యుదాహరించిన యీపద్యములో “రాయు” అని
బ్రయోగింపఁ బడియుండుటంజేసి మరలఁ బునరుక్తముగఁ దదర్థకమే యగు
‘ఒఱయు’ అనునది ప్రయుక్తమయ్యె ననుట సరికాదు. మఱియు నచట ‘ఒఱ
యు’ అనునది కేవలముగాఁ బ్రయోగింపఁబడెనెకాని దేనితో నొరయునో
జెప్పఁ బడమింజేసి యచట ‘ఒఱయు’ అనుదానికి సంగతియే లేదు. కాఁగా
నచట ‘ఒఱలు’ = (విలపించు) అనునది ప్రయుక్తమయియుండునని యూహిం
పవలసియున్నది. ఇట్లే సర్వలక్షణసార సంగ్రహమునందును నిప్పటి ముద్ర
ణములలో ‘ఒఱయు’ ఛాతువు పడియున్నది. ఇచటను ‘ఒఱలు’ అనునదే
గ్రంథకృత్ప్రయుక్తమనఁదగును. దీనికిమూలమనఁదగు నప్పకవీయమున
‘ఒఱలు’ కలదుగాని ‘ఒఱయు’ లేదు - ‘ఒరయు’ అనుచోటి రేఫమునకు సందే
హమే లేదు.

చ. ఉరుతరవాల మింటితో | నొరయుచు (రామా య. ద్వి.
౪ ఆ. ౧౧౪ పుట.)

కం. ఒకసి కొనిపోవ నత్తటి | నురసైన్యం బార్చుట ...

(ఉ. రా. ద్వి. ౪ ఆ. ౧౧౪ పుట.)

చ. ఒరపువహించి జానకి | పరిసరభూమి (ఉ. రా. ౬ ఆ.)

(౪౬౧)—౯. కరఁగు = కఱఁగు = ద్రవించు—

ఎల్లరును దీనియందు రేఫమేగలదనిరి- ద్విరేఫవర్ణదర్పణకర్త మాత్రమిది ద్విరేఫక మనెను. తమిళములోనిది ‘కరై’ అను రూపముతో నున్నది. కర్ణాటమున ‘కఱగు’ అను శకటరేఫ రూపమే గలదు.

రేఫమునకు:— ఎ. గీ. “కరఁగి నేరిమి వాటించి కరువుగట్టి”

(భార. విరా. ౨ ఆ. శబ్ద.)

“సీ. కరఁచెనె నీరుగా సురపహేతి” (నను. ద్విరే. ౪ ఆ. ౧౧౫ పు.)

అకారమునకు:— చ. “కొఱలెడి తేజుచేఁ బసిఁడిగుబ్బలియున్నటి వెండికొండయుం | గఱఁగు నటంచు” (యయాతి. ద్విరే. ౪ ఆ. ౧౧౫ పు.)

(౪౬౨)—౧౦. కురులు-కుఱులు—

అప్పకవీయమున ‘సీ. కుఱుమాపు కుఱుగంటు కుఱుచకురుల’ అనుచోటను ‘కుఱుచ’ శబ్దార్థస్పష్టతకయి ‘కురుల’ను పదము చేర్పఁబడెనేగాని ‘కుఱులు’ అను అకారఘటితశబ్దమును జూపుటకుఁగాదని తోఁచెడిని. తిరుమలయ్యగారు దీనిని జెప్పకుండుటయు నిట్టి యభిప్రాయమును బలపఱుచుచున్నది. కాని తిమ్మకవ్యాదు లిచట నప్పకవి “కుఱులు” (వెండ్రుకలు) అను అకారఘటిత శబ్దమును జూపెనని తలంచి తామును నద్దానిని బేర్కొన సాగిరని తోఁచుచున్నది. తిమ్మకవి యీక్రింది ప్రయోగమును జూపెను.

“ ఇందుబింబముమీఁది కందు చందంబునఁ, గుఱులు నెమ్మొగమున నెఱసియాడ ” (భార. విరా.) (సర్వ. ౩ ఆ. ౪౧ ప.)—కాని నెరయు భాతువు ద్విరేఫకమగుటచే నీప్రయోగము ‘కుఱులు’ అను శకటరూపమును నిర్ణయింపఁజాలదు. కావుననె శబ్దరత్నాకరకర్తయు రంగనాథకవియు దీనిలోఁ గేవల రేఫముమాత్రమే గలదని నిశ్చయించుకొనిరి.

గీ. ‘ఇరులు గెలిచిన యంతఃపురేందు ముఖుల! కురులు’ (నై ష. సర్వ. ౩ ఆ. ౪౦. ప.)

చం. “ సురతసుఖంబు నీ | కురులకు ”

(జై. భార. ద్వి. ౨ ఆ. ౧౪ పుట)

(౪౬౩)—౧౧. కెఱయుట ? —

అప్పకవి తిమ్మకవి రంగనాథకవియు దీనిని బేర్కొనిరి. దీనికర్థము నెవ్వరును నీయలేదు. రంగనాథకవి తెలియదనెను. తిరుమలయ్య దీనిని జెప్పలేదు. కాఁగా “కెఱుపుట కెలయును (త్రిష్ఠు టతిశయించును)” అని యప్పకవిచెప్పఁగాఁ

దిమ్మకవ్యాదుల నాటి కచటి 'కెలయు' అనుదానిచో 'కెఱయు' అని ప్రమాద పతితమై వెలసెనా యని యాలోచింపవలసియున్నది. కావుననే యిది శబ్ద రత్నాకరకర్తచే నుపేక్షింపఁబడెననియు నెన్నవగును.

(౪౬౪) — ౧౨. కొఱప్రాణము = కొరప్రాణము —

తిరుమలయ్య, యప్పకవి, తిమ్మకవియు నిందు రేఫమునె పేర్కొనిరి. రంగనాథకవి శబ్దరత్నాకరకర్తయు దీనిలో శకటమే గలదనిరి. (రంగనాథకవి, యప్పకవియుఁ దీనిని ద్రుతకార్యముతో వ్రాయుట సరికాదు.) తమిళ కన్నడ ములలో నల్పార్థక కొఱశబ్దము అకారఘటితమై యై యున్నది. ఇందలి రేఫ మునకుఁ బ్రయోగము నెవ్వరును నియ్యలేదు — కొఱతశబ్దము దీనిని సంబంధించినదే యనవగును.

కం. “జఱుజఱుకని నెత్తురు వెలి | కుఱుకుచు | కొఱప్రాణముతోడ
(ఆము. 3 ఆ. శబ్ద).

కం. “ముఱిముఱిచీకటి నం | దఱురాజులు ఎల్లిటికిన్ |
గొఱగల” (ఉ. హ. ౪ ఆ. శబ్ద).

(౪౬౫) — ౧౩ కొరడా —

గుఱ్ఱమును దోలు చబుకని దీని కర్థము. ఇదిహిందీపదము. రేఫయుతము. దీని నెవ్వరును జెప్పలేదు. అప్పకవీయపట్టికలో “గుఱ్ఱపుకొఱడ” అని నిర్మూలముగఁ బడియున్నది. అప్పకవిరేఫ అకార సీసములలో నిది యగపడదు “కొఱ కొఱలాడుట కొఱత తక్కువ పండ్లు కొఱుకుట కోపంబు కొఱడువడుట” (అప్పక. ౨ ఆ.) అని మాత్రమే యప్పకవించెప్పెను. ఇచటనేగాక వెక్కుచోటులలో నప్పకవీయ రేఫ అకార శబ్దముల పట్టికలు ప్రమాద భూయిష్ఠములై యున్నవి.

(౪౬౬) — ౧౪. కొరడు — కొఱడు —

‘కొరడు’ అనఁగా గుడ్లగూబయు నింద్రధనువును. ‘కొఱడు’ అనఁగా, స్థాణువు, ఆయుధవి శేషము. అప్పకవీయమునందలి “పండ్లు కొఱుకుట కోపంబు కొఱడువడుట” అనుదానినిబట్టి చూడఁగా ‘కొఱడు’ శబ్దముయొక్క ‘స్థాణువు’ అనునర్థ మాతనిచే వివక్షింపఁబడె నని తోచుచున్నది. కాని యప్పకవీయ శకటశబ్ద పట్టికలో “కొఱడు = ఆకాశమునఁ బొడుచునది” అని యసంగతముగా నున్నది. శబ్దరత్నాకరమునందును “కొఱడుపాఱు = తిమరుపట్టు” అని యున్నది. తిరుమలయ్య పద్యములలో నర్థము చెప్పఁబడలేదు “కొఱడవి కొఱడు కుఱుమా పనఁగా” అనిమాత్రమే యున్నది. తిమ్మకవి పద్యములలో “కొఱ కు కొఱలుట కొఱగామి కొఱకు కొఱవి” అనినేటి ముద్రణములలోఁబడుట ప్రామాదికము. అచట రెండుసార్లు పడియున్న ‘కొఱకు’ శబ్దములలో నొకట

'కొఱడు' అని యప్పకవీయము మూలముగఁ గొను స్వభావముగల తిమ్మకవి ప్రయోగించి యుండు నని యెన్నఁదగును.

(౪౬౭)——౧౫. కృష్ణులు, కృష్ణులు——

తిరుమలయ్యయు నప్పకవీయు దీనిని ద్విరేఫకముగ నెంచిరి. రంగ నాథకవి శబ్దరత్నాకర కర్తవలెనె యిందు శకటమునె చెప్పెను. తిమ్మకవి దీనిలో రేఫమును మాత్రమె యంగీకరించెను. కాని యిందలి రేఫమున కెవ్వరును బ్రయోగమును జూపలేదు.

మ. “పఱచుం దవ్వుగ గ్ర! మ్మటి చూచున్”

(భార. ఆర. ౬ ఆ. ౩౨ ప.) (అప్ప. ౨ ఆ. ౨౦౬. ప.)

కం. “! ... మఱొకఁడు నేసినపాపము క్ర! మ్మఱఁ దనకె కుడువ వలయును! ...”

(రామా. ద్విరే. ౩ ఆ. ౯౫ పుట.)

(౪౬౮)——౧౬——గర గరిక-గఱ గఱిక——నైరస్థల్యము——

అప్పకవి యిందు శకటమునె యంగీకరించెను. తిరుమలయ్య పద్యము లలో గఱిశబ్దమును గుఱ్ఱుశబ్ద సంత్యేపరూపమగు గుఱు శబ్దమును వేఱొకచోట సైత ముండుటచే మఱొకచోటఁ గల ‘గఱి గుఱుకలు’ అనునది ‘గఱ గఱికలు’ అనునదిగా నాతనిచేఁ బ్రయోగింపఁబడి యుండుననియు నదియె యప్పకవి వాక్యమునకు మూలము కానోపు ననియుఁ దోఁచుచున్నది. కాని, తిమ్మకవి యిందలి అకారము చింత్య మనెను. శబ్ద రత్నాకరమున నిందు రేఫమె చూపఁబడెను. అకారమున కెవ్వరును బ్రయోగము నీయలేదు. రంగనాథకవీయు నిందు రేఫ మాత్రమునె చూపెను.

కం. “సిరివంటిది! గరగరికలఁ దనరెడు ... (యయాతి సర్వ. ౩ ఆ. ౪౫ ప.)

కం. “పరమ నుమనో! గరగరికల గరిమ ...

(కళా. సర్వ. ౩ ఆ. ౪౬ ప.)

(౪౬౯)——౧౭——చఱువు = హవ్యము——

ఇది ‘చరువు’ అను తత్సమముయొక్క వైకృతరూపమని యప్పకవి చెప్పినట్లు తిమ్మకవి తలంచెనని తోఁచుచున్నది.

“నీ. చఱువును భుజియించి చెఱఁగుఁబట్టి”

(అప్పక. ౨ ఆ.)

“ఎ. గీ. చఱువును (చెఱువున - ముద్రిత పుస్తకము) ద్విజు ల్భుజించుట,

చెఱువుటయును! చెఱు వనఁ దటాకమగు ...” (సర్వ. ౩ ఆ. ౪౯ ప.)

ఇట్లు చెప్పిరేగాని దీనికిఁ బ్రయోగము నియ్యలేదు. అప్పకవి తటాక వాచక చఱువు శబ్దమును రేఫసీసములోఁ జెప్పియుండుటచేతను, ద్విరేఫ పట్టి

కలోఁ జేర్చకుండుటచేతను బై అకార సీసపద్యమున 'భుజియించి' అను దానితోఁ జెప్పటచేతను నాతఁడద్దానిని హవ్యవాచకముగనె ప్రయోగించె నని తిమ్మకవి తలంచియుండును. కాని, భారతప్రయోగ సిద్ధమైయున్న చెఱువుశబ్ద అకారము నప్పకవి చెప్పలేదనుట విశ్వాస విదూరముగ నున్నది. అప్పకవి పద్యములోని 'భుజియించు' శబ్దము తటాకార్థ మునకుఁ గేవల బాధ కము కానేరదు కావున "చెఱువున భుజియించి చెఱఁగుఁ బట్టి" అని యప్ప కవి చెప్పియుండునని యెన్నఁదగును.

(౪౭౦)—౧౮—చీరు—చీఱు—

తిరుమలయ్యగారు దీనిని అకార ఘటితముగఁ బేర్కొనిరి. అక్షవి పిల్చుట యను నర్థమున నిందు రేఫమనియుఁ, జీల్చుట యను నర్థమున అకార మనియుఁ జెప్పెను. తిమ్మకవి యర్థద్వయమునను దీనిని ద్విరేఫకముగ నంగీకరించి యప్పకవికి వైమత్యముగల పక్షములకుఁ బ్రయోగములు చూపెను. "చీఱుట రెండుగా—" "చీరుట పిలుచుట" (అప్పకవీయము. ౨ ఆ.)

శా. పాఱఁడులేచి దిక్కులకు! చీఱఁడు మాతృసంఘము ...

(భాగ. ౭ స్కం. సర్వ. ౩ ఆ. ౧౭౭.)

ఉ. సారథిఁగూర్చి యశ్వముల! చీరి శరాసనంబు పొడిచేసిన ..

(భార. శల్య. సర్వ. ౩ ఆ. ౧౭౮ ప.)

ఉ. ఘోరగదా విదారణ విఘూర్ణిత శాస్త్రవ కుంభి కుంభముల్ ।

చీరుచు

(భార. అర. ౬ ఆ. శబ్దర.)

శా. ఈ రూపంబున సంస్కృతిం దొరఁగి మీరే చింతలం జెంతలం ।

జీరంగోరక

(ఉ. హరి. ౪ ఆ. శబ్దర.)

ఎవ్వరును జీల్చుట యను నర్థమునందలి అకారమునకుఁ బ్రయోగము నియ్యలేదు. అట్టి ప్రయోగము దొరకలేదని శబ్దరత్నాకరమున వ్రాయఁ బడెను. రంగనాథకవి దీని నర్థద్వయమునందును రేఫమునె యంగీకరించి యప్పకవిని బ్రమాణముగాఁ జూపుట యసంగతము.

(౪౭౧)—౧౯—చెఱఁగు—చెరఁగు—

ఎల్లరును దీనిని ద్విరేఫకముగా నంగీకరించిరి. అప్పకవీయము నందలి 'చెఱకబట్టు' అనుచో 'చెఱఁగుబట్టి' అని పరింపనగును. శబ్దరత్నాకరమున మాత్ర మిందు రేఫము చూపఁబడలేదు.

రేఫమునకు—

చ. "రంగు మెఱుంగు బంగరు చెరంగుల రెంటుము నాల్గుకొంగులన్"

(బహులాశ్వ. సర్వ. ౩ ఆ ౫౧. ప.)

చ. “రవియను దివ్యై కేతువు చెరంగునమూసి” (ఆముక్త. సర్వ. ఆ. 3 ఆం ప).

గీ, “అవని గంపింప లలిత పీతాంబరంబు !

చేఱఁగు దూలఁ జక్రాంశులు తుఱఁగలింప”

(భార. భీష్మ. సర్వ. 3 ఆ. ౫౩ ప.)

(౪౭౨)——౨౦——చేకూరు, చేకురు, చేకూలు, చేకులు——

ఈ విషయ మీవఱకు విపులముగఁ జర్చింపఁ బడెను. (౪౩౫ వి.)

ఇట్లై పలుమాలు, పలుమారు, పలుమలు, పలుమరు, పల్లరు మున్నగు వానిని గ్రహింపవలెను.

(౪౭౩)——౨౧. చేర = చేఱ = ప్రసృతి——

అప్పకవి యిందు శకటమునే చూపెను. రంగనాథకవి యక్పవినె ప్రమాణీకరించెను. తమిళమున నిది ‘చేఱంగై’ అని శకటయంతముగనె యున్నది. తిమ్మకవి యిందు అకారము చింత్యమనెనె కాని రేఫమునకుఁ బ్రయోగమును జూపలేదు. శబ్దరత్నాకర కర్తయు దీనియందు రేఫమే యంగీకరించి యీక్రింది ప్రయోగము నిచ్చెను.

ఉ. “... .. కన్నులంటిమా ! చేరలఁగొల్వఁ గావలయు !

ఊరులు కొమ్ములోని సిం ।

గారము ... ” (విజయ. ౧ ఆ. ౬౬ ప.).

(౪౭౪)——౨౨——తారు, తాలు——

‘అడఁగు’ అను నర్థమున దీనిలో అకారమునియు, ‘సంచరించు’ అను నర్థమున రేఫమునియు శబ్దరత్నాకర కర్త విభాగము చేసెను. కాని, తక్కిన వారెల్ల దీనిని అకార ఘటితముగనె చూపిరి. శబ్దరత్నాకర కర్త దీనిలో రేఫము గలదనుటకు “సీ. “కానలోఁ దారు మృగంబులకై వడిఁ గైకొని యసమాస్త్ర కర్తృకలనఁ దనరుచు ... ” (రాఘవ పాం. ౧ ఆ.) అనుదానిని బ్రమాణముగఁ జూపెను. “అడవిలో సంచరించు మృగంబులకై, వడితో నస్త్రములను గైకొని” యని రామాయణార్థమును ‘అడవిలో తాము మృగముల యాకృతిని ధరించి రతిచేయుచు’ అని భారతార్థమును శబ్దరత్నాకరకర్తచే జేయఁబడెను. కావున నాత్మార్థక సర్వనామ బహువచనమున రేఫమే యనుట నిశ్చయమగుటంజేసి రామాయణపక్షములోని ‘సంచరించు’ అను నర్థమునందును రేఫమే యనకతీరదనియాతఁ డభిప్రాయపడె ననఁదగును. అట్లయినను దత్పద్యమున సర్వనామ శబ్ద మనావశ్యకమగుటంజేసి రెండుపక్షములలోను ‘తాలు’ అను అకారఘటితమునె యంగీకరించి యుభయపక్షములందును గత్యర్థమునె చెప్పినను ఊతిలేదు గాన నీప్రయోగ మందలి రేఫ

మును సిరపఱుపఁజాలదు. పయి మార్గము ననుసరించియే యప్పకవి “తాఱు మొకంబు లీ తీఱున” అని యిట్లు పయిరాఘవపాండవీయ పద్యమును దలంపించుచుఁ జెప్పె నని విమర్శకులకుఁ దోచక మానదు. ఇక శబ్ద రత్నాకరమున నీయఁబడిన తక్కిన ప్రయోగములు యతి ప్రాసస్థలస్థములు కామింజేసి యకించిత్కరములనఁదగును.

కర్ణాట భాషలోని “తాఱు=శోషణే” అను ధాతువు దీని ‘అడఁగు’ ‘మఱుఁగుపడు’ అను నర్థముల కనుకూలమై యున్నది. మఱియు కన్నడములో ‘తాఱుంతట్టు = సంచరించు’ అనియుఁ గలదు. కాన నిదియెల్ల యర్థములందును అకార ఘటితమే యనఁదగును.

ఉ. “వేఱొక చాపమెత్తి తాఱు తెఱంగునేసి— ...”

(శబ్ద. ఉ. హరి. 3 ఆ.)

(౪౭౫)—౨౩—తిరి = తిఱి—తిరుగలి = తిఱుగలి

(౪౭౬)—౨౪—తిరుగు = తిఱుగు-

“తిరుగు + కలు” అని తిరుగలి శబ్దమునకు వ్యుత్పత్తి నెన్నునది. కాఁగాఁ బయి మూఁడుశబ్దములును నభిన్న శబ్ద మూలకములై యనఁదగును. ‘మఱివచ్చు = చుట్టివచ్చు’ అను నర్థమున నిందు శకటమును ‘సంచరించు’ అను నర్థమున రేఫమును దిరుమలయ్యయు నప్పకవియుఁ జూపిరి. తిమ్మకవి యంతటను నిది ద్విరేఫకమే యనెను. రంగనాథకవి ‘తిరుగు’ ధాతువులోని ది రేఫమేయని చెప్పియు “తిఱి వెట్టుట = దురద గలుగుటచేతఁ జెవిలో వత్తి వెట్టి త్రిప్పుట” అనుచో శకటము సంగీకరించుట వింత.

మఱియు నప్పకవి ‘తిఱుగలి’ శబ్దములో శకటమును జెప్పఁగా నదితన పక్షమునకు విరోధించునని తలఁచి కావలయును నప్పకవీయములోని ‘తిఱుగలి’ శబ్దమును ‘తుఱగలి’ శబ్దముగా మార్చి యట్టి నిర్బిందుక తుఱగలి శబ్దమునకు విఱుగుడుపా టర్థమనియు, సబిందుక తుఱఁగలి శబ్దమునకుఁ బ్రకాశ మర్థ మనియు రంగనాథకవి యుదాహరించెను. నిర్బిందుక తుఱగలి శబ్దమునకు “చ. వెఱవకుమో కుమార ... తుఱగలి లేక సమ్మదముతోగమనింపుము—” (భీమ. ౨ ఆ) అను దానిని బ్రమాణముగఁజూపెను. కానియీ పద్యమును శబ్దరత్నాకర కర్త యుదాహరించుటలో “తుఱఁగలిఁగొన్న సమ్మదముతో” అనియిట్లు ప్రకాశార్థక సబిందుక తుఱఁగలి శబ్దమే కుదురుపడు పాఠముతోఁ జూపి యుండుటచే రంగనాథ కవిగారి నిర్బిందుక తుఱగలి శబ్దము నిర్మూల మనఁదగి యున్నది. కావున నప్పకవి చెప్పినది నిర్బిందుక తుఱగలి శబ్దము కాదనియు ‘తిఱుగలి’ శబ్దమే యనియు గ్రహింపఁ దగును.

రేఫమునకు :—“చ. సుర విశిఖ ప్రయోగములు

నేల దిద్దిరం | దిరిగె”

(భార. అరణ్య. ౪ ఆ. ౯౪ నన్నయ పద్యము.)

కం. “తిరిగిన పందల నేటికిఁ | బురికొల్పఁగ ... | కురుపతి”

(భార. ద్వి. ౨ ఆ. ౨౦ పుట.)

అకారమునకు :—ఎ. గీ. ఉడుకుఁ గన్నీరు ... | తిటిగి పొగులంగవే

సరి నెఱయ మనల | యవులఁ దిరుగుచు నున్నది ...

(భార. స్త్రీప. ౨ ఆ. ౪౫ ప. సర్వ. ౩ అ. ౬౪ ప.)

ఉ. “ఉఱుకుంగుంభ యుగంబువై హరిక్రియన్ హుమ్మంచుఁ బాదంబులన్ |
దిఱుగుం గండము వెన్నుఁదన్ను”

(భాగ. అష్ట. స్కం. సర్వ. ౩ ఆ. ౭౦ ప.)

“కం. తిటిగిన కవులం గనుఁగొని | వెఱవకుఁడని విల్లుపూని

(రామాభ్యు. సర్వ. ౩ ఆ. ౬౯ ప.)

రంగనాథకవి ‘తిరుగు’ ధాతువులో శకటము నంగీకరింపమింజేసి పై ప్రయోగములలో రామ భద్రకవి ప్రయోగము నుపేక్షించి బమ్మెర పోతనామాత్యుని ప్రయోగము ప్రమాణీకరింపఁ దగినది కాదనియు స్త్రీ పర్వ పద్యమున ‘తిరిగి పొగులంగ వేసలి విరియమేన’ అను పాఠ మున్న దనియుఁ జర్చించెను. అట్లయినను దిరుమలయ్యయు నప్పకవియు ‘తిఱుగు’ అనుచో శకటము నంగీకరించుట చేతను దిమ్మకవి పై స్త్రీ పర్వ పద్యములో ‘తిటిగి పొగులంగ వేసరి నెఱయ’ అని యుదాహరించుట చేతను నీ పాఠమే తిక్కయజ్ఞ ప్రయుక్త మనియు ‘వేసలివిరియమేన’ అను రంగనాథకవి పాఠము కల్పితమనియు గ్రహింప నగును. ఇంతియ కాక ‘వేసలివిరియమేన’ అను పాఠము పక్షమున ‘తిరిగి పొగులంగ’ అనునది యసంగతమును నగు చుండుటచేత సయితము రంగనాథకవి పాఠము నిరసింపఁ దగియున్నది.

సీ. చూడు మిమ్ముద్దియ సుతుఁజూచి వదన మల్లార్పుచుఁ, బ్రాణేశు నాననంబు
పైఁ జూడ్కి యడరించి పాణితలంబున నందంద నెమ్మొగ మడిచికొనుచు
మరలఁ బుత్తునిదెస కరిగిన మనసుపే, రడలున మునుఁగంగ నతనిచెన్ను
మోమునఁ దనమోము మోపి మూర్ఖిల్లుచుఁ దెలిసి వల్ల భునురస్థలము గ్రమ్ము
గీ. నుడుకుఁగన్నీరఁ దడియంగ నొఱగుచును వి | చేష్టయై యూరకుండుచుఁ
జెలులతోడఁ | దిరిగి పొగులంగ వేసలి విరియ మేన | నవులఁ దిరు
గుచు నున్నది యక్కటకట. (భార. స్త్రీప. ౨ ఆ. ౪౫ ప.)

గాంధారి దుర్యోధన శవంబు కడకుఁ బోయి యేడ్చుచు నచట నున్న కృష్ణునితోఁ బ్రసంగించు సందర్భమున దుర్యోధనుని శవముపై ని నాతని కుమారుఁడు లక్ష్మణుని శవముపై ని బడి యావట కేడ్చి వేసరి యవులఁ దిరుగుచున్న కోడలిని శ్రీ కృష్ణునకుఁ జూపి యామె చేసిన ప్రసంగ మీ పద్యమున వర్ణింపఁబడెను.

“గాంధారి అప్పుత్త శవంబుకడకుఁ బోయి. తరల విపుల వక్షము మీఁద నశ్రులు వెల్లి గొల్పుచు వ్రాలి

(స్త్రీ-౨ ఆ-౨౬-౨౭ ప.)

వ. దుర్యోధనవల్లభ, నిరీక్షించి మాధవు నుద్దేశించి యిట్లనియె

(స్త్రీ-౨ ఆ. ౪ ౩)

ఈ సందర్భమునుబట్టి దుర్యోధనుని శవమును నాతనిపుత్త్రుఁడు లక్ష్మణ కుమారుని శవమును నున్న యా చోటఁ బ్రకృతమున నున్నది గాంధారియనియు నవులఁ దిరుగుచున్నది దుర్యోధనపత్ని యనియుఁ దేలుచున్నది. కావున నీ పద్యమున వర్ణింపఁబడిన దుర్యోధన సతీ దుఃఖి వ్యాపారము లా వఱకు జరుపఁబడినవే గాని యపుడు జరుగుచున్నవి కానేరవు. కాఁబట్టి యామె వదన మల్లార్చుచు నెమ్మొగ మడిచి కొనుచు మూర్ఛిల్లుచు నొఱగుచు విచేష్టయై యూరకుండుచుఁ దిరిగి పొగులంగ నవులఁ దిరుగుచున్న దన్న యీ పాఠము సంగతమై యుండలేదుగదా. ఇంక నట్లు దుఃఖించుచు తిరిగి పొగులంగ వేసరి చెలులతోడ నవులఁ దిరుగుచున్న దన్న యర్థముగల “తిరిగి పొగులంగ వేసరి నెఱయ మనల | యవులఁ దిరుగుచున్నది” అను పాఠమే సుసంగతమై యున్నదనియు నదియే కవిహృదయమనియుఁ జెప్పటకు సందేహములేదు. కాని ‘నెరయు’ అను రూపమును నుండుటచే నిది యంత ప్రబల ప్రమాణము కానేరదు.

బమ్మెర పోతనామాత్యుని ప్రయోగములు ప్రమాణములు కావన్న యపమార్గమును దిమ్మకవి నిరాకరించిన విషయ మీ వఱకు వివరించియే యున్నాను. (౩౭౧ విష) ‘తిరుగు’ ధాతువులోఁ బై రీతిని దిక్కయజ్ఞ పోతనామాత్యులు శకటమును వాడఁబట్టియే రామభద్రకవియు రామాభ్యుదయమునఁ బ్రయోగించెననుట యుక్తము. అద్దానిని రంగనాథకవి తడవనే లేదు.

(౪౭౭)—౨౫-తీఱు=నశించు; తీరు=చక్కఁబడు—

‘తీరనికోపము, తీరనికినుక,’ అని యిట్లు తిరుమలయ్యయు నప్ప కవియుఁ దిమ్మకవియు రేఫముతో దీనిని బేర్కొనిరి. ‘తీఱు’ అని అకారమును సయిత మిందుఁజూపిరి. అప్పకవీయములోని ద్విరేఫక శబ్దముల పట్టికలో

“తీరనికినుక, తీఱిన మిట్టగుడ్డు” అని యున్నది. వీనినిబట్టి పరిశీలింపఁగా శబ్దరత్నాకరకర్త చేసిన యర్థవిభాగము (తీరు=చక్కఁబడు విధము; తీఱు=నశించు, సంధి) సరికాదనియు ‘చక్కనగు, చక్కన’ అనునవె దీని యర్థము అనియు నిది ద్విరేఫకమనియు నంగీకరించు టుచితమని తోచుచున్నది. ఈ చక్కన యనఁగా నీ యొప్పిదము. అనఁగా నీప్రకార మనునర్థ మీ మార్గమున నులభమె యగును. శబ్దరత్నాకర విభాగమునకుఁ దగిలిన బాధలును దీనికి సోకవు.

క. ‘కాఱడవి ... ఎదఁ బరితాపము! తీఱఁగ’ (భార. ఆది. ౪ ఆ.) (పరితాపము చక్కఁబడుట యనఁగాఁ బరితాపము నివర్తిల్లుటే గదా.)

చ. “... ..రాజ్యము పాలులేక తీ । ఱున కొడఁబాటు గల్గిన నెఱుంగమి వెట్టరె...” (భార. ఉద్యో. ౩ ఆ) ఇట శబ్దరత్నాకరకర్త పక్షము బాధితముకాఁగా ‘తీఱు’ అనుదానికి ‘సంధి’ అను నసంబద్ధార్థ మంగీకరింప వలసివచ్చెను. నా పక్షమున ‘తీఱునకొడఁబాటు గల్గినన్ = చక్కనగుట కంగీకరించినచో’ అను నర్థము పై పద్యమున నుసంగతమగుచున్నది. ఈ భారత ప్రయోగమే దీని ద్విరేఫక తాంగీకారమునకుఁ బ్రబలప్రమాణ మగుచున్నది.

“కం. ఈ రాజున కివముగ నొకతీరున ...

(యయాతి. సర్వ ౩ ఆ ౧౯౦ ప.)

ఆ. వె. మాఱువల్కనొండు తీఱుసేయ (ఉ. రా. సర్వ. ౩ ఆ ౧౯౧ ప)

అను నుదాహృతుల నిచ్చి తిమ్మకవి యంగీకరించిన ప్రకారార్థము నందలి దీని ద్విరేఫకత్వము సయితము నా వ్రాసినపక్షమునకె యనుకూల మగుచు నంతటను దీని ద్విరేఫకత్వమును దోషఁజేయుచున్నది.

ద్విపద. “ఓరి నీ గర్వోక్తు లుబ్బును మదము!తీరెనె యనుడు ...” అను రంగనాథ రామాయణ ప్రయోగము సయితము శబ్దరత్నాకర విభాగమునకు బాధక మగుచు (కావుననె యిది ప్రక్షిప్తమని యాతఁడు తలంచెను) నంతటను దీని ద్విరేఫకత్వమును బలపఱుచుచున్నది.

ఉ. “తీరిన తత్తడిం జవగతిం బుటముల్ దుమికించు చాడ్పునం ।దీరని తత్తడిం జవగతిం బుటముల్ దుమికించి వాఁగెఁ బెం । పారబిగించి” అను చంద్రాంగద చరిత్రప్రయోగమునఁ దీరిన (చక్కఁబడిన) యనఁగా ‘అనభిజ్ఞత నివర్తించిన’ అని యభిప్రాయ మెన్నునది.

రంగనాథకవి దీనికొక్క ప్రకారార్థమునె చెప్పటకును నట్టియర్థమున ద్విరేఫకత్వము నంగీకరించియు ద్విరేఫక శబ్దప్రదర్శన సందర్భమునఁ జెప్ప కుండుటకును గారణము తెలియరాకున్నది.

(౪౭౮)——౨౬-వా తెఱ=వా తెర; తెఱ=తెర——‘తెఱచు=ఆవరణము తీయు’ అనుదానిలో అకారమెగలదు. ‘తెర=చీర’ అనుదానిలో రేఫమే గలదు. ‘తోరంబు తెరయుఁదొరఁగుట’ అని యిట్లు యవనికార్థమున రేఫమే యుండునని తిరుమలయ్యగారు చెప్పియున్నారు. కావున ‘తెర’ శబ్దము ద్విరేఫ కమని రంగనాథకవి చర్చించుట సరియైయుండలేదు. తమిళము నందును నిట్లే శబ్దార్థభేదము లున్నవి. కర్ణాటమున మాత్ర మర్థద్వయమునందును శకటమే గలదు. ఇంక ‘వా తెఱ=వా తెర=అధరోష్ఠము’ అనునది ద్విరేఫకముగ వాడఁ బడియున్నది. కాన “వాయి + తెఱపి = వా తెఱ; వాయి+తెర = (దంతవస నము)=వా తెర.” అని యిట్లు పక్షద్వయమునందును శబ్దావయవముల నెన్న నగును. తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు ‘వా తెర’ అను రేఫఘటిత రూపము నంగీకరింపలేదు. తిమ్మకవి రంగనాథకవులు మాత్రమే దీనికి ద్విరేఫకత్వము నంగీకరించిరి.

శకటమునకు——చ. నెఱికురులున్ ... వా । తెఱయును ...

(భార. ఆది. సర్వ ౩ ఆ ౭౨ ప.)

రేఫమునకు:——కం. ‘గురువెందఁ జైత్రుఁడొందినఁ । గరములు ... వా । తెర ...”

(పారిజాతా. సర్వ. ౩ ఆ. ౭౦ ప.)

(౪౭౯)——౨౭-తేఱు=తేరు=తేటపడు——

అప్పకవి దీనిని ద్విరేఫక శబ్దపట్టికలోఁ జూపలేదు. తిమ్మకవి నీని శకట మునె యుదాహరించెను. కాని యుభయులును ‘తేఱు=తేరు’ అను రెండు రూపములను బేర్కొనిరి. అప్పకవి రేఫపద్యములో “తేరెద మనుచు నేతేర తేరకు తేర ...” అనియు అకార పద్యములో “ఇంతకుఁ దేఱుదురు ...” అనియుఁ జెప్పెను. తిమ్మకవియు “తేఱుదు రనంగ బండితాల్ త్రిపురవైరి” అని అకారము తోను “గంజితేరు” అనిరేఫముతోను జెప్పెను. రంగనాథకవియు దీనిని ద్విరేఫకముగానె యుదాహరించెను. శబ్దరత్నాకరకర్త మాత్ర మిది “కలుగు” అను నర్థమునందె ద్విరేఫకమనియు. “ప్రసన్నతనొందు” అనునర్థమున శకట యుతమె యనియు విభాగముచేసెను. కాని యాతఁ డిచ్చిన ప్రయోగములను మఱికొన్ని యితర ప్రయోగములను బరిశీలించునపుడు మాత్రమట్టి విభాగ మున కానశ్యేకత యగపడదు. అంతటను “ప్రసన్నతనొందు” అనియే యర్థ మనియు నందిది ద్విరేఫక మనియు గ్రహింపనగును.

అకారమునకు——ఉ. తూఱుపు ... । మీఱ ... । తీఱిచి ...

ప్రముదంబు మోములం । దేఱఁగ ... (జై. భా. ద్విరే. ౪ ఆ. ౧౦౩ పు)

కం. తేలుదురు రిపులు నక్కలు | మీలుదురు (భాస్క. సర్వ ౩ఆ. ౧౯-౨ ప)

ఉ. సోయగంబుపైఁ | దేఱఁగఁ బ్రాథదంపతుల తేలునఁ బెంపె
సలారి రిద్దఱున్ || (ఉ. హరి. ౭ ఆ. శబ్ద.)

రేఫమునకు—కం—వారన్యోన్యము నేత్రములఁ జిలునగవుల్ |
తేరఁగ (నైష. ద్విరే. ౪ ఆ. ౧-౨౩.)

సీ|| మునిదంపతులు తమ కంబులు తేర నెయ్యంబు మీఱ | ననిచినఁ
దత్ప్రియతనయుం డవారిత” (రాఘవ. ౧ ఆ. శబ్ద.) (ఇందుభారతా
ర్థమున “తమకంబులు = మోహవేశములు, తేరన్ = వైకించునట్లుగ”
అనియు, రామాయణార్థమున “తమకు, అంబులు = జలములు, తేరన్ = తెచ్చు
టకు” అనియు నర్థము నెన్నునది)

జలాదిక మందలి కాలుష్య మడుగునకుఁ బోఁగా నిర్మలమైనది మీఁద
భాసిల్లును. అట్టి యర్థమునె రామాయణార్థముననుపచరింపఁ జేసికొనవలయును.

(౪౫౦)—౨౮- తొరలు, తొఱలు

శబ్దరత్నాకరమున నిందు రేఫము మాత్రమె యంగీకరింపఁ బడెను.
తిరుమలయ్య మున్నగువారెల్ల నిది ద్విరేఫకమనిరి. కాని యెవ్వరును అకార
మునకుఁ బ్రయోగ మియ్యలేదు.

ద్విప “ తొరలెడు జనదృష్టి దోషంబు వాయ | నిరుమేల నారతు లిచ్చు
నట్లొలయ ” (భాగ. శబ్దర)

అప్పకవీయములోని “తొఱలుట కలయుట” అనుచో “తొఱలుట
కలుగుట” అని పఠింపనగును. తిరుమలయ్య పద్యములోని “తొఱయుట
దీఱఁగ” అనుచో “తొఱలుట తీఱఁగ” అని పఠింపనగును. ద్విరేఫవర్ణదర్పణ
ములోని యీ సందర్భమునందలి గ్రంథము తొరఁగు శబ్ద విమర్శన గ్రంథము
లోఁ గలసిపోయి సందర్భ శూన్యమైయున్నది.

(౪౫౧)—౨౯- తొరఁగు, (తొరుఁగు) తొఱఁగు—

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియుఁ దిమ్మకవియుఁ నిది ద్విరేఫక మనిరి.
రంగనాథకవియు శబ్దరత్నాకరకర్తయు నిది ‘విడుచు’ అనునర్థమున అకారయు
తమనియు “పడు (చ్యుతమగు, కాలు, రాలు) వ్రాలు, స్రవించు, ప్రవ
హించు” అనునర్థములందు రేఫయుతమనియు విభజించిచెప్పిరి. అనఁగా
నిం దకర్ణ కత్వమున రేఫమును సకర్ణకత్వమున అకారమును గ్రాహ్యములని
తేలుచున్నది. “తొఱఁగుట పడుడనుట” అను తిరుమలయ్య గారివాక్యము

దీనిని బ్రతిఘటించుచున్నది. (పడుడు=పడుట) అట్లయినను బ్రయోగము శబ్దరత్నాకర విభాగమునకే యనుకూలముగ నున్నట్లగపడుచున్నది.

తిమ్మకవి అకారఘటిత మని తలచి యుదాహరించిన

తే॥ గీ॥ పొగడ మ్రాకుల మొదలను బుష్పరసము
తొఱఁగ నెత్తావియందును నెఱయనొప్పె”

అను నృసింహ పురాణ పద్యము (సర్వ-3 ఆ-౮౦ ప) మాత్రము పై విభాగమునకుఁ బ్రతికూలముగ నున్నది. కాని “నెరయు” అను రేఘఘటిత రూపము సయితము నృసింహపురాణమున

మ॥ ధరణీ మండలి । నెరయం బంకజ సంభ వాలయము”
(నృసింహ-ద్విరే-౪ ఆ-౧౧౯ పుట)

అని యిట్లు వాడఁబడి యుండుటచేతఁ బయి పద్యములోనిది ‘తొరఁగు’ అను రేఘఘటితశబ్దమే యనఁదగునుగాన నది ప్రతికూలముకానేరదు. ‘తొఱఁగు ఘ్రావు = తప్పించు కొనిపోవు’ అనుదానిలో అకారము మాత్రమే గలదని సర్వ సమ్మత మైనను నా శబ్దపల్లనములోనిది సకర్మక ‘తొఱఁగు’ శబ్దమే యనుటలో విప్రతిపత్తి యగపడదు. “తొరుఁగు” అని శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడినదిగాని దీని యకార మధ్యత్వమును సాధించు ప్రయోగ మీయఁబడలేదు.

రేఘమున కుదాహృతులు:—

సీ॥ పొరలెత్తి ఘనసార తరువులఁ దనుదాన తొరఁగెడు

పచ్చకప్పురపు రజము ।

(మను. సర్వ. 3 ఆ. 2 ౪ప)

చ॥ చరణహతిన్ లతాతరులు మహిం ।

దొరఁగఁగ (భారత. ఆది. సర్వ 3 ఆ 2౬ప).

క॥ పరిజనములు కన్నీరులు । తొరఁగఁగ నడలొందు

(భార. ఆశ్రమ-సర్వ-3ఆ-2౪ప);

సీ॥ పరమాత్మపదముల దొరఁగిపాఁతెడు నేటి తరఁగల

(నృ-పురా-సర్వ-3ఆ- 22ప);

అకారమునకు:—

చ. “మఱియొక టేను జెప్పెద మే॥ । దొఱఁగుట యొప్పదే

(భార. కర్ణ. సర్వ. 3ఆ 2౮ప)

(౪౮-౨)—3౦-నెరయు = నెఱయు—

దీనినెల్లరును నెల్లయెడలను ద్విరేఘకముగ నంగీకరించిరి. నన్నయభట్ట ప్రయోగములలో మాత్రమిది ‘అచ్చాదించు’ అను నర్థమున రేఘ యుత

ముగను 'నిండాగు' అనునర్థమున అకార యుతముగాను నున్నది. (౪౪ ౪ విష) అప్పకవి తిరుమలయ్యల పద్యములలో 'నెరసుట' అని ముద్రణములు గలవు. కాని యచట 'నెరయుట' అని సవరింపనగును. తమిళ కన్నడములలో నిది శకటముతోనె యున్నది.

రేఫమునకు:—క. తరళనయనాబ్జ దళములు| నెరయఁగఁ బై మున్ను సల్లి
నృపసుతుఁ బూజిం| చిరి (భార. ఆది. ౩ ఆ. ౧౫౯)

(దృగబ్జదళములు నృపసుతు నాచ్ఛాదించు నట్లు సల్లి)
మాలిని. “నరునకు విమానంబుల్ నభోభాగమెల్లన్ | నెరసి వెలుఁగు
చుండన్ (విమానములు నింగిని గప్పి వెల్లఁగా) (భార.ఆది.౮౮౧౯౬ప)
మ. అరవిందోదరమూర్తిభానుఁడు | నెరసెన్ జీకటి కాగ్నోగుల్
జగతివై (వసుచ. సర్వ. ౩ఆ. ౮౭ప) (నెరసెన్=నిండెను)

క. వరమకుటరత్న మతి | నెరపె నుపద్యులకు (నెరపె=
నిండారఁజేసె. బుద్ధినిగల్గించెను) (కవికర్ణ. సర్వ. ౩ ఆ ౯౦)

అకారమునకు :—సీ. “... తాలు||ఆ-వె|| నులుము గాఁగ నిట్లు నెఱయంగ
సత్వంబు| మెఱసి” (భార. ఆది. ౬ ఆ.
౧౬౦ ప.) (నెఱయన్ = నిండుగా)

గీ. ఆయుధంబులు విడిచితి నంతమీఁద| మెఱసి బలవిక్రమంబులు నెఱపువాఁడ”
(భార. ఉద్యో. సర్వ. ౩. ఆ. ౯౪ ప). (నెఱపు = నిండారఁజేయు).
(౪౮౩)—౩౧—నెఱి = నెరి—

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు రంగనాథకవియు నిందు శకటమునె
యంగేకరించిరి. తిమ్మకవి దీనిని ద్విరేఫకముగఁ బేర్కొనెను. శబ్ద రత్నాకర కర్త
'వక్రత' అను నర్థమున మాత్ర మిది ద్విరేఫక మనెను.

చ. నెఱి కురులున్ విలోలసిత నేత్ర యుగంబును దేనె లొల్కు వా|

తెఱయును ... నే | నెఱిఁగినయంతనుండి ...

(భార. ద్వీరే, ౩ ఆ. ౯౦ పుట.)

సీ. మొలక చీకటి జలజల రాల్పఁగా రాఁదె నెరులు మించిన వీరి కురులయందు.
(పాండు. ౧ ఆ. శబ్దర.)

(౪౮౪)—౩౨—పరి. - పఱి—

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు దీనిని ద్విరేఫకముగ నెంచిరి. అప్పక
వీయ ద్విరేఫక పద పట్టికలో “పరి చనుదెంచుట = సేన వచ్చుట - పరి
గొను = చుట్టికొను”, పరిమెయి = వేష్టనమున, పఱిమార్పుట = చంపుట”
అను శబ్దములుగలవు. వీనిలో 'పఱిమార్పుట' అనుచో అకారము చింత్యమని

తిమ్మకవి నిరసించెను. రంగనాథకవి యట్టి ప్రయోగములు లేకున్నచో నప్పకవి యేల చెప్పు నని యీ క్రిందిరీతిని సందేహించెను. 'పరిమార్పు' శబ్దము లోని 'పరి' శబ్దము 'పటియ=ఖండము' అనుదాని సంక్షేపరూప మని శబ్దరత్నాకర కర్త వ్యక్తపఱచెను.

సీ. కొఱ తూలుపును పలుగులు అంకె టిచ్చ క్ర
మృత కాలులు లఘుత్వ మహితములని
ఎరవు పక్కెర కురుల్ గొరవంక గొరకలు పరిమార్చె నెరయుట గరగరికలు
పరువము నారును వరుగులు రోయుట రేగు నారిక గురు రేఫము లని
యప్పకవీశ్వరుం డనియె నాతఁడు ప్రయో
గములనెచ్చటనై నఁ గాంచఁబోలు ...” (ద్విరే. ౪ ఆ. ౧౨౫ పుట.

శబ్దరత్నాకరకర్త “పటిగొను” అనుదానికి 'అపహరించు' అను సర్థమును గలదనియు నట్టియెడ నది అకార మాత్ర యుతమనియుఁ దక్కిన యెడల నది రేఫయుతమే యనియు వ్రాసెను.

రేఫమునకు—చ. “పరి చనుదెంచె గోగణముఁ బట్టె నన నిన్విని ... వి ।
స్ఫురణము (భార. విరా. ౪ ఆ. ౭౮ ప) (పరి=సేన)

చ. “పరిమెయిఁ బాటి ... తె । చ్చి రసురభ ర్త” (భార. శాంతి ౩ ఆ. ౫౦౫ ప.) (పరిమెయిన్=పరివేష్టనముచే.)

సీ. పరిమార్పఁ జాల రెవ్వరు వెక్కుభంగుల
(భార. స్త్రీ. సర్వ. ౩ ఆ. ౧౦౪ ప)

కం. పరిభవ కరుడగు కీచకుఁ । బరిమార్చుట
(భార. విరాట. సర్వ. ౩ ఆ. ౧౦౬. పుట.)

అకారమునకు :—క. నెటి దప్పంబడి వెల్లుగ
నొటలెడి నర వాజి కరుల యులి వభిమన్యుం
డటిముటిఁ బడుటకు వగ మదిఁ
బటిగొన నిల వెలుచ నటచు భంగిఁ జెలంగెన్
(భార. దోణ, ౨ ఆ. శబ్దర.)

పటిగొనన్ = దుఃఖము మనస్సును బరివేష్టించఁగా = ఆవరింపఁగా నని యర్థము. దీనిని నీ క్రిందిపద్యమును శబ్దరత్నాకర కర్త 'అపహరించు' అను సర్థమున కుదాహరించెను. ఇం దపహరించుట యను సర్థముకన్న నావరించుట యను సర్థమే విక్కిలి స్వారసికమై యున్నది. కావుననే తిరుమల య్యయు నప్పకవియు దీనిని ద్విరేఫకముగా నెంచిరి.

క. నెఱిమాలి బందెవెట్టిన | నఱిముఱిఁ జంపినను గజము నశ్వము మ్రుచ్చె,
పఱిగొనిన నట్టి వారలఁగొఱులఁ దిగిచి చంపు టొప్పుఁ గువలయ పతికిన్॥

(విజ్ఞా. ప్రా. కాం. శబ్ద).

ఇందలి ‘పఱిగొను’ శబ్దమునకు ‘అపహరించు’ అను నర్థము సరియై యున్నను నట్టి యర్థముకన్న (పఱిగొను = పరివేష్టించు = ఆవరించు = ఆక్రమించు) ‘ఆక్రమించు’ అను నర్థము స్వారసికముగ నగపడుచున్నది. ‘మ్రుచ్చె’ అను పదము మూలములో నుండుటచేత దాని వెనుక మరల ‘అపహరించు’ అను నర్థముగల పద మనావశ్యక మగును. అచట ‘ఆక్రమించు’ అను నర్థముగల పదమే స్వారసికమై యుండును.

(౪౮౭)——33. పఱుసఁదనము——పరుసఁదనము——

ఈ ‘పరుస’ శబ్దము ‘పరుష’ శబ్ద భవమగుటచేత నిందు రేఫ ముండుటలో విప్రతిపత్తి లేదు. అట్లయినను నీ క్రింది యొక భారత ప్రయోగ పాఠాంతర ముండుటంజేసి యిందు శకటమును సైత మంగీకరించి యప్పకవి తిమ్మకవులు దీనిని ద్విరేఫక మనిరి. రంగనాథకవి తద్భవములలోఁ గ్వా చిత్కముగా శకటముల నంగీకరించినను నతఁడు చూపిన యా పట్టికలో (ద్విరే. 3 ఆ. ౧౦౭ పుట). నీ పదము లేనందున నిందాతఁడు శకటము నంగీకరింప లేదనఁ దగును. శబ్దరత్నాకరమునందును నీ శబ్దమున అకారము చూపఁ బడలేదు.

రేఫమునకు :—క. తురగము అ | ప్పరుసఁదన మేమి చెప్పుదు | ...

(భార. దో. సర్వ. 3 ఆ. ౯౭ ప.)

అకారమునకు—ఆ. వె. చిఱుతవానికింత పఱుసఁదనముల్లు | సన్నె

(భార. సభా. సర్వ. 3 ఆ. ౯౮ ప.)

ఇచట “చిఱుత వానికింత తఱుసంటి పలుకులు” అని యుండవలయు ననియు “పఱుసఁదనముల్లు” అను పాఠము నన్నయాభి ప్రేతము కాదనియు నీవఱకె విశదీకరింపఁ బడెను. (౪౩౧ విష.) కాఁగా ‘పఱుసఁదనము’ అను అకార ఘటిత రూపము నకుఁ బ్రమాణ మగపడకున్నది.

(౪౮౮)——3౪-పాఱు = పారు——

తమిఱ కన్నడములలో నీ శబ్దము అకారముతోనె యున్నది. తిరుమలయ్యయు నప్పకవియుఁ దిమ్మకవియు నిందు అకారమును మాత్రమే యంగీకరించిరి. రంగనాథకవియు శబ్ద రత్నాకర కర్తయు ధావనార్థమున నిది ద్విరేఫకమని యంగీకరించిరి. ఈ క్రింది ప్రయోగములను బట్టి యిది యెల్లడ అను ద్విరేఫకమే యని యంగీకరించు టుచితము.

అకారమునకు—క. వేటొక విలుగొని యమ్ముల | గీటి
పాట నతఁడు ... (భార. ద్వారే. ౩ ఆ. ౧౦౨ పు.)

చ. వేటొక చాపమెత్తి ... | పాటఁగఁజేసి తేసి ...
(ఉ. హరి. ద్వారే. ౩ ఆ. ౧౦౨ పు.)

రేఫమునకు—శా. శ్రేణుల్ గట్టి నభోంతరాశమునఁ బారెం బట్టులు ...
(మనుచ. ౩ ఆ. శబ్ద).

మ. ... రాట్నంపు గుం | డ్రలు నాఁ దేనె కొలంకులం బూరలి పారన్ విచ్చు
పంకేరుహం | బుల (ఆముక్త. సర్వ. ౩ ఆ. ౨౫౦ ప.)

మనుచరి త్రాముక్త మాల్యదల ననేక స్థలములందుఁ బ్రమాణీక
రించియుఁ దిమ్మకవి వై పద్యములను రేఫద్వయ సాంకర్యమున కుదాహరించి
నిరసించుట విమర్శ సహమై యుండలేదు. పై రీతిని “పరుగెత్తు, ప్రవహించు”
అను రెం డర్థములందును రేఫ ప్రయోగ ముండుటచే ధావనార్థమందు
మాత్రమే యిది ద్విరేఫకమను వారి యభిప్రాయము పరాస్త మగుచున్నది

(౪౮౭)—౩౫—పెరుగు = పెరుగు—

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు రంగనాథకవియు దీనిని ద్విరేఫకముగ
నంగీకరించిరి. తిమ్మకవి యిందలి అకారము చింత్యమని నిరసించెను. శబ్ద
రత్నాకరమున “వర్ధిల్లు, దధి” అను నర్థములలో బిందుపరక రేఫమనియు,
‘విజృంభించు యత్నించు’ అను నర్థములలో అకారమనియు, విభజింపఁ బడె
ను. ‘వర్ధిల్లు విజృంభించు’ అను నర్థములకు భేద మగపడదు. శబ్ద రత్నాకర
మున ‘కడఁగు- ఉద్యమించు’ అను నర్థమున కుదాహరింపఁ బడిన బ్రయోగ
ములును ‘వర్ధిల్లు’ అను నర్థమునకే సరిపడి యుండుటచేత నట్టి యర్థాంతరము
నంగీకరింప వలసిన యావశ్యకత లేదు. కన్నడమున నిది ఘనీ భావార్థమున
అకారముతోనె యున్నది. తమిళమున ‘వర్ధిల్లు’ అను నర్థమున రేఫముతో
నున్నది. కాఁగా నిది యెల్లెడలను ద్విరేఫకమే యని యంగీకరించుట
యుక్తము. (‘తెగు’ అను నర్థమున నిది నిర్చిందుకము కేవల రేఫ ఘటితము)
రేఫమున కుదాహృతులు :—

చ. పరమ పతివ్రతన్ దుష్టభావనం |

బెరిగితి నీ నిమిత్తమున (భార. సభా. ౨ ఆ. ౨౫౫ ప.)

తే. గీ. పెరుగు నడలునుఁ | దనముక్కు చెరమ లదర | (భాస్కరరా.)

దీనిని అకారమునకు రంగనాథకవి యుదాహరించుట సరికాదు. ప్రాచీ
నులు “చరమ” అనియే సమ్మతించిరి. శబ్ద రత్నాకరమున నిది రేఫకే యుదా
హృతము.

క. కురుసేనగదా! వెరిగిన మంటల (భార. ఉద్యోగ.)

అకారమున కుదాహృతులు :

సీ. తఱుచుటమ్ముల నేదు వెఱిగిన చందంబు

(భార. కర్ణ. ౧ ఆ) (ద్విరే. ౪ ఆ. ౧౨౦ పుట.)

ద్విపద. వెఱుగుట లెల్లను బెక్కువదక్కి. తఱుగుటకై కాక

(రం. రా. ద్విరే. ౪ ఆ. ౧౨౦ పు).

(౪౮౮) ౩౬ బిటును = బిరుసు

అప్పకవియుఁ దిమ్మకవియు నిందు శకటమునె చూపిరి. శబ రత్నాకర కర్త దీనిని ద్విరేఫకముగ నంగీకరించెను.

రేఫమునకు: గీ. తిరుగఁడొక మాత్రమున వచ్చు బిరుసు చూడ ।

(కళా. ౩ ఆ. శబ్ద)

(అప్పకవి మతమున నిది అకారోదా హృతియె. 'తిరుగు'లో నితని మతమున అకారముగదా).

చ. బిరుసుగ నేటికిం దఱచు ప్రేలేదు.... ..! పరునఁదనంబు! ... కురియు! దురమున (జై. భా. ౭ ఆ. ౩౯ ప. శబ్ద)

తాకు:—

కం. ఉఱుకుచునె కఠినముష్టిన్ । నెఱిచెడ ప । డైఱ ... ! బిటునున వెనుకకు గుదించి (కళా. ౮ ఆ. శబ్ద.)

(౪౮౯)—౩౭- మఱగు = మరగు

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు దీనిని ద్విరేఫకముగ నెంచిన ట్లున్నది. “మఱవు మిఱుమిట్లుగొనన్” “మఱువులన మాటు” “మైమఱువులన్” అని మూఁడుచోటుల శకటపద్యములలోఁజెప్పి యుండుటచే వీనిలో మొదటిదగు ‘మఱవు’ అనునది యీ శబ్దమెకానోపును. “మనముల్ మరపఁగవలె” అనియు ‘మరలుట మరిగించుట’ అనియు నితఁడు రేఫపద్యములలోఁ జెప్పటచేత నందు ‘మరవు’ అనునది దీని ప్రేరణరూప మనఁదగును. అప్పకవియు నిట్లే యీ రేఫ అకారములు రెంటికినిజెప్పెను. ఇది యీ గ్రంథములలో నుకారమధ్యముగఁ బడుట ముద్రణస్థానిత్య మనఁదగును. తిమ్మకవి దీనిలో రేఫమును బేర్కొన లేదు. రంగనాథకవి దీనిని ద్విరేఫకమని యుదాహరించెను.

అకారమునకు:— రగడ. కఱచి చఱచి యఱచి పఱచు కపిని జంపు నచ్చుటు నకు । మఱగి తిఱిగి (అప్పకవీయ. ద్వి. ౪ ఆ. ౧౨౧ పు)

రేఫమునకు:—

కం. | తరుణీసంగతి నుండఁగ | మరగిన (రామా. ద్విరే. ౪౯. ౧౨౧ పు).

కం. హరిచేష్టితములు క్రమమున | మరగి (ఎఱ్ఱా. హరి. ద్విరే. ౪౯. ౧౨౧ పు)

(౪౯౦) ౩౮— మారిమనఁగు = మాటిమనఁగు—

ఇది శబ్దరత్నాకరమున లేదు. తిరుమలయ్యయు నప్పకవియు దీనిని ద్విరేఫకముగఁ జెప్పిరి. తిమ్మకవియు రంగనాథకవియు దీనిలో రేఫమాత్రమునె యంగీకరించిరి.

ఆ. వె. నారసములఁ బొదివి మారి మనంగిన | పైనఁ జూచి నరుఁడు ననిల | నుతుఁడు (సర్వ. ౩ ఆ. ౨౧౩ ప. భార. భీష్మ.)

‘మారి’అనునది సంస్కృత సమమగుటచేత నద్దాని విషయమున రేఫఱకారవిమర్శనము చేయట యసంగతమని శబ్దరత్నాకర హృదయమై యుండును. కాని “మారి = ఒకానొక గ్రామదేవత; మారిమనఁగు = చంపు” అని పారిజాత కోశమునఁ గలదనుచు లక్ష్మీ నారాయణీయమున నుదాహరింపఁ బడెను. అయ్యవి యచ్చాంధ్రకోశములు. అచ్చతెల్లు కావ్యములలో నీశబ్దము నకు వాడుకగలదు. దీనిని ద్విరేఫకముగఁ జెప్పిన తిరుమలయ్యయు నప్పకవి యునియ్యది మారీశబ్దభవమని తలంచినట్లు తోచుచున్నది. (౪౩ విమర్శమును నిట్టిదె)-అర్థమునందు మాధ్వవెలసినను దద్భవ మనఁబడునుగదా.

(౪౯౧)—౩౯-మాటు. మారు.— (బీటుపైపు)—

కం. | మటుఁగున విహరించి మఱఁది మాటుమొగము ప | అటు”

అనియిట్లు తిరుమలయ్య దీనిలో శకట రేఫమునె చెప్పెను.

సీ. “బీటుపైవక యిను మాటు మాటడుగుట ... | మాటుమాటాడుట మాటుమొగమ్ము ... వేమాటు” అని యిట్లప్పకవి మాటుశబ్దమున నెల్ల యర్థములందును ఱకారమునె యంగీకరించెను. రంగనాథకవియు నప్పకవి చొప్పుననే చెప్పెను. తిమ్మకవి యీ క్రింది భారత పద్యమున కపార్థము చేసికొని ‘మారు’ శబ్దమునందును దానితోఁ బ్రాసముగల

{ “గీ. బీటుపైయె రథ్యంబులు మాటు మొగము | }
(భార. భీష్మ. సర్వ. ౩ఆ. ౨౦౪)

బీటుపైపుశబ్దమునందును రేఫ ఱకారములు రెండిటిని నంగీకరించెను. శబ్దరత్నాకరకర్తయుఁ దిమ్మకవివలెనె భ్రమించి ‘మారు’ శబ్దమునరేఫము నుసైత మంగీకరించెను.

“మారు. దే. వి. ప్రతి. ఆ. వె. ‘అమరసై న్యములును దమయంత వర్తింప! నేరకునికి నాకు మారు మొగము | గా నొనర్పవలసెఁగాదె’
(భార. ఉద్యో. ౪ ఆ. ౧౪౪౪.)” (శబ్దరత్నాకరకోశము)

“ఆ. వె. అమర సై న్యములును దమయంత వర్తింప !
నేరకునికి నాకు మారు మొగము | గా నొనర్పవలసె
(సర్వ. 3 ఆ. ౨౦౫)

ఇందులో మారు మొగమునుట రేఫముగాఁ బ్రయోగించినాఁడు గనుక బీరు ప్రావుటను మారు మొగ మనుటను రేఫ అకారములు రెండును గలవు ”
(సర్వ. 3 ఆ. ౨౦౫).

వై శబ్దరత్నాకర సందర్భమును దిమ్మకవిగారి యీ సందర్భమును గేవలము ప్రామాదికములయి యున్నవి. తిమ్మకవి యనుకొన్నట్లు మారుశబ్దము ద్విరేఫకమై యైనను నద్దానితోఁ బ్రాసముగల్గినంత మాత్రమున కేవలరేఫముతోఁబ్రాసమును జూపఁజాలనపుడు ‘బీటుప్రావు’ శబ్దమునరేఫమెట్లు స్థిర పడునని యాతఁడు తలంచెనో తెలియకున్నది. అది యట్లుండఁగాఁ దిమ్మకవియు శబ్దరత్నాకరకర్తయు ననుకొన్నట్లు వై యుద్యోగ పర్వపద్యమునఁ దిక్కయజ్వ ‘మారు మొగము శబ్దమును బ్రయోగించియే యుండలేదు. ఇక ‘కుమారు’ ననఁగాఁ గుమారస్వామిని ‘మొగముగా నొనర్పవలసె’ ననఁగా సేనాపతిగాఁ (అమరసై న్యములకు) జేయవలసెనని యచటఁ దిక్కయజ్వ సందర్భపఱిచెను. అచటి గ్రంథసందర్భముం జూపెదను.

‘వ. అక్షోహిణీ నాయకుల సమకట్టి రారాజు పితామహు పాలికి వారిం దోడ్కొని చని చేతులు మొగిచి యిట్లనియె.

చ. నెఱిఁ బడి యాజి నీ మొనలు నేరవు గూడి తగం జరింప

ఆ. వె. అమరసేనలును దమంతన వర్తింప ! నేరకునికి, నా, కుమారు, మొగము | గా నొనర్పవలసెఁగాదె సమస్తసే! నలను నీవ యరసి నడపవలయు.
(భార. ఉద్యో. ౪ ఆ. ౧౪౨-౧౪౩.-౧౪౪ ప.)

పయిసందర్భమును గ్రహింపక తిమ్మకవియు శబ్దరత్నాకర కర్తయు న పార్థమును జేసికొని ‘మారు’ అను రేఫరూపమును జెప్పిరిగాన నయ్యది వై ని వివరించినరీతిని నిర్మూల మగుచున్నది. కాబట్టి “మారు, బీరుప్రావు” అను రేఫఘటిత రూపములు లే వని యెన్నునది.

(౪౯౨) రం. ముందఱ = ముందర

ఎల్లరును నిందు శటమునె చూపిరి. శబ్దరత్నాకరకర్తమాత్రము దీనిని ద్విరేఫకముగా ప్రాసెను. దీనికిఁ దర్వాతిదెయగు ద్విరేఫవర్ణ దర్పణమున

నిట్లు వ్రాయకుండుట వింతగనున్నది. (1887 (క్రీ. శ.) సంవత్సరమున శబ్దరత్నాకరము ముద్రితమయి యున్నది. 1903 సంవత్సరమున ద్వితీయవర్ణదర్పణము ముద్రితమైనది.) ఇట్లు చూచికొనకుండుట ద్వితీయవర్ణదర్పణమున ననేకస్థలముల నగపడుచున్నది.

తాకు: చ. చిటుతతనంబునం దగవు చిత్తమునం దలపోయలేక ముం ।

దఱ నటు వ్రావ నిచ్చితి ... (భార. ఉద్యో. 3 ఆ. శబ్దర.)

రేఫమునకు:—కం. ధరణిఁ గడుపేదవారును । పురిటికి ... ముం । దరసంగ్రహింతు రవి మన । కరుదు ... (భార. అర. 3 ఆ. శబ్దర.)

(౪౯౩) ౪౧ (ముచ్చిటు - ముచ్చితనము - ముచ్చిరు - ముచ్చిరి)

అప్పకవియుఁ దిమ్మకవియు “ముచ్చితనము” అను దానిని మాత్రము అకార ఘటితముగఁ జూపిరి. అర్థము తెలుపలేదు. శబ్దరత్నాకరములో “ముచ్చిరు” = (శోకించు) “ముచ్చిరి” (= శోకము నొందినవాఁడు) అనునవి రేఫయుతములుగాఁ జూపఁబడినవి. ఎవ్వరును రేఫ అకారములకు యతిప్రాసస్థలస్థిత ప్రయోగముల నియ్యలేదు. రంగనాథకవి “ముచ్చిటు” (=వ్యసనపడు) అని యిట్లు శబ్దరత్నాకరార్థమును నప్పకవి శకటయుత శబ్దమును మేళగించి చూపెను.

ఉ. “ముచ్చిరనేల నేఁ గలుగ ముద్దియ ... (భార. ఉద్యో. 3 ఆ. శబ్దర.)

చ. మును మనచేత భంగపడి ముచ్చిరి యుండుటఁజేసి పాండునం ।

దనులు ... (భార. ఉద్యో. ౪ ఆ.) (ఈ ప్రయోగములు యతిప్రాసస్థల ఘటితములు కామింజేసి రేఫ అకారములను నిర్ణయింపనేరవుగదా)

(౪౯౪)—౪౨- రంతు = అంతు—

అప్పకవియు రంగనాథకవియు దీనిలో అకారమును మాత్రమే యంగీకరించిరి. తిమ్మకవి దీనిని ద్వితీయకముగా వ్రాసెను. శబ్దరత్నాకరకర్త ‘కలకలధ్వని’ అనునర్థమున నిందు అకారమనియు, ‘క్రీడ, రతిక్రీడ, ద్యూతక్రీడ’ అనునర్థములలో నిందు రేఫమనియు వ్రాసియున్నాఁడు. అయినను క్రీడలో సైతము గేలిసేయుట, కరతాళాది ధ్వనులుచేయుటయు నుండును గాన నిట్టి విభాగము వాని ప్రత్యేకతను జూపఁజాలదు. ప్రయోగములును క్రీడాపరముగాఁగాని ధ్వనిపరముగాఁగాని యర్థముచేయుట కనువుగనే యున్నవి. కాన నట్టి యర్థములందుఁ దిమ్మకవి చెప్పినట్లే దీనిని ద్వితీయక మనుటయే లెస్స.

రతిక్రీడార్థమునందలి రేఫమునుమాత్రము సాధించు యతిప్రాసాది స్థలగతప్రబలప్రయోగము నెవ్వరును నీయలేదు. కానియదివైకృతమగుటచేత నందురేఫ ముండుటలో సందేహ ముండనేరదు. రంతుశబ్దము రతిశబ్దభవమని వైకృతదీపికయందును బురుషోత్తమ కవీయమునందును వ్రాయఁబడెను. కాని రంత్ర శబ్దభవమనుట యుక్తతరమై యుండును.

అకారమునకు—నీ. అంతుతో మేర మీఱ దొకప్పుడును ఘనశ్రీలఁ బొంగి యును నీ సింధుకన్య (వసుచ. సర్వ. 3 ఆ. ౧33ప).

ఇచట సముద్రుఁడు ధ్వనిచేయుచు మేర మీఱునని యర్థము.

ఉ. అంతులు మీఁదుమిక్కిలిగ తాఁగతనంబున దొమ్మిచేసి దు ।

ర్దాంతపరాక్రమోన్నతులు దానవదైత్యులు
(భీమ. సర్వ. 3 ఆ. ౧33 ప. శబ్దర.)

('అంతులు మీఱి-అంతులుమీఱ' అని పాఠాంతములు) (ఇచట అంతులనఁగా నటపులు మున్నగువాని ధ్వనులు)

రేఫమునకు—

శా॥ రంతుల్ సేయకు కుక్కుటాధమ దరిద్రక్షుద్ర శూద్రాంగణ
ప్రాంతోలూఖిల మూలతండుల కణగ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి దు
ర్దాంత స్వానిల భిన్నహృత్ఫణిపణాం తర్థాంస మాధుర్యమే
చెంతం గోలు ఖగేంద్రు చెంగటను నీ జంజాటముల్ సాగునే ॥

(శ్రీనాథుఁడు. సర్వ. 3 ఆ. ౧3౦).

(ఇచట రంతులనఁగా ఉద్ధత ధ్వనులు)

ఉ ...నిశా । తాంగజ బాణకై రవ సితాంబుజ మత్తచకోర బాలసా ।
రంగ తటిన్నికాయముల రంతులు సేసెడి వాడిచూపులన్ ।

(శ్రీనాథ. సర్వ. 3 ఆ. ౧౨౯ ప).

(ఇందు'రంతులు చేయు టనఁగాఁ బరిహసించుట. పరిహాసము కరతా శాది కలకలధ్వని పూర్వకమేగాన నిదియు'ధ్వని' అను నర్థమునుండి గాణ ముగా లభించినదే యనవచ్చును.)

మ. విని యా రంతు దురంతశైల మథనా విరూఢత సింధూద్ధత ।ధ్వనియో..

(వసుచ. ౨ ఆ.) (ఇచటధ్వని యనునర్థము నిర్వివాదమేకాని యిందలి రంతు శబ్దములోని రేఫము యతిప్రాసనిబద్ధము కాదయ్యె)

(౪౯౫)—౪3. రాగిల్లు, రూపించు, రీతి,రోవెలఁది,వారిండు, సౌరము-

వెనుకవ్రాసిన '3౮. మారిమనంగు' శబ్దములోని మారి శబ్దమువలెనె యివియు సంస్కృతసమములుగ శబ్దరత్నాకర కోశమున నుదాహరింపఁ

బడినవి. అయినను మారిశబ్దమువలెనే యివియును సంస్కృతమునలేని యర్థ విశేషాదులను బట్టి వైకృతము లని తలంచికావలయు నాంధ్రలాక్షణికులు వీని నచ్చతెన్దులుగా గణించి యీ సందర్భమునఁ బ్రసంగించిరని తోచుచున్నది. వీనికిని నచ్చతెనుంగు కావ్యములలోఁ బ్రయోగముండుటసైతము వైవిషయమునకు సాధకమైయున్నది. పైవానిలోని 'వారిండు' అనుదానికిఁ బ్రకృతియగు 'వారు' ధాతువు 'వారక' 'వారని' మున్నగురూపములతో నాచ్ఛికముగ వాడఁబడుచుండుట సర్వసమ్మతము. అట్లే 'రోవెలంది' శబ్దములోని రో శబ్దమునకు మూలమనఁదగు 'రోయి' శబ్ద మాచ్ఛికమునుటకు విప్రతిపత్తియే లేదు.

రాగిల్లు:— 'రాగిండు' అను రూపము మృగ్యమగుటచే 'రాగిల్లు' అనునది 'రంజిల్లు' అనుదానికి వైకృతమని తలంచిరి కాఁబోలు!

రూపించు:— 'రూపు' అను తద్భవశబ్దము వెలయుచుండుటచేత నడ్డాని నుండి 'రూపించు' అనియేర్పడె నని తలంచి యుందురేమో?

రీతి:— రీతిశబ్దమునకు 'దెనుఁగు నావేశముగల శబ్దరత్నాకర సంబోధినీ కోశములలో ప్రకారార్థ కర్తవ్యము వ్రాయఁబడినను సంస్కృతశబ్దవిషయమునఁ బ్రామాణికము లనఁదగు శబ్దస్తోమ మహానిధి వాచస్పత్య శబ్దార్థ చింతామణ్యాదులలోఁ బ్రకారార్థకర్తవ్యము వ్రాయఁబడలేదు. కాఁగా నిట్టియర్థమున నియ్యది వైకృతమని తలంచి యుందురేమో?

సౌరము:—

'వెనుక వ్రాసిన మారిశబ్దము గ్రామదేవతా విశేషమునకు సంజ్ఞయగుచు నాచ్ఛిక మనఁబడునట్లే మతవిశేషమునకు సంజ్ఞయగుచు నియ్యదియు నాచ్ఛికముగాఁ దలంపఁబడెనా యనియాలోచింపవలసి యున్నది. ఆచ్ఛిక కావ్యములలో సంజ్ఞావాచకములు వాడఁబడు సంప్రదాయము గలదు గదా.

'రాగిల్లు, రూపు' మున్నగువాని యాకారమునుబట్టి తద్భవత్వమును గల్పించుటయుఁ గొందఱు లాక్షణికుల కభిమత మనఁదగును. సంస్కృతశబ్దమునకుఁ దెనుఁగు విభక్తులు చేర్చుటలోఁ గలిగెడి వర్ణవికారములనుబట్టి సైతము వానికిఁ దద్భవత్వమును గొందఱు అంగీకరించుటయుఁ గలదు. కవిసంశయ విచ్ఛేదమున 'వయసు, తపసు, మనసు, వృద్ధు, మూర్ఖు, దుష్టు, ధూర్తు' అను శబ్దములు వైకృతములుగా సాధింపఁబడినవి. 'కుండ, పన్నీరు, కళంకు, వర్గు మీను, నాదు, వాడు' మున్నగువాని తద్భవత్వము సర్వసమ్మతమేగదా.

పయి సందర్భమును బట్టి 'రాగిల్లు' ప్రభృతులు వైకృతములని తలంచి యప్పకవ్యాదు లీ సందర్భమున నీ క్రిందిరీతిని జెప్పిరని యెన్ననగును.

సీ. "రాగిల్లుటయును రారా యనుటయు" "రీతి గాదనక యీ రీతి రూపించుట ... రూపరి రూపు రూక" "రోజు రోక్షలి రోలు రోవెలంది" "వారువ మశ్వంబు వారని కోపంబు వారిండు కొనుటయు వారకములు."

"గీ. సౌరు సౌరంబు నోడ బేహరి వింత"

సీ.॥ "మారట మి త్తియై మారి మసంగుట" "మాటి మసంగుట మాటుపడుట"

(అప్పకవీయ రేఫ అకార సీసమాలికలు. ౨ ఆ. ౧౯౬-౧౯౭ ప.)

(౧౯౬)——రర-తాచు = రాచు; తాపు = రాపు

తమిళ కన్నడములలో నీ శబ్దము రేఫముతో నున్నది. తిరుమలయ్య యిందు అకారమునె చెప్పెను. అప్పకవి దీనియం దుభయరేఫములను జెప్పియు దీనిని ద్విరేఫకశబ్ద పట్టికలోఁ జేర్చకుండుట వింత. "తాచు నీలపు తాయి" "రాచుట రాజుట రాయుట" (అప్పకవీ. ౨ ఆ). తిమ్మకవి దీనిలోని అకారము చింత్యమనెను. రంగనాథకవియు దీనిలో రేఫమాత్రమునె చెప్పెను.

రేఫమునకు—

ఉ. ... పాపముల్ | రాచుట యెండె గా కిహ పరంబుల కూరక దూరమై ... (మనుచ. ద్విరేఫ ౨ ఆ. ౮౫ పుట.)

శా. "రారాపిళ్ల భుజాంగదంబుల మణుల్ రాలంగ ... (మను. ౮ ఆ. శబ్దర.)

ఉ. "రాహువఁ గాను నిన్నరయ రాచిన శూలిని గాను ... (మాదయ్య గారి మల్లయ; రాజశేఖ. సర్వ. 3 ఆ. ౨౧౭ ప.)

అకారమునకు:—

ద్విపద. "ఏచిన గురుభక్తి నెల్లలోకముల | తాచిన కొడుకు నాఱడి జంపికొంటి." (రంగ. రా. అయో. శబ్దర.)

ఉ. అంకెలు గర్జలై యడర తాపుడనంబున ... (హరి. పూ. ౮ ఆ. శబ్దర.) ("అంకెలు గర్జలై యడర తాఁగతనంబున" అని యిట్టిది రంగనాథ కవిచే నుదాహరింపఁబడి యుండుటంజేసి యీ యుదాహృతి మానినను మాన వచ్చును. మఱియు 'రంకె' అను రేఫరూపమె తిరుమలయ్య, యప్పకవి మున్నగువారిచే నంగీకరింపఁబడి యున్నదిగాన నిది 'తాపు' అను దాని కంతగా సాధకమును గాఁజాలదు.)

(౪౯౭) — ర౫ — తేవు = రేవు —

తిరుమలయ్యయు నప్పకవియుఁ దిమ్మకవియు నిందు అకారమునఁ చెప్పిరి. రంగనాథకవియు శబ్దరత్నాకర కర్తయు నిందు రేఫమాత్రమునఁ యంగీకరించిరి. తిమ్మకవి యిందు రేఫమును సాధించు ప్రయోగముల నుదాహరించి రేఫద్వయసాంకర్యమున కుదాహరించుట యసంగతము.

అకారమునకు:—

ద్విపద “తేసి చూడఁగ రాని తేవు చక్కటికి” (రంగ. రా. సర్వ. 3 ఆ. ౨౨౯ ప.)

చ ఒప్పుమీ ! తీన యది యన్న దీజలము తేవును మంచిది

(ఎత్తా. రామా. సర్వ. 3 ఆ. ౨౩౦ ప.)

రేఫమునకు:—

గీ. “పనధి సర్వంకషం బయ్యు నలయుపనికి ! రేవులన కాని చొరరాని రీతి నధిప ! (కవికర్ణ. ౫ ఆ. శబ్దర.)

శా. “రేవుల్ మాపు మతంగజంబును మణి శ్రీఖండ ముక్తాదియన్ ! రా వాణిజ్యముఁ బెంచి యెలఁగ నగున్ (ఆముక్త. ౪ ఆ. ౨౪౫. శబ్దర.) (సర్వ. 3 ఆ. ౨౫ 3వ.)

ఇయ్యది ‘కరవాకపట్టణము’ అను నర్థమున కుదాహరణముగా శబ్దరత్నాకరమునఁ జూపఁబడిను. రంగనాథకవి దీనిని జలావతరణ ప్రదేశార్థముననే యుదాహరించెను. (ద్విరే. ౨ ఆ. ౪౬ పు.)

పయి రెండుపద్యములనే గాక యీ క్రిందిపద్యమును సైతము తిమ్మకవి రేఫద్వయసాంకర్యమున కుదాహరించుట సరికాదని యీ వఱకు వ్రాసియే యున్నాను.

సీ. “రేఖలై మీఁదటి రేవులై యొప్పు ప, న్నాగంపుఁ గడపల్ల బాగు నెఱవ” (కళాపూ. సర్వ. 3 ఆ. ౨౫౬ ప.)

ఇందు “రేఖలై మీఁదటి రెప్పలై” అను పాఠమే నేటి ముద్రణము లలోఁ గలదు. శబ్దరత్నాకరకొశమునందును “రెప్ప” అను పాఠమే యుదాహరింపఁబడిను. ఈ పద్యము దృష్టుల వర్ణనములోని దగుటచేత నిందు ‘రెప్ప’ అను పాఠమే కవి ప్రయుక్తమనియు ‘రేవులై’ అన్నది లేఖకాది కృత ప్రమాద పాఠమనియు నెన్నవగును. కాఁగా నీ పద్యము ప్రకృతోదాహృతి కుపకరింపదని గ్రహింపవలెను.

(౪౯౮) — ౪౬ — తోయు = రోయు —

తిరుమలయ్య ‘రోయక’ అని చెప్పటచేత ‘రోతపడు’ అను నర్థము నందు రేఫయుతమని యూతఁడు చెప్పినట్లు తోచుచున్నది. అప్పకవి

సీ. “తోయుట వెదకుట తోతపడుట” అని యిట్లు రెండర్థములందును నిది అకారఘటితమై యని చెప్పెను. ఈ యప్పకవి వాక్యము తప్ప దీని అకారమునకుఁ బ్రమాణ మగవడదు. ‘రోయుట అకార మగుట చింత్యము’ అని తిమ్మకవి వ్రాసెను. “ఒకానొక అధునికకవి దీనిని ‘వెదకు’ అను నర్థమునందు శకటరేఫముగాఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు. అది యాదరణీయము కాదు” అని శబ్దరత్నాకర కర్త వ్రాసెనేకాని యాకవి యెవ్వఁడో తెలుపలేదు. రంగనాథకవి ‘అసూయార్థమున (ఏవ) నిందు రేఫమనియు ‘వెదకు’ అను నర్థమున అకారమనియు విభజించి యప్పకవికిఁ దాను భిన్నాభిప్రాయుఁడై యయ్యుఁ బ్రయోగాంతరము లేక కావలయును ‘వెదకు’ అను నర్థమునందలి అకారమున కా యప్పకవి వాక్యమునె ప్రమాణముగఁ జూపెను.

ఉ. కూరత కోర్చి యించుకయు రోయక వైకొని యెల్లభంగులన్”

(భార. భీష్మ. సర్వ. 3 ఆ. ౨౩౮ ప.)

కం.పు ! త్రుల నేమని విందు నేను రోయకయింకన్.”

(భార. ద్రోణ. సర్వ. 3 ఆ. ౨౩౮ ప.)

ఉ. “... .. అత్కపరాక్రమోన్నతుల్ ! రోయను గాననాంతరము రోయను (రామాభ్యు. ౫ ఆ. శబ్దర.) (‘వెదకు’ అను నర్థమున కిది మాత్రమే యుదాహృతమయి యున్నది.)

(౧౯౯) — ౪౭-తోలు = రోలు —

సీ. “రోజు రోకలి రోలు రోవెలంది” (అప్పక. ౨ ఆ.) అని యప్పకవి రేఫ సీసములో మాత్రమే దీనిని జెప్పెను. రోకలి శబ్ద సాహచర్యమున దీని నులూఖలార్థమున మాత్రమే పేర్కొనెనాయని యాలోచింపవలసియున్నది. తిమ్మకవియు నట్లే “రోలు రోకలి రోజు టం చోలిఁ బలుకు” అని చెప్పి ‘తోలు’ = విలపించు, అను దాని కీ క్రిందిపద్యమును అకా రోదాహరణముగా నిచ్చుట సరయఁగా నాతఁడును నులూఖలార్థమున దీనిలో రేఫమునే యంగీకరించి విలాపార్థమున అకారమును జెప్పెనని తేలుచున్నది. శబ్దరత్నాకరమున దీనిలో రెండర్థములందును అకారమే చూపఁబడినదిగాని యులూఖలార్థ అకారమునకుఁ బ్రమాణ మీయఁబడదయ్యె. తమిళ కన్నడములలో నులూఖలార్థమున నిది రేఫ ఘటితముగ నె యున్నది. ‘విలపించు’ అను నర్థమున సైతము దీనిలో నొకానొక కవి రేఫమును ప్రయోగించె ననియు నది సాధువు కాదనియు శబ్దరత్నాకరకర్త వ్రాసెనేకాని యాకవి ప్రయోగమును జూపఁడయ్యె. విలాపార్థమునందలి అకారమునకుఁ దిమ్మకవియు శబ్దరత్నాకరకర్తయు నీ క్రింది పద్యము నుదాహరించిరి.

ఉ. సమయించె నుగ్రుండై | తోలఁగ రోజఁగాఁ బలుమఱుం
బొరలంబడి లాల గ్రక్క న | వ్యాలు మగండు

(భార. సౌప్తి. ౧ ఆ.)

‘పలుమరు’ అను రేఫ ఘటితరూపము సైతము వెలయుచుండుటం జేసి (శబ్ద రత్నాకరముననే యుదాహరింపఁ బడెను.) (౪౩౫ విష.) యీ ప్రయోగము దీని అకారమును నిర్ణయింప సమర్థము కాఁజాలదు.

చ. పిరిగొని తాల్పు నెట్టెముగఁ బ్రేవులు చుట్టి కపాలనాత్రలో | విరి
యఁ గలంచుఁ గ్రొమ్మెదడు వెండుక లేటి తొలంగవైచుఁ బ | ల్లరుఁ
బుకిలించు నెత్తురు. (ఉ. హరి. ౨ ఆ. శబ్దర.)

కం. పలుమరుల సొబగు చందముఁ

బలుమరు నగు నంగపటిమఁ బొటిల్లుదు రా

నలుగురు రా నుతు లుగ్రా

నలు గురు లతుల ప్రతాప నైపుణికతనన్ || (రామా. ౩. ఆ. శబ్దర.)

మ. స్మరదంతావళ రీతి బృంహితములై ... ప | ల్లరు ...”

(రామాభ్యు. ద్విరేఫ. ౪ ఆ ౧-౨ పుట.)

(౫౦౦)—౪౮—వేమాటు = వేమారు = వేమటు = వేమరు.—

ఈ విషయ మీవఱకు నిపులముగాఁ జర్చింపఁబడి యున్నది—(౪౩౫ విష.) ‘పలుమాటు, పలుమారు, పలుమటు, పలుమరు, పల్లారు’ అను రూపములను వలెనే గ్రహింపవలెను.

(౫౦౧)—౪౯—వేటు=వేరు.—

తమిళ కర్ణాటములలో నన్యార్థమున నిందు అకారమె వెలయుచున్నది. తిరుమలయ్యయు నప్పకవియుఁ దిమ్మకవియు నిందు శకటమాత్రమునే యంగీకరించిరి. రంగనాథకవియు శబ్ద రత్నాకర కర్తయు దీనిని ద్విరేఫకముగ నంగీకరించిరి.

అకారమునకు:—ఉ. ఆటు రసంబులం జపులయందలి క్రొత్తలుపుట్టనిచ్చులున్ |

వేటొకభంగిఁబాకములు విన్ననుచైప్పఁగ సంఘటించి ...

(భార. విరా. ౧ ఆ. శబ్దర.)

క. “వేటొక విలుఁగొని యమ్ములుగీఱ మెఱుఁగు నారసములు గిరికొల్పిననో |

టాటి మెయిన్ గ్రొన్నెత్తురు | వాఱ నతఁడు తేరిమిఁదఁబడి మూర్ఛిలైకె”.

(భార. దో. సర్వ. ౩ ఆ. ౨౪౨ ప.)

రేఫమునకు:—

తే. గీ. వేరె యరదంబు నెక్కి యా శూరవర్య ! లు

(జై. భా. ద్విరే. ౪ ఆ, ౧౨౪ పుట.)

ఉ. వేరనలేదు; (ఉడు?) ధారుణి నవీనతరాంధ్ర కవిత్వ సంపదా! ధార
రసజ్ఞులైన... (అహోబల పండితీయము. ౪౯౦ పుట. ద్వితీ. ౪౮. ౧౨౪ పు.)

తే. గీ. పాండురాజ తనూజుల పాలికర్ణినిమ్మహారాజు పనుపంగ నేగి
ధర్మ! పుత్రుఁ గాంచితి నాతండు మైత్రి మెఱయ! గౌరవులసేమ మెల్ల వేర్వేర
నడిగె” (భార. ఉద్యో. ౨ ఆ. ౧౧౬ ప.)

దీనిని జూచియే పినవీరభద్రాదులు ‘వేరు’ అను రేఫరూపమును
బ్రయోగించి రని తోచుచున్నది. కాని భారతమున నెల్లడలను దీనిలో అకా
రమే ప్రయుక్తమయి యుండుటంజేసి యిచ్చట రేఫమును దిక్కు యజ్ఞ
ప్రయోగించియుండునా యని యాలోచింపవలసియున్నది. నేటి ముద్రణ
ములలో “కౌరవులసేమ మెల్లఁ బేర్వేర నడిగె” అను పాఠాంతరము వెలయు
చున్నది. “వేరన్ + వేరన్ = వేర్వేరన్ = వేర్వేరన్” అనురీతి నిచట “వేరు”
శబ్దము ప్రయోగింపఁ బడెనె గాని ‘వేణు’ శబ్దము ప్రయోగింపఁ బడలేదని
యీ పాఠాంతరమువల్లఁ దేలుచున్నది. ధర్మరాజు కౌరవుల ఔమమును వేరు
వేరు వరుసల నడిగె ననుసర్థమును సంగతమై యున్నది.

(౫౦-౨) — ౫౦. నుజునుజు = సురసుర. —

సీ. “వెఱచుట వెఱఁగు నివ్వెఱ నుజు స్రుక్కుట” (అప్ప. ౨ ఆ.)

అని యిట్లప్పు కవి దీనిలో అకారమునె చెప్పెను.

క. “నుజునుజు స్రుక్కుటయును బెం | పటి ”

(సర్వ. 3 ఆ. ౧౪౭ ప.)

అని యిట్లు తిమ్మకవియు దీనిని అకార యుతముగనె చెప్పెను. శబ్ద
రత్నాకరమునందును నిది అకారముతోనే యున్నది. అట్లయినను నిది యా
ముక్త మాల్యదలో రేఫయుతముగఁ బ్రయుక్తమై యున్నందున ద్విరేఫక
ముగఁ జూపఁబడెను.

అకారమునకు: —

“చ. ఎఱుఁగని ... లా! పటి ... గిఱుపఁగ ... వానిమై | నుజునుజు స్రుక్కునొక్కి
(నిర్వ. ౭ ఆ. శబ్దర.)

“చ. ... ఎదుర్పడ మటి సార్కులై సురసురం దుది సుళ్లుగ స్రుక్కెనోయనన్”.
(ఆముక్త. ద్వితీ. ౪ ఆ. ౧౧౮ పుట.)

“రేఫ పూర్వక సంయోగములో అకారము నిలువదని యీ వఱకు
సిద్ధాంతీకరించి యుండుటచేత (౪౨౦-౪౨౨ విష.) నీ యా ముక్తమాల్యదా
ప్రయోగమున ‘ఎదుఱ్ఱడ’ అని యిట్లు అకారమే గలదని చెప్పుటకు వలను
పడదు. అట్లు చెప్పిన రంగనాథకవి మతము సరికాదనియు నీ వఱకు నిరాక

చిం — శ్లో॥ అద్యః క్రియాను భూతార్థ ద్యోతిన మాద్యగం వినా సర్వః ।
యశ్శ్రుతి మార్యా లఘుయం స్రవదంతి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్॥

రింపఁబడియె యున్నది. మఱియు “నుఱనుఱ” అనునది ధ్వన్యనుకరణ మగుట చేత నే రేఫమును జెప్పినను త్కతిలేదు.

(౫౦౩) — వ్యాఖ్య. అద్యత్యాదిః —

సంస్కృతప్రాకృతములలోవలె గాక దెనుఁగులోఁ బ్రకృతిభావమునఁ (స్వరసంధిలోని) బరపదాదిస్వరము సార్వత్రికముగ యకార శ్రుతిగలదియు లఘూచ్చారణము గలదియు సగుచున్నదని చెప్పుచున్నాఁడు.

క్రియాను = క్రియలయందు, భూతార్థద్యోతినమ్ = భూతార్థమును దెలిపెడి యకారమును, ఆద్యగమ్ = పదాది గతయకారమును, వినా = విడువఁగా మిగిలిన, సర్వః = అన్నిచోటులందలిదియు, అద్యః = అకార యుక్త యకారమే యగును.

యశ్శ్రుతిమ్ = యకారశ్రుతిగలిగిన, ప్రాణతః పరమ్ = అచ్చునకుఁ బరమైయున్న, ప్రాణమ్ = అచ్చును, లఘుయమ్ = లఘుయకారమునుగా, ఆర్యాః = పూజ్యులు, (వైయాకరణులు) ప్రవదంతి = చెప్పుచున్నారు.

లేదా — “ప్రాణతఃపరమ్ = స్వరమునకుఁబరమగు, ప్రాణమ్ = స్వరమును, యశ్శ్రుతిమ్ = యకారశ్రుతిగల దానిగను, కావుననే లఘుయమ్ = లఘుయకారమునుగాను, ఆర్యాః = పూజ్యులు, ప్రవదంతి = చెప్పుచున్నారు.” అని యోజింపనగును.

(౫౦౪) — సంస్కృతభాషలోఁ బదాంతస్వరసంధిలో వచ్చు యకార వకారములకు మాత్రమే సాక్షికముగా లఘు యకార వకా రాదేశములు చేయఁబడును.

“ప్ర్యాయో ర్లఘు ప్రయత్నతరః శాకటాయనస్య (౫-౩-౧౫) పదాంతయో ర్వకార యకారయో ర్లఘూచ్చారణౌ వయా వాస్తోఽశివరే” (సిద్ధాంతకాముది, స్వాదినంధి).

“శ్రియై+ఉద్యతః = శ్రియాయుద్యతః, గురౌ+ఉత్కః = గురావ్రుత్కః” అను నివి మున్నగు చోటులందలీ యకార వకారములు సంస్కృత లఘూచ్చారణోదాహరణము లయి యున్నవి.

తమిళ కర్ణాటకములలో స్వరసంధియందుఁ దెనుఁగులోవలె నొక్కయకారము వినఁబడుటయేగాక వకారమును వినఁబడుచున్నది. కాని యట్టి యవలను దత్తద్వైయాకరణులు స్వరద్వయ వ్యవధాయక వర్ణకములనుగా మాత్రమే చెప్పిరిగాని వానికి లఘులఘుతలను వివరింపలేదు.

తమిళభాషలో నట్టి స్వరసంహితా వ్యవధాయక వర్ణములను నిలుపుట యావశ్యకమని చెప్పబడలేదు. అట్టి వర్ణములు నిల్చిన నిలువవచ్చు నని ప్రాచీనుఁడగు తొలుకాప్పియరు చెప్పియుండెను.

“ ఎల్లామొటిక్కుమ్ ” (తొలు. ౧౪౧ సూ.)

అజంతశబ్దములకు స్వరము పరమగునపుడు వాని నడుమ నొకహల్లు నిలువ వచ్చును. దానికి “ఉడమ్ పడు మెయ్” = (నడుమ నిల్చు హల్లు) అనిపేరు (ఇట్లు తొలుకాప్పియ రీ వ్యవధాయక వర్ణ యోగమును నియతముగాఁ జెప్పకు న్నను గవిప్రయోగములం దియ్యది నియతమయి యుండుటంజేసి నన్నులు వ్యాకరణకర్త యవలు నియతముగా వ్యవధాయకములగు నని సూత్రించెను).

కర్ణాటభాషలో నట్లుగాక యే యే స్థలములలో య వలను నిలుపవలెనో యేయేస్థలములలోవానిని నిలుపరాదోయను విషయము విపులముగా సూత్రింపబడెను. అట్లు నిలుపరాని చోటులను సంస్కృతములోని “శ్రియాఉద్యతః, గురాఉత్కః” అను వానినివలెను, ప్రాకృతములోని “లో ఓ” (=లోకో) మున్నగు వానివలెను స్వరసంహితగనే పలుకవలె నని కర్ణాటవైయాకరణులు తలంచి యున్నారు.

ప్రాచీనుఁడగు నాగవర్ణ యీక్రిందిరీతిని సూత్రించి యున్నాడు.

“ ఏదోదంతా నిపాతాః స్వరేపరే ప్రకృత్యా.”

(కర్ణా. భాషా. ౨౫ సూ.)

ఏకారాంతములును నోకారాంతములును నగు నిపాతములకు స్వరము పరమగునపుడు సంహితలో, నే వ్యవధాయకవర్ణమును నిలువదు. ప్రకృతిభావమొ కలుగును. ఉదా. ఎలె ఇదావుదో = ఓ యీ యిదియేమి? ఓహో ఇరలిం = ఓహో కాకుండుడు.

“ ప్లుతాశ్చ ” (కర్ణా. భాషా. ౨౭ సూ.)

త్రిమాత్రాక స్వరమునకు స్వరము పరమగునపుడు ప్రకృతిభావము కలుగును. ఉదా. ఎలెఅణ్ణ ఇత్త, బా = ఓయీ యన్నా యిక్కడికి రమ్ము.

ఈ విషయమున నీ క్రిందిరీతిని గర్ణాటశబ్దానుశాసనకర్త మిక్కిలి విపులముగ సూత్రించి యున్నాడు.

“ పొసత్వాదిః ” (కర్ణా. శబ్దా. ౪౩ సూ.)

పొసత్వాది ర కారాంతః స్వరేపరే ప్రకృత్యా తిష్ఠతి
ఉదా. పొస ఆనె = (కొత్తయేనుఁగు)

‘గడాదిః’ (కర్ణా. శబ్దా. ౪౪ సూ.)

... .. గడాది గణపఠితాశ్చబ్దాః స్వరేపరే వా ప్రకృత్యా తిష్ఠంతి
ఉదా. తాంగడ అంగజం = తానుగదా మన్నఘడు.

“శ్లోకార్థమ్” (కర్ణా. శబ్దా. ౫౦ సూ.)

శ్లోక శబ్దంబద్ధ కందవృత్తాదిః. తస్యార్థమ్ = సమభాగః. స్వరాంతం శ్లోకార్థం స్వరేపరే ప్రకృత్యా తిష్ఠతి.

‘అనుకరణమ్’ (కర్ణా. శబ్దా. ౫౧ సూ.)

స్వరాంత మనుకరణం స్వరేపరే వా ప్రకృత్యా తిష్ఠతి.

ఉదా. యక్షోయాదృ శ స్తాదృశో బలి ఎంబుక్తి.

‘అద్వికృత్యా’ (కర్ణా. శబ్దా. ౫౨ సూ.)

వికృత్యా అకార మనుకరణం స్వరే పరే నిత్యం ప్రకృత్యా తిష్ఠతి.

ఉదా. దంభై ర్వి నాయః క్రియతే స ధర్మమి బు

ప్లుతః ప్రకృత్యా || (కర్ణా. శబ్దా. ౪౧ సూ.)

ప్లుతసంజ్ఞకా వర్ణా స్వరే పరే ప్రకృత్యా తిష్ఠంతి.

ఉదా. అక్కా ౩ ఇల్లిబా = (అక్కా ఇచటికి రమ్మ)

‘రి’ (కర్ణా. శబ్దా. ౪౨ సూ.)

ఋ వణ్ణే ణి వణ్ణే చ పరే స్వరః ప్రకృత్యా తిష్ఠతి—

ఉదా. అయనద ఋతు = (అయనము యొక్క ఋతువు) ఆ ఋకారం = (ఆ ఋకారము).

‘ఆదే’ (కర్ణా. శబ్దా. ౪౩ సూ.)

ఆ కారః అవర్ణేపరే ప్రకృత్యా తిష్ఠతి.

ఉదా. ఆ అరసం = (ఆ రాజు) విదాతోః విశ్లిష్ట వర్ణత్వా త్తైవ భవతి—ఆ విశ్వర్యం = (ఆ యైశ్వర్యము) .. ఆ ఔస్యత్వం = (ఆయా స్మత్వము).

‘నిపాతాః’ (కర్ణా. శబ్దా. ౪౪).

నిపాతాః స్వరే పరే ప్రకృత్యా తిష్ఠంతి. ఉదా. అరమె అరల్ల తా వరె = (ఒకటి, వికసించిన కమలము; (లేదా) ఇంచుక వికసించిన కమలము. అరె ఎడె హస్తీ శిక్షణ విచక్షణర్ = ఒకచోట గజ శిక్షకులు.

‘ఓనిపాతే’ (కర్ణా. శబ్దా. ౪౫).

అవర్ణో నిపాత స్వరే పరే ప్రకృత్యా తిష్ఠతి—

ఉదా. ఆ తన ఎ = అతని యొక్కయే—

(౫౦౫)—సంస్కృతభాషలో వెనుక నుదాహరించిన రీతిని బదాంత స్వరసంధిలో వచ్చెడి యలఘు యవలచోట లఘు యకార వకారము లాదేశముగ వచ్చునపుడె యవి సార్వత్రికముగా నిల్చును. అచటి పాక్షికములగు

నలఘు యకార వకారములు కొన్నియెడల లోపించుటయు నట్లు లోపించు నపు డచటి స్వర సంహితను బ్రకృతి భావముగాఁ (శుద్ధ స్వరములుగానే) బలుకు టయు సంప్రదాయమై యున్నది.

“లోప శ్వాకల్యస్య” (౮-౩-౧౯) అవర్ణ పూర్వయోః పదాంతయో ర్యవయో ర్లోపోవా ౭ శిపరే. పూర్వత్రా సిద్ధమితిలోప శాస్త్ర స్యాసిద్ధత్వా న్న స్వర సంధిః-హర ఏహి, హరయేహి; (హరే+ఏహి) విష్ణుః, విష్ణవిహ; (విష్ణో+ఇహ) శ్రియా ఉద్యతః శ్రియా యద్యతః (శ్రియై+ఉద్యతః) గురా ఉత్కః, గురావుత్కః (గురౌ+ఉత్కః).

“ఓతోగార్గ్యస్య” (౮-౩-౨౦) ఓకారా త్పరస్య పదాంత స్యాలఘు ప్రయత్నస్య యకారస్య నిత్యం లోపఃస్యాత్ - గార్గ్యగ్రహణం పూజార్థమ్-భో అచ్యుత, లఘుప్రయత్నపత్తే - భోయచ్యుత-పదాంతస్యకిమ్-తోయమ్” (సిద్ధాంతకాముది - స్వాదిసంధి ప్రకరణము.)

ప్రాకృతభావలోఁ గొన్ని శబ్దములలోఁ బదాదీతర హల్లు లోపింపఁగా నేర్పడిన స్వరసంహితలో “అ వర్ణద్వయ ” మధ్యమున మాత్రమే లఘుతర యకారశ్రుతి కలుగునని చెప్పఁబడియున్నది. కాఁగాఁ దక్కినచోటులం దెల్ల స్వరసంహితనె శుద్ధ స్వరోచ్ఛారణముతోనె పలుకవలయునని విశదమగు చున్నది.

“యశ్రుతిరః” (౧-౩-౧౦) ప్రాయో లుగిత్యాదినా కాదీనాం లోపే సతి యో అవశిష్యతే౭వర్ణః స అవర్ణాత్పరో లఘు ప్రయత్నతర యకార శ్రుతి ర్భవతి - (ఆ అవ్రా) = ఆయవ్రా = (ఆతపః) = ఎండ. (అవర్ణపూర్వ కత్వ మాత్రముననే కాదులచోట యత్వ మాదేశమగు ననుచు ‘యత్వమ వర్ణే’ అని చండుఁడు సూత్రించెను. (చండవ్యా. ౩ విధా. ౩౯ సూ.) ఉదా-పి అ ఇ = పియ ఇ = (పిబతి).

తెలుఁగునం దట్లుగాక స్వరమాత్రమునకుఁ బరమగు స్వరమాత్రము య శ్రుతిగల దగుననియు నట్టి యకారము లఘూచ్ఛారణము గలదగు ననియుఁ బ్రకృత చింతామణి సూత్రము వక్కాణించుచున్నది. అవ్యవహిత స్వరోచ్ఛారణము శ్రమాపాదకమును, నసహజమును, నగుటచేతఁ దెనుఁగున నట్టి స్వరసంహిత, నిత్యముగను సార్వత్రికముగను లఘు యకార వ్యవధా పితమై యుండునని ప్రకృత చింతామణిసూత్ర నిర్ణళితార్థము నెన్నునది.

(౫౦౬) - పరరూపసంధి రానపు డాస్వరముల నడుమ యకారము వ్యవధాయక మగునని చెప్పెడి యీ సూత్రము సంధిప్రకరణములోఁ జెప్పఁ దగినదే యైనను సంతస్థముల లఘులఘుతలను నిరూపించు నీ ప్రకరణములోఁ జెప్పట సైతము సుసంగతమే యగుచున్నది.

‘పూరు, వైకటి, ప్రొడ, మున్నగు వ్యావహారిక శబ్దములలోని వకా రము ‘ఆయూరు, అదియొకటి, తెచ్చెనోడ’ మున్నగురీతిని సంధివేశలం దగ పడమింజేసి యది శబ్దసిద్ధము కాదనియు నద్దానిని బదాది నుచ్చరించుటలో వకారముగఁ బల్కుట యపభ్రష్టమేయనియుఁ దలంచుచున్నట్లే ‘యెన్నఁడు, యేఁబది మున్నగు చోటులందును “అతఁడెన్నఁడునురాఁడు, దానితో నేఁబది” మున్నగురీతిని యకారము సంధిలో నిలువమింజేసి యదియు నపభ్రష్టో చ్చారణ సిద్ధమే యనవలసినచుచుండఁగాఁ జింతామణికర్తృ పదాది యకార మును సాధువుగా నంగీకరించిన వాఁ డగుటంజేసి (వి. ౫౧౯) యది యపభ్రష్టమను నభిప్రాయమును వారించుచుఁ బదాది యకారము గలదనియు నది యలఘు యకార మనిపించుకొనుననియుఁ బ్రకృతకారికలోఁ బూర్వార్థమున నుసంగతముగ విశేషపఱచియున్నాఁడు. అట్లు వ్యావహారిక స్థితికిఁ బ్రామాణ్యము నిచ్చునపుడు “యన్నఁడు, యాఁబది (యాభై) మున్నగు వాడుకలను బట్టి వానిని ‘అ’వర్ణయుత యకారము లనఁదగియున్నను సంధివేశలలో నయ్యవి “వాఁడెన్నఁడును రాఁడు, దానితో నాఁబది” మున్నగురీతి నత్వయుతములుగ నుండక “వాఁడెన్నఁడును రాఁడు, దానితో నేఁబది” మున్నగురీతి నెత్వయుత ములయి వెలయుచుండుటం జేసి, యచటి “అత్వము” అపభ్రష్టమని నిరాక రించుటకయి చింతామణికర్తృ సందేహ నిర్ణాయకముగాఁ బదాదిని ‘అ’వర్ణ యు తాలఘు యకార మనఁగా శబ్దావయవ యకార ముండనేరదని సైతము ప్రకృతసూత్రమున నుసంగతముగ విశేషపఱచియున్నాఁడు.

మఱియు “యెన్నఁడు = యన్నఁడు, యేఁబది = యాఁబది, పోయెను = పోయను. ఆయెను = ఆయను” మున్నగు చోటులలోని యకార మెత్వ విశిష్టమా? అత్వవిశిష్టమా? అను సందేహమును నివారించుటకు మాత్రమే ప్ర కృతసూత్రము రచింపఁబడెను: గాని, ప్రకృత సూత్రోక్త స్థితేతర స్థలములందెల్ల యకార మత్వయుతమే యని నిర్ణయించుటకుఁ గాదని గ్రహింపవలెను. అట్లే కానిచో “చెయిది, చెయువు, చేయుట, పోయిరి, పోయి” మున్నగు నకారేతర స్వరయుత యకారస్థలములెల్ల విరోధించును గదా.

(౫౦౭)—బాలసరస్వతియుఁ బ్రకృతసూత్రమునకు నెత్వాత్వముల సందేహమును నిర్ణయించుటయే ప్రధానోద్దేశముగ వ్యాఖ్యచేసియున్నాఁడు.

“క్రియాను = క్రియాపదములందు, భూతార్థద్యోతితమ్ = భూతా ర్థములందుఁ గనుపించునదియు, ఆద్యగమ్ = నామాదనుండునదియు, నగు యకారమును వినా = వినాగా, సర్వః = సమస్తమైన, యః = యకారము, అత్ = తలకట్టనుట. చనియె వినియె నను నివి మొదలగు క్రియాభూతా

వికృ: — భావి క్రియాను యస్య స్యా, దేత్వ మేవ స్రయోగతః
తోలా భూషో తరీయాణి, వినైత్వం నా స్తి మధ్యమే॥

రసిత యకారములును యెలమి, యేమి, యేలాగు, యెచటికి, యెంతయును, నివి మొదలయిన నామాది యకారములను వినాగా మిగిలిన యకారము లన్నియుఁ దలకట్టుగాఁ దెలియునది. ప్రాణతః = అచ్చుకంటె, పరమ్ = పరమైన, ప్రాణమ్ = అచ్చును, యశ్రుతిమ్ = యకారము వినఁబడుదానిఁగాను, లఘు యమ్ = లఘుయకారముఁగాను, ఆగ్యాః = పెద్దలు, ప్రవదంతి = పలుకుదురు - (భాలసర. 17-18. సూత్రముల వ్యాఖ్య.)”

అకారమేగాక, ‘ఆ, ఊ, ఊ, ఒ, ఓ, ఔ, (ఐ)’ అను నచ్చులతోఁ గూడిన సంహితాగమ యకారములెల్ల (అదియూ, అదియు, అది యూరు, మొద) లఘు యకారములె యై యుండఁగాఁ బయిరీతిని “మిగిలిన యకారము లన్నియుఁ దలకట్టుగాఁ దెలియునది” అని వ్రాయుట దక్కిన స్వరముల చోట సందేహము గలుగదను తలంపున ‘అకారమును’ మాత్రమట్లు వక్కాణించెనని తోఁచక మానదుగదా. అట్లే కానిచో ‘చెయిది, చెయువు, చేయుట,’ మున్నగు చోటులందెల్ల యకారము తలకట్టు గలదనియే యాతఁ డసంగతముగ వ్రాసె ననవలసి వచ్చునుగదా.

(౧౦౮) — ప్రకృత సూత్రము నప్పకవి తెల్లించుటలో సయిత మిట్లే దీనిని సందేహ నిర్ణయ విషయకముగనె యెంచి యున్నాఁడు.

“అద్యః క్రియాను భూతా ద్యర్థ సముద్ద్యోతినం వినా సర్వః”.

సీ. ఆంధ్రోక్తి మొదల నాద్యంతస్థ ముండదు ప్రాణమై యది గనుపట్టుఁగాని నుడుగుల నడుమను గడను యాకెందును దలకట్టు దక్క నెత్వంబులేదు। యాకు భూతాది క్రియాద్యోతితములఁ జూపట్టు నెత్వము దలకట్టుగాదు। తలకట్టు వక్రముల్ దాల్చు నీ రెండును నలఘు యకారంబు లనఁగఁ బరఁగు॥

(అప్పకవీయము. ౨ ఆ. ౧౭౫ ప.) —

(“ఆంధ్రోక్తి మొదల నాద్యంతస్థ ముండదు” అను విషయమును, “భూతాద్యర్థ సముద్ద్యోతిన” మ్మను చింతామణి పాఠాంతరమును ముందు విమర్శింపఁ బడును.)

(౧౦౯) వ్యాఖ్య: — భావీత్యాది: — అధర్వాణాచార్యుఁడును ‘అద్య’ ఇత్యాది చింతామణి కారిక యకారము మీఁది యెత్వాత్వములను నిర్ణయించుచున్న దనుతలంపుతోనె దానిని వివరించుచుఁ జింతామణిలోఁ జెప్పఁబడని పరిశిష్ట విషయములను జూపుచున్నాఁడు.

భావి క్రియాను = భవిష్యదథఃక క్రియలందలి, యస్య = యకారమునకును, ప్రయోగతః = పోయెదను, పోయెడు, పోయెడి మున్నగు

ప్రయోగములవలన, ఏత్వమేవ = ఏత్వమే, స్యాత్ = అగును - పోయదను మున్నగు రీతిగల వాడుక లపభ్రష్టములనుట. భావిక్రియలలో “చేయుదును, పోయుదువు” మున్నగు నుత్పత్తివిశిష్ట యకారములు సైతము వెలయు చున్నను, నచట సందేహము కలుగదనియు ‘ఎత్వాత్వ’ సందేహ విషయము నందే నిర్ణయించుట యావశ్యకమనియు (దలంచి యీరీతిని జెప్పెననుటకు సంది యములేదు గదా. ఇట్లే నామములందును నెత్వాత్వ సందేహ నిర్ణయ కముగా సూత్రించుచున్నాడు.

(౫౧౦) వ్యాఖ్య - డోలేత్యాది - డోలా = డోలార్థకమగును ఉయ్యెల శబ్దమును, భూషా = భూషాశబ్దార్థకమగు, తాయెతు శబ్దమును, ఉత్తరీయాణి = ఉత్తరీయ శబ్దార్థకమగు పయ్యెదశబ్దమును, వినా = విడువఁగా; మధ్యమే = నామపద మధ్యభాగ గత యకారము మీఁద, ఏత్వమ్ = ఏత్వము, నాస్తి = లేదు. ‘ఉయ్యెల, పయ్యెద’ అను రూపములు సైత మధర్వణుని నాఁటికిఁగవి ప్రయోగ శౌరవము నందలేదని యెఱుంగునది.

తర్వాత భాస్కర శ్రీనాథాదు లట్టివాడుక పదములకును గ్రాంథికతా శౌరవమును బ్రసాదించిరి. అట్టి ప్రయోగములను జూచికొనక ముద్దరాజు రామనాదులు పయి వికృతి వివేక కాఁకను బండిత పరంపరాయాతముగా విని స్వగ్రంథములందుఁ దద్విషయములను సూత్రించుటయుఁ దరువాతి కూచి మంచి తిమ్మకవి యట్టివారి సూత్రముల కతిచారమును జూపుటయు సంభ వించెను.

తే. తాయెతులు నుయ్యెలయుఁ బయ్యెదయును దక్కఁ !
గలుగ దెత్వంబు మధ్య యకారమునకుఁ !
దుదిని గ్రియఁ దక్క నెత్వంబు గలుగ దాది !
నత్వ మొందదు దెలుఁగున నబ్జనాభ. (కవిసంజీవని)

తే. తాయెతులు నుయ్యెలయుఁ బయ్యెదయు ననంగఁ !
గలుగ దెత్వంబు మధ్య యకారమునకుఁ !
ననుచు మును ముద్దరాజు రామన వచించెఁ !
గాని యత్వంబు గృతులందుఁ గలదు శర్వ.

ఉయ్యెల యని ‘అత్వము’ వచ్చుటకు—

సీ. గీ.! అబ్జనాభుని తూఁగు టుయ్యెలలు గంటె !
... .. (భీమ ఖండము.)

క. ఉ. య్యెల నూఁపూచుఁ బెనుపఁ దొడఁగె నావర శిశువున్. (కళా)

శా. ఉ. | య్యాలో జొంపము లంచుఁ బాడుదురు భిల్లాంభోజ పత్రేక్షణల్.
(చాటుధార)

చ. కదరినవేడి బాష్పములు ప |

య్యద దడియంగఁ గానఁబడె నంచిత నిర్మల రత్నభూస్థలిన్.

(భాస్కరరా. సర్వలక్షణసార సంగ్రహము ౧ ఆ. ౧౯౫-౧౯౮)

(౧౦౦)—తిమ్మకవికిఁ బూర్వఁడె యయ్య నప్పకవి, పయి రీతిని బ్రయోగ విశేషములను వెదకి యుదాహరింపలేదు. మఱియు వానిలో వక్ర స్థితియున్న మాట నిజమె యనియుఁ జెప్పెను. కాని, పయి శబ్దములు సమాన పదములు గావనియు సమాన పదములనియు నక్కారణమున నామపదమధ్య మున నెచ్చటను నెత్వ విశిష్ట యకారము గలదని యంగీకరింప నక్కఱలే దనియు నీ క్రిందిరీతిని వ్రాసియున్నాఁడు.

తే. గీ. ధరణి నుయ్యెల పయ్యెద తాయెతులను |

గల యకారంబులకు వక్రములు నిజంబు |

ముద్దరాజు రామన వాని మూఁటిని బడ |

మధ్య యాలని చెప్పె నిమ్మాట మిధ్య.

౧౮౪

తే. గీ. ఊఁచు నెల కా కగుటచేత నుయ్యె లయ్యెఁ |

బయిని నెద కున్ని వక్కొక్తిఁ బయ్యె దయ్యెఁ |

దల్లి కాపునకై కట్టఁదగిన యెత్తు |

తేలఁబల్కఁగఁ దాయెతు లేశ్యమునను.

౧౮౫

వ. హేలా శబ్దమునకుఁ దద్భవము 'ఏలా. అదికుఱుచ కాకువు చేయఁగా ప్రాస్వముగాఁ బల్కిన 'ఎల' అయినది. హృదయ శబ్దమునకుఁ దద్భవము 'ఎద' ఆయెను. దానికి వక్ర సమాసము పయ్యెద యాయెను.

('ఎదపయి = పయ్యెద' అనుటయె వక్రసమాసము.)

ఎత్తులనఁగా దక్షిణదేశమున దండ లనిపేరు. దానిజడ్డను దేలఁబలి కిన 'ఎతు'లాయెను. తాయి యనఁగాఁ దల్లి.

అట్లుగనుక శబ్దాదినున్నవి అచ్చులుగాని హల్లులుగావు. సంధిచేతను లఘు యకారములైనవి. ఇవి మూఁడును బ్రత్యేక పదములుగాని, యేకపద ములుగావు. వీనిని దెలియక ముద్దరాజు రామన, కవిలోకసంజీవనిలోను జెప్పి కొనిన పద్యము. (అప్పక. ౨-ఆ-౧౮౬.)

విశ్వా:—౩ ద్యవర్ణాస్తు హల్వై నగృహ్యంతే కదాపిచ
 ప్రాణా త్పాణో లఘు ర్యః స్యాత్ స హ ల్చచ్చ క్వచి ద్భవేత్
 చే ద్యత్వం తస్య కల్ప్యం స్యాత్

అప్పకవి చేసిన యీ యాక్షేపణము ముద్దరాజు రామన మాట య
 టుండఁగా నధర్వణుని దాఁచుచున్నది. అప్పకవి చెప్పిన యవయవార్థము
 లొకప్పుడు సరియే యని యంగీకరించు పక్షమున నయితము, 'ఎల' శబ్దము
 హేలా శబ్దార్థముతోడను, 'ఎతు' శబ్దము రక్షోబంధార్థముతోడను డెలుఁగు
 నఁ బ్రసిద్ధములయి యుండమింజేసియు "పయి+ఎద" 'తాయి+ఎతు' అను
 జంటల సంధులు తెనుఁగు వ్యాకరణములలోఁ బ్రసిద్ధములై యున్న సంధి
 సూత్రములచే సాధించుట కసకాశము లేమింజేసియుఁ గ్రమముగ 'ఁయ్యల,
 పయ్యద' అనురూపాంతరములు వెలయుటంజేసియు వానిని బ్రత్యేక ప్రసిద్ధ
 ములగు రెండేసి శబ్దముల జంటలనుగాఁ జెప్పటకు వలనుపడదుగాన, నీవిషయ
 మున నధర్వణాదుల కజ్ఞతను గల్పించుట సరియైయున్నట్లగపడదు. ఏకపద
 మనఁగా సమాసఁగాన నవి యేకపదములు గావనుటబొత్తిగా సరిపడదు.
 ప్రత్యయాగమాదులు నయిత మొకప్పుడు శబ్దాంతరములెయై యుండేడి
 వనెడి శబ్దతత్వ శాస్త్రజ్ఞ సిద్ధాంతము చొప్పున సమానపదములు
 సైతము ప్రత్యేక శబ్దములజంటలై యని యంగీకరింపక తీరమింజేసి యప్పకవి
 సమానపదము లనుకొనుచున్న 'పోయెను, పోయెదను' మున్నగునవి సైతము
 ప్రత్యేకశబ్ద మేళనసిద్ధములే యని యంగీకరింపక తీరదుగదా.

ఇంక నప్పకవి యనుకొన్నటు లవి పృథక్శబ్దములై యనుపక్షమున
 నాంధ్ర దేశీయోచ్ఛారణమున నాద్యంతస్థాదులుగనె యుండఁదగియుండుటం
 జేసి యాతఁడను నట్లపె యజాది పదములనియు సంధివేళను వాని మొదట
 లఘుయకారము నిల్చుననియుఁ జెప్పి నన్నయభట్టును సైత మాక్షేపించుటకు
 వీలుపడదు గదా. ఆపక్షమున నవి యలఘు యకారాదులే యనియు సంధి
 వేళను "సర్వత్రాజ్వదిత్యాది చింతామణి సూత్రముచేత నట్టి యలఘు
 యకారము లోపించుననియుఁ జెప్పటలో ననుపపత్తి యేమియు లేదుగదా.

(౫౧-౨)వ్యాఖ్య-౩ ద్యవర్ణా స్త్విత్యాది:—

ద్యవహారమున సంధివశమున సంహితాకార్యముగా వచ్చిన 'అత్వవిశిష్ట
 పదాది యకారము లావయవికములు కామింజేసి యలఘు యకారము లనిపిం
 చుకొనఁజాలవనియు నవి లఘు యకారములనఁదగు ననియుఁజెప్పుచున్నాఁడు.
 ఆది = అచ్చాంధ్రశబ్దము మొదటనున్న అ వర్ణాస్తు. 'అ, ఆ,' వర్ణములు
 సంహితాకార్యభూత యకారవంతములయినను, కదాపిచ = ఎట్టియెడలనై నను

హత్వేన = హల్లుగాననుట, నగృహ్యంతే = గ్రహింపఁబడవు. ప్రాణాత్ = స్వరముకంటెఁ బరమైన, ప్రాణః = స్వరము, లఘుః, యః, స్యాత్ = లఘు యకారముక్తమగును. సః = ఆ లఘుయకారము, క్వచిత్ = ఒకప్పుడు, హల్భవేత్ = హల్లుగ నుపయోగింపఁబడవచ్చును. క్వచిచ్ఛ = ఒకప్పుడు, అచ్ఛభవేత్ = స్వరముగనే యుపయోగింపఁబడును. చేత్ = అట్లు లఘుయకారమయినపుడు, తస్య = దానియొక్క, యత్వమ్ = యకారరూప హల్వుము, కల్ప్యంస్యాత్ = కల్పింపఁదగిన దగును. శబ్దసిద్ధము కాదని భావము. అనఁగా నచ్చాంత్రపదాదినున్న స్వరము స్వరపరకత్వమున యకారవంతమయినను నట్టి యకారము చ్చారణ సౌకుమార్యార్థ కల్పితమెగాని పదాది యకారమనిపించుకొనదని భావము.

“ఆయతి వసుశోభనాకృతీత్యాది స్థలములలో “ఆ+అతివ” అనియు, ‘ఆ+యతి’ అనియు ఛేదమగుటంజేసి యచటి కల్పిత యకార మొకయర్థమున స్వరముగనే వాడఁబడినను స్థాంతరమునఁ బదాది హల్లుగఁ బరిగణింపఁబడినదిగదా. అట్లయినను నది యర్థాంతరమున నాగమభూతమే యగుటంజేసి యాచ్ఛికావయవిక పదాది యకార మనిపించుకొనదని తాత్పర్యము.

(౧౧౩)—పయి యధర్వణ కారికలోని “ప్రాణాత్ ప్రాణో లఘుర్యః స్యా” తనెడి దానికిఁ బ్రాణముకన్నఁ బరముగనున్న ప్రాణమే యనఁగా స్వగమే లఘు యకారముగాఁ బరిగణింపఁ బడునని యర్థముచేసి యచట యకారాగమమును జేయనక్కఱలేదనియు నచటి స్వరమందే లఘుతర యకార శ్శుతి గల్గునుగాని యకారమును వ్రాయ నక్కఱలేదనియుఁ “యశ్శుతిమార్యాలఘుయం ప్రవదంతి ప్రాణతః పరం ప్రాణ” మ్మనెడి చింతామణి కారికలోని శ్శుతిశబ్దస్వారస్యముచేత సైత మీయభిప్రాయము రూఢమూలమగుచున్నదనియుఁ బయి బాలసరస్వతీయములోని “అద్యః క్రియాస్విత్యాది కారిక టీకయందలి “యః = యకారము, అత్ = తలకట్టనుట; చనియె వినియె నను నివి మొదలగు క్రియాభూతార్థస్థిత యకారములును ... వినాగా మిగిలిన యకార లన్నియుఁ దలకట్టుగాఁ దెలియునది” అను పంక్తులను బట్టి యట్టి లఘు యకారము తలకట్టనుటచే ‘అ’కార రూపమే యను నభిప్రాయము బలపడుచున్నదనియు గీర్తిశేషులగు కళాప్రపూర్ణ వేదము వెంకటరాయ శాస్త్రుల వారి వినంధి వివేక గ్రంథాశయముచొప్పునఁ జెప్పట సరికాదు.

హలంతరముపై నిల్చినప్పుడే ‘అ’ కారము తలకట్టనిపించుకొనును గాన బాలసరస్వతీయ టీకలోని ‘తలకట్టనుట’ అను దానికిఁ దలకట్టుగల యకారమనుట’ అని యర్థము చెప్పకతీరదు. ఇంతయేల! “యవలు ద్వివిధములు. అచ్చమిది యచ్చునకు వచ్చిన యకారము లఘు యకారము. ప్రథమాంత

ముమీఁది పకారమున కాదేశముగా వచ్చిన వకారము లఘువకారము” అని యిట్లు నాన్యేషామిత్యాది సూత్రవ్యాఖ్యలో యకారస్థితిని బాలసరస్వతి కంఠోక్తముగ వక్కాణించియే యున్నాఁడు. మఱియు లఘుయకారమును లిపిలోఁజూపనపుడు “ఆ+అది = అయ్యది” మున్నగువాని లేఖనమెట్లు పొసఁగును? ఇంతియగాక, పై నుదాహరించిన “ఆయతిన సుశోభనాకృతి” అనుచోటి శ్లేషార్థము తెట్లు సుఘటితము లగును? మఱియు లిపియుచ్చారణస్థ ధ్వన్యను మాపకత్వమే ప్రయోజనముగాఁ గలదగుటంజేసి యశ్రుతి గల్లునపు డద్దానిని లేఖనమునఁ జూపుట యావశ్యకముకాదా? కావునఁ జింతామణి సూత్రము లోని యశ్రుతిశబ్ద స్వారస్యముచే నచటి యకారశ్రుతి లఘుతరమై యుండునని మాత్రమే గ్రహింపనగును. ఇట్లే ప్రాకృతవ్యాకరణ కర్తలును యశ్రుతి శబ్దమును వివరించి యున్నారు.

‘యశ్రుతిరః’ ౧-౩-౧౦) ప్రాయో లుగిత్యాదినా, కానీనాం లోపే సతి యోవశిష్యతేఽవర్ణః సః అవర్ణాత్పరో లఘుప్రయత్నతర యకారశ్రుతి ర్భవతి. (ఆశపో = ఆయశౌ) ప్రాకృతపుస్తకములలో సైత మిట్లు యకారము వ్రాయక “ఆ అశౌ” అనురీతిని వ్రాయుట నిర్మూలమే యనుటకు నంది యములేదు. చండకృత ప్రాచీనవ్యాకరణమున “యశ్రుతి” అని చెప్పక యత్వమే యాదేశముగ విధింపఁబడెను. మఱియు, నిందులో ‘అ’ వర్ణద్వయ స్వరసంహితలో మాత్రమే యకారము వచ్చునని చెప్పఁబడలేదు. అవర్ణ పూర్వకత్వమాత్రమున ‘క’ కారాదులచోట యకారాదేశము విధింపఁబడెను.

“యత్వ మవర్ణే” (చండ. వ్యంజనవిధానము. ౩౯-సూ.) “కకారవర్ణ తృతీయయో రవర్ణే స్థితయోః, పరే యత్వం భవతి. కాకాః=కాయా. నాగాః= నాయా. ...”

అహోబలపతియు నీ విషయమునఁ దెనుఁగులో యకారాగమము వచ్చుననియే వ్యాఖ్య చేసియున్నాఁడు. “క్రియాసు భూతార్థప్రకాశకం నామాద్యగం చ యకారం వినా, యః, అత్ = అకారవాన్ భవతి” (అహో. ౧౫౦ పుట.)

అకారవత్త్వార్థము సులభముగా నుండునని నేను ‘అద్యః’ అనుదానిని సమాసపదముగ వ్యాఖ్యచేసితిని. అట్లయినను, అత్ = అకారవాన్, అను నహోబలపతి వ్యాఖ్యయు సరియే యనఁదగును. చింతామణికర్త స్థలంతరమున నిట్టి ప్రయోగమును జేసియున్నాఁడనక తీరదు. “అ ద్యంత్య స్థాలవ్య శ్చ ర్వక్రః॥ (ఆం. చిం.)

(౫౧౪):—“ఆద్యవర్ణాస్తు...” అను కారిక కహోబలపతి పయిరీతి సర్థముచేసికొనలేదు. పదాది యకారము తెల్లన సమ్మతముకాదని యధర్వ

ణుని సిద్ధాంతముగ నంగీకరించెను. “వికృత్యాదిగతో యోత్ర స్వా చ్చబ్దాంతరయోగతః । ప్రాణమాత్రావశేష స్స్వా । దత్తశ్రీకవిసమ్మతేః” అని యిట్లు ధర్వణుడు శ్రీకవిమతమును వివరించి యుండుటచేత నయ్యది పదాది యకార మధర్వణమతము కాదను పక్షమునకు బాధకముకాదని సమర్థించుకొనెను.

“అప్పకవి పుస్తకేతు “అద్యఃక్రియాను భూతాద్యర్థ సముద్వ్యోతినం వినా సర్వః ఇతి పాఠః స్థితః. ఆదిశబ్దేన పోయెదన్ చనియెదన్ ఇత్యాదావేత్వం సిద్ధమ్. పూర్వపాఠే త్వేత న్నగృహ్యతే; కల్పనాగౌరవ మతీ వాపాద్యతే; నచోచ్చారణ లాఘవమేవ తస్య ప్రయోజనమ్, తదర్థం కల్పనా గౌరవ మంగీకార్య మితి వాచ్యమ్. తదభావేపి బాధకాభావేన తదపేక్షయాఽతికల్పనా గౌరవ స్యానుచితత్వాత్. ఆద్యవర్ణాస్తు హత్వేన నగృహ్యంతే కదాపిచేత్యధర్వణా చార్యస్య స్వసిద్ధాంతవచనాచ్చ. తస్మాదప్పకవి పుస్తకపాఠ ఏవ సాధురితి ప్రతిభాతి. సర్వత్రాఽప్య త్కార్యమితి సూత్రంతు తత్పుస్తకే నదృశ్యత ఏవ తేన ‘ఎవ్వఁడు’ ఇత్యాదా యత్వమాదా న పండిత హృదయంగమమ్. కించ ‘వికృతి పదాదా ప్రథమాంతస్థ తృతీయానునాసికా నస్తః । క్వచిదపి నస్త ఉదోతౌ దంతోష్ఠభవస్య వికృతి శబ్దాదా’ ఇతి చ తత్పుస్తకే స్థితమ్.”

(అహో. ౧౫౫-౧౫౬ పుటలు.)

ఈ సందర్భమున నహోబలపతి బొత్తిగ ‘ప్రమాద’ పడిన ట్లగపడు చున్నది. అప్పకవిపుస్తక పాఠము చింతామణి కర్తృభిప్రేత మగునా? కాదా? యను విచారణమే చేయలేదు. ఆ పాఠము బాలసరస్వతికి లభించిన చింతామణి పాఠమునకన్న యుక్తముగా నున్నదని మాత్రమే చెప్పు చున్నాడు. అట్టి యుక్తతను సాధించుటలో నాధారముగఁ జూపిన “ఆద్యవర్ణా స్త్వి”త్యాద్యధర్వణ వచనము నా వ్రాసినరీతిని సమన్వయింపఁదగి యుండు టచేతనది బాలసరస్వతీయ పాఠమున కనుకూలమై గావున, నది అప్పకవికి సాధకము కానేరదుగదా. ఉచ్చారణ లాఘవము నపేక్షించి కల్పనాగౌరవము నంగీకరింపనగు ననెడి కోటి నెత్తియు దానిని సరిగ వారింపకయే విడిచెను. లోక వ్యవహారమే భాషాస్థితిగ్రహణమున కాధారమై యుండుకాలమున ‘యెవ్వఁడు’ మున్నగు రీతిని నాడుకలో బదాది యకారము ప్రసిద్ధమై యుండఁగా ద్రావిడ భాషాంతరములలో నయితము వెనుక వ్రాసినరీతి నట్టియెడల యకారస్థితి రూఢమై (౧౦౮. వి)యుండఁగా నట్టిస్థితి నంగీకరించి సంధికాలమునఁ బ్రయోగములలో నయ్యది యగపడమిఁజేసి తల్లోపముసూత్రించుట యుక్త ముగాని ప్రక్రియాలాఘవమునకయి యెఱిగిన సహజస్థితికి విరుద్ధముగఁ బ్రక్రియకల్పనముచేయుట యుక్తముకాదు గదా. మరియు అప్పకవి పుస్తకములో ‘సర్వత్రా జ్వది”త్యాది కారికలేదని యహోబలపతి వ్రాయు

టయు వింతగనె యున్నది. అప్పకవీయములో సర్వత్రాజ్వదిత్యాది కారి కయు దాని కారణండు స్వమతానుకూలత ఘటింపఁగోరి మార్గాంతరమునఁ జేసిన వివరణమును వెలయుచునే యున్నది. అప్పకవీయ పాఠ విచారణ యుక్తా యుక్తతలు ముందు విపులముగ విమర్శింపఁబడును.

మఱియు “సర్వ త్రాజ్వత్కార్య మితి సూత్రంతు తత్పుస్తకే న దృశ్యత ఏవ” అను వ్రాతను బట్టి చూడఁగా నట్టి ‘సర్వత్రా జ్వది’త్యాది కారికయుఁ దదనుకూలమగు “అద్యః క్రియా స్వి”త్యాది ప్రకృత సూత్ర ములోని “ఆద్యగమ్” అను దళమును జింతామణి కర్తృ కృతములు కాన నియు నహోబలపతి తలంచినట్లు ధ్వనిత మగుచున్నది. ఆ పక్షమున నాతఁ డనుకొన్నట్లు శ్రీ కవిమతముచేతనయినను సధర్వణుఁడు సంధివేశలోఁ బదాది యకార లోపమును “వికృత్యాదిగతో యోత్ర! స్యా చ్ఛబ్దాంతర యోగతః! ప్రాణిమాత్రావశేష స్స్యా దత్రశ్రీ కవిసమ్మతేః॥” (అహో, ౧౫౨ పుట) అని యిట్లు సూత్రింపవలసిన ప్రసక్తి యేమో తెలియరాకున్నది. ఇంతి య కాక యప్పకవీయ పాఠమే చింతామణి కర్తృ కృతమును పక్షమున “భూ తాద్యర్థేత్యాది శబ్దము”చేతనే ‘పోయెద’ నిత్యాది భావిక్రియాకథనము లభించుచుండఁగా “భావిక్రియాను యస్యస్యా! దేత్వమేవ ప్రయోగతః” అని యధర్వణుఁడు క్రొత్తగాఁ బూరించునట్లు సూత్రింపనేల? అట్లే యప్ప కవీయ చింతామణిలో “వికృతి పదాదా ప్రథమాంతస్థ తృతీయానునాసికా నస్తః” అని యుండుటయే నిజమైనపు డధర్వణుఁడు మరలఁ బునరుక్తముగ “ఆద్య వర్ణాస్తు హత్వేన న గృహ్యంతే కదాపిచ” అను కారిక నహోబలపతి యనుకొన్న యర్థముతో సూత్రించి యుండుట యెట్లు పొసఁగును? అట్లే “వికృత్యాదా భవేన్నణః” అనుదానిని సైత మధర్వణుఁడు సూత్రింప నేల ?

పయి సందర్భమును బట్టి యధర్వణుని నాటికిఁ జింతామణిలో “అద్యః క్రియాస్వి”త్యాది ప్రకృత సూత్రములో ‘ఆద్యగమ్, అను దళమును “సర్వ త్రా జ్వత్కార్య” మిత్యాది కారికయు వెలయు చుండెడివనియు “భూతా ద్యర్థ సముద్ద్యోతిన” మ్మను పాఠమును “వికృతి పదాదా వి” త్యాది కారిక యు నర్వాచీనముగఁ బ్రక్షిప్తము లయ్యెననియుఁ జెప్పటకు సందేహము లేదు.

వెనుక వివరించిన రీతిగ “ఆ ద్యవర్ణాస్త్వి” త్యాది కారికకు “ఆద్య గమ్మ”ను చింతామణి పాఠమునకు నవిరుద్ధముగ నర్థము సందర్భసడియుండు టంజేసి యధర్వణునకు పదాది యకార నిషేధ తాత్పర్యము గలదని కల్పిం చుటకుఁ బ్రసక్తిలేదు. అధర్వణుఁడును సర్వత్రాజ్వదిత్యాది చింతామణి కారికకు ద్రుతపూర్వక సంధిలోఁ బదాది యకారము స్వర సదృశమగునని

యర్థము చేసికొన్నవాఁ డగుటచేత ద్రుతపూర్వకత్వమునందే గాక, ఉకారాది పూర్వకత్వమునందును సజ్వత్వాతిదేశము 'అతఁడేడి' మున్నగు స్థలములలో నావశ్యక మగుటంజేసి శబ్దాంతరయోగమాత్రమునఁ బదాది యకార లోపమును "వికృత్యాదిగతో యోత్రే"త్యాది కారికచే సూత్రించి సవరించెనే గాని పదాది యకారస్థితి మతాంతర విషయమనుట కద్దానిని సూత్రింపలేదు. ఇట్టివి విభిన్నవిషయకము లగుటచేత "ఆ ద్యవణ్ణాస్త్వి" త్యాది కారికయొక్కయు "వికృత్యాదీ" త్యాది కారికయొక్కయుఁ బ్రణాళినిఁ బరిశీలించునపు డవి మతద్వయోపన్యాస తాత్పర్యకములని యెవ్వరికేని తోఁచనేరదుగదా. 'ఆ ద్యవణ్ణాస్త్వి'త్యాది కారిక "అద్యః క్రియాస్త్వి"త్యాది సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదస్థ కారికకు సవరణమయి యుండఁగా వికృత్యాదీత్యాది కారిక "సర్వత్రా జ్వది"త్యాది సంధిపరిచ్ఛేదస్థ కారికకు సవరణమై యున్నది. మఱియు నధర్వణుఁడు శ్రీ కవిమతము నాదరించి యద్దానిని మతాంతరముగా నంగీకరించి వికృత్యాదీత్యాది రూపమున సూత్రించునపుడు "ఆద్య వణ్ణాస్తు హ త్వేన నగృహ్యంతే కదాపిచ" అని ఇట్లు "కదాపిచ" అనుచు నత్యంత నిరాకృతిని జేసి యుండఁడు గదా.

(౫౧౫)—అప్పకవియో యాతనికిఁ బూర్వులో యహోబలపతి వలెనే స్థూల దృష్టిని బరిశీలించి పదాది యకారము నంగీకరించు "ఆద్యగ" మ్మనుపాఠమును, దీనివేసి "భూతాద్యర్థసముద్వ్యోతి న"మ్మని సవరించి వికృతి పదాదావిత్యాది సాఠాంతరమును సైతము స్వాభిప్రేతోపపత్తి ప్రదర్శనార్థముగఁ జొనిపిరని గ్రహింపవలయును. కాని యీ ప్రక్షిప్త కల్పనమునకు విరుద్ధమయియున్న 'సర్వత్రా జ్వ'దిత్యాది కారిక నహోబలపతితలంచినట్లు తీసివేయక దానికి మార్గాంతరమున నప్పకవి యర్థముచేసియు నున్నాఁడు. పదాదిని యకారము లేదనుట గ్రాంథిక భాషా విషయ మనియు, సర్వత్రా జ్వదిత్యాది సూత్రము వ్యవహారమునఁ బదాది నగపడుచున్న యకారము సంధికాలమునఁ గ్రాంథిక భాషలో లోపించునని చెప్పుచున్నదనియు 'పూరు' మున్నగు చోటులందలి వకారము వలెనే 'యెవరు' మున్నగు చోటులందలి యకారమును బ్రత్యేక ప్రయోగమున వ్యవహారస్థమై యున్నను సంధివేళ నట్టి వకారమువలెనే యకారమును నగపడమింజేసి యట్టి వ్యావహారిక వకార యకారములు గ్రాంథిక భాషలో నంగీకరింపఁబడనేరవనియు నట్టి విషయమునే "వికృతి పదాదౌ ప్రథమాంతస్థ తృతీయానునాసికౌ నస్తః । క్వచిదపి నస్త ఉదోతౌ దంతోష్ఠ భవస్య వికృతి శబ్దాదౌ" అను కారిక చెప్పుచున్న దనియు, నిట్లు వికృతిపదాదా విత్యాది కారికకును సర్వత్రా జ్వదిత్యాది కారికకును సాం

గత్యము నప్పకవి కల్పించినట్లైతని యీ క్రింది యాంధ్రీకరణమువలన విశేష మగుచున్నది.

ఉ. ఆరయ వైకృతోక్తులఁ బదాదుల యందు యకార ముండ దా ।

తీరునఁ బల్కు వ్రాత గణుతింపఁగ నచ్చగు దాని డాఁపలన్ ।

నీరజనాభ నాంతములు నిల్పిన నచ్చటఁ బ్రాణసంధి చె ।

న్నారు నితండు చైద్య వసుధాధిపు నేపడఁగించె నేడనన్.

(అప్ప. ౫ ఆ. ౪౦ ప.)

క. శృంగాత్య వక్త్రయుగముల | సాంగత్యము వాకు నాంధ్రసంస్కృతములనా |
దిం గలుగె దట్టి వ్రాత ధ | రం గలయు ద్రుతాంతములను ప్రాణము లట్లన్ .

కం. ముంగా మురుగులు నాలుగు ।

నుంగరములు మూడు నేడు నొడ్డాణంబులే. (అప్ప. ౫. ఆ. ౪౧-౪౩ప.)

ఇట్టి యప్పకవీయ సమస్వయ మంతమాత్రమును సరికాదు. వ్యావహారికపదములను మూలముగా గ్రహించి వానినుండి గ్రాంథికరూపములను సాధించు ప్రక్రియ చింతామణిలోనే గాక యే వ్యాకరణమునందును లేదు. రాముడుచేత మున్నగు వ్యావహారికరూపములను మూలముగాఁగొని రాముని చేత మున్నగు గ్రాంథికరూపములను సాధించుట యదృష్టచరము. మణియు సట్టి యప్పకవీయ పద్ధతియే చింతామణికర్తృభిప్రేతమైనయెడల నప్పకవీవలెనే యాతఁడును 'సర్వత్రాజ్ఞుడ'త్యాది సూత్రముచే 'యెవరు' మున్నగు శబ్దములలోని యకారమునకు సంధివేళను లోపమును సూత్రించినట్లే పూరు మొదలగు శబ్దములలోని వకారమునకు సైతము సంధిలో, లోపమును సూత్రించి యుండఁడా ?

(౫౧౬):—ఇక 'పూరు' మొదలగుస్థలములం దెట్లు పదాది వకారము వ్యవహారస్థమై యున్నను సంధివేళల నిలువమింజేసి పదావయవముగా నంగీకరింపఁబడలేదో యట్లే 'యెవరు' మున్నగు చోటలందు సైతము పదాదిని వ్యవహారస్థమైయున్న యకారము సంధివేళ నిలువనికారణమునఁ బదావయవముగా నంగీకరింపరాదని శంకింపరాదు. ఈ విషయమున యవలకుఁ గొంత సామ్య మున్నను గొంతభేదమును వెలయుచున్నది. లోకవ్యవహారమును బట్టి శబ్దములను గ్రహింపక తీరకున్నను యథాస్థితముగా వ్యావహారిక స్థితిని గ్రహించుటకును వలనుపడదు. ఆ విషయమున వైయాకరణులు కొన్ని నియమములను బొటించుట సంప్రదాయమై యున్నది. 'ఒకయూరు' మున్నగు

స్థలములందు పూరుప్రభృతి శబ్దముల వకారము నిలువకుండుటయేగాక యాచోట యకారము నిల్చుచున్నది. 'యెప్పుడు' మున్నగు స్థలములలోని పదాది యకారమన్ననో 'అదియెప్పుడు,' మున్నగురీతిని సంధిలో ననేకస్థలము లందు నిల్చుటయు 'అదెప్పుడు, వచ్చెనెప్పుడు' మున్నగు కొన్ని స్థలములలో లోపించుటయు మాత్రమే కలదు గాని దానికి బదులుగా వేటొక సంహితా వ్యవధాయక వర్ణము నిల్చుటలేదు. ఇంక నట్టియెడల 'అదియెప్పుడు' మున్నగు చోటులందు సయితము సహజ యకారము పోవుచునే యున్నదనియు నాగమ యకారము పచ్చుచున్నదనియును గదా చెప్పవలయును. అంతకంటె సహజ యకారమే నిల్చుచున్నదనియు 'అదెప్పుడు' మున్నగు చోటులందు మాత్రమే లోపించు చున్నదనియుఁ జెప్పట యుక్తియుక్తము కాదా? 'అది యతఁడు' మున్నగుస్థలములందుఁ బ్రత్యేకావస్థలో 'అతఁడు' మున్నగు చోటులందు యకారస్థితి లేనందున నచట యకారాగమము చేయుటయుక్తము గాని యెప్పుడు మున్నగుచోట్ల సహజముగా నున్న యకారమును విడిచికొని వేఱు యకారాగమము చేయవలయుననుట యుక్తముకాదుగదా. పదాదియకారమువలెఁబదాది వకార మెన్నఁడును సంధివేశలందు నిల్చియుండనేరదు గదా.

(౫౧౭)——'యెవ్వఁడు, యెన్నఁడు, యేఁబది,' మున్నగు శబ్దములలో యకారోచ్ఛారణము గలదనుటకు, వాని పరిణామములు 'యవ్వఁడు, యన్నఁ డు, యాభై' అను నాకారములతో వెలయుచుండుటయే ప్రబలనిదర్శన మనవచ్చును. అవి 'ఎ'కారాదికములుగనే వాడఁబడియున్నచో నట్టి పరిణా మములు సంభవింపనేరవుగదా.

ఎత్వవిశిష్ట పదాది యకారోచ్ఛారణము నాఁటిదియు నేఁటిదియుఁ గాక మిక్కిలి ప్రాచీనమై యున్నదనియు నద్దాని పరిణామము లనఁ దగునవియు వానిపరిణామములనఁ దగినవియుఁ దమిళ కర్ణాటభాషలలో నగపడుచుండుటం జేసి చింతామణికర్త యెత్వవిశిష్టపదాది యకారాంగీకారము చేయుట యుక్తమేయని చెప్పవచ్చును.

నన్నయాంగీకృత శబ్దములు.	తమిళము	కన్నడము	అర్వాచీనాంధ్ర వైయాకరణ సమ్మతములు.
యేను	యాన్	ఆమ్	ఏను
యేఱు	యాఱు	...	ఏఱు
	ఆఱు		
యేనుఁగు	యానై	ఆనై	ఏనుఁగు
	ఆనై		

నన్నయంగీకృత శబ్దములు.	తమిళము	కన్నడము.	అర్వాచీనాంధ్ర వైయాకరణ సమ్మతములు.
యేఁడు	యాణ్డు	...	ఏఁడు
యేలు	ఆళ్	ఆళ్	ఏలు
యెఱుఁగు	అటి	అటి	ఎఱుఁగు
యేయది	యావదు	ఆవుదు	ఏయది
యేది	యాదు		
యేవారు	యారు		
యెవరు		ఆర్	ఏవారు
యేరు			
యేవాఁడు	ఎవన్	ఆవం	ఏవాఁడు
యెవఁడు			

i

పయివానిలో 'ఎవర్ణాది' రూపములు ప్రాచీనములనియు నుచ్చారణ సౌకర్యార్థక యకారయుక్తములగు నెత్వవిశిష్ట పదాది యకారరూపములు వానిపరిణాయములనియు, నట్టి యెత్వవిశిష్ట యకారయుతశబ్దముల పరిణామము లెత్వవిశిష్ట యకార ఘటిత శబ్దములనియు వాని పరిణామములు లుప్త పదాదియకారకశబ్దములనియు శబ్దతత్వశాస్త్ర సంప్రదాయముచొప్పున నంగీకరింపకతీరదుగదా. 'యేఱు' మున్నగు శబ్దములందలి పదాదిస్థ తాలవ్యము లగు యకారముల మీఁద మరలఁ దాలవ్యాచ్ఛగు నెత్వము పలుకుటకంటె నట్టి 'ఎవర్ణము' వానియందలి కంఠ్యత మూలమున 'అ' వర్ణముగాఁబలుకుట నుఖతరముగానుండు ననుటకు సందేహములేదుగదా. ఇట్టి పరిణామమునందిన 'ఆత్వ' విశిష్టపదాది యకారములు తమిళమున దొలుకాప్పియరు నాఁటికే గ్రాంథికతావస్థ నందఁదగిన సాధు వ్యవహారస్థితి నందుటచేతఁగావలయు నాతఁడు వాని సాధుత్వము నీ క్రిందిరీతిని సూత్రించెను.

“ ఆప్రో ”

(తొలు. ౬౫ సూ.)

యకారము 'ఆ'కారము తోఁగూడి పదాదిని నిల్చును.

ఇట్లే 'యావదు' మున్నగువాని పరిణామములె యనఁదగు 'ఆవుదు' మున్నగునవి సాధువులనుచుఁ గర్ణాట వైయాకరణులును సూత్రించి యున్నారు.

పయిరీతి నెత్వవిశిష్ట పదాదియకారయుత శబ్దములెగాక వాని పరిణామములును వానిపరిణామములును భాషాంతరములలోఁ దత్త ద్వైయాకరణులచేత గ్రాంథికములుగా నంగీకరింపఁ బడునపుడు చింతామణికర్త తననాఁటికి సద్యవహారమునందుఁ బ్రత్యేకప్రయోగములలోను సంధిస్థలములలోను వెలయుచున్న యెత్వవిశిష్టపదాది యకారమును గ్రాంథికముగాను నావయవికముగాను నంగీకరించుట యుక్తమేయనుటకు సందేహము లేదుగదా.

(౫౧౮)— అద్యఃక్రియా స్విత్వాది సూత్రము “యెన్నఁడు = యన్నఁడు, ఆయెను = ఆయను,” మున్నగు స్థలములందలి యకారోపరిస్థములగు నెత్వాత్వములను నిర్ణయించు తలంపున సూత్రింపఁ బడినదగుటంజేసి ‘ఇత్వ’ విశిష్టపదాది యకారాంగీకార మందు స్మరింపఁబడలేదుగాని తుల్యన్యాయమున, ‘యిప్పుడు, యిగువది’ మున్నగుచోటులలోని పదాది యకారము సైతము గ్రాంథికమనియు, నావయవికమనియుఁ జింతామణికర్త తలంచియుండునని యెన్నఁదగును. అట్లయిన ‘యింద్రుడు’ మున్నగు స్థలములందును, బదాది యకారము నంగీకరింపవలదా యని శంకింపఁజనదు. “యేధితము, యేకము” మున్నగు చోటులందువలెనే ‘యింద్రుడు’ మున్నగుచోటులందును వాడుకలో నెత్వేత్వములు యకారము మీఁదవెలయుచున్నను నవి సంస్కృత శబ్దములగుటచేతను నేటి యాంధ్రవ్యవహారము సంస్కృత, శబ్దగ్రహణ సాధకము కాకుండుటచేతను సంస్కృతభాషాసంప్రదాయమును బట్టి యట్టియొడలఁ బదాది యకారాభావము నిశ్చయింపఁదగి యుండుటచేతను వానిలోని పదాది యకారమును గ్రాంథికముగా నంగీకరింపకుండుట విరుద్ధముకానేరదు.

(౫౧౯)—పరిశీలింపఁగా నెత్వవిశిష్టపదాది యకారఘటిత శబ్దములకుఁ గేవలమగు ‘ఎత్వ’ ఘటితరూపమే మూలమనియుఁ నచటి యకారము చ్చారణ సౌకర్యార్థముగఁ జేరినదే యనియుఁ జెప్పటలో విప్రతిపత్తిలేదు. ఈ పక్షముననిట్టి పదాదియకారమును గ్రాంథికముగా నంగీకరించునపుడు తుల్యన్యాయమున “వూరు వైకటి, వూడ,” మున్నగు శబ్దములలోని యచ్చారణసౌకర్యార్థకమే యగు వకారము మాత్ర మేల గ్రాంథికముగఁ జింతామణికర్తయంగీకరింప రాదని శంకింపఁజనదు. జన్యమాత్రము పరిణామరూపమనుటలో విప్రతిపత్తిలేనపు డిట్టి శబ్దములలో నెవ్వి పరిణామరూపములు కాకుండును ? అట్లయినను దత్తత్కాల వ్యవహారస్థ శబ్ద ప్రపంచమునుండి వానివాని సద్యవహార యోగ్యతావిశేష తారతమ్యములనుబట్టి తత్తచ్ఛబ్దము

వి:—వికృత్యాదౌ భవేన్న ణః

లకుఁ దత్తత్కాలిక పండితకవులు గ్రాంథికతా గ్రాంథికతల యెన్నికను జేయు చుండుట సంప్రదాయమగుటంజేసి యట్టి శంక కించుకేని యనకాశములేదు.

తెల్లులో సరళోచ్చారణము విస్తరించియున్న నేడు సైతము 'జల్లు' శబ్ద మసాధు వనియు 'చల్లు' శబ్దము సాధువనియుఁ దలంచుచున్నాముగదా. ఇట్టి వెన్నిలేవు?

పయిరీతినె యాయా శబ్దముల ద్రావిడభాషా చరిత్రమును బట్టియు సాధ్వసాధుతా నిర్ణయముచేయుటకు నలనుపడదు. సాధ్వసాధుతా నిర్ణయము తత్తత్కాలిక కవిపండితాధీనము మాత్రమే యై యుండును. (ప్రాచీన ద్రావిడభాషలో "అ ఇ ఉ" అనునవి ప్రాచీనతమ నిర్దేశక సర్వనామశబ్దము లనుట సర్వసమ్మతమైయున్నను, వాడుకలోని 'అడుగో, అరుగో, ఇడుగో, ఇరుగో,' మున్నగునవి యపశబ్దము లనియు, వాడుకలోలేని "వాడుగో, వారుగో, పీడుగో, వీరుగో" మున్నగు నవి సుశబ్దములనియుఁ దలంపఁబడు చుండలేదా?.)

(౫౨౦)—వ్యాఖ్య. వికృత్యాదౌ విత్యాది :—వికృత్యాదౌ = తద్భవ పదాదిని, ణః = ణకారము, నభవేత్ = కాదు; ఉండదని భావము.

యకారము మీఁది యెత్వాత్వముల సందేహమును వారించు ప్రసంగ మునఁ జింతామణి పదాది నత్వ విశిష్టయకార ముండనేరదని సూచింపఁగా నద్దానిని సవరించుటలో నధర్వణుఁడును యకారవిషయమును విసరించి తత్ప్రసంగవశమునఁ దద్భవముల మొదట ణకారమును లేదని చెప్పెనుగాన నిది యప్రసక్తము కానేరదు.

అధర్వణుఁడు సంస్కృతభవములగు ప్రాకృతశబ్దములను సయితము వికృతులలోనె చేర్చినవాఁ డగుటంజేసియుఁ బ్రాకృతపదాదిని వైకల్పికముగ ణకారముండుట సుప్రసిద్ధమగుటంజేసియు నట్టి ణకార మట్టి వికృతుల మొదటఁ గొందఱ వాడుకలలో నగపడుటంజేసియు నట్టి సందేహమును వారించుట కయి దీని నుపదేశించె నని చెప్పఁదగియుండుటంజేసి యీ నిషేధ మప్రసక్త మనిగాని యసంభవ విషయ నిషేధమనిగాని యనావశ్యకమనిగాని చెప్పటకు వలనుపడదు.

ప్రాకృతభాషలలోఁ బదాది నకారము గలదనుటకుఁ బ్రమాణము:—

“ఆదేస్తువా (౧-౩-౫౩.) న ఇత్యనువ ర్తతే. ఆదే నకారస్య ణో వాస్యాత్. నరః = ణరో = నరో; నతః=ణః = నః;”

(షడ్భాషాచంద్రిక - ౫౫ పుట.)

“నోణః” (వరరుచి-౨ పరి. ౩ సూ.)

(చి॥) నా న్యేషాం వై ధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం రయోస్తు నిత్యం స్యాత్ ।

(వికృ) కశ్చి ద్వదతి సాంగత్యం । యతా వేవానయో స్తథా ।

అవద చ్చాత్ర సాంగత్యం । ప్రాసే ష్వపి చ కశ్చన ।

అనయో స్సంగతిం యస్తు । కరోతి కవితాకృతౌ ।

అస్యా అత్యంత దుష్టత్వా । ద్దుష్కవి స్సహి కథ్యతే ॥

శ్లో॥ నివృత్తాద రయు క్తస్యే । త్యధికార స్తతఃపరమ్ ।

సర్వత్ర నస్య ణత్వం స్యాత్ । పానం పాణం నది ణక॥

(వరరుచి కృతకాత్యాయన సూత్ర వృత్తిరూప ప్రాకృతమంజరి).

“వాదౌ” (౮-౧-౨౨ సూ.)

అసంయుక్త స్యాదౌ వర్తమానస్య నస్య ణో వా భవతి. ణరో=నరో
(నరుఁడు.) ణక = నక (నది.) (హేమచంద్రుని శబ్దానుశాసనము.)

(౫౨౧)—వ్యాఖ్య. నా న్యేషామిత్యాది:—అన్యేషామ్ = రేఫవ్యతి
రిక్తములగు లఘ్వలఘు య వ ల లకు, వై ధర్మ్యమ్ = యతిప్రాసవిరోధము,
న=లేదు; - రయోస్తు = రేఫ రకారములకన్ననో, నిత్యంస్యాత్ = అట్టి యతి
ప్రాసవిరోధము నిత్యముగా నగును.

ఇచటఁ బరస్పర విరోధముగల ర ణల కేక శేషసమాస మెట్లు పొసఁగు
నని శంకింపరాదు. ర ణ లకు లఘ్వలఘుతా భేదముమాత్రమే యుండుటచే
వానికి వర్ణపార్థక్యము లేమింజేసి (౧౮౭. ౨౬౪. వి) సిద్ధమగు నేక శేషము
పచ్చుట విరుద్ధము కానేరదు. సూత్రములోఁ జెప్పఁబడిన వై ధర్మ్యము
యతిప్రాసాది శబ్దాలంకార విషయముల మాత్రమే యని గ్రహింపవలెను -
ఏక శేషసమాసము భిన్నాకారకములు భిన్నలింగములు మున్నగువానికిని
సమ్మతమేగదా.

“విరూపాణామపి సమాధానామ్ ” వక్రదండశ్చ కుటిలదండశ్చ =
వక్రదండౌ ‘పుమాన్ స్త్రియా’ (౧-౨-౬౭) హంసీ చ హంసశ్చ =
హంసా; “వృద్ధోయూ నా తల్లక్ష ణ శ్చే దేవ విశేషః” (౧-౨-౬౫) గార్హ్యశ్చ
‘గార్హ్యయ ణశ్చ గార్హ్య’ (సిద్ధాంతకాముది. ౨౦౦ పుట.)

(౫౨౨)—వ్యాఖ్య. కశ్చిదిత్యాది:—కశ్చిత్ = ఒకకవి, అనయోః=
ఈ రేఫ ణకారములకు, యతావేవ = యతి విషయమునందు మాత్రమే,

సాంగత్యమ్ = మైత్రిని, వదతి = చెప్పుచున్నాఁడు; ప్రయోగించుచున్నాఁడునుట; కశ్చన = వేఱొకఁడు, ప్రాసేష్వపి చ = ప్రాసములందును, సాంగత్యమ్ = మైత్రిని; అవదత్ = పలికెను; ప్రయోగించెననుట. అస్యాః = ఈ రేఫ అకారయతి ప్రాసమైత్రీఘటనము, అత్యంతదుష్టత్వాత్ = గొప్పదోషమగుటచేత, యస్తు = యే కవి, అనయోః = ఈ రేఫ అకారములకు, సంగతిమ్ = మైత్రిని, కవితాకృతౌ = కవితచేయుటలో, కరోతి = చేయుచున్నాఁడో, సః = ఆ కవి, దుష్కవిః = దుష్కవి యని, కథ్యతేహి = చెప్పఁబడును గదా. అనయోస్సంగతింయస్తు కరోతీత్యా ద్యుత్తరకారిక యనురోధమునఁ జూర్వకారికలలోని 'కశ్చిత్, కశ్చన' శబ్దములు కవిపరములెగాని లాక్షణిక పరములు గావనుచు నెఱుంగనగును.

రేఫ అకారముల యతిప్రాస మైత్రి మున్నగు నెల్లవిషయములును లఘుఘోలఘవశ్చే' తీత్యాది సూత్ర వ్యాఖ్యానావసరమున విపులముగా విశదీకరింపఁబడెను. కాన నిట విస్తరించి చర్చింపలేదు.

ఇది యంతస్థప్రకరణము.

న న్న యా ధ ర్వణీ య ము.

దంత్యతాలవ్యచజప్రకరణము.

(చి) అద్దంత్యస్తాలవ్యశ్చుర్వక్రస్యాన్విధస్సవర్ణశ్చ॥

వైయాకరణపారిజాతమనెడు

సీతారామపండితీయవ్యాఖ్య.

VI దంత్యతాలవ్యచజప్రకరణము.

౫౨౩—వ్యాఖ్య-అద్దంత్య ఇత్యాదిః—అచ్చాంధ్రభాషలో, అత్ = అకారవంతమగు, చుః = చవర్ణము (చకారజకారములు) దంత్యః = దంతస్థానీయమును నగుచున్నది. వక్రః = వక్రవంతమగు ననగా నెత్వవిశిష్టమగు, చుః = చవర్ణము (చకార జకారములు) తాలవ్యః = తాలుస్థానీయమాత్రమెయగుచున్నది. అట్టి చవర్ణము, మిథః = అన్యోన్యమును, సవర్ణశ్చ = యతిప్రాసాది మైత్రీరూపసావర్ణ్యము గలదియు నగుచున్నది. అహోబలపతియు “అత్ = అకారవాన్——వక్రః = ఎకారవాన్” (అహో. ౧౫౯ పుట) అనియే వ్యాఖ్య చేసియున్నాడు. కాని “అత్రవికృతౌదంత్యశ్చుః చవర్ణః అత్ అద్వాన్ భవతి—” అని యిట్లు “అద్వత్త్వవక్రవత్త్వములు” విధేయములుగా నన్వయింపబడెను. అట్లయినను “మిథస్సవర్ణశ్చ” అను నుత్తరసూత్రములో దంత్యతాలవ్యములకు సావర్ణ్యము చెప్పబడుచున్నందునఁ దదనుకూలముగ నిందు దంత్యత్వ తాలవ్యత్వములకు విధేయత యుండునట్లన్వయించుట సరళమను తలంపున నట్లు వ్యాఖ్య చేయబడెను.

చప్పుడు, చౌప, మున్నగు నెత్వవిశిష్ట చకార జకారములను బలుకు నపుడు నాలుక మధ్యభాగము తాలువును దాఁకుటయేగాక నాలుకయొక్క పార్శ్వము దంతములకును, దాఁకును. చెవి, జేజే మున్నగు నెత్వవిశిష్ట చ జలను బల్కునపు డట్టి దంత్యత యుండదు. కేవలముగ నాలుకయొక్క మధ్యభాగము తాలువును దాఁకుటమాత్రమే సంభవించును? ఈ విషయ మీ వఱకు విపులముగ విశదపఱచియె యున్నాను (విష. ౧౯౮). ఉకార మిద్వర్ణము గాఁగల వర్గాదివర్ణము తద్వర్గాక్షరములకెల్ల సంజ్ఞయగునని ‘అణది త్సవర్ణ

స్య చా ప్రత్యయః' అను పాణినీయ సూత్రము చెప్పుచున్నది. అట్టి సంస్కృత సంప్రదాయమె యిదట వాడఁబడినను నచ్చాంద్రమున నన్నయప్రయోగములలో వర్గ ద్వితీయ చతుర్థములును ఇకారమును లేమింజేసి ప్రకృత సూత్రములోని చు శబ్దము చజలకు మాత్రమే సంజ్ఞ యగునని గ్రహింపవలయును.

ఎత్వాత్వములకు యతిమైత్రి లేమింజేసియు సంస్కృతాంద్రములు రెంటును నెత్వయోగమునఁ దాలవ్యతయె నెలయుచుండుటచేతను నట్టి యాచ్ఛిక తాలవ్య చజలకు దంత్య చజలతోడి యతిమైత్రి కుదాహృతి లభింపనేరదు. ప్రాసమైత్రికి మాత్రమే యుదాహరణములు లభించును.

ఉ. ఇంచుకయేని పాపమున కెన్నఁడు రోయక యెల్లవారి బా !

ధించి మనుష్య మాంసములు దించును గ్రొవ్వితి వాని నెల్లఁగ్ర ।

క్కించెద నీమదాంధ్య ముడిగించెద నిప్పుడ కాలు పోలి కే ।

గించెదఁ జక్కనై నిలుము గిట్టి రణంబున రాక్షసాధమా॥

(భార. ఆది. ౮ ఆ. ౨౯౭ ప).

ఇఁక నత్వ వైశిష్ట్యమునందును సంస్కృత చజలు తాలవ్యములె యగును గాన, వానితో నత్వ విశిష్టాచ్ఛిక దంత్య చజలకు మాత్రము యతి మైత్రి విషయమున నయితే ముదాహరణములు లభింపవచ్చును.

ఆ. వె. అనఘ యిది సురాసురాంశావతార కీ ।

ర్తనము దీని వినినఁ దవిలి భక్తిఁ ।

జదివినను సమస్త జనులకు నఖిలదే ।

వాసురాదు లిత్తు రభిమతములు.

(భారత. ఆది. ౩ ఆ. ౮౪ ప).

ఈ విషయమునే యహోబలపతి యీక్రిందిరీతిని వివరించి యున్నాఁడు.

“అత్ర శ్లో దంత్య శ్చ రాధ్యాయాం తాలవ్య శ్చ శ్చ మిథః అన్యో న్యాయతి ప్రాసయోః సవర్ణశ్చ భవేత్. “చదలేటి బంగారు జలరుహంబుల తూండ్లు భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుఁబోడి” ఇత్యాదిక మత్రోదా హరణమ్. వక్రచ వర్ణస్యతు సంస్కృత చవర్ణేణ దంత్య చ వర్ణేణ చ ప్రాసమైత్రి మాత్రమస్తి. ప్రాసే స్వరమైత్ర్యపేక్షాయా అభావా దితి జ్ఞేయమ్.” (అహో. ౧౫౯ పుట).

“చఱకు = చెఱకు, జండా = జెండా, చాట = చేట, జాన = జేన, చాద = చేద, చాప = చేప” మున్నగు చోటులందు ‘అత్వ విశిష్టము సాధువా? ఎత్వ విశిష్టము సాధువా?’ అనెడి సందేహమును వారించుటకు

మాత్రమే ప్రకృత సూత్రమును సైతము చింతామణికర్త సూత్రించేనే గాని యాచ్ఛిక చజ లెట్టియెడల దంత్యములో యెట్టి యెడలఁ దాలవ్యములో యను విషయమును సాకల్యముగ వివరింపఁ దలఁచి సూత్రించి యుండలేదు. ఇతర వర్ణముల కట్టి స్థాన ప్రయత్నాదులను వివరింపక వీనికి మాత్రము చెప్పనేల యనియు, నట్టివి పలుకుబడివల్లను సంస్కృత వ్యాకరణాఖ్యాసమువల్లను దెలియఁగలవనియుఁ దలంచియుండును. అట్లుగట్టనే “ఇ ఈ ఏ ఏ లంగూడిన చజలు తాలవ్యంబులు” (౮సూ). “అ, ఆ, ఊ, ఊ, ఓ, ఓ, ఔలంగూడినచజలు దంత్యములు.” (౯సూ.) (బాలవ్యా.సంజ్ఞా.) మున్నగువిషయములను సూత్రింప లేదు. అట్లే కానిచో వక్రవంతములు తాలవ్యములని చెప్పియుండఁడు గదా. “ఏజఢోవక్రః” అనుచొప్పున ‘ఒ ఓ’లు సయితము వక్రములె యగుటచేతఁ దద్విశిష్ట చజలును దాలవ్యములె కావలసి వచ్చునుగదా. వెనుక నుదాహరించినరీతిని ‘చాప=చేఁప’ మున్నగు వానిలో ‘అత్వమా? ఎత్వమా?’ అను సందేహము పొడముట కలదుగాని, యెచ్చటనేనియు ‘అత్వమా? ఒత్వమా?’ అను సందేహము నొదవించు నుదాహృతు లుండ నేరవుగదా. ఆకారణము చేతఁ బ్రకృత సూత్రములోని వక్రశబ్ద మెత్వ మాత్ర పరమయని యెన్న నగును.

మత్స్యార్థకమగు ‘చాప’ మున్నగు శబ్దముల వ్యావహారికోచ్ఛారణములోని చకారము తాలవ్యముగాఁ బలుకఁబడుచుండుట చేతను, నట్టి చకా మాచ్ఛిక మగుటచేతను నచట ‘చేఁప’ అని పలుకవలెను గాని ‘చాప’ అని ‘ఆ’ కారముతోఁ బలుకరాదనియు నట్టి యత్వ వైశిష్ట్యమే యున్నచో నాస్త రణార్థక మగు ‘చేఁప’ శబ్దమునందువలె దంత్యోచ్ఛారణమే వెలసియుండు ననియుఁ బ్రకృత సూత్ర ముపదేశించుచు సందేహనిర్ణయముఁ జేయు చున్నది. ఇట్లే “చెయ్య, చెయ్, చైదము” మున్నగు శబ్దములలోని చకారమును దాలవ్యముగనే పలుకఁబడుచుండుటఁజేసి యద్దానిమీఁది స్వరము వక్రరూపమే గాని ‘చైవు, చైది—చైదము, మున్నగు రీతి నుండెడి యత్వ పూర్వాంశకమగు నై కారము కాదనియు గ్రహింపవలయును. అర్వాచీనుఁ డగు పిండిపోలు లక్షణ కవి వ్యాహారిక వాసనాబలముచేఁ బయి నియమము నుల్లంఘించి యచట నై త్వము సంగీకరించెనని యీ క్రింది యాతని ప్రయోగమువలన విశద మగుచున్నది.

“చైవుల సాకిరి చాయ మగఁడు” (ఆంధ్రనామ సంగ్రహము, దేవవర్గ).

(౫-౨౪)—అద్దంత్య ఇత్యాది చింతామణి సూత్రముచేత “చంద్రుఁడు” మున్నగు సంస్కృతసమ శబ్దములందును తాలవ్యతా శ్రుతిచే

ప్రాకృతే తద్భవే చాపి | చజౌ దంత భవౌ స్తృతౌ॥

నెత్వ విశిష్టతా భ్రాంతి కలుగునేమో యను తలంపున 'చజల' దంత్య తా లవ్యతా భేదము తద్భవ దేశ్యములందు మాత్రమే యని యధర్వణుఁడు విశదీ కరించుచున్నాఁడు.

వ్యాఖ్య—ప్రాకృత ఇత్యాది—ప్రాకృతే = ఆంధ్ర దేశ్యమందును, తద్భవేచాపి = వైకృత శబ్దములందును, చజౌ = చజలు, దంతభవౌ = దంత్య ములుగ, స్తృతౌ = చెప్పఁబడినవి - అట్లని వీనికిఁ దాలవ్యత లేకపోలేదు - చప్పుడు, చాప, మున్నగువాని యుచ్చారణమున జిహ్వయొక్క పార్శ్వములు దంతములను దాఁకుటయే గాక జిహ్వమధ్యము తాలుపుచు దాఁకును. కావున నివి దంత్యములును దాలవ్యములును ననఁదగును. అట్లయినను గురు పాండవ వ్యవహార న్యాయమున వీనికి దంత్యములను వ్యవహారము కలుగుచున్నదని గ్రహింపవలెను. ఈ విషయ మీవఱకు వర్ణోత్పత్తి వివరణ సందర్భమున విపులముగా విమర్శింపఁబడి యున్నది. (వి-౧౯౮).

ఈ యధర్వణ సూత్రమును బట్టి తత్సమ శబ్దములలోని చజలకు దం త్యత లేదని తేలుచున్నది. అట్లయినను సంస్కృత చజలమిఁదఁ దెనుఁగు స్వరము నిల్చునపుడు వానియందు దంత్యోచ్చారణము వెలయుచుండుట చేత నవి దంత్యములు కానోపునని కొందఱు తలంచు చున్నారు.

“సంస్కృత సమములం దికారాంతము లయిన శబ్దముల యుపధా చజలు బహువచనంబు పరంబగు నపుడు దంత్యము లగును ఉ. అర్చి - అర్చులు; రోచి - రోచేలు; వీచి = వీచేలు; రాజి - రాజేలు; వాజి - వాజేలు; మఱియు రాజేశబ్దం బొక్కటి దంత్య యుక్తంబు కానంబడియెడి” (బాల. సంజ్ఞ. ౧౦ సూ).

ఇట్లు చెప్పటకన్న సంస్కృత చజలు ఆంధ్రలక్షణ విహిత స్వర ముతోఁ గూడినపుడు దంత్యము లగునని చెప్పు టుచితము. ఆ పక్షమున రాజు శబ్దమును బ్రత్యేక నిపాతముగా నంగీకరింప నక్కఱలేదు. మఱియు బాలవ్యాకరణముచే సిద్ధింప నట్టియు వాడుకలో నున్నట్టియు “అచ్చులు” (స్వరములు) మున్నగు చోటులందలి దంత్యతయు సంగ్రహింపఁ బడును. గుప్తార్థ ప్రకాశికాకర్త యిచటి చకారము దంత్యము కాదనియు ‘ముద్ర’ అను నర్థములోనె యిందలి చకారము దంత్యమనియు వ్రాయుట వాడుకకు సరిపడి యుండలేదు. ‘అర్చులు’ అను నప్పటి వాడుకలోని దంత్యతకు సాధు త్వము నిచ్చుటకును, ‘అచ్చులు’ అనుచోటి వాడుకలోని దంత్యతకు సాధు త్వము నియ్యకుండుటకును దగిన యుక్తి యేమియులేదు గదా.

పయి విషముల నంగీకరించుచుఁ ద్రిలింగ లక్షణ శేషకర్త 'రాజు' శబ్దమునందలి దంత్య జకారోచ్ఛారణము దాని వైకృతత్వమున నిర్వాహ్య మగు నని కొందఱు తలంచెడి తలంపు నిట్లు సూత్రించెను.

“రాజువైకృతంబని కొందఱు అందురు.” (అపుడుతత్సమంబు నందలి చజలు దంత్యములు కావనియూహించునది). ఉదా:—

తే. గీ. రాజుచూడంగఁ జెప్పంగ రాని కడిమి ।

నీటియలఁ గుమ్మి నొంచిరి లేటి మగల । (య. ౨ ఆ).

అనియిట్లచ్చాంధ్ర కావ్య ప్రయోగమును జూపి యద్దాని వైకృతత్వ మును నిర్ణయించెను. ఇట్లేతఁడు ప్రత్యేక ప్రయుక్త రాజశబ్ద జకారమునకు దంత్యతను వైకృతత్వమున నిర్వహించినను సిద్ధసమాసరూప తత్సమశబ్దాంత గతరాజు శబ్దజకారమునకును బాలవ్యాకరణము చొప్పున దంత్యత నంగీకరింపక తీరదని తలంచి యీక్రిందిరీతిని సూత్రించెను.

“ఒకానొక చో జకారంబు భయంబు నగు” (ప్రాథ. సం. ౫) “శ్లేష యందు జకారమొక్కటియ యొకయర్థమున దంత్యమును వేటొకయర్థమునఁ దాలవ్యము నయ్యెడు ననియర్థము.”

“ఉదా—అకట పాండురాజ యశ మెన్నవైతి” (రాఘ. ౧ ఆ). (ఇట జకారము భారతార్థమునందు దంత్యము. రామాయణార్థమునందుఁ దాల వ్యము నని యెఱుంగవలయు.)”

పయిరీతిని ‘పాండురాజే’ అనుసంబోధనములోని జకారము దంత్యమె యని యంగీకరించెను. ఇట్లే భీమరాజే మున్నగు స్థలములందును వాడుకలో నున్న దంత్యతను బట్టి తత్సమములందును నిట్టియెడల చజలకు దంత్యత నంగీ కరింపక తీరదని బాలవ్యాకరణాను సారముగఁ బ్రాథవ్యాకరణకర్తయు నంగీ కరించెను. కాని, ‘పాండురాజే, భీమరాజే, రోచేలు, వీచేలు, రాజేలు, (రాజి), వాజేలు,’ మున్నగు తత్సమ శబ్దస్థలములలోని దంత్యత య పఁ భ్రష్టమనియు నయ్యది యంగీకార్యము కాదనియు నచట, “పాండురాజు, భీమరాజు” మున్నగురీతిని దాలవ్యత నుచ్చరించుటయే సాధువనియు నప్పకవి యీ క్రిందిరీతిని జర్పించియున్నాఁడు.

“తే.గీ. దంత్య తాలవ్య చజలకు ధరణి వ్రాము ।

తఱిని శుద్ధాంధ్ర లిపిని భేదంబు కలిమి ।

ద్వ్యర్థ కృతులను దలకట్టు లనుచు నొకట ।

నిదియు నొకదాన నదియును నిడఁగరాదు ॥

(రాఘవపాండ వీయమునందు)

ఆ. వె॥ ఎందు వేట రా రె యితరు లే మనసుతో ।

దారసంగసుఖము తప్ప దోచి ।

తకట పాండురాజ యశమెన్నవై తతి ।

క్యూర దశరథేశ కులము రోయ ॥

(౧ ఆ. ౨౯ ప.)

(పాండుర+అజయశము) (రామాయ.) [పాండురాజ+యశము.] (భార.)

వ॥“ ఆద్యప్రకృతియందు దంత్యములు లేవు. గనుక శుద్ధ సంస్కృతమైన పాండురాజ శబ్దమునందుఁగల జకారము తాలవ్యమే కాని దంత్యము కానేరదు. ఇది తెలియక కేవలాంఘ్రులు దంత్యాక్షరముగా నుచ్చరింతు రది లాక్షణికమతము కాదు. అట్లగుటంజేసి కవితాప్రవర్తకులయినసూర పరాజుగా రింతపట్టును విచారించి (తాలవ్యముగానే) ప్రయోగించిరి. ”

(అప్పక-౨ ఆ-౧౩౫-౧౩౬ప. ౬౫ పుట)

బాలవ్యాకరణగుప్తార్థ ప్రకాశికాకర్త, వైయప్పకవీయ గ్రంథమున కును బాలవ్యాకరణములోని విషయములకును వైరుధ్యము లేకుండ సరిపెట్టి టకుఁ దలపడి యప్పకవి తాలవ్యమనుచున్నది ‘రాజుఁడు’ శబ్దసంబోధనమగు ‘రాజ’ అన్నదేగాని, ‘రాజే’ శబ్దసంబోధనమగు ‘రాజే’ అన్నది కాదనుచు, నీ క్రింది రీతి నసంగతముగా వ్రాసియున్నాఁడు.

“ఇచ్చటఁ బాండురాజ శబ్దమునకుఁ బాండురోగ మితనియందుఁ బ్రకాశించు నన్న వ్యుత్పత్తియందు, నధికరణార్థంబున ఘోష ప్రత్యయమువచ్చినది. కావున నిచ్చటఁ బాండురాజ శబ్దంబు “ పాండురోగము ప్రకాశించువాఁడా ” అనిన విశేషణార్థమిచ్చును; కాని ‘పాండు నామముగల రాజు’ అనిన నృపాది విశేషార్థం బియ్య నేరదు. విశేషార్థకంబై ప్రసిద్ధంబైన రాజశబ్ద జకారంబు దంత్యం బని వ్యాకరణకర్తల తాత్పర్యంబుకాని విశేషణార్థకంబైన రాజశబ్ద జకారంబు దంత్యంబు గా నేరదనియే వారి తాత్పర్యంబు “కాబట్టి భారతార్థమునందును పాండురాజ శబ్ద జకారంబు తాలవ్యంబనియే యూహించుకొనవలయును. కావుననే యప్పకవిగారు తమగ్రంథంబునందలి ద్వితీయాశ్వాసములో నీపద్యంబునే యుదాహరించి ‘శుద్ధసంస్కృతమైన పాండురాజ శబ్దంబునం గల జకారము తాలవ్యమేకాని దంత్యము కానేరదు.’ అని భారతార్థమునందును జకారము తాలవ్యమనియే సిద్ధాంతీకరించిరి. క్రియావాచకమైన రాజు శబ్దంబుతో విశేషణార్థము నిచ్చునట్టి యీ పాండురాజశబ్దముయొక్క ప్రథమావిభక్తిరూపము ‘రాముఁడు’ అనునట్లు ‘పాండురాజుఁడు’ అనియే యుండవలెను. ఈ వ్యాకరణమందలి తత్సమ పరి

[౧-౨౪-వి.] శ్లేషమున దంత్య తాలవ్య చజలకు మైత్రి విరుద్ధముకాదు. 553

చేదములోని డెబ్బది యెనిమిదవసూత్రము ప్రసిద్ధంబైన (రాజు) నృపాది విశేషార్థక రాజశబ్దమునకే చెల్లును. ” (బాల-గు- ప్రకాశిక-బాల వ్యాకరణపు సంజ్ఞా ౧౦ సూ. వాఖ్య).

వైవ్రాత కేవలము నసంగతమనుటకు సందేహములేదు. పాండురాజు శబ్దములోని జకారము శుద్ధసంస్కృత మగుటచేత నది సంస్కృతసంప్రదాయ ముచొప్పునఁ దాలవ్యమేకాని దంత్యము కాదనిగదా యీతఁడు చెప్పుచు న్నాఁడు. ఈగుస్తార్థ ప్రకాశికా కారుఁడు సాధించిన వంధ్యాపుత్రప్రాయమగు నప్రసిద్ధ ఘృంత రాజుఁడు శబ్దము మాత్రము శుద్ధసంస్కృతమనియు ప్రసిద్ధ రాజు శబ్దము శుద్ధసంస్కృతము కాదనియుఁ జెప్పట యుక్తమా? అప్పకవికి నిట్టి తలంపు గలదని చెప్పట యన్యాయము. అప్పకవి ప్రసిద్ధ రాజు శబ్దము నుజ్జగించి యా పద్యమున నప్రసిద్ధరాజుఁడు శబ్దమును గ్రహించె ననుట కించుకేని యాధారము కలదా?

మఱియు నీసందర్భమున గుస్తార్థప్రకాశికాకర్త యప్పకవి మతము ననుసరించుచుఁ బ్రాథమ్యాకరణములోని పయిని వ్రాసిన “ఒకానొక చో జకారం బుభయంబు నగు” అనుసూత్రమును ఖండించుటలో నీక్రిందిరీతి యుక్తిని జూపి యున్నాఁడు.

“అయ్యది చింత్యంబు. పరస్పరంబును విరుద్ధోచ్ఛారణంబులు గల దంత్య తాలవ్య జకారంబులు రెండును బద్యపతన సమయంబున నేకీభావంబుగా నెట్లుచ్చరింప శక్యంబగును? పద్యపాఠకాలంబున దంత్య ముచ్చరించినచో రాయాయణార్థము చెడును; తాలవ్యముగాఁ బలికినచోఁ భారతార్థనకు భంగ ము సంభవించును ” (బాల-సంజ్ఞ ౧౦ సూత్రపు వాఖ్య.)

ఇట్లు చర్చించుట సరియూ? చింతామణికర్తయే ‘మిథస్సవర్ణశ్చ’ అని వానికి సావర్ణ్యము నంగీకరించెనే! శ్లేషమున నిట్టి యైక్యము సుప్రసిద్ధము కాదా? సఖండాఖండశబ్దములకును లఘులఘు యరలన ఘటితశబ్దములకును శ్లేషమున నేకీభావముగల ఘటనలు సుప్రసిద్ధములు కావా? “యమకాదౌభవే దైక్యం డలో ర్వభో ర్లరోస్తథా” అను సాహిత్యదర్పణోదాహృత సూక్తి చొప్పున వర్ణాంతరములకును నైక్యానుసంధానము శ్లేషమునఁ బ్రసిద్ధము కాదా? ఇట్టి శబ్దాచితినే పాటించినపుడు సార్వత్రికమగు సభంగాభంగశ్లేష మెట్లు చదువ నగును? కావుననే రాఘవపాండవీయకర్త తనగ్రంథము నుభయార్థములందును జోడించి యేకాకారముగాఁ జదువ వలదనియుఁ దన గ్రంథమును వేర్వేరుగ రెండుగ్రంథములుగఁ జదువ వలయుననియు నీక్రింది రీతిని జెప్పికొని యున్నాఁడు.

క॥ ఒక కథ వినియెడితటి వే

ఊక కథవై దృష్టి యిడిన నొకయర్థముఁ దోఁ

పక పోవుఁ గాన నేకా

ర్థకావ్య మె ట్లట విసఁగఁ దగు నొక ఊకటిన్॥

(రాఘవ. ౧ ఆ-౧౮ ప. పీఠిక.)

ఇంక నిట్లు వ్యవహారవశమున సంస్కృత చజలకు దంత్యత కల్గినపు డట్టి స్థితి నంగీకరించుటయా? అపభ్రష్టమని దాని నిరాకరించుటయా? యను విషయమును నిర్ణయించుటకు, దంత్య తాలవ్య చజలకు సావర్ణ్య మంగీకరింపఁ బడుటంజేసి యతఃప్రాస శ్లేషాది నిబద్ధస్థల మహాకవి ప్రయోగము లుపచ రింపవు. కాని, యొక్కమార్గ మేతన్నిర్ణయమున కాధారముగ నున్నది.

విభక్తి నిమిత్తకములగు మార్పులుతప్ప నింకేమాత్రమయినను సంస్కృత శబ్దార్థములందుమార్పుగల్గెనేని యవి వైకృతము లనఁబడును గాని, తత్సమములుగా నెన్నఁబడుట సంప్రదాయముకాదు.

‘రాజే, మంచేము’ మున్నగు చోటులందుఁ గల్గిన దంత్యత విభక్తి నిమిత్తకము కామింజేసి యట్టి దంత్యత వానికి వైకృత త్యాపాదకమగుచున్న దనుటకు సందేహములేదు. కావున, ‘పాండురాజు, భీమమహారాజు, ధర్మరాజు’ మున్నగు సిద్ధసమాసములుగాని ‘అర్జును, రోచులు’ మున్నగు తత్సమశబ్ద ములుగాని వైకృతములు కామింజేసి వానివాని యందలి దంత్యత యప్పకవి చెప్పిన ట్లపభ్రష్ట మనకతీరదు. కాఁగా వైకృతములని యంగీకరింపఁదగిన ‘రాజే, వలరాజే, మంచేము’ మున్నగు శబ్దములలోని చజల దంత్యత సాధు వనియు, వైకృతము లనరాని ‘ధర్మరాజు, భీమరాజు’ మున్నగు తత్సమముల లోని చజలందుఁ గల వాడుకలోని దంత్యోచ్ఛారణ మపభ్రష్టమనియుఁ జెప్పటకు సందియములేదు.

మఱియు ‘పాండురాజు’ అను వివాదస్థల సంబోధనరూపము నెవ్వ రును ‘రాజే’ అను చోటునందువలె దంత్యముగాఁ బలుకు వాడుకయే లేదు. ‘రాజీవాక్షుల నేచు పాతకివి చంద్రారాజవా నీవు . .’ మున్నగు వసుచరిత్ర పద్యములోని ‘రాజవా’ అనుచోటి జకారమునువలెనే ‘పాండురాజ’ అనెడి సంబోధనమునందును దాలవ్యముగానే యచటి జకారమును బలుకుట రూఢమైయున్నది.

(౧-౨౫)—ప్రకృత మనుసరింతము. “ప్రాకృతే తద్భవేచాపీ” త్యాది ప్రకృత సూత్రములోని ప్రాకృతశబ్దమునకును సహాబలపత్యాదులు ప్రాకృతసమాదిరూప వైకృతపరముగానే యర్థముచేసిరి. కాని యద్దానికి

నా చెప్పిన ట్లాండ్ర దేశ్యపరముగా నర్థముచేయుటయే యుక్తమని గ్రహింప వలయును.

ప్రాకృతులనఁగా దేశీయులగు ప్రజలు. వారి సంబంధమైన దనఁగా వారి వాడుకలోని భాష ప్రాకృత మనఁబడును. ఈ పద్ధతినిబట్టి భాషాప్రపంచ మెల్ల దేశ్యమే యనఁదగును. అట్లయినను దత్సమ తద్భవదేశ్య విభాగమును బట్టి తత్సమ తద్భవేతరము దేశ్యముగా నెన్నఁబడుచున్నది. కాఁగా నెల్లభాషల లోను నట్టి దేశ్యభాషాభాగము నవయవార్థమునుబట్టి ప్రాకృతమనుటలో, విప్రతిపత్తి యెంత మాత్రమును లేదు. కాన, ప్రాకృతమున నాండ్రభాష లోని చజలనుగూర్చి ప్రసంగించుచుండుటచేత నిచటి ప్రాకృతశబ్ద మాండ్ర దేశ్య పరమనుటకు సందేహము లేదు. ఈ విషయ మీవఱకు మిక్కిలి విపుల ముగా విమర్శింపఁబడియున్నది. (వి. ౬-౨.)

పయిని వ్రాసినచొప్పున నవయవార్థమునుబట్టి ప్రాకృతశబ్ద మెల్ల భాషలలోను దేశ్యభాగమునకుఁ జెల్లఁదగినదె యైనను, నది తత్సమ తద్భవ దేశ్యాత్మకములగు మహారాష్ట్ర శౌరసేనీ మాగధీవై శాచీ ద్వితయాపభ్రంశ రూప భాషాపట్కమునకు రూఢమైనసంజ్ఞయై వెలయుచుండుటంజేసి యీ సందర్భమున నప్పకవ్యహాబల పండితులు భ్రమించి యీ క్రిందిరీతిని వివరించియున్నారు. అం దప్పకవి కీవికృతివివేక కారిక శ్మృతి గోచరమై యుండమిం జేసి యేతదర్థకముగనె యగపడుచున్న యీ క్రింది యధోక్షజఘక్కికా వచనము నాతఁ డీ క్రింది రీతిని వివరించెను.

తే॥ “ప్రాకృతులను రెంటురెండు రూపముల నమరు ।

తద్భవములు ప్రత్యేక మాండ్రంబు లగుచుఁ ।

జంద్రునకుఁ జందురుండని సంస్కృతమునఁ ।

జంద్రుఁడని ప్రాకృతమున నీచందమునను ॥

చందురు శబ్దము శుద్ధ సంస్కృత శబ్దముననే అయిన తద్భవము గాని సంస్కృతముచెడి అయిన ప్రాకృతమువలన నయినది గాదు.

చజౌ తజ్జే ప్రాకృతేచ దంత్యావేవ న సంశయః.

టీక ... ఇటను నధోక్షజఘక్కికా వచనముచేత నిదియు సంస్కృతజాతి మైనతద్భవము గనుక మొదలనున్న చకారము దంత్యమయి తెలుఁగుచేయఁగా ‘చందురుండు’ అని యయినది ‘చంద్ర’ ఆయెను. ఇది ప్రాకృత భాష గనుక మునుపు చెప్పిన యధోక్షజ వచనమున నాదినున్న చకారము దంత్యవర్ణ మాయెను. అదితత్సమము (ప్రాకృతసమము) చేయఁగా ‘చంద్రుఁ’ డని నిల్చెను. కాఁబట్టి యీ మాట సంస్కృతమునఁ బుట్టిన ప్రాకృతముననే

యయిన తద్భవముగాని శుద్ధ సంస్కృతమున నయినదిగాదు.
...” (అప్పక- ౧ ఆ. ౮౫) (‘చంద. చందుడు’ అనుముద్రణము తప్ప).

ఈ యధోక్షజ వచనమును మనమున నిడియే స్థలాంతరమున నప్పకవి యీక్రింది పద్యమును జెప్పె ననవచ్చును.

తే॥ దంత్యములు నరవంకలు దైవభాషఁ |
గనము; తాలవ్యములఁ దలకట్లులేవు * |
ప్రాకృతము నందుఁ దద్భవ పదమునందు |
దంత్యములె కాని తాలుజాతములు లేవు ||

(*అత్వవై శిష్ట్యమునఁ దాలవ్యములుండ వని భావము)

వ॥ వక్రమునకుఁ దద్భవము వంకగనుక నరవంకలనఁగాఁ గుఱుచ యెత్వములు
... ..” (అప్పక- ౨ ఆ. ౧౨౩)

అహోబలపతి పయి యధోక్షజ వచనమును “ప్రాకృతే తద్భవేచాపీ”
త్యాది ప్రకృతసూత్రమును విమర్శించి పయి యప్పకవి యభిప్రాయముతోనే
యీ క్రిందిరీతిని వ్రాసియున్నాడు.

“జూదముశౌరసే నీతత్సమః (ఇచటి ‘తద్భవః’ అనుముద్రణముతప్ప)
నతుతద్భవః. తథాహి. ప్రాకృతవది త్యతిదేశాత్. “ద్య ర్యోర్జ్ ఇతిజాదేశః.
‘ద స్తస్య శౌరసేన్యా మఖో రచోస్తారి’ తి సూత్రేణ తస్య దాదేశే తద్రూపం
సిద్ధమ్. నచ తాలవ్య జకారేణ వై లక్షణ్యమ్ “ప్రాకృతే తద్భవేచాపి | చజౌ
దంతభవౌ స్సృతా” విత్యధర్వణాచార్యేణోక్తత్వాత్. ప్రాకృతే=ప్రాకృతసమే
ఇత్యర్థః ఏవంస్థితే జూదశబ్దః శౌరసేనీతద్భవఇతి సరస్వతోక్తమ్.
తద్విచారమాండ్యేనై వ. ప్రాకృతే తద్భవే చా పీత్యధర్వణ సూత్రే ప్రాకృత శబ్ద
స్య ప్రాకృతసమపరత్వం నరసింహ గ్రంథరీత్యావ్యాఖ్యాతమ్. వస్తుతస్తు
ప్రాకృతశబ్దస్యప్రాకృతపరత్వమేవ. “చజౌ తజ్జేప్రాకృతేచ | దంత్యావేవ న సంశ
యఇత్యధోక్షజాచార్య వచనాత్. (అహో ౧౨౬-౧౨౭ పుటలు).

ఇచటియహోబలపతి ప్రసంగము నరయఁగా నాతఁ డధోక్షజ వచన
మును మరాష్ఠీప్రాకృత తద్భవ పరముగా నర్థము చేసినట్లు వ్యక్తమగుచున్న
ది. అట్లే కానిచో నధోక్ష జాధర్వణ వచనములు తుల్యమగు శబ్దరచనముతో
నుండునపు డధోక్షజ వచనమునుబట్టి ప్రాకృతేతద్భవే చాపీత్యాది సూత్రము
లోని ప్రాకృతశబ్దము ప్రాకృతసమాంధ్రశబ్దపరము కాదనియుఁ బ్రాకృత
భాషా పరమే యనియును బ్రసంగించియుండఁడు గదా. అధోక్షజ ఘక్కి-కా
వచనము తెనుఁగును గూర్చియె చెప్పఁబడినపు డందలి ప్రాకృత శబ్దమునకు
సైతము ప్రాకృతసమ మర్థ మను నరసింహవ్యాఖ్యకుఁ బ్రతిబంధ ముండదు

గదా. ఇక నావచనము ప్రాకృతమునుగూర్చి చెప్పఁబడినదని గ్రహించినచో “మహా రాష్ట్రోద్భవాం భాషాం ప్రకృష్టాం ప్రాకృతం విదుః” అను చొప్పున ప్రాకృతేచ = మహారాష్ట్రీయందును, తజ్జే = తద్భవములలోను, చజౌ = చజలు, దంత్యావేన = దంత్యములే” అనియర్థము చేయవచ్చును. తన్నూలమున ప్రాకృత భవములందలి చజలకు నరసింహ వ్యాఖ్యచే లభింపని దంత్యతయుఁ జెప్పఁ బడినదగును. ఈ రీతి నప్పక వ్యహోబలపతుల యభిప్రాయము లభిన్నములు కాఁగలవు. కాని వీరి యీ వివరణములను బట్టి తెనుఁగున ‘వైకృతశబ్దములలో మాత్రమే ‘చజ’ లకు దంత్యత చెప్పఁబడినదని తేలుచున్నది. కాఁగా వీరిద్దఱి వివరణములనుబట్టియు నాంధ్రదేశ్య పదము లందలి చజలకుఁ బ్రసిద్ధమయి యున్న దంత్యత యసిద్ధమగుచున్నది.

ఆంధ్రదేశ్యమునందు ‘చజ’ల దంత్యత యలవాటయి యున్నపుడే వైకృతములలో నట్టిదంత్యత ప్రవేశించియుండు ననుట యుక్తముకాని దేశ్య మునలేని యుచ్చారణము వైకృతములలో గల్గెననుట యుక్తముకాదు. మఱియుఁ బ్రాకృతభాషయందు ‘చజ’లకు దంత్యత గలదని చెప్పట యిచటఁ బ్రసక్తమునుగాదు. ప్రాకృత సమములు సైతము వెనుక వివరించినరీతిని దద్భవములలోనివే యగుటచేతఁ బ్రాకృతసమములను గూర్చి వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. మఱియు నాంధ్రదేశ్యములందలి చజల దంత్యత రూఢమై యుండుటచేత వాని విషయమును జెప్పట యత్యావశ్యక మైయున్నది.

కాఁగా“ప్రాకృతే తద్భవేచాపీ” త్యాదిప్రకృత సూత్రమునందలి ప్రాకృత శబ్దము నా వివరించినరీతి నాంధ్రదేశ్యపరమే యనియుఁ బ్రాకృత భాషాపరముగాని ప్రాకృతసమ రూపాంధ్రపదపరముగాని కానేర దనియు గ్రహింపవలయును.

(౫౨౬)——మఱియుఁ బ్రాకృతములో నీ దంత్యోచ్చారణము ప్రసిద్ధ మయి యున్నదా యను విషయము పరిశీలింపవలసి యున్నది. నేటి మరాటీ భాషలో నీ దంత్యోచ్చారణము గలదని కాల్డువెల్లుదొరగా రీక్రింది యర్థము నాంగ్లమున వ్రాసి యున్నారు.

“మరాటీభాషయందును దెలుఁగు భాషయందును చవర్గ ప్రథమ ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ వర్ణములు (మరాటీలో ఛ ఝ లు గలవు) ఇ ఈ ఎ ఏ ఐ స్వర యోగమునఁ దమకు సహజమగు సంస్కృతాది భాషా ప్రసిద్ధమైన తాలవ్యతతోనే యుచ్చరింపఁ బడును. కాని తద్భిన్న స్వరయోగమున సరళ ములుగా నుచ్చరింపఁ బడుచున్నవి. అనఁగా చకారము ‘త్స’ అనునదిగను జకారము‘డ్జ’ అనునదిగను బలుకఁబడుచున్నవి. ఇట్టి వింత యుచ్చారణ

మీ రెండు భాషలలో మాత్రమే యగపడుచున్నది. సంస్కృతములోఁ గాని తక్కినయే యుత్తరదేశపు భాషలలోఁ గాని యిట్టి యుచ్చారణము లేదు. ఈ యుచ్చారణము తెల్లునుండి మరాటీలోనికి వచ్చినదో, మరాటీ నుండి తెలుగులోనికి వచ్చినదో చెప్పటకు నేను సాహసింపఁ జాలను. ఈ విషయమున నా రెండు భాషలకును సంబంధము గలదని మాత్రము చెప్పఁగలను.” (కాల్డు వెల్లు. రివైజ్డ్ ఎడిషను. ౧౮౧ ఫుట. ౪ పేరా.)

ఇట్టి వ్రాత కనుకూలముగా మహారాష్ట్రీప్రాకృత భాషలో నిట్టి యుచ్చారణ ముండెడిదేమో యనియూహించుట కీక్రింది వరకుచి సూత్ర మించుక యవకాశము నిచ్చుచున్నది.

“చవర్గస్య స్పష్టతా తథోచ్చారణః”

చవర్గస్య యథా స్పష్ట స్తథోచ్చారణో భవతి. (భానుహ వృత్తి)

(ప్రాకృత ప్రకాశము ౧౧ పరిచ్ఛేదము. ౫ సూ. ౧౨౦ ఫుట).

ఇట్లు మాగధీ భాషలో మాత్రమే చవర్గమునకు స్పష్టోచ్చారణము గలదని విశేషించి చెప్పటచేతఁ దక్కిన ప్రాకృతములలో, నందును ‘బ్రాకృత షట్క మూలభూత మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతములో ‘చ’ వర్గము న కస్పష్టోచ్చారణమేదో కలదని తోచక మానదు. ఈ స్పష్టతాస్పష్టత లెట్టివ్రాయెచటను నిరూపింపఁ బడలేదు; కాని వై సందర్భమును బట్టి మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతములోని ‘చ’ వర్గమునకు స్పష్టత యనఁగా సహజమగు తాలవ్యతా రూప శుద్ధోచ్చారణము లేదనియు నస్పష్టత యనఁగా దంత్యత్వ తాలవ్యత్వ రూప మిశ్రోచ్చారణము గలదనియుఁ జెప్ప నగునా యని యాలోచింప వలసియున్నది.

ఇట్టి దంత్యోచ్చారణము మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతమందే యున్నచో నయ్యది తదను శాసన సందర్భమున వరకుచి సూత్రములలో నయినఁ జెప్పఁబడి యుండవలదా? ప్రాకృత ప్రకాశమందే గాక యే ప్రాకృత వ్యాకరణములోను నట్లు చెప్పఁబడ లేదు. వెనుక నుదాహరించిన రీతి నాంధ్రభాషలోని వైకృత ప్రక్రియలో నట్టి దంత్య చజాదేశము చెప్పఁబడి యుండ లేదా? (౧-౨౦ వి). “అలఘు ల (ల) కారస్థితి మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతమునఁ జెప్పఁబడ కున్నను నద్దాని స్థితిని సిద్ధముగాఁ జేసికొని వై శాచీ ప్రాకృతమున నట్టియలఘుల (ల) కారమునకులఘు లకారాదేశము విధింపఁ బడినట్లు (భోలః) యిచటనుచవర్గమయొక్క యస్పష్టోచ్చారణము మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతమునఁ జెప్పఁబడకున్నను నద్దానిని సిద్ధముగాఁ జేసికొని యిట్లు మాగధీయందు స్పష్టోచ్చారణము విధింపఁబడె” నని సమాధానము చెప్పట కవకాశము లేదు.

లకారము యొక్క యలఘూచ్ఛారణము వెనుక నుదాహరించిన రీతిని సంస్కృత భాషలోనే ప్రాకృతానుశాసన కాలమునాటికే ప్రసిద్ధమై యుండుటంజేసి ప్రాకృత వ్యాకరణములలో నద్దానిని వేలుగ నాదేశింప నక్కఱ లేక పోయెను - చవర్గము యొక్క యస్పష్టోచ్ఛారణ మట్లు సంస్కృతమున నుండెడి దని నిరూపించుట కనకాశ మేమియు లేమింజేసి వై రీతిని నలఘు లకార సామ్యమున సమాధానమును జెప్పట కెంతమాత్రమును నవకాశము లేదు.

మాగధీ భాషానుశాసన సందర్భములలో 'చ' వర్గమునకు స్పష్టోచ్ఛారణము గలదని చెప్పబడుట సైత మీ ప్రాకృత ప్రకాశము నందుఁ మాత్రమే యుగపడుచున్నది. అట్టి విధానమే యావశ్యకమైన యెడలఁ దర్వాతి సిద్ధ హేమచంద్ర శబ్దానుశాసనములలోఁ గాని షడ్భాషా చంద్రికా దీతర ప్రాకృత వ్యాకరణములలోఁ గాని యట్టి చవర్గ స్పష్టోచ్ఛారణము సూత్రిపఁబడి యుండదా? కాఁగా నా కాలపు మగధదేశీయ వ్యవహారమున 'చ' వర్గ మస్పష్టముగా ననఁగా శయ (చ=శ.ఇ=య) వర్ణా ద్యుచ్ఛారణ సాంకర్యాది రూపముగా నుండుటచేత నట్టి వ్యావహారి కాస్పష్టోచ్ఛారణము గ్రాంథిక మాగధిలో నుండరాదని వరరుచి యట్లు సూత్రించెనని యూహింప నగును. అట్టి శనన్దోచ్ఛారణసాంకర్యము కాలక్రమమున 'చ్ఛ' కార స్థలమందు మాత్రము గ్రాంథికత నందుటచేతఁ గావలయుఁ బ్రాకృత ప్రకాశికేతరములగు హేమా ద్యనుశాసనములం దెల్ల చ్ఛకారమునకు 'శ్చ' అనునది యాదేశింపఁబడియున్నది.

“చ్ఛస్య శ్చోఽనాదౌ” (౧-౪-౨౯౫) మాగధ్యా మనాదౌ వర్తమానస్య చ్ఛస్య తాలవ్య శకారాక్రాంత శ్చో భవతి; గశ్చ (గచ్ఛ) పిశ్చితే (పిచ్ఛిల) పుశ్చిది (పుచ్ఛతి) లాక్షణి కస్యాపి ఆపన్న వశ్చితే (ఆపన్న వత్సల)” (సిద్ధ హేమచంద్ర శబ్దా)

“చ్ఛోనాదౌ శ్చః” (3-౨-3౨)

అనాదౌ వర్తమానస్య లాక్షణిక స్యాలాక్షణి కస్యచ చ్ఛస్య శకార సహిత చకారో భవతి. పిచ్ఛిలః = పిశ్చితే. లాక్షణికస్య—ఆపన్న వత్సలః = ఆపన్న వచ్ఛలో = ఆవణ్ణ వశ్చితే. వృక్షః = వచ్ఛో = వశ్చే. ఇత్యాద్యా హ్యమ్.” (షడ్భాషా చంద్రిక, మాగ ధ్యనుశాసనము ౧౮౬ పు.)

ఇట్లు నూతనముగా వాడుకనుండి గ్రహింపవలసిన దానిని గ్రహించి హేమాదులు తక్కిన వ్యావహారికాపభ్రంషోచ్ఛారణములను వివరించుట (వరరుచివలె) యనావశ్యక మని తలంచి మాగధిలో చవర్గ స్పష్టతా విధానమును జేయమాని రని గ్రహింప నగును.

మఱియు నస్పష్టత యనునపుడు పయిరీతిని సమానస్థానిక వర్ణాంతరోచ్చారణ సాంకర్యము గలదనుట యుక్తముగాని భిన్నస్థానిక వర్ణాంతరోచ్చారణ మిశ్రణ మున్నదనుట యుక్తముకాదు. ఇంతియగాక నరయచెప్పిన మా గధిలోని యా స్పష్టత సయితము చవర్గ సాధారణముగా ననఁగా ఇకార సాధారణముగాను సకల స్వరయోగ సాధారణముగాను జెప్పఁ బడుటం జేసి యట్టి స్పష్టత, వర్గ పంచమేతర చవర్గీయములందు మాత్రమే 'ఇ ఈ ఎ ఏ ఐ' స్వరేతర ప్రాణయోగమున మాత్రమే నేటి మరాటీ భాషలో వెలయుచున్న దంత్యోచ్చారణ రూపమయిన స్పష్టతా భావమునకుఁ బ్రతియోగియని యూహించుట సరియై యుండనేరదు గదా.

పరిశీలింపఁగా నీ దంత్యోచ్చారణము ద్రావిడ భాషలనుండియే మరాటీ భాషలోఁ బ్రవేశించినదని తోచుచున్నది. ఇట్టి దంత్యోచ్చారణము తమిళమునను నాంధ్ర కర్ణాటములందును బ్రచురముగ నగపడుచుండుట చేతను గాడ భాషలలో నొక్క మరాటీ భాషయందు మాత్రమే యది వెలయుచున్న దనుటచేతను నట్టి యుచ్చారణము ద్రావిడభాషల సంపర్కము ననె మరాటీలోఁ బ్రవేశించె నని చెప్పట మిక్కిలి యుక్తమయి యుండును.

(౫౨౭)—కాల్డు వెల్లుగారు బాగుగాఁ బరిశీలింపక యీ దంత్యోచ్చారణము “ఆంధ్రము, మరాటీ, అను భాషలలోమాత్రమే గలదని చెప్పి యున్నను నియ్యది తమిళ కర్ణాటములలో సయితము విశాలముగ వ్యాపించి యున్నదని చెప్పవచ్చును.

తెనుఁగునందలి చకారము మీఁద 'అ ఆ ఉ ఊ ఒ ఓ ఔ' లు నిల్చునపు డద్దాని యుచ్చారణమున దంత్యత యున్నను దాలవ్యతయు మిశ్రితమై యుండును గాని కర్ణాటభాషలో నట్టియెడల నది కేవల దంత్యముగనే యనఁగా సకారముగనే సాధారణముగా మాటిపోవుచున్నది. 'అందును బదాది నట్టి చకారము మిక్కిలి తఱుచుగ సకారరూపము నందిపోయినది. “చలుకు = కర విమోచనే, చాళిసు = చాంచల్యే, చాట్ = రాహౌ, చక్కళి = దంతరతా భావే” అని యిట్లత్యల్పసంఖ్యాక ధాతువులు మాత్రమే కర్ణాట శబ్దమణిదర్పణ ధాతుఫాతములో నగపడుచున్నవి. సకారపరిణామ మందినవన్ననో మిక్కిలి యధికముగా వెలయుచున్నవి. 'ఇ ఈ ఎ ఏ' లతోఁ గూడిన చకారములం దిట్టి సకార పరిణామము కన్నడమున సాధారణముగ లేదనవచ్చును. తమిళమున ద్విత్వస్థలములు ననునాసిక యుక్తస్థలములును దప్పఁ దక్కినచోటులం దెల్ల “చ'వర్ణము దంత్య సకారముగానే పలుకఁబడుచున్నది. తమిళభాషలో సకార లిపి లే నందున నీ యుచ్చారణము వాడుకలో మిక్కిలి కలుషితమై

[౫-౨౭-వి.] మరాటీ చ జల దంత్యత ద్రావిడభాషా సంపర్కజమే. 561-౨

ఇది శ్రీమదాంధ్ర భాషానుశాసన ప్రథమ ద్వితీయాచార్యాంధ్రవ్యాకరణ
సామ్రాజ్యధుర్య నన్నయభట్టార కాధర్వణాచార్యకృత నన్నయా
ధర్వణీయాఖ్య లక్షణ గ్రంథరాజంబునందలి సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదంబున
మొదటిభాగము సంపూర్ణము.

యున్నది గాని “ అ ఆ ఉ ఊ ఓ ఓ ఔ ” లతోఁ గూడినపుడు చకారము
దంత్యసకారముగాను “ ఇ ఈ ఎ ఏ ” లం గూడినపుడు దాలవ్య శవర్ణము
గాను బలుకఁబడుచున్నదని చెప్పవచ్చును.

పయి సందర్భమునుబట్టి ద్రావిడభాషలలో నుచ్చారణ సౌలభ్యా
పేక్షచే సరళోచ్చారణము నచ్చినపుడే తమిళ కర్ణాటములలోని సరళతర మనఁ
దగు నీ సకారోచ్చారణమును దెలుఁగు దంత్యచకార దంత్యజకార దంత్య
శకారోచ్చారణములును నచ్చియుండు ననియుఁ గాలక్రమమున నట్టిద్రావిడ
సకారోచ్చారణము మరాటీభాషలో సైతము చేరెననియు నిర్ణయింపనగును.

ఇది దంత్యతాలవ్య చ జ ప్రకరణము.

ఇది శ్రీనత్స సగోత్ర పవిత్ర శ్రీమద్వేంకటాంబా ముఖలింగేశ్వర విద్వత్
పుత్ర శ్రీమచ్చింతామ ణ్యపాఖ్య పద్ధర్మసీపారంగత నారాయ
ణాఖ్య పండిత కవీంద్ర శమనిదయానంద గురుప్రకాండ
పాదపద్మ మధుకర వివిధప్రబంధ శాస్త్ర గ్రంథ విమ
ర్శన వీరసింహమంజరీ ప్రబంధ సుమ సమర్చి తాంధ్ర
వాగ్దేవత వజ్ఞుల చిన సీతా రామస్వామిశాస్త్రి
విరచిత సీతారామ పండితీయాపాఖ్య
వైయాకరణ పారిజాతాఖ్య నన్నయా
ధర్వణీయ వ్యాఖ్యానమున
సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదమందలి
ప్రథమ భాగము
సంపూర్ణము.

Andhra University Publications

ECONOMICS AND POLITICS

No. 1. The Beginnings of Local Taxation in the Madras Presidency—A study in Indian Financial Policy—1863-71 by M. Venkatarangaiya, M. A., Reader, History, Economics and Politics Department, Andhra University. (Rs. 2-4-0.)

No. 4. The World Economic Depression—a Plea for Co-operation—by Sir J. C. Coyajee, B. A., LL.B., formerly Professor, Department of History, Economics and Politics, Andhra University. (Re. 0-12-0.)

No. 5. India and the League of Nations—by Sir J. C. Coyajee. (Rs. 2-4-0.)

No. 12. Federalism in Government—by M. Venkatarangaiya, M.A. (Rs. 2.)

HISTORY

No. 3. Buddhist Remains in Andhra and the History of Andhra between 225 and 610 A. D.—by Dr. K. R. Subramanian, M. A., Ph. D., Lecturer in History, Maharajah's College, Vizianagaram. (Rs. 2.)

PHILOSOPHY

No. 9. Andhra Mimamsa Nyaya Muktavali—A Treatise on Purva Mimamsa Darsana—by K. Gopalakrishnamma, M.A., L.T., Lecturer in Oriental Languages, Govt. Arts College, Rajahmundry. (In Telugu). (Re. 1-8-0.)

SCIENCE

No. 14. Viswarupamu (In Telugu)—by K. Kondayya, M. Sc., Department of Chemistry, Hindu University, Benares. (Rs. 2.)

SANSKRIT

No. 6. Chitrprabha—A Commentary on Haridikshita's Laghu-sabdaratna—by B. Hari Sastri—Edited with notes by Mahamahopadhyaya Tata Subbaraya Sastri, Maharajah's Sanskrit College, Vizianagaram. (Rs. 3.)

No. 7. Sangameswarakrodum—on Jagadisa's Siddhanta-lakshanam—by G. Sangameswara Sastri. (Re. 0-12-0.)

Nos. 10 & 13. History of Sanskrit Literature—Parts I and II—by M. Suryanarayana Sastri, Pandit, University College of Arts, Waltair. (In Telugu). (Each Part Rs. 2-4-0.)

TELUGU

No. 2. Lectures on Vemana—by R. Anantakrishna Sarma, Lecturer, Maharajah's College, Mysore. (Re. 0-12-0.)

No. 8. Kavithwathathwavicharamu—by C. Ramalinga Reddy, M.A. (Cantab.), M.L.C., Vice-Chancellor, Andhra University. (Re. 0-12-0.)

No. 11. A Descriptive Catalogue of the Telugu Manuscripts in the Tanjore Palace Library—Edited by P. P. S. Sastri, M.A., M.R. A.S. (Cantab), Professor, Presidency College and Curator, Govt. Central Manuscripts Library, Madras. (Re. 1-8-0.)

No. 15. Vaiyakarana Parijatamu—by V. Ch. Sitaramaswami Sastri, Pandit, University College of Arts, Waltair. (Rs. 3.)

(IN THE PRESS.)

Man—by Rabindranath Tagore.

The Evolution of Political Ideas and Institutions since the Great Indian Mutiny—by C. Y. Chintamani.

His . . . of Telugu Language (In Two Volumes)—by C. Narayana Rao, M.A., L.T., Lect . . . , C.D., College, Anantapur.

—Copies of . . . above . . . can be had either from the Registrar or from any leading . . .